

Навоний асарлари луфати

АЛИШЕР НАВОИЯ АСАРЛАРИНИНГ
ЎН БЕШ ТОМЛИГИГА ИЛОВА

ФАФУР ҒУЛОМ НОМИДАГИ АДАБИЁТ ВА САНЪАТ НАШРИЯТИ
ТОШКЕНТ — 1972

ТУЗУВЧИЛАР:

ПОРСО ШАМСИЕВ

(Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби,
филология фанлари доктори)

С. ИБРОҲИМОВ

(Филология фанлари доктори, профессор)

М у х а р р и р

Филология фанлари доктори

С. МУТАЛЛИБОВ

ЛУҒАТДА
ИШЛАТИЛГАН
ҚИСҚАРТМАЛАР

- а. — арабча сўз.
айн. — айнан.
а. ф. — арабча ва форсча сўз.
Б. В. — «Бадойиул-васат».
В. — «Вақфия».
грамм. — грамматик термин.
Л. М. — «Лайли ва Мажнун».
Л. Т. — «Лисонут-тайр».
М. — «Муншаот».
маж. — мажозий маънода.
М. А. — «Мезонул-авзон».
М. Л. — «Муҳокаматул-луғатайн».
М. Қ. — «Маҳбубул-қулуб».
миф. — мифологик сўз ёки термин.
Н. Ж. — «Назмил-жавоҳир».
Н. М. — «Насойнмул-муҳаббат».
Н. Ш. — «Наводируш-шабоб».
П. М. — «Паҳлавон Муҳаммад».
р. — русча сўз.
С. А. — «Сайид Ҳасан Ардашер».
С. И. — «Садди Искандарий».
С. С. — «Сабъи Сайёр».
Т. А. Ҳ. — «Тарихи анбиё ва ҳука-
мо».
Т. М. А. — «Тарихи мулуки ажам».
Ф. К. — «Фавондул-кибар».
Ф. Ш. — «Фарҳод ва Ширин».
Х. М. — «Хамсатул-мутаҳаййирин».
юн. — юнонча сўз.

ўзб. — ўзбекча сўз.
Ғ. С. — «Ғаройибус-сигар».
Ҳ. А. — «Ҳайратул-аброр».
ҳинд. — ҳиндча сўз.

АЛИФБО ТАРТИБИ

а, б, в, г, д, е, ё, ж, з, и, й, к, л, м, н,
о, п, р, с, т, у, ф, х, ч, ш, э, ю, я, ў, қ,
ғ, ҳ.

آ ا ب پ ت ث ج چ ح خ د ذ ر ز
س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ک ل
م ن و ه ی

МУҚАДДИМА

Ўзбек тили жуда қадим ёзма анъаналарга эга бўлган тиллардан биридир. Ўзбек халқининг асосини ташкил этган қадимги туркий қабилалар араблар истилосидан аввал Урхун-Енисей ёдгорликлари ёзуви — руник алифбо ва уйғур алифбосида ёзилган бой адабиётга эга эдилар. Араблар истилосидан сўнг араб алифбосини қабул этганлар. Бу қабилалар бирлашиб, халққа айланганларидан кейин ҳам, туркий — ўзбек адабий тилида бадий, адабий-дидактик, тарихий асарлар ижод этиш тўхтамай давом этган эди. Уша қадимий адабий тилимиз намуналарини гавдалантирувчи ёзма ёдгорликларнинг тарихий фожияларда куймай-ёнмай қолганлари «Қутадғу билиг», «Девону луготит-турк» (XI аср), «Ҳибатул-ҳақойиқ» (XII аср), Қуръон «Тафсири» (XII—XIII аср) ва бошқалардир. Демак, бизнинг адабий тилимиз Навоий давридан анча асрлар илгаридан давом этиб келган ва XIII—XIV асрларда ҳам бу адабий тилда ажойиб бадий ва тарихий асарлар ёзилган. Бироқ, ўрта асрларда Ажам мамлакатларида давлат тили кўпроқ араб ва эрон тиллари эди. Илм-фан асарлари ва бадий асарлар ҳам кўпроқ шу тилларда ёзилар эди. Бинобарин, бу тиллар мусулмон халқлар ўртасида асосий алоқа воситаси сифатида халқаро тилга айланганлар. Шунга кўра, XV асргача, ҳали буюк Алишер Навоий ўзининг бой ижоди билан адабиёт жаҳҳасига қадам қўйганига қадар туркий (ўзбекча) адабий тилга эътибор жуда кам, туркий адабий тилнинг ижтимоий функцияси (хизмат доираси) ғоят чекланган, адабий жанрлар тор эди. Бу

тарихий жараён шеърят оламида қандай кечганини Алишер Навоий очик айтган:

«...то мулк араб хулофоси ва салотинида эрди, фалак ул вақтда назм дабирига араб тили била жилва берди, андоққи, Ҳассон Собитдек ва Лақитдек маликулкалом сухангузорлар ва маъний офарин фасоҳат шиорлар пайдо бўлдилар ва ўз тиллари билан назм адосининг додин бердилар»¹. Бу даврда форсий шоҳ ва шаҳзодалар орасидан ҳам форсийгўй шоирлар етишади:

«Чун мулкдин баъзи ақолим ва кишварда сорт салотини мустақил бўлдилар, ул муносабат била форсийгўй шуаро зухур қилдилар»². Ана шу икки тарихий омил натижасида туркий халқлар орасидан етишиб чиққан шоир ва олимларнинг кўпи форс тилида ёзишга рағбатланганлар.

Давлат ва ҳокимият туркий халқлар қўлига ўтиши билан туркий маданият, адабиёт жонлана борган эди:

«То мулк араб ва сорт салотинидин турк хонларга интиқол топти, Ҳудогухон замонидин Султон Соҳибқирон Темур кўрагон замонидин фарзанди халафи. Шохрӯх Султоннинг замонининг охиригача турк тили билан шуаро пайдо бўлдилар. Ва ул ҳазратнинг авлод ва аҳфодидин ҳам хуш табъ салотин зухурга келди: шуаро Саккокий ва Ҳайдар Хоразмий ва Атоий ва Муқимий ва Яқиний ва Амирий ва Гадойидеклар»³.

Хуросонда ва Мовароуннаҳрда туркий тилда асар ёзиш чекланган, кўпроқ форсий тилда ёзиш одат бўлиб қолгани учун ҳам туркий адабий тил унча ривожланмаган эди. Бу тилни ҳимоя қилиш, ривожлантириш, бойитиш лозим эди. Бу улуғвор, аммо оғир вазифани англаган ва туркий адабий тил учун кураш байроғини баланд кўтариб майдонга чиққан бирдан-бир паҳлавон зот — улуғ Алишер Навоий бўлди. У бу тилда ажойиб юксак бадний ва илмий асарлар, назим ҳислар билан суғорилган шеърлар яратди, бу тил чексиз қудратга эгаллигини, унинг грамматик қурилиши мустақам, сўз бойлиги ва этилистик имкониятлари чексизлигини исботлади.

Навоий араб ва форс тилларини мукаммал билар,

¹ Алишер Навоий, «Муҳокаматул-луғатайн», Асарлар, XIV том, 128-бет. Ғ. Ғулём номидаги бадний адабиёт нашриёти, Тошкент, 1967 й.

²⁻³ Уша асар, 128-бет.

форс тилига ҳурмати юксак эди. Аммо унинг ўз она тилига ҳурмати яна ҳам ортиқ эди. Шу сабабли ўз ижодини бир йўла туркий тилда юзага чиқарди:

Чун кичик ёштин менга бўлди насиб,
Назм адосида хаёлоти ғариб.
Шеър ҳар синфини қилдим ибтидо,
Турк алфози била топти адо.

(«Лисонут-тайр»)

Алишер Навоий ўзининг «Лисонут-тайр» номли асарининг ижод этилиши таърифида устодлари Саъдий Шерозий, Хисрав Деҳлавий, Низомий, Жомийлар форсий тилда шеър айтган бўлсалар:

Менки, турк алфозиға айлаб шуруъ,
Назм топти табъи килкимдин вуқуъ.
Чун саҳоби табъим ўлди дурфишон,
Назм-ла эрди Навоийдин нишон,—

(«Лисонут-тайр»)

дейди. Навоий ҳали ўқувчилик чоғида Фаридиддин Атторнинг форс тилида ёзган «Мантикут-тайр» номли асарини севиб ўқир, уни ёдлар эди. У Атторнинг бу асаридан руҳланиб, ўзининг «Лисонут-тайр»ини ижод этар экан, шундай дейди:

Чунки топтим ул калом ичра камол,
Турки алфози била сурдум мақол.
Нағмалар туркона соз эттим ўкуш,
Мастлиғдин ўйлаким, хушнағма қўш.

(«Лисонут-тайр»)

Навоий тил жамият аъзолари ихтиёридаги энг ўткир алоқа, аралашув воситаси, кураш, илм-фанни ривожлантириш қуроли эканини ҳаммадан кўп ва чуқур англади, тилнинг аҳамиятига доир ижтимоий-фалсафий фикрлар баён этди; тил нима, сўз ва маъно нималигини тушунтирди, таъриф берди; ўз асарларида она тили хазинасидаги нодир сўз гавҳарларини топиб ишлатиб, она тилининг имкониятларини битмас-туганмаслигини амалда исботлашдан ташқари туркий ва форсий тилни бир-бирига қиёслаб («Муҳокаматул-луғатайн» номли асаридан)

она тилнинг ажойиб нозик хислатларини назарий жиҳатдан ҳам исботлади ва шу билан тилшуносликда қиёсий методнинг илмий принципларини биринчи бўлиб яратиб берди. У она тилнинг аҳамиятини тушунтириб, уни пропаганда қилди. Туркий тилга менсимай қараш кайфиятларига кескин зарба берди. Ўзлари турк (ўзбек) бўлатуриб, ўз она тилларида ижод эта олмаслик катта нуқсон эканини айтди ва кўпроқ турк тилида ёзиш зарурлигини ўқтирди. Бунинг учун у турк тилининг сўз бойлиги, омоним, синонимлари, сўз ясаш ва услубий имкониятлари чексиз ва бундай заҳиралар форс тилида яратилган классик асарлардан қолтирмайдиган бадний асарлар юзага келтиришга қодир эканини исботлаб берди. Бу ҳақда Навоий: *«Бу алфоз ва иборатда бу навъ ва дақойиқ кўптурким, бу кунга дегунча ҳеч киши ҳақиқатиға, мулоҳаза қилмоғон жиҳатдин бу яшурун қолибдур ва хунарсиз туркнинг ситам зариф йигитлари осонлиққа бўла форсий алфоз била назм айтурға машғул бўлубтур ва филҳақиқат агар киши яхши мулоҳаза ва тааммул қилса, чу бу лафозда вусъат ва майдонда мунча фусҳат топулур»* дейди. («Муҳ-луғ.») Яна: *«...турк тилининг жомияти мунча далоил била собит бўлди, керак эрдиким, бу халқ орасидан пайдо бўлғон табъ аҳли салоҳият ва табъларин ўз тиллари турғоч, ўзга тил била зоҳир қилмаса эрди ва ишга буюрмасалар эрди. Ва агар иккаласи тил била айтур қобилиятлари бўлса, ўз тиллари била кўпрак айтсалар эрди ва яна бир тил била озроқ айтсалар эрди. Ва агар муболаға қилсалар иккаласи тил била айтсалар эрди»*, дейди. («Муҳ-луғ.») Она тилни пропаганда қилишда бундан ортинқ қаҳрамонлик бўлмас.

Навоийнинг буюк хизматлари соясида XV асрдаги туркий адабий тилнинг ички структура элементлари — грамматик, фонетика томони ва лексикаси, услубияти ва буларнинг нормалари янада пухталашди, кенгайди ва анча такомиллашди; адабий тилнинг айниқса лексик бойлиги ва стилистик имкониятлари ортди. Навоий ана шу адабий тил атрофига жуда кўп мамлакатларда яшовчи ва ижод этувчи туркий халқларни уюштира олди. Бунинг у қуйидаги мисраъларда аниқлашган:

Турк назмида мен тортиб алам,
Айладим ул мамлакатни якқалам.

«Тўрт девон» бирла назми «Панж ганж»
Даст берди чекмайин андуху ранж.

(«Лисонут-тайр»)

Шунинг учун ҳам, ўзбек адабий тили тарихини ўрганишда XV аср тили, айниқса Навоий тили алоҳида ўрин ишғол этади.

Алишер Навоийнинг жанр эътибори билан ранг-баранг, тил ва услуби мураккаб ва ўзинга хос хусусиятларга эга бўлган бой адабий меросини ва тил бойликларини чуқурроқ ўрганиш учун Навоий тили луғатини яратиш зарурдир. Бу ғоят мураккаб, масъулиятли илмий ишдир. Халқ тили луғати ва норматив адабий тил луғатидан фарқланадиган бу хилдаги луғат, ҳозирги лексикография фанида «айрим шахс тили луғати» ёки баъзан «классик шоир тили луғати» ва шулар каби деб юритилади. Классик адабиёти бўлган ҳар қандай халқда бу хил луғатга эҳтиёж сезилади. Рус тилида бунинг намунаси «Пушкин тили луғати», «Шчедрин тили луғати» ва қозоқларда «Абай тили луғати»дир.

«Пушкин тили луғати»ни тузиш масаласи 1899 йили Пушкиннинг туғилганига 100 йил тўлиши юбилейи муносабати билан майдонга қўйилган ва турли йилларда уюштирилган ҳаваскор гуруҳлар томонидан бир қанча ишлар қилинган эди. 1938 йили Пушкин музейи ҳузуринда проф. Г. О. Вишукор раҳбарлигида «Пушкин тили луғати»ни тузишга киришилган ва иккинчи жаҳон уруши муносабати билан тўхтаб қолган эди. Урушдан кейин бу иш СССР ФА нинг Рус тили институтида уюштирилган «Пушкин тили луғати» гуруҳисига юклатилди. Бу гуруҳ «Пушкин тили луғати» бўйича 1899 йилдан бери қилинган иш тажрибаларини ўрганиб, айни луғатни тузишнинг янги илмий принципларини ишлади ва пухта программасини тузди. Бу принцип ва программалар 1949 йили нашр этилган «Проект словаря языка Пушкина» номли китобда дарж этилган. Структура ва мундарижа эътибори билан бу луғат умумхалқ рус тили луғати (чунончи В. В. Даль луғати)дан ҳамда рус адабий тилининг норматив луғатларидан фарқ қилади. «Пушкин тили луғати» миллий республикаларда тузила-жак шу тахлитдаги луғатлар учун энг яхши намунадир. Зотан, 1950 йилларда Қозоғистон ССР ФА Тилшунослик институтида тузила бошлаб, 1968 йили нашр этилган

«Абай луғати» ҳам «Пушкин тили луғати» памунасида тузилгани маълумдир.

«Навой тили луғати» эса, XV аср адабий тили луғати бўлиб, кейинги аср ёзувчилари тили луғати, ҳатто «Пушкин тили луғати» дан ҳам анча фарқ қилиши аниқ.

Навой асарлари Навойнинг ҳаётлик давридаги туркий ва форсий халқлар яшайдиган жуда кўп мамлакатларга тарқалган ва издошлар пайдо этган эди. Унинг вафотидан сўнг Навой асарларининг ихлосмандлари орта борди, унинг ажойиб ижоди ва тили халқларни борган сари кўпроқ мафтун эта борди. Унинг асарларини кўпайтириш, услубга эргашиш, тил хусусиятларини ўрганиш давом этди, Навой асарлари юзасидан турли ҳажм ва вариантларда луғатчалар тузила бошланди. Навойнинг тирик эканида (ёки вафотидан сал кейин) Навой асарлари юзасидан форс тилида «Бадоеул-луғат», унинг «Чордевон»и асосида «Луғати Навой» тузилган эди. XVI асрдан бери бундай луғатлардан бир қанчаси юзага келди: «Аллуғату ало лисопин-Навой», XVIII асрда «Санглох луғати», XVI асрда Туркияда «Абушқа луғати», энг сўнг шайх Сулаймон Бухорийнинг — لغت چيغنائى وه تركى عثمانى («Луғати чигатойи ва турки усмоний») номли луғатлари ва бошқалар. Бу луғатларнинг баъзиларига Навойдан бошқа туркий шоирларнинг асарларидан ҳам контекстлар келтирилган бўлса-да, сўз, асосан, Навойдан олинган учун бўлса керак, Навойга нисбат берилган. Бу луғатларнинг тузилишини, таркиби ва усулини айрим-айрим ўрганиш ва ёритиш лозимдир. XVIII асрларда Навой ижодини ўрганиш билан Ғарбий Европадаги бир қанча мамлакатларда ҳам қизиқиш пайдо бўлади. Навой сўзларидан луғатлар туза бошланади. Жумладан, XIX асрда Парижда француз ориенталисти Поветде Куртайлининг: “Dictionari turk oriental” номли луғати нашр этилган эди. Бу луғатда Навой сўзларига француз тилида изоҳ берилган, Навой асарларидан мисоллар келтирилган.

Юқорида зикр этилган ва турли тилларда ёзилган луғатларнинг тузилиши, мундарижаси ва ҳажми ҳар хил. Улар Навой лексикасини тўлароқ ёритишни кўзда тутмайди, балки, асосан, Навой асарларидаги эски туркий сўзларнинг белгили бир қисмини тартибга солиб изоҳлаш билан чегараланадилар. Улардан туркий муал-

лифлар тузганлари усмонли турк тилида изоҳланган ва бугунги ўзбек китобхонлари учун фойдаланиш қийин.

Октябрга қадар Ўрта Осиёда ўзбек тилида Навоий асарлари луғати тузилгани маълум эмас. Шайх Сулаймон Бухорийнинг луғати ҳам усмонли тилида изоҳланган. Бу кунда уни топиш қийин. Ҳатто кутубхоналарда ҳам топилавермайди.

Октябрь инқилобидан кейин Коммунистик партия ва Совет ҳукуматининг ғамхўрлиги билан 1939—1941 йилларда Навоийнинг туғилганига 500 йил тўлишини нишонлашга ҳозирлик ишлари ўтказилди. Навоий ва замондошларининг асарлари кўп нусхаларда нашр этилди: Навоийнинг ҳаёти ва ижоди, тил хусусиятларини ўрганишга киришилди. Бунда ўзбек тилида Навоий асарлари юзасидан луғат тузишга эҳтиёж сезилади. Шунинг учун Навоийнинг гоҳ у, гоҳ бу асарининг кетига илова этилган қисқа-қисқа луғатчалар чиқа бошлади.

СССР ФА Тил ва адабиёт бўлими 1939 йили июлда Москвада Навоий юбилейига ҳозирлик кўриш ишларига бағишлаб илмий сессия ўтказди. Бу сессиянинг қарорларида Навоий асарлари юзасидан 4 жилдли изоҳли луғат тузиш зарурлиги айтилган ва бу иш ЎзССР ХКС қошидаги Фанлар Қомитети (кейин СССР ФА Ўзбекистон филиали)нинг А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институтига топширилган эди. Тил ва адабиёт институти Навоий асарлари юзасидан мукамал изоҳли луғат тузиш учун бригада уюштирди. Бригада бошлиғи ва тузувчилардан бири бу сатрларнинг муаллифи, илмий раҳбар проф. А. К. Боровков, илмий консультант навоийшунос, шоир (кейин — ЎзССР ФА мухбир аъзоси) Мирза Абдулло Бокий, ёзувчи Садриддин Айнийлар эди. Луғатни тузувчилар коллективи навоийшунос шоирлар — Зокир Ҳабибий, М. Исҳоқов (Маҳжур), А. Азизов (Аписий), Набижон Чустий, араб ва форс тилларига моҳир А. Муталлибов, С. Муталлибов, Содик Мирзаев ҳамда бир неча лаборантлардан иборат эди.

Ўлуғ Ватан уруши йилларида бригада тарқатилиб юборилиб, иш тўхтаб қолди. Бу бригада Навоий асарларининг, «Чил ҳадис», «Назм ул-жавоҳир» ва «Девони фощий»дан бошқа ҳамма асарларини қараб чиқиб, танлаб олиш йўли билан 200.000 га яқин сўз ва шу сўз ишлатилган контекстлари карточкаларга кўчириб, «На-

вой лугати» картотекасини яратган ва шу картотека асосида «Навой тили лугати» нинг 70 босма табақ ҳажмида I жилдини тузиб, босмага тайёрлаган эди. Аммо иккинчи жаҳон уруши бошланиши сабабли босилмай қолиб кетди.

Улуғ Ватан урушидан сўнг Тил ва адабиёт институти Навой асарлари юзасидан лугат тузиш ишини яна майдонга қўйди. Институтда бу вақтда бундай лугатни икки вариантда тузиш мувофиқ топилган эди: 1) Навой ва замондошларининг асарлари кўплаб нашр этилаётгани, бу асарларнинг мазмунини чуқурроқ тушуниш учун ҳозирги навойхонларга ёрдам тариқасида «Қисқача Навой лугати»; 2) Навой тилининг бойликларини ўрганиш учун, Навойнинг барча асарларидаги сўзларни ёйпасига кўчириш асосида, «Пушкин тили лугати» типиди кўп жилдлик мукамал лугат яратиш. Ҳар икки лугатни тузишга ҳам филология фаълари кандидати, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби П. Шамсиев ва камина жалб этилган эдик. Биринчи тип лугат 1953 йили «Ўзбек классик адабиёти асарлари учун қисқача лугат» номи остида, анча қисқартириб, оз тиражда нашр этирилган эди. Аммо кейинги йилларда Навой ва бошқа классикларимизнинг асарлари кўп тиражларда нашр этилаётганлиги натижасида классиклар тили лугатига бўлган эҳтиёж тобора сезилмоқда.

ЎзССР ФА А. С. Пушкин номидаги Тил ва адабиёт институти Ғафур Ғулом номидаги бадий адабиёт нашриёти билан биргаликда Навой асарларини ўн беш жилдда нашр эттирди. Ёш навойхонларга ёрдам учун бир жилдлик «Навой асарлари лугати»ни тайёрлаш ва нашр этиш ҳам планлаштирилган бўлиб, бу лугатни тузиш иши П. Шамсиев ва камнага топширилган эди. Бу лугат юқорида зикр этилган Навой тилининг мукамал «Лингвистик лугати»дан тамоман бошқача, қисқа ва ҳозирги навойхонлар ва Навой тили юзасидан илмий иш олиб боровчи ёш олимлар, ўқитувчилар, аспирант ва студентларнинг талабларига ойдир-кўндир жавоб берадиган лугат бўлиши лозим эди. Бу янги лугатни тузувчи муаллифлар лугатни тузишга юқорида зикр этилган «Қисқа лугат» тажрибаларини ва бу лугат юзасидан матбуотда босилган тақризлардаги ва оғзаки билдирилган танқидий фикрларни ҳисобга олдилар ва унинг сўзлиги учун Навой асарлари ўн беш жилдлигини

асос қилиб олдилар. Аммо «Мажолисун-нафоис» ва баъзи бошқа асарлардаги форсий шеър ва жумлалар ҳамда мисол тариқасида келтирилган бошқа туркий шоир ва муаллифларнинг жумлаларидаги форсий, арабий ибора ва сўзлар истисно этилди. Шу равишча, муаллифларнинг улуғ Алишер Навоийнинг 525 йиллиги тўйига ҳоли қудрат бирор хизмат кўрсатиш тилагида 2—3 йил уринишлари натижасида қўлингиздаги «Навоий асарлари луғати» майдонга келди.

Бу луғатнинг юқорида зикр этилган «Қисқача луғат» дан қўйидагича фарқи бор: а) «Қисқача луғат»да луғат мақоласини борлиққа келтирган бош сўзнинг маъно ва маъно нозикликларини исботлаш учун Навоий асарларидаги контекст (цитата)лар берилмаган эди. «Навоий асарлари луғати»да энг зарур ўринларда контекст берилди; б) «Қисқача луғат»да бош сўзлар ва мақоладаги ибораларнинг араб алифбосида ёзилиши кўрсатилган эди, бу луғатда ишнинг ҳажмини чеклаш ва босмахона ишини енгиллатиш учун фақат бош сўзлар ва арабий сўзларнинг бирлик-кўплик шаклларининггина арабча алифбода ёзилиши кўрсатилди; в) «Қисқача луғат»да ўзлашма арабча ва форсича сўзлар махсус белгилар билан кўрсатилмаган. Бу луғатда: *а.*— арабча сўз, *ф.*— форсича сўз, *а.-ф.*—арабча ва форсича сўз, *ф.-а.*—форсича-арабча сўз: *юн.*— юнонча; *ҳинд.*— ҳиндча деб кўрсатилди. Аммо туркий сўзларга туркий аффикслар ёки сўзлар қўшилган ўзлашма сўзларга белги қўйилмади; г) «Қисқача луғат»да арабий сўзларнинг бирлик ва кўплик шакллари изоҳ жумлаларидан сўнг кичик қавс ичиде кўрсатилган, бу луғатда бош сўздан сўнг, изоҳдан олдин катта қавсда берилади; д) бу луғатда омонимлар белгиси ва ўрни ҳам ўзгарди; е) «Қисқача луғат» изоҳларида бош сўз ва бирикмалар имлосида кетган нуқсон ва камчиликлар имкон борича тузатилади ва аниқликлар киритилди. Сўзларга изоҳ беришда тушунтириш усулини кенгроқ қўллашга эътибор этилди; ё) Бу луғатнинг сўз ва иборалар бўйлиги «Қисқача луғат»дагидан анча кўпдир: бу луғатдаги бош сўзлар 12500 га яқин, иборалар 8000 дан ортиқдир.

«Навоий асарлари луғати» типидagi изоҳли луғатларнинг тартибга кўра, асосий сўзлар сўз туркумлари бўйича танланади, жорий алифбо сираси асосида ўринлаштирилади, ҳар бир сўзга қисқача, енгил услубда,

осон тушуниладиган қилиб изоҳ берилади. Одатда изоҳлар асосий сўзнинг маъносини тушунтириш, тавтологик ва аралаш усулда берилади. Бу луғатда ҳар учала усулдан фойдаланилди. Чунончи:

1. Тушунтириш усули:

САРХАТ سرخط *ф.-а.* Янги ҳусни хат машқ қилувчи киши учун кўрсатма қилиб, муаллим томонидан ёзиб берилган хат намунаси.

ТАВОЧИ تواجی Подшоҳнинг буйруқ ва топшириқларини тегишли ерларга етказувчи ва амалга оширувчи амалдор, адъютант.

ТАСАВВУР تصور *а.* Бир нарсанинг ёки ҳодисанинг суратини ўйлаб, уни зеҳида гавдалантириш, ҳаёлга келтириш.

II. Тавтологик усул: Бу усулда бош сўзнинг маъноси ўша сўзнинг ўхшашларни, синонимларини келтириш йўли билан тушунтирилади:

ТАВОН توان *ф.* Қувват, тоқат, куч, қудрат, чидам.

ТАВР طور *а.* 1. Сурати ҳол, тарз, равиш, йўсин, навъ; 2. Одат, қилнқ, адо, усул, тартиб.

III. Аралаш усул:

ТААННИ تانى *а.* Асталиқ, секинлик (тавтологик); бирор ишда тезлик қилмай, секин-аста ва оғирлик билан ҳаракат қилиш.

Баъзан, бош сўзга берилган изоҳдан сўнг қўшимча тушунтириш, қўшимча маълумотлар ҳам беришга тўғри келади. Чунончи:

ТАРЖИЪ ترجیع *а.* Қайтариш, такрорлаш; **Таржиъ банд** — шеърда банднинг такрорланиши (бунда шоир вазни бир, қофияси турлича бўлган бир неча банд шеърнинг ҳар банди орасида маълум бир байтни такрорлаб туради; такрорланган байт ҳар банд охиридаги байт билан боғланиб бориши шартдир).

Бундай қўшимча тушунтиришлар Навоий асарларидаги, айниқса адабиётшуносликка (жумладан, аруз илмига) онд терминлар учун жуда зарурдир. Чунончи:

ТАЖНИС تجنيس *а.* 1. Адабиётда — омонимларни (шакли бир, маъноси бошқа-бошқа сўзларни) келтириш, ҳамжинс, ҳамшакл қилиш, туюқ; **Тажниси том** — тўлиқ тажнис, омонимларни (ҳамма маъиоларинда) шеър

қофияларида ишлатиш: Чунончи, қуйидаги мисралардаги «отинг» сўзи каби:

Чун парио ҳурдир «отинг» бегим,
Суръат ичра девдур «отинг», бегим,
Ҳар хадангге ким, улус андин қочор,
Нотавон жоним сари «отинг», бегим.

2. Музикада — энг оғир ва мураккаб куйлардан бири.

Кўп маъноли сўзларнинг ҳар қайси маъноси нуқтали араб рақамлари билан ажратилди. Луғатда кўп маъноли сўзлар қандай изоҳланиши билан қизиққан луғатхонларга луғатимиздаги «БОШ باش» ва «ЧЕКМАК چىكماك» мақолаларини кўришни тавсия этамиз.

Навоний тилининг сўз бойлиги 20 мингдан ортиқдир. Уларнинг ҳаммасини мукаммал тўплаб, «Навоний асарлари луғати»ни яратиш учун бир неча кишилик коллектив бир қанча йил ишлаши лозимдир. Қўлингиздаги луғат навонийхонларнинг энг зарурий талабини мумкин қадар ўташни кўзда тутиб тузилган. Шу сабабли бу луғатдан Навоний асарларидаги ҳамма сўзларни ва уларнинг барча маъно ва маъно нозикликларини тўла-тўқис ахтаришга ўрин йўқ. Тузувчилар луғатни тузишда Навоний асарларидаги энг диққатга сазовор сўзларни ва у сўзлар ишлатилган мисолларни мумкин қадар эътибордан четда қолдирмасликка ҳаракат қиладилар.

Чунончи:

ШУК شك сўзи «писиб, пойлаб, тикилиб ётган» маъносига (*шумшук, мушук* сўзларини шунга қиёслаш мумкин). Бу сўз ишлатилган контекстни келтириш мақсадга жуда мувофиқдир:

Ғайри улким, ётибон йўлунгда *шук*,

Қормобон қонингни ичкан бир *мушук*. (Л. Т.)

Қуйидаги байтда эски вақтларда мусулмонлар орасида, бирер ғайри дин киши мусулмон динига кирса, уни эл орасида тантанавор олиб юриш одати акс эттирилган:

Ошиқ этгач шуҳрай шаҳр этти ул кофир мени,
Шаҳр кездурғон киби кофир мусулмон айлагач.

(Н. Ш.)

Бу контекст *кездурмоқ* сўзи учун мувофиқ цитатадир.

Кўмак **كوماك** сўзини Навоий «танглай» маъносидан ишлатган (бугунги қозоқ, қорақалпоқ тилларида «кўмакай» шаклида учрайди):

Куйдум ишқимин аён айламагимдин,
Чеккай эдилар, кош, тилларимини *кўмагимдин*.
(Б. В.)

Албатта, бу тип луғатга эски ўзбек тилидаги туркий тил луғат фондига онд бўлган ва ўзлари ҳамда маъноларини бизгача етиб келмаган сўзларни кўпроқ киритишга эътибор бериш керак эди. Чунончи:

УТҒОНМОҚ **اوتغانماق** Уялмоқ, шарм қилмоқ:

Ер ирини била қилмангиз эй қанду шакар, лоф.
Чун оби ҳаёт *ўтғониб* андин ёшинибдур. (Ф. К.)

УТОҒА **اوتاغ** Жинга:

Дубулго бўлуб тўппи янглиғ бори,
Утога бош узра сориг қуш пари. (С. II.)

Навоий тили лексикасида илмий — фанний терминлар, касбу ҳунар, санъат, этнографияга онд сўз—терминлар, мақоллар ва фразеологик иборали ҳамда исми хослар бениҳоят кўпдир. Тузувчилар уларини (исми хослардан ташқари) луғатга мумкин қадар кўпроқ киритишга интидилар. Чунончи:

ҲИЖОЗ **حجاز** 1. Арабистоннинг ғарби шимолӣ қисми — Макка ва Мадина шаҳарлари жойлашган территория; 2. Музикада бир мақом номи:

Мен ҳусайиний мазҳаб ар ҳамроҳ эмасман, йўқ ажаб,
Чун Навоий, ҳардам оҳанги ҳижоз айлар нетай.
(Н. Ш.)

Еки, Навоий давридаги рақс ва қўшиқларни ифода этувчи сўзларни олайлик:

УРҒУШТАК **اورغوشتاك** Бир турли рақс ва қўшиқ:

Андин кечалар атроқ зуафоси ишин *урғуштак* ва атфоллар варзинини оқсўнгак. (М. Қ.)

Урғуштак тепмак ер тепиб ўйнамоқ, ашула айтиб ўйинга тушмоқ:

Хуш улки, базмда айлар тепарда *урғуштак*,
Шаҳ анда танбура чолиб, Навоий деса қўшуқ.
(Б. В.)

Ҳозирги тилимизнинг актив лексикасида *кимсан* сўзи қарийб учрамайди. У ономастикада киши исми тарзида сақланиб қолган. Бу сўз термин сифатида «Рисолайи мўзадўзлик»да га Хива хонлигидан қолмиш архив материалларида учраса-да, унинг маъноси бугунги ўқувчиларга маълум эмас. Афтидан бу термин XV аср тилида актив қўлланилгани кўринади:

КИМСАН **کيمسان** олтинга ўхшаш сариқ ялтироқ модда (бронза). Уни майдалаб, нарсаларга олтин тусли бўёқ бериш учун ишлатилади:

Кп, кимсандин олтинини фарқ айлагай,
Қизил тобаддин кунини фарқ айлагай. (С. И.)

Навоний асарларида маъносини англаш қийин бўлган арабча иборалар ҳам кўп учрайди. Гарчи улар туркий лексика доирасидан хорижда бўлсалар-да, навонийхонларга енгиллик бўлсин учун бош сўз қаторида изоҳ берилади. Чунончи.

МОЗОФ **مازاغ** *a.* **مازاغ البصر** Пайғамбарнинг кўзини ва ўзини мадҳ этган оятнинг бош сўзи (цитата).

Баъзан, иборанинг ўзи бош сўз қилиб олинган:

КАШШАМСИ НИСФУН НАҲОР **كاشمس نصف النهار**
a. Туш пайтидаги қуёшдай.

Бош сўзларни ўринлаштиришда, баъзан филологик луғатлардаги тартибдан четга чиқиб, бир ўзак ёки негиздан ясалган бошқа сўзлар айни ўзак ё негизнинг уясида берилган. Бу шу сўзларнинг маънолари луғатхонларга тез тушунилсин учун қилинган.

«Навоний асарлари луғати»ни тузишда айрим қийинчиликлар ҳам рўй берди. Чунончи: 1) айрим сўзларнинг қайси тилга оид ва қандай маънода эканлигини белгилашда. Тузувчилар уларни мумкин қадар аниқладилар. Аниқланмаганларини луғатга киритмадилар; 2) Навонийнинг пашр этилган асарларида пунктуацион, имловий хатолар, сўз хатолари, оригинални тўғри ўқий олмаслик натижасида содир бўлган нуқсонларга тез-тез дучор бўлиш. Бундай чалкаш ёзилган сўзларни луғатда мумкин қадар тўғрилаб аке эттирилди.

Имло масалалари. Навоний даврида ўзбек ёзуви араб графикасига асосланган эди. Унда араб тилидан олинган сўз ва ибораларнинг асл талаффузини сақлаш

мақсадида **ع ظ ط ض ص ث ذ** ҳарфлари бор эди. Навоийда *б ва п* учун биргина **ب** (б) ҳарфи, **ج** ҳарфлари учун биргина **ج** шакли ишлатилган. Чунинчи, Навоий асарларида ҳозирги ёзувимиздаги «зоҳир» сўзи икки хил ёзилиб, икки хил маънода англашиллади:

زاحر Зоҳир *а.* Кўтарилган, тўлқинланган, ҳаяжонланган, ҳовлиққан. Баҳри зоҳир **بعرزاحر** тўлқинланган дарё.

ظاهر Зоҳир *а.* Равшан, порлоқ.

زاحر Зоҳир *а.* Қўришиб турган, очиқ, ошкор, юзадаги Шунингдек:

ذخر зухр — Орттириб, запас қилиб сақлаш;

ظهر зухр — Куннинг ўрта вақти. **ابتداء** бошлаш; **ابتداء** бирор янгилик чиқариш.

اذلال Излол — *а.* Хорлаш, паст кўриш;

اضلال Излол — Тўғри йўлдан адаштириш, **залолат** (нотўғри йўл) га тушириш.

عرض Арз — *а.* 1. Баён, маълумот; 2. Бирор нарсанинг эни, кенлиги.

ارض Арз — Еру замин, ер юзи.

اخص Ахас — хосроқ, мосроқ, энг хос;

اخص Ахас — ўта хасис,

كسافت Касофат — *а.* 1. тўлиқлик, қуюқлик. 2. Дағаллик, ғализлик, ифлослик.

كسافت Касофат — *а.* 1. Хиралик, 2. Тутилиш.

Албатта бу **ع ظ ط ض ص ع ذ** ҳарфларини луғатда махсус белгилар билан кўрсатиш фойдали эди. Чунинчи, 1939—1941 йилда тузилган «Навоий луғати»да шундай қилинган. Бу янги луғатда бундай қилинмади. Б-в, ч-ж лар эса **ب-پ**, **ج-چ** шаклларида берилди.

Хуллас, бу луғат келажакда Алишер Навоий асарлари юзасидан мукамалроқ луғат яратишдаги биринчи тажрибадир. У юқорнда зикр этилган мушкилотлар ичида ва ғоят қисқа бир вақтда тузилди. Тузувчилар уни

мукаммал луғат деб, даъво этмаганларидек, нуқсон ва камчиликлардан ҳоли деб ҳам ҳисобламайдилар. Аммо бу луғат Навоий асарлари юзасидан бундан илгари тузилиб, дунёга чиқарилган барча луғатлардан кўра энг бой ва лексикография фанининг қондаларига асосланганлигини айтишга тўғри келади. Муҳтарам луғатхонлардан илтимосимиз шуки, луғатдан фойдаланганда унда нуқсон ва камчиликлар сезилса ёки бошқача мулоҳазалар пайдо бўлса, Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти орқали тузувчиларга ёзиб юборсалар, мамнуният билан қабул этилиб, келажак нашрларида ҳисобга олинур эди.

Профессор *ССБИРЖОН ИБРОҲИМОВ*.

ААЗЗ **اغز** *а.* Энг азиз, энг иззатли:

Ҳақдин азизлиқ тиласанг, элдин уз тамаъ
Ким, халқнинг *ааззи* деди «азза ман қанаъ». (Б. В.)

Ааззи асҳоб — Ҳамсуҳбатларнинг энг азизи;

Ааззи аҳбоб — Дўстларнинг энг азизи:

Агарчи аларким, аҳасси асҳоб ва *ааззи* аҳбоб эрдилар, кўп қатла бу иш иртиқобига илтимос ва таклиф қилур эрдилар. («Дебоча»)

АБ **اب** *а.* Ота, падар:

Отанг оёу онанг хуршид эди эркинки, сен тугдунг
Вале ҳусну латофатда не *аб* ўхшар сенга,

не умм. (Ф. К.)

АБАД **ابد** *а.* (кўпл. обод **آباد**) Сўнгги йўқ келажак замон, (азал **ازل** иннг зидди); абадий, доимий;

Азадин беҳад ошиб ибтидоси,

Абаддин асру тошиб нитиҳоси. (Ф. Ш.)

АБАДУЛ-ОБОД **ابداؤباد** *а.* Донмо, ҳаминша, ниҳояси йўқ, узлуксиз.

АБАН **ابنا** *а.:* Абан ан жаддин **ابنا عن جد** ота-бободан тортиб, бободан бобога, наслдан наслга (қолган).

АБАС **عبث** *a.* Бехуда, бекорга, бефойда.
АББАДАТ **ابدت احسانه** *a.:* Аббадат эҳсонаҳу эҳсонларини абадийлаштирсини, эҳсони абадий бўлсин (дуо).

АБВОБ **ابواب** *a.* (бирл. боб **باب**) 1. Эшиклар, бўлаклар, қисмлар, китоб боблари:

Очилди чун эшиклар дайрга, май ичмай ўлдум маст,
Нечукким, аҳли раҳмат жаинат *аввоби* сариридан.
(В. В.)

2. Китобнинг боблари, йирик бўлимлари.

АБВОБУЛ-МАОНИҒИ **ابواب المعاني** *a.* Маъно эшиклари, йўллари:

Биҳамдика фатҳу *аввобил-маоний*. (Ф. Ш.) [Маъни эшикларининг очилиши сенинг ҳамдинг билан бўлур].

АБД **عبد** *a.* [кўпл. абид, ибод **عباد، عبيد**] Қул, банда.

АБДОЛ **ابدال** *a.* 1. Валлиқининг белгили бир даражасига эришган гуруҳ; авлиёлар, худога яқинлар: Имом Аҳмад Ханбал деб дурким, Зикриё *абдолдин*-дур. (Н. М.) 2. Қаландар, девона.

АБДОЛВАШ **ابدالوش** *a.-ф.* Авлиё табиат, дарвинси-фат: Мавлоно Қавсарий Асфаройинлиқдур, *абдол*-ваш йиғит эрди. (М. Н.)

АБДОН **ابدان** *a.* [бирл. бадан **بدن**] Баданлар, танлар, кишининг ҳамма аъзоси:

Бурудатдин *абдон* тўла бошлади,
Ҳарорат ўти паст ўла бошлади. (С. Н.)

АБЁТ **ايات** *a.* [бирл. байт **بيت**] Байтлар, шеърлар:

Абётиға маъний оташолд. (Л. М.)

Абёт айтмак. Байт (шеър) ижод этмоқ:

Навоний *айтса абёт* ул ой меҳринда,
Керакки нағмаси бўлса, баётин-ю моҳур. (Ф. Қ.)

АБЖАД **ا ب ج د** *a.* Қадимги араб алифбосининг сирасини кўрсатувчи саккизта уйдурма сўзнинг биринчи-

си ва шу уйдурма сўзлар мажмунинг номи (бундаги ҳар бир ҳарф маълум бир сон қийматига ҳам эгадир): *Абжад тартиби, Абжад ҳисоби* каби.

أَبْجَدُ هُوَ زُحْطَى										
10	9	8	7	6	5	4	3	2	1	
كَلَمَن سَعْفَض قَرَشْت										
400	300	200	100	90	80	70	60	50	40	30 20
ثَغَد ضَظَنُغ										
1000	900	800	700	600	500					

Навоний даврида, ундан кейин ҳам, эски усулдаги мактабларда бу сўзларни махсус тахтачага ёзиб, болаларга ўқитилган ва шу йўл билан ҳарф танитилган. Бу сўзларни ўқишга киришганларни *абжадхон*, яъни алифбо ўқувчи дейилган:

Ақлким, барча хирад аҳлига эрди устоди мактаб,
Бўлди ишқ *абжади* таълимнда тифли мактаб. (Ф. К.)

Шеърятда баъзи тарихий воқеалар, кишининг турилган ёки ўлган йили шеър мисраларида *абжад* ҳарфлари билан кўрсатиш одат бўлган.

АБЖАДХОН **أَبْجَدْخَوَان** *a-ф.* Бошланғич мактабнинг биринчи йилида дастлаб, ҳарф таниш учун «Абжад» ўқувчи (қ. абжад); Тифли абжадхон — Абжад ўрганувчи бола.

АБИД **عَبِيد** *a.* [бирл. абд. **عَبْد**] Қуллар, бандалар.

АБИР **عَبِير** *a.* Хушбўй моддалар қоришмаси, хушбўй модда, анбар, инор.

АБИРАФШОН **عَبِيرِافْشَان** *a-ф.* Абир сочилган (қ. Абир **عَبِير**) абир билан хушбўй қилинган, абир

бўйли:

Сунбули зулфин агар ошуфта қилмайдур, недур
Қим, шабистонға эсар ҳар дам *абирафшон* сабо.
(Б. В.)

АБИРБЕЗ *عيريز* *a.-ф. қ.* Абиросо *عيرآسا*
АБИРОСО *عيرآسا* *a.-ф.* Абир ҳидли, ҳуш хид тарқа-
тувчи; ҳуш исли, таъбан ёқимли:

Сунбулин Лайли очибтур, ел *абиросо* эмас,
Доғини Мажнун қонатмиш, лолайи ҳумро эмас.
(*F. C.*)

АБИРСИРИШТ *عيرسرشت* *a.-ф.* Абир аралаш, ҳуш-
буй; қ. Абиросо *عيرآسا*

АБКАМ *ابكم* *a.* 1. Соқов, гунг. 2. Лол; Абкам қилмоқ —
Лол этмоқ, тилни тутмоқ:

Навоний айтсун сўз дардиниқи, дард мени
Қилибтур ул сифат *абкамки*, айта олмасмен. (*B. B.*)

АБКАМЛИҚ *ابكمليق* 1. Соқовлик, гунглик; 2. Лол
бўлганлик:

Не ҳусну нутқ эрур, ё рабки, зоҳир айласам андин,
Қуёшқа тийралиғ бўлғай аён, Исоға *абкамлик*.
(*Ф. Ш.*)

АБҚОР *ابكار* *a.* [*бирл. бикр* (*بكر*)] Қизлар; Маъни аб-
кори — Маъни қизлари; маж. Нозик фикрлар, соф
фикрлар:

Назмул-жавоҳир *маъни абкори* ҳуллаларин мурассаъ
эттим. (*M. L.*)

АБЛАҚ *ابلق* *a.* 1. Ола-була, оқ-қора тус; 2. Ола пўс-
тин:

Совуғ оҳимдин ўлсанг бетаҳаммул кўзга келгур юз-
Қи, анда *аблақ* этмишмен мураттаб теграси кунзуд.
(*H. Ш.*)

3. Жунлари ола йўлли от, зебра:

Ҳар *аблақки*, рафтор аро гом уруб,
Замон-*аблақки* кўз етарча қолиб. (*C. И.*)

Замона аблақи *маж.* Кеча-кундуз:

*Замона аблақи янглиғ хиромн,
Юрурда шарқ то ғарб икки гомн. (Ф. Ш.)*

АБЛАҒ **ابلاغ** *а.* Энг балоғатли, энг равшан ифодали.
АБНО **ابنا** *а.* [бирл. ибн **ابن**] Угиллар, болалар. **Аб-нойн даврон, Абнойн замон, Абнойн даҳр**—Давр фарзандлари; замондошлар, тенгқурлар:

*Соқидё, абнойи даврон жавришинг поёни йўқ. (Ф. Ш.)
Меҳру вафо айбидин покдур абнойи даҳр. (Н. Ш.)
Бўлсанг абнойи замон бедодидин қийнолғудек. (Ғ. С.)*

АБНОЙИН РУЗГОР — Бирга кун кечирувчилар; **Абнойн жинс-жинсдошлар**, тенгқурлар.

Анинг абнойи жинси бўлди барбод. (Ф. Ш.)

*Абнойи жинсимдин халқ гиламанд эрдилар. (Б. В.)
Абнойи 'амм — Амакибаччалар: Ҳаким саноний Ғазнавий.. ул Шайхн Разиддин алоло отаси била абнойи амм экандур. (Н. М.)*

АБО **عبا** *а.* Дарвини ва қаландарлар княдиган, жуи матадан тикилган, калта, енгил чакмон.

АБОБИЛ **ابابيل** *а.* Қалдирғочлар.

АБР **ابر** *ф.* Булут; **Абри баҳор, абри баҳорон, абри найсон** — Баҳор булут:

*Ул баҳори ҳусн минган қатра афшон бодпой,
Гулшани айш очқали абри баҳоримдур мешинг.
(Ғ. С.)*

АБРИ ПУРБОР — Серёмғир булут; **Абри муғир**—Еғувчи булут, ёмғир булут; **Абри карам**—Карам булут, зўр яхшилиқ; **Абри қийроманд** — Қора булут;

АБР ҚАФ **ابركف** *ф. маж.* Қўл очиқлиги, сахийлик:

*Абр кафи баҳри жавоҳир нисор,
Тиғи бу дарё суйиға жўйбор. (Ҳ. А.)*

АБР ХИРОМ **ابرخرام** *ф.* Булутга сакрайдиган, булут-
дек тез чопадиган; Жаммозалар пўя била *абр хиром.*
(Ф. К.)

АБР КИРДОР **ابركردار** *ф.* Булутга ўхшаш, булутли.

АБРОСО **ابراسا** *ф.* Булутга ўхшаш.

АБРАС **ابرص** *а.* Баданига оқ тушган.

АБРАШ **ابرش** *а.* 1. Қизил ола ёки қера ола тус;
2. Шу хилдаги от; кўк абраш — Жуни кўк холдор от:

Шаҳсуворим чу қилур жилва миниб *кўк абраш.*
(Н. Ш.)

АБРИШИМ **ابريشيم** *ф.* Инак.

АБРОР **ابرار** *а.* Яхшилар, яхшилик билан танилган-
лар, пок кишилар.

АБРУ **ابرو** *ф.* Қош.

АБТАР **ابتار** *а.* 1. Юлук, нотамом, парижон, бузуқ,
2. Бахтсиз:

Аллаҳ- аллаҳ бўйла офатнинг гирифтори бўлуб,
Найлагай бир мен киби зори заифи *абтаре.* (Н. Ш.)

АБТАРВАШ **ابتروش** *а.-ф.* Бахтсизроқ, харобсумон,
ўнгмаганроқ.

АБТАРИҒИ **ابتري** *а.* 1. Энг бахтсиз; девона; 2. Ахлоқ-
сиз, безори.

АБТАҲ **ابطح** *а.* Маккада бир маҳалла исми.

АБТАҲИҒИ — Абтаҳга мансуб:

Қураший асл-у *абтаҳий* маҳмил. (С. С.)

АБУЛ-ФУРС **ابوالفرس** *а.* Форслар отаси; форс халқи-
нинг бобоси, аждоди.

АБУЛҒОЗИҒИ **ابوالغازي** *а.* Султон Ҳусайн Бойқаро-
нинг лақаби.

АБУЛ-ҲИНД **ابوالهند** *а.* Ҳинд отаси, ҳинд халқининг
бобоси, аждоди.

АБУС **عبوس** *а.* Хушук, бадбашара.

АБУТ-ТУРК **ابواترك** *а.* 1. Турк отаси, турк халқи-
нинг бобоси, аждоди; 2. Ефаснинг кунияти, лақаби.

АБУШҚА **ابوشقه** Эр, қари эр (хотинининг эри):

Бир ёндин ўғул ғаму шиканжи,
Бир ёндин *абушқа* дарду ранжи. (Л. М.)

АБУҚУБАИС **ابوقبيس** *а.* Арабистондаги бир тоғнинг номи.
АБЯЗ **ايض** *а.* Оқ, оппоқ.
АБЯЗПУШ **ايض يوش** *а.-ф.* Оқ кийган, оққа ўралган.
Субҳи абязпўш — *маж.* Тонг, оппоқ тонг:

Нафас ургунча *субҳи абязпўш*
Бирида йўқ эди нафас, бал ҳуш (С. С.)

АБҲАР **ابهر** *а.* Бўтакўз гул, наргис.
АБҲАРШАМИМ **ابهر شميم** *а.* Бўтакўз ҳидли:

Келиб бешадин абри анбар насим,
Қилиб тийра туфроғни *абҳаршамим.* (С. И.)

АВБОШ **اوباش** *ф.* Бевош, дайди, саёқ; безори:
Қачон жавқ-жавқ ўлса *авбош* маст,
Тушар тақви аҳлиға кўп-кўп шикаст. (С. И.)

АВВАЛГИ **اولكى** Биринчи, дастлабки.
АВВАЛИН **اولين** *а.* Олдингилар; **Аввалину охири** — олдинги (аввалги)лар ва сўнггилар.
АВВАЛИЯТ **اوليت** *а.* Илгариллик, аввалгиллик, қадимгиллик.
АВД **عود** *а.* Қайтиш, орқага қайтиш; **Авд этмак**, айламак — Қайтмоқ; қайталамоқ:

Оғир эрди ғизо, *авд этти* заҳмат нотавонимға. (Н. Ш.)

АВД ЭТТИ тутуб жаҳонни. (Л. М.)

АВЖ **اوج** *а.* Ҳар бир нарсанинг юқори томони; чўққи; умуман баландлик, осмон; **Авжи рифъат**—Баландлик чўққиси, юқори даража; **авжи салтанат** — Подшоҳлик ўрни.

АВЗАҲ **اوضح** *а.* Равшанроқ, очиқроқ; энг равшан, энг очиқ.

АВЗОН **اوزان** *а.* [бирл. **вазн** **وزن**] Вазнлар, ўлчовлар.

АВЗОР **اوزار** *ф.* Асбоб, қурол (қ. афзор **افزار**).

АВЗОЪ **اوضاع** *a.* [бирл. вазъ **وضع**] Аҳвол, тузилиш, ҳолатлар:

Не бадий *авзоъ* эрурким, ақл боши айланур,
Гар даме фикр айласам, бу гунбази давворға.

(Ф. К.)

АВЛИ, АВЛО **اولا، اولى** *a.* Яхшироқ, тузукроқ; энг яхши: Бу хайли бало дафъига *авло* ул. (Ф. С.)

АВЛИЕ **اوليا** *a.* [бирл. вали **ولى**] Валилар, дўстлар.

АВЛИЕУЛЛОҲ **اوليا لله** *a.* Худонинг дўстлари, яқинлари.

АВЛОД **اولاد** *a.* [бирл. валад **ولد**] Уғиллар, болалар; ўғил-қизлар; насл; Авлоди киром — Яхши авлод.

АВН **عون** *a.* Ёрдам, кўмак.

АВОИЛ, АВОИИЛ **اوايل** *a.* [бирл. аввал **اول**] Авваллар, илгарилар, дастлаб.

АВОМ **عوام** *a.* Умум, омма, оламон; халқ; оддий кишилар.

АВОМИР **اوامر** *a.* [бирл. амр **امر**] Амрлар, буйруқлар.

АВОМУН-НОС **عوام الناس** *a.* Оддий халқ, қора халқ.

АВОН **اوان** ¹ *a.* Вақт, пайт, замон; Шабоб авони — Ёшлик пайти:

Шод эдим ҳусн аҳли онидин, қани ул аҳли ҳусн,
Эй кўнгул, мен гофил-у эрмиш ғанимат ул *авон*.
(Б. В.)

АВОН **عوان** ^{II} *a.* 1. Уй иши билан машғул хотин;
2. Эрли хотин:

АВОН **عوان** ^{III} *a.* 1. Девон бошлиқлари; 2. Миршаб;
қаттиқ қўлли:

Киши фарзан *авону* зolim ўлса,
Ва лекин нуқтадону олим ўлса. (Ф. Ш.)

АВОНИЙ **اوانى** *a.* [бирл. ино **انا**] Идишлар:

Яна яшмдин минг *авоню* зарф,
Латофат аро бир-биридан шигарф. (С. И.)

Авонийн сиймин — Қумуш идишлар:

Авоний сиймину заррин заруф. (С. И.)

АВОРИЗ **عوارض** *a.* [бирл. **ориза** **عارضه**] Пайдо бўлган нарсалар, ҳодисалар; ёмонликлар, иллатлар.

АВОСИТ **اواسط** *a.* [бирл. **васат** **وسط**] Урталар; ўрта ҳоллар.

АВОХИР **اواخر** *a.* [бирл. **охир** **آخر**] Охирлар, кейинлар.

АВР **عور** *a.* Яланғоч.

АВРАНГ **اورنگ** *ф.* 1. Тахт:

Ҳам Каюмарс ила Ҳушанг қони,
Икига тож ила авранг қони? (*Ф. К.*)

2. Тож; 3. Ақл; гўзаллик; 4. Осмон; 5. Етти оғайни (юлдузлар туркумидан бирининг номи); 6. Шавкат.

АВРАТ **عورت** *a.* Кишининг очилиши, номаҳрамга кўрсатилиши мумкин бўлмаган аъзолари; **сатри аврат**— Авратни бекитиш.

АВРОД **اوراد** *a.* [бирл. **вирд** **ورد**] Вирдлар-дуолар, ва-зифалар (*Қ.* **вирд** **ورد**):

Рокиъ эрдим, чапг уни келди саҳаргаҳ, оҳким,
Борди мутриб нағмасиға ҳосилли *авроднинг.* (*Ғ. С.*)

АВРОҚ **اوراق** *a.* [бирл. **варақ** **ورق**] Варақлар, саҳифа-лар; барглар, япроқлар; **Авроқи сийм**— Кумуш барг-лар; **Жамол авроқи**— кишининг икки юзи, иккала бети:

Жамол авроқида ҳар нукта бор ул юзда зоҳирдур,
Магар ул сафҳани даврон боридин мунтахаб қилмиш
(*Б. В.*).

АВСАТ **اوسط** *a.* Урта, ўртача.

АВСАЪ **اوسع** *a.* Кенгроқ; жуда кенг.

АВСОФ **اوصاف** *a.* [бирл. **Васф** **وصف**] Сифатлар, таъриф-лар, мақтовлар:

Егулук фузун ҳадди *авсофдин*
Демай ҳадди *авсофким*, лофдин. (*С. Н.*)

Авсофи писандида— Ёқимли сифатлар, мақбул ҳолат-лар; **авсофи ҳамида**— Яхши сифатлар.

АВТОД **اوتاد** *a.* [бирл. вагад **وتاد**] Қозиқлар; таянчлар; авлиёлар.

АВТОН **اوطان** *a.* [бирл. ватан **وطن**] Ватанлар, истиқомат жойлари.

АВТОР **اوتار** *a.* Чолғу торлари:

Чанг уни бирла май ич, кўргузди чун қавси қузаҳ,
Давр ила андомн чангу лави аро *автори* чанг. (Б. В.)

АВҚОТ **اوقات** *a.* [бирл. вақт **وقت**] Вақтлар, пайтлар; кунлар:

Менга зоҳид этти баса сарзаниш,
Май ичмакка ўлгон *авқот* учун. (Ғ. С.)

АВҚОФ **اوقاف** *a.* [бирл. вақф **وقف**] Вақфлар, вақф қилинган мулклар (масжид, мадраса, қорихона, хонақоҳ таъминоти учун белгилаб қўйилган даромадли ер-сув ва бошқа хил мулклар).

АВҲОМ **اوهام** *a.* [бирл. ваҳм **وهم**] Ваҳмлар, беҳуда хаёллар:

Қимки ул ваҳму хаёли аро зотингни киюрди,
Қилмади ғайри хаёлот ила *авҳом* таманно. (Ф. К.)

АД(Д) **عد** *a.* Адад, сон, саноқ; Беҳадду ад(д) — сон-саноқсиз:

Димог ичра хабт ўлди *беҳадду ад*. (С. Н.)

Ҳадду ад — Сон-саноқ, чек-чегара.

АДАБ **ادب** *a.* 1. Яхши тарбия, маъқул ҳаракат, юриш-туришда ёқимлилиқ, яхши хулқ; 2. Интизомда сақлаш учун болага жазо бериш. Адаб буюрмоқ — жазо белгиламоқ: Фақир тиладимким, анга *адаб* буюргаймен. (Х. М.)

АДАБГОҲ **ادبگاہ** *a.-ф.* Тарбия уйи, мактаб.

АДАВОТ **ادوات** *a.* [бирл. адот **ادات**] Асбоблар, қуроалар.

АДАД **عدد** — **عددکثرتی** *a.:* Адад касрати — Сон кўплиги.

АДАМ **ادم** *a.* 1. Пўқ, йўқлик; адам шони — Пўқлик қо-

ронгилиги; адами таайюн — Бетайинлик, бевошлик: Вусъати машраб била *адами таайюн* жиҳатидан гоҳи бирор аёқ ичарда дафъи малолат ё касрати нишот учун... (М. Н.)

2. Нобуд, ўлим:

Вужудни адам гарди айлаб соғинч,
Вужуду *адамдин* бўлуб кўнгли тинч. (С. И.)

АДАМВОР **عدم وار** *а.-ф.* Йўқ каби, йўқдай.

АДАН **عدن** *а.* Яманда энг яхши марвариди билан машхур бўлган бир оролнинг номи; Дурри Адан — Адан инжуси.

АДАС **عديس** *а.* Моҳнинг бир хили.

АДВИЯ **ادويه** *а.* [бирл. даво **دوا**] Даволар, дорилар.

АДВОР **ادوار** *а.* [бирл. давр **دور**] 1. Даврлар, айланшлар; 2. Музыка илмининг бир соҳаси; музыка назарияси, шарқ музикасининг эски нота усули.

АДЁН **اديان** *а.* [бирл. дин **دين**] Динлар.

АДИБ **اديب** *а.* 1. Тарбиячи, муаллим; 2. Адабиётчи:

Нафсинг этса шўхлуқ чарх эмгагиндин қил адаб
Тифлни, андоқки зажр айлар фалак бирла *адиб*.
(Ф. С.)

АДИЛ **عديل** *а.* 1. Қадру қийматда бир-бири билан баробар бўлган икки нарса ёки икки одамнинг ҳар бири; 2. Туя устида икки кажавода ўтирган икки одамнинг ҳар бири; 3. Монанд, ўхшаш, тенг.

АДИМ **عديم** *а.* Йўқ, бўлмаган; Мислинг адим — Ўхшашнинг, тенгинг йўқ:

Билурда сенинг доғи *мислинг адим*: (С. И.)

АДИМУЛ-МИСЛ **عديم المثل** *а.* Тенги йўқ, мисли йўқ.

АДЛ **عدل** *а.* Адолат, тўғрилиқ, инсоф; Адлу дод — Адолат-инсоф.

АДНО **ادنا** *а.* Тубан, энг паст, пасткаш, арзимаган, озгина; Адно мақом — Энг паст ўрин.

АДО **ادا** *а.* 1. Баён, ифодалаш; 2. Ўташ, тўлаш, бажариш.

АДО **ادا** *ф.* Ноз-карашма, гўзал қиллиқлар.

АДОВАТ **عداوت** *a.* Душманлик, кек.

АДОВИЙ **اداوى** *a.* Дорилар, ўқ-дорилар, порох; дорн-дармонлар:

Ичининг халосин мало қилдилар,
Адовийдин они тўло қилдилар. (С. И.)

АДОНИЙ **ادانى** *a.* [бирл. адно **ادنى**] Жуда тубан ки-
шилар, хорлар.

АДОҚ **اداق** Охир, сўнг, оёқ.

АДУВ **عدو** *a.* Душман, ёв:

Не тагофул эдиким, ўйла *адув* қахр била
Хоксор этти сени, мулкунга солиб торож. (Б. В.)

АДУВБАНД **عدوبند** *a.-ф.* Душмани асир қилувчи.

АДУВВАШ **عدووش** *a.-ф.* Душман феълли, душманнамо,
душманона иш тутувчи.

АДЪНИЯ **ادعيه** *a.* [бирл. дуо **دعا**] Дуолар.

АДҲАМ **ادهم** *a.* Қора, қора тўриқ от.

АЁЛАТ **ايالت** *a.* [кўпл. аёлот **ايالت**] Вилоят, бирор
маъмурий доира.

АЁЛОТ **ايلات** *a.* [бирл. аёлот **ايلات**] Вилоятлар.

АЁЛҒУ **ايالغو** 1. Музика асбобларидан бири:

Совурурда дўст жаврин захм ичра дарж этиб,
Дўстлар бедоду зулмин ҳам, аёлғу келтурунг.
(Ф. К.)

2. Ўлан, ашула, ялла, куй, оҳанг, таъсирли кўшиқ.

Ҳолимга ҳажр базми аро тортсам суруд.
Бор навҳа мадди телба кўнглаумнинг аёлғуси.
(Ғ. С.)

Аёлғунг неча ёр-ёр ўлғуси,
Менинг йнғларим зор-зор ўлғуси. (С. И.)

АЁН **عيان** *a.* Маълум, равшан, аниқ, очиқ, ойдин.

АЁҚ, АЁҒ **اياق، اياغ** Коса, пиёла, қадаҳ:

Аёқчи унутиб бир дам андишани,
Аёқ ичра қилғил илгун шишани. (С. И.)

АЕҚЧИ, АЕҒЧИ **اياغچى، اياقچى** Май қуювчи, соқи,
косагул: *Аёқчи* мағвашу май дилкашу аҳли тараб
сархуш. (Б. В.)

АЕҚЧИЛІК **اياقچىلىك** Соқнилік, косагуллик.

АЕҒ **اياغ** I қ. Аёқ:

Кимга даврон бир *аёғ* май бердиким, бўлди халос,
Сўнгра онинг юз қадаҳ бедоди захрин сипқориб.

(Ф. К.)

Аёғ тутмоқ — Коса тутмоқ, май тутмоқ; Чини аёғ —
Чинни коса.

АЕҒ **اياغ** II. 1. Оёқ; Аёғ тортмоқ—Бир нарсадан қайт-
моқ; аразламоқ; Аёғ чекмак — Келишдан чекнимоқ,
келмай кетмоқ; бош тортмоқ; Аёғдин тушмак — эъти-
бори кетмоқ; Аёғ солмоқ—Оёқ (қадам) ташламоқ;
Аёғига тушмак—Оёғига йиқилмоқ; Этакка аёғ чек-
мак—Бир жойда барқарор ўлтирмоқ; 2. Охир, кет,
сўнг.

АЖАБ **عجب** а. Қизіқ; таажжуб.

АЖАЛ **اجل** а. Ажал паймонаси **اجل پيمانهسى** Ажал
муддати, ўлиш пайти.

АЖАМ **عجم** а. Араб халқлари ва мамлакатларидан
бошқаси (кўнinchа Эрон мамлақати ва халқига айти-
лади); Ажам мулуки—Эрон подшоҳлари; Ажам шуа-
роси — форс шоирлари.

АЖВИБА **اجوبه** а. [бирл. жавоб **جواب**] Жавоблар: Ақ-
лий ва нақлий улумида онинг била Хожа Басриддин
Тусий аросида асвила ва *ажвиба* воқиб бўлубдур.
(Н. М.)

АЖДАҲОКУШ **اژدهاکش** ф. Аждар ўлдирувчи, қўрқмас,
ботир.

АЖДАРОСО **اژدرآسا** ф. Аждарга ўхшаш: Илгингда
асо ҳам *аждаросо*. (Л. М.)

АЖДОД **اجداد** а. [бирл. жад(д) **جد**] Ота-боболар.

АЖЗ **عجز** а. Кучсизлик, заңфлик, ожизлик, бечоралик;
Ажз кетурмак— Заңфлик кўрсатмоқ:

Риёға *ажз кетурса*, тоңгирғама, эй шайх,

Ул ишда чун яратибдур мени худо ожиз. (Н. В.)

Ажзу таҳайюр — Ожизлик ва ҳайратланиш; Ажзу
ниёз — ожизлик ва ёлвориш.

АЖЗКИШ عجز كيش *a.-ф.* Ожиз, ожизлик кўрсатувчи:
Деди худхудки: —Ке-й, Забуни *ажзкиш*. (Л. Т.)
АЖЗО اجزا *a.* [бирл. жузв, жуз, جزو, جز] 1. Бир нар-
санинг бўлаклари; Қуёш ажзоси — Қуёш бўлаклари
(зарралари):

Зарра эрмаским, қуёш *ажзоси* нур айларга касб,
Ул пари қасриға равзандин қилур ҳар дам нузул. (Ф. С.)

2. Муқоваланмаган китоб ёки дафтарнинг бўлаклари,
жузлари:

Аторуд бодпойиндин бўлуб шод,
Бериб авроқ ажзосини барбод. (Ф. Ш.)

АЖИЛЛА اجله *a.* [бирл. жалил جليل] Улуғлар, буюк
зотлар: Ажиллаи асқоб.— Ҳурматли ҳамсуҳбатлар.
АЖЛОФ اجلاف *a.* Содда ва гўл кишилар, билимсиз-
лар.

АЖМАЛ اجمل *a.* Энг гўзал, жуда чиройли:

Қою мазҳарки, *ажмал* келса мавсуф,
Ажаб йўқ анда кўпрак бўлса машъуф. (Ф. Ш.)

АЖНАБИИ اجنبى *a.* Бегона, ёт, чет киши; Ажнабий
сўз — Бошқа сўз, чет сўз:

Анга мунча *ажнабий* сўзларки, иршод айладим.
(Н. Ш.)

АЖНИҲА اجنه *a.* Қанотлар:

Ҳар бири бир *ажниҳа* товус ўлуб,
Донайн тасбиҳ анга маънус ўлуб. (Ҳ. А.)

АЖНОС اجناس *a.* [бирл. жинс جنس] Жинслар, тур-
лар; товарлар, моллар; Ажносу нақд.— Мол ва маб-
лағ.

АЖОЙИБУЛ-МАХЛУҚОТ عجائب المخلوقات *a.* 1.
Махлуқлар ажойиб: Мавлоно Шихоб—Мудаввин ла-
қабн билла машҳурдур ва ани «*Ажойибул-махлуқот*»
деса бўлур (М. Н.); 2. Турли махлуқлардан баҳ
этувчи бир китоб номи.

АЖР **اجر** *a.* Мукофот, эваз.

АЖСОД **اجساد** *a.* 1. [бирл. жасад]. Жасадлар, говдалар.

АЖУБА, АЪЖУБА **عجوبه، اعجوبه** *a.* Лжойиб, ажаблантирувчи, ҳайрон қолдирадиган:

Қўп *ажуба* зоҳир айлаб рўзгор. (*Л. Т.*)

АЖУЗ, АЖУЗА **عجوزه، عجوز** *a.* 1. Қари хотин, кампир; 2. *маж.* Қўҳна олам:

Даҳр золиға кўнгул бермаки, Рустамларни
Макр ила айлади ожиз бу ситамкора *ажуз.* (*Б. В.*)

АЗ **از** *ф.*: Азрўйи лутф — Яхшилик юзасидан, лутфан;
Аз таҳи дил — Астойдил, чин кўнгилдан.

АЗАЛ **ازل** *a.* Бошланғиши, ибтидоси номаълум ўтган замон; Аз азал — азалдан, қадимдан; Азал-хатти — Энг қадим, азалий ёзмиш; Азал субҳи — Азал тонги; Азалдин то абад — Энг аввалдан энг охиригача.

АЗАБ **عزب** *a.* Бўйдоқ, уйланмаган.

АЗБАР **ازبر** *ф.* Ёддан, ёдаки; Азбар айламак, қилмоқ — ёдламоқ:

Фасонайи ғаму меҳнат буюрдинг айламак *азбар.*
(*Н. Ш.*)

Олти варақ битир эрдим ва ани *азбар қилур* эрдим.
(*Н. М.*)

Азбар ўқумоқ — Ёд ўқиммоқ.

АЗБАС, АЗБАСКИ **ازبسکه. ازبس** *ф.* Чунки, шунинг учун; зеро:

Қўрмайин *азбас* тутуб ўзин бийик,
Ўз бошидин кўкка бекин тўрт илик. (*Ҳ. А.*)

АЗВОЖ **ازواج** *a.* [бирл. завж, завжа **زوج، زوجه**] Завжлар (хотинларнинг эрлари); завжалар — никоҳ билан бириккан эр-хотинлар (эрларнинг хотинлари).

АЗВОҚ **ازواق** *a.* [бирл. завқ **ذوق**] Завқлар, севинчлар.

АЗДОД **اضداد** *a.* [бирл. зид **ضد**] Зидлар, мухолифлар, қарама-қаршн.

АЗИМ **عظيم** *a.* Улуғ, катта, буюк, зўр.

АЗИМУЖ-ЖУССА **عظيم الجته** *a.* Гавдаси катта.
АЗИМУШ-ШОН **عظيم الشان** *a.* Улуғ даражали:
Ул замоннинг каримул-хулқ озодалари, балки *азимуш-шон* шаҳзодалари илтифотиға мушарраф бўлур эди.
(Ф. К.)

АЗИМАТ **عزيمت** *a.* 1. Бирор ишга қасд, ният этиш, интилиш, йўналиш. Сафарга жўнаш; Азимат этмак — Сафарга жўнамоқ, кетмоқ.

АЗИТМОҚ **ازيتماق** *қ.* Озитмоқ.

АЗИЯТ **اذيت** *a.* Озор, азоб, уқубат.

АЗИҚМОҚ **ازيقماق** *қ.* Озиқмоқ **آزيقماق**

АЗКИЕ **ازكيا** *a.* [бирл. закий **زكى**] Зийрақлар, закийлар.

АЗЛ **عزل** *a.* Бўшатиш, четлатиш, мансабдан тушириш; Азл этмак — бўшатмоқ, вазифадан тушурмоқ; Азлу фавт — Четлатиш ва йўқотиш.

АЗМ **عزم** *1 a.* Бирор ишга қасд, ният қилиш, интилиш, юриш, жўнаш. Азм этмоқ, айламак — Бирор ишга қасд, ният қилмоқ; Азми ватан — ватанга жўнаш; Азми роҳ — Йўлга чиқиш; Азми само — Осмонга кўтарилиш; Азми сайд — овга чиқиш; Азм кўсин ўрмоқ — Жўнаш, йўлга чиқиш ноғорасини қоқмоқ, сафарга йўлланмоқ; Азми тасбиҳу мусалло қилмоқ — Тасбиҳ ва жойнамозга интилмоқ.

АЗМ **عظم** *II a.* Суяк; Азми рамим — Чирнган суяк, эски суяк.

АЗОБ **اذاب** *a:* Азоб оятлари—Азоб тўғрисидаги (қуръон) оятлари (жумлалари).

АЗОЗИЛ **عزازل** *a.* 1. шайтоннинг асли оти.

АЗРАҚ **ازرق** *a.* Кўк тус, яшил.

Бирн *азрақ* либос аҳли хирад

Бўлуб оромгоҳи кўк гунбад. (С. С.)

2. *маж.* Осмон:

Азрақ узаким бўлуб бахясоз

Анжуми наҳси фалаки нақшбоз. (Ҳ. А.)

Сипехри *азрақ*—Кўк сомон.

АЗРО (Узро) **عذرا** *a.* 1. Пок қиз; 2. Вомиқ ошиқ бўлган қиз:

Соқийн *Азро узори* ҳулланҷиш (Л. Г.). [Нафис либос кийган гўзал чеҳрали соқий].

АЗРОИЛ **عزرائيل** а. Улим фариштаси, жон олувчи фаришта (мифик).

АЗУБАТ **عذوبت** а. Ширинлик, тотлилик:

Шаккарга *азубатда* нутқунг не ажаб кулса-
Ким, ирнингга эш бўлмиш ахлоқ аро шакарханд.
(F. C.).

АЗФАР **اذفر** а. Уткир ҳидли; тоза, холис: Гозургоҳнинг ушоқ тоши лаъли коний ва қаро туфроғи мушқин *азфар* ва таблан анбарға таънасос. (B.)

АЗҲАР **اظهر** а. Жуда очиқ, энг порлоқ, яхши кўринарли.

АЗҲО **اضحي** а. Қурбонлар; Азҳо ийди — Қурбон ҳайити.

АЗҲОН **اذهان** а. [бирл. зиҳн **ذهن**] Зиҳилар, фаҳм-фаросатлар.

АЗҲОР **ازهار** а. Чечаклар, гуллар: Анинг эҳтимоли ҳадиқаси сабаб гул ва фарзанд мевасидин ўзга замин *азҳор* ва фавокиҳ билан музайиаш эрканин айтмоқ. (Ф. Ш.)

АИЗЗА **اعزه** а. [бирл. азиз **عزيز**] Азизлар, ҳурматлилар, Аизза аҳбоб—Азиз дўстлар.

АИММА **ائمه** а. [бирл. имом **امام**] 1. Имомлар, дин пешволари, мазҳаб бошлиқлари; 2. Олимлар; Аиммаи калом—Калом, эътиқодот (илми) олимлари.

АИББИНЛИҒ **عيبين ليغ** Айб топиш, камчилик топиш.

АИБЖУҒЛИҚ **عيب جويليق** Айб топиш, камчилик излаш.

АИБГУ **عيب گو** а.-ф. қ. Айбгўй.

АИБГҒҒИ **عيب گوي** а.-ф. Чақимчи, ёмонловчи, бировнинг айбини ёювчи.

АИБЖУ **عيب جوي** а.-ф. қ. Айбжўй

АИБЖУҒИ **عيب جوي** а.-ф. Айб ахтарувчи; камситувчи.

АИБПУШ **عيب پوش** а.-ф. Айбини бекитувчи, сир бекитувчи.

АИВОН **ايوان** Олди очиқ юксак бино, қаср, кўшк.

АИЕМ **ايام** а. [бирл. явм **يوم**] Кунлар, давр; чоғлар; замонлар, вақтлар; айёми фоний—Утган кунлар, ўткинчи пайтлар; заъф айёми—Кучсизлик пайтлари,

хасталик даври; айёми висол—Висол (етишув) кунлари; Айёми шабоб—йигитлик даврлари (қ. шабоб айёми).

АҒЁШ **عياش** а. Маншатга берилган, маншатпараст.

АҒИЗАН **ايضا** а. Яна, тагин.

АҒИЛМОҚ **ايىلماق** Ҳушёр бўлмоқ, ҳушига келмоқ.

АҒИҚМОҚ **ايىقماق** қ. Айилмоқ **ايىلماق**

Тиг ила бошимга келдингки, букун қатл ишида.
Хўблар ичра саромад сен ўлубсен айқиб. (Ф. К.)

АЙЛАДИҚ **ايلاдик** Айласин, қилсин (фезлнинг буйруқ формаси).

АЙЛАЮ **ايلايو** Айлаб, қилиб (фезлнинг равишдош формаси):

Малакут аҳли ичра жўш тушуб,
Таҳният айлаю хуруш тушуб. (С. С.)

АЙМАН **ايمن** а. Арабистонда бир жой номи: Водийн Айман.

АЙМОН **ايمان** I а. Ўнг қўл, ўнг томон.

АЙМОН **ايمان** II а. Қасамлар.

АЙМОҚ **ايماق** I. Уруғ, қабила (*кўплик* вазифасида аймоқот шаклида ишлатилган).

АЙМОҚ **ايماق** II Айтмоқ, демоқ.

АЙНА **آين** а. Қаерда? Айнал-мафар — қочиш жойи қани, қаёққа қочилади?

АЙН **عين** I а. Араб алифбосидаги айн **ع** ҳарфининг номи.

АЙН **عين** II а. I. Кўз:

Еруб васл хуршидидин айн анга,
Муайян бўлуб қоби қавсайн анга. (С. И.)

айни бийниш. 1. Уткир кўз:

Қаю ердаким айни бийниш дурур,

Сабабин билурким, ики иш дурур. (С. И.)

2. Булоқ; 3. Моҳият; 4. Ўхшашлик; 5. Куёш; 6. Олтин; 7. Нуқул, соз, яхши; «Айнан тусаммо Салсабил»— Салсабил номланган булоқ.

- АИНАИН **عينين** *а.* Икки кўз.
 АИНИЯТ **عينيت** *а.* Айни ўзи экаплик, ўзлик.
 АИНУЛ-ЯҚИН **عين اليقن** *а.* Бирор нарсани моҳияти билан аниқлаш ва кўриш. Айнул-яқин аҳли — ўткир кўзликлар:
 Уружунгда айнул-яқин аҳлининг кўзига губорнинг бўлуб тўтнѐ (Ф. Ш.).
 АИНУЛ-ҲАЕТ **عين الحيات** *а.* Ҳаёт булоғи, ҳаёт суви; оби ҳаёт.
 АИРУ **ايرو** Айрим, бошқа, ўзга:

Сендин айру эмас, эй дўст, ўлугу тиригим (F. С.).

- АЙТОМ **ايتام** *а.* [бирл. ятим **يتيم**] Етимлар.
 АИШ **عيش** *а.* Турмуш, яхши турмуш.
 АИШГУЗИН **عيش كزين** *а.-ф.* Яхши кун кечирувчи, хуш маншат.
 АИШПАРДОЗ **غيش پرداز** *а.-ф.* Тирикчилик қилувчи, умр ўтказувчи.
 АКБАР **اكبر** *а.* [кўпл. ақобир **اكابر**]—Энг катта.
 АКБОД **اكباد** *а.* Жигарлар; Акбод пайванд—Жигар-гўша, жигар пайванд, энг яқин, фарзанд.
 АКҚА **عكه** *ф.* Ҳакка, зағизғон.
 АКЛ **اكل** *а.* Емоқ; Аклу шурб — Емоқ-ичмоқ.
 АКМАЛ **اكل** *а.* Энг мукаммал, энг етик:

Қатл ҳукми айласа ўлтуртубон ушшоқни
 Ишқ аро чунким, мен акмалмен тақаддум айларам.
 (F. С.)

- АКМАҲ **اكمه** *а.* Туғма кўр.
 АКНОФ **اكناف** *а.* Томонлар, тарафлар, атрэф-теварақ.
 АКНУН **اكنون** *ф.* Энди.
 АҚОБИР **اكابر** *а.* [бирл. ақбар **اكبر**] Энг улуғлар, энг катталар; Ақобир ва ашроф—Энг улуғ ва эътиборли зотлар.
 АҚРАМ **اكرم** *а.* Энг қарим, энг яхши, ўта ҳимматли.
 Ақрамул-ақрамин—Қарим (яхши, ҳимматли)ларнинг қарими.

- АКТОФ **اكتاف** *a.* [бирл. китф, катиф Кифтлар, елкалар. **كتيف، كتف**]
 АЛАД-ДАВОМ **على الدوام** *a.* Доимо, ҳама вақт, узлуксиз, сурункасига.
 «АЛ-АДЛ» **العدل** *a.* Адолат, одиллик.
 АЛАЗ (3) **الذ** *a.* Энг лаззатли:

Не жондин алаз, не обн ҳайвондин *алаз*-
 Қим, ҳар неки йўқ, андин алаз, андин алаз. (F. C.)

- АЛАНҲИС-САЛОМ **عليه السلام** *a.* Унга салом (пайгамбар номига қўшиб айтилади: *Муҳаммад алайҳис-салом* каби).
 АЛАЛ-ИЖМОЛ **على الاجمال** *a.* Қисқа қилиб айтганда.
 АЛАЛ-ИТЛОҚ **على الاطلاق** *a.* Мутлақо, умумниятла, умумий равишда.
 АЛАЛ-ХУСУС **على الخصوص** *a.* Хусусан, айниқса.
 АЛАМ **علم** 1. *a.* Аломат, белги, нишона; 2. Байроқ, туғ; сутунн алам — Байроқ дастаси; 3. Аланга, ёлқин; алам чекмак, тортмоқ — 1) байроқ тикмоқ; байроқ кўтармоқ; 2) юриш қилмоқ; 3) юқорига кўтарилмоқ (мас. ўт, аланга):

То жилва қилди ул санам, Лайли сўзи бўлди адам,
 Савдом ўти чеккач *алам*, паст этти Мажнуун шухратин. (F. C.)

Солур эрмиш ул улук хирманга ўт,
 Сокин ўлғон манзилу масканга ўт,
 Ул *алам* тортар эмиш афлокка,
 Барқ тушкаидек хасу хошокка. (Л. Т.)

- АЛАМ **علم** II *a.* Атоғлик от.
 АЛАМ **الم** III *a.* Оғриқ, дард, алам; Алам чекмак — Дард тортмоқ;
 АЛАМАНГИЗ **الم انگيز** *a.-ф.* Алам қўзғатувчи, аламга солувчи.
 АЛАМҚАШ **علم كاش** *a.-ф.* Байроқдор, байроқ кўтарувчи.
 АЛАМШУҒ **الم شوى** *a.-ф.* Дард-аламни кетказадиган:

Соқиё, тут менга гулбўй қадаҳ,
 Халқ кўнглидин *аламийй* қадаҳ. (Ф. К.) ;

- АЛАН **عنان** *a.* Ошкор, аён, очик; Алан этмак—Ошкор қилмоқ.
- АЛАПУКА **الايوكه** Урдакнинг бир тури.
- АЛАС-САБОҲ **على الصباح** *a.* Эрта билан.
- АЛ-АСМОУ **الاسما** *a.:* Ал-асмоу танзилу минас-само—Исмлар осмондан инади (қўйилган от азалийдир).
- АЛАС-САВИЯ **على السويه** *a.* Баробар, тенг, сидирғасига.
- АЛАФ **علف** *a.* Ут, кўкат, ўлан; Алаф баҳо—Экиннинг кўкига қараб белгиланган солиқ.
- АЛАСТ **الاست** *a.* Мен эмасми?
- АЛБИСА **البسه** *a.* [бирл. либос **لباس**] Либослар, кийимлар, уст-бошлар.
- АЛБОС **الباس** *a.* [бирл. либос **لباس**] қ. Албиса.
- АЛБУРЗ **البرز** *ф.* Эрон Мозандаронидаги тоғнинг исми.
- АЛВИДОЪ **الوداع** *a.* Қетар вақтда хайрлашиш учун айтиладиган: хайр, хуш қолинг маъносндаги ибора. Соғари алвидоъ—Кетиш, хайрлашиш олдида ичиладиган май.
- АЛВОН **الوان** *a.* [бирл. лавн **لون**] Ранглар.
- АЛВОҲ **الواح** *a.* [бирл. лавҳ **لوح**] Лавҳалар, текис тахталар.
- АЛДАЛДАҒА **الدالغاه** Урдакнинг бир тури.
- АЛДАРАМОҚ **الداراماق** Саросима бўлмоқ, довднрамоқ, шошиб қолмоқ:

Анга еткур сўзум, эй оҳким, ул ҳусн миръоти
 Чу қилди жилва кўзгу акси янглиғ алдарайдурмен.
 (F. C.)

- АЛИ **على** *a.* Муҳаммад пайғамбарнинг ҳалифаларидан тўртинчиси ва кўёби; Али зулфиқори—Алининг афсонавий қиличи.
- АЛИЛ **عليل** *a.* Иллатли, нуқсонли касал; бемор, ғаш; Кўнгул алил эса фориг эмас хавотирдин. (F. C.)
- АЛИМ **عليم** I *a.* Билувчи, доно.
- АЛИМ **اليم** II *a.* Аламли, алам берувчи; Азоби алим—Аламли азоб, қаттиқ азоб:
 Ланмға таъзим ўз-ўзига ранжу аламдур, балки азо-
 би алим (F. C.).

АЛИФ الف *a.* 1. Араб алифбосидаги биринчи ҳарф — «ا»
нинг номи; 2. «Абжад» ҳисобида бир; 3. *маж.* тик
шакл, тик қомат; 4. *маж.* Кишининг баданига (ак-
сар юзига) чекилган хол (доғ)нинг тикка шакли:

Иморат тарҳидур наълу *алифдин* ҳар тараф кўксам,
Вафо қасрин кўпорсанг бу бинолар узра девор эт.
(*F. C.*)

Алиф кесмак—Баданга, юзга алиф шаклида хол
ўймоқ:

Нилдин холу *алиф* юз узра то нақш айладинг,
Доғ куйдурмак ишим бўлмиш, алиф кесмак фаним.
(*F. C.*)

Алиф чекмак—Баданга, юзга йигна билан алиф
шаклида хол туширмоқ:

Ҳамоно кўзга мил айладинг,
Алиф нил ила юзга чекиб. (*F. C.*)

АЛИҚ اليق *Em-*хашак.

АЛКАН الكن *a.* Гунг, соқов, лол; дудуқ:

Ясармен юз мақолат, ваҳ, бўлур кўргач ани ногаҳ
Кўзум ҳайрон, таним ларзон, эсим вола, тилим *ал-*
кан. (*F. C.*)

АЛ-ҚОСИБ الكاسب *a.:* Алқосибу ҳабибуллоҳ— *الكاسب*
حبيب الله қосиб (бирор касб билан шуғулланувчи
олонинг дўстидир).

АЛ-ЛАТИФ اللطيف *a.* Лутф-марҳаматли.

АЛЛОМ علام *a., қ.* Аллома علامه

АЛЛОМА علامه *a.* Энг билағон олим, зўр олим:

Маолл плмда мендин ҳам эрди жоҳилроқ,
Қаюки тутти ўзин олам *ичра аллома.* (*B. B.*)

Алломаи кишвар — Мамлакатнинг етук олими.

АЛЛОФ علاف *a.* Аллоф, ғалла савдогарн.

АЛЛОҲ, АЛЛАҲ الله *a.* Олло (худо номи); Аллах, *аль-*

лаҳ!—Таажжуб, ҳайратни билдирадиган ундов ибора.

АЛМАБОШ **المهباش** урдакнинг бир тури.

АЛ-МИННАТУ **المنة** *a.*: Алминнату лиллоҳ — **المنة لله**
Худога шукур.

АЛ-МУЛАҚҚАБ **الملقب** *a.* Лақабланган, лақабли.
Ал-мулаққаб бин-Навойӣ—Навойӣ деб лақабланган.

АЛ-МУЛКУ ЛАҲ **الملكه** *a.* Мулк унга (худога) тегишли.

АЛ-МУТАҚАЛЛИМ **المتكلم** *a.* Сўз эгаси, сўзловчи.

АЛ-МУТАХАЛЛИС **المتخلص** *a.* Тахаллусли, тахаллусланган, ном олган, лақабли; Ал-мутахаллис бин-Навойӣ — Навойӣ тахаллусини олган.

АЛО **الا** I *a.* Огоҳ бўл, тингла (ундov):

Ало, токи жон бўлгай инсон била.

АЛО **على** II. *a.* ...устига, ...га: Нуран ало нур — Нур устига нур; Ало кулли ҳол—Ҳамма ҳолда; Ало қадри маротибиҳим—Ўз мартабаларига яраша.

АЛОҒИҚ **علايق** *a.* [бирл. алоқа **علاقة**] Борди-келдилар, алоқалар, беғланишлар:

Эй Навойӣ, Файздин анфосим ўтмиш руҳ бахш,
То Масиҳодек алойиқ зулматидин покмен. (Ф. К.)

АЛОЛО **علا** *a.* Шовқин-сурон; ғавғо, қий-чув.

АЛОМОН **الامان** *қ.* Алохон.

АЛОХОН **الاخان**: Алохону аломон—Таланган, хонавайрон; уй-жойсиз:

Унутмиш хонумонни ул алохону аломон. (Б. В.)

АЛОЧА **الوجه** Олача, ола-була; Алоча ҳошиялик тўн — Ола-була жиякли тўн.

АЛОЧУҚ **الاجوق** *қ.* Олачуқ **الاجوق**

АЛОҚА **علاقة** *a.* Салла печи.

АЛОҲОЗАЛ-ҚИЕС **على هذا القياس** *a.* Шунга қиёсан, шунга ўхшаш.

АЛСИНА **السنة** *a.* [бирл. лисон]. Тиллар.

АЛТАФ **الطف** *a.* I. Энг латиф, энг нозик, энг мулойим.

АЛТОФ **الطاف** *a.* [бирл. лутф **لطف**] Лутфлар, марҳаматлар, юмшоқликлар, яхшиликлар.

- АЛФ **الف** *a.* Минг (1000); Алфа-алфа—Минг-минг.
 АЛ-ФАҚИРУЛ-ҲАҚИР **الفقر الحقير** *a.* Фақир ва камтарин, каминий камтарин.
 АЛ-ФИРОҚ **الفراق** *a.* Айрилш, ажралш олдида ай-тиладиган («Алвидоъ» сингари) ундов сўз.
 АЛФОЗ **الفاظ** *a.* [бирл. лафз **لفظ**] Лафзлар, сўзлар;
 Алфози фасих—Гўзал сўз, чиройли нутқ:

Жон берур эрди хизр суйи халойиққа сариҳ,
 Исо ўлук тиргузур эрди — деб алфози фасих. (Б. В.)

- АЛЪАМОН **الامان** *a.* Ундов сўз: Ермам беринг! Қут-қоринг!

Лаҳза-лаҳза бош чекар ишқим шарори, эй рафиқ,
 Алъамон, шавқи муҳаббат шуъласидин алъамон!
 (F. C.)

- АЛЪАТАШ **العطش** *a.* Сувсашлик, ташналик.
 АЛЪОН **الآن** *a.* Ҳозирда, шу пайтда.
 АЛЪЯҚ **اليق** *a.* Энг лойиқ, энг муносиб.
 АЛҚАМОҚ, ОЛҚАМОҚ **القماق** Олқишламоқ (қар-ғамоқнинг зидди).
 АЛҚИССА **القصة** *a.* Хулоса, ҳикоямизга келайлик; хул-лас; шундай қилиб.
 АЛҚОБ **القاب** *a.* [бирл. лақаб **لقب**] Лақаблар, номлар.
 АЛҒАРАЗ **الغرض** *a.* Хулоса, натижа (шуки).
 АЛҲАЗАР **الحدز** *a.* Қўпинча ундов йўли билан айти-либ: Ҳазар эт! Сақла! Сақла! каби маъноларни бил-диради.
 АЛҲАҚ **الحق** *a.* Ҳақиқатан, тўғриси, чиндан.
 АЛҲОН, ИЛҲОН **الحن** *a.* [бирл. лаҳн **لحن**] Еқимли овозлар, ашулалар, хоншлар, сайрашлар.
 АЛҲОН НАМОҒИ, **الحن نماي** *a.-ф.* сайровчи, ашула-чи.
 АЛҲОНСАРО **الحن سرا** *a.-ф.* Сайроқи, сайровчи, ашулачи.
 АМАД **عمد** *a.* Устунлар, таянчлар.
 АМАЛ **عمل** *I a.* Умид, истақ, тилақ, орзу; Амал мазраи —Истақ экини; орзу майли:

Амал мазраиш эkkalи берма ер,
Ҳавоу ҳавас хирмаиниғ елга бер. (Б. В.)

АМАЛ **عمل** II а. 1. Иш, ҳаракат, ижро; 2. Мансаб;
Амал аҳли—амалдор; амал ҳирси—Амалга берилиш;
Амал муфлислиғи—Яхши ишлар йўқлиғи:

АМАЛ **امل** III а. Куй, ашула, оҳанг; Амал аҳли—Куй
боғловчи; амалу қавл — Куй-оҳанг:

Арғанун савтию ноқус уни бирла ҳар ён
Юз муғона амалу қавл ила ғавго эрди. (Ф. К.)

АМАЛА **عمله** а. 1. Иш бажарувчилар, юмушчилар;
2. Фаолият, ишланш:

Яна бир тимча амаласи Малик дарвозаси тошида
икки ошом иморат ва секиз дўкон тимчага туташ (В.).

АМВОЖ **امواج** а. [бирл. мавж **موج**] Мавжлар, тўлқин-
лар.

АМВОЛ **اموال** а. [бирл. мол **مال**] Моллар, ашёлар.

АМВОТ **اموات** а. [бирл. маййит **ميت**] Ҳликлар.

АМДАН, **АМДО** **عمدا** а. Қасддан, библиб-тушуниб, ата-
йини: Меҳри худ йўқ, лек амдан зоҳир айлар илтифот.
(Ф. К.)

АМИЙМ **عميم** а. Умумий, ҳаммага ёйилган.

АМИН **امين** а. Сақловчи, амонатга хиёнат қилмовчи,
ишончли; посбон, тўғри; хавфсизлик, қийинчсизлик.

АМИР **امير** а. 1. [кўпл. умаро **امرا**] Бошлиқ, ҳоким, ра-
ис, пешво, бек.

АМИРУЛ-МУЪМИНИН **امير المؤمنين** а. Мусулмон-
лар амири (Амир сўзининг қисқаргани: Мир).

АМИҚ **عميق** а. Чуқур, теран:

Бу дашт қатъи ажаб саъб эрур, тут, эй соқий,

Тўла қадаҳки, ғамим баҳри янглиғ ўлса амиқ.

(Ф. К.)

АМҚИНА **امكنه** а. [бирл. макон **مكان**] Турар жойлар,
ўринлар.

АМЛАХ **املح** *a.* Энг гўзал, энг ширин, энг ёқимли.
Амлаҳ ўлмоқ — Гўзаллашмоқ.

АМЛОК **املاک** *a.* [бирл. мулк **ملك**] Мулклар, ер-сувлар, киши тасарруфидаги буюмлар; Амлок этмак — ўз мулкига айлантирмоқ:

Ҳам авқофини садр амлок этиб,
Вале кўкрагини май учун ток этиб. (F. C.)

АММ **عم** *a.* Амаки; Амму холу аб—Амаки, тоға ва ота.

АММОЛ **عمال** *a.* Амал қилувчи, иш кўрувчи.

АММОР, АММОРА **اماره، امار** *a.* Буюрувчи, ундовчи (ёмон йўлга); Аммора нафс, нафси аммора, нафси аммор—ёмон йўлга ундовчи нафс:

Малак таслими шайтон кибридекдур буки ақл ўзин,
Қилиб маъмури амр истар аморат нафси аммора.
(Ф. К.)

АМН **امن** *a.* Омонлик, тинчлик, осойишталик:

Бу базм ичра не амну айшким, ҳар давр аёғинда
Пинқар бир нотавонни гунбази даввор ҳар соат.
(Ф. К.)

Манзили амн **منزل امن** тинч жой;

Амни манзил **امن منزل** *a.* Турар жой осойиштали-
ги, ҳавфсизлиги;

АМНУ АМОН **امن و امان** *a.* тинчлик.

АМНОБОД **امن آباد** *a.-ф.* Тинчлик жойи; тинч жой.

АМНИЯТ **امنيت** *a.* Тинчлик, омончиллик:

Хуш турур бу навъ амният вале оқшомғача
Гар фалакдин бир хиёнат ошкоро бўлмаса. (Ф. К.)

АМНИЯТРУБ **امنيت روب** *a.-ф.* Тинчликни кеткизувчи,
тинчсизлантирувчи.

АМО **عمى** *a.* Кўрлик:

Етмаса гарди раҳинг куҳли бўлуб руҳуллоҳ
Ожиз айлар чоғи хуффош амосиға даво. (Б. В.)

АМОМА **عمامة** *a.* Салла, дастор (бошига чирмалган мата).

АМОН **امان** *a.*: Амон ҳирзи **امان حرزی** Сеҳр ва жодуга қарши ёздирилган тумор:

Қадаҳ кетурки фалак жавридин *амон ҳирзи*,
Замона ёзмади жуз даври жому соғар аро. (*Ф. К.*)

АМОРАТ **امارت** *a.* Амирлик, амирга қарашли, мансабдорлик, амр этиш, ҳукмронлик; *Аморат сийти*—Амирлик овозаси, дабдабаси, шуҳрати.

АМОРАТ МАОБ **امارت ماب** *a.* Амирлик мансабидаги (Амирнинг унвони).

АМОРИ **عماری** *a.* Одам ташиниш учун туя ёки филга ортилган кажава.

АМОСИЛ **امائل** *a.* [*бирл.* мисл **مثل**] Мисллар, ўхшашлар, монаидлар.

АМР **امر** [*a.* Буйруқ. *Амру наҳй* — Буюриш, ундаш (яхши йўлга) ва қайтариш (ёмон йўлдан)].

Амри маъруф. a.-ф. Яхшиликка ундаш.

АМР II **امر** *a.* Иш, юмуш, ҳаракат, воқеа; *ов амри* *ов иши*.

АМРИ БАДИЪ **امر بديع** *a.-ф.* —гўзал, ёқимли иш, қизиқ иш;

АМРИ МАЪХУД **امر معهود** *a.* Одатдаги иш.

АМРИ МАВХУМ **امر موهوم** *a.* Ҳаётний гап.

АМР III **امر** *a.*: *Амру зайд* **امر زيد** ўзбекча «Эшмат», «Тошмат» дегандай, номаълум одамлардан кичноя.

АМРАД **امر د** *a.* Еш, йигит.

АМРАҚ **امر ق** *a.* Дўстлик, улфат; *овунчиқ*.

АМРОЗ **امراض** *a.* [*бирл.* мараз **امراض**] Касалликлар, хасталиклар.

АМРОҒ **امر اغ** *a.* Узига тортиш, ўзи билан овунтириши.

Амроғ этмак—ўзига тортмоқ, ўзи билан овунтирмоқ:

Бу балоға не даводурки, Навоий ул ой,
Неча кўрса муни ишқ анга *амроғ* этадур. (*Н. Ш.*)

АМРУД **امرود** *ф.* Нок, олмурут.

АМСИЛА **امثله** *a.* [*бирл.* мисол **امثال**] Мисоллар, ўрнаклар.

АМСОЛ **امثال** 1. *а.* [бирл. мисл **مثل**] Ухшашлар, монандлар, тенгдошлар:

Дилбарим Ширин била Лайлига гар ақрон эса,
Мен доғи Мажнун била Фарҳсдға *амсолмен.* (Б. В.)

АМСОЛ **امثال** II *а.* [бирл. масал **مثل**] Масаллар, мақоллар

АМСОР **امصار** [бирл. миср **مصر**] Катта шаҳарлар.

АМТОР **امطار** *а.* [бирл. матар **مطر**] Ёмғирлар:

Заррот аро ҳар зарраки бор, зикринга зокир,
Амтор аро ҳар қатраки бор ҳамдинга гўё (Б. В.)

АНА **انا** *а.* Мен; Ана афсаҳ — Мен энг фасиҳман,
мен ўткир нотиқман:

Зиҳи тилинг *ана афсаҳ* такаллумида фасиҳ
Сен амлаҳ ўлдунг, агар дилраболар ўлди
малиҳ. (F. C.)

АНАЛ-ҲАҚ **اناالحق** *а.* Мен ҳақман. (Машҳур мутасаввуф Мансур Ҳаллож сўзи).

АНАС **انس** *а.* Пайғамбар саҳобаларидан бирининг номи:

Навойи ўлмади ровий ҳадисидин хушҳол-
Ки, бу ҳабибу анис айтур ул ҳабибу Анас. (Ф. К.)

АНБА **انبه** *ф.* Эрон ва Ҳиндистон меваларидан бири.

АНБАР **عنبر** *а.* 1. Хуш исли нарсалар аралашмасидан тайёрланган хушбўй қора модда; хушбўйлик, абир (шу сўзга қаранг).

АНБАРИ СОРО **عنبر سارا** *а.-ф.* Энг тоза, ўта хушбўй анбар:

Эсиб раҳмат насими дамодам сунбулунг сори,
Бўлуб руҳонийлар жайби лаболаб анбари соро. (F. C.)

2. ёқимли ҳид; *маж.* севгилининг қора, хушбўйи сочи:

Гар Навоийға димоғ ошуфта бўлса, тонг эмас,
Чун сепар ҳардам юзунг ўтига *анбар*
кокулунг. (Б. В.)

АНБАРАФШОН *عنبرافشان* *а.-ф.* Анбар (хуш ҳид) со-
чилган, анбар сочувчи; **Анбарафшон айламак** — Хуш
ис тарқатмоқ, ёймоқ:

Хусни ортар юзда зулфин *анбарафшон айлагач*,
Шамъ равшанроқ бўлур торини паришон айлагач.
(F. C.)

АНБАРБЕЗ *عنبربيز* *а. ф.* Анбар сочилган, хушбўй, муат-
тар:

Мурод субҳи висолнингни тийра қилмоқ эрур-
Ки, ҳажр шомни этар мушкпошу *анбарбез*. (Б. В.)

АНБАРБОР *عنبربار* *а.-ф.* Анбар исн (хушбўйлик) се-
пувчи, *тим қора* ва муаттар:

Гул узра анбар ёйилди, зоҳир этгач ёр хат,
Орази гулчор уза ким кўрди *анбарбор* хат. (Б. В.)

АНБАРОЛУД *عنبرالود* *а.-ф.* Анбар оралаш, тим қора ва
хушбўй:

Рухсори жонибинда ул холи *анбаролуд*,
Ўт гўшасида анбар тушуб қилур дуд. (Б. В.)

АНБАРИН *عنبرين* *а.-ф.* 1. Анбарин, анбар ҳидли, хуш-
бўй; 2. Қора, муаттар нарса; **Анбарин афъи** — *а.*
[афъи: қора плон] *маж.* ўрилган узун қора соч. **Анба-**
рин дуд — *маж.* Хушбўй, қоп-қора соч. **Анбарин**
зулф — хушбўй қора соч:

Нега йиглаб **анбарин зулфин** кесар ҳижрон тунни.
(F. C.)

Анбарин ҳилол [ҳилол — уч кечалик ой] *маж.* Қора
қош.

АНБАРСИРИШТ *عنبیر سرشت* *a.-ф.* Анбарли, анбар ара-
лаш, хушбўй.

АНБАРСО *عنبارسا* *a.-ф. қ.* Анбарсой. *عنبیرسای*

АНБАРСОЙ *عنبیرسای* *a.-ф.* Анбар суртилган, хушбўй.

АНБАРШАМИМ *عنبیر شمیم* *a.* Анбар ҳидли, хушбўй:

Борми ул икки ўрулган гисуйи *анбаршамим*,
Е этак солмиш Муҳаммадда ёзилгон икки
«мим». (Б. В.)

АНБИЁ *انبیاء* *a.* [бирл. набий *نبی*] Пайғамбарлар;
Анбийён мурсалин — Китоб индирилган (китобли)
пайғамбарлар.

АНБОЗ *انباز* *ф.* Шерик, жуфт.

АНБОНЧА *انبانچه* *ф.* Тўрва, халта.

АНБОР *انبار* *ф.* 1. Хирмон, уюм; 2. Хас-хашак, ах-
лат, супуринди, гўнг.

АНБОРКАШ *انبارکش* *ф.* Хас-хашак (ахлат) ташувчи,
гўнг ташувчи.

АНБУҲ *انبوه* *ф.* 1. Уйилган, тўпланган; 2. Кенг, тўла,
катга тўда. Анбуҳ ўлмоқ — Кўпаймоқ, ортмоқ:

Менга гар дарду ғам *анбуҳ ўлди*
Қисматим ғуссаву андуҳ ўлди. (Ф. К.)

АНВАР *انوار* *a.* Энг нурли, энг равшан.

АНВОР *انوار* *a.* [бирл. нур *نور*] Нурлар, равшан-
ликлар, ёруғликлар:

То берай, кўнглум ўлуб гулшанвор,
Кўзга шаҳзода юзидин *анвор*. (Ф. К.)

Анвори ишроқ — Порлаган нур; Анвори қудс — Му-
қаддас нурлар.

АНВОРУЛ-ҲУДО *انوارالهدا* *a.* Тўғри йўл нурлари:

Ашрақат мин акси шамсил-каъси *анворул ҳудо*. (Ф. С.)

[Қадаҳ қуёши аксидан тўғри йўл нурлари порлади].

АНВОЪ *انواع* *a.* [бирл. навъ *نوع*] Навълар, хиллар;
ҳар хил, турли-туман.

- АНГ **انگ** *ф.* Овланадиган ҳайвон, ов.
 АНГАЛ **انگل** *ф.* Ғов, тўсиқ.
 АНГДИМОҚ **انگديماق** *қ.* Онгдимоқ.
 АНГИЗ **انگيز** *ф.* 1. Уйғотувчи, қўзғатувчи; 2. Бошлаш;
 3. Қасд, қўзғатиш, тезлаш:

Қонима ҳар дам кўзунгнунг ўзгача *ангизи бор* —
 Ким, онинг мужғони бирла гамзан
 хунрези бор. (*Ф. К.*)

- АНГУБИН, АНГАБИН **انگبين** *ф.* Асал, бол:

Лабингда ҳаловат бўлур муфрит андоқ —
 Ки, гул яфроғида бўлур *ангабин жамъ*. (*Б. В.*)

- АНГУШТ **انگشت** *ф.* Бармоқ.
 АНГУШТНАМО **انگشتناما** *ф.* Бармоқ билан санарли,
 маълум; эътиборли, кўзга кўринарли.

Олий шаън эл кичик ёшлиғи эканда ҳам олам срой —
 дур ва ой бир кечаликда ангуштнамо. (*Ғ. С.*)

- АНДАЛИБ **انداليب** *а.* Булбул.
 АНДАР **اندر** *ф.* Ичиди, орасида; Зар андар зар —
 Зар ичиди зар.
 АНДАРЗ **اندرز** *ф.* Панд-насиҳат; васият.
 АНДИШ **انديش** *ф.* 1. Фикр, ўйлов; 2. Фикрловчи, ўй —
 ловчи.
 АНДИША **انديشه** *ф.* 1. Фикр, ўйлов; 2. Хавф.
 АНДОЗ **انداز** *ф.* 1. Ташловчи, отувчи; солувчи;
 2. Ташлаш, отиш, улоқтириш; Хора андоз — Тош
 отувчи.
 АНДОЗА **اندازه** *ф.* Улчов, қолип, андаза.
 АНДОЗАСИЗ **اندازه‌سز** Улчовсиз, чексиз, чегарасиз.
 АНДОМ **اندام** *ф.* Бадан, бўй, гавда, жисм.
 АНДУД **اندود** *ф.* Сувалган, қопланган, суйкалган,
 Сийми зарандуд — Кумуш устига олтин қопланган.
 АНДУЗ **اندوز** *ф.* 1. Олувчи, ҳосил қилувчи; Қозонув —
 чи; 2. Олиш, ҳосил қилиш, қозониш; Ишрат андуз —
 Роҳатли, фароғатли.

АНДУХТА **اندوخته** *ф.* Ҳосил қилинган, тўпланган.
 АНДУҲ **اندوه** *ф.* Ғам, қайғу; **Андуҳи ҳижрон** — Айрилиқ қайғуси.
 АНДУҲГИН **اندوه کين** *ф.* Ғамли, қайғули.
 АНДУҲЗО **اندوهزا** *ф.* қайғу, ғам келтирувчи:

Дема, афғонимда булбул иоласидини йўқ нишот,
 Бу ҳам *андуҳзо* эмас, гар ул нишот афзо эмас. (*F. C.*)

АНДУҲЛИФ **اندوه ليغ** Қайғули:
 Юз туман меҳнат ўқи *андуҳлиф* жонимдадур. (*F. C.*)
 АНДУҲНОК **اوندوه ناک** *ф.* Қайғули, ғамли:

Маҳвашим ҳижронидини *андуҳнок* этти сипеҳр. (*B. B.*)

АНЖОМ **انجام** *ф.* Охир, тугаш, тугалиш, сўнг; натижа;
Анжому оғоз — сбир ва бошланиш. **Анжом топмоқ** —
 Охирига етмоқ, тугамоқ.

АНЖУМ **انجم** *а.* [бирл. нажм **نجم**] Юлдузлар; **Анжум гуруҳ** — Кишилари юлдузча кўп; **Анжуми улувви рифъат** — Юксалишнинг олий юлдузлари; **Анжуми шабгир** — Тунда сайр этувчи юлдузлар; **Анжум қиёс** — юлдузга ўхшаш.

АНЖУМАН **انجمن** *а.* Ингилиш, мажлис, базм; **Анжуман аҳли** — Базмдагилар:

Анжуман аҳли юзини гулгул қилоли май билла,
 Меҳрдин топкунча анжум гуллари бир-бир
 шикаст. (*F. C.*)

АНЖУМАНДИИДА **انجمن ديهه** *а.-ф.* Мажлис кўрган;
 тажрибакор.

АНЖУМАНПАРДОЗЛИФ **انجمن پرداز ليغ** Мажлисни қизитувчилик.

АНЖУМАНСОЗ **انجمن ساز** *а.-ф.* 1. Мажлис қурувчи;
 2. Кенгаш билан иш қилувчи.

АНЖУМСИПОҲ **انجمن سپاه** *а.-ф.* Аскарни юлдуздай кўп:

Хосса базмким, қуёш жомини шафақ роҳи билла
 Элга тутқай хисрави *анжумсипоҳу* жам жаноб. (*F. C.*)

- АНЖУМШУНОС **انجم شناس** *a.-ф.* Юлдузшунос, астроном.
 АНЗОР **انظار** *a.* Қарашлар, назарлар, **Кавкаб анзор** — Юлдузларнинг ўзаро муносабат даражалари.
 АНИН **اينين** *a.* Нола қилиш, уфлаш.
 АНИС **اينيس** *a.* 1. Улфат; дўст, яқин, ўртоқ; ошна; ҳамдам, ҳамдард; 2. ёқимли; **Аниси анжуман** — мажлис улфати.
 АНИФ **عنيف** 1. Қўпол, дағал; 2. Ўчакишувчи:

Заъф андоқдурки, дам урсам эрув бийми ҳалок,
 Не учунким, ул таҳаррукдур анга беҳад аниф. (*F. C.*)

- АНҚАБУТ **عنكبوت** *a.* Ўргумчак, ўргамчи.
 АНҚАЛ **عنكل** *a.* Гирифтор, боғланиб қолган, берилиб қолган, ошиқ.
 АНКАР **انكر** *a.* Жуда ёқимсиз (овоз ҳақида); **Анкарал-асвот** — Энг ёқимсиз овоз.
 АНО **عنا** *a.* Машаққат, қийинчилик, азоб, уқубат, кулфат; **Ранжу ано** — Ранжиш ва машаққат.
 АНОДИЛ **عندال** *a.* [*бирл.* андалиб **عندليب**] Булбуллар.
 АНОМ **انام** *a.* Қишилар, халқ; **Байнал-аном** — Халқ орасида.
 АНОМИЛ **انامل** *a.* Панжа учлари.
 АНОНИЯТ **انانيت** *a.* Мапманлик, такаббурлик; Ўзлукдин қутулмоқ суббатида ва *аноният* тарки шиддатиди. (*F. C.*)
 АНОСИР **عناصر** *a.* Унсурлар, элементлар (сув, ҳаво, тупроқ, ўт):

Қориб *аносиру* афлок туғмади фарзанд.
 Бизинг йнгит кибн андоқ ато-анолардин. (*Ф. К.*)

- АНСАБ **انسب** *a.* Энг муносиб, энг лойиқ.
 АНСОБ **انساب** *a.* [*бирл.* насаб **نسب**] Насл-насаб, насллар.
 АНСОР **انصار** *a.* Ёрдамчилар, ёрдам берганлар.
 АНФАЪ **انفع** *a.* Энг фойдали: Қўп чучуклуктин очиғлиқ *анфаъ* ўлди иш аро. (*Б. В.*)

АНФОС **انفاس** *a.* [бирл. нафас **نفس**] Нафаслар, дамлар. Масиҳ анфоси — Ийсо нафаси, дами; ўткир дам, Анфоси руҳуллаҳий — **انفاس روح الله** .маж. ўткир нафас; Анфоси масиҳо **انفاس مسيحا** Анфоси жонбахш **انفاس جان بخش** Жон бағишловчи нафаслар, ўткир нафаслар; Анфоси қудсий **انفاس قدسى** *a.-ф.* Муқаддас нафаслар, таъсирчан нафаслар.

АНФУС **انفوس** *a.* [бирл. нафас **نفس**] Шахслар, жонлар.
АНШИ **انشى** *a.* Иншо; Анши этмак — Иншо қилмоқ, ёзмақ.

АНҚАРИБ **عنقريب** *a.* яқинда, яқин кунда:

Чун сафар асбобини омода айлабтур ҳабиб,
Бир тараф, гўё, азимат қилғудектур *анқариб*. (Ф. К.)

АНҚО **عنقا** *a.* 1. Оти бор, ўзи йўқ афсонавий қуш [гўё қушларнинг подшоҳи бўлиб, Қўҳи Қоф (Қоф) тоғида яшар эмиш]:

Тилар кўнглум қуши *Анқодин* ўтса, нори юз водий,
Мунунгдек сайр этарга Қофдин ортуқ саботим
бор. (Ф. С.)

2. Адабиёт ва фалсафада, *мажозан*, дунёда мавжуд бўлмаган ҳар бир нарсани *анқо* дейдилар.

АНҲИ **انهى** *a.* Хабар, маълумот:

Вале мавқуф эди мунҳилариға-
Қи, не келгай алар *анҳилариға*. (Ф. Ш.)

АОДИЙ **اعادى** *a.* [бирл. адув **عدو**] Душманлар.

АОЛИЙ **اعالى** *a.* [бирл. олий **عالى**] Баланд даражалилар, юқори табақадаги одамлар.

АППОНИЙ **ايبانى** *a.-ф.* Шапалоқлаш, мушт билан уриш; туртки.

АР **ار** *ф.* «Агар»нинг қисқаргани (классик адабиётда вази талаби билан *агар* сўзини *ар* тарзида қисқартириш кенг одатдир):

Майи васл, эйки, нүш айлаб, ўзунгни айладинг сармуш,
Гуворо бўлсун, ар бийм ўлмаса, бу май
хуморидини. (F. C.)

АРАБ **عرب** *a.* 1. Араб халқи; араб кишиси; 2. Арабистон; **Араб барри** — Араб мамлакати, Арабистон.

АРАБИҒИ **عربی** *a.* Арабча; арабга, араб тилига тегишли.
АРАБИЕТ, АРАБИЯТ **عربیت، عربیات** *a.* Араб тили ва адабиёти.

АРАБИЯ **عربیه** *a.:* Арабия улуми — Араб тили грамматикаси, адабиёт қондалари, маантиқ, аруз, қофия илмлари.

АРАЗ **عرض** *a.* Бирор нарсанинг аслида бўлмаи, кейин пайдо бўлган вақтли сифати.

АРАСОТ **عرصات** *a.* [бирл. арса **عرصه**] 1. Бўш майдон маъносидаги арса сўзининг кўплиги; 2. Ғавго, тўпалон, қиёмат.

АРАС **ارس** *a.* Озарбайжонда бир анҳорнинг номи:

Сабрим уйин йиқса икки кўз сиришки ажаб йўқ-
Қим, бириси Дажладур, бириси *Арасдур*. (Ф. Қ.)

АРАСТУ **ارسطو** *ю.-а.* Юнон файласуфларидан Аристотел исмиининг арабча шакли.

АРАФОТ **عرفات** *a.* Арабистоннинг Макка шаҳри атрофида бир тоғ номи.

АРАШ **ارش** *a.* 50—60 см. миқдордаги узунлик ўлчови:

Ёр чул жонимда махфийдур тафовут йўқ турур:
Жилва қилса зоҳираи гар минг йиғоч гар бир
араш. (Н. Ш.)

АРАҚ **عرق** *a.* Тер.

Ой юзунг боғи баҳори олам,
Арақ ул юзда гул узра шабнам. (Ф. Қ.)

АРАҚНОҚ **عرقناک** *a.-ф.* Терли, терлаган:

Ул арақноқ оташни рухсоринга майл эттилар. (Б. В.)

АРАҚРЕЗ **عرقريز** *a.-ф.* Тер тўкувчи.

АРБАДА عربده *a.* Шовқин-сурон, тўполон, қий-чув,
гавго; ғазаб:

Атфол санг *арбадаси* ваҳмидин даме
Девоналар киби чиқа олмон бисоқдин. (F. C.)

АРБАДАЖУ عربدهجو *ф.-ф.* Ғавго қўзғатувчи, тўпалончи.

АРБАИН اربعين *a.* Қирқ, чилла.

АРБОБ ارباب *a.* Бирор ишга лойиқ кишилар, иш эгалари; амалдорлар; **Арбоби бийниш** — Кўрувчилар, бир ишнинг тағи-туғини кўра биладиганлар; **арбоби масний** — Бамаъни кишилар; олимлар; **Арбоби вазойиф** — Вазифа эгалари, давлат хизматидаги шахслар.

АРБОҒ ارباغ Авроқ, авраш:

Зулфу савдосида билмаслар Навоий нуқтасин-
Қим, жунун гуфторидур ёхуд йилоннинг *арбоғи*.
(Б. В.)

АРВОҲ ارواح *a.* [бирл. руҳ روح] Руҳлар; Арвоҳи қудсий — Муқаддас руҳлар (фаршталар).

АРДАВОН اردوان *ф.* 1. Қадимий эронда афсонавий бир подшоҳ номи; 2. Эронда қадим замондаги бир вилоят номи.

АРЖУМАНД ارجمند *ф.* Азиз, иззатли, қадрли, қийматли, ҳурматли, шарафли; муътабар; донишманд, ақлли, **Ўзин аржуманд тутмоқ** — ўзини баланд тутмоқ:

Чу разл ҳавсаласидур, не тонг, агар ногаҳ
Етишса маннат анга, *аржуманд тутқай* ўзин. (Б. В.)

АРЗ عرض *a.* Баён, маълумот; Арз айламак — Арз этмоқ, баён қилмоқ; **Арзи рухсор** — Юз кўрсатиш, бет очиш; **Арзи тазаллум** — Зулм кўрганликни арз этиш; **Арзи ниёз** — 1. Салом, дуо:

Аҳбобиғаким, топтилар ул ерда қарор,
Мендин ер ўпуб *арзи ниёз* эт зинҳор. (СҲА)

2. Зорланиш, ёлвориш:

Таолаллаҳ, не истиғнодур ул хусн ичраким, нозин
Юз онча айлагай ошиқ неча *арзи ниёз* этгай. (Б. В.)

АРЗ **ارض** II а. Ер, замин, ер юзи:

Айлаганда розининг ганжини *арз*,
Не само айлаб қабул они, не арз. (Л. Т.)

Арз сатҳи — Ер юзаси; **Арзи васиъ** — Кенг ер, дунё;
Арзу само — Ер ва осмон; **Арз жирми** — Ер жуссаси;
Арзий кутуб — Ер китоблари, дунёвий китоблар.

АРЗ **عرض** III а. Бирор нарсанинг энн, кенглиги.

АРЗАДОШТ **عرضه داشت** а.-ф. Арз қилиш, ариза тутиш.

АРЗАНДА **ارزنده** ф. Арзийдиган, лойиқ:

Каёний салотини нишонн анга,
Бир *арзанда* тожи каёний анга. (С. И.)

АРЗОЛ **ارذال** а. [бирл. разил **ردیل**] Пасткашлар,
разиллар, тубан кишилар; **Арзолу ашроф** — Қуйи ва
юқори табақалар; **Арзоли дурд ошом** — Май қуйқа-
сини ичувчи тубан кишилар; **Арзол тамаллуқи**—паст-
кашлар хушомади.

АРЗОНИЙ **ارزانی** ф. Берш, бағишлаш; лойиқ кўриш;
сазovor:

Кишвари Зобил анга *арзон* й,
Рустами Зол нақибу дарбони. (С. С.)

Арзоний айламак этмак — Лойиқ кўрмоқ; бағишла-
моқ:

Мени бедилға, ё раб, бу кўнгулни *айла арзоний*,
Ани мендин ойирма доғи менсиз тутмоғил они. (М. К.)

АРЗОҚ **ارزاق** а. [бирл. ризқ **رزق**] Ризқлар, озиқлар.

АРИЗ **عريض** а. Эни, кенг.

АРИМОҚ **اريماق** тоза бўлмақ, пок бўлмақ (қ. оримоқ
آریماق)

АРИН **عرين** а. Ҳромон, тўқай, чангалзор. **Шери арин**—
Чангалзор шери.

АРИФ **اريف** 1. Покиза, соф:

Қаломн нечаким, софу *ариғдур*,
Манга пуқсондин ўзга не асиғдур. (Ф. Ш.)

2. Тога, тиниқ:

Шарбат этсам шираи жоним зулоли хизр ила
Дер очиглонибки, не улдур чучук, не бу *ориғ*. (Н. Ш.)
АРИҒ, АРИҚ *اریق، اریغ* II Ариқ (сув йўли); қ. Ориғ:

Гуруҳе эрди дарду доғ ичшида,
Ариғ қозмоққа шоғил тоғ ичшида (Ф. Ш.).

АРИҒЛИҒ *اریغ لیغ* I Покизалик, тиниқлик; поклик.
АРИҒЛИҒ *اریغ لیغ* II Ариғда оқадиган, ариқдаги:

Солиб туфроғ устида бир гул ғами
Ариғлиғ судек жисмима печу тоб. (Н. Ш.)

АРИҒСИЗ *اریغ سیز* Нопок:

Ҳар неча бўлса *ариғсиз* чун ариғлиғ сув аро
Хилт бўлди, мумкин эрмас қолмоқ ул нопоклик.
(Ф. К.)

АРҚ *ارک* Ички қалъа; подшоҳнинг шаҳар ичидаги қўр-
ғон-саройи.

АРҚОН *ارکان* а. [бирл. руки *ارکن*] Рукилар, устун-
лар, таянчлар; Арқони давлат — Давлат таянчи, дав-
латнинг улуғ кишилари.

АРЛОТ *ارلات* Ўзбек уруғларидан бири:

Санамлар ҳуснидин мақсуд ёр ўлмиш Навоийга,
Агар барлос, агар тарҳон, агар *арлот*, агар сулдуз.
(Б. В.)

АРМАНВОР *ارمن وار* ф. Арманча.

АРМАНИЙСОЗ *ارمنی ساز* ф. Арманча, армани ишла-
ган; Шароби арманийсоз—Арманича шароб, арман
майи.

АРМУҒОН *ارموغان* Тортиқ, ҳадя.

АРНАБ *ارنب* а. Қуён.

АРОВА *ارابه* ф. Арава:

Ароба узра тўра пайваст ўлуб,
Тўра кийиндин халқ ҳамдаст ўлуб. (С. II.)

- АРОЖИФ **اراجيف** *a.* Беҳуда сўзлар, миш-миш гаплар.
АРОЗИ **اراضى** *a.* [бирл. арз **ارض**] Ерлар, заминлар.
АРОЗИЛ **اراذل** *a.* Жуда разиллар, пасткашлар.
АРОЙИС **عرايس** *a.* [бирл. арус **عروس**] Келинлар, келин-
чаклар.
АР-РАФИҚУ **الرفيق** *a.:* Ар-рафиқу суммат-гарийқ **الرفيق**
ثم الطريق «Аввал йўлдош танла, сўнг сафарга чиқ»
маъносидаги арабча ибора (мақол).
АРРОС **عراس** *a.* Бақририқ (йиртқич ҳайвонларнинг ба-
қириси, ариллаши), ҳанграш.
АРСА **عرصه** *a.* [кўпл. Арасот **عرصات**] 1. Майдон, саҳн,
бино қуриладиган кенг майдон; 2. Шахмат тахтаси;
арсан хок—*маж.* Дунё, ер юзи, ер майдони; арсан
офоқ—Уфқлар кенглиги, кўк, осмон.
АРТИЛМОҚ, АРТАНМОҚ **ارتيلماق، ارتانماق** Ош-
моқ, ошиб ўтмоқ.
АРУЗ **عروض** *a.* Шеър вазнлари, ўлчовлари ҳақидаги фан.
АРУС **عروس** *a.* [кўпл. аронс **عرانس**] Келин, келинчак;
аруси гардун, аруси чарх—Осмон келини, фалак;
Аруси даҳр—Дунё келини, олам.
АРУСАК **عروسك** *a.-ф.* Ўйинчоқ, қўғирчоқ.
АРУСОНА **عروسانه** *a.-ф.* Келинларча.
АРФАЪ **ارفع** *a.* Энг юқори, энг юксак; Арфаи дара-
жот—Даражаларнинг энг юқориси.
АРЧИ **ارچه** *ф.* «Агарчи»нинг қисқарган шакли.
АРШ **عرش** *a.* 1. Осмоннинг энг юқориси:

Чу жавлонгаҳи бўлди бу тийра фарш,
Буруи ҳамлада фаршдек қолди Арш. (С. II.)

2. *маж.* Энг юқори жой. Арш жаноб—Энг юқори
мақом. 3. *маж.* Тахт.

АРШАД **ارشاد** *a.* Энг ақлли, тўғри йўлда маҳкам тур-
ган.

АРШИ АЪЗАМ **عرش اعظم** *a.* Энг улуғ арш:

Чу сайр айлаб ул неча торам сори,
Тақовор суруб арши аъзам сори. (С. II.)

АРШН АЪЗАМ ЭЛИ *عرش اعظم ايلي* маж. Фаришталар:

Бу навъ ўлсалар *арши аъзам* эли,
Не бўлгай, хаёл айлаки, олам эли. (С. И.)

АРШН АЪЛО *عرش اعلا* а. Энг юқори арш:

Сўфийн оламин қудсий сену асҳоби русул
Арши аъло келиб ул хайл учун хонақаҳинг. (Г. С.)

АРШН МУАЛЛО *عرش معلا* а. айн. Арши аъло.

АРШСО *عرش سا* а.-ф. Аршга етган, энг юксак:

Ислом алифни анга ливо бил,
Син кунгири чархи *аршсо* бил. (Л. М.)

АРШФАРСО *عرش قرسا* а.-ф. Энг юксакка етишдан киноя.

АРЪАР *عرعر* а. Қора арча, тоғ сарв дарахти.

АРҚАМ *ارقم* а. 1. Олачипор; 2. олачипор илон; Ва ҳашароти маҳобатидин рўзгор буқаламун *арқами* песа таноб. (М. Қ.)

АРҚОМ *ارقام* а. [бирл. рақам *قم*] 1. Рақамлар, сонлар; 2. Ёзувчилар:

Бода ғам дафъин қилур, кайфиятин, десанг, билай,
Ол иллка жому *арқоми* каноридин ўқу. (Ф. К.)

АРҒАВОҢ, АРҒУВОҢ *ارغوان* ф. Баҳорда очиладиган қизил гулли дарахт.

АРҒАВОҢГҶҢ *ارغوان گون* ф. маж. Қизил.

АРҒАВОҢШИҢ *ارغوانی* ф. Арғувои рангли, тўқ қизил;
Арғавоний тўн — Қизил тўн.

АРҒАВОҢРЕЗ *ارغوان ريز* ф. Қон ёш тўкувчи; қаттиқ йнгловчи.

АРҒАДАМОҚ *ارغاداماق* Алдамоқ, ҳийла билан енгмоқ.

АРҒАДОЛ *ارغادال* Тоғ этакларидаги пастак тепалар, дара; пастқам ерлар, пистирма:

Ер даштиниң самовий ҳайъати ва кўлоқдин ул дашт аро *кўп арғадол* намудори. (С. И.)

Зулфининг ҳар чинида юз фитнадур дин аҳлига,
Арғадол ичра қароқчи айлаган янглиғ камини.

(Н. Ш.)

АРҒАНУН **ارغنون** ю. Бир турли чолғу асбоби (орган):

Майи муғона агар бизга тутса муғбачалар,
Гар арғанун уни йўқ эрса, бас дурур ноқус. (Ф. К.)

АРҒУШТАҚ **ارغوشتك** Мусиқий бир усул, ўйин:

Хуш улки, базмда ойлар тепарда арғуштак,
Шаҳ анда танбура чолиб, Навоний деса қўшук.
(Б. В.)

АСАД **اسد** а. Шер; офтоб буржларидан 5-нчи бурж-
нинг номи (шер шаклида тасвирланади), ёз ойи
июнь-август ойига тўғри келади); Асад кирдор —
Шердай.

АСАДУЛЛОҲ **اسدالله** а. Худонинг шери (Алига бе-
рилган лақаб).

АСАМ **اصم** а. Қар, гаранг.

АСАН **اسن** а. Ёши катта, энг кекса.

АСАПҚУР, АСОПҚУР **اساپقور** Қўйнинг елка сўнга-
ги, учаси:

Паёспай асапқурни айлаб равон,
Емактин бўлуб ожиз ул нотавон. (С. Н.)

АСАР **اثر** а. Аломат, нишон, таъсир, из, белги.

АСАС **اساس** а. Миршаб, қадимги шаҳарларни қўриқ-
ловчи тунги соқчи.

АСАФ **اسف** а. Таассуф, қайғу.

АСАҲ **اصح** а. Энг тўғри; тўғрироқ, дурустроқ.

АСБОБ **اسباب** а. [бирл. сабаб **سبب**] Сабаблар, баҳо-
налар, керак-яроқлар, асбоб-анжом.

АСБОҚ **اسباق** а. [бирл. сабоқ **سبق** **خواهيم داشت**.]
Сабоқлар, таълимлар, тажрибалар.

АСВИЛА **اسوله** а. [бирл. савол **حوال**] Саволлар, сў-
роқлар.

- АСВОБ **اثواب** *a.* [бирл. савб **ثوب**] Қийимлар, қийим-бош, қийим-кечак.
- АСИР **اسير** I *a.* Тутқун; асири миҳан — Машаққатларга дучор бўлган.
- АСИР **اثير** II *a.* Олий, баланд; Чархи асир, сипехри асир — Баланд осмон.
- АСИРОНА **اسيرانه** *a.-ф.* Асирларча, тутқун каби.
- АСИФ **اسيف** фойда, баҳра.
- АСЛОФ **اسلاف** *a.* [бирл. салаф **سلف**] Салафлар, илгари ўтганлар, ота-боболар.
- АСМО **اسما** *a.* [бирл. исм **اسم**] Исмлар, отлар, номлар.
- АСМОР **ائمار** *a.* [бирл. самар, самара **ثمر**] Мева-лар, самаралар.
- АСНО **ائنا** *a.* Замон, замон ораси.
- АСНОМ **اصنام** *a.* [бирл. санам **صنم**] Бутлар.
- АСНОФ **اصناف** [бирл. синф **صنف**] Синфлар, турлар, хиллар.
- АСО **عصا** *a.* Ҳасса; Асоийи Калим — Мусо пайгамбарнинг афсонавий таёғи.
- АСОКАШ **عصاكش** *a.-ф.* Ҳассага таянувчи, ҳассали.
- АСОҚИР **عساكر** *a.* [бирл. аскар **عسكر**] Аскарлар; Асокири мансура — Қўмак берилган аскарлар.
- АСОЛАТ **اصالت** *a.* Асиллик, зотлилик.
- АСОМИЙ **اسامي** *a.* [бирл. исм **اسم**] Исмлар, номлар; Асомий кутуб — Китоб номлари.
- АСОРАТ **اسارت** *a.* Асирлик, тутқунлик.
- АСОТИР **اساطير** *a.* Афсоналар, уйдирмалар.
- АСОФИЛ **اسافل** *a.* [бирл. асфал **سفل**] Пастлар, қуйи табақа одамлар, тубан кишилар.
- АСОҒИР **اصاغر** *a.* [бирл. асғар **اصغر**] Кичиклар.
- АСР **عصر** I *a.* Давр, замон.
- АСР **عصر** II *a.* Қуёш ботишига яқин вақт; Аср қиёми — аср қуёш ботиш олдидаги намозга туриш.
- АСРАЪ **اسرع** *a.* Энг тезювар, суръати тез.
- АСРОР **اسرار** *a.* [бирл. сир **سر**] Сирлар, яширин нарсалар; Соҳиб асрор — Сирдош.
- АСРУ **اسرو** Жуда кўп, ортиқ, бениҳоя, талай, ғоят:

Шаҳ ул ердин *асру* нишот айлабон,
Юруб ҳар ёлни эҳтиёт айлабон. (С. И.)

- АССОР **عصار** *а.* Жувозкаш, ёгчи; Ассор уйи — Жувозкаш ҳўкизи.
- АСТАҒФИРУЛЛОҲ **استغفرالله** *а.* Худодан яхшилик сўрайман (Тавба! Худо, ўзинг кечир! Худо сақласин! каби ундов сўз).
- АСТОР **استار** *а.* [бирл. сатр **ستر**] Пардалар.
- АСФАЛ **اسفل** *а.* Энг паст, энг тубан; Жониби асфал — Паст томон, қуйи томон.
- АСФАЛНИШИН **اسفل نشين** *а.-ф.* Қуйида ўтирувчи; хор-зор.
- АСФАР **اصفر** *а.* Сарик, сап-сарик, жуда сарик.
- АСФОР **اسفار** *а.* [бирл. сифр **سفر**] Китоблар; мактублар; Асфори само, асфори самовий — Кўкдан ннган китоблар.
- АСЪАБ **اصعب** *а.* Энг қийин.
- АСҚОЛ **انقال** *а.* Оғирликлар, юклар.
- АСҒАР **اصغر** *а.* Кичикроқ; жуда кичик.
- АСҲАЛ **اسهل** *а.* Энг осон, қулай.
- АСҲОБ **اصحاب** *а.* [бирл. соҳиб **صاحب**] Суҳбатдошлар, ҳамсуҳбатлар, улфатлар, дўстлар; Асҳоби жовидоний — Доимий суҳбатдошлар; Асҳоби ямин — ишончли суҳбатдошлар; Олу асҳоб — Хонадон ва суҳбатдошлар; Асҳоби рисолат оийн — Пайғамбар ҳамсуҳбатлари.
- АТАШ **عطش** *а.* Ташналик, чанқов; хумор.
- АТБОЪ **اتباع** *а.* Тобецлар, фуқаролар, қарамлар, пайравлар, издошлар:

Не шаҳдинки, *атбои* хушнуд эмас,
Пушаймонлиги ниш чоғида суд эмас. (С. И.)

- АТБОҚ **اطباق** *а.* [бирл. табақ **طبق**] Табақалар, қабатлар, қатламлар.
- АТВОР **اتوار** *а.* [бирл. тавр **طور**] 1. Юруш-туруш, хулқ, ҳаракат, қилиқлар, феъллар; 2. Пўл, усул, тартиб, одат.

АТИББО **اطبا** *a.* [бирл. табиб **طبيب**.] Табиблар, ҳа-
кимлар.

АТИЯ **عطيه** *a.* Ҳадя, бахшиш.

АТҚА **اتکه** Оталиқ, тарбиячи, амаки: Турклар... ота-
нинг ога-инисини обоға дерлар ва онанинг ого-инисин
тағойи дерлар ва алар [сортлар] ҳеч қойсиға от таъ-
йин қилмойдурлар ва араб тили билан амму хол дер-
лар... ва атқа ва анкани ҳам бу тил била айтурлар.
(*М. Л.*)

АТЛАС **اطلس** I 1. Ипақдан тўқилган майин мато;
2. Текис, силлиқ.

АТЛАС **اطلس** II *a.* Қўқ, осмон; Атласи гардун — Ос-
мон.

АТЛОЛ **اطلال** *a.* Эски бино ва вайроналарнинг ни-
шоналари.

АТНОБ **اغناپ** *a.* Чилвирлар, арқонлар.

АТО **اتا** I Ота, падар.

АТО **عطا** II *a.* Бағишлаш, ҳадя бериш; Ато этмақ — ба-
ғишламоқ, бермоқ, мурувват қилмоқ.

АТОБЕК, ОТОБЕК **آتابيك، اتابيك** Ота ўрнини тут-
ган киши, отахон, тарбиячи, устод:

Ҳамул Фарҳодға эрди отобек,
Қўруб Фарҳод худ они атодек. (*Ф. Ш.*)

АТОЕ **عطايا** *a.* Бахшишлар, инъом-эҳсонлар.

АТОКИШ **عطاكيش** *a.-ф.* Ато қилувчи, бахшиш этувчи.

АТОРИД, УТОРИД **عطارد** *a.* Меркури сайёраси (миф-
да бу юлдуз ёзувчиларнинг ҳомийси ҳисобланади.
Форчаси: *дабир*).

АТР **عطر** *a.:* Атрагиз — **عطرانگيز** Атр ҳидли, муаттар.

АТРОҚ **اتراک** *a.* [бирл. турк **ترک**.] Турклар (араблар
турк сўзини атроқ қилиб, кўнликка айлантирадилар):

Пўқ атроқ аро бирда онча биллик-
Ки, бу навъ улуғ ишга урғой илик. (*С. Н.*)

АТТОР **عطار** *a.* 1. Упа-элик, турли дориворлар, хушбўй
нарсалар сотувчи; 2. «Мантиқут-тайр»нинг муалли-
фи — Фаридууддин Атторминг лақаби:

Аҳли ирфон солиқи атвори ул,
Маърифат бозорининг Аттори ул. (*Л. Т.*)

АТФОЛ **اطفال** *a.* [бирл. тифл **طفل**.] Гўдаклар, ёш болалар; АТФОЛИ жунун — Жиннилик гўдаклиги.

АТШОН **عطشان** *a.* Ташна.

АТЪИМА **اطعمه** *a.* [бирл. таом **طعام**.] Таомлар, овқатлар:

Ейилгоч улус оллида *атъима-*
Ки, тутқой бори жашн ичин ҳар нима. (С. Н.)

АТҚИЕ **اتقيا** *a.* Тақводорлар, ёмон ишлардан сақланувчи кишилар.

АФАН **عفن** *a.* Қўланса, бадбўй ҳид.

АФВОЖ **افواج** *a.* [бирл. фавж **فوج**.] Тўдалар, гуруҳлар; қўшин тўдаси.

АФВОҲ **افواه** *a.* Оғизлар.

АФГАН, АФҚАН **افغن** *ф.* Ташловчи, отувчи, йақитувчи, туширувчи, солувчи (кўпинча бошқа сўзлар билан қўшилиб келади); Зулмат афган — қоронғулик солувчи:

Ўтган кечаким, сипеҳри пурфан,
Нур устига бўлди зулмат афган. (Л. М.)

хаданг афган — ўқ отувчи:

Чу тегди ул хаданги барқ осор,
Йиқилди бу хаданг афган нигунсор. (Ф. Ш.)

лўъбатфган — Фирибгар.

АФГАНДА, АФҚАНДА **افکنده** *ф.* Тубан, паст, ташландиқ, йиқилган; Бандаи афганда — Ташландиқ банда (ёзувда ўзини камтарликка олиб «мен» ўрнида ишлатади).

АФГАНДАЛИҒ, АФҚАНДАЛИҒ **افکندهليغ** Тушқунлик.

АФГОР **افكار** *ф.* Яраланган, жароҳатланган, мажруҳ; ўртанган; афгор айламак — Жароҳатлантирмақ, ярадор қилмоқ.

АФГОРЛИҒ **افكارليغ** Хасталик, мажруҳлик.

АФЗО, АФЗОЙ **افزا، افزاي** *ф.* Кўпинча сўзга қўшилиб «орттирувчи, узайтирувчи» каби маънони билдиргди Рухафзо — жонни қувонтирувчи, руҳлантирувчи.

- АФЗОИИШ **افزایش** *ф.* Зўрайтириш, кўпайтириш, ортириш.
- АФЗОР **افزار** *ф.* Асбоб, иш қуроли:
Солиб ахгар аро борин қизитти,
Назиҳ *афзор* қилди чун эритти. (*Ф. Ш.*)
- АФЗУД **افزود** *ф.* Кўпайиш, ортиш, улғайиш.
- АФЗУН **افزون** *ф.* Ортиқ, зиёда, кўп; **Афзун бўлмоқ** — Ортмоқ, зиёдалашмоқ.
- АФЗУНЛИҒ **افزونليغ** Ортиқлик.
- АФИФ **عفيف** *а.* Иффатли, пок, покиза, тоза; ярамасликлардан сақланган.
- АФЛАЖ **افلاج** *а.* Фалаж касалига йўлиққан киши.
- АФЛОК **افلاك** *а.* [*бирл. фалак* **فلك**] Фалаклар, осмон; **Афлок сайри** — Осмондаги жисмлар ҳаракати; **Афлоки кажрафтор** — эгри, тескари айланувчи осмон; **Афлок жирми** — кўкдаги юлдузлар; **Ети афлок** — Етти қат осмон.
- АФЛОКРАВ **افلاکرو** *а.-ф.* Осмонкезар.
- АФЛОКСЎЗ **افلاکسوز** *а.-ф.* Кўкни куйдирувчи, ўртовчи.
- АФОЗИЛ **افاضل** *а.* [*бирл. афзал* **افضل**] Афзаллар, фазл эгалари, энг фозил кишилар.
- АФРАНЖ **افرنج** *а.* Фаранг, Европа.
- АФРИДУН, ФАРИДУН **فريدون، فريدون** *ф.* Қадимги Эрон подшоларидан бири.
- АФРОД **افراد** *а.* [*бирл. фард* **فرد**] Фардлар, шахслар, кимсалар:
Мантиқи ишқ ичра ошиқни тасаввур айла навъ,
Фард бўлгонларни бу йўлда анга *афрод* бил (*Ғ. С.*).
- АФРОЗ **افراز** *ф.* Кўтариш, юксалтириш.
- АФРУЗ **افروز** *ф.* Куйдирувчи; ёритувчи, равшан қилувчи, ойдинлаштирувчи, шуълалантирувчи.
- АФРУХТА **افروخته** *ф.* Ловиллаб турган, ялтироқ, порлоқ.
- АФСАР **افسر** *ф.* Тож; жиға; бирор нарсанинг боши, уч.
- АФСАРПАРАСТ **افسرپرست** *ф.* Подшоликка ўч.
- АФСАҲ **افصح** *а.* Энг гўзал (фасиҳ) сўзловчи, сўзга чечан.
- АФСАҲУЛ-КАЛОМ **افصحالكلام** *а.* 1. Энг гўзал, фасиҳ сўз эгаси, сўзга чечан, нотиқ; 2. Моҳир ёзувчи.

- АФСОНА **افسانه** *ф.* 1. ҳикоя, нақл, дoston; 2. уйдирма, бемаъни сўз; *Афсонасанж* — Афсона айтувчи, ҳикоя айтувчи.
- АФСОР **افسار** *ф.* Нўхта, жилов, тизгин.
- АФСУН, ФУСУН **افسون، فسون** *ф.* Сеҳр, авраш, найранг, фириб, макр; Афсун тироз — Афсунли; сеҳрчи.
- АФСУНГАР **افسونگر** *ф.* Сеҳрчи, авроқчи.
- АФСУНСОЗ **افسونساز** *ф.* 1. Сеҳрловчи; 2. Моҳир ҳикоячи, ажойиб дostonчи.
- АФСУРДА **افسرده** *ф.* Рухсизланган, сўлиган, сўлгин, илвираган, тушкун; тўнган; Афсурда дил — Кўнгли синиқ, тушкун.
- АФТОДА **افتاده** *ф.* Йиқилган, дармонсиз, заиф, ташландиқ.
- АФТОДАВАШ **افتادهوش** *ф.* Афтоданамо; ошиқ сифат.
- АФТОНУ ХЕЗОН **افتانوخيزان** *ф.* Йиқила-қўпа, йиқилиб-туриб.
- АФШОН **افشان** *ф.* Сочувчи; сочиш (китоб варақларига зар ёки бўёқ пуркашни ҳам *афшон* дейилади; баъзан ўрилмаган соч маъносида ҳам келади); **Мушк афшон** бўлмоқ — мушк сочмоқ, хушбўйлик таратмоқ; **Зарварақ афшон қилмоқ** — Олтин зарраси сочмоқ (китоб саҳифасига).
- АФЪИ, АФЪО **افعى** *а.* 1. Катта илси, заҳарли илон; 2. *маж.* севгилининг сочи; **Афъийи муанбар** — Анбарли (хушбўй) қора илон; *маж.* севгилининг қора хушбўй сочи; **Афъийи мушкин** — 1) қора илон; 2) *маж.* қора хушбўй соч.
- АФЪОЛ **افعال** *а.* [бирл. **فعل** феъл] Феъл-ҳаракатлар; ишлар, қилиқлар; **Ноҳуш афъол** — Ярамас қилиқлар.
- АФЮН **افيون** *ф.* Қорадори.
- АФЮНИЙ **افيونى** *ф.* Қорадорихўр.
- АФҒОН **افغان** *ф.* Қайғу-аламдан нола қилиш, фарёд этиш, товуш чиқариб йиғлаш; **Афғон чекмоқ** — Фарёд этмоқ.
- АХАС(С) **اخص** I *а.* Хосроқ, махсусроқ; энг хос, энг махсус; **Ахасси асҳоб** — Энг яқин (хос) ҳамсуҳбатлар.
- АХАС(С) **اخص** II *а.* Ўта хасис.
- АХБАС **اخبث** *а.* Энг ифлос, ёмон.

АХБОР **اخبار** *a.* Хабарлар; Ахбор ровийлари — Хабар берувчилар, ҳикоя қилувчилар.

АХГАР **اخگر** *ф.* 1. Қизариб ёниб турган олов; 2. Лахча чўғ.

АХГАРНИШИН **اخگر نشين** *ф.* Чўғда турувчи, куйган, ўртанган.

АХЗ **اخذ** *a.* Олиш; ахз айламак, этмак — Олмоқ, тортиб олмоқ:

Жунун даштида не ахз айлагай ишқ,
Бу ким, солгай мени урэнга яғмо. (*Б. В.*)

АХЗАР **اخضر** *a.* Кўм-кўк, яшил; Ахзар хилъат — Яшил тўн;

Эрур эгнингда ахзар хилъат ул навъ-
Ки, гулбун баргидин тўн қилса насрин. (*Ғ. С.*)

Сипехри ахзар — Кўм-кўк осмон.

АХЗАРВАШ **اخضروش** *a.-ф.* Яшилтоб.

АХЗАРГУН **اخضرگون** *a.-ф.* Яшил рангли.

АХЗАРИЙ **اخضري** *a.* Яшил рангли, кўкка бўялган.

АХЗАРПЎШ **اخضرپوش** *a.-ф.* Яшил кийимли, яшил кийган.

АХИ **اخي** *1 a.* 1. Биродар, ошна. Ахий маоб — Азиз биродар.

АХИ **اخي** *II* Охир (кўмакчи сўз).

АХЛОТ **اخلاط** *a.* [*бирл. хилт* **خلط**] Хилтлар, қоришмалар.

АХО **اخوا** *a.* Биродарлар, дўстлар.

АХСУМ, ОҚСУМ **اخسوم، آقسوم** 1. Маст, бадмаст;
2. Пушаймон; 3. Кек; 4. Ҳамла; 5. Қултум.

АХСУМЛАМОҚ, ОҚСУМЛАМОҚ **اخسوملاماق، آقسوملاماق**
Қултумлаб ютмоқ:

Шафақгун май сори чун қўл узотиб,
Чу ахсумлаб қуёш жомин ушоғиб. (*Ф. Ш.*)

АХТАР **اختر** *ф.* Юлдуз; Ахтари тобнок — Тобланувчи юлдуз; Ахтари пуртоб — Ута тобланувчи юлдуз; Ахтари саъд — бахт юлдузи; Ахтар қаро бўлмоқ — бахтсизликка йўлиқмоқ; Ахтари жаҳонтоб — Жаҳонга тоб берувчи юлдуз, порловчи юлдуз.

АХТАЧЇ **اختهچي** Отбоқар, отга қаровчи.

- АШАД (Д) **اشد** *а.* Энг қаттиқ.
- АШАРА **عشره** *а.* Ұн; Ашараи комила — покликда ўнта камол топган (қиз).
- АШАРОТ **عشرات** *а.* [бирл. ашара **عشره**] Ұнлар.
- АШБАҲ **اشبه** *а.* Жуда ўхшаш.
- АШБОҲ **اشباه** 1 *а.* [бирл. шибҳ, шабиҳ **شبيه**] Ҳхшашликлар; монандлар.
- АШБОҲ **اشباح** II *а.* 1. Узоқдан кўринган бирор шаклнинг қораси, шарпа; 2. Гавдалар.
- АШЕЪ **اشيا** *а.* [бирл. шийъа **شيعه**] Дўстлар тўдаси.
- АШЖОР **اشجار** *а.* [бирл. шажар **شجر**] Дарахтлар, оғочлар.
- АШИЪА **اشعه** *а.* [бирл. шуоъ **شعاع**] Шуълалар, порлоқликлар.
- АШҚ **اشك** *ф.* Кўз ёши; Ашк афшон, фишон — Кўз ёши сочувчи; йиғловчи:

Ҳар кун ўтган кечадин ошуфта кўнглум зорроқ,
 Ҳар тун ўтган кундин *ашк афшон* кўзум хунборроқ.
 (Б. В.)

Ашк жўйбори — Кўздан оққан ёшлар; Ашки равон — оқувчи кўз ёши; Ашки ғалтон — Думалаб оқувчи кўз ёши; Ашки надомат — Пушаймонлик кўз ёши; Ашк сийм андуд, ашки сиймин — Оқ соқолга томчиллаган кўз ёши:

Юзумда *ашки сиймин* бирла ғам тузди маошимни.
 (Ф. К.)

- АШҚБОР **اشقبار** *ф.* Кўз ёши тўқувчи, йиғловчи. Ашқбор қилмоқ — Йиғламоқ:

Кўзумни шамъи жамолинг фуруғи бирла ёрут
 Тонг отқунча кечалар *ашқбор қилма* мени (F. C.).

- АШҚНОҚ **اشقناک** *ф.* Ёшли, ёш оқизувчи.
- АШҚАСТА **اشقسته** *ф.* Шикаста, синиқ.
- АШҚАСТАЛИҒ **اشقسته ليغ** Шикасталик, синиқлик.
- АШҚОЛ **اشكال** *а.* [бирл. шакл **شکل**] Шакллар, турлар, суратлар, жинслар, навълар.
- АШҚРЕЗ, АШҚРЕЗОН **اشكرينز، اشكريزان** *ф.* Кўз ёши тўқувчи, йиғловчи.

АШКРЕЗЛИФ اشكرديزليغ Кўз ёши тўкишлик, йиғлашлик.

АШҚФИШОН اشكفشان *ф.* Кўз ёши сочувчи, йиғловчи.

АШРАФ اشرف *а.* Энг шарофатли, зотли, шарафли:

Бу сўз кофаринишдин *ашрафдурур*.

Анинг доғи мавзуни алтафдурур. (*Ф. С.*)

Ашрафи авсоф — Сифатларнинг энг яхшиси.

АШРАФИЙ اشرفى *а.* Ақча номи.

АШРИБА اشربه *а.* Ичиладиган нарса, ичимлик.

АШРОР اشرار *а.* Ёмон одамлар, бузуқилар.

АШРОФ اشراف *а.* [*бирл.* шариф شريف) Шараф ва эътибор эгалари, олий табақа.

АШЪАРИЯ اشعرية *а.* Қалом (эътиқодот) илмида бир оқим.

АШЪОР اشعار *а.* [*бирл.* шеър شعر] Шеърлар:

Шоҳлар нодири атвор ичра,

Нуктаву диққату *ашъор* ичра. (*Ф. К.*)

АШҚИЕ اشقيا *а.* [*бирл.* шақий شقى] Ярамас, ёвуз кишилар:

Сенинг миллатингдин чу топиб шараф,

Саодат либоси кийиб *ашқийё*. (*Ф. К.*)

АШҒОЛ اشغال *а.* [*бирл.* шуғл شغل] Машғулотлар, ишлар; Ашғол касрати—иш (машғулот) кўплиги.

АШҲАБ اشهب *а.* 1. Оқимтир, кулранг тус ва шу ранглардаги от, 2. Бўз от; Ашҳабнинг туёғи — Отнинг туёғи.

АШҲАР اشهر *а.* Энг машҳур.

АЪВОМ اعوام *а.* Йиллар, замонлар.

АЪВОН اعوان *а.* Ёрдамчилар.

АЪДО اعدا *а.* [*бирл.* адув عدو] Душманлар.

АЪДОД اعداد *а.* [*бирл.* адад عدد] Ададлар, сонлар, саноклар:

Шундайин *аъдоднинг* юздин бири миқдоридир (*Ф. К.*)

АЖУБА **عجوبه** Ажойиб, қизиқ.

АЪЖАМ, АЪЖАМИЙ **اعجم، اعجمى** *a.* 1. маж. Нодон; 2. Яхши гапиролмайдиган.

АЪЖУБА **اعجوبه** *a.* қ. Ажуба **عجوبه**:

Мойил ўлди кўк тамошосига ҳисси босира
Топти чун ҳар лаҳза *аъжуба* пайкар руъятин.

(Б. В.)

АЪЗАМ **اعظم** *a.* Энг катта, энг буюк:

Агарчи ишқ баҳри ҳажр дарёсидин *аъзамдур*,
Ва лекин гар кичикракдур, пур офатроқ дурур Қул-
зум. (Ф. К.)

Аъзам савод — Катта шаҳар, буюк ўлка.

АЪЛАМ **اعلم** *a.* 1. Энг билағон; катта олим; 2. Шарият қонунлари билимдони:

Чун Навоий наътинг айтурға тилар бўлғай алам,
Не ажаб гар бўлса бот олимлар ичра *аъламе*.

(Ф. К.)

АЪЛОМ **اعلام** *a.* [бирл. алам **علم**] Қўшин ва лашкарнинг байроқ ва нишонлари; 2. Отоқли исмлар.

АЪМО **اعما** *a.* Кўр, кўзи ожиз, кўрмас.

АЪМОЛ **اعمال** *a.* [бирл. амал **عمل**] Амаллар, ишлар;
Аъмоли хайр — яхши ишлар; Аъмол номаси — Қилинган ишлар ёзуви.

АЪРОБ **اعراب** *a.* Араблар, кўчманчи араблар.

АЪРОБИЙ **اعرابى** *a.* Бадавий (саҳрода турувчи, кўчманчи) араблар.

АЪРОЗ **اعراض** *a.* [кўпл. араз **عرض**] қ. Араз **عرض**

АЪТОФ **اعطاف** *a.* Меҳрибонликлар, баҳшишлар.

АЪҚАЛ **اعقل** *a.* Энг ақлли:

Мунунгдек фасл ким, тун мушкини чарҳ этти кофурий
Сабуҳий майдин улким бўлса лояъқил эрур *аъқал*. (F. C.)

АҚАБА **عقبة** *a.* [кўпл. ақабот **عقبات**] 1. Тоғдаги оғир ва қийин йўл; 2. Катта ва оғир иш.

АҚАЛЛ **اقل** *a.* Энг оз.

АҚБАҲ **اقبح** *a.* бирл. қабиқ **قبیح**] Энг ёмон, энг хунук.

АҚВИЕ **اقويا** *a.* Кучлилар; улуғлар.
АҚВОЛ **اقوال** *a.* [бирл. қавл **قول**] Сўзлар.
АҚВОМ **اقوام** *a.* [бирл. қавм **قوم**] Қавмлар.
АҚД **عقد** *a.* 1. Боғлаш, тугун тугиш, банд қилиш;
2. Никоҳ, жуфтлашиш:

Жаҳон маккораси дилкашдур, аммо кимки *ақд* этса,
Ипак жон риштаси, ёрмоқ анга дин нақди кобиндур.
(*F. C.*)

Ақд силки — Боғлаш ипи; Ақд этмак — Никоҳ қилмоқ.

АҚДАМ **اقدام** *a.* Энг илгари, энг муқаддам; илгарироқ.
АҚДАС **اقدس** *a.* Энг муқаддас.
АҚДОМ **اقدام** *a.* [бирл. қадам] Қадамлар, одимлар;
Ақдом урмоқ — қадам босмоқ; ҳаракат қилмоқ.
АҚДОҲ **اقداح** *a.* [бирл. қадаҳ **قدح**] Қадаҳлар, май пёёлалари:

Чун қуёш лоласи тонг гулшанидин
Чиқти, тут лола масаллик *ақдоҳ*. (*F. C.*)

АҚИДА **عقیده** *a.* 1. Эътиқод, ишонч; ихлос; 2. Тушунча.
АҚИЛА **عقيله** *a.* Бошчи, йўлбошчи:

Кирсанг фано тариқиға девонавор кир,
Ул важҳдинки, ақл бу йўлда *ақиладур*. (*B. B.*)

АҚИҚ **عقيق** *a.* Қимматбаҳо қизил тош, ҳақиқ.
Ақиқи ноб **عقيق ناب** Тиниқ, покиза ҳақиқ:

Ақл саррофи лабинг рангину нозук сўз била
Топти гулгун ришта ўткарган *ақиқи нобдек*. (*F. C.*)

АҚИҚИ ЯМАН **عقيق يمن** 1. Яман ҳақиқи; қип-қизил ҳақиқ:

Лола киби ёқут қадаҳ йўқ тубига дурд
Бир шиша май андоқки, *ақиқи Яман эрур*. (*Ф. К.*)

2. *маж.* Қип-қизил лаб; лаб ақиқи — лаб қизиллиги.

- АҚЛ** **عقول** *a.* [кўпл. уқул **عقل**] (Ақл). Ақли кул —
 1) Буюк ақл, катта ақл, илоҳий ақл:
 Гаҳики фикрати зотингни *ақли кул* айла,
 Бурунги жомда ҳайрат они қилиб беҳуш. (Б. В.)
 2) Жабраил фариштадан киноя; **Ақли мужаррад** —
 Соф ва ўткир ақл; **Ақл ном овари** — Ном қўювчи,
 номловчи ақл; **Ақл саррофи** — Ақл заргари; **Ақли**
мустақим — Оғишмайдиган, саботли ақл (фикр).

АҚЛАН **عقلا** *a.* Ақл юзасидан.

АҚЛЗУДО **عقلزدا** *a.-ф.* Ақлни олувчи, ҳушсизланти-
 рувчи:

Соқий, тут қадаҳи *ақлзудо*-

Ким анга юз хираду ақл фидо. (Ф. К.)

АҚЛИЕТ **عقليات** *a.* Ақлга оид, ақлий илмлар.

АҚЛКУШ **عقلکش** *a.-ф.* Ақлни кетказувчи, ақлга фу-
 тур етказувчи.

АҚЛОМ **اقلام** *a.* [бирл. қалам **قلم**] Қаламлар.

АҚМИША **اقمشه** *a.* [бирл. қумош **قماش**] Турли хил-
 даги тўқима моллар, матолар.

АҚОЛИМ **اقاليم** *a.* [бирл. иқлим **اقلیم**] Иқлимлар,
 мамлакатлар, қитъалар, ўлкалар; **Ақолими сабъа** —
 Етти иқлим, бутун ер юзи.

АҚОРИБ **اقارب** *a.* [бирл. қариб **قريب**] Яқин қарин-
 дошлар, энг яқинлар.

АҚОСИЙ **اقاصى** *a.* Узоқлар.

АҚОҚИР **عقافر** *a.* Бир хил дорининг номи (ўсимлик
 илдизи).

АҚРАБ **عقرب** *a.* Чаён.

АҚРАБО **اقربا** *a.* [бирл. қариб **قريب**] Қариблар, яқин-
 лар, энг яқин кишилар, қариндошлар:

Ақрабо танга уруб тиғи жафо,

Кўзума игналар урди зуафо. (Ф. К.)

АҚРОН **اقران** *a.* [бирл. қарин **قرين**] Ешдошлар, тенг-
 дошлар, яқинлар:

Дилбарим Ширин била Лайлига гар *ақрон* эса,
 Мен доғи Мажнун била Фарҳодға амсолмен. (Б. В.)

АҚСО **اقصا** *a.* Энг узоқ қирғоқ; бирор ўлка ёки шаҳарнинг узоқ бурчаги; **Ақсойи Чин** — Чиннинг узоқ жойи; **Мақсади ақсо** — Энг сўнгги мақсад; **Ақсойи Рум** — Румнинг энг узоқ чекаси; **Масжиди Ақсо** — Қуддус шаҳридаги катта масжид.

АҚСУМ **اقسوم** *қ.* Ахсум **اخسوم**

АҚТОБ **اقطاب** *a.* 1. Қутблар; 2. *маж.* Бир гуруҳ, қавмининг етакчи ва бошлиқлари.

АҚТОР **اقطار** *a.* [бирл. қутр **قطر**] 1. Чет-тевараклар; 2. Диаметрлар.

АҚТОЪ **اقطاع** *a.* Парча-парча нарсалар.

АҚШОМҚУРУН **اقشامقرون** Кечқурун.

АҒЕР **اغيار** *a.* [бирл. ғайр **غیر**] Бегоналар, ётлар, бошқалар, ғайрлар; рақиблар.

АҒЗИЯ **اغذيه** *a.* [бирл. ғизо **غزا**] Ғизо, егилик, овқатлар.

АҒЛАЗ **اغلاظ** *a.* Энг ғализ, энг дағал.

АҒЛОЛ **اغلال** *a.* [бирл. ғул **غل**] Ғуллар, бўйинтуруқлар, занжирлар; бўйинга солинган бандлар; *Ағлолу* салосил — ғул ва занжирлар.

АҒНИЕ **اغنيا** *a.* [бирл. ғани **غنى**] Бойлар, бадавлатлар.

АҒРОЗ **اغراض** *a.* [бирл. ғараз **غرض**] Ғаразлар, мақсадлар:

Ботину зоҳиринг аҳволини кўрким, қилмиш,
Зойиъ ул бирини хавотир, бу бирисини ағроз. (Б. В.)

Солма бир зарфқа юз навъ муҳолиф ағроз. (Б. В.)

АҲАБ (б) **احب** *a.* Жуда севимли, энг яхши.

АҲАД **احد** *a.* 1. Бир, бирор ким, кимса; **Ҳеч аҳад**, — ҳеч ким:

Шукуҳи била фаридин ҳеч аҳад,
Топо олмай оллида сўз дерга ҳад. (С. И.)

2. Кўчма. Худо, тангри. Боғи аҳад — Жаннат (*айн.* Худонинг боғи):

Ёки булар барчаси таъвил эрур,
Арши муалло аро қандил эрур.
Балки бу қандил аро айлаб аён,
Боғи аҳад фохтаси ошён. (Ҳ. А.)

- АҲАДЕ **احدى** *a.-ф.* Бирор кимса.
 АҲАМ(м) **اهم** *a.* Жуда муҳим.
 АҲАҚ **احق** *a.* Жуда ҳақли.
 АҲБОБ **اجباب** *a.* [бирл. **ҳабиб** **حبيب**] Дўстлар, ёрлар, сеvimлилар.
 АҲВАЛ **احول** *a.* Кўзи бир нарсани икки ёки ундан ортиқ қилиб кўрадиган; ғилай: Бировни кўзи *аҳвал-дур*, чун хилқат холиқдин дурур, анга не мадхалдур. (М. Қ.)
 АҲВОЛ **احوال** *a.* [бирл. **ҳолат** **حالت**] Ҳолат:

Булбул боши узра нағма пардоз,
 Аҳволиға навҳа айлаб оғоз. (Л. М.)

- АҲД **عهد** I *a.* Ваъда, сўз бериш, олинган мажбурият, Аҳду қавл — Шартлашиш ва сўзни бир ерга қўйиш; Аҳд шикан — Аҳдини бузувчи; Аҳд мийсоқ — Аҳд-паймон, қатъий сўз бериш.
 АҲД **عهد** II *a.* Давр, замон, аср; Аҳди баид — Узоқ муддат; йироқ замон.
 АҲЕ **احيا** *a.* Ҳазинликлар, қайғулар.
 АҲЕНАН **احيانا** *a.* Баъзан, аҳёнда.
 АҲИББО **اجبا** *a.* [бирл. **ҳабиб** **حبيب**] Аҳбоблар, дўстлар.
 АҲКОМ **احكام** *a.* [бирл. **ҳукм** **حكم**] 1. Ҳукмлар, Қонунлар, фармонлар, буйруқлар; натижалар; 2. Астрономияда — юлдузлар сайри ва ҳолатини тадқиқлаш:

Қиёматқа дегинча аҳли айём,
 Ёзорлар онинг *аҳкомидин* аҳком. (Ф. Ш.)

Нужум аҳкоми — Юлдузлар ҳақидаги тадқиқотлар: [Мавлоно Қосим] ўз замонида *нужум аҳкомида* муқаррар ва мусаллам эрди ва ўзи ҳам нужум фанини яхши билур. (М. Н.)

- АҲЛ **اهل** *a.* Эга, соҳиб, тегишли.
 Аҳли адам — Йўқ бўлган, нобуд бўлган.
 Аҳли айём — Замона кишилари.
 Аҳли ано — Машаққатда, қийинчиликда қолганлар.
 Аҳли биниш — Кўзи ўткир кишилар.
 Аҳли ботин — Яширин сирларни билувчилар, авлиёлар, тасаввуф аҳллари.

Аҳли вараъ — Тақводорлар, парҳезгарлар.
Аҳли вусул — Етишган, эришганлар.
Аҳли даврон — Давр, замон кишилари.
Аҳли дарк — Тушунувчилар, англовчилар.
Аҳли дил — Покиза кишилар.
Аҳли дониш — Билимдонлар, донишмандлар.
Аҳли жоҳ — Мансабдорлар, юқори даражали кишилар.
Аҳли жуд — Саховатли кишилар, сахийлар.
Аҳли занг — Ҳабаш каби қоп-қора.
Аҳли зоҳир — Юзадаги нарсаларни билувчилар, юзаки кўринишни пайқовчилар.

Ёрмангиз Фарҳоду Мажнун олдида кўксумниким,
Ботинимнинг дарду доғин аҳли зоҳир кўрмасун.
(Б. В.)

Аҳли идрок — Ақллилар, идрокли кишилар.
Аҳли иродат — Муридлар, мухлислар.
Аҳли камин — Пасқамдагилар; ўзини четга олувчилар.
Аҳли карам — Қўли очиқ кишилар.
Аҳли манол — Бойлик эгалари.
Аҳли миллат — Дин аҳллари, руҳонийлар.
Аҳли наво — Наво қилувчи, хонанда, хониш қилувчи:

Агарчи аҳли наводур ул ой боқмас,
Навойӣ, неча булбул киби наво қилсанг. (Б. В.)

Аҳли ниёз — Эҳтиёжли кишилар, муҳтожлар; ёлбурувчилар.

Аҳли нушур — Тириладиган ўликлар (нушур — ўлгандан кейин тирилиш).

Аҳли пархош — Жангчилар.

Аҳли расад — Астроном.

Аҳли рисолат — Хабар етказувчилар, элчилар:

Номасин қуш кетуруб, сайраса авсофида,
Йўқ ажаб, чунки бўлур аҳли рисолат лаффоз.
(Ф. К.)

Аҳли роз — Сирдонлар, сир билувчилар.

Аҳли савдо — Ишқ савдосига йўлиққан кишилар,

Зулфи савдоси бу бошинда кўп турур,
Бўлса савдо аҳли, тонг йўқ, аҳли савдо бирла дўст.
(Б. В.)

Аҳли салоҳ — Яхши кишилар:
Қаён айлансам, эй *аҳли салоҳ*, айланг ҳазар мендин.
(Б. В.)

Аҳли сидқ — Ростгўйлар; тўғри сўз кишилар.

Субҳдек бир дамда гардун қўймағай осорини,
Ногаҳ *аҳли сидқ* кўнгли меҳрин ифшо айласа. (Ғ. С.)

Аҳли сафо — Кўнгли соф кишилар, покиза кишилар.
Аҳли сулук — Шайхлик йўли билан борувчилар.
Аҳли сурат — Юзаки, нодон одамлар, усти ялтироқ —
ичи қалтироқ кишилар.

Аҳли талаб — 1) Тиланчи; 2) Умуман бирор тилак
орқасидан юрувчи.

Аҳли талаввун — Турли тусда кўринувчилар, ша-
роитга қараб ўзгариб турувчилар.

Аҳли тамиз — Ажратувчи, фарқловчи, зийрак киши-
лар.

Аҳли тамкин — Виқорли, оғир, вазмин кишилар.

Аҳли танаъум — Неъмат эгалари; фаровон яшовчи
кишилар.

Аҳли тараб — Базм аҳли, ҳушчақчақ кишилар:

Баски, Навоий айлади дард сурудиди наво,
Аҳли тарабни йиғлатур мажлисининг таронаси (Ғ. С.)

Аҳли туроб — Тупроққа қоришганлар; ўликлар:

Ўлтуруб дайр эшиги олдида туфроғ узра,
Дурди жомики томиб, руҳ топиб *аҳли туроб*. (Б. В.)

Аҳли туруқ — Йўл кишилари, йўловчилар.

Аҳли 'убур — Кезувчи, саёҳатчи, ўткинчи.

Аҳли усул — Фиқҳ илмининг асослари билан шу-
ғулланувчилар:

Ишқ эрмиш асли илм фано даргоҳида
Аҳли усул ҳар неки дер сар-басар фуруъ. (Б. В.)

Аҳли 'уқул — Ақл эгалари.

Аҳли фазлу камол — Фазл ва камол аҳллари, олим
ва доно кишилар.

Аҳли фунун — Фан, ҳунар аҳллари, билимдонлар.

Аҳли шаст — Қаманд, сиртмоқ ташловчилар.

Аҳли яқин — Худони таниганлар, художўйлар.

Аҳли қубур — Қабрда ётганлар, ўликлар.

Аҳли ғино — 1) созандалар, ашулачилар; 2) бойлар; 3) ҳеч бир нарсани назарига илмайдиган ҳимматлилар.

Аҳли ҳақиқат — Суфийликда — Худога етишган кишилар маъносида.

Аҳли ҳол — Тасаввуф тушунчасида — Ишқ йўлида ўзини йўқотарли ҳолга тушганлар, сўфилар.

АҲЛАН **اهل** *a.* : **Аҳлан ва саҳлан** [баъзан **марҳабо** сўзи ҳам қўшилади]: «Хуш келибсиз, яхши келибсиз, марҳамат!» каби яхши тилакларни ифодалайди.

АҲЛИЯТ **اهليت** *a.* Аҳил бўлиш, яқинлик.

АҲМАР **احمر** *a.* Қип-қизил — қизил.

Лабингики, бодаи лаъл андин оқти маст ўлғоч,
Эрур мушобиҳи маржону анда аҳмар шох (F. C.).

АҲМОЛ **احمال** *a.* [бирл. ҳамл **حمل**] Юклар; **Аҳмол ва асқол** — Юклар ва оғир нарсалар.

АҲОДИС **احاديث** *a.* [бирл. ҳадис **حديث**] Пайғамбар сўзлари.

АҲРАМАН **اهرمين** *ф.* Энг даҳшатли дев.

АҲРОР **احرار** *a.* [бирл. ҳур **حود**] 1. Озод, эркин; 2) Олижаноб, ҳимматли.

АҲСАН **احسن** *a.* Жуда яхши, энг гўзал; **Аҳсани тақвим** — Энг чиройли суратли, инсон сурати; **Аҳсанулқасас** — Қиссаларнинг энг гўзали.

АҲСАНТА **احسنت** *a.* Қойил, таҳсин, офарин, балли!

АҲФОД **احفاد** *a.* Авлод, набиралар.

АҲШО **احشا** *a.* Ички аъзо (қорин, юрак, жигар, буйрак каби).

АҲШОМ **احشام** *a.* Ходимлар, қарамлар, тобиълар.

Б — ب

БАБОД **بياد** *ф.* Шамолга, ҳавога, йўққа; **Бабод бермак** — Елга кетказмак, ҳавога учирмоқ, совурмоқ, йўқ қилиб юбормоқ; **Бабод ўлмоқ** — Елга кетмоқ, ҳавога учмоқ, соврилмоқ, йўқолмоқ; **Бабод ўлмағай** — Йўқолмағай, ўчмағай, бекор кетмағай:

Сен ўлсанг чу қойим мақомим менинг.
Бабод ўлмоғай нангу номим менинг. (С. И.)

БАБР **ببر** а. Йўлбарс:

Қаплон била *бабр* шери ҳунрез. (Л. М.)

Бабри ябон — Саҳро йўлбарси.

БАВАЖҲ **بوجه** а.-ф.: Баважҳи аҳсан **بوجه** аҳсан Кўркам юз билан, очиқ чирой билан, яхши йўсун билан
(қ. важҳ **وجه**)

БАВВОБ **بواب** а. Дарвозабон, эшик оғаси, эшик қоровули, дарбон.

БАВОДИЙ **بوادى** а. [бирл. бодия **باديه**] Чўллар, саҳролар; Баводий тай (қатъ) этмақ, қилмоқ — Чўл кезмоқ, дашт айланмоқ, йўл босмоқ.

БАВОРИҚ **بوارق** а. [бирл. бориқа **بارقه**] Яшинлар, чақмоқлар, кўп яшин:

Ўз дарёин раҳмат ғариқи ва ўз,
Бавориқи қурби ҳариқи бўлғой. (Н. М.)

БАВОСИР **بواسير** а. Бавосир касаллиги (р. геморрой).

БАГТАР **بگتر** ф. Темирдан ясалган, усти бахмал ёки заррин матоли уруш кийими; Сўз жавшану багтари — Шеърятнинг ўқ ўтмас кийимлари, юксак бадий сўз («Хамса» нашрларида янглиш *буктар* ёзилган).

БАД **بد** ф. Емон, ярамас, ёвуз; ёқимсиз.

БАДАВИЙ **بدوى** а. Саҳройи, чўлда яшовчи, кўчманчи.

БАД АДО **بادادا** ф.-а. Кўпол сўзли, аччиқ тилли (қ. адо **ادا**)

Агар бадлаҳжа бўлсаву *бад адо*,
Сўрма анинг физоси қилсун худо. (М. К.)

БАДАЛ **بدل** а. Эваз, айрибош; бадал айламак — айрибошламоқ; тикмоқ, ўринма-ўрин қўймоқ:

Лаъли жон бахшингга бир гавҳар агар топмиш халал,
Жавҳари жоним қабул этсанг анга айлай *бадал*.
(Н. М.)

Бадал бўлмоқ — Алмашинмоқ.

БАД АМАЛ **بدعمل** *ф.-а.* Бузуқи, феъли бузуқ, ёмон хулқли.

БАДАНДИШ **بدانديش** *ф.* Ёмон фикрдаги, фикри бузуқ, ёмон ниятли:

Бўлуб Фарҳод ҳолиға *бадандиш* (Ф. Ш.).

БАДАНДОМ **بداندام** *ф.* Хунук, келишмаган, беўхшов, қўпол.

БАДАФЪОЛ **بدافعام** *ф.-а.* Ёмон феълли, ахлоқсиз:
Агар фосиҳ бўлса бадафъол, эл аҳлу аёлиға андин бийму накол (М. К.).

БАДАХТАР **بداختر** *ф.* Юлдузи ёмон, бахтсиз, наҳса қолган, иши юришмаган.

БАД АҲД **بدعهد** *ф.-а.* Аҳди ёмон, аҳдида турмайдиган, ваъдани бузувчи:

Эй Навоий, ёна ул *бад аҳддин* бўлсам халос,
Аҳд қилдимки, ёна бўлмай ёнаға мен мубтало.
(Б. В.)

БАДВ **بدو** *а.* Бошланиш, ибтидо; Бадви фитрат — Яратилиш ибтидоси.

БАДГИР **بدگير** *ф.* Бад олувчи, кекчи, ичи қора.

БАДГУҲАР **بدگهر** *ф.* Асли ёмон, зоти паст.

БАДГУЎ (й) **بدگوى** *ф.* 1. Ёмон сўзловчи, ёмон сўзли; сўзи ёқимсиз, қўпол сўз; 2. Ёмонловчи, туҳматчи, гийбатчи.

БАДЗАБОН **بدزبان** *ф.* Тили ёмон, аччиқ тил.

БАДИЛ **بديل** *а.* Бирор нарсанинг бадали, эвази, тенг келадиған:

Сену салтанат тарки сўзму бўлур,
Бадилини кўргувчи кўзму бўлур. (С. И.)

Бадил бўлмоқ — Тенг келмоқ, бараварлашмоқ, ўзгариш бўлмоқ:

Ё раб, ул ҳусну жамол авжида юз минг ойу йил,
Не жамолинга завол ўлсуну не ҳуснунга *бадил*.
(Б. В.)

БАДИУД-ДАҲР **بديع الدهر** *а.* Дунё бади, дунёнинг гўзали, нодири:

Жаҳонга боиси амну амон ул,
Бадиуд-даҳру доройи замон ул (*Ф. Ш.*)

БАДИЪ **بديع** *а.* 1. Янги ижод; 2. Гўзал, нафис, нодир; 3. Ажойиб:
...Замон аҳлининг бади, яъни Султон Бадиуз-замон Баҳодур мадҳида. (*Ф. К.*)
Амри бадиъ — Гўзал иш, яхши ҳодиса; бадиъ иш — гўзал иш:

Шоҳи жамқадр замон ичра бадиъ,
Ҳар бадиъ ишда макон ичра рафиъ (*Ф. Ш.*)

Жамоли бадиъ — Гўзал чеҳра:
Кўзум ётарди аён бўлғач ул жамоли бадиъ (*Ф. К.*)
Йўқ бадиъ — Таажжуб эмас:

Кўруб оразинг йиғласам йўқ бадиъ,
Келур сайл, бўлғонда фасли рабиъ. (*Н. Ш.*)

БАДИҲА **بديه** *а.* Уйловсиз, бирданига айтилган чиройли сўз, мисраъ ёки байт (экспромт).

БАДИҲАГУИ **بديهه گو** *а.-ф.* Ҳозиржавоб, тўхтовсиз шеър айтувчи.

БАДИҲИИ **بديهی** *а.* Аниқ, равшан, аниқ, исботга муҳтож бўлмаган.

БАДКИРДОР **بدکردار** *ф.* Ёмон табиатли, ёмон қилиқли.

БАДҚОР, БАДҚОРА **بدکار، بدکاره** *ф.* Ёмон ишлар қилувчи, ярамас, ахлоқсиз.

БАДЛАҲЖА **بدلهجه** *ф.-а.* Қўпол сўзли, аччиқ тилли, гапи ёқимсиз.

БАДМАОШ **بدمعاش** *ф.-а.* 1. Ёмонлик билан кун кечирувчи; 2. Муомиласи ёмон, кишилар билан келишолмайдиган, дағал; 3. Тирикчилиги танг.

БАДМАСТ **بدمست** *ф.* Ёмон маст бўлувчи, қаттиқ маст бўлиб ҳеч нарсани билмовчи.

БАДМЕҲР **بدمهر** *ф.* Меҳри ёмон, меҳрсиз, меҳри қаттиқ; раҳмсиз, шафқатсиз.

БАДНАФС **بدنفس** *ф.-а.* Нафси бузук, нафсини тнёл-
мовчи.

БАДНОМ **بدنام** *ф.* Ёмон отлиғ, номи ёмонликка чиқ-
қан, ёмон ном чиқарган.

БАДОВОЗ **بدآواز** *ф.* Овози хунук, товуши ёқимсиз;
Бадовоз муқри — ёқимсиз, хунук овозли қори [қуръ-
он ўқувчи қори]:

*Бадовоз муқри унидаким, жамоатқа паришонлиғдур.
(Н. Ш.)*

БАДОЙИЪ **بدايع** *а.* [бирл. бадийъ, бадиа **بديع، بديعه**]
Бадиялар, ажойиб ва нафис нарсалар, нафосат, гў-
залликлар.

БАДОМУЗ **بدآموز** *ф.* 1. Ёмонликка ўрганган; 2. Ёмон-
ликни ўргатувчи.

БАДПИСАНД **بديستند** *ф.* Номақбул, ноўрин, ёқим-
сиз, ёқмайдиган.

БАДР **بدر** *а.* Ун тўрт кечалик тўлишган ой, тўлин ой;
бадри ломий — Ярқираб турган тўлин ой; Бадри му-
нир — Нур сочиб турган тўлин ой.

БАДРАФТОР **بدرقتار** *ф.* Юриши ёмон, юриши қийин,
юролмай қолган.

БАДРАҚА **بدرقه** *ф.* Йўл бошловчи, карвон бошлиғи.

БАДРУЗ **بدروز** *ф.* Турмуши, аҳволи ёмон, ўнгмаган;
бахтсиз:

*Ким, омир элида Қайси бадрўз,
Бу Ҳайдаки, эрди донишомуз. (Л. М.)*

БАДРУЗГОР **بدروزگار** *ф.-қ.* Бадрўз.

БАДСИГОЛ **بدسگال** *ф.* Ёмон фикрли, хаёли бузук:

*Яна бир аёғ ҳам олиб бадсигол,
Ки ул зарф бор эрди яшил сафол. (С. И.)*

БАДСИЁҚ **بدسياق** *ф.-а.* Ёмон кўринишли, ёмон одат-
ли.

БАДАТАЪМ **بدطعم** *ф.-а.* Мазаси ёмон, бемаза, таъми
ёмон.

БАДТИЙНАТ **بدطینت** *ф.-а.* Ёмон табиатли, тийна-ти бузуқ.

БАДФАРЖАМ **بدفرجام** *ф.* Оқибати, охири ёмон, яхши натижа бермайдиган, бахтсиз:

Бир замон ойрилма аҳбоби нау фаржомдин
Ким, эрур охир жудолиғ даҳри *бадфаржомдин.*
(Ф. К.)

БАДХОҶ **بدخواه** *ф.* Бировга ёмонлик соғинувчи, ёмонлик тиловчи, бировни кўролмайдиган; душман.

БАДҲУМОР **بدهمار** *ф.-а.* Ичкиликдан кейинги энг ёмон ҳолат, ўта хумори.

БАДХУ **بدخو** *ф.* Бадфеъл, қилиғи ёмон:

Лаҳза-лаҳза чиқтиму чектим йўлида интизор,
Келди жон оғзимғаву ул шўхи *бадхў* келмади.
(Б. В.)

БАДХУИ **بدخوی** *ф.-қ.* Бадхў **بدخو**

БАДШАҚЛ **بدشکل** *ф.* Шақли, кўриниши хунук, дағал, ўхшовсиз:

Гулга йиртуқ либосдин не зиён, дурға *бадшақл* садафдин не нуқсон? (М. Қ.)

БАДШЕЪРЛИҚ **بدشعریق** Ўз шеърини ёмон айтиш, ижод сустиғи.

БАДҲОЛ **بدحال** *ф.-а.* Ёмон ҳолли, ҳоли ёмон.

Яна бу ақшом бузуғ кўнглум баса *бадҳолдур.* (Н. Ш.)

БАЁЗ **بیاض** *а.* 1. Оқ, оқлик; оққа кўчирилган нусха; 2. *маж.* Оқ қоғоз; 3. *маж.* Турли шоирлар шеърини тўпланган китоб, майда шеърлар тўплами.

БАЁН **بیان** *а.* Баёни фасиҳ **بیان فسیح** Гўзал ва чуқур маъноли ифода:

Яна ҳам ҳадиси дуруб бу саҳиҳ
Ки, айлабдур они *баёни* фасиҳ. (С. И.)

БАЁТ **بیات** *а.* Музыка мақомларидан бири:

Навоний айтса *баёт* ул ой меҳринда,
Керакки нағмаси бўлса, баёти-ю моҳир (Ф. К.).

БАЖИД **بجد** *ф.-а.* Жиддий, астойдил.
БАЖУЗ **بجز** *ф.-а.* Бошқа, ўзга; бажуз жон — Жондан бошқа.

БАЗА **بزه** *ф.* Гуноҳ, жиноят, айб:

Ҳар ишга шуруъ этмага бемаза,
Ибодат анга ортуқ айлаб база. (С. И.)

БАЗЛ **بذل** *а.* Инъом, эҳсон, ҳадия, бахшиш; сахийлик;
Базлу жуд — Саховат ва эҳсон; Базл этмак — Бахш этмоқ.

БАЗЛА **بدله** *ф.-а.* Латифа, чиройли ва ёқимли сўз, аския; шеърни бадийий ўқиш.

БАЗЛАГУ **بدله کو** *а.-ф.* Латифа айтувчи, азкиячи, кулдирувчи; ҳикоячи:

Навоний агар бор эрур базлагў,
Бадий элдин эрмас бадойиъ бадий. (Н. Ш.)

БАЗЛАГУЙ **بدله كوی** *а.-ф.-қ.* базлагў **بدله کو**

БАЗЛАСАНЖ **بدله سنج** *а.-ф.* Бадийий сўз устаси, маҳоратли шоир, азкиячи.

БАЗМ **بزم** *ф.* Ҳайин-кулгили суҳбат, хурсандчилик мажлиси.

БАЗМАФРУЗ **بزم افروز** *ф.* Базмни қизитувчи.

БАЗМГАҲ **بزم گه** *ф., қ.* Базмгоҳ

БАЗМГОҲ **بزم گاه** *ф.* Базм жойи, базм мажлиси.

БАЗМОРО **بزم آرا** *ф.* Базм (суҳбат)га жон киритувчи, қизитувчи.

БАЗМОРОЛИҚ **بزم آرائیق** Базмни жонлантириш, базмни қизитиш, айш-ишрат:

Э Навоний, қоридинг, гўша тут, тоат қил,
Бўлмайн хор десанг, айлама базморолиқ. (Н. Ш.)

БАЗР **بزر** *ф.* Майда ўсимлик уруғи, гул уруғи.

БАИД **بعید** *а.* Узоқ, йироқ.

БАИДУЛ-ФАҲМ **بعید الفهم** *а.* Ақлдан ташқари, фаҳмдан узоқ.

БАЙДАҚ **بیلق** *а.* Шахматнинг пиёда донаси, пиёда:

Олиб қўйса *байдақни* шаҳ ёнида,
Яна пилни қўйса руҳ айвонида. (С. И.)

БАЙДО **بيدا** а. Дашт, чўл.

БАЙЗА **بيضا** а. Тухум; Байза босмоқ — Тухум босмоқ
(парранда ҳақида); **Байзан зар** — Олтин тухум:

Хирож ул, нимаким, муқаррар эмиш,
Ҳамоноки минг *байзайи зар* эмиш. (С. И.)

Олтун байза — Олтин тухум: Доронинг расули анга
олтун байза тилай келиб... (С. И.)

БАЙЗАВОР **بيضه وار** а.-ф. Тухумдай, тухум
каби.

БАЙЗАДОР **بيضه دار** а.-ф. Тухумли, уруғли, тухми бор:

Қилиб наргиз ўз ғунчасин *байзадор*
Қи, кўзинда эрди рамаддин ғубор. (С. И.)

БАЙЗО **بيضا** I 1. а. Ута оқ; 2. Порлоқ, порлаган; ялти-
роқ; **Яди байзо** — Оқ қўл, порлоқ қўл, порлаб турган
қўл (Мусо пайғамбар қўлидан киноя); **Дурри бай-**
зо — Оқ дур, тоза дур:

Садафда дурри *байзо* чеҳр янглиғ,
Фалак сандуқи ичра меҳр янглиғ. (Ф. Ш.)

БАЙЗО **بيضا** II а. Қуёш, офтоб.

БАЙЗОГУН **بيضاگون** а.-ф. Оқ рангли, ялтироқ.

БАЙИНОТ **بيينات** а. [бирл. баййна **بينه**] Далил-
лар, ҳужжатлар.

БАЙН **بين** а. Оралиқ, ўрта, ора.

БАЙНАЛ-МАНЗИЛАЙН **بين المنزليين** а. Икки ман-
зил ораси.

БАЙН-БАЙН **بين بين** а. Ора-сира; тенг келарли, ба-
робар.

БАЙРАМ **بيرم** ф. 1. Шодлик куни, ҳайит, тантана;
2. Бир хил нозик, юпқа ип мата:

Парри магас ҳам дема, шабнам дегил,
Терлик анинг устига *байрам* дегил. (Ҳ. А.)

БАЙРАМЛИҚ **بيرمليق** Ҳайитлик; байрам шарафига
бериладиган туҳфа.

БАЙТ **بيت** I а. [кўпл. БУЮТ **بيوت**] Уй, хона, жой; Байти маъмур қ. байтул-маъмур; байти мақдас қ. байтул-муқаддас **بيت المقدس**

БАЙТ **بيت** II а. [кўпл. АБЕТ **ايات**] Шеърнинг ҳар икки йўли, икки мисраъ шеър.

БАЙТУЛ-АҲЗОН, БАЙТУЛ-ҲАЗАН **بيت الاحزان, بيت العزن** а. Ғам уйи, ғамхона, қайғу уйи, кулба [аҳзон **احزان** ҳазан **حزن** нинг кўплиги].

БАЙТУЛ-ИНТИЗОМ **بيت الانتظام** а. Интизомли, тартибли уй; интизомга солувчи уй.

БАЙТУЛ-ЛАТАФ **بيت اللطف** а.,-қ. Байтул-лутф **بيت اللطف**
БАЙТУЛЛОҲ **بيت الله** а. Макка шаҳридаги Қаъба аталган зиёратгоҳнинг яна бир номи [айн. худонинг уйи].

БАЙТУЛ-ЛУТФ **بيت اللطف** а. Фоҳишахона.

БАЙТУЛ-МАЪМУР **بيت المعمر** а. Обод уй (диний ривоятга кўра — тўртинчи осмонда Қаъбага ўхшаш муқаддас масжид):

Менга дайр ўлди чу байтул-маъмур,
Дайр пириға бўлубмен, маъмур. (Ф. К.)

[Иккинчи маъмур **مأمور** бўйсунувчи маъносида].

БАЙТУЛ-МАҒФИРАТ **بيت المغفرة** а. Мағфират қилинадиган (гуноҳни кечириладиган уй) (Қаъба каби зиёратгоҳ ва масжид):

БАЙТУЛ-МОЛ **بيت المال** а. 1. Давлат ихтиёрига олинган мол-мулк; 2. Давлат хазинаси.

БАЙТУЛ-МУҚАДДАС **بيت المقدس** а. Қуддус (Иерусалим) шаҳри ва ундаги яҳудийларнинг зиёратгоҳи (Байти мақдас — шакли ҳам бор):

Агар Зобулистонға солди футур,
Вале Байти мақдасқа берди сурур. (С. И.)

БАЙТУН-НИШОТ **بيت النشاط** а. Шодлик уйи.

БАЙТУЛ-ЭҲЗОН **بيت الاحزان** а.-ф. байтун-аҳзон.

БАЙТУЛ-ҲАЗАН **بيت العزن** а.,-қ. Байтул-аҳзон.

Чун Навоий назмининг ҳар ҳарфидур шарҳи ғаминг,
Деса бўлурким, эрур ҳар байти бир байтул-ҳазан.
(Ф. К.)

БАЙТАР **بيطر** *а.* Ҳайвонлар табиби, мол доктори.
БАЙТУЛ-ҲАРАМ, БАЙТУЛ-ҲАРОМ **بيت الحرم، بيت العرام**
— Макка шаҳридаги Каъба деб аталган машҳур зиёратгоҳни шу номлар билан юритадилар; зойри байтул-ҳарам бўлмоқ — Маккага бориб Каъбани зиёрат қилмоқ.

БАЙТУШ-ШАРАФ **بيت الشرف** *а.* Шарафли уй, юксак мақомли уй.

БАЙТУТА, БАТУТАТ **بيتوته، بيتوتت** *а.* Тунаш, бир ерда кечани ўтказиш. Байтутат қилмоқ — Қўнмоқ, бир ерда тунаб қолмоқ.

БАЙЪ **بيع** *а.* Савдо, сотиш; Байъу шара — Олди-сотти, савдолашиш.

БАЙЪАТ **بيعت** *а.* 1. Аҳд-паймон қилиш; 2. Ҳукумат ёки дин бошлиғига бўйсунуш борасидаги аҳд-паймон, ваъда. Байъат қилмоқ — 1. Аҳд қилмоқ: Бир-бири била *байъат* қилдиларким, нима емаганлар, то ҳиллияти аларга собит бўлмоғой (*Н. М.*).
2. Юқори ҳукуматни танимоқ, бирор шахснинг ҳокимлигини, подшоҳлигини эътироф қилмоқ:

Фалак чун зоҳир этти бўйла санъат.

Қилиб Шеруя бирла барча *байъат*. (*Ф. Ш.*)

БАЙЪОНА **بيعانه** *а.-ф.* [*она афф.*] Бирор нарсани сотиш-олишда олдиндан берилган бироз пул, байпули.

БАҚОВУЛ **بكاول** 1. Хон дастурхончиси, хон овқатларини тотиб кўрувчи; 2. Бош ошпаз.

БАҚОРАТ **بكاتر** *а.* Бокиралик, қизлик, иффат.

БАҚТАР **بكتر** *қ.* Багтар.

БАКУЛЛИЙ **بکلى** *ф.-а.* Буткул, батамом, бутунлай, умуман.

БАЛ **بل** *ф.* балки сўзининг қисқаргани:

Ул меҳмон етиб, дун киби қочмайин,

Бал ул бўлмайин, рўзасин очмайин. (*С. И.*)

БАЛАД, БАЛДА **بلد، بلدة** *а.* [*кўпл. билод بلاد*] Шаҳар, мамлакат.

БАЛБАЛА **بلبله** *а.* 1. Май кўзачаси, май идиши:

Қўй гулу булбулни, гулгун май тўла тут, *балбали*,

То ўқуп булбул мақолотин очиб гул дафтарин. (*Ф. С.*)

2. Идишдан май қуйганда қулқул қилиб овоз бериши.

БАЛДА **بلده** а., -қ. балад **بلد**

БАЛИЕТ **بليات** а. [бирл. балия **بليه**] Балолар, озорлар, ранжлар, машаққатлар; бахтсизликлар.

БАЛИЯ, БАЛИЯТ **بليت، بليه،** а. [кўпл. балиёт **بليات**] Бало, ранж, машаққат, озор; қайғу; мусибат:

Мен балиятда жондин ар тўйғум,

Тирик ўлсам ватанга юз қўйғум. (С. С.)

БАЛО **بلا** а. Офат, зарар.

БАЛОАНГИЗ **بلانگيز** а.-ф. Бало келтирувчи, фалокатга солувчи, балога қолдирувчи.

БАЛОБИЛ **بلابل** а. [бирл. булбул **بلبل**] Булбуллар.

БАЛОЖУ **بلاجو** а.-ф. Бало ахтарувчи, фитна солишни истовчи.

БАЛОЖҮЙ **بلاجوي** а.-ф.-қ. Баложў **بلاجو**

БАЛОҚАШ **بلاکش** а.-ф. Балога қолган, жафокаш, азоб тортувчи.

БАЛОҚАШЛИК **بلاکشليک** Балога қолганлик, жафокашлик, азоб тортувчилик:

Шоҳ мендин ишқ аро ожизроқ ўлса тонг эмас

Ким, балокашлик менинг хўйимдур, онинг иззу жоҳ.
(F. C.)

БАЛОРАК **بلارک** ф. Ялтироқ ўткир қилич: **Балорак зарбати** — Ўткир қилич зарби:

Шахс жисми лойи нафъ ўлғой бақоси шонида,

Хасми топқоч хасм илгидин **балорак** зарбатин.
(Б. В.)

БАЛОҲАТ **بلاھت** а. Соддадиллик, мулоҳазасизлик.

БАЛОҲАТ **بلاغت** а. 1. Етилиш, вояга етиш, болиғлик; йигитлик даврига ўтиш; 2. Сўзни ихчам, гўзал ва мазмундор қилиб ифодалаш, бадний ифода, мақсадни гўзал иборалар билан англатиш:

Чун коинот зубдаси ожиз кўруб ўзин,

Ҳамд этаолмас онча **балоҳат** билан сенго. (F. C.)

Балоҳат аҳли — Етик кишилар; сўз санъатини эгаллаганлар.

БАЛОҒАТМАОБ *بلاغت مآب* БАЛОҒАТШИОР *بلاغت شعار*

а. Етик киши, сўзга, ифодага моҳир:

Хирадманд бўлса *балоғатмаоб.* (*С. И.*)

БАЛОҒАТАЙИН *بلاغت آيين* *а.-ф.* Балоғатли, силлиқ ва гўзал ифодали.

БАЛОҒАТОСОР *بلاغت آثار* *а.* Фозил, фазилатли.

БАМ *بم* *а.* Музыкада юқори тўлиқ садо; бас [*зернинг* зиди]:

Муғанниё, кел-у тузгил харождиқ унума,

Хазин таронаки, рудунг *бамидадур* кўнглум. (*Ф. С.*)

БАМОҒИ *بماهي* *ф.:* *маҳ то бамоғи* *مه تا بماهي* Ойдан балиққача, яъни кўкдан ергача.

БАНАҚД *بنقد* *ф.-а.* Нақди, нақдинаси, ҳозир мавжуди.

БАНГ *بنگ* *ф.* Наша, қорадори, кўкнори каби кайф берувчи нарса.

БАНД *بند* *ф.* 1. Бўғов, кишан:

Аёғиға солиб ҳамуму *бандин*

Ки, кесиб кетмиш эрди пайвандин. (*С. С.*)

2. Бўғим:

Чаён нўш солмоқ қилиб ибтидо,

Этиб нишнинг *банд-бандидин* жудо. (*С. И.*)

3. Қамоқ, тутқинлик:

Баъзи маҳодим Самарқандда *бандға* тушканда туркча шеър айқондур. (*М. Н.*)

4. Боғланиш, басталик

Буларни айтиб ўргатти дуойи

Ки, келса олинга *банду* балойи. (*Ф. Ш.*)

5. Басталик, иш олдига кетмаслик:

Бор онинг учунки шод бўлғой.

Ҳар *бандиға* бир кушод бўлғой. (*Л. М.*)

банд айламоқ, -этмак — 1) Боғламоқ, уламоқ, баста қилмоқ:

Ишқни жон риштасиға банд этиб,
Васл кўнгул ториға пайванд этиб. (Ҳ. А.)

2) Чигаллаштирмоқ:

Банд этибдур жадал ишин шикол андоқ
Ким, не муфтоҳ анга суд қилур, не талхис. (Ғ. С.)

3) Тўхтатмоқ:

Чун сўзни бу ерга айлади банд
Таҳсин этиб ўлди борча хурсанд. (Л. М.)

БАНДА **بندہ** *ф.* 1. Қул, ихтиёрсиз киши:

Бандангмен агар қилиб шод
Бошингдин уюруб этсанг озод. (Л. М.)

2. Камина, фақир (ўзини камтар тутиб, мен маъносида ишлатилади): Бу бандангиз доғи тўрт девон-қаким, туркча тил била назм топидур... (М. Л.)

Бандаи фармон — Буйруққа бўйсунувчи қул, итоатли (киши).

БАНДАВАШ **بندہوش** *ф.* Қулларча, қулдай, қул каби.

БАНДАВОР **بندہوار** *ф., қ.* Бандаваш **بندہوش**

БАНДАЗОД **بندہزاد** *ф.* Қулвачча, қул боласи, қулдан туғилган фарзанд.

БАНДАЗОДА **بندہزادہ** *ф. айн.* Бандазод **بندہزاد**

БАНДАЛИК **بندہلیک** Қуллик; ходимлик; Бандалик қилмоқ — Қуллик қилмоқ; худонинг айтганларини қилмоқ.

БАНДАНАВОЗ **بندہنواز** *ф.* Қулни парваришловчи, ўз қўл остидагиларга яхши қаровчи; бечорапарвар.

БАНДАХОНА **بندہخانہ** *ф.* Қулнинг уйи (камтарлик юзасидан: Менинг уйим ўрнида ишлатилади):

Утар еринг Навоий, арз қилким,
Қадам қўйсанг, яқиндур бандахона. (Ғ. С.)

БАНДОН **بندان** *ф.* Сўз бирикмасида: тутқун, асир, қамалган, муҳосара маъносида келади: Қалъабандон — Қамал, муҳосара.

БАНД БАСТ **بندہبست** *ф.* Тақатақ бекик, маҳкам боғланган.

БАНИ **بنى** *a.* Авлод, болалар; **Бани одам** — Одам болалари, одам авлоди, инсонлар; **Бани аъмом** — Амакиваччалар; **Бани Исроил** — Яҳудийлар.

БАННО **بنا** *a.* Бинокор, қурувчи, иморат устаси; **Баннову ҳаддод** — Бинокор ва теримчи.

БАННОЛИФ **بناليف** Бинокорлик, қурувчилик.

БАНОГУШ **بناكوش** *ф.* қулоқнинг остки юмшоқ қисми, сирғаси.

БАНОН **بنان** *a.* Қўл бармоқларининг учи.

БАНОТ **بنات** *a.* [бирл. **Бинт** **بنت**] Қизлар, қизлари.

БАНОТУН-НАЪШ **بنات النعش** *a.* Юлдузлар тўплами:

Валекин бу қадар бикри парисон,
Банотун-наъшдек бўлмиш паришон. (Ф. К.)

БАНТАК **بنتك** Мендек.

БАР **بر** I *ф.* Кўкрак, бағир; бадан, тан; **Сийминбар** — Кумуш бада, оқ бада:

Тахтан ишқин ўқурмен мактаб ичра чун қўяр,
Нух сиймин кўйнига ул шўхи *сийминбар* сабоҳ.
(Ф. К.)

БАР **بر** II *ф.* Мева, ҳосил, самара; баҳра;

Тухми тамаъки, хорлиқ ўлмиш анинг *бари*,
Сен бўйла хор тухмин экиб қилма гул тамаъ.
(Н. Ш.)

Даҳр боғида вафо нахли экиб, берди жафо *бар*,
Богбон, дейки, не *бар егамен* бу самаридин. (Ф. К.)

БАР **بر** III *ф.* Уст, устига; **Бар рўйн хок** — Тупроқ устига.

БАР **بر** IV Этак.

БАРАКАТ **بركت** *a.* Мўллик, фаровонлик.

БАРАНДА **برنده** *ф.* Етакчи, олиб кетувчи; **Барандаи роҳ** — Йўл кўрсатувчи, йўлловчи.

БАРАНДОЗ **برانداز** *ф.* Сўз бирикмасида: иргитувчи, бузувчи, қўлорувчи маъноларида келади; **хона барандоз қилмоқ** — Хонавайрон қилувчи:

Эр суратида шоҳидидур танноз ва мулойим кисватида муфсидидур *хона барандоз*. (М. К.)

БАРАНДОХТА برانداخته *ф.* Вайрон, қулаган, соврилган; қўпорилган;

Барандохта қилмоқ — Вайрон қилмоқ:

Қўз хизонасини қилди барандохта бу ашк,
Қўз борди, вале хона барандози қолибдур. (F. C.)

БАРАФТОД برافتاد *ф.* Йиқиқ, оғдарилган; **Барафтод ўлмоқ** — йиқилмоқ, қуламоқ, барбод бўлмоқ:

То нафсу ҳаво қасри барафтод ўлмас. (B.)

БАРАҲМАН, БАРҲАМАН برهمن *ф.* Оташпарастлар ибодатхонасининг руҳоний бошлиғи.

БАРАҲНА برهنه *ф.* Яланғоч, ҳамма ёғи очиқ.

БАРБАТ بربط *ф.-а.* Ўрдак шаклида ясалган қадимги чолғу асбоби:

Чу ун бирла барбат навозин тузуб. (C. И.)

БАРБАТЗАН بربطزن *а.-ф.* «Барбат» чолувчи.

БАРБАТНАВОЗ بربطنواز *а.-ф., қ.*, барбатзан **بربطزن**

БАРБОД برباد *ф.* Елга, ҳавога, йўққа; **барбод бермак** — Елга бермоқ, ҳавога учирмоқ, совурмоқ; йўқ қилмоқ.

БАРГ برگ *I ф.* Япроқ:

Оразинг боғ аро чун кўрди ҳайрон бўлди гул,
Баргсиз қолди нединким, бас паришон бўлди гул.
(B. B.)

барги коҳ — 1) Соман парча; 2) *кин.* Таннинг ортиқ заифлиги; **Барги суман** — Суман гулининг барги; **Барги тар** — Янги, яшнаб турган барг; **Барг тўтилари** — *кин.* Япроқ сабзаси.

БАРГ برگ *II ф.* Мева, ҳосил, самара; **Барги бор** — ҳосил, бойлик.

БАРГ برگ *III ф.* Жиҳоз, безак нарсалари, керакли асбоблар; **Барги мамот** — ўлимлик, ўликни дафи этиш керак-яроғи:

Шаҳ этти неча кимса таъйинки, бот
Анга соз этиб барча барги мамот. (C. И.)

Баргу наво — 1) ҳосил ва шодлик, яхши кун кечиреш, шод турмуш:

Даҳр боғида гулу булбулға йўқ *баргу наво*,
Солмади бу ғуссадин наргис иликдин соғарин.
(*Ф. С.*)

2) Тирикчиликнинг керак-яроқлари.

БАРГАШТА *برگشته* *ф.* Орқага қайтган, тескари, ағ-
дарилган.

БАРГАШТАЛИК *برگشته‌لىك* Айланганлик, қайтган-
лик, орқага кетганлик.

БАРГРЕЗ *برگرېز* *ф.* 1. Барг тўкувчи; 2. Хазон бўлиш;
Баргрес бўлмоқ — Хазон бўлмоқ.

БАРГРЕЗОН *برگرېزان* *ф.* 1. Барг тўкилиш; 2. Хазон
резгилик; куз:

Гулшанға хазон бўлуб ситезон.

Ашжориға солди *баргресон*. (*Л. М.*)

БАРГУЗИДА *برگزيده* *ф.* Танланган, сайланган, мум-
тоз:

...сипеҳр шабистонининг субҳосо тоза дамларининг
баргузидароқ шимаси... (*С. И.*)

БАРГУЗИН *برگزين* *ф.* Танлаб олинган; Баргузин ав-
қот — Яхши овқатлар.

БАРГУСТВОН *برگستوان* *ф.* Урушда от ёки пилга
ёпиладиган, ўқ ўтмас бостирик, ўқ ўтмас ёпиқ:

Бу янгилиғки, шарҳ ўлди тобу тоvon,

Солиб ҳар бир узра *баргуствон*. (*С. И.*)

БАРД *برد* *а.* Совуқ:

Вагар қиш ҳавоси тўкуб замҳарир

Ки, *бард* айлар эрди бақамни зарир. (*С. И.*)

Барди муфрит — Қаттиқ совуқ.

БАРДАВОМ *بردوام* *ф.-а.* Доимий, тўхтовсиз, доимо,
узлуксиз, ҳамиша.

БАРДАЪ *بردع* Озарбайжонда бир вилоят номи.

БАРДОР *بردار* *ф.* Сўз бирикмасида: кўтарувчи, қабул
қилувчи, олувчи, бажарувчи маъноларида келади;
Баҳрабардор — баҳра олувчи; Фармонбардор — Бўй-
сунувчи, фармонни бажарувчи.

БАРДУЛ-АЖУЗ *بردالاجوز* *а.* Қишнинг охирги кунла-
ридаги қаттиқ совуқ.

БАРДУШ *بردوش* *ф.* Елкада, елкага.

БАРЖАСТА *برجسته* *ф.* Бўртиб турган, кўзга кўри-
нарли.

БАРЖАСТАЛИҚ *برجسته ليق* Бўртиб туриш, яққол
кўринишлик.

БАРЖОМОНДА *برجامانده* *ф.* Бир жойда ўтириб қол-
ган, сафарга чиқмаган; шал.

БАРЗ *برز* *ф.* Экин.

БАРЗАГАР *برزه گر* *ф.* Экин экувчи, деҳқон.

БАРЗАҲ *برزخ* *а.* Икки нарсанинг оралиги [*мас.* жан-
нат билан дўзах оралиги — *аъроф*]:

Ўрун гарчи қадриға дўзах эрур,
Анинг адлдин ўрни *барзах* эрур. (*С. И.*)

БАРИ, БАРИЙ *برى* *а.* Холи, холис, пок, тоза, озод, узоқ
(бирор айбдан):

Эрур ўзга ҳайвон бу иштин *бари*
Ки, инсон эрур барчанинг сарвари. («Наводир»)

бари айламак ҳали, озод этмоқ, қутқармоқ.

БАРИД *برىد* *а.* Хат-хабар элтувчи.

БАРИЙЯ *برىه* *а.* Халқ, инсон.

БАРИН *برين* *ф.* Юқори, юксак, баланд, аъло; **Чархи барин** — Юксак осмон; **Файрати хулди барин** — Аъло жаннатнинг рашки; **Равзаи хулди барин** — Аъло жаннат боғи; **Чархи баринвар** — Юксак осмондай:

Ўнуб атрофин андоқ берди ҳинжор
Ки, қасре айлағай *чархи баринвор*. (*Ф. Ш.*)

БАРКА, БИРКА *بركه* *а.* Ҳовуз, кўл; баркаи (биркаи)
моҳиён — балиқли кўл.

Суву сувдағин ўйла кўрди аён
Ки, кўрғай киши *баркаи моҳиён*. (*С. И.*)

БАРКАНДА *برکنده* *ф.* Қўпорилган, суғурилган.

БАРКАНДАЛИҚ *برکنده ليق* Қўпорилиш; Барканда-
лиқ топмоқ — Қўпорилмоқ.

БАРЛОС *برلاس* Қабила-уруғ номи (маъноси: шижоат-
ли йигит):

Ким кўнгул сайд этса лўли бўлса ҳам тут муғтанам,
Айтмон арлот ё *барлосдин* мирзода тут. (Н. Ш.)

БАРМАҲАЛ *برمحل* ф.-а. барвақт, ўз вақтида, тез.

БАРНО *برنا* ф. 1. Ёш, гўзал, чиройли; 2. Ёш йигит,
мард йигит.

БАРОАТ *برائت* а. Холийлик, бедахллик, софлик, бирор
нарсадан четдалик.

БАРОЕ *برايا* а. [бирл. барийя *بريه*] Халқлар, инсонлар.

БАРОЗАНДА *برازنده* ф. Арзийдиган, лойиқ, ярашган.

БАРОМАД *برامد* ф. Чиқиш, кўтарилиш, юксалиш.

БАРОН *بران* ф. Унга, унинг устига; Барон бўлмоқ —
Бирор нарсага жазм қилмоқ.

БАРОР *برار* ф. Ривож, илгарилаш:

Шаҳ Баҳром ила *барори* анинг

Ки, йўқ онсиз даме қарори анинг. (С. И.)

Барори кор — Иш ривож.

БАРОТ *برات* I а. 1. Оқлиқ қоғози (хон томонидан берилган озодлик хати):

Ҳақ лутфидин илгида *бароти*,

Мазмуни бори улус нажоти. (Л. М.)

2. Ёрлик қоғози: Вазифаси *баротин* бир кентга битиб эрдилар. (Н. М.)

3. Чек, пул квитанцияси:

Гавҳаршодбегим мадрасасининг талаблари соғиби жамъ вазифаларин кечроқ *барот* битийдурган учун шикоятқа фақир қошига келдилар. (М. Н.)

БАРОТ *برات* II а. ҳижрий йил ҳисобининг саккизинчи ойи бўлган шаъбоннинг ўртаси (бу куни исломда байрам ҳисобланади):

Эрур *барот* ила байрам уд ойға зулф ила рух,

Хуш улки, тун кун бўлғай бу иккидин фаррух.

(Н. Ш.)

Бароту қадр (қадр — рамазон ойи ичида бўлиб, «Лайлатул-қадр» [қадр кечаси] аталади. Бу ҳам баротга ўхшаш қутлуғ тун ҳисобланади — Ойларнинг икки қутлуғ куни демак:

Андин бўлуб оти жилваорой,
Андоқки, бароту қадр аро ой. (Л. М.)

БАРР **بر** *a.* Ер юзи, ернинг қуруғлик қисми; **Барри**
Араб — Араб ери, Арабистон; **Барру баҳр** — Ер ва
сув, қуруқлик ва денгиз.

БАРИЯ **بريه** *a.* Дунёнинг қуруқлик қисмига оид.

БАРОҚ **براق** *a.* Порлоқ, тиниқ.

БАРТАҚДИР **برتقدیر** *ф.-а.* Борди-ю, масалан.

БАРУМАНД **برومند** *ф.* 1. Баҳраманд, фойдаланувчи;

2. Ҳосилли.

БАРУМАНДЛИҚ **برومندلیق** Баҳрамандлик, фойдала-
ниш.

БАРФ **برف** *ф.* Қор.

БАРХ **برخ** *ф.* Улуш, ҳисса, насиба.

БАРХАБАР **برخبر** *ф.-а.* Хабардор, хабар топган, бил-
ган. **Бархабар бўлмоқ** — Хабардор бўлмоқ.

БАРХЕ **برخی** *ф.* Бироз, қисман.

БАРХУРДОР **برخوردار** *ф.* 1. Баҳраманд, фойдаланув-
чи; 2. Лойиқ; 3. Мамнун.

БАРХУДОРЛИҒ **برخودارلیغ** Баҳрамандлик, фойда-
ланиш; лойиқлик.

БАРЪАКС **برعکس** *ф.-а.* Аксинча, тескариси.

БАРҚ **برق** *a.* 1. Чақмоқ, чақин, яшин; 2. *маж.* Ўт, олов;

Барқи жаҳонсўз — Жаҳонни куйдирувчи чақмоқ;

Барқи жонсўз — Жон куйдирувчи яшин; **Барқи ло-**

миъ — Порлоқ, ялтироқ, чақмоқ; **Барқи офат** — Офат

чақмоғи; ўткир офат; **Барқи рахшанда** — Порлоқ,

яшин; **Барқи рахшон** — 1. Порлайдиган яшин;

2. *маж.* Тиниқ май;

Ғам этти тийра мени жоми май уюр, соқий,

Ки, кўзларимни ёрутсун бу барқи рахшонинг.

(Н. Ш.)

Барқи фурузанда — Алангали яшин; **Барқи хотиф** —

Кўз қамаштирувчи яшин; **Барқ чақмоқ** — Чақин чақ-

моқ.

БАРҚВОР **برقووار** *a.-ф.* Чақмоқдай, яшиндай, яшинга
ўхшаш.

БАРҚАНДОН **برقاندان** *ф.* Рамазон оғи яқинлашиши муносабати билан шаъбон оғи охирларида ўтказиладиган базм ва суҳбат.

БАРҚВАШ **برقوش** *а.-ф.* Яшиндай, жуда югурук.

БАРҚГОМ **برق گام** *а.-ф.* Яшиндай тез юрадиган.

БАРҚҚИРДОР **برق کردار** *а.-ф.* Чақмоқсифат, чақмоқ, сингари.

БАРҚОСО **برق آسا** *а.-ф.* Яшиндай, жуда тез.

БАРҚРАВ **برق رو** *а.-ф.* Чақиндай тез юрувчи.

БАРҚРАФТОР **برق رفتار** *а.-ф.* чақиндай тез юар.

БАРҚФОМ **برق فام** *а.-ф.* Чақин тусли.

БАРҚХЕЗ **برق خيز** *а.-ф.* Чақмоқ чақнатувчи; чақиндан тез юрувчи; **Буроқи барқхез** — *маж.* Чақмоқдек те. чопар от:

Илгида эрди буроқи *барқхез.*

Барқ онинг бирла қилаолмас ситез. (*Л. Т.*)

БАРҚХУ **برق خو** *а.-ф.* Яшин сингари; **Рахши барқхў** — Яшинга ўхшаш от.

БАРҲАМ **برهم** *ф.* Йўқолиш; йўқотиш; ост-уст қилиш, нобуд қилиш.

БАРҲАМАН **برهمن** *ф.-қ.* **Барахман.**

БАРҲАҚ **برحق** *ф.-а.* Ҳақ, ҳаққоний, чин, рост, тўғри.

БАС **بس** *І. ф.* Кифоя, етарлик, тамом; **Бас айламак,** **қилмоқ** — Тарк айламақ, тўхтатмоқ, тамом этмоқ.

Салтанатдин ҳавасни *бас* айлаб,

Фақр султонлиғин ҳавас айлаб. (*С. С.*)

Деди золимки, *бас* қилинг, урманг,

Букун они таёқлаб ўлтурманг. (*С. С.*)

БАС **بس** *II ф.* Кўп, ғоят; демак:

Афлокка *бас* шитоб бердинг

Анжумға бу нури тоб бердинг. (*Л. М.*)

БАСАР **بسر** *1. ф.* Саранжом; **Басар қилмоқ** — Саражом қилмоқ:

Муни доғи ғам бирла қилғон *басар,*

Хираддин магар топмомишдур асар. (*С. И.*)

БАСАР *بصر* II. а. 1. Кўз.

Яқиндин анга тийра бўлди *басар*
Ки, лашкаркаши бўлди Бухтуннасар. (С. И.)

2. Кўриш, кўриш қуввати:

Айбжўй маъюб, айбгўй манкуб, туз кўргучи пок на-
зар, ҳунар кўргучи рост *басар*. (М. К.)

БАСЕ *بسی* ф. Кўп, жуда кўп; кўп мартаба, ғоят, шу
қадар.

БАСИР *بصير* а. Кўрувчи; ўткир кўзли, ўта сезгир.

БАСИРАТ *بصيرت* а. Кўриш, кўрувчанлик; зийраклик,
сезгирлик, идрок, ўткир зеҳн; **Басират кўзи** — Ўткир
кўз; **Кухли басират** — Кўз сурмаси; *манж.* Кўзни рав-
шан қилувчи.

БАСИТ *بسميط* а. 1. Ёзиқ, ёйиқ, кенг; текис; 2. Содда,
оддий, мураккаб бўлмаган; 3. Арузда бир баҳрнинг
номи; **Басит жавҳар, жавҳари басит** — Оддий жав-
ҳар.

БАСМА *بسمه* Читгарларнинг читга гул босадиган қо-
липи; **Басма қилмоқ** — Читга гул босмоқ, гул тушир-
моқ:

Турфа ойдур узоринг кўк анга мовий либос,
Анжум онинг танга-танга *басма* қилғон зарҳали.

(F. C.)

БАСО, БАСА *بسه, بساء* ф. Кўп, анча; кўпинча, кўпгина.

БАСОРАТ *بصارت* а. Кўз очиқлиги, ўткир кўзлилик,
билағонлик; **Басорат аҳли** — Ўткир кўзликлар.

БАСОТИН *بساتين* а. [бирл. бўстон *بوستان*] Бўстон-
лар, гулбоғлар.

БАСТ *بسط* I а. 1. Ёйиш, ёзиш, очиш; 2. Хурсандчилик.

Баст этмак — Шодлик қилмоқ; ёймоқ.

БАСТ *بست* II ф. Боғланиш, бирикиш, боғлиқ, банд.

БАСТА *بسته* ф. Боғлиқ, банд, боғланган; **Пой баста** —
Оёғи боғлиқ, тутқин; **Бастаи дом айламак** — Тузоққа
илинтирмоқ, тузоққа банд қилмоқ; **Бастаи доми фи-
роқ** — Айрилиқ тузоғига илинган, айрилиқда қолган.

Б^нБАСТФИЗОЙ *بسط فزای* а.-ф. Шодликни, хурсандликни
орттирувчи.

ЗАТ *بط* а. 1. Урдак; 2. Урдак шаклидаги май идиши;

3. *маж.* Май; **Май бати** — Урдак шаклидаги май идиши; **Бат кабоб** — Урдак этидан тайёрланган ка-
боб.

Юзинда муниг *май бати* лаъли ноб,
Анинг устида бўрдагон *бат кабоб.* (М.)

БАТАНГ **بتنگ** *ф.* Танг, сиқиқ, тор; **Батанг келмоқ** —
Сиқилмоқ, танг бўлмоқ:

Аёқчи, ичим келди ғамдин *батанг,*
Кетургнил тўла соғари лола ранг. (С. И.)

БАТАР **بتر** *ф.* Баттар, ёмонроқ.

БАТАХСИС **بتخصيص** *ф.-а.* Хусусан, айниқса.

БАТИЙ **بطى** *а.* Султ, секин, аста.

БАТИЙРАВЛИҒ **بطى رولىغ** *а.-ф.* Секин юришлик.

БАТИЙСАЙР **بطى سىر** *а.* Секинкезар, секинюрар.

БАТҶО **بطحا** *а.* Макка атрофидаги тоғ оралиғида бир
дара номи; *маж.* Макка **مكة**

БАФАРҚ **بفرق** *ф.-а.* Бошгача; **Қадам то бафарқ** — Оёқ-
дан бошгача, бошидан-оёқ.

БАФТ **بفت** *ф.* Сўз бирикмасида тўқилган маъносида
келади; **Зарбафт** — Зардан тўқилган.

БАХАЙР **بخير** *ф.-а.* Хайрли, яхши, соз.

БАХОВАР **بخاور** *ф.* Шарққача; **Бохтардин то бахо-
вар** — Ғарбдан шарққача.

БАХТ **بخت** *ф.:* **Бахти бедор** — Уйғоқ бахт; **Бахти сахт-
кўш** — Олдинга босмайдиган бахт; **Бахти фархун-
да** — Бахти очилган; бахтли; **Бахти қийрандуд** —
Қийр қопланган бахт, очилмас бахт, бахти қаролик.

БАХУРОТ, БУХУРОТ **بخورات** *ф.* Ўтда тутатиладиган
хушбўй моддалар.

БАХШ **بخش** *ф.* 1. Парча, бўлак, ҳисса, улуш:

Суруб ҳайъат сори чун фикрати рахш,
Сипеҳр ажзосин айлаб жав-бажав *бахш.* (Ф. Ш.)

2. Кечиш, кечириш, муруват, эҳсон: **Гунаҳ бахш** —
Гуноҳни кечирувчи:

Гунаҳ бахши сен бўлғилу журмпўши,
Шафоатгарилikka хайрул-бароё. (Ф. К.)

3. Бериш, бағишлаш; берувчи, бағишловчи; **Жон бахш** — Жон бағишловчи, жон фидо этувчи.

БАХШАНДА **بخشنده** *ф.* Берувчи, бахшиш қилувчи, бахш этувчи.

БАХШИ **بخشی** 1. Котиб, мирзо, ёзувчи;

Бир сабоҳдин туш вақтигача ва пешиндин оқшомгача анча иш қилурларким, неча девон, неча нависанда *бахши* ва неча парвоначи қила олмагайлар. (М.)

2. Қабила, уруғ.

БАХШИШ **بخشش** *ф.* Бериш, эҳсон этиш, мурувват.

БАХШОЙИШ **بخشایش** *ф.* Кечириш, бағишлаш, марҳамат.

БАХЯ **بخیه** *ф.* Чопон қирғоғига тикилган жияк, бахя.

БАХЯСОЗ **بخیه ساز** *ф.* Жияк тикувчи, жиякчи.

БАШАК **بشک** *ф.-а.* Шакли шубҳали, гумонли.

БАШАР **بشر** *а.* Одам, киши, инсон.

БАШАРИЯТ **بشریت** *ф.* Қишилиқ, инсонлик.

БАШИР **بشیر** *а.* Хушхабар келтирувчи.

БАШОМ **بشام** *ф.* Шомгача, кечгача, тунгача.

БАШОРАТ **بشارت** *а.* Олдиндан берилган хушхабар, севинчли хабар.

БАШОШАТ **بشاشت** *а.* Хурсандлик, очиқ юзлилик.

БАШОҚ, БОШОҚ **بشاق** 1. Бошоқ; 2. Ўқ учига бирик-тирилган ўткир учли метал.

БАЪД **بعد** *а.* Кейин, сўнг; **Баъд азин** — Бундан кейин.

БАЪС **باس** I *а.* 1. Қўрқув; 2. Азоб; 3. Шиддат; қаттиқлик; 4. Ботирлик.

БАЪС **بعث** I *а.* 1. Юбориш; етказиш; 2. Ўликни тиргизиш.

БАЯҚБОР, БАЯҚНОГОҲ **بيکبار، بيکناگاه** *ф.* Бирданига, биратўла, бир йўла; тўсатдан.

БАҚАМ **بقم** *а.* Қизил бўёқ олинадиган дарахт; қизил бўёқ:

Ўқларингга юқти бағрим қониму, эй қоши ё,

Йўқса, анда не учун ҳар ён *бақам* пайвандидур.
(Н. Ш.)

БАҚАР **بقر** *а.* Ҳўкиз.

БАҚИЪ **بقیع** *а.* Жой, макон; қабр.

- БАҚИЯ **بقية** *a.* Қолдиқ.
- БАҚЛА **بقله** *a.* Сабзавот; Бақли ҳамқо — Семизўт.
- БАҚО **بقا** *a.* Боқийлик, абадийлик; борлик; Бақо коми — Боқийлик тилаги; Бақойи абад — Абадий борлик; Бақойи жовид, бақойи жовидоний — Доимий борлиқ; Бақойи комил — Туганмас боқийлик; Бақо сарчашмаси — Абадий тириклик манбаи.
- БАҚОЕ **بقايا** *a.* [Бирл. бақия **بقية**] Бақялар, қолдиқлар, боқимондалар.
Анинг бирла бу можаро сурғали.
Бақоёни девонға келтурғали. (С. И.)
- БАҒАДР **بغدر** *ф.-а.* Ғадрли, ғадр билан, бевафолик билан, хиёнат билан.
- БАҒАЙР **بغير** *ф.-а.* Бошқа, бўлак, ўзга.
- БАҒАЛ **بغل** *ф.* Қўлтиқ, қўйин; Бағал кушой — Қўйин очиш; қулочкаш.
- БАҒИР **باغیر** Жигар; кўкрак; Бағир хуноби — Жигар қони; Бағир парғоласи — Жигарпора.
- БАҒЛ **بغل** *a.* Хачир.
- БАҒОЯТ **بغایت** *ф.-а.* Ғоятда, ниҳоят, жуда.
- БАҒР **باغر** Жигар, кўкс, кўкрак; Бағри толмоқ — Кучсизланмоқ, дармонсизланмоқ; Бағриға тош беркитмоқ — Сабр қилмоқ; очликка чидамоқ.
- БАҒРИҚАРО **باغرىقرا** Қорабағир (қорабовур) номли қуш.
- БАҒИМ **بهميم** *a.* [кўпл. Баҳоним **بهانم**] Тўрт оёқли ҳайвон.
- БАҒЛА **بغله** *ф.* Чарм қўлқоп, қушчи (овчи)лар қўлқопи:
Агар шунқор эгасидек белингда бағлайи зарнигор йўқ — шукрдурким илгинг бағла панжасидек ноқор йўқ ва андин сенга озор йўқ. (М. Қ.)
- БАҒМАН **بهمم** *ф.* 1. Шамсия (қуёш) йили ҳисобидаги ойларнинг ўн биринчиси; 2. Қиш ойи (январь); 3. Эрон подшоҳларидан бирининг номи; Бағман нажд — Бағман подшоҳ наслидан.
- БАҒМАНИЙ **بهمتي** *ф.* Бағман подшога мансуб; Бағманий тож гавҳари — Бағман подшоҳ хонадонига мансуб.

БАҲО بها *a.* 1. Қиймат; 2. Ҳусн; жамол, гўзаллик; 3. Равшанлик; **Баҳо киюрмак** — Сотишга қўймоқ, нарх қўймоқ; Ул водийда аъроб уйларин тикиб, жилва бериб, баҳога киюрур. (*М. А.*)

БАҲОЙИМ بهايم *a.* [*Бирл. баҳийма بهيمه*] Тўрт оёқли ҳайвонлар; **Сўзи йўқ баҳойим** — Сўзламовчи ҳайвонлар, тилсиз ҳайвонлар.

БАҲОНАЖУИ بهانهجوى *ф.* Баҳона ахтарувчи.

БАҲОР بهار *ф.* 1. Кўклам; 2. Гул, апельсин гули.

БАҲОРИЁТ بهاريات *ф.* Баҳорга бағишлаб ёзилган шеърлар; баҳор қўшиқлари.

БАҲР بحر *I a.* [*кўпл. биҳор, бухур بحور, بحار*] 1. Дарё, катта дарё, денгиз:

Ариғларки ул баҳрдин айрилур,
Биликлик буларнинг суйи бир бўлур.
Чу бирдур су дарё била наҳр аро,
Эмас таъмида ҳожати можаро. (*М. К.*)

2. Шеърда вазн, ўлчов маъносида; **Баҳри амийқ** — Чуқур денгиз; **Баҳри афв** — Афв денгизи; **Баҳри аъзим** — Улуғ денгиз, катта дарё; **Баҳри бекарон**, **баҳри бепоён** — Чек, чегарасиз денгиз; **Баҳри вась** — Кенг дарё; **Баҳри жавоҳир нисор** — Жавоҳир бахш этувчи денгиз; **Баҳри жуд**, **баҳри карам** — Ҳиммат ва марҳамат дарёси, ўта саховат ва ҳиммат; **Баҳри жўшон** — Жўшқин дарё, тўлқинли дарё; **Баҳри заххор** — Тўлиб-тошган денгиз; **Баҳри мавжвар** — Тўлқинли дарё; **Баҳри нубувват** — *маж.* Пайғамбарлик; **Баҳри Уммон** — 1) Уммон денгизи; 2) *маж.* Катта денгиз; **Киштийи баҳр паймо** — Денгизда сузувчи кема; **Баҳру бар** — Денгиз ва қуруғлик; **Ғаввоси баҳри васл** — айн. Эришув денгизининг ғаввоси; *маж.* Висол лаззатига ғарқ бўлган. 3. *маж.* Зўр оим.

БАҲР بحر *II ф.* 1. Баҳра; 2. Ҳисса, улуш; 3. Учун.

БАҲРА, **БАҲР** بهر, بهره *ф.* Ҳисса, насиба, улуш, фойда; **Баҳра еткурмак** — Фойдалантирмақ; Ва таомларни сингургучи ва олам ғаройи бидин баҳра еткургучи (*М. К.*) .

Баҳра истамак — Фойда, баҳра тиламоқ, хоҳиш этмоқ; **Баҳра олмоқ** — Фойдаланмоқ;

Мен туркча бошлабон ривоят,
Қилдим бу фасонани ҳикоят-
Ким, шуҳрати жаҳонга тўлғой,
Турки эли доғи баҳра олғой. (Л. М.)

Баҳра топмоқ — фойдаланмоқ:

Мажнунга бари бўлуб мусаллам,
Баҳра топти икинчидин ҳам. (Л. М.)

БАҲРАБАРДОР, БАҲРАВАР, БАҲРАЕБ **بهره‌دار، بهره‌ور، بهره‌دار،** *ф.* фойдаланувчи, баҳра олувчи, ҳисса кўтарувчи, баҳраманд:

Яна бир лутфдин айлаб хабардор,
Латофат гулшонида баҳрабардор. (Ф. Ш.)

Баҳрабардор ўлмоқ — Фойдаланмоқ, нафъ топмоқ:

Лайли отаси бўлуб хабардор,
Ул муждадин ўлди баҳрабардор. (Л. М.)

БАҲРАВАР, БАҲРАБАР: **بهره‌ور** *ф.-қ.* Баҳравар бўлмоқ — Баҳра топмоқ, фойдаланмоқ:

Вагар илм ичра бўлмай бирга қониъ,
Баридин баҳравар бўлсанг не моний. (Ф. Ш.)

БАҲРАЕБ **بهره‌ياب** *ф.; қ.* Баҳравар **بهرور**

Ва бу тоифанинг бебахралари бу руҳ нақдидин баҳраёб... бўлдилар. (М. Л.)

БАҲРАЙН **بحرين** *а.* 1. Икки дарё (Рум ва Форс дарёси); 2. Шаҳар номи.

БАҲРАМАНД **بهره‌مند** *ф.* Баҳра олувчи, фойдаланувчи; Баҳраманд этмак — Фойдалантирмоқ.

БАҲРИЙ **بحرى** *а.* Денгизга, дарёга мансуб; денгизда яшовчи, денгизга хос; **Баҳрий жонвор** — Денгиз жонвори.

БАҲРОМ **بهرام** *ф.* 1. Миррих (Марс) сайёраси; Баҳроми фалак ҳам дейилади; 2. Қадимги Эрон шоҳларидан бирининг номи.

БАҲРОМВАШ, БАҲРОМГИН **بهرام‌وش، بهرام‌گين** *ф.* Баҳромга ўхшаш.

БАҲРОМИЙ **بهرامی** *ф.* Баҳромга мансуб, баҳромча; баҳромчасига; **Баҳромий каманд** — Баҳром каманди (сиртмоғи), Баҳромнинг овда ишлатадиган кучли ва узун каманди сингари каманд (сиртмоқ).

БАҲРПАЙМО **بحريما** *а.-ф.* Денгизда кезувчи, дарёда сайр этувчи.

БАҲРУН-НАЖОТ **بحر النجات** *а.* Фарҳод томонидан Ширин учун қазилган катта ҳовуз номи [айн. Қутилиш дарёси].

БАҲС **بعث** *а.* Сўз тортишув, бирор тўғрида сўз юриштиш; **Баҳс қилмоқ** — Сўз юритмоқ, сўз талашмоқ; **Баҳсу жадал** — Сўз талашув, тортишув, мунозара.

БЕАВН **بی عون** *ф.-а.* Ёрдамсиз, мададсиз.

БЕАДИЛ **بی عدیل** *ф.-а.* Тенги йўқ, ўхшаши йўқ, бемонанд.

БЕАМАЛ **بی عمل** *ф.-а.* Амал қилмайдиган, амалсиз.

БЕАНДОЗА **بی اندازه** *ф.* Беандаза, андазасиз, чексиз, чегарасиз; жуда ҳам:

Чу йўқ андоза ишқим бирла шавқимга у ойни ҳам. Жамолу меҳр оинида *беандоза* истармен. (*Ф. К.*)

БЕАНДОМ **بی اندام** *ф.* Ўхшовсиз, беўхшов, қўпол.

БЕБАДАЛ **بی بدل** *ф.-а.* Тенги йўқ, мислсиз, монандсиз.

БЕБАР **بی بر** *ф.* Мевасиз, самарасиз:

Дур тишингдин донайи сабрим қолур **бепар** десам, Кулуб айтурки, экиннинг офатидур жолалар. (*Ф. С.*)

БЕБАРЛИҚ **بی برلیک** Мевасизлик, самарасизлик.

БЕБАРГ **بی برگ** I *ф.* Баргсиз, япроқсиз; самарасиз; бебаҳра.

БЕБАРГ **بی برگ** II *ф.* Бебаҳра, бесамара; ожиз, кучсиз.

БЕБАРГЛИҚ **بی برگلیک** Самарасизлик, баҳрасизлик.

БЕБАСАР **بی بصر** *ф.-а.* Кўзсиз, кўзи йўқ, кўр; аҳмақ, нодон.

БЕБАСАРЛИҚ **بی بصرلیک** Кўзсизлик, кўрлик; нодонлик; **Бепасарлиқ айламак** — Кўрлик, нодонлик қилмоқ:

Сен ажаб кўтаҳназарлиқ айладинг, Бўйла ерда *бепасарлиқ айладинг*. (*Л. Т.*)

БЕБИЗОАТ *بی بضاعت* *ф.-а.* Мол-мулксиз, бисотсиз, камбағал.

БЕБИЙМ *بی بیم* *ф.* Қўрқувсиз, бехавф; **Бebийму ваҳм** — Хавф-хатарсиз, қўрқмай, ваҳм олмай.

БЕБОҚ *بی باک* *ф.* 1. Қўрқмас, ҳайиқмас, тортинмовчи; 2. Ҳаёсиз, парвосиз; бевош; **Чархи бeбок** — Бепарво фалак.

БЕБОҚЛИҚ *بی باکلیک* 1. Ҳайиқмаслик, қўрқмаслик, тортинмаслик; 2. Ҳаёсизлик, парвосизлик, бефарқлик.

БЕБОҚОНА *بی باکانه* *ф.* Беадабона, беҳаёларча.

БЕБУНЕД *بی بنیاد* *ф.* Асоссиз, тубсиз.

БЕБУНЕДЛИҚ *بی بنیادلیغ* Асоссизлик, ўхшовсизлик.

БЕВАЖҲ *بی وجه* *ф.-а.* Бесабаб; ўринсиз; далилсиз.

БЕВАЗН *بی وزن* *ф.-а.* 1. Вазнсиз; беўлчов; 2. Ухшовсиз, беўхшов.

БЕВАҲМ *بی وهم* *ф.-а.* Ваҳмсиз, қўрқувсиз; **Беваҳму бийм** — Ваҳмсиз ва қўрқувсиз.

БЕВИҚОР *بی وقار* *ф.-а.* Енгил, енгилтабиат; енгилтак.

БЕВУҚУФ *بی وقوف* *ф.-а.* Хабарсиз, воқиф эмас.

БЕГАЗАНД *بی گزند* *ф.* Безиён, зарарсиз.

БЕГАНМАҚ *بیگانماک* Еқтирмақ, хуш кўрмақ; маъқулламақ, мақбул топмақ:

Э Навоий, сен не ҳад бирла анга қул бўлғасен-
Қим, *беганмас* айламакка Юсифи Мисрийни қул.
(Ф. К.)

Ва сенинг ақиданг анинг яхши айтмоқиға борур ва сен *беганурсен*. Фақир дедим: «Борча яхши айтиб-дурлар — мен *беганурмен*» (Ҳ. П. М.).

БЕГАРОН (БЕҚАРОН), БЕГАРОНА (БЕҚАРОНА)
بی کران، بی کرانه *ф.* Чексиз, чегарасиз, ҳадсиз; баҳосиз; қирғоқсиз.

БЕГАҲ, БЕГОҲ *بیگه، بیگه* *ф.* 1. Бевақт, мавридсиз; 2. Кечки пайт.

БЕГОР *بیگار* *ф.* Мажбурий равишда текин ишлатиш, мажбурий текин ҳашар:

Жон фидо қилғум дурур, лаълинг қабул этсун десам,
Дерки: «Рухуллаҳ бу навъ ишларга *бегор* айламас».
(F. C.)

- БЕГОҲ **بيگاه** *ф.*; *қ.* Бегах **بيگه**
 БЕД. БИД **بيد** *ф.* Тол дарахти.
 БЕДАРАНГ **بي درنگ** *ф.* Тўхтовсиз, вақт ўгкармай, тез,
 чаққон.
 БЕДАРД **بي درد** *ф.* 1. Дардсиз, оғриқсиз; 2. Бешқ, бе-
 муҳаббат.
 БЕДАРИҒ **بي دريغ** *ф.* Аёвсиз, аямасдан.
 БЕДАСТ **بي دست** *ф.* Қўлсиз; Бедасту пой — Қўл-оёқ-
 сиз.
 БЕДИЕНАТ **بي ديانت** *ф.-а.* Виждонсиз, инсофсиз, но-
 муссиз.
 БЕДИЛ **بي دل** *ф.* 1. Дилсиз, руҳсиз, ҳолсиз; қўрқоқ;
 2. Қайғули, ҳасратли; ошиқ.
 БЕДИЛЛИҒ **بي دل ليغ** 1. Юраксизлик, қўрқоқлик;
 2. Ошиқлик.
 БЕДАВ **بي داو** Чопқир от.
 БЕДОД **بي داد** *ф.* Жабр, зулм; адолатсизлик; Бедоду
 рев — Зулм, ҳақсизлик ва ҳийла, алдов; Бедод ўл-
 моқ — Футур етказмоқ, йўқ қилмоқ:

То ҳирсу ҳавас хирмани барбод ўлмас,
 То нафсу ҳаво қасри барафтод ўлмас,
 То зулму ситам жониға бедод ўлмас,
 Эл шод ўлмас, мамлакат обод ўлмас. (В.)

Бедод айламак — Жабр-зулм қилмоқ.

- БЕДОДГАР **بي داد گر** *ф.* Зулм қилувчи, солим, жабр-
 ловчи, адолатсиз.
 БЕДОДФАН **بي داد فن** *ф.-а.* Жабр-зулмга ўрганган;
 Чархи бедодфан — Жабр-зулмга ўрганган, ситамкор
 фалак.
 БЕДОР **بي دار** *ф.* Уйғоқ, ҳушёр.
 БЕДОРЛИҒ **بي دار ليغ** Уйғоқлик, ҳушёрлик.
 БЕЖАЗБ **بي جذب** *ф.-а.* Тортиш қуввати йўқ, жозиба-
 сиз.
 БЕЖИҲАТ **بي جهت** *ф.-а.* Сабабсиз, ўринсиз.
 БЕЖОДА **بي جاده** *ф.-а.* Ёқутнинг бир тури.
 БЕЖОН **بي جان** *ф.* 1. Жонсиз; Бежон қилмоқ — Жонсиз-
 лантирмоқ; 2. маж. Нозик; кучсиз:

Дебким, ани қилди ишқ *бежон*,
Чирмониб ўзига ишқ печон. (Л. М.)

Ҳажр тигидин қуруқ жисмим қаламдек бўлди шақ,
Лек *бежон* нолалар кўнглумдадур андоқки нол.
(Н. Ш.)

БЕЖУРМ *بی جرم* *ф.-а.* Гуноҳсиз; айбдор эмас, жиноятчи эмас.

БЕЗ *بیز* *ф.* Сўз бирикмасида: эловчи, сочувчи, сепувчи маъноларида келади; **Анбарбез** — Анбар сочувчи, хуш ҳид тарқатувчи.

БЕЗАБОН *بی زبان* *ф.* 1. Тилсиз, соқов; 2. Ҳайвон; қуш: Амал риштасин тамаъ игнасиға чекиб, ул *безабонни* кўрар кўзин тикиб. (М. Қ.)

БЕЗАБОНЛИҚ *بی زبانلیق* Тилсизлик, соқовлик.

БЕЗАВОЛ *بی زوال* *ф.-а.* Заволсиз, йўқ бўлмас, йўқолмас, донмий.

БЕЗОДЛИҒ *بی زادلیغ* Йўл озиғи йўқлик, ҳеч нарсаси йўқ, фақирлик.

БЕИБО *بی ابا* *ф.-а.* 1. Тортинмай, ҳадиксирамай, кўрқмай, уялмай; 2. Тортинмайдиган, уялмайдиган.

БЕИВАЗ *بی عوض* *ф.-а.* Тенги йўқ, ўрнига ўтолмайдиган, эвазсиз:

Офаринишдин қилиб инсон ғараз,
Они айлаб халқ ичинда *беиваз*. (Л. Т.)

БЕИДРОҚ *بی ادراک* *ф.-а.* Идроксиз, фаҳм-фаросатсиз.

БЕИЖТИНОБ *بی اجتناب* *ф.-а.* 1. Тортинмай, четланмай; 2. Тортинмайдиган, четлашмайдиган; 3. *маж*. Забардаст.

БЕИКРОҲ *بی اکراه* *ф.-а.* Қаттиқ зўрловсиз, мажбур қилмасдан.

БЕИНОЯТ *بی عنایت* *ф.-а.* Марҳаматсиз, раҳмсиз.

БЕИНТИҚОЛ *بی انتقال* *а.-ф.* Кўчмас, кўчмайдиган, қимирламай турадиган.

БЕИНТИҲО *بی انتها* *ф.-а.* Поёнсиз, ниҳоясиз, охирсиз.

БЕИСТИТОАТ *بی استطاعت* *ф.-а.* Қудратсиз, кучсиз, заиф.

БЕИШТИБОҲ *بی اشتباه* *ф.-а.* Шубҳасиз, шаксиз.

БЕИЪТИДОЛ, БЕЭЪТИДОЛ **بی اعتدال** *ф.-а.* Муътадил эмас, ўртача ҳолатдан ташқари, беқарор, тартибсиз.

БЕИЪТИДОЛЛИҚ **بی اعتدال لیق** Мўътадил ҳолат сақланмаслик.

БЕИЪТИМОД **بی اعتماد** *ф.-а.* Ишончсиз, таянчсиз.

БЕИЪТИНО **بی اعتنا** *ф.-а.* Аҳамият бермовчи; эътибор бермаслик, диққатсиз қараш.

БЕКА, БИКА **بیگه** Хоним.

БЕКАНМАК **بیگانماک** *ф.; қ.* Беганмак.

БЕКАРОН, БЕКАРОНА **بیکران، بیکرانه** *ф.; қ.* Бегарон.
بیکران

БЕКАС **بیگس** *ф.* Кимсасиз, ҳеч кими йўқ.

БЕКАЧ, БИКАЧ **بیگач** Қиз бола.

БЕКИН **بیگین** ...дек...: ...дай, каби, ўхшаш, сингари:

Ҳечким мулки бақо султони бўлгонму экин,
Фонийи маҳз ўлмаийн Султон Абулғозий *бекин.*
(F. C.)

БЕКОМ **بی کام** *ф.* Умидсиз, маҳрум, мақсадига эришолмаган; **Беком айламак** — Умидсизлантирмоқ, маҳрум қилмоқ.

БЕКУСУФ **بی کسوف** *ф.-а.* Тутилмайдиган (қуёш); сўнмас.

БЕЛАЖОМ **بی لجام** *ф.-а.* Жугансиз, бошвоқсиз, бежилов.

БЕЛГУ **بیلگو** Нишона, белги, тамга, аломат.

БЕЛГУЛУҚ **بیلگولوک** Белгиси, нишонаси бор; машҳур, таниқли.

БЕМАДОР **بی مدار** *ф.-а.* Дармонсиз, ҳолсиз.

БЕМАДОРО (БЕМУДОРО) **بی مدارا** *ф.-а.* Муросасиз. келишувсиз, келишмасдан, тортинмай.

БЕМАКОН **بی مکان** *ф.-а.* Жойсиз, ўринсиз.

БЕМАР **بی مر** *ф.* Ҳисобсиз, ўлчовсиз.

БЕМАҲАЛ **بی محل** *ф.-а.* 1. Бевақт:

Ва маҳалида берган эски чапон ва чор пора тўн саховат ва *бемаҳал* чоғда берган зарбафт ва чорқаб шақоват. (M. Қ.)

2. Маҳалсиз, жойсиз; **Бемаҳал қилмоқ** — Иш (амал)

дан азл этмоқ, ишидан кетказмоқ; ўз жойидан қўз-
гатмоқ, жилдирмоқ.

БЕМАҲОСИЛ *بی محاصل* *ф.-а.* Унумсиз, ҳосилсиз, фой-
дасиз.

БЕМИСЛ *بی مثل* *ф.-а.* Ҳашаши, тенги йўқ, монандсиз.

БЕМИСОЛ *بی مثال* *ф.-а.* Мисолсиз, ўхшашсиз.

БЕМИҚДОР *بی مقدار* *ф.-а.* Миқдорсиз, ўлчовсиз.

БЕМОНАНД *بی مانند* *ф.* Монандсиз, ўхшаши топил-
майдиган.

БЕМОЯ *بی مایه* *ф.* Сармоясиз; қашшоқ, ҳеч нарсасиз.

БЕМУЗД *بی مزد* *ф.* Текин, ҳақ тўланмайдиган.

БЕМУНТАҲО *بی منتها* *ф.-а.* Ниҳоясиз, охири йўқ.

БЕМУРУВВАТ *بی مروت* *ф.-а.* Марҳаматсиз, кишига ях-
шилиқ қилмайдиган.

БЕМУҲАССАЛ *بی محصل* *ф.-а.* Ҳосил бермайдиган,
унумсиз.

БЕМУҲОБО *بی معابا* *ф.-а.* Тортинмасдан, барала иш
қиладиган.

БЕНАВО *بی نوا* 1. Бечора, йўқсул; 2. Бахтсиз; баҳра-
сиз; 3. Ноумид.

БЕНАВОЛИФ *بی نوالیغ* 1. Бечоралиқ, чорасизлиқ;
2. Камбағаллиқ; 3. Умидсизлиқ.

БЕНАДОМАТ *بی ندامت* *ф.-а.* Надоматсиз, пушаймон
қилмайдиган ўқинчсиз.

БЕНАЗИР *بی نظیر* *ф.-ф.* Ҳашаши, тенги йўқ, монанди
йўқ.

БЕНАФЪ *بی نفع* *ф.-а.* Фойдасиз, бефойда.

БЕНИЕЗ *بی نیاز* *ф.* 1. Эҳтиёжсиз, муҳтож эмас;
2. Озод; эркин; 3. Ҳеч нарсага эҳтиёжи йўқ; 4. *маж.*

Худо, тангри:

Бу ҳимматки, бермиш санг *бениёз*,

Эрур шаҳлиғингга жаҳон мулки оз. (С. И.)

БЕНИЕЗЛИФ *بی نیازلیغ* Эҳтиёжсизлиқ, муҳтож эмас-
лиқ.

БЕНИҚОБ *بی نقاب* *ф.-а.* Ниқобсиз, пардасиз.

БЕНУР *بی نور* *ф.-а.* Нурсиз, хира.

БЕОБ *بی آب* *ф.* Сувсиз; **Беобу тоб** айламак — Қурут-

моқ, сувсиз қилмоқ:

Латофатда Қуёшнинг чашмасин *беобу тоб айлар.*
(Н. Ш.)

БЕОБУТОБ *بی آبوتاب* ф. Нурсиз, порлаб, ялтираб турмайдиган, хира.

БЕОЗАРМ *بی آذرм* ф. 1. Беҳаё, уятсиз; 2. Тоқатсиз; 3. Раҳмсиз.

БЕОРОМ *بی آرام* ф. Тинчсиз, тинчимас.

БЕПАЙВАНДЛИҒ *بی پیوندلیغ* Боғланишсизлик, бирикмаганлик, уланмаганлик:

Бировға вобаста эмас киши мадҳида ким, ул *бепайвандлиғ* мужиби саодатмандлиғдур. (Н. Ш.)

БЕПАРТАВ *بی یرتو* ф. Нурсиз, шуъласиз, ёлқинсиз.

БЕПОЁНЛИҚ *بی پایانلیق* Чеки, чегараси йўқлик, ниҳоясизлик, беҳад кўплик ёки кенглик.

БЕРАВНАҚ *بی روتق* ф.-а. 1. Равнақсиз, ривожланмаган; 2. Жилоланмаган.

БЕРГУ *بیرگو* Солиқ, бериладиган; **Олғу-бергу** — 1) Оласи-бераси, олиш-бериш; 2) муносабат, алоқа:

Эй Навонӣ, жон олиб деди берай коминг, валек

Дам ура олмон анга ҳоло бу *олғу-бергудин.* (Н. Ш.)

БЕРДАТМАҚ *بیرداتماک* Қабул этмоқ, маъқулламоқ:

Бу арзадоштни *бердатиб* ҳукм бўлсаким, у ердин Панждеҳ ва Марвичоқға дегинча манзилларини айтиб, иноят нишонаси йиборилса. (М.)

БЕРИОЯТ *بی رعایت* ф.-а. Андишасиз; эҳтиётсиз, юз-хотирсиз, рюя қилмаслик.

БЕРК, БЕРИК *بیرک، بیریک* 1. Қаттиқ, мустаҳкам, пишиқ: Ашҳабнинг тувоғи *берк*, лекин темурға ўхшатқондек ўзин ҳам *берк* экан жиҳатдан «Темур бўз» дебтур. (Н. Ш.)

Бўлуб туфроғи онинг хорадин *берк*,

Ясаб оҳакни оҳанпорадин *берк.* (Ф. К.)

2. Яширич, махфий, хилват; **Берк ер** — Хилват жой:

Машъуф ўлубон бу нукта дерга,
Чектилар улусни берк ерга. (Л. М.)

Анинг ишқини берик тут. (М. К.)

БЕРКИМАҚ *بیرکیماک* Маҳкамланмоқ, беркилмоқ, тўсилмоқ, илинмоқ; **Домға беркиган кийик** — Тузоққа илинган кийик.

БЕРКИТМАҚ *بیرکیتмак* 1. Беркитмоқ, ёпмоқ, тўсмоқ: Ҳар кунгураси тўққизинчи ҳисн авжиға хишт еткуруб эрди *беркитгани*. (Ф. Ш.)

2. Маҳкамламоқ, қоқмоқ:

Кўксума ғам тоғида ишқин бало мисморини
Беркутурда айлади Фарҳод метинин чўкуш. (Н. Ш.)

Муғанниё, неча оҳанг ҳажрида бир ҳам
Висол торини *беркит*, фироқ риштасин уз. (Н. Ш.)

3. Туширмоқ, илинтирмоқ; **Ўз камандиға беркитмак** — Ўз домига (сиртмоғиға) туширмоқ.

БЕРКИШМАҚ *بیرкішмак* Епишмоқ, жойлашмоқ, маҳкам ўрнашмоқ:

Кўнгулда фироқ ўқи *беркишибдур* андоққим,
Киши чекарда гумон айлаган анинг сўнгаки. (Ф. С.)

БЕРОҲ *بیراه* ф. 1. Йўлсиз; адашган, йўлини йўқотган;
2. Тўсиқ.

БЕРОҲИЙ *بیراهی* ф.; қ. **бероҳлиғ** *بیراهلیغ*

БЕРОҲЛИҒ *بیراهلیغ* Чалғишлик, гумроҳлик, йўлдан озишлик.

БЕРУД *بیرود* ф. Музикасиз, созсиз; **Беруду май** — Музика ва майсиз.

БЕСАБОТ *بیربات* ф.-а. Саботсиз, қарорсиз.

БЕСАМАР *بیرثمر* ф.-а. Мевасиз, ҳосилсиз; фойдасиз.

БЕСАОДАТ *بیرسعادت* ф.-а. Бахтсиз, иши юришмаган.

БЕСАР *بیرسر* ф. Бошсиз, бевош; **Бесару сомон** — Бечора, афтода; паришон ҳол; қурби етмас, ҳеч нарсаси йўқ.

БЕСАРМОЯ *بیرسرمايه* ф. Сармоясиз, ҳеч нарсасиз, қўли бўш.

БЕСАРОЙ *بی سرای* ф. Жойсиз, ватансиз.

БЕСАРУПО, БЕСАРУПОЙ *بی سروپا، بی سربای* ф.

Бош-оёқсиз; телба, бевош; бечора, довдираган.

БЕСАРУПОЛИФ *بی سروپالیغ* Бош-оёқсизлик, бевошлик, бечоралик, довдираганлик.

БЕСАЪЙ *بی سعی* ф.-а. Урунишсиз, ҳаракатсиз; Бесаяю Кўшиш — Саъй-ҳаракатсиз, кўп уринмай.

БЕСИРФАЛИҚ (БЕСАРФАЛИҚ *بی صرفه لیق*) Бахил эмаслик, қўли очиқлик, сахийлик:

Шаҳиким, анга адл бўлғой қилиқ,
Эрур айласа сирфа *бесирфалиқ*. (С. И.)

БЕСОМОН *بی سامان* ф. 1. Паришон, саросима, гангиган; 2. Кучсиз, ожиз; қийналган, азоб чеккан; камбағал:

Бу *бесомонким*, ...бу алтоф муқобаласида не дея олғаймен. (Х. М.)

Бесару сомон — Бу ҳам юқоридагича бесомон маъносида.

БЕСОМОНЛИҚ *بی سامان لیق* 1. Паришонлик, саросималик, гангиш; 2. Кучсизлик, ожизлик, камбағаллик:

Шито фасли бурудат касратидин ва ёғин шиддатидин мужибни паришонлик ва бонси *бесомонлиқдур*. (С. И.)

БЕСОН *بی سان* ф. Ўхшаши, тенги йўқ, хили йўқ.

БЕСОҲИБ *بی صاحب* ф.-а. Эгасиз, эгаси йўқ.

БЕСУҚУНЛИҚ *بی سکون لوق* Беқарорлик, қарорсизлик, энгилтаклик.

БЕСУТУН *بیستون* ф. 1. Фарҳод қазиган тоғнинг номи (Эронда):

Қўлларин мас айлаган деди: «Сутун»,
Қорин эткан мас дедиким: «*Бесутун*» (Л. Т.).

2. кин. Осмон.

БЕТААБ *بی تعب* ф.-а. Машаққатсиз, қийналмасдан.

БЕТААЙЮН *بی تعین* ф.-а. Шухратсиз; бетайин, ноаниқ, номуайян; ўзлигидан кечган.

БЕТААММУЛ *بی تامل* ф.-а. Ўйламасдан, ўйлаб турмасдан, мулоҳазасиз.

- БЕТАВАҚҚУЛ *بى توكل* *ф.-а.* Таваккалсиз, таваккал қилмасдан; худога така қилмасдан.
- БЕТАВАҚҚУФ *بى توقف* *ф.-а.* Тўхтаб турмасдан, тўхтовсиз.
- БЕТАВАҲҲУМ *بى توهم* *ф.-а.* Қўрқувсиз, ваҳм олмасдан, ваҳмага тушмай.
- БЕТАВЖИҲ *بى توجيه* *ф.-а.* Тавжиҳсиз, яъни юзини бирор томонга бура олмаслик; бирор сўз ёки иборанинг маъносини бошқача баён қила олмаслик, изоҳлай олмаслик; Дебон бетавжиҳ — Тавжиҳсиз, изоҳлолмай, беҳуда уриниб айтган.
- БЕТАҚАЛЛУФ *بى تكلف* *ф.-а.* Такаллуфсиз, машаққатсиз, ортиқча урунмасдан.
- БЕТАҚАЛЛУФЛИҚ *بى تكلف ليق* Оддийлик, соддалик; безак-тантана билан иши бўлмаслик.
- БЕТАМКИН *بى تمكين* *ф.-а.* Беқарор, енгилтак.
- БЕТАРИЙҚ *بى طريق* *ф.-а.* 1. Йўлсиз; 2. Йўлдан адашган, гумроҳ, йўлини йўқотган; 3. Уринсиз.
- БЕТАХАЛЛУФ *بى تغلف* *а.-ф.* Хилофсиз, ўзгартишсиз.
- БЕТАҚРИБ *بى تقريب* *ф.-а.* Ноаниқ, суруштирмай.
- БЕТАҲАММУЛ *بى تحمل* *ф.-а.* 1. Чидамсиз, сабрсиз, оғирлиқни кўтаролмовчи; 2. Тўхтовсиз, тездан.
- БЕТАҲАММУЛЛУҚ *بى تحمل لوق* Сабрсизлик, тоқатсизлик, бетоқатлик.
- БЕТАҲАРРУҚ *بى تحرك* *ф.-а.* Ҳаракатсиз; Бетаҳаррук бўлмоқ — Қимирламай қолмоқ.
- БЕТАҲОШИ *بى تحاشى* *ф.-а.* Қўрқувсиз, ҳайиқмасдан, парвосиз.
- БЕТОБ *بى تاب* I *ф.* 1. Бетоқат, беором; 2. Кучсиз, дармонсиз; Бетобу тавон — Кучсиз, қувватсиз; 3. Хаста.
- БЕТОБ *بى تاب* II *ф.* 1. Нурсиз, ҳароратсиз; 2. Тобланмаган.
- БЕТОБЛИФ *بى تابليغ* I Қасаллик, хасталик.
- БЕТОБЛИФ *بى تابليغ* II Нурсизлик, хиралик, ҳароратсизлик.
- БЕТЎШ *بى توش* *ф.* Бемадор, кучсиз; Бетўшу тоб — Куч-қувватсиз.
- БЕТЎША *بى توشه* *ф.* Озиқсиз, таъминотсиз.

- БЕТУШАЛИФ **بی توشه لیغ** Озиқ-овқатсизлик, керак-яроқсизлик.
- БЕФАЛОҲ **بی فلاح** *ф.-а.* Нажотсиз, хайриятсиз, ўнгмаган.
- БЕФУРУФ **بی فروغ** *ф.-а.* Нурсиз, шўъласиз.
- БЕФУТУР **بی فتور** *ф.-а.* Камчиликсиз, зарар етмаган, футур етмаган, бузилмаган.
- БЕХАЛАЛ **بی خلل** *ф.-а.* Халалсиз, зарар етмаган; мустаҳкам.
- БЕХАСОРАТ **بی خسارت** *ф.-а.* Зиёнсиз, зарарсиз.
- БЕХЕШ **بی خویش** *ф.* 1. Қариндош-уруғсиз; 2. Ўзида йўқ, беҳуш, беҳуд.
- БЕХЕШОНА **بی خوبشانه** *ф.* 1. Ёшларча; 2. Ўзида йўқ ҳолда.
- БЕХИЛОФ **بی خلاف** *ф.-а.* Хилофсиз, қаршиликсиз.
- БЕХИРАД **بی خرد** *ф.* Ақлсиз; ҳушсиз.
- БЕХИРАДЛИФ **بی خردلیغ** Ақлсизлик, нодонлик.
- БЕХОБ **بی خواب** *ф.* Уйқусиз, уйғоқ.
- БЕХОНУМОН **بی خانومان** *ф.* Уй-жойсиз; дарбадар; сарсон, саргардон.
- БЕХОНУМОНЛИФ **بی خانومانلیغ** Уй-жойсизлик, дарбадарлик.
- БЕХОР **بی خار** *ф.* Тикансиз.
- БЕХОСТ **بی خواست** *ф.* 1. Нохос, тўсатдан, беихтиёр, кутмаганда, 2. Сўрамасдан.
- БЕХУД **بی بخود** *ф.* Ҳушсиз, ўзидан кетган.
- БЕХУДЛУФ **بی بخودلوغ** Ҳушсизлик; девоналик.
- БЕХУДОНА **بی بخودانه** *ф.* Ҳушсизларча; **Фигони беҳудона** — Ҳушсизларча тортилган фиғон.
- БЕХУМОР **بی خمار** *ф.-а.* Хуморсиз, хумори бўлмайд, майга чанқамай (талабгор бўлмайд).
- БЕХУРДУХОБ **بی خوردو خواب** *ф.* Емай-ичмай ва ухламай.
- БЕЧОРА **بی چاره** *ф.* Чорасиз, тадбирсиз, иложсиз.
- БЕЧУН **بی چون** *ф.* Мислсиз, тенгсиз, монандсиз; **Бечуну бебидоя** — Тенгсиз ва азалий.
- БЕШ **بیش** I *ф.* Кўп, ортиқ, зиёд; **Бешу кам, каму беш** — Ортиқ-кам, кўпу оз, озу кўп.

БЕШ *بیش* II: **Беш ганж** — Беш хазина; *маж.* Беш достонни ўз ичига олган Низомийнинг «Хамса» асари (Низомий Ганжавий ҳақида):

Ул Ганжада ганждек ниҳони,
«*Беш ганж*» қўюб вале нишони. (*Л. М.*)

Беш ҳис — Беш сезги (кўриш, эшитиш, татиш, тегиш-ушлаш, ҳид билиш):

Кўзу зулфу юзу қадинг ғамидин
Мен беҳудға барбод бўлди бу *беш ҳис* (*Н. Ш.*).

БЕША *بيشه* *ф.* Тўқай, ўрмон, чангалзор; **Бешау баҳру биёбон** — Чангалзор, денгиз ва дашт.

БЕШАБИҲ *بيشبيه* *ф.-а.* Монандсиз, ўхшаши йўқ.

БЕШАВКАТ *بي شوكت* *ф.-а.* Ҳайбатсиз, савлатсиз.

БЕШАҚ *بي شك* *ф.-а.* Шаксиз, шубҳасиз.

БЕШАРАР *بي شرر* *ф.-а.* Алагасиз, ёлқинсиз.

БЕШАРМ *بي شرم* *ф.-а.* Уятсиз, ҳаёсиз, шарми йўқ.

БЕШАЪН *بي شان* *ф.-а.* Шухратсиз, эътиборсиз.

БЕШИБҲ *بي شبه* *ф.-а.* Ухшаши йўқ; **Бешибҳу мисол** — Ухшаши ва тенги йўқ.

БЕШИКИБ *بي شكيب* *ф.* Сабрсиз, тоқатсиз; саросима; **Бешикибу тавон** — Бесабру тоқат, беқарор.

БЕШИНЧ *بيشينچ* *Бешинчи:*

Солди чун *бешинч* айвон ичра от. (*Л. Т.*)

БЕШИНЧИ *بيشينچي* *Бешинчи; Бешинчи қўрғон* — *кн.* Бешинчи осмон; **Бешинчи қўрғон қаҳрамони** *кн.* Мирриҳ юлдузи:

Кўруб *бешинчи қўрғон* қаҳрамонин,
Дебон ул тунда ҳолининг ямонин. (*Ф. Ш.*)

Бешинчи мамолик — *кн.* Бешинчи осмон (*айн.* — «бешинчи мамлакат»).

Қиши тифидин топмойин ҳеч амон,
Бешинчи мамоликда ул қаҳрамон. (*С. И.*)

БЕШОВ *بيشاو* *Бешта:*

Кўнгилни топ икки-уч узв беш эмас бу *бешов*. (*Ф. Қ.*)

БЕШУМОР, БЕШУМОРА *بي شمار، بي شماره* *ф.* Са-ноқсиз, сонсиз, кўп, санамай.

БЕШУУР *بی شعور* *ф.-а.* Тушунчасиз, онгсиз, фаҳмсиз;
телба, девона.

БЕҚАДР *بی قدر* *ф.-а.* Қадрсиз, қийматсиз.

БЕҚИЕС *بی قیاس* *ф.-а.* Беҳад, беҳисоб, чексиз; **Беқиёсу**
андоз — Қиёс ва андазасиз, ҳад-ҳисобсиз.

БЕҚОНУН *بی قانون* *ф.-а.* 1. Қонунсиз; бетартиб;
2. Нотекис, келишмаган.

БЕҚУСУР *بی قصور* *ф.-а.* Қусурсиз, нуқсонсиз, камчи-
ликсиз.

БЕҒАШ *بی غش* *ф.-а.* Холис, покиза, тоза, бошқа нарса-
лар аралашмаган:

Чун холису поку *беғаш* ўлди,
Олтунники, кимёваш ўлди. (Л. М.)

БЕҒОЯТ *بی غایت* *ф.-а.* Беҳад, чексиз.

БЕҒ *به* *ф.* Яхши, хўб, маъқул.

БЕҒАВО *بی هوا* *ф.-а.* Ҳавосиз, ёмон, ночор.

БЕҒАД *بی حد* *ф.-а.* Ҳадсиз, чексиз; **Беҳадду ғоят** —
Чексиз, чегараси йўқ.

БЕҒАМДАМ *بی همدم* *ф.* Ўртоқсиз, улфатсиз.

БЕҒАМИЯТ *بی حمیت* *ф.-а.* 1. Ҳамиятсиз, ғайратсиз;
2. Номуссиз.

БЕҒАМОЛ *بی همال* *ф.* Тенгсиз, мислсиз, шериксиз.

БЕҒАМТО *بی همتا* *ф.* Якка, ягона; тенги, ўхшаши йўқ;
Дурри беҳамто — Монанди йўқ инжу, энг тоза дур.

БЕҒАНГОМ *بی هنگام* *ф.* Вақтсиз, ноўрин, бевақт.

БЕҒАНЖОР *بی هنجار* *ф.* Қоидасиз, тартибсиз, ноўрин,
йўлсиз:

Дайр пири гар деса: Бору йўқумни ўтқа сол,
Йўқ эса, қилма йўқу борингни *беҳанжор* харж.
(Ф. К.)

БЕҒАРОС *بی هراس* *ф.* Қўрқувсиз, қўрқмасдан; ҳайиқ-
масдан, бепарво.

БЕҒБУД *بی بود* *ф.* 1. Яхшилик, соғломлик; 2. Фойда;
нажот.

БЕҒЖАТ, БАҒЖАТ *بی هجت* *ф.* 1. Шодлик, қувонч;
2. Гўзаллик, нафосат.

- БЕҲЗОД **بهزاد** *ф.* 1. Асли зоти яхши; 2. XV асрда Ҳиротда яшаган машҳур рассом.
- БЕҲЖОБ **بی حجاب** *ф.-а.* Пардасиз; уятсиз; очиқ, яланғоч.
- БЕҲЖОБОНА **بی حجابانه** *ф.-а.* Бепарда; уятсизларча.
- БЕҲРАК **بهراک** Яхшироқ.
- БЕҲУДАҚУШ **بیهوده گوش** *ф.* Беҳуда ҳаракат, кўшиш қилувчи, бекорга уринувчи.
- БЕҲУМОЛ **بی همال** *ф.;* қ. БЕҲАМОЛ **همال**
- БИАЖМАИҲИМ **باجمعهم** *а.* Ялписи, ҳаммаси, бутунлай.
- БИАЙНИҲ, БИАЙНИҲИ **بعينه** *а.* Худди, худди ўзи, айнан.
- БИБАҚ **بیباک** Қўз қорачиғи.
- БИДОЯТ **بدایت** *а.* Бошланиш, ибтидо, аввал.
- БИДЪАТ **بدعت** *а.* 1. Янги пайдо бўлган одат; 2. Динга кейин қўшилган урф-одат; **Бидъати ҳасана** — Яхши урф-одат; **Бидъати саййиа** — Ёмон урф-одат.
- БИЕБОН **بیابان** *ф.* Чўл, дашт; **Биёбон марг** — Чўл ке-зиб, санқиб ҳалок бўлиш.
- БИЕБОНИЙ **بیابانی** *ф.* Чўлда яшовчи, саҳройи; чўл-кезар.
- БИЖИН **بجین** Маймун.
- БИЖОДА **بیجاده** *ф.;* қ. бежода.
- БИЗЗАРУР, БИЗЗАРУРА, БИЗЗАРУРАТ **بالضرورت، بالضروره، بالضرور** *а.* Заруратан, мажбуран, чо-расизликдан.
- БИЗЗОТ **بالذات** *а.* Шахсан, бевосита; зотида, аслида.
- БИЗОАТ **بضاعت** *а.* Мол-мулк, асбоб-анжом, сармоя, бисот.
- БИД **بید** *ф.;* қ. бед.
- БИИИЗ **بییز** Бигиз: *Бийизни* дирафш дерлар. (*М. Л.*)
- БИИИК **بییک** Буюк, улуғ; баланд, юксак; юқори; катта; **Бийик боргоҳ** — Катта ва улуғ сарой, қаср; **Бийик пушта** — Баланд тепа.
- БИИИКЛИҚ **بییکلیک** 1. Буюклик, баландлик, даражада юқорилик; 2. Ўзини катта олиш, манманлик.

- БИЙЛАМАҚ, БИЛАМАҚ** **بيلاماқ** Қайрамоқ, ұткирламоқ; **Тиф биламақ** — Тиф қайрамоқ; Ва оларға [салотинларға] тақарруб тиламақ, ұз қатлиға бало тифин *бийламақдур.* (М. К.)
- БИИМ, БИМ** **بیم** *ф.* Құрқув, құрқинч, хавф; **Бийм айламақ** — Құрқмоқ; **Бийму накол** — Хавф-хатар.
- БИИМНОК** **بيمناک** *ф.* 1. Құрқинчли, хавфли; 2. Құрқоқ.
- БИИН** **بين** *ф.* Сўз бирикмасида кўрувчи маъносида келади; **Жаҳонбийн** — Жаҳонни кўрувчи.
- БИИНАНДА** **بيننده** *ф.* Кўрувчи, кўра олувчи; Хушёр.
- БИИНАНДАЛИФ** **بينندهليغ** Кўра олувчилик; хушёрлик.
- БИИНИШ** **بينش** *ф.* Кўриш, тушуниш, билиш; **Арбоби бийниш** — Кўра олувчилар, тушунчали кишилар, билимдонлар.
- БИИНО** **بينا** *ф.* Кўрувчи; кўзли; ұткир кўзли, зийрак; кўзи очиқ.
- БИКАЧ** **بيكاج** *қ.* Бекач.
- БИКР** **بكر** *а.* 1. Қиз, қиз бола; 2. Ифпатли, маъсума, пок; **Сўз бикри** — Асл, маъноли сўз.
- БИКУЛЛ, БИКУЛЛИЙ** **بكل، بکلی** *а.* Батамом, бутунлай.
- БИЛА, БИРЛА,** **برله، بيله** Билан, бирга, биргаликда; **Ёрингиз била биласиз** — Ёрингиз билан биргасиз.
- БИЛГУ** **بيلگو** *қ.* Белгу.
- БИЛГУРМАҚ** **بيلگورماқ** 1. Билдирмоқ, тушунтирмоқ; 2. Ялтираб кўринмоқ.
- БЕЛГУРТМАҚ** **بيلگورتماқ** Билинтирмоқ, огоҳлантирмоқ.
- БИЛГУТ** **بيلگوت** Туркий уруғлардан бири:

Эй Навонӣ, менга бас ул санами лўливаш,
Бекка қипчоқу оқор, шаҳға қиёту *билгут.* (Н. Ш.)

БИЛДИҚ **بيلديک** «Бил» (феъл) ўзағига истак майлининг III шахс бирлигини ясовчи *-дик* (ҳозирги тилимиздаги *-син* ўрнида) қўшимчаси қўшилиб, «билсин» маъносидаги «билдик» феъли ясалган. (*-дик* бошқа сўзларда ҳам учраб туради).

БИЛ-ЖУМЛА **بالجملة** *а.* Шу жумладан; умуман.

БИЛИК **بىلىك** Билим, илм; ақл:

Кетурдилар ҳакими нуктадонни,
Билик бирла жаҳон ичра жаҳонни. (*Ф. Ш.*)

Билик аҳли — Ҳқимишли кишилар, олимлар.

БИЛИҚЛИК **بىلىكلىك** 1. Белгили, маълум, аниқ;

Ариғларки, ул баҳрдин айрилур,
Биликлик буларнинг суйи бир бўлур. (*М. Қ.*)

2. Машҳур, таниқли.

БИЛИС **بىلىس** *а.* Иблис сўзининг қисқарган шакли;

Билиси лаин — лаънати иблис; қ. **Иблис** **ابلىس**

БИЛ-ИТТИФОҚ **بالاتفاق** *а.* Иттифоқ билан, бир оғиздан.

БИЛКУЛЛ **بالكل** *а.-қ.* бикулл **بكل**

БИЛЛАҲ **بالله** *а.* Худо ҳақи, азбаройи худо (қасам);

Биллаҳ, сумма биллаҳ — Худо ҳақи, яна худо ҳақи.

БИЛЛУР **بلور** *а.* Оқ шаффоф (ялтироқ) тош (хрустал).

БИЛЛУРИН, БИЛЛУРИЙ **بلورين، بلورى** *а.* Биллур каби, биллурга ўхшаган тиниқ оқ.

БИЛМОН **بيلمان** Билмайман [мон, ман қўшимчаси бошқа буйруқ феълларига ҳам қўшилиб, -майман мазмунини ифодалайди].

БИЛМОҚ **بيلماق** Идора қилмоқ, бошқармоқ:

Тўртинчи табақа сосонийлар эдиларким, жаҳон мулкида жаҳонбонлик қилдилар ва рубъи маскун мамлакатини билдилар. (*С. И.*)

Ялош ибн Фируз чун билди мулк,
Тафоҳур анинг адлидин қилди мулк. (*С. И.*)

БИЛО **بلا** *а.* «-сиз», «эмас», «бе-» маъносигаги бўлиш-сизликни билдиради: **Било иштибоҳ** — шубҳасиз, бегумон; **Билотарк** — Тарк этмасдан, узмасдан.

БИЛОВ **بيلاو** Қайроқ тош.

БИЛОД **بلاد** *а.* [бирл. балда **بلده**] Шаҳарлар, мамлакатлар.

БИЛОИШТИБОҲ **بلاشتباه** *а.* Шубҳасиз, гумонсиз.

БИЛОЗАРУР **بلازور** *a.* Заруратсиз, кераксиз.

БИЛТАК **بيلتك** Дудук, тутулиб гапирадиган:

Навойи ул юзу лаб шавқидин ногаҳ наво чекса,
Дам урмас булбулу тўтики, будур качча, ул *билтак*.
(Н. Ш.)

БИЛТУР **بيلتور** Бултур, ўтган йил.

БИЛТУРҒИ **بيلتورغى** Бултурги, ўтган йилги:

Бўлмангиз мағрури ҳусн, эй шўхларким, боғ аро,
Сиз каби *билтурғи* гуллардин бири пайдо эмас. (F. C.)

БИЛФАРАЗ **بالفرض** *a.* Фаразан; фараз қилайлик, ай-
тайлик, башарти.

БИЛФЕЪЛ **بالفعل** *a.* Амалда, амалий суратда.

БИЛХОСИЯ **بالخاصيه** *a.* Хосияти жиҳатидан, хосияти
билан.

БИЛХОССА **بالخاصه** *a.* Хусусан, айниқса.

БИЛЪАҚС **بالعكس** *a.* Аксинча.

БИЛҚИС **بلىقىس** *a.* Сулаймон пайғамбарнинг маъшу-
қасининг номи;

Билқиси соний, Билқиси аҳд — Иккинчи Билқис, за-
мон Билқиси [бу номлар билан Навоий Хусайн Бой-
қаронинг севиқли хотини Хадичабегимни кўзда ту-
тади].

БИЛҚУВВА **بالقوه** *a.* Қувват билан, куч билан; қувва-
тига (имкониятига) қараб; ҳақиқатан.

БИЛҲАҚИҚАТ **بالحقيقت** *a.* Ҳақиқатан, чиндан.

БИМ **بىم** *a.; қ.* Бийм.

БИН **بين** *ф.,-қ.* Бийн.

БИН, БИННИ **بن** II *a.* Ўғил, ўғли; Аҳмад бинни Аб-
дуллоҳ — Абдулло ўғли Аҳмад.

БИНАФШ, БИНАФША **بنفشه، بنفشه** I. Сапсар (сав-
сан) ранг.

2. Шу рангда очиладиган ҳушбўй чечак-гул.

[Шеваларимизда *гунапша* тарзида ҳам талаффуз эти-
лади]:

Гулшан ичра кўп *бинафшангдин* дема, эй боғбон,
Нил ила кўр, холлар, ҳар ён юзи гулзориди. (F. C.)

БИНАФШАФОМ **بنفشه فام** *ф.* Бинафша ранг, сапсар ранг.

БИНО **بنا** *а.* 1. Бино, иморат; 2. Асос, таянчиқ; тузилиш; Адаб биноси — Адаб асослари; Лафз биноси — Сўз тузилиши, услуб.

БИНОГУШ **بناگوش** *ф.-қ.* Баногўш.

БИР **بیر** : **Бир сари мў** — Бир тукча, зигирдак; **Бир ҳам** — Бирор бор бўлса ҳам; **Бир уйлук** — Бир оила; **Бир қалам айламак** — Тасарруф қилмоқ, қўлга киргизмоқ; **Бир қари** — Бир метр чамасидаги узунлик ўлчови [қ. қари **قارى**]; **Бир йиғоч** — Ўн икки минг қари: **Бир йиғоч йўл**:

БИРЕН **بريان** *ф.* Қовурма, қоврилган.

БИРЖИС **برجيس** *ф.* Муштарий (Юпитер) сайёра (планета)си.

БИРИНЖ **برنج** *ф.* Мис ва қўрғошин аралашмаси, бронза:

Мису рўю қалън, *биринжу* темур,
Яна қўрғошун бирла толу кемур. (С. И.)

БИРИНЖИНА **برنجينه** *ф.* 1. Сариф мис; 2. Бронзадан ясалган; 3. *маж.* Сарғиш.

БИРКА **بركه** *а.; қ.* барка.

БИРКИМАК **بیرکيماک** Қадалмоқ, ёпишмоқ:

Э Навоий, ирни онинг лаълдур ё юқти қон,
Биркиганда бағримма шўхи ситамгоримға тиш.
(Ф. К.)

БИРОҲИМ **براهيم** *а.* Иброҳим сўзининг қисқаргани.

БИРР **بر** *а.* Яхшилик; **Бирру эҳсон** — Яхшилик ва санийлик.

БИРТА **بیرته** Битта, бир дона.

БИСЕР **بسيار** *ф.* Кўп, мўл.

БИСЕРГУ **بسيارگو** *ф.* Кўп сўзловчи; сайроқи.

БИСЕРДОН **بسياردان** *ф.* Кўп билувчи, донишманд.

БИСМИЛ **بسمل** *а.* Сўйилган, сўйиш, бош кесиш; **Ним бисмил** — Чала сўйилган.

БИСМИЛЛАХ **باسم الله** *а.* Оллоҳ номи билан.

БИСОТ بساط *a.* 1. Тўшама: гилам, палос; 2. Шахмат, нард тахтаси; 3. Кенг майдон; 4. Матоъ; асбоб-анжом; Олам бисоти — Ер юзи; Бисоти масоф — Жанг майдони.

БИССАВОБ بالصواب *a.*: Валлоҳу аълам биссавоб — Худо тўғрисини билувчандир.

БИСТАР بستر *ф.* Урин-бош, кўрпа-ёстиқ.

БИСТОМ بسطام Шаҳар номи.

БИТИК بيتيك Мактуб, хат, ёзув:

Етиб маҳвашнинг олида ер ўпти,
Битикни ерга қўйди доғи қўпти. (*Ф. Ш.*)

БИТИҚЛИК بيتيکليک Езилган.

БИТИҚЧИ بيتيکچي 1. Хат ёзувчи, котиб; 2. Қабиланоми: Султон Маҳмуд Хожа Мансурга қаробат ва Хожа Шамсуддин Муҳаммад битиқчининг ўғлидир. (*М. Н.*)

БИТИЛМАК بيتيلماک I Етилмоқ, унмоқ, мевага кирмоқ.

БИТИЛМАК بيتيلماک II Езилмоқ, хатга тушмоқ.

БИТИМАК بيتيماک *қ.* Битмак. *بيتيمک*

БИТКУВЧИ بيتکوجي 1. Кўчирувчи, котиб; 2. Муаллиф.

БИТМАҚ بيتماک I Ёзмоқ, хат ёзмоқ; Битдиклар — Битсинлар, ёзсинлар.

БИТМАҚ بيتماک II Тузалмоқ (яра ҳақида).

БИТТАБЪ بالطبع *a.* Ўз хоҳиши билан; табиатан; табиий равишда.

БИТТАВЪ بالطبع *a.* Рағбат билан, истак билан.

БИТТАФСИЛ بالتفصيل *a.* Тафсилоти билан, батафсил, тўлиқ равишда.

БИХ بيخ *ф.* Томир, негиз.

БИХРАД بخرد *ф.* Ақлли, донишманд; ҳушёр; Бихрад писанд — Ақллиларга мақбул.

БИЧАК بيچک игна, сўзан:

Ярамни тиккали бошинг уза бичакму экин,
Бичакда риштаи жонимму ё ипакму экин. (*Ф. С.*)

БИЧМОҚ بيچماق Қиймоқ, кесмоқ; ўрмоқ.

- БИҚОЪ **بقاع** *a.* [бирл. **буқа** **بقعه**] жойлар, ер бўлак-лари; **Биқон хайр** — Кўпчилик фойдаланиши учун солинган бинолар.
- БИҒ **بيغ** *ф.* Жазм, қасд, ният; фикр; **Биғи кин қилмоқ** — Душманлик фикрида бўлмоқ.
- БИҲАМДИКА **بعمدک** *a.*: **Биҳамдика фатҳу абвобилмаоний** — Маъни эшикларининг очилиши сенинг мақтовинг била.
- БИҲАМДИЛЛАҲ **بعمدالله** *a.* Худога шукр.
- БИҲИ **بهی** I *ф.* Мева номи — беҳи.
- БИҲИ **بهی** II *ф.* Яхшилик; соғлиқ, соғломлик.
- БИҲИЛ (БАҲИЛ) **بعل** *a.* Кечириш, афв этиш; баҳридан ўтиш; бағишлаш.
- БИҲИЛЛИК (БАҲИЛЛИК) **بعلليک** Кечириш, афв этиш, бағишлаш.
- БИҲИШТ **بهشت** *ф.* Жаннат; энг гўзал боғ; **Биҳишти адн** — Абадий яшаб қолинадиган жаннат.
- БИҲИШТ ОСО **بهشت آسا** Биҳишт каби.
- БИҲОЗАЛҚИЕС **بهذاقياس** *a.* Шу қиёсда, шу қиёс билан, шунга таққослаб.
- БИҲОР **بغار** *a.* [бирл. **Баҳр** **بجر**] Дарёлар, денгизлар.
- БО **با** Араб алифбесида «Б — ب» ҳарфининг номи.
- БОБ **باب** *a.* 1. Эшик, дарвоза; 2. Китоб бўлими.
- БОБИЛ, БОБУЛ **بابل** *a.* Ироқда қадимги замонда шуҳрат қозонган бир шаҳар; **Чоҳи Бобул** — Бобилда афсонавий бир чоҳ, қудуқ; афсонага кўра — осмондан инган Ҳорут ва Морут номли фаришталарни худо шу чоҳда азоблаган (бадий тилда гўзаллар иягининг чуқурчасини шу чоҳга ўхшатиб «Чоҳи бобил» дейилади).
- БОБИЛ-ХИЛОФ **باب الخلاف** *a.* Эгрилик, нотўғрилиқ.
- БОВАР **باور** *ф.* Ишониш, ишонч; **Бовар айламак, бовар қилмоқ** — Ишонмоқ.
- БОВИҚОР **باوقار** *ф.-a.* Басавлат, вазмин, оғир табиат.
- БОВИҚОРЛИҚ **باوقارليق** Басавлатлик, вазминлик, оғир табиатлилик.
- БОВУЖУД **باوجود** *ф.-a.* Шундай бўлса-да, шундай бўлатуриб.
- БОВУРЧИ **باورچی** Ошпаз.

БОВУРЧИХОНА **باورچی خانه** Ошхона.

БОД **باد** *ф.* Шамол, ел; Бод афзо — Ел тарқатувчи; Бод бадаст — қўли бўш, ҳеч нарса-сиз; Боди сабо — Тонг шамоли, майин шабода; Боди хазон — Хазон ели, куз шамоли; Ганжи бодовард — қ. Бодовард **بادآورد**
Бод паймо — Елдай тез юрувчи, чопқир, учар (от ҳақида).

БОДА **باده** *ф.* Май, ичкилик; Бодаи гулгун, бодаи лаъл, бодаи рангин, бодаи ҳумро — Қизил май, Бодаи кавсар — Жаннатда Кавсар чашмасининг суви; Бодаи ноб, бодаи соф, бодаи таҳуро — тиниқ, соф май; Бода киштиси — Май қайиқчаси, қайиқчага ўхшаган май идиши.

БОДАНУШ, БОДАОШОМ, БОДАХУР **باده آشام، باده خور**
باده نوش *ф.* Май ичувчи, май ичган, майга ўрганган.

БОДАПАЙМО, БОДАПАЙМОЙ **باده پيما، باده پيماي**
1. Май ичувчи; 2. Май қуювчи.

БОДАПАЙМОЛИФ **باده پيمايغ** 1. Май ичувчилик;
2. Соқийлик.

БОДАПАРАСТ **باده پرست** *ф.* 1. Майга берилган;
2. Май қуювчи, соқий.

БОДАПОЛО **باده بالا** *ф.* Май сузгич, майни тинитиш учун ишлатиладиган юпқа дока.

БОДБОН **بادبان** *ф.* Кема чодир, елкан; Бодбон бузмоқ — Елканни тушурмоқ.

БОДГИР **بادگير** *ф.* 1. Шамол тортар туйнук; 2. маж. Бурун тешиги; Икки бодгир — Буруннинг икки тешиги.

БОДИ БУРУТ **بادبروت** *ф.* Такаббур, ғурурли, кибрли.

БОДИЙ **بادي** *а.* Ҳар нарсанинг боши, бошловчиси, бошланғичи, аввали; сабаб, боис; Бодий назар — Аввалги қараш; Бодий рай — Дастлабки фикр.

БОДИЯ **باديه** *а.* [кўпл. Баводий **بادی**] Чўл, дашт, сахро; Бодия аҳли — Чўлда яшовчи, бадавий; Бодияи фироқ — Айрилиқ чўли, айрилиқ алами; Зулмат бодияси — Қоронғилик чўли, жаҳолат; Бодия тутмоқ — Даштга кетмоқ, даштда турмоқ, яшамоқ.

БОДОВАРД **بادآورد** *ф.* Ел келтирган, шамол олиб келган, текинга, бемашаққат қўлга кирган; Ганжи бодовард — Шамол олиб келган хазина [Хисрави Парвиз-

нинг иккинчи хазинаси. Ривоятга кўра — Қайсари Рум ўз хазинасини Хисрави Парвиздан қочириб, кемага солиб жазирага юбораётганда, шамол кемани Парвиз мамлакатига суриб олиб борган ва хазина Хисрави Парвизнинг қўлига тушган. Шу сабабли бу хазина «Ганжи бодовард» яъни «шамол олиб келган хазина» деб номланган].

БОДОМА بادامه *ф.* Бодом шаклидаги, бодом нусха;
Бодома муҳр — Бодом шаклидаги муҳр, подшонинг дом шаклидаги катта муҳри.

БОДПАЙМО, БОДПАЙМОЙ بادپيما، بادپيما *ф.* 1. Чопқир от; 2. Беҳуда ишлар кетидан борувчи, елқувар.

БОДПАЙМОЙ بادپيما *ф.-қ.* Бодпаймо.

БОДПО, БОДПОЙ بادپا، بادپا *ф.* Ел оёқ; тезювар, чопқир от; **Бодпонинг туйноғи** — Отнинг туёғи.

БОДПОЙ بادپا *ф.; қ.* бодпо, بادپا

БОЖ باج *а.* Катта подшоҳ томонидан ўзига қарам подшо (мамлакат)дан олинадиган катта солиқ.

БОЖИН باجين Пекин шаҳри.

БОЖУД باجود *ф.-а.* Марҳаматли, ҳимматли, сахий; **Вужуди божуд** — Марҳаматли шахс.

БОЗ باز I *ф.* 1. Лочин; **Бозу шоҳин** — Лочин, қийғир:

Чу ноз ул тазарв ошкор айлабон,
Басе бозу шоҳин шикор айлабон. (С. И.)

БОЗ باز II *ф.* Яна, тагин.

БОЗ باز III *ф.* Сўз бирикмасида: ўйновчи, ўйнатувчи маъноларини ифодалайди; **Маймунбоз** — Маймун ўйнатувчи; **Покбоз** — 1. Ҳалол ошиқ, ғаразсиз пок ошиқ, ҳақиқий ошнқ; *айн.* Ҳалол ўйновчи (қиморда); 2. Тасаввуфда — Ўз борлигини маҳв этувчи, ҳамма нарсадан кечувчи:

Эй Навоий, қалбу жон нақдин магар пок ўйнадинг,
Ул мақомир шевағаким, бўлди отинг покбоз. (Ф. К.)

БОЗ باز IV *ф.* Очиш; **Боз айламак** — Очмоқ; ёймоқ.

БОЗАВҚ بادوق *ф.-а.* Завқли, завқ билан.

БОЗАРҒОН, БОЗУРҒОН بازارگان *ф.* Бозорчи, савдогар, олиб сотар.

- БОЗГАШТ **بازکشت** *ф.* Қайтиш, мурожаат.
 БОЗГУЙИ **بازگوی** *ф.* Бир хил оҳанг, куй.
 БОЗГУН, БОЗГУНА **بازگون, بازگونه** *ф.* 1. Тескари, терс, чаппа; 2. Бахтсиз; **Наъли бозгуна урмоқ** — тескари наъал қоқмоқ; *маж.* Билиб билмасликка солмоқ.
 БОЗГУНА **بازگونه** *ф.,-қ.* Бозгун. **بازگون**
 БОЗГУЙ **بازگوی** *ф.* Ашулада бир сўзни такрор айтиш.
 БОЗГУЙИ **بازگوی** *ф.* Ашула куйларидан бири.
 БОЗЖУСТ **بازجست** *ф.* Ахтариш, қидириш; текшириш;
Бозжуст айламак — қидирмоқ.
 БОЗИ, БОЗИЙ **بازی** *ф.* Ҳийин; алдов; **Бози бермак** — Алдамоқ; **Бози емак** — Алданмоқ;

Бўйла юз бози ебу бози бериб,
 Нафси матлубин юрур эрди териб. (Л. Т.)

Ўзига бози бермак — Алданмоқ, алдатмоқ.

- БОЗИГАР **بازیگر** *ф.* Ҳийинчи; масхарабоз.
 БОЗИЛ **بازل** *а.* Бағишловчи, эҳсон қилувчи, сахий;
Зиҳи бозил — Қандай яхши бағишловчи.
 БОЗИНГАР **بازينگر** *ф.,-қ.* Бозигар. **بازيگر**
 БОЗИЧА **بازيچه** *ф.* Ҳийинчоқ, Ҳийинчиқ; **Бозичаи атфол**
 — Ёш болалар Ҳийинчоғи, қўғирчоқ.
 БОЗОВАРД **بازآورد** *ф.* Қайта келтириш; ҳадия, туҳфа.

Ёр агар ҳижрон аро солди Навоийни йироқ,
 Бок эмастур васл ила гар қилса *бозовардини.* (Ғ. С.)

- БОЗУ **بازو** *ф.* Билак; **Бозуйи адл** — Адолат қўли,
 • **Фўлод бозу** — Пўлат қўл, кучли билак,
 БОЗХОСТ **بازخواست** *ф.* Талаб қилиш; қидириш; текшириш; қайтариб олиш; чақириб олиш.
 БОИС **باعث** *а.* Сабаб, сабабчи; баҳона; **Боиc сар-баландлик** — Юксалишнинг сабабчиси.
 БОЙИР **باير** Кир, тепа, баландлик ер: Ва арслон теваии аларнинг олида қўюб, ўзи бийик *бойирига* чиқиб ўлтурди. (Н. М.)
 БОЙИСТ, БОЙИСТА **بايسته, بايست** *ф.* Керак, мақбул, зарурий; **Таъхир бойиcта** — Кечиктириш мақбул.

БОИИСТРОҚ **بايسترآق** Керакроқ.

БОЙРИ **بايرى** Байри, синашта; эски, қадимий: Бу *бойри* бандаларини назм тарийқининг барча навъида таъриф битиб, соҳиб қиронлиқ лақаби била сараф-роз қилибдурлар (М. Л.). Мир Ҳайдар... аммо отодир бу даргоҳнинг *бойриси*, балки туғмасидур. Бу фақирға шиддати қаробатдин фарзандлиқ нисбати бор (М. Н.).

БОЙҒИЗИ **بايغيزى** Қуруқ мақтанчоқ, ҳовлиқма:

Оғзинг била тенглик талошур писта уёлмос,
Ул оғзи очуқ *бойғизининг* пучлиғин кўр. (Н. Ш.)

БОК **باک** *ф.* Қўрқув, хавф; зарар; **Бок йўқ, бок эр-мас** — Зарари йўқ, ҳеч қусури йўқ.

БОКИЙ **باكى** *а.* Йиғловчи, йиғлоқи.

БОЛ **بال** *I ф.* 1. Қанот; 2. Қўл (елкадан қўл учига-ча); **Болкушой** — Қанот очувчи, ёювчи; **Болу пар** — Қанот-қуйруқ; **Шикаста бол** — Қаноти синиқ; *маж.* Руҳий азоб чеккан, кўнгли синиқ.

БОЛ **بال** *II* Асал, шаҳд.

БОЛИДА **باليده** *ф.* Униб ўсган, улғайган.

БОЛИН **بالين** *ф.* 1. Кишининг бош томони; 2. Ёстиқ.

БОЛИШТ **باليشت** *ф.* Ёстиқ, болиш; **Гирд болишт** — Лўла болиш, юмалоқ ёстиқ.

БОЛИҒ **بالغ** *I* Балиқ.

БОЛИҒ **بالغ** *II а.* Балоғатга етган, бўй етган, йи-гитлик даврига ўтган; **Болиғ бўлмоқ** — Балоғатга ет-моқ.

БОЛО **بالا** *ф.* Баланд, юқори.

БОЛОДАСТ **بالادست** *ф.* Қўли баланд, устун, қудратли.

БОЛТУ **بالتو** Болта.

БОЛЧОҚ **بالچاق** Қилич дастаси:

Йўқки, тининг тўкти қоним, балки чекти дам била,
Ул ики аждарки, кўрсатмиш қиличнинг *болчоғи*.

(Н. Ш.)

БОМ **بام** *ф.* Том.

БОМДОД **بامداد** *ф.* Тонг, тонготар.

- БОНГ **بانگ** *ф.* Қичқириқ, ҳайқириқ, баланд овоз;
 Бонги **нўшо-нўш** — Ичиш пайтидаги ҳайқириқ.
- БОНИ, БОНИЙ **بانی** *а.* Бино қилувчи, иморат қурувчи, қурувчи, бинокор.
- БОНУ **بانو** *ф.* Хоним, ойнм.
- БОР **بار** I Мавжуд (акси: **йўқ**): Не борурға қувватим *бор*, не борурға тоқатим. (*Н. Ш.*)
 Борида — Борлигида, бор эканда:
 Солма ўт ушшоқ жониға Навоий *борида*. (*Н. Ш.*)
- БОР **بار** II Дур, эрур (кесимлик суффикси):
 Бовужуди ҳусн ҳам ширин эрур, ҳам *бор шўх*. (*Ғ. С.*)
- БОР **بار** III *ф.* Юк; **Бори андуҳ** — Ғам юки, ғам; **Бори дил** — Кўнгил юки, кўнгилдаги ғам-ташвиш.
- БОР **بار** IV *ф.* Мева, ҳосил:

Дўстлар, меҳру муҳаббатнинг ниҳолин экмангиз.
 Ким, бўлуб эрмиш анга андуҳу ҳижрон баргу *бор*.
 (*Б. В.*)

Заъфлиғ жисмим эгилди касрати пайконидин,
 Бу йиғочнинг шохини ҳам айлаган *борин* кўрунг.
 (*Ғ. С.*)

- БОР **بار** V *ф.* 1. Марта, карра, дафъа; **Неча бор** — Неча марта. **Борлар** — Дафъаларча, неча марта:
 Бовужуд улки, *борлар* ани [анорни] кесиб ебдур ва хосият ва кайфиятини билибдур. (*М. Қ.*)
 2. Қабул; 3. Манзур бўлиш.

- БОР **بار** VI *ф.* Ижозат, рухсат, изн; **Бор аҳли** — Са-рой маъмурлари:
Бор аҳли қовуб ул остондин,
 Кимса сени чиқ демаса ондин. (*Л. М.*)
Бори ом — Рухсати ом, умумий қабул (ҳукмдорнинг умумий қабул маросими):
Бори ом бермак — ҳаммани қабул этмоқ,
 Сафар аҳлиға *бори ом бериб*,
 Ҳар мусофирки, етса ком бериб. (*С. С.*)
Бор бермак — Киришга рухсат бермоқ, қабул этилмоқ; [Абдуллоҳ Зоҳир] Анинг хизматиға борди, анга *бор бермади* ва эшикдин қўймади. (*Н. М.*)
Орзу хоҳи бор — Қабул қилиниш орзусида бўлиш;
Бор истамак — Рухсат, изн сўрамоқ:

Парастандалардин чу бор истади,
Они олиға шаҳриёр истади (С. И.).

Бор топмоқ — Қиришга ижозат олмоқ, қабул этилмоқ, эътибор топмоқ: Ул иков шаҳ қошида *бор топиб* (С. С.).

БОР **بار** VII ф. Сўз бирикмасида: ёғдирувчи, тўқувчи, тарқатувчи, ёғувчи маъноларида келади; **Анбар бор** — Анбар тарқатувчи, гўзал ҳидли; **Абри пурбор** — Кўп ёғувчи, серёмғир булут; **Қофур бор** — кин. Қор.

БОРА **باره** I ф. Марта, дафъа (қ. **бор** V).

БОРА **باره** II ф. [ҳақ, хусус]; **Борасида** — Хусусида, тўғрисида, ҳақида: Анинг *борасида* дуо қилди.

БОРА **باره** III ф. Қалъа девори;

Керак, қилмоқ андоқ анинг чораси,
Ки бўлғай нигун бурж ила *бораси*. (С. И.)

БОРА IV ф. От, улов:

Чоқиб барқ ўти оҳалар ишнари,
Чекиб раъд уни *боралар* кишнари. (С. И.)

Бораи суръатнамой — Жуда югургук от, чопқир от.

БОРАНДА **بارنده** ф. Ёғувчи; **Боранда абр** — Ёғувчи булут.

БОРБАД **باربد** ф. Хисрав Парвизнинг машҳур музикачиси.

БОРБАСТ **باربست** ф. Юк тангғиш.

БОРВАР **بارور** ф. Мевали, ҳосилдор.

БОРГОҲ, **БОРГАҲ** **بارگاه**, **بارگاه** ф. Подшоҳ саройи, қаср, подшоҳ қабулхонаси; **Фалак боргоҳи** — Осмон қасри, юксак осмон.

БОРДИК **بارديک** Борсин.

БОРДИҚЛАР **بارديکلار** Борсинлар.

БОРЕ **بارى** Ҳеч бўлмаса; энди.

БОРИ **بارى** Бари, барчаси, ҳаммаси, бариси; яна; ҳаргиз.

БОРИД **بارد** а. Совуқ; **Бориди ёбис** — Қуруқ совуқ.

БОРИЗ **بارز** а. Яққол кўриниб турган, аён.

БОРИК **باريک** ф. Ингичка, майин, нозик.

БОРИҚБИНЛИК **باريکبينليک** Нозик нарсаларни кўрабилишлик.

- БОРИШМОҚ** **باريشماق** Келишмоқ, мувофиқлашмоқ;
Чун ул ишни онглади. Эл била андоқ *бориштиким*,
борча они тиладилар (*Т. М. А.*).
- БОРИҚА** **بارقه** *а.* Яшиндай равшан: **Бориқан эиё** —
Нурнинг порлаши; **Бориқан сармадий** — Заволсиз
(абадий) равшанлик.
- БОРКАШ** **باركاش** *ф.* Юк ташувчи, ҳаммол.
- БОРЛИҚ, БОРЛИҒ** **بارليق، بارليغ** Бойлик, бадавлат-
лик.
- БОРМОН** **بارمان** Бормайман.
- БОРМОҚ** **بارماق** Кетмоқ, тарқамоқ; йўқолмоқ; **Ҳушдин**
бормоқ — Ҳушдан кетмоқ, ҳушсизланмоқ; **Ўзидин**
бормоқ — Ўзидан кетмоқ, ҳушни йўқотмоқ; **Борур**
чоғ — Кетар пайт, ўлим олди.
- БОРОН** **باران** *ф.* Емғир; **Тийр борон** — Уқ ёғдириш.
- БОРОНҒОР** **بارانغار** *қ.* Буранғар. **برانغار**
- БОРС** **بارس** Барс, қоплон.
- БОРСЧИ** **بارسچى** Барс ўйнатувчи, барс боқувчи.
- БОРУ** **بارو** *ф.* Қалъа девори, қалъа (қўрғон) девори-
нинг ўқ отадиган пана жойи.
- БОРҶО** **بارها** *ф.* Неча бор, дафъаларча, такрор-такрор.
- БОСАФО** **باصفا** *ф.-а.* Сафоли, тоза, ёқимли.
- БОСИРА** **باصره** *а.* Кўриш қуввати, кўриш сезгиси; кўз;
Босира шамъи — Кўз нури.
- БОСИТ** **باسط** *а.* Еювчи, кенгайтирувчи; кўнгил очувчи.
- БОСИҚ** **باسيق** Босимли, чидамли.
- БОСУРУҒ** **باسوروغ** Ўтов теварагига ёпиладиган кигиз.
- БОТ** **بات** I Ботмоқ феълининг ўзаги.
- БОТ** **بات** II *ф.* Тез шитоб, тезликда; **Бот-бот** — Тез-тез.
- БОТАНАЗЗУЛ** **باتنزل** *ф.-а.* Тушқунлик билан, ўзини
паст олиш йўли билан.
- БОТАРОВАТ** **باطراوت** *ф.-а.* Тароватли, тоза, янги, су-
ви қочмаган, куврак.
- БОТИЛ** **باطل** *а.* Бузилган, бузуқ, бекор қилинган; бе-
ҳуда, асоссиз, тубсиз; **Ботил ўлмоқ** — Бузилмоқ; **Бо-**
тил этмак — Бузмоқ; **Ботил хаёл** — Беҳуда, бузуқ
хаёл.
- БОТИН** **باطن** *а.* Ички томон, нч; кўнгил (Зоҳирнинг
зидди) **Ботин аъмо** — Зеҳисиз, уқувсиз.

- БОТЛИФ **باتليغ** Тезлик.
- БОТМОН **باتمان** I Оғирлик ўлчови; Ботмон тош — Ботмон оғирлигидаги тош.
- БОТМОН **باتمان** II Ботмайман.
- БОТРОҚ **باتراق** Тезроқ, барвақтроқ.
- БОФАР **بافر** *ф.* Шон-шавкат билан; шон-шавкатли; Бофарру жуд — Шон-шавкатли ва карамли.
- БОФ **باف** *ф.* Сўз бирикмасида тўқувчи маъносида келади; Пардабоф — Парда тўқувчи.
- БОФТ **بافت** *ф.* Тўқима.
- БОХАБАР **باخبر** *ф.-а.* Хабардор, билган.
- БОХСУМ **باخسوم** 1. Тариқ ва бугдойдан қилинган, бўзага ўхшаган ичкилик; 2. Тариқ ёки жўхоридан қилинган тўқоч.
- БОХТАР **باختر** *ф.* 1. Ғарб, ғарб томон; Бохтардин то боховар — Ғарбдан шарққача; 2. Балх шаҳрининг қадимги номи.
- БОШ **باش** 1. Калла:

Чу шаръий шориги хаттин қилиб фощ,
Аёғ андин чиқорғон топмайин бош. (Ф. К.)

2. Нарсанинг учи:

Топшурди расан бошин отоға,
Деди не десанг бу мубталоға. (Л. М.)

Туз айлаб тарозу ики бошини,
Темурдин ёсоб муҳр этиб тошини (С. И.)

3. Бир нарсанинг аввали, бошланиши: Ул девонда ҳар газал бошида ул газал не баҳрда ва не вазнда эркинини... биткайлар. (М. Н.)

4. Уст, тепа, юқори томон:

Булбул боши узра пағмапардоз,
Аҳволиға навҳа айлаб оғоз. (Л. М.)

5. Бўлак, парча, чунончи, новвот, қанднинг бир бўлаги: Алар иноят қилиб, бош кирмоний набот илгимға бердилар. (Н. М.)

Бош оқормоқ — Сочин оқармоқ, қартаймоқ; **Бош олмоқ** — Айрилмоқ, ажралмоқ;

Қуб оёғидин бош олма кулбан ҳаммор аро (F. C.).

Бош олиб чиқмоқ — Ҳамма нарсанинг баҳридан ўтмоқ, кечмоқ.

Бош учурмак, бош тушурмак — Ўлдирмоқ, бошини кесмоқ:

Бу тошиким, учурди худу мили,
Ҳамулдур бош учурмоқнинг далили. (Ф. Ш.)

Анинг мулкига солғай қатлу торож,
Бадандин бош туширгай, бошдин тож. (Ф. Ш.)
Бош урмоқ — Пайдо бўлмоқ, вужудга келмоқ;

Ишқин неча айламай дебон фош,
Андин ажаб амрлар уруб бош. (Л. М.)
Хўблардин неки бош урса эрур бешак хўб. (Ф. К.)
Бош ура киришмак — Кўрнна бошламоқ; Андин ғаройиб нималар бош ура киришти (М. Н.); **Бош ўғурламоқ** — Бош олмоқ, ўлдирмоқ:

Фалак ҳар лаҳза гарчи бош ўғурлаб,
Ер узра ёғдурурға тош ўғурлаб. (Ф. Ш.)

Бош ўйнамоқ — Ўйинда бошни тикмоқ; қурбон бўлмоқ;

Бу шаҳсуворки, гўй ўйнамоққа ичмиш май,
Саманд сурса буён бошим олида ўйнай. (Ф. К.)

Бош индурмак — 1) Таъзим қилмоқ; 2) Қойил қилмоқ; писанд қилмоқ; **Бош бормоқ** — Боши кетмоқ, кесилмоқ; ўлмоқ; Шоҳ розин асрамоғда тилни тиймаганни боши борибдур. (М. К.)

Бош тортмоқ 1) Кўтарилмоқ, юқорилашмоқ:

Бош тортқон пла шамъи бахти
Қим, куйган уйшо борча рахти. (Л. М.)

2) Униб, ўсиб чиқмоқ, кўкармоқ:

Зулфи савдосида ўлсам тартқай қабримда бош,
Ҳар гияҳдин хўшае, ҳар хўша бўлғай сунбуле. (F. C.)

Бош чиқармоқ — 1) Ўзини кўрсатмоқ, кўринмоқ, тешиб чиқмоқ:

То кўнгулдин бош чиқармиш ҳар тараф пайконларинг.
(*F. C.*)

2) Калла кўтариб юрмоқ:

Бўлуб қаро ер тубига бормоқ,
Бўлмас Араб ичра бош чиқармоқ (*Л. М.*)

Бош қочурмоқ — Ўзини тортмоқ, ўзини аямоқ, сақламоқ:

На ул биридин аёғин йиғиштурғай ва на бу биридин бошин қочурғай. (*М. К.*)

Оллида бош қўймоқ — Ўзини кичик олмоқ, итоат қилмоқ, илтижо этмоқ:

Навфал кўруб ул каломи дурпош,
Ер ўптино қўйди олида бош. (*Л. М.*)

Қардошинг эмас улки қўюб бош' сенга,
Давлат чоғи қилғай ўзини қўлдош сенга. (*Н. Ш.*)

Бошидин чиқмоқ — Эсидан, ёдидан чиқмоқ:

Хирқасида қолмади зеболиғи,
Бошидин чиқти бори раънолиғи. (*Л. Т.*)

Бошидин қўймоқ — Баҳридан ўтмоқ, кечмоқ, тарк қилмоқ:

Лабинг шавқида кўнглум ҳарне борин бошидин қўйди. (*F. C.*)

Бошиға етмоқ — 1) Тепасига келмоқ, олдига келмоқ; 2) бошлашга киришмоқ, бошламоқ: Бу даъво бошиға еткунча нечасини май ўлтуруб... (*М. К.*)

Боши фалакдин ўтмак — кн. Улуғ мартаба ҳосил қилмоқ.

Хатидин бош кўтармамак — Итоатда бўлмоқ, итоатидан, чизган чизигидан чиқмаслик:

Номанг вале ораким бўлуб фош.

Хатидин улус кўтармайин бош (*М. Л.*)

БОШОҚ *باشاق* қ. Башоқ *بشاق* .

БОШОҚЧИ *باشاقچى* . Бошоқ (машоқ) терувчи.

БОШУКУҲ *باشكوه* ф.-а. Дабдабали, савлатли.

БОҚИЙ *باقى* а. 1. Абадний, доимий, мангу; 2. Қолдиқ, ортиб қолган нарса — ;

БОҚИИМ МУТЛАҚ — Абадий, мангу, доимий; **Боқий қолмоқ** — 1. Абадий қолмоқ; 2. Ортиб қолмоқ.

БОҚТУРМОҚ **باقتورماق** Қаратмоқ, кўрсатмоқ намоён қилмоқ.

БОҒ **باغ** I Боғ. **Боғи Ирам.** (Боғи Эрам) афсонавий гўзал боғ (Арабистонда Шаддод томонидан жаннатнинг зиддига ясалган боғ). **Боғи жаҳоноро, Боғи Зоғон, Боғи сафид.** Ҳиротда Ҳусайн Бойқаро боғларининг номи.

БОҒ II **باغ** Боғ, банд.

БОҒИИ **باغى** ф. Биргалашиб, биргаликда.

БОҒИШ **باغيش** Чодир (Ўтов)нинг остонаси.

БОҒЛАШТИРМОҚ **باغلاشتيرماق** Тузмоқ, тартиб этмоқ, уламоқ.

БОҒОТ **باغات** а. Боғлар, боғли жойлар.

БОҒЧОЛ **باغچال** Урдакнинг бир тури.

БОҒАМ **باهم** ф. Биргалашиб, биргаликда.

БОҒИР **باهر** а. Равшан, аниқ.

БОҒИС **باحث** а. Гап кўзғатувчи, баҳслашувчи, тортишувчи.

БОҒУШ **باهوش** ф. Ҳушли, ақлли, ҳушёр.

БУД **بود** ф. Борлиқ, мавжудлик; **Буду набуд** — Бору йўқ; бор эди, йўқ эди; **Нобуду буд** — Йўқу бор; **Набудунгни қилди буд** — Сени йўқдан бор қилди; **Буди йўқ** — Борлиги, мавжудлиги йўқ.

БУДРУМАК **بودروماک** 1. Суст ҳаракат қилмоқ; 2. Вақирлаб қайнамоқ.

БУЖАҲЛ **بوجهل** а. 1. Абужаҳл сўзининг қисқаргани бўлиб, Муҳаммад лайгамбарга қарши бўлган бир арабнинг номи; 2. *маж.* Ўта жоҳил, қайсар.

БУЗҚУШ **بزکش** ф. 1. Эчки сўювчи қассоб; 2. Улоқчи; 3. Арзимас нарса учун талашувчи, пасткаш.

БУЗУРГ **بزرگ** ф. Катта, улуғ, ҳурматли.

БУЗУРГВОР **بزرگوار** ф. Улуғвор, ҳурматли, атоқли.

БУЗУРГЛУК **بزرگلوك** Улуғлик, катталик.

БУЗУҒ, БУЗУҚ **بوزوغ، بوزوق** 1. Вайрона, хароба чалдивор. 2. *маж.* Қайғули, ғамгин (кўнгил), шикаста сениқ.

- БУЗУҒЛУҚ **بوزوغ لوق** 1. Харобалик, ноободлик; 2. Келишмовчилик; 3. Бузуқчилик; 4. Подшоннинг мағлуб бўлиб қочиши, қўшиннинг тарқалиши.
- БУЗҒУН **بوزغون** Хароба, вайрона.
- БУИРУЛМАҚ **بويروлмаق** Амр этилмоқ, белгиламоқ.
- БУКАЙМАҚ **بوکايماق** Букилмоқ, букчаймоқ: Бир манзил Нишолурдин Зарбодгачаким, ёгин ёғар эрди, икки *букайиб* ҳадис жузвин кўксумда тутуб борибмен. (Н. М.)
- БУҚО **بكا** а. Ёйғи, йиғлаш; Букойи муфрит — Ҳаддан ташқари йиғи; қаттиқ йиғи.
- БУҚРАЙМАҚ **بوكرايماق** Букилмоқ, эгилмоқ, энгашмоқ:
- Чарх шабгардига гўё нақди умрингдур ғараз,
Тегранга ҳар тунки икки *буқрайиб* айлонадур. (Ғ. С.)
- БУҚУНЛИК **بوكونليك** Бир кунлик, шу бугунлик:
- Фироқида *буқунлик*, тоғлаликмен. (Ф. Ш.)
- БУҚУНМАҚ **بوكونماق** Букилмоқ, эгилмоқ, ҳам бўлмоқ:
- Тун ерга кув кибн *буқунди*. (Л. М.)
- БУЛ-АЖАБ **بوالعجب** а. Энг қизиқ, таажжуб, таажжубланурлик, ажойиб.
- БУЛ-АЖАБВАШЛИҚ **بوالعجب وشليق** Таажжубнамолик, қизиқ кўринишли.
- БУЛ-АЖАБЛИҚ **بوالعجبليق** а. Таажжубланурлик.
- БУЛ-АЛО **بوالعلا** а. Исломда яхшилик билан ном чиқарган киши.
- БУЛАҒО **بلغا** а. [бирл. балиғ **بليغ**] Сўз санъаткорлари, маҳоратли адиблар, балоғат [қ. балоғат] эгалари.
- БУЛАҲАБ **بولهپ** а. [асли: Абулаҳаб]. Муҳаммад пайгамбарга қаршилик кўрсатган, ислом динини қабул қилмаган, исломда ёмон отлиғ бўлган кимса.
- БУЛ-БАШАР **بوالبشر** а. [асли: Абул-башар]. Кишилар отаси, Одам ато.
- БУЛБОД **بولباد** 1. Кўҳна, эски, қадимий; 2. Хароб; харобалик; Сипехри булбод — Кўҳна фалак.

- БУЛБУЛ** بلبل *a.*: Булбули гүё — Сайрақи, хушхон булбул; Булбули шайдо — Берилган, ошақ, фиғон қилувчи булбул.
- БУЛДОН** بلدان *a.* [бирл. балад, балда]. Шаҳарлар, мамлакатлар, вилоятлар.
- БУЛЖОР** بلجار, بولجار Қўшин юришга отланганда тўпланиш манзили; тўпланишга ваъда вақти; **Миоду булжор** — Тўпланиш вақти ва ўрни; **Жору булжор** — Жар чақириш ва тўпланиш ўрни.
- БУЛЛИҚ** بوللىق Шундайлик, мундайлик, манлик; **Буллиқу уллик** — Ундайлик ва бундайлик, менлик ва сенлик.
- БУЛОМОҒ** بولاماغ Буламик (овқат): Сортлор *буломоғни* туркча айтурлар. (*М. Л.*)
- БУЛУЖ, БИЛУЖ** بلوج *ф.* Билуж халқи.
- БУЛУҚ** بلوک [кўпл. булуқот *بلوکات*] 1. Вилоят, шаҳар атрофи, туман, катта қишлоқ; 2. Тўда, гуруҳ, дивизия.
- БУЛУР** بلور *қ.* Биллур.
- БУЛУҒ** بلوغ *a.* Балоғатга етиш, йигитлик даврига етиш, етилиш.
- БУЛ-ФУЗУЛ** بوالفضول *ф.* Сергап; кераксиз, беҳуда нарсалар билан шуғулланувчи.
- БУЛ-ҚОСИМ** بوالقاسم *a.* [Абул қосим] Муҳаммад пайғамбарнинг куняти (лақаби).
- БУЛҒОНЧУЛИҚ** بولغانچوللىق 1. Тўпалон, қўзғолон, фитна; 2. Булғончиқ.
- БУЛҒАШМОҚ** بولغاشماق . Қўзғалнишмоқ, тўпалон чиқармоқ.
- БУЛҒОҚ** بولغاغ Тўпалон, ғавғо; фитна:
Бўйла кишвар аҳлига тушти фироқнинг *булғоғи*.
(*Б. В.*)
- БУЛ-ҲАВАС** بوالهوس . Ҳар нарсага ҳавас қилувчи; ҳардамхаёл, енгилтак, беқарор.
- БУМ** بوم . I *ф.* Бойўгли, бойқуш, бўмқуш:

*Булиш зоғ эткай оҳим дудн қилса ошён,
Дашт ичинда мен бўлур вайронанинг деворини.*
(*Ф. К.*)

БУМ بوم II ф. Замин, ер; экилмаган, омож тиши тегмаган ер, қўруқ, мамлакат:

Бу бўлди хотири олиға маълум —
Ки, бу кишвардадур ҳар марз ила бум. (Ф. Ш.)

Буму марз, марзу бум — Мамлакат, территория.

БУН بن ф. Туб, томир, негиз, асос.

БУНГОҲ بنگاه ф. 1. Жой, тураржой; 2. Қўшин қароргоҳи; 3. Омбор, склад.

БУНДУР بندر Алдармон, илнтириш.

БУНЕД بنياد ф. Асос, негиз, пойдевор; тартиб; **Бунёд этмак** — Юзага келтирмақ.

БУНЕН بنیان а. Бино, асос, пойдевор.

БУНИЯ بنیه а. Яратилиш, киши табиати ва вужуди.

БОНОГУШ بناگوش ф.-қ. баногўш.

БУРАНЧАК بورانچاك қ. бурунчак.

БУРДБОР بردبار ф. Бардошли, чидамли, сабр-тоқатли.

БУРДБОРЛИФ بردبارليغ Тоб келтиришлик, оғирлик, ўзига олишлик; оғирлик, вазминлик.

БУРЖ برج [кўпл. буруж **بروج**]. 1. Қадимги астрономияда: қуёшнинг йиллик доирасидаги ўн икки нуқтанинг ҳар бири (мас.: буржи ҳамал, буржи савр в. б.); 2. Қалъа деворларининг чўққиси; минора; **Буржу бо-ру** — Қалъанинг минора ва девори; **Буржи об** — Жадй, далв, ҳут буржлари (қиш ойлари); **Буржу кох** — Минора ва сарой.

БУРЖЛУФ بروج لوغ Қарзга олинган пул.

БУРИДА بريده ф. Кесилган, кесик.

БУРМАБОР برمه بار ф. Чидамли.

БУРНО بورنا Бурун, илгари; дастлаб, аввал.

БУРНОРОҚ بورناراق Илгарироқ, олдинроқ.

БУРНОҒИ بورناغي Аввалги, олдинги, илгариги.

БУРОНҒОР برانغار Уруш вақтида қўшиннинг ўнг қаноти:

Ҳам *буронғор*, ҳам жувонғор кин сигол,

Ҳам яна ғўлу ҳировулда бу ҳол (Л. Т.).

БУРОҚ **براق** а. Диний ривоятларга кўра — Муҳаммад пайғамбар «Меърож» кечаси кўкка миниб чиққан учар от:

Ҳам *буроқин* айлади гардун хиром (Л. Т.).

БУРОҚМОҚ **براقماق** Ташламоқ, тарк этмоқ.

БУРРОН **بران** ф. Кескир, ўткир; **Тиги буррон** — Кескир тиг.

БУРРОНЛИФ **برانليغ** Кескирлик, ўткирлик.

БУРТОҚ **بورتاق** қ. Бўртоғ.

БУРУДАТ **برودت** а. Совуқлик.

БУРУЖ **بروج** а. [бирл. бурж]. Буржлар (қ. бурж).

БУРУНЧАҚ, БУРАНЧАҚ **بورانچاق, بورانچاق** 1. Нозик ипакдан тўқилган рўмол:

Сочида шабнам *бурунчак*, эй кўнгул, эрмас ажаб,
Сунбул узра гар тушар шабнам таажжуб қилмағил.
(Н. Ш.)

Тун узра ойдинму, ойдинда субҳ эркинму,
Ва ё сочингда *бурунчак* уза бичакму экин. (Ғ. С.)

2. Устга ташланадиган енгил ёпинчиқ; 3. Юзга тутиладиган ипак парда.

БУРУНҚИ **بورونقى** Бурунги, аввалги.

БУРУТ **بروت** ф. Мўйлаб, мурут.

БУРЧИН **برچين** Мода ўрдак.

БУРҚАЪ **برقع** а. Юзга тутиладиган парда; ниқоб; **Бурқаърабой** — парда кўтарувчи, очувчи.

БУРҲОН **برهان** а. Далил, ҳужжат, гувоҳ, дастак; **Бурҳони қотиъ** — Кескин далил: Батахиски, мунча *бурҳони қотиъ* била ҳам қатъ топқай. (М. Л.)
Бурҳони сотиъ — Равшан ва аниқ далил.

БУСМОҚ **بوسماق** Тузоқ қурмоқ; яширинмоқ; писмоқ.

БУТ **بوت** I Оёқ.

БУТ **بت** II ф. 1. Бут, санам; 2. Севгили, маъшуқа; **Бутн айёр** — Айёр, алдамчи гўзал; **Бутн бебок** — маж. Ҳайиқмовчи, раҳм қилмовчи маҳбуб; **Бутн озарий** —

маж. Севгили (*айн.* ўтпарастлар бутн); **Бути** паризод — паридан туғилган, гўзал; **Бути раъно** — Гўзал севгили; **Бути симинбар** — Оқ бадан гўзал; **Бути худрой** — Ўжар ёр; **Бути чин** — Хитой гўзали.

БУТА **بوته** *ф.* Бута, туп.

БУТГАР **بتگر** *ф.* Бут ясовчи, буттарош.

БУТКАДА **بتكده** *ф.* Бутхона, бутпарастлар ибодатхонаси.

БУТҚАРМАҚ **بوتكارماق** Битказмоқ; тузатмоқ (жароҳатни); кеткизмoқ:

Деб эмиш бир кун келиб кўнгул яросин *буткарай*,
Келса *буткил*, эй кўнгул, бу сўзга худ бўлмас бутун
(*Ф. С.*).

БУТМАҚ **بوتماق** 1. Ўсмоқ; кўкариб ўсмоқ; 2. Битмоқ (яра); 3. Тугамоқ, тамом бўлмоқ; тугалланмоқ; 4. Уланмоқ, пайвандланмоқ; 5. Қабул қилмоқ, ишонмоқ:

Дўстлар ҳақиға туҳмат қилибон
Ҳар не душман деди: *буттунг* борн. (*Ф. К.*)

БУТМАС **بوتماس** Битмас, тугамас.

БУТКУДЕК **بوتكوديك** Битадигандек, тузаладигандек.

БУТО **بوتا** *ф.* Эй бут, эй гўзал! (ундов).

БУТОВ, БУТАВ **بوتاو** 1. Бутун, захмланмаган; жароҳатсиз; 2. Бут, камчиликсиз.

БУТРАМАҚ **بوتراماق** Тарқамоқ, тўзимoқ, пароканда бўлмоқ; бурқираб чиқмоқ.

БУТРАТМАҚ **بوتراتماق** Тўзитмоқ, тарқатмоқ, пароканда қилмоқ.

БУТРАШМАҚ **بوتراشماق** Тарқалишмоқ, тўзишмоқ.

БУТТАРОШ **بوتتراش** *ф.* Бут йўнувчи уста.

БУТУН **بطون** [*бирл.* батн **بطن**] Қорнилар.

БУТФИГАН **بوتفگان** *ф.* Бутни олиб ташловчи, бутни синдирувчи.

БУТШИҚАН **بوتشكان** *ф.* Бут синдирувчи, бутпарастика қарши.

БУХЛ **بخل** *а.* Бахиллик, қурумсоқлик, хасислик; **Бухлу кийна** — Бахиллик ва душманлик.

БУХОР **بخار** *а.* Буг; туман, пар.

БУХТИ **بختی** *ф.* 1. Нортая, қизил (тўқ малла) рангли туя; 2. *маж.* Юк ортиладиган катта қайиқ; Фалак бухтиси — Осмон туяс; осмондай кенг.

БУХТУННАСР **بخت النصر** *а.* Бир золим подшоҳ номи.

БУХУР **بخور** *а.* [*кўпл.* бухурот (**بخورات**)] Утга ташлаганда хушбўй тутун берадиган модда, хуш исли тутатқи.

БУХУРОТ **بخورات** *а.-қ.* Бухур **بخور**

БУШМАҚ **بوشماق** Озорланмоқ, хафа бўлмоқ, зарарланмоқ:

Тилин узр сорн қилиб нукта санж-

Ки, *бушқунча* худ етмади йўлда ранж. (*С. И.*)

Илик бер, кўзга суртой *бушмас*, эй шўх,

Кафи пойингниким, ўптум не *бушти*. (*Б. В.*)

БУШУРҒАНМОҚ **بوشورغانماق** Ғазабланмоқ; аччиғланмоқ.

БУЪД **بعد** *а.* Узоқ, узоқлик.

БУҚАЛАМУН **بوقلامون** *гр. а.* 1. Ранг-баранг, товланадиган қуш, хамелеон. 2. *маж.* Ўзгарувчан, товланма, сўзида турмайдиган; Буқаламун дисор — Ранг-баранг товланувчи, турли ҳолатга ўтувчи, ўзгарувчи; Фалаки буқаламун — Ўзгарувчан, товланувчан фалак.

БУҚАЛАМУНЛИҚ **بوقلامونلىق** Турланувчилик, ўзгариб туришлик.

БУҚОЛ **بوقال** Чегара соқчиси.

БУҚЪА **بقعه** [*кўпл.* биқоъ **بقاع**]. 1. Жой; бир бўлак ер; 2. Хонақоҳ, сарой каби катта бино; Буқъан хайр — Қўпчилик фойдаланадиган бино.

БУҒЗ **بغض** *а.* Кек, душманлик.

БУҒРО, БУҒРИ **بوغرى** Икки ўрқачли туя:

Улки бўлгай *буғри* янглиғ улуғ,

Йўл не деб, қатъ айлағай бўлмай озуғ. (*Л. Т.*)

БУҒРО **بغرا** Буғдойни оқлаб пишириладиган ва катта йиғинда тортиладиган овқат:

Бир кун Гавҳаршод бегим мадрасаси толиби илмларни бир боғда суҳбат тутуб, *буғро* пиширадир эрмишлар. (*Ҳ. М.*)

БУҒУ **بوغو** Қийик.

БУҲАИРОТ **بحيرات** а. Қўллар; денгизлар.

БУҲТ **بهت** а. Довдираб қолиш, ҳайронлик, ҳаяжон.

БУҲУР **بعور** а. [бирл. баҳр **بحر**]. 1. Дарёлар, денгизлар; 2. Шеър баҳр (вазн)лари.

БУ, БУИ **بوی، بو،** ф. Ҳид, ис; Мушкин бў — Мушк ҳидли; Бўйи вафо — Вафодорлик.

БУДИ-БУДАИ **بودی بودای** Эски ўзбек қўшиқларидан бири.

БУЗ **بوز** I Ипдан тўқилган мата:

Тикилди ўрдуйким, кўрмамиш кўз,
Хазу иксину атлас ончаким *бўз*. (Ф. Ш.)

БУЗ **بوز** II Кул рангга мойил оқ, кўк-оқиш оралиғидаги тус:

Ва кўкбўз ашҳаби сипеҳри тездавдурур. (Л. М.)

Бўз туфроқ — Бўз (кул рангга мойил оқиш) тупроқ;
Кўк жафосидин ўлур хобгаҳинг *бўз туфроқ*. (Б. В.)

БУЗА **بوزه** Оқишоқ, курмак, жувари кабилардан қилинадиган спиртли ичимлик.

БУЗЛАМОҚ **بوزلاماق** Туя овози каби ҳазин овоз билан йиғламоқ:

Бўзлаб ғамим айла ошкоро,
Мунграб мунгуб эт бемадоро. (Л. М.)

БУИДОШ **بويداش** Тенг бўйли, тенгдош.

БУИЛА **بيلا، بيله** Бунақа, бу каби, бундай.

БУИМАК **بويماک** Бўй қўймоқ, ўсмоқ, бўйи чўзилмоқ:

Ул пари пайкарга форигбол *бўймак* истабон,
Туну кун тангридин истидъо пару бол эткамен. (Ф. К.)

БУИҒОЛМОҚ **بويغالماق** Бўялмоқ.

БУҚТАР **بوكتار** 1. Темир ҳалқачалардан тўқилган уруш кийими;

2. Эгар орқасига буклаб қўйиладиган ёпиқ (отлиқ аскарнинг уруш кунларидаги тўшаги, бўктарга).

БУЛА **بولا** Бўлсин учун, бўлиши, бўлгани учун: Ва ҳунарсиз туркнинг ситамзариф йигитлари осонликқа *бўла* форсий алфоз билан назм ойтурға машғул бўлубтурлар. (М. Л.)

Ҳажр дардию фироқ андуҳига таскин *бўла*,
Ўлтуруб улфат билан бир-бирлариға ёндошиб. (Ф. К.)

БУЛДИЛО **بولدىلا** Бўлди-ку?

БУЛМАҚ **بولماк** Тақсим қилмоқ, айирмоқ, жудо қилмоқ.

БУЛУК **بلوک** қ. Булук.

БУЛУЛМАҚ **بولولماк** Бўлинмоқ.

БУМ **بوم** I ф.-қ. Бум.

БУМ **بوم** II Сифатга қўшилиб, унинг белгисини оширади: *бўм-бўз* — Жуда бўзарган.

БҮРДАМОҚ **بورداماق** Семирмоқ: *Бўрдағон бат* — Семиз ўрдақ; *Бўрдағон мокиён* — Семирган макиён (товуқ):

Катакда қолиб *бўрдағон мокиён*.

Не маълум учмоқда суду зинён. (С. И.)

БҮРЕ **بوريا** ф. Бўйра, бордон.

БҮРЕБОФ **بورباباف** ф. Бўйра, бордон тўқувчи.

БҮРИЛИФ **بورىلىغ** Гиртқичлик, золимлик; *Бўрилиф этмак* — Жавр қилмоқ, зулм қилмоқ.

БҮРҚ **بورق** Қалпоқ, телпак; *Лимуий бўрқ* — Лимуранг ёки лимуга ўхшаш телпак.

БУРҚА **بورقه** Кичик кўл.

БУРҚУРАМАҚ **بورکوراماک** Бўқирмоқ, ўқирмоқ, қаттиқ бақирмоқ.

БҮРТОҒ **بورتاغ** Пастин-баланд, уқур-чуқур, нотекис ер; *Асру бўртоғ* — Жуда ҳам ғадир-будур, нотекис:

Кўз оч, ашки надомат соч ўз аҳволинггаким, бордур.
Тунунг тийра, кўзунг хира, йўлинг *бўртоғ*, отинг оқсоқ.
(Н. Ш.)

БҮРТОҒЛИҚ **بورتاغلىق** Ғадир-будирлик, уқур-чукур-лик, нотекислик:

Бу *бўртоғлиқ* бирла юз печ анга.
Чиқа олмағудек киши ҳеч анга. (С. И.)

БУС, БУСА **بوسه، بوس** *ф.* Ўпиш; **Пойбўс, побус** — Оёқ ўпиш; *маж.* Итоат, бўйсунш; **Даст бўс** — Қўл ўпиш; *маж.* Ҳурмат, таъзим.

БУСАҒА **بوساغه** 1. Остона; 2. Пастлик ер.

БУСТОН **بوستان** *ф.* 1. Бог, гулзор, чаман; **Бўстон тифли** — *маж.* Янги ўсиб чиққан ўсимлик; 2. Шайх Саъдий Шерозий асарининг номн.

БУСТОНАФРУЗ **بوستان افروز** *ф.* Гултожихўроз.

БУСТОНСАРО **بوستان سرا** *ф.* Бўстонда сайровчи, булбул.

БЎТА **بوته** I Заргарларнинг маъдан эритадиган идиши: Ва тадовир *бўталарида* сайёрат сийми сув бўлуб, симобдек оқиб, арз кониға етишкай. (М.)

БЎТА **بوته** II 1. Бўталоқ, туя боласи; 2. Фарзанд, ўғил:

Бўтам деб гоҳ бўзлаб, гоҳ ўқурса,
Жафо тошин синуқ кўксига урса. (Ф. Ш.)

БЎХСАМОҚ **بوخساماق** Эзилмоқ, қийналмоқ:

Ҳажр андуҳида *бўхсобмен* биллаолмон нетай,
Май иложимдур қўпуб дайри фаноға азм этай.
(М. Л.)

БҮЮН **بويون** : Бўюн урмоқ — Бўйинини кесмоқ, сўймоқ, ўлдирмоқ; Бўюн тутмоқ — Бўйсунмоқ, итоат қилмоқ.

БУҒУ **بوغو** *қ.* Буғу.

БУҒУЗ **بوغوز** Томоқ, кекирдак; ҳалқум; **Бўғизин тортмоқ** — Ҳиқилламоқ, хўрсиниб нафасни ичга олмоқ.

БУҒУЗЛОҒУ **بوغوزلاغو** Бўғиз, томоқ, ҳалқум.

و В

ВАБОЛ, ВУБОЛ **وبال** *а.* 1. Айб, гуноҳ, увол; 2. Оғирлик, қийинчилик; **Қилмас эрдим вабол** — Гуноҳ қилмас эдим.

ВАГАР **واكر** *ф.* ва агар **واكر** нинг қисқарган шакли.
ВАДИЪ, ВАДИА, ВАДИАТ **وديعت**, **وديعه**, **وديع** *а.* [кўпл.
вадоеъ **ودايع**] Бировга амонат қўйилган нарса.

ВАДИА **وديعه** *а., қ.* Вадоеъ **ودايع**

ВАДИАТ **وديعت** *а., қ.* Вадий **وديع**

ВАДОЪ, ВИДОЪ **وداع** *а.* Видоъ, хайрлашиш.

ВАДОЕЪ **ودايع** *а.* [бирл. Вадий, вадна **وديع**, **وديعه**]
Амонат қўйилган нарсалар.

ВАЖАБ **وجب** *ф.* Қарич; **Важаб-барважаб** — Қаричма-
қарич.

ВАЖАЪ **وجع** *а.* Оғирлиқ; дард, алам.

ВАЖД **وجد** *а.* Шавқу завқ ҳолати; ҳаяжон:

Не тонг *важд* ўлса элга дам-бадам найдек фиғоним-
дин (Ф. Ш.).

Важду ҳол — Суфийликда — ишқ ва иштиёқ ғалаба-
си натижасида беҳуш бўлиш, ўзидан кетиш.

ВАЖИҲ **وجيه** *а.* 1. Кўркам, басавлат, келишган; 2. Ша-
рафли, ҳурматли.

ВАЖҲ **وجه** I *а.* [кўпл. **вужуҳ** **وجوه**] 1. Юз, бет, чеҳра;
2. Важ, сабаб, баҳона, йўл:

Буларга вожиб эрди интизоми,

Адолат *важҳидин* бермак низоми (Ф. Ш.);

Важҳи ҳасан 1. Гўзал чеҳра; 2. Яхши баҳона:

Ҳажр эмди Навоийни гар ўлтурса не тонг,

Мунчаки мурод анга бу *важҳи ҳасан* эрди. (Ф. К.)

ВАЖҲ **وجه** II *а.* Хизмат ҳақи; маблағ, нақдина пул;
Важҳи маош — тириклик воситаси (пул каби); **важ-**
ҳи май — Май ҳақи, бадали.

ВАЗИД **وزيد** *ф.* [вазидан **وزيدن** «эсмоқ» феълидан]
Эсди (шамол ҳақида).

ВАЗИФА **وظيفة** *а.* [кўпл. **вазонф** **وظائف**] 1. Вазифа,
топшириқ; 2. Маош, ойлик, нафақа.

ВАЗИЪ **وضيع** *а.* 1. Паст, тубан. 2. Оддий киши.

ВАЗН **وزن** *а.* [кўпл. **авзон** **اوزان**] Вазн, ўлчов:

Муҳаммадни яратти чунки ҳақ айни муҳаббатдин.

Қиши *вазнин* мувофиқ чунки даъво этса содиқдур
(II. Ш.).

Шеър вази (ўлчови); тарози; вази каффа тарози палла.

ВАЗОИФ **وظايف** *a.* [бирл. вазифа **وظيفه**] Вазифалар, топшириқлар; маошлар.

ВАЗОН **وزان** *ф.* Эсувчи, юрувчи.

ВАЗОРАТ **وزارت** *a.* Вазирлик. Вазорат зайлучаси — Вазирлик ўрни, маснади.

ВАЗОРАТЎИЕБ **وزارت عياب** *a.* Вазирлик даражасига кўтарилган.

ВАЗЪ **وضع** *a.* [кўпл. авзоъ **اوضاع**] 1. Тузилиш; тартиб; қуриш, тузиш, тиклаш; 2. Бичим, яратилиш; **Вазъу тавр** — Тузилиш ва кўрниниш; **Коргаҳ вазъи** — Дунё тузилиши.

ВАИД **وعيد** *a.* Қўрқитиш, таҳдид этиш; огоҳлантириш:

Ваҳки, бор ул шўхнинг ҳар ваъдасида юз *ваид* (F. C.).

ВА ИЛЛО **والله** *a.* Бўлмаса, аммо.

ВАЙЛ **ويل** *a.* Дўзах; **Вайл эви** — Дўзах.

ВАЙЛО **ويلا** *a.* Дод, вой; **Вайло чекмак** — Фигон қилмоқ, дод-вой кўтармоқ.

ВАЙРОН **ويران** *ф.* Йиқиқ, хароб; вайрона уй.

ВАЙРОНАСУЗ **ويرانه سوز** *ф.* Вайронани, харобани куйдирувчи:

Уйлаким, аждар дами *вайронасўз* (Л. Т.).

ВАҚОЛАТ **وكالت** *a.* Вакиллик.

ВАЛАД **ولد** *a.* [кўпл. авлод **اولاد**] Бола, фарзанд, ўғил:

Валаддур ул дур-у волид садафдур.

Садаф яъни отову дур халафдур. (Ф. Ш.)

ВАЛВАЛА **ولوله** *ф.* Тўпалон, шов-шув, шовқин-сурон.

ВАЛЕ **ولى** *ф.* Лекин, аммо, бироқ:

Агарчи акли наводур *вале* ул ой боқмас. (Н. Ш.)

ВАЛИЙ **ولى** *a.* 1. Эга, соҳиб; 2. Авлиё, азиз:

Будур улки, тарихлар ноқили,

Ҳам они набий деб дурур ҳам *валий*. (С. И.)

ВАЛИЙАҲД **ولى عهد** *a.* Тожу тахт меросхўри, подшо ўринбосари (подшо ўлгандан кейин ўрнига ўтирувчи).

ВАЛИНЕЪМАТ **ولى نعمت** *a.* Неъмаг эгаси, боқувчи, тарбиячи; подшоҳ.

ВАЛЛОҲ **والله اعلم** *a.* Валлоҳу аълам Худо билувчандир.

ВАЛОДАТ **ولادت** *a.* Туғилиш.

ВАЛО ТУСРИФУ **ولاتسرفو** *a.* Исроф қилманглар.

ВАЛОЯТ **ولايت** *a.* Валийлик, авлиёлик, азизлик; худоба яқинлик; **Валоят сипеҳри** — Валийлик чўққиси, авжи.

ВАР **ور** I. *ф.* ва агар **واكر** сўзининг қисқаргани.

ВАР **ور** II. *ф.* Бирор нарсага эгаликни билдирувчи суффикс; **Баҳравар** — баҳра олувчи; **Пешавар** — Ҳунар эгаси, ҳунарманд; **Тожвар** — Тождор, подшоҳ.

ВАРАМ **ورم** *ф.* Шиш; **Варам ҳайъати** — Шиш шакли, шишиб чиққан.

ВАРАЪ **ورع** *a.* Манъ қилинган ишлардан чекиниш, парҳезкорлик; **Аҳли вараъ** — Тақводорлар; **Варау зуҳд** — Парҳиз ва тақво; **Вараъ мулки** — Парҳизкорлик мақоми.

ВАРАЪКИШ **ورع كيش** *a.-ф.* Парҳизкор, тақводор.

ВАРАҚ **ورق** *a.* [*кўпл. авроқ اوراق*] қоғоз варағи; барг, япроқ; **Варақ узмак** — Варақ йиртмоқ; **Варақ то варақ** — Варақдан вараққача.

ВАРАҚНАВАРД **ورق نورد** *a.-ф.* 1. Хат битувчи, котиб; 2. Ёзувчи, муаллиф.

ВАРАҚНИГОР **ورق نگار** *a.-ф.* қ.Варақнавард

ВАРД **ورد** *ф.* Атиргул.

ВАРЗИШ **ورزش** *ф.* Машқ, кўникма, одат; **Варзиш бермак** — Машқ бермоқ, кўниктирмоқ:

Ҳажр ўқи била менга ишқ берибтур *варзиш.*

Вонзо, дўзах ўтидин яна қилма тахвиф. (*Ф. К.*)

ВАРТА **ورطه** *a.* Ҳалокатли жой, гирдоб, тагсиз чуқурлик; ҳалокатли ҳолат:

Авлиё бу вартаға бўлмиш аспр,

Авлиёға бу юришдин йўқ гузир. (*Л. Т.*)

ВАСАТ **وسط** *a.* Ўрта, ўрталиқ; **Васати син** — ўрта ёш:

Осру беандом эрур тўбийу шамшод осру паст,
Қоматнигдур муътадил, мен толиби қадди *васат*
(Н. Ш.).

ВАСАТЛИҚ *وسطليق* Урталиқ.

ВАСВАСА *وسوسه* а. Тўғри йўлдан оздириш, иккилан-тириш.

ВАСВОС *وسواس* а. Йўлдан оздирувчи, васваса қилувчи.

ВАСИЛА *وسيله* а. [кўпл. Васойил *وسايل*] Восита, са-баб, баҳона.

ВАСИЪ *وسيع* а. Кенг, ёйиқ.

ВАСИЯТ *وصيت* а. Васият, ўлим олдидан айтиб қолди-риладиган гаплар, ўлим олдидаги охириги сўз.

ВАСЛ *وصل* а. Бирикиш, ёрга етишиш; эришиш; қўши-лиш:

Васлинг этнинг ваъда, аммо ҳажринга қилднинг асир,
Қўкка чектинг, лек ерга оқибат урдинг мени. (Н. Ш.)

ВАСЛА *وصله* а. Парча; ямоқ:

ВАСЛА-ВАСЛА *وصله وصله* Парча-парча; зарқ *васла-си* — макр, ямоқ парчаси.

ВАСОЙИЛ *وسايل* а. [бирл. Васи́ла *وسيله*] Василалар, воситалар.

ВАССАЛОМ *والسلام* а. Бу арабча сўз кўпинча мактуб ва бошқа ёзувлар охирига қўйилади ва бўлгани шу, тамом, охири каби мазмунни англатади.

ВАССОДА *وساده* а. Ёстиқ, болиш.

ВАССОФ *وصاف* а. Васф этувчи, ошириб мақтовчи.

ВАСФ *وصف* а. [кўпл. авсоф] *اوصاف*] Таърифлаш, мақ-таш:

Ваҳки, *васфида* тилим лол дурур савсандек. (Б. В.)

ВАТАНГОҲ *وطنگاه* а.-ф. Туғилиб ўсган жой.

ВАТИРА *وتيره* а. Йўл, тарз, равиш.

ВАФОДОР *وفادار* а.-ф. Вафоли, сўзида содиқ, ваъдани амалга оширувчи.

ВАФОДОШ *وفاداش* а.-ф. Вафо қилувчи; яхшилик келти-рувчи.

ВАФОЖҒИ **وفاجوی** *a.-ф.* Вафо ахтарувчи, вафо изловчи.

ВАХОМАТ **وخامت** *a.* Қўрқинч, ваҳма, хавф.

ВАШ **وشه** *ф.* Сўз бирикмасида келиб, ўхшаш, каби, дек, намо маъноларини билдиради: **Асфарваш** — Сарғиш, сарғишнамо; **Қамарваш** — ойга ўхшаш, ойдек; **Малакваш** — Гўзал, чиройли.

ВАҚОЙИЪ **واقيع** *a.* [бирл. воқиа **واقعه**] Воқеалар.

ВАҚФ **وقف** I *a.* 1. Туриш, тўхташ (ўқиш, сўзлашда);
2. Аруз қондаларидан бири.

ВАҚФ **وقف** II *a.* [кўпл. авқоф **اوقاف**] Масжид, мадраса ва шу кабилар таъминоти учун белгилаб қўйилган даромадли ер, дўкон, сарой, тегирмон в. ҳ. мол-мулклар.

ВАҚФИЯ, ВАҚФИЯТ **وقفية** *a.* 1. Вақфнома; ер, мол-мулкни вақф қилганлик ва унинг шарт-шароитлари ҳақидаги ҳужжат. 2. Навоий асарларидан бирининг номи.

ВАФО (ВИФО) **وغا** *a.* Ғавфо; уруш, жанг.

ВАҲАЛ **وحل** *a.* Лой, балчиқ, ботқоқ.

ВАҲДАТ **وحدت** *a.* Бирлик, якка-ягоналик, танҳолик:
Ваҳдати бўлғой муяссар май била жом ичра ким,
Жоми май лафзин деган бир исм ила қилғой адо.
(*F. C.*)

ВАҲДАТ ЖОМИ **وحدت جامی** Бирлик қадаҳи, бирлик хушнудлиги.

ВАҲДАТИ ЖОВИД **وحدت جاويد** Абдий бирлик.

ВАҲИД **وحيد** *a.* Битта, якка, ягона; **Ваҳиди замон** — Замонанинг яғонаси.

ВАҲИМ **وهيم** *a.* Ваҳмага тушган, қўрққан.

ВАҲИ **وحى** *a.* Афсонага кўра пайғамбарга Жабраил фаришта воситаси билан худодан юборилиб турган хабар; **Ваҳи нозил бўлмоқ** — ваҳй (худо сўзи) инмоқ, тушмоқ.

ВАҲШ **وحش** *a.* [кўпл. вухуш] — Ваҳши, ёввойи ҳайвон;
Ваҳшу тайр — Ёввойи ҳайвон ва қуш.

ВАҲШАТ **وحشت** *a.* Ваҳшийлик, ёввойиллик; қўрқинч.

ВАҲШАТАНГИЗ **وحشت انگيز** *a.-ф.* Ҳайбатли, қўрқинчли, қўрқитувчи.

Яъни эсар эрди ел доғи тез.
Ёмғур доғи эрди ваҳшатангиз. (Л. М.)

ВАХШАТАФЗО, ВАХШАТФИЗОЙ *وحشت افزا* ваҳшатфоза
Қўрқувни орттирувчи.

ВАХШЗОД *وحش زاد* а.-ф. Ёввойивачча, ёввойндан туғилган; ваҳшзоди ҳарун — Қайсар ёввойивачча, саркаш, бўй бермайдиган.

ВАХШИЙ *وحشى* а. Ёввойи, йиртқич; Деви ваҳший фиол — Ваҳший қилиқли дев.

ВАХҲОБ *وهاب* а. Қўп бахшиш қилувчи.

ВИДОД *وداد* а. Муҳаббат, дўстлик; Аҳли видод — *اهل واداد* муҳаббат (дўстлик) аҳли:

Ғамдин айлар шодлиғ аҳли видод. (Л. М.)

ВИДОЪ *وداع* а., қ. вадоеъ *وداع*

ВИЛОЯТ *ولاية* а. Вилоят (бир мамлакатнинг катта бир маъмурий бўлағи), музофот, область.

ВИРД *ورد* а. [қўпл. аврод *اوراد*] — Тарк этмай доим бажариб туриладиган вазифа, дуо;

Вирди забон айламак — Дуо қилмоқ:

Хожа Бу Наср этти минбарни макон.
Эл дуосин айлабон *вирди забон*. (Л. Т.)

ВИРД ҚИЛМОҚ *ورد قيلماق* Бир ишни қайта-қайта қилмоқ;

Анингдек қилди хорошо йўмоғни *вирд*. (Ф. Ш.)

Вирди забон бўлмоқ — Доим тилга олиб турмоқ, тилдан қўймаслик:

Неча, ким, ёр ситам эткан ила узди вафо,

Ёдин этканга оти *вирду забон* бўлди менго. (Н. Ш.)

ВИСОЛ *وصال* а. Эришув, етишув.

ВИСОҚ *وئاق* а. Уй, хона. Азми висоқ қилмоқ — Уйга бормоқ:

Кечқурун қилғоч йиғит *азми висоқ* (Л. Т.).

ВИФОҚ *وفاق* а. Мувофиқлик, бирлашиш, уйғунлик; фикрдошлик.

ВИҚОР *وقار* а. Оғирлик, улуғворлик; соҳиб виқор — Виқорли, оғир, вазмин, тамкинли.

ВОБАСТ وابست *ф., қ.* Вобаста. وابسته
ВОБАСТА وابسته *ф.* Боғлиқ, бир-бирига боғлиқ; алоқадор; Вобастаи тавфиқ — Муваффақиятга боғлиқ.
ВОВ و او *а.* Араб графикаси асосидаги эски ўзбек алифбесида **و** — В ҳарфининг номи.
ОВОАЙЛО و او يلا *а.* Афсус ва қайғиришни, ҳасрат ва надоматни билдирувчи ундов сўз.
ВОДА واده 1. Уруғ, насаб; 2. Бирор нарсанинг асли.
ВОДИЙ وادى *а.* Водий:

Мен қушедурмен чамандин чиқмоғон,
 Дашту водий сайридни торикмоғон. (*Л. Т.*)

Водий ишқ — Ишқ водийси, ишқ олами; **Водий тавҳид** — Тавҳид (бирикиш) олами; **Водий фақру фано** — Фақирлик ва фонийлик олами.

ВОДИЙНАВАРД وادى نورد *а.-ф.* Дашткезар:
 Биз ўлдуқ биёбонда *водий навард.* (*С. И.*)

ВОЖГУН وازگون *ф. қ.* Вожгуна.

ВОЖГУНА وازگونه *ф.* Тескари; чаппа; паст.

ВОЖИБ واجب *а.* Бажарилиши мажбурий, зарурий, лозим; шарт.

ВОЖИБУЛ-ИТТИБОЪ واجب الاتباع *а.* Тобеъ бўлиш, бўйсунуш лозим.

ВОЖИБУЛ-ИЗЪОН واجب الازعان *а.* Бўйсунуш мажбурий.

ВОЖИБУЛ-ИЖТИНОБ واجب الاجتناب *а.* Қочиш, узоқлашиш лозим бўлган.

ВОЖИБУЛ-ИМТИСОЛ واجب الامتثال *а.* Фармонбардорлик (бўйсунуш) мажбурий бўлган.

ВОЖИБУЛ-ИҲТИРОМ واجب الاحترام *а.* Ҳурматлаш лозим бўлган.

ВОЖИД واجد *а.* Вужудга келтирувчи, яратувчи: **Вожди** — Яратувчи ва шарафли.

ВОЖУН وازون *ф. қ.* Вожгун. وازگون

ВОЗИЪ واضح *а.* Тузувчи, ясовчи.

ВОЗИҲ واضح *а.* Очиқ-ошкор, равшан.

ВОИЗ واعظ *а.* Ваъз айтувчи, панд-насиҳат қилувчи.

ВОИЗО واعظا *а.* Эй воиз, эй насиҳатгўй!

ВОЛА واه *а.* Берилган, мафтуи, ҳайратда қолган:

Ошиқу *вола* мунга бұлмиш эди (Л. Т.).

Волаву шайдо — Қаттиқ берилган, мафтуну шайдо бұлган:

Дема не бұлғуси ул зулф қайдида кўнглунг
Аспру *волаву шайдо* яна не бұлғусидур. (F. C.)

Вола қилмоқ — Шайдо қилмоқ, ўзига жалб қилмоқ;
Камолига *вола қилиб* жонини. (С. И.)

ВОЛИД **والد** а. Ота, падар:

Одамки, башар насли силкига эрур пайванд,
Суратда сенга *волид*, маънида сенга фарзанд. (F. C.)

ВОЛИДА **والده** а. Она:

Ою кун гар *волиданг* ўлса, ул афзун хусн аро.
Лйб эмас, икки садафқа дур киби фарзанд бил.
(Б. В.)

ВОЛИДАИН **والدين** а. Ота-она.

ВОЛИИ **والى** а. Ҳоким, ҳукмдор, подшоҳ.

ВОЛИҲ **وال** а. Берилган, мафтун бұлган.

ВОЛО **والا** I ф. Баланд, юқори, улуғ, катта; **Воло** ялав — Юксақ байроқ.

ВОЛО **والا** II ф. Ипакдан тўқилган майин мато; **Волойи мовий** — Мовий рангли кийим; **Воло қумош** — Воло аталган кийим; **Воло бинафш** — Сапсар (бинафша) ранг кийим.

ВОМ **وام** ф. Қарз, бурч; **Вом бермак** — қарз бермоқ.

Кўзунга суви учун нақди жон берай, гар ул
Кўзумга кўз юмуб очқунча *берса вом* уйқу. (Н. Ш.)

ВОМИҚ **وامق** а. 1. Ошиқ, ишққа гирифтор; 2. «Вомиқ ва Узро» қиссасида Узрога ошиқ бұлган қаҳрамон.

ВОМХОҲ **وام خواه** ф. Қарз қистовчи.

ВОПАС **واپس** ф. Орқада, кейинда, кетинда, тубан.

ВОР **وار** ф. Сўз бирикмасида «каби, ўхшаш, ...ларча» маъноларида келади: **Душманвор** — душманларча; **Олифтавор** — олифталарча.

ВОРАСТА **وارسته** ф. Қутулган, озод, бўш; **Вораста бўлмоқ** — Қутулмоқ, озод бўлмоқ:

Кўнглунг ар бўлмаса вобаста, тонг эрмас, эй шайх,
Борму охир бори олам аро *вораста* кўнгул. (F. C.)

Вораста кўнгул — озод, беташвиш кўнгил.

ВОРАСТАЛИФ **وارسته ليغ** Қутулганлик, озодлиқ.

ВОРИД **وارد** а. Келадиган, келган; **Ворид бўлмоқ** — Келмоқ.

ВОРИДОТ **واردات** а. 1. Даромадлар, киришлар; 2. Хотирага келган нарсалар, ақлий тушунчалар.

ВОРИС **وارث** а. Меросхўр; **Вориси тахти Жам** — маж.

Буюк подшо (айн. Жамшид тахтининг меросхўри).

ВОСИЛ **واصل** а. Эришувчи, етишувчи; эришган, етишган:

Қотиқ эл жисмидин анбурлар олмай нақд эмас *восил*-
Ки, тоғни пора-пора қилмайини, лаъл ўлмади ҳосил
(Ф. К.).

Восил бўлмоқ — Етишмоқ, эришмоқ.

ВОСИТ **واسط** а. Ўрта, ўртадаги.

ВОСИЪ **واسع** а. Кенг, ёйиқ.

ВОФИЙ **وافى** а. 1. Етарли, тугал; 2. Сўзида турувчи, вафол.

ВОФИР **وافر** а. 1. Мўл, кўп; 2. Аруз вазиларидан бири.

ВОЯ **وايه** ф. 1. Ҳисса, баҳра, насиба:

Чекармен вой-у доим буки, жон лаълингдин олғой ком,
Менинг жонимга вой ар ҳосил ўлмас анга бу *воя*
(Ф. К.).

2. Истақ, тилақ; 3. Эҳтиёж; 4. Қундалиқ одат;

5. Маънавий озиқ:

Ҳадисини эл жонига *воя* қил,

Ҳамул воядин жонга сармоя қил. (С. И.)

ВОҚИА **واقعه** а. [кўпл. воқиот,, вақоеъ **واقعات، وقایع**]

1. Юз берган аҳвол, ҳодиса; 2. Уруш, жанг, жанжал;

3. Туш, туш кўриш; **Воқиа таъбири** — Туш йўйиш. тушни таъбирлаш.

ВОҚИАГУ **واقعه گو** а.-ф. 1. Ўз кўрган-билганларини айтиб берувчи, ҳикоя қилувчи, ҳикоячи; 2. Тушни йўювчи, таъбирчи.

- ВОҚИАН** **واقعا** *a.* Ҳақиқатан, чиндан, айтганча, дарҳақиқат.
- ВОҚИОТ** **واقعات** *a.* [бирл. воқиа **واقعه**] Воқиалар, киши бошига тушган ҳолатлар; кўрилган тушлар.
- ВОҚИЪ** **واقع** *a.* Юз берган, лайдо бўлган; **Воқиъ бўлмоқ** — Юз бермоқ, пайдо бўлмоқ; **Ғайри воқиъ** — Юзага чиқмаган, бўлмаган:
- ВОҚИФ** **واقف** *I a.* Хабардор, билувчи:

Деди Маҳрамларғаким, *воқиф* турунг. (*Л. Т.*)

- Воқиф бўлмоқ** — Хабардор бўлмоқ, хабар топмоқ, билмоқ;
- Воқифи асрори пинҳон** — Махфий сирларни билувчи;
- Воқифи асрор** — сирлардан хабардор.
- ВОҚИФ** **واقف** *II a.* Вақф қилган, вақф эгаси (масжид, мадраса, хонақоҳ каби умум фойдаланувчи бинолар таъминоти учун ер ва бошқа мулкларни бағишлаган киши).
- ВОҲА** **واهه** *a.* Уруш асбоби.
- ВОҲАСРАТО** **واحسرتا** *ф.-а.* Қаттиқ қайғуриш, алам-тортишда айтиладиган ундов сўз.
- ВОҲИД** **واحد** *a.* Битта, якка, ягона; **Ўзни мутатакаллими воҳид тутмоқ** — ўзини бирдан-бир сўзамол ҳисобламоқ; **Воҳиди доно** — Ягона биларман.
- ВУБОЛ** **وبال** *a. қ.* Вабол.
- ВУЖУД** **وجود** *a.* 1. Мавжудлик, борлиқ; 2. Гавда, жисм; **Вужуд солмоқ** — Гавдаланмоқ, ўзини кўрсатмоқ; кўринмоқ; **Вужуд тутмоқ** — Мавжуд бўлмоқ, гавдаланмоқ; **Вужуди мутлақ** — Обсолют борлиқ.
- ВУЖУҲ** **وجوه** *a.* [бирл. важҳ **وجه**] 1. Юзлар, чеҳралар; 2. Важлар, сабаблар, баҳоналар; 3. Тарзлар, равишлар, усуллар.
- ВУЗАРО** **وزرا** *a.* [бирл. вазир **وزير**] Вазирлар.
- ВУЗУ** **وضو** *a.* Юз ювиш; *маж.* Намоз учун юз, қўл ва оёқ ювиш, таҳорат; **Вузу ибриқи, ибриқи вузу** — Сўфиларнинг таҳорат учун ишлатадиган сопол обдастаси.
- ВУЗУҲ** **وضوح** *a.* Аниқлик, равшанлик, очиқлик; *пзоҳ;* **Вузуҳ бермак** — Изоҳ бермак.

ВУРУД **ورود** *а.* Келиш, келиб етиш; Элга вуруд бўлса —
Эл кирса, кира олса.

ВУСЛА **وصله** *а. қ.* Васла.

ВУСЛАТ **وصلت** *а.* Етишиш, қовушиш; уйланиш:

Икки ёндин ёйиб *вуслат* бисотиш,
Ғанимат билди эл айшу нишотиш. (Ф. Ш.)

ВУСУЛ **وصول** *а.* Вуслат; Вусул аҳли — Эришганлар,
қовушганлар; Тарийқи вусул — Эришиш йўли.

ВУСЪ **وسع** *а.* Куч, қудрат, имконият.

ВУСЪАТ **وسعت** *а.* Кенглик кенгчилик; ёйиқлик.

ВУҚУФ **وقوف** *а.* Воқифлик, хабардорлик, билишлик;
Вуқуф топмоқ — Хабардор бўлмоқ.

ВУҚУЪ **وقوع** *а.* Воқеъ бўлиш, юз бериш, пайдо бўлиш;
Вуқуъ топмоқ — Воқеъ бўлмоқ, пайдо бўлмоқ, юз
бермоқ.

Касирул-вуқуъ **كثيرالوقوع** *а.* Кўп воқеъ бўладиган,
тез-тез юз берадиган.

ВУҲУШ **وحوش** *а.* Ваҳший [бирл. ваҳш **وحش**]. Ваҳший
ҳайвонлар, ёввойи ҳайвонлар.

Эл мушаввашдур сени кўзларда андоқким *вуҳуш*,
Дашт аро тортар замон Лайлиға Мажнун интизор.
(Б. В.)

ВУСМА, ВУСМА, ВАСМА **وسمه** *ф.* Усма (ҳўл баргини
сиқиб, сувини қошга қўйиладиган ўсимлик):

Ложувардий *вўсма* бирла зеб берган қошларинг,
Ҳар навоким, зоҳир айларсен фиғону зор ила. (Н. Ш.)

Г — گ

ГАБР **كبر** *ф.* Оташпараст, ўтга топинувчи, зардушт ди-
нидаги, мажусий.

ГАБРАҚ **كبرك** *ф.* Ёш мажусий, ёш оташпараст.

ГАБРАКИЙ **كبرىكى** *ф.* Май идиши.

ГАВҲАР, ГУҲАР **گوهر** *ф.* [араб. жавҳар **جوهر**]. 1. Инжу,
дур, ёқут, олмос каби қимматбаҳо тош [арабча кўп-

лиги жавоҳир [جواهر] 2. Асл, насл-насаб, келиб чиқиш; 3. Асосий хусусият; 4. Материя; 5. Моҳият, асли маъно, туб, асос; Гавҳари анжум — Юлдуз гавҳари, инжу каби юлдузлар; Гавҳари обдор — Соф ва тиниқ гавҳар; Гавҳари шабчароғ — Тунии ёритувчи гавҳар; *маж.* қоронғилиқда йўл кўрсатувчи; Гавҳари шаҳвор — Ёриқ гавҳар; Сўз гавҳари — Асли маъно, чуқур маъноли, мазмундор шеър; Гавҳар шамойил, гавҳар ҳасаб — Гавҳар сифат, гавҳар каби асл.

Гавҳарафшон, Гавҳарфишон, Гавҳарпош, Гавҳарфош, Гавҳарбор, Гавҳаррез —

كوهردين، كوهر بار، كوهر فاش، كوهر ياش، كوهر فشان، كوهر افشان

Бў қўшма сўзларнинг маъноси бир-бирига яқин бўлиб, сўзларнинг иккинчи бўлаги «тўқувчи, ёғдирувчи» каби маъноларини ифодалайди; *мажозан.* Чиройли ва чуқур маъноли сўзлар айтувчи, сўзга чечан каби маънода қўлланилади.

ГАВҲАРБОР *كوهر بار* ф.-қ. Гавҳарафшон. **كوهر افشان**

ГАВҲАРНИГОР *كوهر نكار* ф. Гавҳар билан безалган.

ГАВҲАРНИСОР *كوهر نثار* ф.-а. Гавҳар сочувчи; Гавҳарнисор қилмоқ — *маж.* Кўз ёши тўкмоқ, йиғламоқ.

ГАВҲАРОЙИН *كوهر آين* ф. Гавҳарли, гавҳар қадалган.

ГАВҲАРОРО *كوهر آرا* ф. Гавҳар билан зийнатланган.

ГАВҲАРПОШ *كوهر ياش* ф. қ. Гавҳарафшон **كوهر افشان**

Тилни гавҳарпош қилмоқ — Чиройли сўз айтмоқ.

ГАВҲАРРЕЗ *كوهر دين* ф. қ. Гавҳарафшон **كوهر افشان**

ГАВҲАРФИШОН *كوهر فشان* ф. қ. Гавҳарафшон **كوهر افشان**

Килки гавҳарфишон — гавҳар сочувчи қалам, гўзал ёзувчи қалам.

ГАДО *گدا* ф. Гадоӣ, тиламчи.

ГАДОПЕША *گدايشه* ф. Гадоӣликка ўрганган.

ГАЖИМ *كجيم* қ. Кежим. **كيجيم**

ГАЖДУМ *كزدم* ф.-қ. Каждум. **كزدم**

ГАЖҚОРЛИҒ *كجكارليغ* Ганч ишлатиш, ганчланган.

ГАЗ *گاز* ф. 1. Юлғун (йилғин) ўсимлиги; 2. Камоннинг парез ўқи:

Биров газ бирла бўлғой қотилинг,

Ё гуруҳа бирла қилғой бисмилинг. (Л. Т.)

ГАЗАҚ *گازك* I Май ичганда кетидан ейиладиган оз миқдор

овқат ёки ширилик, закуска: Қилиб май аро най-шакардин *газак*. (С. И.)

ГАЗАҚ *گازک* II Яранинг совуқ тегиб қизариши.

ГАЗАНД *گازند* *ф.* Зарар, зиён-заҳмат, офат: Газанд ермак — зиён-заҳмат ермоқ.

ГАЗАНДА *گازنده* *ф.* Чақадиган; тишлайдиган; кншига зиён-заҳмат етказувчи; чақадиган ҳашарот.

ГАЗДАСТА *گازدسته* *ф.* Қамчи.

ГАЗИСТОН *گازستان* *ф.* Юлғунзор.

ГАЗОФ *گازاف* *ф.* 1. Бемаъни, беҳуда, асоссиз сўз; **Лофу газоф** — лоф-қоф, беҳуда валақлаш; 2. Беҳад, беҳисоб.

ГАЛА *گاله* *ф.* Тўда, тўп; Ҳайвонлар тўдаси.

ГАНДА *گنده* *ф.* Емон, ярамас; **Ганда димоғ** — Такаб-бур, баланддимоғ, димоғдор.

ГАНДАРАМАК *گنداراماک* Бадбўйликдан жирканиб ҳуши кетмак.

ГАНЖ *گنج* *ф.* Олтин, кумуш, жавоҳирот каби қимматбаҳо ашё тўплами, хазина, тўпланган бойлик:

Руқъан эҳсондин, эй мунъим, гадо жомини бер-Ким, бу янглиғ *ганж* топмас кимса бу вайрон аро. (Н.Ш.).

Ганжи бақо-маж: Абадийлик, мангулик бойлиғи; **Ганжи бодовард** — Шамол келтирган хазина; Хисрави Парвизнинг саккиз хазинасидан иккинчисининг номи [афсонага кўра — Рум қайсари Парвиздан қўрқиб, мол-ашё, олтин-кумушини кемаларга ортиб, оролга қочираётганда денгизда қаттиқ шамол туриб, кемаларни Парвиз томонга сурган; Парвиз бу бойлиқни қўлга тушириб, хазина қилган ва у хазинага «Ганжи бодовард» ном қўйган]; **Ганжи равон** — Ҳаракатдаги хазина, қорун хазинаси; **Ганжи роз** — Сирлар хазинаси; **Ганжи Қорун** — Қорун тўплаган жуда катта хазина [афсонага кўра — Мусо Пайғамбар қарғиши билан Қорун ва хазинаси ер остига чўкиб кетган]; умуман катта бойликдан қиноя; **Ганжи ҳусн** — Ҳусн бойлиғи.

ГАНЖА *گنجه* Озарбайжонда Низомий туғилиб ўсган ва дафн этилган шаҳар; **Ганжа ором** — Ганжада кўмилган, яъни Низомий.

- ГАНЖИНА **کنجینه** *ф.* Хазина (қ. ганж **کنج**)
- ГАНЖУР **کنجور** *ф.* Хазиначи, хазиналарни сақловчи.
- ГАНЖПОШ **کنجپاش** *ф.* 1. Хазина сочувчи; 2. *маж.* Қимматли сўз айтувчи; Ганжпоши ганжа ором — *маж.* Ганжали машҳур шоир Низомий.
- ГАНЖРЕЗ **کنجریز** *ф.* 1. Хазина тўқувчи; 2. *маж.* Қимматли, чуқур маъноли сўз айтувчи.
- ГАНЖСАНЖ **کنجسنج** *ф.* Хазина ўлчовчи.
- ГАНЖФИШОН **کنجفشان** *ф.* Хазина сочувчи.
- ГАР **گر** I *ф.* Агар сўзининг қисқарган шакли.
- ГАР **گر** II *ф.* Сўз бирикмасида «келувчи, ишловчи» маъноларида келади: Суратгар — Сурат ишловчи, рас-сом.
- ГАРД **گرد** I *ф.* Чапғ, тўзон, ғубор; Гарди бало — Бало тўзони; Гардангиз — Чапғитувчи, чапғитадиган.
- ГАРД **گرد** II *ф.* Сўз бирикмасида келиб, «айланувчи, кезувчи» маъносини ифодалайди; Оламгард — Оламни айланувчи; Шабгард — Тунда кезувчи; тун қоровули; *маж.* Ой.
- ГАРДАН **کردن** *ф.* Бўйини.
- ГАРДАНБАСТА **کردن بسته** *ф.* Бўйини боғлиқ; Гарданбаста қул — Бўйини боғлиқ қул:
- Бўлуб рухсориға ҳар сори гуллар,
Жилилик барча гарданбаста қуллар. (Ф. III.)
- ГАРДАНДА **کردنده** *ф.* Айланувчи, кезувчи.
- ГАРДАНКАШ **کردن کش** *ф.* Бўйини товловчи, итотсиз, бўйсунмовчи.
- ГАРДАНФИРОЗ **کردن فراز** *ф.* Бўйини узун, қаққайган, такаббур.
- ГАРДИШ **گردش** *ф.* 1. Чамбарак; 2. Айланиб юриш, сайр этиш; айланма, қайрилиш; 3. Тўнтарилиш; 4. Айланиб юриш, сайр этиш;
Гардиши айём — Замона айланиши, жунлар ўтиши.
- ГАРДЙАЗДИЙ **کردیزدی** *ф.* Гардйаздий меъжар — Аёллар ёпинадиган тўр рўмолга ўхшаш бир хил нафис рўмол.
- ГАРДНОМА **کردنامه** *ф.* Бировнинг бошини айлантириш учун ёзилган дуо тумори.

ГАРДОЛУД **کردآلود** *ф.* Чанг босган, чангли.

ГАРДОН **گردان** *ф.* Айланадиган, айланма; Гунбади [гунбази] гардон — Айланувчи гунбаз; осмон, фалак; Саргардон — Боши айланган, Гардон сипехр — Айланувчи осмон.

ГАРДУН **کردون** *ф.* Фалак, осмон, кўк:

Ҳар неча тўфони исёним чиқар *гардунга* мавж.
(Н. Ш.)

Гардуни воло — Юксак осмон; Гардуни олий асос — Энг юксак осмон; Гардун сифатлиғ — Қажравлик, бевафолик, терслик; Гардун маснадо! — Юксак тахт эгаси (подшога хитоб); Гардун навард — Қўкда кезувчи.

ГАРДУНВОР **کردونوار** *ф.* Қўкдай, осмон каби; Гардунвор қад — Қўкдай юксак қад:

Эй Навоий, ул қуёш васлин гадолиғ қилғоли,
Зоҳир айлабмен сариглиғ далқу *гардунвор қад.*
(Ғ. С.)

ГАРДУНЖАНОБ **گردونجناب** *ф.-а.* Қудратли, даргоҳи кенг; Салотини гардунжаноб — Даргоҳи кенг султонлар:

Валекин аолийга тушса ҳисоб-
Ки, бўлғой салотини *гардунжаноб.* (С. И.)

ГАРДУН ИҲТИШОМ **کردوناحتشام** *ф.-а.* Зўр, ҳашаматли.

ГАРДУНКЎБ **کردونكوب** *ф.* Қўкларга кўтарилган.

ГАРДУНМАОБ **کردونمآب** *ф.-а.* Осмонга тегишли; Субҳи гардунмаоб — Осмондан ёришувчи тонг:

Алам чекти чун субҳи *гардунмаоб,*
Юз очти шаҳи мағриби интисоб. (С. И.)

ГАРДУНМАҚОМ **کردونمقام** *ф.-а.* Баланд мартаба.

ГАРДУНСАРИР **کردونسرير** *ф.-а.* Қудратли подшо.

ГАРДУНСО **کردونسا** *ф. қ.* Гардунсарой **گردونسرای**

ГАРДУНСОЙ **کردونسای** *ф.* Қўкка тегувчи, кўкда юрувчи.

- ГАРДУНХИРОМ *کردون خرام* *ф.* Кўкда кезувчи.
 ГАРДУНШИКОФ *کردون شڪاف* *ф.* Ўткир, кескир, кўкин
 тешадиган.
 ГАРДУНШУКУҲ *کردون شڪوه* *ф.-а.* Кўкдай шужуҳли,
 савлатли; Доройи гардуншукух — Осмон каби баланд
 шукуҳли Доро.
 ГАРМ *كرم* *ф.* 1. Иссиқ, қизиқ, қизғин; 2. Ёқимли; очиқ
 чеҳрали; 3. Тез жаҳл; 4. Чаққон; югурик; Ҳангомани
 гарм кўрмак — Воқеани қизғин билмоқ:

Қазодин кўруб *гарм* ҳангомани,

Йўнуб «Хамса» таҳририга хомани. (С. И.)

Гарм шикор ўлмоқ — Қизғин ов қилмоқ.

- ГАРМДИМОҒ *کردماغ* *ф.* Димоғи чоғ, хурсанд, шод.
 ГАРМКИН *كرم كين* *ф.* Қаттиқ ғазаб.
 ГАРММЕҲР *كرم مهر* *ф.* Меҳри иссиғ, муҳаббатли:

Ул қуёш ҳар дам бўлуб бир зарра бирла *гарммехр*.
 (Ғ. С.)

- ГАРМПЎИ *كرم پوي* *ф.* Тезюрар, чопағон, югурик.
 ГАРАМПЎИЛУҚ *كرم پوي لوق* Тез юрувчилик, тез юриш-
 лик.
 ГАРМРАВ *كرم رو* *ф.* Тезюрар, тезкетар, суръатли; Гарм-
 рав ашк — илтиқ кўз ёши; Барқи гармвар — Тез суръ-
 атли чақмоқ:

Гармрав ашк совуғ оҳ эттилар ожиз мени,
 Ваҳки, ишқингдин юзумга келди кўп иссиғ-совуғ.
 (Б. В.)

- ГАРМСЕР *كرم سير* *ф.* Иқлими иссиқ мамлакат:

Бу мулки дурур *гармсер* ул тарийқ. (С. И.)

- ГАРМХЕЗ *كرم خيز* *ф.* Тез юришли, тез ҳаракат.
 ГАРАМХЎИЛУҚ *كرم خوي لوق* *ф.* Қизғинлик, қаттиқ ҳа-
 рорат.
 ГАРМШНҚОР *كرم شكار* *ф.* Қизғин ов.

ГАРОЙ *کرای* *ф.* Сўз бирикмасида, «хоҳловчи, ихтиёр қилувчи» маъноларида келади: **Гурбатгарой** — Гарибликни, гурбатда яшашни хоҳловчи, ихтиёр қилувчи.

ГАРОН *کران* *ф.* 1. Оғир, вазмин; 2. Мўл, кўп миқдордаги; 3. Қимматли; қимматбаҳо; қиммат; 4. Муҳим; **Гарон санг** — Тоши оғир, вазмин:

Улувви қадринг айлаб кўкка оҳанг,
Шукуҳи ҳилмдин зотинг *гарон санг.* (*Ф. Ш.*)

ГАРОНА *کرانه* *қ.* Карона.

ГАРОНБОР *کران بار* *ф.* Оғир; юки оғир. •

ГАРОНЖОН *کران جان* *ф.* Оғиртабиат, имиллаб ҳаракат қилувчи, хушёқмас.

ГАРОНЖОНЛИҒ *کران جانليغ* Оғиртабиатлик, оғирлик, вазминлик.

ГАРОНМОЯ *کرانمايه* *ф.* Қимматбаҳо, қимматли; аҳамиятли, фойдали; **Дурри гаронмоя** — қимматбаҳо инжу.

ГАРОНХЕЗ *کران خيز* *ф.* Сусткаш, секин, имиллаган.

ГАРОНХОБ *کران خواب* *ф.* Уйқуси қаттиқ.

ГАРРОЙ *کرای* *ф.* Томирдан қон олувчи; сартарош. **ГАЧА, ГАЧЧА** *کچه* *ф.* Чиройли (фасиҳ) сўзлай олмовчи, галча.

ГАЧКОРЛИҒ *کچ کارليغ* *ф.-қ.* Кажкорлик.

Бўлуб *гачкорлиғ* сиймин равоқи,
Нечукким, қош нчинда кўзинг оқи. (*Ф. Ш.*)

ГАШТ *کشت* *ф.* Айланиш, кезиш, сайр этиш; **Гашт қилмоқ** — Айланмоқ, кезмоқ.

ГАҲ *که* *ф.-қ.* Гоҳ *گاه*

ГАҲ, ГАҲЕ *که، کهي* *ф.* Гоҳо-гоҳо, баъзан, баъзида.

ГАҲЕ *کهي* *ф.* Гоҳо, баъзан.

ГАҲУ БЕГОҲ *کهو بيگاه* *ф.* Вақт-вақт, вақтли-вақтсиз.

ГЕЗАРМАҚ *کيزارماک* Гезармоқ, ранги ўчмоқ.

ГЕЗЛАМАҚ *کيزلاماک* Бекитмоқ, яширмоқ.

ГЕЧ *کچ* *ф.* Бош айланиш, гангиб қолиш, довдираш; **Мағзини геч қилмоқ** — Миясини гангитиб қўймоқ;

Қилаолмайини эл қиёснин ҳеч.
Таҳайнор анинг мағзини қилди геч. (С. Н.)

ГИЗОФ, ГУЗОФ **گزاف** қ. Газоф.
ГИЕҲ, ГИЕ **گياه, گيا** ф. Гиё, ўсимлик; Гиёҳи меҳр қ.
меҳригиёҳ:

Айтсам хуштур кўнгул боғи гиёҳи меҳр пла.
Дерки, бу жавҳарни тенгри бермамиш пўлодима.
(Б. В.)

Даҳр боғида гиёҳи меҳр ҳаргиз бутмади,
Гар десагким, кўрмайин бемеҳрлик бу сўзга бут.
(Ғ. С.)

ГИЛ **گل** ф. Лой; балчиқ.
ГИЛА **گله** ф. Гина, ўпкалаш.
ГИЛАМАНДЛИҒ **گله مندلیغ** Гинахонлик, гина сақлаш.
ГИЛЕМ **گليم** ф. Гилам.
ГИР **گير** ф. Сўз бирикмасида «олувчи, тортувчи» маъно-
сида келади: **Бодгир** — 1. Шамол тортар туйнук;
2. маж. Бурун тешиги; **Дилгир** — Дилни олувчи, дилни
сиқувчи; зик; **Миёнгир** — Бел олувчи, беллашувчи,
курашчи; **Иқлимгир** — Мулк олувчи, подшо; **Ором-
гир** — Ором олувчи, тинчланган.
ГИРД **گرد** ф. Атроф, айлана; теваарак; қирғоқ; **Гирд
ўлмак** — Тўпланмоқ, тўп бўлмақ; **Гирд узор** — Юма-
лоқ юз, жулча бет.
ГИРДБОД **گردباد** ф. Уюрма, қуюн.
ГИРДБОЛИШТ **گردبالشت** ф. Атрофига гажим тутил-
ган тўғарак ёстиқ.
ГИРДГОҲ **گردگاه** ф. 1. Бел; 2. Камар; 3. Биқин.
ГИРДЛИҒ **گردلیغ** Учи қайрилган.
ГИРДОБ **گرداب** ф. Сувнинг айланиб, уюрма бўлиб оқи-
ши.
ГИРЕН **گريان** ф. Йиғловчи, йиғлаб турган.
ГИРИБОН **گريبان** ф. Қийим ёқаси; **Чоки гирибон** —
Ёқа йиртиғи.
ГИРИФТОР **گرفتار** ф. Йўлиққан, учраган, асир бўлган,
банд бўлган; **Гирифтор айламак** — Йўлиқтирмақ,
банд қилмоқ.

ГИРИФТОРЛИҚ *گرفتارلىق* Иўлиққанлик, боғланганлик, берилиш.

ГИРИХ *گروه* *ф.* 1. Тугун; бурушиқ; чигал; 2. *маж.* Қийинчилик; 3. Қошнинг чимирилиши.

ГИРИХГИР *گروه گر* *ф.* Тугунли, чигалланган; **Зулфи гирх-гир** — Чигал соч, буралган соч:

Занахдоним била зулфи *гирихгир*,
Ҳазини кўнглунга эркин гоҳу занжир (*Ф. Ш.*).

ГИРИХҚОР *گروه کار* *ф.* 1. Чигаллаштирувчи, тугун со-
лувчи; 2. Чимирувчи.

ГИРИХҚУШО *گروه کشا* *ф., қ.* **Гириҳқушой** *گروه کشای*

ГИРИХҚУШОЙ *گروه کشای* *ф.* 1. Тугунларни ечувчи; банд-
ларни очувчи; 2. *маж.* Қийин ишларни ҳал қилувчи.

ГИРИХНОК *گروه ناک* *ф.* Тугунли, қийин, чигал.

ГИРОМИЙ *گرومى* *ф.* Қимматли, азиз; севимли.

ГИРУДОР *گيرودار* *ф.* Олишиш; жанг.

ГИРЯ *گريه* *ф.* Йиғи, кўз ёши тўкиш.

ГИСУ *گيسو* *ф.* Ўрилган соч.: **Икки гисуйи анбарин** —
анбар сочувчи ўрилган икки соч:

Дема зулф, икки *гисуйи анбарин*,
Қарортиб алар атридин мушкини чин. (*С. И.*)

ГИТИ *گيتى* *ф.* Олам, дунё, жаҳон.

ГИТИНАВАРД *گيتى نورد* *ф.* Жаҳон кезувчи; **Гитина-
вард бўлмоқ** — Жаҳон кезмоқ.

ГИТИНАМО *گيتى نما* *ф.* Жаҳонни кўрсатувчи (Искан-
дар Зулқайнайн ихтироъ қилган ва дунёда мавжуд
нарсаларни ўзида акс эттирадиган ойна, буни «гити-
намо» ёки «ойинаи гитинамо» дейдилар).

ГИТИПАНОХ *گيتى پناه* *ф.* Дунё суянчиги, подшо.

ГИТИСИТОН *گيتىستان* *ф.* Дунёни забт этувчи, под-
шо.

ГИТИФУРУЗ *گيتى فروز* *ф.* Дунёни ёритувчи; **Меҳри ги-
тифуруз** — дунёни ёритувчи қуёш.

ГИНЯХ *گينه* *ф.; қ.* Гиёҳ, *گينه*

ГОВ *گاو* *ф.* Ҳўкиз.

ГОВМИШ *گاو مېش* *ф.* Қўтос.

ГОЖ **گاز** *ф.* Жой, ўрин.

ГОМ **گام** *ф.* Қадам, одим; Гом-багом, гом-баргом — Қадам-бақадам, аста-секин; Гом ранжа айламак — Қадам ташламоқ, юрмоқ, қатнамоқ; Гом урмоқ — Юрмоқ.

ГОҲ, ГАҲ I **گاه، كه** *ф.* Вақт; баъзи вақтда, баъзан; Гоҳи такаллум — Сўзлаш вақти.

ГОҲ, ГАҲ II **گاه، كه** *ф.* Сўз бирикмасида келиб, жой, ёки вақт маъноларини ифодалайди; Қоргоҳ — Иш жойи, ишхона; *маж.* Дунё; Оромгоҳ — Истироҳат жойи; ётоқ.

ГОҲII **گاهى** *ф.* Гоҳо, баъзан, баъзи вақт.

ГУВОҲ **گواه** *ф.* Гувоҳ, шоҳид.

ГУВОРО **گوارا** *ф.* Ёқимли, мазали, хуштаъм; тез ҳазм:

Неким бўлса мизожингга *гуворо*,
Анга кўп майл қилма ошкоро. (*Ф. Ш.*)

Роҳи гуворо — Хуштаъм май.

Соқиле, жомидилоро хуштур,
Ичида *роҳи гуворо* хуштур. (*Ф. Ш.*)

ГУГИРД **گுகرد** *ф.* Гугурт; Гугирди аҳмар — Қизил гугурт; Гугирд ўти — Олтингугурт.

ГУДОЗ **گداز** *ф.* 1. Эрувчи, куювчи; 2. Эриш, куйиш:

Шамъ ўртар демагил, парвонани ким билдиким,
Шамъига парвона кўнгил ўтидини эрмас *гудоз*.
(*Ф. К.*)

Шоҳ бўстонида юз гул жилвасоз,
Сенда ҳижрон шуъласидин минг *гудоз*. (*Л. Т.*)

Гудоз топмоқ — Эримок, куймоқ, ёнмоқ; Гудоз айламак — Куйдирмоқ, эритмоқ; Гудозу сўз — Эриш, ёниш (бу маънода сўз бирикмасида ҳам келади: қ. Оҳангудоз).

ГУДОЗАНДАЛИҒ — Эритувчилик, эритиб қуювчилик.

ГУЗАР **گذر** *ф.* Ўтиш, кечиш; ўтиш жойи; кечиб ўтиладиган жой, кечув; Гузар айламак, қилмоқ — Ўтмоқ.

ГУЗАРГОҲ **گذرگاه** *ф.* Ўтиш жойи; кечув:

Эй Навонӣ, ул мақомимдур, *гузаргоҳим* эмас. (*Ф. К.*)

ГУЗАРИЙ *كدرى* ф. Уткинчи.

ГУЗИН *كزين* ф. 1. Сайланган, танланган; 2. Танловчи, эҳтиёт этувчи; Фарҳоди гузин — Таниқли Фарҳод.

ГУЗИР *كدير* ф. 1. Чора, илож, тадбир:

Неча фикр эткан ҳақими бепазир,
Кўрмади ул иш давосидин *гузир*. (Л. Т.)

2. Қочиш; Иўқ гузир — илож иўқ; қочиш мумкин эмас.

ГУЗОР *كذار* ф. 1. Утказувчи; ўтувчи; ўтавчи; 2. Йўл:

Вафоға чунки жафодур эваз хуш уни фориг-
Ки, ишқ кишвариға тушмаиш *гузори* анинг. (Б. В.)

Тушмаиш *гузори* анинг — Унинг йўли тушмаган;
Гузор этмак -- Утмоқ, йўли тушмоқ.

ГУЗОРАНДА *كذارنده* ф. Утказувчи, кечириб қўювчи; адо этувчи, баён этувчи; нақл қилувчи; ҳикоячи; Сўз гузорандаси — Сўзни адо этувчи, нақл этувчи; ҳикоячи.

ГУЗОРИШ *كذارش* ф. 1. Утказиш; 2. Ҳикоя қилиш, нақл этиш; ҳикоя, нақл; *Гузориш қилмоқ* — Ҳикоя қилмоқ; *Гузориш дебчаси* — Ҳикоянинг муқаддимаси:

Бу чиний нигориш *гузорандаси*,
Эрур бу *гузориш* нигорандаси. (С. И.)

ГУЗОФ *كزاف* ф.; қ. Газоф.

ГУЛ *گل* ф.: Гули Ирам — Боғи Ирам гули (қ. Ирам *ارم*); Гули насрин — Настаран — бир хил оқ ва нимпушти гул; Гули ношугуфт — Очилмаган гул; Гули оташин — ёки оташин гул — оташ (аланга) рангли гул, қизил гул:

Қилибтур *гули оташин* гунчаси,
Кўнгулни ўгуш сўзи ҳижрон менго. (Н. Ш.)

Оташин *гулдек* гумон қил доғи ҳижрон оллида.
(Н. Ш.)

Гули раъно — Усти сариқ, ичи қизил бир хил гул;

гўзал ва нафис гул; Гули рухсор — гўзал юз; Гули сабоҳ — Тонг гули, тонгда очилган гул; *маж.* Тонг гўзали; Гули садбарг — Қирқоғайни гули (*айн.* юз баргли гул):

Жолалар эрмас гули *садбарг* узаким айламиш,
Жисмини тишлар била ҳажрингда юз парканд гул.
(*Н. Ш.*)

Гули саврий — Ҳар қандай қизил рангли гул; Гули тарий — Сўлимаган, тоза гул; Гули ҳумро — Қизил гул:

Қил ҳаво ул гули мийно сари,
Майл кўргуз ул гули *ҳумро* сари. (*Л. Т.*)

ГУЛ ЧОҒИ — Гул фасли, баҳор чоғи, булбуллар сай-
райдиган вақт:

Оташин гул жилва қилғоч *гул чоғи*. (*Л. Т.*)

ГУЛАНДОМ *گل اندام* *ф.* Гулбадан, гул монанд, хуш-
бичим. Сарви гуландом — Гўзал ёр:

Ҳам гул иси, ҳам сарв бўйи кўнглима ёқмас,
То эврур ул *сарви гуландом* кўнгулда. (*Н. Ш.*)

ГУЛАФШОН *گل افشان* *ф.* Гул сочувчи, гулдек очилиб
турувчи.

ГУЛБАРГ *گل برک* *ф.* Гул япроғи; атиргул; Гулбарги
тарий — Янги очилган тоза гул:

Упса лаълингги Навоий сенга хуш келмас вале
Хуш турур гулгун қадаҳ даврингда *гулбарги тари*.
(*Ф. С.*)

ГУЛБИЗ *گل بيز* *ф.* Гул сочувчи, гуллатувчи; **Насими**
гулбиз — Гул ҳидини таратувчи майин шамол.

ГУЛБОНГ *گل بانگ* *ф.* Баланд, ёқимли овоз; булбул
овозн.

ГУЛБОР *گل بار* *ф.* Гул ёғдирувчи, гул тўқувчи.

ГУЛБУН *گل بون* *ф.* Гул дарахти, гул туши, гул бутаси.

ГУЛБҮИ *گلپوی* *ф.* Гул ҳидли, хушбӯй.

ГУЛГАШТ *گلگاشت* *ф.* 1. Гулзор сайри; 2. Гулбоғ; гузал жой; Гулгашт этмак — гулбоғни сайр қилмоқ:

Гар аҳбоб *этсалар гулгашт*, эй жону кўнгул, бор-
манг,
Нединким, сиз биров ҳажри ғамига мубталодурсиз.
(Б. В.)

ГУЛ-ГУЛ *گل گل* *ф.* Чаман-чаман, қип-қизил ва жуда чиройли, гулдор.

Сарвға гулнор баргидин либос эткан киби,
Чекти *гулгул* ҳулла нақш қаддиға жонон қизил.
(Б. В.)

ГУЛГУН *گلگون* *ф.* Гулранг, пуштиранг; Гулгун сириск — Қип-қизил кўз ёши; Гулгун ҳарир — Гулранг ҳарир; Гулгун ўтук — Қизил этик; Гулгун қадаҳ — Қизил май идиши; Гулгун қабо — Қизил кийим.

ГУЛГУНА *گلگونه* *ф.* 1. Юзни қизартирадиган элик;
2. Қизил; Гулгуна айламак — Юзни қизил қилмоқ:

Шоҳиди давронға гўё, эй тараб машшотаси,
Бодадин *гулгунаву* соғарни кўзгу айладинг.
(Б. В.)

ГУЛГУНПУШ *گلگونپوش* *ф.* Қизил кийимли, қизил кийган; Қип-қизил.

ГУЛДАСТАБАНД *گلداسته بند* *ф.* 1. Гулни дасталаб боғловчи; 2. Гулдаста; 3. *маж.* Қуёш.

ГУЛЖАБИНЛИҒ *گلجبین لیغ* Гулдай сўлим, ҳусндор.

ГУЛЗОР *گلزار* *ф.*: Гулзори Халил — Нақлга кўра Иброҳим пайғамбарнинг душмани — Намруд катта ўт ёқтириб, шу ўтга уни ташлатган, ўт эса уни қуйдириш ўрнига гулзорга айланган эмиш. Шу ўтни «Гулзори Халил» деб атаганлар; Гулзори аласт — «Аласт» гулзори, яъни азалда руҳларни яратиш ҳангоми.

ГУЛГАЗ *گلگز* *ф.* Кўжимтир товланадиган қизил.

ГУЛСИТОН, ГУЛСИТОН *گلستان* *ф.* 1. Катта гулзор, гулбоғ; 2. «Гулистон» — Шайх Саъдий Шерозийнинг машҳур асари.

- ГУЛМИХ **گل ميخ** *ф.* Қалпоқдор узун миx.
 ГУЛНОР **گلنار** *ф.* 1. Қизил гул, анор гули; 2. *маж.* Қип-қизил; **Майи гулнори** — Қизил май.
 ГУЛНОРГУН **گلنارگون** *ф.* Гулнор рангли, анор гули рангли.
 ГУЛНОРИЙ **گلناری** *ф.* Қизил рангли, анор гули рангли.
 ГУЛОБ **گلآب** *ф.* Атиргул суви, атиргул баргини қайна-тиб, буғлатиб олинадиган хушбўй сув:

Оқмади хай узоридин лаълиғаким, ҳакими сунъ,
 Эзди ҳаёт шарбатин, эмди урар гулоб анго.
 (Н. Ш.)

- ГУЛОБ ОМИЗ **گلآب آميز** *ф.* Гулоб аралаш; гулоб исли.
 ГУЛОБХОНА **گلآب خانه** *ф.* Гулоб қилинадиган ва сақ-ланадиган уй.
 ГУЛ ОГИН **گل آگين** *ф.* Гулдор, кўп гулли, гул билан безалган.
 ГУЛОМИЗ **گل آميز** *ф.* Гул аралаш, гул ҳидли.
 ГУЛРОЙЛИҚ **گل آرای ليق** 1. Гул билан безашлик;
 2. *маж.* Хуш адолик, гўзал тараннум; **Гулоройлиқ қилмоқ** — Гул билан безамоқ; Хуш тараннум қилмоқ.
 ГУЛПОШ **گل پاش** *ф.* Гул сочувчи; гулловчи, гул очувчи.
 ГУЛРАНГ **گل رنگ** *ф.* Гулранг, атиргул рангли; қизил; **Гулранг елак**—қисқа енгли устки қизил кийим.
 ГУЛРЕЗ **گل ريز** *ф.* 1. Гул тўкувчи, гул тўкиш, гул сочиш; 2. *маж.* Бир хил ўт ўйини (бу ўйинда ўт учқун-лари юқорига кўтарилиб, юқоридан шастга худди гул япроқлари сочилиб тушгандай бўлиб ёғилади):

Сипеҳрким, қилур анжум шароридин *гулрез.* (М. Қ.)

- ГУЛРЕЗЛИҚ **گل ريز ليق** Гул ҳиди сочишлик, хушбўй ҳид тарқатишлик; ўт ўйини қилиш.
 ГУЛРУХ, ГУЛРУХСОР, ГУЛРҲ **گل رو، گل رخصتار، گل روه**
ф. Гулюз, гўзал юзли, чеҳраси иссиқ; Қуёш гулру-хи — *маж.* Подшоҳ севгилисн.
 ГУЛРУХСОР **گل رخصتار** *ф.*; *қ.* Гулрух **گل روه**
 ГУЛРҲ, ГУЛРҲЙ **گل رو، گل روي، گل روه** *ф.*, *қ.* Гулрух. **گل روه**

ГУЛСИТОН **کلیستان** ф.; қ. Гулистон **کلیستان**
ГУЛФИШОН **کل فشان** ф.; қ. Гулафшон **کلی فشان**
ГУЛФОМ **کلفام** ф.; қ. Гулранг **کل رنگ**; Курсийи гулфом
— Қизил курси:

Қўюб тахт оллида курсийи *гулфом*,
Бўлуб устида Мулкороға ором. (Ф. Ш.)

Бодаи гулфом — Қизил май.

ГУЛФОШ **کل فاش** ф. Гул тарқатувчи, гул ҳиди ёювчи;
ўт сочувчи; **Насими гулфош** — Гул иси ёювчи шамол.

ГУЛХАД **کل خد** ф. Гул ёноқ, чеҳраси гўзал.

ГУЛХАН **کلغن** ф. Еқилган ўт; олов; ўтхона; Ўт ёқила-
диган жой; Ҳаммом ўтхонаси, гўлах.

ГУЛХАНИЙ **کلغنی** ф. 1. Ҳаммом гўлаҳида ўт ёқувчи;
гўлаҳи; 2. Утга ўрганган; **Гулханийдин гулхан олоти**
тамаъ қилмоқ — Гўлаҳда ўт ёқувчи (гўлаҳи)дан гў-
лах асбоб-анжомини сўрамоқ.

ГУЛЧЕҲРА **کل چهره** ф. Чеҳраси гулдай, гўзал.

ГУЛЧИН **کل چین** ф. Гул терувчи; боғбон.

ГУЛШАН **کلشن** ф. 1. Гулбоғ, чаман; **Гулшани вақт** —
Қизил гуллар очилган, чоғ:

Навойи *гулшани* вақтига эҳсон ёмғурини ёғдур-
Ки, андоқ гул била булбулға йўқ, баргу наво пайдо.
(Н. Ш.)

Гулшани хулд — Мангулик гулбоғи.

2. *маж.* Жаннат; **Гулшани мийно** — 1) Осмон, кўк;
2) Энг гўзал гулзор:

Қил ҳаво ул *гулшани мийно* сарн. (Л. Т.)

ГУЛШАНВОР **کلشن وار** ф. Гулшандай, чаман каби.

ГУЛЪУЗОР **کل عذار** ф.-а.; қ. Гулрух **کل رخ**

ГУЛҚАНД **کل قند** ф. 1. Атиргул япроғи билан шакарни
аралаштириб офтобда пиширилган ҳолва (дори навъ-
ларидан):

Юзу лаъли ҳажридин бемор ўлубмен, эй ҳаким.
Умр зойиъ қилма, қилмас чулки ул *гулқандинг* илож.
(Б. В.)

2. *маж.* Севгилининг лаби.

ГУЛҲОЧА **كلهاچه** *ф.*: Гулҳоча гул. Нақорат; Қўшиқнинг банд-бандида такрорланадигақ (*читти гуло, читти гул* каби) сатр.

ГУМ **گم** *ф.* Йўқ, йўқолган; Гум бўлмоқ — йўқолмоқ; Гум этмак — Йўқ қилмоқ.

ГУМНОМ **گم نام** *ф.* Номсиз, номи ўчган, номаълум, эътибордан қолган.

ГУМОШТА **گماشته** *ф.* Бирор ишни олиб боришга, ба-жаришга вақил қилинган киши.

ГУМРАҲ **گمراه** *ф.* қ. Гумроҳ

ГУМРОҲ **گمراه** *ф.* 1. Йўлини йўқотган, йўлдан адашган;

Деди Қумриким: — «Аё фархундарой,
Ғафлату *гумроҳларга* раҳнамоӣ. (*Л. Т.*)

2. Йўлдан озган, гуноҳкор:

Деди ул *гумроҳни* судраб келтурунг,
Хизматимға еткуруб бўйини узуиғ. (*Л. Т.*)

ГУМРОҲВАШ **گمراهوش** *ф.* Гумроҳдай, йўлдан озгандай.

ГУМРОҲЛИҒ **گمراه ليغ** Йўл йўқотиш, адашганлик, йўлдан озганлик.

ГУМШУДА **گم شده** *ф.* Йўқолган, йўқ бўлган; адашган.

ГУН **گون** *ф.* Сўз бирикмасида келиб, ранг, рангли, тусли маъноларини билдиради; **Кофургун** — Кофур рангли, оқ, оппоқ; **Нилгун** — Нил рангли, кўк; **Шафақгун** — шафақ тусли, қизил.

ГУНА **گونه** *ф.* Тур, хил; ҳар гуна — Ҳар хил.

Қаюмарс давронидин то бу давр-
Ки, келди мулук ичра *ҳар гуна* тавр. (*С. И.*)

ГУНА-ГУНА **گونه گونه** *ф.* Хилма-хил; Гуна-гуна таом — Хилма-хил овқат:

Ҳамул хон аро *гуна-гуна таом*,
Бўлуб лаҳза-лаҳза табиатқа ком. (*С. И.*)

ГУНАҲ **گنه** *ф.* Гуноҳ, жиноят.

ГУНАҲБАХШ **گنه بخش** *ф.* Гуноҳни кечирувчи, бағишловчи:

Гунаҳбахш сен бўлғилу журмпўш
Шафоатгари лек хайрулбароё. (Ф. К.)

ГУНБАД (ГУНБАЗ) **گنبد** *ф.* Гумбаз; Гунбази гардон, гунбади даввор, гунбади давворсо — 1) айланувчи гумбаз, айланиб турувчи гумбаз; 2) *маж.* Осмон, кўк, фалак.

Гунбади мийно, гунбади мийну — 1) шийша ранг гумбаз, кўк гумбаз, олтин безакли гумбаз; 2) *маж.* осмон, кўк фалак; Гунбади хазро, гунбади ложувард — гунбаз, осмон.

ГУНГ **گنگ** *ф.* Соқов; Гунги мақол бўлмоқ — Сўзлаёлмай қолмоқ, соқовланиб қолмоқ.

ГУНГРАНМАК **گونگرانماک** *ф.* Ғазабланиб, аччиғланиб ўз-ўзидан гапирмоқ, гунранмоқ:

Лозими ишқ ўлди ҳижрон, бўлма ошиқ қилмаса,
Эмдиким, бўлдунг, таҳаммул айлабон *гунгранмағил.*
(Н. Ш.)

ГУНЖОЙИШ **گنجایش** *ф.* Сиғарлик, сиғадиган, сиғиш.
ГУНОГУН **گونگون** *ф.* Ранг-баранг, хилма-хил:

Кўргач анда элга *гуногун* азоб. (Л. Т.)

ГУНОҲ **گناه** *ф.* Гуноҳ; Кабира гуноҳ — Зўр гуноҳ.

ГУРД **گرد** *ф.* Паҳлавон, қаҳрамон; Гурди ваҳшийфиган — Ваҳшийни йиқитувчи паҳлавон.

ГУРДА **گرده** *ф.* 1. Бел; 2. Буйрак.

ГУРДАГОҲ **گرده گاه** *ф.* Биқин.

ГУРЗ **گرز** *ф.* Уруш қуролларида: гурзи, зўр тўқмоқ.

ГУРЗА **گرزه** *ф.*; *қ.* 1. Груз **گرز**; 2. Катта бошли илон;

Гурза мори дамон — Пишқирган катта бошли зўр илон.

ГУРИЗ **گريز** *ф.* 1. Қочиш; 2. Илож, чора; Гуриз солмоқ — Қочмоқ.

ГУРИЗОН **گريزان** *ф.* Қочувчи; қочган; қочган ҳолда.

ГУРУҲА **گروهه** *ф.* Камон (ёй) га солиб отадиган юма-лоқ ўқ, соққа:

Жон қуши қасдиға соғинғай *гуруҳа* бирла ёй,
Эй Навоий, кимки кўрса холи бирла қошини.

(F. C.)

- ГУРУҲО-ГУРУҲ **گروه گروه** *ф.* Тўда-тўда, тўп-тўп.
ГУСИЛ **كسل** *ф.* Узилиш, синиш; Узиш, синдириш;
Гусил топмоқ — Узилмоқ, синмоқ; Паймон гусил —
Аҳдини бузувчи.
ГУСИСТА **گسسته** *ф.* Узилган, узик, синиқ.
ГУСТАР **گستر** *ф.* Сўз бирикмасида «ёювчи, тарқатувчи»
маъноларида келади; Жафогустар — Жафо қилувчи;
Зулмгустар — зулм кўрсатувчи; Рухгустар — Рух бе-
рувчи.
ГУСТОХ **گستاخ** *ф.* Адабсиз, андишасиз, тортинмайди-
ган; тортинмас.
ГУСТОХЛИҒ **گستاخ ليغ** Ибосизлик, тортинмаслик.
Густохлиғ аён қилмоқ — Густохлик кўрсатмоқ, ибос-
излик қилмоқ;

Гар қуши қилса аён густохлиғ. (Л. Т.)

- ГУСТОХОНА **گستاخانه** *ф.* Густохлик билан, ибосизлик
билан.
ГУФТ **گفت** *ф.* Сўз, нутқ; Гуфту гузор — Сўзлашиб
олиш, гап-сўз; Гуфту шунид, гуфту шунуфт — Сўз-
лаш ва тинглаш, сўзлашиш, гап-сўз, баҳс-жавоб.
ГУФТОР **گفتار** *ф.* Сўз, сўзлаш, гапириш, суҳбат; Гуф-
тор этмак — Сўзламоқ; сайрамоқ.
ГУФТУГУ, ГУФТУГУЙ **گفتگوی، گفتگو** *ф.* Сўзлашиш,
суҳбат, гап таллашиш, гап-сўз.

Навоий ўлмади тавҳид *гуфтуғу* била фаҳм,
Магарки айлагасен тилни қатъу жонни фидо.

(H. Ш.)

- ГУҲАР **گهر** *ф.*; қ. Гавҳар. **گوهر**
ГУҲАРАФШОН, ГУҲАРФИШОН **گهرافشان، گهرافشان**
ф.; қ. Гавҳарафшон **گهرافشان**
ГУҲАРРЕЗ **گهریز** *ф.*; қ. Гавҳарафшон; Гуҳаррез ўлмоқ
— Ижод қилмоқ, назм айтмоқ. (кн.)

ГУҲАРЧИН **کهرچین** *ф.* Гавҳар терувчи.

ГУҲАРФИШОН **کوهر فشان** *ф.*; *қ.* Гавҳарафшон **کهر افشان**

ГУ **کو** *ф.* Сўз бирикмасида келиб, «айтувчи, қилувчи» маъносини билдиради; **Масъалагў** — Масала (диний қонун-қондаларни) баён қилувчи; **Хушомадгў** — Хушомад қилувчи.

ГУЁ **کویا** I *ф.* Гапирувчи, пухта ва бийрон сўзловчи; сайроқи; **Булбули гўё** — Сайроқи булбул.

ГУЁ, ГУЙЕ, ГУЙИЕ, ГУЙИ **کویا کویا** II *ф.* Гўёки, худди, айтайлик.

ГУЗ ПУШТ **کوز پشت** *ф.* Букри.

ГУЙ **کوی** I *ф.* 1. Тўпга ўхшаş ҳар бир юмалоқ нарса, тўп, шар; 2. «Чавгон» ўйинида ўртага қўйиб, от устидан учи эгри узун таёқ билан ўйналадиган кичкина ёғоч тўп; **Гўю чавгон** — Тўп ва учи эгри узун таёқ (*қ.* **Чавгон**); **Гўйи занахдон** — Ияк бағбақа айланаси; **Гўйи меҳр** — Қуёш тўпи, қуёш тўгараги; **Гўйи ғалтон** — Юмаланувчи тўп.

ГУЙ **کوی** II *ф.* Сўз бирикмасида келиб, «айтувчи, гапирувчи» каби маъноларни билдиради; **Туркийгўй** — Туркий тилда гапирувчи; **Форсийгўй** — форс тилида сўзловчи.

ГУЙЕ (ГУЙИЕ, ГУЙИ), ГУЁ **کویا کویا**
I Гўёки, худди, айтайлик.

Ед этибсен *гўйиё* боғи висол

Қим, бўлубсен бу сифат ошуфта ҳол. (*Л. Т.*)

ГУЙИ **کوی** II *ф.*; *қ.* Гўё. **کویا**

ГУР **کور** I *ф.* 1. Ёввойн эшак; 2. Шоҳ Баҳромнинг лақабн.

ГУР **کور** II *ф.* Қабр.

ГУРДАВ, ГУРТАҚ **کورتک، کوردو** *ф.* Чоққир ёввойн эшак.

ГУРҚАН **کوردکن** *ф.* Гўрков, гўр қазувчи.

ГУРТАҚ **کورتک** *ф.*; *қ.* Гўрдав.

ГУСОЛА **کوساله** *ф.* Бузоқ.

ГУСТАРМАҚ **کوستارماک** Кўрсатмоқ.

ГУШ **کوش** *ф.* Қулоқ; **Гўш айламақ** — Эшитмоқ, қулоқ солмоқ:

Меҳинбону қолиб ҳайрон сўзидин,
Сўзи чун *гўш* этиб, бориб ўзидин. (Ф. Ш.)

ГУША *کوشه* *ф.* 1. Бурчак, хилват; чекка жой; 2. Нарса-нинг бир чети, бурчи; 3. Қамоннинг гириш боғлана-диган боши (учи); **Гўша тутмоқ** — Ўзни панага (хил-ватга) олмоқ; **Гўшаи домон** — Этакнинг бир учи; **Гўшаи хилват** — Хилват жой; **Гўшаи меҳроб** — Меҳ-роб чеккаси, мачит бурчаги.

ГУШАНИШИН *کوشه نشين* *ф.* Хилватни ихтиёр қи-лувчи, дарвишлик йўлига кириб, кишилардан чеки-нувчи.

ГУШАТОБ *کوشه تاب* *ф.* Чолғу қулоғи.

ГУШВОРА *کوشواره* *ф.* Исирга, зирак.

ГУШМОЛ *کوشمال* *ф.* Қулоқ бураш, жазолаш, танбиҳ;
Гўшмол бермак — Жазоламоқ, танбиҳ бермоқ.

ГУЯНДА *کوينده* *ф.* Гапирувчи; айтувчи; бахши, ҳикоячи.

Д д

ДАББОБА *دبابه* *а.* Шатранж ўйинидаги доналардан бири.

ДАББОҒ *دباغ* *а.* 1. Кўнчи, тери пиширувчи. 2. Сигир терисидан қопга ўхшатиб ясалган ва ёй тийри (ўқи) ўтмайдиган қалин бир кийим. 3. *маж.* Қадимги «Шатранжи кабир» номли шатранж (шахмат)нинг сипоҳ доналаридан бири.

ДАБДАБА *دبدبه* *а.* 1. Тантана, савлат, ҳайбат. 2. Ба-ланд овоз, доврүқ.

ДАБИР *دبير* *а.* 1. Қотиб, мирза, секретарь; 2. *маж.* Ато-руд (Меркурий) сайёраси.

ДАБИРИСТОН *دبيرستان* *а.-ф.* *маж.* Мактаб (*айн.* ёзув уйи); **Дабиристон аҳли** — Мактаб ўқувчилари; **Дабиристони фано** — Фапоййлик мактаби.

ДАБИСТОН *دبستان* *а.-ф.* Ўқиш (адаб ўрганиш) уйи, бошланғич мактаб.

ДАБҚУР *دبقور* *Марта*, *карра:* *Етти дабқур* — Етти мар-та.

ДАБУР *دبور* *а.* Ғарбдан шарққа эсадиган шамол.

ДАВ **دو** *ф.* Сўз бирикмасида «югурувчи, чопувчи» маъноларида келлади; Тездав — Тез югурувчи, тез чопувчи; чопқир.

ДАВВОР **دوار** *а.* Давр этувчи, айланувчи; Чархи даввор, Гунбази даввор — *маж.* Фалак, осмон (*айн.* Айланувчи гумбаз, айланувчи чарх).

ДАВВОРЛИҒ **دوارليغ** Айланувчанлик.

ДАВЛАТ **دولت** *а.*: Давлат ёб — Давлатли, давлат эгаси, ҳукмрон.

ДАВЛАТСАРО **دولتسرا** *а.-ф.* Подшо қасри.

ДАВОЖ, ДАВВОЖ **دواج** *ф.* 1. Кўрпа-тўшак, ёпинчиқ: Пайкаринг туфроғига хайли малоик ҳомил, Тахти иззу шарафингга тўқуз афлок давож. (*Б. В.*)
2. Пахталик тўн.

ДАВОЖУ **دواجو** *а.-ф.* Даво ахтарувчи, даволовчи.

ДАВОВИН **دواوين** [*бирл.* девон **ديوان**] Девонлар, шеър тўпламлари.

ДАВОИР, ДАВОЙИР **دواير، دواير** [*бирл.* доира **دائرة**] Доиралар.

ДАВОН **دوان** *ф.* Чопувчи, чопиб кетувчи; Чархи ахзар давон — чопувчи кўк осмон:

Яна тутти олам юзин Ардавон-
Ки, чекти ани чархи ахзар давон (*С. И.*)

ДАВОНГ **دوانگ** «Садди Искандарий» достонида кўрсатилган етти дарёдан бири.

ДАВОТ **دوات** *а.* Сиёҳдон; ёзиш учун сиёҳ соладиган идиш.

ДАВР **دور** *а.* [*кўпл.* адвор **ادوار**]. 1. Айлана, теварак; 2. Айланиш; 3. Замон, вақт; 4. Қабат; Даври мухолиф — Тескари айланувчи; Давр аёғи — Ичкилик базмида май навбати; Даври паргор — Паргор ҳалқаси, айлана чизиқ; Даври сипеҳр — *маж.* Тақдир (*айн.* осмон айланиши); давр топмоқ, давр қилмоқ — Айланмоқ; Даври тасалсул — Узлуксиз айланма; занжир ҳалқаларидай уланиб кетган айланиш; занжирбанд:

Юзунг давринда зулфунгдин салосил,
Қилибдурлар аён даври тасалсул. (*С. И.*)

Даври фалак — 1) осмон айланиши; 2) *маж.* Тақдир; Даври қамар — ойнинг айланиши; ой гардиши; Даври мустаъжил — *маж.* Дунё (*айн.* Шошилинич, тез айланувчи).

ДАВАРОН **دوران** *а.; қ.* Даврон **دوران**

ДАВРА **دوره** *ф.* Айлана, доира; Давраи паргор — Айлана, доира.

ДАВРОН, ДАВАРОН **دوران** *а.* 1. Айланиш, гардиш; 2. Ўтиб турган даврлар, замон; Даврон гард — Даврлар кечирувчи; Даврони ҳусн — Ҳусн бор пайт, гўзаллик даври; Даврон тожи — *маж.* Дунё ташвишлари; Даврон уйи — *маж.* Дунё, олам; Наво нақшини даврон мутриб чолиши — Яхши тилак-орзунинг юзага келиши; Даврони мушаъбид чархи турфан — Серҳунар, найрангбоз фалакнинг айланиши. Даврон урмоқ — Давр сурмоқ:

Эрур *даврон урарда* Мирҳайдар

Жаҳон саргаштаси, гардун мисоли. (*Ф. К.*)

ДАД **داد** *ф.* Йиртқич, ёввойи ҳайвон; Даду дом — Йиртқич ва хонаки ҳайвонлар; Даду ваҳш — Ҳамма турдаги йиртқич ҳайвон.

ДАДАК, ДОДАК **دادک، دادک** Чўри, қул аёл.

ДАЖАМ **دژم** *ф.;* қ. Дижам **دژم**

ДАЖАМВОР **دژم‌وار** *ф.;* қ. Дижамвор **دژم‌وار**

ДАЖЖОЛ **دجال** *а.* Энг ярамас, энг ваҳший, зиёнли махлуқ, инсон душмани маъносида.

ДАЖЛА **دجله** *а.* Бағдод шаҳри ёнидан ўтадиган дарё.

ДАЙ **دی** *ф.* Қиш мавсуми (қишнинг энг совуқ ойи); қаттиқ совуқ; Дай шиддати — Қишнинг қаттиқ совуғи.

ДАЙЕР **دیار** *а.* Турувчи, яшовчи, уй эгаси.

ДАЙЖУР **دیحور** *а.* Энг қоронғи (кеча), қоронғилик; Шои дайжур — Қоп-қоронғи тун.

ДАЙН **دین** *а.* Қарз, бурч:

Йиртнинг бу умрим сижжилин, тийғ ила бошим чопиб.

Қолмади бўйнымда ҳижрон ўлтуруб борди *бу дайн.*

(*Ф. К.*)

ДАЙР **دیر** *а.* 1. Бутхона; 2. *маж.* Майхона; Аҳли дайр — Бутхона аҳли; майхона аҳли; **Дайри фано** — *маж.* Фоний бўлганлар (ўзликдан кетганлар) дунёси (сўфийликда); **Дайр пири, пири дайр** — Майхона бошлиғи, майхоначи; 3. Дунё. **Дайри макр** — Ҳийла дайри (дунё); **Дайри миҳан** — Меҳнат, машаққат дайри (дунё).

ДАҚ **دک** ўхшатиш қўшимчаси: дек каби.

Дакла, деклай — Енги калта устки кийим:

Яшил енгинги, сориг *дакладин* кўрунди, не тонг
Хазон дарахти бўлур ҳам бирорта ахзар шох (*Б. В.*).

ДАҚОКИН **دکاکين** *а.* Дўконлар: Ҳирот дорус-салтана-
сида ва теграсида ҳарне мустағал ва *дакокин* ва боғ
бу фақирнинг мулки эрди... (*В.*)

ДАЛВ **دلۆ** *а.* 1. Қудуқдан сув олинадиган чарм идиш,
қовға; 2. Эски астрономияда — кўкдаги ўн икки бурж-
нинг бири.

ДАЛДАЛАМОҚ **دلداماق** Аччиғланмоқ:

Не анжумандаки, ул бўлди эл тафарруж этиб,
Мен элга *далдалаб* андин канора айлармен.

(*Ф. К.*)

ДАЛИЛ **دليل** *а.* 1. Ҳужжат, асос; 2. Йўлбошловчи;

Далил бўлмоқ — Етакчилик қилмоқ.

ДАЛИЛОВАР **دليل اور** *а.-ф.* Далил келтирувчи, ҳуж-
жат кўрсатувчи.

ДАЛИЛУЛЛОҲ **دليل الله** *а.* Худонинг (юборган)
йўл кўрсатувчиси:

Отқоч ўт сори Халилуллоҳни,
Ишқ кўйида *далилуллоҳни*. (*Л. Т.*)

ДАЛИР, ДАЛЕР **دلير** *ф.* Юракли, шижоатли, жасур, бо-
тир, дадил:

Қачон қилсалар кин ики нарра шер
Яқинким, бўлур навжувонроқ *далер* (*С. И.*).

Далир ўлмиш эди май журъатидин,
Не май жоми паёпай журъатидин. (*Ф. Ш.*)

ДАЛИРОНА **دليرانه** *ф.* Жасурларча, ботирларча, дадиллик билан.

ДАЛК **دلک** *ф.* Уқалаш, ходими қилиш.

ДАЛЛА **دله** *а.* Ҳийлагар, айёр хотин; Даллатул-мухтола — Афсоналарда ҳийлагарлик билан от чиқарган айёр хотин; Даллаи пурфан — Кўп ҳунарли далла, ўта ҳийлагар далла.

ДАЛЛОҚ **دلآق** *а.* Ҳаммомда кишиларни уқалаб, танини ишқаб, ювиб қўювчи киши, ходимчи, ходимгар.

ДАЛЛОЛА **دلاله** *а.* Даллол, ҳийлагар (хотин), воситачи (хотин):

Юзига эй фалак, не зеб бер, не ҳусн сотғилким,
Қуёш ҳуснига не машшота ҳожатдур, не даллола.
(Б. В.)

ДАЛОЙИЛ **دلایل** *а.* [бирл. далил **دلیل**] Далиллар, ҳужжатлар.

ДАЛОЛ **دلال** Қилиқ, ноз-карашма, ғамза.

ДАЛОЛАТ **دلالت** *а.* Кўрсатиш, йўлга солиш, ундаш; Далолат қилмоқ — кўрсатмоқ, билдирмоқ; ундамоқ.

ДАЛҚ **دلق** *а.* Дарвишлар кийими; Далқи пашмина жундан тўқилган кийим; Сариглиғ далқ — Малла тўн, Далқи хизрваш — Кўк тўн.

ДАМ **دم** I *ф.* Нафас; лаҳза, он; Дам очмоқ — оғиз очмоқ, гапирмоқ; Дам топмоқ — Роҳат топмоқ, жонланмоқ; Дам урмоқ — нафас чиқармоқ, гапирмоқ; Дам йўли — Нафас йўли, кекирдак; Дами Исавий — Исо нафаси (Афсонага кўра Исонинг нафаси ўликни тирилтирган эмиш).

ДАМ **دم** II *ф.* Темирчиларнинг дами: Темирчидин тилаб дам бирла кўра. (Ф. Ш.); Дам этмак — Дам (ҳаво) бермоқ.

ДАМ **دم** III *а.* Қон.

ДАМАН **دمان** *а.* Илгари халқ ўтирган (кейин кўчиб кетган) жой:

Ўзга мулк, ўзга диёр, ўзга даман,
Ўзга халқ, ўзга макон, ўзга ватаи (Ф. К.).

ДАМГИР **دمگیر** *ф.* Нафас олиш, дам олиш.

ДАМОДАМ **دمادم** *ф.* Узлуксиз, кетма-кет.

ДАМОН **دامان** Бўкирувчи; қўрқинчли (кўпинча пил, шер, арслонга нисбатан) **Дамон чекмак** — Бўжирмоқ; **Пили дамон** — Бўкирувчи пил, маст пил.

ДАМОР **دمار** а. 1. Тор-мор, йўқ қилиш, маҳв этиш, ҳалок қилиш; **Дамор чиқармоқ** — Ҳалок қилмоқ. 2. Илдиз, томир.

ДАМСАРД, ДАМИ САРД **دم سرد** ф. Совуқ нафас.

ДАМСАРДЛИҚ **دم سردلىق** Совуқнафаслик; нохуш, совуқ гап (хабар) гапиришлик.

ДАМСОЗ **دمساز** ф. Ҳамдам, ҳамдард, улфат, дўст, ҳамсухбат.

ДАМСОЗЛИҚ **دمسازلىق** ф. Ҳамсухбатлик, ҳамдардлик, улфатлик:

Қилиб посбониға *дамсозлик*

Зухал бирла ҳар шом ҳамрозлик (С. И.)

ДАНГ **دنك** ф. Бирор нарсани сезмаслик даражадаги ҳол, қарахтлик, фаҳми етмаслик, айира олмаслик; **Данг қилмоқ** — Қарахт қилмоқ, беҳуш қилмоқ:

Сикандар шуқуҳи қилиб лол ани

Қаю лолким, *дангу* беҳол ани (С. И.)

ДАНГОНА **دنكانه** ф. Бир нарсани кўпчилик бўлиб сотиб олиш учун ўртада пул тўплаш, ўртада тўпланган пул, харажати ўртада тўланадиган кичик базм, халпана ош, тўкма.

ДАНДОН **دندان** ф. Тиш.

ДАНДОНА **دندانه** ф. Нарсаларнинг тиши, иморат (бино)лар томи ёки деворининг кунгураси; тишнинг учидаги арра-арра жойи; дандана.

ДАНИЙ **دنى** а. Паст, тубан, разил, ярамас; **чархи даний** — Пасткаш фалак, номард фалак.

ДАНОАТ **دنائت** а. Пастлик, пасткашлик, тубанлик, ярамаслик.

ДАР **در** ф. Эшик; **Дару девор** — эшик-девор, ҳамма томон.

ДАРА **دره** Икки тоғнинг оралиғидаги тор йўл.

ДАРАВ **درو** ф. Буғдой, арпа қаби, донли экинни ўриш, навқон.

ДАРАЖОТ **درجات** а. [бирл. даража **درجه**] Даражалар, мартабалар. Рафиъ даражот — юксак даражалар; Рафиуд-даражот — Баланд даражали.

ДАРАНГ **درنگ** ф. 1. Секин, аста, тўхталиш, пайсалга тушиш; 2. Фурсат, вақт; Даранг айламак, қилмоқ — Таъхир қилмоқ, кечикмоқ, секинлаштирмоқ.

ДАРАХШ, ДУРАХШ — **درخش** ф. 1. Ялтираш, порлаш; 2. Чақмоқ, яшин.

ДАРАХШАНДА, ДУРАХШОН **درخشنده, درخشان** ф. Равшан, ярқироқ, порлоқ, ярқировчи; Дарахшанда бўлмоқ — ярқирамоқ, порламоқ.

ДАРАХШОН — **درخشان** қ. Дарахшанда **درخشنده**

ДАРБАДАР — **دربدر** ф. Дайди, санқи, саёқ, бевош.

ДАРБАНД — **دربند** ф. 1. Дарвоза; эшик олди, дарвозахона; 2. Қалъа; 3. Тоғ оралиғининг кирабериш тор жойи; Қалъа дарбанди — қўрғон дарвозаси:

Қоронғуда чиқти сипандин суруб
Ўзин қалъа дарбандиға еткуруб (С. И.).

ДАРБОЙИСТ — **دربايست** ф. Дарбойист бўлмоқ — Керак бўлмоқ, даркор бўлмоқ, мақбул бўлмоқ.

ДАРБОН — **دربان** ф. Дарбозабон, эшик соқчиси.

ДАРВЕЗА **درويزه** ф.; қ. Дарйўза **دريوزه**

ДАРВИШ — **درويش** ф. Фақир; камбағал, художўй; таъаввуф маслакларидан бирига мансуб бўлган киши, сўфий.

ДАРВИШВАШ — **درويش‌وش** ф. Фақирлардай; дарвишсумон, дарвишга ўхшаш.

ДАРВИШОНА — **درويشانه** ф. 1. Дарвишсумон, дарвишларча; дарвишларга ўхшаш; 2. Дарвишларга атаб қилинган ош.

ДАРГАҲ, ДАРГОҲ — **درگاه, دركه** ф. 1. Эшик; остона, бўсаға; 2. Урда, подшоҳ қасри, саройи; улуг мартабали кишиларнинг турар жойи; олий даргоҳ — ҳашаматли қаср; табаррук жой.

ДАРГАҲНАВАРД — **درگه‌نورد** ф. Шаҳар-қишлоқ кезувчи, ҳамма ёқни айланувчи:

Шайх они кўргач деди: — К-эй, раҳнавард,
Васл истаб водню даргаҳнавард. (Л. Т.)

ДАРГАҲНИШИН **درگه نشين** *ф.* Подшоҳ (*айн.* қасрда ўтирувчи).

ДАРГИР — **درگير** *ф.* Ўзига олувчи, мақбул, мумкин, ўринловчи; Даргир эмас — Мақбул эмас, қўл келмас:

Билиб барчаким, манъи *даргир* эмас.

Ризондин ўкун ҳеч тадбир эмас (*С. И.*).

ДАРГОҲ — **درگاه** *ф.* Даргаҳ.

ДАРД — **درد** 1. Касаллик, хасталик, оғриқ; 2. Қайғу, кулфат; 3. Ишқ, севги; Пурдард — дарди кўп, ўта қайғули; Дард олуд, дард парвар — Хаста, дардли; дардга чўмган; қайғули; Дарди иштиёқ — соғинганлик қайғуси; муштоқлик дарди; Дардпарвард — дард ичида ўсган, дардга йўлиққан, дардли; Дард солмоқ — Дардга гирифтор қилмоқ, дард келтирмоқ, оғритмоқ, қийнамоқ.

ДАРДИСАР — **دردسر** *ф.* Бош оғриғи, қийналиш, қийинчилик, ташвиш.

ДАРДМАНД — **دردمند** *ф.* Дардли; касал; қайғули, мунгли; ишқли, ишқибоз.

ДАРДМАНДЛИҒ — **دردمنديغ** *ф.* Мунглилик, дардлилик; қайғулик; ишқибозлик.

ДАРДМАНДОНА — **دردمندانه** *ф.* Дард (ғам) дан таъсирланган, мунгли, дардманд кишилардек.

ДАРДНОҚ — **دردناк** *ф.* Дардли; хаста; қайғули, мунгли; севгига мубтало.

ДАРДО, ДАРДОҚИ — **دردا**, **درداке**, Э вой! Дариг! Афсус!

ДАРДПАИВАНД — **دردپايوند** *ф.* Дардчил, дардли.

ДАРЕ — **دریا** *ф.*: Дарё ато *маж.* Олий ҳиммат, ўта ҳимматли, эҳсонли, мурувватли [*айн.* дарё бағишловчи].

ДАРЕБОР — **دریابار** *ф.* Дарёлар, денгизлар; катта денгиз.

ДАРЕГАРД — **دریاگرد** *ф.* Дарёда юрувчи; сузувчи.

ДАРЕДИЛ — **دریادل** *ф.* 1. Дили (юрағи) дарё, юрағи (кўнгли) кенг; 2. *маж.* Зўр олим.

ДАРЕЗАДА — **دریازده** *ф.* 1. Дарё фалокатига учраган; 2. *маж.* Уринган, ишдан чиққан, эскирган; Дарёзада ажнос — Дарё чиқиндиси:

...балки ҳар таърих жунгин сафҳа-сафҳа
ахтариб, дарёзада ажносқа рад илигин урмоқ.
(Ф. Ш.)

- ДАРЕКАШ — **دریاکش** *ф.* 1. Кемачи; 2. Кўп ичувчи; катта қадаҳда биракай сипқарувчи.
- ДАРЕМОЯ — **دریامایه** *ф.* Сармоysi дарё каби кўп, жуда бой.
- ДАРЕНАВОЛ — **دریانوال** *ф.* Хайр-эҳсони дарё каби кенг, жуда сахий, зўр ҳимматли.
- ДАРЕСИТЕЗ — **دریاستیز** *ф.* Дарёдай қаҳрли.
- ДАРЖ — **درج** 1. Киритиш, қайд этиш; 2. Ўралган хат; Дарж этмак, қилмоқ — Киритмоқ, қайд этмоқ; Дурлар дарж қилмоқ — Инжулар киритмоқ: яхши сўзлар айтмоқ.
- ДАРЗ — **درز** *ф.* Девор, идиш ва шу кабиларнинг ёриғи, чок; Дарз этмак, дарз қилмоқ — Ермоқ; Дарз-бар дарз — чокма-чок, зич; бир-бирига тегиб турган.
- ДАРЗИЛИҚ — **درزیلیق** Чокдўзлик, чок тикувчилик, тикувчилик.
- ДАРИЙ — **دری** *ф.* I Дарага тегишли, дарада турадиган (қ. Дара).
- ДАРИЙ — **دری** II Қадимий форс тили.
- ДАРИЧА — **دریچه** Дарча, эшикча, деразача.
- ДАРИҒ — **دریغ** *ф.* 1. Ҳайф! Афсус! Аттанг! 2. Қизғаниш, аяш, кўз қиймаслик; дариг бўлмоқ — Ачинарли бўлмоқ; Дариг тортмоқ — афсус емоқ; Дариг тутмоқ — Аямоқ.
- ДАРИҒО — **دریغا** *ф.* Э вой! Э дариг! Ҳай аттанг! Афсус!
- ДАРИЎЗА — **دریوزه** *ф.* 1. Гадойлик, тиланчилик; фақирлик; 2. Гадо, тиланчи; фақир; дарвиш; Дарйўза этмак — қилмоқ — Тиланмоқ, истамоқ.
- ДАРИЎЗАНМОЙ — **دریوزه نمای** *ф.* Тиланчи, гадой афт, гадойга ўхшаган.
- ДАРК — **درک** *а.* фаҳм ва идрок билан топиш, сезиш; билиш; дарк этмак, қилмоқ — фаҳм-фаросат билан топмоқ, сезмоқ, билмоқ; Аҳли дарк — Идрок ва фаросат эгалари, идрокли кишилар; Дарки маъни — Мазмунни билиш, тушуниш.
- ДАРМАҲАЛ — **درمحل** *а.-ф.* Жойида, ўз вақтида, тездан:

Букуи кўрдиким, *дармаҳалдур* бaсе-
Ки, давлат ишига халалдур бaсе. (С. И.)

ДАРМИЕН — *درميان* ф. Уртада, орада.

ДАРМОН — *درمان* ф. Куч, қувват; илож, даво, дорн;
Дармон этмак, қилмоқ — Илож қилмоқ, даволамоқ.

ДАРМОНДА — *درمانده* ф. Ҳайрон, қийин аҳволда қолган:

Фориг эл давронда бори қондадур,
Ким бу давронда дурур *дармондадур* (Ф. К.).

Дармонда бўлмоқ, қолмоқ — ночорликда, ора йўлда қолмоқ.

ДАРМОНДАЛИҚ — *درماندهليق* Ора йўлда, қийин аҳволда қолганлик, ҳайронлик.

ДАРО, ДИРО — *درا* а. Қўнғироқ.

ДАРОЗ — *دراز* ф. Узун; Дароз нафас — маж. Эзма, гапни чўзувчи [айн. узун нафас]; Дароз даст — қўли узун, кучли, қудратли; бадавлат.

ДАРОҲИМ — *دراهم* а. [бирл. дирҳам *درهم*] Маблаг. Дирҳамлар — тангалар.

ДАРРА — *دره* а. Кишини уриш учун қайишдан тикилган қалин, энли (дастаси ёғоч) асбоб.

ДАРРАНДА — *درنده* ф. Йиртқич, йиртқич ҳайвон.

ДАРРОҚ — *دراک* а. Ақлли, ақли етадиган; сезгир; Дарроқ табъ — Зеҳни ўткир.

ДАРРОН — *دران* ф. Йиртувчи, йиртқич, ғазабли; Шерн даррон — Йиртқич шер.

ДАРСГОҲ — *درسگاه* а.-ф. Дарс бериладиган жой, дарсхона.

ДАРХОСТ — *درخواست* ф. Илтимос, сўров, ўтинч, талаб; Дархост қилмоқ — Илтимос қилмоқ; сўрамоқ; талаб этмоқ.

ДАРХУР, ДАРХУРД — *درخورد، درخور* Лойиқ, арзийдиган, муносиб, яраша.

ДАРХУРД — *درخورد* ф.; қ. Дархур.

ДАРЮЗА — *دریوزه* ф.; қ. Дарйўза.

ДАРҲАМ — *درهم* Чатишган, чирмашган; тўпланган, бирга; кетма-кет:

Ялар вақти жароҳатларни *дарҳам*,
Билурму, йўқ, менинг захмимга марҳам (Ф. Ш.).

Сабодин кўрди чун машшота икки зулфини *дарҳам*.
Анингдек учларин кестики қатъ ўлди гириҳлар ҳам.
(Н. Ш.)

Назарға келиб булжажаб оламе,
Ҳаводис елидин жаҳон *дарҳаме*. (С. И.)

Дарҳам урмоқ — Тўпламоқ; ўймоқ; **Дарҳам этмак**,
қилмоқ — қўшмоқ, аралаштирмоқ, кавламоқ, ўймоқ.
ДАРҲАМЛИҚ — **درهم ليق** Чигаллик, титилиб кетганлик.
ДАСОТИН — **دساتين** [бирл. **достон** **دستان**] Достон-
лар; Дасотини хотирнавоз — Ёқимли достонлар.

ДАСТ — **دست** ф. 1. Қўл; 2. Карра, марта: Бир икки
даст илгарин боргой ишн (Ҳ. А.); **Даст андозли** —
Қўл узатиш, бемалол гапириш; **Даст бермак** — Муяс-
сар бўлмақ, эришмоқ, ҳосил бўлмақ; иш ўнгалмоқ;
Даст топмоқ — қўлга туширмоқ; **Чобук даст** — Чақ-
қон, абжир; **Чийра даст** — Қўли юқорин, ботир.

ДАСТА — **دسته** ф. 1. Тутқа, соп (эшик, идиш, қамчи
кабилар ҳақида); 2. Бир тутам, бир тўп, бир даста
(гул ҳақида); **Сиймгун даста** — Кумуш сопли.

ДАСТАФШОН — **دست افشان** ф. Қўл силкаш, воз ке-
чиш.

ДАСТАФШОНЛИҒ **دست افشانليغ** Воз кечишлик,
қўл силташлик, баҳридан ўтишлик:

Дину дунё нақдини сочтим, чу кирдим дайр аро,
Бу эди аввал қадаҳ ичканда *дастафшонлиғим*.

(С. И.)

ДАСТБУРД — **دست برد** ф. Тўсатдан ҳужум қилиш; куч
ва қувват кўрсатиш; ғалаба; **Дастбур ошкор айла-
мак** — Тўсатдан ҳамла қилмоқ:

Ки бир *дастбурд айлабон* ошкор,
Қилурға ҳамул сайдлардин шикор. (С. И.)

ДАСТБЎС — **دست بوس** ф. Қўл ўпиш, қўлига тегиш; **Даст-
бўс қилмоқ** — Қўлини ўпмоқ:

Очиб оғзин қилай деб *дастбўси*,
Муяссар бўлмайин бу орзуси (Ф. Ш.).

- ДАСТЕР — *دستيار* *ф.* Ердамчи, кўмакчи, ҳимоячи;
- ДАСТГИР *دستگیر* *ф.* 1. Ердамчи, қўлловчи;
2. Қўлга олиш, қўлга тушириш; **Дастгир қилмоқ** — қўлга туширмоқ.
- ДАСТГИРЛИК — *دستگیرлик* Ердам кўрсатишлик, қўллашлик; қўлга олишлик.
- ДАСТГОҲ — *دستگاه* *ф.* 1. Асбоб, асбоб-ускуна, яроғ,
2. Бойлик, савлат, қудрат, иқтидор.
- ДАСТКОР — *دستکار* *ф.* 1. Санъат, ҳунар; санъаткор уста;
2. Қўлда ишланган.
- ДАСТОВИЗ — *دست آویز* *ф.* Кичкина туҳфа, арзимас туҳфа.
- ДАСТОМУЗ — *دست آموز* *ф.* Қўлга ўргатилган, ром қилинган, қўлбола, хонаки.
- ДАСТОН — *داستان* *ф.* 1. Достон, қисса, ҳикоя; 2. Қуйлаш; сайраш; 3. Макр, ҳийла, фириб.
- ДАСТОНСАРО — *داستان سرا* *ф.*; *қ.* Достонсарой *داستان سراي*
- ДАСТОНСАРОЙ *داستان سراي* Достон ўқувчи, достон куйловчи.
- ДАСТОР — *دستار* *ф.* Салла; **Ошuftа дастор** — салласи чувалган, беўхшов ўралган салла.
- ДАСТОРХОН — *دستارخوان* *ф.* Дастурхон:
- Тугатгач сўзин шоҳи бисёрдон
Баковул келиб, ёйди *дасторхон* (С. И.).
- ДАСТОС — *دستاس* *ф.* Қўл тегирмон, ёргучоқ; **Дастоси гардун** — Осмон тегирмони, фалак гардиши:
- Суҳоваш донасин *дастоси гардун*
Минг ил давр этса бўлмайт тортмоқ ун (Ф. Ш.).
- ДАСТПЕЧ — *دست پیچ* *ф.* 1. Қўлга ўраш, маҳкам ушлаш; 2. *маж.* Сабаб, восита; 3. *қ.* Дастовиз; **Дастпеч қилмоқ** — Қўлга маҳкам ушламоқ.
- ДАСТРАНЖ — *دسترنج* *ф.* 1. Қўл меҳнати, қўл иши;
2. Машаққат.
- ДАСТРАС — *دسترس* *ф.* 1. Қўл етиш, имкон пайдо қилиш; 2. Имконият, етишиш мумкинлик; 3. Куч, қувват; **Дастрас топмоқ** — Имкон топмоқ; етишмоқ.
- ДАСТУ ПО — *دستوپا* *ф.* Қўл ва оёқ; **Дасту по урмоқ** — Толпинмоқ, ҳаракат қилмоқ, тиришмоқ.

ДАСТУР **دستور** I ф. 1. Кўрғазма, йўсин, қўлланма, намуна, қонда; 2. Тартиб, одат.

ДАСТУР **دستور** II ф. Вазир, вазирлик амали:

Нақумоҳис олинда *дастур* эди-
Ки, ҳикматқа оламда машҳур эди (С. И.).

ДАСТУРЛУФ **دستورلۇغ** Қўлланма, йўсинлик.

ДАФ, ДАФАК **دف، دفاك** ф. Чилдирма, доира:

Базм аро гар йўқ най ила *даф*
Ҳам ёмон эрмас ун билла *каф*. (F. C.)

ДАФАОТ **دفاعت** а. Дафъаларча, қайта-қайта.

ДАФЪ **دفع** а. Қайтариш, рад этиш, кетказиш; Дафъ айламак, этмак, қилмоқ — Қайтармоқ, рад қилмоқ;

Уғулсизлиғдин ўлди бу шиканжим-
Ки, ҳақ *дафъ айлагай* бу дарду ранжим (Ф. Ш.).

Дафъи озор айламак — Озорни йўқотмоқ, кетказмоқ;
Дафъи аташ — Ташналикни йўқ қилиш; Дафъи жунун — Жинниликни қайтариш, йўқотиш: Келтурунг дафъи жунунумға парихон, йўқ табиб (F. C.).

Дафъи малол — Малолни, огирликни кетказиш, тинчиш; тинчитиш.

ДАФИНА **دفاينه** а. [кўпл. дафоин **دفاين**] Кўмилган хазина, кўмилган бойлик; кўмилган нарса.

ДАФН **دفن** а. Ерга кўмиш; ўликни кўмиш; Дафн этмак — Ерга кўммоқ; ўликни кўммоқ, қўймоқ.

ДАФОГИН **دفاين** а. [бирл. дафина **دفاينه**] Кўмилган бойлик (хазина)лар, дафиналар, кўмиғлиғ нарсалар.

ДАФТАР **دفتر** ф. [кўпл. дафотир **دفاتير**] Китоб; ёзувлар тўплами; тикилган (ёзилмаган) қоғозлар, жилд, том.

ДАФЪА **دفعه** а. [кўпл. дафоат **دفاعت**] Марта, карра, қайта.

ДАФЪА-ДАФЪА **دفعه دفعه** а. Қайта-қайта, неча марта.

ДАХЛ **دخّل** а. Бир нарсанинг ичига кириш, муносабатда бўлиш; алоқа, аралашуш, суқилиш; дахл айламак — киришмоқ, аралашмоқ, суқилмоқ; дахл бермак — суқилмоқ, кирмоқ.

ДАШНА **دشنه** ф. Ханжар; Дашна емак — Ханжар емоқ; Дашнаи хунрез — Қон тўқувчи ханжар;
Бу янглиғ *дашна ебтур* то асир қилмиш фироқнингга.
(Б. В.)

ДАШНОМ **دشنام** ф. Сўқниш, қаргаш; айбини бўйнига қўйиб уялтириш; Дашном этмак — Сўқмоқ, қаргамоқ; уялтирмоқ.

ДАШТ **دشت** ф. Чўл, саҳро; Дашт тутмоқ — Даштда турмоқ; Дашт қатъи — Дашт кезиш.

ДАШТБОН **دشتبان** ф. Қўриқчи, назоратчи.

ДАШТБОНЛИҒ **دشتبانليغ** Қўриқчилик, назоратчилик.

ДАШТНАВАРД **دشتنورد** ф. Даштни айланувчи (кезувчи), даштда қолган.

ДАШТПАЙМО, ДАШТРАВ **دشترو، دشتپيما** ф. Дашт кезувчи, саҳрода юрувчи.

ДАЪ **دع** а. Ташла, йўқ қил:

Ярим учуқ даъво кўргузмақдинким,
Ўз манъиға даъ дурур (Ф. Ш.).

ДАЪБ **دأب** а. Одат, қилиқ, хислат (бу сўз кўпинча *даъбу пеша, даъбу фан, даъбу хисол, даъбу хў, даъбу шиор* каби бирор сўзга қўшилиб одат, феъл-атвор, равиш, қилиқ, хислат каби маънолар англатади):

Керакдур чораи андиша қилмоқ
Хирад расмини даъбу пеша қилмоқ (Ф. Ш.).

Иккинчи манзил ичра Аҳраман бил,
Анга бедоду офат даъбу фан бил (Ф. Ш.).

Адаб даъби—Адаб-услуг равниши, адаб доираси.

ДАЪВАТ — **دعوت** а. Чақириш, чақириқ, таклиф.

ДАЪВО, ДАЪВИЙ **دعوا، دعوى** а. Бирор нарсани бировники эмас, меники деб талаб қилиш; у ҳақли эмас, мен ҳақли деб талашниш, даъво қилиш; Даъвий шаръий — Шарнат йўли билан даъво қилиш.

ДАЪВОДОР **دعوادار** а.-ф. Даъвогар.

ДАҚИҚ **دقيق** а. [кўпл. дақойиқ **دقايق**] Ингичка, нозик;

қийин, чуқур маъноли; **Дақиқ тааққуллуғ** — ўткир ва ингичка тушунчали, чуқур фаҳм; **Нуктаи дақиқ** — нозик сўз.

ДАҚОҒИҚ **دقيق** *a.* [бирл. дақиқ **دقيق**] Ингичка ва нозик маънолар, нозик нукталар, чигалликлар; **Ҳунар дақойиқи** — Ҳунарнинг нозик томонлари.

ДАҚҚОҚ **دقاق** *a.* 1. Бир ишга кўп диққат билан синчиклаб қаровчи, нозикфаҳм киши, чуқур тушунчали; 2. Аллоф (ун сотувчи).

ДАҒАЛ **دغل** *a.* Маккор, фирибгар, алдоқчи, ҳийлакор.

ДАҒАЛВАШ **دغلوش** *a.-ф.* 1. Маккорсумон, ҳийлагарга ўхшаган; 2. Бўямачлик; бўяма.

ДАҒАЛЛИҚ **دغليق** Маккорлик, ҳийлакорлик; бўямачилик.

ДАҒДАҒА **دغدغه** *I ф.* Қўрқинч, даҳшат; тинчсизлик, ташвиш.

ДАҒДАҒА **دغدغه** *II ф.* Мойиллик, хоҳиш, истак.

ДАҒО **دغا** *ф.* Алдов, ҳийла, фириб, айёрлик, ҳийлагарлик.

ДАҒОБОЗ **دغاباز** *ф.* Алдамчи, ҳийлагар, фирибгар.

ДАҒОБОЗЛИҚ **دغابازليق** Алдамчилик, ҳийлагарлик, фирибгарлик.

ДАҲ **ده** *ф.* Ун (10).

ДАҲАНА **دهنه** *ф.; қ.* Даҳона.

ДАҲОНА **دهانه** *ф.* Даҳона; дарвоза; чегарадан кириш жойи.

ДАҲР **دهر** *a.* Дунё, олам, замон, давр; **Даҳр аҳли** — халқ, одамлар, халойиқ; **Даҳр боғи** — Дунё, олам, табиат;

Даҳр золи — Дунё, олам (*айн. дунё кампири*):

Истасанг беш кун фароғат, гарчи кобин умр эрур,
Даҳр золин тўрт мазҳаб бирла қилғил уч талоқ.

(Б. В.)

Даҳри даний — Пасткаш дунё; **Даҳри мухолиф** норостлиғи — Тескари айланувчи, даврнинг эгрилиғи.

ДАҲРНАВАРД **دهر نوود** *ф.* Доимо олам кезувчи, сайёҳ.

ДАҲСАД **دهسد** *ф.* Ун юз, минг (саноқ).

ДАҲШАТАНГИЗ **دشتانگيز** *ф.* Қўрқинчли.

ДАХЯК **دهيك** *ф.* Ундан бир.

ДЕ **دى** Демак феълнинг ўзаги; **Дегасен** — дегайсан; дегин -гача, ...га, қадар; **Ул ерга дегин** — ул ергача; **Дегинча, дегунча** — Дегин; **Дели, дейлик** — Айтилик, **Дейолмон** — дея олмайман; **Деман** — демайман; **Демиш бўлмоқ** — Деган (айтган) бўлмоқ, сўзланганлик, айтгани келганлик.

ДЕБАҚ **ديبق** *ф.* Қийматли мато, кийимлик.

ДЕБО **ديبا** *ф.* Нозик ва нафис нақшлар солиб тўқилган ипак мато; **Дебо бинафш** — Бинафша рангли дебо:

Сабзада савсан ярашқондек мулоҳимдур, *басе*
Шўҳи сабзо ранглариинг рангига дебо *бинафш*
(*Ф. С.*).

Дебойи чиний — Хитойда тўқилган нафис мато; Бу *дебойи чиний* юзин хитойсоз нақшлар била мунаққаш қилмоқ... (*Ф. Ш.*)

Дебойи гулранг — Оч пушти рангли дебо:

Тўшаб қаср ичра юз *дебойи гулранг*
Қўюлди тахти гардун сори оҳанг.

ДЕБОЧА **ديباچه** *ф.* 1. Китобнинг олтин суви ва нақшлар билан безалган биринчи саҳифалари; 2. Девонга ёзилган нафис муқаддима, кириш сўз, бош сўз.

ДЕВ **ديو** *ф.* Мифга кўра — жуда зўр, кучли ва баҳайбат, қўрқинчли шаклда тасаввур этиладиган мавҳум бир маҳлуқ.

ДЕВБАНД **ديوبند** *ф.* Девни боғловчи, дев билан курашувчи; жуда кучли.

ДЕВБОД **ديوباد** *ф.* Қуюндай тез, қуюн, уюрма:

Яна пилча хинги тозни нажд,
Демай девзоду, дейин *девбод* (*С. И.*).

ДЕВВАШ **ديوشوش** *ф.* Девга ўхшаш; Девваш халқ — девга ўхшаган кишилар.

ДЕВЗОД, ДЕВЗОДА **ديوزاد، ديوزاده** *ф.* Девдан туғилган, дев боласи; девдай кучли.

ДЕВЗАДА **ديوزده** *ф.* Дев урган, жин урган.

ДЕВКУШ **ديوكش** *ф.* Жуда ботир, жуда паҳлавон (*айн.* девни ўлдирувчи).

ДЕВЛОХ **ديولاخ** *ф.* Девлари кўп жой, девлар маконн.
ДЕВНАЖОД **ديونزاد** *ф.* Дев насаб, девдан тарқалган;
девдай қабих.

ДЕВНИҲОД **ديونهاد** *ф.* Девтабиат, ичиқора, қабих.

ДЕВНИҲОДЛИҚ **ديونهادلىق** Девтабиатлик, ичиқора-
лик.

ДЕВОЙИН **ديوآين** Девсумон.

ДЕВОН **ديوان** [*кўпл. давойин* **دواين**] 1. Тўплам,
бирор шоирнинг шеърлари радифларига кўра алифбо
сираси билан тартиб этилган тўплам; 2. Давлатнинг
кирим-чиқимлари ёзиладиган дафтар ва шу ишлар
олиб бориладиган маҳкама; 3. Давлат кирил-чиқим
ишлари (дафтархонаси)нинг бошлиғи (вазир):

Анинг бирла бу можаро сўргали,
Бақоённ *девонга* келтургали (С. И.).

4. Давлат маҳкамаси.

ДЕВОНА **ديوانه** *ф.* Хушдан ажралган, ақлдан озган; Де-
вона кирдор — девона феъл; **Девонаи тунд** — Ғирт
жинни; **Девонаи шайдо** — Ақлдан адашган ошиқ;
Девона шиор — Жинни қиёфали, жинни феъл.

ДЕВОНАВАШ **ديوانهوش** *ф.* Девонага, жиннига ўхшаган,
девонанамо.

ДЕВОНАВОР **ديوانهوار** *ф.* Девоналарча, девоналардай,
девоналар каби.

ДЕВОНИҒИ **ديوانى** *ф.* Девонга тегишли; **Девоний қил-
моқ** — Бировнинг бирор нарсасини давлатнинг, дав-
лат маҳкамасининг фойдасига олмоқ.

ДЕВОНХОНА **ديوانخانه** *ф.* Давлатнинг ёзув ишлари олиб
бориладиган маҳкама.

ДЕВПАЙКАР **ديوپاىكر** *ф.* Девдай, баҳайбат, бадшакл.

ДЕВСИЙРАТ **ديوسيرت** *ф.-а.* Дев қилиқли, ичиқора, бу-
зуқ табиатли.

ДЕВСОР **ديوسار** *ф.* Дев шаклли, девга ўхшаш:

Ул пари пайкар малакваш, мен жунундин *девсор*
(Ф. К.).

ДЕГИН **ديگين** ...гача, қадар. (қ. **тегип** **تيگين**)

Фалакка дегин ўйла рахшанда тош
Ки, пардохт қилғойлар айлаб тарож (С. И.).

ДАГИНЧА **دېگىنچە** қадар:

Суд қилмас этагингни илигимдин чекмак
Қим, қиёматқа дегинча бу илкдур ул этак. (F. C.)

ДЕГУЛ **دېگول** Эмас.

ДЕКЛАЙ **دېكلاي** қ. Дакла:

Гар Навоний ақли мабхут ўлса, қилманг айбким,
Ҳошния зарбат этиб, *деклай* кияр дилбар бинафш.
(Ф. К.)

Ики юзга ҳам *деклаю* тўн бериб,
Яланг тўн аларга яна ўн бериб (С. И.).

ДЕМАМАК **دېماماك** Демаслик, айтмаслик.

ДЕМОН **دېمان** Демайман:

Васлида жонимга ҳажридин не келганин демон.
(F. C.)

ДЕПМАК **دېپماك** Тепмоқ.

ДЕПСАМАК **دېپساماك** Тепинмоқ, бир жойда тепиниб тур-
моқ, оёқ босиб турмоқ.

ДЕР **دېر** ф. Узоқ (вақт); Дер тутмоқ — Узоққа чўзил-
моқ.

ДЕХДОР **دېهدار** ф. Қишлоқ оқсоқоли (мансаб).

ДИГАР **دېگار** ф. Ўзга, бошқа.

ДИГАРГУН **دېگارگون** Бошқача, ўзгача, бошқа рангдаги;
Дигаргун айламак, қилмоқ — Бошқача тусга кирит-
моқ, ўзгартмоқ.

ДИЕНАТ **دېانат** а. 1. Диндорлик. 2. *маж.* Инсоф.

ДИЕР **دېار** ф. 1. Ўлка, мамлакат; 2. Уй, макон.

ДИЖАМ, ДАЖАМ **دېжам** 1. ф. Эзилган, гангиб қолган,
пачақланган, сўлғин, хароб, гамгин; Дижам қилмоқ —
Хароб қилмоқ, эзмоқ:

Ўз илғи бирла гар ўлтурса бок йўқ, ваҳким,
Рақиб оллида афтодаву *дижам* қилодур (F. C.).

2. Ғазабли, қаҳрли.

ДИЖАМБОР **دژموار** *ф.* Хор суратдаги, хорларча, гамгин ҳолда, сўлғин бир суратда, довдираганлардай.

ДИЗ **دز** *ф.* Қўрғон, қалъа; Оҳанин диз — Темир қўрғон, мустақкам қўрғон.

ДИЙДА **ديده** *ф.* Кўз; Дийдаи гирён — Инглоқни кўз
Дийда ёпмоқ — Кўз юймоқ:

Ва гар қилса ҳам завқ топмас эди,
Даме лаҳвдин дийда ёпмас эди (С. И.).

Дийдаи жаҳонбин — жаҳонни кўрувчи кўз, ўткир кўз; Дийдаи ибрат — Ибрат кўзи; Дийдаи пурхун — Қонга тўлган кўз; Дийдаи равшан — Равшан (ёруғ) кўз; Дийдаи беҳоб — уйқусиз кўз; Дийдаи хунбөр — Қон ёш тўкувчи кўз.

ДИЙДБОН, ДИЙДАБОН **ديدبان** *ф.* Сақловчи, пойлоқчи, қоровул, посбон, назоратчи, кузатувчи.

ДИЙДОР **ديدار** 1. Кўриш, юз кўриш, учрашиш; 2. Юз, чеҳра; Дийдор кўрмак — Биров билан кўришмоқ.

ДИЙНОР **دينار** Олтин ақча.

ДИҚЛА, ДИҚЛАЙ **ديکلاي** *қ.* Дакла.

ДИҚЛАЙ **ديکلاي** *қ.* Дакла.

ДИЛАФГОР **دل افکار** *ф.* Дили хаста, дили вайрон, ортиқ хафагарчилик чеккан.

ДИЛАФГОРЛИҒ **دل افکارليغ** *ф.* Дилхасталик, дили вайронлик.

ДИЛАФРУЗ **دل افروز** *ф.* Дилни ёритувчи, кўнгилни шод этувчи; мафтун этувчи.

ДИЛБАНД **دل بند** *ф.* 1. Бировга дили боғланган, кўнгили қўйган, ошиқ; 2. Кўнгилни боғловчи, севгили; 3. *маж.* Фарзанд.

ДИЛБАНДЛИҚ **دل بندليق** 1. Дилни боғловчилик, кўнгилни тортувчилик, ширин сўзлик, хушмуомалалик. 2. *маж.* Фарзандлик.

ДИЛБАР **دلبر** *ф.* 1. Дилни тортувчи; 2. Гўзал; севгили, маҳбуба.

ДИЛБАРЛИҚ **دلبرليق** Дилни ўзига асир этувчилик, гўзаллик, маҳбублик, севгилилик; Дилбари тарсо — Христиан гўзали.

ДИЛБАСТА **دل بسته** *ф.* Бировга кўнгли боғланган, ошиқ бўлган, севган, мафтун бўлган.

ДИЛБАСТАЛИҚ **دلبسته‌لیق** Бировга кўнгли боғланганлик, ошиқлик.

ДИЛГИР **دلگیر** ф. Ранжиган, хафа, диққат, бўғилган.

ДИЛДОР **دلدار** ф. Дилга ором берувчи, кўнгли овлоччи; кўнглили; севгили, маҳбуба, ёр; Дилдор мусоҳиб — Кўнгли овлоччи суҳбатдош.

ДИЛДОРЛИФ **دلدارلیغ** Маҳбублик, кўнгли олувчилик.

ДИЛДЎЗ **دلدوز** ф. Дилга озор берувчи, қийновчи (айн. Кўнглини тикувчи):

Тикти панд игнасини даҳр эли кўнгул ярасин
Халқ нишини бу маъни билан *дилдўз* дедим (Б. В.).

ДИЛЖУ, ДИЛЖУЙ **دلجوی، دلجوی** ф. Кўнгли овлоччи, кўнглига тасалли берувчи; эркаловчи; кўнгли сўровчи.

ДИЛЖУЙ **دلجوی** ф. қ. Дилжў. **دلجو**

ДИЛЖУЙЛУҚ **دلجویلوق** Кўнгли овлаш, кўнгли сўраш:

Рагсиз холинг эрур ул орази *дилжў* уза
Ҳар киши дилхоҳу *дилжўюм* эди, солди йироқ.
(Ф. К.)

ДИЛҚАШ **دلکش** ф. Дилни ўзига тортадиган, жозибали, ёқимли.

ДИЛҚАШЛИҚ **دلکش‌لیک** Ёқимлилик, жозибалилик.

ДИЛҚУШО, ДИЛҚУШОЙ **دلکشا، دلکشای** ф. Кўнгли очувчи, кўнглини шод этувчи, ёқимли:

Раҳм ичра ғизо ҳам улки маълум,
Ҳавойи *дилкушо* ҳам улки маълум. (Ф. Ш.)

ДИЛҚУШОДА **دلکشاده** 1. Очиқ кўнгул; 2. Шод, хурсанд;
Дилкушода бўлмоқ — Шод (хурсанд) бўлмоқ.

ДИЛҚУШОЙ **دلکشای** ф., қ. Дилкушо **دلکشا**

ДИЛМУРДА **دلمرده** ф. Кўнгли ўлик, орзу-ҳаваси қолмаган, бўшашган, ҳафсаласиз.

ДИЛНАВОЗ **دلنواز** ф. Кўнглини овлоччи, ёқимли, севгили.

ДИЛНАВОЗЛИФ **دلنوازیغ** Кўнглини овлоччилик, кўнгли юпатувчилик.

- ДИЛОВАР **دلوار** *ф.* Юракли, богир, қаҳрамон, паҳлавон.
- ДИЛОВАРЛИҚ **دلوارلىق** Ботирлик, юраклилик, қаҳрамонлик, паҳлавонлик.
- ДИЛОВИЗ **دلويز** *ф.* Кўнгилни банд қилувчи, кўнгилни илнтирувчи; Диловиз айламак — Кўнгилни банд этмоқ, илнтирмоқ.
- ДИЛОЗОР **دلزار** *ф.* Дилга озор берувчи; ранжитадиган, қийнайдиган.
- ДИЛОЗУРДА **دل آزرده** *ф.* Кўнгли озор топган, ранжиган, кўнгли тирналган.
- ДИЛОРО **دل آرا** *ф.* Кўнгил безағи; *маж.* Севгили.
- ДИЛОРОЛИФ **دل آراباغ** Севимлилик, гўзаллик.
- ДИЛОРОМ **دل آرام** *ф.* Дили ором олган; *маж.* Севгили.
- ДИЛОСОЙ **دل آساي** *ф.* Ёқимли, хуш келувчи; Дилосой сўз — ёқимли сўз.
- ДИЛОШУБ **دل آشوب** *ф.* Кўнгилни тинчсизлантирувчи, гаш қилувчи, фитначи.
- ДИЛПАЗИР **دلپازير** *ф.* Кўнгилга ёқувчи, ёқимли; Дилпазир бўлмоқ — Ёқимли бўлмоқ; Дилпазир таъблик — Хуштаъблик, хушмуомалалик.
- ДИЛПИСАНД **دلپسند** *ф.* Кўнгилга хуш келадиган, дил ёқтирадиган; ёқимли, мақбул.
- ДИЛРАБО **دلر با** *ф.* Дилни тортувчи, жозибали; севгили.
- ДИЛРАБОЛИҚ **دلر بالىق** Дилни тортувчилик, мақбублик.
- ДИЛРАБОЯНДА **دلر باينده** *ф.* Дилни мафтун этувчи, кўнгли олувчи.
- ДИЛРАБОЯНДАЛИҚ **دلر بايندهلىق** Дилни мафтун этувчилик.
- ДИЛРЕШ **دلر يش** *ф.* Кўнгли яра, ортиқ қайғу чеккан, кўнгли вайрон.
- ДИЛРЕШЛИҚ **دلر يشلىق** Дили яралик, ортиқ қайғу чекканлик.
- ДИЛСИТОН **دلسيستان** *ф.* Дилни олувчи, кўнгилни ўзига асир этувчи, дилбар, кўнгил оловчи; севгили:
- Ҳажр ила дилхаста бўлдум, дилситони топмадим.
Э сабо, шарҳ айла дилситонимдин хабар (F. C.).

- ДИЛСУЗ **دلسوز** *ф.* 1. Дилни куйдирувчи; дили куйган юраги ўртанган; 2. Жонкуяр.
- ДИЛСУЗЛИФ **دلسوزليغ** Жонкуярлик, ўртанишлик, дили куйишлик.
- ДИЛСУХТА **دلسوخته** *ф.* Юраги куйган, ўртанган.
- ДИЛСУХТАВОР **دلسوختهوار** *ф.* Дили куйганлар, ўртанганлар каби.
- ДИЛТАНГ **دلتنگ** *ф.* Сиқилган, гамли, қайғули; юраги тор; Дилтанг ўлмоқ — Сиқилмоқ, азоб тортмоқ, қайғуланмоқ.
- ДИЛФИГОР **دلفگار** *ф.* Дилхаста, дили яра, мажруҳ.
- ДИЛФИРИБ **دلفريب** *ф.* Кўнгилни алдовчи, йўлдан оздирадиган, ўзига тортадиган; *маж.* гўзал.
- ДИЛФУРУЗ **دلفروز** *ф.* 1. Кўнгилга ўт солувчи; 2. Кўнгилни шод этувчи, қувонтирувчи, ёқимли.
- ДИЛХАСТА **دلخسته** *ф.* Кўнгли эзилган, дили вайрон.
- ДИЛХАРОШ **دلخراش** *ф.* 1. Кўнгилни тирновчи, қайғуга солувчи; 2. Чолғуда бир куй:
- Ер базмиға чу йўл топмас Навоий, не осиф,
Дилхарош афғону гар дилкаш тараннум айлагай.
 (Н. Ш.)
- ДИЛХОҲ **دلخواه** *ф.* Кўнгил истаган, дил хоҳлаган, кўнгилтортар, ёқимли.
- ДИЛХОҲВАШ **دلخواهوش** *ф.* Дилхоҳнамо, кўнгил истаганнамо.
- ДИЛХУН **دلخون** *ф.* Юраги қон, қаттиқ алам чеккан, қаттиқ хафаланган.
- ДИЛХУШ **دلخوش** *ф.* Кўнгли шод, хурсанд; Дилхуш айламак — Севинтирмоқ.
- ДИЛШИҚАН **دلشکن** *ф.* Кўнгил снидирувчи, хафа қилувчи, озор берувчи.
- ДИЛШИҚАНЛИК **دلشکنليک** Кўнгулга озор беришлик.
- ДИЛШИҚАСТА **دلشکسته** *ф.* Кўнгли сниқ, дили вайрон, гамгин.
- ДИЛШОД **دلشاد** *ф.* Кўнгли шод, хурсанд.
- ДИЛШУДА **دلشده** *ф.* Кўнглини, дилини бой берган; ошиқ.
- ДИМОР **دمار** *қ.* Дамор

ДИМОҒ **دماغ** *ф.* 1. Бурун. 2. Мия:

Бўлди юз минг мисоли жилвагаҳи;

Ки, хираддин *димоғим* ўлди тиҳи (С. С.).

3. Кайфият, табиат, руҳий ҳолат.

Димоғи *фўлод* — *маж.* гапга унамайдиган, қайсар;

Димоғ *уйи* — Мия қопқоғи — Қалланинг мия ўрнаш-

ган жойи; Димоғ хуш бўлмоқ — Шод бўлмоқ; Димоғ

қизитмоқ — Кайфлантирмоқ; шод қилмоқ; Димоғ қи-

зиқ бўлмоқ — Шод (хурсанд) бўлмоқ; Улуғ димоғ —

Ўзини юқори олувчи, такаббур.

ДИНОР **دينار** *қ.* Дийнор. **دينار**

ДИРАМ, ДИРҲАМ **درم، درهم** Кумуш танга.

ДИРАМПОШ **درمپاش** *ф.* Дирам (танга) сочувчи, сахий.

ДИРАМПОШЛИҚ **درمپاشلىق** Дирам (танга) сочувчилик,
сахийлик.

ДИРАМСИЗ **درمسز** Пулсиз; камбағал, фақир; Дирамсиз
эл — Камбағаллар.

ДИРАФШ, ДАРАФШ **درفش** I *ф.* 1. Чақмоқ; 2. Ярқироқ,
порлоқ, порлаб турган.

ДИРАФШ, ДАРАФШ **درفش** II *ф.* Бигиз.

ДИРАФШ, ДАРАФШ **درفش** III *ф.* Уч бурчли ва зийнат-
ли байроқча; байроқ; Дирафши *ковиёний* — Қадимги
Эрон шоҳларидан Заҳокка қарши халқ қўзғолони
ташқил этган исфиҳонлик машҳур темирчи — Кова-
нинг чарм байроғи (бу байроқ чарм фартуқдан бўл-
ган): ва Ковани улуқ тарбият қилиб, таяммун учун
ани йиғочқа боғлаб алам қилғон сахтиёни мурассаъ
қилдиким, *дирафши ковиёний* ани дерлар (Т. М. А.).

ДИРНО-ТАЛОЛО **درونتالو** Қўшиқда бир турли нақарот.

ДИРО **درا** *ф.*; *қ.* Даро **درا**

ДИРОЯТ **درايت** *а.* Онг, ақл ва тажриба йўли билан
англаш, хабардорлик.

ДИРЪ **درع** *а.* Қадимги уруш асбобларидан совут, зи-
реҳ.

ДИРҲАМ **درهم** *а.* *қ.* Дирам. **درم**

ДИСОР **دسار** *а.* Сўз бирикмасида «мўл, сероб, тўлиқ»
маъноларида келади: Буқаламун дисор — *маж.* Уз-
гарадиган, саботсиз, вафосиз; Фасоҳат дисор — Чи-
ройли, ўринли сўзлар билан тўлган; Мусибат дисор —

Мусибат (бахтсизлик) билан тўлиқ, мусибат билан қопланган.

ДИЯТ **ديت** *a.* Диний қондага кўра — бировни ўлдирганлик учун тўланадиган қон баҳоси, хун пули.

ДИҚҚАТ **دقت** *a.* Ингичкалик, позиклик (маънода).

ДИҚҚАТЛИҚ **دقتلىق** Нозик ва ингичка маъноли.

ДОББА **دابه** *a.* Миниладиган ёки юк ташиш учун ишлатиладиган тўрт оёқли ҳайвон.

ДОВ **داو** Шатранж, қимор каби ўйинларда ва урушда икки томоннинг навбат сўраши; талашиш.

ДОВАР **داور** *ф.* Ҳукмдор, подшоҳ:

*Довари жамқадр Султон Аҳмад улким, мулкдин
Ҳар қаён шоҳ айласа азм, ул дурур қойинмақом.
(Ф. К.)*

Довари аъзам — Улуғ подшоҳ.

ДОВУДИ **داودى** *a.* Музикада бир куйнинг номи.

ДОВУЛҒА, ДУБУЛҒО, ДУЎБУЛҒО, ДУЛБУҒА,

ТУБУЛҒА **داولغا، دوپولغا، دولبوغه، توبولغا** — Урушда тиг ва ўқ ўтмасин учун бошга кийиладиган темир ёки нўлатдан ясалган бош кийими (р. шлем).

ДОД **داد** *ф.* Инсоф, адолат; ёрдам тилаш; **Дод айламак** — Адолат кўрсатмоқ, инсоф юзасидан ишламоқ. **Дод бермак** — Додига етмоқ:

*Дафъ этиб халқ бошидин бедод
Берибон додким, қилурсен шод (С. С.).*

Дод демак — Ёрдам тилаб шикоят қилмоқ; **Дод топмоқ** — адолат топмоқ:

*Эйки бир мулк ичра чектинг, жавру доди топмадинг.
(Ф. К.)*

Дод тиламак — Инсоф тиламоқ; **Додига етмак** — Додини эшитмоқ, арзини тингламоқ; **Додини бермак** — Жойига етказмоқ, ўринлатмоқ (бирор ишни).

ДОДГАР, ДОДГУСТАР **دادگستر، دادگر** *ф.* Додга етувчи, арзини тингловчи, адолатли; **Додгари мулкпаноҳ** — Адолатли подшоҳ:

*Арз қилиб барчани шоҳ олида
Додгари мулки паноҳ олида (Ҳ. А.).*

ДОДХОҲ **دادخواه** *ф.* Адолат талаб қилувчи, адолат истовчи; арз-додга келувчи.

ДОДХОҲЛИҒ **دادخواهليغ** Адолат талаб қилишлик, арз-додга келишлик.

ДОЖ **داج** *а.* Қоронғи, қоронғилиғ; жуда қоронғи кеча; **Дожд айламак** — Қорайтирмоқ, жуда қоронғи қилмоқ.

ДОИИ **داعي** *а.* Истовчи, талаб этувчи, хоҳловчи; чақирувчи, даъват этувчи.

ДОИМ, ДОИМО **دائم، دائم** *а.* Ҳамма вақт.

ДОИЯ **داعيه** *а.* Тақозо, орзу; бонс, сабаб.

ДОЙ **دای** Лой; пахса, пахса девор.

ДОЙГАР **دایگر** Пахсачи, пахса урувчи.

ДОЙИР, ДОИР **دایر، دائر** *а.* 1. Айланувчи; айлантирувчи; 2. Тегншли, доир, онд; **Доир бўлмақ** — Айланмоқ; **Доир айламак** — Айлантирмоқ.

ДОИРА, ДОИРА **دایره، دائره** *а.* Тўгарак, айлана; тўгарак чизиқ; майдон; ҳад, чегара; гардиш; **Доираи ушр** — фалакнинг ўнинчи доираси.

ДОЛ **دال** I *а.* 1. Араб алифбесида «Д» ҳарфининг номи; 2. *маж.* Эгилган, букук; севгилининг зулфи, гажаги.

ДОЛ **دال** II *а.* Далолат қилувчи, йўлловчи.

ДОЛБОЙ **دالبای** Овчи ов қушини қўлга келтириш учун унга кўрсатадигани гўшт, долвой.

ДОЛДО **دالدا** Орқа, орқа жой, пана жой; таянч.

ДОЛОН **دالان** *ф.* Далон, даҳлиз, йўлак, коридор.

ДОЛ-ГУЛ **دال گل** *ф.* Нақш, безак; чойшаб ва рўмолча каби нарсаларга тикилган гулларнинг бир хили:

Зулфини очмиш сабо юзига чиқмиш тоби мул,
Зулфу юзи аксидин тўнига тушмиш *долу гул.* (F. C.)

ДОМ **دام** I *ф.* Тузоқ; **Асири дом бўлмақ** — тузоққа илинмоқ, қўлга тушмоқ; **Доми роҳ** — йўлга қўйилган тузоқ; тўсиқ.

ДОМ **دام** II *ф.* Турли (уй ва ёввойи) ҳайвонлар; **Дому дад** — Йиртқич ва йиртқичмас ҳайвонлар.

ДОМА **دامه** *a.* [Давом этсин]: **Дома ҳаётуҳу** **دامهحياته** — Умри узоқ бўлсин (дуо ибораси).

ДОМАН, ДОМОН **دامان, دامان** *ф.* Этак; Унгир; Олуда доман — Ифлос, ярамас, номуссиз, бузуқ (*айн.* Этаги булғонч); Пок доман — номусли, покиза.

ДОМАНА, ДОМОНА **دامنه, دامانه** *ф.* 1. Чет, қирғоқ, этак; 2. Арабий ҳарфлардан баъзиларининг (чунончи **س** каби) ярим доира шаклидаги ўрни; **Қоф домонаси** — **ق** ҳарфи домонаси; *маж.* Қоф тоғи этаги.

ДОМАНГИР **دامنگير** *ф.* Этакни тутувчи, этагидан ушловчи; **Домангир бўлмоқ** — Тўхтатмоқ, тутмоқ.

ДОМАНҚАШОН **دامنکشان** *ф.* Этак қайириш, бар уриш; ўзини четлатиш, ўзини олиб қочиш (кн.):

Менда, ё раб, қўйма менликдин нишон,
Узлукунгда маҳв қил **домонкашон** (Л. Т.).

ДОМАНФИШОН **دامنفيشان** *ф.* Этак ёювчи; *маж.* ўзидан кетган, завқдан ўзини туюлмаган.

ДОМГОҲ, ДОМГАҲ **دامگاه** *ф.* Ов учун тузоқ қурилган жой; *маж.* бу дунё.

ДОМОН **دامان** *ф.*; қ. Доман.

ДОМОНА **دامانه** *ф.*; қ. Домана.

ДОН **دان** *ф.* Сўз бирикмасида «билувчи» маъносида келади: **Бисёрдон**—Қўп билувчи; **Хурдадон** — Майда ва нозик нарсаларни билувчи.

ДОНА **دانه** *ф.* 1. Дона, уруг:

Деҳқонки, дона сочар, ер йиртмоғ била ризқ йўли очар. (М. Қ.) II. Баъзи мевалар ичидаги қисмларнинг хар бири: анор донаси, каби:

[Мунажжимнинг] Ўз илгида бир анор бўлса, билмаски неча парда ва неча хонаси бор ва ҳар пардада неча *донаси* бор (М. Қ.).

2. Қушларни илинтириш учун тузоққа боғланган дон:

Ул пари кўнглум учун сайд этти зулфин дом этиб,
Юзи бирла холию сү *донасидин* ром этиб (Н. Ш.).

3. Адад, бир дона.

ДОНАНДА **دائنده** *ф.* Билувчи, билимдон; **Донанда ҳарф** — сўз билувчи.

- ДОНАПОШ** **دانه پاش** *ф.* Дон сочувчи.
ДОНГ **دانگ** 1. Ҳар бир нарсанинг олтидан бир ҳисса-
 си; 2. Маълум ҳисса, миқдор.
ДОНИШ **دانش** *ф.* Билиш, билим, маълумот; **Дониш**
 пижух — Билим талаб, билим ахтарувчи; тадқиқот-
 чи; **Донишу фарҳанг** — Билим ва ақл.
ДОНИШВАР **دانشور** *ф. қ.* Донишманд.
ДОНИШМАНД **دانشمند** *ф.* Билимдон, билимли, ўқи-
 мишли, доно; Файласуф.
ДОНИШОЙИН **دانش آين** *ф.; қ.* Донишманд.
ДОНИШОМУЗ **دانش آموز** *ф.* Муаллим, билим ўргатувчи:

Қўпуб олинда чун ер ўпти Фарҳод

Ҳақими *донишомуз* этти бунёд (*Ф. Ш.*).

- ДОНО** **دانا** *ф.* Билимдон; **Доноий** даврон — Ўз даври-
 нинг доно кишиси.
ДОНОВАШ **داناوش** *ф.* Доноларча, доносумон, билим-
 донсумон.
ДОНОМАНИШ **دانامنش** *ф.* Доно табиатли.
ДОПҚУР **داپقور** Дафъа, марта, карра; **Допқур-допқур** —
 дафъа-дафъа, дафъаларча, бир неча марта, тез-тез.
ДОР **دار** *а.* Ҳовли, уй; **Дорул-ано** — Қийинчилик ва
 машаққат уйи; **Дорус-сурур** — Шодлик уйи; *маж.* у
 дунё; **Дорул-фано** — Фонийлик уйи; *маж.* Бу дунё; **До-
 рул-ғурур** — Мағрурлик уйи; *маж.* бу дунё.
ДОРАНДА **دارنده** *а.* Хат ташувчи; хат олиб борувчи.
ДОРИМОҚ **داريماق** 1. Майдонга келмоқ, пайдо бўлмоқ;
 2. Ҳозир бўлмоқ; келмоқ; 3. Йўлиқмоқ, дучор бўлмоқ.
ДОРО **دارا** 1. Эга, соҳиб; 2. Шоҳ, подшо; **Доройи замон**,
 доройи давр — Замон подшоси; **Доройи кишвар** —
 Мамлакат подшоси.
ДОРОЙИ **داراي** *ф.* Илакдан юпқа, нозик қилиб тўқил-
 ган бир хил мато; **Доройи мовий** — ҳаво рангли до-
 ройи (мато).
ДОРОФАР **دارافر** *ф.* Дородай шавкатли.
ДОРУ **دارو** *ф.* Дори, илож; **Ҳуш дору** — Беҳуш киши-
 ни ҳушига келтирадиган дори.
ДОРУГИР **داروگير** *ф.* Уруш, кураш, жанг; тўқнашиш.

- ДОРУЛ-АМОН **دارالامان** *a.* Тинчлик уйи, амонлик уйи, тинч ва осойишта жой.
- ДОРУЛ-ФАНО **دارالفنا** *a.* Фонийлик уйи, бу дунё, ўткинчи дунё.
- ДОРУЛ-БАҚО **دارالبقا** *a.* Боқийлик, абадийлик уйи, у дунё.
- ДОРУЛ-ҚАСОС **دارالقصاص** *a.* Қасос уйи, ўч олиш уйи; *маж.* бу дунё.
- ДОРУЛ-ҚУРБ **دارالقرб** *a.* Қишининг ўз юрти, доимий турадиган жойи.
- ДОРУЛ-ҒУРУР **دارالغورور** *a.* Мағрурлик уйи; *маж.* дунё, олам.
- ДОРУЛ-ҲАВОДИС **دارالحوادث** *a.* Ҳодисалар уйи; *маж.* дунё, олам.
- ДОРУЛ-ҲУФФОЗ **دارالحفاظ** *a.* Қорихона, Қуръонни ёдлатиладиган жой.
- ДОРУС-САЛОМ **دارالسلام** *a.* 1. Саломатлик уйи; 2. Арабистонда бир жойнинг номи; Бағдод шаҳри 3. Жаннат.
- ДОРУС-САЛХ **دارالسلخ** *a.* Қўй, қорамол каби ҳайвонлар сўйиладиган жой, кушхона.
- ДОРУС-САЛТАНА **دارالسلطنة** Пойтахт, подшоҳ яшайдиган шаҳар.
- ДОРУС-СУРУР **دارالسرور** *a.* Шодлик уйи; *маж.* у дунё.
- ДОРУТ-ТАЛАФ **دارالتلف** *a.* Йўқ бўлиш уйи, (афсоналарда учрайдиган, унга кирган кимса йўқ бўлиб кетади деб ҳисобланадиган уй).
- ДОРУЛ-ҚАЗО **دارالقضا** *a.* Қозихона.
- ДОРУШ-ШИФО **دارالشفاء** *a.* Шифохона, касалхона; даволанадиган ва тиб илми ўргатиладиган муассаса.
- ДОРУҒА **داروغه** Шаҳарда тартиб сақловчи маъмур, шаҳар бошлиғи.
- ДОРЧИНИЙ **دارچيني** Дорчин, долчин. Ҳиндистонда етишадиган бир дарахтнинг пўслоғи бўлиб, ундан шарқ табобатида дори сифатида фойдаланилади.
- ДОС **داسي** *ф.* Ўроқ; Меҳнат доси — Машаққат ўроғи, қийноқ, азоб-уқубат.
- ДОСТОН **داستان** *ф.* Назм (маснавий) ёки наср билан айтилган катта ҳикоя, достон, эртак, саргузашт, тарих; Достон оғози — Достон бошланиши.

ДОСТОНСАРО, ДОСТОНСАРОЙ **داستانسرای، داستانسرا** ф. Достон айтувчи, достон тўқувчи, ҳикоячи.

ДОСТОНСАРОЛИФ **داستانسرا لىف** Достон айтувчилик, достон тўқувчилик, ҳикоячилик.

ДОФИЪ **دافع** а. Дафъ қилувчи, қайтарувчи, йўқотувчи; **Дофиъи савдо** — касални (руҳий касаллик, жинниликни) йўқотувчи; **Ранжға дофиъ** — Қасалликни кетказувчи.

ДОХИЛ **داخل** а. Кирувчи, кирган; дахлдор, тегшли; **Дохили чин** — Чин доирасидаги; **Дайрға дохил** — Дайр ичида; **Дохили авбош** — Бевошлар билан бирга.

ДОШ **داش** I ф. Хумдон; оҳак, сопол идишлар пиширадиган ўтхона:

Ва онинг кийинча *дошға* кириб олиб чиқти (Н. М.).

ДОШ **دش** II Тош; **Дош қозон** — жуда улкан (энг қадимда тош ёки сополдан ишланган, кейин чўяндан қуйиладиган бўлган) қозон.

ДОШХОНА **داشخانه** ф. Гишт, сопол ва бошқа асбоблар пишириладиган хумдон.

ДОЯ **دايه** а. Энага:

Ҳифз айлади они неча *доя*

Ҳар навъ ишидин топорға воя (Л. М.).

ДОЯГОНА **دايه گانه** а.-ф. Доягина, дояча.

ДОҒ **داغ** 1. Куюқ, куйган жой; 2. Белги, қоралик; из асар. 3. *маж.* Қайғу, алам, кулфат; **Доғи алиф** — зийнат учун кишининг юзига алиф шаклида солинган ўсмаранг доғ; **Доғи ниҳоний** — Яширин алам; **Доғи фурқат** — Айрилиқ ғами, айрилиқдан етган кулфат; **Доғи ҳижрон** — Севгилидан узоқлик ғами, кулфати; **Доғи ҳирмон** — Бирор тилакка етишолмаганлик доғи (кулфат); **Доғ ўртамак** — Доғламоқ, куйдирмоқ; тамға босмоқ; **Доғ қўймоқ** — Қуйдирмоқ; *маж.* Қайғуга солмоқ; **Доғ куйдурмак** — қизитилган нарса билан юзга хол қўймоқ.

ДОҒИ **داغى** Тағин, яна, ҳамда.

ДОҒУЛИ **داغولى** Алдамчи, фирибгар, айёр.

ДУ **دو** *ф.* Икки: Ду байт, дубайтий — арузда рубоний (тўртлик) баҳрининг тожикча оти; Ду ошома — икки қаватли.

ДУБДУРУН **دوبدورون** Дукурлаган товуш.

ДУВОЖ **دواج** *қ.* Давож. **دواج**

ДУГОНА **دوكانه** *ф.* Эгизак, жуфт; Ўртоқ:

Бир наъш ила ул ики дилором
Андоқ эдиким, *дугона* бодом (*Л. М.*).

ДУД **دود** *ф.* Тутун; Дуди оҳ — Ўтли оҳ, аччиқ оҳ (*айн.* оҳ тутуни); Тун дуди — *маж.* Тун қоронғилиги, қоронғилик; Оҳи дудолуд — ўта қайғили оҳ (*айн.* Тутун аралаш оҳ).

ДУДА **دوده** *ф.* Куя, қурум, куюнди, ис; чироғнинг иси; сиёҳнинг қораси.

ДУДМОН **دودمان** *ф.* Хонадон, оила.

ДУДОНГ **دودانگ** Икки ҳисса, икки ўлчак.

ДУДОҒ **دوداغ** Лаб.

ДУК **دوک** Дук, йик.

ДУКТАРОШ **دوگتراش** *ф.* Дукчи, йикчи.

ДУКТАРОШЛИК **دوگتراشليک** Дукчилик, йикчилик:
Саидзодаки, лўлиларга ўткангай, маймунбозлик ва *дуктарошлиқдин* ўзга не ўргангой (*М. Қ.*).

ДУКУЛДАМАК **دوکولداماک** Дукурламоқ, дук-дук товуш чиқармоқ:

Чу кўчадин қулоғим дубдурун эшитса кўнгул
Дукулдор ўйлаки, ул нозанин сувор келур (*Ф. К.*).

ДУЛОБ **دولاب** *ф.* 1. Қудуқдан сув чиқарадиган чарх;
2. Шкаф, яшик.

ДУМОР **دمار** *ф.*; *қ.* Дамор. **دمار**

ДУМУЪ **دموع** *а.* [*бирл.* дамъ **دمع**] Кўз ёшлари; Лола-гун думуъ — Лоладай (қип-қизил) кўз ёшлари.

ДУН **دون** *ф.* 1. Паст; 2. Разил, нокас; Дун сифат — 1) Пасткаш, ахлоқсиз, 2) Паст назар, нокас; Разл дуне — бир разил, қандай пасткаш дунё.

ДУНБОЛ, ДУНБОЛА **دنبال، دنباله** *ф.* 1. Орқа томон, кет;
2. Бирор нарсанинг давоми.

- ДУНВ **دنو** *ф.* Пастлик, тубанлик (даражада).
- ДУНЕ **دنيا** *а.* Дунёи дун — Пасткаш дунё; Дунёву мо-
фиҳо — Дунё, ундаги нарса ва ҳодисалар.
- ДУНЕГУЗИН **دنياگزين** *а.-ф.* Дунёни (бойлиқни) хоҳловчи.
- ДУНЕЛИФ **دنياليف** Дунё, бойлиқ, мол-ашё.
- ДУНИИ **دنيي** *а.; қ.* Дунё **دنيا**
- ДУНЛИК **دونليق** Пастлик, разиллик.
- ДУНПАРВАР **دونپرور** *ф.* Паст кишиларни тарбия қи-
лувчи; ёмонларни юзага чиқарувчи.
- ДУНХИСОЛ **دونخصال** *а.* Пасттабиат, пасткаш.
- ДУО **دعا** *а.* [кўпл. адъия **ادعيه**]. Худодан ёлвориб яхши-
лик тилаш; Дуо диръи — Дуо зириҳи, дуонинг сақ-
ловчилиги.
- ДУРР, ДУР **در** *1. а.* [кўпл. дурар **دردر**]. Инжу, марварид;
Сўз дурри — Қийматли, мазмундор сўз; Дурри адан —
Энг тоза инжу; Дурри ашк — *маж.* Кўз ёши; Дурри
гироми — *маж.* Севгили, гўзал (*айн.* қийматли дур);
Дурри зот — Асл насаб; Дурри лоянзур — Тенги (ўх-
шаши) йўқ гавҳар, жуда тоза гавҳар, кўрилмаган гав-
ҳар; Дурри макнун — Яширин дур, яширилган (ях-
ши сақланган) дур, инжу; Дурри манзум — Шеър
инжуси, назм тизмаси; Дурри маъни — Маъни дури
(қийматли, чуқур маъно). Дурри мақол — Сўз инжу-
си, сўзлаш қобилияти; Дурри ноб — 1) Тиниқ дур,
тоза дур; 2) *маж.* Қийматли сўз; Дурри самин —
Қийматбаҳо дур; Дурри сероб — Тоза, покиза дур;
Дуррут-тож — Тожга ўрнатилган дур, тож дури; Дур-
ри хушоб — ялтироқ дур, тоза дур; Дурри ша-
бафруз — Кечани ёритадиган дур; Дурри шабча-
роғ — Кечани чироғдай ёритадиган дур; Дурри шоҳ-
вор — Йирик, энг аъло дур; Дурри якдона, Дурри
якто — Ухшаши йўқ дур; энг тоза дур; йирик дур;
Дурри ятим — 1) Бир садаф ичида якка ўзи етишган,
йирик, донатор дур; 2. *маж.* Қийматли сўз, чуқур
маъноли сўз, муҳим сўз; Дурри ғалтон — Йирик
юмалоқ дур.
- ДУР **دور** (у чўзиқ талаффуз этилади) *ф.* Узоқ, йироқ.
- ДУРАНГ **دورنگ** *ф. маж. 1.* Икки хил, икки ранг:

Тар этибон эл била феълин *дуранг*
Қуллан зулм ичра печукким, паланг (Ҳ. А.).

2. Ёкки хил фикр билдирувчи; саботсиз, иккиюз-лама.

ДУРАНДИШ *دوراندیش* *ф.* Узоқни ўйловчи; андишали.

ДУРАНДИШЛИҚ *دوراندیشلیک* Узоқни уйловчилик; андиша қилишлик.

ДУРАР *دور* *а.* [бирл. дурр *در*]. Дурлар, марваридлар, инжулар; Дурар сочмоқ — Ажойиб сўз айтмоқ.

ДУРАРБОР *دوربار* *а.-ф.* 1. Дур сочувчи, дурдоналар се-пувчи; 2. *маж.* Қийматли, позик ва нафис сўз айтувчи; шэир.

ДУРАФШОН, ДУРФИШОН *درفشان* *а.-ф.* 1. Дур сочувчи; 2. *маж.* Ажойиб шеър тузувчи; гўзал сўзловчи.

ДУРАФШОНЛИҚ *درفشانلیق* 1. Дур сочувчилик. 2. Гўзал сўз сўзловчилик; яхши шеър айтувчилик.

Дурафшонлиққа килким фош қилғил.

Тилимни доғи гавҳарпош қилғил (*Ғ. С.*).

ДУРАХШ *درخش* *ф.* Порлаш, ярқираш, нур, зиё; **Чоқин**-дин дурахш тушмак — Чақмоқ чақмоқ.

ДУРАХШАНДА, ДУРАХШОН *درخشنده، درخشان* *ф.* Ялтироқ, порлоқ, ялт-юлт этиб тобланувчи, нурли, зиё берувчи; Дурахшанда пўлод — ярақлаб турувчи пўлат; Мехри дурахшон — Порлаб зиё бериб турган қуёш; Барқи дурахшон — ялт-юлт этиб чақновчи чақмоқ.

ДУРАХШАНДАЛИҚ *درخشندهلیق* Ялтироқлик, порлоқлик нур (зиё) сочиш.

ДУРБИЙН *دوربین* *ф.* Узоқни кўрувчи, узоққа ақли етадиган.

ДУРБОР *دوربار* *а.-ф.* 1. Дур ёғдирувчи; 2. *маж.* Қийматли ва маъноли сўзлар айтувчи; Гўзал сўзловчи; Дурбор лафз — Маъноли сўз; ширин сўз.

ДУРБОШ *دورباش* *ф.* Узоқлан, қоч, четга чиқ, пўшт; Дурбош айламак — Узоқлаштирмақ, қочирмақ, четлатмақ.

ДУРД *درد* *ф.* Суюқ нарса (масалан, май)нинг қуйқаси, қолдиқ; Майнинг хум тагидаги лойқаси; **Бода дурди** — Май қуйқаси:

Кўнглум ўлди ҳажр ўтидин реш, эй соқий, менга,
Бодан кофургун *дурдидин* олиб марҳам эт. (*Н. Ш.*)

Дурди жомин сумурмок — Пиёла таги сирқиндисини симиrhoқ; *маж.* Ижодда кимсанинг изидан бормоқ, пайравлик қилмоқ.

ДУРДКАШ, ДУРДНУШ *دردکش* *ф.* 1. Май қуйқасини, сирқиндисини ичувчи, майхўр; 2. Майхўрликка ўта мубтало; 3. *маж.* Ижодда пайравлик қилиш, бирор буюк кишига издош бўлиш.

ДУРДОН *دردان* *а.-ф.* Инжу қутиси, дур сақланадиган қути.

ДУРДОШОМ *دردآشام* *ф.* Май қуйқасини ичувчи:

Муҳаббат жоми *дурдошомидур* ул (*Ф. Ш.*).

ДУРЖ *درج* *а.* 1. Қийматли тошлар солинадиган қутича; 2. *маж.* Оғиз; кўнгил; Дуржи лаъл — Оғиз; Дуржи дақойиқ — гўзал сўзлар йиғиндиси.

ДУРЛУҚ *درلوق* Дурли, марваридли.

ДУРПОШ *درپاش* *а.-ф.* 1. Дур сочувчи; 2. *маж.* Қийматли сўзлар айтувчи; бийрон; кўз ёши тўкувчи, кўзи ёшли.

ДУРРАТУТ-ТОЖ *دره التاج* *а.* 1. Тожга қадалган инжу; 2. *маж.* Энг юксак.

ДУРРОЖ *دراج* *а.* Каклик жинсидан бўлган парранда, қирговул:

Шер кўп афсун била чун қилди жаҳд,
Сидқ ила *дуррож* доғи қилди аҳд. (*Х. А.*)

ДУРУД *دود* *а.* Мақтов; дуо, салом, яхшилик тилаш:

Ва даруди номаҳсул ул рофиъгаким, шаръ муфтиси
Қилки амри била...замои саҳойифига ёзилди (*М.*).

ДУРУ-ДАРОЗ *دورودراز* *ф.* Узундан-узоқ, чўзилган.

ДУРУСТЛУК *دوروستلوك* Яхшилик.

ДУРУР *دورور* Турур, ...дур: Ва маони оташнокининг кони дурур! (*М. Н.*)

ДУРУШТ *درشت* *ф.* Қўпол, дағал; Сипехри дурушт — дағал фалак.

ДУРУШТГУЙ *درشكوي* *ф.* Дағал сўзли.

ДУРУШТХУЙ *درشتخوي* *ф.* Дағал қилиқли, қўпол характерли.

ДУРФИШОН **درفشان** *а.-ф.*; қ. Дарафшон.

ДУРАХШ, ДУРАХШОН **درخش، درخشان** *ф.*; қ. Дарахш, дарахшон.

ДУТОҲ, ДУТО **دوتا، دوتاه** *ф.* 1. Икки букилган, букук, эгилган, эгик. 2. *маж.* Ғам тортиб букилган; Қадди дутоҳ — Ғам тортиб эгилган қад.

ДУХОН **دخان** Тутун, дуд.

ДУХУЛ **دخول** *а.* Дохил бўлиш, кириш; Духул айламак — Кирмоқ, кириб кетмоқ.

ДУЧОР **دوچار** *ф.* Учраш, йўлиқиш, дуч келиш; Дучор бўлмоқ-ўлмоқ—Йўлиқмоқ.

ДУШАШ **دوشش** *ф.* Нард ўйинининг мот ҳолати (хонаси).

ДУШВОР **دشوار** *ф.* Қийин, оғир, мушкул; Душвордин душвор — Жуда қийин.

ДУШИЗА **دوشيزه** *ф.* Қиз, бокира; Ғайб душизасидин ниқоб олмоқ — *маж.* Ғойибдан хабар топмоқ.

ДУШМАН **دشمن** *ф.* Душман тутмоқ — Душман деб билмоқ, ҳисобламақ.

ДУШОБ **دوشاب** *ф.* Шинни, узум шинниси.

ДУКОН **دكان، دوکان** *ф.* [*кўпл.* дакокин **دکاکين**] 1. Дўкон; 2. Ишхона:

Чун менга айтар *дўконидин* иш

Шаккару қанд олмоқ эрди ёзу қиш (*Л. Т.*).

ДУЛАШМОҚ **دولاشماق** Ҳуралишмоқ, айланишмоқ.

ДУЛБУҒА **دولبوغه** қ. Довулға **داولغا**

ДУЛОБ **دولاب** 1. Қудуқдан сув чиқарадиган чарх; 2. Ҳар бир айланадиган нарса (фалак).

ДУЛТУ **دولتو** Сиртлон (бўрига ўхшаш бир хил йиртқич ҳайвон).

ДУМСАЙМОҚ **دومسايماق** Бирор нарсадан ранжиб, тумшуқни солиб турмоқ, тўмсаймоқ, тўрсаймоқ.

ДУНОН **دونان** Тўрт яшар от.

ДУСТГОНИЙ **دوستگانی** *ф.* Ичкилик ичилаётган чоқда ўзи ичадиган майни (косани) муҳаббат ва ихлос билан бошқа бир кишига тақдим қилиш, туттиш; тақдим қилинган қадаҳ, дўстлик қадаҳи; Дўстгоний тутмоқ — Дўстлик юзасидан қадаҳ тақдим этмоқ.

ДУСТДОР **دوستدار** *ф.* Дўст, ошна, дўст тутувчи; овунти-рувчи, эркаловчи.

ДУШ **دوش** I ф. Орқа, кифт.
ДУШ **دوش** II ф. Ўтган кеча.
ДУШ-БАРДУШ **دوش بردوش** Елкама-елка.

Е ۛ

ЕГДИ ФИЗОЛ **يکدی غزال** Музикада асосий куйлардан бири.

ЕДИК **يىديک** Есин (- дик — тилак, истак феълининг III шахс бирлик формасини ясовчи қўшимча, -син ўрнида)

ЕҚ **يک** Емон, хунук, паст; қўпол муомала.

ЕЛАҚ **يىلاک** Енгил, енгсиз устки кийим:

Кўнглак ўрнига *елак* кийдинг ҳамоно, эй қуёш-Ким, ядибайзоға монёъ бўлмағай ҳар сори енг. (Б. В.)

ЕЛЛАНМАҚ **يىلانماک** маж. Ҳаволанмоқ, мағрурланмоқ.

ЕМРУЛМАҚ **يىмулмак** Емирилмоқ, қуламоқ:

Ўтқарибмен умрни вайронада,
Бошима *емрулгудек* кошонада (Л. Т.).

ЕМУРМАҚ **يىмурмак** Ковлаб йиқитмоқ, ағдармоқ, емирмоқ, қулатмоқ.

ЕР **ير** Ер, жой, ўрин; мамлакат; мартаба; Ер ўпмак — таъзим қилмоқ, ҳурмат қилмоқ, ҳурмат юзасидан ерга букилмоқ; Ер бермак — Жой бермоқ, жойламоқ; Ер топмоқ — ўрнашмоқ; Ер эли — Ер юзида яшовчи халқ; Ер қуйи — Ер ости бўлсин, йўқ бўлсин, ер ютсин маъноларида (қарғиш ибораси); Ерга тушмак — Паст тушиб таъзим қилмоқ; Ерлик ўз ерига — Жой-жойига; Ери бор — ўрни бор, ўринли; Ер узра келмак — Дунёга келмоқ; туғилмоқ; Ер тутмоқ — Маъқул бўлмоқ; ўрнашмоқ; Ер йиртмоқ — Ер ҳайдамоқ; Деҳқонки, дона соchor — ер йиртмоқ била ризқ йўлин очор (М. Қ.).

ЕТМАҚ **يىتماк** Етмас эгач — Етмасдан туриб, етишдан илгари.

ЕТТИ, ЕТИ **ييتى** **Етти** иқлим — Ер шарининг қадимги географик тақсими; ер шарининг инсон яшайдиган қуруқлик қисми; **Етти ато бирла тўрт ано** — етти ота билан тўрт она (етти қат кўк билан ёки етти иқлим билан йилнинг тўрт фасли маъносида); **Етти кох** — Етти қат кўк; **Етти обоу тўрт уммаҳот** — Етти ота ва тўрт она (*қ. Етти ато.*) **Етти раҳба** — Етти иқлим.

ЕТУРМАҚ **ييتورماق** Етказмоқ.

ЕТУШМАҚ **ييتوشماق** 1. Етишмоқ; 2. Етик бўлмоқ; **Етушган эл** — Етилган одамлар, етик кишилар.

Ё ى

Ё **يا** I Эски араб алифбесидаги «й» — «**ى**» ҳарфининг номи.

Ё **يا** II 1. «Ёй» сўзининг қисқаргани; камон; 2. *маж.* Эгма, камонга ўхшаш эгма:

Қоши *ёси* ғамза ўқин отса, ваҳ, мен хастадин
Кўзларингга ўртабон сувфорини пайконин ўп (*F. C.*).

Ё қилмоқ — Эгмоқ, букмоқ.

Ё **يا** III Ундов сўз: Э, эй. **Навоийё** — Эй Навоий.
Муғанниё — Эй муғанний:

Муғанниё, неча оҳангги ҳажр, ваҳ, бир ҳам.
Висол торини беркит, фироқ риштасини уз. (*H. Ш.*)

Ё Расулиллоҳ — Эй худонинг элчиси!

ЁБ **ياب** *ф.* Сўз бирикмасида «топувчи, олувчи» маъносида келади: **Баҳраёб** — Баҳра олувчи, фойдаланувчи.

ЁБАНДА **يابنده** *ф.* Топувчи, топаолувчи, топағон:

Деди: «К-эй дашт аро шитобанда,
Билки, жўянда, келди *ёбанда* (*C. C.*).

ЁБИС **يابس** *а.* Қуруқ; қурутадиган.

ЁБОН **يابان** *ф.* Ёвон, чўл, дашт; дала:

Гар шердурки, мўрча йўқтур ҳисоб анга-
Қим, топмади кўзи бу *ёбон* гирдида шариф (*B. B.*).

ЁВА **ياوه** *ф.* Беҳуда, пойма-пой (сўз); алжираш; **Ёва айтмак** — Беҳуда гап қилмоқ, алжирамоқ.

- ЕВАР **ياور** φ. Ёрдамчи, мададкор.
- ЕВУЗ **ياووز** Ёмон, ярамас; газабли.
- ЕВУМОВ **ياووماق** Яқин келмоқ, яқинлашмоқ; **Евуй олмоқ** — Яқинлаша олмоқ, ёвуқлашмоқ.
- ЕВУРҚОН **ياوورقان** От ёпиғи.
- ЕВУТМОҚ **ياووتماق** Яқинлаштирмоқ, яқин келтирмоқ.
- ЕВУШМОҚ **ياوشماق** Яқинлашмоқ, етишмоқ.
- ЕВУҚ **ياووق** Яқин.
- ЕВШОН **ياوشان** Ювшан (чўлларда битадиган ва енгил ёнадиган, ўтинбоп бир хил ўсимлик).
- ЕДАМОҚ **ياداماق** Кучсизланмоқ, бўшашмоқ, заифланмоқ;
- ЕДАМОН **يادمان** Кучсизланмайман, бўшашмайман.
- ЕЕҒ, ЕЕҚ **ياياغ, ياياق** Яёв, пиёда.
- ЕЕҒЛИҒ, ЕЕҚЛИҚ, ЕЕҒЛИҒ **ياياغليغ, يياقلىق**
— Яёв юришлик, пиёда юришлик.
- ЕЗИ **يازى** Дашт, чўл.
- ЕЗИЛМОҚ **يازىلماق** 1. Ёзилмоқ (хат); 2. Ҳал бўлмоқ, бар-тараф бўлмоқ; 3. Юракдан ғашлик кетмоқ, кўнгил очилмоқ; 4. Ёйилмоқ.
- ЕЗИН **يازين** Очиқ, равшан (ёзув); Ёзин қаламий қилмоқ — Хатни равшан қилиб ёзмоқ.
- ЕЗИҒ **يازيغ** Ёзув, хат, мактуб.
- ЕЗИҒЛИҒ **يازيغليغ** 1. Битилган, ёзилган; 2. Нақшланган:

Бу мунаққаш сақф тарихи *ёзиғлиқ* чун эмас,
Кўп машаққат чектим, аммо қолди мубҳам,
Эй рафиқ. (F. C.)

- ЕЗМОҚ **يازماق** 1. Ёзмоқ, битмоқ (хатни); 2. Ёймоқ, тар-қатмоқ; 3. Қадамоқ; 4. Ҳал қилмоқ (чигални).
- ЕЗУҒ, ЕЗУҚ **يازوغ, يازوق** Гуноҳ, айб; айбдорлик.
- ЕЗҒУРМОҚ **يازغورماق** Айбламоқ, гунаҳкор қилмоқ, гуноҳкор ҳисобламоқ; орқаворатдан шикаятланмоқ:

Қадаҳ нчмак ёзуқ деб, асру мардуд этмагил, эй шайх,
Бу қисм эрса азалдин бежиҳатдур бизни *ёзғурмоқ*.
(F. C.)

ЕҒИ **ياي** Камон (қ. Е ya II).

ЕЙИЛМОҚ **يايىلماق** Тарқалмоқ; Очилмоқ.

ЕЛИНГ **يالينك** Яланғоч; юпун.

ЕЙМОҚ **يايماق** Еймоқ, ёзмоқ, солмоқ, тарқатмоқ.

ЕЙПОНГ **يايپانك** Ейиқ, япалоқ, ясси; яйпан; текнслик ер.

ЕЙҚАЛМОҚ **يايقالماق** Ейилмоқ, ёзилмоқ.

ЕЙҚАМОҚ **يايقاماق** Чайқамоқ, чайқалтирмоқ.

ЕЛБОРМОҚ **يالبارماق** Елвормоқ.

ЕЛБОРУ **يالبارو** 1. Буйруқ феъли — ёлвор, ялин; 2. Ра-
вишдош — ёлвориб, ялиниб.

ЕЛИНГ **يالينك** Яланг, яланғоч; Қўл ёлинг айламак —
Билакни яланғочламақ.

ЕЛИН **يالين** Елқин, аланга; чўғ; учқун:

Ҳашрға тегру ойилса бу май нчкан оздур,
Минг тамуғ *ёлинича* ўтда экан бўлса азоб (Ф. К.).

ЕЛИНЛИҚ **يالينلىق** Елқинли, алангали, ўтли.

ЕЛИТМОҚ **ياليتماق** Ялтиратмоқ, суркаб ялтиратмоқ.

ЕЛҚИМОҚ ва ЕЛИҚМОҚ **يالقيماق، يالقيماق** 1. Безор бўл-
моқ, батанг келмоқ, қулоқ битмоқ (орниқча шовқун-
дан); 2. Зерикмоқ; чарчамоқ; чора тополмай қолмоқ;
тинка қуримоқ:

Висол шоми деолмон лабингни *ёлиқсам*,
Вале табонингга кўз суртубон мучаклар ила. (Ф. К.)

ЕЛҚИТМОҚ **يالقيتماق** Батанг келтирмоқ, қулоқни битир-
моқ; чарчатмоқ; зериктирмоқ, малол келтирмоқ:

Чун ҳудий Лайли қулоғин *ёлқитур* Мажнун, не суд,
Тоғни гар келтирур афғонға фарёд била. (F. C.)

ЕМХОНА **يامخانا** Элчи ва чопарнинг бир бекатдан ик-
кинчи бекатга алмаштириб, миниб кетадиган отлари
сақланадиган жой, от алмаштириш жойи; **Ём отла-
ри** — Бир бекатдан миниб келиб, ёмхонада қолди-
риладиган ва иккинчи бекатга миниб кетиладиган
отлар; **Ём оти боғламоқ** — Элчи ва чопар миниб ке-
тиши учун бекатларда от сақламоқ.

ЕНА **يانه** Яна, тагин; ўзга, бошқа.

ЕНАИ, ЕНАЕ **يانه** Яна бири, ўзгаси, бошқаси.

ЕНГ **يانگ** Янги; қайта; **Енг боштин** — Янгидан: Топмо-
фунг дайри фано аҳлида *енг* боштин бақо. (Ф. К.)

ЕНГИ **يانگى** Янги.

ЕНГИЛМОҚ **يانگىلماق** Янглишмоқ, адашмоқ, хато қил-
моқ, сўздан қайтмоқ.

ЕНГИЛ **يانگىل** Янглиш, хато:

Неча улусқа майу бизга заҳр, соқийи давр,
Дединги, мастмен, ар чин дединг, *енгил* борн. (Н. Ш.)

ЕНГМОҚ **يانگماق** 1. Енгмоқ; 2. Янглишмоқ, адашмоқ;
3. Таҳдид қилмоқ.

ЕНГШАМОҒ **يانگشاماغ** 1. Вайсамоқ, эзмалик қилмоқ;
2. Тамшанмоқ.

ЕНДАШМОҚ **يانداشماق** Ендашмоқ, ёнма-ён ўтирмақ:

Қимса ёри бирла хуштур ғам дейишиб, мунграшиб,
Ётса гоҳи чирмашиб, ўлтурса гоҳи *ендашиб*. (Ғ. С.)

ЕНДУРМОҚ **ياندورماق** 1. Ендирмоқ (ўтни); 2. Қайтармоқ:

Ёрни истай, Навонӣ, бормиш эрди эй рафиқ,
Билмадим, они не афсун бирла *ендурдунг*, ё раб.
(Ф. К.)

3. Кеткизмоқ.

ЕНМОҚ **يانماق** 1. Ёнмоқ (ўт), куймоқ; 2. Қайтмоқ;
3. Кетмоқ; 4. Қайрилмоқ; эгилмоқ; **Ёна олмоқ** —
1) Куя олмоқ; 2) Қайта олмоқ; 3) Тағин (яна) олмоқ.

ЕНЧОҚ **يانچاق** Безакли от ёпиғининг икки ёни, ёпиқнинг
этаги, бари.

ЕПМОҚ **ياپماق** Бекитмоқ, яширмақ; ёймоқ; кийинтир-
моқ; бажармоқ; **Дийда ёнмоқ** — Кўз юммоқ.

ЕПУРҒОҚ **ياپورغاق** Япроқ, барг; **Лола ёпурғоғи** — Лола
япроғи:

Оҳ ўти учқунлариким, чарх уруб,
Лола ёпурғоғини ел совуруб. (Ҳ. А.)

ЁРА **يارا** Яра, жароҳат; **Ёра емак** — Яраланмоқ, ярадор
бўлмоқ.

ЕРАЛИФ **يارەلىغ** Ярали, жароқатли:

Аниким қилиб ишқдин *ёралиғ*,
Насиб айлабон анга оворалиғ. (F. C.)

ЕРИМЧУҚ, ЕРИМУЧУҚ **يارىمچوق**, **يارىم اوچوق** Ярим-ёрти,
арзимас даражада.

ЕРИШМОҚ **يارشماق** Югуришмоқ, бир-биридан ўзишмоқ,
пойга чолишмоқ; баҳс бойлашмоқ; мусобақа.

ЕРИ **FOR** **يارغار** *маж.* Ажралмас йўлдош, ҳамроҳ.

ЕРЛИҚ **يارلىق** Амр, фармон:

Чу ёздинг субҳига *ёрлиқ* босарға ол тамғодин,
Шафақдин ҳал қилиб, шингарф қилдинг, меҳрдин
хотам. (H. Ш.)

ЕРЛИҚ, ЕРЛИФ **يارلىق**, **يارلىغ** Дўстлик; ёрдам.

ЕРЛИҚАМОҚ **يارلىقماق** Ёрлақамоқ; марҳамат қилмоқ.

ЕРМАШМОҚ **يارماشماق** Тирмашмоқ, чирмашмоқ:

Чиқти зулфин солғоч ул чоҳи занахдондин кўнгул,
Анкабут ул навъким, торига чиққай *ёрмашиб*. (F. C.)

ЕРМОНМОҚ **يارمانماق** Чирмашмоқ.

ЕРМОҚ, ЁРМОФ **يارماق**, **يارماغ** Танга; пул; ақча; майда
ақча.

ЕРО **يارا** *ф.* Юрак, куч, қувват, тоқат, мадор; ёрдам, кў-
мак; **Не ёро** — Қани куч, қани мадор:

Ишқ дайрида гадодур шоҳлар,
Қиргали бизга не *ёро* густоҳ. (Ф. К.)

ЕРОД **ياراد** Бир турли чолғу асбоби.

ЕРОНА **يارانه** Дўстона, дўстларча.

ЕРОНЛАР **يارانلار** Дўстлар (аслда *ёрон* кўплик бўлса-да,
баъзан-лар орттирилади).

ЕРФОҒ **يارغاغ** 1. Туки тўкилган пўстин; 2. Хом теридан
ишланган ҳамён, халтача.

ЕРҚУ **يارقو** Гап-сўз, ғавғо, баҳслашув:

Ҳалқаи дарс ичра ғавғодин димоғим топти заъф,
Май тутуб, соқий, даме қутқор мени бу *ёрқудин*.

(Н. Ш.)

ЁРҒУ **يارغو** 1. Ҳукм чиқариш, келиштириш; жазолаш;
2. Қаршилиқ кўрсатиш, уришиш, жазолаш; молни
олиб сақлаш; 3. Ҳимоя; 4. Қабул.

ЁРҒУЧОҚ **ياغوچاق** Қўл тегирмон:

Ҳазм этар фикрин ҳам этгил, фарз этай нонинг учун,
Қилди чарх анжумни дона, ою кунни *ёрғучоқ*. (Н. Ш.)

ЁС, ЯЪС **ياس** а. Умидсизлик.

ЁСМИН **ياسمين** ф. Хуш исли, оқ ва сариғ тусли гул (жас-
мин).

ЁСОЛ **ياسال** қ. Ясол **يسال**;

Эйки, мужгондин *ёсол* туздунг кўнгуллар сайдиға,
Қўз юмуб очқунча ушбу хайлни қўзғотма кўп. (Ғ. С.)

ЁСТАМОҚ **ياستاماق** Ёстиқ қилмоқ, тақя қилмоқ:

Эй Навоий, дайр аро бўлсанг гадолиғ бирла маст,
Бош қўяр бўлсанг, сафолингни бошингға *ёстағил*.

(Б. В.)

ЁСУМАН **ياسمن** ф. қ. Ёсмин.

ЁТИШ **ياتيش** Қоровулликда турадиган жой, пост; Ётиш
эли — Посбонлар, тунги соқчилар.

ЁТУҚ **ياتوق** Аскарлар ёнида олиб юрадиган сувдон.

ЁТУҒОН **ياتوغان** Бир турли чолғу асбоби.

ЁТУҒОНЧИ **ياتوغانچي** «Ётуғон» чолувчи, музикачи,
созанда.

ЁШИЛ **ياشيل** Яшил.

ЁШИНМОҚ, ЁШУНМОҚ **ياشونماق** Бекинмоқ, яширинмоқ,
пинҳон бўлмоқ.

ЁҚИН **ياقين** Яқин («Йироқ»нинг зидди).

ЁҚМОҚ **ياقماق** 1. Ёқмоқ (ўт, шам); куйдирмоқ; 2. Хуш
келмоқ, маъқул, тушмоқ; 3. Нисбат бермоқ, тўнка-
моқ; 4. Суртмоқ, қўймоқ, доғламоқ (дорини):

Неча ўт ёқмоқ ҳавас қилғунг Навоий жонига,
Анда бир қилсанг бўлур марҳам доғи ёқмоқ ҳавас.
(Ф. К.)

ЁҚОРМОҚ **ياقارماق** Ялинмоқ, ожизлик билдирмоқ.
ЁҚУТ **ياقوت** Маълум қийматбаҳо тош (қизил, сариғ, кўк ва оқ рангли бўлса ҳам, машҳури қизилдир); **Ёқути аҳмар** — Қизил ёқут; **Ёқути аҳмар суйи** — маж. Қизил май; **Ёқути музоб** — 1) Эриган ёқут; 2) маж. Қизил май; **Ёқути муфарриҳ** — Кайф берувчи ёқут; **Ёқути ноб** — маж. Қизил май; Соф ёқут; маж. Тиниқ қизил май; **Ёқути руммоний** — Қип-қизил анор донасидай ёқут.

ЁҚУТГУН **ياقوتگون** қ. Ёқутий **ياقوتى**

ЁҚУТИЙ **ياقوتى** Ёқут рангли, қип-қизил.

ЁҚУТФОМ **ياقوتفام** а.-ф.; қ. Ёқутий **ياقوتى**

ЁҒДУ **ياغدو** Нур, равшанлик, ёруғлиқ, зиё.

ЁҒИ **ياغى** 1. Душман, ёв; 2. Итоатсиз.

ЁҒИН **ياغин** Ёгин (қор, ёмғир); **Ёгин тутмоқ** — Ёгин ёғмоқ, сел келмоқ; **Ёгин турмоқ** — Ёгин тўхтамоқ.

ЁҒИҚМОҚ **ياغيقماق** Душманлашмоқ, қаршилашмоқ, ёвлашмоқ.

ЁҒЛИҒ **ياغلىغ** Рўмол, рўмолча, ёвлиқ; дурра.

ЁҒОЧ **ياغاج** қ. Йиғоч **يىغاج** (Навоий асарларида доимо *йиғоч*; баъзи нашрида янглиш ёғоч ёзилган).

Ж ж

ЖАБ **جب** а. Аруз қоидаларидан бири.

ЖАБА **جبه** Қутича; ўқдон.

ЖАБАЛ **جبل** а. [кўпл. жибол **جبال**] Тоғ.

ЖАБАРУТ **جبروت** а. Буюк, улуғ; буюклик, улуғлик.

ЖАББОР **جبار** а. 1. Қудратли, азамат; 2. Жабр қилувчи, фазаб қилувчи.

ЖАББОРЛИҚ **جبارلىق** Фазаб қилувчилик, қаҳр этувчилик.

ЖАБИН **جبين** а. Манглай, пешона:

Гоҳи ўпубон мунунг *жабинин*
Гоҳи силабон унунг сарви бишин (*Л. М.*).

Маҳжабин — Пешонаси ой каби ялтироқ; *маж.* гўзал, севгили;

Тийра жабин — Манглайи қора, шўрпешона, бахтсиз.
ЖАБРАИЛ *جبرئيل* *а.* Худо билан пайғамбар ўртасида воситачи, ваҳй келтирувчи фаришта номи (мифтик); **Жабраили амин** — ишончли фаришта.

ЖАБРАИЛОСО *جبرائيل آسا* *а.-ф.* Жабраил каби.

ЖАБҲА *جبهه* *а.* Манглай, пешона; **Жабҳаи ҳур** — Ҳур юзли, гўзал; **Жабҳа чини** — Пешона бурушиғи.

ЖАВ *جو* *ф.* Арпа.

ЖАВАК *جوك* *ф.* Арпа доналарига ўхшатиб ясалган (хотинлар безаги); **Жавак атлас** — Арпа гулли атлас:

Жавак атлас айлаб ўзига либос,
Кийиб бўрк ўрнида бошига тос. (*С. И.*)

ЖАВ-БАЖАВ *جوجو* *ф.* Майда-майда, синчиклаб, бирин-бирин, заррама-зарра; **Жав-бажав пахш айламак** — бирма-бир, синчиклаб босмоқ.

ЖАВДАТ *جودت* *а.* Яхшилик, яхши бўлишлик; нуқсонсизлик; сахийлик.

ЖАВ-ЖАВ *جوجو* *қ.* Жав-бажав *جوجو*

ЖАВЗАҲР *جوزهر* *ф.* Эски астрономияга кўра: 1. Ойнинг ҳаракат йўли билан Қуёш ҳаракат йўлининг кесишган жойи; 2. Қуйруқли юлдуз; **Жавзаҳр дум** — Ойнинг ҳаракат йўли билан қуёш ҳаракат йўлининг икки ўрнидан бириси — жанубдагиси (шимолдагисига — *жавзаҳр раъс* дейилган. Буни баъзан *занб* *ذنب* деб ҳам юритилган).

ЖАВЗБҮЁ, ЖАЗИ БҮЁ *جوزبوييا* *ф.* Ҳиндистон ёнгоғи, жавзбўё, жавзабобо (Рус.—«мускатный орех»; до-рига ишлатилади).

ЖАВЗО *جوزا* *ф.* Эски астрономияга кўра — кўкдаги ўн икки буржнинг (қ. Бурж) бириси бўлиб, бу бурж-ни ёнма-ён турган икки қиз бола шаклида тасаввур этилган; Бу бурж **шамсия** (қуёш) йил ҳисобида баҳор фасли оиларининг учинчиси бўлиб, 22- май — 2- июн-га тўғри келади; **Жавзо тунн** — Жавзо ойи кечаси.

ЖАВЛАҲА **جولہ** *ф.* Тўқувчи, бўзчи.

ЖАВЛОН **جولان** *ф.* Айланиш, кезиш; ўзини ҳар тарафга ташлаб ўйнаш, ўйноқлаш:

Ул шамъи ҳидоят била сўз майдонин *жавлонига* чопмоқ.
(*Л. М.*)

Жавлон айламак — айланмоқ, юрмоқ, кезмоқ; ўйноқламоқ; Жавлон куни — уруш куни; Жавлонин ўпмак — Сайр қилиб ўтган ерини, изини ўпмоқ.

ЖАВЛОНГАҲ **جولانگه** *ф.* Кезиладиган ер, майдон:

Чун одамида йўқ вафо, кўр ул пари ишқи аро
Жавлонгаҳим дашти фано вайронан ғам маска-
ним (*Ф. С.*)

ЖАВОБ **جواب** *а.* Жавоб. Жавобида хома синмоқ — Жавоб беришга ожизлик қилмоқ (*К. Н.*):

Рақам қилди фархунда «Шаҳнома» е-
Ки, сииди жавобида ҳар хомае. (*Ф. С.*)

ЖАВОД **جواد** *а.* Эҳсонли, сахий, карамли, қўли очиқ.

ЖАВОМИЪ **جوامع** *а.* Тўпловчилар, жамъ этувчилар; ўз ичига қамраб олганлар (бирлиги жомийъ **جامع**).

ЖАВОМИУЛ-КАЛИМ **جوامع الكلم** *а.* Ўзи қисқа, лекин чуқур маъноли сўзларни ўз ичига олувчи.

ЖАВОНБАХТ **جوان بخت** *ф.; қ.* Жувонбахт.

ЖАВОНИБ **جوانب** *а.* [*бирл. жониб جانب*] тарафлар, атроф, ёқлар.

ЖАВОР **جوار** *а.; қ.* Живор **جوار**

ЖАВОРИҲ **جوارح** *а.* Бадан аъзолари: қўл, оёқ, тил ва ҳоказо:

Борча *жавориҳ* била аъзода тенг
Сурат навъию ҳаюлода тенг (*Ҳ. А.*)

ЖАВОҲИР **جوهر** *а.* [*бирл. жавҳар جوهر*]. Қийматбаҳо гавҳарлар, тошлар; Жавоҳир афшон — 1. Жавоҳир (жавҳарлар) сочувчи; 2. *маж.* Нур сочувчи; Жавоҳири нафойис — 1) Нафис жавҳарлар, қийматбаҳо (энг тоза) тошлар; 2) *маж.* Чуқур маъноли сўзлар ва усталик билан ишлатилган адабий иборалар; Жавоҳи-

ри самин — Қийматбаҳо тошлар; Маодин жавоҳири — Маъданлар жавоҳири; *маж.* Ажойиб сўзлар; Жавоҳири ашк — Кўз ёши доналари.

ЖАВОҲИРЛИҒ **جواهر ليغ** Жавҳар (қийматбаҳо тош) лари бор, жавоҳирли.

ЖАВР **جور** *а.* Азият, зулм, жабр, ситам; Жавр анлиш — Зулм қилувчи.

ЖАВФ **جوف** Бир нарсанинг ичидаги бўшлиқ жойи, каваги:

Мусо эмас эрса килки ноғу.

Жавфи аро музмар этти жоду (*Л. М.*).

Фалак жавфи — Кўк (осмон) бўшлиғи.

ЖАВШАН **جوشن** Совут, зириқ (симдан тўқилган қадимги уруш кийимларидан бири):

Марз узра кияр себарга *жавшан*

Шашпар кўтарур бошиға савсан (*Л. М.*).

Жавшани заркор — Зар билан тўқилган жавшан.

ЖАВҚ-ЖАВҚ **جوق جوق** *а.* Тўда-тўда, тўп-тўп.

ЖАВҲАР **جوهر** *а.* [*кўпл. жавоҳир* **جواهر**] 1. Қийматбаҳо тош; 2. *маж.* Ялтироқлик; 3. Асл модда, нарсанинг туб ўзаги, асосий хосса, моҳият, Жавҳари фард — ягона жавҳар, зоти асил.

ЖАВҲАРДОР **جوهر دار** *а.-ф.* Ялтираб, живирлаб турадиган, жилвали (*маж.* қилич).

ЖАВҲАРИЙ **جوهرى** *а.-ф.* 1. Жавҳаршунос, қийматбаҳо тошларни танийдиган киши; 2. Қийматбаҳо тошлар сотувчи (савдогар), ишлатувчи (уста).

ЖАДАЛ **جدل** *а.* 1. Тортишиш, мунозара, жанжал; 2. Тиришиш; Жадал этмак — тиришмоқ, кўшиш қилмоқ; Не жадал — баҳслашиш нега?

ЖАДВАЛ, ЖАЗВАЛ **جدول** 1. Чизик (катак ёки йўл-йўл чизик); 2. График.

ЖАДД **جد** *а.* Ота ёки онанинг отаси; бобо; Жадди бузургвор — Улуғ бобо, ҳурматли бобо; Жадди аъло — Энг юқори бобо, улкан бобо; Жадди аб— ота-бобо; Жадду обо — ота-боболар, аждодлар.

ЖАДИ **جدى** *а.* 1. Тоғ эчкиси, кийик; 2. Эски астрономия-

га. кўра — кўкдаги 12 бурждан бири (кийик шаклида фараз этилгани); 3. Шамсия (қуёш) йил ҳисобида қиш фасли ойларининг биринчиси бўлиб, 22 декабрь — 21 январьга тўғри келади.

ЖАЁН **جيان** *ф.* Ғазабли, қаҳрли, даҳшатли, қўрқинчли; **Шери жаён** — Ғазабли, даҳшатли шер.

ЖАЗАЪ **جزع** *а.* Бетоқатлик, доду фарёд; ғавго; **Жазъ айламак** — Бетоқатлик қилмоқ, доду фарёд қилмоқ; **Жазои акбар** — Диний таълимотга кўра, гўё қиёмат кунда бўладиган доду фарёд:

Маҳшар кундаким, *жазои акбар* ўлғуси,
Ҳажрингда келди кўнглума юз онча рустахез.

(Н. Ш.)

Жазои маҳшар — Қиёмат ғавғоси.

ЖАЗАЪКОР **جزعكار** *а.-ф.* Доду фарёд этувчи, бесабр, бетоқат:

Бу дард нчра улким, *жазаъкорроқ.*
Ризо бермаган дарди душворроқ. (С. И.)

ЖАЗБ **جذب** *а.* Тортиш; **Жазб айламак** — 1) Тортмоқ; 2) Шимимоқ (чунончи, тупроқ сувни жазб этиши, яъни шимиши); **Жазб ҳути** — жазбанинг қийин ҳолати (*айн.* ўзига тортиш балиғи) қ. (**жазба**):

Бу тенгсизлардин қачон қилсанг, убур,
Жазб ҳути ул замон айлар зуҳур (Л. Т.).

ЖАЗИРА **جزيره** *а.* [кўпл. **жазоир** **جزائر**]. Орол, ота. **ЖАЗМ** **جزم** *а.* Қатъий, муқаррар, аниқ; **Жазм айламак** — Бирор иш ёки фикрни муқаррар қилмоқ.

ЖАЗМ **جزم** *а.* Араб алифбосида ёпиқ бўғин белгиси, сукун (кичкина нул шаклида бўлади ва ҳарфлар устига қўйилади).

ЖАЗОИИР **جزائر** *а.* [бирл. **жазира** **جزيره**] Ороллар, оталар.

ЖАЗОЛАТ **جزالت** *а.* 1. Мўллик, ортиқлик; мустаҳкамлик; 2. Сўзга чечанлик.

ЖАЗЪ **جزع** *а. маж.* Кўз соққаси.

ЖАЙБ **جيب** *ф.* 1. Кийимнинг ёқаси; 2. Чўнтак, кнесса;

кўйин; 3. *маж.* Кўнгил, дил, дилдаги муддао; **Жавҳари жайб** — Кўнгилнинг нозиклиги.

ЖАЙРОН جيران Кийик, оҳу.

ЖАЙШ جيش *ф.* Аскар, лашкар, қўшин; **Жайш тузмак** — Қўшин тузмақ:

Уч ой бу қаср аро ҳам *туздилар жайш*
Суруду бода бирла қилдилар айш. (*Ф. Ш.*)

ЖАЙҲУН جيعون Амударёнинг қадимги номи:

Кўзум гирдобида жисмимни чўмурди,
Эмас бу Дажлаи *Жайҳунга* махсус. (*Н. Ш.*)

Жайҳун этмак-қилмоқ — Жайҳун каби оқизмоқ, кўп оқизмоқ (чунончи, ёшни).

ЖАЛД جلد *а.* Чаққон, тез ҳаракат қилувчи.

ЖАЛДЛИҚ جلدلىق Чаққонлик, жанговарлик, шижоат.

ЖАЛДУ, ЖУЛДУ جلدو Мукофот, инъом.

ЖАЛИП جلى *а.* Равшан, очиқ, йирик; кўзга кўринарлик; йирик ёзилган хат.

ЖАЛИЛ جليل *а.* Улуғ, буюк.

ЖАЛИЛУЛ-ҚАДР جليل القدر *а.* Улуғ мартабали, қадри баланд:

Шайхи... кўп *жалилул-қадр* ва кабирушшон экондур
(*Н. М.*).

ЖАЛИС جليس *а.* Бирга ўлтирувчи, ҳамсуҳбат, мажлисдош, ҳамнишин.

ЖАЛЛАТ جلت *а.:* Жаллат олоуҳу ва шаънуҳу **جلت آلاءه و شانه** Унинг неъматлари ва қадри ортсин маъноси даги дуо.

ЖАЛО جلا *а.* Ватани ташлаб кетиш, кечиб кетиш, ватандан ажралиш, сурилиш:

Ул лаҳза ажаб бўлур иш
Ё ўлмагу ё жало бўлур иш. (*Л. М.*)

Жало бўлмоқ — Ташлаб кетмоқ, ҳижрат қилмоқ, сурилмоқ; **Жало этмак-қилмоқ** — Сурмоқ, кўчирмоқ:

Уйни йиқиб сел этар элни *жало*. (*Ҳ. А.*)

Хори бало бирла этиб мубтало
Уздию совурди, қилди жало. (Ҳ. А.)

ЖАЛОДАТ **جلادت** *а.* Мардлик, ботирлик, дадиллик, жасоратлилик, чаққонлик; **Жалодат айламак, қилмоқ** — Ботирлик қилмоқ, жасорат кўрсатмоқ.

ЖАЛОЖИЛ **جلال** Қўнғироқча, шилдироқ, занг:

Э мутриби зуҳражабин, бу нағмаким чектинг ҳазин,
Кимдур *жаложил* гар нужум ўлса сенга хуршид
дафъ (Б. В.).

ЖАЛОҒИР **جلالير** Ўзбек қабилаларидан бирининг номи.
ЖАЛОЛ **جلال** *а.* Улуғлик, азамат; **Шодурвони жалолу**
тамкин — улуғлик ва вазминлик соябони.

ЖАМ **جم** *ф.* Жамшиднинг қисқартирилгани (қ. Жамшид); **Жам иқтидор** — Зўр иқтидорли (*айн.* Жамшиддай қудратли); **Жам шукуҳ** — Дабдабали, Жамшиддай шукуҳли; **Жам қадр, жам жаноб** — Жамшид мартабали, баланд мартабали.

ЖАМАЛ **جمال** *а.* Эркак туя, туя.

ЖАМИЪ **جميع** *а.* Ҳамма, барча.

ЖАМИЛ **جميل** *а.* Чиройли, нозанин, кўримли.

ЖАМИЛА **جميلة** *а.* Гўзал, соҳибжамол (хотин-қиз ҳақида).

ЖАММОЛ **جمال** *а.* Туяларни йўлда етаклаб борувчи, туякаш; **Жаммолу сутур** — туякаш ва от-улов.

ЖАМОАТ **جماعت** *а.* 1. Қишилар йиғини, тўплами; 2. Бирор муҳим ишни бажариш учун бир жойга тўпланган кишилар тўдаси.

ЖАМОД **جماد** *а.* Жонсиз табиат (тош, тупроқ каби жонсиз нарса).

ЖАМОЗА **جمازه** *а.* Тезюрар туя, югурук туя.

ЖАМОЗАЛИҚ **جمازه ليق** Жамоза (югурук туя) минган.

ЖАМОЛ **جمال** *а.* 1. Ҳусн, гўзаллик; 2. *маж.* Юз, бет; **Жамол тутмоқ** — юз кўрсатмоқ, кўринмоқ; **Жамол очмоқ** — Юз кўрсатмоқ, чеҳра очмоқ; **Жамол афзо** — Ҳусн орттирувчи, гўзаллантирувчи, ҳусни ортган.

ЖАМОЛИЙЯТ **جماليت** *а.* *маж.* Марҳамат, меҳрибончилик.

ЖАМОН, ЖУМОН **جمان** *а.*; қ. Жумон. **جمان**

ЖАМРИИ *جمرى* *a.* Паст табақага мансуб.

ЖАМШИД *جمشيد* *ф.* 1. Улуғ подшоҳ; 2. Эроннинг қадимги афсонавий подшоҳларидан бири (адабиётда қисқартиб Жам *جم* шаклида ҳам ишлатилади); Жамшид жоҳ — *маж.* Энг юқори мартабали, улуғ подшоҳ;

ЖАМШИДВАШ *جمشيدوش* Жамшид каби.

ЖАМЪ *جمع* *a.* 1. Йиғинди, тўплам; қўшув; грамматикада (сарфда) кўплик маъноснда (бирликнинг зидди); 2. Барча, ҳамма; Жамъ айламак — йиғмоқ, тўпламоқ; Жаъми касир — катта гуруҳ; кўп киши.

ЖАМЪИЯТ *جمعيت* *a.* Тўпланиш, йиғноқлик, бир жойда жам бўлишлик (тарқоқ эмаслик).

ЖАНБ *جنب* *a.* Ён, ён томон.

ЖАНГЖУИ *جنگجوی* *ф.* Урушқоқ, жанговар.

ЖАНДА *جندہ* *ф.* Йиртиқ-ямоқли; Дарвиш-қаландарлар тўни; қуроқ тўн; гадо кийими; Ола-була кийим.

ЖАНДАЛИФ *جندہ ليغ* *ф.* Жанда кийимли, қуроқ тўнли.

ЖАНДАПУШ *جندہ پوش* *ф.* Жанда тўн кийган; Гадойи жанда пўш — жанда кийган гадой.

ЖАНИБАТ *جنيت* *a.* 1. Подшоҳлар бирор ерга отланиб чиққанда эҳтиёт учун бирга олиб юриладиган от. Бу ўринда умуман миниладиган от маъноснда ишлатилган:

Лойиқ сенга келди бу жанибат
Отлонки, маҳал эрур ғанимат. (Л. М.)

2. Умуман ҳамроҳлик, бирга юришлик; Жанибат сурмак — Биргалашиб отланиб бормоқ:

Дедилар ул ён жанибат сургулукдур.
Бу иш гар воқия ўлса, кўргулукдур. (Ф. Ш.)

ЖАНИБАТҚАШ *جنيت کش* *a.-ф.* Жанибатни (эҳтиёт отни) етаклаб борувчи ғулум [қ. жанибат *جنيت*].

ЖАНДАРА *جندره* *ф.* 1. Муқовачиларнинг пресси; 2. Қўлбоғ.

ЖАННОТ *جنات* *a.* [бирл. жаннат] 1. Жаннатлар; 2. Боғлар, бўстонлар.

ЖАНОБ *جناب* *a.* 1. Остона, бўсаға, даргоҳ; 2. Эҳтиром

учун ишлатиладиган сўз: мартабали, даражали; Гардун жаноб — *маж.* Баланд мартабали; Жаноби гардун интисоб — Олий мартаба, олий даргоҳ.

ЖАНОБАТ **جنابت** *a.* Гусл қилишга, чўмилишга лозим бўлган нопоклик.

ЖАНОҚ, ЖУНОҚ **جناق** *қ.* Жуноқ.

ЖАНОҲ **جناح** *a.* Қанот, қушлар қаноти.

ЖАНОҲАЙН **جناحين** *a.* Икки қанот.

ЖАР, ЖОР **جار، جر** *a.* Жар солиш, билдириш, эълон, бирор тўғрида қичқириб хабар бериш.

ЖАРАЁН **جريان** *a.* Оқиш, оқим, ҳаракатнинг бориши.

Хуш кўрармен даҳрни совуғ сув бирлаким, бу ёз

Бўлди иссиғдин қуёш кўзларига *жарри саҳарий.*

(Б. В.)

ЖАРАС **جرس** *ф.* Қўнғироқ, карвон туясидаги қўнғироқ.

ЖАРГА (чарга) **جرگه** 1. Айлана, доира, саф, қатор, ўраб олиш (овда); 2. Аскар, қўшин; 3. Мартаба; Улуғ жаргалик — Улуғ мартабалилик.

ЖАРДА **جرده** *ф. қ.* Чарда.

ЖАРИБ, ЖИРИБ **جريب** *ф.* Ер ўлчови (тахминан бир таноб):

Масоҳат била бефусуну фириб,

Билиб ҳавздекким, эрур *бир жариб.* (С. И.)

ЖАРИДА **جريدة** *a.* 1. Дафтар; 2. Якка, танҳо.

ЖАРИМА **جريمه** *a.* 1. Гуноҳ, ёзиқ; 2. Штраф.

ЖАРОҲИМ **جرايم** *a.* [бирл. журм **جرم**] Гуноҳлар.

ЖАРОҲАТ **جراحت** *a.* 1. Яра; 2. *маж.* Озор; Жароҳатангиз — жароҳатловчи; озор етказувчи.

ЖАРОҲАТЛИҒ **جراحتليغ** Жароҳатли, ярадор.

ЖАРРА, ЖУРРА **جره** *a., қ.* Журра.

ЖАРРОР **جراز** *a.* 1. Ўз томонига тортувчи; 2. Катта тўда, жуда кўп; 3. Урушқоқ, қўрқмас тўда; Сипоҳи жаррар — Жанговар қўшин.

ЖАРРОРЛИҚ **جرارليق** Жанговарлик, ботирлик.

ЖАРУҲ **جروح** *a., қ.* ЖУРУҲ **جروح** 1

ЖАРФ **ورف** *ф.* 1. Чуқур (дарё, ариқ ҳақида); 2. Узун.

узоқ (йўл); Дарёи жарф — Чуқур дарё; Соғари жарф — Чуқур қадаҳ.

ЖАРЧИ **جارچى** Жарчи, қичқириб бирор хабарни тарқатувчи.

ЖАСАД **جسد** а. [кўпл. ижсод **اجساد**] Гавда, жисм.

ЖАСТА **جسته** ф. Сакраган, иргиб чиққан.

ЖАСТА-ЖАСТА **جسته جسته** У ердан-бу ердан, кам-кам; сакраб ўтиб.

ЖАТ **جت** 1. Ҳиндистонда яшовчи бир халқ; 2. *маж.* Ҳайвон ўйнатувчи.

ЖАТУТ **جتوت** Жатлар (қ. жат **جت**).

ЖАФОГУСТАР, ЖАФОГАР **جفاکتر، جفاکار** ф. Жафо қилувчи, жафочи, озор етказувчи.

ЖАФОЖУ **جفاجو** ф. Жафо (ситам) қилувчи, золим.

ЖАФОКАШ **جفاکش** ф. Жабр-жафо тортган.

ЖАФОКИШ **جفاکيش** ф. Жафо қилишга одатланган.

ЖАФОКОР **جفاکار** ф. 1. Жафо қилувчи; 2. Ўз ошиғини қийновчи маъшуқа:

Не жафокашмен кўрунгим, бор анга қилмоқ — жафо, Сўз вафодин зоҳир этсам ул *жафокор* оллида. (F. C.)

ЖАФОҚУШ **جفاکوش** ф. Жафо қилишга тиришувчи.

ЖАФОПАРДОЗ **جفايرداز** ф. Жафо қилувчи, ситам қилувчи, золим.

ЖАФФАЛ-ҚАЛАМ **جفالقلم** а. Тўсатдан ёзиш, тўхтовсиз ёзиш; ўйламасдан ёзиб ёки айтиб юбориш.

ЖАШН **جشن** ф. Ўйин-кулги мажлиси, базм; **Жашни** азим айламак — катта базм мажлиси қурмоқ, катта тўй қилмоқ; **Жашни** хисравона — Подшоҳона шодлик йиғини.

ЖАЪБА **جعبه** а. Ўқдон, содоқ; Сипеҳр жаъбаси — Осмон ўқдони.

ЖАЪФАРИЙ **جعفرى** а. Заҳарли қора илон.

ЖАҲД **جد** I а. Инкор, тониш, рад қилиш; билиб турниб инкор қилиш; **Жаҳд** этмак — Инкор қилмоқ, тонмоқ.

ЖАҲД **جد** II а. Тиришиш, астойдил ҳаракат қилиш, саёй-кўшиш; **Жаҳд** айламак, -этмак, -қилмоқ — Тиришмоқ, астойдил ҳаракат қилмоқ; **Жаҳду** таъжил, жаҳду

шитоб — Тиришиш ва шошилиш; **Жаҳду жид** — астойдил тиришиш.

ЖАҲИМ **جحيم** *а.* Жаҳаннам, дўзаҳ.

ЖАҲЛ **جهل** *а.* 1. Билимсизлик, нодонлик, билмаслик; 2. Аччиқ қилиш; **Жаҳл этмак** — Нодонлик қилмоқ, билимсизлик қилмоқ; аччиқ қилмоқ.

ЖАҲОЛАТ **جهالت** *а.* Жоҳиллик, нодонлик.

ЖАҲОН **جهان** *ф.* Олам; дунё; **Жаҳон дар жаҳон** — Жаҳон ичида жаҳон; **Икки жаҳон** — У дунё ва бу дунё.

ЖАҲОНБИЙН **جهانبين** *ф.* Жаҳонни кўрсатувчи; узоқни кўра олувчи; **Жоми жаҳонбийн** — Жаҳонни кўрсатувчи жом:

Соқиё, жоми *жаҳонбийн* тутки, андин кашф этай
Ким, кўп иш бу коргаҳ вазъида мубҳамдур менга.
(Н. Ш.)

Чашми жаҳонбийн — Узоқни кўра олувчи кўз, етук ақлли.

ЖАҲОНБОН **جهان بان** *ф.* Жаҳонни идора қилувчи, ҳукмдор, подшоҳ.

ЖАҲОНБОНЛИҚ **جهان بانليغ** Подшолик, ҳукмдорлик; **Жаҳонбонлиқ ойини** — Подшолик йўл-йўриғи.

ЖАҲОНГАРД **جهانگرد** *ф.* Жаҳонни кезувчи, жаҳонгашта:

Тун, кунки қилур сипеҳри новард,
Сенинг талабингдадур *жаҳонгард*. (Л. М.)

Барқи жаҳонгард — Яшиндай тез кезувчи (от).

ЖАҲОНДОР **جهاندار** *ф.* 1. Жаҳонни эгалловчи, жаҳонни идора этувчи, зўр шоҳ; қудратли.

ЖАҲОНДОРЛИҚ **جهاندارليغ** 1. Жаҳонни эгаллашлик; зўр шоҳлик; 2. Қудратлилиқ.

ЖАҲОНҚУШОЙ **جهان كشي** *ф.* Жаҳонни фатҳ (забт) қилувчи, жаҳонни босиб олувчи, зўр подшоҳ.

ЖАҲОНҚУШОЙЛИҚ **جهان كشي ليق** Жаҳонни фатҳ (забт) этувчилиқ, зўр подшоҳлик.

ЖАҲОННАМО, **ЖАҲОННАМОЙ** **جهان نماي**, **جهان نما** Жаҳонни кўрсатувчи.

ЖАҲОНОРО, ЖАҲОНОРОЙ **جهان آرای**, *ф.* Жаҳонни безовчи; **Меҳри жаҳонорой** — Жаҳонни безовчи қуёш.
ЖАҲОНПАЙМО, ЖАҲОНПАЙМОЙ **جهان پيما**, *ф.* Жаҳонни кезувчи, жаҳонгашта:

Ул етти кавкаби *жаҳонпаймо*. (С. С.)
Жаҳонпаймойки, ҳар жойи шабгард. (Ф. Ш.)

ЖАҲОНПАЙМОЛИҚ **جهان پيمالتيق** Жаҳонни кезувчилик, жаҳонгашталиқ.
ЖАҲОНПАНОҲ **جهان پناه** *ф.* Жаҳон ҳомийси, жаҳонни ўз паноҳига олган киши, подшоҳ.
ЖАҲОН ПАҲЛАВОН **جهان پهلووان** *ф.* Дунёда энг зўр паҳлавон.
ЖАҲОНСЎЗ **جهان سوز** *ф.* Жаҳонни куйдирувчи; ўртовчи; Жаҳон сўз айламак — Жаҳонни куйдирадиган, жаҳонга фитна соладиган қилмоқ:

Ва лекин ҳусн ўтин *айлаб жаҳонсўз*
Буларни андин этти оламафрўз. (Ф. Ш.)

ЖАҲОНТОБ **جهان تاب** *ф.* Жаҳонни ёритувчи, қиздирувчи; **Жамъи жаҳонтоб** — Гўзал севгили (*кн.*).

Малик ул шамъи *жаҳонтобға* парвона эмиш. (Ф. К.)

Меҳри жаҳонтоб — Жаҳонга тоб берувчи, жаҳонни ёритувчи қуёш.

ЖАҲОН ХИСРАВ **جهان خسرو** *ф.* Жаҳон подшоси.

ЖАҲР **جهر** *а.* 1. Очиқ; ошкоро; 2. Овозни чиқариб айтиш, ёки гапириш, **Жаҳр этмак** — Овозни чиқариб зикр қилмоқ.

ЖАҲУЛ **جهول** *а.* Жуда подон, ўтакетган подон.

ЖЕЛИ, ЖИЛИ **جیلی** Жела, жел (кишиларни қатор қилиб бўйинларига солинадиган сиртмоқ, давра кишан).

ЖЕЛИЛИҚ **جیلی لیک** Желали, бўйнига жела (темир сиртмоқ) солинган.

ЖИБА **جبه** Металлдан тўқиб ясалган қадимги уруш кийими, жава, совут, темир кийим.

ЖИБАЧИ **جبه چي** 1. Хон саройидаги мансаблардан бири, жевачи; 2. Яроғ-аслаҳа омборининг бошлиғи; 3. Жиба ясовчи.

ЖИБИЛЛИЙ **چېلى** *a.* Туғма, табиий; Жибиллий хисол — Туғма (табиий) хислатлар.

ЖИБОЛ **جبال** *a.* [бирл. жабал **جبل**] Тоғлар.

ЖИБРИЛ **جبريل** *a.* Жабраил сўзининг қисқарган шакли (қ. Жабраил).

ЖИВОР, ЖАВОР **جوار** *a.* Қўшни ер; Яқин ер; ён; атроф.

ЖИГАРГОҲ **جگرگاه** *ф.* Жигар жойлашган ўрин; ўнг қўлтиқ.

ЖИГАРГУН, ЖИГАРГУНА **جگرگون، جگرگونه** *ф.* Жигар ранг.

ЖИГАРГУША **جگرکوشه** *ф.* Энг суюкли киши, яқин киши, туғишган; Фарзанд.

ЖИГАРПОРА **جگرپاره** *ф. маж.* Фарзанд, ўғил-қиз.

ЖИГАРСЎЗ **جگرسوز** *ф.* 1. Ғамхўр, ғамхўрлик қилувчи; 2. Қаттиқ азоб берувчи, қийновчи.

ЖИГАРТОБ **جگرتاب** *ф.* Жигарни ўртовчи.

ЖИГАРХОР **جگرخوار** *ф. маж.* Қийновчи, азобловчи.

ЖИГАРХОРЛИҚ **جگرخوارليق** Қийновчилик, азобга солувчилик:

Қилиб шаҳға гоҳи парасторлиқ

Гаҳи ғамза бирла *жигархорлиқ.* (С. И.)

ЖИГАРХУН **جگرخون** *ф. маж.* Ортиқ даражада ғам ва қайғу чекувчи; азобда қолган, қийналган (*айн.* жигари қон)

ЖИДД **جد** *a.* Тиришиш, чолишиш, саъй; Жидд айламак, -кўргузмак — Тиришмоқ, чолишмоқ, саъй этмоқ; Жидду жаҳд — Қаттиқ тиришиш, бирор ишга астойдил киришиш.

ЖИДОЛ **جدال** *a.* 1. Жанг; 2. Низо, жанжал; тўполон.

ЖИЖИҒ **جيجغ** Думба ёғ.

ЖИЗИА **جزيه** *a.* Мусулмон мамлакатада яшовчи бошқа диндаги кишилардан жон бошига олиннадиган солиқ.

ЖИЙФА **جيفه** Улимтик; ўлимтик мол, ҳаром мол.

ЖИК **جيك** Бадҳазм, ёқимсиз.

ЖИЛАВ, ЖИЛОВ **جیلو، جيلو** 1. Олд, олд томон; 2. Жуган тизгини.

ЖИЛВА **جلوه** *ф.* 1. Ялтироқлик; 2. Ўзни гўзал ва порлоқ суратда кўрсатиш, ноз ва ғамза билан кўрсатиш; **Жилва айламак, -бермак, -қилмоқ** — Ўзни гўзал ва порлоқ суратда кўрсатмоқ, ноз ва ғамза билан кўринмоқ; ялтираб кўринмоқ.

ЖИЛВАГАР **جلوه گر** *ф.* Жилва қилувчи, жилва билан кўринувчи; ўзини гўзал ва порлоқ суратда кўрсатувчи.

ЖИЛВАГОҲ **جلوه گاه** *а.-ф.* Жилва (нур) жойи, ялтираб кўриниш ўрни; кўриниш жойи; **Жилвагоҳи гулшани** қудс — Покликнинг кўриниш жойи.

ЖИЛВАГУСТАР **جلوه گستر** Жилва кўрсатувчи, жилва қилувчи.

ЖИЛВАДЕҲ **جلوه ده** *а.-ф.* Жилваланувчи, ялтировчи.

ЖИЛВАНАОЙ **جلوه نماي** *ф.* Жилва кўрсатувчи, жилва қилувчи.

ЖИЛВАСОЗ **جلوه ساز** *ф.* Жилва қилувчи, ялтираб (порлаб) кўринувчи, ўзини гўзал суратда кўрсатувчи. **Жилвасоз бўлмоқ** — Хуш кўринмоқ, жилва билан пайдо бўлмоқ.

ЖИЛД **جلد** *а.* 1. Тери; 2. Китобнинг муқоваси; китоб жилди; 3. Том (китоб томи).

ЖИЛИКОР **جلي کار** *ф.* 1. Амалдорлик; 2. Тизгин.

ЖИЛО **جلا** *а.* Равшанлик, порлоқлик, ялтироқлик; **Жило бермак** — Равшанлатмак, порлатмоқ, ярқиратмоқ; **Жило топмоқ** — Равшан бўлмоқ, порламоқ, ярқирамоқ.

ЖИЛОВ **جيلاو** Жуган тизгини:

Улус олида банда озодалар,
Жиловда қилиб пўя шаҳзодалар. (С. И.)

Жилов қойтормоқ — Жиловдан тортмоқ, тортиб бурмоқ:

Эл инон ихтиёри чиқти яқсар илгидин
Пўяда ҳар сори ул чобукки, *қойторди жилов.*
(Ф. К.)

ЖИЛОВДОР **جيلاودار** *а.-ф.* Хон, подшоҳ, бек отлиқ юрганда от жилловини ушлаб юрувчи, от ёнида юрувчи; ёнда юрувчи.

ЖИМ **جيم** Араб алифбосида ж **ج** ҳарфининг номи:

Жонимдоғи «жим» икки долингға фидо,
Андин сўнг «алиф» тоза ниҳолингға фидо. (Ф. К.)

ЖИМОД **جماد** *a., қ.* Жамод.

ЖИММОР **جمار** *a.* Майда тош.

ЖИН, ЖИНН **جن** *a.* Жин, ажина, пари (мавхумий нарса); **Жинну** инс — Ажина (жин) ва инсон; **Жинну** малак — Ажина ва фаришта.

ЖИНОН **جانان** *a.* [бирл. жаннат **جنت**] 1. Жаннатлар; 2. Боғлар; **Жинон** равзаси, **Жинон** гулшани — Жаннат боғи.

ЖИНОНВАШ **جانانوش** *a.-ф.* Жаннатга ўхшаган; боққа ўхшаш.

ЖИННОҲ **جناح** *a., қ.* Жаноҳ.

ЖИНС **جنس** *a.* 1. Тур, хил; 2. Мато, мол; кийимлик; **Башар жинси**, **жинси башар** — Инсон (одам) жинси, тур; **Жинси хитойи** — Хитой моли.

ЖИНСИЙЯТ **جنسيت** *a.* Ҳамжинслик, жинсдошлик.

ЖИРИБ **جريب** *қ.* Жариб.

ЖИРИЛДАМОҚ **جربلداماق** 1. Бақирмоқ, ҳайқирмоқ; 2. Жирилламоқ, гап кўтаролмай, ачиқланиб гапирмоқ.

ЖИРМ **جرم** *a.* Жусса, гавда, бир нарсанинг борлиғи; **Жирми** ҳилол — Ой шакли, жуссаси; **Қуёш жирми** — Қуёш шакли, жуссаси; **Етти жирми** — Етти қат осмон; **Жирми ғабро** — Ер шари.

ЖИРҒАМОҚ **جرغاماق** Завқланмоқ.

ЖИСМ **جسم** *a.* 1. Гавда, жасад; 2. Модда, материя. **Жисм мулки** — Бутун бадан, тамомий бадан, аъзойи бадан; **Жисм уйи** — Гавда тузилиши; **Жисми нотавон** — Кучсиз гавда; **Жисми урён** — Яланғоч бадан;

Жисми ғам афсурд — Ғам билан ишдан чиққан гавда.

ЖИСМОНИЙЯТ **جسمانيت** *a.* Жисмга тегишли, жисмийлик.

ЖИФА **جيفه** *a.-қ.* Жийфа **جيفه**

ЖИҒ **جغ**: **Фарёду жиғ** — фарёду фиғон:

Қимгаким, дўлоб чархидек солур саргашталиқ
Бўғзин ип бирла буғор қилғон соин *фарёду жиғ*.

(F. C.)

ЖИҒОН جیغان Камбағал, ҳеч нарса сиз.

ЖИҒАТ جەت *a.* [кўпл. жиҳот جهات]. 1. Томон, тараф, ёқ;
2. Сабаб, важ; Жиҳат кўрмаслик — Сабаб, важ топ-
маслик.

ЖИҒАТСИЗ جەتسىز Бесабаб, беваж, сабабсиз.

ЖИҒОД جەداد *a.* Дин йўлида урушиш, дин учун кофир-
ларга қарши қилинган уруш; Жиҳод айламак, -қил-
моқ, — урушмоқ, жанг қилмоқ:

Рум молини айлабон барбод
Айлар аҳли фаранг бирла жиҳод. (С. С.)

ЖИҒОЗ جەاز *a.* Нарса, буюм; мол, ашё.

ЖИҒОТ جەات *a.* [бирл. жиҳат جهت]. 1. Жиҳатлар; то-
монлар; ер; 2. Нарса, буюм, асбоб, ашё; 3. Давлат,
молу мулк:

Тунокун тортқонча молу жиҳот
Тортти меҳмонни олиға бот. (С. С.)

ЖО, ЖОЙ جاي, جا *ф.* Жой, ўрин, макон, ер.

ЖО-БАЖО جابجا *ф.* Ўз ўрнида, турган жойида.

ЖОБИР جابر *a.* 1. Жабр қилувчи; золим; 2. Жобир — ки-
ши оти.

ЖОВАЗА جوزه *a.*: Жовазал-иснайни шоъ — Арабча
ибора: «Куллу сиррин жовазал-иснайни шоъ — мис-
раънинг бир қисми бўлиб, мисраъ маъноси: «ҳамма
сир икки тиш орасидан ўтса (барчага) ёйилади» де-
макдир.

ЖОВИД, ЖОВИДОН, ЖОВИДОНА جاويد، جاودان، جاودانه
ф. Абадий, доимий, мангу, мудом, доимо; Бақойи
жовид — Абадий қолишлик, ўзгармаслик.

ЖОВИДОН جاودان *қ.* Жовид جاويد Жовидон фурқат —
абадий айрилиқ.

ЖОВИДОНА جاودانه *ф.-қ.* Жовид.

ЖОВИДОНИЙ جاودانى *ф.* 1. Доимийлик, абадийлик,
мангулик; 2. Доимий, абадий.

ЖОДДА, ЖОДА جاده 1. Катта йўл; йўл; 2. Қоида, низом,
тартиб; Жоддаи шаръ — Шариат йўли, дин йўли:

Йўл эрур жодаи шаръу доғи тўшаву сув,
Сенга оёини убудият, анга фарзу суном. (Б. В.)

ЖОДУ **جادو** *ф.* 1. Сеҳр, авроқ; 2. Жоду қилувчи, жодугар, сеҳргар; **Жоду қилмоқ** — Сеҳрламоқ, аврамоқ, мақр қилмоқ, кўз боғламоқ; **Наргиси жоду** — Шўх кўз, ўйноқи кўз, сеҳрли кўз; **Жодуи донишвар** — Билимдон сеҳрчи (*кн.*: Хисрав Деҳлавий).

ЖОДУЛУҚ **جادولوق** *жодугарлик, жоду билан машғул бўлишлик; кишини ўзига тортишлик.*

ЖОЗИБ **جاذب** *а.* Тортувчи; шилиб олувчи; жазб этувчи, жозибали.

ЖОЗИБА **جاذبه** *а.* Тортувчи қувват; **Жозибай номутаноҳий** — Туганмас тортувчи қувват:

Жозибай номутаноҳий етиб. (Ҳ. А.)

ЖОЗИМ **جازم** *а.* Жазм қилувчи, бир ишга қасд қилувчи, муқаррар (қатъий) қилувчи; **Ният жозим бўлмоқ** — Ният (интилиш) аниқ бўлмоқ.

ЖОЙГИР **جايگير** *ф.* Ўрин олувчи, ўрнашувчи, ўрин тутувчи; ўринли;

*Муруватқа ҳасад бўлмиш жойгир,
Зиҳи хуш, элу мамлакат дилпазир. (С. И.)*

Жойгир тушмак — Ўрнига тушмоқ, мақсадга мувофиқ бўлмоқ.

ЖОЙИЗ, ЖОИЗ **جائز، جائز** *а.* Мумкин, рухсат этилган, ўринли.

Дўстлар фикридин ва душманлар макридин бепарволиг жойиз эмас. (М.)

ЖОЙИЗУЛ-ХАТО **جائز الخطا** *а.* Хато қилиш мумкин бўлган:

*Одами жойизул-хато бўлмиш,
Бу хато борчоға раво бўлмиш. (С. С.)*

ЖОЛА **زاله** *ф.* 1. Дўл; 2. Шудринг; шабнам; 3. *маж.* Ёш, кўз ёши; **Жолаи ноб** — Ялтироқ дўл.

ЖОЛИС **جالس** *а.* Ўтирган, бир жойда ўтирган.

ЖОМ **جام** *ф.* 1. Қадаҳ, май пиёласи:

*Қўйиб олиға гуна-гуна таом,
Егач-ўқ туттилар тўла-тўла жом. (С. С.)*

Ичсанг олтун жом ичинда бодан рангин солиб.

(F. C.)

Жоми аласт — Тақдир майи; **Майи жоми аласт** — кишининг бу дунё ва у дунёдаги тақдири, бахтсиз бўлиши азалда, яратилишида худо томонидан ёзилган деган диний тушунчага ишора:

Туну кун маст эсам, шайх, мени ёзгурма

Соғ ўлурму кишиким, ичти *майи жоми аласт*. (Б. В.)

Жоми биллурин — Биллур (хрусталь) қадаҳ; **Жоми дурдошом** — Май қуйқасини ичувчи; **Жоми ҳилолий** — Ярим ой шаклида ясалган қадаҳ.

Дўстлар, мискин Навоий тийра шомин ёд этинг,

Ер ила *жоми ҳилолий* чексангиз маҳтоблар. (F. C.)

Жоми ишратфизой — Айш-ишратни ортдирувчи қадаҳ (май); **Жоми тараб** — Шодлантирувчи (диққатни ёзувчи) май; **Жомин Жам** — Жамшид жоми — Жамшид номли подшоҳ ясаттирган тилсимли жом (Навоийнинг таърифича, Жамшид ҳақимларга буюриб, иккита жом ясаттирган, бирининг оти *жоми ишратфизой* — бу жомдаги май ичган билан тугамас, тўлиқ тураверар ва қийшайтирилса ҳам тўқилмас экан; Иккинчисининг оти *жоми гитийнамой* — бу жомдан май ичган пайтда дунёда юз берган ҳодисалар кўриниб турар экан. Бу жомни *жоми жаҳонбин*, *жоми жаҳоннамо* ҳам дейдилар); **Жоми гитийнамой**, *жоми жаҳонбин*, *жоми жаҳоннамо* — Дунёдаги ҳодисаларни кўрсатувчи жом; **Жоми ҳидоят** — *маж*. Тўғри йўлга солиш; **Жоми ваҳдат** — *маж*. Бирлик (бирлашиш) йўли; **Жоми сабуҳ** — Эрталабки май.
Жоми шабона — Кечқурун ичиладиган май.

Кўз очқоймен магар маҳшар сабоҳи

Ки ичмишмен ажаб *жоми шабона*. (F. C.)

ЖОМА **جامه** ф. Тўн, кийим.

ЖОМАЧОК **جامه چاک** Тўни йиртиқ:

Гар Навсий бўлса муғ дайрида масту *жома чок*.

(Б. В.)

ОМАБОФ **جامه بانف** *ф.* Тўнбоп мата тўқувчи:

Жомабоф омода қилди коргоҳ. (*Л. Т.*)

ОМАБОФЛИҚ **جامه بافليق** Тўнбоп мата тўқувчилик.

ОМГИР **جام كبير** *ф.* Жом олувчи, май ичувчи.

ОМИИЙЯТ **جامعيت** 2. Тўлиқлик, мукамаллик; қамраб олинганлик.

ОМИЪ **جامع** а. 1. Жамловчи, тўпловчи; ўз ичига қамраб олувчи.

Ва бу жамиятни «Беш ганж» *жомии* ва ҳинд шакар-рези, балки ширинкаломига мусаллам тутмоқ. (*С. С.*)

2. Жума ва ийд намози ўқиладиган катта масжид, қ. Масжиди жомийъ **مسجد جامع**

ЖОН I **جان** а., қ. Жин **جن**

ЖОН II **جان** *ф.* 1. Жону жаҳон **جان و جهان** Бутун борлиқ; Жон ҳирзи — Жон сақловчи, жонга мадад берувчи (дуо).

ЖОНАФРУЗ **جان افروز** *ф.* Жонга роҳат берувчи, яшнатувчи:

Суйи кавсар суйидек *жонафруз*
Ўқи дўзах ёлинидек пур сўз. (*Ф. К.*)

ЖОНБАХШ **جان بخش** *ф.* Жон бағишловчи; жон киритувчи, руҳлантирувчи:

Кўпмоғи мумкин эмастур балки тебронмоғи,
Топмоса *жонбахш* лаълинг нуктасидин жон сабо.
(*Н. Ш.*)

ЖОНГУДОЗ **جان كداز** *ф.* Жонни қийновчи, қийноққа солувчи, азоб берувчи.

ЖОНГУДОЗЛИҚ **جان كدازليق** Жон қийновчилик, азобловчилик.

ЖОНДОР **جاندار** *ф.* Тирик нарса, жонли нарса, жонли.

ЖОНИБ **جانب** а. Томон, тараф, жиҳат; Жонибини тутмоқ — Тарафини олмоқ, ёқламоқ, муҳофаза қилмоқ; Жониб тутмоқ — Бошқа киши тарафига ўтмоқ; кишидан йироқлашмоқ.

- ЖОНИЙ **جان** *ф.* Жонга тегишли; Махбуби жоний — Жон севгилиси.
- ЖОНҚОҲ **جانكاه** *ф.* Жонни койитувчи, жонга азоб берувчи.
- ЖОНЛИҚ **جانلىق** Тирик жонивор, ҳайвон; Жонлиқ қилмоқ — Жон киритмоқ, тиргизмоқ.
- ЖОННАВОЗ **جان نواز** *ф.* Эркаловчи, ёқимли.
- ЖОННИСОР **جان نثار** *ф.* Жон фидо қилувчи; Жон нисор этмак — Жонни фидо қилмоқ, кимсага (чунончи ёрга) вужуди билан берилмоқ.
- ЖОНПАРВАР **جان پرور** *ф.* Жонлантирувчи, қувват берувчи.
- ЖОНСИПОР **جان سپار** *ф.* Жонини қурбон қилувчи, жонини аямовчи, садоқатли.
- ЖОНСИПОРЛИҚ **جان سپارلىق** Содиқлик, жонини ҳам аямаслик; Жонсипорлиқ қилмоқ — Жонини фидо қилмоқ, садоқат кўрсатмоқ.
- ЖОНСИТОН **جانستان** *ф.* Жон олувчи, ҳалок қилувчи.
- ЖОНСУЗ **جان سوز** *ф.* Жон ўртовчи, жонни қийновчи:

Бедил чекибон бир оҳи *жонсўз*. (Л. М.)

- ЖОНФИЗО, ЖОНФИЗОИ **جانفزاى، جانفزا** Жонни қувватлантирувчи, жонга роҳат берувчи, оромижон, шодлантирувчи, ёқимли.
- ЖОНФИЗОЯНДАЛИҚ **جانفزايندهلىق** Жонни қувватлантирувчилик, жонга роҳат (ором) берувчилик.
- ЖОНФИШОН **جان فشان** *ф.* Жонни фидо қилувчи.
- ЖОНФИШОНЛИҚ **جان فشانلىق** Жон фидо қилувчилик, астойдил берилганлик.
- ЖОНФУРУЗ **جان فروز** *ф.* Жонга жило берувчи, жон роҳати, руҳлантирувчи.
- ЖОНХОҚСОР **جان خاكسار** *ф.* Камситилган, ёмон ҳолатга тушган; гариб:

Хоки пойи бўлди *жони хоксорим* қон ютуб-

Қим, чиқиб лаълингни ўпкай риштаи зулфин тутуб.
(F. C.)

- ЖОНХОҚСОРЛИҚ **جان خاكسارلىق** Камситилганлик, ўзини синиқ тутишлик.

ЖОР, ЖАР **جر، جار** Жар солиш, эълон қилиш; **Жор** ет-курмак — Эълон қилмоқ, қичқириб хабар қилмоқ, жар чақирмоқ.

ЖОРУ БУЛЖОР **جاروبوچار** Ваъда жойи, чақирилган жой; таклиф этилган жой; жанг куни йигиладиган ўрин.

ЖОРИЙ **جاری** а. 1. Юривчи, юрадиган:

Ва ул тиллар борча дуога *жорий* ва ул дуо
Ўқи истижоб сайдиға кори. (Н. Ж.)

2. Истеъмолдаги; 3. Оқадиган, оқувчи; **Жорий булоғ** — Оқар булоқ; **Жорий бўлмоқ, -ўлмоқ** — Юрмоқ, амалга ошмоқ; оқмоқ.

ЖОРИЯ **جاریه** а. Чўри.

ЖОРЛИФ **جارلیغ** Жазлиқ (от абзали).

ЖОРУБ **جاروب** ф. Супурги, шипирги:

Гисуки бўлуб юзига *жоруб*,
Оламға сочиб губор ошуб. (Л. М.)

ЖОРУБКАШ **جاروبكاش** ф. Супурувчи; хизматкор:

Фақир ҳам ул остона [Қосим Анворий эшиги]
жорубкашлариданмен (М. Н.).

ЖОСУС **جاسوس** а.: **Жосусул-қалб** **القلب جاسوس** Дил сирини ўғирловчи, бировнинг дилидаги муддаосини билишга интилувчи.

ЖОФНИИ **جافی** а. Жафо қилувчи, жафокор (асосан:

Осий-жофий тарзида келади): *Осию жофий* паршонмен баса. (Л. Т.)

ЖОХ **جاه** ф. Мансаб, юқори даражали ўрин, амал, мартаба:

Эй машъали меҳр шамъ *жоҳинг*
Бал меҳр сипеҳр хони роҳинг. (Л. М.)

Жоҳ базми — Улуғлик даражаси, баланд мансаб;
Жамшид жоҳ — *маж*. Энг юқори даражали, энг юқори ўринли; улуғ подшоҳ; **Олий жоҳ** — Баланд мартабали; **Соҳиб жоҳ** — Улуғ мартаба эгаси, юқори дара-

жали мансабдор; **Жоҳу жалол** — Шон-шавкат, мартаба ва улуғлик.

ЖОҲИЛ **جاهل** *а.* Нодон, билимсиз.

ЖУАЛ **جعل** *а.* Қорақўнғиз, калҳамач, тезакқўнғиз.

ЖУББА **جبه** *а.* Ҳашаматли, кенг, узун ва энгли тўн; **Жуббаи синжоб** — Синжоб (қизил тулки) теришдан тикилган пўстин:

Жуббаи синжобинг ичра васла-васла қоқими,
Тўғри ҳижрон шомида бир-бир саодат анжуми.

(Ф. К.)

Жуббаву дастор — Ҳашаматли тўн ва салла.

ЖУВОЛ **جوال** *ф.* Катта қоп.

ЖУВОЛГАР **جوالگر** *ф.* Қоп тикувчи, жуводдўз:

Ва шайхи Абу Асома ва Шайхи Абул хайри
Ҳабашийю Муҳаммад Соҳир Жуволга... ни кўруб
эрди (Н. М.).

ЖУВОН **جوان** *ф.* Йигит; **Навжувон** — Ёш йигит, йигитча.

ЖУВОНА **جوانه** *ф.* Қаптар боласи.

ЖУВОНБАХТ **جوان بخت** *ф.* Бахтиёр, бахтли, келажаги порлоқ.

ЖУВОНМАРД **جوانمرد** *ф.* Эр йигит; мард, сахий, очиқ қўлли.

ЖУВОНМАРДЛИК **جوانمردليغ** Эр йигитлик, мардлик, сахийлик, қўли очиқлик.

ЖУВОНГОР **جوانغار** Қўшиннинг сўл қаноти.

ЖУВУН **جوون** Дарё, сой: *ашк сувидир жувуни.*

ЖУД **جود** *ф.* 1. Инъом, эҳсон; 2. Сахийлик, қўли очиқлик; **Бофарру жуд** — Шон-шавкат ва саховат билан.

ЖУЗ **جз** *а.* Бошқа, ўзга, бўлак; **Йўқ турур жуз тийралик** — Қоронғиликдан бошқа (нарса) йўқдир.

ЖУЗВ **جزو** *а.* 1. Бўлак, қисм, парча (бутун эмас); 2. Андак, озгина; **Жузви ло янфак** — Ажралмас қисм; **Жузви ло ятажаззо** — Бўлақларга бўлинмас, ажралмас қисм; **Жузв ўлмоқ** — Бутуннинг бир қисми бўлмоқ, бирикиб кетмоқ; **Жузви сағир** — Кичик бўлак; **Жузву кул** — Майда бўлак ва бутун.

ЖУЗВДОН **جزدان** *а.-ф.* Қоғоз ва ёзувлар солинадиган (чармдан ишланган) кичкина папка, жузгир.

ЖУЗВ-ЖУЗВ جزو-جزو *a.* Бўлак-бўлак, парча-парча.

ЖУЗЬИЙ جزئى *a.* Бир оз, андак, қисман, арзимас.

ЖУЗЬИЙЕТ جزئيات *a.* 1. Парчалар, бўлак-бўлак масалалар; майда, арзимас нарсалар; 2. Шеър, ўлчовли сўзлар.

ЖУЛ جل 1. От ёпиғи; жул:

Шафат гулгунига хуршид этиб ранг
Яна жул чархи атлас қаққашон танг. (Ф. Ш.)

2. маж. Терн.

ЖУЛГА جوله 1. Тоғ этағи; Тоғ оралиғи; 2. Ўтлоқ.

ЖУЛДУ جلدو *қ.* Жалду.

ЖУЛЛОБ جلاب Гулоб, гул суви (шираси) билан асал, ёки шакарни аралаштириб тайёрланган шарбат:

Лаззат топор ул навъ чучук жоним олурдин
Атфолдек ўлғон киби жуллоб ила мутааз. (Н. Ш.)

ЖУЛУС جلوس *a.* 1. Ўлтириш; 2. Мажлис.

ЖУМЛА جملة *a.* 1. Тўп, тўда; ҳамма, бутун, барча; 2. грамм. гап; Ул жумладин — Ўшандан, ўша айтилганлардан.

ЖУМЛАТУЛ-МУЛК جملة الملك *a.* Бутун мамлакат.

ЖУМОДИЛ-АВВАЛ جمادى الاول *a.* Ҳижрий йил ҳисобида бешинчи ойнинг оти.

ЖУМОДИС-СОНИЙ جمادى الثانى *a.* Ҳижрий йил ҳисобида олтинчи ойнинг оти.

ЖУМОН جمان *a.* Марварид, марварид шаклли кумуш доналар.

ЖУНБИШ جنبش *ф.* 1. Қимирлаш, ҳаракат, қўзғалиш:

Қуруғлуқ ичра чун қолмоди ҳеч иш
Равони кемаларга бўлди жунбиш. (Ф. Ш.)

Жунбиш қилмоқ — Қўзғалмоқ; эсмоқ.

ЖУНБИШНАМОЙ جنبش نماى *ф.* Қўзғалувчи, ҳаракат қилувчи.

ЖУНГ I جنك Катта кема.

ЖУНГ II جنك Турли шеърлар ёзиб қўйиладиган дафтар;
Танланган асарлар тўплами; Термалар.

ЖУНУН جنون *a.* Жинчилик, ақлдан озганлик, савдойи-
лик; **Жунун таъвизи** — Жинчиликдан соғайтиради
деб бўйинга тақилган дуо тумори; **Жунун қайдиға**
побаст бўлмоқ — Жинчилик ҳолатига тушиб қолмоқ.

ЖУНУНЛУҚ جنونلوق Жинчилиги бор, жинни, савдойи.
ЖУРМ جرم *a.* Гуноҳ, жиноят; **Журм айламак** — Гуноҳ
қилмоқ; **Журм аҳли** — Гуноҳкорлар; **Журму исён** —
Жиноят ва исён, қаттиқ айбдорлик.

ЖУРМОНА جرمانه *a.-ф.* Қилинган гуноҳ (жиноят) учун
олинадиган нарса (штраф).

ЖУРМПУШ جرم پوش *a.-ф.* Гуноҳни, айбни ёпиб юборувчи.

ЖУРМСИЗ جرم سيز Гуноҳсиз, айбсиз.

ЖУРМШҲИ جرم شوي *a.-ф.* Гуноҳни ювувчи, афв этувчи,
кечирувчи.

ЖУРРА جره *a.* Ҳар бир парранданинг эркаги, сўнаси.

ЖУРРАБОЗ جره باز *a.-ф.* Эркак лочин, лочиннинг сўнаси.

ЖУРУҲ جروح *a.* [бирл. жарҳ جرح] Яралар, жароҳат-
лар.

ЖУРЪА جره *a.* Бир ютум, бир қултум (ичимлик);
Журъа чекмак — бир қултум май ичмоқ.

ЖУРЪАДОН جره دان *a.-ф.* 1. Май ичиладиган қадаҳча-
нинг ғилофи (қини); 2. Ёнда олиб юриладиган сув
идиши.

ЖУРЪАКАШ جره كاش *a.-ф.* 1. Соқий, косагул (май қуюв-
чи); 2. Ичувчи:

Бу кун Фарҳод ул озодавашдур-

Ки, йўқлуқ бодасидин *журъакашдур.* (Ф. Ш.)

ЖУРЪАКАШЛИГ جره كاش ليغ 1. Соқийлик, косагуллик;
2. Ичувчилик.

ЖУРЪАНУШ جره نوش *a.-ф.* Ичувчи, қултум тотинувчи.

ЖУРЪАТ جرات *a.* Бир ишга ботиниш, жасорат; **Журъат**
бўлмоқ — Ботиниш юз бермак, ботинмоқ; **Журъат**
қилмоқ — Ботинмоқ, жасорат кўргазмоқ.

ЖУРЪАХОР جره خوار *a.-ф.* Майхўр:

Бўлуб ҳам *журъахор* жоми анинг. (С. И.)

ЖУРЪАЧАШ جره چش *a.-ф.* Май тортувчи, майхўр:

Бўлуб чун анинг жомидин журъачаш,
Бўлуб чарх сўфийлари журъакаш. (С. И.)

ЖУСТУЖУ **جستجو** ф. Қидириш, ахтариш, излаш.

ЖУСТУЖУИ **جستجوی** ф., қ. Жустужу **جستجو**

ЖУЮТ **جوت** Асли жат бўлиб, Ҳиндистонда бир халқ номи; *Жуют* — шу сўзнинг кўпликка айлантирилган шакли.

ЖУЪ **جوع** а. 1. Очлик; 2. Иштаҳа.

ЖУЮШ **جوش** а. [бирл. жайш **جيش**] Қўшинлар, аскарлар; Тўда, тўп.

ЖУҒРОТ **جغرات** Қатиқ.

ЖУҲҲОЛ **جهال** а. [бирл. жоҳил **جاهل**] Жоҳиллар, нодонлар.

ЖУБ **جوب** Тенг, мос, боп, муносиб.

ЖУ, ЖУИ **جوى** I ф. Ариқ; Жўбажўй, жўбажў — Ариқдан-ариқ; Турфа жўй — Ажойиб ариқ.

ЖУ, ЖУИ **جوى** II ф. Сўз бирикмасида «истовчи, қидирувчи» маъноларида келади: Давожў, давожўй — Даво қидирувчи; Ризожў, ризожўй — Ризолик истовчи.

ЖУЁ, ЖУЁН **جويان** ф. Истовчи, қидирувчи; Жўёни матолиб бўлмоқ — исталган нарсаларни қидирмоқ; Жўёни шоҳ — подшо изловчи.

ЖУЁН **جويان** қ. Жўё **جويان**

Хилъати ахзар била жўёни шаҳ

Йўл озикқонлорға бўлғил хизри раҳ. (Л. Т.)

ЖУИ **جوى** I қ. Жў **جو** I

ЖУИ **جوى** II қ. Жў **جو** II

ЖУИБОР **جويبار** ф. Дарё, сой, катта ариқ; Латофат жўйбори — маж. Латофатлилик, гўзаллик; Жўйбори адл маж. Одиллик, инсофлилик.

ЖУЛИДА **جوليدہ** ф. Паришон, ёйиқ; Жўлида мў — Сочи ёйиқ.

ЖУЛДУ **جلدو** қ. Жалду.

ЖУНГ **جونگ** қ. Жунг **جنگ**

ЖУШ **جوش** ф. 1. Қайнаш; 2. маж. Фулғула, гавғо, тўпалон, тўлқин; Жўш солмоқ — Фулғула солмоқ, гавғо (тўпалон) солмоқ; Жўш тушмак — фулғула пайдо

- бўлмоқ; **Жўш урмоқ** — Қайнамоқ; қўзғалмоқ, тўпа-
лонга келмоқ; **Жўшу-хуруш** — ғавго, тўполон...
- ЖУШОН** **جوشان** *ф.* Қайнаб турган, қайнаган ҳолдаги;
тўлқинланиб турган; **Баҳри жўшон** — Қайнаб, тўл-
қинланиб турган денгиз.
- ЖУЯ** **جويه** *ф.* Ариқча, жўяк.
- ЖУЯНДА** **جوينده** *ф.* Қидирувчи, истовчи, талаб қилувчи:

Талаб йўлида қил шитобандалиқ-
Ки, жўянадаға келди ёбандалиқ. (С. И.)

- ЖУЯНДАЛИФ** **جويندهليغ** *ф.* Қидирувчилик, талаб қилув-
чилик.

ذ ز ض ظ 3

- ЗАБАР** **زبر** *ф.* 1. Уст, устки; 2. Баланд, юқори; 3. Араб-
ча *фатҳа* аталган *а* унлиси ўрнига ундош ҳарфнинг
устига қўйиладиган белги.
- ЗАБАРДАСТ** **زبردست** *ф.* 1. Қўли юқори, зўр, 2. Паҳлавон.
- ЗАБАРДАСТЛИҚ** **زبردستلىق** Қўли юқорилик, зўрлик,
паҳлавонлик.
- ЗАБАРЖАД** **زبرجد** Оч писта ранг қийматбаҳо тош.
Тоқи забаржад — *маж.* Осмон, кўк осмон.
- ЗАБОН** **زبان** *ф.* Тил; сўзлаш тили; **Забони ҳол** — Кўри-
ниш тили, кишининг кўринишидан унинг ички ҳоли-
нинг сезилиши.
- ЗАБОНА** **زبانہ** *ф.* 1. Тарози тилчаси, 2. Аланга, ёлқин;
Забона тортмоқ, **забона урмоқ** — Алангаланмоқ;
ёлин олмоқ.
- ЗАБОНБАНД** **زبان بند** *ф.* 1. Тили боғлиқ; гапира олмайди-
ган; 2. Тил боғловчи; тилни боғлаш; **Забонбанд ай-
ламак**, **-қилмоқ** — Тилни боғламоқ, тилни тутмоқ,
яъни гапиртирмай қўймоқ:

Афғониға мулҳақ айлабон банд,
Шоядки айлагай забонбанд. (Л. М.)

- ЗАБОНБАСТ** **زبان بست** *ф.* Хомуш қилувчи, жимланти-
рувчи, сўзлатмовчи:

Адарнинг забонбаст даъволари овозасин ерга
паст қилди. (М. Л.)

ЗАБОНДОН **زبان‌دان** *ф.* Тил билувчи; тилшунос, тил
олими; қуш тилини билувчи.

ЗАБОНОВАР **زبان‌آورد** *ф.* Гапдон, сўзамол, сўзга чечан.

ЗАБОНОВАРД **زبان‌آورد** *ф.* Нэтиқ, фасих сўзловчи, сўза-
мол.

ЗАБТ **ضبط** *а.* Қўлга олиш, ишғол этиш, эгаллаш, ту-
тиш; **Забт қилмоқ**—Эгалламоқ, тутмоқ; **Забту ойин**—
интизом ва тартиб.

ЗАБУН **زبون** *ф.* 1. Ожиз, нотавон, бечора, кучсиз;
2. Мағлуб, енгилган; **Забун бўлмоқ**—1) Ожиз бўл-
моқ; 2) Мағлуб бўлмоқ; енгилмоқ.

ЗАБУНВАШ **زبون‌وش** *ф.* Ожизларча, хорларча; бечора-
ларча, ожизнамо.

ЗАБУНЛУҚ **زبون‌لوق** Ожизлик, нотавонлик, бечоралик,
мағлублик.

ЗАБУНҚУШ **زبون‌کش** *ф.* Бераҳм, золим [*айн.* ожизларни
ўлдирувчи].

ЗАБУНҚУШЛУҚ **زبون‌کش‌لوق** Бераҳмлик, золимлик [*айн.*
ожизларни ўлдиришлик].

ЗАБҲ **ذبح** *а.* Сўйиш, бўғизлаш.

ЗАВ, ЗАВЪ **ضو، ضو** *а.* Зиё, нур, равшанлик; **Зав сол-
моқ**—Нур сочмоқ, ёритмоқ.

ЗАВЖ **زوج** *а.* Жуфт; эр ёки хотин; хотиннинг эри; **Ақ-
ди завж**—Уйланиш, никоҳ; **Завж айламак**—Жуфт-
лаштирмоқ, эр-хотин қилмоқ, қўшмоқ:

Баҳри фалак урди ул сифат мавж-
Қим, айлади икки фардни завж. (Л. М.)

ЗАВЖА **زوجه** *а.* Хотин, эрнинг хотини:

Завжаки, ул бўлса аниси ҳарам,
Шаръ тарийқи била тут муҳтарам. (Ҳ. А.)

ЗАВЛОНА **زولانه** *ф.* Бўғов; оёққа ёки қўлга солинади-
ган кишан:

Зулфи савдоси Навойини чнқорди элдин,
Телба эттию аёғида анинг завлона. (Н. Ш.)

ЗАВОЕ **زوايا** *а.* [бирл. Зовия **زاوية**] Бурчаклар, зовиялар.

ЗАВОЛ **زوال** *а.* Йўқ бўлиш; сўниш, ботиш; пасайиш; **Завол еткурмак** — Нобуд қилмоқ; пастлатмоқ; ботирмоқ (қуёшни):

Даврон фалакка чекса сени эмин ўлмағил-
Ким, еткурур завол қуёшнинг камолида. (Н. Ш.)

Завол топмоқ — йўқ бўлмоқ, ботмоқ (қуёш).

ЗАВОҲИР **ظواهر** *а.* [бирл. зоҳир **ظاهر**] қ. **Зоҳир** **ظاهر**

ЗАВРАҚ **زورق** *ф.* Қайиқ; **Заврақи май** — Май қайиғи, яъни қайиқ шаклидаги май идиши, қадаҳи.

ЗАВРАҚЧА **زورقچه** *ф.* Қичкина қайиқ, қайиқча.

ЗАВҚ **ذوق** *а.* 1. Хурсандлик, шодлик; 2. Лаззат, маза, кайф; **Солим завқ** — соғлом табиат; соғлом туйғули; **Завқу ҳолат** — Лаззат ва хушҳоллик.

ЗАВҚНОК **ذوقناک** *а.-ф.* Завқли, завқ этган ҳолда, шод бир ҳолатда:

Шоҳ деди лутф ила **завқнок**-

Ким, ани хижлат худ этибдур ҳалок. (Ҳ. А.)

ЗАДА **زده** *ф.* Сўз бирикмасида урилган, эзилган каби маънода келади; **Дарёзада** — Дарё фалокатига учраган; **Мотамзада** — мотамда қолган; **Савдозада** — руҳий касалликка гирифтор, телба, тентак, жинни, савдойи.

ЗАДО, ЗАДОЙ **زدا، زداى** *ф.* Қўшма сўз таркибида келиб, аритувчи, кетказувчи, тозаловчи маъноларини англатади; **Ғамзадой** — Ғамни кетказувчи:

Лёқчи, бер ул соғари **ғамзадой**,

Дема **ғамзадой**, жоми мотамзадой. (С. И.)

ЗАЖЖОЖ **زجاج** *а.* Шишагар, шиша идишлар ясовчи; шиша идишлар сотувчи.

ЗАЖР **زجر** *а.* 1. Манъ этиш; қайтариш; 2. Қийнаш, зўрлаш, азоблаш.

ЗАИФА **ضعيفه** *а.* 1. Кучсиз аёл; 2. *маж.* Аёл киши.

ЗАЙЛ **ذيل** *а.* 1. Этак; 2. Бир нарсанинг охири:

Фалакнинг пардаси *зайлин*, буким қилди шафақ гул-
ранг,
Магарким, ер юзидин кўз ёшим хуноби тошибдур.
(Б. В.)

3. Тоғ этаги, ўнгири:

Солиб кўргуздилар ҳадсиз бийик тоғ,
Ер онинг *зайлида* бир тўда туфроғ. (Ф. Ш.)

4. Қўшимча, илова.

ЗАЙЛУЧА *ذيلوچه* ф. Гидамча, шолча.

ЗАЙН *زين* а. 1. Безак, зийнат. 2. Хусн; *Зайнул-миллат*—миллатнинг безаги, хусни; *Зеб ила зайн* — ярашиқ ва безак, хусн.

ЗАЙТУН *زيتون* а. Мевасидан ёғ олинадиган бир турли дарахт.

ЗАЙФ *ضيف* а. Меҳмон, қўноқ.

ЗАКИЙ *زكى* а. Тоза, покиза, покиза табиатли:

Адиб Аҳмад...бағоят *закий* ва зоҳиди муттақий эр-
миш. (Н. М.)

ЗАКО, ЗАҚОВАТ *ذكاوت، ذكا* а. Тез зеҳнлилик, тез тушуна олишлик, зийраклик, ақл.

ЗАҚОВАТ *ذكاوت* а., -қ. Зако. *ذكا*

ЗАҚОТ *ذكات* а. Мусулмонлардан уларнинг умумий бойлигининг қирқдан бири миқдорида ҳар йили олинадиган диний солиқ; *Зақоти ҳайвон* — Ҳайвонлар юзасидан олинадиган зақот; *Зақоти хусн* — маж. Озгина чирой кўрсатиш.

ЗАҚОТЧИ *ذكاتچى* Зақот пул ва молларни йиғувчи амалдор [қ. зақот *ذكات*].

ЗАЛАМА *ظلمه* а. [бирл. золим *ظالم*] Золимлар.

ЗАЛИЛ *ذليل* а. Хор, тубан; *Залил айламак*, -этмак, -қилмоқ — Хор қилмоқ, хорламоқ.

ЗАЛИЛЛИК *ذليللىك* Хорлик, ҳақирлик.

ЗАЛИЛОНА *ذليانہ* Залилларча, хорларча, хорлик билан.

ЗАЛОЛ, ЗАЛОЛАТ *ضلالت، ضلال* а. Адашишлик, йўл-

дан чиқишлик, гумроҳлик; Залол аҳли — Адашганлар, йўлдан озганлар.

ЗАЛОЛАТ ضالالت *a., -қ.* Залол ضلال; Залолаг ангиз — Залолатга, адашишга бошловчи, адаштирувчи.

ЗАЛУМ ظلم *a.* Ортиқ зулм қилувчи, ўта золим; Залуму жаҳул — Ўта золим ва ўта жоҳил.

ЗАМ ضم *a.* Қўшиш, жамлаш, юклаш; Зам айламоқ, -этмак, -қилмоқ — Қўшмоқ, жамламоқ, юкламоқ.

ЗАМАН زمن *a.* [бирл. замон زمان] Замонлар.

ЗАМЗАМА زمزمه *ф.* Майин товуш билан айтилган ашула, хониш:

Ўздин бориб фиғоним эмас тонгки дайр аро,
Ҳар сори боқса замзамаи бехудонадур (Н. Ш.).

Замзама чекмоқ — Оҳиста куйламоқ.

ЗАМЗАМАПАРДОЗ زمزمه پرداز *ф.* Майин куйловчи.

ЗАМИМА ذميمة *a.* Ёмон, ёмонлашга лойиқ; Ахлоқи замима — Ёмон хулқлар, ярамас хулқлар; Замима хисол — Ёмон хислатли, қилиқлари ёмон (киши).

ЗАМИН زمین *ф.* Ер; мамлакат; Юнон замини — Юнон мамлакати; Замини сinya — 1. Қора ер; 2. маж. Паст, хор; Замини сinya этмак — маж. Хор этмоқ, қора тупроқ билан тенг тутмоқ.

ЗАМИНБУС زمين بوس *ф.* Ер ўпиб таъзим қилувчи.

ЗАМИННАВАРД زمين نورد *ф. маж.* от [айн. ер кезувчи].

ЗАМИНРУБ زمين روب *ф.* 1. Ер супурувчи; 2. маж. Хизматкор.

ЗАМИР ضمير *a.* [кўпл. Замоир ضمائر] 1. Ич, юрак, кўнгил, дил; 2. Яширилган фикр, маъмур; ўй; 3. Эгалик (кўрсатиш) олмоши; Мофиззамир — кўнгилдаги, дилдаги; Хужаста замир — пок юрак, пок кўнгил (киши).

ЗАММА ضمه *a.* Араб алифбесиди *y—y* унлиси ўрнига ундош ҳарф устига қўйиладиган белги, пеш. ['].

ЗАМОЙИМ ذمايم *a.* [бирл. замима ذميمة] Зами-малар, ёмон ҳоллар; Феъли замойим — Ёмон феъллар.

ЗАМОЙИР ضمائر *a.* [бирл. Замир ضمير] Замирлар.

ЗАМОН زمان *a.*: Замон-замон— дам-бадам, ҳар чоғ; Замону замин— Осмон ва ер; Осибӣ замон— Замон азоб-уқубатлари; Фариди замон— Замоннинг ягонаси; Замон [ёки замона] аблақи — *маж.* кеча-кундуз; Замон абноси — Замон болалари, давр кишилари.

ЗАМОНЕ زمانى *a-ф.* Бироз вақт, андак вақт, бир замонлар.

ЗАМҲАРИР زمهرير *a.* Қаттиқ совуқ; Бурудат замҳарири— Қаттиқ қаҳратон совуғи.

ЗАН زن I *ф.* Хотин.

ЗАН زن II *ф.* Сўз бирикмасида урувчи, чалувчи маъносида келади; Чангзан— Чанг чалувчи, чангчи; Шуълазан— Шуъла урувчи, равшан қилувчи; Қаламзан— Ёзувчи, котиб, ҳукм ва фармон ёзиб тарқатувчи мирза.

ЗАНАБ زنب *a.* 1. Дум, қуйруқ; 2. Қуйруқли юлдуз, Думли юлдуз:

Ул ой жамоли аро зулфидин ажаб қолдим
Ки, оӣ аросида қилмиш аён Занаб сурат. (*Ф. К.*)

ЗАНАХ, ЗАНАХДОН زنج، زنجدان *ф.* Бағбақа, сақоқ; Биноӣ занахдон — Бағбақа тузилиши, тарҳи; Занах урмоқ— 1. Беҳуда гаплар гапирмоқ; лақилламоқ, чакак урмоқ; 2. *маж.* Лоф урмоқ; Занах чоҳи— Бағбақа чуқурчаси; Себи занахдон — Бағбақа тўғараги; Гўйи занах — Бағбақа тўғараги.

ЗАНБ ذنب *a.* [*кўпл.* зунуб ذنوب]. Гуноҳ, айб.

ЗАНБАҚ ذنبق *a.* Танаси ва барги узун, тагида пиёзга ўхшаган туби бор хушбўй гул; пиёзгул.

ЗАНБАЛБОФ زنبلباف *ф.* Занбил тўқувчи.

ЗАНБУР زنبور *ф.* Ари; Занбур ниши— ари найзаси.

ЗАНБУРҲОНА زنبورخانه *ф.* Ари уяси, асалари уяси.

ЗАНД زند *ф.* Зардуштларнинг диний китоби (*қ. Зардушт زردشمت*).

ЗАНГ زنگ I *ф.-a.* 1. Занг; 2. Чанг, кир, ғубор, қора; қоралик; Занг аҳли— ҳабаший, ҳабаш; Занг тутмоқ— зангламоқ,

ЗАНГ زنگ II *ф.* Қўнғироқ.

ЗАНГБОР زنگبار *ф.* Ҳабашистон (зангилар вилояти); Зангбор шоҳи— *маж.* Кеча, тун.

- ЗАНГИ** **زنگی** *ф.* Занжи, қора танли, негр; **Зангийи шаб-ранг** — тун қоронғисидай қоп-қора; *маж.* Қоп-қора.
ЗАНГОР **زنگاری** *ф.* 1. Зангори (ранг); 2. Занг босган.
ЗАНУБ **ذنب** *а.* [*бирл.* занб **ذنب**] Гуноҳлар, айблар.
ЗАР **زر** *ф.* Олтин, тилла; **Зарандар зар** — Зар устига зар, олтин ичра олтин; **Зар пайкар** — Олтин тана, олтин қопланган; **Зари махфий** — Яширилган олтин; **Зари мағрибий** — Тоза олтин, холис олтин.
ЗРАНДУД **زراندود** *ф.* Олтин қопланган, зар югуртирилган, олтин каби ялтирайдиган.
ЗАРАФШОН **زرافشان** *ф.* Зар сочувчи; олтин сочилган, зарҳал билан ялтироқ қилинган.
ЗАРАФШОНЛИҚ **زرافشانلیق** Олтин сочувчилик.
ЗАРБ **ضرب** *а.* 1. Уруш; 2. Кўпайтириш; 3. Сўқиш (пул сўқиш); 4. Шеърда иккинчи мисраинг сўнги бўғинидаги урғу; **Зарби даст** — Қўл кучи, қаттиқ кураш, жанг.
ЗАРБАФТ **زربفت** *ф.* Зардан тўқилган мато (кийимлик); зарбоф, зарварақ, кимхоб.
ЗАРБАФТЛИҒ **زربفتلیغ** Зарбоф кийимли, кимхоб тўнли.
ЗАРБХОНА **ضربخانه** *а.-ф.* Пул ясаладиган жой; олтин, танга, чақа пул сўқиладиган корхона.
ЗАРВАРАҚ **زوروق** *ф.* 1. Олтин қоғоз, юпқа олтин япроқ; 2. Тиллақош (аёллар пешанасига тақадиган тилла зийнат). 3. Баргак.

Қўйки, мовий ёғлиғингни юздин олмай бир замон,
 Не учунким, хуш кўринур зарварақ узра шамат.
 (Б. В.)

4. Зарли мато (тўн, эн).
ЗАРВАШ **زروش** *ф.* Олтинга ўхшаган; сариғ тусли.
ЗАРД **زد** *ф.* Сариғ, сариғлик; **Офтоб зарди** — *маж.* офтобнинг ботишга яқинлашуви (*айн.* офтоб сарғайиши).
ЗАРДА **زده** *ф.* 1. Сариғ тусли; 2. Ўт, сафро.
ЗАРДАК **زردک** *ф.* Сабзи (савзи):

Ошиға ким солса қилиб зийнат иш,
 Зардагу шалғам киби олтун, кумуш. (Ҳ. А.)

ЗАРДАШТ *زردشت* ф., -қ. Зардушт.

ЗАРДОЛУ *زردالو* ф. Ұрик.

ЗАРДУШТ, ЗАРТУШТ *زرتشت, زردشت* ф. Қадимги Эронда ўтпарастлик динининг асосини қурган киши (бу дин шу ном билан машҳур бўлган); Зардушт ойини— Зардушт дини.

ЗАРДУЗ *زردوز* ф. Зар кашта тикувчи.

ЗАРИР *زير* а. Кийимлик ва ип бўйядиган бир хил сариғ ўсимлик, исфарақ; Бақамни зарир айламак — Қизил рангни саргайтирмоқ.

ЗАРИФ *ظريف* а. 1. Зийрак, хуштабъ, нозикфаҳм, 2. Хушчақчақ.

ЗАРКАШ *زرکش* ф. 1. Зар тортувчи, олтинни рудадан ажратувчи:

Биров кўнгли олиндаким, софдур,
Агар заркаш ар бўрёбофдур. (С. И.)

2. Зар (олтин) билан ишланган, зарланган; Заркаш либос — зар кийим:

Саркаш аблақ секритиб даврондек ул хуршидваш,
Эгнида заркаш либоси доғи андоғким, қуёш.
(Ф. К.)

Заркаш таноб— зардан ўрилган ип ёки арқон:

Бўлуб ҳар пояда заркаш таноби,
Фалак қутрини қатъ эткан шаҳоби. (Ф. К.)

ЗАРҚОР *زرکار* ф. 1. Нарсанинг юзига, сиртига зар сурковчи, зар суви билан нақш солувчи уста; 2. Зар (олтин) билан ишланган, безалган:

Хунар килки била айлаб ҳунарқор,
Ичин зарқору тошин доғин зарқор. (Ф. Ш.)

ЗАРҚОРЛИҒ *زرکارليغ* Зар ишлатувчилик, зар билан нақш солиш, безаш касби.

ЗАРНИГОР *زرنگار* ф. Зар (олтин) билан безалган, олтин суви югуртилган.

ЗАРНИШОН *زورنشان* а-ф. Олтин қадалган, олтинли.

ЗАРОАТ **ضراعت** *a.* Ожизлик, камтарлик, итоаткорлик, бўйсунуш.

ЗАРОГИН **ذراکين** *a.-ф.* Зар тўла, олтин қопланган.

ЗАРОЙИР **ذراير** *a.* [бирл. **зарир** **ذريير**] қ. зарир (Зир); Заройир сочмоқ — Сарғиш тобланмоқ.

ЗАРОЙИФ **ظرايف** *a.* [бирл. зариф **ظريف**] Зарифлар [қ. зариф **ظريف**].

ЗАРОФАТ **ظرافت** *a.* 1. Зарифлик, нозикфаҳмлик, хушчақчақлик, гўзаллик, ажойиб; 2. Қочирим сўз, ҳазилнамо сўз.

ЗАРОФАТДИСОР **ظرافتدثار** *a.* Зарофатли, нозикфаҳмли, хушчақчақ.

ЗАРПАЙҚАР **ذرييكر** *ф.* Зар тусли, олтин рангли:

Оби ўлуб тугман *зарпайқари,*
Оқу қизил олма дуру гавҳари. (Ҳ. А.)

ЗАРПОШ **ذرياش** *a.-ф.* 1. Зар сочувчи; пул сарфловчи, сахий. 2. *маж.* Қуёш.

ЗАРР **ضر** *a.* Зарар, зиён; Сафар нафъу зарри— Сафарнинг фойда ва зарари.

ЗАРРА **ذره** *a.* 1. Энг майда бўлак, зарра, атом;
2. Озгина, кичкина.

ЗАРРА-ЗАРРА **ذرهذره** *a.* Майда-майда, зарра-зарра.

ЗАРРАВОР **ذرهوار** *a.-ф.* Заррадек, заррага ўхшаган.

ЗАРРИН **ذرين** *ф.* Зарли, зар билан зийнатланган; Заррин ғизол,-ғизола.— *Маж.* Қуёш, офтоб (*айн.* олтин кийик):

Ешунди мушк ичинда Чин ғизоли,
Дема Чинким, фалак заррин ғизоли. (Ф. Ш.)

Заррин тож— Олтин билан безалган тож, олтин тож, Заррин камар— 1) олтин камар; 2) олтин камар боғлаган:

Ул бути заррин камар ишқида то бел боғладим,
Заъф аро мендин қамишлардур нишон, ё коҳлар.
(Н. Ш.)

Қасри заррин— Зар (олтин) билан ишланган (безалган) қаср, олтин қаср:

Қасри зарринга зоҳир этти шитоб,
Жисми бетоблиғу кўнглида тоб. (С. С.)

ЗАРРИНА **زرينه** *ф.* 1. Заррин (олтин) билан ишланган; 2. Олтин безак, олтин асбоб:

Аёғ илгидаги *зарринаси* ўт,
Тўни зар тасмаси андин нишона. (Б. В.)

3. Олтин тусли; Заррина ранг — зар тусли, сариғ:

Гажим ҳар тўққузга яна ўзга ранг,
Жаложиллари барча *заррина ранг* (С. И.).

ЗАРРИШТА **زريشته** *ф.* Олтин ип, зардор ип; Қуёш зарриштаси — Қуёш товланиши, қуёшдан тушган шуъла.

ЗАРРОТ **ذرات** *а.* [бирл. зарра **ذره**] Зарралар, майда бўлақлар, атомлар; Зарроти кавн— Борлиқ зарралари.

ЗАРРОФА, ЗУРРОФА **زارفه** *а.* 1. Бўйни ва бўйи узун, туёғи молнинг туёғига, туси йўлбарс тусига ўхшаш ёввойи ҳайвон, зирофа; 2. «Шатранжи кабир» аталган қадимги шахматнинг доналаридан бири.

ЗАРФ **ظرف** *а.* Кўпинча суюқлик нарсалар солинадиган идиш; май қуйиладиган идиш; Зарфу ино— Идиш-оёқ.

ЗАРФИШОН **زرانشان** *ф.,-қ.* Зарафшон **زرانشان**

ЗАРФИШОНЛИҚ **زرانشانليق** *қ.* Зарафшонлиқ **زرانشانليق**

ЗАРҲАЛҚА **زرخالقه** *ф.-а.* Олтин ҳалқа, олтин исирға.

Оразингда *зарҳалқалардин*, эй малоҳат машъали.
Мусҳафидур ложуварду олтун онинг жадвали.

(F. C.)

ЗАФАР **ظفر** *а.* Ғалаба, ғолнблик.

- ЗАФАРНОМА **ظفرنامه** *a.-ф.* Ғалаба ҳақида ёзилган битик.
- ЗАФОДИЪ **ضفادع** *a.* [бирл. зафдаъ **ضفادع**] Қурбақалар.
- ЗАХИРА **ذخيره** *a.* Запас нарсалар, эҳтиёт қилиб сақланган нарсалар.
- ЗАХМ **زخم** *ф.* 1. Яра, жароҳат; 2. *маж.* Қўнгил ғашлиги: Захм айламоқ— Яраламоқ; Захм еткурмак— яралантирмақ; Захми забон— тилдан (гапдан) етган озор.
- ЗАХМА **زخمه** *ф.* 1. Уриш, зарб, чертиш; 2. Яра, захм; 3. Чолғу (чунончи танбур) ни чертиладиган асбоб (нохун); 4. Чолғу куйи.
- ЗАХМАПАРДОЗЛИҚ **پردازليق زخمه** *ф.* Куйловчилик, чолғувчилик:

Каклик хуруши савтиға Худхуднинг захмапардозлиғи.
(Л. Т.)

- ЗАХМИН **زخمين** *ф.* 1. Ярадор, жароҳатли; 2. Ғам билан эзилган.
- ЗАХМЛИҒ **زخميغ** *қ.* Захмин **زخمين**
- ЗАХМНОК **زخمناک** *ф.,-қ.* Захмин **زخمين**
- ЗАХОМАТ **زخامت** *a.* Йўғонлик.
- ЗАХХОР **زخار** *a.* Пишқириб тўлқинланувчи; Баҳри заххор — Пишқирувчи денгиз.
- ЗАРЪ **زرع** *I a.* Экин, деҳқончилик:

Урмоқда амал заръи фано досини тут,
Иблис бу йўлда ақл васвосини тут (Н. Ш.).

- ЗАРЪ **زرع** *II a.* Газ, аршин.
- ЗАРҚ **زرق** *a.* Алдов, ҳийла, макр, мунофиқлик; Зарқ аҳли— Ҳийлакорлар; алдовчилар, мунофиқ кишилар; Зарқу макр, зарқу риё, зарқу газоф, зарқу риёву шўр — Бу сўзлар барча қабоҳат ва ярамасликлар маъносида келади ва риёкор, алдамчи шайхларга қарата ишлатилган.
- ЗАРҚСОЗЛИҚ **زرقسازليق** Ҳийлагарлик.
- ЗАРҲАЛ **زرحال** *ф.-a.* Олтин эритмаси, олтин кукуни (майдалангани); Зарҳал этмак— олтин суви югуртмоқ, зарламақ; Зарҳал ўтук— Зар берилган этик:

Зархал *Ўтукдурки*, аёқ оғритур. (X. A.)

ЗАЪФ **ضعف** а. Кучсизлик, ҳолсизлик, касаллик; **Заъфи жисмоний**— Бадан заифлиги; **Заъфи жунун**— Жиниликдан келган ҳолсизлик; **Қуво заъфпазир бўлмоқ**— Қувват кетмоқ, қувват кетиб, кучсизланмоқ; **Заъфи қавий**— Кескин заифлик.

ЗАЪФАРОН **زعفران** а. Сарғиш тус берувчи хушбўй ўсимлик (*рус.* шафран); сариғ тусдан киноя; **Заъфарон айламак**, -этмак — Сарғайтирмоқ; **Заъфарон чеҳр** — Сариг юз.

ЗАЪФАРОНЗОР **زعفرانزار** а.-ф. маж. Сариг юз.

ЗАЪФАРОНИЙ **زعفرانى** а. Заъфарон тусли, сариғ; **Заъфароний айламак**— Сарғайтмоқ.

ЗАЪФЛИГ **ضعفليغ** 1. Ҳолсизлик, кучсизлик; 2. Ҳолсиз, кучсиз, дармонсиз.

ЗАЪФРОН **ضعفرون** а.-ф. Ҳолсизликни кетказувчи; даво:

Сандалу мушку абиру заъфарон,

Табъ жаҳлидин саросар *заъфрон*. (Л. Т.)

ЗАЪҚА **زعه** а. Қўрқувдан титраш; **Заъқа урмоқ**— Қўрқувдан титрамоқ.

ЗАҚАН **ذقن** а. Бағбақа; **Зақан чоҳи** — Бағбақа чуқурчаси.

ЗАҚҚУМ **زقوم** а. 1. Меваси жуда аччиқ бир дарахт; 2. Заҳар, оғу; **Заққуми жаҳим** — Жаҳаннам заққуми.

ЗАҒАН **زغن** ф. Қузгун; **Зоғу заған**— Қарға-қузгун.

ЗАҲАБ **ذهب** а. Олтин, тилла.

ЗАҲМАТ **زحمت** а. Озор, алам, кулфат; **Заҳмат чекмак**, -тортмоқ — озор (алам) чекмоқ, кулфат тортмоқ.

ЗАҲР **زهر** ф. 1. Заҳар, оғу; 2. Аччиқ оғриқ; **Заҳр топмоқ**— заҳарланмоқ, қаттиқ зарар (азоб) кўрмоқ; **Заҳр гиёҳ**, **Заҳр гияҳ** — заҳарли ўсимлик:

Лоласини шуълаи оҳ айлабон,

Сабзасини *заҳри гиёҳ* айлабон. (X. A.)

Агар берса табиб тухмиёна,

Бил *заҳри гияҳ* бутарга дона. (Л. М.)

Захр комлиғ—*маж.* Бахтсизлик; **Заҳри муҳлик** — Ҳа-
локатли заҳар; **Заҳри ноб**— Ўткир заҳар, соф (бош-
қа нарса аралашмаган) заҳар; **Заҳри қотил**, **заҳри**
ҳалок, **заҳри ҳалоҳил** — Аччиқ ва ўткир заҳар, ўлди-
рувчи заҳар; **Заҳри фироқ** — Айрилиқ алами; **Заҳри**
чашм— Заҳарли кўз қараши.

Оғзидин аччиқ сўз айтиб, зоҳир этса *заҳри чашм*,
Айб эмастур писта шўру тонг эмас бодом талх. (F. C.)

ЗАҲРА **زهره** *ф.* 1. Ўт, сафро халтаси:

Бу иш тушта гар жилва қилғой эди,
Ҳамул лаҳза заҳрам ёрилғай эди. (С. И.)

Заҳра ёрилмоқ — қўрқмоқ, қўрқиб кетмоқ.

2. *маж.* Журъат, шижоат, юраклилик:

Ани ҳам васф этардин баҳрамиз йўқ,
Отин доғи тутарға *заҳрамиз* йўқ. (Ф. Ш.)

3. *маж.* Интилиш, берилиш; майл, ҳавас.

ЗАҲРОЛУД **زهرآلود** *ф.* Заҳар аралаш, заҳарли.

ЗАҲРОШОМ **زهرآشام** *ф.* Заҳар ичган.

ЗАҲРХАНД **زهرخند** *ф.* Аччиқ кулиш, истехзоли ку-
лиш, заҳарханда; **Заҳарханда айламак** — аччиқ кул-
моқ.

ЗЕБ **زيب** *ф.* Безак, зийнат; гўзаллик, ҳусн; **Лафз зеби**—
Сўз безаги; **Зеби торақ**— Бош безаги; **Зеб топ-**
моқ— Безалмоқ, зийнатланмоқ; **Зебу фар**— Безак-
ҳашам; **Зеби узор** — Юз безаш, пардоз; **Зебу зайн**,
зебу зевар, **зебу зийнат**, **зебу оройиш** — Зебу зий-
нат ва пардоз.

ЗЕБАНДА **زيبنده** *ф.* Ярашиқли; келишган; **Зебандаи**
тожу авранг— Тожу тахтга ярашган.

ЗЕБЛИҒ **زيبليغ** Зебли, зийнатли, зийнатланган.

ЗЕБО **زيبا** *ф.* 1. Зеб берилган, зийнатланган; 2. Гўзал,
чиройли, ҳуснли; **Зебо арус**— Гўзал келин, безанган
келин.

ЗЕБОЛИҚ **زيباليق** Гўзаллик, ҳусндорлик; **Зебо си-**
ришт— Гўзал табиатли, яхши хулқли.

ЗЕВАР **زبور** *ф.* Безак, зийнат; **Зевар кўргузмак** — Чи-
ройли кўринмоқ; **Зевар топмоқ** — Безанмоқ, ясанмоқ.
ЗЕР **زير** *ф.* 1. Ост, бирор нарсанинг таги; 2. Паст;
3. Музикада энг ингичка овоз, нозик товуш [зидди:
бам.]; **Зеру бам** — Ингичка ва йўгон товуш (музика-
да), паст ва баланд (нола); **Зери бор** — *маж.* Хижо-
латда қолишлик (*айн.* юк ости, юк остида қолиш);
Зери бор этмак — Хижолат қилмоқ, уялтирмоқ.

Анга мардумлуқ ошкор этти
Ким, ул иккини *зери бор этти.* (С. С.)

Зери нигин — Кимсанинг қўл остидаги, тобе, қарам;
Зеру забар — Остин-устин, ағдарилган, тўнгарилган.
ЗЕРДАСТ **زيردست** *ф.* Кимсанинг қўл остидаги, бўйсун-
ган, тобе, қарам, мағлуб, тобелик, тобе бўлган,
бировнинг қўл остида яшовчи:

Зердастларға нафъ еткурки, *забардастдин* зарар кўр-
магайсен (М. Қ.).

Зеридаст ўлмоқ — Тобе бўлмоқ, мағлуб ва маҳкум
бўлмоқ; **Зеридаст қилмоқ** — Тобе қилмоқ, мағлуб
ва маҳкум этмоқ, ўзига бўйсундирмоқ.

ЗЕҲ **زه** I *ф.* Камоннинг ипи, гириши; **Зеҳ қилмоқ** — Ка-
моннинг ипини тортмоқ (отиш учун).

ЗЕҲ **زه** II *ф.* 1. Қирғоқ, соҳил, чет; 2. Жияк, баҳя.
ЗИ, ЗУ **ذو، ذى** *а.* Соҳиб; **Зи ҳаёт** — Тирик, жонли (*айн.*
ҳаёт эгаси).

ЗИБАҚ **زيبك** *а.* Симоб.

ЗИД, ЗИДД **ضد** *а.* Қарши, қарама-қарши.

ЗИДДИЯТ **ضديت** *а.* Қаршилиқ, қарама-қаршилиқ,
келишолмаслик.

ЗИЁ **ضيا** *а.* Нур, ёруғлик, шуъла; **Зиё солмоқ** — ёрутмоқ.

ЗИЁЪ **ضياع** I *а.* 1. Йўқотиш; 2. Йўқолиш, маҳв ва но-
буд бўлиш.

ЗИЁЪ **ضياع** II *а.* [бирл. **Зайъа** **ضيعه**] Мулклар;
экин ерлар:

Ва ул Халилға дедиким, гувоҳ бўлунг- ким, ҳар нима
мендин бордур *зиёъ* ва амлоқдин, борин вақф қил-
дим. (А. М.)

- ЗИЕД **زيد** *ф.* Ортиқ, кўп; **Зиёд** *этмак*— Орттирмәқ, кўпайтирмоқ.
- ЗИЕДА, ЗИЕДАТ **زيداد، زيادت** *а.* Ортиш, кўпайиш, ортиқ, кўп, ортган; **Зиёдат** *бўлмоқ* — Ортмоқ, кўпаймоқ; **Зиёда** *айламак-этмак* — Кўпайтмоқ, орттирмоқ.
- ЗИЕДАТ **زيادت** *а.,-қ.* **зиёда** **زيداد**
- ЗИЕЛИФ **ضيايغ** *Равшанлик.*
- ЗИЕН-БУД **زيان بود** *ф.* Зиён-зарар.
- ЗИЕНЗАДА **زيان زده** *ф.* Зиён кўрган, зарарланган.
- ЗИЕНҚОР **زيانكار** *ф.* Зиён етказувчи, зараркунанда.
- ЗИЕНҚОРЛИҚ **زيانكارلىق** *Зарар етказувчилик, зараркундалик.*
- ЗИЕРЕЗ **ضياريز** *а.-ф.* Нур сочувчи, шуъла солувчи, ёрн-тувчи.
- ЗИЖ **زيج** *а.* Астраномия жадвали; тақвим:
- Билиб бу навъ илми осмоний-
Қи, ондин ёзди *зижи* Кўрагоний. (*Ф. Ш.*)
- ЗИЙНАТ **زينت** *а.* Безак; **Зийнат** *афзо*— Безакни ортирувчи, зийнатли; **Зийнат бермак**—Безамоқ; **Зийнат топмоқ**—Безалмоқ; **Пур зийнат**— Жуда зийнатли.
- ЗИКР **ذکر** *а.* Сўзлаш, тилга олиш, баён этиш; **Зикр этмак**— Сўзламоқ, тилга олмоқ, баён этмоқ; **Зикри жаҳр**— Ошкора зикр этиш, очнқ тилга олиш.
- ЗИЛЗИЛА, ЗАЛЗАЛА **زلزله** *а.* Қимирлаш, титраш, ер қимирлаш.
- ЗИЛ(Л) **ظل** *а.* 1. Кўланка, соя; 2. Ҳимоя, ҳомийлик; **Зилли иқбол**— Бахт сояси, бахт; **Зилли раъфат, зилли отифат**— Меҳрибонлик, шафқат, лутф-марҳамат; **Зилли илоҳ**— Худо сояси, подшо; **Зилли жоҳ**— Мартаба кўланкаси, улуғворлик.
- ЗИЛЛАТ **ذلت** *а.* Хорлик, тубанлик, пастлик.
- ЗИЛЛУЛЛОҲ **ظل الله** *а.* Худо сояси, подшо.
- ЗИЛОЛ **زالال** *а.,-қ.* Зулол.
- ЗИЛҚАЪДА **ذى القعدة** *а.,-қ.* Зулқаъда.
- ЗИЛҲИЖЖА **ذى الحجة** *а.,-қ.* Зулҳижжа.
- ЗИММА **ذمه** *а.* Мажбурият, масъулият, бурч, қарз.
- ЗИМН **ضمن** *а.* Ора, ўрта, ич, орасида, ўртасида, ичида.

- ЗИМОМ **زام** *а. маж.*— Ихтиёр (*айн.*— юган, тизгин).
- ЗИМОН, ЗАМОН **ضمان** *а.* Кафил бўлиш, кафиллик, кафил, гаров.
- ЗИН **زين** *ф.* Эгар («И» чўзиқ талаффуз этилади).
- ЗИНДА **زنده** *ф.* Тирик, жонли; **Зинда дил** — Дили равшан, шод, дилида кири йўқ, хушчақчақ; **Зинда пили дамон**— Гавдали, зўр фил, ҳайбатли фил; **Зиндаи жовид**— Абадий тирик.
- ЗИНДАГОНИЙ **زندگانی** *ф.* Тириклик, ҳаёт, ҳаётий, тирикликка доир; **Оби зиндагоний**— Тириклик суви; *қ.* Чашмаи зиндагоний. **چشمه زندگانی**
- ЗИНДИҚ **زنديق** *а.* Худосиз, динга ишонмовчи.
- ЗИНДОН **زندان** *ф.* 1. Қоронғи жой, қоронғилик; 2. Айбдорларни қамайдиган ер тагидаги қамоқхона.
- ЗИНО **زنا** *а.* Жинсий алоқа (ҳаром йўл билан, ғайриқонуний).
- ЗИРВА, ЗУРВА **زروه** Тоғнинг энг юқори ери, қулла, чўққи.
- ЗИРИҲ **زره** I *ф.* Зирак, ҳалқа, исирға.
- ЗИРИҲ **زره** II *ф.* Уқ ва тнғ ўтмайдиган уруш кийими, совут.
- ЗИРИҲГАРЛИК **زره گرليک** **Зириҳ** ишлаб чиқарувчилик, совут ясовчилик; *қ.* **Зириҳ II:**
- Яна бир муъжиза будурким, *зириҳгарлик*ға ҳожати афзор йўқ эрди... (Т. М. А.)

- ЗИРИҲПУШ **زره پوش** *ф.* Зириҳ кийган.
- ЗИРНИХ **زرنیخ** Олтингугурт билан маргимуш аравашмаси: Қизил олтун сариф зирнихдин кам. (*Ф. Ш.*)
- ЗИРОАТ **زراعت** *а.* Экин экиш, деҳқончилик.
- ЗИРОАТЛИҚ **زراعت ليق** **Зироатли**, маҳсулдор.
- ЗИСТ **زيست** *ф.* Ҳаёт, тириклик; **Зист қилмоқ**— Яшамоқ, тирикчилик қилмоқ.
- ЗИШТ **زشت** *ф.* Хунук, ёмон; **Феъли зишт**— Ёмон қилиқ.
- ЗИҲ **زه** I *ф.* Офарин, таҳсин.
- ЗИҲ **زه** II *ф.*,-*қ.* **Зеҳ I, II.**

ЗИХИ **زهی** *ф.* Яхши, жойида, гўзал, қандай яхши (ундов сўз).

ЗИХН **ذهن** *а.:* Зиҳни солим — Соғлом зеҳн.

ЗИҲОФ **زحاف** *а.* 1. Суст қимирлаш, ўрмалаш; 2. Арузда бир баҳр (вазн)нинг жузларида бўладиган ўзгаришлар (орттириш ва камайтириш йўли билан).

ЗОБИТ **ضابط** *а.* Забт этувчи, идора этувчи, бошқарувчи; **Зобит сипаҳдор** — Бошқарувчи, қўшин бошлиғи:

Суруб элни *зобит сипаҳдорлар*,
Сиёсат тариқида ғаддорлар. (С. И.)

ЗОБИТА **ضابطه** *а.* Қонда, тартиб, дастур; **Зобитаи русуми шоҳий** — Шоҳлик идорасининг тартиб-қондалари:

*Зобитаи русуми шоҳий*даким, корхонаи илоҳийдини намудордур. (С. И.)

ЗОВИЯ **زاويه** *а.* [кўпл. завоё **زوايا**] 1. Бурчак, бурч; 2. Чекиниш жойи.

ЗОГ, ЗОК **زاك** *ф.* 1. Чарм қорайтириш учун пшлатиладиган буёқ, модда. 2. Аччиқтош (*рус.* купорос):

Эй Навоий, шоми ғамдин айру йўқтур субҳи васл,
Оқ эрур, лекин қорартур ҳар нени ранг этса *зок*.
(F. C.)

ЗОД **زاد** I *а.* Туғилган; Фарзанд; авлод, бола; **Девзод** — Дев боласи, девдан туғилган; **Тифлзод** — Янги туғилган; **Ҳиндвий зод** — Ҳинди боласи, ҳинд авлоди; **Зоди иффатмаоб** — Иффатли хотин.

ЗОД **زاد** II *ф.* **Озод** **آزاد** нинг қисқартирилгани — **Зод сарв** — Озод сарв, тик ўсган сарв.

ЗОД **زاد** III *ф.* Озиқ, озиқ-овқат; руҳий озиқ; **Зоди раҳ**, **Зоди роҳила** — Йўл озиғи; **Зоди абад** — Мангулик озиқ.

ЗОДА **زاده** *ф.,-қ.* **Зод** **زاد** **Зодаи табъ** — Ҳар кишининг ўз табъидан чиқарган ижоди, шеър; табиий, туғма.

ЗОИД **زائد** *а.* Ортиқ, ортиқча, зиёда.

ЗОИДА **زائده** *а.,-қ.* **Зоид**. **زائد**

ЗОИЛ, ЗОЙИЛ **زایل** *а.* Йўқ бўлувчи, йўқоладиган, ўчадиган; **Зоил айламак, -этмак, -қилмоқ**— йўқ қилмоқ; **Зоил бўлмоқ, -ўлмоқ** — йўқ бўлмоқ, ўчмоқ, хаёлдан ўчмоқ.

ЗОИР, ЗОЙИР **زائر** *а.* Зиёрат қилувчи, зиёратчи.

ЗОЙҚА, ЗОЙИҚА **ذایقه** *а.* Мазани (тамни) билиш қуввати.

ЗОЙ **زای** *ф.* Бошқа сўзга бирикиб, туғдирувчи маъносини беради; **Ваҳшатзой**— Ваҳшат туғдирувчи, қўрқинчли:

Фарҳоднинг ул *ваҳшатзой*, балки савдо афзой бешага кириб, Аҳраман манзилиғачасуруб еткони. (*Ф. Ш.*)

ЗОЙИД **زاید** *а.,-қ.* Зонд. **زائد**

ЗОЙИЪ, ЗОЕЪ **ضایع** *а.* Йўқолган, йўқотилган, нобуд бўлган; **Зойиъ этмак, -қилмоқ**— Йўқотмоқ, беҳудага кеткизмоқ:

Шоҳ эшигида ёрмоғ *зойиъ қилғувчи* жамоат. (*М. Қ.*)

Зойиъ ўлмоқ — йўқолмоқ, беҳудага кетмоқ:

Зойиъ ўлди, эй кўнгул, ғафлатдин айёми, шабоб, Бори этма фавт иҳсондин инобат чоғини. (*Ф. Ш.*)

ЗОЙИЛ **زایل** *а.,-қ.* **Зойил** **زائل**

ЗОЙЧА **زایچه** *ф.* Мунажжим ва раммол — фолбинлар ром очиш учун амал қиладиган дуолар ёзилган хонахона жадвал:

Яна нужум илмин онча билур эрдиларким, ҳар муваллад учун *зойчаи* толиъ битий олур эрдилар. (*Ҳ. П. М.*)

ЗОҚ **زاک** *ф.* Бир турли қора бўёқ, модда.

Э Навоий, шомӣ ғамдин айру йўқтур субҳи васл,
Оқ эрур лекин қорартур ҳар нени ранг этса *зоқ*. (*Ғ. С.*)

ЗОҚИР **ذاқир** *а.* 1. Тилга олувчи, зикр қилувчи; 2. Худонинг номини қайта-қайта зикр этувчи.

ЗОЛ **ذال** I *а.* Араб алифбесида «ذ—з—» ҳарфининг номи.

ЗОЛ **ذال** II *ф.* Кампир, қариган хотин; маккор кампир:

Золни анжум киби сийм равон.
Золи фалакдек қилибон навжувон. (Ҳ. А.)

Золи фалак— *маж.* Осмон, фалак; Даҳр золи— Дунё,
замона; Золи нажанд — афтода кампир.
ЗОЛ **ضال** III *а.* Адашган, адашувчи; йўлдан озган.
ЗОЛИМ **ظالم** *а.* Зулм қилувчи; Золим сиришт— Золим
табиат:

Кофиру золим сиришту ишвагар,
Ёна ул манзардин ўлди жилвагар. (Л. Т.)

ЗОМИН **ضامن** *а.* Бировнинг кафиллигини олиш, ка-
фил бўлиш, кафиллик; Зомин ўлмоқ— Кафил, амин
бўлмоқ:

Бу кун жоним ўлумдин амин ўлди,
Сизинг алтофу эҳсон зомин ўлди. (Ф. Ш.)

ЗОНИЙ **زانی** *а.* Зино қилувчи [қ. Зино **زنا**]
ЗОНУ **زانو** *ф.* Тиз, тизза; Зону базону— Тизма-тиз, ён-
ма-ён, жуда яқин.
ЗОР **زار** I *ф.* 1. Нотавон, кучсиз; 2. Хор, бечора:

Кўйида йиғлар эдим мен зор ҳар беморға,
Эмди йиғларлар бари беморлар мен зорға. (Ғ. С.)

Агар ҳусн ўлса қотил зор не дарвишу не султон,
Вагар ишқ ўлса комил ёр не ҳиндуву не ўзбак. (Ғ. С.)

3. Фарёд, йиғи:

Ёна чун келди ёдиға ёри,
Етти гардунға нолаву зори. (С. С.)

Зор йиғламоқ— Қаттиқ йиғламоқ, ҳўнграб-ҳўнграб
йиғламоқ:

Бировким, зор йиғлаб, йиғлаб ул зор,
Топиб кўнгли эл озоридин озор. (Ф. Ш.)

Зор-зор йиғламоқ — Ута даражада кўп йиғламоқ:

Кўп ғам еди сўгвор йиғлаб,
Иккисига зор-зор йиғлаб (Л. М.).

ЗОР II *ف. زار* Исмнинг кетига қўшилиб, жой, мақон маъносини англатувчи қўшимча: *Бинафшазор, гулзор, сабззор.*

ЗОРИБ *ضارب* *а.* Урувчи, зарб қилувчи; Зориб бўлмоқ — Урмоқ.

ЗОРЛИФ *زارليغ* Зор этишлик, ёлборишлик.

ЗОТ *ذات* *а.* 1. Эга, соҳиб, шахс; 2. Моҳият, бир нарсанинг асли, асоси:

Чун вафо аҳли замон *зотида* йўқтур, не ажаб,
Ҳар замон қилса жафо ул бутн айёр менго. (*Ғ. С.*)

Исми зот — Отоқли от (*грамм.*); Зоти фард — Ягона шахс, якка шахс.

ЗОТИЙ *ذاتی* *а.* Аслий, табний, шахсий; Илтифоти зотий — Шахсий (*хусусий*) илтифот.

ЗОТУЛ-БУРУЖ *ذات البروج* *а.* Буржлар эгаси, яъни саккизинчи фалак (*курси*).

ЗОХИР *زاهر* *а.* Қўтарилган, тўлқинланган; ҳаяжонланган, ҳовлиққан; Баҳри зоҳир — Тўлқинланган дарё.

ЗОЯНДА *زاینده* *ф.* Туғувчи, туғилувчи, туғиладиган; Зоянда бўлмоқ, -ўлмоқ — туғилмоқ, пайдо бўлмоқ.

ЗОҒ *زاغ* *ф.* Қарга; Зоғу заған — Қарга-қузғун.

ЗОҲИД *زاهد* *а.* Дунёвий ишлардан бет қайтариб, тоат-ибодат билан машғул бўлган шайх ёки ўзини халқ назарида шундай кўрсатувчи риёкор шайх.

ЗОҲИДО *زاهدا* *а.* Зоҳидга хитоб қилиб айтилган сўз: Эй зоҳид!

ЗОҲИР *زاهر* I *а.* Равшан, порлоқ.

ЗОҲИР *ظاهر* II *а.* Кўриниб турган, очиқ-ошкор, юзадаги; Зоҳир айламак, -этмак, -қилмоқ — Кўрсатмоқ, билинтирмоқ, юзага чиқармоқ, пайдо қилмоқ.

Гул уза анбар ёзилди зоҳир эткач ёр хат. (*Н. Ш.*)

Зоҳир ўлмоқ — Кўринмоқ, билинмоқ, маълум бўлмоқ, ошкор бўлмоқ:

Чун икки черикка бўлди таскин,
Кийн аҳлиға зоҳир ўлди бас кийн. (*Л. М.*)

ЗОҲИРАН *ظاهرا* *а.* Кўринишича: Зоҳиран тақлиф эрур молоютоқ. (*Л. Т.*)

- ЗУ, ЗИ **ذی** *а., қ.* **ذی**
- ЗУАФО **ضعفا** *а.* [бирл. заиф **ضعيف**] Заифлар, кучсизлар.
- ЗУБДА **زبدہ** *а.* Бирор нарсанинг яхши қисми, сараси, қаймоғи, яхши натижаси, хулласи.
- ЗУБОБ **ذباب** *а.* Чибин, қора пашша.
- ЗУГОЛ, ЗУГОЛ **زغال، زکال** *ф.* Кўмир.
- ЗУД **زود** *ф.* Тез, шошилинич.
- ЗУДО **زدا** *ф., қ.* задо.
- ЗУДО-ЗУД **زودازود** *ф.* Тез-тез, тезлик билан.
- ЗУЖОЖ, ЗУЖОЖА **زجاج، زجاجة** *а.* 1. Шиша; 2. Шиша идиш; 3. Оппоқ шишадан ишланган қандил.
- ЗУЗАНБ **ذوذب** *а., қ.* Зузаноба. **ذوزنابه**
- ЗУЗАНОБА **ذوزنابه** *а.* Қуйруқли юлдуз, Думли юлдуз (наҳс юлдузи):
- Ул сарв эмас эрди зузанобанг,
Наҳсийатидин жаҳон харобанг. (Л. М.)
- ЗУКУР **ذکور** *а.* Эрлар, эркаклар.
- ЗУЛ, ЗУЛЛ **ذُل** *а.* Хорлик, ҳақирлик, залиллик.
- ЗУЛ-АҚТОФ **ذوالاكتاف** *а.* Тўртинчи табақа ажам подшоҳларидан — Шопурга берилган лақаб [айн. китф-(кифт)лар эгаси]: Машҳур мундоқким, эгинларин ёриб, боғирларин сўктуруб ташлатур эрдиким, алар бу азоб била ўларлар эрди. Бу жиҳатдин ани зулактоф дедилар. (Т. М. А.)
- ЗУЛАЛ **ذلل** *а.* Пастлик, тубанлик, ёмонлик.
- ЗУЛ-ЖАЛОЛ **ذوالجلال** *а.* Азамат ва энг буюк; буюклик эгаси.
- ЗУЛ-ИҚТИДОР **ذوالاقتدار** *а.* Иқтидор эгаси, иқтидорли, қудратли.
- ЗУЛ-ЛИСОНАЙН **ذواللسانين** *а.* Икки тил эгаси, икки тилни билувчи, икки тилда ижод қилувчи.
- ЗУЛМ **ظلم** *а.:* Зулм паррон қилмоқ — Зулм етказмоқ.
- ЗУЛМАТ **ظلمت** *а.* [кўпл. Зулумот **ظلمات**] Қоронғилик.
- ЗУЛМАТАНДУД **ظلمتاندود** *а.-ф.* Қоп-қоронғи, ўта қоронғи, зулмат қоплаган.
- ЗУЛМАТАФҚАН **ظلمتافکن** *а.-ф.* Қоронғилик ёювчи, қоронғилик туширувчи.

- ЗУЛМАТЗАДО (зудо) **ظلمت زدا** *а.-ф.* Қоронғилик-ни кетказадиган.
- ЗУЛМАТОСО **ظلمت آسا** *а.-ф.* Қоронғилик, зулматли.
- ЗУЛМАТФИШОН **ظلمت فشان** *а.-ф.* Қоронғилик сочувчи, қоп-қора.
- ЗУЛМГУСТАР **ظلم گستر** *а.-ф.* Зулм қилувчи, зулм кўрсатувчи.
- ЗУЛМИНАН **ذوالمنن** *а.* Яхшилик ва эҳсонлар эгаси, эҳсонли.
- ЗУЛМКИШ **ظلم كيش** *а.-ф.* Зулмга ўрганган, зулмкор.
- ЗУЛМОНИЙ **ظلمانى** *а.* 1. Қоронғиликка тегишли, қоронғидаги; 2. Қора, қоп-қора; **Зулмоний ҳижоб**— 1) Қоронғилик лардаси; 2) *маж.* Нафс ҳақиши.
- ЗУЛОЛ **زلال** *ф.* Тип-тиниқ ва ширин совуқ сув; **Зулоли зиндагоний**, **зулоли хизр**, **зулоли ҳаёт**— тириклик суви, ҳаётбахш сув, оби ҳаёт; **Зулол топмоқ**— ширинлик топмоқ, тиниқлик топмоқ, тозармоқ; **Зулоли кавсар**— Кавсар (жаннат булоғи) суви, тиниқ ва совуқ сув.
- ЗУЛОНА **زولانه** *а., қ.* Завлона.
- ЗУЛУМОТ **ظلمات** *а.* [бирл. зулмат **ظلمت**] Зулматлар, қоронғиликлар.
- ЗУЛФ **زلف** *ф.* Аёлларнинг икки чеккасидан тушиб турган кокиллари, умуман аёлларнинг сочи; **Зулфи соҳир**— Сеҳрловчи зулф, жозибали зулф; **Зулфи сунбул**— Қоп-қора, хушбўй соч; **Зулфи тобдор**— Тобланган, ўрилган соч; **Зулф тоби**— Соч ўрими; **Зулф тори**— Соч толаси.
- ЗУЛФАЙН **زلفين** *а.* Икки ўрим соч, икки кокил.
- ЗУЛФИН **زلفين** *ф.* Занжирни солиш ва қулф боғинни ўтказиш учун эшик, дарвозага қоқиладиган металл қисм:

Тутуб қулф оғзи *зулфини* маҳкам,
Этиб имо ани очмоққа ул ҳам. (*Ф. Ш.*)

- ЗУЛФИҚОР **ذوالفقار** *а.* Ҳазрати Алининг икки дамли қиличи (кескирликда машҳур бўлган).
- ЗУЛҚАРНАЙН **ذوالقرنين** *а.* Искандарнинг лақаби [*айн.* Икки шох эгаси, икки шохли].

- ЗУЛҚАЪДА, ЗИЛҚАЪДА **ذی القعدة، ذوالقعدة** *a.* Ҳижрий йил ҳисобидаги ойлардан ўн биринчисининг оти.
- ЗУЛҚОФИЯТАЙН **ذوالقاسيتين** *a.* Икки қофияли, қўш қофияли байт: Мирзобек инсоният ва хуш ахлоқликда Хуросон ва Самарқанд мулкида ягона эрди... Бу икки мулк орасида саромади замона... *Зулқофиятайн* эрди. Бу матлаъ анингдурким:

Кўзингки, не бало қаро бўлубтур
Ким, жонға қаро бало бўлубтур. (М. Н.)

- ЗУЛҲИЖЖА, ЗИЛҲИЖЖА **ذوالحجه، ذی الحجہ** *a.* Ҳижрий йил ҳисобидаги ойлардан ўн иккинчисининг оти.
- ЗУМРА **زمره** *a.* Тўда, жамоат, гуруҳ; *Зумраи маҳрам* — Маҳрамлар тўдаси; *Зумраи ҳужжож* — Ҳожилар тўдаси; *Зумраи куффор* — Кофирлар гуруҳи; *Зумраи таҳқиқ* — Ҳақиқатни аниқловчилар; *Зумраи ишқ* — Ошиқлар; *Зумраи авбош* — Бевошлар, дайдилар.
- ЗУМУРРАД, ЗУМРАД **زمرد** *ф.* 1. Яшил тусли қимматбаҳо тош; 2. *маж.* Яшил, сабз (ранг).
- ЗУМУРРАДГУН, ЗУМУРРАДФОМ **زمردگون، زمرد قام** *ф.* Зумрад рангли, яшил тусли.
- ЗУМУРРАДПУШ **زمرديوش** *ф.* Яшил кийимли.
- ЗУМУХТ **زمنت** *ф.* 1. Какра, тахир; 2. Қўпол, дағал.
- ЗУННОР **زنانر** *ф.* Мусулмон давлатларда яшовчи христианлар мажбуран белга боғлаб юрадиган маълум бир рангдаги чилвир.
- ЗУНУБ **ذنوب** *a.* [бирл. занб **ذنب**] Гуноҳлар, айблар.
- ЗУРАФО **ظرفا** *a.* [бирл. зариф **ظريف**] Зарифлар.
- ЗУРРОФА **زرافه** *a.* қ. Зарроф, зоррофа.
- ЗУРУБ **ضروب** *a.* [бирл. зарб **ضرب**] Зарблар.
- ЗУРУФ **ظروف** *a.* [бирл. зарф **ظرف**] Зарфлар, идишлар.
- ЗУФУНУН **ذوفنون** *a.* Фанлар, ҳунарлар эгаси, кўп фанларни билувчи олим.
- ЗУХР **ذخر** *a.* Орттириб сақлаш, запас қилиш, эҳтиётлаш.
- ЗУЪМ **زعم** *a.* Гумон, шубҳа.
- ЗУҲАЛ **زحل** *a.* Сатурн сайёраси.

- ЗУҲД** **زهد** *а.* Дунёдан воз кечиб, тоат-ибодат билан шуғулланиш; бу ишлар билан ўзини риёкорона машгул кўрсатиш; **Зухд аҳли**— Дунёдан воз кечувчилар, дарвешлар; **Зухду тақво**— Шайхлик ва тақводорлик.
- ЗУҲДФУРУШ** **زهدفروش** *а.-ф.* Зухдни сунистеъмоал этувчи; қалбакн сўфи.
- ЗУҲР** **ظهر** *а.* Куннинг ўрта вақти, кун ўртаси; **Зухр ракаоти**— Кун ўртасида ўқиладиган намоз ракаатлари (қисмлари).
- ЗУҲРА** **زهرة** *ф.* Чўлпон юлдузи—Венера (шоирлар осмон чолғувчиси, созандаси деб тасвирлайдилар); **Зухра жабин**— Зухра юлдузидай чарақлаб турган.
- ЗУҲУР** **ظهور** *а.* Зоҳир бўлиш, кўриниш, пайдо бўлиш; **Зухур этмак**— Кўринмоқ, пайдо бўлмоқ; **Зухури бидоят**— Дастлаб пайдо бўлиш, биринчи кўриниш.
- ЗУҲҲОД** **زهاد** *а.* [бирл. зоҳид **زاهد**]. Зоҳидлар, [қ. зоҳид **زاهد**].
- ЗУҲҲОДКУШ** **زهادکش** *а.-ф.* Зоҳидларни ўлдирувчи.
- ЗҮР** **زور** 1. Куч, қувват, шиддат; 2. Кучли, зўровои; **Зўр айламак,-этмак**— Ғалаба қилмоқ, голиб келмоқ, кучлилиқ қилмоқ; **Зўр кеткурмак**— Олишмоқ, тортишмоқ; **Зўр қилмоқ**— куч ва қувват ишлатмоқ.
- ЗҮРБОЗУ** **زوربازو** *ф.* Кучли билак, куч, қувват; билак кучи.
- ЗҮРГАР** **زورگر** *ф.* Зўрлик қилувчи, зўрлик кўрсатувчи, ўз кучини ишлатувчи, зўравон.
- ЗҮРДАСТ** **زوردست** *ф.* Қўли кучли, бақувват (киши).
- ЗҮРМАНД** **زورمند** *ф.* Кучли, қудратли.
- ЗҮР ОЗМУН** **زورآزمون** *ф.* Куч синаш; куч синовчи.
- ЗҮРСАНЖ** **زورسنج** *ф.* Куч ўлчаш; куч ўлчови.
- ЗҮРХОНА** **زورخانه** *ф.* Ҳарбий машқ қилинадиган бино.

И а

- ИБЛИС** **ابليس** *а.* 1. Шайтон; 2. Алдоқчи; ҳийлагар, ярамас; **Иблис шиор**— шайтонсифат; ҳийлагар; **Иблиси лаин**— Лаънати шайтон.
- ИБЛОҒ** **ابلاغ** *а.* Хабар қилиш, дарак бериш, етказиш.

ИБН **ابن** *a.* [кўпл. абно **ابنا**] Ўғил; **Ибни Сино**— Сино ўғли; **Ибни Султон Ҳусайн**— Султон Ҳусайн ўғли (изофа билан ишлатилади).

ИБНУЛ-ВАҚТ **ابن الوقت** *a.* [айн. вақт боласи] Вақт, пайтга қараб ўзгариб, мослашиб турувчи: **Сўфи ибнул-вақтдур**.

ИБО **ابا** *a.* Тортиниш, кўнмаслик; **Ибо этмак,-қилмоқ**— тортинмоқ, рад қилмоқ, унамаслик, кўнмаслик:

Майхонада кимки майдин *ибо қилғай*,
Най уни бир дилкаш наво билла расво қилғай.

(М. Қ.)

ИБОД **عباد** *a.* [бирл. абд. **عبد**]. Бандалар, қуллар.

ИБОДАТ **عبادت** *a.* Қуллуқ қилиш; топиниш.

ИБОДАТГОҲ **عبادتگاه** *a-ф.* Ибодат қиладиган жой, ибодатхона.

ИБОРОТ **عبارات** *a.* [бирл. иборат **عبارت**]. Иборалар, матнлар.

ИБОҲАТ **اباحت** *a.* Йўл қўйишлик, мумкинлик, рухсат, мубоҳлик: Аввалда зарофат ва *ибоҳатдур*, андики ўти—сафоҳатдур. (М. Қ.)

ИБРА **عبره** *a.* Хазина кирими; даромади.

ИБРИЙ **عبرى** *a.* Иброний, яҳудий, яҳудийга тегишли; яҳудий тили.

ИБРИҚ **ابريق** *a.* Обдаста, оптова (сув, май каби суюқлик идиши). **Ибриқи шигарф**— Шинам обдаста.

ИБРОМ **ابرام** *a.* Қиасташ, қаттиқ талаб, қиастаб туриб олиш.

ИБТИДО **ابتدا** *a.* Бошлаш; **Ибтидо айламак,- қилмоқ**— Бошламоқ.

Ибтидо айлаб алифдин, муҳр айлаб доғдин;
Ишқ маншурун чу даврон отима иншо қилиб.

(Б. В.)

Ибтидо қилмоқ— Бошламоқ.

ИБТИДОЪ **ابتداع** *a.* Бирор янгилик чиқариш.

ИБТИЛО **ابتلا** *a.* Мубталолик, балога қолиш, гирифтор бўлиш; **Барқи ибтило**— Бало чоқини.

ИБТИХОЖ **ابتهاج** а. Шодлик, севинч.

ИБХОМ **ابهام** а. Ноаниқлик, шубҳа, гумон, фикр дуд-моллиги.

ИВАЗ, ЭВАЗ **عوض** а. Бадал, ўринга ўрин.

ИВДИМ **ايوديم** Чаққон:

Аммо сипоҳийликда ҳам *ивдим*ларким бўлур, ўқ от-моқда жалд ва қилич чопмоқда чобук. (М. Н.)

ИГАРМАҚ **ايگارماق** 1. Айлантирмоқ, гир айлантирмоқ;
2. Йигирмоқ:

Кўк аблақни *игариб*, эй қуёш, синон тортиб,
Магар бу заррағи қилдинг аён набардингни.

(F. C.)

ИГИРМАҚ **ايگيرماق** I Йигирмоқ, ип пишитмоқ:

Игирди риштан наътинг, Навоний, кўз учи бирла,
Агар боқсанг мутий ўлғай анга нассож ила саррож.
(Ф. Қ.)

ИГИРМАҚ **ايگيرماق** II Ўрамоқ, иҳота қилмоқ:

Хисрав қўрғонни қобоб тушуб, даврида яна бир қўр-
гон *игиргони*. (Ф. Ш.)

ИГНА **ايگنه** Игна:

Гарчи синуқ *игна* ҳаққунносдур,
Бағринг аро ханжари олмосдур. (Ҳ. А.)

ИГРАМАҚ **ايگراماق** Инграмоқ.

ИГРАНМАҚ **ايگرانماق** Инграмоқ, дард билан яширин,
оҳишта йиғламоқ:

Заъфдин *игранганим* элнинг фиғону зорича,
Ҳар дамим ишқ аҳлининг бир оҳи оташборича. (Б. В.)

ИГРИМ **ايگريم** Уйрум, гирдоб, сувнинг айланиб оқиши,
сув айланмаси:

Ҳар илдомликда сарсардек равона,
Ҳам айланмакда *игрим*дин нишона. (Ф. Ш.)

ИДБОР **ادبار** *а.* Бахтсизлик, иши олдига босмаслик.
ИДДИО **ادعا** *а.* Муддао, орзу, даъво, қаттиқ талаб.
ИДМОН **ادمان** *а.* Машқ, бир ишни донм бажариб ту-
риш:

Ишни *идмон*га айлади мансуб. (*С. С.*)

ИДОРА **اداره** *а.* Доира, айлана, давра.
ИДРОК **ادراك** *а.* Онг, тушунча; Идрок этмак, қилмоқ—
— Англамоқ, тушунмоқ.

ИДФОМ **ادغام** *а.* Бир шаклдаги икки товушни бир-бири-
га бириктириш, жипслаштириш (ассимиляция):

Агар ҳарф ўлса мудғам, ваҳки, холинги нуқта *идгомин*
Аён қилди кўзумнунг мардуми ичра мақом айлаб.
(*Ф. С.*)

ИЁ **يا** I Қўл кафти:

Ики юз анга софу йилмон қиё,
Нима бутмай андин нечукким иё. (*С. И.*)

ИЁ, АЁ **يا** II Эга, соҳиб:

Иё мукриму ҳужра тайёр анга,
Карамдин эмас бермамак бор анга. (*С. И.*)

ИЕДАТ **عيادت** *а.* Қасал кўриш, касалнинг ҳолини
сўрашга бориш.

ИЁЛ, АЁЛ **عيال** *а.* Хотин, бола-чақа оила ва бошқа
қарамлар; Аҳлу аёл— оила ва бошқа қарам ки-
шилар.

ИЕР **عيار** *а.* 1. Олтин, кумуш каби буюмларнинг соф-
лиги, !(сара-носаралиги)ни аниқлаш даражаси;
2. маж. Инсоннинг қадр-қиймати даражаси; 3. Олтин
ўлчайдиган тош-тарози; Соҳиб иёр — Олтин-кумуш-
нинг сара-носаралигини, софлик даражасини аниқ-
ловчи.

ИЕСИЗ **اياسيز** Эгасиз:

Бир *иёсиз* ит бўлуб эрди Навоний ёрсиз.

ИЖЛОС اجلاس *a.* Мажлис, йиғилиш, ўтириш; **Ижлос қилмоқ**— Йиғилишмоқ, йиғилишиб мунозара қилмоқ;

Малакут оламиниң муқарнас тоқлиғ ва муқаддас равоқлиқ мадрасасида каррубийлар ифода ва истифодаси учун *ижлос қилди.* (В.)

ИЖМОЛ اجمال *a.* Қисқалиқ, мухтасар, қисқартиш; қисқа, нотўлиқ ифода.

ИЖОБАТ اجابت *a.* Қабул қилиш, мақбуллаш, рози бўлиш.

ИЖОД ايجاد *a.* Яратиш, вужудга келтириш.

ИЖТИМОЪ اجتماع *a.* Тўпланиш, йиғилиш; **Ижтимоъ этмак**— Тўпланмоқ, йиғилишмоқ:

Анда Мажнун мен бу ён, Лайли сен *эткач ижтимоъ,*
Бир тараф девоналар, бир ён пари рухсоралар.

(Б. В.)

ИЖТИНОБ اجتناب *a.* Узоқланиш, сақланиш, тортиниш, чекиниш, қочиш; **Ижтиноб этмак**— Узоқлашмоқ, тортинмоқ.

ИЖТИҲОД اجتهاد *a.* 1. Тиришни, куч борича ҳаракат қилиш, ғайрат кўрсатиш; 2. Янгилик излаб топиш; диний масалаларда янги усул-қондалар излаб топиш; **Ижтиҳод айламак**— Тиришмоқ, бирор соҳада (масалан: диний ишларда) янгиликлар излаб топиш.

ИЗАМ عظم *a.* Улуғлик, буюклик.

ИЗДИВОЖ ازدواج *a.* Уйланиш, жуфт бўлиш, эр-хотин бўлиш.

ИЗДИЁД ازدياد *a.* Кўпайиш, ортиш.

ИЗ, ИЗЗ عز *a.* Азизлик, иззат, қадр-қиймат; **Иззу назоҳат**— Иззат ва поклик; **Иззу ало**— Иззат ва олийлик; **Иззу жоҳ, иззу рутба**— Иззат ва мартаба; **Иззу тамкин**— Иззат ва ҳайбат; **Иззу жоҳу истиғно**— Иззат, мартаба ва тортиниш; **Иззу рифъат**— Иззат ва юксалиш.

ИЗЛОЛ اذلال I *a.* Хорлаш, паст кўриш.

ИЗЛОЛ اضلال II *a.* Тўғри йўлдан адаштириш; **Излол этмак, қилмоқ**— Тўғри йўлдан чиқармоқ, йўлдан оздирмоқ; **Излол ва ифсод**— Адашиш ва ёмонлик.

- ИЗОМ **عظام** I а. [бирл. азим **عظیم**] Катталар, улуғлар.
 ИЗОМ **عظام** II а. [бирл. азм **عظم**] Суяклар; **Изоми** ра-
 мим — Чириган сўнгаклар.
 ИЗОР **ازار** ф. Иштон, лозим.
 ИЗОРА **ازاره** 1. Уй деворининг ер билан тоқча орасида-
 ги қисми. 2. Шу қисмга қопланадиган тош қоплама:

Бири ҳардам йўнуб юз навъ хора-
 Қи, қилғой ҳавз ё фаршу *изора*. (Ф. Ш.)

- ИЗОФА, ИЗОФАТ **اضافه، اضافت** а. 1. Қўшиш, боғлаш, тир-
 каш; 2. Икки сўзнинг бир-бирига маълум тартиб асо-
 сида боғланиши (*грамм.*); **Изофат** этмак — Қўшмоқ:

Замон авроқида ишқим эди Фарҳоду Мажнундин,
 Фалак бир-икки фасл *этти изофат* дostonимға.
 (Б. В.)

Изофат бўлмоқ — Қўшилмоқ:

Жавр этканида ўлса эдим, гар анга сўнгра,
 Билсам эдиким, лутф *изофат* бўлур эрмиш. (Б. В.)

- ИЗТИРОБ **اضطراب** а. Бетоқатлик, беқарорлик, тинчсиз-
 лик; **Изтироб** этмак — Қарорсизланмоқ, тоқатсизлан-
 моқ, тинчсизланмоқ; **Изтироб** тушмак — Ҳаяжон, бе-
 тоқатлик пайдо бўлмоқ:

Қавму хайлиға *изтироб тушуб*,
 Ҳар бирининг ичига тоб тушуб. (С. С.)

Изтиробу изтирор — Бетоқатлик ва беқарорлик.

ИЗТИРОБСИЗ **اضطرابسىز** Тинч, бемалол.

ИЗТИРОР **اضطرار** а. Зарурат, ночорлик, чорасизлик,
 ноиложлик, мушкул ҳолат, мажбурият; **Изтирор** юз-
 ланмоқ — ноиложлик юз бермоқ.

ИЗТИРОРИЙ **اضطرابى** а. Мажбурий, беихтиёр.

ИЗЪОН **اذعان** а. Бўйсунуш; **Вожибул-изъон** — Бўйсунуш
 лозим бўлган.

ИЗҲОР **اظهار** а. Зоҳир қилиш, кўрсатиш; **Изҳор** айла-
 мак, - этмак, - қилмоқ — Билдирмоқ, кўрсатмоқ, ошкор
 қилмоқ; **Изҳори ажз** — Ожизлик кўрсатиш; **Изҳори**
 ям — Дарё пайдо қилиш [ям — дарё].

ИГД **عيد** *a.* Байрам, ҳайит; **Ийди акбар**— Улуғ байрам, катта ҳайит; **Ийди рамазон**— Рамазон ҳайити.

ИИДГАҲ **عيدگه** *a.-ф.* Байрам ўтказиладиган жой, сайилгоҳ.

ИИДГОҲ **عيدگاه** *a.-ф., қ.* Ийдгаҳ. **عيدگه**

ИЙЗО **ايذا** *a.* Озор бериш, хижолат қилиш, уялтириш; **Ийзо бермак**— Уялтирмоқ.

ИЙМОЗ **ايماض** *a.* Ялтиратиш, ёруғ қилиш.

ИЙНАҚ **ايىنک** *ф.* Мана, шу, худди ўзгинаси, ҳозир; **Ийнак-ийнак**— Мана-мана:

Бас гаџимен кўҳи гам бирла жунун тоши аро,
Инак-инак тахту жоҳи ул дурур, молим будур.

(*F. C.*)

ИЙСО, ИЙСИ **عيسى** *a., қ.* Исо.

ИЙСОР, ИСОР **ايثار** *a.* Бағишлаш; инъом қилиш, аямай тақдим қилиш; **Ийсор этмак**,— айламак— Бағишламоқ, инъом қилмоқ.

ИЙҚОН **ايقان** *a.* Аниқ билиш, ишоншлик, жазм билиш:

Недин бўлди бас илму *ийқон* аро,
Анинг бирла фарқ ўзга ҳайвон аро. (*C. И.*)

ИЙҲОМ **ايهام** *a.* Шеърӣ санъат; шеърда икки маъноли сўз ишлатиб, шундан энг кам ишлатиладиган маъносини мақсад қилиб олиш [*айн.* ваҳмга, шубҳага тушириш]:

Агар хосса маъни гар *ийҳом* эрур,
Анинг кунда юз байти ҳалвом эрур. (*F. C.*)

ИКАГУ **ايكاگو** Иккови, иккаласи, иккиси бирликда.

Икагу бир-бирин васлин қилиб қут,
Ерошда ёндошиб, чун *дурру ёқут*. (*Ф. Ш.*)

ИКАЛАСИ **ايكلاسى** Ҳар иккиси, иккови:

Агар *икаласи* тил била айтур қобилиятлари бўлса, ўз тиллари била кўпрак айтсалар эрди. (*М. Л.*)

ИҚҚИ **ايکي** Икки; **Икки кавн**, **икки саро** — Икки дунё; у дунё, бу дунё; **Икки лаъл** — *маж.* Икки лаб.

ИКҚИЛИК **ايککلیک** 1. Иккилик, айримлик:

Гоҳ икки ришта янглиғким, топар бир-бирга тоб,
Иккилик фаҳм ўлмоғудек бир-бирига чирмашиб.
(Ф. К.)

2. Шубҳа, тараддуд.

ИКҚИРОР **ايککیرار** Иккитадан, иккиталаб, икки марта:

Баъзи ерда бирор-иккироор, балки ортуқ абёт ҳам тарк қилиб турур. (Х. М.)

ИКЛАНМАҚ **ايکلانماک** Ором тутмоқ, бир жойда туриб қолмоқ.

ИКМОЛ **اکمال** а. Камолга етказиш, мукаммаллаш, тамомлаш, тугаллаш.

ИКОВ **ايکاو** 1. Иков, иккала: Маҳваш ул *иков* дегандек этти. (Л. М.)

2. Рафиқ, бирга бўлувчи, йўлдош. **Иков қилмоқ** — Бирга қилмоқ, рафиқ этмоқ:

Хўблар ичра биров*кўнглумни олмишким, ани Мендин ўзга кимса бирла *қилмағил*, ёраб, *иков*. (Ф. К.)

ИКОВЛА **ايکاولا** Иккови, иккиси, икковлон:

Чиқиб шаҳзода бирла шоҳ *иковла*,
Вазири кордон бирла учовла. (Ф. Ш.)

ИКОВЛИК **ايکاولیک** Икки киши бирга бўлишлик:

Агар сен ҳамдамим бўлсанг *иковлик* яхшидур, йўқса, Абад умри агар топсам узумни истарам ёлғуз. (И. Ш.)

ИКОВЛОН **ايکاولان** Икови, иккиси бирликда:

Хито мулкида эрди икки устод,
Иковлон тавъамонлиқ бирла ҳамзод. (Ф. Ш.)

ИКРОМ **اکرام** а. Иззат, ҳурмат; **Икром айламак**, -қилмоқ — Ҳурматламоқ, қарам қилмоқ.

ИКРОҲ **اکراه** а. 1. Жирканиш, хунук ҳисоблаш; 2. Исталмаган ишни, ёмон кўрилган ишни мажбуран бажа-

риш ёки бажартириш; Хотирни икроҳга солмоқ—
Кўнгилни жиркантирмоқ.

ИҚРОҲЛИК *اکراهلیک* Жирканишлик, нафратланиш; **Ик-
роҳлик** ўлмоқ— Жирканмоқ, нафратланмоқ.

ИҚСИР *اکسیر* *a.* 1. Мис, қалай каби қиймати паст маъ-
данларни олтинга айлантириш, ҳамда барча касал-
ликларни дафъ қилиш хосиятига эга деб ишонил-
ган фаразий кимё «илми»; 2. Камолга эришган улуғ
зот (пир)нинг назари, таъсири; 3. Фавқулодда таъ-
сир кучига эга бўлган нарсалар: *мас.* ишқ, ошиқлик
[қ. Кимё *کیمیا*]:

Ишқ кўйи тупроғи бир *кимё*дурким, эрур
Юз қуёш *иксир*ича балким фузун қиймат анга.

(Н. Ш.)

ИҚСУН *اکسون* *a.* Қора рангли ипак кийим; ҳашамли
кийим; **Иксуну** дебо—Ипакли, нафис ва ҳашамли ки-
йимлик.

ИҚТИСОБ *اکتساب* *a.* Қасб қилиш, ўрганиш, қозониш,
қўлга келтириш.

ИҚТИФО *اکتفا* *a.* Қифояланиш; **Иктифо** бўлмоқ— Қи-
фоя қилмоқ; **Иктифо** қилмоқ— Қифояланмоқ, қано-
атланмоқ.

ИҚТИҲОЛ *اکتحال* *a.* Кўзга сурма тортиш.

ИЛ *ایل* Йил:

Умр ўтуб бир дам Навоий топса васлингни сўраб,
Илда бир ой васл пла гул хушдил айлар булбулин.

(Н. Ш.)

ИЛАЙ *ایلاى* Олд, ҳузур.

ИЛБОС *الباس* *a.* Қийинтириш.

ИЛБУСУН *ایلبسون* Илвасин, ов қилинадиган пар-
ранда.

ИЛГИ, **ИЛИГИ** *ایلیکی، ایلیکی* Қўли.

ИЛДАЙ *ایلداى* Олд; Илдайларига— Олдларига; **Илда-
йида** — Олдида, олдин.

Бизнинг жанозамиз *илдайида* бу байтни ўқусунлар.

(Н. М.)

ИЛДИРИМ **ايلديريم** Яшин, чақмоқ:

Фироқинг ичра улус ўртамакка, эй моҳим,
Чоқин дурур дамиму *илдирим* дурур оҳим. (М. М.)

ИЛЕС **الياس** а. Хизрга ўхшаш обиҳаёт ичиб, мангу тирик, деб фараз қилинган пайғамбар (Хизр қуруқликда, Илès эса сувда кишилар ҳамроҳи дейилади).

ИЛЗОМ **الزام** а. Мулзамлик; қарши чиқолмаслик; енгилиш; **Илзом бўлмоқ**— Мулзам бўлмоқ, енгилмоқ; **Илзом қилмоқ**— Мулзам қилмоқ, енгмоқ, жим қилмоқ.

ИЛИК **ايلىك** I Қўл:

’ур ўлуб суға чун *илик* урди,
Қайнабон *илгини* су куйдурди. (С. С.)

Илик тутмоқ — Қўлламоқ, ёрдам бермоқ; **Илик чекмак** — Қўл тортмоқ; **Илик сунмак** — Қўл узатмоқ; **Илик тишламак**— Ҳайронликдан бармоқни тишлаган ҳолда турмоқ; **Илик шималмак**— Енг шимармоқ; **Илик йиғиштирмоқ**— Қўл тортмоқ; **Илик бермак**— Ери бермоқ:

Ўзга ойлардин ҳаётим нашъаси *бермас илик*.
Муждан иқбол *илик берса* не тақсир этай. (Ф. К.)

Илик юмоқ — Қўл тортмоқ, кечмоқ:

Шаҳру кишвардин *илик юб*, хонумондин кечкамен,
Хонумондин ким десун, шки жаҳондин кечкамен.
(Б. В.)

ИЛИК **ايلىك** II Суяк (суяк илиги).

ИЛИКЛАМАК **ايلىكلاماك** Қўлга келтирмоқ, қўлга олмақ:

Ва ул гавҳар конига кириб, бу сайрафийлар мақсуд
гавҳарин *иликлаб* койтмоқ. (Ф. Ш.)

ИЛИФ **ايلىغ** Иссиқ.

ИЛЛАЛЛОҲ **الاله** а. Бир худодан бошқа.

ИЛЛАТ **علت** *a.* 1. Қасаллик, дард; 2. Сабаб.

ИЛЛО **الا** *a.* Магар, аммо, бироқ.

ИЛЛИЙИН **عليين** *a.* Энг юқори осмон.

ИЛМ **علم** *a.* Илм; Илмул-яқин — Ҳар нарсанинг моҳият ва кайфиятини билиш, очиш.

ИЛМАҚ **ايلمك** I Илгак, иладиган нарса, тузоқ, илмоқ.

ИЛМАҚ **ايلمك** II Илиб, ушлаб олмоқ; Кўзга илмақ — Эътибор этмоқ:

Ичиб май салтанат *илмай* кўзумга,

Қилай зулм элга қилгунча ўзумга. (Ф. Ш.)

ИЛМҚИШ **علم كيش** *a-ф.* Билимдон.

ИЛО **الى** *a.* ...гача. ...га маъносини англатувчи олд қўшимча; Ило ғоя — Охиригача; Ило охир — Охиригача; Ило явми дин — Қиёматгача.

ИЛОЖ **علاج** *a.* Даво, чора; Иложпазир — Тузаладиган, натижа берадиган.

ИЛОЙ, ИЛАЙ **ايلاى** Олд, ҳузур; Илайида, илойинда — Олдида, ҳузурда, қошида; Эл илайида — Халқ олдида, халқ ҳузурда.

ИЛОҲ **الله** *a.* Худо, оллоҳ.

ИЛОҲИЙ **الهي** *a.* Худога тегишли, диний.

ИЛПИРАТМАҚ **ايلپيراتماك** Илвиратмоқ; иссиқда пиширмақ:

Урдак анга чун аёғ узотиб,

Су жўши аёғин илпиротиб. (Л. М.)

ИЛТИЕМ **التيام** *a.* Тузалиш, битиш, бирикиш (яра).

ИЛТИЖО **التجا** *a.* Ялиниш, ёлвориш, сигиниш; Илтижо келтурмақ — Сигинмоқ, паноҳ тиламоқ.

ИЛТИЗОЗ **التذاز** *a.* Лаззатланиш, лаззат.

ИЛТИЗОМ **التزام** *a.* Мажбурият, бирор ишни бажаришни ўз устига олиш; Илтизом айламақ — Ўз устига олмоқ, ўз зиммасига олмоқ; Илтизом қилмоқ — Лозим кўрмоқ.

ИЛТИРАМОҚ **ايلتيراماق** Илтирамоқ, ялтирамоқ; Зарбафт хилъатлиғ дунё гузин — нажосат устидаги илтироғчи чибин. (М. Қ.)

ИЛТИХОБ **التهاب** *a.* Яллиғланиш, ловиллаш.

ИЛҚИ, ИЛҒИ **ايلقى، ايلقى** От, йилқи, отлар тўдаси.

ИЛҒИ **ايلقى** Иилги:

От анга тортарки юз *илқиси* бор,
Сийм анга бергайки, юз *илғиси* бор. (Ҳ. А.)

ИЛҚО **القا** *a.* Ташлаш, ўртага ташлаш, қўзғатиш; Илқо қилмоқ — Қўзғатмоқ, ўртага ташламоқ.

ИЛҒОР **ايلغار** Олдинги, олдинги сафдати; олдинда боровчи аскар.

ИЛҒАМОҚ **ايلغماق** 1. Кўриб қолмоқ, кўзга туширмоқ:

Оз киши бирла бир тараф кетмиш,
Хасми бошиға *илғабон* етмиш. (С. С.)

2. Тез юриб бормоқ, ҳужум этиб бормоқ.

ИЛҲОД **الهادى** *a.* Диндан қайтиш, худодан қайтиш.

ИЛҲОМ **الهام** *a.* Киши қалбида пайдо бўладиган яхши ҳолат, яхши талқин; бирор яхшилик ёки ёмонлик юз беришнинг қалбда сезилиши; Илҳоми ғайб — Кишида ўзи ўйламаган бирор ҳолат, таассурот пайдо бўлиши.

ИЛҲОН **الغان** *a., қ.* Алҳон.

ИЛҲОҚ **الحاو** *a.* Қўшиш (охирдан); Илҳоқ қилилмоқ — Қўшилмоқ, орқадан бориб тиркалмоқ; Аммо турк булагоси бу қоидаға таарруз қилибдурлар ва масдарға бир *шин* ҳарфи *илҳоқ қилилмоқ* била ул мақсудни тошубдурлар. (М. Л.)

ИЛҲОҲ **الاح** *a.* Қатъий ундаш, қистов, бирор ишни ижро этишга қаттиқ зўрлаш; Илҳоҳ этмак — Қаттиқ ундамоқ.

ИМАНМАҚ **ايمانماق** Ҳайиқмоқ, тортинмоқ, ийманмоқ; Итларингнинг чун кафи-лойини ўйлармен *иманиб*. (Б. В.)

ИМДОД **امداد** *a.* Мадад, кўмак, ёрдам; Имдод этмак — Мадад бермоқ, ёрдам қилмоқ.

ИМЗО **امضا** *a.* 1. Ҳукми ўтказиш, юргизиш; 2. Тасдиқ; муҳр, тамға босиш, қўл қўйиш; Жовид имзо — Мангу имзоли, абадий ҳукмрон.

ИМЛО **املا** *a.* 1. Тўлдириш, тўла ифодалаш;
2. Белги, ишора: Мақсудлари маърифати номутано-
хий *имлосидин* ўзга йўқтур. (*М. Қ.*)

Қим ўз тахсисига *имлодур* ул,
Муҳр ё тавқибъ ё тамғодур ул. (*Л. Т.*)

3. Тўғри ёзиш, ёзиш; **Имло қилмоқ** — **Ёзмоқ**:

Ёзғонда юзунг Мусҳафини котиби тақдир,
Ишқ оятини *қилди* менинг шаънима *имло*. (*Б. В.*)

ИМН **ايمان** *a.* Амонда, хавфсиз.

ИМОМ **امام** *a.* [*Кўпл.* аимма **ائمہ**]. Пешво; намозда ол-
динда турувчи (Намозда бошқалар шу кишига ияра-
дилар).

ИМОМАТ **امامت** *a.* Имомлик; **Имомат қилмоқ** — Имом
бўлмоқ, имомгарчилик қилмоқ.

ИМОМАТЛИФ **امامتليغ** Имомгарчилик.

ИМОН **ايمان** *a.* Ишонч, эътиқод; кўнгулда ишониш ва
тилда иқрор қилиш.

ИМОНСУЗ **ايمانسوز** *a-ф.* Имонни куйдирувчи, динни
йўқ қилувчи.

ИМОТАТ **اماتت** *a.* Ўлдириш.

ИМСОҚ **امساق** *a.* 1. Ушлаш, сақлаш, тийиш; сақла-
ниш, тийилиш; 2. Бахиллик.

ИМТИДОД **امتداد** *a.* Чўзилиш, узайиш.

ИМТИЕЗ **امتياز** *a.* Фарқ, айирма, ортиқлик, бирор ху-
сусият билан ажралиб туриш; ортиқча ҳуқуқ.

ИМТИЗОЖ **امتزاج** *a.* Аралашниш, қоришниш; **Имтизож**
топмоқ — Аралашмоқ, қоришмоқ.

ИМТИЛО **امتلا** *a.* 1. Тўлиш; 2. Тўйиб кетиш; 3. Овқат
сингдирилмаслик касали; **Имтило қилмоқ** — Тўлдир-
моқ; **Муфрит имтило** — беҳад тўйиш, мечкайлик.

ИМТИНОЪ **امتناع** *a.* Тортиниш, чекинниш; унамаслик,
имкониятсизлик.

ИМТИСОЛ **امتثال** *a.* Бўйсунуш, яриш; бирор ишдан
намуна олиш; **Вожибул-имтисол** — Тинглаш, бўйсун-
ниш лозим бўлган (наrsa, ҳол).

ИНАЛМАҚ, ИНОЛМАҚ **اینالماک** Ёлвориб айланмоқ.

ИНБИСОТ **انبساط** *a.* Шодлик, хурсандлик, ёзилиш, ёйилиш: **Инбисот қилмоқ** — шодланмоқ, хурсандчилик қилмоқ.

ИНГМАҚ **اینگماک** Искомақ:

Сел суйини топса ичиб мул киби,
Сой тошини топса *ингиб* гул киби. (Ҳ. А.)

ИНДАН-НОС **عندالناس** *a.* Одамлар олдида.

ИНГРАМАҚ **اینگراماک** Мунгли овоз билан, эзилиб йиғламоқ: *Инграмак* ва синграмакким, дард била ёшурун, оҳиста йиғламоқдур...

Истасам дард аҳлидин ишқингни пинҳон айламак,
Кечаларки, *инграмакдур* одатим, гаҳ синграмак.
(М. Л.)

ИНДАМАҚ **اینداماک** Чақирмоқ, чорламоқ, таклиф қилмоқ:

Қўрубмен анда мардумлуқ нишонни,
Қўзумда *индабон* мардумдек они. (Ф. Ш.)

ИНДАТМАҚ **اینдатماک** Чақиртирмоқ:

Хушвақт ўлубон қўпуб тарабнок,
Индатти қабила аҳлини пок. (Л. М.)

ИНДУР **ایندور** 1. Баланд, юксак, тик; 2. Эгилган:

Қилур барча олий иморатни паст,
Берур бори *индур* йиғочқа шикаст. (С. И.)

ИНДУРМАҚ **ایندورماک** Юқоридан пастга туширмоқ:

Тушкач аҳли наво чолиб дерга,
Зухрани кўкдин *индуруб* ерга. (С. С.)

Бош индурмак — Бош энгаштирмоқ, таъзим қилмоқ;
Бўйнига индурмак — Гарданига юкламоқ; бўйнига қўймоқ:

Улки сўзни бир-бирини яна бир-бирига еткургай,
Элини ўткан гуноҳини ўз бўйнига *индургай*. (М. Қ.)

ИНДУРУЛМАҚ **ايندورولماق** Қуйи қилинмоқ, туширил-
моқ.

ИНЖИМАҚ **اينجىماق** Ранжимоқ, хафаланмоқ:

Эй Навоий, гар десанг кўп *инжмай* давр аҳлидин,
Ҳар на дерлар, ё қилурлар, қилмоғи парво баса.
(Б. В.)

ИНЖИТМАҚ **اينجىتماق** Рашиитмоқ, хафа қилмоқ:

Айлади юз қатла су, бир қатла қон кўнглумни ким,
Урмади бир тиф они юз қатла то *инжитмади*. (Н. Ш.)

ИНЖУ **اينجو** Марварид.

ИНЗИВО **انزوا** а. Жамиятдан чекиниш, танҳолик, ҳеч
кимга аралашмай бир бурчакка кириб қолиш;
Тарийқи инзиво — чекиниш, хилватда ўтириш йўли.

ИНИ **اينى** Эркак ука: турклар кичик эр қардошни ини
дерлар. (М. Л.)

ИНҚИСОР **انكسار** а. Сииш, синиқ, синиқлик; камтар-
лик, ожизлик.

ИНҚОР **انكار** а. Мункирлик, унамаслик, қайтиш, то-
ниш.

ИНМАҚ **اينماق** Тушмоқ, пастга тушмоқ, юқоридан қу-
йига тушмоқ.

ИНО **انا** а. Идиш, қадаҳ, кўза, хумча.

ИНОД **عناد** а. Ужарлик, қийиқлик, бўйин товлаш, сар-
кашлик.

ИНАЛМАҚ **اينالماق** Ялинмоқ, ёлвормоқ:

Васлин истаб кўп *иналдим* қовди кўйидин мени,
Бўлса мубрим шева албатта гадомардуд эрур. (Ғ. С.)

ИНОН **عنان** а. 1. Жилов, тизгин; 2. Олд, ҳузур; **Инони**
ихтиёр — Тамомий ихтиёр; **Инон тортмоқ** — От боши-
ни тортмоқ, секинлатмоқ.

ИНОНГИР **عنانگير** а-ф. Жиловдан ушловчи; кутиб
олувчи, йўлдан тўхтатувчи.

ИНОНКАШ **عنان كاش** *a-ф.* Етакловчи, бошқарувчи, жиловни тортувчи, тўхтовчи.

ИНОНТОБ **عنائتوب** *a-ф.* Жилов бурувчи, бошқа томонга йўналувчи ёки йўналтирувчи.

ИНОС **اناث** *a.* [бирл. унсо **انثى**] 1. Хотинлар, аёллар, урғочилар.

ИНОЯТ **عنايت** *a.* Меҳрибончилик, марҳамат, ёрдам, илтифот, бағишлаш; **Иноят қилмоқ**, **-этмак** — Илтифот қилмоқ, бағишламоқ, марҳамат қилмоқ.

ИНОЯТНОМА **عنايت نامه** *a-ф.* Фармон хати, катталардан, улуғ кишилардан келган севинч ва илтифот мактуби.

ИНС **انس** *a.* Инсон, киши, одам жинси; **Жинну инс**, **инсу жин**, **инсу жон** — барча жонлилар (инсон ва жинлар) демак.

ИНТИБОҲ **انتباه** *a.* Огоҳлик, ғафлатдан уйғониш, кўз очилиш, танбиҳ; **Интибоҳ қилмоқ** — Танбиҳ қилмоқ, огоҳлантирмоқ.

ИНТИЗОМ **انتظام** *a.* Тартиб, батартиб тизилиш; **Интизом топмоқ** — Тартиб топмоқ, тизилмоқ: Бу рубойлар шох алқобиға назм силкида *интизом* топтилар. (Н. Ш.)

ИНТИЗОР **انتظار** *a.* Кутиш, кўз тутиш; **Интизор тортмоқ**, **-чекмак** — Кутмоқ, кўз тутмоқ, мунтазир бўлмоқ.

ИНТИСОБ **انتساب** *a.* 1. Нисбат, тегишлилик; 2. Бир ишга ёки бир маслакка боғлиқ бўлиш (тасаввуфда); **Интисоб топмоқ** — нисбат топмоқ, етишмоқ:

Ва шайхнинг *интисоби* тасаввуфда Шайх Абуали бини Муҳаммадул-Фирузободийга... етибдур. (Н. М.)

ИНТИФО **انظفا** I *a.* Учиш, сўниш; **Интифо топмоқ** — Учи-моқ, сўнмоқ.

ИНТИФО **انظفا** II *a.* Йўқ бўлиш, йўқолиш.

ИНТИФОЪ **انتفاع** *a.* Нафъ ҳосил қилиш, фойдаланиш, манфаатланиш.

ИНТИХОБ **انتخاب** *a.* Сайлаш, танлаш; **Интихоб айла-мак** — Сайламоқ, танламоқ.

ИНТИШОР **انتشار** *a.* Ёйилиш, тарқалиш; **Интишор топ-моқ** — ёйилмоқ, тарқалмоқ.

ИНТИҚОД **انتقاد** а. 1. Сарани носарадан ажратиш, саралаш; 2. Муаммо қоидаларидаги махсус ишоратлар.

ИНТИҚОЛ **انتقال** а. Кўчиш, айланиш, ўтиш; ўлиш;
Интиқол этмак, -топмоқ, -қилмоқ — Кўчмоқ, ўлмоқ:

То қиёмат субҳ толиъ бўлмосун эмдики бор,
Ҳашр субҳи сори майли интиқолим бўлмаса. (Н. Ш.)

ИНТИҚОМ **انتقام** а. Уч олиш; Тиғи интиқом тортмоқ—
Уч олемоқ.

ИНТИҚОШ **انتقاش** а. Нақшланиш.

ИНТИҲО **انتها** а. Охир, сўнг, ниҳоя.

ИНФИОЛ **انفعال** а. Хижолат, уялиш, бирор нарсадан асарланиш.

ИНХИРОТ **انحرط** а. 1. Бирор гуруҳ орасига кириш, бирор нарса ичига кириш; 2. Ипни игнадан ўтказиш; 3. Ипга тизиш; 4. Тарошланиш.

ИНЧАК **اينچاك** Ингичка, нозик: Қиличдин тез, қилдин *инчак*. (М. Қ.)

ИНЧИК **اينچيك** қ. Инчка. *аинҷека*

ИНЧКА **اينچكا** Ингичка, нозик: Шайхулислом дебтурким, Жунайд билдиким, Воситий эл хурди ҳолиға сўз айтмас, балки *инчик* айтурки, эл ондин баҳр топмасалар. (Н. М.)

ИНЧКАЛИК **اينچكاليك** Диққат этишлик, майдасигача текширишлик: Ҳисобимни қилдилар *инчкалик* била, сўнгра миннат қўюб озод қилдилар. (Н. М.)

ИНЧҚИРМАК **اينچقيرماك** Ингичка товуш билан йиғламоқ, чинқирмоқ:

Чарх зулмидаки бўғзумни қириб йиғлармен,
Игирур чарх уза *инчкириб* йиғлармен. (М. Л.)

ИНШО **انشا** а. 1. Пайдо қилиш, юзага келтириш; 2. Ижод, сочма асар; 3. Ёзув, хат; Иншо айламак, -қилмоқ — Вужудга келтирмоқ; ёзмоқ, битмоқ; Иншойн ҳукм этмак — Ҳукмнома ёзмоқ, фармон чиқармоқ.

ИНШООЛЛОҲ **انشاءالله** а. Худо хоҳласа.

ИНЪОМОТ **انعامات** а. [бирл. инъом **انعام**] Инъомлар, ҳадялар.

ИНЙАКОД **ازيكاد** а. Қўз тепишини қайтариш, қўз тегмаслик учун ўқиладиган дуо жумласининг боши.

- ИНҚИЕД **انقياد** *a.* Бўйсунуш, берилиш; **Инқиёди амр** — Буйруққа бўйсунуш.
- ИНҚИЛОБ **انقلاب** *a.* Ҳазаруш.
- ИНҚИРОЗ **انقراض** *a.* Охир бўлиш, тамом бўлиш, битиш, тугалиш.
- ИНҚИТОЪ **انقطاع** *a.* Қесилиш, узилиш, ажралиш, тугалиш, битиш.
- ИНҲИЗОМ **انهزام** *I a.* Шнкаст топиш, енгилиб қоча бошлаш; мағлубият.
- ИНҲИЗОМ **انهضام** *II a.* Ҳазм бўлиш.
- ИНҲИРОФ **انحراف** *a.* Қинғайиш, четланиш, чиқиш; **Инҳироф топмоқ** — қинғаймоқ, четланмоқ, чиқмоқ.
- ИНҲИТОТ **انحطاط** *a.* Тушиш, тубанлашиш, тушкунлик; **Инҳитот топмоқ** — Пастлашмоқ, тубанлашмоқ, тушкунлашмоқ.
- ИОНАТ **اعانت** *a.* Ердам, кўмак.
- ИПИЛЧИҚ **ايپلچيک** Ришта касаллиги.
- ИПКИН **ايپکين** Қора тусли ва қимматбаҳо бир навъ кийимлик, мато.
- ИРАМ **ارم** *a.* Афсонавий гўзал, хушхаво бир боғнинг номи; **Равзаи ирам** — Ирам боғи.
- ИРАМВАШ **ارموش** *a-ф.* Ирам боғига ўхшаш.
- ИРЖАЙМАҚ **ايرجايماک** Ирин ёйжб, тишлари кўринган ҳолда жулмақ:

Мен киму кулмак сўзи чун гунча ичра жоладек,
Эл аро *иржаймади* ҳаргиз чу дилдоримға тиш.
(Ф. К.)

- ИРЖИИИ **ارجعی** *a.* «Бизга қайтинглар» маъносидаги бу сўз «ўлим нидоси»дан киноя; **Иржий нағмасин истимоъ қилмоқ** — Ҳлим нидосини, чақирғини эшитмоқ, яъни ўлмоқ.
- ИРЗ **عرض** *a.* Номус, иффат, поклик.
- ИРИҚ **ايريک** 1. Йирик; 2. Катта, йўғон, дағал; маҳкам; 3. Қаттиқ, қийин, машаққат:

Токи бўлғой даҳр боғида тирик,
Рўзгор андоқки, бу янглиғ *ирик*. (Л. Т.)

Не совуғ кўрган жаҳонда, не осиг,
Не *ирик* бошимға келган, не қотиг. (F. C.)
4. Қўпол, ғадир-будур; **Ирик пашмина** — Дағал жун-
ли тўн:

Фақр йўлидин *ирик* пашминадин ор эттиким,
Ҳар таҳаррукдин таайюн бандидин суҳон қилур.
(F. C.)

ИРИКЛИҚ **ايرىكلىك** Дағаллик, қўполлик.

ИРИКРАҚ **ايرىكراك** Қўполроқ, қаттиқроқ.

ИРИН **ايرن** Лаб, дудоқ.

ИРОД, ИЙРОД **ايراد** а. Келтириш, баён қилиш, баҳс-
лашиш:

Дедилар Туш бирла Рум *ийродини*,
Дайр ила тарсо қизи бедодини. (Л. Т.)

Ирод этмак, -қилмоқ — Баён қилмоқ, айтмоқ; ижод
қилмоқ.

ИРОДА **اراده** а.-қ. **Иродат** **ارادات** **Ирода** айламак —
Хоҳламоқ, истамоқ.

ИРОДАТ **ارادات** а. 1. Қасд, ният, хоҳиш, истақ; 2. Му-
ридлик, берилиш; **Иродат илги бермак** — Муридлик-
ка қўл бермоқ, мурид бўлмоқ.

ИРОҚ **ايراق** I **Ироқ**, узоқ; **Ироқ солмоқ** — йироқлаш-
тирмоқ.

ИРОҚ **عراق** II а. 1. Маълум мамлакатнинг номи; 2.
Музикада бир куйнинг номи: Эй муғанний, тут
«*Ироқ*» оҳангию, кўргуз «Ҳижоз». (F. C.)

ИРС **ارث** а. Ворислик.

ИРСОЛ **ارسال** а. Юбориш, етказиш; **Ирсол этмак, -**
айламак, -қилмоқ — Юбормоқ, етказмоқ, эриштирмоқ.

ИРТИБОТ **ارتباط** а. Боғланиш, уланиш; бир-бирига
боғлаш.

ИРТИҚОБ **ارتكاب** а. 1. Бирор ноўрин ишни қилишга
киришиш; 2. Бирор ишга киришиш.

ИРТИФОЪ **ارتفاع** а. Кўтарилиш, юксалиш, юқорила-
шиш; баландлик.

ИРФОН **عرفان** а. Билиш, таниш (тафаккур билан);
танитиш, маърифат; **Баҳри ирфон** — Билим дарёси,

билиш-таниш кенглиги; **Ваъзу ирфон** — Ваъз ва маърифат; **Махзани ирфон** — Билим хазинаси, билим манбаи.

ИРФОНПАНОҲ عرفانپناه *a-ф.* Олим, донишманд, мутафаккир, билим эгаларининг ҳомийси.

ИРШОД ارشاد *a.* Тўғри йўл кўрсатиш; **Иршод айламак**, -этмак, -қилмоқ — Йўлламоқ, тўғри йўл кўрсатмоқ.

ИРШОДГАР ارشادگر *a-ф.* Тўғри йўл кўрсатувчи; пир.

ИРШОДМАНД ارشادمند *a-ф.* Иршод эгаси; тўғри йўлга тушган.

ИРШОД ОЙИН ارشادآيين *a-ф.* Иршод йўсинли.

ИРҚ عرق *a.* Илдиз (дарахтники); Томир (бадандаги).

ИРҒАЙТМОҚ ایرغایتماق Қимирлатмоқ, чайқатмоқ, ирғатмоқ (чунончи бошни).

ИРҒАТМОҚ ایرغاتمق *қ.* Ирғайтмоқ. **ایرغایتماق**

ИС ايس I Ис, ҳид, бўй.

Мушк *иси* солди шоҳ мағзиға ҳуш. (С. С.)

ИС ايس II Тутун тегишидан пайдо бўлган қора кир, ис.

Хома учин дуда аро айлабон,

Дуд *иси* оламни қаро айлабон. (Ҳ. А.)

ИСБАЪ اسيع *a.* Бармоқ; **Исбаъни мисвок қилмоқ** — *маж.* Бармоқни оғизга обориб ҳайратланмоқ.

ИСБОТ اثبات *a.* Далил, ҳужжат билан аниқлаш; **Исбот айламак**, -қилмоқ — Далил билан аниқламоқ.

ИСЁН عصيان *a.* Бўйин товлаш, итоатсизлик.

ИСЁНСИРИШТ عصيانسرشت *a-ф.* Гуноҳ ишларга берилган, итоатсиз, бўйсунмовчи.

ИСИЙ عيسى *a.* Баъзан Исо номи Исий шаклида ишлатилиб, шундай ўқилади: **Мусо-Мусий**, **Тубо-Тубий** каби; **Исий Марям** — Марям боласи Исо; **Исийи Рухуллоҳ** — Исо пайғамбар.

ИСИРҒА ايسيرغا Сирға, зирак.

ИСИТМА ايسیتما Иситма касаллиги:

Иситма чуи ҳарорат зоҳир айлар,

Бадан аввал ҳарорат зоҳир айлар. (Ф. Ш.)

ИСИТМОҚ **ايسيتماق** Иситма қилмоқ, иситма чиқариб касалланмоқ:

Куйгали мойилмену ҳажрига йўқ ваҳким, мени
Айлади рози *иситмоққа* ўлумдин қўрқутуб. (F. C.)

ИСКАНДАР **اسكندر** Искандари Зулқарнайн; **Искандари меҳр** (кн.) — қуёш Искандари, дунёни қамраган қуёш.

ИСЛАМОҚ **ايسلاماق** Ҳидламоқ: Тушда сарву гулдин *ислаб* бирни, қучтум бирини. (B. B.)

ИСЛОҲ **اصلاح** а. Тузатиш, тузатиб яхши ҳолга келтириш.

ИСЛОҲПАЗИР **اصلاح پذير** а-ф. Ислоҳга келадиган, келиштирса бўладиган; **Ислоҳпазир бўлмоқ** — Тузалишга мослашмоқ, тузалмоқ; **Ислоҳ топмоқ** — Тузалмоқ, тўғриланмоқ.

ИСМ **اسم** а. 1. Ном, киши оти; 2. Грамматикада от — нарса оти; **Исми зот** — Отоқли отлар; **Исми сифат** — Сифат отлари.

ИСМАТ **عصمت** а. Пожлик, бегуноҳлик, маъсумлик.

ИСМАТУД-ДУНЁ **عصمت الدنيا** а. Дунё покизаси (Навойи Султон Ҳусайнинг хотинини шундай сифатлаган).

ИСМАТПАНОҲ **عصمت پناه** а-ф. Номусли, номус сақловчи (аёллар ҳақида).

ИСМОЪ **اسماع** а. Эшиттириш, эшитиш; **Исмоъ этмак**, айламак — Эшитмоқ; **Исми роз** — Сирни эшитиш, сирни англаш.

ИСНАЙН **ائين** а. Икки.

ИСНАЙНИҲЯТ **ائينيت** а. Иккилик; жуфтлик.

ИСНОД **اسناد** а. Нисбат бериш, тааллуқли қилиш; **Иснод айламак** — Нисбат бермоқ; **Иснод топмоқ** — Тааллуқли бўлмоқ, тегишли бўлмоқ.

ИСО, ИЙСО **عيسى** а. Христианлар пайгамбари (шеърда кўпинча ўликни тиргизувчи куч тимсоли сифатида ишлатилади); **Исо игнаси** — Мифга кўра Исо осмонга чиқаётганида этагига илашиб чиққан игна; **Исо осо мақол** — Исодай жон бағишловчи сўз.

ИСОБАТ **اصابت** а. Тўғри бориб тегиш, тўппа-тўғри эришиш, рост желиш, тўғрилиқ.

ИСОР **ايشا** *а.-қ.* Ийсор.

ИСПАНД **اسپند** *ф.* Исириқ.

ИСРО, АСРО **اسرا** *а.* 1. Кечаси юргизиш, тунда сайр қилдириш; 2. Юбориш, йўллаш.

ИСРОР **اصرار** *а.* Бирор тўғрида қаттиқ туриб олиш, ўз сўзини ўтказишдан қайтмаслик:

Ва нафйиға *исро*р кўргузурменким, форсий алфоз не-госин ва ул иборат истиқосин мендин кўпрак қилмай-дур эркин. (*М. Л.*)

ИССИҒ ДАМ **ايسىغدم** *маж.* Кўз ёши, йиғи, оҳ.

ИССИҒ-ИЛИҒ **ايسىغايلىغ** Эртароқ, барвақт, ўз вақ-тида, илиғ-иссиғида.

ИССИҒ НАФАС **ايسىغ نفس** *маж.* 1. Хушмуомала, ёқим-ли сўз; 2. қ. Иссиғ дам.

ИСТАТМАҚ **اىستاتماق** 1. Чақиртирмақ: *Истатти* ҳа-шам улуғларин бот. (*Л. М.*)

2. Қидиртирмақ: *Истатти* қабойил ичра пийре. (*Л. М.*)

ИСТАМОН **اىستامان** Истамайман.

ИСТИВО **استوا** *а.* Кун ўртаси, туш пайти, қиём вақти [*айн.* Баробарлик, тенглик].

ИСТИДЛОЛ **استدلال** *а.* Бирор даъвони исботлаш учун далил келтириш; бирор белги орқали бирор нарсани билиш:

Ҳаким ул ишда қолиб лол ҳардам,
Қилиб андин юз *истидлол* ҳар дам. (*Ф. Ш.*)

ИСТИДЪО **استدعا** *а.* Сўров, ялиниб-ёлвориб сўраш;
Истидъо қилмоқ — Елвориб сўрамоқ.

ИСТИЗҲОР **استظهار** *а.* Ҳомийликни талаб қилиш, ёр-дам сўраш.

ИСТИДОМАТ **استدامت** *а.* 1. Бирор ишнинг давомли бўлишини ишаш; 2. Давомат.

ИСТИЖОБ **استجاب** *а.* Қабул бўлиш, муносиб бўлиш, мақбул бўлиш.

ИСТИЖОЗА **استجازه** *а.* Ижозат талаб қилиш, рухсат сўраш; Истижоза қилмоқ — Ижозат талаб қилмоқ, рухсат сўрамоқ:

Бизни Шайх Абдуллоҳи Тоқий қошиға андин *исти-жоза* қилиб, аларни анинг қошиға элтдим. (*Н. М.*)

ИСТИЙЛО استيلا *a.* Қоплаш, ёйилиш; қамраб олиш; ғалаба қилиш, қўлга олиш; **Истийло топмоқ** — Қоплаб олмоқ, ғолиб келмоқ: Аммо булардин Од авлоди қалин бўлуб, *истийло топтилар.* (Т. А. Ҳ.)

ИСТИЙФО استيفا *a.* Етарли даражада олиш, қамраб олиш, батамом олиш.

ИСТИЛОҲ اصطلاح *a.* Отама, термин.

ИСТИЛОҲОТ اصطلاحات *a.* Отамалар, терминлар.

ИСТИМДОД استمداد *a.* Ёрдам сўраш, мадад тилаш.

ИСТИМЗОЖ استمداج *a.* Бировнинг раъйи, табиати қандайлигини билиб олишга тиришиш.

ИСТИМОЪ استماع *a.* Эшитиш; **Истимоъ этмак**, қилмоқ — Эшитмоқ, тингламоқ; **Истимоъ тушмак** — Эшитилмоқ.

ИСТИМОЛАТ استمالت *a.* Узига майл эттириш, ўз томонига тортиш; **Хатти истимолат** — чақириқ хати, ўз томонига майл эттириш учун юборилган чақириқ хати:

Висол руқъаси етмас менга хуш ул навмид-
Ки, қосид қўлида *хати истимолати* бор. (Ф. К.)

ИСТИНЖО استنجا *a.* Нажосатдан покланиш, халога боргандан сўнг сув билан ювиниш.

ИСТИНОД استناد *a.* Суяниш, таянч, далил.

ИСТИОРА استعاره *a.* 1. Орийатга (амонатга, вақтинчага) олиш; 2. Адабиётда — сўзни ўз маъносида эмас, ўхшаш жиҳатидан бошқа бир маънода қўллаш; метафора; *маж.* **Наргис, оҳу** — кўз; **сарв** — қад каби.

ИСТИРЗО استرضا *a.* Розилик сўраш; **Истирзо қилмоқ** — Розилик сўрамоқ; Баҳром алардин тааҳҳуд қилдиким, мен мутанаббих бўлдум, келсунлар *истирзо қилғоймен.* (Т. М. А.)

ИСТИСҚО استسقا *a.* 1. Ёғин тилаш; ёғин тилаб дуо қилиш (талаби борон); 2. Қоринга сув йиғилиш (касаги) [русчада: водянка].

ИСТИТОАТ استطاعت *a.* Қудрат, куч, иқтидор.

ИСТИФОДА استفاده *a.* Фойдаланиш, бирор нарсани ўрганиш, илм олиш, ўқиш-ўрганиш.

ИСТИФОДАТ استفادات *a.* қ. **Истифода**; **Истифода этмак** — Фойдаланмоқ, илм олмоқ.

ИСТИФСОР استفسار *а.* Изоҳ сўраш, изоҳ талаб қилиш; сўраб билиш; **Истифсор қилмоқ** — Изоҳ талаб қилмоқ, сўраб билмоқ: Юсуф бормай нъллом қилдиким, турунж била илгин кескан зуафодин *истифсор қилғил.* (Т. А. Ҳ.)

ИСТИФТОҲ استفتاح *а.* Бошлаш, киришиш; **Истифтоҳ куни** — Бошлаш куни, дарсга биринчи бошлаш куни.

ИСТИХЛОС استخلاص *а.* Қутқариш, озод (халос) этиш.

ИСТИХОРА استخاره *а.* Диний тушунчага кўра кўнгилдаги мақсаднинг ҳосил бўлиш ёки бўлмаслигини билиб олиш тилагида туш кўриш учун ният қилиб ухлаш, туш орқали фол кўриш.

ИСТИХРОЖ استخراج *а.* Чиқариш, чиқариб олиш, таллаб олиш; **Истихрож қилмоқ** — Чиқармоқ, чиқариб олмақ, ҳосил қилмоқ:

Ва неча қонда ва доира ва вазниким, ҳеч арузда йўқ эрдиким, бу фақир бу фан усулидин *истихрож* қилиб эрдим, бу китобга изофа қилдим. (М. А.)

ИСТИХФОФ استخفاف *а.* Камситиш, пастга уриш, таҳқир қилиш.

ИСТИШМОМ استشمام *а.* Ҳидлаш, искаш; **Истишмом қилмоқ** — Ҳидламоқ.

ИСТИШҲОД استشهاد *а.* Шоҳид келтириш, гувоҳлик ишташ; мисол, цитата.

ИСТИЪДОД استعداد *а.* Қобилият, талант.

ИСТИЪЖОЛ استعمال *а.* Шошилич, шошилтириш.

ИСТИЪМОЛ استعمال *а.* Ишлатиш.

ИСТИЪФО استعفا *а.* 1. Афв сўраш, кечирим тилаш; 2. Бирор вазифадан чекинишни, бўшашни ишташ.

ИСТИҚБОЛ استقبال *а.* 1. Келажак замон; 2. Қарши олиш, кутиб олиш; **Истиқбол қилмоқ** — Қаршиламоқ:

Дашт девонасиға мен *қилурмен истиқбол,*
Чиқса Мажнунға не тонг гули биёбон ўтру. (Б. В.)

ИСТИҚЛОЛ استقلال *а.* Мустақиллик.

ИСТИҚОМАТ استقامت *а.* Турғунлик, барқарорлик, тўғрилиқ, соғлиқ, ишга чидамлилиқ; **Истиқомат топмоқ** — Туриб қолмоқ, қарор топмоқ.

ИСТИҚСО استقصا *a.* Бирор нарсанинг таг-тубига етишга, чуқур текшириб аниқлашга уриниш; **Истиқсо қилмоқ** — таг-тубига етмоқ, чуқур текшириб, тўла аниқлаб олмоқ.

ИСТИҒНО استغنا *a.* 1. Бошқаларга муҳтож эмаслик, муҳтож бўлмаслик, эҳтиёжсизлик:

Чу нишқ бодияси келди дашти *истиғно*,
Шаҳ ўлди зор анга гар гадо эрур мунис. (Б. В.)

2. Гўзал қилиқ билан тортиниш, ноз:

Анга чун ҳусн бор эрди ғино,
Келди ҳусн иқтизоси *истиғно*. (С. С.)

3. Тасаввуф таълимотида бу сўз бағишловнинг тўртинчи водийсини (табақасини) ифодалайди (яъни руҳнинг шундай йўл тутишидурки, унда худонинг нишқи ва мушоҳадаси бошқа ҳамма сезгиларни ўзига олади); **Истиғно қилмоқ** — 1) Эҳтиёжсизлик жўрсатмоқ; 2) Тортинмоқ, ноз қилмоқ; 3) Такаббурлик қилмоқ.

ИСТИҒОСА استغائه *a.* Мадад сўраш, ёрдамга чақириш.

ИСТИҒРОҚ استغراق *a.* 1. Фарқ бўлиш, чўмиш, фикрга, ўйга чўмиш; 2. Сўфийлик таълимотида, инсоннинг важд (шу сўзга қ.) билан ўзини билмас даражада фикрга, ҳайратга чўмиш.

ИСТИҒФОР استغفار *a.* Гуноҳни кечиршни, афв этнишни сўраш; **Истиғфор этмак**,-қилмоқ — Тавба қилмоқ, афв сўрамоқ.

ИСТИҒЗО استغزا *a.* Масхаралаш, кулги қилиш.

ИСТИҒЗОР استغزار *a.* 1. Ҳозирлаш, ҳозирлатиш; 2. Чақиришга кўндириш.

ИСТИҒЛОҚ استغلاک *a.* 1. Ҳалок қилиш, йўқ қилиш, сарфлаб тугатиш; 2. Ўлим.

ИСТИҒЛОЛ استغلال *a.* Бирор нарсанинг ҳалол бўлишини исташ.

ИСТИҒСОН استغسان *a.* Яхшилик билан эшлаш, биров ҳақида яхши сўзлаш.

ИСТИҒҚОҚ استغقاق *a.* Бирор нарсага ҳақли бўлиш, ҳақлилик, лойиқлик.

ИСҚОТ **اسقاط** *a.* Олиб ташлаш, йўқ қилиш, ташлаш, соқит қилиш; **Исқот этмак, қилмоқ** — Олиб ташламоқ, йўқ қилмоқ, ташламоқ.

ИСҒО **اصفا** *a.* Эшитиш, тинглаш; **Исғо қилмоқ** — Эшитмоқ, тингламоқ.

ИТАЛГУ **ایتالگو** Бир турли овчи қуш: *Италгуга* тугдорининг кучи етмаса, сонги била они булғор. (*М. Қ.*)

ИТИҚ, ИТТИҚ **ایتیک** Уткир, кескир, тез; **Итик дос** — Уткир ўроқ.

ИТИҚЛИК, ИТТИҚЛИК **ایتیکлик** Уткирлик, тезлик.

ИТИМАҚ **ایتیمак** Уткир бўлмоқ; **Итимас** — Уткирланмас.

ИТИТМАҚ **ایتیتмак** Уткир қилмоқ:

Ирик невучун турур шох узра гулбун барги суҳондек,

Ититмас бўлса булбул жонн учун гунча пайконин.

(*F. C.*)

ИТЛОФ **اتلاف** *a.* Йўқ қилиш, йўқотиш, барбод бериш.

ИТЛОҚ **اطلاق** *a.* 1. Бўшатиш, қўйиб юбориш, талоқ қилиш; 2. Аташ, нисбат бериш; **Итлоқ қилмоқ** — Нисбат бермоқ, юртизмоқ, қўлламоқ.

ИТМАҚ **ایتماк** Йўқолмоқ.

ИТМИЙНОН **اطمینان** *a.* Тинчиш, тўлиқ ишонч; роҳат, ором.

ИТМОМ **اتمام** *a.* Тамомлаш, тамом бўлиш; **Итмом айламак** — Тамомламоқ, тамом қилмоқ, битирмоқ.

ИТНОБ **اطناب** *a.* Ортиқча чўзиш, чўзилиш (сўз ҳақида); **Итноб қилмоқ** — Чўзмоқ, узайтмоқ:

Зулфум шиканида қилса *итноб*,

Жисмиға нечук тушар экан тоб. (*Л. М.*)

ИТОАТ **اطاعت** *a.* Бўйсуниш; **Итоат этмак** — Бўйсунмоқ; **Итоати амр** — Амрга, буйруққа бўйсуниш.

ИТОБ **عتاب** *a.* Қаҳр, ғазаб, қийноқ; **Итоб омиз** — Қаҳр билан, ғазаб аралаш.

ИТТИҚ **ایتیک** қ. Итик.

ИТТИҚЛИК **ایتیکлик** қ. Итиклик.

ИТТИЛОЪ **اطلاع** *a.* 1. Огоҳлик, хабардорлик; **Иттилоъ топмоқ** — Хабардор бўлмоқ, тушунмоқ, билмоқ.

ИТТИСОМ **اتسام** *a.* Белгиланиш, нишонланиш, номланиш; **Иттисом топмоқ** — Номланмоқ: Ва тўртунчи Девонким, шуюхат синнидаги фойдалардур, «Фавоидул-кибар» *иттисол топти.* (М. Л.)

ИТТИСОФ **اتصاف** *a.* Сифатланиш, тавсифланиш; **Иттисоф ўлмоқ** — Сифатланмоқ, тавсифланмоқ, таърифланмоқ:

Ҳар кимгаки, таъб жоми соф ўлди яқин,
Билмак сори анга *иттисоф ўлди* яқин. (Н. Ж.)

ИТТИФОҚ **اتفاق** *a.* Бир фикрга келиш; бирлашиш; тасодиф; **Иттифоқи ҳасана** — Яхши тасодиф, кўнгулли воқиа.

ИТТИФОҚО **اتفاقا** *a.* Тасодифан, тасодифий равишда.

ИТТИҲОД **اتحاد** *a.* Бирлашиш, қовушиш, бирикиш; **Иттиҳод қилмоқ** — Бирлашмоқ, дўстлашмоқ.

ИТУРМАҚ **ایتورماک** *Иўқотмоқ, йўқ қилмоқ.*

ИФЛОС **افلاس** *a.* 1. Қашшоқлик, пулсизлик, синиш, ҳеч нарса қолмаганлик, муҳтожлик:

Ишқда бору йўқум харж ўлдию *ифлосдин*,
Маърифат айлармен эмди чун келур дилдор харж.
(Ф. К.)

ИФНО **افنا** *a.* Йўқ қилиш, маҳв этиш, йўқ бўлиш:

Фониё, мундоқ фано ҳақдин тила,
То бақо топқойсен ул *ифно* ила. (Л. Т.)

ИФОДАТ, ИФОДА **افاده، افادت.** *a.* 1. Фойдалантириш; 2. Англатиш, ўргатиш; дарс бериш.

ИФРИТ **عفریت** *a.* Дев, шайтон.

ИФРОТ **عفراط** *a.* Ҳаддан ошиш, ошириш; **Ифрот кўргузмак** — Ҳаддан ошмоқ:

Ва ул ғоятғача *ифрот кўргузмакдур.* (М. Қ.)

Ифроти ҳилм — Юмшоқ кўнгуллиқнинг ҳаддан ортиши.

ИФСОД **افساد** *a.* Бузиш, бузуқчилик; бузилиш.

ИФТИРО **افترا** *a.* Бўхтон, тухмат.

- ИФТИТОҲ **افتتاح** *a.* Бошлаш, киришиш, очиш; **Ифти-тоҳ этмак** — Бошламоқ, киришмоқ; очмоқ.
- ИФТИХОР **افتخار** *a.* Фахрланиш, мақтаниш.
- ИФТИҚОР **افتقار** *a.* Фақирлик, муҳтожлик, бечоралик.
- ИФТОР **افطار** *a.* Рўза очиниш (кечқурун кун ботгандан кейин).
- ИФФАТ **عفت** *a.* Поклик, покизалик, ёмонликдан сақланиш, номус.
- ИФФАТМАОБ, ИФФАТПАНОҲ **عفت مآب، عفت پناه** *a-ф.* Ифбатли, номусли (яхши хотин-қизларга бериладиган сифат).
- ИФШО **افشا** *a.* Фош этиш, очиш, ошкор қилиш; **Ифшо айламак, -этмак, -қилмоқ** — Очмоқ, фош қилмоқ:

Меҳинбону чу розин *этти ифшо,*
Париваш айлади майли тамошо. (*Ф. Ш.*)

- Ифшойи роз** — Сир очиш; **Ифшойи нур** — Нур сочиш.
- ИХБОР **اخبار** *a.* Хабар бериш, маълум қилиш, билдириш; **Ихбор айламак** — Хабар бермоқ, билдирмоқ.
- ИХВОН **اخوان** *a.* [*бирл. ах* **اخ**] Биродарлар, қардошлар, дўстлар.
- ИХЛОС **اخلاص** *a.* Берилганлик, мухлислик; **Арзи ихлос айламак** — берилганликни, мухлисликни билдирмоқ.
- ИХРОЖ **اخراج** *a.* Чиқариш, ҳайдаш, сургун, хориж этиш:
Кўп тўйма ер эл оросидин *ихрож* ул. (*Н. Ж.*)
Ихрож айламак — Чиқармоқ, хориж қилмоқ, ҳайдамоқ; **Ихрожи мавод** — Ичдаги ҳамма моддаларни чиқармоқ, ич кетгазмоқ.
- ИХТИЁР **اختيار** *a.* Танлаш, сайлаш, хоҳиш, эрк, ҳуқуқ; **Соҳиб ихтиёр** — Ихтиёр эгаси, ҳамма ишда эркили, ҳуқуқли; **Эшикда ихтиёр** — Сарой ишларида ҳуқуқли.
- ИХТИЛОЛ **اختلال** *a.* Халал топниш, бузилиш, фитна; қўзғалиш.
- ИХТИЛОТ **اختلاط** *a.* Аралашиниш, қотишиниш, борди-келди қилиш; **Ихтилот қилмоқ** — Борди-келди қилмоқ, аралашмоқ.
- ИХТИЛОФ **اختلاف** *a.* Қарама-қаршилиқ, келишмовчилик; **Ихтилофи жузв ила кул** — Майда бўлак билан бутуннинг ихтилофи, зўр қарама-қаршилиқ.

ИХТИРОЪ **اختراع** *a.* Янгилик, янгилик яратиш, янгилик топиш, ўйлаб топиш, ўйлаб чиқариш; **Ихтироъ** қилмоқ — Ўйлаб топмоқ.

ИХТИСОС **اختصار** *a.* Қисқартиш, қисқалик; **Ихтисор** айламак — Қисқартмоқ:

Айласа бу олти била *ихтисор*,
Олти жиҳатдин анга бўлғой ҳисор. (Ҳ. А.)

ИХТИСОС **اختصاص** *a.* Бирор илм, фан ёки ҳунар ва бошқа нарсага хосланиш, мансуб бўлиш, мутахассис бўлиш; **Ихтисос** топмоқ — Хосланмоқ, мансуб бўлмоқ:

Хирқа билан *топмоғони ихтисос*.
Танни риё тўнидин этмак халос. (Ҳ. А.)

Соҳиб ихтисос — Ихтисос эгази, мутахассис.

ИХТИТОМ **اختتام** *a.* Тамом бўлиш, тугалиш; **Ихтитом** ўлмоқ — тамом бўлмоқ; **Ихтитом** айламак — Тамомламоқ; **Назм ихтитом** топмоқ — Назм охирига етмоқ, китобни битиш тамом бўлмоқ.

ИХТИФО **اختفا** *a.* Манфий бўлиш, яшириниш, беркиниш, кўздан яшириниш.

ИХФО **اخفا** *a.* Яшириш, беркитиш, махфий; **Ихфо** айламак — Яширмоқ.

ИЧИН АРО **ايچين ارا** Узаро.

ИЧКИ **ايچكى** 1. Подшоҳ саройида хос амалдор; 2. Ички мажлис, хос ўтириш.

ИЧҚИР **ايچكىر** Ичкари.

ИЧҚУ **ايچكو** Ичкилик, май:

Ойини тарабға қўйдилар юз,
Ичку эди неча кеча-кундуз. (Л. М.)

ИЧМОН **ايچمان** Ичмайман.

ИЧ ОЛОТИ **ايچ آلاتى** Ички аъзолар, ичак-човоқ:

Бир сабадға қўйди *ич олотини*,
Солибон эҳшову қозуротини. (Л. Т.)

ИЧРА **ايچره** 1. Ичига, орасига; 2. Ичида, орасида.
ИЧРАГИ **ايچراگي** Ичидаги: То ниқ аро афсонамен, ўт
ичраги девонамен. (F. C.)

ИШ **ايش** 1. Иш, хизмат; 2. Ташвиш, ҳодиса; 3. Жанг;
Бошга иш тушмак — Бошга ташвиш тушмоқ; Иш ку-
ни — Жанг куни; қиёмат куни.

ИШВА **عشوه** а. Аёлларнинг нозли, мафтун этувчи ҳара-
кати.

ИШВАГАР, ИШВАСОЗ **عشوہ ساز**, **عشوہ کر**, а-ф. Ишва қи-
лувчи, ноз-карашма қилувчи.

ИШИҚ **ايشيق** Нур, ёруғлик, равшанлик:

Малоҳат авжи бирла ҳусн буржида *ишиқ* эрмас,
Юзунгдун шуъласи ҳар ён очилмиш талъатинг моҳи.
(Ф. К.)

ИШҚАНЖ, ШИҚАНЖ, ИШҚАНЖА, ШИҚАНЖА

اشکنجه، شکنجه ф. Қийноқ, азоб, сикшиш, исқанжа.

ИШҚАСТАЛИҒ, ШИҚАСТАЛИҒ **اشکسته ليغ، شکسته ليغ**
Синиқлик, ғариблик, кучсизлик.

ИШҚОЛ **اشکال** а. Мушкиллик, қийинчилик, чалкаш-
лик.

ИШ-ҚУЧ **ايش کوچ** Машғулот, шуғулланиш; хизмат;
Иноят қилиб дурсизким, менинг *иш-кучум* сенга уҳ-
дадур. (M.)

ИШЛИҒ **ايش ليغ** Қилиқли; Емон ишлиғ — Емон қилиқ-
ли, бузуқ қилиқли.

ИШНАМАҚ **اشناماқ** Ялтирамоқ, порламоқ:

Чоқиб барқ ўти оҳалар *ишнари*,

Чекиб раъд уни боралар кишнари. (С. И.)

Ишнар қурт — Ялтироқ қурт; Ишнар чибин — Ялти-
роқ чивин.

ИШО **عشا** а. 1. Қоронғи тушган вақт, кечаси; 2. Кечки
намоз (хуфтон); Ишо нияти — Тунги намозга кири-
шиш.

ИШОРАТНАМОЙ **اشارتنامای** а.-ф. Ишорат қилувчи.

ИШОРОТ **اشارات** а. [бирл. ишорат **اشارات**] Ишоралар,
белгилар.

- ИШРАТАНГИЗ **عشرت انگيز** *a-ф.* Хушвақтлик қўзғатувчи, шодлик қўзғатувчи.
- ИШРАТГОҲ **عشرت گاه** *a-ф.* Ишрат қилинадиган жой, кайф-сафо жойи.
- ИШРАТСАРО **عشرت سرا** *a-ф.* Ишратхона, қаср, сарой.
- ИШРАТСИГОЛ **عشرت سگال** *a-ф.* Хушвақт, шод; ишратга мойил.
- ИШРОҚ **اشراق** *a.* 1. Порлаш, ялтираш, ёритиш; 2. Порлаб чиқиш (қуёш ҳақида).
- ИШРОҚИЙ **اشراقى** *a.* Қадимги юнон ҳакимларнинг бир мазҳаби:
Шайх Шихобиддин Суҳравардий... оти Яҳё бинни Ҳабашдур, машшойлар ва *ишроқийлар* ҳикматида мутабаҳҳир экандур. (*Н. М.*)
- ИШТИБОҲ **اشتباہ** *a.* Шубҳа, гумон, шак.
- ИШТИЁҚ **اشتياق** *a.* Муштоқлик, дил хоҳиши, кўнгул истаги; шавқланиш.
- ИШТИОЛ **اشتعال** *a.* Шуълаланиш, алангаланиш.
- ИШТИРОҚ **اشتراك** *a.* Биргалашиш, қўшилишиш.
- ИШТИҒОЛ **اشتغال** *a.* Шуғулланиш, машғулот; **Иштиғол кўргузмак** — Шуғулланмоқ.
- ИШТИҲОР **اشتہار** *a.* Шухрат топниш; **Иштиҳор топмоқ** — Шухрат топмоқ:
- Абдураҳмондин оти номий,
Лекин *топиб иштиҳор* Жомий. (*Л. М.*)
- ИШФОҚ **اشفاق** *a.* Шафқат, меҳрибонлик, хайрихоҳлик;
Ишфоқ этмак — Меҳрибонлик қилмоқ.
- ИШҒОР **اشعار** *a.* Хабардор қилиш, маълум қилиш.
- ИШҚ **عشق** *a.* Ишқ водийси — Сўфийлик таълимотида иккинчи водий (табақа) ҳисобланади.
- ИШҚБОЗ **عشق باز** *a-ф.* Ишққа берилган, ошнқ, севги нзҳор этувчи.
- ИШҚПЕЧОН **عشق پيچان** *a-ф.* Печакгул, чирмовуқ гул.
- ИШЧИ **ايشچى** Ишчи, ишловчи: *Ишчилар ўн кун этти жаҳду жадал.* (*С. С.*)
- ИЪДОМ **اعدام** *a.* Йўқ қилиш, ўлдирниш; **Жазойи иъдом** — Улим жазоси.

- ИЪЖОЗ** اعجاز *a.* Мўъжиза кўрсатиш; **Иъжоз аҳли** — Мўъжиза кўрсатувчилар, пайғамбарлар.
- ИЪЗОЗ** اعزاز *a.* Иззат, ҳурмат, қадрлаш.
- ИЪЛОЛ, ЭЪЛОЛ** اعلال *a.* Араб тили сарфида унли ҳарфларни бир-бирига олмоштириш йўли билан турли хил фъел формалари яшаш қоидаси; **Иълол этмак** — Олмоштирамоқ.
- ИЪЛОМ, ЭЪЛОМ** اعلام *a.* Маълум қилиш, билдириш; **Иълом айламак** — Маълум қилмоқ, билдирмоқ.
- ИЪРОБ** اعراب *a.* Араб ёзувида сўз охирини грамматик таҳлил қилиб, маъно ўзгаришига қараб белгилар (ҳаракат) қўйиш:

Холу хатдин мусҳафи рухсориға килки қазо.

Мушк бирла нуқта, 'анбар бирла *иъроб айламиш.*

(Ф. К.)

- ИЪРОЗ** اعراض *a.* Юз ўгириш, бет қайтариш; **Иъроз қилмоқ** — Юз ўгирмоқ, қайтмоқ;
Ва турк алфозидин баҳраманд эмаслар; таъби ул жонибдин *иъроз қилиб*, бу фанга машғул эл сори майл кўргузур. (М. Л.)
- ИЪТИДОЛ** اعتدال *a.* Мўътадиллик, ўрта даража, нормал; **Иътидоли рабийй** — Баҳорда кеча-кундуз тенг бўлган чоғ.
- ИЪТИДОЛСИЗ** اعتدالسىز Мўътадил бўлмаган, нормал бўлмаган.
- ИЪТИЗОР** اعتذار *a.* Узр сўраш, афв тилаш; **Иътизор айламак** — Узр айтмоқ, узр сўрамоқ.
- ИЪТИМОД** اعتماد *a.* Таянч, суяниш, ишониш; таянч, ишонч; **Иътимод этмак, қилмоқ** — таянмоқ, ишонмоқ.
- ИТИРМАК** ايتيرماк Иўқотмоқ, йўқ қилмоқ.
- ИЪТИРОЗ** اعتراض *a.* Қаршилиқ, келишмаслик; **Иътироз этмак** — Қаршилиқ қилмоқ.
- ИЪТИРОФ** اعتراف *a.* Иқрор қилиш, бўйинга олиш; **Иътироф қилмоқ** — Иқрор қилмоқ, бўйинга олмоқ.
- ИЪТИҚОД** اعتقاد *a.* Ишониш, инонниш, кўнгилда тасдиқлаш.
- ИЯ, ИЙЯ, ИЕ** ايبا *a.* Эга; **Уй ияси** — Уй эгаси; **Ҳол ийяси** — Тасаввуфда завқ ва важд ҳосил қилган киши:

Сокит бўлур офоқ аро ҳол ийяси,
Ойини фанода турфа аҳвол ийяси. (Н. Ж.)

ИЯЛАМАК **اييالاмаک** Эгалламоқ, тасарруф қилмоқ,
бошқармоқ:

Борибон ул нуқудни ийялай,
Яна лоту манот сори келай. (С. С.)

ИЯР **اييار** Эгар:

Ва отнинг иярин агарчи зин дерлар, аммо кўпрак аж-
зосин... туркча айтурлар. (М. Л.)

ИЯСИЗ **اياسيز** Эгасиз.

ИҚБОЛ **اقبال** а. 1. Давлат, бойлик; 2. Омад; **Номайи**
иқбол — Меҳрибончилик ёрлиги; хурсандчилик хати.

ИҚД **عقد** а. Марварид ўтказилган ип, марварид шодаси.

ИҚДОМ **اقدام** а. Қаттиқ тиришиш, уриниш; қадам бо-
сиш; **Иқдом қилмоқ** — Қаттиқ тиришмоқ, киришмоқ:

Риндлар хидматидин комим бу-
Ки, фано касбига қилсам иқдом. (Ф. К.)

ИҚЛИМ **اقليم** а. [кўпл. ақолим **اقاليم**] Минтақа, қитъа
(қуруқликнинг бир бўлаги. Ҳаммасини етти иқлим
деганлар).

ИҚЛИМГИР **اقليم گير** а-ф. Иқлим олувчи, жаҳонгир.

ИҚОБ **عقاب** а. Жазо, азоб, қийноқ.

ИҚОЛА **اقاله** а. Савдодан айниш (олувчи ва сотувчи
ўзаро келишиб байъ-савдони бузиши).

ИҚОМАТ **اقامت** а. Бирор жойда туриш, жойланиб қо-
лиш, туриб қолиш; **Иқомат этмак, айламак** — Туриб
қолмоқ, истиқомат қилмоқ:

Навоийни дединг кўюмдин ўтма;

Саломат бўл десанг, айлай иқомат. (Б. В.)

Иқомат манзили — Турар жой; **Иқомат хайли** — Тур-
гун кишилар.

ИҚОН **ايقان** а. қ. Ийқон. **ايقان**

ИҚТИБОС **اقتباس** *a.* Олиш, орийат олиш, ўхшатиш, кўчирма қилиб олиш; **Иқтибос айламак** — Олмоқ, ўзига олмоқ, кўчириб, ўхшатиб олмоқ.

ИҚТИДО **اقتدا** *a.* Эргашиш, ияриш; **Иқтидо қилмоқ** — Эргашмоқ, иярмоқ.

ИҚТИДОР **اقتدار** *a.* Қодир бўлиш, бирор ишни бажара оларлик бўлиш, қудрат.

ИҚТИДОРЛИҒ **اقتدارلىغ** Қодирлик, кучи ета олиш.

ИҚТИЗО **اقتضا** *a.* Тақозо, талаб, истақ, эҳтиёж, зарурат.

ИҚТИРОН **اقتران** *a.* Яқни келиш, йўлиқниш, учрашиш.

ИҚТИСОР **اقتصار** *a.* Қисқартиш, чўзмаслик, чегаралаш; **Иқтисор этилмак** — Қисқартирилмоқ.

ИҚТОР **اقتار** *a.* Қаторлар.

ИҚТОЪ **اقتاع** *a.* Бир бўлак ер бериш; **Иқтоъ қилмоқ** — Бир бўлак ер бермоқ:

Не *иқтоъ* аларғаки, Доро қилиб,
Сикандар ҳам андоғ мудоро қилиб. (С. И.)

ИҒМОЗ **اغماض** *a.* Кўз юмиш, кўрмасликка олиш; яшириш; **Иғмоз этмак** — Кўз юммоқ; яширмоқ:

Қирғовул қарға ёшунғон киби дур айбларинг,
Элга бас зоҳир, агарчи сен *этарсен иғмоз*. (Б. В.)

ИҒОҒ **ايغاغ** Фойдасиз, маъносиз:

Нодонга суд демак *иғоғдур* ва кўп демаги бўртоғдур.
(М. Қ.)

ИҲДОС **احداث** *a.* Янгилик чиқариш, янгидан пайдо қилиш.

ИҲЁ **احيا** *a.* Тирилтириш, жонлантириш; **Иҳёи амвот** — ўликларни тирилтириш.

ИҲЗОР **احضار** *a.* Ҳозир қилиш, ҳозирлаш, ҳузурига чақириш.

ИҲМОЛ **اهمال** *a.* Бепарволик, сустлик, сусткашлик; **Иҳмол айламак, қилмоқ** — бепарволик қилмоқ, сусткашлик қилмоқ.

ИҲОМ **ايهام** *a., -қ.* Ийҳом.

ИҲОНАТ **اهانت** *a.* Камситиш, хўрлаш, таҳқирлаш.

ИҲОТА **احاطه** *a.* Ұраб олиш, девор; **Иҳота айламак,-қилмоқ** — ұраб олмоқ.

ИҲСОН **احسان** *a.* Яхшилик, бирор нарсани бағишлаш, ҳадя қилиш. Инъом.

ИҲСОС **احساس** *a.* Ҳис қилиш, сезиш, билиш, аниқлаш; **Иҳсос этмак,-айламак** — Ҳис этмоқ, сезмоқ, билмоқ, аниқламоқ:

Гар жўрмадинг шафақ уза хуршид, эй кўнгул,
Иҳсос эт юзу гулгун қабосидин. (Б. В.)

ИҲТИДО **اهداء** *a.* Тўғри йўлга йўналиш, тўғри йўлдан бориш:

Балки чу тортиб алами *иҳтидо. (Ҳ. А.)*

ИҲТИЗОЗ **اهتزاز** *a.* Титраш, қалтираш, енгил ҳаракатга келиш.

ИҲТИМОМ **اهتمام** *a.* Тиришиш, аҳамият бериш, диққат қилиш; **Иҳтимом айламак,-этмак** — Аҳамият бермоқ, ғайрат кўрсатмоқ, диққат қилмоқ:

Иҳтимом этти жунунум сори ишқ. (Н. Ш.)

Хожа солди аларни ҳам кемага,

Иҳтимом айлабон бори нимага. (С. С.)

ИҲТИРОЗ **احتراز** *a.* Сақланиш, эҳтиётланиш; **Иҳтироз айламак,-этмак** — Сақламоқ, эҳтиёт бўлмоқ.

ИҲТИРОМ **احترام** *a.* Ҳурматлаш; **Иҳтиром этмак,-айламак** — Ҳурмат қилмоқ.

ИҲТИСОБ **احتساب** *a.* Ҳисоб олиш; ҳисоблаш; таҳқиқлаш, текшириш; **Иҳтисоб аҳли** — Ҳисобга олувчилар, таҳқиқловчилар, текширувчилар.

ИҲТИШОМ **احتشام** *a.* Дабдаба, ҳашамат, савлат.

Й — ى

ИИБОРМОҚ **يبورماق** Юбормоқ, жўнатмоқ.

ИИЙИНМОҚ **ييينماق** Йигилмоқ, тўпланмоқ.

ИИЛИК **يىلىك** Илик (суяк илиги).

ИИЛМОН ҚАЕ **ييلمان قيا** Уткир қирра:

Икки юз анга софу *йилмон қаё*,
Нима бутмай андин нечукким иё. (С. И.)

Бўлуб ошкоро оросинда йўл,
Вале икки *йилмон қаё* ики қўл. (С. И.)

ИИЛОН **ييلان** Илон; **Иилон муҳра** — Илоннинг заҳар-
ли тиши.

ИИЛЧИЛАЙ **ييلچى لاي** Иилларча:

Ойу йил девонау маст ўлмоғингдин тўймадинг,
Иилчилай ул ой борур, бир лаҳза ойил, эй кўнгул.
(Ф. К.)

ИИЛЧИЛИҚ **ييلچى لىق** Йилчилик:

Лек сиз минг *йилчилик* андин йироқ. (Л. Т.)

ИИР **يير** Ашула, қўшиқ, жир; **Йирдик** — Йирласин,
жирласин, ашула қилсин.

ИИРЛАМОҚ **ييرلاماق** Жирламоқ, ашула қилмоқ.

ИИРМАҚ **ييرماق** Йирмоқ, йириб юбормоқ; **Йирдик** —
йирсин, йириб юборсин.

ИИРЛОҒУВЧИ **ييرلاغۇچى** Жирловчи, ашула қилувчи;
ҳнкоячи.

ИИРОВ **ييراو** Жиров, бахши, дoston айтувчи, ҳнкоя ай-
тувчи; ашулачи.

ИИРОҚМОҚ **ييراқماق** Йироқ қилмоқ, узоқлаштирмоқ,
узоқлашмоқ, четлашмоқ:

Жаҳонни бир кесак англа, ҳавоси гарди бало,
Бу гарддин қутулуб, ҳар киши ани *йироқиб*. (Н. Ш.)

ИИТМАҚ **ييتماқ** Йўқолмоқ.

ИИҚИЛҒУР **يىقىلغۇر** Йиқиладиган, йиқилишга яқин-
лашган.

ИИҚМОҚ **يىقماқ** Оғдармоқ, қулатмоқ, йиқитмоқ, буз-
моқ.

ИИҚУҒ **يىقۇغ** Йиқик, йиқилган, бузуқ, вайрон.

ИИҒИНЛИҚ **يىغىنلىق** Тўпланиш, жамият.

ПИҒОЧ **بيغاج** 1. Дарахт, ёғоч; 2. Узунлик ўлчови;
Бир йиғоч масофа — Ун икки минг қарн (бир қарн —
Тахминан бир метрга баробар); **Йиғоч марокиб** —
Ёғоч улов (кема)лар.

ИЎЛ **يول** **Иўл** асрамак — йўлга қарамоқ, мунтазир бўл-
моқ; **Иўл озиқмоқ** — Иўл адашмоқ; **Иўл кесмак** —
Тўхтамай борабермоқ; **Иўл тутмоқ** — Кетабермоқ,
ўтиб кетмоқ; **Иўл қатъ этмак** — Иўл юрмоқ; **Иўл**
қатъи — юриш.

ИЎЛДАМОҚ **يولداماق** **Иўлламоқ**, етакламоқ, қўлла-
моқ:

Карам айлаб икки қўлум қўлдангиз,
Сўз иқлими сори мени *йўлдангиз*. (Ҳ. А.)

ИЎЛСИЗ **يولسىز** **Иўлсиз**, боши берк, номаълум йўл;
сафар кўрмаган, йўл билмаган; ноўрин.

ИЎРМОҚ **يورماق** **Иўймоқ**, жўймоқ, таъбир қилмоқ (туш-
ни).

ИЎРТОҚ **يورتاق** **Иўртадиган**, йўртоқи; **Иўртоғ чопиш** —
Иўртиб чопиш.

ИЎРУН **يورون** Ямоқ парча; парча.

ИЎРУНЛУҚ **يورونلوق** Ямоғлиқ.

ИЎРУНЧҚА **يورونچقا** Иўнғучқа, беда.

ИЎҚ **يوق** : **Иўқ оғиз** — Жуда тор оғиз, жуда кичкина
оғиз (эски адабиётда маъшуқанинг оғзини тор, кичик,
ҳатто йўқ даражасига етказиб, муболага қилиш, шу
билан унинг ҳусн-жамолининг мукамаллигини из-
ҳор қилиш одат эди); **Иўқ эрса** — Ўўқса, бўлмаса;
Иўқум — Иўқлигим; **Иўқу бор** — Бор нарса, ҳамма
нарса, бор-йўқ; **Иўқтур қалам** — Ёзув йўқ, ёзилмайди
(мас. гуноҳ. Гуноҳ ёзилмайди, кечиради):

Шайх дебким, урма бу маънида дам,
Телбадурмен, телбага *йўқтур қалам*. (Л. Т.)

К — ک

КАБИР **كبير** *a.* [кўпл. кибор, кубаро **كبار، كبرا**] 1. Кат-
та, улуг, зўр; 2. Катта ёшли; **Кабира гуноҳ** — Зўр гу-
ноҳ.

КАБИРУШ-ШОН **كبيرالشان** *a.* Улуг даражали, улуг зот.

- КАБК **كَبَك** *ф.* Каклик; Кабки дарий—Хуш овоз, катта тоғ каклиги.
- КАБУД **كَبُود** *ф.* Кўк; кўкимтир; Чархи кабуд — Кўкимтир осмон.
- КАВДАН **كودن** *ф.* Бефаҳм, тентак, эси паст, аҳмоқ;
2. Ориқ, нимжон (от).
- КАБУТАРБОЗ **كَبُوتَرَباز** *ф.* Каптарбоз.
- КАВКАБ **كواكب** *а.* [кўпл. **кавокиб** **كواكب**] Юлдуз; Кавкаб анзори — Илми нужумда: юлдузларнинг ўзаро муносабат даражалари; Кавкаб афшон — *маж.* Кўз ёши тўкиш; Кавкаби жаҳонтоб — Жаҳонга тобланувчи юлдуз; Кавкаби рахшанда — Порлоқ юлдуз; Кавкабойин — Юлдуздай, юлдузга ўхшаш; Кавкаби сайёр — Сайр қилувчи юлдуз, ҳаракатланувчи юлдуз, планета.
- КАВКАБА **كوكبه** *а.* 1. Юлдуз; 2. Порлоқлик: [Шириннинг:]... қаср ҳужрасидин чиқиб, меҳри жамоли *кавкабаси* билан анжуманни равшан қилмоқлиғи. (*Ф. Ш.*)
- КАВКАБАФШОН **كوكب افشان** *а.-ф., маж.* Кўз ёши тўкиш, йиғлаш; Кавкабафшон қилмоқ—Кўз ёши тўкмоқ, йиғламоқ.
- КАВКАБГУН **كوكب گون** *а.-ф.* Юлдузга ўхшаган, тиниқ, порлаб турган, чиройли.
- КАВКАБИСТОН **كوكبستان** *а.-ф.* Тиниқ очилиб, юлдузларни чарақлаб турган осмон [*айн.* юлдузлар].
- КАВКАБОЙИН **كوكب آيين** *а.-ф.* Юлдуздай, юлдузнамо, юлдузга ўхшаган; чарақлаган, порлоқ.
- КАВН **كون** *а.* Борлиқ, мавжудлик; дунё; Кавну макон (кавн ва макон), кавну фасод—Дунё, олам, борлиқ, коинот: Сенсен лутф била *кавну макон* ичида мавло, олам сенга мавло. (*Ф. С.*)
- КАВНАЙН **كونين** *а.* Икки дунё (у дунёю бу дунё).
- КАВОКИБ **كواكب** *а.* [бирл. **Кавкаб** **كواكب**] Юлдузлар.
- КАВСАР **كواثر** *а.* Жаннат булоғи (диний таълимотда—Жаннатдаги сероб, сувлари тамли деб ишонтирилган чашма (ҳавзи кавсар)).
- КАД **كد** *а.* Иш, меҳнат, юмуш; Қад айламак — Юмуш қилмоқ, иш ишламоқ;

Тамаввул касратидин бұлсанг андоқ-
Ки, Қорун дарғақида айлағай *кад*. (Б. В.)

КАДАР *کدر* а. Ғам, ғусса, қайғу.

КАДБОНУ *کدبانو* ф. Эрли хотини, рўзғор хотини, уй хў-
жаси:

Зеб ила турфа ҳарғиз олмас уй,
Бўлмаса анда турфа *кадбону*. (Ф. К.)

КАДУ *کدو* ф. 1. Қовоқ, ошқовоқ. 2. Сув қовоқ; қалан-
дарлар, гадолар тиланиб топган оқчаларини солиш
учун бўйинларига осиб оладиган қовоқлари:

Кундуз сенга бир гадои русий,
Хуршиддин илгида *кадуси*. (Л. М.)

КАДУАМРУД *کدوامرود* ф. Юмалоқ (қовоқ шаклдағи)
олмурут, кади ноқ:

Ширада зардолу этиб қанд ҳал,
Гўққи *кадуамруд*, кадуи асал. (Ҳ. А.)

КАДУ ҚАЧҚУЛ *کدو کچکول* ф. Тиланчилар (пул солиш
учун) ёнига осиб юрадиган қовоқ идиш.

КАДХУДО, КАДХУДОЙ *کدخدای* ф. 1. Хотинли
киши, эр, рўзғор бошлиғи; 2. Хукмрон, подшо.

КАДХУДОЛИҚ *کدخدالیق* 1. Уйланганлик, рўзғор бош-
лиқлиғи, эри ёки хотини борлик; 2. Бошлиқлик, му-
тасаддилик, хукмронлик:

Яна бўлди Каїхусравни покрый,
Жаҳон аҳлиға рой ила *кадхудой*. (С. Н.)

Кадхудолиқ айламак, -қилмоқ — Бошчилик, мутасад-
дилик қилмоқ, хукмронлик этмоқ:

Киши гар қилса минг йил подшоҳлиқ,
Жаҳон мулкига *айлаб кадхудолиқ*,
Чу тортар оқибат жоми фанони,
Борур дам фаҳм этар бир дамча они. (Ф. Ш.)

КАЕНИЙ *کیانی* ф. Эроннинг каён сулоласига мансуб
бўлган шоҳларнинг лақаби.

КАЕНИЙ НАЖОД **کيانی نژاد** *ф.* Қаёний сулоласи наслдан (*қ. каёний* **کيانی**).

КАЕНИЙ ТАХТ **کيانی تخت** [*ёки тахти каёний* **کيانی تخت**] *ф.* Каёнийлик тахти.

КАЕНИЙ ҚАДАҲ **کيانی قدح** [*ёки базми каёний* **بزم کيانی**] *ф.* Безакли қадаҳ ва дабдабали базм.

КАЕСАТ **کياست** *а.,-қ.* Киёсат.

КАЖ **کچ** *ф.* Эгри, қинғир.

КАЖДУМ **کزدوم** *ф.* Чаён.

КАЖКУЛОҲ **کچ کلاه** *ф.* Бош кийими (кулоҳ бурк)ни эгри кийган, олифта; *маж.* севгили маҳбуб.

КАЖРАВ **کچرو** *ф.,-қ.* Кажрафтор **کچرفتار**

КАЖРАФТОР, ҚАЖРАВ **کچرو** *ф.* Тескари (эгри) юрувчи; маккор, ҳийлагар; **Чархи кажрафтор** — Тескари, эгри айланувчи фалак.

КАЖТАБЪ **کچ طبع** *ф.-а.* Қинғир табиятли, қилиғи ёмон, фикри бузуқ.

КАЖХИРОМ **کچ خرام** *ф.* Эгри юрувчи.

КАЗЗОБ **کذاب** *а.* Ёлғончи, ўта ёлғончи.

КАЗОФ **کذافی** *ф.-қ.* Газоф.

КАЗО **کذا** *а.* Шундай, шу каби.

КАЙ **کى** *ф.* [*кўпл.* каён **کيан**] Улуғ подшоҳ; улуғ мартабали.

КАЙБУР **کيبر** *ф.* 1. Қамон ўқининг эни энлик (кенг) хили; 2. Узун, катта арра, ғўлабур арра:

Келиб арқоси онинг тез парра,
Ниҳоли умрни кесмакка арра.
Не парра ғам сипоҳи *кайбури* ул,
Балият қалъасининг кунгури ул. (*Ф. Ш.*)

КАЙВОН **کيوان** *ф.* 1. Зуҳал (Сатурн) юлдузи:

Тўрида ганжининг бир олий айвон-
Ки, ҳар бир чиндаги ўргамчи *кайвон*. (*Ф. Ш.*)

2. *маж.* Юксак осмон:

Мунгий кўрубон хати саводин,
Кайвон юзига сочиб мидодин. (*Л. М.*)

- КАЙД **كيد** *a.* Макр, ҳийла, айёрлик; Кайд қилмоқ — Макр қилмоқ, алдамоқ.
- КАЙЛ, КАЙЛА **كيله، كيل** *a.* Ғалла ўлчайдиган махсус идиш.
- КАЙФА **كيف** *a.* Қандай, қанақа; Камми била кайфи му-барҳан — Қанчалиги ва қанақалиги аниқ.
- КАЙФИЯТ **كيفيت** *a.* Ҳолат, бир нарсанинг ҳоли, хосса-си, сифати.
- КАЙҚУБОДИЙ **كيقبادى** *ф.* Кайқубодга мансуб, шо-ҳона.
- КАЛАПУШ **كلنه بوش** *ф.* Дўппи.
- КАЛБАК **كلبك** *a.* Қучук, ит.
- КАЛИЗ **كليز** *ф.* Асалари.
- КАЛИМ **كليم** («И» си чўзиқ) *a.* Сўзловчи; ҳамсуҳбат, ҳамгап (Калим — Мусо пайғамбарнинг лақаби, диний афсонада Тур тоғига чиқиб худо билан сўзлашган дейилади; уни Калимуллоҳ деб ҳам атайдилар).
- КАЛИМ **كليم** *a.* [бирл. калима **كلمه**] Сўзлар, калима-лар. Жавомиул-калим — Чуқур маъноли сўзларни ўз ичига олувчи.
- КАЛИМА **كلمه** *a.* [кўпл. калим, калимот **كلمات**] Сўз; нутқ.
- КАЛИМОТ **كلمات** *a.* [бирл. калима **كلمه**] Қалмалар, сўзлар.
- КАЛИМУЛЛОҲ **كليم الله** *a.* Худо билан сўзлашган (Мусо пайғамбар лақаби).
- КАЛИСО, КИЛИСО **كليسا** *юн.* Христианлар ибодатхо-наси, черков.
- КАЛОЛ, КАЛОЛАТ **كلال، كالات** *a.* Ҳориш, ҳорғинлик, чарчаш; оғирлик, малол.
- КАЛОМ **كلام** *a.* Сўз, гап, нутқ; Илми калом — Эътиқо-дот илми; Каломи фасиҳ — Фасоҳатли (очиқ ва гў-зал) сўз; Каломи жонфисо — Рухлантирувчи сўз; Каломи мухтасар — Қисқа сўз; Каломи салоҳ аф-зой — Яхшиликка йўлловчи сўз.
- КАЛОМУЛЛОҲ **كلام الله** *a.* Оллонинг сўзи; Қуръон.
- КАЛЪАДАМ **كالعدم** *a.* Йўқдай, йўқ каби.
- КАЛОҒ, ҚУЛОҒ **كلاغ** *ф.* Ола-қора.
- КАМАНД **كمنده** *ф.* 1. Бўғов, сиртмоқ; тузоқ, ов илти-

радиган нарса; арқон; 2. *маж.* Севгилининг сочи; Каманди ҳам-баҳам — Ҳалқа-ҳалқа (қатма-қат буралган) каманд; *маж.* севгилининг жингалак-жингалак сочи; Каманди зулф — Зулф сиртмоғи, соч ўрни.

КАМАР *کمر* *ф.* 1. Бел; 2. Белбоғ, камар; 3. Тоғ, ёки сув камари:

Итикликда ҳар хора тоши анга,
Камарда келиб «дурбоши» анга. (*С. И.*)

КАМАРБАНД *کمر بند* *ф.* 1. Камар, белга боғланадиган; 2. Хизматкор, ходим.

КАМАРБУР *کمر بر* *ф.* Қориз (ер тагидаги сув йўли) кавловчи.

КАМАРГОҲ *کمرگاه* *ф.* Ўрта — бел:

Қўпориб кийирди мадоро била,
Камаргоҳига тегру хоро била. (*С. И.*)

КАМБАҲОЛИФ *کم بهاليف* Қадрсизлик.

КАМИН *کمين* I *а.* Пана жой, хилват жой (пистирма):

Ва Шопур сайёдни ҳалок қилиб,
Каминдоғи сайдларни олиб,
Хусравга тортқонлари. (*Ф. Ш.*)

Камин этмак — Паналанмоқ, панада турмоқ, беркиниб турмоқ.

КАМИН *کمين* II *ф.,-қ.* Камина *کمينه*; Камин иш — Кичкина иш, озгина иш; Камин ходим — Энг кичик ходим.

КАМИНА, КАМИН *کمين، کمينه* *а.* Кичик, арзимайдиган, ҳақир, тубан даражадаги.

КАМИНГАҲ, КАМИНГОҲ *کامينگاه* *ф.* Пана, пасқам жой, яширинадиган жой, пистирма жойи.

КАМИЯТ *کميّت* *а.,-қ.* Камм. *کم*

КАММ *کم* *а.* Миқдор, қанчалик; Камми била кайфи — Бирор нарсанинг миқдори билан ҳолати (қанча ва қанақалиги).

КАМОЛ *کمال* *а.* [*кўпл.* камолот *کمالات*] Тўлалик, етуклик, етишганлик, мукаммаллик, пуқсонсизлик;

талант; фазилат; Камоли маърифат — Илму фазлда мукамаллик; Камол тутмоқ — Камолга етмоқ; Камоли хирад — Ақл комиллиги; Камол аҳли — Илм-ҳикмат эгалари, олимлар.

КАМОЛОТ **کمالات** *а.* [бирл. камол **کمال**] *қ.* камол. **کمال**

КАМОН **کمان** *ф.* Камалак, ёй, рақс; Тийру камон — Уқ ва ёй.

КАМОНАБРУ **کمانابرو** *ф.* Қоши камонга ўхшаш, эгма қош.

КАМОНГАР **کمانگر** *ф.* Камон (камалак) ясовчи уста.

КАМОНГАРЛИК **کمانگرلیک** камон (камалак) ясовчилик:

Мавлоно Бақонӣ камонгарликка машҳурдур. (*М. II.*)

КАМОНҚАШ **کمانکش** *ф.* Камон отувчи, ёй отувчи мерган:

Йиқилғоч бу ҳамул юз рўйтанваш-

Ки, бозу узра эрдилар камонкаш. (*Ф. III.*)

КАМОНХОНА **کمانخانه** *ф.* Камон отиш машқ қилинадиган уй:

Ул саодат буржиннинг жуёши... камонхонада
бир ой варзиш қилғонидин сўнгра. (*М.*)

Қошу киприкларинг кўнглум уйин қилди камонхона.
(*Б. В.*)

КАМОҲИЙ **کماهی** *а.* Худди ўшандай, ўз ҳолида, айнан, тўлиқ: Таги туги билан, моҳияти билан:

Бу ишта эл не билсун камоҳий. (*Л. М.*)

Билиб ул хаста ҳолотин камоҳий. (*Ф. III.*)

Белин камоҳий топмоқ — Белини аниқ топмоқ; Камоҳий англамоқ — Таги туби билан аниқ англамак.

КАМОҲИ **کماهی** *а.-ф.* Балиққа ўхшаш, балиқ монанд.

КАМХИЗМАТЛИК **کم خدمت لیغ** Хизматни оз қилишлик.

КАН **کن** *ф.* Сўз бирикмасида «кавловчи, қазувчи» маъносида келади: **Кўҳқан** — Тоғ қазувчи; **Нақбкан** — Ер остидан йўл қазувчи, тешиқ қазувчи.

КАНЗ **کنز** *а.* [*кўпл.* кунуз **کنوز**] Хазина, тўпланган мол-ашё.

КАНИЗ **کنيز** *ф.* Чўри, хизматчи хотин.

КАНИЗАҚ **کنيزک** *ф.* Ёш чўри, ёш хизматчи аёл; Эгаси томонидан севилган чўри.

КАННОФА **کنافه** *а.* Бир турли ҳайвон. Навоий «Шатранжи кабир» доналаридан бири деб келтирган.

КАНОР, ҚАНОРА **کنار، کناره** *ф.* 1. Қирғоқ, чет:

Бода ғам дафъи қилур кайфиятин десанг билай,
Ол иликка жому арқом *каноридин* ўқу. (Ф. К.)

2. Қучоқ, қучоқлаш:

Ҳукамо айлаб амр бўсу *канор*,

Ўзга ишдин буюрмиш эрди *канор*. (С. С.)

Қанора тутмоқ — Четламоқ, ўзини олиб қочмоқ; холи бўлмоқ; **Қанора қилинмоқ** — Четлатилмоқ; **Қанора қилмоқ** — четлашмоқ; **Қанора тутмоқ** — Четга, қирғоққа чиқмоқ; **Қанор истамак** — Четланишни, бир томонга кетишни истамоқ.

КАПАНАҚ **کپناک** *ф.* Жундан қилинган устки кийим, жул (босма) чакмон; дарвишларнинг жул кийими:

Салтанат хилъятидин ортуқ эрур дайрда маст,
Судрасам бода гадолиғида йиртуқ *капанак*. (Ғ. С.)

КАРАГ **کراک** *ф.* Булдуруқ қуш:

Караг хайлига қарчиғой дармиён,

Алар чўжа янглиғ, бу бир мокиён. (С. И.)

КАРАМ **کرم** *а.* Яхшилик, олижаноблик, эҳсон, марҳамат, сахийлик; **Соҳиб карам** — Сахий, олижаноб, марҳаматли; **Қарам фarti** — Ўта яхшилик; сахийликнинг зиёдалиғи; **Қарам айламак** — Яхшилик қилмоқ:

КАРАМҚИШ **کرم کيش** *а.-ф.* Қарам қилувчи.

КАРАТ **کرت** *а.* Карра, марта.

- ҚАРАШМА *کرشمه* *ф.* Нозик кўз қараши, жилва, ноз.
- КАРБОС, КИРБОС *کرباس* *ф.* Жайдари пахта ипидан тўқилган дағал мата, бўз.
- КАРГ, ҚАРГАДАН *کرگدان* *ф.* Қаркидон (говмиш ва филга ўхшаш ҳайвон).
- КАРДА *کرده* *ф.:* Карда нокарда *کرده ناکرده* Қилинган, қилинмаган.
- КАРИ, ГАРИ *گری* *ф.* Ярарли, арзийдиган; Кари (гари) қилмас — арзимас.
- КАРИМ *کریم* *а.* Қарамли, сахий, олижаноб (хотин жинси карима); Карим хилқат — Зоти яхши; Карими мутаол — Марҳаматли улуғ (зот).
- КАРИМУЛ-АХЛОҚ, КАРИМУЛ-ХУЛҚ *کریم الاخلاق*, *کریم الخلق* Гўзал ахлоқли, хулқлари яхши, хуш хулқ.
- КАРИҲ *کره* *а.* Хунук, кўнгил айнитқич; жирканч.
- КАРИХУЗ-ЗОТ *کره الذات* *а.* Еқимсиз, хунук, жирканч, асли ёмон.
- КАРҚДАН *کرگدان* *ф.,-қ.* Карг. *کرگ*
- КАРҚАС, ҚАРҚАС *کرگس* *ф.* Ҳалимтик ейдиган, узоқ умр кўриши билан шуҳратланган қуш.
- КАРМ *كرم* *а.* Узум токи.
- КАРОМАТ *كرامت* *а.* [*кўпл.* каромот *كرامات*] Гўё авлиё (худога яқин кишилар) томонидан содир бўлади деб ҳисобланган хориқул-одда иш-ҳаракат (мўъжиза).
- КАРОМАТГҲЙ *كرامت گوی* *а.-ф.* Каромат кўрсатувчи:

Э кароматгўй, ишим оғози худ исён эди,
Шамъи раҳмат партави еткайму анжомига айт.
(Н. Ш.)

- КАРОН, ҚАРОНА *کرانه، کران* *ф.* Чет, чегара, қирғоқ;
Бекарон — чегарасиз, ҳадсиз.
- КАРОНА *کرانه* *ф.,-қ.* Карон *کران*
- «КАРРАМНО» *کررمانا* *а.* Мукаррам қилдик — Қуръонда инсон ҳақидаги бир оятга ишора.
- КАРРАНОЙ *کرناي* *ф.* Карнай (чолғу):

Яна карраною ковурго уни,
Қилиб ошкоро қиёмат куни. (С. И.)

КАРРОР **كارار** *a.* Бирор ишни қайта-қайта ижро этувчи.
КАРРУ ФАР **كروفر** *ф.* 1. Дабдаба, ҳашамат; 2. Қибр-ҳаво; 3. Шовқин-сурон; **Карру фар солмоқ** — Шовқин-сурон солмоқ.

КАРҲ **كره** *a.* Еқимсизлик:

Яна дағи машаққатлар борким, айтилса сўз риштаси узолғой ва мужиби *карҳ* ва малолат бўлғой... (В.)

КАС **كس** *ф.* Киши, шахс, кимса; **Бекас** — Ҳеч кимсаси йўқ, кимсасиз.

КАСБ **كسب** *a.* 1. Урганиш, ҳосил қилиш, эгаллаш; 2. Хунар, машғулот; **Касб айламак** — Урганмоқ, билмоқ, эгалламоқ; **Касб ўлмоқ** — Ҳосил бўлмоқ, қўлга келмоқ; **Касби ойини саодат қилмоқ** — бахт-саодатга эришмоқ:

Кимки ҳақ оллинда тоат қилмоғон,
Касби ойини саодат қилмоғон. (Л. Т.)

Касби улум — Илмларни ҳосил қилиш, билим олиш;
Касби ҳаво — Ҳаво олиш, сайр этиш, яйраш, роҳат қилиш:

КАСИР **كثير** *a.* Кўп, мўл.

КАСИРУЛ-ВУҚУЪ **كثيرالوقوع** *a.* Тез-тез (кўп) юз берадиган.

КАСИФ **كثيف** *a.* 1. Тўлиқ, қуюқ; 2. Дағал, қўпол; ғализ; ифлос; **Жирми касиф** — Йўғон гавда:

Юзи ранги хурмо масаллик *касиф*,
Маҳосини намудори хурмоға лиф. (С. Н.)

КАСОЛАТ **كسالت** *a.* Сустлик, бўшашганлик, ланжлик, ялқовлик:

Табиатки, хўйи *касолат* дурур,
Тараддуд анга саъб ҳолат дурур. (С. Н.)

КАСОФАТ **كثافت** I *a.* 1. Тўлиқлик, қуюқлик; 2. Дағаллик, ғализлик; 3. Ифлослик.

КАСОФАТ **كسافت** II *a.* 1. Хиралик, тиниқ эмаслик; 2.

Тутилиш (ой ёки қуёш тутилиши); **Касофат этмак** — Тутилмоқ (ой ёки қуёш ҳақида).

КАСР **كسر** *а.* Синиш, ушалиш; синиқлик, шикасталик;

Касри нафс — Нафс шикасталиги, камтарлик.

КАСРА **كسره** *а.* Араб алифбесиди ундош ҳарфларнинг остига қўйиладиган белги бўлиб, қисқа «и» унлисини кўрсатади [зер ҳам дейилади].

КАСРАТ **كثرت** *а.* Кўплик, кўпчилик; Мўллилик; кенглик; **Касрати ҳасаб** — Шараф ва фазилатнинг кенг ва мўллиги.

КАТИФ **كتف** *а.* Кифт, елка.

КАТМ **كتم** *а.* Яшириш; яширинлик; парда; **Катми адам** — Йўқлик пардаси.

КАТОН, КАТТОН **كتان** *ф.* Қанопдан тўқилган кийимлик (катон тўё ойдинга чидамай, тез йиртиллар эмиш):

Фигонким, ойни ёд этмак зарар қилди *катонимға.*
(Б. В.)

Асрадинг *каттон* кафан қилмоқ учун не судким,
Ҳашр бозорида беқийматдурур мундоқ матоъ. (Ғ. С.)

КАТОНИЙ **كتانى** *ф.* Катондан тикилган кийим.
[қ. Катон **كتان**]

КАТОРА **كتاره** *ф.* Ўткир қилич ва ханжар;
Итик ҳар хора андоққим *катора.* (Ғ. Ш.)

КАТТОН **كتان** *а.-қ.* Катон.

КАТУН **كتون** *а.* Бир турли газлама:

Қим кафани ёд этар, андин ўлук огоҳроқ,
Гар либосин билсақим, эрур катон ёхуд *катун.* (Ғ. С.)

КАФ **كف** I *ф.* Кўлик; **Каф сочмоқ** — 1) Оғиздан кўлик сочмоқ; 2) *маж.* Жаврамоқ.

КАФ **كف** II *а.* Қўл капи; оёқ капи (ости); **Кафи пой** — Оёқ капи, оёқ ости.

КАФЛИЗ **كفليز** *ф.* 1. Қапгир; 2. Чўмич:

Қазон йўқки, ул анда *кафлиз* эмастур-
Ки, бўлсун юзига қазонлар қароси. (Н. Ш.)

КАФОРАТ **كفارت** *а.* Қилинган гуноҳни ювиш учун эваз қайтариш.

- КАФОФ **كفوف** *a.* Тўяр-тўймас миқдордаги овқат, эҳтиёжга яраша хўрак; **Рўзгор кафофи** — Кун кечиришга еткудек овқат.
- КАФФА **كفه** *a.* 1. Тарози палласи; 2. *маж.* Эски астрономияга кўра кўждаги ўн икки буржнинг еттинчиси, деб фараз қилинган Мизон буржи; **Каффаи мизон** — Тарози палласи.
- КАФЧА **كفچه** *ф.* Гажак бошли илон.
- КАФШ **كفش** *ф.* Кавуш.
- КАЧКУЛ **كچكول** Гадой ва қаландарлар ёнларига осиб юрадиган қовоқ идиш.
- КАЧЧА **كچه** *ф.* [тўғриси: **Гача, гачча** — шу сўзларга қаралсин]:
Тенг ўлди булбулу зоғ ушбу боғ аро, яъни
Фасоҳат ичра тили *каччаву* қаро ҳинду. (*Н. Ш.*)
- КАШ **كش** *ф.* Сўз бирикмасида тортувчи, олувчи маъносида келади; **Балокаш** — Азоб тортувчи; **Жафокаш** — Жафо тортувчи, мазлум; **Дардкаш** — Дард тортувчи, дардли.
- КАШАФ **كشف** *a.* Ташбақа.
- КАШИДА **كشیده** *ф.* Кашта, гул тикиш.
- КАШИДАЛИК **كشیده لیک** Каштали, кашта тикилган, гул тикилган.
- КАШИШ I **كشیش** *ф.* Тортиш, жалб этиш.
- КАШИШ II **كشیش** *ф.* Монах, тарки дунё қилган (христиан динида).
- КАШНИЗ **كشینیز** *ф.* Кашнич.
- КАШОН **كشان** *ф.* Тортадиган; **Кашон айламак** — Тортмоқ.
- КАШФ **كشف** *a.* Очиш, топиш; **Кашф этмак** — Очмоқ, топмоқ; **Кашфи роз** — Сир очиш.
- КАШШАМСИ **كاشمس** *a.:* Кашшамси нисфун-наҳор — Туш пайтидаги қуёшдай.
- КАШШОФ **كشاف** *a.* Очувчи, кашф этувчи, маъно ечувчи.
- КАШШОФА **كشافه** Бир ҳайвон номи.
- КАЪБ **كعب** *a.* Тўпик; ошиқ.
- КАЪБА **كعبه** *a.* Макка шаҳридаги зиёратгоҳ, мусулмонлар қибласи.

ҚАЪБАТАЙН *كعبتين* *а.* Икки қаъба: 1. Мажка ва Қуд-
дусдаги зиёратгоҳ; 2. «Нард» ўйинидаги икки сўнгак.

ҚАЪС *كاس* *а., -қ.* Кос *كاس*

ҚАҲ, ҚОҲ *كاه, كه* *ф.* Сомон; **Қаҳ барги** — Сомон парча;
маж. Сариф.

ҚАҲГИЛ *كهل* *ф.* Сомонли лой.

ҚАҲДУД *كهود* *ф.* Сомон тутуни, сомон тутатишдан
лайдо бўлган аччиқ тутун.

ҚАҲҚАШОН *كهكشان* *ф.* Осмонда узунасига кўринади-
ган оқ йўл, сомон йўли.

ҚАҲРАБО *كهربا* *ф.* 1. Бир турли сариф тош (сомонни
ўзига тортиш хоосаси борлигидан шундай аталган);
2. *маж. Сариф.*

ҚАҲРАБОВАШ *كهرباوش* *ф.* Қаҳрабога ўхшаш сариф.

ҚАҲРАБОГУН *كهرباغون* *ф.* Қаҳрабо ранг, қаҳрабодай
сариф.

ҚАҲРАБОЛИҚ *كهرباليق* Тортишлик, жазб этишлик;
Сарғишлик.

ҚАҲФ *كهف* *а.* Ғор; сиғинадиган жой; **Асҳоби қаҳф** —
Ғорда бирга бўлганлар; Узоқ муддат ғорда ухлаб
қолган етти биродар (бири ит экан); **Қаҳф ити** — Ғор-
да биродарлар билан бирга бўлган ит.

ҚАҲФУЛ-АНОМ *كهفالانام* *а.* Кишилар таянчи, паноҳи.

КЕВУРМАҚ, КИЮРМАҚ *كيورماق* Қиритмоқ:

Йиғиштурдилар элни таклиф ила,
Кевурмакка хандаққа тахвиф ила. (С. И.)

КЕД *كيد* *ҳ.* Ҳинд рожаси (подшоҳи)нинг номи.

КЕЖИМ [кечим] *كيجيم* Уруш вақтида отга кийдирила-
диган ўқ ўтмас махсус ёпиқ.

КЕЖИМЛИК *كيجيمليك* Кежим кийдирилган.

КЕЗЛАМАҚ *كيزلاماق* Яширмоқ, беркитмоқ:

Ва лекни учодин ўтуб тизлари

.. Йўқ имкон очуқ узвни *кезлари*. (С. И.)

КЕЙ *كي* Шеърда вази талабига кўра «ки эй» шаклининг
қиоқаргани (к-эй шакли ҳам бор).

КЕМА *كيمه* : **Кема тийри**— Кеманинг ўртасига ўрна-
тилган узун хода.

КЕМУР **کیمور** қ. Күмур.

КЕМУХТ **کیمخت** ф. От, эшак сағрисидаң ишланған чарм (кўн).

КЕН **کين** Кейин, орқа; Кенида — орқасида.

КЕНТ **کينت** Катта қишлоқ.

КЕРИШ, КИРИШ **کيريش** Ей ипи (гириш):

Риштаи ашким *керишдур* эгма қаддим ёсиға. (Н. Ш.)

КЕСГАН **کيسگان**: Кесган наъл — Баданға наъл шаклида ўйилған тамға, нақш:

Дарду гам бўстонининг товусидур кўнглум қуши,
Гул бўлуб жисмимда *кескан наъл* ҳар ёндан анга.

(F. C.)

КЕСМА **کيسمه** Хотин-қизларнинг икки чеккасидаги, зийнат учун кесилған сочлари, гажак:

Муқаввас қошиға чекиб вўсма ҳам,
Қўюб хол ҳам, синдуруб *кесма* ҳам. (С. И.)

Эй Навоий, вўсма бирла *кесма*дин топқунг фириб,
Гар малакдурким, бўлур шайтон сифатлар маҳзали.

(F. C.)

КЕСМАК **کيسماک** 1. Кесмоқ; 2. Уймоқ, ўйиб тамға, белги солмоқ:

Кўкрагимда *кескан* янги алифлардин кўнглаким хат-хат қон. (Ф. К.)

КЕТАРМАК **کيتارماک** Кеткизмоқ, йўқ қилмоқ, йўқотмоқ:

Дайр пири ўзлукум қайдин кетарди, ваҳ, не тонг. (Ф. К.)

КЕЧА ИШНАР ҚУРТ **کيچه ايشنار قورت** Тунда ялтираб кўринадиган қурт.

КЕЧИМ **کيچيم** қ. Кежим.

КЕШ **کيش** ф.,-қ. Киш I, II.

КЕФТА **کيفته** ф. Чарчаш, зерикиб чарчаш, ҳориш; Кефта ўлмоқ—Чарчамоқ, зерикмоқ.

КИБАР **کبر** а. Улуғлик, қарилик; Кибари синн — улуғ ёшлик, мўйсафидлик.

КИБОР **کبار** а. [бирл. кабир **کبير**] Катталар; улуғ кишилар.

КИБРИЕ **کبريا** а. Улуғлик, буюклик.

КИБРИТ *كبريت* *a.* Олтингургурт, гургурт; Кибрити аҳмар— Қизил гургурт [эски кимёгарлар тушунчасида— қандайдар фавқулодда бир таъсир (жуч)га эга деб фараз этилган маъҳумий модда, иксир (шу сўзга қаралсин)].

КИВУРМАҚ *كيوورماق* *қ.* Кижурмак. *كيورماق*

ҚИГУРМАҚ *كيگورماق* *қ.* Кижурмак *كيورماق*

КИЕСАТ *كياست* *a.* Зийраклик, закийлик; огоҳлик, фаросат.

КИЗ *كيز* Кигиз, намаг:

Қаро кизлар буюнлариға солиб -
Ки, юздин кизу киздин юз буюлиб. (Ф. Ш.)
Фалак буюлмади чунки ҳуршидсиз,
Булутдин недин ости буюниға киз. (С. И.)

КИЗБ *كذب* *a.* Ёлғон; Кизби маҳз — Фирт ёлғон; Кизб олойиши — Ёлғон ифлослиги.

ҚИЙГУЛУК *كייگولوک* Қийнмлик; либос.

ҚИЙН, КИН, ҚИЙНА, ҚИНА *كينه*, *كين*, *ф.* Кек, ўч, душманлик, кўролмаслик, нафрат; жанг; Қийну (кину) разм, кийну (кину) жидол—Уруш, жанжал, ғавғо; Ҳангоми кин— Жанг пайти.

ҚИЙНА, ҚИНА *كينه* *ф.,-қ.* Қийн, кин. *كينه*, *كين*

ҚИЙНАВАР, ҚИНАВАР *كينهور* *ф.* Кек сақловчи, душманлик қилувчи, ўч олувчи, кўролмовчи, қасосчи.

ҚИЙНАГУЗОР *كينه گذار* *ф.,-қ.* Қийнавар

ҚИЙНАҚАШ, ҚИНАҚАШ *كينه کش* *ф.,-қ.* Қинавар *كينهور*

ҚИЙНАПАРДОЗ, ҚИНАПАРДОЗ *كينه پرداز* *ф.,-қ.* Қийнавар *كينهور*

ҚИЙНАСАНЖ, ҚИНАСАНЖ *كينه سنج* *ф.,-қ.* Қийнавар *كينهور*

ҚИЙНАХОҲ, ҚИНАХОҲ *كينه خواه* *ф.,-қ.* Қийнавар. *كينهور*

ҚИЛҚ *كلک* *ф.* Қамиш қалам; Қилки нуктапош— Нозик маъноли сўз ёзувчи қалам; Қилки сунъ—Яратиш қалами; *маж.* худонинг қудрати; Қилки тақдир, қилки қазо — Тақдир қалами, азалда ёзилгани; Қилки фусунпардоз — Ажойиб сўзлар ёзувчи қалам.

ҚИМЕ, ҚИМИЁ *كيميا* *a.* Мис, қалайн каби маъданни (ҳатто тупроқни) олтинга айлаштириш тушунчаси;

маж. Ажойиб нарса, ноёб, нодир нарса; ғилу ғашдан ариган, покиза; *Кимёйи вужуд* — вужуд кимёси (покловчиси, сараловчиси):

Чу ҳиммат эрур *кимёйи вужуд*-
Ки, андин топар эътибор аҳли жуд. (С. И.)

КИМЕГАР *کیمیگر* *а., ф.* Кимё билан шуғулланувчи (алхимик).

КИМСОН *کیمسان* Олтинга ўхшаш ялтироқ сариф модда бўлиб, майдалаб, нарсаларга олтин тусли бўёқ бериш учун ишлатилади; бронза:

Ки *кимсондин* олтунни фарқ айлагай,
Қизил тобадин кунни фарқ айлагай. (С. И.)

КИМСОНЛИФ *کیمسان لیغ* «Кимсон» билан ҳалланган, ялтироқ (*қ.* Кимсон *کیمسان*), бронза берилган.

КИМХО *کیمخا* *ф.* Кимхоб, ипакдан тўқилган мато.

КИН *کین* *ф.,-қ.* Кийн. *کین*

КИНА *کینه* *ф.,-қ.* Кийна.

КИНАВАР *کینه ور* *ф.,-қ.* Кийнавар.

КИНАГУЗОР *کینه گذار* *ф.,-қ.* Кийнагузор.

КИНАКАШ *کینه کش* *ф.,-қ.* Кийнакаш.

КИНАПАРДОЗ *کینه پرداز* *ф.,-қ.* Кийнапардоз.

КИНАСАНЖ *کینه سنج* *ф.,-қ.* Кийнасанж.

КИНАХОҲ *کینه خواه* *ф.,-қ.* Кийнахоҳ.

КИНХОҲ *کین خواه* *ф.,-қ.* Кийнахоҳ.

КИНОЯ *کنایه* *а.* Киноя, пичинг, қочирим; кесатиқ.

КИНОЯТ *کنایت* *а.,-қ.* Киноя. *کنایه*

КИНАСИГОЛ *کینه سگال* *ф.* Кек сақловчи.

КИРГАСЕН *کیرگاسین* Киргайсен: То дашти фаноға *киргасен* шод. (Л. М.)

ҚИРДИГОР *کردگار* *ф.* Яратувчи (худо).

ҚИРДИГОРО *کردگارا* *ф.* Эй яратувчи (эй худо).

ҚИРДОР *کردار* *ф.* Қўшма сўз таркибида қилиқ, иш, равиш, тарз, кўриниш маъноларида келади; **Азокирдор**— Аза тутган, азадор; **Асадкирдор**— Арслонга ўхшаш шижоатли; **Бадкирдор**— Ёмон қилиқли; ёмон табиатли; **Доя кирдор**— Дояларча, доядек меҳрибон.

ҚИРЕС *كرياس* *ф.* [Гирёс қ.] 1. Дарвоза, остона; 2. Подшоҳ саройи; боргоҳ, қаср; Қирёси нилий тоқ— кўк тоқли боргоҳ; *маж.* Осмон:

Бир важаб ер қолмоғи офоқ аро,
Балки бу қирёси нилий тоқ аро. (*Л. Т.*)

ҚИРИ *كرى* *ф.* Киройи, арзирли; Кири айламас—арзимас.

ҚИРИШ *كيريش* *қ.* Кериш.

ҚИРМ *كرم* *ф.* Қурт, чуволчанг; Кирми шабтоб— Қоронғуда ялтираб кўринадиган қурт.

ҚИРОМ *كرام* *а.* [*бирл.* карим *كريم*] Карамли, саховатли, буюк, азиз, муҳтарам (кишилар).

ҚИРОМИН-НОС *كرام الناس* *а.* Кишиларнинг ҳурматлиси.

ҚИРОМАНД *كرامند* *ф.* Қийматли; азиз; иззатли.

ҚИРОМИЙВАШЛИҒ *كرامى ووش ليغ* Азизлик, ҳурматга сазоворлик.

ҚИРОМУЛ-ҚОТИБОН *كرام الكاتبين* *а.* Ислом тушунчасига кўра — мусулмонларнинг икки елкасида ўтирган икки фаришта (ўнг елкадагиси савоб ишларни, чап елкадагиси гуноҳ ишларни ёзиб борар эмиш).

ҚИРОЯ *كرايه* *ф.* Кира, ёллаш; ёлланиш ҳақи, ижара ҳақи.

ҚИРОЯНДАЛИҚ *كرايه نده ليق* Лойиқлик, арзирлик.

КИРПИЧ *كربيچ* Гишт:

Фалак бошингни *кирпич* муттакоси қилғуси гар худ,
Бу дам хуршид хиштидин бошингга муттако етгай.
(*Ф. К.*)

ҚИСА, ҚИССА *كيسه* *ф.* 1. Ҳамён; чўнтак; 2. Сипоҳларнинг хат солиш учун камарларига осиб юрадиган ғилофлари.

ҚИСАДЎЗЛУҚ *كيسه دوزلوق* Қиса (хат солинадиган ғилоф) тўқувчилик.

ҚИСВАТ *كسوت* *а.* Кийим, уст-бош; Қисвати куффор—кофирлар кийими.

ҚИТМОН *كتمان* *а.* Яшириш; яширин сақлаш.

ҚИТОБА *كتابه* *а.* Қабр тошига, катта дарвозаларга ва бино деворига ёзилган ёки ўйилган йирик ёзув:

Уқуғон элни ҳалок айлагай *китобасида*
Ичимдагини аён қилса, қабрим узра тошим. (F. C.)

КИТОБАТ **کتابت** *a.* Ёзиш, кўчириб ёзиш; хат ёзиш; ёзув;
Китобат қилдурмоқ — Ёздирмоқ, бирор асарни кўчир-
тирмоқ:

Номасини бўйнулма осдим—дардима берди шифо,
Ул *китобат* ҳирзи жон эрмиш, деманг мактуб эмиш.
(Ф. К.)

КИТФ **کتف** *a.* [кўпл. актоф **اکتاف**] Кифт, елка.

КИФЛ **کفل** 1. Бирор нарсанинг ҳиссаси; 2. От, туя каби
миниладиган ҳайвон устига ёпиладиган гиламча.

КИФОЯТ **کفایت** *a.* Кифоя, етарли, етқудек.

КИФТА **کیفته** *ф.* Четланиш, узоқланиш; **Кифта ўлмоқ** —
Четда қолмоқ, айрилиб қолмоқ.

КИШ, КЕШ **کیش** I *ф.* 1. Одат, феъл-атвор; 2. Йўл, мас-
лак; дин; **Вафокиш** — Вафога одатланган, вафоли.

КИШ, КЕШ **کیش** II *ф.* 1. Териси пўстин, ёқа ва телпак-
ка ишлатиладиган қора тусли ҳайвон (қундузнинг
бир тури); 2. Қора пўстин, қундуз пўстин.

КИШ **کیش** III. *ф.* Ўқдон.

КИШВАР **کشور** *ф.* Мамлакат; вилоят.

КИШВАРГИР **کشورگیر** *ф.* Мамлакат олувчи, жаҳон-
гир, подшо.

КИШВАРКУШО-КУШОЙ **کشورکشای، کشوکشای** *ф.* Мам-
лакат забт этувчи, жаҳонгир, подшо.

КИШВАРОРОЙ **کشورآرای** *ф.* Мамлакатни безовчи, обод
этувчи, подшо.

КИШВАРПАНОҲ **کشورپناه** *ф.* Мамлакат ҳомийси, под-
шоҳ.

КИШВАРСИТОН **کشورستان** *ф.,-қ.* Кишваргир

КИШВАРСИТОНЛИГ **کشورستانلیغ** Мамлакат олувчи-
лик, подшолик.

КИШВАРХУДО-ХУДОЙ **کشورخدا، خدای** Мамлакат эга-
си, подшо.

КИШТИ **کشتی** *ф.* Кема; Киштигйбода — *маж.* Май қуйи-
ладиган қайиқ шакл қадаҳ; **Кишти ҳилоли** — Ингичка
ой шакл кема; *маж.* шу шаклдаги май қадаҳи:

Епибон эгнига қоплон териси,
Тутубтур илгига кишти ҳилоли. (Ф. К.)

ҚИШТИБОН **کشتی بان** *ф.* Кемачи, кемани бошқарувчи.
ҚИШТИБОНЛИҒ **کشتی بان لیغ** Кемачилик, кемани бошқарувчилик.
ҚИЮРМАҚ **کیورماک** Қиритмоқ, киргизмоқ:

Киюрдилар ул навъким аҳраман,
Шукуҳ, олдилар шаклидин анжуман. (С. И.)

ҚОБИН **کابین** *ф.* Никкоҳ олдида эр томонидан хотинга тўланиши шарт қилинган мол-маблағ, маҳр.

ҚОВ **کاو** *ф.* Сўз бирикмасида ковловчи, қазувчи маъноларида келади; **Хораков** — Тош қазувчи, тош ковловчи.

ҚОВЕНИЙ, ҚОВИЕНИҒ **کاو یانی** *ф.,-қ.* Дирафш **درفش**

ҚОВИШ **کاویش** *ф.* Ковлаш, қазиш, чуқурлаш.

ҚОВ-ҚОВ **کاو کاو** *ф.* 1. Ковлаш, қазиш; 2. Диққат билан қидириш, текшириш.

ҚОВУРҒО **کاور کا** Катта ноғора:

Яна қарраною *ковурго* уни,
Қилиб ошкоро қиёмат кунни. (С. И.)

ҚОЖ **کاج** *ф.* Шапалоқ, шаппати; **Қож урмоқ**—Шапалоқламоқ, шаппати урмоқ.

ҚОЗ, ҚОЗА **کازه، کاز** *ф.* Қапа, чайла, овчилар овни пойлаб ўтиришга ҳашакдан қилинган чайла.

ҚОЗИБ **کاذب** *а.* Ёлғончи.

ҚОЗИБВАШ **کاذب ووش** *а-ф.* Ёлғончинамо.

ҚОИНОТ, ҚОЙИНОТ **کائات** *а.* Бутун борлиқ олами, олам, дунё, жаҳон.

ҚОЛА, ҚОЛОУ **کاله، کالو** *ф.* Мол-мулк, ашё, асбоб-анжом; бойлиқ.

ҚОЛБАД, ҚОЛБУД **کالبد** *ф.* Говда, жисм, тана; қолип:

Кетиб мағзидин фаҳму ҳушу хирад,
Қолиб руҳсиз бир қуруқ қолбад. (С. И.)

ҚОЛО **کالا** *ф.,-қ.,* Кола **کاله**

КОМ **كام** I ф. 1. Тилак, истак, мақсад; 2. Баҳра, баҳра олиш;

Коми дил — Қўнгил истаги, баҳра, лаззат; Коми бутмак — *маж.* Умр тамом бўлмақ; Ком сурмак — Давр сурмоқ; Фароғатли ҳаёт кечирмоқ; Ком топмоқ — Мақсадга эришмоқ; Ком этмак — Тиламоқ, мақсад қилмоқ; Кому ноком — Хоҳ-нохоҳ, истар-истамас; Комраво қилмоқ — Тилакка етказмоқ; Кому фароғ — Истак ва тинчлик; Коми шухуд — Тасаввуфда худони кўриш (мушоҳада), ҳамма нарсада худони мушоҳада қилиш:

Ким анга йўл топмоғой рангу жуд,
Қолмоғой васл ичра жуз коми шухуд. (Л. Т.)

КОМ **كام** II ф. Танглай; огиз; Ком талх — табъи хира, ҳоли танг.

КОМА **كاه** ф.-қ. Ком **كام**

Аларнинг тузуб хотири комасин
Олибон қўюб кўзга шаҳ номасин. (С. И.)

КОМГИР **كامگير** ф. Ком олувчи, тотинувчи, баҳра олувчи, шодланувчи.

КОМГОР **كامكار** ф. Бахтли, қудратли; баҳраманд.

КОМГОҲ **كامگاه** ф. Мақсад жойи, борар жой, қабристон:

Салотинга бўлгон маҳал комгоҳ,
Бу султонга ҳам бўлсун оромгоҳ. (С. И.)

КОМЕБ **كامياب** ф. Мақсадга эришган, бахтиёр; Комёб бўлмақ — Мақсадга эришмоқ.

КОМЖУ, КОМЖУИ **كامجوي، كامجوي** ф. Мақсадга етишишни истовчи; Комжў бўлмақ — Мақсадга етишни истамоқ.

КОМЖУИ **كامجوي** ф.-қ. Комжў **كامجو**

КОМИЛ, КОМИЛА **كامله، کامل** а. Етик, тўлиқ, камчиликсиз, мукамал; Комил иёр — Тугал саралаш, тўлиқ сараланиш, камолотга эришиш:

Сафар ўтини айлаган ихтиёр,
Вужуд олтунин қилди комил иёр. (С. И.)

КОМКОР **كامكار** ф.-қ. Комгор.

- КОМКРОНА **كامكارانه** *ф.* Подшоҳона, ҳукмронларча.
- КОМРАВО **كامروا** *ф.* 1. Мақсадига эришган, бахтли; 2. Тилагини берувчи.
- КОМРАСОН **كامرسان** *ф.* Мақсадга етказувчи.
- КОМРОН **كامران** *ф.* 1. Ўз мақсадига эришган, бахтли; 2. Ҳоким, ҳукмронлик қилувчи.
- КОМРОНА **كامرانه** *ф.* Мақсадига етган кишиларча, бахтлиларча, ҳокимларча.
- КОМРОНЛИҒ **كامران ليغ** Мақсадига эришганлик, бахтлилик, ҳукмронлик.
- ҚОНА **كان** *а.:* «Қона каанлам-якун» — Бўлган, аммо бўлмагандай.
- ҚОНА **كان** *а.:* «Қоналлоҳу лам-якун мааҳу шай» (олло бору, аммо йўқдай деган маънода).
- ҚОНИЙ **كاني** *ф.* Қонга тегишли, қон бойлиги, қазиб олинадиган нарсалар.
- ҚОРБАНД **كاربند** *ф.* Амал қилувчи; бўйсинувчи; амалга оширувчи;
Қорбанд ўлмоқ—Амал қилмоқ; бўйсинмоқ, амалга оширмоқ:

Неким шоҳ васиятда «ўргузди панд,

Борин бўлди андин фузун қорбанд. (С. И.)

- ҚОРГАР **كارگر** *ф.* 1. Ишчи, хизматчи; 2. Таъсирли.
- ҚОРГАҲ, ҚОРГОҲ **كارگاه، كارگاه** *ф.* 1. Ишхона, қорхона; 2. *маж.* Дунё; 3. *маж.* Инсоннинг аъзо тузилиши; **Қоргоҳ ваъи** — Дунё тузилиши; **Қоргоҳи васиъ**—Қенг дунё; **Қоргоҳи монавий**—Моний рассом суратхонаси.
- ҚОРДОН **كاردان** *ф.* Ишбилармон, тажрибақор.
- ҚОРЗОР **كارزار** *ф.* Уруш, жанг; жанжал.
- ҚОРИЗ **كاريز** *ф.* 1. Ер тагидан ўтказилган сув йўли. 2. Ариқ.
- ҚОРИЙ **كاري** *ф.* Таъсирли, таъсир этувчи:

...хавос фозилининг тилларига жорий ва кўнгулларига қорий тушар эрди. (Ф. К.)

- ҚОРИҲ **كاره** *а.* Ёқтирмовчи; бирор ишни ўзи хоҳламасдан қилувчи; ёқимсиз, жирканч:

Хонақаҳ ичра Навойиға етар кўп макруҳ,
Дайрдин ул сари бормоққа ҳам эрди *кориҳ*. (Ф. К.)

КОР ОГАҲ *کار آگاه* ф., -қ. Кор огоҳ. *کار آگاه*

КОР ОГОҲ *کار آگاه* ф. Ишбилармон, иш билан таниш.

КОРОЗМОЙ *کار آزمای* ф. Синалган, тажрибакор.

КОРСОЗ *کار ساز* ф. Ишни бажарувчи, ишни жойинга етказувчи, ишни ўринлатувчи.

КОРФАРМО *کار فرما* ф. Иш кўрсатувчи, иш буюрувчи, ишбоши.

КОРХОНА *کارخانه* ф. 1. Ишхона; 2. маж. Дунё:

Сипеҳр гунбади ичра нетиб қадаҳ ичмай-

Ки, бўлди мужибни ҳайрат бу *корхона* менга. (Ф. К.)

КОС, КАЪС *کاس، کاس* а. Қоса, май ичиладиган қадаҳ:

Яна айлабон шаҳ сўзи посини,

Ниҳоний ичиб захрлар *косини*. (С. Н.)

КОСАГАР *کاسه گر* ф. Қоса ясовчи, кулол.

КОСАГАРЛИК *کاسه گرليک* Қоса ясовчилик, кулоллик:

Мавлоно Машриқий Машҳадлиқдур, *қосагарлик* санъатига мансуб эрди. (М. Н.)

КОСИБ *کاسب* а. Қасб қилувчи, ўрганувчи, ўзига олувчи; ҳунарманд.

КОСИД *کاسد* а. Қасод, ривожсиз, молнинг ўтмай қолиши.

КОСТ *کاست* ф. Қамайиш, озайиш; етишмаслик; *Бекаму кост*—Қамчиликсиз, нуқсонсиз.

КОТИБ *کاتب* а. [қўпл. *Куттоб* *کتاب*]. Қотиб, қўлёзмаларни оққа кўчирувчи, ҳуснихат билан китоб кўчирувчи, каллиграф.

ҚОФ *کاف* а. Араб алифбосида «к» *ک* ҳарфининг номи; «Кофу», «нун»—*ک-ن* ҳарфларининг номи бўлиб, иккиси қўшилса, «бўл, пайдо бўл» мазмунидаги «*کن*—кун» сўзи юзага келади (диний таълимотда—худо азалда мавжудотнинг пайдо бўлиши бобида шу сўз билан буйруқ қилган дейилади).

Муҳаммад «Коф»у «нун» га курратул-’айн,
Туфайли «кави» ўлуб, йўқ, йўқки, «Кавнайн». (Ф. Ш.)

ҚОФИЙ **کافی** а. Қифоя қиларли, етарли.

ҚОФИР, ҚОФАР **کافر** а. [кўпл. куффор **کفار**]. 1. Та-
нимовчи, инкор этувчи, ислом динини танимовчи, ғай-
ри дин; 2. маж. Раҳмсиз, раҳмсиз севгили; **Кофири**
ниъмат—неъматни қадрламовчи, яхшиликни билмов-
чи, нонкўр.

ҚОФИРВАШ **کافروش** а.-ф. Кофирга ўхшаш, раҳмсиз.

ҚОФУР **کافور** ф. 1. Ғоятда оқ ва хушбўй модда (рус.
камфара); 2. маж. Оппоқ тус.

ҚОФУРБИЗ **کافوربیز** ф. 1. Равшанлик туширувчи, ёри-
тувчи; 2. Яхши ҳидлар тарқатувчи; 3. маж. Оппоқ қор
ёғдирувчи.

ҚОФУРБОР **کافورбар** ф. Кофур ёғдирувчи, хушбўйлик
тарқатувчи; маж. Қор ёғдирувчи.

ҚОФУРГУН **کافورگون** ф. Оқ рангли; Бодаи кофургун—Оқ
рангли май.

ҚОФУРИЙ **کافوری** ф. Кофур тусли; оқ тусли; Кофурий
асвоб — оқ тусли кийимлар.

ҚОФУРҚИРДОР **کافورکردار** ф. Кофурмонанд, оппоқ.

ҚОФФА **کافه** а. Ҳамма, бутун; Коффаи аном, коффаи
халойиқ — Барча кишилар:

Коффаи аном ҳузурда коффага ҳукм бўлубтур. (В.)

ҚОХ **کاخ** ф. Юксак бино, қаср, маж. осмон; **Кохи олий**,
кохи рафеъ — Юксак осмон; **Етти кохи рафиъ** — Етти
қат осмон (кн.):

Сунъунг этти бу етти кохи рафиъ. (Ҳ. А.)

ҚОЧ, ҚОЖ **کاج، کاج** ф. Гарданга шаппатилаб уриш.

ҚОШ **کاش** ф. Кошки, зора.

ҚОШИ **کاشی** ф. Коши (иморат ғишларининг ҳар хил
ранг, бўёқ бериб пиширилгани).

ҚОШИКОРЛИҒ **کاشیکارلیغ** 1. Коши пишириш ҳунари; 2.
Кошин билан нақшлаш, безаш.

ҚОШИФ **کاشف** а. Кашф этувчи, очувчи, топувчи; **Коши-**
фи асрори пинҳон — яширин сирларни очувчи; **Коши-**
фи асрори ҳақойиқ — Ҳақиқат сирларини очувчи.

ҚОШОНА **کاشان** ф. 1. Кичик уй, хона, турар жой. 2. Уя.

- ҚОҶ **كاه** *ф., -қ.* Қақ **كه** Коқ чекмак—Сомонни тортиб олмоқ (қахрабо ҳақида).
- ҚОҶВАШ **كاهوش** *ф.* Сомон ранг, сомондек сариғ; Коқваш қилмоқ — Сарғайтмоқ.
- ҚОҶИЙ **كاهى** *ф.* Сомон тусли, сариғ; Коқий этмак — Сарғайтмоқ.
- ҚОҶИЛ **كاهل** *а.* Суст, бӯш, секин; танбал, ялқов; Коқил хиром — Секинюар.
- ҚОҶИЛСАРОЙ **كاهل سراى** *а.-ф.* Суст (шошилмай) гапирувчи.
- ҚОҶИН **كاهن** *а.* Ғойибдан хабар беришни, жонивор овозига қараб фол очишни даъво этувчи, сеҳргар.
- ҚУБ, ҚУП **كوب، كوپ** *ф.* 1. Қув; 2. Май қуйиладиган катта сопол идиш, хум:

Гўшаи майхонадин гулшанга бормонким, менга
Гул уза насрин, майн гул ранг уза *куп* ёғи бас. (*Ғ. С.*)

- ҚУБАРО **كبرا** *а.* [бирл. кабир **كبير**] Катталар, улуғлар.
- ҚУБРО **كبرا** *а.* Энг улуғ (аёл), энг катта (аёл); Олами кубро — Улуғ олам, бутун борлиқ, коинот:

Жаҳонни қўйки, олийшон вужуди,
Жаҳонда олами кубро намуди. (*Ғ. Ш.*)

- ҚУДУРАТ **كدورت** *а.* Дил ғашлик; Ғусса, хиралик.
- ҚУЙДУРГУЛУҚ **كويدورگولوگ** Қуйдириладиган, қуйдиришга лойиқ.
- ҚУЙКАНАҚ **كويكنگ** Илвасин овлайдиган қушлардан бир хили, кўканак.
- ҚУЙМАНМАҚ **كويمانماگ** Урунмоқ.
- ҚУЛ, ҚУЛЛ **كل** *а.* Ҳамма, бутун, жамъи; ҳар бир; Кулли явмин — Ҳар кун; Кулли шайъин — ҳамма нарса.
- ҚУЛАГАЧ **كولاگач** Кулағон, кулувчан; Кулагач юз—Кулиб турган юз, жилмайган юз, очиқ чеҳрали.
- ҚУЛАҲ, ҚУЛОҲ **كلاه، كله** *ф.* Кулоҳ, бош кийими; *маж.* Тож.
- ҚУЛАҲДОР **كله دار** *ф.* Кулоҳли, кулоҳ кийган; тождор, тож кийган.
- ҚУЛАҲДОРЛИҚ **كله دارليق** Мустақил ҳукмдорлик, подшоҳлик.

- КУЛБА **كلبه** *ф.* Оддий уйча; Кулбаи хаммор—Май дўкони, май сотиладиган дўкон (уй); Кулбаи аҳзон — Ғам уйи, ғамхона; Кулбаи ано — Машаққатли уй.
- КУЛИЧА **كليچه** *ф.* Кулча; тўгарак нарса: Куличаи олтун, олгун кулича—*маж.* Қуёш.
- КУЛ-КУМАК **كول كوماك** Чуқур жойларга ёмғирдан тўпланган сув.
- КУЛЛИЙ **كلى** *а.* 1. Қатта, йирик: кўп; тўлиқ; ортиқ даражада; 2. Умумий; Куллию жузвий — Йирик ва майда; бору йўқ; Куллий умур — Умумий ишлар.
- КУЛЛИЙЁТ **كليات** *а.* 1. Бирор нарсанинг барча жузвларини ўз ичига олган ҳолати; 2. Ёзувчи-шоирнинг кўп асарларини ўз ичига олган тўплам.
- КУЛЛИЙЯ **كليه** *а.* 1. Умуман, бутунлай; 2. Умумийлик, бутунлик.
- КУЛОЛА **كلاله** *ф.* Жингалак соч; бошнинг атрофига ўралган (чамбаракланган) соч:

Гулзор арому лўли эгар лаъб тўлғаниб,
Ё гул киби узорида мушкин кулоладур. (Б. В.)

- КУЛОЧ **كلاج** I Ҳолвага ўхшаш бир турли ширинлик.
- КУЛОЧ **كلاج** II Шарват, бодом ва қаймоқ солиб қилинган кулча:

Мубоҳот қилмас емакдин кулоч,
Ғамин бўлмас ар топса ёвғон умоч. (С. И.)

- КУЛОҒ **كلاغ** *қ.* Калоғ.
- КУЛУ **كلو** *а.* **كلوواشربو** «Кулу вашрабу» [арабий жумла]: «Енг ва ичинг».
- КУЛУХ **كلوخ** *ф.* Кесак; Мулаввас кулух — Ифлос кесак.
- КУМАЙТ **كميت** *а.* 1. Тўриқ от, чопқир от; Қумайт солмоқ — От солмоқ; 2. Қорамтил қизил май.
- «КУН» **كن** *а.* арабча буйруқ сўз: «бўл», «пайдо бўл» [Гўё шундай маънодаги худонинг азалда қилган буйруғи]; Нуктаи «кун», амри «кун» — Худонинг «бўл, пайдо бўл» деган сўзи, буйруғи:

Кн бўлди чу амри «кун» ҳувайдо
Бўлди «фаякун» ғулуси пайдо. (Л. М.)

- ҚУНАС, ҚУНАШ **کونس، کونش** Қуёш:
 Сендегу кийган шаб андар рўз ҳуллангдек эмас,
 Кечаву кундуз либосин кийсалар ойу *кунас*. (Ғ. С.)
- ҚУНГИРА, ҚУНГУРА, ҚУНГИР **کنگره، کنگر** *ф.* Қалъа,
 баланд девор, том устига қирғоқлатиб (зийнат ва тў-
 сиқ учун) ишланган панжара, дандана.
- ҚУНД **کند** *ф.* Ўтмас, ўтмайдиган; Кунд забон — Тили
 тутиладиган, яхши гапиролмайдиган; Кунд бўлмоқ —
 ўтмас, ўтмайдиган бўлмоқ.
- ҚУНДА **کنده** *ф.* 1. Ғўла ёғоч; 2. Тўнка; 3. Гуноҳкор
 кишининг оёғига солинадиган бўғов.
- ҚУНДАЛАТМОҚ **کندلاتماق** Оёқни бўғовга солмоқ.
- ҚУНЖ **کنج** *ф.* Бурч, бурчак.
- ҚУНЖОЙИШ **کنجایش** *ф.* Сигиш, жойланиш.
- ҚУНИШТ **کنشت** *ф.* Ўтпарастрларнинг ибодатхонаси:
 Ки, гар аҳли масжид эрур, гар *кунист*,
 Неким топти қисмат кун сарнавишт. (С. И.)
- ҚУНОМ **کنام** *а.* 1. Ўтлоқ; 2. Ваҳший ҳайвонлар ини:
 Анн кийиклар *куномида* ташлағони. (С. С.)
 3. Дала қушлари уяси.
- ҚУНТУ **کنت** *а.:* «Кунту набийян... **کنت نبيا**» — «Мен пай-
 гамбарман» деб бошланадиган ҳадисга ишора; «Кун-
 ту канзан» — «Мен хазинаман...» деб бошланадиган
 ҳадисга ишора.
- ҚУНТУШ **کون توش** Туш пайти, қиём пайти.
- ҚУНУЗ **کنوز** *а.* Хазина-дафина.
 Аввалғи жамоат нуқуди *кунузи* маърифати илоҳий-
 дин ғанийдурлар. (М. Қ.)
- ҚУН-ФАЯҚУН **کن فيکون** *а.* Бутун борлиқ маъносида:
 Етти иқлим ила тўқуз гардун,
 Балки бу дабдабаи *кун-фаяқун*. (Ф. К.)
- ҚУНЯТ, ҚУНЯ **کنيه، کنيت** *а.* «Абу ибн, умм, бинт» каби
 сўзлар билан бошланган лақаб: Абулҳасан, Ибни Ҳо-
 жиб, Умми Гулсум каби (баъзан *Бу, Бин* шаклида
 ҳам келади: *Буали*).
- ҚУНҲ **کنه** *а.* Моҳият, ҳақиқат; ҳар бир нарсанинг асли,
 таги, томири; ҳар бир нарсанинг туби, ниҳояси; Кунҳи
 зот — Бирор кишининг асли, моҳияти:
 Хирад гар аъмо эса *кунҳи* зотинг ичра не тонг.
 (Н. Ш.)

КУП **كوپ** қ. Куб.

КУРАГОН **كورگان** қ. Кўрагон.

КУРИЗЛИК **كوريزليک** Қарилик, куч-қувватдан қолган-лик.

ҚУРРА, ҚУРА **کره** I а. Юмалоқ, тўгарак.

ҚУРРА **کره** II ф. Хўтик (эшакининг боласи).

ҚУРРАИ АРЗ **کره ارض** а. Ер шари, ер курраси.

ҚУРСИ **كرسى** а. 1. Курси, сандал; минбар; 2. Тахт; 3. Осмон; Курсийи нуҳпоя — Тўққиз зинали минбар; маж: Тўққиз қат осмон.

ҚУРУК **کوروك** Курки, курки товуқ.

ҚУСУФ **كسوف** а. Қуёш тутилиши.

ҚУТВОЛ **كوتوال** ҳинд. Қўрғон соқчиси; қалъа ва шаҳарнинг соқчи отрядлари бошлиғи.

ҚУТТОБ **کتاب** а. [бирл. **کاتب**] Қотиблар, китоб кўчирувчилар.

ҚУТУБ **کتب** а. [бирл. **کتاب**] Китоблар, асарлар.

ҚУТУН **کتون** а. Ингичка қапап ёки кандирдан тўқилган кийимлик.

ҚУФ **کف** ф. Бойўгли, бойқуш.

ҚУФВ **کفو** а. Тенг, баробар; Ҷхшаш, ҳамнасаб.

ҚУФР **کفر** а. Қофирлик, исломни танимаслик; Куфр дайри — Қофирлик ибодатхонаси.

ҚУФРОН **تفران** а. Қўрнамаклик, неъмат қадрини билмаслик, онкўрлик.

ҚУФФОР **کفار** а. [бирл. **کافر**] Кофирлар.

ҚУЧУН **کوجون** 1. Куч билан, хоҳишдан тиш майл кўрсатиш; 2. Кучли, қувватли; 3. Ёпирилиб:

Улубон халқ навоға *кучун*,

Жон бериб, балки андоқ ўлмак учун. (С. С.)

Қавс анга бир ёки чу ториб *кучун*,

Олти фалак тоқиға маншур учун. (Ҳ. А.)

ҚУШ **کش** ф. Сўз бирикмасида ўлдирувчи, сўювчи маъносида келади; Одамикуш — Одам ўлдирувчи; Хасмкуш — Душманни ўлдирувчи.

ҚУШО, ҚУШОЙ **کشا، کشای** ф. Сўз бирикмасида очувчи, шодлантирувчи маъносида келади; Чехракушо, чехракушой — Чехрани очувчи, шод этувчи; Болкушой — Қанот ёювчи, қанот қоқувчи, учувчи.

КУШОД, КУШОДА **كشاده، كشاد،** *ф.* Очиқ, очилган; бұшати́лган; Кушод айламак — Очмоқ.

КУШОДА **كشاده** *ф.,-қ.* Кушод **كشاد**

КУШОДИЙ **كشادی** *ф.* Кушодлик, кушойиш, очилиш; хурсандлик.

КУШОЙ **كشای** *ф.,-қ.* Кушо **كشا**

КУШТА **كشته** *ф.* Ұлдирилган, ұлик; Кушта айламак — Ұлдирмоқ, нобуд қилмоқ.

КУШТИГИР **كشتیگیر** *ф.* Яккама-якка кураш тушувчи, полвон, паҳлавон.

КУЮК **كويوك** 1. Қуйган; 2. Ғам, қайғу; 3. Ұт:

Шавқ ўтин ғайр ила ёрутти чу ёр,

Қўнғлума тутти менинг асру куюк. (Н. Ш.)

КУҲАН **كهن** *ф.* 1. Эски, қадимги; 2. Титилган, илвираган; Куҳан сол,-куҳан пир — Қари, ёши улуғ; Куҳан дайр — 1) Эски майхона; 2) *маж.* Эски дунё; Куҳан ланг — Оғир, қимирламайдиган; Куҳан марз, куҳан маҳд, куҳан тоқ, куҳан ғамхона — Қадимий дунёдан киноя; Чархи куҳан — Қўҳна дунё.

КУҲЛ **كحل** *а.* Сурма; «Айнул-яқин» куҳли — Ҳақиқатни кўриш сурмаси. Куҳли басират — Кўриш сурмаси, кўзни равшан қилувчи.

КУҲЛУЛ-ЖАВОҲИР **كحل الجواهر** *а.* Қимматли тош қотиштириб ишланган сурма.

КУҲОН **كوهان** *ф.* Ұрқач, туянинг ўрқачи.

КУҲОНЛИҒ **كوهانليغ** Ұрқачли.

КУҲУЛАТ **كھولت** *а.* Кишининг ўрта яшарлик даври, соқсоқолга оқ тушиш (мош-гуручлик) даври.

КУҲУН **كهن** *а.,-қ.* Куҳан.

КУ **كو** *ф.,-қ.* Кўй **كوی**

КУБ **كوب** *ф.* Кўпинча сўз бирикмасида урувчи, тепувчи, янчувчи маъноларида келади; лагадкўб — Тепинувчи; тепиш, тешиб янчиш; Кўб топмоқ — Зарба емоқ; чарчамоқ.

КУЖ, КЎЗ **كوز كوز** *ф.* Эгилган, букчайган:

Ғам юки қилмай дурур ёлғуз мени маҳзунни *кўж*,
Ҳам бу юк қилмиш эди Фарҳод ила Мажнунни *кўж*.
(Н. Ш.)

ҚҲЖПУШТ *کوزپشت* ф. Букри.

ҚҲЗ *کوز* I: Қўзга илмақ — Манзур қилмоқ, ёқтирмоқ;

Қўзда асрамақ — Жуда ҳам эҳтиёт қилмоқ; авайлаб сақламоқ; Қўздан солмоқ — Қўздан узоқлатмоқ, назардан ташламоқ; Қўз дурри — маж. Қўз ёши; Қўз ёпмоқ — 1) Қўз юммоқ; 2) Умид узмоқ; Қўз ёрумоқ — 1) Шодланмоқ; 2) Баҳраланмоқ; Қўз ёрутоқ — Баҳралантирмоқ; Қўз мардumi — Қўз қорачиғи; Қўз олдурмоқ — Қўнгил бермоқ; ошиқ бўлмоқ; Қўз тутмоқ — Қарамоқ, кутмоқ, кўрмоқ; Қўз уйи — Қўз косаси; Қўз устида — бировга мулойимлик кўрсатиб айтилади: бажону дил, жонимиз билан бажарамиз деган маъноларда; Қўз қорортмоқ — Қўз олайтмоқ, бировнинг нарсасига (молига) хиёнат қилиш фикрига келмоқ; Қўз қаро қилмоқ — Тикилмоқ, мунтазир бўлмоқ; Қўз саводи — Қўз қорачиғи.

ҚҲЗ *کوز* II ф.,-қ. Қўж *کوز*

ҚҲЗПУШТ *کوزپشت* ф.,-қ. Қўжпушт.

ҚҲЗАНАҚ *کوزنک* Сўзанақ, ниначи.

ҚҲЙ *کوي* ф. 1. Қўча, йўл; 2. Қишлоқ, маҳалла; Қўй-бақўй — Қўчама-қўча; маҳаллама-маҳалла; Қўйи хаммор — Майфуруш хонаси.

ҚҲҚ *کوک* I 1. Осмон, қўк:

Эмас анжум қазо *қўк* мазранда сочти ғам тухми.
(Ф. К.)

2. Қўк ранг:

Қим, боғ юзин хазони айлаб,

қўк барғни заъфарони айлаб. (Л. М.)

ҚҲҚ *کوي* II 1. Товушлар мослиғи, оҳанг, соз, созлаш:

2. Музиқада оҳанг, куй:

Ложуварддин ранга кўрмаган *қўкин* тузмақ ва ул *қўкта* ранге кўргузмақ. (Ғ. С.)

ҚҲҚАЛТОШ *کوکلتاش* Сут эмишган (асли бегона бўлса ҳам, бир онани эмиб қариндошлаган киши).

КҰКБҰЗ **كوكبوز** 1. Кўкка мойил бўз ранг, бўз кўк;
2. Бўз кўк от:

Кўк жафосидин бўлур хобгаҳинг бўз тупроқ,
Бўлса остингда сипеҳр ашҳаби янглиғ *кўкбўз*. (Н. Ш.)

КҰК ДАБИРИ **كوكديري** Осмон қотиби, Муштарий (юл-дуз).

КҰКДАТМАК **كوكداتماك** 1. Кўклатмоқ, кўкартирмоқ;
2. Куйга солиб айтмоқ.

КҰКРАМАК **كوكراماك** Қаттиқ овоз билан бақирмоқ,
бўкирмоқ, (булут ва ёввойи ҳайвонлар овози ҳақида).

КҰКРАШМАК **كوكراشماك** Гулдурамоқ.

КҰКТЕМУР **كوكتيمور** Қадимги уруш кийимларидан бир хили:

Иш куниким, *кўктемур* бирла таковар гардидни,
Ер фалак рангин тутуб, кийгай малак ер кясватни.

(Б. В.)

КҰКУС, КҰКС **كوكس** Кўкрак.

КҰЛАКА **كولاكا** Кўланка, соя.

КҰЛОК **كولاك** ф. Тўлқин; қаттиқ шамоқ, бўрон (денгизда).

КҰМАК **كومك** Танглай:

Куйдум ишқимни аён айламагимднн,

Чеккай эдилар кош тилларимни *кўмагимдин*. (Б. В.)

КҰМОЧ **كوماج** 1. Қўрга кўмиб пиширилган нон:

Анинг икки *кўмочи* меҳр ила моҳ. (Ф. Ш.)

2. Чодир устуннинг уст томонига (чодирни тешмаслиги учун) қўйилган тўгарак чарм.

КҰМОЧДОН **كوماجدان** Кўмоч пишириладиган ўчоқ.

КҰНАС **كونس** қ. Кунас.

КҰНГЛАК **كونگلاك** Кўйлак, кўйнак.

КҰНГЛАКЧА **كونگلاكچه** Кўйлакчан:

Не футур ислом аро тушгайки, ул кофир яна,
Маст ўлуб *кўнглакча* чиқти секритиб майдон сори.

(Ф. С.)

КҰНГУЛ *کونگول*: Кўнглин солмади — Бўшашмади, дилликни йўқотмади.

КҰНГУЛСИЗ *کونگولسىز* Қайғули, ғамгин.

КҰПАЛАҚ *کوپالاك* Қапалақ.

КҰРА *کوره* Учоқ, оташдон; зарғар ва темирчиларнинг металл эритадиган ўчоғи; Кўран нафт — Нефтли кўра.

КҰРАГА, ҚҰРГА *کورگا* I 1. Май тўлдирилган идиш билан қадаҳлар қўйилган сандалча; 2. Май идиши.

КҰРАГА *کورگا* II Сурнай.

КҰРАГА *کورگا* III Кийгиз, наMAT:

Оқ уйга эшик руст, тунглюк доғи,
Бўлуб кўрага эв давриға тўк доғи. (С. И.)

КҰРАГОН *کورگان* 1. Ота ҳам она томонидан подшозода бўлган киши лақаби; 2. Амир Темурнинг лақаби:

Англадинг шоҳлиғ аҳволини ҳам,
Кўрагон тахтию иқболини ҳам. (С. С.)

КҰРАГОНИЙ *کورگانی* Кўрагонча; Темурга муносабати бор; Кўрагон подшолар наслидан:

Билнб бу навъ илми осмоний-
Ки, андин ёзди зичи кўрагоний. (Ф. Ш.)

КҰРАГОНЛИҚ *کورگانلىق* Подшоҳлик:

...ул чоғким, Хуросон тахти кўрагонлиқ дувожи била зийнатафзой ва кўрагон фарқи жаҳонбонлиқ тожи била фалак-фарсой. (Ф. К.)

КҰРГА *کورگه* қ. Курага.

КҰРГУ *کورگو* Кўргилик; кўрилиши керак бўлган нарса, ҳол.

КҰРГУЗГУ *کورگوزگو* Кўрсатарлик.

КҰРҚ *کورک* Кўриниш, чирой, ҳусн:

Лола киби зоҳир айлабон кўрк,
Эгри қўюбон қизил тери бўрк. (Л. М.)

КҰРКАБОЙ *کورکه باي* Жуда чирсйли, хуснли:

Эй Навоий, суҳбатингдин қилса ор ул *кўркабой*,
Иўқ ажаб, невчунки сенсен бир гадо, ул борлиғ. (Ғ. С.)

КҰРҚАЙМАҚ *کورکايماک* Кўркамлашмоқ, кўринишли бўл-
моқ:

Яшагон сойи дониш ичра ётиб,
Катондек неча эскириб *кўркайиб*. (С. И.)

КҰРҚАМАҚ *کورکاماک* Палосга ўралмоқ, бурканмоқ:

Боғ аро хат ичра оғзингдин қизориб, сорғориб,
Ғунча зангори либоси бирла бошин *кўркади*. (Ф. К.)

КҰРҚАТМАҚ *کورکاتماک* Яхшилатмоқ, кўримли қилмоқ.

КҰРМАМАҚ *کورماماک* Кўрмоқ феълнинг бўлишсиз
формаси: кўрмаслик.

КҰРМОН *کورمان* Кўрмайман.

КҰС *كوس* ф. Катта ноғора, подшо қасрида чалинадиган
катта ноғора; Кўси давлат чолинмоқ — Давлатга эга
бўлмоқ, подшо эълон қилмоқ; Кўси раҳил (риҳлат)
чолмоқ — Жўнаш ноғорасини чалмоқ;

КҰСАВ *كوساو* Ут кавлайдиган асбоб, кесов, косов.

КҰСЗАН *كوسازن* ф. Ноғора чалувчи.

КҰТАҲ, КҰТОҲ *كوتاه, كوته* ф. Қисқа, калта; Кўтаҳ на-
зар — қисқа ўйли, калтафаҳм, узоқни кўра олмайди-
ган.

КҰТОҲ *كوتاه* ф.,-қ. Кўтаҳ *كوته* •

КҰФА *كوفه* а. Арабистонда бир шаҳарнинг оти.

КҰФИЮЛ-АСЛ *كوفىلاصل* а. Асли Кўфадан, кўфалик.

КҰФТ *كوفت* ф. Урилиш, янчилиш, эзилиш; Кўфт топ-
моқ — Янчилмоқ, эзилмоқ, зада бўлмоқ.

КҰФТА *كوفته* ф. Янчилган, урилган; чарчаган, зада бўл-
ган.

КҰЧ *كوج* Бир жойдан иккинчи жойга олиб кетиладиган
рўзғор ашёлари, юк; Кўч-бар кўч — Кўч устига кўч,
қатор-қатор, жуда кўп юк.

КҰЧАГАРД *كوجه كرد* ф. Дайди киши, санғқи одам.

КҰЧАҚ *كوجك* ф. Кичик, кичкина, майда.

КҰЧАКДИЛ *كوجكدل* ф. 1. Кўнгилчан; юмшоқ кўнгил;
2. Кўрқоқ, юраксиз; 3. Қайғули:

Менга бу қисса бас мушкил тушубтур-
Ким, ул мазлум *кўчакдил* тушубтур. (Ф. Ш.)

КУШ *کوش* ф. [Кўшиш сўзидан қисқарган] Ҳаракат қилиш, бир ишни бажаришга интилиш.

КУШИШ *کوشش* ф. Ҳаракат, саъй, тиришиш; Кўшиш қилмоқ — Ҳаракат қилмоқ, тиришмоқ.

КУҲ *کوه* ф. Тоғ; Кўҳи ғам — Оғир қайғу; Кўҳ то кўҳ — Тоғдан тоққа; тоғларча; кўп; Кўҳ виқор — Оғир табиатли, чидамли; Кўҳ пора — Тоғ бўлаги.

КУҲА *کوهه* ф. Қадимги уруш асбобларидан бири:

Тушуб эрди бир *кўҳа* очти ани,
Узолди ҳамул *кўҳа* узра тани. (С. И.)

КУҲАҚ *کوهک* ф. Самарқанд атрофидан оқадиган За-
рафшон дарёсининг қадимги номи.

КУҲАН *کهن* ф.,-қ. Куҳан.

КУҲАФҚАН *کوهافکن* ф. Тоғ қулатувчи; кн. Пўлвон.

КУҲИЙ *کوهی* ф. Тоғли, тоғда яшовчи.

КУҲИСТОН *کوهستان* ф. Тоғлиқ мамлакат.

КУҲИҚОФ *کوهقاف* ф.,-қ. Қоф. *قاف*

КУҲКАН *کوهکن* ф. Тоғ қазувчи (Фарҳоднинг лақаби).

КУҲКАНВОР *کوهکنوار* ф. Тоғ қазувчилар каби, Фар-
ҳод каби.

КУҲ-КУҲ *کوه کوه* ф. Тоғ-тоғ, бениҳоят кўп.

КУҲНА *کهنه* ф. Эски, қадимги; Кўҳна саро, кўҳна дайр — маж. Дунё.

КУҲОН *کوهان* ф. Туя ўркачи:

Уруб тиғи фалак жисмига суҳон,
Утуб ул жисмдин андоқки *кўҳон*. (С. И.)

КУҲПАЙКАР *کوهپیکر* ф. Катта гавдали, баҳайбат (от).

КУҲСОР *کوهسار* ф. Тоғлик жойлар; Кўҳсори фироқ —
Фироқ тоғи.

КУҲТАН *کوهتن* ф. Гавдаси катта, новча ва йўғон, нор-
ғул [айн. Тоғ тан].

Л — ل

«ЛААЗИДАННАКУМ» **لازيدنكم** а. Албатта сизларга орттирамиз...

Шукр қилиб айламасанг уштулум,
Деб ўзиким: «Лаазиданнакум». (Ҳ. А.)

ЛАБ **لب** ф. Лаб; Нуши лаб — Ширин лаб:

Сариф либос ул нуши лабки хандондур,
Эрур Масихки, хуршид ичинда пинҳондур. (И. Ш.)

Лаби уннобгун — Анор ранг лаб, қизил лаб.

ЛАБ-БАЛАБ **لب بلب** ф.,-қ. Лаболаб. **لبالب**
ЛАББАЙҚ **لببيك** а. Биров чақирганда айтилади: Ҳозир-
ман, буюринг, тайёрман маънолариди.

ЛАБИБ **لبيب** а. Эсли, ақлли, зийрак.

ЛАБОЛАБ **لبالب** ф. Лабигача тўла, лиқ тўла.

ЛАБТАШНА **لب تشنه** ф. Чанқоқ, сувсираган.

ЛАВАНД **لوند** ф. 1. Бўш; ялқов, дангаса; бекорчи. 2.
Бевош киши:

Ҳаво андоқ айлабдур они лаванд. (С. И.)

ЛАВАНДВАШ **لوندوش** Лавандга ўхшаган, бўшашган,
шалвираган.

ЛАВН **لون** а. [кўпл. алвон **الوان**] Ранг, тус, бўёқ; Лав-
ни аҳмар — Қизил ранг.

ЛАВОЙИҲ **لوايح** а. [бирл. лойиҳа **لايحه**] Равшанлик-
лар.

ЛАВОМИЪ **لوامع** а. [бирл. ломий **لامع**] Ялтировчи,
ялтироқ нарсалар.

ЛАВОҲИҚ **لواحق** а. [бирл. лоҳиқа **لاحقه**] Қўшилган-
лар, қўшимчалар.

ЛАВС **لوث** *а.* Ифлослик, булганч.

Юб эди эркин садафдек *лавслардин* қурсоғини.
(Ф. К.)

ЛАВСНОК **لوثنناک** *а.-ф.* Ифлос, булганчиқ.

ЛАВҲ, ЛАВҲА **لوح، لوحه** *а.* [кўпл. алвоҳ **الواح**]. 1. Ёйиқ нарса, тахта; ёзув тахтаси; 2. Равшанлик:

Юзунг *лавҳида* важҳуллоҳ аёнду,
Не тоғи, гар олмасам, ул кўзгудин кўз. (Н. Ш.)

ЛАВҲА **لوحه** *а.-қ.* Лавҳ **لوح**

ЛАГАД **لکد** *а.* Тепки; Лагад қилмоқ — Тепмоқ, тепиб эзмоқ.

ЛАГАДКЎБ **لکدکوب** *ф.* Тепинувчи; тепиш; тепиниш, тепиб янчиш.

ЛАГАН **لکن** *ф.* 1. Шамдон, шам ўтқазиб қўйиладиган ясси идиш; 2. Мис тоғора:

Шамънингга *лаган* бўлғоч афлок малоийикдин,
Парвоналар урдилар тегрангга муқаррар чарх.
(Ф. К.)

ЛАДУННИЙ **لدنی** *а.:* Ладунний улум — урунмасдан, худо томонидан етишган деб ҳисобланган илоҳий илмлар.

ЛАЖОЖ **لجاج** *а.* Бир иш ва талаб устида қаттиқ туриш:

Қоққил, Навоний, ушбу эшикни *лажож* ила. (Б. В.)

ЛАЗЗОТ **لذات** *а.* [бирл. лаззат **لذت**] Лаззатлар.

ЛАЗИЗ **لذيد** *а.* Лаззатли, тотли, мазали.

ЛА'ИБ **لعب** *а.-қ.* Лаъб. **لعب**

ЛАИМ **لئيم** *а.* Паст, хасис, нокас.

ЛАИН **لعين** *а.* Лаънати, лаънатланган.

ЛАЙЛ **ليل** *а.* Тун, кеча, оқшом; Лайлу наҳор — Кеча-кундуз; Икки лайл — Икки тун; икки қора сочдан киноя.

ЛАЙЛАН **ليلاً** *а.* Кечаси, кечаси билан.

ЛАЙЛАТУЛ-МЕЪРОЖ **ليلةالمعراج** *а.* Меърож (Муҳаммад пайғамбарнинг кўкка чиққан) кечаси.

ЛАЙЛАТУЛ-ҚАДР **ليلةالقدر** *а.* Қадр кечаси (27 рамазон кечаси бўлиб, бу кеча қутлуғ ҳисобланади).

ЛАЙЛИВАШ **لایلیوش** *а.-ф.* Лайлига ўхшаш (гўзал).

ЛАЙЛИЙ **لایلی** *а.* Тунги.

ЛАК **لك** Юз минг.

ЛАКАДҚЎБ **لكدكوب** *ф.,-қ.* Лагадқўб.

ЛАКАН **لكن** *қ.* Лаган:

Нури рухсоринг кўнгулни қилди сув, ваҳ, кўрмадук,
Шамъи тоби ўйлаким, андин *лакан* топқай гудоз.
(*Н. Ш.*)

ЛАКНАТ **لكنت** *а.* Сўзлаганда тутулиш, дудуқлик.

ЛАМАОТ **لمعات** *а.* [*бирл. ламъа* **لمعه**] Ёлқинлар, шуъ-
лалар, порлоқликлар.

ЛАМИАЗАЛ **لم يزل** *а.* Абадий, сўнги йўқ, сўнгсиз.

«ЛАМИАКУН» **لم يكون** *а.* [*тенги, мисли*] бўлмаган маъ-
носида бўлиб, қуръон оятига ишора.

ЛАМИ ЖАҲД **لم جهد** *а.* Инкорни билдирувчи **لم** лам
(жаҳд — инкор). Сўзнинг бошида «лам-» келса,
унинг маъноси манфийга айланади. Шеърда шунга
ишора қилинган:

Адам айласун зулм таълимини

Лами жаҳд этиб, «лом» ила «мим» ни. (*С. И.*)

ЛАМС **لمس** *а.* Ушлаб, текизиб, пийпаслаб сезиш:

Қашаф жисмига жисми *ламс* этар чоғ,
Урунғондек бири бирга икки тоғ. (*Ф. Ш.*)

ЛАМЪА **لمعه** *а.* Ёлқин, шуъла, порлоқлик, равшанлик,
йилтиллаш:

Рухсорида *ламъаи* малоҳат.

Гуфторида нашъаи *фасоҳат*. (*Л. М.*)

Ламъаи рухсор — Юз шуъласи; Ламъа кўргузмак —

Шуъла кўрсатмоқ.

ЛАМЪАФИГАН **لمعه فكن** *а.-ф.* Шуъла ташловчи, пор-
ловчи.

ЛАНГ **لنگ** *ф.* Чўлоқ, оқсоқ.

ЛАНГАР **لنگر** I ф. 1. Кемани тўхтатиб туриш учун сувга ташланадиган оғир темир; 2. Лангарчўп:

Найлайнким, ҳажр ўқи пайконларидур *лангарим.*
(Ф. К.)

Фалак вазъин анинг тўпони айлаб,
Жаҳон баҳрига *лангар* они айлаб. (Ф. Ш.)

ЛАНГАР **لنگر** II ф. 1. Йўловчилар қўниб ўтадиган жой;
2. Камбағал етим-есирга овқат бериладиган жой, га-
рибхона.

ЛАНЖ **لنج** ф. Юриш, нозли юриш:

Десангки, фард ўлай, элдин кўнгулни холи тут-
Ки, тоқ дерлар агар ханж сари этсанг *ланж.* (F. C.)

ЛАОЛИЙ **لالى** а. [бирл. лулу **لولو**] Марваридлар, ин-
жулар; Лаолий анжум ойин — Юлдуздай терилган
марваридлар.

ЛАРЗ **لرز** ф. Ларза, титраш, қимирлаш.

ЛАТ **لت** Уриш, янчиш, зарба.

ЛАТИФ **لطيف** а. Юмшоқ, мулойим; гўзал, келишган,
ёқимли...

ЛАТОЙИФ **لطائف** а. [бирл. латифа **لطيفه**] Латифалар,
гўзал сўз ва ҳикоялар, ажойиб гаплар.

ЛАТОФАТ **لطافت** а. Латифлик, гўзаллик, нозиклик, му-
лойимлик.

ЛАФЗ **لفظ** а. Сўз, оғзаки сўз, ифода:

Бўлғоч тили *лафздин* хабарлиқ,
Ҳар *лафзки* деб бари асарлиқ. (Л. М.)

Лафз биноти — Сўз тузилиши, услуб; Лафзи рангин —
Гўзал, ёқимли сўз, мазмундор сўз.

ЛАФЗ-БАЛАФЗ **لفظ بلفظ** а.-ф. Сўзма-сўз.

ЛАФЗА **لفظه** а. Биргина сўз.

ЛАФФОЗ **لفاظ** а. 1. Гапиришга уста, сўзамол; 2. Кўп
гапирувчи, эзма; 3. Лофчи:

Номасин қуш келтуруб сайраса авсофида кўп,
Йўқ, ажаб, чунки бўлур аҳли рисолат *лаффо.* (Ф. К.)

ЛАХЛАХА **لخلاه** *ф.* Димогни қувватлантириш учун ис-
каладиган хуш исли моддалар аралашмаси.

ЛАХЛАХАСОҒИ **لخلاه ساي** *ф.* Лахлаха ҳидли, яхши
ҳидли, хуш исли.

ЛАХТ **لخت** *ф.* 1. Лахтак, бўлак, парча; 2. Андак, озгина:

Чун яхши тааммул этти лахти,
Тил чекти нечунки, шўр бахти. (*Л. М.*)

ЛАХТ-ЛАХТ **لخت لخت** *ф.* Парча-парча, лахта-лахта, бў-
лак-бўлак.

ЛАЧАК **لچک** Хотин-қизларнинг бошига ўрайдиган чор-
си, рўмол, дакана, лачак:

Тун узори ойдину ойдинда субҳ эркинму.
Ваё сочингда бурунчак уза лачакму экан. (*Ф. С.*)

ЛАШҚАРҚАШ **لشکر کاش** *ф.* Лашкар бошлиғи, қўмон-
дони.

ЛАШҚАРОРО **لشکر آرا** *ф.* Ғолиб, енгувчи, жангда
қўшинни тартибга солувчи.

ЛАШҚАРШИҚАН **لشکر شکن** *ф.* Лашкарга совлат берувчи,
ғалаба қозонган.

ЛАЪБ **لعب** *а.* Уйин, найранг, кўнгил очиш; **Лаъб андуз-
лик** — Уйинқароқлик; **Лаъб овар** — Уйинчи, уйин кўр-
сатувчи; **Лаъбу гириҳ** — Найранг ва чаққонлик;
Лаъб кўрсатмак — Уйин кўрсатмоқ; найранг қилмоқ;
Лаъб айламак — Уйнамоқ; **Лаъб афкан** — Уйновчи,
уйин кўрсатувчи, найрангбоз.

ЛАЪЛ **لعل** *а.* 1. Қизил рангли тош; 2. *маж.* Қип-қизил
лаб, севгилининг қизил лаби:

Лаълинг оё не ажаб рангдур,
Сўзи онинг не бало шириндур. (*Н. Ш.*)

3. Қизил сиёҳ билан ёзилган хат: **Лаъл этмак** — Қип-
зартмоқ; **Лаъли аҳмарин** 1) Қизил лаъл; 2) *маж.* Қип-
зил май; **Лаъли Бадахшон** — Бадахшондан чиқадиган
энг тоза лаъл; **Лаъли музоб** — 1) Эритилган лаъл;
2) *маж.* Қизил май:

Лаъли май етгач дудоғингга бўлур оби ҳаёт,
Оллоҳ, оллоҳ, улники *лаъли музобинегга* ўлай. (*Ф. К.*)

Лаъли обдор — Тинчиқ, порлоқ лаъл, тоза лаъл; Лаъли оташин — Ұтли, чақнаган лаъл, қизил лаъл; Лаъли пайкони — Камон ўқининг тиғига ўхшатиб тарашланган лаъл; Лаъли равон — *маж.* Оққан қон; Лаъли руммоний — Анор донасига ўхшаш лаъл; Лаъли гавхарбор — Гавхар сочувчи қизил лаб, ширин сўзли; Лаъли жонбахш; Лаъли жонпарвар — Жон бағишловчи, ҳаёт бахш этувчи қизил лаб; Лаъли маҳлул — эритилган лаъл; *маж.* қизил май; Лаъли ноб — 1) Соф лаъл; 2) Гўзал қизил лаб; 3) Соф қизил май; Лаъли рахшон — Тинчиқ қизил май; Лаъли руҳафзо, лаъли руҳпарвар — руҳлантирувчи қизил лаб; Лаъли сайёл, лаъли равон — Суюқ лаъл (май):

Соқнё, тут менга жоми *майи ноб*,
 Жоми май демаки, *лаъли сероб*,
 Ранг ёқут сувидин тимсол,
 Қайси ёқутки, *лаъли сайёл*. (Ф. К.)

Лаъли хандон — Кулиб турган лаб; Лаъли шакархой — Ширик лаб; Лаъли шаҳвор — Ёририк лаъл тоши; Лаъли ширинкор — Хуш гап оғиз; Лаъли якдона — Ёририк лаъл.

ЛАЪЛГУН **لعلگون** *а.-ф.* Лаъл рангли, қизил, қип-қизил.

ЛАЪЛИЙ **لعللى** *а.* 1. Лаъл билан безалган; 2. Лаъл рангли, қизил.

ЛАЪЛФОМ **لعلفام** *а.-ф.,-қ.* Лаългун. **لعلگون**

ЛАЪН **لعلن** *а.* Лаънат.

ЛАҚВА **لقوه** *а.* Томир тортиш касаллиги; башарада пайдо бўлган фалажлик.

ЛАҒВ **لغفو** *а.* 1. Беъмани сўз, беҳуда сўз; 2. Бекор қилиш; Лағв қилмоқ — Бекор қилмоқ.

ЛАҲАД **لحد** *а.* Гўр.

ЛАҲВ **لهو** *а.* Ҳийин-кулги; бефойда иш; Лаҳву ҳаво — Ҳийин-кулги, беҳуда ишлар билан шуғулланиш; Лаҳв тухми — Ҳийин донаси.

ЛАҲЖА **لهجه** *а.* Ифода; шева; овоз; Бадлаҳжа — Хунук овозли; қўпол сўзли.

ЛАҲМ **لحم** *а.* Гўшт; Лаҳм пора — 1) Гўшт парчаси; 2) *маж.* Юрак.

ЛАҲН **لعن** *а.* [Кўпл. алҳон **العان**] Овоз; куй, ашула, сайраш; **Лаҳну оҳанг** — Куйлаш, сайраш; **Лаҳни дилнавоз чекмак** — Соз чалмоқ, сайрамоқ, куйламоқ; **Лаҳни Довудий** — Довудга ўхшаш хуш овозлик; **Лаҳни Нўшо-нўш** — Ичкилик базмининг шовқин-сурони; **Лаҳни тараб** — Ашула, хушчақчақлик.

ЛАҲНСОЗ **لعن ساز** *а.-ф.* Куйлаш, сайраш.

ЛЕК **ليک** *ф.* Лекин сўзининг қисқартирилгани:

Бутар гул ичра гаҳи ғунча, лек очилмас. (Н. Ш.)

ЛЕМУИ **ليمويى** *ф.* Лему тусли, сариғ; **Лемуи терлик** — сариғ ич кўйнак:

Ўзбаки гулнори тўндин кўйдум, ўлтурур,
Лемуи терлик анинг остидаким, жонон, кияр. (Н. Ш.)

ЛИБОС **لباس** *а.* Кийим:

Чирмоб яна кишу ос бирла
Ғунча киби юз *либос* бирла. (Л. М.)

ЛИБОСОТ **لباسات** *а.* [Бирл. **либос** **لباس**] Либослар, кийим-кечақлар.

ЛИ **لى** *а.:* Ли мааллоҳ **لى مع الله** — Соф, покликда бир даража:

Қилиб майл уммат низомиға ҳам,
Ёниб «*Ли мааллоҳ*» мақомиға ҳам. (С. И.)

ЛИВО **لوا** *а.* Байроқ, туғ; **Заррин ливо** — Зар байроқ.

ЛИЖОМ **لجام** *а.* Юган, жуган.

ЛИЙНАТ **لينت** *а.* Мулойимлик, юмшоқлик.

ЛИЛЛОҲ **الله** *а.* Худо учун, азбаройи худо.

«ЛИМАНИЛ-МУЛК» **لمن الملك** *а.* Мулк кимга тегишли?

ЛИСОН **لسان** *а.* Тил; **Лисони ҳол** — Қиши ҳолатидан дилидаги фикри билиниши:

Эй Навоий, гар *лисони ҳол* эшитмайсен, эшит-

Ким, ажаб ҳолат бизинг созанда мизробинда бор.

(Н. Ш.)

Лисони уд — Уд тили, уд чолғусининг овози; **Лисон килки** — Тил қалами.

ЛИСОНУТ-ТАЙР **لسان الطير** а. 1. Қуш тили; 2. Навоий асарларидан бирининг номи:

Чун «Лисонут-тайр» оғоз айладим,
Турфа қушлар бирла парвоз айладим. (Л. Т.)

ЛИФ **لف** а. Хурмо дарахтининг пўстлоғи ва ундан ясалган ип.

ЛИҚО **لقا** а. Кўриниш; юз, чеҳра.

ЛИҲОФ **لحاف** а. 1. Кийим; 2. Епинчоқ; 3. Кўрпа; Гулгун лиҳоф—қизил кийим.

Сабухий вақти гул очилгонин найлайки, ул ётмиш,
Ўзини ғунча янглиғ чирмабон гулгун лиҳофинда.

(Б. В.)

ЛО I **لا** а. «Йўқ, эмас» деган маънони, инкорни англади; **Лову наам** — йўқ-ҳа (ҳа ёки йўқ демай жим туришлик); **Ло илоҳа Иллаллоҳ** — Бир оллоҳдан бошқа илоҳ (худо) йўқ; «**Ло «и» ло илоҳ**» — «лоилоҳ» сўзининг «ло» си; «**Ло «и» Иллаллоҳ**»—«иллаллоҳ» сўзининг «ло» си.

ЛО II **لا** «ку», «да» юкламаси ўрнида ишлатилади:

Навоийға гар тавба яхши эди;
Яна таркини ул ямон қилди-ло. (Н. Ш.)

Ўзни ўлтурсам ўлармен-ло,
Қимга тушти жаҳонда бўйла бало. (С. С.)

ЛОБА **لابه** а. 1. Ёлвориш, ўтниниш, сўраш; Тилёғламалик қилиш; 2. Фириб, найранг:

Тилида ўн лоба бўлса музмар, юзида юз ҳусну лутф
мудғам. (Н. Ш.)

ЛОДА **لاده** Аҳмақ, ақлсиз.

ЛОЖА **لاجه** ф.,-қ. Лоч, лоча.

ЛОЖАРАМ **لاجرم** а. Чорасиз; шубҳасиз, ноилож; албатта; шунинг учун.

ЛОЖУВАРД **لاجورد** ф. 1. Тўқ кўк тусли тош; 2. Кўк тус.

ЛОЖУВАРДИЙ **لاجوردى** *ф.* Ложувард тусли, тўқ мовий (кўк) тусли:

Ложувардий қошинг узра зарварақ тобоғмудур,
Е магар кўк тоқи узра анжуми рахшонмудур. (*Н. Ш.*)

Ложувардий атлас — *маж.* Зангори осмон; Ложувардий тоқ, ложувардий чарх — Зангори осмон; Ложувардий давог — Кўк рангли сопол снёҳдон.

ЛОЖУРЪА **لاجزءه** *а.* Қултумсиз, қултумламасдан; Ложуръа сумурмак — Кетини узмай (тўхтамай) шмириб битирмоқ; Ложуръа ичмак — Бир қатра ҳам қолдирмасдан ичмоқ.

ЛОЗИМА **لوزمه** *а.* 1. Ижроси зарур бўлган нарса; лозим нарса, керакли; 2. Хулоса, натижа, зарурий натижа:

Ваҳки жоним била ўйнар ул тифл,
Шўхлуғ лозимаси келди сабо. (*Б. В.*)

ЛОИБ **لاعب** *а.* Ўйинчи.

ЛОИИХ, ЛОИИҲА **لايحه، لايح** *а.* [*кўпл.* лавонҳ **لوايح** Очик, равшан, кўриниб турган, ойдин.

ЛОКАЛОМ **لاكلوم** *а.* 1. Сўзлаб бўлмайдиган, тилга олинмайдиган; 2. Баҳс-жавобсиз.

ЛОЛ **لول** *ф.* 1. Соқов, тили тутилиш. 2. Сўзлай олмай қолишлик, бирор ҳолатдан таъсирланиб сўзлай олмай қолишлик.

Лол бўлмоқ, -ўлмоқ — Сўзлай олмай, нима дейишни билмай қолмоқ:

Бас тифл ажабки, юз куҳансол
Бўлғойлар васфида анинг лол. (*Л. М.*)

Терда ул юз тобидин лол ўлса тонг йўқ. (*Н. Ш.*)

ЛОЛА **لاله** *ф.*: Лолаи нуъмон — Лоланинг яхши бир нави; Лолаи ашк — Қопли кўз ёш, аччиқ йиғи.

ЛОЛАБОР **لاله بار** *ф.* Лола ёрдирувчи, қизартирувчи:

Соқий, кетур суроҳи ила лолагун қадаҳ,
Хосса бу дамки субҳ ели лолабордур. (*Н. Ш.*)

ЛОЛАВОР **لاله‌وار** *ф.* Лоладай қизил:

Кўз қонидин демак этагим *лолавордур-*
Ким, кўхи дардиннинг этаги *лолазордур.* (Н. Ш.)

ЛОЛАГУН **لاله‌گون** *ф.* Лолага ўхшаган, лола ранг, қизил:
Соқий, кетур суроҳи ила *лолагун* қадаҳ. (Н. Ш.)

ЛОЛАЗОР **لاله‌زار** *ф.* Лолалар чаман очилиб турган
майдон.

Ушшоқ тийра ахтари ҳарён шафақ аро,
Гўё синеҳр сабзасининг *лолазоридур.* (Н. Ш.)

ЛОЛАҚОР **لاله‌کار** *ф.* Лола экувчи, қон ёш сепувчи.

ЛОЛАРУҒИ **لاله‌روی** *ф.* Лола юзли, қизил юзли.

Насиму *лоларўйим* маҳмилига майл қилмаским,
Қуюндек рашкдин хоки танним юз қатла тўлғонмас.
(Н. Ш.)

ЛОЛАСИТОН **لاله‌ستان** *ф.* Лолазор.

ЛОЛАФОМ **لاله‌فام** *ф.,-қ.* Лолагун **لاله‌گون**

ЛОЛЛИҚ **لال‌لیق** Соқовлик, тилсизлик, гапиролмай қо-
лишлик; ҳайронлик.

ЛОМ **لام** *а.* Араб алифбесида «л—**ل**» ҳарфининг номи
(кўпинча севгилининг гажагини «**ل**» шаклига ўхша-
тилади).

ЛОМАҚОН **لامکان** *а.* Маконсиз, жойсиз; бўшлиқ; Мул-
ки лوماқон — Бўшлиқ олами:

Бўлуб *ломақон* сатҳидин хонлари,
Адам мулки буғдойидин нонлари. (F. C.)

ЛОМ-АЛИФ **لام‌الف** *а.* 1. Араб алифбесида «л—**ل**»
(лом) ва «а» (алиф) ҳарфларининг бирикмаси **لا**
— *ло*; 2. *маж.* Қайчи; қўл қовуштириш.

ЛОМИЪ **لامع** *а.* Ялтироқ, ярқирайдиган, порлоқ нур бе-
рувчи; **Ломий** бўлмоқ — ялтирамоқ, ярқирамоқ, нур
сочмоқ.

ЛОМИСА **لامسه** *а.* Ушлаб, теккизиб, пайласлаб билиш
сезгиси.

ЛОНИҲОЯТ **لانهایت** *a.* Ниҳоясиз, сўнгсиз; Бақойи лони-
ҳоят — Ниҳоясиз, сўнгсиз боқийлик:

Вар топса бақойи лониҳоят-
Ким, сендин эрур ўшул иноят. (Л. М.)

ЛОС **لاس** *ф.* Хом ипак чиқиндиси, лоси (сиёҳдонга сиёҳ-
ни қуюқ сақлаш учун солинади).

ЛОТ **لات** *a.*: Лоту манот, лоту уззо — Исломдан илгари
араблар чўқинган бутларнинг номи.

«ЛОТАХАФ» **لاتحف** *a.* Хавфланма, қўрқма.

ЛОТАҚУЛ **لاتقل** *a.* Сўзлама.

ЛОТПАРАСТ **لاتپرست** *a.-ф.* Лотга чўқинувчи, бутпараст.

«ЛОТУСРИФУ» **لاتسرفوا** *a.* Исроф қилманглар.

ЛОУБОЛИ, ЛОУБОЛИЙ **لابالى** *a.* Бепарво, беғам; бе-
парҳиз; лоқайд.

«ЛОУ-ИЛЛО» **لاؤالا** *a.* Йўқ, магар.

ЛОФИЗ **لافظ** *a.* Талаффуз этувчи, сўзловчи, тилга
олувчи.

ЛОЧ, ЛОЧА **لاج، لاجه** *ф.* Алдов, макр-фириб:

Вақт чун етти, Навоий ҳаққа қилди бозгашт,
Гарчи золи чарх иши юз лочаву минг лог эди. (Б. В.)

ЛОШ, ЛОША **لاش، لاشه** Ўлган нарсанинг жасади,
ўлимтик:

Ўлук жисмимни кўрган тоза қонлиг доғлар бирла,
Қаро қилгон соғиной зоғлар гавғоси лошимни. (Ф. Қ.)

ЛОША **لاش** *қ.* Лош **لاشه**

ЛОШАЙ **لاشى** *a.* Ҳеч нарса, ночиз.

ЛОУҲСИ **لاحصى** *a.* Сон-саноқсиз демак:

Ҳамдингни демак чу бўлди коми,
«Лоуҳси» эди аннинг каломи. (Л. М.)

ЛОЮАДДУ: **لايعد** *a.* Ададсиз, саноқсиз; Лоюадду ва
лоюҳсо — Сон-саноқсиз:

Мирнинг мундоқ ишлари лоюадди ва лоюҳсодур. (М. Н.)

ЛОЯ **لايه** *ф.* Ипакли тўқима:

Сенинг гулгун тўнунгким, нақш эрур бир риштадин
ҳар ён,
Бияйниҳ ўйладурким, зарварақ остидағи лоя. (Ф. К.)

ЛОЯЗОЛ لايزال *а., -қ.* Ламйазал لَمِيْزَل

ЛОЯМУТ لايموت *а.* 1. Улмас; 2. Оз миқдордаги (*мас.* овқат).

ЛОЯНФАК لاينفك *а.* Ажралмайдиган, бир-бирига киришиб кетган, бўлинмас.

ЛОЯТАЖАЗЗО لايتجزا *а.* Жузларга бўлинмайдиган; Жуз-ви лоятажаззо — Бўлақларга бўлинмайдиган, жуз (бўлақ).

ЛОЯЪҚИЛ لايعقل *а.* Ақли йўқ, ҳушсиз; Лояъқил айламак — Ҳушсиз қилмоқ:

Айла бу май бирла лояъқил мени,
Ақл чун рафъ ўлди, қил восил мени. (Л. Т.)

ЛОҒ لاغ *ф.* Ҳазил, эрмак; ўйин; найранг; Лобаву лоғ— Ҳазил-мазах; Беҳуда ўйинлар; Ҳийла-найранг.

ЛОҒ-ЛОҒ لاغ لاغ *ф.* Лов-лов (оловнинг ловиллаб ёниши); Лоғ-лоғ, айламак — Ловулламоқ.

ЛОҲАВЛ لاحول *а.* Қўрққан пайтда ўқиладиган маълум дуонинг боши:

Бўлуб мундоқ мақолотидин огоҳ,
Дедн: «Лоҳавл» этиб астағфируллоҳ. (Ф. Ш.)

ЛОҲИҚ لاحق *а.* Кейин қўшилган, қўшимча.

ЛУЖЖА لجه I *а.* Сувнинг чуқур жойи, денгиз ва дарёнинг чуқур жойи, қаъри; гирдоб.

ЛУЖЖА لجه II *а.* Тўда, тўплам.

ЛУЛ لول Уятсиз, шармсиз.

ЛУНГ لونك *ф.* Лунги.

ЛУОБ لعاب *а.* Тупурик, сўлак.

ЛУТ لوط *а.:* Лут ўғли — Лут пайғамбарнинг ўғли (ярамас, ифлос ишлар билан шуғулланган).

ЛУТФ لطف *а.* [кўпл. алтоф اللطاف] Мулойимлик, раҳмдиллик, яхши муомала, марҳамат; Лутфи олий — Олий марҳамат; Лутф айламак, -этмак — Яхшилик қилмоқ, марҳамат этмоқ:

Шоҳ боқиб кўрди чу ношод ани,
Лутф этибон ойлади озод ани. (Ҳ. А.)

Лутфи табъ — (зеҳн) ёрқинлиги; «Лутфи мақол — Сўз мулойимлиги; Лутфи 'амийм — Зўр марҳамат; Лутфи муфрит — Бениҳоят марҳамат.

ЛУХ *لوح* ф. Қўга.

ЛУЪБ *لعب* а.-қ. Лаъб.

ЛУЪБАТ *لعبت* а. 1. Уйинчоқ, қўғирчоқ; 2. Найранг, ҳийла; 3. *маж.* Гўзал севикли; *Луъбати Чин* — 1. Чин гўзали; 2. *маж.* Қуёц; *Луъбати сийминбар* — Оқ бадан гўзал.

ЛУЪБАТБОЗ, ЛУЪБАТАКБОЗ *لعبتکباز، لعبت باز* а.-ф. 1. Қўғирчоқ ўйновчи; 2. Найрангбоз: ҳийлагар:

Ема бозийки, *луъбатбоз* эрур гардуни фарҳанги,
Бу *луъбатларки*, эл кўнглини олур онинг қовурчоғи.
(Ф. К.)

ЛУЪБИЙ *لعبي* а. Уйинчилик; *Луъбий санъат* — ўйинчилик ҳунари.

ЛУҚМА *لقمه* а. Бир ютум овқат, озгина овқат, бир ошам.

ЛУҚМАГОҲ *لقمه گاه* а.-ф. Қорин, жиғилдон.

ЛУҒЗ [ЛУҒУЗ] *لغز* а. Чийстон.

... ва номий муаммолар барчаси от яшурмоқда сотир ва киромий *луғзлар* бор барчанинг мафтунлуғи зоҳир... (Ф. К.)

ЛУҒОТ *لغات* а. [бирл. луғат *لغت*] Луғатлар.

ЛУК *لوك* 1. Иўғон гавдали, қўпол. 2. Оғир; 3. Юк ташийдиган, тақир юнгли туя.

ЛУЛИ *لولي* Лўли; *маж.* шўх севгили:

Навоний севди бир *лўлини* кездик рубъи маскунда.
Агар арлот, агар барлос, агар тархон, агар сулдуз.
(Н. Ш.)

ЛУЛИВАШ *لولي ووش* ф. Лўли юзли, лўлига ўхшаган гўзал, шўх:

Эй Навоний, сенга бас, ул санамн *лўливаш*,
Бекка қипчоқу оқор, шаҳға қиёту билгут. (F. C.)

ЛУЛИКУШ *لولى كوش* ф. Лўлини ром қиладиган.

Навой бўлди *لўливашки*, келмиш анга лўли хаш
[хуш]

Қани бир жоми *лўликушки*, лўли тутса бир соғар,
(Н. Ш.)

М—м

М^АА *مع* а. Билан, бирга, бирликда; **Маал-қасд** —
Қасд билан, истаган ҳолда.

МААЛ-ҚИССА *مع القصة* а. Шу билан бирга; сўзнинг
қисқаси, хулоса шуки:

Маалқисса: ўту ел ўлди табоҳ,

Ўт иснғ дам эрдию ел совуғ оҳ. (С. Н.)

МАБДАЪ *مبدأ* а. Келиб чиқиш жойи, бошланш
жойи (чунончи: равшанлик ёки сувнинг чиқиш жойи);
бирор нш ва аҳволнинг боши; **Мабдаъ ва маод**—
1) бирор нш ёки нарсанинг бошланиши ва охирига
етиши; 2) келиш ва кетиш ўрни, бошланиш ва қай-
тиш ўрни.

МАБЛАҒ *مبلغ* а. Нақдина, тайёр пул ва бошқа нар-
салар; **Маблағи корий** — Бирор ншга старли миқдор-
даги пул, керакли маблағ:

Маё ичмиш хонақаҳ шайхи, харобот аҳли, айш айланг-
Қи чиқмиш баҳя урғон хирқасидин *маблағи корий*. (Ғ. С.)

МАБРАЗ *مبرز* а. Халажой.

МАБСУТ *مبسوط* а. 1. Ёйиқ, кенг, ёйилган; 2. Тўшалган;
шарҳланган.

МАБЪУС *مبعوث* а. Юборилган, вакил этилган; элчи;
Мабъус бўлмоқ—Юборилмоқ, вакил этилмоқ.

МАБҲАС *مبعث* а. 1. Мубоҳаса қилинадиган, орага таш-
ланадиган масала, мавзуъ; 2. Китоб ёки рисолада бў-
лим:

Бошим устига келиб, *мабҳасни* ораға ташлади. (М. Н.)

МАБХУТ **مبهوت** *a.* Ҳайрон қолган, ҳайратланган; **Мабхут айламак,-этмак** — Ҳайрон қилмоқ; ҳайратда қолдирмоқ; **Мабхут бўлмоқ** — Ҳайрон бўлмоқ, ҳайратда қолмоқ; **Мабхуту данг** — Ҳайронликда данг қотган; **Мабхуту масх** — Ҳайратланган ва хунук қиёфага кирган:

Қўрар турфа барнони *мабхуту масх*-
Ки, қилмиш эди зуҳд азминни фасх. (*С. И.*)

МАБХУТЛУҚ **مبهوتلوق** Ҳайронлик, ҳайратда қолиш.

МАВАДДАТ **مودت** *a.* Дўстлик.

МАВВОЖ **مواج** *a.* Кучли суратда тўлқинланувчи, мавж урувчи:

Бўлуб борғонда дурри лойиқи тож,
Вале қайтиб нечукким, баҳри *маввож*. (*С. И.*)

МАВЖ **موج** *a.* Тўлқин; **Мавж топмоқ** — Тўлқинланмоқ, кўтарилмоқ; **Мавжи фано** — Фонийлик тўлқини.

МАВЖВАР **موجور** *a.-ф.* Мавж урувчи, тўлқинланувчи; **Баҳри мавжвар** — Тўлқинланувчи дарё.

МАВЖЗАН **موجزن** *a.-ф., қ.* Мавжвар **موجور**

МАВЗИЪ **موضع** *a.* [*кўпл. мавозиъ مواضع*] Жой, ўрин, ер.

МАВЗУН **موزون** *a.* 1. Улчанадиган: қоматга яраша бичилган: Кийдурубон ҳуллаи *мавзун* анго. (*Ҳ. А.*)

2. Тузилиши келишган, чиройли; **Соқийи мавзун** — Қадди-қомати келишган соқий:

Менинг расволиғимға бодаи гулгун эрур боис,
Майи гулгун ичарга *соқийи мавзун* эрур боис. (*Н. Ш.*)

3. Вазнга солинган (шеър, назм); **Мавзун иш**—Тўғри иш, яхши иш; **Саводи мавзун** — Чуқур мазмунли хат; **Либоси мавзун** — Келишган, ярашимли либос.

МАВЗУЪ **موضوع** *a.* 1. Қўйилган, тартибга солинган, қарорлаштирилган; 2. Эга (мантиқда); 3. Уйдирма, тўқима (гап); 4. Тузилган тема.

МАВИЗ **مويز** Майиз.

МАВИЗОБ **موزآب** *ф.* Майиз шарбат, майиздан тайёрланган шарбат.

МАВҚИБ, МАВҚАБ, МАВҚИБАТ *موكب، موكب* *а.* [кўпл.]

мавокиб *مواكب*] Бирор улуғ кишининг (чунончи подшоҳнинг) ёнида дабдаба билан бирга юрувчи отли ёки пиёдалар гуруҳи; **Мавкиби ҳумоюн, ҳумоюн мавкаб** — Шоҳларга хос аскарлар гуруҳи; **Мавкиби кишвар орой** — Мамлакатга оро, гўзаллик берувчи мавкиб:

Муқаррар мунга қилдилар ройни-
Ки, ул *мавкиби кишвар оройни.* (С. И.)

МАВЛАВИЙ *مولوى* *а.* Эга, соҳиб маъносида; олимлар ёки сўфийларнинг номидан илгари айтиладиган лақаб, унвон (*мулла ёки домулла каби*).

МАВЛИ *مولى* *а.* Эга, соҳиб.

МАВЛИД *مولد* *а.* 1. Туғилган жой; 2. Туғилиш замони.

МАВЛО *مولا* *а.* [кўпл. **маволи** *موالى*] 1. Соҳиб, хожа, ҳомий, устоз; жаноб; 2. Қул, банда; **Мавлоий даргоҳнишин** — Хизматда турувчи қул.

МАВЛОНО *مولانا* *а.,-қ.* **Мавлавий** *مولوى*

МАВЛУД *مولود* *а.* 1. Туғилган; дунёга келган; 2. Туғилиш замони.

МАВОЖИБ *مواجب* *а.* Белгиланган, муқаррарланган (маош, иш ҳақи):

МАВЖИБХҲҲР *موجب خور* *а.-ф.* Маош олувчи, хизмат ҳақи олувчи:

Яна икки юз минг *мавожибхўри,*
Бўлуб бирга икки *мавожиблари.* (С. И.)

МАВОЗИЪ *مواضع* *а.* [бирл. **мавзиъ** *موضع*] *қ.* **Мавзиъ** *موضع*

МАВОИД *مواعد* *а.* [бирл. **мавъуд** *موعود*] Ваъдалар, ваъда қилинган нарсалар.

МАВОИЗ *مواظ* *а.* [бирл. **мавъиза** *موعظه*] Панду насиҳатлар; **Мавоизосо калом** — Насиҳатомиз сўз.

МАВОҚИБ *مواكب* *а.* [бирл. **мавкиб** *موكب*] Бирор улуғ кишининг ёнида эргашиб борувчи кишилар.

МАВОЛИ *موالى* *а.* [бирл. **мавли, мавлавий** *مولى، مولوى*] Дўстлар; эгалар, эгалик қилувчилар; **Мадраса маволиси** — Мадрасада турувчилар, жойлашганлар.

МАВОЛИВАШ *موالى و ش* *а.-ф.* Фазилатли, илм аҳли.

МАВОЛИД **مواليد** *a.* Туғилганлар; фарзандлар; юзага келган нарсалар (гоҳо бу сўздан жонли ва жонсиз табиат кўзда тутилади); **Маволиди салоса** — Жонсиз табиат, ўсимлик ва ҳайвонот.

МАВОНИЪ **موانع** *a.* [бирл. монеъ **مانع**] Монеълар, тўсиқлар.

МАВОШИИ **مواشي** *a.* Юк ташийдиган ҳайвонлар:

*Мавошийни элтурга яксар суруб,
Ватангаҳлариға дегин еткуруб. (С. И.)*

МАВОҚИЪ **مواقع** *a.* [бирл. мавқий **موقع**]. Мавқеълар, бирор иш воқеъ бўладиган ерлар, жойлар.

МАВОҲИБ **مواهب** *a.* [бирл. мавҳиба **موهبة**] Берилган, бағишланган нарсалар, туҳфалар:

*Сенгаким, бу ҳақдин мавоҳиб дурур,
Бу неъматқа кўп шукр вожиб дурур. (С. И.)*

МАВРИД **مورد** *a.* 1. Келиб тушиладиган жой; 2. Пайт, момент.

МАВРУС **موروث** *a.* Мерос бўлиб қолган нарса, меросдан теккан ҳисса.

МАВРУСИЙ **موروثي** *a.* Мерос бўлиб қолган.

МАВСУМ **موسوم** *a.* 1. Аталган, исмланган; белгиланган; 2. От чиқарган, донгдор; **Мавсум бўлмоқ** — От қўйилмоқ, номланмоқ, аталмоқ.

МАВСУФ **موصوف** *a.* Сифатланган, мақталган.

МАВТ **موت** *a.* Ҳалим, вафот бўлиш.

МАВФУР **موفور** *a.* Мўл, фаровон, кўп.

МАВЪИД **موعد** *a.* Сўз бериш, ваъда; ваъда ўрни, вақти.

МАВЪИЗА **موعظه** Ваъз-насиҳат, ўғит.

МАВЪИЗАТ **موعظت** *a.,-қ.* **Мавъиза** **موعظه**

МАВЪУД **موعود** *a.* Ваъда қилинган, сўз берилган, ваъда:

*Замон ўтса сизларга мавъуддин,
Топиб ўзни навмид мақсуддин. (С. И.)*

МАВҚИЪ **موقع** *a.* Ҳурин, жой.

МАВҚИФ **موقف** *a.* Тўхташ жойи.

МАВҚУФ **موقوف** *a.* Тўхтатилган, тўхтатиб қўйилган; боғли; **Мавқуф бўлмоқ** — Тўхталмоқ, тўхтатилмоқ, боғли бўлмоқ; **Мавқуф этмак** — Тўхтатмоқ, қаратиб қўймоқ.

МАВҲИБА **موهبة** *a.* Инъом, эҳсон, бахшиш, туҳфа.

МАВҲИБАТ **موهبت** *a., -қ.* **Мавҳиба** **موهبة**

МАВҲУМ **موهوم** *a.* Хаёлда гавдаланган, хаёлий, фантастик.

МАГАР **مگار** *ф.* 1. Аммо, лекин; 2. Шекилли, ...микан:

Навоний ўлмасига озими Ироқу Ҳижоз,

Магар назоҳати мулки Ҳирий эрур боис. (Б. В.)

МАГАС **مكس** *ф.* Чибин, пашша; **Парри магас** — Чибин пари, қаноти.

МАД **مد** *a.* 1. Чўзилиш, узайниш; 2. Бирор товушни айтишда чўзиш; 3. Алифни («а»ни) чўзиб, о ($\bar{\text{I}}$) ўқиш учун унинг устига қўйиладиган чўзги белгиси ($\bar{\text{I}}$); **Мадди савод**—Қоронғиликнинг чўзилиши.

МАДАД **مدد** *a.* Кўмак, ёрдам, ёрий; **Мадад қилмоқ** — Кўмак бермоқ:

Шарбатин дермен эзай жон ширасидин, *қил мадад*,

Зулматингдин тийралик, эй хизри чашмангдин зилол.
(F. C.)

МАДАНИЙ **مدنى** *a.* 1. Шаҳарлик; 2. Мадиналик (қ. **Мадина** **مدینه**).

МАДДА **مدد** *a.* **Мадда** зиллаҳу — Арабча дуо жумласи бўлиб, улуғ одамлар номидан кейин ёзилади: «Соясини узайтирсин (умрини узайтирсин) демак.

МАДДОҲ **مداح** *a.* 1. Мадҳ қилувчи, мақтовчи; хушомадгўй; 2. Халқни йиғиб ҳикоя сўзловчи.

МАДДОҲЛИҒ **مداح ليغ** Мадҳ этувчилик, мақтовчилик; хушомадгўйлик; ҳикоя қилувчилик.

МАДИД **مديد** *a.* Чўзилган, узоққа тортилган, чўзиқ; **Муддати мадид** — Узоқ муддат.

МАДИНА **مدینه** *a.* 1. Арабистонда (Ҳижозда) бир шаҳар (ислом марказларидан); 2. Умуман шаҳар.

МАДИҲ **مديح** *a.* 1. Мақтов, мадҳ этиш; 2. Мақталган:

Не шоҳики топса ишим ихтилол,

Мадихига кўргузгамен иштиғол. (F. C.)

МАДМАЪ **مدمع** *a. маж.* Кўз [айн. кўз ёши ўрни, яъни кўз].

МАДОЙИН **مداين** *a. [бирл. мадина مدينه]* 1. Шаҳарлар; 2. Араб Ироқида (Фирот наҳри бўйида) қадимги бир шаҳар.

МАДОЙИХ **مدايح** *a. [бирл. мадиҳ مديح]*. 1. Мадҳлар, мақташлар, мақтовлар.

МАДОР **مدار** *a.* 1. Айланадиган нарсанинг маркази; ўқи; 2. Суянчиқ; пойдевор; 3. Қувват; **Бемадор**—Мадорсиз, дармонсиз, ҳолсиз.

МАДОРИЖ **مدارج** *a.* Даражалар.

МАДОРИС **مدارس** *a. [бирл. мадраса مدرسه]* Мадрасалар, ўқув юртлари.

МАДОРО, МУДОРО **مدارا** *a.* Чиқишиш, келишиш, битишиш, риюя қилиш, юзаки яхши муомала:

Ниҳон дардима ошкоро эт *мадоро*. (Н. Ш.)

Бемадоро — Чиқишмаслик, келишмаслик.

МАДРУС **مدروس** I *a.* Берк, беркик, кўринмайдиган:

Чарх сайр этмас, нечук субҳ истагаймен ғам туни,
Жавфи чун *мадрус* эрур бу шоми қийр андуд ила.

(F. C.)

Мадрус бўлмоқ — Беркинмоқ, кўринмаслик; **Мадрус этмак**, -қилмоқ — Беркитмоқ, кўринмайдиган қилмоқ.

МАДРУС **مدروس** II *a.* Эскирган, тўзиган.

МАДФАН **مدفن** *a.* Дафн қилинадиган (кўмиладиган) жой, гўр:

Гар Навоий маст, агар махмур ўтар бу дайрдин.

Бодаполодин кафан, муғ дайридин *мадфан* қилай.

(F. C.)

МАДФУН **مدفون** *a.* Кўмилган, кўмиғлик; дафн қилинган; **Мадфун бўлмоқ** — Кўмилмоқ; **Мадфун қилмоқ**—Кўммоқ:

Кишики нақдини вазн айлабон қилур *мадфун*. (F. C.)

МАДХАЛ **مدخل** *a.* Қириш, кирар жой.

МАДҲ **مدح** *a.* Мақташ, мақтов; **Мадҳин** демак — Мақтамоқ; **Мадҳу сано** — Мақтов ва васф.

МАДҲГУСТАРЛИФ *مدح گستر لیغ* Мақтовчилик, мадҳ қи
лишлик.

МАДҲОРОЙ *مدح آرای* *а.-ф.,-қ.* Мадҳсаро *مدح سرا*
МАДҲСАРО, МАДҲСОЗ *مدح سرا, مدح ساز* *а.-ф.* Мақ-
товчи, мадҳ этувчи.

МАДҲСОЗ *مدح ساز* *а.-ф.,-қ.* Мадҳсаро *مدح سرا*
МАДҲУШ *مدھوش* *а.* 1. Ҳушдан кетган, беҳуш, маст; 2.
Ҳайрон, ҳайратланган:

Қилиб кўп саъйким, ул хайли *мадҳуш*,
Равойиҳ қасбидин бир-бир топиб ҳуш. (*С. И.*)

МАЖБУЛ *مجبول* *а.* Туғма, табиий:
Ки *мажбул* эрур одамизод анга-
Ки, ҳар амрким, бўлса муътод анга. (*С. И.*)

МАЖЗУБ *مجنوب* *а.* 1. Тортилган, қизиқтирилган, берил-
ган; 2. Ҳайратда қолган, девона; 3. Жазавази тутган;
Мажзуби солик — Эс-ҳуши кетиш даражагача бориб,
худога яқинлашиш талабида бўлувчи, фано даражаси-
га яқинлашган:

Аларким, нишони масолик дебон,
Бурунғини *мажзуби солик* дебон. (*Ф. С.*)

МАЖЗУМ *مجنوم* *а.* Мохов.

МАЖИД *مجيد* *а.* Шарафли, шонли, қадрли.

МАЖЛИСАФРУЗ *مجلس افروز* *а.-ф.* Мажлисни ёритувчи;
мажлисни қизитувчи.

МАЖЛИСОРО *مجلس آرا* *а.-ф.* Мажлисни безовчи, қизи-
тувчи.

МАЖМАР, МИЖМАР *مجمر* *а.* Мушк-анбар каби турли
хушбўй нарсаларни солиб тутатиладиган идиш (ман-
қал); Мажмарда уд бўлмоқ — *маж*. Куйиб битмоқ,
қаттиқ алам тортмоқ; Мажмари фируза — Фирузадан
қилинган ёки фируза ўрнатилган мажмар.

МАЖМАЪ *مجمع* *а.* 1. Тўпланадиган жой; 2. Йиғин, тўда:
Кирди ул мажмаъ аро девонавор. (*Л. Т.*)

Мажмаъ тузмак — Тўпланмоқ, йиғилишмоқ, мажлис
қурмоқ:

Чун ғазал гулзорида *мажмаъ тузуб*,
Булбул ойин минг тараннум кўргузуб. (*Л. Т.*)

МАЖМУЪ *مجموع* *а.* 1. Йиғинди, тўплам; 2. Ҳамма, бар-
ча, жамъ.

МАЖНУН **معنون** *a.* [кўпл. мажонин **مجانين**] 1. Жинни, девона; 2. Шарқда маълум дostonнинг қаҳрамони.

МАЖНУНВОР **معنون وار** *a.-ф.* Мажнундай, девона (жинни) ларча.

МАЖОЗ **مجاز** . 1. Ўзининг туб маъносида ишлатилмай, бирор муносабат ва ўхшатиш орқали бошқа маънода ишлатилган сўз, метафора; аллегория; 2. Ҳақиқий эмас:

Вужудунгини чун қилди ҳақ ганжи роз,
Ҳақиқат дуру лаълидин, йўқ *мажоз.* (С. Н.)

МАЖОЗИЙ **مجازى** *a.* 1. Мажоз ва истинорага тегишли, мажоз йўли билан қўлланилган; 2. Ҳақиқий эмас (ишқда); **Мажозий ишқ, ишқи мажозий** — Ҳақиқий бўлмаган, зоҳирий ишқ, инсоний ишқ.

МАЖОЛ **مجال** *a.* Қувват, куч, иқтидор, қудрат; имконият, мадор.

МАЖОЛИС **مجالس** *a.* [бирл. мажлис **مجلس**] Ингилишлар, тўпланишлар, мажлислар.

МАЖОНИН **مجانين** *a.* [бирл. мажнун **معنون**] Мажнунлар, девоналар:

Ул париким, банди зулфиға *мажонин*дур уқул,
Мен киби девоналар қайдин қачон қилсун қабул.

(F. C.)

МАЖРО **مجرى، مجرا** *a.* Сув оқадиган ер (ариқ, сув йўли, ўзан).

МАЖРУҲ **مجرىح** *a.* Яраланган, ярадор; аламли, алам билан дили эзилган; **Мажруҳ ўлмоқ** — Ярадор бўлмоқ; Уйла *мажруҳ ўлмишамким*, қилмадилар туъма ҳам.
(II. Ш.)

Мажруҳ қилмоқ — Ярадор қилмоқ, яраламоқ, эзмоқ.

МАЖУС, МАЖУСИЙ **مجوس، مجوسى** *a.* Утга топинувчи оташпараст.

МАЖЪУЛ **مجعل** *a.* Ясама, тўқилган, сунъий, сохта.

МАЖҲУЛ **مجهول** *a.* Номаълум, ноаниқ; **Мажҳули вовий** ёки **вови мажҳул** — У унли товуши; **Мажҳули ёий** ёки **ёий мажҳул** — э(е) унли товуши.

МАЗАЛЛАТ *مذلت* *а.* Хўрлик, хорлик, тубанлик, паст-лик; **Мазаллат хокдони** — Тубанлик уйи;
Менга идбор кўйида *мазаллат хокдони* бас. (*Ғ. С.*)

МАЗАММАТ *مذمت* *а.* 1. Ёмонлик, тубанлик, хўрлик;
2. Ёмонлаш, хўрлаш;
Таваккул сифати ва бетаваккуллар *мазаммати*. (*Ғ. С.*)
Худпарастесен, ўзунгинг ошиқи,
Худписандесен *мазаммат* лойиқи. (*Л. Т.*)

МАЗАННА *مذنه* *а.* Шак, шубҳа, гумон:

Жисминни қилиб *мазанна* сокип,
Толпинмоқ эди иши ва локин. (*С. И.*)

МАЗАРРАТ *مضرت* *а.* Зарар, зиён: Оз сўз демакнинг ман-фаатида ва кўп сўзнинг *мазарратида*. (*Ғ. С.*)

МАЗБАЛА *مذبله* *а.* Ахлатхона; ҳожатхона.

МАЗБУР *مذبور* *а.* 1. Ёзилган, битилган; 2. Мазкур.

МАЗБУТ *مضبوط* *а.* 1. Забт этилган, қўлга олинган; 2. Хотирда сақланган; 3. Қайд қилинган; 4. Муҳофаза-ланган, маҳкамланган, мустаҳкам, беркитилган; **Маз-бут қилмоқ** — Маҳкамламоқ, беркитмоқ.

МАЗБУҲ *مذبوح* *а.* Сўйилган, бўғизланган; **Мазбуҳ айла-мак** — Сўймоқ, бўғизламоқ.

МАЗЖ *مزج* *а.* Аралаштириш; аралашиниш; **Мазж топ-моқ** — Аралашмоқ:

Навой ашкига дерсен не янглиғ *мазж* топмиш қон,
Бағир чок ўлса, ул қон бу сувға осон эрур мамзуж.
(*Н. Ш.*)

Мазж қилмоқ — Аралаштирмоқ:

Қилиб *мазж* сиймобу қалъню рўй,
Намудор қилдилар ул навъ гўй. (*С. И.*)

МАЗИЙЯТ *مذيت* *а.* Ортиқлик, зенёдалик; фазилат.

МАЗИҚ *مضيق* *а.* [*кўпл. мазойиқ مضايق*] Тор, торлик, тор ер, сиқинти ер.

МАЗКУР *مذکور* *а.* Зикр этилган, сўзланган, айтилган, тилга олинган; **Мазкур айламак-қилмоқ** — Зикр эт-моқ, тилга олмоқ; **Мазкур бўлмоқ** — Сўзланмоқ, ай-тилмоқ, тилга олинмоқ; **Юқорида мазкур** — Юқорида зикр этилган, тилга олинган.

- МАЗЛУМ** **مظلوم** *а.* Зулм кўрган, эзилган.
МАЗЛУМҚУШ **مظلومکش** *а.* Эзилганларни ўлдирувчи;
кўчма, ўтакетган золим.
МАЗМУМ **مذموم** I *а.* Ёмонланган, нафратли, ёмон.
МАЗМУМ **مضموم** II *а.* Устида заммаси (печи) бор ун-
дош ҳарф. (*қ. Замма* **ضمه**).
МАЗОД, МУЗОД **مزاد** *а.* Ким ошти йўли билан қи-
лингган олди-сотти.
МАЗОЛИМ **مظالم** *а.* Зулмлар, ҳақсизликлар.
МАЗОРИЪ **مزارع** *а.* [*бирл. мазраа* **مزرعه**] Экинзорлар.
МАЗОРОТ **مزارات** *а.* [*бирл. мазор* **مزار**] Мозорлар,
қабрлар.
МАЗОҚ **مذاق** *а.* 1. Маза, лаззат, завқ; 2. Тотиш аъзоси
(тил, танглай, оғиз каби):

Нечаким таоми келиб нўши баҳр,
 Келиб меҳмонсиз мазоқиға заҳр. (*С. И.*)

- МАЗОҲИМ** **مزاحم** *а.* 1. Заҳматлар, машаққатлар; 2.
 Тинчсизлантирувчи, танг қилувчи.
МАЗОҲИР **مظاهر** *а.* [*бирл. мазҳар* **مظهر**] Бирор нар-
санинг кўринадиган, зоҳир (пайдо) бўладиган жо-
йи; кўриниш:

Бу ашё ичраким бўлғай мазоҳир,
 Кўрар мазҳарни ҳарён бўлса нозир. (*Ф. Ш.*)
 Анинг нури чу партав қилди зоҳир,
 Бори заррот бўлдилар мазоҳир. (*Ф. Ш.*)

- МАЗРАА** **مزرعه** *а.,-қ.* **Мазраъ** **مزرع**
МАЗРАЪ, МАЗРАА **مزرعه, مزرع** *а.* [*кўпл.* **мазориъ**
مزارع] Экин экиладиган ер, экинзор:

Чу мазраъ ичра сочтик ҳар не дона,
 Ҳамул дона кўтаргунг жовидона. (*Ф. Ш.*)

- МАЗРУОТ** **مزروعات** *а.* [*бирл. мазруъ* **مزروع**]. Экинзорлар.
МАЗРУЪ **مزروع** *а.* Экилган, экилган ер; **Мазруъ** эт-
мак — Экинзор қилмоқ.
МАЗРУФ **مظروف** *а.* 1. Идиш ичидаги нарса; 2. Бирор
буюм ичига ўрнашган нарса.

МАЗҲАБ **مذهب** *а.* 1. Йўл, таълимот, маслак; 2. Диннинг бирор тармоғи:

Зоҳидо, ҳар дам демаким, *мазҳабингда* бор қусур. (F. C.)

МАЗҲАР **مظھر** *а.* [кўпл. мазоҳир **مظاھر**] 1. Зоҳир (пайдо) бўлиш, чиқиш ўрни; 2. Чиқиш; эришиш, муваффақ бўлиш; кўриниш:

Бир овуч туфроғидин айлаб пайкари,
Одамийлиғда ажойиб *мазҳари*. (Л. Т.)

МАЗҲАРИЙЯТ **منظھريت** *а.* 1. Эришишлик; 2. Зоҳир бўлишлик.

МАИН **معين** *а.* Оқадиган, оқар; **Мои маин** — Оқар сув.

МАИ **می** *ф.* Ичкилик, бода, шароб; **Май оло**, **май олу** — Май юққан, май аралаш; **Майи ноб** — Тиниқ ва тоза май; **Май бати** — Урдакка ўхшатиб ясалган май идиши; **Майи асфар** — Сарғиш май; **Майи ваҳдат** — Сўфийликда бирлик, бирикиш; бирикиб кетиш; **Майи лаъл** — Лаб қизиллиги, қизил лаб; **Майи муғона** — Муғ (оташпараст)ча май, ўткир май.

МАЙГУН **ميگون** *ф.* Май рангли, қизил рангли.

МАЙДОННАВАРД **ميداننورد** *ф.* Майдонда, ўртада айланувчи; майдонга чиқувчи.

МАЙИИТ **ميت** *а.* [кўпл. амвот **اموات**] Улик, ўлган киши.

МАЙКАДА **ميگده** *ф.* Майхона, ичкилик ичиладиган жой, шаробхона.

МАЙМУН **ميمون** I *а.* Бахтиёр, бахтли; қутлуғ, муборак:

Келиб ҳар бири кеча андоқки бум,
Мувофиққа *маймун*, мухолифқа шум. (С. И.)

МАЙМУН **ميمون** II Маймун (маълум ҳайвон).

МАЙМУНБОЗ **ميمون باز** Маймун ўйнатувчи.

МАЙОШОМ **می آشام** *ф.* Майхўр, ичкиликбоз.

МАЙПАРАСТ **می پرست** *ф.* Ичкиликка берилган, ичкиликхўр.

МАЙПОЛО **می بالا** *ф.* Май сузгич, май сузладиган латта ё халта.

МАЙРУҚ **ميروق** Эгри-бугри.

МАЙСУР **ميسور** *а.* Енгиллашган, ўнғай, қулай.

МАЙФУРУШ **می فروش** *ф.* Май сотувчи, ичкиликфуруш:

Хирқан зуҳдин Навоий қилди раҳн, эй *майфуруш*,
Қўйма ҳуш илгида они бенаво тутқил қадаҳ. (Н. Ш.)

МАЙХОРА *می خواره* *ф.* Майхўр, май ичувчи, ичкиликка
одатланган.

МАЙХОРАЛИФ *می خواره لیع* Майхўрлик, ичишлик.

МАЙХУШ *میخوش* *ф.* Нордон, нордон-чучук (таъм).

МАКИН *مکین* *а.* Жойлашган, турғун.

МАККИЙ *مکی* *а.* Маккалик, Макка шаҳрига ман-
суб; **Маккий лақаб** — *маж.* Муҳаммад пайгамбар.

МАҚҚОР, МАҚҚОРА *مکار، مکاره* *а.* Макр қилувчи, ҳий-
лагар:

Луъбати даҳр фириби била бози емаким,
Бермади кимсага бу шоҳиди *макқора* кўнгул.

(F. C.)

МАҚМАН *مکمن* *а.* 1. Хилват жой; 2. Тўсиқ; тузоқ.

МАҚНАТ, МУҚНАТ *مکنت* *а.* Кучлилик, иқтидорлик.

МАҚНУН *مکنون* *а.* Яширилган, махфий; беркитилган;
яхши сақланган; **Дурри макнун** — Яширилган дур,
беркитилган, яхши сақланган дур.

МАҚОН *مکان* *а.* 1. Жой, турар жой; 2. Ұрин:

Кўнгул боғи аро ҳарён ўқунг захми эмас гўё,
Ниҳоли меҳринг эмаклик учун қозғон *мақондур* ул.
(F. C.)

Макон айламоқ — Жойлашмоқ, ўрнашмоқ; **Макон**
топмоқ — Жой топмоқ, ўринлашмоқ.

МАҚОРИМ *مکرم* *а.* [бирл. макрумат *مکرمت*] Яхши,
гўзал; **Мақорими ахлоқ** — Гўзал хулқлар.

МАҚОТИБ *مکاتب* I *а.* [бирл. мактаб *مکتب*] Мактаб-
лар.

МАҚОТИБ *مکاتب* II *а.* [бирл. мактуб *مکتوب*] Мак-
тублар, ёзишмалар, хатлар.

МАҚРУМАТ *مکرمت* *а.* 1. Ҳурмат, шараф, иззат; 2. Са-
хийлик; улуғлик.

МАҚРУҲ *مکروه* *а.* 1. Ёқимсиз, кўнгил айнитқич, нафратли;
жирканч; 2. Истеъмол этилиши лозим кўрилмаган:

Талх майдин, соқиё, топти чучук жоним ҳаёт,
Эй басо, *макруҳким*, зимнида бир беҳбуд эрур.

(*Ф. С.*)

Макруҳ тутмоқ — Ёқтирмаслик, кўнгил тортмаслик.
МАКС *مکتھ* *а.* Тўхталиш, туриб қолиш; Макс этмак, — қилмоқ — Тўхталмоқ, туриб қолмоқ:

Очилғоч гириҳ турмайин анда кеч,
Демай кечкин, *қилмайин макс* ҳеч. (*С. И.*)

МАКСАБ *مکسب* *а.* 1. Фойда; 2. Қасб, кун кечириш учун восита бўлган иш.

МАКТАБДОР *مکتب دار* *а.-ф.* Ҳуқитувчи, муаллим.

МАКТУБОТ *مکتوبات* *а.* [бирл. мактуб *مکتوب*] Мактублар, ёзувлар, хатлар.

МАКТУМ *مکتوم* *а.* Беркик, беркитилган, сир тутилган, махфий; Мактум этмак — Беркипмоқ, яширмоқ:

Чу ул ганжини анда *мактум этиб.* (*С. И.*)

МАҚФУФ *مکفوف* *а.* Ташланган, тарк этилган.

МАҚШУФ *مکشوف* *а.* 1. Очилган, кашф этилган; 2. Очиқ; Макшуф бўлмоқ — Очилмоқ:

...куллий мурад салатини мозия ҳолоти *макшуф бўлмоқ эрди.* (*С. И.*)

МАЛАК *ملک* *а.* [кўпл. малоик, малоика *ملائک، ملائک*] 1. Фаришта; 2. *маж.* Жуда гўзал.

МАЛАКВАШ, МАЛАКСОН *ملکوش، ملکسان* *а.-ф.* Малакка ўхшаган [қ. Малак *ملک*].

МАЛАКУТ *ملکوت* *а.* 1. Подшоҳлик; 2. Эгалик, тасаруф; 3. Фаришталар олами: ...ва бу нурлар *малакут* шабистонини мунаввар ва малак бўстонини рашки сипеҳри ахзар қилди (*Ф. Ш.*).

МАЛАНГ *ملنگ* *ф.* Маст (*масту маланг* шаклида ишлатилиб, ўта маст маъноси ифода этилади).

МАЛАХ *ملخ* *ф.* Чигиртка; Мўру малах — Чумоли ва чигиртка, ҳашарот:

Хатинг сипоҳи чу чиқти нечукки мўру *малах*,
Демаки, қочмасун арбоби ишқу урма занах. (*Н. Ш.*)

МАЛБУСОТ *ملبوسات* *а.* Қийиладиган нарсалар, уст-бош.

МАЛИК ملك *a.* [кўпл. мулук ملوك] Подшоҳ, ҳукмрон.
МАЛИКВАШ ملكوش *a.-ф.* Подшога ўхшаш, подшо сифат.

МАЛИҲ مليح *a.* 1. Гўзал, чиройли; 2. Ширин, мазали:

Бўлса бўлғой сарв қадлар ичра ҳар гулрў *малиҳ*,
Сарви гулрўйим менинг лекин эрур асру *малиҳ*.
(Н. Ш.)

Сен амлаҳ ўлдунг, агар дилраболар ўлди *малиҳ*.
(Ғ. С.)

МАЛЛОҲ ملاح *a.* Қайиқчи, кемачи:

Топиб ҳукм *маллоҳи* озода мард,
Равон кемани қилди дарёнавард. (С. И.)

МАЛО ملا *a.* 1. Тўлалик, тўла; 2. Хало (холилик)нинг тескариси:

Десанг халову *малода* бўлай нишот била,
Агар *мало* қадаҳ ичкил, вагар хало қадаҳ ич. (Ғ. С.)

3. Очиқ ер, очиқлик; 4. Тўпланиш, тўплам, тўда:
Ким андин эрур тўла хало бирла *мало*. (Ғ. С.)

МАЛОЗ ملاذ *a.* Сиғинадиган жой, паноҳ, бошпана:
Демагил кўйини беному нишонларга *малоз*,
Ким эрур тождеҳу мулк ситонларга *малоз*. (Ғ. С.)

МАЛОЗУЛ-ХОФИҚАЙН ملاذ الخافقين *a.* Машриқдан мағрибгача ҳамманинг паноҳи.

МАЛОЙИҚ, МАЛОЙИҚ ملايک *a.* [бирл. малак ملك] Фаришталар:

Навойнинг фиғони ўти куйдурди жаҳон аҳлин,
Малойиқ хайлин ул ўтлуғ фиғондин асрағил, ё раб.
(Н. Ш.)

МАЛОИН ملاعن *a.* [бирл. малъун ملعون] Лаънатилар, ланънатланганлар.

МАЛОЛ, МАЛОЛАТ ملال، ملائت *a.* Малоллик, кўнгилга етган оғирчилик, сиқилишлик, ҳорғинлик.

МАЛОМАТ ملامت *a.* Айб тақиш, ёмонлаш, обрўсизлантириш.

МАЛОМАТҚАШЛИФ **ملاמת كاشليغ** Маломатга қолишлик;
маломат юритишлик, бировга айб тақишлик.
МАЛОҲАТ **ملاحت** *a.* 1. Гўзаллик, ҳусн:

Кўп *малоҳат* бобида Шириндин айтур кўҳқан,
Сабзи ширинимча ул бор эрди эркинму малиҳ.
(*H. Ш.*)

2. Ёқимлилиқ, ширинлик; **Малоҳат нахли** — Барвас-
та гўзал.

МАЛСО **مالسا** *a.* Текис, силлик:

Йўнарға тешани илгига олсо,
Қилиб юз-юз қари хорони *малсо*. (*Ф. Ш.*)

МАЛУЛ **ملول** *a.* Малолланган; қайғули, ғамгин, хафа;
Малул айламак, -қилмоқ — Малол келтирмоқ; ғамгин
этмоқ, хафа қилмоқ; **Малул ўлмоқ** — Ғамгин бўл-
моқ, хафаланмоқ.

МАЛУМ **ملوم** *a.* Аламли, алам чеккан.

МАЛФУЗ **ملفوظ** *a.* Сўзланган, тилга олинган, сўз
билан айтилган; **Малфуз ўлмоқ** — Сўзланмоқ, тилга
олинмоқ:

Ул тил била назм бўлди *малфуз*
Ким, форсий англр ўлди маҳзуз. (*С. И.*)

МАЛЪУН **ملعون** *a.* Лаънатланган, лаънати:

Рақибингга десам лаънат, ери борким сенга ноҳақ,
Менинг қонимни тўқтурмакка ул *малъун* эрур боис.
(*H. Ш.*)

МАЛҲУЗ **ملحوظ** *a.* Мулоҳаза қилинган, фикр этил-
ган, хотирга келган; эҳтимол тугилган; **Малҳуз ай-
ламак** — Мулоҳаза қилмоқ, фикр этмоқ, хотирга кел-
тирмоқ:

Азал субҳида *малҳузунгни* келтур. (*Ф. Ш.*)

МАМАР **ممر** *a.* 1. Юриб ўтиладиган жой, йўл; 2. Сув йўли:

Суға ориғ шигофин очти чун чуст,
Бурун нову *мамари* боғлабон руст. (*Ф. Ш.*)

МАМДУД **ممدود** *a.* Чўзилган, узайтирилган.

МАМЗУЖ **مامزوج** *a.* Аралаш, аралаштирилган: Нечукким, майға сув *мамзуж* ўлур кўпрак бўлур нофеъ. (*F. C.*)

Шафақгун май ҳилоли жом агар кўрсанг ҳарис бўлма-
Ки, софу ҳирс бирла дурди майи ҳирмон эрур
мамзуж. (*H. Ш.*)

Майи мамзуж — Бошқа хилдаги майга ёки гулобга аралаштирилган май; **Мамзуж этмак** — Аралаштирмақ.

МАМЛУ **مملو** *a.* Тўлган, тўла; **Мамлу айламак**, -қилмоқ — Тўлдирмоқ.

МАМЛУК **مملوك** *a.* 1. Қул, асир; 2. Мулкка айлан-тирилган.

МАМНУН **ممنون** *a.* Миннатдор, шод, хушнуд, хурсанд, рози; тинган, тинчиган.

МАМНУЪ **ممنوع** *a.* Манъ этилган, тақиқланган.

МАМОЛИК **ممالك** *a.* [бирл. мамлакат **مملكت**] Мамлакатлар.

МАМОС **مماس** *a.,-қ.* Мумос.

МАМОТ **ممات** *a.* Улим, вафот.

МАН **من** *a.* Қим, кимики; **Ман салимал-муслимун** — Му-сулмонлар кимики саломат, тинч бўлса... (арабий ибора); **Ман қанаъ** — Қимики қаноат қилса; «**Ман арафа**» — Қимики таниса.

МАНЖАНИҚ **منجنيق** *a.* Урушда душманга ва душман қўрғонига қарши ичига тош солиб отиладиган қурол, палақмон [қ. фалохун **فلاخون**]

Оҳим кўнгулни кўюнг аро солса не ажаб,
Гулзор аро Халил тушар *манжаниқдин.* (*F. C.*)

МАНЗАЛА **منزله** *a.,-қ.* Манзалат **منزلت**

МАНЗАЛАТ **منزلت** *a.* Даража, лаёқат, қадр, мартаба.

МАНЗАР **منظر** *a.* 1. Кўриниш, сурат, шакл; 2. Қараладиган, назар ташланадиган жой.

МАНЗИЛ **منزل** *a.* [қўпл. манозил **منازل**] 1. Йўловчилар қўниб ўтадиган ер, бекат; 2. Турар жой; 3. Икки жой орасидаги масофа; **Манзил тутмоқ** — Бир

жойда ўтирмақ, жойлашмоқ, қўнмоқ; Манзил-баман-зил — Манзилдан манзилга, бекатдан бекатга.

МАНЗИЛГАҲ, МАНЗИЛГОҲ منزلگاه, منزلگاه *а.-ф.* Тўхташ жойи, пакка, марра; бекат; турар-жой: Аввал ўз манзилгаҳингни ёд қил. (*Л. Т.*)

МАНЗИЛГОҲ منزلگاه *а.-ф.,-қ.* Манзилгаҳ منزلگاه

МАНЗУМ منظوم *а.* 1. Тузилган, тизма, терилган, тартибга солинган; 2. Назм (шеър) ҳолига келтирилган; Манзум айламак,-этмак — Назм қилмоқ, шеър ҳолига келтирмақ.

МАНЗУМА منظومه *а.* [*кўпл.* манзумот منظومات] Шеър, достон.

МАНЗУР منظور *а.* Кўрилган, кўринган; назардан ўтиб мақбул бўлган; Манзур бўлмоқ — Кўринмоқ, маъқул бўлмоқ; Манзур қилмоқ — 1) назар ташламоқ; 2) бировга бир ишни маъқул кўрсатмоқ.

МАНИШ منش *ф.* Феъл-хуй, табиат, характер:

Бори ҳикмат ойину дониш пужуҳ,
Филотун маниш, бал Арасту шукуҳ (*С. И.*)

МАНИЪ منيع *а.* Қўлга олиниши қийин, мустаҳкам (чунончи, қалъа).

МАНКУБ منكوب *а.* Бахтсиз, азобда қолган, қийинчиликларга йўлиққан, хароб; Манкуб айламак — Қийнамоқ, азобламоқ:

Ки, борида аъзоси манкуб эди,
Қириб илгига улча матлуб эди. (*С. И.*)

МАНҚУҲА منكوحه *а.* Никоҳдаги хотин, никоҳ билан расмийлашган хотин.

МАНОБ مناب *а.* Ўринда туришлик, ўринбосарлик; Ноиб маноб — Ўринбосар:

Варақни килки айлар чоғда тасвир,
Бўлуб ноиб маноби килки тақдир. (*Ф. Ш.*)

МАНОЗИЛ منازل *а.* [*бирл.* манзил منزل] Манзиллар, қўниб ўтиладиган жойлар [*қ.* манзил منزل]; Қатъи манозил — Манзилларни босиб ўтиш, йўл босиш:

- Хизматида қурб ҳосил айлаган,
Йўлида қатғи манозил айлаган. (Л. Т.)
- МАНОЛ** **منال** *а.* Мол, дунё, бойлиқ; Аҳли манол — Молдор, давлатманд (киши); Молу манол — Молу мулк, бойлиқ.
- МАНОСИБ** **مناصب** *а.* [бирл. мансаб **منصب**] Мансаблар, амаллар.
- МАНОТ** **منات** *а.* Арабларда исломгача бўлган машҳур бутлардан бирининг оти.
- МАНОФИЪ** **منافع** *а.* [бирл. манфаат **منفعت**] Манфаатлар.
- МАНОҚИБ** **مناقب** *а.* [бирл. манқабат **منقبت**] 1. Яхши сифатлар, гўзал хислатлар; мақтовлар; 2. Бир кишининг фазл ва мартабасини мақтаб ёзилган рисола.
- МАНОҲИЙ** **مناهى** *а.* [бирл. манҳий **منهى**] Манъ қилинган нарсалар.
- МАНСУБ** **منسوب** *а.* Тегишли, бирор нарсага доир, бир нарсанинг ичига кирадиган.
- МАНСУБА** **منسوبة** *а.* 1. Қурилган, барпо этилган, тадбир; 2. Уйин (шатранжда):

Эрур ишқ аро бўйла аъжубалар-
Ки, беншқ билмас бу мансубалар. (С. И.)

- МАНСУБЛУҚ** **منسوبلوق** Тегишлилик.
- МАНСУР**, **МАНСУРА** **منشور، منشوره** *а.* 1. Сочилган; 2. Насрий, прозаик.
- МАНСУХ** **منسوخ** *а.* Бекор қилинган; истемолдан қолдирилган, рад этилган:
Фано тарийқида ҳар кимки ҳосил этти русух, Риёву зуҳд онинг оллида эрур мансух (Н. Ш.).
- МАНТИҚ** **منطق** *а.* 1. Айтиш, сўзлаш; ифодалаш, нутқ; 2. Мантиқ илми, логика; **Мантиқи ишқ** — Ишқ мантиқи, қонуни; **Мантиқи роз айламак** — Сирлар тўғрисида сўз айтмоқ; **Мантиқут-гайр** **منطق الطير** *а.* 1) Қушлар сўзи; 2) Форс шоири Фаридиддин Атторнинг маълум асарининг номи.
- МАНТУҚ** **منطوق** *а.* 1. Сўзланган, дейилган, айтилган; 2. Нутқ; сўз, мафҳум.
- МАНФАХ** **منفخ** (минфах) *а.* Темирчиларнинг кўрадаги ўтни пуфлайдиган дами:

Фироқ ўтики бало оғзидур анга *манфах*,
Мисоли дўзаху жаннат дурур ул дўзах. (Н. Ш.)

МАНФИЙ *منفى* *а.* Йўқ қилинган, сурилган; мусбат (ижобий) нинг қаршиси; салбий; **Манфий ўлмоқ** — сурилмоқ, йўқ бўлмоқ.

МАНШАЪ *منشا* *а.* Бир нарсанинг чиқиб келган ўрни, келиб чиқиш жойи, бошланиши.

МАНШУР *منشور* *а.* 1. Ёйилган, тарқатилган; 2. Ёрлиқ, фармон; **Маншури давлат** — Давлат ёрлиғи;

Меҳр ояти оллида ҳувайдо,
Маншури вафо юзида пайдо. (Л. М.)

МАНШУРЛУҚ *منشورلوق* Имтиёзлилик:

Эй Навоий, жонни туфроқ айлагил фақр аҳлига,
Истасанг *маншурлуқ* ул хайли олийшон аро. (Н. Ш.)

МАНЪ *منع* *а.* Тақиқ, тақиқлаш; **Манъи куллий қилмоқ** — Бутунлай тақиқламоқ; **Манъ айламоқ, қилмоқ** — Тақиқламоқ.

Эй кўнгул, оздур сенга бу ҳамки, ул ой кўйидин
Манълар қилдим, вале юз қатла ёлбординг келиб.
(Н. Ш.)

МАНҚАБАТ *منقبت* *а.* [кўпл. *маноқиб* *منائب*] 1. Яхши сифат, гўзал хислат, мақтов; 2. Бировнинг яхши хислатларини кўрсатадиган, мақтайдиган асар.

МАНҚАЛ *منقل* *а.* Оташдон (совуқ кунларда исиниш учун устига ўт ёқиладиган тўғарак темир идиш); **Манқал ойин** — 1) Манқалга ўхшаган; 2) *маж.* Қиздирувчи:

Анинг *манқали* шира тазйин келиб,
Мунунг шираси *манқал ойин* келиб. (С. И.)

МАНҚУЛ *منقول* *а.* Нақл этилган, бировнинг айтганларидан кўчирилган; **Манқул бўлмоқ** — Нақл бўлмоқ, кўчирилмоқ.

МАНҚУШ *منقوش* *а.* Нақшланган, безалган:

Ўзи нақшу ўзи манқушу наққош,
Киши бу сирни мендек қилмади фош. (Ф. Ш.)

МАНҚУТ **منقوط** *a.* Нуқта қўйилган, нуқтали (ҳарфлар ҳақида).

МАНҲАЖ **منهج** *a.,-қ.* Минҳож. **منهاج**

МАНҲУС **منحوس** *a.* Иши олдинга юрмаган, иши келишмаган, наҳса қолган.

МАОБ **مآب** *a.* Сиғиниладиган, мурожаат этиладиган жой; Аморат маоб — Амирлик мансабидаги; Ҳикмат маоб — Ҳикмат эгаси, ҳаким, файласуф.

МАОД **مآد** *a.* Қайтиб бориладиган жой, борар жой; *маж.* Охират.

МАОДИН **مآدين** *a.* [бирл. маъдан **معادن**] Маъданлар, конлар.

МАОЗАЛЛОҲ, МАОЗАЛЛАҲ **مآذالله** *a.* Худо паноҳ берсин! Худо сақласин! каби маъноларда ишлатиладиган дуо ибораси.

МАОЙИБ **مآيب** *a.* Айблар, ёмонликлар; хато ва камчиликлар:

Аларнинг агар ройи сойиб эса,
Ва гар фикрида юз маойиб эса. (С. И.)

МАОЛ **مآل** *a.* 1. Мафҳум, мазмун; 2. Охир, пироварди, натижа, оқибат.

МАОЛИЙ **مآلي** *a.* Буюкликлар, шараф ва ҳурматлар; олий фикрлар.

МАОНИЙ **مآني** *a.* [бирл. маъно **معنى**] Маънолар.

МАОСИЙ **مآصي** *a.* [бирл. маъсият **معصيت**] Гуноҳлар.

МАОСИР **مآسر** *a.* 1. Эскидан қолган яхши белги ва асарлар, нишоналар; 2. Мақбул иш ва ҳаракат:

Не даврида олтидин маосир,
Не жисмида тўртдин аносир. (Л. М.)

МАОФ, МУОФ **مآف** *a.,-қ.* Муоф.

МАОШ **مآش** *a.* Тирикчилик, яшаш, тирикчиликка керакли нарсалар; Маош асбоби — Тирикчилик учун керакли нарсалар; Маош тузмак — Тирикчилик қилмоқ; ҳаёт кечирмоқ; Тийра маош — қ. Бадмаош **بدمآش**

МАРАЗ **مآرض** *a.* Қасаллик, дард, иллат:

Кўп ишқ таркини дема, сўз қўйғил, эй табиб,
Муҳлик *маразга* қилмади, эл панд ила илож.
(Н. Ш.)

МАРАЗЛИҚ *مرضليق* Қасаллик, бетоблик.

МАРАЛ *مرل* Кийик (урғочиси):

Бўғуви *марал* найистонида сайд,
Шакардин борининг аёғига қайд. (С. И.)

МАРАММАТ *مرمت* а. Тузатиш, тиклаш, ремонт; **Ма-**
раммат қилдурмоқ — Тузаттирмоқ, тиклатмоқ.

МАРАС *مرس* а. Ит ёки отга боғланадиган арқон:

Кўнгулки, кофири ишқ ўлди ар эрур зуннор,
Нединки, муғбача зулфин белига қилди *марас*.
(Ф. С.)

МАРАҚ *مرق* а. Шўрва; **Марақи жўшон** — Қайнаб тур-
ган шўрва.

МАРБУТ *مربوط* а. Боғланган, боғли, алоқали, тааллуқли.

МАРГ *مرگ* ф. Ҳалим, ажал:

Васлу ҳажрин умру *марг* айлаб лақаб,
Бирдин осойиш топиб, бирдин тааб. (Л. Т.)
Марг тахвифи — Ҳалим хавфи.

МАРД *مرد* ф. Одам, инсон, мард; эркак; жасур; бо-
тир; мурувватли.

МАРДАК *مردک* ф. Енгилтабиат, пасткаш эркак.

МАРДУД *مردود* ф. Ҳайдалган, қувилган; рад этилган,
номақбул:

Чун малак хайлига ул масжуд ўлуб,
Кимса саркашлик қилиб, *мардуд* ўлуб. (Л. Т.)

МАРДУДЛУҚ *مردودلوق* Ҳайдалиш, қувилиш.

МАРДУМ *مردم* ф. 1. Одамлар, кишилар; 2. Қорачиғ:

Аён қилди кўзумнинг *мардуми* ичра мақом айлаб.
(Ф. С.)

Мардуми чашм, кўз мардуми — Кўз қорачиғи; **Мар-**
думи обий — Одамоби (афсонавий сув кишиси).

МАРДУМАК **مردمک** *ф.* Кўз қорачиғи:

...ва кишварситоплиғ айнининг *мардумаги* жаҳонбинн.
(*Ф. Ш.*)

Ёрдин келмиш менга бир турфа мактуб, эй кўнгул-
Ким эрур ҳар сатри, бал ҳар лафзи марғуб, эй кўнгул.

Лафз йўқ, ҳар ҳарфи жон ҳирзи, доғи ҳар нуқтаси,
Мардумак янглиғ биайиниҳ кўзга матлуб, эй кўнгул.
(*Ф. С.*)

МАРДУМАКВОР **مردمکوار** *ф.* Кўз қорачиғидай (қора).

МАРДУМГИЁ **مردمگیا** *ф.* Одам шаклидаги ўсимлик:

Қиши жинси мулкида *мардумгиё*-
Дирам синфи авзоида кимё. (*Ф. С.*)

МАРДУМДОРЛИҒ **مردمدارليغ** Одамшавандалик, киши-
ни қадрлаш:

Навоний кўзларининг *мардумидин* жаври қон тўкти,
Дариғ, ул шўхи мардумкушки, *мардумдорлиғ*
билмас. (*Ф. С.*)

МАРДУМКУШ **مردمکش** *ф.* Одам ўлдирувчи.

МАРДУМЛИҒ **مردمليغ** 1. Одамлик, инсонлик; са-
хийлик, ҳиммат, ҳимматлилик, одамгарчилик;
2. Кўзда ўрнашиш, кўз олдида туришлик;

Қаро кўзум, келу *мардумлуғ* эмди фан қилғил,
Кўзум қаросида мардум каби ватан қилғил.
(*Ф. С.*)

МАРДУМНИШИН **مردم نشين** *ф.* Инсон яшайдиган, одам-
лар истиқомат қиладиган.

МАРДУМШИКОР **مردم شكار** *ф.* Одам оловчи.

МАРЖИЪ **مرجع** *а.* Қайтиб бориладиган жой, муро-
жаат қилинадиган ер ёки киши:

Ким бу дафтар назмидин куллий мурод,
Чунки *маржиъ* майли эрдию маод. (*Л. Т.*)

МАРЖИУЛ-ҲУСУЛ **مرجع العصور** Ҳосил бўлиши (юзага
чиқиши) умидли, барпо бўлади деб кутилган.

МАРЗ **مرز** *а.* 1. Ер, экин экса бўладиган ер, обод ер;
2. Чегарадаги ерлар (вилоят; мамлакат):

Дедиларки, бир навъ ердур бу марз-
Ки, солур тасаввур ани жониға ларз. (С. И.)

МАРЗУБУМ **مرزبوم** *а.-ф.* Мамлакат, территория:

Топиб таскин жафогарлар ҳужуми
Тепукдин тинса кўнглум *марзу буми.* (Ф. Ш.)

МАРЗБОН **مرزبان** *а.-ф.* 1. Подшоҳ, ҳукмрон; ҳоким;
2. Чегара қўриқчиси:

Булутдек сахолик керак мезбон-
Ки, тенгдур анга марз ила *марзбон.* (С. И.)

МАРЗУҚ **مرزوق** *а.* Ризқланган, ризқи берилган, би-
ровнинг боқимидаги.

МАРИЗ **مريض** *а.* Қасал, хаста.

МАРҚАБ **مرقاب** *а.* Улов, миниладиган ҳайвон (от, ха-
чир, туя, эшак каби):

Ғаҳ фалакрав *маркабинг*ға етмайин пайки сабо.
(Н. Ш.)

МАРҚАЗ **مرکز** *а.* Ўрта, ўрта ер; **Марказ нуқтаси** —
Доиранинг ўрта ери, ўрта нуқтаси; **Маркази хок** —
Эски тушунчага кўра — оламнинг маркази, дунё.

МАРМАРИЙ **مرمری** *а.* Мармардай (оппоқ).

МАРОЕ **مرايا** *а.* [бирл. миръот **مرآت**] Ойналар.

МАРОРАТ **مرارت** *а.* 1. Аччиқлик; 2. *маж.* Ғам-ғусса,
қайғу-алам:

Табъида қуёш киби ҳарорат,
Айшиға солиб эди *марорат.* (Л. М.)

МАРОТИБ **مراتب** *а.* [бирл. мартаба **مرتبہ**] Мартаба,
лар, даражалар, карралар; **Маротиб навард** — Бос-
қиқларни ўтувчи.

МАРОҒА **مراغه** *а.* Уйлаш, фикрлаш, мулоҳаза; **Мароға қилмоқ**, -айламак — Уйламоқ, фикрламоқ, мулоҳаза қилмоқ:

Ҳам охир қўйди кўп *айлаб мароға,*
Бузург уммид ила сўзни ароға. (Ф. Ш.)

Ул не қуёшдурурки, бажуз садқа айламак,
Топмас анга ўзин неча қилса *мароға* чарх.
(Ф. С.)

МАРОҲИЛ *مراحل* *а.* [бирл. марҳала *مرحله*] 1. Манзиллар; 2. *маж.* Дунё; Таййи мароҳил — Кўп йўл босиш, сафарда кўп юриш.

МАРСИЯ *مرثيه* *а.* Ўлган кишига бағишлаб, унинг яхши сифатлари баён қилинган ва ўлимига афсус билдирилган шеърый асар.

МАРСУМ *مرسوم* *а.* 1. Чизилган; 2. Расм қилинган, одат бўлган.

МАРТУБ *مرطوب* *а.* Рутубатли, ҳўл, нам, зах.

МАРФУЪ *مرفوع* *а.* 1. Юқори кўтарилган, юксалтирилган; 2. Кетказилган; 3. *грам.* Рафъ этилган, охири заммалаштирилган сўз.

МАРЪИЙ *مرعى* I *а.* Кўрилган, кўзга илинадиган; **Маръий бўлмоқ** — Кўринмоқ.

МАРЪИЙ *مرعى* II *а.* Риоя этилган, назари эътиборга олинган; **Маръий тутмоқ** — Риоя қилмоқ, назари эътиборга олмоқ.

МАРҚАД *مرقد* *а.* Гўр, қабр.

МАРҚУМ *مرقوم* *а.* 1. Рақам қилинган; 2. Ёзилган, битилган; **Марқум қилмоқ** — Ёзмоқ, ёзиб қўймоқ:

То тирикмен ишқ ҳарфидур ичида, эй рафиқ,
Ўлсам они-ўқ мазорим тошида *марқум қил.*

(F. C.)

МАРҒ *مرغ* *а.* Ўт, ҳайвонлар ейдиган ўсимлик.

МАРҒЗОР *مرغزار* *а.* Ўтлоқ, ҳайвонлар ўтлайдиган жой:

Нужум ўлди чин хайлидек бефуруғ,
Қазо қилди кўк *марғзорин* қўруғ. (С. И.)

МАРҒУБ *مرغوب* *а.* Ёқимли, севимли, маъқул:
Ердин келмиш менга бир турфа мактуб, эй кўнгул-
Ким, эрур ҳар сатри, бал, ҳар лафзи *марғуб* эй
кўнгул. (F. C.)

Марғуб этмак — Ёқимли қилиб кўрсатмоқ, ёқтирмақ; **Марғуб ғизо** — Ёқимли овқат.

МАРҒУЛ, МАРҒУЛА *مرغول، مرغولة* *а.* 1. Ўралган-буралган;
2. Жингалак соч:

Ул оқшомким, юзига луъбати чин
Ешиб *марғула* ёйди зулфи мушкин. (Ф. Ш.)

МАРҲАЛА **مرحله** *a.* [кўпл. мароҳил **مراحل**] Бир кунлик; йўл; йўл устида тушиб ўтиладиган жой; манзил, бекат.
МАРҲАМ **مرهم** *a.* Ярага қўйиладиган дори, малҳам;
Марҳам ёнмоқ — Марҳам қўймоқ:

Аён айласун реши дарду ғамин,
Ёқай дод бермак била *марҳамин.* (С. И.)

МАРҲУМ **مرحوم** *a.* 1. Кишининг раҳми келадиган даражадаги; 2. Ўлган киши ҳақида унинг ўлганлигини билдириш учун айтиладиган сўз.
МАРҲУН **مرهون** *a.* Гаровга қўйилган, гаров қилинган, гаровга берилган:

Ридо дайр ичра раҳн этганга чун қилдинг ғазаб, эй шайх,
Яна ёзгурма борсам ул сари *марҳун* эрур боис (Н. Ш.).

Марҳун айламак — Гаровга қўймоқ; **Марҳун бўлмоқ** — Гаров бўлмоқ.

МАСАЛ **مثل** I *a.* Мисол, ўхшаш.

МАСАЛ **مثل** II *a.* 1. Мақол; масал; 2. Бирор мақсадни изоҳлаш учун келтириладиган қисса, ҳикоя; **Масал бўлмоқ** — Оғизга тушмоқ, шуҳратланмоқ, ўрناق бўлмоқ.

МАСАЛЛИК **مثل لیک** Ўхшаш, ўхшаган, монанд.

МАСДУД **مسدود** *a.* Тўсилган, боғланган, чекланган, беркик.

МАСЖУД **مسجد** *a.* Сажда қилинадиган, намоз ўқиладиган:

Одам улдурким, малойик они *масжуд* айлади. (F. C.)
Масжуд ўлмоқ — Сажда қилмоқ.

МАСЖУДЛУҒ **مسجد لۇغ** Ўзига сажда қилинишлик:

Бирга ул *масжудлуғ берган ўзи*,
Бирга бу мардудлуғ берган ўзи. (Л. Т.)

МАСИР **مسیر** *a.* Сайргоҳ, сайр қилинадиган жой, тамошо жойи.

МАСИҲ, МАСИҲО **مسیح، مسیحا** *a.* Исо пайғамбарнинг лақаби (Диний афсоналарда Исонинг ўз нафаси билан ўлганларни тирилтириш, жон бағишлаш қоби-

лятига эга бўлган, дейилади. Адабиёт — шеърятда севгилини ва унинг лабини жонбахшлик юзасидади Масиҳ, Масиҳо (Исо)га ўхшатилади ва *Масиҳо на-фас, Масиҳо анфос, Масиҳодам, Масиҳваши* деган тавсифлар берилади:

Чун иш андин ўттиким, келгай *Масиҳим*, эй табиб.
Лаълидин тиргузмак этсам орзу айб этмангиз-
Ким, киши ўлтурмак этмайдур *Масиҳодин* тамаъ
(F. C.)

Қўзни афсунсоз этиб, жонбахш лабдин нукта айт,
Сомирий сеҳрин, *Масиҳо* муъжизин изҳор қил.
(F. C.)

Масиҳ игнаси Марям игирган ип била гўё
Чекилиб эгнига жонбахшлиғ тўни тикилибдур.
(F. C.)

МАСИҲО *مسيحا* а.,-қ. Масиҳ *مسيح*
МАСКАН *مسكن* а. Тураржой, ўрин, уй:

Тийра кулбам ичра ўт солди фироқинг, войким,
Еруди куймак ўти бирла қоронғу *масканим*.
(F. C.)

МАСКАНАТ *مسكنت* а. Бечоралик, фақирлик, мискинлик.

МАСКУН *مسكون* а. Қишилар яшаб турган жой, турар-
жой; Рубъи маскун — Ер юзининг одамлар яшаб
турган, обод қисми; Қуруқлиқ.

МАСЛАҚ *مسلك* а. [кўпл. масолик *مسالك*] Йўл, ра-
виш, рафтор; ғоявий йўл.

МАСЛАҲАТБИЙИН *مصلاحت بين* а.-ф. Маслаҳат кўрсатувчи,
тўғри йўл ва тўғри фикр кўрсатувчи, фикр берувчи.

МАСЛУБ *مسلوب* а. Ажратиб ташланган, ажратиб юбо-
рилган, юлиб олинган; Маслуб айламак — Ажратиб
ташламоқ.

МАСЛУҚ *مسلوك* а. Юрилган, тутилган (йўл); Маслуқ
тутмоқ — Бирор йўлни ўзига қабул қилиб олмоқ,
қўлланмоқ.

МАСЛУХ *مسلوخ* а. Териси шилиб олинган (чорва ҳақида).

МАСМУМ *مسموم* а. Заҳарланган.

МАСМУЪ *مسموع* а. Эшитилган; Масмуъ бўлмоқ,-туш-
мак — Эшитилмоқ.

МАСНАВИЙ **مثنوی** *a.* Ҳар икки мисраи қофиядош бўлган шеърӣ асар (кўпинча дoston каби катта асарлар шу формада ёзилади):

Дедиким: Алар зумраи маънавий,
Гуруҳеки, назм этилар маснавий. (С. И.)

МАСНАВИЙГУЎИ **مثنوی گوی** *a.-ф.* Маснавий айтувчи, дoston ёзувчи:

Басе маснавийгўйи возук хаёл-
Ки, назм аҳли ичра солиб қийлу қол. (С. И.)

МАСНАД **مسند** *a.* 1. Суянчиқ; 2. Тахт; 3. Юксак ўрин (мансабда); 4. Ҳукмдорлик ўрни; Маснади ҳусн — Гўзаллик даражаси.

МАСНАДНИШИН **مسند نشین** *a.-ф.* Юқори ўринга ўтирувчи; тахтга ўтирувчи.

МАСНО **مثنی** *a.* Иккитадан; Масно ва сулоса ва рубоъ — Иккитадан, учтадан ва тўрттадан.

МАСНУОТ **مصنوعات** *a.* [бирл. Маснуъ **مصنوع**] Яратилганлар; безакли қилиб ишланганлар:

Ҳақими коинотпайванд ва холиқи бемисолу монанд
маснуоти тамошоси... (С. И.)

МАСНУЪ **مصنوع** *a.* [кўпл. маснуот **مصنوعات**] 1. Қилинган, яратилган; 2. Санъатли, безакли ҳунар билан юзага келтирилган; 3. Санъаткорлик билан тузилган (шеър).

МАСО **مسا** *a.* Кечқурун, кеч, оқшом.

МАСОБА **مسابه** *a.* 1. Даража, ҳолат; 2. Ўхшаш, каби; Ўғул масобасида — Ўғил даражасида, ўғил ўрнида.

МАСОБИҲ **مصایح** *a.* [бирл. мисбоҳ **مصباح**] Чироғлар, машъаллар.

МАСОЖИД **مساجد** *a.* [бирл. масжид **مسجد**] Маҷитлар.

МАСОДИР **مصادر** *a.* [бирл. масдар **مصدر**] Масдарлар, инфинитивлар.

МАСОИБ, **МАСОЙИБ** **مصایب** *a.* [бирл. мусибат **مصیبت**] Мусибатлар, қайғу-аламлар, кулфатлар.

МАСОЙЛ **مسائل** *a.* [бирл. масъала **مسئله**] Масалалар.

МАСОЛИК **مسالك** *a.* [бирл. Маслак **مسلك**] Маслаклар, йўллар.

МАСОЛИҲ **مصالح** *a.* Керакли нарсалар, шодликка арзигудек нарсалар, материал, масаллуқ:

Чу Мулқоро аларни қилди хушдил,
Масолиҳ жамъ этарга бўлди мойил. (Ф. Ш.)

МАСОМОТ **مسامات** *a.* Майда тешиқлар; ҳужайралар.

МАСОНИЙ **مثنائي** *a.* Қарралар, бир неча марталар маъносида.

МАСОФ **مصاف** *a.* 1. Жанг майдони; 2. Жанг, уруш; 3. Аскар сафи; Ҳаммасоф — 1) бирга жанг қилувчи; 2) Сафдош; Масоф ораста бўлмоқ — сафларни тартиб билан тузмоқ; Масофу кину разм — Саф тартиб жанг-жадал қилиш демак:

Мунча бунёди масофу кину разм,
Чун ўюнчи йиғмоғиға қилди азм. (Л. Т.)

МАСОФАТ **مسافت** *a.* Масофа, оралиқ, узоқлик, йўл.

МАСОФОЗМУН **مصافآزمون** *a.-ф.* Жангда синашиш, беллашиш.

МАСОФОТ **مسافات** *a.* [бирл. масофат **مسافت**] Масофалар.

МАСОҲАТ **مساحت** *a.* Ер ўлчаш, таноблаш; Масоҳат қилмоқ — 1) Ер ўлчамоқ; 2) маж. Кезмоқ.

МАСРИФ **مصرف** *a.* Сарф, харажат, чиқим.

МАСРУР **مسرور** *a.* Хурсанд, шод; Масрур айламак, этмак — Шодлантирмоқ; Масрур бўлмоқ — Шод бўлмоқ.

МАСРУФ **مصروف** *a.* Сарф қилинган, сарфланган.

МАСРУЪ **مصروع** *a.* Тутқаноқ дардга мубтало бўлган.

МАСС **مس** *a.* Тегиш, ушлаш, пайпаслаш; Масс айламак — Тегмоқ, ушламоқ; Масси хартум — Фил хартумини пайпаслаш.

МАССОҲ **مساح** *a.* Ер ўлчовчи, танобчи:

Сув ичра қилиб кема бирла шитоб,
Бу навъ ани массоҳ чеккай таноб. (С. Н.)

Массоҳи чувт—Чаққон ва тажрибали танобчи.

МАСТ **مست** *a.* Масти хоболуд— Уйқу босган

маст, уйқусираган маст, кўзлари мижгон; **Масту** ма-
ланг — Ута маст; **Масти** лояъқил — Ҳушсиз маст,
ўзини билмас даражадаги маст.

МАСТВОР مستوار *ф.* Мастларча, мастлик билан.

МАСТОНАЛИФ مستانه ليغ *Мастлик, ўзини мастликка*
солиш.

МАСТУР, МАСТУРА مستور، مستوره *1 а. 1. Беркитил-*
ган, пардаланган, яширинган, махфий, бекик:

Кўзум ичраки парда *мастурини. (С. И.)*

Ғаройиб *мастураларининг* чеҳракушойи. *(М. Қ.)*

2. Унутилган, четда қолган; **Мастур бўлмоқ** — Бер-
кинмоқ; **Мастур қўймоқ** — Унутмоқ, четда қолдирмоқ.

МАСТУР مستور *II. а. Ёзилган, кўчирилган:*

Юқори *мастур* бўлгон ва илгари мазкур бўлгон дас-
тур билан... *(С. И.)*

МАСТУРЛУҚ مستور لوق *Беркиклик; яширинлик.*

МАСУН مصون *а. Сақланган, асралган, муҳофаза қи-*
линган.

МАСУХ مسوخ *а. Бемаза, бемаъни; аҳмақ:*

Демакта воқиа ёлғону чин тахайюл этиб,

Киши эканларинг андоқки, ёд қилса *масух.*

(Н. Ш.)

МАСХ مسخ *а. Шаклнинг (суратнинг) ўзгариб, хунук*
қиёфага кириши, бадшакл, бадафт; **Масх бўлмоқ** —
Сурати ўзгармоқ, бадшакл бўлмоқ; **Масху ҳафиз** —
Бадшакл, бадафт:

Киши бўлса бу васф ила муттасиф,

Ажаб йўқ агар бўлса *масху* ҳафиз. *(С. И.)*

МАСХЛИҚ مسخ ليق *Ўзгарувчанлик:*

Ва *масхлиқ* ва мабҳутлуқ оламин ҳам кўп таъриф қи-
лурлар. *(М. Н.)*

МАСЪАЛАГУ مسئله گو *а.-ф. Диний ва илмий маса-*
лалар тўғрисида сўз юритувчи.

МАСЪУД مسعود *а. Саодатли, бахтли; Масъуд айламак —*
Бахтиёр қилмоқ.

МАСЪУЛ مسئول *а. Жавоб берувчи, жавобгар.*

- МАСҚУЛ *مصقول* а. Ялтиратилган, силлиқланган, сай-қал берилган, пардозланган.
- МАСҚУТ *مسقوت* а. 1. Ташланган, чиқариб юборилган, соқит қилинган; 2. Чегирилган.
- МАСҲУБ *مصحوب* а. Ҳамсуҳбат, бирга юрувчи.
- МАТАР *مطر* а. Ёмғир.
- МАТБАХ *مطبخ* а. Ош пишириладиган жой, ошхона.
- МАТБУХ *مطبوح* а. Пиширилган, пишириб тайёрланган.
- МАТБУЪ *مطبوع* а. Кишининг таъбига мувофиқ, лойиқ келадиган, маъқул:

Ҳайъатинг *матбуъ*, шаклинг дилпазир,
Суратинг мавзуну нутқунг беназир. (Л. Т.)

Ёйилди элга чун бу амри *матбуъ*,
Магар Хусравга доғи бўлди масмуъ. (Ф. Ш.)

Матбуъ тушмак — Табиатга мувофиқ бўлмоқ; **Номатбуъ** — Маъқул эмас; таъбга ёқимсиз.

- МАТИН *متين* а. 1. Мустаҳкам, қувватли, пухта, пишиқ; 2. Чуқур маъноли қисқа иборалар; **Ҳабли матин** — Узилмас ип, маҳкам ип.
- МАТИР *مطير* а. Ёмғирли; **Абри матир** — Ёмғирли булут.
- МАТЛАЪ *مطلع* а. 1. Чиқадиган жой, қуёшнинг чиқиш жойи. 2. Шеърий асарнинг аввалги икки мисраи, бошламаси; **Матлаъ ўлмоқ** — Порлаб чиқмоқ; **Матлаи саодат** — Саодатга (яхшиликка) бошловчи; **Матлаи анвор** — Нурларнинг чиқиш, порлаш ўрни.
- МАТЛУБ *مطلوب* а. Талаб этилган, орзу этилган нарса, исталган нарса.
- МАТМУЪ *مطموع* а. Тамаъ қилинган, орзу этилган:
Кимсага аввалғи ғам мамнуъдур,
Одамидин сўнгғи ғам *матмуъ*дур. (Л. Т.)
- МАТН *متن* а. Текст, китобнинг асл (шарҳ этилмаган) ибораси; **Матну ҳавоши** — Асли текст ва шарҳлар.
- МАТОЛИЪ *مطالع* а. [бирл. **матлаъ** *مطلع*] **Матлаълар**, чиқадиган ўринлар, қуёш чиқадиган жой.
- МАТОЛИБ *مطالب* а. [бирл. **матлаб** *مطلب*] **Матлаблар**, истақлар, тилақлар.

- МАТОФ **مطاف** *a.* Тавоф (айланиб зиёрат) этиладиган ер; сайр қилинадиган ер.
- МАТОЪ **متاع** *a.* Мол, ашё, мата.
- МАТРАҲ **مطرح** *a.* Нарса жойланадиган идиш: ...ва ҳу-моюн хотирининг қуёши *матраҳи* таъйидоти ному-та-ноҳий. (*B.*)
- МАТРУД **مطرد** *a.* Узоқлаштирилган, қувилган:
Амридин чеккан бўюн мардуд эрур,
Боргоҳи иззидин *матруд* эрур. (*Л. Т.*)
- МАТРУҚ **متروک** *a.* Тарк қилинган, ташланган, ишдан чиққан, ишлатилмайдиган.
- МАТЪУН **مطعون** *a.* Таъна қилинган, айбдор қилинган, хўрланган; **Матъун бўлмоқ** — Таънада қолмоқ, ай-ланмоқ, хўрланмоқ.
- МАУНАТ **مؤنت** *a.* Тириклик учун керакли нарсалар, озиқ-овқат.
- МАФАР **مفر** *a.* 1. Омонлик жойи, паноҳ, қочиш-қутулиш жойи; 2. Қочиш:
Бериб бийм Дороки топқоч зафар,
Ул иккига гўр оғзин этган *мафар*. (*С. И.*)
- МАФЛУЖ **مفلوج** *a.* Фалажланган, шол бўлган.
- МАФЛУҚ **مفلوک** *a.* Фалокатга йўлиққан, қийинчиликка дуч келган.
- МАФОСИЛ **مفاصل** *a.* Бўғумлар; **Мафосил марази** — Бўғум зирқираш касали.
- МАФРАШ **مفرش** *a.* Ерга тўшаладиган гилам, кигиз, шолча каби нарсалар, палос; **Мафраш айламак** — Тўшамоқ, ёймоқ.
- МАФСАҚА **مقسقه** *a.* Фисқ уйи, бузуқчилик ва ярамас ишлар қилинадиган уй.
- МАФТУН **مفتون** *a.* Берилган, шайдои бўлган, ошиқ; **Мафтун бўлмоқ** — Берилмоқ, ошиқ бўлмоқ.
- МАФЪУЛ **مفعول** *a.* 1. Қилинган, ишланган; 2. Эски грамматик терминда-келишик.
- МАФХАР **مفخر** *a.* 1. Шон, шуҳрат; 2. Фахрланиш.
- МАФХАРУС-САВОҲИБ **مفخرالصواب** *a.* Суҳбатдош-ларнинг қувончи, фахри.
- МАФҲУМ **مفهوم** *a.* Фаҳмланган, тушунилган маъно,

мазмун; Мафҳум айламак, -қилмоқ — Фаҳмламоқ, англамоқ.

МАФҲУМОТ **مفہومات** *а.* Фаҳмланганлар, англашилган маънолар.

МАХ **مخ** *ф.* Тук, мўй:

Тасаввур этмаки, эл ўпмак орзу қилғай,
Магарки, мўчина оғзи лабингдин олғай *мах.*

(Н. Ш.)

МАХДУМ **مخدوم** *а.* Хизмат этилган киши, улуғ зот, мартабали киши.

МАХДУМЗОДА **مخدومزاده** *а.-ф.* Махдум (улуғ зот)-нинг авлоди.

МАХЗАН **مخزن** *а.* [кўпл. махозин **مخازن**] Хазина, қимматли мол-ашё сақланадиган жой:

Ишқ аро бўлдум ғани, кўнглум аро пайконидин-
Ким, тўлубтур ул жавоҳир бирла ушбу *махзаним.*

(F. C.)

Боши қуйндурур озода савсан оллинда,
Чу наргис ўлди чаман *махзанида* нуқдул-фанж.

(F. C.)

Махзану ганж — Хазина ва дафина.

МАХЗАНУЛ-АСРОР **مخزن الاسرار** *а.* 1. Сирлар хазинаси;
2. Низомийнинг асарларидан бирининг номи.

МАХЗАНФИШОН **مخزن فشان** *а.-ф.* Хазина совурувчи, олий қимматли.

МАХЗУН **مخزون** *а.* Хазинада сақланган нарса.

МАХЛАС **مخلص** *а.* 1. Қутулиш, халос бўлиш; Махлас топмоқ — Қутулмоқ, халос бўлмоқ; Букун *махлас* топарсиз меҳнатимдан. (Ф. Ш.)

2. Халослик жойи; 3. Тамомланиш, тугалланиш нуқтаси, хулоса:

Мухосиблар ани ҳисоб этилар,
Адад *махласин* интихоб этилар. (С. И.)

МАХЛУТ **مخلوط** *а.* Аралаштирилган, қотишган; Махлут этмак, -қилмоқ — Аралаштирмоқ, қориштирмоқ; аралаштириб ясамоқ:

Халқ учун *махлут этиб* гул бирла қанд,
Табъға гулқанд янглиғ судманд. (Л. Т.)

МАХЛУҚ مخلوق *а.* [кўпл. махлуқот مخلوقات] яратилган нарса; Махлуқ ўлмоқ — Яратилмоқ; Махлуқ айламак — Яратмоқ.

МАХЛУҚОТ مخلوقات *а.* [бирл. махлуқ مخلوق] Яратилган нарсалар: инсон, ҳайвон ва бошқа нарсалар; Махлуқот халлоқи — Борлиқ нарсаларни яратувчи, худо.

МАХМАЛ منجمل *а.* Бахмал, барқут.

МАХМАСА منحصه I *а.-қ.* Хамса. *خمسه*

МАХМАСА منحصه II *а.* 1. Қаттиқ очлик; очдан ўлар ҳолатга етиш; 2. Зўр қайғу.

МАХМУР منمور *а.* 1. Маст, мастлик ҳолдаги; 2. Мастлиги тамом тарқамаган; 3. Май хумориси:

Пирн хаммор эшиги боғлиқ эрур мен *махмур*,
Раҳм этиб оч бу эшикни юзума, ё фаттоҳ. (Н. Ш.)

Махмур бўлмоқ — Маст бўлмоқ; хумори бўлмоқ:
Ул не кўздуржим, эрур нозу карашма жомидин,
Бўлса махмур офат, аммо бўлмоғи усрук бало.
(Н. Ш.)

МАХМУРЛУҚ منمور لوق Мастлик, мастоналик; хуморилик.

МАХОДИМ منادم *а.* [бирл. махдум منادم] Махдумлар, хизмат қилинган кишилар, улуг зотлар.

МАХОЗИН مخازن *а.* [бирл. махзан مخزن] Хазиналар.

МАХОРИЖ منارج *а.* [бирл. махраж منارج] 1. қ. Махраж *منارج*

2. Харажатлар.

МАХОФАТ منقافت *а.* Қўрқув, қўрқинч, хавф.

МАХРАЖ منارج *а.* 1. Чиқиш жойи:

Будур баҳр ишиким, дедим мужмалин,
Баён айладим *махражу* мадхалин. (С. И.)

2. Нутқ товушларининг чиқадиган жойи.

МАХРУТ مخروط *а.* Тарашланган, қириб силлиқланган; конус шакли; Гунбази махрут — *маж.* Осмон, дунё.

- МАХУФ **معوف** *a.* Қўрқинчли ваҳимали; қўрқинч.
- МАХФИЙ **مخفي** *a.:* Махфий диққат — Яширин нозиклик: Барча *махфий диққатиға* етилар. (Л. Т.)
- МАХФИЙЕТ **مخفيات** *a.* Махфий нарсалар.
- МАХФИЙНАМО **مخفى نما** *a.-ф.* Яширин нарсаларни кўрсатувчи; Сугурлоби махфийнамо — Яширин нарсаларни кўрсатувчи устурлоб [қ. устурлоб **استرلاب**].
- МАШЪАЛАФРУЗ **مشفعل افروز** *г.-ф.* Машъал ёқувчи, чирог ёқувчи.
- МАШВАРАТ **مشورت** *a.* Кенгаш, маслаҳат.
- МАШИЙЯТ **مشيت** *a.* Истак, хоҳиш, ирода.
- МАШИ **مشى** *a.* Юриш, жилиш.
- МАШКУҚ **مشكوك** *a.* Шакли шубҳали, гумонли.
- МАШМУЛ **مشمول** *a.* Ҳар томондан иҳоталанган, қамралган.
- МАШМУМ **مشموم** *a.* Ҳидланадиган, ёқимли ҳид, хушбўй нарса:

Димоғиға тутуб ҳар навъ *машмум*,
Кўзин очиб ҳаёти бўлди маълум. (Ф. Ш.)

- МАШМУМОТ **مشمومات** *a.* Хушбўй нарсалар; нскаладиган нарсалар.
- МАШОИЛ **مشاعل** *a.* [бирл. машъал **مشعل**] Машъаллар.
- МАШОЙИХ **مشايخ** *a.* [бирл. шайх **شيخ**] Шайхлар; кексалар; Машойихи изом — Қатта шайхлар.
- МАШОМ **مشام** *a.* Ҳид билиш аъзоси: бурун, димоғ.
- МАШОҒИЛ **مشاغل** *a.* [бирл. машғала **مشغله**] Машғулотлар, юмушлар.
- МАШОҲИР **مشاهر** *a.* [бирл. машҳур **مشهور**] Машҳурлар, отоқлилар.
- МАШРАБ **مشرب** *a.* Табиат, характер, одат, хулқ; равиш:

Шурбдин нуқсон эмас, эй порсо,
Фикр ила бўлса мувофиқ *машрабинг*. (Ф. С.)

- Машраби туз ўлмоқ — Табиати, хулқи тўғри бўлмоқ.
- МАШРИҚ **مشرق** *a.* Шарқ, кунчиқар:

Деди Ҳудҳудким: Бу иш бўлмиш яқин-
Ким, эрур *машриқда* шаҳре, оти — Чин. (Л. Т.)

- Машриқ** замин — Шарқдаги мамлакатлар.
МАШРУБ مشروب *a.* Ичиладиган нарса, ичимлик.
МАШРУТ مشرت *a.* Шартланган, шарт қилинган, бирор шарт билан боғланган.
МАШРУҲ مشروح *a.* Шарҳланган, изоҳ этилган; **Машруҳ** адо қилмоқ — Шарҳлаб баён қилмоқ; **Машруҳ этилмак** — Шарҳ этилмоқ, очиқ сўзланмоқ, шарҳлаб баён қилинмоқ.
МАШШОТА مشاطه *a.* Қиз ва келинларнинг сочларини тараб, оро берувчи, безантирувчи, пардозчи (хотин):

Хаёлинг ҳуснига кўнглумда зийнат берса ҳижронинг,
Эрур гулгун қон *машшота* ишқу кўзгу пайконинг.

(F. C.)

- МАШЪАЛ, МАШЪАЛА** مشعله، مشعل *a.* [кўпл. машоил *مشاعل*] 1. Чироғ, шам; 2. Ёруғлик, равшанлик; **Машъали миҳр** — Қуёш равшанлиги; **Кўз эви машъали** — 1) кўз қорачиғи; 2) *маж.* Севикли.

МАШЪАЛА مشعله *a.-қ.* **Машъал** مشعل

- МАШҒУФ** مشغوف *a.* 1. Ақлсиз, девона; 2. Бирор ишга беҳад берилган; **Машруф бўлмоқ** — Берилмоқ, қизиқмоқ.

МАШҲАД مشهد *a.* Бирор кимсанинг шаҳид бўлган жойи, ёки бирор шаҳид бўлган киши кўмилган жой.

МАШҲУД مشهود *a.* Кўзга кўринган; мушоҳада этилган.

Кўнгул *машҳуди*га чун бўлди восил бўлса бўлсун тил
Агар қойил самад бирла ва гар зокир санам бирла.

(F. C.)

МАШҲУН مشحون *a.* Тўлдирилган, тўла, тўлиқ.

МАЪБАД معبد *a.* Ибодат қилинадиган жой, ибодатхона.

МАЪБАР معبر *a.* Ўтиладиган жой, ўтиб кетиладиган жой.

МАЪБУД معبود *a.* (Унга) ибодат қилинадиган, топниладиган — тангри, худо, оллоҳ.

- МАЪВО **ماوا** *a.* Бошпана, тураржой, макон.
- МАЪДАЛАТ **معدلت** *a.* Адолат, ҳаққонийлик.
- МАЪДАЛАТШИОР **معدلت شعار** *a.* Адолатли, адолатпарвар.
- МАЪДАН **معدن** *a.* [*кўпл.* маодин **معادن**] 1. Кон, ер ости бойликлари; 2. *маж.* Ҳар бир нарсанинг асли жойи.
- МАЪДУД **معدود** *a.* Саналган, саноқли; **Номаъдуд** — Саноқсиз.
- МАЪДУМ **معدوم** *a.* Мавжуд эмас, йўқ, йўқ бўлган; **Маъдум бўлмоқ** — Йўқ бўлмоқ, йўқолмоқ.
- МАЪДУМЛУҚ **معدوم لوق** Номавжудлик, йўқлик.
- МАЪЖУН **معجون** *a.* 1. Бир қанча дориворни янчиб, асалга қориштириб ясалган, кайф берувчи қуюқ дори; 2. Аралашма, қоришма, аралаш-қуралаш.
- МАЪЖУННОК **معجون ناک** *a.-ф.* Маъжунли; кайфли, маъжунхўр.
- МАЪЗАРАТ **معذرت** *a.* Узр, кечирим; авф сўраш, узр айтиш; **Маъзарат ошкор қилмоқ** — Узр сўрамоқ, кечирим сўрамоқ.
- МАЪЗУЛ **معزول** *a.* 1. Бўшатишган, бўшалган, ишдан озод этилган; 2. Йўқолиш, кетиш; **Маъзул этмак** — Бўшатмоқ; холи қилмоқ; кеткизмоқ; қочирмоқ:
*Барча иштин ўзни маъзул эттилар,
 Шаҳ буюргон ишка машғул эттилар. (Л. Т.)*
- Маъзул ўлмоқ** — Бўшалмоқ, йўқолмоқ; кетмоқ, қочмоқ.
- МАЪЗУЛЛУҚ **معزول لوق** Бўшаганлик; ажралганлик; кетганлик.
- МАЪЗУР **معزور** *a.* Узрли, авф этилган, кечирилган; **Маъзур бўлмоқ** — Узрли бўлмоқ, узрим бор демоқ:
*Олдингизга келса ҳар яхши-ямон,
 Даъфида маъзур бўлмай бир замон. (Л. Т.)*
- Маъзур тутмоқ** — 1) узрини қабул этмоқ, гуноҳини кечирмоқ; 2) ўзини узрли деб билмоқ; **Маъзур этмак** — [ўзини] узрли деб ҳисобламоқ.
- МАЪКУЛ **ماكول** *a.* Егилик, ейиладиган (нарса); **Маъкулу машрўб** — Егилик, ичкилик.
- МАЪЛУЛ **معلول** I *a.* Асосланган, ҳужжат билан далилланган.

МАЪЛУЛ معلول II *а.* Иллатли, носоз, касал; Маълул айламак — Иллатли қилмоқ, нуқсонли қилмоқ:

Ҳам ўзи ул бирни маълул айлаган,
Ҳам ўзи бу бирни мақбул айлаган. (Л. Т.)

МАЪЛУФ مالوف *а.* Ўрганган, одатланган, улфатланган; Маълуф ўлмоқ — Улфатлашмоқ.

МАЪМАН مامن *а.* Омонлик жойи, қўрқинчсиз жой, тинч жой:

Эмин ўлмон хонақоҳу хилват ичра ужбдин,
Зоҳидо, майхона мулким, куб ичидур маъманим.
(F. C.)

МАЪМУЛ ماملول *а.* 1. Кутилган, орзу этилган нарса; 2. Орзу, тилак.

МАЪМУН مامون *а.* Амонда, ҳимоя остидаги, ҳимояга олинган.

МАЪМУР مامور I *а.* Бирор ишга амр этилган, буюрилган киши; Маъмури амр — Буйруққа бўйсунувчи, амрни бажарувчи; Нафс маъмури — Нафснинг қули, нафс бандаси.

МАЪМУР معمور II *а.* Обод; Маъмур бўлмоқ — Обод бўлмоқ.

МАЪМУРА معموره *а.* 1. Ободонлик; 2. Обод шаҳар, мамлакат; 3. маж. Дунё.

МАЪНУС مانوس *а.* Ўрганган; ўргатилган, одатланган; Маънуси қарин — Яқин улфат.

МАЪБРАЗ, МАЪРИЗ معرض *а.* 1. Бирор нарсанинг кўриниш жойи, кўрсатилган жойи; 2. Арз ўрни; 3. Ҳолат.

МАЪБРАКА معرکه *а.* 1. Жанг (уруш) майдони; одамлар тўпланадиган жой; 2. Йиғин; Маърака тутмоқ — Йиғин қилмоқ, курашмоқ.

МАЪБРАКАГИР معرکه کبير *а.-ф.* 1. Маърака (йиғин) орасида сўзловчи; 2. Жангчи.

МАЪРИЗ معرض *а.-қ.* Маъраз.

МАЪРИФАТ معرفت *а.* [кўлл. маориф معارف] Билиш, таниш, билим; Аҳли маърифат — Билимдон кишилар, маърифат эгалари:

Фақр ила шод, ўлки, ҳар ким бўлса аҳли маърифат,
Даҳр туфроғ бирла тенг бўлмоқ не имкон оллида.

(Н. Ш.)

МАЪРИФАТУЛЛОҲ معرفت الله *a.* Худони таниш.

МАЪРУЗ معروض *a.* 1. Арз этилган; 2. Киши назарига ва қаршисига қўйилган, кўрсатилган; **Маъруз айламак**— Арз этмоқ, кўрсатмоқ, билдирмоқ.

МАЪРУФ معروف *a.* 1. Таниқли, билинган; машҳур, отоқли; 2. Ақлга мувофиқ, шароитда жониз ва мақбул ҳисобланган феъл-ҳаракат; 3. Ишловчиси аниқ феъл (*грамм.*); **Маъруфи вовий** — дуд, нур каби сўзлардаги лабланган у унли товуши; **Маъруфи ёйи** — қир, тир каби сўзлардаги и унли товуши.

МАЪСИЯТ معصيت *a.* Гуноҳ.

МАЪСУМ معصوم *a.* Гуноҳсиз, пок, тоза.

МАЪТАЛ, МУЪТАЛ معطل *a.* Тўхтатилган, тўхтаб қолган, қараб қолган; **Маътал этмак** — Тўхтатмоқ; **Маътал ўлмоқ** — Тўхтаб қолмоқ.

МАЪТУФ معطوف *a.* 1. Майл эттирилган; 2. Қаратилган, оид бўлган; 3. Боғловчи орқали бошқа бир сўзга боғланган; атф қилинган (*грамм.*).

МАЪФУ معفو *a.* Афв этилган, кечирилган.

МАЪХАЗ مأخذ *a.* Бирор нарсанинг олинган жойи, манбаъ.

МАЪШАР معشر *a.* 1. Одамлар гуруҳи, жамоаси; 2. Йиғин.

МАЪЮБ معيوب *a.* Айбланган, айби бор, айбдор.

МАЪХУД معهود *a.* 1. Маълум, машҳур; 2. Одат, одатдаги; 3. Қадимги.

МАҚАР مقر *a.* Қарор топиш ўрни, тўхталадиган жой, манзил, макон, қароргоҳ; **Мақар тутмоқ** — Ўрин тутмоқ, жой олмоқ:

Қадаҳ софию пири дайр софий, муғбача софий,
Не кўргай жуз сафо бир кимсаким тутқай *мақар* анда.
(*Н. Ш.*)

Мақар қилмоқ — Макон қилмоқ, қарор топмоқ.

МАҚАТ, МИҚАТ مقط *a.* Қат (оддий суякдан ёки фил тишидан ясалган нарса бўлиб, унинг устига қамиш қаламни қўйиб, учи кесилиб, ёзишга мосланади).

МАҚБАРА مقبرة *a.* [*кўпл.* мақобир مقابر] Гўр, қабр, мозор.

МАҚБУЗ مقبوض *a.* 1. Қабз қилинган, олинган, қўлга киритилган; боғланган; 2. Овланган, илинган.

МАҚДАМ **مقدم** *a.* 1. Бирор жойдан қайтиш; қадам қўйиш, қадам етказиш, бир жойдан иккинчи жойга бориш, келиш; 2. Қадам қўйилган жой ва пайт.

МАҚДУР **مقدور** *a.* 1. Илгаридан белгилаб қўйилган, тақдир; 2. Имконият кўтарган, имкон бўлган, қўлдан келганча:

Чу тортилди хонеки дастур эмас,
Таом онча оламда мақдур эмас. (С. И.)

Мақдур ҳад — Белгили чегара.

МАҚДУРСИЗ **مقدورسىز** Чексиз, чегарасиз.

МАҚЛУБ **مقلوب** *a.* Қалб қилинган, тескарисига айлан-тирилган, асли шаклидан чиқарилган; **Мақлуби муставий санъати** — Бирор жумла ёки бирор мисраъ шеърни ўнгдан ҳам, сўлдан ҳам ўқий оладиган қилиб тузиш.

МАҚОБИР **مقابر** *a.* [бирл. мақбара **مقبره**] Мақбаралар, қабрлар.

МАҚОЛ **مقال** *a.* Сўз, нутқ:

Эшитгач қулайсиз мақолин анинг,
Зарурат кўруб гўшмолин анинг. (С. И.)

Гунги мақол — Соқов, гапира олмайдиган; **Мақол айламак** — Сўзламоқ; **Шикаста мақол** — Нутқи норавон; соқов.

МАҚОЛА **مقاله** *a.,-қ.* **Мақолат** **مقالات**

МАҚОЛА, МАҚОЛАТ **مقاله, مقالت** *a.* [кўпл. мақолол **مقالات**] 1. Сўз, нутқ; 2. Боб:

Ясармен юз мақолат, ваҳ, бўлур кўргач ани ногаҳ,
Кўзум ҳайрон, таним ларзон, эсим волиҳ, тилим алкан.
(F. C.)

МАҚОЛОТ **مقالات** *a.* 1. Сўзлар, нутқлар; 2. Боблар.

МАҚОМ **مقام** *a.* 1. Жой, ўрин, тураржой; 2. Даража; босқич; 3. Музикада асосий куй, оҳанг; **Мақоми «Наво»** — «Наво» мақоми; **Мақом этмак** — Бир жойда турабошламоқ, яшамоқ; **Мақом топмоқ, тутмоқ** — Бир жойда туриб қолмоқ, ўрнашмоқ, жойлашмоқ; **Мақоми навҳа** — Йиғи куйи, мотам машқи; **Мақоми хилват** — Беркинадиган жой, хилват жой.

- МАҚОМОТ **مقامات** *a.* [бирл. мақом **مقام** | қ. Мақом **مقام**
 МАҚОСИД **مقاصد** *a.* [бирл. мақсад **مقصد**] Мақсадлар,
 ниятлар, муддаолар.
 МАҚРУН **مقرون** *a.* Яқинлашган, яқин; қўшилган, ён-
 дошган; Мақрун айламак — Яқинлаштирмақ, ёндош-
 тирмоқ; Мақрун бұлмоқ — Қўшилмоқ, ёндошмоқ.
 МАҚСАД **مقصد** *a.* [қўпл. мақосид **مقاصد**]: Мақсади
 аъло — Энг юқори (олий) ният, юқори тилак.
 МАҚСИМ **مقسّم** *a.* Бир нарсани қисмларга бўлинади-
 ган жой, тақсимот ўрни.
 МАҚСУД **مقصود** *a.* [қўпл. мақосид **مقاصد**] Мақсад,
 истақ; Мақсуд ганжи — Истақ йўллари.
 МАҚСУМ **مقسوم** *a.* Тақсимланган, бўлинган; Мақсум
 этмак — Бұлмоқ, тақсим этмоқ, бўлиб бермоқ.
 МАҚСУР **مقصود** *a.* Қисқартирилган, қисқа, чегараланган;
 тахсисланган, хосланган.
 МАҚТАЛ **مقتل** *a.* Қатл қилинадиган ўрин, ўлдири-
 ладиган жой, ўлдириш жойи; дор таги.
 МАҚТАЪ **مقطع** *a.* Шеърый асарнинг охирги байти, ту-
 галма.
 МАҚТУЛ **مقتول** *a.* Қатл этилган, ўлдирилган:
 Қон эмаским, ёпти гулгун хулла жаннат хозини,
 Ишқ мақтулин шаҳид айларда урён айлагач. (Ғ. С.)
 Мақтул этмак — Ұлдирмоқ; Мақтул бұлмоқ — Ұл-
 дирилмоқ.
 МАҚТУЪ **مقطوع** *a.* 1. Кесилган, кесик; 2. Ұлчовсиз, ўл-
 чанмаган.
 МАҚҲУР **مقهور** *a.* Қаҳр-ғазабга дучор бўлган; Мақҳур
 қилмоқ — Қаҳр-ғазаб остига олмоқ.
 МАҒБУН **مغبون** *a.* Алданган, зарар кўрган (савдода).
 МАҒБУНЛУҚ **مغبون لوق** Алданганлик, зарар кўрганлик.
 МАҒЗ **مغز** *ф.* 1. Мия; маж. Ақл:
 Еб улус мағзин фарёд ила. (Л. Т.)
 2. Илик; Мағзу пўст бұлмоқ — Эт ва тери бўлиб, бир
 тан-бир бадан бўлиб кетган, тамоман бирикиб кетган.
 МАҒЗОБА **مغزابه** *ф.* Мағзава, кир суви.
 МАҒЗУБ **معضوب** *a.* Ғазаб қилинган, ғазаб остида қол-
 ган.

- МАҒЛУЛ **مغلول** *a.* Фул солинган, буйнига занжир солинган, бандга олинган (айбдор ҳақида).
- МАҒМУМ **مغموم** *a.* Ғамли, ғамгин; Мағмум бўлмоқ — Ғамда қолмоқ, ғамгин бўлмоқ.
- МАҒОК **مغاك** *a.* Чуқур, чуқурлик; қазилган ер.
- МАҒОРА **مغاره** *a.* Ғор, ўйиқ; тоғдаги ғор.
- МАҒРИБ **مغرب** *a.* 1. Ғарб, кунботар; 2. Қуёш ботган вақт.
- МАҒРИБИЙ **مغربى** *a.* Мағриблик, ғарблик; Мағрибий интисоб — Ғарбга, кун ботишга тегишли бўлган.
- МАҒФИРАТ **مغفرت** *a.* Кечириш, ярлақаш, гуноҳидан ўтиш.
- МАҒФУР **مغفور** *a.* Кечирилган, гуноҳи афв этилган, мағфират қилинган.
- МАҲ, МОҲ **ماه، مه** *ф.* Ой; Маҳи анвар — Энг порлоқ ой; Маҳи (моҳи) тобон — Тобланувчи, ёрқин ой; Маҳи ду ҳафта — Икки ҳафталик (ўн тўрт кунлик) ой, тўлиной; Маҳи улвий хиром — Энг юқорида юрадиган ой; *маж.* Севгили, Маҳи фард — Ёлғиз (якка) ой; *маж.* Ягона севгили; Маҳи хиргоҳий — Қўрғонлаган ой; *маж.* Парда ичидаги севгили; Маҳи (моҳи) мокоста — Жуда тўлган ой, ҳеч қамчиликсиз ой; Маҳи ховарий — Шарқлик гўзал; Маҳи хиргаҳнишин — Чодир ичидаги, парда ичидаги гўзал; Маҳ то бамоҳи — Ойдан балиққача (ердан кўкқача); Маҳ то моҳ — Ойдан ойга.
- МАҲАК **محك** *a.* Кумуш ва олтинларга суртиб, уларнинг тоза-нотозалигини ажратадиган тош:
Кетурса биров имтиҳондин маҳак,
Иёри аро топмағай ҳеч шак. (*С. И.*)
- МАҲАЛ **مهل** I *a.* 1. Муҳлат, фурсат; 2. Замон, вақт.
- МАҲАЛ **مهل** *a.* 1. Жой, ўрин; 2. Вақт, замон, фурсат.
- МАҲАЛЛОТ **محلات** *a.* [бирл. маҳалла **محله**] Маҳаллалар.
- МАҲБАС **محبس** *a.* Ҳибсхона, қамоқхона, зиндон.
- МАҲБИТ **مهبط** *a.* Тушиладиган жой, юқоридан тушиладиган жой; Маҳбити анвори кул — Улуғ нурлар инажак ўрин, нурлар макони.
- МАҲБУБ, МАҲБУБА **محبوب، محبوبه** *a.* Севгили, маъшуқ ва маъшуқа, ёр, дўст тутилган шахс.

МАҲБУБУЛ-ҚУЛУБ **محبوب القلوب** *a.* 1. Қўнғилларнинг севгани; 2. Навоийнинг асарларидан бири.

МАҲБУБА **محبوبه** *a.*, -қ. Маҳбуб.

МАҲБУБЛУҚ **محبوب لوق** Маҳбублик, севилганлик.

МАҲБУС **محبوس** *a.* Қамалган, қамоққа олинган, қамоқ-даги.

МАҲВ **محو** *a.* Йўқолиш, битиш, майдондан кўтарилиш; ҳайратда қолиб, ўзидан кетиш; **Маҳв айламак**, -қилмоқ — Йўқ қилмоқ, битирмоқ; **Маҳв бўлмоқ**, -ўлмоқ — Йўқ бўлмоқ, битмоқ; **Маҳви куллий ўлмоқ** — Тамоман йўқ бўлмоқ, бутунлай ўздан кетмоқ.

МАҲВАШ **مەھوش** *a.* Ойга ўхшаган, ойдай гўзал; жуда чиройли:

Ҳар киши кўрса қизил хорода ул *маҳваш* жамол,
Қон ёшим мавжи аро қилгой қуёш акси хаёл. (*Ғ. С.*)

Маҳваши насрин узор — Гул юзли гўзал.

МАҲД **مەھ** *a.* 1. Бешик; 2. Қажава; **Маҳди улё** — Подшоҳнинг катта хотинига берилган унвон.

МАҲДИ **مەھدى** *a.* Ислом эътиқодида ўн икки имомнинг охиргиси бўлиб, қиёмат яқинлашганда тирилиб келиб, «Дажжол»га қарши курашади, дейилади.

МАҲДУД **مەھдуд** *a.* Чегараланган, атрофи ўралган, атрофи аниқланган; **Маҳдуд қилмоқ** — Чегараламоқ, атрофини ўраб олмоқ.

МАҲДУДОТ **مەھدودات** *a.* [*бирл. маҳмуд محدوذ*] Атрофи аниқланган жойлар, ер-сув ва бошқалар, мулклар.

МАҲЖАБИН **مەھجىبن** *ф.-а.* 1. Ой пешана, пешанаси чиройли, оппоқ; 2. *маж.* Севгили, гўзал:

Хушо жунунки чу юзласам ул пари сори,

Қилур бошимга юз атфоли *маҳжабин* ғавфо. (*Н. Ш.*)

МАҲЖУБ **مەھجوب** *a.* 1. Пардаланган, ўралган, беркинган; 2. Уялган, уятли.

МАҲЖУР **مەھجور** *a.* Айрилиб қолган, ҳижронда қолган; узоқлашган; маҳрум: **Маҳжур бўлмоқ** — Айрилмоқ, четда қолмоқ; **Маҳжур этмак** — Ажратмоқ, узоқлаш-тирмоқ.

МАҲЖУРЛУҒ **مەھجور لوغ** Ҳижронда қолиш, ажралганлик, жудо бўлганлик, маҳрумлик.

МАҲЗ **معض** *a.* 1. Холис, соф, нуқул; 2. Фақат, фақатгина, ёлғиз; Лутфи маҳз — Холис марҳамат.

МАҲЗАЛ **مهزل** *a.* Одамларга масхара, ажива бўлиш, кулги бўлиш:

Шайх маҳзал бўлди дайр атфолиға-
Қим, куларлар эрди онинг ҳолиға. (Л. Т.)

МАҲЗАР **محضر** *a.* 1. Ҳозир бўлиш; 2. Ҳозир бўлиш жойи; 3. Ҳужумнома:

Жон пардасида ҳар ёнким, янги туганлардур,
Қатлимға фалак тузган маҳзарму экин оё. (F. C.)

МАҲЗУЗ **معظوظ** *a.* 1. Лаззатланган, баҳра олган, баҳра-манд; 2. Шодланган, завқланган.

МАҲЗУН **معزун** *a.* Фамли, қайғули, хафа:

Фалак бежурм эрур, ғам келса бу маҳзун сориким,
Топиб ўз жинсини келмакка бу маҳзун эрур боис.
(Н. Ш.)

Маҳзун бўлмоқ — Ғамга мубтало бўлмоқ, хафаланмоқ; Маҳзун тутмоқ — Қайғиртирмоқ, ғамда қолдирмоқ.

МАҲЗУНЛУҒ **معزون لوع** Ғамлилик, ғамгинлик, хафалик.

МАҲЗУРА **معذوره** *a.* 1. Ҳазар қилинадиган, сақланадиган нарса; 2. Қўрқинч, қўрқинчлик.

МАҲЗУФ **معذوف** *a.* Учирилган, кетказилган, чиқариб юборилган.

МАҲКУМ **محكوم** *a.* 1. Бир ҳокимнинг ҳукми остидаги киши, тобиъ киши; 2. Ҳукм қилинган, ҳукм остига олинган; Маҳкум бўлмоқ — Ҳукм остига кирмоқ, тобиъ бўлмоқ; Маҳкуми фармон — Фармонга бўйсунган.

МАҲЛ **مهل** *a.* Муҳлат, фурсат.

МАҲЛАКА **مهلكه** *a.* 1. Хавф-хатар жойи ва вақти; 2. Ҳалоқат, хавф-хатар.

МАҲЛУЛ **معلول** *a.* Ҳалланган; эритилган; Маҳлул этмак — Эритмоқ; Зари маҳлул — Эритилган олтин, зарҳал; Лаъли маҳлул — Эритилган лаъл; маж. қизил май.

- МАҲМИЗ *مهزم* *a.* Отни ниқтаб юргизиш учун аскарларнинг этигига ўрнатилган ҳалқача (*рус.* шпор).
- МАҲМИЛ *محمل* *a.* 1. Туя ва бошқа улов устига ўрнатилган, одам ўтирадиган, усти ёпиқ кажава; 2. Қажавадаги юк.
- МАҲМИЛКУШОЙ *محمل كشای* *a.-ф.* Танғилган юкни ечиб, қўнувчи.
- МАҲМОАМҚАН *مهمامكن* *a.* Мумкин қадар, мумкин бўлгунча.
- МАҲМУД *محمود* *a.* Мақталган, яхши; Маҳмуд этмак — Яхшиламоқ, мақтамоқ.
- МАҲМУЛ *محمول* *a.* 1. Юкланган, ортилган; 2. Ҳисобланган; йўйилган; Маҳмул қилмоқ — Ҳисобламоқ, йўймоқ.
- МАҲОБАТ *مهابت* *a.* 1. Ҳайбат, шукуҳ, савлат; 2. Қўрқинчли кўриниш.
- МАҲОЛ, МУҲОЛ *معال* *a.,-қ.* Муҳол.
- МАҲОЛВАШ *معالوش* *a.-ф.* Маҳолдай, мумкин эмасдай.
- МАҲОЛИК *معالك* *a.* [*бирл.* маҳлака *مهلكه*] Таҳликали жойлар, қўрқинчли нарсалар.
- МАҲОЛАТ, МУҲОЛОТ *معالات* *a.* [*бирл.* муҳол *معال*] *қ.* Муҳол *معال*
- МАҲОРАТ *مهارت* *a.* Моҳирлик, усталик, ишбиларманлик, эпчиллик.
- МАҲОСИН *محاسن* I *a.* [*бирл.* ҳусн *حسن*] Гўзалликлар, яхши муомалалар.
- МАҲОСИН *محاسن* II *a.* Соқол ва мўйлаб; Маҳосин тишламак — Хаёлга чўммоқ.
- МАҲОФА *معافه* *a.,-қ.* Муҳофа.
- МАҲПАЙКАР *مه پيكر* *ф.* Ой суратли, ойдаи, гўзал.
- МАҲПОРА *مه پاره* *ф.* Ойпарча; *маж.* гўзал.
- МАҲР *مهر* *a.* Куёв томонидан келинга тўланадиган пул, мол-ашё бўлиб, бир қисми нақд, қолгани кейинчалик (ажралишганда) тўланиб келинган; Маҳри муажжал *مهر معجل* — Нақд берилган маҳр, қалин (насияси Маҳри муъжл *مهر مؤجل* шаклида желади).
- МАҲРАМ *محرم* *a.* 1. Бир-бирига никоҳ раво бўлмаган энг яқин қариндош; 2. Улфат, ҳамдам, сирдош; 3. Хусусий хизматчи, ички хизматчи:

Жонда қўйғоч нақди ишқинг қилди кўнглумни ҳалок,
Ултурур маҳрамни султон ганж пинҳон айлагач. (Ғ. С.)

Маҳрами рози ниҳон — Яширин сирлар маҳрами (билувчиси).

МАҲРАМВАШ *معرموش* а.-ф. Энг яқин қариндош каби.
МАҲРУМ *معروم* а. Бир нарсадан бенасиб қолган, бебаҳра, қуруқ қолган, ҳақсизланган; Маҳрум айламак, этмак — Бенасиб этмоқ, айирмоқ.

МАҲРУМЛУҒ *معروملوغ* Маҳрумлик, бенасиблик.

МАҲРУР *معرور* а. Ҳароратли, иситмаси бор, қизиган; Маҳрур бўлмоқ — Қизишмоқ; куймоқ; Маҳрур этмак — Куйдирмоқ; Маҳрур мижоз — 1. Иссиқ мижоз, ҳароратли, қизиққонли; 2. Еш ва ғайратли.

МАҲРУҚ *معروق* а. Енган, куйган; Маҳруқ этмак — Ендирмоқ, куйдирмоқ.

МАҲРУ *معرو* ф. Ой юз, чеҳраси ойдаи равшан, ёқимли:

Рўбарўйим гоҳ бир кўзгу бўлуб,

Гоҳ кўзгу чеҳралик маҳрў бўлуб. (Л. Т.)

МАҲСУБ *معسوب* а. Ҳисобга олинган, текширишдаги (гунаҳкор киши ҳақида); Маҳсуб бўлмоқ — Ҳисобга олинмоқ, текшириш остига олинмоқ; ҳисобланмоқ.

МАҲСУЛ *معصول* а. [кўпл. маҳсулот *محصولات*] Ҳосил бўлган, натижа, мева, экиннинг ҳосили, унум.

МАҲСУР *معصور* а. Чегараланган, чекланган; ўраб олинган.

МАҲСУС *معسوس* [кўпл. маҳсусот *معسوسات*] Ҳис этилган, сезилган, ошкоро, кўриниб турган.

МАҲСУСОТ *معسوسات* а. Кўриниб турган (ошкоро) нарсалар.

МАҲТОБ *مهتاب* ф. Ойдин:

Гоҳики касофат этти маҳтоб,

Меҳр олтунин айладинг сияҳтоб. (Л. М.)

МАҲФИЛ *معفل* а. 1. Жой, манзил; 2. Тўпланиш; 3. Тўпланиш жойи, мажлис, базм.

МАҲФИЛОРО *معفل آرا* а.-ф. Мажлисни, базмни қизитувчи, мажлис кўрки:

Ул вақтиким, ул бути дилоро

Гулшан сори бўлди маҳфилоро. (Л. М.)

МАҲФУЗ **محفوظ** *а.* 1. Муҳофаза қилинган; сақланган, беркитилган; 2. Хотирага олинган, ёдланган; Маҳфуз айламак — Сақламоқ; беркитмоқ; ёдламоқ.

МАҲФУФ **محفوظ** *а.* Ураб олинган, чирмалган.

МАҲЧА **مهجه** *ф.* Туғ, байроқ, ёғочнинг учига ўрнатилган олтин ёки кумуш ярим ой шакли;

...ва илик тоши била бошидин худин ва алами бошидин *маҳчасин* учурғони. (*Ф. Ш.*)

Маҳчаи туғ, маҳчаи алам — Байроқ бошидаги кичкина ярим ой: Искандарнинг *маҳчаи алами* қуёш ливосидин ўтгани. (*С. И.*)

МАҲШАР **محرش** *а.* 1. Тўпланадиган майдон; 2. *миф.* Қиёматда инсонлар тўпланадиган майдон, қиёмат; 3. Тўс-тўполон.

МЕГАЖИН **ميكجن** Урғочи тўнғиз.

МЕЗОН **ميزان** *а.,-қ.* Мизон.

МЕНГ, МИНГ **مينگ** Хол; катта қоп-қора хол:

Турфароқ буким, саодат субҳида чиқмиш дегай,
Тийра бахтим ахтари ким кўрса ул энг узра *менг.*
(*Б. В.*)

МЕНГИЗ, МИНГИЗ **مينگير** Бет, юз, чеҳра:

*Менгизлари гул-гул, мижалари хор,
Қобоглари кенг-кенг, оғизлари тор.* (*С. И.*)

МЕНУ **مينو** *ф.,-қ.* Мину.

МЕЪЁР, МИЪЁР **معيار** *а.* Ўлчак, ўлчов, асосий ўлчов.

МЕЪЖАР, МИЪЖАР **معجر** *а.* Хотинларнинг бош рўмоли, юз пардаси, ёпинчиқ:

Раз қизи то пардадарлик айлағай талбис учун,
Шиша *меъжардур* ангаву мавжи онинг чин эрур.
(*Ғ. С.*)

МЕЪМОР, МИЪМОР **معمار** *а.* Бинокор, иморат қурувчи уста; архитектор.

МЕЪРОЖ, МИЪРАЖ **معراج** *а.* 1. Шоти, нарвон;
2. Юқорига (кўкка) кўтарилиш:

Бошиға қўюб ҳидоят тожини,
Қисмати айлаб шараф *меърожини.* (*Л. Т.*)

3. Муҳаммад пайғамбарнинг Маккадан Қуддусга бориши ва Қуддусдан кўкка чиқиши; **Меърож шоми-шабистони** — Кўкка кўтарилиш (меърож) туни.

МЕҲАН معن *a.* [бирл. меҳнат **معنت**] *қ.* Миҳан.

МЕҲМОН مهمان *ф., -қ.* Миҳмон.

МЕҲМОННАВОЗ مهمان نواز *ф.* Меҳмондўст, меҳмонпарвар.

МЕҲНА مهنة *ф.* Хизматчи ходим.

МЕҲНАТ معنت *a.* Машаққат, оғирчилик:

Эй Навоий, ул қуёшнинг муждаи васлин бериб,
Қилса неткай, шоми ҳижрон *меҳнатин* кўтоҳ субҳ.
(Н. Ш.)

Мукаддар ўлса замиринг замона *меҳнатидин.* (Б. С.)
МЕҲНАТАФЗОЙ معنت افزای *a.-ф.* Машаққат орттирувчи,
қийновчи.

МЕҲНАТЗАДА معنت زده *a.-ф.* Бало урган, бахтсиз.

МЕҲР مهر *I ф.* Қуёш, офтоб:

Қилди дарёга бухорин пардапўш,
Меҳр ўтидин тушмасун деб сувға жўш. (Л. Т.)

Меҳр истади чун ҳамал фароғи,
Дашт узра бутар қўзиқулоғи. (Л. М.)

Меҳри оламтоб, меҳри жаҳонтоб — Оламни равшан қилувчи, жаҳонга нур сочувчи қуёш; **Меҳри рахшон, меҳри дурахшон, меҳри мунир** — Равшан қуёш; **Меҳр партавлиғ** — Қуёш каби порлоқлик, нур сочувчилик; **Меҳр олтуни** — Қуёш олтини, қуёш зарраси; **Меҳри ховар** — 1) шарқ қуёши, қуёш; 2) *маж.* Севгили, гўзал; **Меҳри анвар** — Энг порлоқ нур; **Меҳри ишроқ** — порлаган қуёш:

Чекиб раъяти *меҳри ишроқни,*
Еруқ айлабон Дашти Қифчоқни. (С. И.)

Меҳри ломиъ — Ялтироқ қуёш; **Меҳри тобон** — Тобланувчи қуёш; **Меҳри оламгард** — Оламни кезувчи қуёш; **Меҳр тори** — Муҳаббат боғланиши. **Меҳр ўти**
1. Қуёшнинг иссиқлиғи:

Қилди дарёга бухорин пардапўш
Меҳр ўтидин тушмасун деб сувға жўш. (Л. Т.)
2. *маж.* Ишқ оташи, ортиқ даражадаги севги.

МЕХР **مهر** II ф. Севги, муҳаббат, ишқ; Бадмеҳр — Меҳри қаттиқ; раҳмсиз, қаҳрли; **Меҳр шамъи** — Муҳаббат чироги, севги алангаси; **Меҳр аҳли** — Ишқ аҳли, ошиқлар.

МЕХРАЙН **مهري** а. Ой ва қуёш.

МЕХРАФРУЗ **مهرا فرוז** ф. Қуёш каби ёритувчи, нур сочувчи.

МЕХРЖОН, МАХРАЖОН **مهرجان** ф. [асли меҳргон **مهركان**] — Куз фаслининг ўртаси.

МЕХРИ ГИЕ, МЕХРИ ГИЕҲ, ГИЯҲИ МЕХР **مهركيا، مهركيه، كيه مهركيه** ф. Баъзи тоғларда ўсадиган бир турли гиёҳ, айиғўти, кийикўти (унинг томирини киши еса, бадани тозариб, ёқимли ва бошқа кишиларнинг меҳрини тортарлик ҳолга келади, деган афсона бор): Хат эрмас, улки чиқориб суйини меҳри гуяҳнинг.

(F. C.)

МЕХРОБ **محراب** а. 1. Токча, тахмон тепаси ярим доира қилиб ишланган жойи; 2. Масжидда имом сажда қиладиган, тепаси қайрилма жой; 3. маж. Қошнинг қайрилма шакли:

Эгма қошингким, ўзи рокиъ ўзи меҳроб эрур. (F. C.)

МЕХРОБВАШ **محراب ووش** а.-ф. Меҳробга ўхшаган, қайрилма.

МЕХРОБИЙ **محرابي** а. Меҳробга тегишли, меҳробга ўхшаган, қайрилган.

МЕХРОБХОН **محراب خوان** а.-ф.: Меҳробхон ҳофиз — Масжидда гир айланиб ўтирганлар ҳузурида меҳробда туриб диний-тасаввуфий шеърларни ёқимли овоз билан куйлаб ўқувчи ҳофиз. [Ҳофиз Жалолиддин]: «Қудсия» масжиди жомеининг хатиб ва имоми ва яхши меҳробхон ҳофизидур. (M. H.)

МЕХРОСОР **مهرا آسار** ф.-а. Муҳаббатли, меҳрли.

МЕХТАР **مهتر** ф. 1. Улуғ, катта; 2. Элчи; 3. Сурнайчилар бошлиғи; **Меҳтари аъзам** — Улуғ элчи.

МИДОД **مداد** а. 1. Сиёҳ; 2. Қоралик, қурум, дуд.

Хаттининг васфин ёзармен кирлигу холи била,
Хат ёзарда чун заруратдур қалам бирла мидод.

(F. C.)

МИДХАТ **مدحت** *a.* Мақташ, мадх қилиш.

МИЁН **ميان** *ф.* Ўрта, ўрталиқ; бел.

МИЁНБАСТА **ميان بسته** *ф.* Бели боғланган, бели боғли, бирор ишни бажаришга тайёр бўлган:

Ёмон эрмас ул ҳамки озодае,
Миёнбастае йўлга омодае. (С. И.)

МИЁНГИР **ميان گير** *ф.* 1. Қатнашувчи, иштирок этувчи;
2. Курашувчи, полвон.

МИЁНЧИ **ميانچي** Воситачи, ўртада турувчи.

МИЁНЧИЛИҒ **ميانچي ليغ** Ўртада турувчилик, воситачилик.

МИЖА, МУЖА **مژه** *ф.* [кўпл. мужгон **مژگان**] Киприк.

МИЖАРА **مجره** *a.* Сиёҳдон.

МИЖГОН **مژگان** *ф., -қ.* Мижа **مژه**

МИЖМАР **مجمر** *a., -қ.* Мажмар:

Фалак уд сўзида ахгар қилиб,
Малоик ани уди *мижмар* қилиб. (С. И.)

МИЗБОН **ميزبان** *ф.* Меҳмон кутувчи, уй эгаси.

МИЗБОНЛИҚ **ميزبان ليق** Меҳмон кутишлик.

МИЗОЖ **مزاج** *a.* Кишининг табиати, темперамент;
Ошуфта мизож — Девона ҳол, аҳволи паришон.

МИЗОН **ميزان** *a.* 1. Ўлчов, тарози; 2. Эски астрономия тушунчасича кўкдаги ўн икки буржнинг еттинчиси (сентябрга тўғри келади).

МИЗРОБ **مضراب** *a.* 1. Танбур чертиладиган тирноқ, но-хун; 2. Зарб уриш, чертиш (музыкада):

Соқий, қадаҳе тутқилу, эй турфа муғанний,
Базм аҳлини қил бир неча *мизроб* ила мултаз.

(Н. Ш.)

МИЙНО **مينا** *ф.* 1. Шиша, май шишаси; 2. Кўкимтир, ҳаво ранг; 3. Сир, нақш.

МИЙНОЙИ **مينايي** *ф.* 1. Мийно рангли; 2. Кўкимтир рангли; Жоми мийнойи — Кўкимтир рангли май идиши; Мийно ранг — Кўкимтир ранг, ҳаворанг; Мийнойи хат — Кўкимтир чизиқ; Мийнойи яфроқ — Кўк япроқ.

МИЙНОҚОР ميناكار *ф.* Шишадан ишланган, сирланган, нақшланган.

МИЙНУ, МИНУ مينو *ф.* 1. Юқори осмон; 2. Жаннат; 3. Рангдор шиша; Гунбази мийну — Зангори осмон; 4. Забаржад (кўк тош); **Жоми мийну** — Кўкимтир жом; **Савади мийну:** — *маж.* Бутхона.

МИЙНУСИРИШТ مینوسرشت *ф.* Кўкимтир, кўклам; **Дашти мийну сиришт** — Кўкаламзор дашт.

МИЙЛ, МИЛ ميل *а.* 1. Кўзга сурма тортиладиган сурмачўп; 2. Учи ингичка, ўткир (ништарга ўхшаган) асбоб; 3. Қабрга туғ қилиб қўйилган тик ёғоч; 4. Байроқ ва минора устига ўрнатилган учли қуббача; урушда кийиладиган пўлат бош кийимнинг учи; 5. Катта йўлларда бир ёғоч масофани кўрсатиш учун қўйилган белги; **Мийли афлок** — Гумбазнинг учига ўрнатилган учли қуббача.

МИЙ'ОД معاد *а.-қ.* Ми'од.

МИЛАЛ ملل *а.* [бирл. миллат ملت] Динлар, мазҳаблар:

Ки, бу бобда барча аҳли *милал*
Кўп айлабдурурлар тариқи жадал. (С. И.)

МИЛК ملك *а.* Эгалик:

Қўлига олиб найза ўрнига килк,
Сўз иқлимини сарбасар қилди *милк.* (С. И.)

МИЛЛАТ ملت *а.* [кўпл. миллат ملل] Дин, мазҳаб:
Ошиқ ўлғон кечти нангу номдин,
Миллату имону дини исломдин. (Л. Т.)

МИМ ميم *а.* «м م» ҳарфининг номи.

МИМРОЗ ممرض *а.* Хасталаниш, касалланиш; **Мимроз бўлмоқ** — Касалланмоқ.

МИН من *а.:* ...дан; **Мин ҳаблил-варид** — Бўйин томиридан:

Ул яқинроқ сизга *мин ҳаблил-варид.* (Л. Т.)

МИНБАЪД من بعد *а.* Бундан кейин.

МИНБАР منبر *а.* Мачит ва жомеъларда чиқиб хутба ўқиш ва ваъз айтиш учун уч-тўрт зинали қилиб тошдан ёки тахта-ёғочдан ясалган супача, минбар.

МИНВОЛ **منوال** *a.* Қонда, усул, тартиб, тарз, равиш.
МИНГ **مينگ** Минг дастон (ҳазор дастон) — 1. Булбул;
2. Булбул сайраши:

Оташин гул чунки булбул куйдурур юз важҳ ила,
Не осиф фарёду афгон бирла *минг дастон анга.*
(*H. Ш.*)

МИННАТ **منت** I *a.* Қилинган бир иш ва яхшиликни юзига бориб гапириш.

МИННАТ **منت** II *a.* 1. Мақтов; 2. Яхшилик; инъом-эҳсон; 3. Бировнинг келтирган яхшилигини иқрор этиш, ташаккур изҳор этиш.

МИНО **مينا** *ф., -қ.* Мийно.

МИНТАҚА **منطقة** *a.* Камар; белбоғ; доира; ернинг қуруқлик қисмининг иссиқ-совуқлигига кўра бўлинган бўлаклари.

МИНУ **مينو** *ф., -қ.* Мийну.

МИНФАХ **منفخ** *a.* Дам (темирчиларнинг дами).

МИНҚОР **منقار** *a.* Тумшуқ, қуш тумшуғи:

Буки *минқоринг* бўлубтур лола фом,
Қон ютардин бу далиледур тамом. (*Л. Т.*)

МИНҚОШ **منقاش** *a.* 1. Шамни ёритиш учун учини олиб туриладиган, ярим ой шаклидаги асбоб, қисқич:

Оразинг ҳуснин фузун қилгон ҳилолий қош эрур,
Ёхуд ул ой шамъини ёрутғали *минқош* эрур.
(*H. Ш.*)

2. Мўйчинак.

МИНҚОЖ **منهاج** *a.* Еруғ ва равшан йўл.

МИНҚОЖУН-НАЖОТ **منهاج النجات** *a.* Қутулиш йўли.

МИОД, МИЙОД **ميعاد** *a.* 1. Ваъдалашиш; 2. Бирор ишни бажариш учун жой ва пайтни белгилаб ваъдалашиш; 3. Муддат, ижро муддати:

Эй Навоий, касб ойини фано қил, ўйлаким,
Умрнинг *миоди* етганда керак бўлсанг муод.

(*Ф. К.*)

МИРОХУР **ميراخور** *ф.* 1. Подшоҳ отбоқарларининг бош-

лиги; 2. Подшоҳлик томонидан белгиладиган ўрта даражадаги мансаб.

МИРЪОТ **مرآت** *a.* [кўпл. мароё **مرايا**] 1. Ойна, кўзгу; 2. *маж.* Равшанлик, софлик, тиниқлик; **Миръоти гетинамо** — Жаҳондаги борлиқни кўрсатувчи кўзгу, ойинаи жаҳоннамо; **Миръоти ҳусн** — Ҳусн кўзгуси; гўзал; **Ойинаи Искандарий** — Искандар ясатган ойинаи жаҳоннамо.

МИРЪОТУС-САФО **مرآت الصفا** *a.* Софлик, поклик, тиниқлик ойнаси.

МИРҲОЖЛИҚ **ميرحاج ليق** Ҳар йили маълум бир вақтда Маккага (ҳажга) борувчи мусулмонларни — ҳожиларни бошлаб бориш юмуши, йўлбошловчилик.

МИСБОҲ **مصباح** *a.* [кўпл. масобих **مصاييح**] Чирроф; машъал.

МИСВОҚ **مسواك** *a.* Тиш тозалағич (бўйи бир қарич, йўғонлиги бармоқча, пўстлоқли ёғоч. Бу ёғоч бўлмаганда оғизни бошмалдоқ ва бошқа бармоқ билан тозаланган).

МИСЛ **مثل** *a.* Бир нарсанинг ўхшаши, монанди, тенги.

МИСМОР **مسمار** *a.* Мих, қозиқ:

Кет фараҳким, ғамни меҳнат тошин олиб кўнглума, Юз туман *мисмор* бирла устувор этти фироқ. (F. C.)

МИСОЛ **مثال** *a.* 1. Ўхшаш, каби; 2. Сурат, шакл; 3. Фармон, бўйруқ; 4. Хат, мактуб; **Мисоли хома** — Қалам каби; **Шафақ мисол** — Шафаққа ўхшаш, шафақдай.

МИСОС **مساس** *a.* Суркалиш, тегиб ишқаланиш.

МИСР **مصر** *a.* Шаҳар; **Мисри иззат** — *маж.* Зўр иззат;

Мисри муаззам — Буюк шаҳар.

МИСТАР **مسطر** *a.* Чизиксиз қоғозга чизик тушириш учун қалин қоғозга иплар тортиб ясалган чизғич (транспарант).

МИСҚАЛ, МИСҚАЛА **مصقل، مصقله** *a.* Тахта, тунука, ойна каби нарсаларга ишқаб, уларни ялтиратадиган, жилолантирадиган асбоб.

МИСҚОЛ **مقال** *a.* Эски оғирлик ўлчови бўлиб, бир қадоқнинг 84 дан бир қисми (тахминан 4,1 гр.).

МИТҲАРА **مطهره** *a.* Чарм сувдон, чарм сув идиш.

МИФТОҲ **مفتاح** *a.* Калит, очқич.

МИХДУЗ **ميخ دوز** *a.* Михланган, михлар қоқилган; **Михдўз айламак** — Михламоқ; михлаб қоқмоқ.

МИШКОТ **مشکات** *а.* Қандил; қандил ва бошқа хил чи-
роғ ўрнатиладиган тоқча.

МИЪЁР **معيار** *а.,-қ.* Меъёр.

ЎИҚАТ **مقط** *а.,-қ.* Мақат.

МИҚНАЪ **مقنع** *а.* Хотинлар бошга ўрайдиган рўмол, парда:

Навий, воқиф ўл гардун арусидинки, қасдингга
Очар гаҳ шомдин гисў, кияр гаҳ субҳдин *миқнаъ*.

МИҚРОЗ **مقراض** *а.* Қайчи. (F. C.)

МИҒ **ميغ** *ф.* Қора булут; **Миғ қилмоқ** — Булут ясамоқ:
Уртаб, эй ҳижрон, мени дудумни қил кўйида *миғ*,
То ул ой ҳуснига айлай олмағай наззора эл.
(F. C.)

МИҲАН **محن** *а.* [бирл. меҳнат **معنت**] Меҳнатлар,
машаққатлар, заҳматлар.

МИҲВАР **محور** *а.* Айланадиган нарсаларнинг ўқи.

МИҲМОН, МЕҲМОН **ميهمان، مهمان** *ф.* Асоси миҳмоний —
1. Меҳмондорчилик учун керакли нарсалар; 2. Меҳ-
мондорчилик тартиб, қоидалари.

МИҲМОНСАРО, МЕҲМОНСАРО **مهمان سرا** *ф.* Меҳ-
монхона.

МИҲОД **مهاد** *а.* Ўрин, кўрпа-тўшак.

МИҲОН **مهان** *а.* Улуғлар, мартабали кишилар.

МИҲОР **مهار** *а.* Тизгин; ип, арқон; туя бурундуғи:

МО **ماء، ماء** *а.* Сув; **Мои маин** — Оқар сув.

МОАДО **ماعداء** *а.,-қ.* Мосиво.

МОАРАФНАК **ماعر فنك** *а.* Сени керагича билмаганмиз
(ибора).

МОБАЙН **ما بين** *а.* Ора, оралиқ, ўрталиқ.

МОВАРОУННАҲР, МОВАРАННАҲР **ماوراءالنهر، ماورالنهر**
а. Дарё (Амударё)нинг ўнг томони (Амударёнинг ўнг
қирғоғидаги жойлар).

МОВИЙ **ماوى** *а.* Кўк ранг, ҳаво ранг; **Мовий кисват**—
Ҳаво ранг (кўк) устбош; **Мовий катон** — Ҳаво ранг
катон ва ундан тикилган кийим.

МОДА **ماده** *ф.* Урғочи ҳайвон ва урғочи қуш, макиён.

МОДАР **مادر** *ф.* Она.

МОДАРЗОД **مادرزاد** *ф.* Онадан туғма; **Гунги модар-**
зод — Туғма соқов.

МОДДА **موده** *a.* Моя, асл, асос, негиз:

Гар *modda* камрак эрса не ғам. (*Л. М.*)

МОДИХ **مادح** *a.* Мадх қилувчи, мақтовчи.

МОЖАРО **ماجرا** *a.* 1. Икки ўртада воқиф бўлган аҳвол, жанжал; воқиф; 2. Жараён этган, оққан; **Можаро айламак** — Ғалва қилмоқ; **Можаро тузмак** — Ғалва чиқармоқ.

МОЖИД **ماجد** *a.* Улуғ зот, машхур, донгдор.

МОЗИЙ, МОЗИЙЯ **ماضي، ماضيه** *a.* Ўтган, ўтган замон; Салотини мозийя — Ўтмиш султонлар.

«МОЗОҒ» **مزاغ** *a.*; **Мозоғал-басар** **البصر** *a.* Мозоғпайғамбарнинг кўзи ва ўзини мадх этган оятнинг бош сўзи.

МОИДА **مائدة** *a.* Овқатлар ва мевалар билан тўлган хонтахта, турли-туман овқат; зиёфат; **Ҳикмат мондаси** — Ҳикмат емиши, ҳикматли сўз.

МОКИЕН **ماكيان** *ф.* Парранданинг модаси, макиён.

Катакда ётиб бўрдоғон *макиён*. (*М. К.*)

МОКИС **ماکت** *a.* Тўхтовчи, туриб қолувчи, туриб қолган.

МОЛИ АМОН **مال امان** *a.-ф.* Голиб подшоҳга енгилган мамлакатнинг тўлови:

Бериб мулк эли лек *моли амон*

Ки, андин топиб баҳра яхши-ямон. (*С. И.*)

МОЛИДА **مالیده** *ф.* 1. Силлиқ, мулойим; 2. Уқаланган, суйкалган.

МОЛИҚ **مالک** *a.* Эга, тасарруф этувчи; **Молики риқоб** — Қуллар эгаси, хожа.

МОЛИХУЛИЕ **مالخوليا** *юн.* Бир хил руҳий касаллик, савдойилик касали (рус. Меланхолия.)

МОЛИШ **مائش** *ф.* Ишқалаш, суйкаш:

Эй Навоний, найлай эл тархон била барлосинни-

Ким, берур кўнглумга ҳоло *молиш* ул шўх маниш. (*F. С.*)

МОЛОҚАЛОМ **مالاکلام** *a.* Сўзсиз, қайтарилмайдиган; **Насойиҳи молоқалом** — Рад этилмайдиган насихатлар.

МОЛОМОЛ **مالامال** *а.* Тўла, тўп-тўла, лимма-лим; **Моломол** бўлмоқ — Тўла, лимма-лим бўлмоқ.

МОЛОЮТОҚ **مالايطاق** *а.* Тоқатдан ташқари, тоқат қилиб бўлмайдиган:

Ҳар бирига ўз тарийқидин фироқ,
Зоҳиран таклиф эрур *молоютоқ.* (*Л. Т.*)

МОМАЗО **مامضى** *а.* Утмишдаги.

МОМУҚ, МОМУҒ **ماموق، ماموغ** *а.* Чигитсиз пахта, тоза пахта:

Ой эмас марҳам учун *момуқ* мудаваар айламиш. (*Ғ. С.*)

МОНАВИЙ **مانوى** Монийча, машҳур рассом, наққош, Моний қилганидек; **Монавий коргоҳ** — Монийна коргоҳ (корхона):

Бўйла нисбатлардин ақли маънавий,
Чинда дерлар коргоҳий *Монавий.* (*Л. Т.*)

МОНАНД **مانند** *ф.* Ухшаш.

МОНАНДА **ماننده** *ф.* Ухшайдиган.

МОНАНДАЛИҒ **مانندهليغ** Ухшашлик.

МОНГДУРМОҚ **مانگدورماق** Юргизмоқ, жилдирмоқ:

Қайтиб келган йўли бирла юруб,
Кабк хиромин бир-бир *монгдуруб.* (*Ҳ. А.*)

МОНГИШ **مانگيش** Юриш, қадам босиш:

Ҳар бир *монгиш*нда юз латофат,
Йўқ-йўқки, солиб жаҳонға офат. (*Л. М.*)

МОНГМОК **مانگماق** Юрмоқ, қадам босмоқ (ўзаги — *монг*):

Ташлаб ўзлукни қадам дайри фано жониби *монг.* (*Ф. К.*)

МОНГРАМОҚ **مانگراماق** Маърамоқ, бўкирмоқ.

МОНГСИЗ **مانگسىز** Мажолсиз:

Лабинг жавобида ким ваъда қилди *монгсизмен,*
Йўқ эрса умри абад муждасида олдорамон. (*Н. Ш.*)

МОНИЙ **مانى** Афсонавий ўткир рассом, наққош; **Монийи мусаввир** — Сурат солувчи, рассом Моний.

МОНИЪ **مانع** *а.* Манъ этувчи, тўсиқ бўлувчи, тўсиқ, гов.

МОНУВИЙ **مانوى** *қ.* **Монавий.**

МОСАБАҚ **ماسبق** *а.* Илгари бўлган нарса, илгариги.

МОСАДАҚ **ماصلق** *a.* Тасдиқловчи, далолат қилувчи, тўғри келадиган.

МОСИВО **ماسوا** *a.* ...дан бошқа, ...дан ташқари каби маъноларда келади; **Мосиваллоҳ** — Худодан бошқа.

МОТ **مات** 1. Ҳайронлик, тонг қолишлик; 2. Енгиллиш (шахмат ўйинида); **Мот қолмоқ** — 1) ҳайрон қолмоқ; 2) енгилмоқ.

МОТАМЗАДА **ماتمزه** *a.-ф.* Мотамли, қайғули, азадор.

МОТАМЗУДОЙ **ماتمزدای** *a.-ф.* Мотамни, қайғуни йўқотувчи.

МОТАМИЕНА **ماتميانه** *a.-ф.* Мотамлиларча, азадорлар каби.

МОТАМИЙ **ماتمي** *a.* Мотам тутган, қора кийган, азадор; **Мотамий эл** — Азадор (мотам тутган) қишилар.

МОТАМҚАДА, МОТАМСАРО **ماتم سرا** *a.-ф.* Мотам уйи, қайғу хонаси.

МОТАҒО **ماطغی** *a.* Муҳаммад пайғамбар мадҳ қилинган оятдан бир сўз.

МОУ ТИН **ماءطين** *a.* Сув ва лой.

МОФИЗ-ЗАМИР **مافی الضمیر** *a.* Қўнгилдаги.

МОФИҲ **مافيه** *a.* Ундаги, унинг ичидаги; **Хулду мофиҳ** — Жаннат ва унинг ичидаги.

МОФОТ **مافات** *a.* Йўқолган, қўлдан кетган; **Узри мофот** — Нимаики бўлса:

Гарчи кўп хуноби ҳайрат юттилар,
Узри мофот ўзларига туттилар. (*Л. Т.*)

МОХАЛАҚАЛЛОХ **ماخلق الله** *a.* Худо яратган нарсалар.

МОЧ **ماچ** *a.* Упич, бўса; **Моч олмоқ** — Упмоқ, муччи олмоқ.

МОШИРО **ماشرا** *a.* Баданда пайдо бўлган яллиғланиш, қизарган шиш.

МОШИТА **ماشطه** *a.-қ.* Машшота **مشاطه**

МОШОБ **ماشاب** Жундан тўқилган, дарвишлар ва камбағаллар уст тўни:

Силк этак зар ришт бирла гул тўқулгон жинсдин,
Қим эмас тори чу бўлгон вуслалиғ *мошобдек*.

(*F. C.*)

МОШУРА *ماشوره* *ф.* Олов пуфлайдиган най:

Ясаб оллида дам била кўрае,
Ҳамул кўра жисмида *мошурае*. (С. Н.)

МОЯ *مايه* *ф.* 1. Моҳият, бир нарсанинг асл моддаси; 2. Уғит, ачигки; 3. Дастмоя, дастлабки маблағ; **Мояи савдо** — Дастмоя; **Мояи сўз** — Куйиш-ёниш асоси.

МОЯДАСТ *مايه دست* *ф.* Қўли узун, қудратли:
Не бир шўх васлиға ул *моядаст*-
Ки азми аёғиға бергай шикаст. (Ф. С.)

МОҚАБЛ *ماقبل* *а.* Илгариги, олдинги, олд томон.

МОҒ *ماغ* *ф.* Боши, қанотининг учи ва думи бир рангдаги каптар.

МОҲ, МАҲ *ماه، مه* *ф.* ой; **Моҳи дилафрўз** — Қўнгилни хуш қилувчи ой, кўнгил овловчи гўзал; **Моҳи жаҳонгард** — Дунёни кезувчи ой; **Моҳи Зухражабин** — Зухрадай порлоқ, гўзал; **Моҳи Канъон** — Канъон гўзали (хуснли Юсуф лақаби); **Моҳи нав** — Янги ой; **Моҳи сарв қад** — Барваста гўзал; **Моҳи тоб, моҳи тобон** — Порлоқ ой, тобланиб турган гўзал; **Моҳи хиргоҳ** — Чодирдаги ой, гўзал; **Моҳи шабафрўз** — Тунни ёритувчи ой; **Моҳи шабгард** — Тунда кезувчи ой; **Моҳу меҳр** — Ой ва қуёш; **Моҳу сол** — Ой ва йил; **Моҳи нўшлаб** — Ширин сўз ой, ширин сўз гўзал.

МОҲАЗАР *ماحضر* *а.* Бирор нарсанинг ҳозир бўлгани, тайёр тургани деган маъно англатувчи идеоматик ибора.

МОҲВАШ, МАҲВАШ *ماهوش، مهوش* *ф.* Ойга ўхшаган, гўзал севгили.

МОҲИ *ماهى* *ф.* Балиқ; **Моҳи андом** — Балиққа ўхшаган, балиқ тахлитидаги; балиқ сирти; **Моҳийи сиймгун** — Танга балиқ.

МОҲИЙ *ماهى* *ф.* Ойлик.

МОҲИЁН *ماهيان* *ф.* Балиқлар; **Моҳиён ҳавзи** — Балиқлар ҳовузи.

МОҲИЙЯТ *ماهيت* *а.* Ҳақиқат, ҳар нарсанинг асли, туби-негизи.

МОҲЛИҚО, МАҲЛИҚО *مهلقا، مهلقا* *ф.* Ой юзли, гўзал; севгили.

МОҲПАЙКАР *ماه پيگر* *а.,-қ.* Маҳпайкар *مه پيگر*

МОҲПОРА *ماه پاره* *ф.* Ой шәрча; гўзал, чиройли.

- МОҲРУХ *ماه رخ* *ф., -қ.* Моҳрухсор.
- МОҲРУХСОР *ماه رخسار* *ф.* Ой юзли, гўзал.
- МОҲРУЙ *ماه روى* *ф.* Ой юзли, гўзал, чиройли.
- МОҲТАЛЪАТ *ماه طلعت* *ф.-а.* Ой юзли, гўзал, чиройли.
- МОҲТОБ, МАҲТОБ *مهتاب، مهتاب* *ф.* Ойдин.
- МОҲУР *ماه ور* Ашулада бир куйнинг номи:
Навоий айтса абёт ул ой меҳринда
Керакки, нағмаси бўлса баётию моҳур. (*Ф. К.*)
- МОҲЧЕҲР *ماه چهر* *ф., -қ.* Моҳ рухсор.
- МУАББАД *مؤبد* *а.* Абадий, доимий; Умри муаббад—
Абадий умр.
- МУАББИР *معبر* *а.* Тушни таъбир қилувчи, туш йўювчи.
- МУАД (Д) *معد* *а.* Тайёрланган, ҳозирланган; Муад
бўлмоқ — Ҳозир бўлмоқ, тайёр бўлмоқ.
- МУАДДАБ *مؤدب* *а.* Адабли, тарбия кўрган; Моҳи му-
аддаб — Тарбия кўрган, таълим олган гўзал, адабли
ёр.
- МУАДДАЛ *معدل* *а.* Тенг ва баробар, адл, тўғри.
- МУАДДИЙ *مؤدى* *а.* Адо этувчи, жойига етказувчи;
тўловчи; Муаддий бўлмоқ — Адо этмоқ, тўламоқ.
- МУАЖЖАЛ *معجل* I *а.* Нақд, муҳлатсиз, шошилинь;
Маҳри муажжал — Дастлабки, нақд тўланадиган
маҳр, қалин.
- МУАЖЖАЛ *مؤجل* II *а.* Кейинга қолдирилган, насия;
Маҳри муажжал — Эрнинг вафотидан ёки ажралиш-
гандан кейин тўланадиган маҳр, қалин.
- МУАЗЗАЗ *معزز* *а.* Иззатли, ҳурматли, қийматли.
- МУАЗЗАМ *معظم* *а.* Буюк, улуғ, улкан; ҳурматли; Му-
аззам бўлмоқ — Улуғланмоқ, катта бўлмоқ.
- МУАЗЗАМА *معظمه* *а.* Буюк, улуғ; буюк иш, оғир иш.
- МУАЗЗИЙ *مؤذى* *а.* Азият етказувчи, азобловчи.
- МУАЗЗИН *مؤذن* *а.* Азон айтувчи, намозга чақирувчи,
масжид сўфиси.
- МУАЙИИД *مؤيد* *а.* Қувватловчи, таъкидловчи; мадад
берувчи.
- МУАЙЯД *مؤيد* *а.* Қувватланган, таъкидланган; мадад
берилган.
- МУАЙЯН *معين* *а.* Аниқ, аниқланган.

МУАҚҚАД **مؤكد** *a.* Таъкидланган, такрор қувватланган.

МУАЛЛАҚ **معلق** *a.* Осилган, осилиб қолган; орада туриб қолган; уёқли-буёқли бўлмаган; **Муаллақ аймак**— Ирғиб айланмоқ; **Муаллақ урмоқ**— Умбалоқ ошмоқ.

МУАЛЛО **معلا** *a.* Юсак, баланд, аъло.

МУАҚҚАЛ **مؤكل** *a.* Вакил этилган (киши), бирор иш топширилган киши.

МУАММАР **معمر** *a.* Узоқ умрли, умри узун, кўп яшаган.

МУАММО **معما** *a.* Беркитилган, маъноси беркитилган сўз; шеърда: бирор сўзни беркитиб, махсус қондалар асосида топиш, жумбоқ.

МУАНБАР **معنبر** *a.* 1. Анбар суртилган, анбар ҳиди берилган, хушбўй; 2. *маж.* Хуш исли қоп-қора нарса; **Муанбар зулф**— Хуш исли ва қора соч; **Муанбар хат**— Қора чизик; *маж.* Мўй; **Афъийи муанбар қ.** **Афъий;** **Муанбар қилмоқ**—1) хушбўй қилмоқ; 2) *маж.* Қорайтирмоқ.

МУАННАС **مؤنث** *a.* Хотин жинси [*рус.* Женский род (*грамм.*)].

МУАРРИФ **معرف** *a.* Таъриф қилувчи, билдирувчи, танитувчи.

МУАРРИХ **مؤرخ** *a.* Тарих ёзувчи, тарихчи, тарих олим.

МУАРРО **معرا** *a.* 1. Бўш; холи; 2. Яланғоч; очиқ; **Муарро қилмоқ**— Холи қилмоқ, бўшатмоқ.

МУАСКАР **معسكر** *a.* Аскар турадиган жой, ўрдугоҳ, қароргоҳ.

МУАССИР **مؤثر** *a.* Таъсир этувчи, асар қилувчи; ёқимли; тъсирли.

МУАСФАР **معصفر** *a.* Бир турли сариқ гулнинг оти:

Ошиқ дема кимни кўрсанг асфар,
Ким, бўлмади заъфарон *муасфар.* (*Л. М.*)

МУЪТАЛ **معطل** *a.,-қ.* Маътал.

МУАТТАЛ **معطل** *a.* Ташланган, тарк этилган, истеъ-молдан қолдирилган, ташландиқ, бекораки, ҳеч нарса қилолмайдиган:

Эрур гар мураббий эмас кордон,
Муаттал хирадманди бисёрдон. (С. И.)

МУАТТАЛЛИҚ **معطل ليق** Четлашишлик, четга чиқишлик:
Иккилик бу йўлда аҳваллиқдурур,
Сирри ваҳдатдин *муатталиқ*дурур. (Л. Т.)

МУАТТАР **معطر** а. Гўзал ҳидли, хушбўй ҳидлар тарқатиб турувчи.

МУБАДДАЛ **مبدل** а. Алмашинган, ўзгартирилган, айирбошланган; **Мубаддал бўлмоқ** — Алмашинмоқ, айирбошланмоқ:

Буки онинг зулфи зуннорида диним ҳосили,
Куфр ила *бўлмиш мубаддал* номусулмонимга айт.
(Н. Ш.)

Мубаддал қилмоқ — Алмаштирмоқ, айирбошламоқ.

МУБАЙЯН **مبين** а. Баён қилинган, изоҳ этилган, тушунтирилган, исботланган.

МУБАРРО **مبرا** а. Холи, озод, бирор нарсага йўлиқмаган, пок.

МУБАРРОТ **مبرات** а. Жамоат учун фойдали бинолар; **Хайрот ва мубаррот** — Хайр-эҳсон, яхшиликлар.

МУБАРҲАН **ميرهن** а. Аниқ, равшан, очиқ, белгили, далил билан исботланган.

МУБАССИР **مبصر** а. Назорат этиб турувчи, кузатиб турувчи.

МУБДИЪ **مبدع** а. Ихтирочи, янгиллик ўйлаб толувчи, ижод этувчи, яратувчи; **Мубдии корсоз** — Ишбилармон, яратувчи (худо): ... ва *мубдии корсоз* ва мухтариин банданавоз сунъига офарин айтувлар. (С. И.)

МУБИН **مبين** а. Очиқ, равшан.

МУБКИЙ **مبكي** а. Йиғлатувчи.

МУБОРИЗ **مبارز** а. Яккама-якка курашувчи, полвон; урушувчи, жангчи.

МУБОРИЗАФГАН **مبارزافكن** а.-ф. Курашда, жангда голиб чиққан.

МУБОҲ **مباح** а. Диний қонда юзасидан — рухсат этилган (жоиз бўлган) иш; қилса ҳам, қилмаса ҳам бўла берадиган:

Қилмағил қасд киши қонию нақдиға ва лек
Айш нақдини қадақ қони била англа *мубоҳ*. (Н. Ш.)

МУБОҲИЙ *مباہی* *a.* 1. Фахрланувчи, мақтанувчи, қувонувчи; 2. Шуҳратланган, донгдор.

МУБОҲОТ *مباہات* *a.* Фахрланиш; қувониш; мақтаниш;
Мубоҳот этмак — Қувонмоқ, фахрланмоқ, мақтанмоқ.

МУБРИМ *میرم* *a.* Қистовчи, қистаб туриб олувчи,
шилқим: Мубрим шева — Қистовчиликка одатланган, шилқим.

МУБТАДИ *مبتدی* *a.* Бир ишга янгидан бошлаган, янги бошловчи.

МУБТАДИЪ *مبتدع* *a.* Бидъатчи, бидъат тарқатувчи;
динда янгилик яратувчи:

Ишқ ойинида бидъатлар туз эттинг зулм аро,
Қайси бир мазҳабдасен, кофардек ўлғай *мубтадиъ*.
(Ф. К.)

МУБТАЗАЛ *مبتدل* *a.* Хор, ҳақир; паст, тубан.

МУБТАЛО *مبتلا* *a.* 1. Гирифтор, дучор бўлган, илинган, тутилган; бахтсизликка учраган, балога йўлиққан; 2. Ошиқ; афтода.

МУБТАЛОВОР *مبتلاوار* *a.-ф.* Мубтало бўлган каби.

МУБТАҲИЖ *مبتہج* *a.* Шод, хурсанд, севинган; Мубтаҳиж бўлмоқ — Севинмоқ, шодланмоқ.

МУБҲАМ *مبہم* *a.* Яширин, ноаниқ, чигал:

Мубҳам эрмиш руқъаси давроннинг асру ёваким,
Жонға бу андишадин ҳар дам азоб айлар кўнгул.
(F. C.)

МУБҲАМЛИҚ *مبہم ليق* Ноаниқлик, чигаллик.

МУВАДДАТ *مودت* *a.* Дўстлик, муҳаббат.

МУВАЖЖАҲ *مواجه* *a.* Маъқул, ёқимли, яхши, мақбул.

МУВАЗЗАФ *موظف* *a.* Вазифа белгиланган, маош олувчи.

МУВАЗЗАҲ *موضح* *a.* Изоҳланган, равшан айтилган;
Муваззаҳ қилмоқ — Изоҳламоқ, равшанлаштирмоқ.

МУВАЛЛАД *مولد* *a.* 1. Туғилган, юзага келган; 2.
Сўнгра пайдо бўлган.

МУВАЛЛИД **مولد** *a.* Туғдирувчи, юзага келтирувчи; туғдирган, пайдо қилган.

МУВАЛЛИХ **موله** *a.* Ҳайрон қолдирувчи, эс кетказувчи:

Ул *муваллих* чархким, совурди ақлим хирмонин,
Бу қуюндин қайси бир хирманки барбод ўлмади.
(Ф. К.)

МУВАСВИС **موسوس** *a.* Васваса солувчи:

Муvasвисики маошини ақл ила туздунг,
Фано йўлида аядинг берурга ақл маош. (F. C.)

МУВАФФАҚ **موفق** *a.* Эришилган, уйғунланган.

МУВАФФИҚ **موفق** Тарбияловчи, инсофга келтирувчи, эриштирувчи.

МУВАШШАҲ **מושح** *a.* Зийнатланган, безалган: ...ҳам ҳарф ғазалиётининг аввалғи ғазалин ё тенгри таоло ҳамди била *мувашшаҳ*. . . қилинди. (Ф. К.)

МУВАҲҲИШ **موحش** *a.* Ваҳшатга солувчи, қўрқинчли.

МУВОЗАБАТ **مواظبت** *a.* Босим ишлаш, бир ишни доимий бажариб туриш, давом эттириш.

МУВОЗИЙ **موازي** *a.* Ендош, параллель.

МУВОАЗА **مواظله** *a.* Панд-насиҳат, ваъз этиш; *Мувоаза* *осо* — Ваъз-насиҳат тариқасида (ги).

МУВОНАСАТ **موانست** *a.* Дўстлашиш, улфатлашиш, яқин муносабат.

МУВОСАЛАТ **مواصلت** *a.* Етишиш, топишиш.

МУВОСО **مواسا** *a.* Яхшилик; келишиш, муроса қилиш; мадад, ёрдам.

МУВОФАҚАТ **مواقت** *a.* 1. Келишиш; бир иш тўғрисида бировнинг розилигини олиш; 2. Мослик, мувофиқлик.

МУВОХАЗА **مواخذه** *a.* Итоб, таъзир, жазолаш; кетига тушиш, суруштириш.

МУДАВВАР **مدور** *a.* Юмалоқ, тўгарак.

МУДАВВИН **مدون** *a.* Тўпловчи, бирор фанга оид масалаларни тўплаб, китоб ҳолига келтирувчи.

МУДАРРИС **مدريس** *a.* Дарс берувчи, мадраса муаллими.

МУДАҚҚИҚ **مدقق** *a.* Диққат билан текширувчи, тадқиқ қилувчи: Яна дақойиқ шиор муҳаққиқлар хизматида ва ҳақойиқдисор *мудаққиқлар* ҳазратида... (Ф. К.)

МУДБИР **مدبر** *a.* Иши орқага кетган, бахтсиз; **Мудбири кўхий** — Тоғ-тошда юрувчи камбағал, бахтсиз чўпон.

МУДДАИИ **مدعى** *a.* Даъвогар, даъво қилувчи; рақиб.

МУДДАО **مدعا** *a.* 1. Даъво қилинган нарса, талаб; 2. Мурод, мақсад, тилак; **Муддаойи отил** — Бефойда мударо, юзага чиқмайдиган даъво.

МУДИР **مدير** *a.* 1. Айланувчи; 2. Айлантирувчи: **Чархи мудар** — Айлантирувчи осмон.

МУДИҚ **مدق** *a.* Диққат этувчи, ингичка (нозик) фаҳм.

МУДМИН **مدمن** *a.* Бирор ишга, чунончи майга, одатланувчи, берилувчи.

МУДОВАМАТ **مداومت** *a.* Давом эттириш, бирор ишни узлуксиз ишлаш.

МУДОВО **مداوا** *a.* Даволаш; **Мудово айламак** — Даволамоқ.

МУДОМ **مدام** *a.* 1. Доимо, ҳар чоқ; 2. Май, шароб.

МУДОҲАНА **مداھنه** *a.* Хушомадгўйлик, иккиюзламачилик.

МУДРАК **مدرك** *a.* Идрок қилинган, тушунилган, билинган.

МУДРИК **مدرك** *a.* Идрок қилувчи, тушунувчи; **Мудрики куллиёт** — Бутун борлиқни идрок этувчи.

МУДХАЛ [мадҳал] **مدخل** *a.,-қ.* Мадҳал

МУДҒАМ **مدغم** *a.* 1. Қиришган, бириккан, яширинган; 2. Араб сарфида — чиқиш ўрни жиҳатидан ўзаро яқин товушларни бир-бирига сингдириб айтиш, идғом қилиш; **Мудғам айламак** — Қириштирмоқ, бириктирмоқ;

Мудғам ўлмоқ — Қиришмоқ, бирикмоқ.

Агар ҳарф *ўлса* *мудғам*, ваҳки холинг нуқта идғомин, Аён қилди кўзумнинг мардуми ичра мақом айлаб.

(F. C.)

МУЖА **مژه** *a.,-қ.* Мижа **мژه**

- МУЖАВВАЗ** **مجوز** *a.* Йўл қўйилган, қилса бўладиган, жоиз топилган.
- МУЖАВВАФ** **مجوف** *a.* Ичи бўш, кавак; **Мужавваф** гўй — Ичи кавак (бўш) тўп.
- МУЖАВВИД** **مجود** *a.* Яхшиловчи; ҳарфларни тўғри талаффуз қилиб, қоидага мувофиқ ўқувчи, қироат қилувчи (қуръонни).
- МУЖАДВАЛ** **مجدول** *a.* Жадвалланган, жадвал тортилган; **Мужадвал** айламак — Жадвал тортмоқ, китоб саҳифаси атрофига олтин ҳал билан чизиқ тортмоқ:
 Меҳр олтунидин қазо қилиб ҳал,
 Ул сафҳани айлагай *мужадвал.* (Л. Т.)
- МУЖАДДИД** **مجدد** *a.* Янгидан яратувчи, ижод этувчи; янгиловчи.
- МУЖАЛЛАД** **مجلد** *a.* 1. Жилдланган, муқоваланган; 2. Жилд, том.
- МУЖАЛЛИД** **مجلد** *a.* Муқовачи, муқовасоз, саҳоф (саҳҳоф).
- МУЖАЛЛО** **مجالا** *a.* Жилоланган, ялтиратилган; ялтироқ, порлоқ, равшан; **Мужалло** қилмоқ — Ялтирагмоқ, жилолантирмоқ.
- МУЖАННИН** **مجئن** *a.* Жинни қилувчи, ақлдан оздирувчи.
- МУЖАРРАД** **مجرد** *a.* 1. Яланғоч, холи, танҳо; 2. Озод; якка; ёлғиз; 3. Уйланмаган, бўйдоқ.
- МУЖАРРАДЛИҚ** **مجردلىق** Танҳолик, яккалик; уйланмаганлик, бўйдоқлик.
- МУЖГОН** **مژگان** *ф.* [бирл. мужа **مژه**] Киприклар.
- МУЖДА** **مژده** *ф.* Хушxabар, суюнчи хабар; **Муждаи жон** — Жуда ёқимли хушxabар.
- МУЖДАГОНИЙ** **مژدگانی** *ф.* Суюнчи.
- МУЖИБ** **موجب** *a.* Бир иш ва ҳолнинг юзага келишига сабаб бўлувчи, сабабчи, сабаб, боис, туфайл; **Мужиб интибоҳ** — Огоҳланиш сабаби, огоҳлантирувчи; **Мужиб калол** — Малоллик сабаби; **Мужиб фано** — Фано бўлиш (йўқолиш)га сабаб бўлувчи; **Мужиб рафъи даражот** — Даражалар юксалишининг боиси.
- МУЖИД** **مجد** *a.* Тиришувчи, саъй ва ҳаракат қилувчи.
- МУЖМАЛ** **مجمل** *a.* Қисқа, лўнда, кенгайтириб айтишга муҳтож бўлган сўз, муфассал эмас:

Бу мужмалки, килк этти таъвилини,
Эшитсанг қилай эмди тафсилени. (С. И.)

МУЖМАЛАН **مجملاً** *a.* Қисқалик билан, қисқача: Муж-малан мазкур бўлур. (В.)

МУЖМАЛОТ **مجملات** *a.* Қисқача қилиб айтилган сўзлар, кенгайтириб айтишга (тушунтиришга) муҳтож бўлган сўзлар.

МУЖОВИР **مجاور** *a.* 1. Доим ўз жойида яшовчи (мусофирнинг зиди); 2. Маккада ёки бирор мазорда тургун бўлувчи:

Фидо руҳум қуши ул чуғзаким, эски қабримда
Эрур ҳам навҳагар андуҳ бирла ҳам мужовирдур.
(Н. Ш.)

МУЖОДИЛ **مجادل** *a.* Тортишувчи, талашувчи, баҳслашувчи.

МУЖОҲИД **مجاهد** *a.* 1. Саъй ва ғайрат этувчи, чолишувчи; курашувчи; 2. Нафсини тийиб, поклик учун курашувчи; 3. Дин учун курашувчи.

МУЖОҲАДА **مجاهده** *a.* Саъй ва ғайрат; курашиш; нафсни енгиш йўлида курашиш.

МУЖРИМ **مجرم** *a.* Гуноҳкор, айбдор.

МУЖРИМВОР **مجرم وار** *a.-ф.* Гуноҳкор сингарни, айбдорларча.

МУЖТАБО **مجتبا** *a.* Сараланган; сайлаб, танлаб олинган, мумтоз.

МУЖТАМИА **مجمعته** *a.* Тўплам, бирикма.

МУЖТАМИЪ **مجمع** *a.* Тўпланган, бирлашган, жамъ бўлган; Мужтамиъ бўлмоқ — Тўпланмоқ, бирлашмоқ (бирор нарса атрофида).

МУЖТАНИБ **مجتنب** *a.* Қочувчи, жирканувчи, нафрат қилувчи, ҳазар қилувчи, тортинувчи; Мужтаниб бўлмоқ — Ўзини олиб қочмоқ.

МУЖТАСС **مجتث** *a.* 1. Кесиб, юлиб олувчи; 2. Кесиб олинган; 3. Арузда бир баҳр номи.

МУЖТАҲИД **مجتهد** *a.* 1. Бирор ишда тиришувчи, саъй-ғайрат кўрсатувчи; 2. Диний қондаларни ўзгартириб янги мазҳаб тузувчи.

МУЗАВВИР **مزور** *a.* Маккор, ҳийлагар; ёлғончи; қаллоб.

- МУЗАЙЯЛ **مذيل** *a.* Иловали, илова (қўшимча)си бор;
Музайял қилмоқ — қўшимча қилмоқ, илова этмоқ.
- МУЗАЙЯН **مزين** *a.* Зийнатланган; безанган; Музай-
ян қилмоқ — зийнатламоқ, безамоқ.
- МУЗАҚҚАР **مذکر** *a.* 1. Эр жинсидаги; 2. Араб грам-
матикасида — эркак жинси (роди) даги сўз.
- МУЗАҚҚИР **مذکر** *a.* Эслатувчи, ёдга туширувчи; воиз.
- МУЗАҚҚИРЛИК **مذکرليک** Эсга туширувчилик; воизлик.
- МУЗАККО **مذکا** *a.* Тозаланган, тоза, пок.
- МУЗАХРАФ **مزخرف** *a.* Сохта, қалбаки, ёлғон; усти ял-
тироқ; таги бўш, маъносиз сўз.
- МУЗАХРАФОТ **مزخرفات** *a.* Қалбаки нарсалар, сохталик-
лар; таги-туги йўқ гаплар, беҳуда сўзлар.
- МУЗАЪФАР **مزعفر** *a.* 1. Заъфарланган, заъфар қў-
шилган, 2. *маж.* сариғ;
Очар наргис *музаъфар* тоси чандон,
Бўлур ул заъфарондин гунча хандон. (*Ф. Ш.*)
- МУЗАФФАР **مظفر** *a.* Зафар қозонган, ғолиб, иши ил-
гарига босган.
- МУЗЗАҲҲАБ **مذهب** *a.* Зарҳал қилинган, тилла суви
берилган; Музаҳҳаб қилмоқ — Тилла сувини югурт-
моқ, зарҳал қилмоқ.
- МУЗАҲҲИБ **مذهب** *a.* Зарҳал қилувчи уста.
- МУЗД **مزد** *ф.* Иш ҳақи, хизмат ҳақи; тўлов.
- МУЗДУР **مزدور** *ф.* Мардикор, ёлланиб ишловчи.
- МУЗДУРЛИҚ **مزدورليق** Мардикорчилик.
- МУЗИЙ **مودى** *a.* Азият берувчи, қийновчи.
- МУЗИЙҚ **مضيق** *a.* Қисадиган, қисувчи.
- МУЗИЛ **مضل** *a.* Адаштирувчи, йўлдан чиқарувчи, оз-
дирувчи.
- МУЗИР **مضر** *a.* Зарарли.
- МУЗЛИМ **مظلم** *a.* Қоронғу, қоронғулик.
- МУЗМАР **مضمّر** *a.* Яширинган, беркитилган, яширин,
бекик; кўнгилда сақланган; Музмар этмак — Бер-
китмоқ, яширмоқ.
- МУЗМАҲИЛ **مضمحل** *a.* Йўқотилган, маҳв бўлган, ўчган;
паришон, қути ўчган.
- МУЗМИН **مؤمن** *a.* Эски, эскирган, ҳаракатдан қолган;
чўлоқ.

МУЗОАФ مضاعف *a.* Икки ҳисса қилинган, икки марта орттирилган, иккига кўпайтирилган:

Ки: Гар расм Дороға тансифдур.

Вале бизга ул расм таъзифдур:

Музоаф — дедиким, беринг ганждин -

Ки эл тинди бўткарғали ранждин. (С. И.)

МУЗОБ مذاب *a.* Эритилган, эриган; Ёқути музоб — маж. Қизил май.

МУЗОФ مضاف *a.* Қўшилган, алоқали, нисбатли, изофа қилинган; бир исмни бошқа бир исмга боғлаш (грамм.)

МУЗОЯҚА مضايقه *a.* Танглик, сиқилиш; қийинчилик, сиқик; зулм-таадди.

МУЗОҲИМ مزاحم *a., -қ.* Мазоҳим.

МАЗОҲИР مظاهر *a.* Ёрдамчи, қўлловчи.

МУЗТАР مضطر *a.* Мажбур бўлган, ночор; ҳайратда (ҳайронликда) қолган.

МУЗТАРИБ مضطرب *a.* Изтиробда қолган, қарорсизланган, тинчсизланган, роҳатсизланган, ҳаяжондаги.

МУЗТАРИБ ҲОЛ مضطرب حال Беқарор ҳолдаги, ҳаяжонли.

МУЗҲИК مضحك *a.* Кулдирадиган, кулдирувчи; масхарабоз.

МУИД معد *a.* Ҳозир, тайёр.

МУИЗ معز *a.* Иззат қилувчи, ҳурмат кўрсатувчи; Муиззус-салтанати вад-дунё вад-дин — Подшоҳликни, дунёни ва динни эъозловчи.

МУИН معين *a.* Ёрдамчи, кўмакчи.

МУҚАВВАНОТ مكونات *a.* Яратилганлар, мавжуд нарсалар, махлуқот, мавжудот:

Сиҳи камол ила кавнайн нақшиға наққош,

Муқавванот вужудин вужуди айлаб фош. (F. С.)

МУҚАДДАР مقرر *a.* 1. Қирланган; 2. Хираланган; 3. Ғамли, кўнгли олинган; Муқаддар айламак — Хира қилмоқ, ғамли қилмоқ (кўнглини).

МУҚАЙЙИФ مكيف *a.* Қайф берувчи; маст қиладиган.

МУҚАЛЛАЛ مكلل *a.* 1. Тожли, тож кийдирилган (кийган); 2. Безалган, порлаган, ялтиратилган; Муқаллал этмак — Безамоқ; ялтиратмоқ.

- МУҚАРРАМ **مكرم** *а.* Ҳурматли, азиз; Мукаррам айла-
ламак — Ҳурматламоқ, азиз тутмоқ; азиз қилмоқ.
МУҚАРРАР **مكرر** *а.* 1. Қайта-қайта, уст-устига; 2.
Мукаррар айламак, -қилмоқ — Такрор қилмоқ, қай-
тармоқ.
МУҚАҲҲАЛ **مكحل** *а.* Сурмали, сурма қўйган:

Ул муқаҳҳал қўз жафосидин агар бўлсам қатил,
Сурма тошидин ясаб қабрим қўюнг бошимда мил.

(F. C.)

- МУҚНАТ **مكننت** *а.* 1. Қувват, қудрат; 2. Давлат, бойлиқ.
МУҚОБАРА **مكابره** *а.* Қибрланиш, ўзига бино қўйиш,
Катталиқ қилиш.
МУҚОЛАМА **مكالمه** *а.* Сўз юритиш, суҳбат, гапла-
шиш.
МУҚОТАБОТ **مكاتبات** *а.* Ўзаро хат ёзишув, мактублар.
МУҚРИМ **مكرم** *а.* Иззат ва ҳурмат этувчи.
МУҚТАСАБ **مكتسب** *а.* Қасб қилинган, ишлаб топил-
ган иш ҳақи.
МУҚТАСИБ **مكتسب** *а.* Қасб қилувчи, ишлаб топувчи.
МУЛ **مل** *ф.* Май, шароб:

Зулфини очмиш сабо, юзига чиқмиш тоби мул,
Зулфу юзи аксидин тўниға тушмиш долу гул.

(F. C.)

- МУЛАВВАН **ملون** *а.* Ҳар турли, ранг-баранг; ранг-
ланган, безакли; Мулавван кўпалак — Рангдор ка-
палак.
МУЛАВВАС **ملوث** *а.* Ифлосланган, палид; мурдор,
булғанч; Мулаввас айламак — Ифлосламоқ; Мулав-
вас бўлмоқ — Булғанмоқ, ифлосланмоқ.
МУЛЛАМАЪ **ملمع** 1. Равшан, ялтиратилган, ранг-
баранг; 2. Ҳар мисраи (ёки байти) бошқа бир тилда
бўлган шеър.
МУЛЛАХАС **ملخص** *а.* Хулосаланган, хулосаси олин-
ган; хулосалаш, қисқартириш; бошқа нарсадан пок
ва холис бўлган.
МУЛЖОР **ملجار** Мўлжал, чама; Мулжор айламак —
Мўжалламоқ.

МУЛЗАМ **ملازم** *a.* Баҳслашишда енгиліб, сукут қилган; хижолатда қолган; **Мулзам бўлмоқ** — Сўзда енгилмоқ, хижолат бўлмоқ, уялиб қолмоқ; **Мулзам қилмоқ** — Сўз билан енгмоқ; хижолат қилмоқ, уялтирмоқ.

МУЛК **ملك** *a.* 1. Мамлакат; ватан; 2. Давлат, подшоҳлик; 3. Молу мулк, кўчмайдиган бойлик, ер бойлиғи; 4. Дунё, олам; **Мулки адам** — Адам мулки, йўқлик; **Мулк бар мулк** — Мамлакатма-мамлакат; **Мулки бохтар** — Ғарб мамлакати, ғарб; **Мулк бахшанда**, **Мулк деҳ** — Мулк бахш этувчи, подшоҳ; **Мулки худ ойин** — Жаннатдай мамлакат.

МУЛҚАТ **ملکت** *a.* Подшоҳлик.

МУЛҚБАХШ **ملك بخش** *a.-ф.* Мулк берувчи, подшо.

МУЛҚГИР **ملك گير** *a.-ф.* Мулк олувчи, зўр подшоҳ; Менга зор эрур юз туман *мулкгир*. (С. И.)

МУЛҚДОР **ملکدار** *a.-ф.* Подшоҳ.

МУЛҚИЯТ **ملكيت** *a.* Эгалик, эга бўлишлик.

МУЛҚОРО **ملك آرا** *a.-ф.* Мулкни (мамлакатни) безовчи, мамлакатга оро берувчи.

МУЛҚПАНОҲ **ملك پناه** *a.-ф.* Подшоҳ.

МУЛҚРОН **ملکران** *a.-ф.* Подшоҳ, эга.

МУЛҚСИТОН **ملکستان** *a.-ф.* Мулк олувчи, подшоҳ.

МУЛҚСИТОНЛИҚ **ملکستان ليق** Подшоҳлик.

МУЛОЗАМАТ **ملازمت** *a.* Бирга бўлишлик; мулозимлик, хизмат қилишлик, хизматкорлик.

МУЛОЗИМ **ملازم** *a.* Подшоҳ ёки бирор амалдорнинг ёнида доим хизмат этувчи, бирга юрувчи, хизматкор.

МУЛОЗИМИН **ملازمين** *a.* Мулозимлар, сарой хизматчилари.

МУЛОЗИМЛИҚ **ملازمليق** 1. Хизматкорлик; 2. Мулозими (ходими) бор кимса.

МУЛОИБ **ملاءب** *a.* Уйновчи; ҳазилкаш; масхарабоз.

МУЛОЙИМ **ملايم** *a.* Мувофиқ, муносиб, мос, уйғун:

Кўйи сайрида кўруб они *мулойим* ғайр ила

Равзаи жаннат аро дўзах азобимни дегил. (Б. В.)

МУЛОЙИМАТ **ملايمت** *a.* 1. Юмшоқлик, мулойимлик; 2. Уйғунлик, мувофиқлик, мослик.

МУЛОСИҚ **ملاصق** *a.* Жипслашган, ёпишган, қўшилган;

- Жон мулосиқ айламак — Жон киритмоқ, жонлантирмоқ.
- МУЛОҚИЙ **ملاقى** *a.* Учрашувчи, кўришувчи; ёндош.
- МУЛОҚОТ **ملاقات** *a.* Учрашиш, кўришиш.
- МУЛОҲИЗ **ملاحظ** *a.* Мулоҳаза қилувчи, ўйловчи, фикр қилувчи.
- МУЛСАҚ **ملصق** *қ.* Мулосиқ.
- МУЛТАЖО **ملتجا** Бошпана, беркиниладиган жой, синадиган жой.
- МУЛТАЗ **ملتد** *a.* Маза топган, лаззатланган; қувонган.
- МУЛТАМАС **ملتمس** *a.* Илтимос, сўров, сўралган.
- МУЛТАФИТ **ملتفت** *a.* Илтифот этувчи, аҳамият бериб қаровчи; **Мултафит бўлмоқ, -ўлмоқ** — Аҳамият бериб қарамоқ, эътибор бермоқ.
- МУЛТАҲИБ **ملتهب** *a.* Алангаланувчи, шуълаланувчи.
- МУЛУҚ **ملوك** *a.* [бирл. малик **ملك**] Подшоҳлар; **Мулуки ажам, ажам мулуки** — Ажам подшоҳлари; **Мулуки тавйиф** — Эронда подшоҳлар табақасининг номи, ашконийлар сулоласини шу ном билан ҳам атаганлар.
- МУЛУҚОНА **ملوكانه** *a.* Подшоҳларча, подшоҳона.
- МУЛҲАМ **ملهه** *a.* Илҳомланган.
- МУЛҲАҚ **ملحق** *a.* Қўшилган; **Мулҳақ айламак** — Қўшмоқ.
- МУЛҲИМ **ملهه** *a.* Илҳом берувчи, кўнгилга солувчи.
- МУМАЙИИЗ **ميميز** *a.* Ажратувчи, айирувчи, бир нарсани иккинчи бир нарсадан айириб кўрсатувчи.
- МУМАССИЛ **ممثل** *a.* Ўхшатган; **Мумассил бўлмоқ** — Ўхшамоқ, бошқа шаклга кирмоқ.
- МУМИД **ممد** *a.* 1. Ёрдамчи, кўмак этувчи, мадад берувчи; 2. Чўзувчи; **Мумид бўлмоқ** — Чўзилмоқ, узаймоқ; **Мумидди ҳаёт** — Умрни узайтирувчи.
- МУМИЛ **ممل** *a.* 1. Малол келтирувчи, зериктирадиган; 2. Ортиқча узун, жуда узун.
- МУМҚИНУЛ-ВУСУЛ **ممکن الوصول** *a.* Эришиш, етишиш мумкин бўлган нарса.
- МУМҚИНОТ **ممكنت** *a.* Мумкин бўлган нарсалар, дунёда мавжуд нарсалар.

- МУМОС **مماس** *a.* Тўқнашган, теккан, ёпишган, илашган; Мумос ўлмоқ — Ёпишмоқ, тегиб турмоқ;
Мумос ўлди чун шохи сандалга от,
 Не бўлгонни эрмас демак эҳтиёж. (С. И.)
 Мумос қилмоқ — теккизмоқ.
- МУМСИҚ **ممسك** *a.* Хасис, бахил.
- МУМТАД **ممتد** *a.* Чўзилган, узайган; Мумтад бўлмоқ — Чўзилмоқ, узаймоқ; Мумтад замон — Узоқ замон.
- МУМТАЛИЙ **ممتلى** *a.* Лиқ тўла, тўлган; бўккан.
- МУМТАНИЪ **ممتنع** *a.* Манъ қилинган, қайтарилган; имконсиз; Мумтаниъ бўлмоқ — Имконсиз бўлмоқ; Мумтаниъ қилмоқ — манъ қилмоқ, бир ишдан қайтармоқ; имконсиз қилмоқ.
- МУМТАХИН **ممتحن** *a.* Имтиҳон қилувчи, синовчи, си-наб кўрувчи.
- МУМТОЗ **ممتاز** *a.* Сараланган, саралаб (сайлаб) олинган, ажратилган; Мумтоз этмак-қилмоқ — Сара-ламоқ, ажратмоқ, сайланмоқ.
- МУМТОЗЛИҚ **ممتازلىق** Ажратилганлик, сараланган-лик, айрим мавқияда бўлишлик.
- МУНАВВАР **منور** *a.* Нурли, равшан, ёруғ.
- МУНАВВИМ **منوم** *a.* Ухлатувчи, ухлатадиган, уйқу-ни келтирадиган.
- МУНАЖЖИМ **منجم** *a.* Юлдузшунос, астролог; ас-троном.
- МУНАЗЗАХ **منزه** *a.* Пок, соф; равшан.
- МУНЪАТИФ **منعطف** *a.* Бурилган, мойил бўлган.
- МУНЪАҚИД **منعقد** *a.* Боғланган; Мунъақид бўлмоқ — боғланмоқ.
- МУНАҚҚАШ **منقش** *a.* Нақшланган; безатилган; Му-наққаш айламак,-этмак,-қилмоқ — Нақшламоқ, беза-моқ.
- МУНАҚҚАХ **منقح** *a.* 1. Тозаланган; 2. Соф, тоза.
- МУНБАСИТ **منبسط** *a.* Очиқ чеҳрали, шод, хурсанд;
 Мунбасит бўлмоқ — Шодланмоқ.
- МУНГ **مونگ** Қайғу, ғам, алам; Мунгга солмоқ — Қай-ғу ва ҳасратга солмоқ, ғамгин қилмоқ.
- МУНГУЗ **مونگوز** Шох:
 Кўз азрақ, сақол сориғу тийра юз,
 Чиқиб барчанинг манглайидин мунгуз. (С. И.)

- МУНГАЛМАҚ** **مونگالماق** Қайғурмоқ, қайғуга тушмоқ, ғамгин бұлмоқ:
Мунгалди кўнглум анингдекки, ҳазл нағмасидин-Ки, элга кулгу етар, ошкор йиғлармен. (F. C.)
- МУНГЛУҒ** **مونكلوغ** Мунгли, қайғу ва ҳасратли, ғамгин.
- МУНГРАЙМАҚ** **مونگرايماق** Мунгли ҳолга қолмоқ, қайғу ва ҳасратга ботмоқ:
Мунграйиб андоқ синуқ кўнглум бузулурким сипеҳр, Бульжаб ҳолимға юз минг кўз била ҳайрон бўлур. (F. C.)
- МУНГРАМАҚ** **مونگراماق** Мунглик овоз чиқармоқ, мунгли йиғламоқ.
- МУНГРАШМАҚ** **مونگراشماق** Мунглик овоз чиқармоқ, мунгли йиғламоқ.
 Қимса ёри бирла хуштур ғам дейишиб *мунграшиб*,
 Ётса гоҳи чирмашиб, ўлтурса гоҳи ёндошиб. (F. C.)
 Гаҳ фироқ идборининг шиддатларидин *мунграшиб*. (Ф. К.)
- МУНДАРИЖ** **مندرج** *a.* Бир нарсанинг ичига кирган, дарж этилган.
- МУНДАФИЪ** **مندفع** *a.* Дафъ этилган, қайтарилган.
- МУНЖАМИД** **منجمد** *a.* Музлаган, тўнган.
- МУНЖАР** **منجر** *a.* Бориб етган, бориб тақалган;
Мунжар бұлмоқ — Бориб етмоқ, айланмоқ, тақалмоқ.
- МУНЗАВИЙ** **منزوي** *a.* Чекилган, халқдан четлашган, хилватга чекинган.
- МУНЗАЛ** **منزل** *a.* Индирилган, юқоридан туширилган.
- МУНЪИМ** **منعم** *a.* Неъмат берувчи, ризқ берувчи, тўйдирувчи.
- МУНИР** **منير** *a.* Нур берувчи, ёритувчи, порлоқ; **Раъйи мунир** — Равшан фикр, очиқ фикр.
- МУНИС** **مونس** *a.* Улфат, ҳамдам, доим бирга бўлувчи улфат.
- МУНҚИР** **منكر** *a.* Инкор этувчи, тонувчи; рад этувчи, қабул этмовчи; **Мункир** бұлмоқ — Тонмоқ, инкор этмоқ.

- МУНОДИЙ **منادى** *a.* Бирор хабарни баланд товуш билан эълон этувчи, жарчи.
- МУНОДО **منادى** *a.* Чақирилган, чақириқ, жар солиш.
- МУНОЖОТ **مناجات** *a.* Ялиниш, ёлвориш; **Муножот айламак, қилмоқ** — Ёлвормоқ, ялинмоқ; **Муножот хирқапўшлари** — Худога сиғинувчилар.
- МУНОЗААТ **منازعت** *a.* Низолашиш, жанжал, тортишув.
- МУНОЗИЪ **منازع** *a.* Ғавғочи, жанжал қилувчи, тортишувчи.
- МУНОСАФА **مناصفه** *a.* Бирор нарсани иккига бўлиш.
- МУНОФИЙ **منافى** *a.* Қелиша олмовчи, қарши, мухолиф, зид.
- МУНОФИҚ **منافق** *a.* Икки юзламачи; **Мунофиқ шева** — Мунофиқликка одатланган.
- МУНОФОТ **منافات** *a.* Зиддият, тўғри келмаслик, мухолафат.
- МУНОҚАША **مناقشه** *a.* Жанжал, тортишув.
- МУНСАРИФ **منصرف** *a.* 1. Бир ҳолдан бошқа бир ҳолга кўчувчи, ўзгарувчи; 2. Турланувчи (*грамм.*); **Мунсариф бўлмоқ** — ўзгармоқ; турланмоқ.
- МУНСИФ **منصف** *a.* Одил, адолатли, инсофли.
- МУНТАБИҚ **منطبق** *a.* Бир-бирига мувофиқ, уйғун, мос.
- МУНТАЗАМ **منتظم** *a.* Тартибга келтирилган, тартибли.
- МУНТАЗИМ **منتظم** *a.* Назм қилувчи, тизувчи; тартибга келтирувчи.
- МУНТАЗИР **منتظر** *a.* Кутувчи.
- МУНТАСИБ **منتسب** *a.* Алоқадор, боғланиши (нисбати) бор; ўхшаш; **Мунтасиб қилмоқ** — Нисбат бермоқ, ўхшатмоқ, ҳисобламоқ.
- МУНТАФИЪ **منتفع** *a.* Фойдаланувчи, баҳраланувчи; **Мунтафиъ бўлмоқ** — Фойдаланмоқ, баҳраланмоқ.
- МУНТАФИЙ **منطى** *a.* Учган, сўнган; **Мунтафий бўлмоқ** — Учмоқ, сўнмоқ, битмоқ, тугамоқ.
- МУНТАХАБ **منتخب** *a.* Сайлаб (танлаб) олинган; **Мунтахаб қилмоқ** — Сайлаб (танлаб) олмақ.
- МУНТАХИБ **منتخب** *a.* Сайлаб (танлаб) олувчи.

- МУНТАШИР **منتشر** *a.* Ёйилган, тарқалган; ҳаммага маълум бўлган; **Мунташир бўлмоқ** — Ёйилмоқ, тарқалмоқ; маълум бўлмоқ.
- МУНТАҚИЛ **منتقل** *a.* Утувчи, кўчувчи; **Мунтақил бўлмоқ** — Утмоқ, кўчмоқ.
- МУНТАҲИ **منتهى** *a.* Охирга етувчи, тамомланувчи.
- МУНТАҲО **منتهى** *a.* Бирор нарсанинг охири, чеки, сўнг, ниҳоя, охир.
- МУНТИЖ **منتج** *a.* Сабаб бўлувчи, вужудга келтирувчи, натижа берувчи.
- МУНФАИЛ **منفعل** *a.* Хижолатли, уялган; таъсирланган; **Мунфаил бўлмоқ** — Уялмоқ, хижолат бўлмоқ; таъсирланмоқ.
- МУНФАҚ **منفك** *a.* Айрилган, ажралган.
- МУНФАРИД **منفرد** *a.* Якка, ёлғиз.
- МУНХАЛАЪ **منخلع** *a.* Чиққан, кўчган, айрилган; юлинган; **Мунхалаъ бўлмоқ** — Чиқмоқ, айрилмоқ; юлинмоқ.
- МУНХАСИФ **منخسف** *a.* Тутилган, нури тўсилган, хираланган (Ой ва Қуёш ҳақида).
- МУНШАОТ **منشآت** *a.* Майдароқ насрий асарлар; хатлар тўплами.
- МУНШИЙ **منشى** *a.* 1. Ёзувчи, котиб; 2. *маж.* Аторид (Меркурий) планетаси.
- МУНШО **منشا** *a.* Ёзилган, битилган.
- МУНҚАЗИЙ **منقضى** *a.* Тамомланган, тугаган; етилган; **Мунқазий ўлмоқ** — Тамомланмоқ; тугамоқ, етилмоқ.
- МУНҚАЛИБ **منقلب** *a.* Ўзгарувчи, ўзгарган.
- МУНҚАСИМ **منقسم** *a.* Бўлинган, тақсим этилган.
- МУНҚАТИЪ **منقطع** *a.* Ажралган, кесилган, узилган; **Мунқатиъ қилмоқ** — Ўзмоқ, кесмоқ.
- МУНҚОД **منقاد** *a.* Бўйин эгувчи, бўйсунувчи, итоат этувчи; **Мунқод бўлмоқ** — Бўйсунмоқ, тобе бўлмоқ; **Мунқод қилмоқ** — Бўйсундирмоқ.
- МУНҲАДИМ **منهدم** *a.* Вайрон бўлган, қулаган; **Мунҳадим бўлмоқ** — Вайрон бўлмоқ, қуламоқ.
- МУНҲАЗИМ **منهزم** *a.* Бузилган, тарқалган, тум-тарақай бўлган.
- МУНҲАНИЙ **منحنى** *a.* Эгри, букри; **Мунҳаний этмак** — Букмоқ.

МУНҲАРИФ **منعرف** *a.* 1. Үзгарган, эгилган, қий-
шайган; 2. Носоғ, касал.

МУНҲАСИР **منحصر** *a.* Ёлғиз бир нарсага ёки бир
шахсга хос бўлиб, ундан ташқарига чиқмайдиган,
унга боғлиқ бўлган.

МУНҲАТ **منحط** *a.* Пастлашган, пастлик; тубанлик;
маж. Ер, ер ости.

МУНҲИЙ **منهى** *a.* Хабар берувчи, даракчи; **Мунҳийи**
роз — Сир очувчи:

Нидо еткурди ногаҳ *мунҳийи роз*-

Ки эй, афсунгари афсонапардоз. (*Ф. К.*)

МУОВИН **معاون** *a.* Ёрдамчи.

МУОЛАЖА **معالجه** *a.* Қасалга дори-дармон қилиш;
даволаш; **Муолажа қилмоқ** — Қасалга дори-дармон
қилмоқ, даволамоқ; **Муолажа асбоби** — Даволаш во-
ситалари.

МУОЛАЖАТ **معالجت** *a.,-қ.* **Муолажа** **معالجه**

МУОЛИЖ **معالچ** *a.* Илож қилувчи, даволовчи, табиб.

МУОМАЛАПАРДОЗ **معامله پرداز** *a.,-ф.* Муомала
қилувчи, арз-дод тингловчи.

МУОРАЗА **معارضه** *a.* Қарши келиш, мунозаралашиш,
тортишиш.

МУОСИР **معاصر** *a.* Бир асрда бирга яшаган, ҳамаср,
асрдош, замондош.

МУОТАБ **معاتب** *a.* Итобга (таъна-туввага) дучор
бўлган.

МУОФ, МАОФ **معاف** *a.* Афв этилган, гуноҳи кечи-
рилган; **Муоф қилмоқ** — Афв қилмоқ, гуноҳини ке-
чирмоқ; **Маоф бўлмоқ** — Кечирилмоқ;

Қофия ва радифга муқайяд эмас эса, *муоф бўла олур.*

(*М. Н.*)

МУОШИР **معاشر** *a.* Одамлар билан бирга кун кечи-
рувчи, бирга тириклик қилувчи, бирга айш-ишрат
сурувчи.

МУОЯНА **معينه** *a.* Қўздан кечириш, назари эътибор-
дан ўтказиш, қараш, яққол кўриш.

МУРАББАЪ **مربع** *a.* Тўртлик, тўрт бурчакли, квад-
рат; **Мураббаъ ўлтурмоқ** — Чордана қуриб ўтирмоқ.

МУРАББИЙ **مربى** *a.* Тарбиячи.

МУРАВВАҚ **مروق** *a.* Сузиб тозаланган, соф, тиниқ, тоза.

- МУРАДДИФ **مردف** *a.* 1. Эргашувчи; 2. Радифли.
- МУРАҚҚАБ **مركب** *I a.* Таркиб топган, тузилган, аралаш, бир неча нарсанинг қўшилмаси; **Мураккаб бўлмоқ,-ўлмоқ** — Бирикмоқ, қўшилмоқ; **Мураккаб қилмоқ** — Бириктирмоқ, қўшмоқ.
- МУРАҚҚАБ **مركب** *II. a.* Сиёҳ.
- МУРАССАЪ **مرصع** *a.* 1. Қийматли тошлар билан безалган, қийматли тошлар қадалган; 2. Шеърда икки мисраъдаги сўзларнинг ҳар жиҳатдан бир-бирига мос ва оҳангдош бўлиб желиши (тарсиъ).
- МУРАТТАБ **مرتب** *a.* Тартиб берилган, тартибланган, тизилган; **Мураттаб айламак,-этмак** — Тартибга солмоқ, тизмоқ.
- МУРАТТИБ **مرتب** *a.* Тартиб берувчи, тизувчи, тартибга солувчи.
- МУРАФФАҲ **مرفه** *a.* Роҳатланган, тинч, осойишта; **Мураффаҳ этмак** — осойишта қилмоқ, тинчитмоқ, роҳатлантирмоқ:
 Олиб ганждин барча иқтиобини
Мураффаҳ бу навъ этти атбоини. (*С. И.*)
- МУРАФФАҲУЛ-ҲОЛ **مرفه الحال** *a.* Тинч аҳвол, осойишталик.
- МУРАҚҚАЪ **مرقع** *a.* 1. Ямалган, қуралган (тўн ҳақида); 2. Дарвишлар киядиган қуроқ тўн, жанда; 3. Расмий китоб.
- МУРАҒҒИБ **مرغب** *a.* Қизиқтирадиган, қизиқтирувчи, рағбатлантирувчи.
- МУРДОР **مردار** *ф.* Нопок, ҳаром; ўзи ўлган, сўйилмай ҳаром ўлган.
- МУРИД **مريد** *a.* 1. Талаб этувчи, истовчи; эргашувчи; 2. Тасаввуфда — бирор шайхга эргашувчи, эшонга қўл берувчи.
- МУРИҚ **مرق** *a.* Эритувчи, таъсирли.
- МУРОД **مراد** *a.* Тилак, истак, мақсад.
- МУРОДОТ **مرادات** *a.* [*бирл. мурод مراد*.] Муродлар, мақсадлар, тилаклар.
- МУРООТ **مرعات** *a.* Кузатиш, рияз қилиш, бировнинг қўнглини олиш.
- МУРСАЛ **مرسل** *a.* Элчи қилиб юборилган, элчи, пайғамбар.
- МУРСАЛИН **مرسلين** *a.* Элчилар, пайғамбарлар.

МУРТАД **مرتد** *a.* Айниган, қайтган, диндан қайтган;

Муртад бўлмоқ— Қайтмоқ, диндан қайтмоқ.

МУРТАЗО **مرتضى** *a.* Танланган, сайланган.

МУРТАҚИБ **مرتکب** *a.* 1. Бирор ишга отланувчи, ури-
нувчи; 2. Гуноҳ иш қилувчи; Муртақиб бўлмоқ — Би-
рор ишни ишлашга уринмоқ, киришмоқ; гуноҳ иш
қилмоқ.

МУРТАСИМ **مرتسم** *a.* Расм олувчи, сурат солувчи,
нақш боғловчи.

МУРТАФИЪ **مرتفع** *a.* Юксалган, кўтарилган; юксак, ба-
ланд, юқори; Муртафиъ бўлмоқ, -ўлмоқ — Кўтарилмоқ,
юксалмоқ; йўқ бўлиб кетмоқ, орадан кўтарилмоқ.

МУРТОЗ **مرتاض** *a.* Нафсини тиювчи, риёзат тортиб ўзини
қийновчи:

Бировки амр хилофидин айлагай эъроз:

Агар улус шаҳидур йўқ анинг киби *муртоз*. (*F. C.*)

МУРУВВАТ **مروت** *a.* 1. Мардлик; 2. Одамгарчилик, са-
хийлик.

МУРУД **مرود** *ф.* Олмурут.

МУРУР **مرور** *a.* Ўтиш, юриш; Мурури айём— Кунлар
ўтиши.

МУРШИД **مرشد** *a.* 1. Тўғри йўлга солувчи, йўл кўрса-
тувчи; 2. Сўфиликда — пир, эшон; Муршиди комил—
етик пир; Муршиди ишқ— ишқ етакчиси.

МУРҒ **مرغ** *ф.* 1. Қуш, парранда; 2. Товуқ.

МУРҒОБИ **مرغابی** *a.* Ҳудуд.

МУСАББАЪ **مسبع** *a.* Еттилик, етти бурчакли; етти
қат, етти қарра.

МУСАББИБ **مسبب** *a.* Сабабчи.

МУСАББИБУЛ-АСБОБ **مسبب الاسباب** *a.* Сабаблар-
нинг сабабчиси, яратувчиси.

МУСАВВАДА **مسوده** *a.* Бирор ёзувнинг биринчи нус-
хаси, қоралама (ҳали оққа кўчирилмагани, *рус. чер-
новик*).

МУСАВВАР **مصور** *a.* Суратланган, зеҳнда тасвирлан-
ган, тасвирланган.

МУСАВВИР **مصور** *a.* Тасвирловчи, суратловчи; рас-
сом.

- МУСАВИЙ *مسوی* *a.* Мусо динидагк.
- МУСАДДАС *مسددس* *a.* 1. Олти каррали; 2. Олти қиррали, олтилик; 3. Шеърда асли икки мисраъга тўрт мисраъ қўшиб, олтилик қилиш; **Мусаддас боғламоқ** — Икки мисраъли шеърга яна тўрт мисраъ қўшиб, олтилик қилмоқ; **Мусаддас гириҳ** — Олти карра тугилган тугун.
- МУСАДДАҚ *مصداق* *a.* Тасдиқланган, текшириб аниқланган.
- МУСАДДИР *مصدر* *a.* 1. Дастлабки, бошдаги; 2. Бошчи, бошловчи.
- МУСАДДИЪ *مصدع* *a.* Қийинчиликка солувчи, малол келтирувчи, бош оғритувчи.
- МУСАДДИҚ *مصداق* *a.* Гувоҳлик берувчи, бирор иш ёки сўзни тасдиқ ва таъкид этувчи.
- МУСАЖЖАЛ *مسجل* *a.* Сижилланган, яъни хат-муҳрланган.
- МУСАЙҚАЛ *مصيفل* *a.* Сайқалланган, ялтиратилган, жилоланган.
- МУСАЛЛАМ *مسلم* *a.* Инкор ёки қаршилик қилинмай маъқулланган; таслим бўлиш, топширилиш; **Мусаллам тутмоқ** — Тан бермоқ, қойил бўлмоқ.
- МУСАЛЛАС *مثلث* *a.* Уч қат; уч бурчакли.
- МУСАЛЛИ *مصلى* *a.* Намоз ўқувчи.
- МУСАЛЛО *مصلا، مصلى* *a.* 1. Жойнамоз; 2. Қатта мачит, намозгоҳ.
- МУСАЛСАЛ *مسلسل* *a.* Бир-бирига занжирга ўхшаб уланган, кети узилмас даражада сираланган; занжир шаклидаги; **Мусалсал турра** — Занжирга ўхшаш қатма-қат; соч.
- МУСАММАМ *مصوم* *a.* Бир ишга қатъий қарор берилган; **Мусаммам қилмоқ** — Қатъий қарор бермоқ, жазм қилмоқ.
- МУСАММАН *مئمن* *a.* 1. Саккиз қиррали, саккиз бурчакли; 2. Саккизлик, ҳар банди саккиз сатрли шеър.
- МУСАННАФ *مصنف* *a.* Тасниф этилган, тузилган, ёзилган (китоб ҳолига келган) асар.
- МУСАННАФОТ *مصنفات* *a.* [бирл. мусаннаф *مصنف*] Таснифлар, тасниф бўлган (тузилган)лар, асарлар.
- МУСАННИФ *مصنف* *a.* Китоб тузувчи, автор, муаллиф.

МУСАТТАҲ *مسطح* а. Ясси, текис.

МУСАХХАН *مستغن* а. Иситилган, қизитилган.

МУСИЙИ [МУСО] ИМРОН *موسى عمران* а. Имрон ўғли
Мусо (пайғамбар).

МУСАХХАР *مستخر* а. Тасхир (забт) қилинган, ўзига қаратилган, фатҳ этилган, бўйсундирилган; **Мусаххар** айламак,- этмак— Ўзига қаратмоқ, бўйсундирмоқ.

МУСАХХИН *مستغن* а. Иситувчи, қиздирувчи.

МУСВАДДА *مسوده* а. қ. Мусаввада.

МУСИН *مسن* а. Ёши улуг, кекса, чол.

МУСИР *مصر* а. Ундаб туриб олувчи, бирор фикрни ўтқазишда қаттиқ туриб олувчи:

Ото қатлиға бу иш мунҳасирдур,
Бу ишга ишқ ғавғоси *мусирдур*. (Ф. Ш.)

МУСИҚОР *موسيقار* ф. 1. Бир хил чолғу асбоби; 2. Овози музика овозига ўхшайди деб ўйланган афсонавий қуш:

Ҳар сўнгак ёнимда бўлмиш бир тешук ғам базмида
Ҳар бирида ўзга янглиғ нола *мусиқордек*. (Ғ. С.)

МУСЛИМ *مسلم* а. Мусулмон, ислом динидаги.

МУСЛИҲ *مصلح* а. Яхшиловчи, тузатувчи, ислоҳ этувчи.

МУСМИР *مثمر* а. Самарали, мевали.

МУСО *موسى* а. Яҳудийлар пайғамбарининг номи;
Мусо ўти — Тур тоғида Мусо ёққан ўт:

Ўтиға *Мусо ўти* янглиғ зиё,
Ели Масиҳо дамидек жонфизо. (Ҳ. А.)

МУСОВАДА *مساوده* а. 1. Хатга олиш, ёзиш, хат; 2. Қоралама (*рус.* черновик).

МУСОВИЙ *مساوى* а. Тенг, баробар.

МУСОДАҚАТ *مصادقت* а. Икки томоннинг бир-бирига ишониши, самимият, самимий дўстлик, содиқлик.

МУСОДАҚАТЛИҚ *مصادقت ليق* Самимий дўстлик, самимийлик.

- МУСОИД **مساعد** *a.* Ердам этувчи, қулай.
- МУСОМОТ **مسامات** *a.* Аъзойи бадандаги тер чиқарадиган майда тешикчалар.
- МУСОФАРАТ **مسافرت** *a.* Мусофирлик, сафарга чиқишлик.
- МУСОФИР **مسافر** *a.* Сафарга чиққан, саёҳатчи, йўлчи; Мусофир шева— Сафарда кўп юрувчи, мусофирчиликка одатланган; Мусофири баводийнаймо— Дашту чўлларда кезувчи йўлчи.
- МУСОҲАБАТ **مصاحبت** *a.* Ҳамсуҳбатлик, суҳбатдошлик.
- МУСОҲИБ **مساحب** *a.* Ҳамсуҳбат, дўст, улфат.
- МУСРИФ **مصرف** *a.* Исрофгар, пул ва молни беҳуда сарф қилувчи.
- МУСТАВЖИБ **مستوجب** *a.* 1. Лойиқ, муносиб, сазовор; 2. Сабаб, бонс.
- МУСТАВИЙ **مستوى** *a.* Баробар, тенг, текис, ёйиқ; Мақлуби муставий — қ. Мақлуб.
- МУСТАВЛИЙ **مستولى** *a.* 1. Истийло этувчи, забт этувчи; 2. Ёйилган, тарқалган.
- МУСТАВФИЙ **مستوفى** *a.* 1. Етарли, етарли даражада; 2. Дафтардор, ҳисобчи, ҳисоб-китоб ишларини олиб боровчи.
- МУСТАДИР **مستدير** *a.* Юмалоқ, тўгарак:
- Ки ер жисмидур ҳайъати *мустадир*,
Кура айлади ани ҳаййи қадир. (С. И.)
- МУСТАДОМ **مستدام** *a.* Давомли, доимий, узлуксиз, ҳамиша.
- МУСТАЖОБ **مستجاب** *a.* Талаби қабул этилган, қабул бўлган; Мустажоб бўлмоқ — Талаби қабул бўлмоқ.
- МУСТАЖОБУД-ДАЪВА **مستجاب الدعوه** *a.* Дуоси қабул бўлган.
- МУСТАЪЖАЛ **مستعجل** *a.* Тез, шошқин, тезликни талаб қиладиган.
- МУСТАЪЖИЛ **مستعجل** *a.* Шошувчи, шошилувчи, шитоб қилувчи; Даври мустаъжил — *маж.* Дунё (*айн.* шошилич, тез айланма).
- МУСТАЗОД **مستزاد** *a.* 1. Орттирилган, орттирма; 2. Шеър мисраълари охирига аруз қондаси асосида бир неча сўз орттириш.

- МУСТАИД *مستعد* *a.* Истеъдодли, қобил.
- МУСТАКРАҲ *مستكره* *a.* Ёқимсиз, хунук, карих.
- МУСТАМАНД *مستمند* *a.* 1. Ғамли, қайғули, гирифтор; боғли; 2. Бечора, муҳтож; Мустааманд этмак, қилмоқ— Гирифтор этмоқ, боғламоқ, муҳтож қилмоқ.
- МУСТАМИД *مستمد* *a.* Қўмак истовчи, ёрдам талаб.
- МУСТАМИҲ *مستمع* *a.* Тингловчи, эшитувчи.
- МУСТАМИҲЛИҚ *مستمع ليق* *a.* Тингловчилик, эшитувчилик.
- МУСТАМИНИН *مستمعين* *a.* Эшитувчилар, тингловчилар.
- МУСТАНИД *مستند* *a.* Суянувчи, асосланувчи.
- МУСТАНҚАР *مستنكر* *a.* 1. Тонилган, инкор қилинган; 2. Тониш, қайтиш, бўйин товлаш.
- МУСТАНКИР *مستنكر* *a.* Инкор қилувчи, бўйин товловчи.
- МУСТАРОҲ *مستراح* *a.* Ёзилиш жойи, ҳожатхона.
- МУСТАЪСАЛ *مستأصل* *a.* Илдиздан қўпорилган, юлинган; Мустаъсал бўлмоқ— Тугамоқ, битмоқ, қўпорилмоқ.
- МУСТАСНО *مستثنا* *a.* Хориж, бўйсунмайдиган, чет, ташқаридаги; бошқача, фарқли.
- МУСТАСҚИЙ *مستسقى* *a.* Жуда чанқаган, жуда ташна бўлган.
- МУСТАТИЛ *مستطيل* *a.* Чўзиқ, узунчоқ.
- МУСТАТОБ *مستطاب* *a.* Ёқимли, маъқул, юқори даражали.
- МУСТАФИД *مستفيد* *a.* Фойда олувчи, баҳраланувчи.
- МУСТАФО *مصطفى* *a.* 1. Танланган, сайлаб олинган; 2. Муҳаммад пайғамбарнинг сифати.
- МУСТАХЛАС *مستخلص* *a.* Халос қилинган, бўшатилган, озод этилган.
- МУСТАХРАЖ *مستخرج* *a.* Чиқарилган, чиқариб олинган.
- МУСТАШОР *مستشار* *a.* Маслаҳатчи, маслаҳат кўрсатувчи.
- МУСТАШҲАД *مستشهد* *a.* Талаб этилган гувоҳ, далил, бирор кишининг гап ёки асаридан келтирилган кўчирма, истишҳод.

- МУСТАҚБАЛ *مستقبل* *a.* Келажак замон, келажак вақт.
- МУСТАҚИМ *مستقيم* *a.* 1. Тўғри, рост; тузук; ҳалол; 2. Бир жойда турувчи; **Мустақим** этмак— Тўғри қилмоқ; **Мустақим хат**— Тўғри чизиқ.
- МУСТАҒАЛ *مستقل* *a.* Ғалла экса унадиган ер, ғаллакор ер.
- МУСТАҒАЛОТ *مستغلات* *a.* [*бирл.* мустағал *مستغل*] Экин ерлар: [Мир Ёдгорбек] Фонийваш ва бетакаллуф киши эрди, жузый *мустағалоти* ҳосили била қаноат қилиб эрди. (*М. Н.*)
- МУСТАҒНИЙ *مستغنى* *a.* Эҳтиёжсиз; тортинувчи.
- МУСТАҒРАҚ *مستغرق* *a.* Ғарқ бўлган, чўмган (*мас.* халга); **Мустағрақ қилмоқ**— Ғарқ қилмоқ, чўмдирмоқ.
- МУСТАҒЗИЙ *مستغزى* *a.* Изтеҳзо (мазах) қилувчи, масхара қилувчи.
- МУСТАҒАБ *مستحب* *a.* 1. Севилган, дўст тутилган, мақбул; 2. Қилинса яхши, қилинмаса гуноҳ бўлмайдиган иш.
- МУСТАҒИК *مستحق* *a.* Муносиб, лойиқ, ҳақли.
- МУСТАҒЛАК *مستهلك* *a.* Сарф этиб тугатилган, битрилган;
 Чу бўлдум ишқида фоний, ҳадисин сўрмангиз, мендин,
 Ки қолмас зикри зокир бўлса мазкуринда *мустағлак*.
 (*Н. Ш.*)
- ~~МУСТАҒЛИК *مستهلك* *a.* Ҳалокат келтирувчи, емирувчи, битирувчи.~~
- ~~МУСТАҒСАН *مستحسن* *a.* Маъқулланган, маъқул кўрилган, мажгадган; чиройли, гўзал.~~
- ~~МУСТАҒФ *مصنف* *a.* 1. Китоб, рисолалар тўплами; 2. Қуръон (даний китоб).~~
- МУСҒАҒНАВИС *مصنف نويس* *a.-ф.* Қуръон кўчирувчи.
- МУСҒИЛ *مستعمل* *a.* Енгиллатувчи, сурувчи, сурадиган, ювиб кетадиган, меъдани тозалайдиган (дори).
- МУТААББИД *متعبد* *a.* Ибодат қилувчи, ибодат билан кўп шуғулланувчи.
- МУТААДДИД *متعداد* *a.* Бир қанча, аллақанча, кўп.
- МУТААЖЖИБ *متعجب* *a.* Таажжубланувчи, ҳайрон бўлувчи.
- МУТААЗЗИР *متعذر* *1 a.* Қийин, мушкул.

- МУТАЗЗИР **متعذر** II *a.* Узрли, узр баён қилувчи.
- МУТААЙЙИН **متعين** *a.* Тайинли, аниқ, белгили, та-
ниқли.
- МУТААЛЛИҚ **متعلق** *a.* Тааллуқли, тегишли, алоқадор.
- МУТААЛЛИҚОТ **متعلقات** *a.* Тааллуқли нарсалар, те-
гишли нарсалар; алоқадор кишилар, қариндошлар.
- МУТААММИДАН **متعمداً** *a.* Қасддан, атайлаб; ўйлаб.
- МУТААММИЛ **متامل** *a.* Ўйловчи, фикрловчи.
- МУТААРРИЗ **متعرض** *a.* Тўқнашувчи, қаршиллик кўр-
сатувчи.
- МУТААССИР **متاثر** I *a.* Таъсирланган; **Мутассир**
бўлмоқ— Таъсирланмоқ.
- МУТААССИР **متعسر** II *a.* Қийин, мушкул.
- МУТААҲҲИД **متعهد** *a.* Бирор ишни ўз уҳдасига (у-
тига) олган (киши); **Мутааҳҳид бўлмоқ** — Ўз уҳдаси-
га олмоқ.
- МУТААҲҲИЛ **متاهل** *a.* Уйланган; **Мутааҳҳил бўлмоқ**—
Уйланмоқ, хотинли, бола-чақали бўлмоқ.
- МУТААХХИР **متاخر** *a.* Кейинги, кейин келган.
- МУТАБАРРАҚ **متبرک** *a.* Табаррук, қутлуғ; шарафли;
муқаддас.
- МУТАБАРРИН **متبرن** *a.* Равшан.
- МУТАБАССИМ **متبسّم** *a.* Табассум қилган, кулум-
сираган, астагина кулувчи, жилмаювчи; **Мутабассим**
бўлмоқ— Жилмаймоқ, табассум қилмоқ, кулумсира-
моқ.
- МУТАБАҲҲИР **متبحر** *a.* Кенг ва чуқур маълумотли,
зўр олим.
- МУТАББАҚ **مطبق** *a.* Табақаланган; қопқоқли; қават-
ма-қават.
- МУТАВАЖЖИҲ **متوجه** *a.* Юз тутган, йўналган; **Мута-
важжиҳ бўлмоқ**— Йўналмоқ; юз тутмоқ; таважжиҳ
кўрсатмоқ.
- МУТАВВАЛЛИ **متولى** *a.* Мадраса, масжид вақфини
(ер-мулкни) идора қилувчи, кирим-чиқимларини
бошқарувчи.
- МУТАВАЛЛИД **متولد** *a.* Туғилган, дунёга келган;
Мутаваллид бўлмоқ— Туғилмоқ.

- МУТАВАССИТ** **متوسط** *a.* 1. Орага кирган, восита бўлган; 2. Урта, ўртача, ўртача ҳолатдаги.
- МУТАВАТТИН** **متوطن** *a.* Бирор ерни ўзига ватан туғвчи, турувчи, турғун, жойлашган.
- МУТАВАҲҲИШ** **متوحش** *a.* Қўрққан, қўрқувга тушган, хавфсираган. **Мутаваҳҳиш бўлмоқ**— Қўрқувга тушмоқ, қўрқмоқ.
- МУТАВВАЛ** **مطول** *a.* Узайтирилган, чўзилган; **Мутаввал қилмоқ**— чўзмоқ, узайтирмоқ.
- МУТАВОЗИЪ** **متواضع** *a.* Тавозиъли, кибрсиз, адабли.
- МУТАВОРИЙ** **متواری** *a.* 1. Беркинган; яширин; 2. Қўринмайдиган, узоқ; **Мутаворий этмак**— Яширмоқ, кўринмайдиган қилмоқ; **Мутаворий ўлмоқ**— Беркинмоқ, яширинмоқ.
- МУТАВОТИР** **متواتر** *a.* Оғиздан-оғизга кўчган хабар, ёйилган, аён бўлган, оғизга тушган воқиа.
- МУТАДАЙИЙИН** **متدين** *a.* Диндор.
- МУТАДОВИЛОТ** **متداولات** *a.* Истеъмолдаги нарсалар, ишлатиб юрилган, қўлланилмоқда бўлган нарсалар.
- МУТАДОРИЙ** **متداری** *a.* Ёпилган, беркитилган.
- МУТАЖАЛЛИЙ** **متجلی** *a.* Жилоланиб турувчи.
- МУТАЖАЛЛО** **متجلی** *a.* Равшан, порлоқ, жилоли.
- МУТАЗАЛЗИЛ** **متزلزل** *a.* Титровчи, қалтировчи.
- МУТАЗАММИН** **متضمن** *a.* Ўз ичига олган, ўз зиммасига олган.
- МУТАЗАРРИР** **متضرر** *a.* Зарарланган, зарар кўрган.
- МУЪТАЗИЛА** **معتزله** *a.* Исломдаги суннийликдан ажралиб чиққан бир мазҳаб.
- МУТАҚАББИР** **متكبر** *a.* Кибрли, баланддимоғ, ўзини катта олувчи.
- МУТАҚАЛЛИМ** **متکلم** *a.* Сўзловчи; нотик; **Ўзини мутақаллими воҳид тутмоқ**— Ўзини ягона гапдон қилиб кўрсатмоқ, бировга сўз бермасдан якка ўзи сўзламоқ.
- МУТАҚАЛЛИФ** **متکلف** *a.* Такаллуфли; зийнатли, безалган.
- МУТАҚАФФИЛ** **متکفل** *a.* Кафил бўлган, кафилликни ўз устига олган; **Мутақаффил бўлмоқ**— Кафил бўлмоқ.

- МУЪТАЛИФА **مؤتلفه** *a.* Қўшилган, уйғунлашган.
- МУТАЛЛО **مطال** *a.* Тилла қопланган, тилла суви югуртилган.
- МУТАЛОЛО **مطاللا** Равшан, ёруғ, нурли, порлоқ.
- МУТАМАВВИЛ **متمول** *a.* Бой, бадавлат, тўқ.
- МУТАМАЙИАЗ **متميز** *a.* Айрилган, ажратилган, фарқ этилган; **Мутамайяз қилмоқ** — Айирмоқ, фарқ қилмоқ.
- МУТАММАККИН **متمكن** *a.* Бир жойда маҳкам тувучи, муқим, барқарор.
- МУТАМАССИЛ **متمثل** *a.* Тақлид қилувчи, ўзини бошқа бир нарсага ўхшатувчи; **Мутамассил бўлмоқ** — Бир шаклдан бошқа бир шаклга кирмоқ, ўхшамоқ.
- МУТАМАТТИЪ **متمتع** *a.* Фойдаланувчи, баҳра топувчи.
- МУТАНАББИХ **متنبه** *a.* 1. Огоҳлантирилган, ҳушёр қилинган; 2. Огоҳланган.
- МУТАНАВВИЪ **متنوع** *a.* Бир навъда бўлмаган, турли навъдаги, турлича, ҳар хил.
- МУТАНАФФИР **متنفّر** *a.* Нафратланувчи, жирканувчи; **Мутанаффир бўлмоқ** — Нафратланмоқ.
- МУТАНАФФИС **متنفس** *a.* Нафас олувчи, одам, инсон, жонли нарса.
- МУТАНОҲИЙ **متناهي** *a.* Тамомига (охирига) етган, тугалган; **Номутаноҳий** — чексиз, чегарасиз, битмас, туганмас.
- МУТАОЛ **متعال** *a.* Юксак, баланд, олий.
- МУТАОҚИБ **متعاقب** *a.* Бирин-кетин борувчи, таъқиб этувчи, бири кетидан бошқаси, кетма-кет.
- МУТАОҚИД **متعاقد** *a.* Аҳдлашган, аҳд боғлашган.
- МУТАРАДДИД **متردد** *a.* Беқарор, оғувчи, бир фикрда қаттиқ турмайдиган, иккиланувчи, тараддудланувчи.
- МУТАРАННИМ **مترنم** *a.* Тараннум этувчи, куйловчи.
- МУТАРЖИМ **مترجم** *a.* Таржимон, таржимачи.
- МУТАРРАЗ **مطرز** *a.* Гул солиб зийнатланган, безалган; гажим, уқа.
- МУТАРРО **مطرا** *a.* Тоза, янги; безалган, таралган; тиниқ, ялтироқ.

- МУТАСАВВАР **متصور** *a.* Тасаввурланган, зеҳнга келтирилган, суратланган, кўринган.
- МУТАСАДДИЙ **متصدى** *a.* Бирор ишни бошловчи, ташаббускор.
- МУТАСАРРИФ **متصرف** *a.* 1. Бирор ишни истаганича бажара олувчи; 2. Тасарруф қилувчи, эгалик қилувчи; Мутасарриф таъблиқ — Кучли талантга эгалик, фикри равонлик.
- МУТАФАҚҚИР **متفكر** *a.* Тафаккур этувчи, фикрга чўмувчи, узоқ ўйловчи, кенг фикрли.
- МУТАХАЙИЙЛ **متخيل** *a.* Хаёлга чўмган; чуқур ўйловчи.
- МУТАХАЙИЙЛА **متخيله** *a.* Чуқур хаёл этиш кучи.
- МУТАХАЛЛИС **متخلص** *a., қ.* Алмутахаллис.
- МУТАХАЛЛИҚ **متعلق** *a.* Бирор феълга ўрганган, одатланган, бирор сифатга эга бўлган; ахлоқли.
- МУТАФАРРИЪ **متفرع** *a.* Шохчаланган, бўлиниб кетган, тармоқли.
- МУТАФАРРИҚ **متفرق** *a.* Бир-биридан фарқ қилган; сочилган, тарқоқ.
- МУТАФАРРИҚА **متفرقه** *a.* Тарқоқ, сочилган.
- МУТАФОВИТ **متفاوت** *a.* Фарқланган, фарқли, тафовутли.
- МУТАҚАДДИМИН **متقدمين** *a.* [бирл. мутақаддим **متقدم**] Илгари ўтганлар, қадимги кишилар.
- МУТАҚОЗИЙ **متقاضى** *a.* Қаттиқ туриб талаб этувчи, тақозо этувчи.
- МУТАҒАЙИЙР **متغير** *a.* Ўзгарган, ўзгарувчи.
- МУТАҒАЙИЙРА **متغيره** *a.* Айрим, бошқа.
- МУТАҒАЛЛИБ **متغلب** *a.* Зўрлик билан қўлга олувчи.
- МУТАҲАВВИР **متهور** *a.* 1. Жасур, дадил; 2. Раҳмсиз, ғазабли.
- МУТАҲАЙИЙР **متحير** *a.* Ҳайратда қолган, тонг қолган, ҳайрон; Мутаҳаййир бўлмоқ — Ҳайратда (ҳайронликда) қолмоқ.
- МУТАҲАРРИҚ **متحرک** *a.* 1. Ҳаракатланувчи, қимирлаб (қўзғолиб) турадиган; 2. Ҳаракатли, яъни ост ёки устида зер, забар, пеш бор деб тасаввур этилган ҳарф.

- МУТАҲАТТИК **متهتك** *a.* Расво, пардаси йиртилган, номуси жетган.
- МУТАҲҲАР **مطهر** *a.* Тозаланган, покланган; тоза, пок, покиза.
- МУТИЪ **مطيع** *a.* Итоат этувчи, бўйсунувчи; Мутиъ этмак— Тобеъ қилмоқ, бўйсундирмоқ.
- МУТЛАҚ **مطلق** *a.* 1. Шартсиз, бирор нарса билан чекланмаган; 2. Асло, ҳеч, сира, ҳаргиз, фақат.
- МУТЛАҚУЛ-ИНОН **مطلق العنان** *a.* Жилови бўшати- лган, ўз эркига қўйилган.
- МУТМАИН **مطمئن** *a.* Тинч, ором олган; Мутмаин тутмоқ — Тинчитмоқ, тинчликда тутмоқ.
- МУТОБААТ **متابعت** *a.* Бировнинг кетидан эргашиш, изидан бориш, пайравлик, тобиълик.
- МУТОБИҚ **مطابق** *a.* Мувофиқ, уйғун, бир-бирига тўғ- ри келадиган.
- МУТОЛАА **مطائعه** *a.* Диққат билан ўқиш, ўқиб ту- шуниш.
- МУТОЛАБА **مطالبه** *a.* Қарзни тўлашни талаб эгиш.
- МУТОРАҲА **مطارحه** *a.* 1. Бир-бири билан сўзлашиш; 2. Кенгашиш.
- МУТОФ **مطاف** *a., қ.* Матоф.
- МУТОЯБА **مطايبه** *a.* Ҳазил, ҳазиллашиш, аския.
- МУТРИБ **مطرب** *a.* 1. Чолғучи, созанда, ашулачи; 2. *маж.* Зухра (Венера) планетаси.
- МУТТАКО **متنكا** *a.* Суянчиқ, таяниладиган нарса, ма- дадкор.
- МУТТАЛИЪ **مطلع** *a.* Хабардор, огоҳ; Мутталиъ бўл- моқ — Хабардор бўлмоқ, огоҳ бўлмоқ.
- МУТТАСИЛ **متصل** *a.* Туташ; кетма-кет, узлуксиз, до- имо.
- МУТТАСИФ **متصف** *a.* Бирор сифат билан сифатланил- ган; мақталган; Муттасиф бўлмоқ— Сифатланмоқ, мақталмоқ.
- МУТТАФАҚ **متفق** *a.* Иттифоқлашган, бирлашган; Муттафақун алайҳ— Бирор нарса устида бир оғиз- дан қабул қилинган фикр ва қарор.
- МУТТАФИҚ **متفق** *a.* Бирлашган, иттифоқдош, дўст; ҳамфикр.

- МУТТАҚИЙ** متقى *a.* Тақводор, парҳизкор, гуноҳ
ишлардан сақланувчи, ҳалол иш тутувчи.
- МУТТАҲАМ** متهم *a.* Тухмат қилинган, шубҳага олин-
ган, айбланган; **Муттаҳам қилмоқ**— Айбламоқ, айб-
дор қилмоқ:
Фигонки, ёр вафо аҳлиға ситам қиладур,
Ниёзу ажз гуноҳиға мутаҳҳам қиладур. (Ғ. С.)
- МУФАРРИҲ** مفرح *a.* 1. Шодлантирувчи, суюнтирувчи;
кайфлантирувчи; 2. Ширин ва хуш исли дори; **Му-
фарриҳ моя**— Севинчга сабаб бўладиган, себиъиш-
нинг сабабчиси.
- МУФАТТАҲ** مفتح *a.* Очилган, бошланган.
- МУФАТТИН** مفتن *a.* Фитначи, фитна солувчи.
- МУФАТТИҲ** مفتح *a.* Очувчи, фатҳ этувчи.
- МУФАТТИҲУЛ-АБВОБ** مفتح الابوا *a.* Эшикларни (бек
жойларни) очувчи.
- МУФИД** مفيد *a.* Фойдали, нафъли.
- МУФИЗ** مفيز *a.* Файз етказувчи, файз берувчи.
- МУФЛИС** مفلس *a.* Камбағал, бечора, камбағаллашган,
савдода синган; **Муфлис бўлмоқ**— Камбағаллашмоқ;
Муфлиси қониъ — Қаноатли камбағал.
- МУФЛИСЛИҚ** مفلسلىق Камбағаллик, бечоралик; син-
ганлик.
- МУФОАЛА** مفاعله *a.* Биргалик феъли (*грамм.*).
- МУФОРАҚАТ** مفارقت *a.* Айрилиш, ажралиш.
- МУФРАД** مفرد *a.* 1. Тоқ, якка, битта; 2. Мураккаб
эмас; 3. Грамматикада кўпликнинг зидди — бирлик
(ёлғиз бир шахс ва ё биргина нарсани англатувчи сўз).
- МУФРИТ** مفراط *a.* Жуда ортиқ, ҳаддан ташқари, ифрот
даражадаги, ўтакетган; **Букойи муфрит** — Қаттиқ йи-
ғи, аччиқ йиғи, ҳаддан ортиқ йиғи; **Муфрит ҳаловат**—
Ҳаддан ортиқ даражадаги ҳаловат (яхши ҳолат);
Муфрит андуҳ— Ҳаддан ортиқ қайғу.
- МУФСИД** مفسد *a.* 1. Зарарли; 2. Бузувчи, фасодчи.
- МУФТ** مفت *ф.* Текин.
- МУФТАХИР** مفترح *a.* Фахрланувчи; мақтанувчи, қу-
вонувчи.
- МУФТИ** مفتى *a.* Фатво берувчи, шарият ҳукмини баён
этувчи; **Муфтийи гардун** — *маж.* Аторид (Меркурий)
планетаси.

МУФҲАМ **مفهم** *a.* Фаҳмланган, билинган, англашилган.

МУХ **مخ** 1. Мия, илик; 2. *маж.* Ҳар бир нарсанинг хулосаси:

Ёзар қалам киби водийи ҳажр аро қаламим,
Сўнгакдурурки анинг жавфида қурубтур *мух.*
(*Н. Ш.*)

МУХАДДАРА **مخدره** *a.* Пардадаги, номусли, иф-фатли (аёл киши ҳақида).

МУХАЙЯЛ **مخيل** *a.* Хаёл қилинган, фараз этилган, хаёлда.

МУХАЙЯР **مخير** *a.* Ихтиёрли, бир ишни қилиш-қилмаслик ихтиёри ўзида бўлган.

МУХАЛЛАД **مخلد** *a.* Донмий, абадий:

Жаҳонға чун бақо йўқтур, бу борча
Неча кундур, вале эрмас *мухаллад.* (*Н. Ш.*)

МУХАЛЛИС **مخلص** *a.* Қутқарувчи, халос этувчи.

МУХАММАР **مخمر** *a.* Ачиган, турушланган; ошган хамир; югурилган.

МУХАММАС **مخمس** *a.* 1. Бешлик, бешталиқ; 2. Ҳар бир бўлаги (банди) беш мисраъдан иборат бўлган шеър тури.

МУХАННАС **مخنث** *a.* Хунаса.

МУХАННАСВАШ **مخنثوش** *a.-ф.* Хунасага ўхшаган, ҳезалақ; *Муханнасваши худнамо* — ўзини бозорга солувчи ҳезалақ.

МУХБИР **مخبر** *a.* Хабар берувчи.

МУХИЛ **مخيل** *a.* Халал берувчи, бузувчи, тинчсизланттирувчи, зарар етказувчи, озор берувчи.

МУХЛИС **مخلص** *a.* Ихлос этувчи, чин юракдан берилган.

МУХЛИСОҢА **مخلصانه** *a.* Ихлосмандлик юзасидан, чин юракдан.

МУХОЛАФАТ **مخالفت** *a.* Қелишмовчилик, тескарилашиш.

- МУХОЛИФ **مخالف** *a.* Тескари, қарама-қарши; **Мухолиф** мазоқ— Зид табиатли, тескари табиатли; **Мухолиф** гудоз— Душманни қақшатувчи.
- МУХОСАМАТ **مخاصمت** *a.* Икки орада хусумат пайдо бўлиш; душманлашиш, адоват.
- МУХОТАБ **مخاطب** *a.* Эшитувчи, тингловчи, хитоб қилинган, ундалган; грамматикада — тингловчи, II шахс.
- МУХТАЛ **مختل** *a.* Халал топган, бузуқ, тартибсиз; **Мухтал** айламак— Бузмоқ, халал етказмоқ.
- МУХТАЛАФ **مختلف** *a.* Ихтилоф қилинган; **Мухталафун фиҳ**— Ихтилоф (келишмовчилик)га сабаб бўлган нарса, сўз ёки фикр.
- МУХТАЛИТ **مختلط** *a.* Қоришиқ, аралаш; **Мухтали** бўлмақ— Аралашмоқ.
- МУХТАЛИФ **مختلف** *a.* Ҳар хил, турлича, турли-туман, қарама-қарши; ихтилофли.
- МУХТАЛИФВАШ **مختلفوش** *a.* Турли-туман.
- МУХТАРАЪ **مخترع** *a.* Янгидан яратилган, янгидан ўйлаб топилган, ихтироъ этилган.
- МУХТАРИЪ **مخترع** *a.* Янгидан яратувчи, ихтироэтувчи, яратувчи; **Мухтари** банданавоз— Қулини эркаловчи, яратувчи (худо).
- МУХТАСАР **مختصر** *a.* 1. Қисқартилган, қисқартма, қисқача, ихчам; 2. Қисқаси.
- МУХТАФИЙ **مختفى** *a.* Беркинган, яширин, махфий.
- МУХТИЙ **مخطى** *a.* Хато қилган, айбдор, гунаҳкор.
- МУХТОР **مختار** *a.* Ихтиёрли, ихтиёри ўзида; ўз олдига ҳаракат этадиган.
- МУЧА **موچه** Бўлак, қисм; аъзо.
- МУЧАҚ **موچک** Ўпиш, ўпич.

Висол шоми деолмон лабингни ёлиқсам,
Вале табонига кўз суртубон *мучаклар* ила. (Ф. К.)

МУШ **موش** *ф.* Сичқон.

МУШАББАҲ **مشبه** *a.* Ўхшатиш, ташбиҳ этилган;
Мушаббахун биҳ — Ўхшатиш нарса.

МУШАВВАШ **مشوش** *a.* Ташвишли, бесаранжом, кўнгли паришон; Мушавваш этмак — Паришон қилмоқ; Мушавваш ҳол — Паришон ҳол.

МУШАВВАШЛИҒ **مشوشليغ** Ташвишланганлик, паришонлик.

МУШАДДАД **مشدد** *a.* Ташдидли, ташдидланган, иккиланган (ундош товуш ҳақида); (қ. Ташдид).

МУШАҚҚАЛ **مشكل** *a.* Маълум бир шаклга кирган, суратланган, гавдаланган; Мушаккал бўлмоқ — Шаклланмоқ, гавдаланмоқ; Мушаккал қилмоқ — Шакл бермоқ, шакллантирмоқ.

МУШАММАЪ **مشمع** *a.* Ёмғир ва сув ўтказмайдиган парда.

МУШАРРАФ **مشرّف** *a.* 1. Шарафланган, шараф ва иззат топган; 2. Бирор яхшиликка эришган; Мушарраф бўлмоқ — 1) шарафланмоқ; 2) эришмоқ.

МУШАЪБИД **مشعبد** *a.* Найрангбоз, кўзбоғловчи:

Жунунум ҳайратига ваҳш даврумга уруб ҳалқа.
Мушаъбид лаъбиға ҳангома аҳлидек бўлуб ҳайрон.
(Б. В.)

МУШАЪБИДЛИҚ **مشعبدليق** Найрангбозлик, кўзбоғловчилик.

МУШҚ **مشك** *ф.* 1. Қора тусли ва хуш исли нарса; 2. *маж.* Сочнинг қоралиги ва ҳиди; кўзнинг гавҳари (қорачиғи); 3. *маж.* Тим қора; Мушкка кофур қотмоқ — *маж.* Оқармоқ (соч ёки соқолнинг оқарабошлаши, мош-гуруч бўлиши ҳақида); Тун мушкига кофур тўкмак — Тун қоралигини оққа айлантирмоқ, яъни тун кетиб кундуз бўлмоқ; Мушки ноб — Соф мушк, тоза мушк; ўта хушбўй; Мушки соро — Соф мушк, тоза мушк; Мушки тар — Янги, тоза мушк; Мушки татор, мушки тотор — Тоза ва энг хушбўй мушк.

МУШҚАНДУД **مشكاندود** *ф.* Мушк аралаш, мушк ҳидли.

МУШҚАФШОН **مشكافشان** *ф.* Мушк сочувчи, ёқимли ҳид тарқатувчи.

МУШҚБИЗ **مشكبيز** *a.* Мушк ҳиди сочувчи, ёқимли ҳид сочувчи.

МУШҚБИЙД **مشكبيد** *ф.* Гули хушбўй бир хил дарахт (тол жинсидан).

- МУШҚБОР **مشکبار** *ф.* Мушк ёғдирувчи, мушкка ўхшаган, қора ва хушбўй (соч ҳақида).
- МУШҚБЎ **مشکبو** *ф.* Мушк ҳидли, хушбўй.
- МУШҚИЛ **مشکل** *а.* [*кўпл.* мушкилот **مشکلات**]: Мушкил писанд **مشکپسند** Қийин ишлар ва қийин ижодларни ёқтирувчи, қадрловчи, зеҳнли киши.
- МУШҚИЛОТ **مشکلات** *а.* Қийинчиликлар, оғирликлар.
- МУШКИН **مشکين** *ф.* 1. Мушк ҳидли; 2. Мушк рангли, қора тусли; Пардаи мушкин — Қора парда; *маж.* қоронғулик; Мушкин паранд — Қора парда:
- Эй Навоий, оби ҳайвондек лабидин уз умид-
Ким, сочи зулмотидин ёпти анга *мушкин паранд.*
(Ф. К.)
- Кўзни бир из тупроғидин равшан этким, суд эмас.
Шофи кофурий чекиб осмон анга *мушкин паранд.*
(F. C.)
- МУШҚИН РАҚАМ **مشکين رقم** *ф.-а.* Қора ёзув, қора сиёҳ билан ёзиш.
- МУШҚИН САҲОБ **مشکين** *ф.-а.* Қора булут.
- МУШҚИН ҲИЛОЛ **مشکين هلال** *маж.* Тим қора гажак; қора қош.
- МУШҚРЕЗ **مشکريز** *ф.* Мушк сочувчи; Мушкрез бўлмақ — 1) мушк ҳиди тарқатмоқ (шамол ҳақида); 2) *маж.* Бота бошламоқ (қуёш ҳақида), қоронғулашмоқ.
- МУШҚСО, МУШҚСОЙ **مشکسائ، مشکساي** *ф. маж.* Қора сурковчи, қорайтирувчи; Кофур узра мушксой бўлмақ — Оққа қора суртмоқ, оқ юз устига қора кил тушиб турмоқ.
- МУШҚФИШОН **مشکفشان** *ф., қ.* Мушкафшон **مشکافشان**
- МУШҚФОМ **مشکفام** *ф.* Мушк каби қора тусли; Мушкфом қилмоқ — Қорайтмоқ.
- МУШОАРА **مشاعره** *а.* Шеър айтишиш, икки ёки бирнеча шоирнинг бир-бирларига жавобан шеър айтишишлари.
- МУШОБАҲАТ **مشابهت** *а.* Ўхшашлик, монандлик.

- МУШОБИХ **مشابه** *a.* Ўхшаш, ўхшаган, монанд; Мушобиҳ кўрунмақ— Ўхшаш кўринмоқ, монанд бўлмақ.
- МУШОВАРАТ **مشاورت** *a.* Қенгашиш, маслаҳат.
- МУШОКИЛ **مشاكل** *a.* Ўхшаш, шаклдош.
- МУШОРАҚАТ **مشاركت** *a.* Шериклик, ўртоқлик, биргалик.
- МУШОРУН ИЛАЙҲ **مشارن اليه** *a.* Ишорат қилинган, кўрсатиб ўтилган, зикр қилинган, мазкур.
- МУШОҲАДА **مشاهده** *a.* Кўз билан кўриш, кўздан кечириниш, кўриш:

Юзунг *мушоҳадаси* қилмиш ўйла мустағрақ:
Ки, ҳажр салб қила олмас ул шуҳудумни. (Б. В.)

- МУШОҲИД **مشاهد** *a.* Мушоҳада этган, кўрган; Мушоҳид бўлмақ— Кўринмоқ, мушоҳада қилинмоқ.
- МУШРИФ **مشرف** *a.* 1. Юксалган, юксак ерга чиққан; юксак ер: 2. Қарийб, яқин, ёндош. 3. Бошқарувчи.
- МУШТАИЛ **مشتعل** *a.* Алангаланувчи, шуълаланувчи.
- МУШТАМИЛ **مشمتهل** *a.* Ўз ичига олувчи, қопловчи.
- МУШТАРАҚ **مشتراك** *a.* Умумий, ўртадаги.
- МУШТАРИЙ **مشتري** *a.* 1. Сотиб олувчи, харидор; 2. Юпитер планетаси, форсча номи Биржис бўлиб, мунажжимлар бу сайёрани «Саъди акбар» ва «Фалак қозиси», жойи олтинчи фалакда дейдилар.
- МУШТАҚ **مشتق** *a.* Бошқа бир сўздан келиб чиққан (ҳосил бўлган), ясалган (*грамм.*).
- МУШТАҒИЛ **مشتغل** *a.* Бир иш билан шуғулланувчи, банд, машғул; Муштағил бўлмақ— Шуғулланмоқ.
- МУШТАҒИЛОТ **مشتغلات** *a.* Машғулотлар, касблар.
- МУШТАҲИЙ **مشتهي** *a.* 1. Иштаҳани очувчи; 2. Иштаҳали, орзу этувчи, хоҳишли.
- МУШФИҚ **مشفق** *a.* Шафқатли, меҳрибон, марҳаматли.
- МУШФИҚОНА **مشفقانه** Мушфиқларча, шафқат билан.
- МУШЪИР **مشعر** *a.* Хабар берувчи, ёзув билан билдирувчи.

- МУЯССАР **ميسر** *a.* Осонлик билан юзага чиққан, ҳосил бўлган; **Муяссар бўлмоқ**— Осонлик билан ҳосил бўлмоқ, қўлга келмоқ.
- МУЪЖИБ **معجب** *a.* 1. Кибрли, ўзини катта олувчи; манманлик қилувчи; 2. Ажаблантирувчи, ҳайрон қолдирувчи.
- МУЪЖИЗ **معجز** *a.* 1. Ожизлантирувчи, ҳайратга солувчи; 2. Фасоҳат ва балоғатда энг юксак даражадаги сўз; мўъжиза; **Муъжиз баён, муъжиз калом**— Энг юксак фасоҳат ва балоғатли сўз эгаси, юксак маҳоратли шоир.
- МУЪЖИЗА **معزّه** *a.* [*кўпл.* муъжизот **معجزات**] 1. Пайғамбарлар хоҳиши билан содир бўладиган, кишини ҳайратда қолдирувчи воқеа ва ҳодисалар; 2. *маж.* Ҳар бир энг юксак фасоҳатли сўз (назм).
- МУЪЖИЗААНГИЗ **معزّه انگيز** *a.-ф.* Муъжизали, муъжиза кўрсатувчи, чуқур маъноли.
- МУЪЖИЗАНАМОЙ **معزّه نماي** *a.-ф.* қ. Муъжизаангиз **معزّه انگيز**
- МУЪЖИЗАПАРДОЗ **معزّه پرداز** *a.-ф., қ.* Муъжизаангиз **معزّه انگيز**
- МУЪЖИЗОТ **معجزات** *a.* [*бирл.* муъжиза **معزّه**] Муъжизалар.
- МУЪЛИМ **مؤلم** *a.* Оғритадиган, оғритувчи, алам берувчи.
- МУЪМИН **مؤمن** *a.* Имонли, ишонувчи, инонувчи, тил билан иқрор ва қалбан тасдиқловчи.
- МУЪТАБАР **معتبر** *a.* Эътиборли, обрўли, ишончли.
- МУЪТАДИЛ **معتادل** *a.* 1. Ўртача, нормал; 2. Қелишган, ёқимли.
- МУЪТАКИФ **معتكف** *a.* Кишилардан чекинган, ибодат учун хилватга чекинган; *маж.* Қадалган, кирган.
- МУЪТАМАД **معتمد** *a.* Эътимодли, ишончли; **Муътамаддун алайҳ, муътамаддун биҳ**— Ўзига эътимод этилган (киши), ўзига ишонилган (киши).
- МУЪТАМАН **مؤتمن** *a.* Ишончли, ишонч ҳосил қилинган, ишонилган.
- МУЪТАРИФ **معترف** *a.* Эътироф этувчи, иқрор бўлувчи, камчиликларини бўйнига олувчи:

Навоий *муътарифдур* журмига, ё раб, сен ўткарким,
Карим аҳлига лозим афвдур журм эътирофинда.
(Б. В.)

- МУЪТАФИКОТ **مؤتفكات** а. Остин-устин бўлган; хароб бўлган шаҳарлар.
- МУЪТАҚАД **معقده** а. Эътиқод қилинган, ишонилган.
- МУЪТАҚИД **معقده** а. Эътиқод қилувчи, ишонувчи, эътиқодли, ихлосли.
- МУЪТИЙ **معطى** а. Ато қилувчи, бахш этувчи, берувчи.
- МУЪТОД **معناد** а. Одатланган, ўрганган; **Муътод бўлмоқ**— Одатланмоқ, ўрганмоқ; **Муътод этмак**— Одатлантирмоқ, ўргатмоқ.
- МУҚАВВАС **مقوس** а. Қавсга ўхшаган, камалакка (ёйга) ўхшаган, қайрилган, эгилган; **Чархи муқаввас**— Қавс (ёй)га ўхшаган осмон.
- МУҚАВВИЙ **مقوى** а. Куч берувчи, қувват берувчи, қувват берадиган; мадад берувчи.
- МУҚАДДАМ **مقدم** а. Биринчи ўринга қўйилган, илгаридан (олдинги ўринда) бўлган, илгариги; илгари.
- МУҚАДДАР **مقدر** а. Тақдирдаги; илгаридан таъйин этилган (*диний*).
- МУҚАДДАС **مقدس** а. Пок, тоза, азиз; муборак; айб ва нуқсонлардан холи.
- МУҚАДДИМА **مقدمه** а. 1. Олдинда борувчи (*мас.* аскар); 2. Олдиндан айтилган сўз; нутқ, асарнинг бошланмаси, кириш сўзи.
- МУҚАДДИМОТ **مقدمات** а. [*бирл.* муқаддима **مقدمه**] Муқаддималар.
- МУҚАЙЯД **مقيده** а. Боғланган, уланган, банд этилган; **Муқайяд айламак**, - қилмоқ — Боғламоқ, уламоқ, банд қилмоқ; **Муқайяд бўлмоқ**— Боғланмоқ, уламоқ, банд бўлмоқ.
- МУҚАММИР, МУҚОМИР **مقمر، مقامر** а. Қиморбоз, қимор ўйновчи:
Ул муқаммир шева шўхи бода ошомим керак. (Б. В.)
- МУҚАРНАС **مقرنس** а. Бинонинг қатма-қат ўймали, қабариқли шакллар бериб ишланган, гўзал қубба

шаклидаги нақшлари; Тоқи муқарнас—1) Муқарнас билан зийнатланган нақшли гумбаз; 2) маж. Осмон, кўк.

МУҚАРРАБ **مقرب** *a.* Яқин турувчи, яқин дўст.

МУҚАРРАБИЙН **مقربين** *a.* Яқин турганлар, дўстлар.

МУҚАССАМ **مقسم** *a.* Тақсимланган, бўлинган, айрилган.

МУҚАССИР **مقصر** *a.* Камчиликли, нуқсонли, айбдор, гуноҳкор.

МУҚАТТАОТ **مقطعات** *a.* Қесик нарсалар; қитъалар, қисқа шеърлар, парчалар.

МУҚАФФАЛ **مقفل** *a.* Қулфланган; Муқаффал қилмоқ— Қулфламоқ.

МУҚАФФО **مقفا** *a.* Қофияли, қофиядош.

МУҚБИЛ **مقبل** *a.* Иқболли, бахтли.

МУҚИМ **مقيم** *a.* Бир ерда истиқомат қилувчи, доимий турувчи.

МУҚИР **مقر** *a.* Иқрор этган, бўйнига олувчи, ўз қилганидан тонмовчи; Муқир бўлмоқ— Иқрор бўлмоқ, бўйнига олмоқ.

МУҚНАЪ **مقنع** *a.* Қаноатлантирилган, ишонтирилган.

МУҚОБАЛА **مقابله** *a.* Бир нарсанинг қаршисида бўлиш, қарши келиш, қарши чиқиш: ...хасм муқобалада илзом бўлсун. (М. Л.) — Душман қарши чиққанда мулзам бўлсин.

МУҚОБИЛ **مقابل** *a.* Қарши турувчи, қарши, зид.

МУҚОМИР **مقامر** *a., қ.* Муқаммир. **مقمر**

МУҚОРАНА **مقارنه** *a.* Яқинлашиш, ёнма-ён туриш.

МУҚОРИН **مقارن** *a.* Яқин турган, ёнма-ён турган, улашган.

МУҚОТАЛА **مقاتله** *a.* Бир-бирини ўлдириш, уруш, жанг.

МУҚРИЙ **مقرى** *a.* Қироат қилувчи, товуш чиқариб ўқувчи; қори.

МУҚТАДО **مقتدا** *a.* Бўйсунилган, эргашилган (кимса), имом.

МУҚТАДОИ ЗУМРАИ ИСЛОМ **مقتدا زمرة اسلام** *a.* Мусулмонларнинг пешвоси.

МУҚТАЗИЙ **مقتضى** *a.* Зарурат, тақозо, лозим бўлган иш ва ҳол; талаб; **Муқтазий бўлмоқ** — Зарур қўрилмоқ, лозим бўлиб қолмоқ, талаб қилмоқ, тақозо қилмоқ.

МУҚТАЗИЕТ **مقتضيات** *a.* Зарурий нарсалар; лозим бўлган, талаб қилинган ишлар.

МУҚТАЗО **مقتضا** *a.* Зарурат, талаб; **Муқтазойи шабоб** — Ешлик тақозоси.

МУҒ **مغ** *ф.* 1. Мажусий, оташпараст, ўтга чўқинувчи; 2. *маж.* Майфуруш; **Муғ дайри** — Майхона, ичкиликхона; 2) ўтга топинувчилар ибодатхонаси.

МУҒАННИЙ **مغنى** *a.* Ашулачи, созанда, чолғучи.

МУҒБАЧА **مغبچه** *ф.* Майхоначининг югурдак ходими; май ташувчи бола.

МУҒИЛОН **مغيلان** *ф.* Чўлда ўсадиган тиканли ўсимлик:

Қаъба истарсен *муғилон* чекса тил, қайғурмағил, Бемаломат топмади кимса саломат, эй кўнгул. (*Н. Ш.*)

МУҒОН **مغان** *ф.* Муғлар; **Пири муғон** — Майхоначи.

МУҒОНА **مغانه** *ф.* Муғларча, муғлардек, муғларни кидек [*қ.* муғ **مغ**]; **Нағмаи муғона** — Ичкиликхонада ижро этиладиган чолғу ва ашула.

МУҒОЯРАТ **مغايرت** *a.* Қарама-қаршилик, бошқалик, тўғри келмаслик.

МУҒТАНАМ **مغتنام** *a.* Ғанимат саналган, ўлжа ҳисобланган, ўлжа олинган; **Муғтанам билмоқ** — Ғанимат билмоқ; ўлжа ҳисобламоқ.

МУҒТАНИМ **مغتنام** *a.* Улжа олган, бир нарсани ғанимат деб билувчи, пайтдан фойдаланувчи; **Муғтанним тутмоқ** — Ғанимат билмоқ.

МУҲАВВАТА **محوطه** *a.* Ураб олинган, қуршалган, иҳоталанган ер; ҳовли-жой.

МУҲАВВИС **مهوس** *a.* Ҳаваслантирувчи, қизиқтирувчи.

МУҲАДДАБ **محدث** *a.* Эгик-буккик, қабарчиқ.

МУҲАДДАС **محدث** *a., қ.* Муҳдас.

МУҲАДДИС **محدث** *a.* 1. Сўзловчи, ҳикоячи; 2. Ҳадис билувчи (*қ.* Ҳадис **حديث**).

МУҲАЙЕ **مهيا** *a.* Тайёр, тайёрланган; **Муҳайё айламак**, **-этмак**, **-қилмоқ** — Тайёрламоқ, ҳозирламоқ.

- МУҲАЛЛО **محلا** *a.* Нақшланган, безатилган, ҳалланган.
- МУҲАНДИС **مهندس** *a.* Ҳандаса (геометрия)ни яхши билувчи, бинокор мутахассис (инженер).
- МУҲАНДИСВАШ, МУҲАНДИСВОР **مهندس وارش**, *a.-ф.* Муҳандисдай.
- МУҲАРРАМ **محررم** *a.* Ҳижрий йил ҳисобидаги биринчи ойнинг оти.
- МУҲАРРАР **محرر** *a.* Ёзилган, таҳрир қилинган; **Муҳаррар этмақ**— Таҳрир этмоқ, ёзмоқ.
- МУҲАРРИР **محرر** *a.* Ёзувчи, таҳрир қилувчи.
- МУҲАРРИҚ **محرک** *a.* Ҳаракатлантирувчи, қимирлатувчи.
- МУҲАРРО **مهرآ** *a.* Яхши пишган, яхши етилган; **Муҳарро қилмоқ**— Ёзилтириб пиширмоқ, яхши пиширмоқ.
- МУҲАССАЛ **محصل** *a.* Ҳосил қилинган.
- МУҲАҚҚАР **محقق** *a.* 1. Таҳқиқланган, ҳақоратланган, паст; 2. Қам, арзимас, кичкина.
- МУҲАҚҚАҚ **محقق** *a.* Таҳқиқланган, тўғрилиги исбот этилган, рост, аниқ.
- МУҲАҚҚИҚ **محقق** *a.* Таҳқиқловчи, аниқловчи.
- МУҲДАС **محدث** *a.* Янгидан яратилган, кейин пайдо бўлган; **Муҳдас қилмоқ**— Янгидан яратмоқ, кейиндан пайдо қилмоқ.
- МУҲДИС **محدث** *a.* Янгидан яратувчи.
- МУҲЗАЛ **مهزل** *a.* Масхара бўлиш, ўйинчоқ бўлиш; **Муҳзал бўлмоқ**— Масхара бўлмоқ, кулки бўлмоқ.
- МУҲИБ **محب** *a.* Севувчи, дўст тутувчи.
- МУҲИИБ **مهيّب** *a.* Қўрқинчли, баҳайбат.
- МУҲИТ **محيط** *a.* 1. Ҳраб олган, иҳота этган; 2. Иҳота этилган; 3. Зўр денгиз; **Муҳит нуқтагоҳи**— Ҳраб олинган, қўлга киритилган жойлар маркази; зўр денгиз маркази.
- МУҲИШ **موحش** *a.* Қўрқинчли, даҳшатли.
- МУҲИҚ **محق** *a.* Ҳақли, лойиқ, муносиб.
- МУҲЛИҚ **مهلك** *a.* Ҳалок қилувчи, ўлдирувчи, йўқ қилувчи; **Муҳлик ситиз**— Ҳалокатли душманлик; **Муҳлик шарор**— Ҳалокатли аланга.

- МУҲМАЛ **مهمل** *a.* Маъносиз, бир нарсага далолат этмайдиган; ташландиқ.
- МУҲОБО **محابا** *a.* Парво, парво этиш, диққат этиш; **Бемуҳобо**— Парвосизлик билан, тортинмасдан.
- МУҲОВАРА **معاوره** *a.* Бир-бири билан сўзлашув, савол-жавоб.
- МУҲОЖИР **مهاجر** *a.* Ҳижрат этган, бошқа жойга кўчиб кетган.
- МУҲОЗИЙ **معاذى** *a.* Муқобил, қарши, қаршима-қарши; **Муҳозийи ҳай**— Қабиларўпараси.
- МУҲОҚАМА **معاكمه** *a.* Ҳукм қилиш, ҳукм юритиш; бир ишни зеҳн билан атрофлича текшириб, бир фикрга келиш.
- МУҲОҚАМАТУЛ-ЛУҒАТАЙН **معاکمة اللغتين** *a.* 1. Икки луғат (тил) тўғрисида фикр юритиш; 2. Навоийнинг асарларидан бирининг номи.
- МУҲОҚО **معاكا** *a.* Бир-бири билан сўзлашиш, гап-сўз:
Тушти қушлар ичра ғавғо ҳар тараф,
Можаро бирла муҳоқо ҳар тараф. (*Л. Т.*)
- МУҲОЛ **معال** *a.* Мумкин бўлмайдиган иш, маҳол иш.
- МУҲОЛОТ **محالات** *a.* Маҳол ишлар, бўлиши мумкин бўлмайдиган ишлар.
- МУҲОРИБ **محارب** *a.* Урушувчи, жангчи.
- МУҲОСАРА **محاصره** *a.* Қамал, ўраб олиш; **Муҳосара қилмоқ**— Қамал қилмоқ, ўраб олмоқ.
- МУҲОСИБ **محاسب** *a.* Ҳисобга олувчи, текширувчи.
- МУҲОФА **معافه** *a.* 1. Аёллар тушиб юрадиган, атрофи ўралган кажава; 2. Улик солиб кўтарадиган товут.
- МУҲОФАЗАТ **محافظة** *a.* Муҳофаза, сақлаш, қўриқлаш.
- МУҲОФИЗ **محافظ** *a.* Муҳофаза этувчи, сақловчи, қўриқловчи, посбон.
- МУҲР **مهر** *ф.:* Бодома муҳр **بادامه مهر** Бодом шаклида ясалган муҳр; **Муҳри сукут**— Жим туришлик; сўзламаслик; **Муҳри ихфо**— Хатни биров очмаслиги учун босилган муҳр; **Муҳр қилмоқ**— Муҳрламоқ, тамға босмоқ, маҳкамламоқ, печатламоқ; **Муҳри нубувват**— Пайғамбарлик муҳри.

- МУҲРА **مهروه** *ф.* 1. Юмалоқ нарса, соққа; 2. Мунчоқ, тасбиҳ;
Танимни заъф қилиб субҳа торидек ҳалқа,
Бирин-бирин кўрунуб муҳрадек бўғун-бўғуни. (Б. В.)
3. Шахмат донаси; 4. Бирор нарсага босилган нақш, тамға.
- МУҲРАБОЗ **مهروباز** *ф.* 1. Найрангбоз, кўзбоғловчи; 2. Шахматбоз.
- МУҲРАДУЗ **مهردوز** *ф.* Найрангбоз, ўйин кўрсатувчи; шахматда фирром ўйновчи.
- МУҲРИҚ **محرِق** *а.* Куйдирувчи, ёндирувчи; ўртовчи.
- МУҲРОНА **مهراڻه** *ф.* Муҳр ҳақи (Қози ва бошқа мансаб эгаларининг турли ҳужжатларга муҳр босиб, тасдиқлагани учун уларга тўланадиган пул).
- МУҲТАЗИР **محتضر** *а.* Ўлишга ҳозир бўлган, ўлиши яқин қолган.
- МУҲТАМАЛ **محتمل** *а.* Эҳтимолли, бўлиш эҳтимоли бўлган, мумкин бўлган, дудмол.
- МУҲТАРАМ **محرّم** *а.* Ҳурматли, азиз.
- МУҲТАРИЗ **محرّز** *а.* Эҳтироз этувчи, сақланувчи.
- МУҲТАРИҚ **محرّق** *а.* Куйган, ёнган.
- МУҲТАСИБ **محتسب** *а.* Эҳтисоб этувчи; шариятга ҳилоф ишларни текширувчи; бозордаги тош-тарози ва нархларни назорат этувчи;
Ахтари наҳс дурур муҳтасиб ар бода тўкар. (Б. В.)
- МУҲТАШАМ **محتشم** *а.* Ҳашаматли, ҳайбатли.
- МУҲТОЖ **محتاج** *а.:* Муҳтожун илайҳ **محتاج اليه**
Муҳтож бўлинган, эҳтиёж тушган нарса.
- МУҲТОЛА **محتاجه** *а.* Мақкор, алдоқчи, қўшмачи (хотин).
- МУ, МУИ **موي** *ф.* Соч, тук, мўй; Мў-бамў — Бирма-бир, тугал; тўла; Мў-бамў билмак — Тугал билмоқ.
- МУБАД **موبد** *ф.* 1. Оташпараст дин бошлиғи; 2. До-нишманд, ҳоким, доно:

Бу янглиғ деди *мўбади* нуктасанж,
Ки тарих илмиға кўп чекти ранж. (С. И.)

МУИ **موي** *ф.*, [-қ. мўй; Бемўй — Мўйсиз, сочсиз; Мўй ба мўй — Бирма-бир.

МУКАШОН **موكشان** *ф.* Мўйдан тортган ҳолда.

МУЛДУР **مولدور** Шудринг, шабнам:

Дирам йўққи, баҳри кафинг дур сочиб,
Саҳоб ўйлаким ерга *мўлдур* сочиб. (С. И.)

МУЪМИН **مؤمن** Ишонган, имон келтирган, мусулмон.

МУНГ **مونگ** *қ.* Мунг.

МУНГЛУФ **مونكلوغ** *қ.* Мунглуф

МУНДУ **موندو** 1. Душман ўтмасин учун хандақ ат-рофига санчиб қўйилган санчиқ:

Яна хандақ оллида *мўнду* тикиб. (С. С.)

2. Ҳайвонларни овлашда ишлатиладиган бир турли қурол; 3. Сопол кўзача.

МУР **مور** *ф.* Чумоли, қумурсқа; Мўру малах — Чу-моли ва чигиртка; Мўр хайли — Чумоли тўдаси; Мўри ланг — Оқсоқ чумоли.

МУРЖАЛ **مورجل** *ф.* Уруш вақтида қалъани қўлга олиш учун унинг тагидан кавланадиган чуқур; мўл-жал.

МУЧИНА **موجينه** *ф.* Мўйчинак.

МУЯ **مويه** *ф.* Ҳўнграб йиғлаш, йиғи; Мўя тортмоқ — Йиғламоқ, оҳ-фарёд қилмоқ.

МУШИКОФ **موشكاف** *ф.* Қилни ёрувчи, нозик фаҳм.

Н — ن

НАБАРД **نبرد** *ф.* Уруш, жанг; Ҳамнабард — Жанг-да бирга бўлган, сафдош; Набарад озмой — Жангчи, жангда синалган.

НАБЗ **نبض** *а.* Қон томири:

Қўнглим солибон *набз* борур илиқдин,
Набзинг сари кўрсамки, табибиға бородур.

(Ф. К.)

Набз сокиг бўлмоқ — Томир тўхтаб қолмоқ.

НАБИЙ **نبى** *а.* [қўпл. **انبيا**] анбиё Пайғамбар, худонинг элчиси; Набийи арабий — Арабдан чиққан

пайғамбар; **Набийи мурсал**— Юборилган пайғамбар; **Набий шаръи**— Пайғамбар шарияти, йўл-йўриғи.

НАБИЗ **نبيذ** *a.* Хурмо ёки узумдан қилинган май.

НАБОТ **نبات** *a.* 1. Ҳасимлик; 2. Новот; **Наботи Миср**— Миср новоти (новотнинг бир тури):

Сода кўнглум ичра лаълингнинг хаёли тушгали, Шишаедурким, анинг ичига солмишлар *набот*.

(F. C.)

НАБОТИЙ **نباتى** *a.* 1. Ҳасимликка тегишли; 2. Оч-сариф ранг, новот ранг.

НАБУД **نبود** *ф.* Бўлмаган; йўқ; **Набуд бўлмоқ**— Йўқ бўлмоқ; **Набуду буд**— Йўғу бор.

НАВ **نو** *ф.* Янги; **Нав арус**— Янги келин, келинчак.

НАВАРД **نورد** *ф.* Сўз бирикмасида келиб, ўтувчи, юрувчи, кезувчи маъноларини билдиради; **Раҳ навард**— Йўл юрувчи, йўловчи, саёҳатчи; **Навард қилмоқ**— Кезмоқ, юрмоқ; **Гити навард**— 1) Дунёни кезувчи, 2) буралиш; тўлғаниш, 3) тугун, ўралиб қолган.

НАВАРДАНДА **نوردنده** *ф.* Кезувчи, сайр этувчи, айланувчи.

НАВАРДИДА **نوردیده** *ф.* Ҳуралган, йиғиштирилган; **Навардида бўлмоқ**— Йиғиштирилмоқ, 2уралмоқ; **Навардида қилмоқ**— 2урамоқ, буклаб қатламоқ.

НАВЪАРУС **نوعروسى** *ф. a.* Янги келин.

НАВБАР **نوبر** *ф.* Янги етилган мева, янги ўсаётган 2усимлик:

Ери узра сарбасар сабза *навбар*,

Чаманлар сарбасар сарву санавбар. (Ф. Ш.)

НАВБАТ **نوبت** 1. Гал, сира; 2. Қоровуллик; 3. Ногора.

НАВБАҲОР **نوبهار** *ф.* Эрта баҳор; кўклам чоғи; **Абри навбаҳор**— Эрта кўклам булути.

НАВБОВА **نوباره** *ф.* 1. Ёш ниҳол; 2. Ёш бўғин; 3. Авлод.

НАВВОБ **نواب** *a.* 1. Ноиб, ўринбосар; 2. Навбатчи.

НАВЖУВОН, НАВЖАВОН **نوجوان** Ёш йигит,
йигитча.

НАВДАМИДА **نودمیده** *ф.* Янги очилган, сўлимаган;
янги униб чиққан.

НАВИД **نويد** *ф.* Севинчли хабар, хушхабар.

НАВИС **نويس** *ф.* Сўз бирикмасида келиб, ёзувчи, жў-
чирувчи маъноларини англатади: **Хушнавис**— Чи-
ройли ёзувчи, каллиграф.

НАВИСАНДА **نويسنده** *ф.* Хат ёзувчи, котиб.

НАВҚАР **نوکر** *ф.* 1. Ходим, хизматчи; 2. Аскар, йи-
гит.

НАВҚАРЛИК **نوکرлик** Аскарлик, йигитлик.

НАВМ **نوم** *а.* Уйқу.

НАВМИД **نوميد** *ф.* Ноумид, умидсиз; **Навмид** ўл-
моқ— Умидсизланмоқ, умид узмоқ.

НАВМИДЛИҚ **نوميدلىق** Умидсизлик, ноумидлик.

НАВО **نوا** *ф.* 1. Овоз, садо; 2. Куй, музика оҳанги;
мунгли ун; 3. Наво номли махсус бир куй; 4. Бой-
лик; 5. Насиб, баҳра; **Наво топмоқ**— Баҳра топмоқ,
баҳраланмоқ; **Наво тузмак**— Куйламоқ, сайрамоқ;
Наво чекмак— Куйламоқ; **Бенаво**— Йўқсил, бечора;
баҳрасиз; **Хуш наво**— Хушовоз, яхши куйловчи;
Наво нақши— Наво куйи; **Навову соз**— Уй жиҳоз-
лари.

НАВОБАХШ **نوابخش** *ф.* 1. Ҳожат чиқариш, ғамхўрлик
қилиш; 2. Ҳожат чиқарувчи, ғамхўрлик қилувчи.

НАВОГОҲ **نواگاه** *ф.* Наво жойи, сайраш жойи:

Анга сидра шохи навогоҳ ўлуб,
Мунга равза боғи чарогоҳ ўлуб. (С. И.)

НАВОГУ **نواگو** *ф.* 1. Ашулачи; куйчи; 2. Аллачи.

НАВОДИР **نوادير** *а.* Нодир нарсалар, камёб нарса-
лар.

НАВОДИРУШ-ШАБОБ **نواديرالشباب** *а.* Йигитлик но-
дирликлари; Навоийнинг маълум асари.

НАВОЗ **نواز** *ф.* Сўз бирикмасида келиб, лутф этув-
чи, тарбия этувчи, хуш кўрувчи маъноларини билди-
ради; **Меҳмоннавоз**— Меҳмондўст, меҳмонпарвар.

НАВОЗАНДА **نوازندہ** *ф.* Наво қилувчи, куйловчи;
сийловчи, ҳурмат кўрсатувчи.

НАВОЗАНДАЛИҚ **نوازندهلىق** 1. Лутф-марҳамат; 2.

Чолғучилик, куйлашлик.

НАВОЗИШ **نوازش** *ф.* Яхшилик қилиш, сийлаш, марҳамат, меҳрибончилик, эркалаш; **Навозиш айламак** — Меҳрибонлик кўрсатмоқ, сийламоқ; эркаламоқ.

НАВОИБ **نواب** *а.* Мусибатлар, қайғулар.

НАВОИЙ **نواىى** *ф.* Куйга, мақом ва оҳангга тегишли, куйчи.

НАВОЙИБ **نوايب** *а.,-қ.* Навоиб **نوايب**

НАВ-ОЙИН **نوايين** *ф.* 1. Чиройли, нафис; 2. Янги расм бўлган.

НАВОЛ **نوال** *ф., қ.* **Навола** **نواله** 1, 2.

НАВОЛА **نواله** *ф.* 1. Инъом, эҳсон, ҳадя; 2. Насиба, ҳисса; 3. Зувала, ошам, луқма:

Агарчи қон ютар булбул, вале не ғам анга чунким,
Навола ғунчадин айруву гилдин ўзга хон эрмас.

(F. C.)

НАВОЛИФ **نوايف** Баҳраманд, тилагига эришган.

НАВОМУЗ **نواموز** *ф.* Янги ўргатилган; **Мурғи навомуз**— Янги ўргатилган қуш.

НАВОСИЗ **نواسيز** Муҳтож, бебаҳра.

НАВОСОЗ **نواساز** *ф.* I Додга етувчи, тилакни берувчи; ғамхўр.

НАВОСОЗ **نواساز** *ф.* II. Куйловчи, ашула айтувчи, чолғу чалувчи.

НАВОҲИЙ **نواهى** I *а.* [бирл. **наҳй** **نهى**] Манъ қилинган, тақиқланган ишлар.

НАВОҲИЙ **نواحى** II *а.* [бирл. **ноҳия** **ناحية**] Мамлакатлар; атрофлар.

НАВРАС **نورس** *ф.* 1. Янги ўсиб келаётган, ёш; 2. Янги етишган, ўспирин.

НАВРАСТА **نورسته** *ф., қ.* **Наврас** **نورس**

НАВРЎЗ **نوروز** *ф.* 1. Қуёш (шамсия) йил ҳисобида янги йил қирган кун бўлиб, мартнинг 9 (21) нга тўғри келади; 2. Баҳор чоғи; **Фасли наврўз**— Наврўз чоғи, янги йил қирган чоқ.

НАВРЎЗИЙ **نوروزى** *ф.* Бир хил дўппи.

- НАВСАФАР **نوسافر** *ф., -а.* Сафарга, йўлга янги чиққан.
- НАВХЕЗ **نوخيز** *ф.* Янги ўсиб келаётган; Сарви навхез— Янги ўсиб келаётган сарв.
- НАВЪ **نوع** *а.* Тур, жинс; Навъи башар— Инсон жинси.
- НАВХОСТА **نوخاسته** *ф.* 1. Янги очилган (гул ҳақида); 2. Ёш йигит, навқирон:
Кн чун қилди ул шоҳи навҳоста.
Адолат била мулкани ороста (С. И.)
- НАВШОДИР **نوشادر** *ф.* Нўшадил, навшадил.
- НАВҲА **نوحه** *а.* Товуш чиқариб йиғлаш, улиш, мунгли йиғи, нола; Навҳа айламак, этмак— Ун тортиб йиғламоқ; Навҳа тортмоқ— Ун тортиб йиғламоқ; Навҳа тузмак— Ун билан йиғи чиқармоқ; Навҳа оғоз этмак— Ун тортиб йиғи бошламоқ; Навҳа бунёд айламак— Дод-фарёд қилмоқ, нола қилмоқ.
- НАВҲАГАР **نوحه گر** *а.-ф.* Навҳа қилувчи, ун тортиб йиғловчи.
- НАВҲА ҚҶКИ **نوحه كوكي** Мотам машқи, ўлимда чалинадиган машқ.
- НАВҲАПАРДОЗ **نوحه پرداز** *а.-ф.* Нола (навҳа) қилиб, ун тортиб йиғловчи.
- НАВҲАСОЗ **نوحه ساز** *а.-ф.* Навҳа тузувчи, ун тортувчи, нола қилувчи.
- НАВҲАСОЗЛИФ **نوحه سازليغ** Ун тузиб йиғлашлик.
- НАГИСО, НИГИСО **نكسا** *ф.* Хисрав Парвизнинг таниқли созчиси.
- НАДАМ **ندم** *а., қ.* Надомат.
- НАДИЙ **ندی** *а.* Сахий, очиқ қўлли.
- НАДИЙВОР **ندی وار** *ф.* Сахийлик билан, сахийларча:

Бу янглиғ ҳукми ом айлаб *надийвор*,
Кн Чин мулкида бўлса ҳарна девор. (Ф. Ш.)

- НАДИМ **نديم** *а.* Яқин хизматкор, маҳрам; ҳамсуҳбат, ўртоқ.
- НАДИМВАШ **نديم ووش** *а.-ф.* Ҳамсуҳбатнамо, ўртоқсимон; хушчақчақ.

- НАДОМАТ **ندامت** *a.* Пушаймонлик, афсусланиш; **Надомат топмоқ** — Пушаймон қилмоқ, афсусланмоқ.
- НАДРАТ **ندرت** *a.* Нодирлик, ноёблик.
- НАЕБАТ **نيابت** *a.* Ноиблик, ўринбосарлик, бировнинг ўрнини олишлик.
- НАЖАНД **نژند** *ф.* Ғамли, ғам келтирадиган; паст, хор; **Нажанд ўлмоқ** — Хор бўлмоқ:

Фалак сайридин поя топти баланд,
Сукун қилди тупроғни хору нажанд. (С. И.)

- НАЖАФ **نجف** *a.* Ҳазрат Али кўмилган шаҳар номи (Али шу шаҳарда кўмилгани учун унга **Шаҳнатун-нажаф** дейдилар).
- НАЖЖОР **نجار** *a.* Дурадгор.
- НАЖИС **نجسى** *a.* Ифлос, ҳаром, чиркин.
- НАЖМ **نجم** *a.* Юлдуз; **Нажми соқиб** — Ёруғ юлдуз; **Нажми шиҳоб** — Учар юлдуз.
- НАЖОД **نژاد** *ф.* Насл, насаб, келиб чиқиш; **Ҳинду нажод** — Ҳинд авлоди, ҳинд наслидан:

Хитойи ҳасаб, шўхи чиний *нажод*,
Жамолиға ҳуру пари хоназод. (С. И.)

- НАЖОТ **نجات** *a.* Қутулиш, халос бўлиш.
- НАЗЪ **نزاع** *a.* Олиш, суғуриб (юлиб) олиш; жонни олиш; **Назъ ҳолати** — Ўлиш вақти, жон чиқиш пайти.
- НАЗАРБОЗ **نظر باز** *a.-ф.* Ноз билан қаровчи:

Не гуноҳ кўзга назардинки, қазо
То очиб они *назарбоз айлаб*. (Ф. Қ.)

- НАЗАРБОЗЛИФ **نظر بازليغ** Ноз билан қаровчилик.
- НАЗАРГОҲ **نظرگاه** *a.-ф.* Назар ташланадиган, тамошо қилинадиган жой:
Эй Навоий, шоҳим айвони, маҳим ҳуснин кўруб,
Жон тарабгоҳимни топса, кўз *назаргоҳимни* ҳам.
(Ф. Қ.)
- НАЗЗОРА **نظاره** *a.* 1. Қараш, назар ташлаш, кўз солиш; 2. Тамошо; **Наззораи байзо** — Оққа қараш, оқни пайқаш.

НАЗЗОРАГАР **نظاره گر** *а.-ф.* 1. Қаровчи, назар солувчи; 2. Томошабин.

НАЗИР **نظير** *а.* Ұхшаш; **Беназир**— Мислсиз, монандсиз, тенгсиз.

НАЗИҲ **نزه** *а.* Пок, тоза; соф:

Булардин нари водиедур *назиҳ*,
Назоҳатда Боғи Ирамдин фазиҳ. (С. И.)

НАЗМ **نظم** *а.* 1. Тузум, тартиб; 2. Тартибга келтириш, териш, тизиш (чунончи дур ва марварид каби нарсаларни ипга тизиш); 3. Вазн ва қофияга солинган сўз, тизма шеър; **Назм айламак**, **-қилмоқ** — Тизма ҳолига келтирмоқ, шеър айтмоқ; **Назм аҳли**— Шоир, шоирлар; **Назм силкига тортмоқ**— Назмга солмоқ, шеър сўз билан айтмоқ; **Назми калом**— Сўз тартиби.

НАЗМКЕШ **نظم كيش** *а.-ф.* Назм билан шугулланувчи, шоир:

Қим агар юз минг менингдек *назмкеш*
Қилса минг йил сафҳа рухсорини реш. (Л. Т.)

НАЗМУЛ-ЖАВОҲИР **نظم الجواهر** *а.* Жавҳарлар тизмаси (Навой асарларидан бири).

НАЗОЙИРХОН **نظاير خوان** *а.-ф.* Маддоҳ ва воизлар ёрдамчиси, шоғирди.

НАЗОҚАТ **نزاكت** *а.* Нозиклик, латифлик; адаб, тарбия.

НАЗОРА **نظاره** *а., қ.* Наззора.

НАЗОРАТ **نظارت** *а.* Қўздан кечириш, қўз ташлаш, қараш.

НАЗОҲАТ **نزاھت** *а.* Тозалик, софлик.

НАЗР **نذر** *а.* Аҳд, бирор ишни бажаришни ўзига шарт қилиш, бажаришга қарор бериш:

Не *назр* этса қилғой вафодин адо. (С. И.)

НАЗРАТ **نصرت** *а.* Яшнашлик, тозалик, равнақ, лауфат.

НАЗҲАТ **نزهت** *а., қ.* Нузҳат.

НАЗҲАТГОҲ **نزهت گاه** *а.-ф., қ.* Нузҳатгоҳ.

НАИМ **نعيم** *а.* Неъматлар, фаровон ва роҳат турмуш учун керакли нарсалар; **Нозу наим**— Турлитуман неъматлар, нозу неъматлар; **Наими равза**— Жаннат неъматлари.

НАЙ **نى** *ф.* 1. Қамиш; 2. Маълум чолғу асбоби; **Най қўймоқ**— Парранда илнгириш учун қамишнинг учига қилдан тузоқ қўймоқ.

НАЙБАСТ **نى بست** *ф.* Қамиш билан ўраш; **Найбаст этмак**— Қамиш билан ўраб тикламоқ:

Яна кўресини *найбаст* этиб,
Не айрилғонни барча пайваст этиб. (С. И.)

НАЙЗАВАР **نيزه ور** *ф.* Найза ишлатувчи, аскар, найзадор.

НАЙИСТОН, НАЙСИТОН **نيستان** *ф.* Қамишзор, тўқай.

НАЙИИР **تير** *а.* Порлоқ, нур сочувчи, нурли; **Найири аъзам**— *маж.* Қуёш:

Баски кўрмишмен қуёш юзлук улустин тийралик,
Дермен оҳим тийра қилса *найири аъзам* юзин.
(Б. В.)

НАЙИИРАЙН **تيرين** *а.* Қуёш ва ой.

НАЙЛАБ **نيلاب** Қандай қилиб:

Заҳри ҳажр оғзим тўла *найлаб* қилай ўпмак хаёл.
(Ғ. С.)

НАЙСОН **نيسان** *ф.* Румий ойларнинг еттинчиси бўлиб, апрель ойига тўғри келади; баҳор ойи; **Абри найсон**— қ. **Абр** **ابر**, **Найсон зулоли**— Баҳор ёмғири.

НАЙСОНИЙ **نيساني** *ф.* Найсонга тегишли, баҳорги.

НАЙШАҚАР **نى شكار** *ф.* Шакарқамиш.

НАҚБАТ **نكبت** *ф.* Толиъсизлик, бадбахтлик, фалокат; хорлик, машаққат.

НАККОЛ **نكال** *а.* Жазо, азоб.

НАҚҲАТ **نكھت** *а.* Хушбўй ҳид.

НАҚҲАГСИЗ **نكھت سيز** Хушбўйлиги йўқ, ҳидсиз.

НАМАК **نمك** *ф.* Туз.

НАМАҚДОН **نمكدان** *ф.* Тузлуқ, туз идиши.

НАМАТ **نمط** *а.* Йўсун, равиш:

Боқмади ҳолимға айни ноздин,
Нечаким, оллинда ёлбордим боқардим ҳар
намат. (Б. В.)

- НАММОМ **تمام** *a.* Чақимчи, мунофиқ.
- НАММОМЛИҚ **تماملىق** Чақимчилик, ижкиюзламалик.
- НАМНОҚ **نماق** *ф.* Намли, ҳўлланган, рутубатли.
- НАМО, НАМОЙ **نما، نماى** *ф.* Сўз бирикмасида кўрсатувчи, билдирувчи, ўхшаш маъноларини англатади; **Саҳобнамо** — Булутга ўхшаш; **Суръатнамо** — Суръат кўрсатувчи; **Худнамо** — Ҳзинигина билувчи; мақтанчоқ, шуҳратпараст; **Жилванамой** — Жилва кўрсатувчи, жилва қилувчи.
- НАМОЕН **نمايان** *ф.* Кўриниб турган, ошкор.
- НАМОЗ **نماز** *ф.* Ибодат, мусулмонларнинг кунда беш вақт худога қиладиган ибодати.
- НАМОЙ **نماى** *ф., қ.* **Намо** **نما**
- НАМОЙИШ **نمايش** *ф.* 1. Кўрсатиш; 2. Кўриниш; **Намойиш кўрсатмак** — Ҳзини кўрсатмоқ, кўринмоқ.
- НАМОЯНДА **نماينده** *ф.* Кўрсатувчи, кўринишли.
- НАМРУД **نمرود** *a.* Иброҳим пайғамбарни ўтга ташлаган афсонавий подшо:
Юз туман *Намруд*ни пашша залил,
Қилди, то ўтни чечак қилди халил. (*Л. Т.*)
- НАМУД **نمود** *ф.* 1. Кўрниш; 2. Сўз бирикмасида ўхшаш, кўрсатган маъноларини билдиради: **Сароб намуд** — Саробга ўхшаш, аслсиз.
- НАМУДОР **نمودار** *ф.* Кўринишли, кўриниб турган, кўринарли.
- НАНГ **ننگ** *ф.* Ор, уят, номус; **Нангу номус** — Ор ва номус; **Нанги набуд** — Йўқлик номуси; **Нангу ном** — ор-номус, шуҳрат.
- НАРГИС **نرگس** *ф.* Гулнинг бир тури. Бу гулни бизда кўпроқ бўтакўз деб атайдилар. Унинг гули кўзга ўхшайди. Шунга кўра у, **бадий** адабиётда кўпроқ ўхшатиш йўли билан, кўз маъносида ишлатилди; **Наргиси шахло** — Чиройли ва қора кўз; **Наргиси нимхоб** — Ярим уйқудаги кўз, мижгон кўз; **Наргиси жоду** — Сеҳрли кўз.
- НАРГИСЗОР **نرگسزار** *ф.* Наргис гулзори.
- НАРДБОН **نردبان** *ф.* Нарвон, шоти.
- НАРМ **نرم** *ф.* Мулойим, юмшоқ.
- НАР-МОДА **نرماده** *ф.* Эркак-урғочи; **Нар-мода заган** — Эркак-урғочи қузғун.

НАРМРАФТОР **نرم رفتار** *ф.* Майин юриш; йўрға, йўр-
галаб юрадиган.

НАРМРУ **نرمرو** *ф.* Юмшоқ табиатли.

НАРРА **نره** *ф.* Эркак; **Нарра дев** — Эркак дев, ху-
нук (башара) дев; **Нарра шер** — Эркак шер.

НАРРОД **نراد** Нард ўйновчи:

Қазо *нарроди* кўк тосида ойу кун каъбатайнидин
Душаш нақши била эл нақди умрин бешумор элтур.
(Н. Ш.)

НАС(С) **نص** *а.* 1. Ҳукм; 2. Аниқ далил; **Насси қо-
тиъ** — Қатъий (ўткир) ҳукм, кескин далил.

НАСАҚ **نسيق** *а.* 1. Тартиб, интизом; 2. Тарз, равиш.

НАСБ **نصب** *а.* Тиклаш, бирор мансабга таъйин
этиш; **Насб қилмоқ** — 1) тикламоқ, дорга тиклаб
осмоқ; 2) қўймоқ, таъйинламоқ.

НАСИЖ **نسيج** *а.* Қийим учун тўқилган мато, тўқима.

НАСИМ **نسيم** *а.* Шабада, майин (ёқимли) шамол,
тонг шамоли; **Насими вазон** — Эсиб турган шабада;
Насими сабо — Шарқдан эсган майин шамол; **На-
сими шабгир** — Тунги шамол; **Насими мушк афшон** —
Мушк иси сочувчи шамол, тунги шаббода; **Насими
субҳ** — Тонг шамоли; **Насим таҳарруки** — Майин ша-
мол эсиши.

НАСИҲАТГУЙ, НАСИҲАТСОЗ **نصيحت گوي، نصيحت ساز**
а.-ф. Насиҳатчи, насиҳат қилувчи, йўл-йўриқ кўрса-
тувчи.

НАСИҲАТШУНАВ **نصيحت شنو** *а.-ф.* Насиҳат тинг-
ловчи.

НАСНОС **نسناس** *ф.* Маймун.

НАСОИМ **نسائم** *а.* [бирл. насим **نسيم**] Ёқимли
шабадалар, тонг шамоллари; **Насоимул-муҳаббат**
мин шаоимил-футувват **نسائم المحبة من شمائم الفتوة**
Мардоналик хуш исларини [келтирган] севги ша-
бадалари (Навой асарларидан бирининг номи).

НАСОЙИҲ **نصايح** *а.* Насиҳатлар, ўғитлар. **Насойиҳи
санойиҳ** — Таъсирли, ўткир насиҳатлар.

НАСР **نثر** I *а.* 1. Тизилмаган, тарқоқ; 2. Сочма
асар; проза.

НАСР **نسر** II *a.* Қийғир.

НАСР **نصر** III *a.* 1. Ёрдам, кўмак; 2. Зафар, ғалаба.

НАСРИ ВОҚИЪ **نسرواقع** *a.* Қарғас шаклидаги ёруф юлдуз:

Ажабтур тоири васл истамак кулбамға қўнмоқким,
Яқиндур *насри воқиъни* учурғой кўктин афғоним.
(Б. В.)

НАСРИН **نسرین** *ф.* Оқ очиладиган бир хил гул.

НАСРИН БАР **نسرین بر** *ф.* 1. Оқ бадан, чиройли бадан; 2. *маж.* Гўзал, дилбар.

НАСРИН УЗОР **نسرین عذار** *ф.-а.* Насрин (оқ) юзли, гўзал юзли.

НАСРИ ТОЙИР **نسرطایر** *a.* 1. Наср қуши, қийғир:

Насри тойир била не навъ қаво қилғай қўнғ. (F. C.)

2. Қийғир шаклида тасаввур этиладиган бир юлдузнинг номи (*уқоб* **عقاب** деб ҳам юритилади).

НАССОЖ **نساج** *a.* Тўқувчи.

НАСТАРАН **نسترن** *ф., қ.* Насрин **نسر ن**

НАСУҲ **نصوح** *a.* Чин кўнгилдан, соф, холис; Тавбаи насуҳ— Чин кўнгилдан қилинган тавба.

НАСХ **نسخ** *a.* 1. Йўқ қилиш, бекор қилиш; ижросиз қолдириш; 2. Кўчириш, нусха олиш; 3. Эски арабча ёзув (хат)нинг бир хили; Насх кофи— Насх хатидаги «коф» шакли; 4. Бошқа шаклга кириш, сурат ва қолипни ўзгартириш.

НАТОЙИЖ **نتایج** *a.* Натижалар.

НАТЬ **نظم** *a.* Ерга тўшаладиган чарм палос; Ер натъи— Ер юзи.

НАУЗУ БИЛЛОҲ **نعوذبالله** *a.* Худо сақласин демак.

НАФЪ **نفع** *a.* Фойда, манфаат; Бенафъ— Бефойда; Нафъи куллий— Тўла фойда; Нафъ расон— Фойда етказувчи.

НАФАҲОТ **نفعات** *a.* [бирл. нафҳа **نفعه**] Хуш ислар, яхши ҳидлар; Нафаҳотул-унс мин ҳазаротул-қудс **نفعات الانس من حضرات القدس** Пок зотлар ҳузуридан эсан дўстлик хуш ислари (Жомий асарларидан бирининг номи).

НАФИР **نفير** I *a.* 1. Қарнай; овоз; 2. Нола, фарёд, йиги; 3. Жамоат, гуруҳ.

НАФИР **نفير** II. а. Нафратланувчи.

НАФИ **نفى** а. Рад этиш, йироқлатиш, кетказиш; бадарға; **Нафй айламак, этмак**— Рад этмоқ, қайтармоқ, бадарға қилмоқ; **Нафйи вужуд** — Ұзликни йўқ қилиш, ўздан кечиш.

НАФОЗ **نفاذ** а. Сўзи ўтиш, ҳукми жорий бўлиш:

Ишқ амрига эрур кавну макон ичра *нафоз*,
Шоҳнинг ҳукмига андоқки, жаҳон ичра *нафоз*.

(Ф. К.)

НАФОЙИС **نفايس** а. [бирл. нафис **نفيس**] қ. Нафис **نفيس**

НАФС **نفس** а. 1. Шахс, вужуд, гавда, тан; 2. Қишида турли маиший орзу-ҳавасга бўлган табиий майл, истак; **Нафси амр, нафсул-амр**— Ҳақиқат ҳол; **Нафси амрда**— Ҳақиқатда; **Нафси аммора**— Уткир нафс, ғолиб нафс; **Нафсни ҳалок қилмоқ**— Ұз нафсини тиймоқ, такаллуфсиз бўлмоқ, маиший нарсалардан ўзини тиймоқ.

НАФСОНИЙЯТ **نفسانيت** а. Ұз шахсиятига берилиш, ўз нафсига тортиш; нафси олиниш.

НАФТ **نفط** Қора мой, нефть.

НАФХ **نفخ** а. Пуфлаш, қаттиқ пуфлаш; **Нафхи сур**— Қарнай чалиш:

Бахтим уйғонмас бу *нафхи сурдек* фарёд ила,
Менки марг уйқуси босқонларни дермен уйғотай.

(Н. Ш.)

НАФҲА **نفحه** а. 1. Хушбўй ҳид; 2. Эсиш.

НАХ **نخ** ф. Ип, тола; **Нахху насиж** — Зардор ҳарир ва ипак гилам.

Яна минг тўқуз рахти *нахху насиж*. (С. И.)

НАХИЛ **نخيل** а. 1. Хурмо дарахти; 2. *маж.* Фарзанд.

НАХЛ **نخل** а. 1. Кўчат, ёш дарахт; 2. Хурмо дарахти; **Нахли мўм**— Рангдор мўмдан гулли, мевали қилиб ясалган дарахт шакли; **Нахли ноз**— Ёш савнабар дарахти; *маж.* Севгилининг қомати; **Нахли малоҳат самари**— Гўзаллик дарахти меваси; **Нахли ножу**— қ. Ножу; **Нахли раъно**— Чиройли дарахт.

НАХЛБАНД نخل بند *a.-ф.* 1. Гул ясовчи; мумдан сунъий гул ва дарахт ясовчи; 2. Боғбон:

Қаю нахлбунким, кўрар нозанин,
Қилур нахлбандиға юз офарин. (С. И.)

НАХЛБУН نخل بن *a.-ф.* Хурмо дарахти.

НАХЛИСТОН نخلستان *a.-ф.* Хурмозор.

НАХЧИР نچير *ф.* 1. Овлаш; 2. Оvloқ; 3. Ов ҳайвони, нажир.

НАХШАБ نخشب Қарши шаҳрининг қадимги номи; Маҳи Нахшаб— 1) Қарши яқинида Муқаннаъ томонидан ойнага ўхшатиб ясалган ва бирмунча масофагача ёруғлик бериб турган асбоб; 2) *маж.* Гўзал (*айн.* Нахшаб ойн).

НАШАСТ, НИШАСТ نشست *ф.* 1. Ўтириш; 2. Чўкиш; Нашаст топмоқ, қилмоқ — Ўтирмоқ; чўкмоқ, огнамоқ.

НАШВ نشو *ф.* 1. Ўсиш; 2. Пайдо бўлиш; Нашву намо— Ўсиш ва кун кечирिश.

НАШИМАН نشيمن *ф., қ.* Нишиман.

НАШОТ, НИШОТ نشاط *а.* Суюниш, шодланиш, хурсандчилик; Нашот топмоқ — Севинмоқ, хурсанд бўлмоқ, шодланмоқ.

НАШОТАФЗО نشاط افزا *a.-ф., қ.* Нашотафзой نشات فراي

НАШОТАФЗОЙ نشاط افزاي *a.-ф.* Хурсандлик пайдо қилувчи.

НАШОТЛИФ نشاط ليغ Хурсандлик.

НАШОТПАРАСТ نشايرست *a.-ф.* Хурсандчиликни яхши кўрувчи.

НАШОТХОНА نشاط خانه *a.-ф.* Хурсандчилик қилинадиган уй, шодлик уйи.

НАШР نشر *а.* Ёйиш, тарқатиш; Нашр қилмоқ— тарқатмоқ.

НАШЪА نشئه *а.* Қайф, ҳузур-ҳаловат.

НАЪЛ نعل *а.* 1. Қавуш; 2. Тақа; 3. Этик ва кавушнинг товонига қоқиладиган, металлдан ясалган бўлак; 4. Тақа шаклидаги тамға; Наъли бараҳна— Яланг оёқ; Наъли бозгуна (вожгуна) урмоқ— *маж.* Ишни тескари қилмоқ, чатоқлаштирмоқ (*айн.* Тескари тақа қоқмоқ).

- НАЪЛАЙН **نعلين** *a.* Бир жуфт кавуш.
- НАЪМО **نعما** *a.* Неъмат, егилик-ичкилик.
- НАЪРА **نعره** *a.* Ҳайқириқ, бақириқ, бонг уриш; **Наъраи** ҳойил— Қўрқинчли ҳайқириқ.
- НАЪРАЗАН **نعره زن** *a.-ф.* Ҳайқирувчи, бонг урувчи.
- НАЪТ **نعت** *a.* Пайғамбарни мадҳ этиш, яхши сифатларини айтиб мақташ.
- НАЪШ **نعش** *a.* Мурда солинган тобут.
- НАҚБ, НАҚБА **نقب، نقبه** *a.* Тешик, лаҳим (ер тагидан кавланган лаҳим); **Нақб урмоқ** — Ер ўймоқ.
- НАҚБА **نقبه** *a.* қ. **Нақб** **نقب**
- НАҚБЗАН **نقب زن** *a.-ф.* Нақб қазувчи [қ. **нақб** **نقب**].
- НАҚБРАВ **نقب رو** *a.-ф.* Лаҳим ичида юрувчи.
- НАҚД **نقد** *a.* 1. Сайланган, танланган, сараланган; холис, соф; 2. Қимматбаҳо нарсалар; 3. Оқча, қийматбаҳо ва тайёр ашёлар; 4. Тайёр; дарҳол; **Ажноси нақд** — Қийматбаҳо ашёлар; **Нақд ўлмоқ** — Тайёр бўлмоқ; **Нақди амонат** — Омонат қўйилган қийматли нарса; **Нақди қалб** — Сохта пул; ўтмас чақа.
- НАҚДЖУЛУҒ **نقد جولوغ** **Нақдина** ашё қидиришлик.
- НАҚДИНА **نقدينه** *a.-ф.* Нақд пул; ғанимат; қийматли мол.
- НАҚДУЛ-ҒАНЖ **نقدالغنچ** *a.-ф.* Кўзга ташланиб турган нозу карашма.
- НАҚИБ **نقيب** *a.* Бирор жамоа ва қабиланинг олдинги (эътиборли) кишиси.
- НАҚИЗ **نقيض** *a.* Қарши, зид, тескари.
- НАҚИЙ **نقى** *a.* Пок, тоза, холис.
- НАҚИР **نقىر** *a.* Жуда аҳамиятсиз, кичик нарса; майда-чуйда нарсалар.
- НАҚОВАТ **نقاوت** Софлик, тозалик; покиза, сара.
- НАҚОЯТ **نقايت** *a.* Шовқин-сурон, дод-вой овози.
- НАҚШ **نقش** I *a.* **Нақш босмоқ** — Гул солмоқ; **Нақш тортмоқ** — Чизмоқ, гул ташламоқ; ёзмоқ; тасвирламоқ; **Нақш тутмоқ** — Чизилмоқ, ўйилмоқ; **Нақши хотам** — Муҳрга ўйилган ёзув, узук кўзига ўйилган муҳр; **Нақши чин** — Чиройли нақш, жуда зийнатли расм; хитойча нақш; **Нақши монавий** — Моний расм-сом чизган расм; Моний чизган расмдай.

- НАҚШ** نقش II а. Қуй, ашула; **Наво нақши**— Наво куйи; **Нақшу амал боғламоқ**— Қуй басталамоқ.
НАҚШБАНД نقشبنده а.-ф. 1. Нақш (гул) солувчи; 2. Хожа Баҳоваддиннинг лақаби.
НАҚШБАНДИЯ نقشبنديه а. Хожа Баҳоваддин Нақшбанд томонидан жорий этилган сўфийлик тормағи.
НАҚШБАНДЛИҒ نقش بندليغ а. Гул солувчилик.
НАҚШБИН نقش بين а.-ф. 1. Нақшга (суратга) қаровчи; 2. Бир ишга юзаки қаровчи, устидан қараб баҳо берувчи.
НАҚШБОЗ نقش باز а.-ф. 1. Ҳийинчи; 2. Ҳийлагар.
НАҚШГИР نقش گير а.-ф. Нақш олувчи, нақшлар ясовчи.
НАҚШПАЙВАНД نقش پيوند а.-ф. Нақш боғловчи, наққош; наққошланган, нақшли.
НАҚШПАРДОЗ نقش پرداز а.-ф. қ. **Нақшсоз** نقش ساز
НАҚШСОЗ نقش ساز а.-ф. Наққош, нақш солувчи, сураткаш, гул солувчи.
НАҚҚОБ نقاب а. Қазувчи, тешувчи.
НАҚҚОД نقاد а. Нарсанинг асил ва ноасилини айирувчи; сарани пучакдан айира билувчи.
НАҚҚОРА نقاره Ноғора.
НАҚҚОШ نقاش Наққоши чин— نقاش چين Чин суратчиси; **Наққоши сунъ**— Яратиш наққоши, яратувчи (худо).
НАҚҚОШЛИҚ نقاش ليق а. 1. Нақшланган, зийнатланган; 2. Рассомлик.
НАҒАМ, НАҒАМОТ نغمات، نغمه а. [бирл. нағма **نغمه**] Нағмалар, созлар, куйлар.
НАҒМА نغمه а. 1. Оҳанг, куй, мақом; 2. Сайраш; **Нағмаи рехта**— Навоий давридаги бир куй номи:

Муғанний, тузат нағмаи рехта,
 Ани қил ўзунг бирла омехта. (С. И.)

- НАҒМАЗАН** نغمه زن а.-ф. Куйловчи, хонанда, созанда.
НАҒМАҚАШ نغمه کش а.-ф. Соз чалувчи, чолгучи.
НАҒМАҚОР نغمه کار а.-ф. Нағма ишловчи.
НАҒМАПАРДОЗ نغمه پرداز а.-ф. Куйловчи, хонанда, созанда.

НАҒМАСАРОЙ *نغمه سرای* *а.-ф.* Ашула айтувчи, чолғучи.

НАҒМАСОЗ *نغمه ساز* *а.-ф.* Куйловчи, хонанда, созанда.

Нағмасоз қилмоқ — Куйламоқ, ашула айтмоқ ва соз чалмоқ.

НАҒУ *ناغو* *а.* Нечук, нечун, қандай, нима учун, ни-
мага:

Бошимға куйида ҳардам ғулу қилур итлар,
Гар ўлмасам, бу ғулунн *нағу* қилур итлар. (*Ф. К.*)

НАҲАНГ *نهنگ* *ф.* 1. Тимсоҳ; 2. Қатта йиртқич ба-
лиқ (акула).

НАҲАНГОНА *نهنگانه* *ф.* Наҳангча, наҳангчасига, наҳанг
каби.

НАҲБ *نهب* *а.* Талаш, ўғирлаш; **Наҳбу яғмо, наҳбу**
ғорат — Талон-торож, ўғирлаш:

Бу мулк аҳли ул элга зору асир,
Бўлуб *наҳбу яғмо* қалилу касир. (*Ғ. С.*)

НАҲЖ, НАҲАЖ *نهج* *а.* 1. Тўғри йўл, очиқ йўл;
катта йўл; 2. Тарз, йўсин.

НАҲИБ *نهيب* *а.* 1. Талон, босқин; 2. Қўрқинч.

НАҲИФ *نهيف* *а.* 1. Ориқ, озғин; 2. Ишдан чиққан;
нозик, нимжон; **Наҳифу мустаманд** — Озғин ва муҳ-
тож.

НАҲҒИ *نهى* *а.* Ман этиш, қайтариш, тақиқлаш.

НАҲЛИ *نهل* *а.* Асалари; **Наҳли шаҳд** — Асал берув-
чи ари.

НАҲОР *نهار* *а.* Кундуз; Лайлу наҳор — Кеча-кун-
дуз.

НАҲР *نهر* *а.* [*кўпл.* анҳор *انهار* Дарё; Наҳри
Нил — Нил дарёси.

НАҲС *نهس* *а.:* **Наҳси асғар** — Миррих (Марс) пла-
нетаси.

НАҲСВАШ *نهس وش* *а.-ф.* Наҳсиятли, шум.

НАҲСИЯТ *نهسيت* *а.* Наҳслик, иш олдинга босмаслик.

НАҲУСАТ *نهوست* *а.* қ. Нуҳусат.

НЕБОК *ني باک* Нима қўрқинч, нима зиён, нима зарар?

НЕВ **نيو** *ф.* Ботир, паҳлавон.
 НЕВЧУН **نيوچون** Нечун, нима учун.
 НЕК **نيک** Яхши, гўзал; **Нек андиш**— Яхшилики-
 ни ўйловчи, яхши ўйловчи.
 НЕКБАХТ **نيکبخت** Бахтли, бахтиёр, толеъли.
 НЕКНОМ **نيکنام** *ф.* Яхши ном чиқарган, донгдор,
 отоқли.
 НЕКУ **نيکو** *ф.* Яхши, гўзал.
 НЕКХОҲ **نيکخواه** *ф.* Яхши хоҳишли, яхши ниятли.
 НЕНАК **نينک** *қ.* **Нинак.**
 НЕРУ **نيرو** *ф.* Куч, қудрат:

Етиб ғайбдин чун бу *неру* менга,
 Бўлуб сўз демак майли асру менга. (С. И.)

НЕСУД **نى سود** Нима фойда.
 НЕТАК **نيتاک** Нечук, қандай, қандай қилиб:
 Жисмин чу Навойнинг пайкони темур қилди,
 Билмонки, синон эмди бағриға *нетак* санчар.
 (F. C.)

НЕТАР **نيتار** Нима қилади:
 Носиҳи шаҳр *нетар* бизни хирадманд қилиб. (Ф. К.)
 НЕТАЙ **نيتاي** Нима қилай.
 НЕ ТОНГ **نى تانک** Ажаб эмас, таажжуб эмас, қизиқ
 эмас:
 Қўнглума ҳажр агар дард ўқи ёғдурса *не тонг?* (F. C.)
 НЕТТИНГ **نيتتينک** Не этдинг, нима қилдинг.
 НЕЧУКЛАШМОҚ **نيچو کلاشماک** Қандай қилмоқ, нима
 қилмоқ:

Эй Навой, ишқ саҳросида гар қўйдунг қадам,
 То *нечуклашгайсен* ул поёни йўқ водий била.
 (F. C.)

НЕШ **نیش** *ф., қ.* Ниш.
 НЕЪМАТ **نعمت** *а.* Озиқ-овқат, мева-чева каби ти-
 риклик, майшат воситалари.
 НИАМ **نعم** *а.* [бирл. **Ниъмат** **نعمت**] Неъматлар.

- НИГАҲ **نگه** *ф., қ.* Нигоҳ **نگاح**
- НИГАҲБОН **نگهبان** *ф., қ.* Нигоҳбон **نگاهبان**
- НИГАҲДОРЛИҚ **نگهدارليق** Посбонлик, қўриқчилик.
- НИГИН **نگين** *а.* 1. Узук; 2. Муҳр.
- НИГОР **نگار** *а.* 1. Расм, сурат, тасвир; 2 *маж.* Гўзал маъшуқа; **Нигор айламак**, **этмак**— Тасвирламоқ. Бир нарсанинг суратини чизмоқ; ёзмоқ.
- НИГОРО **نگارا** *ф.* Эй гўзал.
- НИГОРАНДА **نگارنده** *ф.* Рассом, сураткаш, безовчи; ёзувчи.
- НИГОРИШ **نگارش** *ф.* Расм тушириш, тасвир этиш, зийнатлаш; ёзиш; **Нигориш айламак**— Тасвирламоқ; ёзмоқ, безамоқ.
- НИГОРХОНА **نگارخانه** Расмлар хонаси; **Нигорхонаи чин**— Чин расмлари хонаси.
- НИГОҲ **نگاه** *ф.* Боқиш, қараш; **Нигоҳ қилмоқ**— Боқмоқ, қарамоқ.
- НИГОҲБОН **نگاهبان** *ф.* Қаровчи, кузатувчи, қоровул, қўриқловчи.)
- НИГУН **نگون** *ф.* Эгилган, тўнтарилган, букилган, тубан:
Қадинга сарв бош индурмамиш эмас акси
Ки даҳр адаб қилур они солиб сув ичра *нигун.* (*Ғ. С.*)
Сарнигун— 1) Боши қуйи, тўнтарилган, боши оёқ;
2) *маж.* Шарманда; **Нигун қад**— Бўйи эгик.
- НИГУНЛУҚ **نگونلوق** Эгилишлик, эгиклик.
- НИГУНСОР **نگونسار** *ф.* Остин-устин (оғдарилган) ҳолатдаги; бўйсунган; **Нигунсор ўлмоқ**— Остин-устин бўлмоқ, оғдарилмоқ.
- НИГУНСОРЛИҚ **نگونسارليق** Остин-устинлик.
- НИДО **ندا** *а.* Қичқирик, чақирик, ундов; **Нидо этмак**— Чақирмоқ, ундамоқ.
- НИЁЗ **نياز** *а.* 1. Ёлвориш, ўтиниш, умид; 2. Эҳтиёж, муҳтожлик; **Ниёз кўргузмак**— Ёлвормоқ, ўтинмоқ; **Ниёз аҳли**— Муҳтожлар, ёлворувчилар; **Ниёзу ажз**— Ёлвориш ва ожизлик.
- НИЁЗМАНД **نيازمند** *ф.* 1. Ҳожатманд, камбағал; 2. Ёлворувчи; ўтинувчи.
- НИЁЗМАНДЛИҒ **نيازمنديغ** 1. Муҳтожлик; 2. Ёлворишлик.

НИЕМ **نيام** Пичоқ ва қиличнинг қини.

НИЗ **نيز** *ф.* Яна, тагин.

НИЗИҲ **نزه** *а., қ.* Назиҳ.

НИЗОМ **نظام** *а.* Тартиб, қоида, тузилиш.

НИЗОР **نزار** 1. Бўш, нозик; 2. Ориқ, озгин; **Низор ўлмоқ** — Бўшашмоқ, заифлашмоқ, ориқлашмоқ; **Жисми низор** — Бўш (кучсиз) ва озгин гавда.

НИЙРОН **نيران** *а.* 1. Ўтлар, оловлар; 2. *маж.* Дўзах; **Нийрони фироқ** — Айрилиқ ўти.

НИЙРУ **نيرو** *қ.* Неру.

НИКОТ **نكات** *а.* [бирл. нукта **نكته**] *қ.* Нукта.

НИКОҲ **نكاح** *а.* Эр-хотинлик, уйланиш, уйланиш расм-русуми.

НИКУҲИШ **نكوهش** *ф.* Таъна, маломат:

Ниҳоний саховатда қўшиш осори ва анинг жилвасида *никуҳиш* изҳори. (F. C.)

НИЛ **نيل** I *а.* 1. Кўк бўёқ.

НИЛ **نيل** II *а.* 1. Кўзга сурма қўйиладиган мис сурмачўп; 2. Ништарга ўхшаш бир асбоб; **Нил чекмак** — Нил билан хол солмоқ, кўзни ўйиб чиқармоқ.

НИЛ **نيل** III *а.* Африка қитъасидаги машҳур дарё.

НИЛГУН **نيلگون** *ф.* Нил ранг, кўкимтир; **Нилгун торам** — 1) кўк рангли гумбаз; 2) *маж.* Осмон; **Нилгун хиргоҳ** — 1) Кўк рангли чодир; 2) *маж.* Осмон.

НИЛИЙ, НИЛИН **نيلين، نيلي** *ф.* Нил рангли, кўк; **Нилий сипеҳр** — Зангори осмон; **Нилин қадаҳ** — Зангори ранг қадаҳ.

НИЛУФАР **نيلوفر** *ф.* Сувда ўсадиган бир турли кўкимтир ё сариғ рангли гул.

НИЛУФАРИЙ **نيلوفري** *ф.* Кўк, кўкимтир; **Нилуфариё айвон** — *маж.* Осмон, фалак.

НИМ **نيم** *ф.* Ярим; **Ним давр** — Ярим доира.

НИМБИСМИЛ **نيمبسميل** *ф.-а.* Чала сўйилган.

НИМГИРД **نيمگرد** *ф.* |Ярим тўгарак:

Кўп элким қилиб гирд қилмоғни вурд
Кўра шакли ернинг бўлуб *нимгирд*. (С. И.)

НИМҚОР **نيمكار** *ф.* Чала, битмаган.

- НИМРУЗ **نيمروز** *ф.* 1. Ярим кун, туш пайти; 2. Эрон-да Сийстон вилоятининг қадимги номи.
- НИМТАРҚ **نيم ترک** *ф.* Бир хил бош кийими.
- НИМХОБ **نيم خواب** *ф.* Ярим ухлоқ, чала ухлаган ҳолатдаги.
- НИНАҚ **نيناک** Киприк:

Тикан нишониму гулдек жафиндадур, ёхуд
 Етишгач, анда кўзум қолди ёпишиб, *нинагим.*
 (Ф. К.)

НИОЛ **نعال** [бирл. наъл **نعل**] Кавушлар, наъллар; Сафи ниол— Кавуш қатори; энг қуйи ўрин, пойгаҳ.

НИРОН **نيران** *а., қ.* Нийрон.

НИСЁН **نسيان** *а.* Эсдан чиқариш, унутиш; Нисён топмоқ — Унутилмоқ, эсдан чиқмоқ.

НИСО **نسا** *а.* Хотин, аёл.

НИСОБ **نصاب** *а.* 1. Асл, асос, негиз; 2. Миқдор, ҳисса, даража; 3. Мол, маблағнинг закот (қ. Закот) бериш даражасига етган миқдори.

НИСОР **نثار** *а.* Сочиш, чочқи (ҳурматли кишининг бошидан гул, танга-чақа ёки тилло сочиш); Дурнисор— Дур сочувчи; Зарнисор— Зар сочиш; Нисор айламак, -этмак — Сочмоқ; фидо айламоқ; Нисор сочмоқ— Чочқи сочмоқ.

НИСОРЛИҚ **نثارلىق** Чочқи (бошдан сочиладиган нарса— гул ёки пул).

НИСФУН-НАҲОР **نصف النهار** *а.* 1. Меридиан; 2. Кун ўрталиғи, туш, қиём вақти.

НИФОҚ **نفاق** *а.* 1. Иккиюзламалик, мунофиқлик; 2. Қелишмовчилик.

НИШ **نیش** *ф.* 1. Ари ва чаённинг найзаси; 2. Тикан, тиканнинг учи; Занбур ниши — Ари найзаси.

НИШАСТ **نشست** *ф.* Утириш; Нишаст айламак— Утирмоқ, қарор топмоқ.

НИШИБ **نشیب** *ф.* 1. Нишоб; 2. Пастлик; Нишиб бўлмоқ — Нишоб бўлмоқ; пастлашмоқ, тубанлашмоқ; Нишибу фароз — Паст-баланд.

- НИШИМАН** **نشيمن** *ф.* 1. Қуш уяси; ин; турар жой; 2. Мажлис, ўлтириш; **Нишиман айламак**, -қилмоқ — 1) ўтирмоқ, уя қуриб ўтирмоқ; 2) мажлис қурмоқ.
- НИШИН** **نشين** *ф.* Сўз бирикмасида ўтирувчи, яшовчи каби маъноларни билдиради: **Саҳронишин**— Саҳрода яшовчи; қишлоқ; **Маснадшин**— Амалдор; **Хилватнишин**— Хилватда ўтирувчи.
- НИШОН** **نشان** *ф.* 1. Белги, аломат; 2. Тамға; 3. Дарак; 4. Байроқ; 5. Фармон; 6. Хат, мактуб; **Нишон бермак**— Белги бермоқ; билдирмоқ; **Нишон илқо қилмоқ**— Хабар айтмоқ.
- НИШОНА** **نشانه** *ф.* 1. қ. Нишон **نشان** 2. Қора (ўқотиш учун қўйилган белги); 3. Эсдалик; **Нишона йўсунлуқ**— Эсдалик, ёдгорлик.
- НИШОНГОҲ** **نشانگاه** *ф.* Нишон қилинган жой, қорага олинган жой.
- НИШОНИЙ** **نشاني** *ф.* Очиқ, ошкор.
- НИШОТ** **نشاط** *а., қ.* Нашот.
- НИЪМА** **نعمة** *а.* Қандай яхши, жуда соз! (Ундов).
- НИЪМАТ** **نعمت** *а.* Яхши яшаш учун зарур бўлган нарсалар, ноз-неъмат.
- НИҚОБ** **نقاب** *а.* Юзни яширадиган парда.
- НИҚОР** **نقاز** *а.* Гина, кек, душманлик.
- НИҲОД** **نهاد** *ф.* 1. Табиат, характер, хислат; 2. Тузлиш; **Дев ниҳод**— Девга ўхшаш, дев табиат, ичиқора; **Ошуфта ниҳод**— Паришонҳол, беқарор; **Пок ниҳод**— Тоза табиат, яхши хислат.
- НИҲОЛ** **نهال** *ф.* 1. Янги ўсган ёш дарахт; 2. Кўчат; 3. *маж.* Ёш гавда, келишган бўй.
- НИҲОН** **نهان** *ф.* Яширин, беркитилган; **Ниҳон айламак**,-тутмоқ— Яширмоқ, беркитмоқ; **Ниҳон бўлмоқ**— Беркинмоқ.
- НИҲОНХОНА** **نهانخانه** *ф.* Махфий уй, яширин жой.
- НИҲОНИЙ** **نهاني** *ф.* Яширин, махфий, яширинча.
- НИҲОНТОБ** **نهانتاب** *ф.* Яширин аланга.
- НОАҲЛ** **ناهل** *ф.-а.* Бирор ишга алоқаси, тегишлиги бўлмаган, аҳл эмас, чет.
- НОБ** **ناب** *ф.* Тоза, тиниқ, соф; **Дури ноб**— 1) соф дур, тоза дур; 2) *маж.* Қийматли сўз; **Майи ноб**, **шароби ноб**— Тоза ва тиниқ май.

НОБАХТИЕР **باختيار** *ф.* Бахтиёр эмас, бахтсиз.
 НОБОЛИФ **نابالغ** *ф.-а.* Балоғатга (вояга) етмаган.
 НОБОЙИСТА **نابايسته** *ф.* Кераксиз, қилиниши дозим
 бўлмаган (иш).
 НОБУД **نابود** *ф.* Йўқ, йўқлик; **Нобуду буд**— Йўқу
 борлик.
 НОВ **ناو** *ф.* 1. Ариқ; 2. Тарнов; 3. Тешик, ёриқ.
 НОВА **ناوه** *ф.* 1. Ёғоч тарнов; 2. Усталарнинг қурилиш
 материали ташийдиган асбоби.
 НОВАК **ناوك** *ф.* 1. Қамоннинг ўқи; 2. *маж.* Киприк.
 НОВАКАНДОЗ **ناوكانداز** *ф.* Ўқ отувчи, мерган:

Не қушким, баланд ўлса парвоз анга,
 Ҳалок истамас *новакандоз* анга. (С. И.)

НОВАҚАФҚАН **ناوكافكن** *ф., қ.* Новакандоз.
 НОВАҚАШ **ناوهكش** *ф.* «Нова»да (қ. нова) нарса
 ташувчи бинокор ишчи.
 НОВАҚФИГАН **ناوك فكن** *ф., қ.* Новакандоз. **ناوكانداز**
 НОВАРД **ناورد** *ф.* 1. Югуриш, айланиш; 2. Жанг,
 уруш, курашиш; **Новард кўргузмак**— Урушмоқ, ку-
 рашмоқ.
 НОВДОН **ناودان** *ф.* 1. Ариқ, сой; 2. Тарнов.
 НОГАҲОН **ناگاهان** *ф., қ.* Ногоҳ. **ناگاه**
 НОГИРИФТ **ناگرفت** *ф.* Кутилмаганда етган (ҳодиса).
 НОГОҲ **ناگاه** Тўсатдан.
 НОГОҲИЙ **ناگاهي** Тўсатдан бўлган (ҳодиса).
 НОГУЗИР **ناگزير** *а.* Иложсиз, ноилож, ночор, му-
 қаррар, қутулиб бўлмайдиган, зарурий.
 НОДИЛПАЗИР **نادلپذير** *ф.* Кўнгилга ёқмайдиган,
 ёқимсиз, номаъқул.
 НОДИМ **نادم** *а.* Пушаймон қилувчи, афсусланувчи.
 НОДИР, НОДИРА **نادر، نادره** *а.* [кўпл. **نوادير** наводир]
 Камёб, кам топиладиган,— ягона, тенги йўқ; **Нодири**
замон— Замонанинг нодири, ягонаси.
 НОДИРАСОН **نادرهسان** *а.-ф.* Ягонадай, тенги йўқдай,
 нодира қатори.
 НОЁБ **ناياب** *ф.* Топилмайдиган, топилмас.
 НОЁФТ **نايافت** *ф., қ.* Ноёб. **ناياب**

НОЖИНС **ناجنس** *ф.-а.* Жинсдош эмас, тенг эмас, паст, ёмон.

НОЖУ **ناژو** *ф.* 1. Санавбар дарахти [қ. Санавбар **صنوبر**]; 2. *маж.* Хушқомат, тик гавда:

Бевафодур бу чаман кўп бўлманг,
Эй сапидор ила *ножу* раъно. (Б. В.)

НОЗИЛ **نازل** *а.* Тушган, инган; **Нозил бўлмоқ**, -ўлмоқ— Тушмоқ, инмоқ; **Нозил этмак**— Туширмақ, индирмоқ.

НОЗИМ **ناظم** *а.* 1. Тартибга солувчи; тизувчи. 2. Шеър айтувчи, шоир.

НОЗИР **ناظر** *а.* Назорат қилувчи, қаровчи, кўз солувчи; **Нозир мақсуд**— Мақсадни кўзловчи, мақсадга интилувчи.

НОЗИШ **نازش** *ф.* 1. Нозланиш, эркаланиш; 2. Ёлвориш.

НОЗПАРВАР **نازيرور** *ф.* Нозли, нозланувчи.

НОЗПАРВАРД **نازيرورد** *ф.* Ноз қилишга ўрганган.

НОЗУРБОНЛИФ **ناظوربانليغ** Қўриқчилик.

НОЙ **ناي** *ф.* Қамиш; най; **Ною кўс**— Най билан ноғора.

НОЙИБ-МАНОб **نايب مناب** *а.* Уринбосар.

НОЙИМ **نايم** *а.* Ухловчи; **Нойим бўлмоқ**— Ухламоқ.

НОЙЪТИМОДЛИФ **نااعتماдлиغ** *а.* Ишончсизлик, эътиборсизлик.

НОҚАРДА **ناكرده** *ф.* Қилинмаган, ишланмаган.

НОҚАС **ناكس** *ф.* Паст, пасткаш; бахил.

НОҚАСТА **ناكسته** *ф.* Бахил, ичиқора, хасис.

НОКОМ **ناكام** *ф.* 1. Истагига етолмаган, маҳрум, бебаҳра; 2. Ночор, ноилож.

НОКОМЛИФ **ناكامليغ** Маҳрумлик, бебаҳралик.

НОКОР **ناكار** *ф.* Яроқсиз, ишга ярамайдиган; таъсирсиз, ўтмас:

Айласанг қатлимга рағбат бўлмағай *нокор* тиг. (F. C.)

НОЛ **نال** *ф.* Қамиш қалам ичидаги ингичка томир, қилтириқ.

- НОЛАНДА **نالنده** *ф.* Нола қилувчи, ингровчи.
- НОЛОН **نالان** *ф.* Нола ва фигон этувчи, ингровчи, нола ва фигон қилган ҳолда.
- НОМА **نامه** *ф.* Хат, мактуб; рисола; **Номаи иқбол**— Мехрибончилик хати; хурсандчилик хати; **Нома сабт этмак**— Хат ёзмоқ; **Номаи аъмол**— Амаллар (тирикликда қилинган яхши, ёмон— гуноҳ, савоб ишлар) ёзуви (диний).
- НОМАБАР **نامه‌بر** *ф.* Хат ташувчи; **Тойири номабар**— Хат ташувчи қаптар; **Номабар қуш**— Қаптар.
- НОМАВЗУН **ناموزون** *ф.-а.* 1. Келишмаган; ярашмаган; барваста эмас; 2. Вазнсиз, вазнга тушмаган (шеър).
- НОМАОРО **نامه‌آرا** *ф.* Хушхат.
- НОМАРБУТ **نامربوط** *ф.-а.* Бир-бирига боғланмаган, қовушмаган.
- НОМАРДУМ **نامردم** *ф.* Одамгарчилиги йўқ, нокас, бахил, номард.
- НОМАРДУМЛИФ **نامردم‌لیغ** *ф.* Одам эмаслик; номардлик; одамгарчилиги йўқлик, андишасизлик.
- НОМАРЪИЙ **نامرعی** *ф.-а.* Риоя қилинмаган, эътиборга олинмаган.
- НОМАСИЯҲ **نامه‌سیه** *ф.* Гунаҳкор.
- НОМАСМУЪ **نامسموع** *ф.-а.* Эшитилмаган, эшитишга лойиқ бўлмаган, номақбул, ёқимсиз.
- НОМАФҲУМ **نامفهوم** *ф.-а.* Фаҳмланмайдиган, билинмайдиган.
- НОМАШРУЪ **نامشروع** *ф.-а.* Шарият қондасига ҳилоф.
- НОМАҚДУР **نامقدور** *ф.-а.* 1. Куч етмайдиган; 2. Улчовсиз, беҳад.
- НОМАҚДУРА **نامقدوره** *ф.-а.* Улчовсиз.
- НОМАЪДУД **نامعدود** *ф.-а.* Ҳисобсиз, сон-саноқсиз.
- НОМАҲРАМ **نامحرم** *ф.-а.* Маҳрам [қ. **Маҳрам** **محرم**] эмас, чет, чет киши.
- НОМАҲСУР **نامحصور** *ф.-а.* Чегарасиз, чегараланмаган, чексиз.
- НОМВАР **نامور** Ном чиқарган, машҳур.
- НОМДОР **نامدار** *ф. қ.* Номвар **نامور**

НОМЕҲРИБОН **نامهربان** *ф.* Меҳрсиз, раҳм-шафқат қилмайдиган.

НОМЖУЙ **نامجوی** *ф.* Шуҳрат қидирувчи; шуҳрат қозонган:

Ки чун бўлди Искандари *номжуй*,
Қиш ул турфа марзда оромжуй. (*С. И.*)

НОМЗАД **نامزد** *ф.* 1. Бировга бағишланган, унашилган (қизни куёвга); 2. Олдиндан белгиланган, мўлжалланган:

Ҳамул хайлдин шоҳи олий хирад,
Қиллиб ҳар бирин бир сари *номзад*. (*С. И.*)

НОМИЙ **نامی** *ф.* Машҳур, номи чиққан, донгдор.

НОМИЯ **نامیه** *а.* Ҳайвонот ва ўсимликдаги ҳар томонлама ўсиш хоссаси.

НОМУҚАРРАР **نامقرر** *а.* Қайталамайдиган, бошқа-бошқа.

НОМУЛОЙИМ **ناملايم** *ф.-а.* Ёқимсиз, уйғун эмас.

НОМУ НАНГ **نام و ننگ** *ф., қ.* Нанг **ننگ**

НОМУРОД **نامراد** *ф.-а., қ.* Ноком. **ناكام**

НОМУСУЛМОН **نامسلمان** *а.-ф.* 1. Мусулмон эмас, мусулмончилиги йўқ; бошқа диндаги; 2. *маж.* Инсофсиз.

НОМУТАНОҲИЙ **نامتناهی** *ф.-а.* Чексиз, чегарасиз, битмас-туганмас.

НОМУТТАФИҚ **نامتفق** *а.-ф.* Иттифоқ бўлмовчи, келишмовчи, бирлашмовчи.

НОПАДИД **ناپدید** *ф.* Кўринмайдиган, кўринмас, махфий; аниқсиз, таъйинсиз.

НОПАДИДОР **ناپدیدار** *ф.* Кўринмайдиган, сезилмайдиган; йўқ; **Нопадидор айламак** — Йўқотмоқ, кўринмайдиган қилмоқ.

НОПАЙДО **ناپیدا** *қ.* Нопадил **ناپدید**

НОПАРВО **ناپروا** *ф.* Бепарво, қайрилиб қарамовчи:

Они *нопарвоу* бизни ношикиб айламиш. (*Ф. К.*)

НОПИСАНД **ناپسند** *ф.* Номаъқул, номақбул, ёқимсиз.

Сўз ичраки, ёлғон эрур *нописанд*,
Чун назм этилар, қилди доно писанд. (*Ф. С.*)

- НОПИСАНДИДА **نایسندیده** *ф.-қ.* Нописанд. **نایسند**
- НОПОК **نار** *ф.* Пок эмас, покиза эмас, ифлос.
- НОР **نارپاک** *а.* I 1. Ўт, олов; 2. *маж.* Дўзах; **Нори мажус**— Оташпарастлар ўти; **Нор айламак**— Иситмоқ, қиздирмоқ; кучли таъсир этмоқ.
- НОР **نار** *ф.* II Анор; **Нори пистон** — Мамманинг учи.
- НОРАВО **ناروا** *ф.* Раво эмас, номақбул, мумкин бўлмаган.
- НОРАНЖ **نارنج** *а.* 1. Нордон, апельсин, (померанец); 2. *маж.* Сариф тус.
- НОРАНЖВАШ **نارنجوش** *ф.* Норанждай сап-сариф.
- НОРАНЖИЙ **نارنجی** *ф.* Норанжга тегишли; сариф тусли; **Норанжий либос**— Сариф тусли кийим.
- НОРБУН **ناربن** *ф.* Анор дарахти.
- НОРВАН **نارون** *ф.* Хушқомат ва сербарг бир дарахт.
- НОРИЗОМАНД **نارضمامند** *ф.-а.* Норози, кўнмаган.
- НОРИЙ **ناری** *а.* Ўтга тегишли, иссиқ; **Мижози норий**— Иссиқ мижоз.
- НОРОСТ **ناراست** *ф.* Нотўғри, эгри.
- НОС **ناس** *а.* Одамлар, кишилар; **Айюҳаннос** — Эй одамлар!
- НОСАБУР **ناصبور** *ф.* Сабрсиз, чидамсиз.
- НОСАВОБ **ناصواب** *ф.-а.* Нотўғри.
- НОСАЗО **ناسزا** *ф.* Нолойиқ, номуносиб, ножўя.
- НОСАЗОЛИҚ **ناسزالیق** Нолойиқлик, номуносиблик, ножўялик.
- НОСАРА **ناسره** *ф.* Яхши эмас.
- НОСИПОС **ناسپاس** *ф.* Яхшиликни билмайдиган, ношукур.
- НОСИР **ناصر** *ф.* Ёрдам берувчи, ёрдамчи.
- НОСИХ **ناسخ** *а.* 1. Бекор қилувчи; йўққа чиқарувчи; 2. Нусха кўчирувчи.
- НОСИЯ **ناسیه** *а.* Пешона.
- НОСИҲ **ناسح** *а.* Насиҳатгўй, ўғит берувчи.
- НОСИҲО **ناسحا** *а.* Эй насихатгўй (*ундов*).

- НОСУДМАНД **ناسودمند** *ф.* Фойда бермовчи, фойда чиқмайдиган, бефойда.
- НОСУФТА **ناسفته** *ф.* Тешилмаган; қўл тегмаган; покиза; **Ёқути носуфта** — Тешилмаган ёқут.
- НОТАВОН **ناتوان** *ф.* 1. Кучсиз, бўш; зайф, эпсиз, шудсиз; 2. Тоқатсиз; касал, бетоб; **Нотавону алил** — Кучсиз ва бемор.
- НОТАВОНЛИФ **ناتوانليغ** Кучсизлик; эпсизлик; тоқатсизлик; бетоблик.
- НОТАВОНО **ناتوانا** *ф.* Кучсиз, қувватсиз, қудратсиз.
- НОТАНУМАНД **ناتنومند** *ф.* Кучсиз; носоғ, озғин.
- НОТИҚ **ناطق** *ф.* Сўзловчи, нутқ сўзловчи.
- НОТИҚА **ناطقه** 1. Сўзловчи, нутқ сўзловчи (хотин жинси); 2. Сўзлашга қобилиятлилик.
- НОФ **ناف** *ф.* 1. Киндик; 2. *маж.* Урталиқ, марказ.
- НОФА **نافه** *ф.* Мушк; мушкдон; мушк. [қ. **Мушк** **مشك**]
Нофай тийиб — Хушбўй мушк; **Нофай тотор** — Тоза ва энг хушбўй мушк; **Нофай чин** — Чин мушки.
Хушбўй қора модда бўлиб, Чин ва Хўтан оҳулариникиндегида етишади дейилади.
- НОФАРЖОМ **نافرجام** *ф.* Охири яхши тугамаган, нотамом, натижасиз, бефойда:
Умр шаҳди бас чучукдур, лекин охир қилмаса,
Марг захри бирла онн даҳри *нофаржом* талх. (F. C.)
- НОФАРЖОМЛИФ **نافرجامليغ** *ф.* Нотамомлик, натижасизлик, бефойдалик.
- НОФАРМОН **نافرمان** I *ф.* Итоатсиз, бўйсунмовчи.
- НОФАРМОН **نافرمان** II *ф.* Бинафша ранг.
- НОФАРМОНЛИФ **نافرمانليغ** Итоатсизлик, бўйсунмовчилик.
- НОФАРОҲАМ **نافراهم** *ф.* Саранжом эмас, тарқоқ, бир жойга тўпланмаган.
- НОФАРРУХ **نافرخ** *ф.* Номуборак, юришмаган, олдинга босмаган.
- НОФИЗ **نافذ** *а.* Нуфузли, ўткир, таъсири кучли, таъсирли; **Нофизи фармон** — Ҳукми ўтувчи, ҳукмрон.
- НОФИЛА **نافله** *а.* Бажарилиши мажбурий бўлмаган иш, ихтиёрий иш; ихтиёрий намоз; **Нофила гузар** — Бажарилиши мажбурий бўлмаган намоз ўтовчи.

- НОФИЪ **نافع** а. Фойдали, нафъли.
- НОФИЯ **نافيه** а. Нафй этувчи, манфийга айлант-
рувчи, рад этувчи; **Нофия «ло»си**—грамм. Манфий-
га (бўлишсизликка) айлантирувчи «ло»мас. Ло
илоҳа иллолоҳ дегандаги «ло», «илоҳ йўқ», «магар
бир оллоҳ» демак.
- НОХАЛАФ **ناخلف** ф. Отасига ёки ота-бобосига ўх-
шамайдиган ўғил, ёмон бола.
- НОХИРАДМАНД **ناخردمند** ф. Аҳмақ, ақлдан озган, ақл-
сиз.
- НОХИРАДМАНДЛИҚ **ناخردمندلىق** Ақлсизлик.
- НОХУНА **ناخنه** ф. Кўзга оқ тушиш.
- НОХУШ **ناخوش** ф. 1. Ёқимсиз, ёмон; 2. Қайфи қоч-
ган, ношод (**Нохуш** ёки хуш сўзлари баъзан **нохаш**,
хаш шаклида ўқилади).
- НОЧАХ **ناچخ** ф. Найзанинг кичкина тури:
Магар шаҳ ашҳаби оллинда пайк бўлди сипеҳр-
Кн, қилмиш ўн кечалик айни эғнида **ночах**. (F. C.)
- НОШИҚИБО, НОШИКЕБО **ناشکيبا** ф., қ. **Бешикиб**
بي شکيب
- НОШИЙ **ناشى** I Билимсиз, тажрибасиз.
- НОШИЙ **ناشى** II Пайдо бўлувчи, келиб чиқувчи, туғи-
лувчи.
- НОШИНОС **ناشناس** ф. Танилмаган, таниқсиз, маш-
хур бўлмаган; Танимовчи, тан олмовчи; **Ҳақ ноши-**
нос — Баҳоламовчи, қадрламовчи, бировнинг яхши-
лигини билмовчи, нонкўр:
- Не ҳукми қазога бўлуб носипос,
Не ҳақ лутфу жудиға ҳақ **ношинос**. (С. И.)
- НОШОД **ناشاد** ф. Шод эмас, хурсанд эмас, қай-
гули.
- НОШОЙИСТ, НОШОЙИСТА **ناشايسته، ناشايست** ф.
Келишмаган, беўхшов, хунук; номуносиб, ёмон, но-
мақбул.
- НОШОЙИСТА **ناشايسته** ф., қ. **ношойист** **ناشايست**
- НОШУҚУФТ, НОШУГУФТ **ناشکفت** ф. Очилмаган;
Гунчан **ношугуфт** — Очилмаган гунча.

НОҚА **ناقه** *a.* Урғочи туя, умуман туя.

НОҚИЛ **ناقل** *a.* 1. Нақл қилувчи, ҳикоя қилувчи; 2. Ташувчи.

НОҚИС **ناقص** *a.* Нуқсонли, камчилиги бор.

НОҚИСВАШ **ناقصوش** *a.-ф., қ.* Ноқис **ناقص**

НОҒУ **ناغو** *қ.* Нағу:

Мусо эмас эрса килк *ноғу*

Жавфи аро музмар этти жоду. (*Л. М.*)

НОҚУС **ناقوس** *a.* Қатта қўнғироқ; Ноқуси муғона — Муғ (оташпарастлик) қўнғироғи.

НОҲАМВОР **ناهموار** *ф.* Ғадир-будир, нотекис, текис эмас; ноқулай, ноўрин.

НОҲАМВОРЛИҒ **ناهموارليغ** *ф.* Ғадир-будирлик, нотекислик, ноқулайлик.

НОҲАНЖОР **ناهنجار** *ф.* Ноўрин, ноқулай, қўпол, нотекис, йўлсиз: ...ва баъзи ғазалимда бирор *ноҳанжор* байға хат уруб. (*Ф. К.*)

НОҲИД **ناهيد** *ф.* Еруғ юлдуз, Зуҳра (Венера) планетаси.

НОҲИЯ, НОҲИЯТ **ناحيه, ناحيت** *ф.* [*кўпл.* навоҳий **نواحى**] Мамлакат, тупроқ, ер.

НУБУВВАТ **نبوت** *a.* Пайғамбарлик, элчилик.

НУДБА **ندبه** *қ.* Нўг. Ёнғи, ёнғлаш, нола билан ёнғлаш.

НУЖУМ **نجوم** [*бирл.* Нажм. **نجم**] Юлдузлар.

НУЗУЛ **نزول** *a.* Тушиш, юқоридан пастга тушиш, иниш, қўниш; Нузул бўлмоқ— Тушмоқ, инмоқ, қўнмоқ.

НУЗХАТ **نزھت** *a.* 1. Кўнгил очиш, ҳузур қилиш; 2. Безаниш.

НУЗХАТГАҲ, НУЗХАТГОҲ **نزھتگاه, نزھتگه** *a.-ф.* Кўнгил очиш жойи, айш-ишрат жойи.

НУКАТ **نكت** *a.* [*бирл.* Нукта **نكته**] Нозик маъноли сўзлар; қизиқ, маъноси чуқур ва чиройли сўзлар.

НУКТА **نكته** *a.* [*кўпл.* Никот ва нукат **نكات نكت**] Нозик маъноли сўз, қизиқ, маъноси чуқур ва чиройли сўз:

- Чун деса мақбуллар кўп *нукта* мен мардудмен. (F. C).
Нукта сурмак— Гапирмоқ, чиройли сўзламоқ; **Обдор нукта**— Ажойиб ва гўзал сўз; **Нукта парварда**— Ажойиб ва нозик маъноли; **Нуктаи мавзун**— Келишган сўз, ёқимли сўз; **Нукта аҳли**— Нозик фаҳм кишилар, билимдонлар; **Нуктаи мазмум**— Ёмон сўз, одобга хилоф сўз; **Нуктаи тавҳид**— Тавҳид (бирлик) нуктаси, сирри.
- НУКТАБЕЗ** *نکته بيز* *а.-ф.* Нукта сочувчи; *маж.* Ёзишга тайёр.
- НУКТАВАР** *نکته وور* *ф.* Чиройли сўзловчи, маъноли жавоб қайтарувчи,
- НУКТАГУ** *نکته گو* *қ.* Нуктаоро **نکته آرا**
- НУКТАГУЙ** *نکته گوی* *ф., қ.* Нуктаоро
Нуктагуйи далер — Жасорат билан сўзловчи.
- НУКТАДОН** *نکته دان* *ф.* Сўзнинг нозикликларини тушунувчи, нозикфаҳм, ақли етук; **Нуктадони бисот** — Ер юзи донишманди, номни кетган, нозик сўз билимдони.
- НУКТАДОНЛИФ** *نکته دان لیغ* *а.-ф.* Нозик фаҳмлилик.
- НУКТАЖУ** *نکته جو* *а.-ф.* Нукта изловчи, чуқур маъноли сўзлар ахтарувчи.
- НУКТАОВАР** *نکته آور* *а.-ф.* Сўз айтувчи, ҳикоячи, дostonчи.
- НУКТАОРО** *نکته آرا* *а.-ф.* Маъноли сўзлар айтувчи, гўзал сўзловчи.
- НУКТАПАРДОЗ** *نکته پرداز* *қ.* **Нуктаоро** **نکته آرا**
- НУКТАРЕЗ** *نکته ریز* *а.-ф.* Нозик маъноли сўз айтувчи, сўз очувчи.
- НУКТАРОН** *نکته ران* *а.-ф., қ.* **Нуктавар** *نکته وور*
- НУКТАРОНЛИФ** *نکته ران لیغ* Нозик маъноли сўз айтишлик, сўзга киришиш.
- НУКТАСАНЖ** *نکته سنج* *а.-ф., қ.* **Нуктадон** **نکته دان**
- НУКТАСАРО** *نکته سرا* *а.-ф., қ.* **Нуктаоро** **نکته آرا**
- НУКТАТИРОЗ** *نکته طراز* *а.* Чиройли сўзловчи, гўзал нутқ эгаси.
- НУКТАФИШОН** *نکته فشان* *а.-ф.* Нозик фикрлар айтувчи.
- НУН** *نون* *а.* 1. Араб алифбосида «Н— ن» ҳарфининг номи; 2. *маж.* Севгилининг бағбақаси (шоирлар бу ярим донра ن шаклини бағбақага, нуктасини эса, унинг чуқурчасига ўхшатадилар:

Зақани даври *нун* бўлуб чу ажаб,
Нуқта кўргузса ул чаҳи ғабғаб. (С. С.)

- НУРАФШОН **نورافشان** *а.-ф.* Нур сочувчи, нурли.
НУРБАХШ **نوربخش** *а.-ф.* Нурли, нур сочувчи.
НУРОМИЗ **نورآمیز** *а.-ф.* Нурли.
НУРПОШ **نورپاش** Нур сочувчи, ёритиб турувчи.
НУРУЛ-АЙН, НУРИ АЙН **نورالعین، نورعین** *а.* 1. Кўз нури, кўзнинг гавҳари; 2. *маж.* Суюкли, азиз, фарзанд.
НУРУН **نور** *а.* Нурун ало нур **نور علی نور** Нур устига нур, яхшилик устига яхшилик.
НУСРАТ **نصرت** *а.* 1. Ёрдам, мадад; зафар, ғалаба.
НУСРАТ ҚАРИН **نصرت قرین** Ғалабага эришган.
НУСУС **نصوص** *а.* Далил, ҳужжат, очиқ баён каби маъноларни билдирувчи насс сўзининг кўплиги.
НУСХА **نسخه** *а.* 1. Ёзув, бирор ёзувнинг айнан кўчирилгани; 2. Қитоб, рисола; Нусха тасниф этмак — Қитоб ёзмоқ.
НУТҚ **نطق** *а.* Нутқ, сўз; Нутқ лол — Тили соқов, сўз-лолмайдиган.
НУТУҚЧИ **نوتوقچی** Қичкина бир қуш.

Нутуқчи бошиға шунқор тумоғаси тонг эмас-
Ки, бўлғуси сабаби ранжу изтироби анинг. (F. С.)

Муносиб эмас тоз бошиға тож,
Тумоға *нутуқчиға* не эҳтиёж. (С. И.)

- НУТФА **نطفه** *а.* Маний, шаҳват.
НУФУЗ **نفور** *а.* Асар қиллиш, ўтиш, кириш, таъсир.
НУФУР **نفور** *а.* 1. Қўчиш, тарқалиш; ҳуркиб қочиш; 2. Нафратланиш.
НУХУСТ **نخست** *ф.* Биринчи, биринчи марта, биринчидан, олдин.
НУШИРВОН, АНУШИРВОН **نوشیروان، انوشیروان**
а. Эроннинг адолатли машҳур шоҳи.
НУШОДИР **نوشادر** *ф.* Навшадир, навшадил.
НУШУР **نشور** *а.* Диний эътиқодга кўра ўлгандан кейин тирилиш.

- НУҚАБО **نقبا** *a.* [бирл. нақиб **نقيب**] қ. Нақиб **نقبه**
- НУҚАТ **نقط** *a.* 1. Нуқта; 2. Хол, доғ; 3. Араб алифбесида **ج، ث، ت** каби ҳарфларга қўйиладиган белги, (*рус.* точка).
- НУҚЛ **نقل** *Май* ичганда ейиладиган ширинлик, мева ва бошқа хил емак (газак, закуска).
- НУҚРА **نقره** *ф.* Кумуш.
- НУҚРАФОМ **نقره فام** *ф.* Кумушранг.
- НУҚС **نقص** *a., қ.* Нуқсон **نقصان**
- НУҚСОН **نقصان** *a., қ.* Камчилик, етишмовчилик.
- НУҚТА **نقطه** *қ.* Нуқат **نقط** Нуқтаи мавҳум — Ҳаёлдаги нуқта, фаразий нуқта; Нуқтаи мушк — *маж.* Қора хол; Нуқтаи сулсий — «Сулс» хатидаги нуқта; Нуқтаи зонд — Ортиқча нуқта.
- НУҚТАГОҲ **نقطه گاه** *a.-ф.* Бирор нарсанинг қоқ ўртаси, марказ.
- НУҚУД **نقود** *a.* [бирл. Нақд **نقد**] қ. Нақд **نقد**
- НУҚУШ **نقوش** *a.* Нақшлар [бирл. Нақш **نقش**] қ. Нақш. **نقش**
- НУҲ **نه** 1. Тўққиз; Нуҳ тоқ — тўққиз тумбаз; 2. *маж.* Осмон.
- НУҲ **نوح** II *a.* Узоқ умр кўрган деб фараз қилинадиган пайғамбар номи.
- НУҲО **نها** *a.* Ақллар.
- НУҲУСАТ **نحوست** *a.* Наҳслик, шумлик; бахтсизлик.
- НУҲУФАТ **نہفت** *ф., қ.* Нуҳуфта **نہفته**
- НУҲУФТА **نہفته** *ф.* Яширин, махфий сир, беркитилган.
- НУГ, НАВГ **نوک** *ф.* Бирор нарсанинг (чунончи қалам тиғи ва игнанинг) учи; Нўги хома — Қаламнинг учи; Нўги мужгон — Қиприкнинг учи.
- НУШ **نوش** I *ф.* 1. Тотли, ширин таъм, чучук; 2. Асал, бол; Нўши лаб — Лаб ширинлиги; Нўши ҳаёт — Ҳаёт боли, ҳаёт лаззати.
- НУШ **نوش** II *ф.* Сўз бирикмасида келиб, ичувчи маъносини билдиради; Боданўш — Май ичувчи; Нўш айламак, -этмак — Ичмоқ.

НУШДОРУ نوشدارو *ф.* 1. Тарёк; 2. Захарни қайтарувчи дори; 3. Бир хил шароб; 4. Ширин, мазали, маъжун [қ. Маъжун معجون]:

Лабинг нўшдорусдин не оснғ,
Мен ўлдум чу хуноби ҳижрон чекиб. (F. C.)

НУШИН نوشين *ф.* Ширин, тотли, мазали; ёқимли;
Нўшин лаб— Тотли лаб, сўзи ширин.

НУШОНУШ نوشانوش *ф.* Устма-уст ичиш, сурункасига ичиш.

НУШХАНД نوشخاند *ф.* Чиройли кулиш, ширин кулги, жилмайиб кулиш:

Неча ул шўх элга нўшханду лоба қилмоқдин.
Ёғимни ҳой-ҳай айлай, ичимни лоғ лоғ ўртай. (H. Ш.)

О — Т

О Ё Ундов: Э, эй. О йигит— Эй йигит:
Йўлунг узра ҳам гадомен, ҳам қори, ҳам хаста ҳол,
Бир боқиб ўт ҳолима ҳуснунг закоти, о йигит (Ф. К.).
Сўз охирида йо **й** тарзида келади: Навойийо! —
Э Навойй.

ОБ **Об** *ф.* Сув; **Оби оташ ранг**— *маж.* Май, мусаллас
(*айн.* ўт рангидаги сув, қизил сув):

Даҳр исснғ, совуғидин гар фароғат истасанг,
Оби оташ рангни қўйма иликдин ёзу қиш. (Б. В.)

Оби ҳаёт, оби ҳайвон, оби зиндагоний— Мифга кўра ичган кимса ўлмай, абадий яшайди деб ҳисобланган сув, тириклик суви, ҳаёт суви. Бу сув қандайдир бир чашмадан чиқади деб фараз этилганидан **чашмайи ҳайвон** ҳамда гўё бу чашма сувига Хизр пайғамбар муяссар бўлган дейлиб, *Хизр суйи* деб ҳам юри-тилади:

Лаъли лабингда тер бўлуб *оби ҳаёт* қатраси,
Ёки *Хизр суйи* лабинг қатра бўлуб ҳубоб анга.
(H. Ш.)

ОБГИНА آبگينه *ф.* 1. Шиша идиш; 2. Сув олинадиган жой, сувог.

ОБГИР **آبگیر** *ф.* 1. Ҳовуз, ҳавза; ҳовузча; 2. Сув олин-
надиган жой, сувот:

Ариғким, *обгирин* ҳанжар айлаб
Совуғ оғзи лиъобин санжар айлаб. (*Ф. Ш.*)

ОБГУН **آبگون** *ф.* Кўкимтир ранг; **Пардаи обгун**—
маж. Осмон манзараси; **Чархи обгун** *маж.* Осмон,
фалак.

ОБДОН **آبدان** *ф., қ.* Ободон; **Обдон қоғаз**— Яхши
нав қоғоз, тиниқ қоғоз.

ОБДОР **آبدار** *ф.* 1. Серсув; 2. *маж.* Тиниқ; соф; ял-
тироқ; **Лаъли обдор**—1) Тиниқ, порлоқ лаъл, то-
за лаъл; 2) *маж.* Севгилининг лаби; **Обдор нукта**—
Очиқ, равшан ва ҳикматли сўз ва фикр.

ОБИД, ОБИДА **عابد، عابده** *а.* Ибодат қилувчи; **Оби-**
даи асан — Бутга топинувчи.

ОБИДФИРИБ **عابدفريب** *а.-ф.* Тақводор ва намозхон
кишини алдовчи.

ОБИЙ **آبى** I *ф.* Беҳи; **Шарбати обий** — Беҳи шарбати.

ОБИЙ **آبى** II 1. Сув тегиб ҳўлланган; 2. *кўчма.* Хи-
жолат чекиш; терга ботиш:

Не сўздаки саъй ошкоро қилиб,
Чу хасм ўлди *обий* мадоро қилиб. (*С. И.*)

ОБИЛА **آبله** *ф.* 1. Пўрсилдоқ; бирор асбобни ушлаб
кўп ишлаш орқасида қўлда, шунингдек, кўп юриш
орқасида оёқда пайдо бўладиган қавариқ; 2. Чечак.

ОБИР **عابر** *а.* Утувчи, ўтиб кетувчи, ўткинчи, йўлов-
чи; **Обир айламак**— Утказмоқ, юритмоқ.

ОБКАШ **آبكش** *ф.* 1. Дарахтнинг ёш, сурх новдаси,
хивич; 2. Дарахтнинг сув тортадиган томири:
Обкаш янглиғки, хатлар чекти рўйи зардима. (*Ф. К.*)

ОБНУС **آبنوس** *ф.* 1. Қора тусли қаттиқ ва хушбўй
дарахт; **Тахти обнус** — Обнус ёгочдан ишланган тах-
та; 2. *маж.* Қора тус, қора.

ОБО **آبا** *а.* [*бирл.* аб **آب**] Оталар:

Ҳам *обоси* бу хонадон бандаси,
Ҳам аждоди аждодим афғандаси. (*С. И.*)

ОБОВУ АЖДОД **آبواجداد** Ота-боболар, аждод; Жад-ду обо — Ота-бобо; Етти обо — *кн.* Етти осмон (*айн.* Етти ота).

ОБОДГАР **آبادگر** *ф.* Обод қилувчи; ободлик истовчи, яхшилик кутувчи.

ОБОДОН **آبادان** 1. Обод; фаровон; 2. Ўбдон; **Ободон навкар** — Етик, вазифани яхши бажарадиган навкар:

Мутавалликим, икки *ободон* навкар асрагай. (*В.*)

ОБПОШ **آبپاش** *ф.* Сув сепувчи.

ОБУ РАНГ **آبورنگ** *ф.* Ранг-баранглик; гўзаллик; товланиш.

ОБУ ТОБ **آبوتاب** *ф.* 1. Тобланиш, яшнаш; 2. Етилганлик; тиниқлик, ловиллаб туришлик, тозалик, порлоқлик.

ОБУ ГИЛ **آب گل** *ф.* Сув ва лой; инсон гавдасининг қолипидан киноя.

ОБХУР **آبخور** 1. Сув манбаи, булоқ, қудуқ. 2. *маж.* Насиба, қисмат.

ОБХУРД **آبخورد** *ф.* Сув ичадиган жой, сув олинадиган жой.

ОБХУРИШ **آبخورش** *ф.* Сув ичиладиган жой, сув олинадиган жой.

ОБШОР **آبشار** *ф.* Шалола, шаршарак:

Топиб ақл иртифоининг шумори

Ики минг қори ҳар бир *обшори*. (*Ф. Ш.*)

ОВАР **آور** *ф.* Сўз бирикмасида — келтирадиган, келтирган, келтирувчи маъноларини ифодалайди; **Нукта овар** — 1) Нуктали, чуқур маъноли; 2) Чиройли сўзловчи, яхши жавоб қайтарувчи.

ОВАХ **آوخ** Э воҳ, оҳ-воҳ (ундов сўз).

ОВИЗ **آويز** *ф.* Сўз бирикмасида — осилган, осиглиқ каби маъноларни ифодалайди; **Дастовиз** — 1) Қўлда осилган; 2) Восита; қутулиш воситаси; 3) Совға, ҳадя.

ОВИЗА **آويزه** *ф.* 1. Осилган, осиглиқ, осма; 2. Ҳалқа, исирға; зирак; **Овиза қилмоқ** — Осмоқ, осиб қўймоқ, тақиб қўймоқ.

ОВОН **آوان** *а.* [*бирл. он* **آن**] Вақтлар, замонлар.

ОВРИНМОҚ **آورينماق** 1. Итарилмоқ; 2. Бир нарсага қўл тегизмоқ; 3. Тепинмоқ.
ОВУРТ **آورت** Лунж:

Бижин [Маймун] топса ер то ичига сиғар,
Не қолса *овуртига* борин тиқар. (С. И.)

ОВУЧ **اۈچ** 1. Ҳовуч, кафт, чангал; 2. Чапак; Овуч очмоқ— Ҳовуч очмоқ; Овуч қоқмоқ— Чапак чалмоқ; Овуч хок— (бир) сиқим тупроқ.

ОВУЧЛАМОҚ **اۈچلاماق** Ҳовучламоқ, чангалламоқ.

ОГАҲ **آگه** *ф.* Огоҳ, хабардор.

ОГИН **آگين** *ф.* 1. Тўла, аралаш; 2. Нақшли; Гул огин— Гулдор, безалган.

ОГОҲВАШ **آگاهوش** *ф.* Хабардорсимон, ҳушёрроқ.

ОГОҲВОР **آگاهوار** *ф.* Ҳушёрлик билан.

ОГОҲИЙ **آگاهي** *ф.* Огоҳлик, хабардорлик.

ОДАМ **آدم** *ф.*: Одами хокий— Тупроқдан бунёдга келган инсон.

ОДАМИЕНА **آدميانه** Одамларча, инсонларча.

ОДАМИЙ **آدمي** 1. Одамзод, одам боласи; 2. Одамлик, кишилик, инсоний: Найшакар хамри бўлғойким, бадмастлиғи *одамини* йиллар ўзидин беҳабар қилғой. (С. А.)

ОДАМИЙВАШ **آدميۈش** Одамга ўхшаш, одамсифат, одамшаванда.

ОДИЛ **عادل** *а.* Адолатли, инсофли; Одил ниҳод— Тубдан адолатли.

ОДИНА **آدينه** *ф.* Жума (куни).

ОДОБ **آداب** *а.* [бирл. адаб **آداب**] Юриш-туришдаги яхшилиқлар, хушхулқлилик, хушмуомалалик.

ОДОТ **آادات** *а.* [бирл. одат **آادات**] Одатлар, қўниқиб, сингишиб қолган иш-ҳаракатлар; Хавориқи одот — Одатдан ташқари бўладиган, одатга кирмайдиган ишлар.

ОЁ **آيا** Сўроқ ва таажжубни англатувчи кўмакчи сўз: ёки, балки, эҳтимолки каби маъноларда: Оё, бу сипқорой лафзи мазмунига етканда форсий шеърда не илож қилғойлар? (М. Л.)

- ОЕЛҒУ **ايالغو** қ. Аёлғу **ايالغو**
- ОЕМОН, АЯМАН **آيماڭ، آيماڭ** Аямайман.
- ОЕН **آيان** Келувчи; Оён бұлмоқ— Келмоқ.
- ОЕТ **آيات** а. [бирл. оят **آيت**] 1. Нишоналар, белгилар; 2. Қуръон жумлалари; Оёти мубин— Баён этувчи оятлар; Оёти шифо— Шифобахш оятлар.
- ОЖ **عاج** а. 1. Фил тиши; фил суяги; 2. маж. Оқ, равшан, ёруғ; Ож ұлмоқ— Равшан бұлмоқ.
- ОЖИРҒОНМОҚ **آجرغانماق** Ижирғанмоқ.
- ОЖИР, ОЖУР **آجر** ф. Гишт.
- ОЖУР **آجور** қ. Ожир **آجر**
- ОЖУЗ, АЖУЗ, УЧУЗ **اوجوز، اجوز** Арзон.
- ОЗ **آز** I Кўп эмас, кам.
- ОЗ **آز** II 1. Очкўзлик, ҳарислик; 2. Берилганлик.
- ОЗ **آز** III Озмоқ (адашмоқ, ориқламоқ) феълининг ўзаги.
- ОЗАР **آذر** ф. 1. Ұт, олов; 2. Қавс ойининг бошқа бир номи.
- ОЗАРМ **آزم** ф. 1. Шарм, ҳаё, уят; 2. Меҳр-муҳаббат, шафқат, меҳрибонлик; 3. Ғазаб.
- ОЗАРПАРАСТ **آزپرست** ф. Ұтпараст, ўтга чўқинувчи.
- ОЗИМ **عازم** а. 1. Бирор ишни бажаришга қасд, ният қилувчи 2. Юрувчи, кетувчи, сафарга чиқувчи; **Озим бұлмоқ**— Кетмоқ, жўнаб кетмоқ, сафарга йўл олмақ; **Озими дашти одам**— Йўқлик чўлига жўнаш.
- ОЗИТМОҚ **آزيتماق** Йўқотиб қўймоқ, адаштирмақ.
- ОЗИҚМОҚ **آزيقماق** Адашмоқ, йўлдан тоймоқ.
- ОЗМОЙИШ **آزمایش** ф. Синаш, имтиҳон; **Озмойиш айламоқ**,-қилмоқ— Синаб, имтиҳон қилиб кўрмоқ.
- ОЗМУН **آزمون** Синаш, имтиҳон [қ. **Озмойиш آزمایش**].
- ОЗМУНЛУҚ **آزمونلوق** Синашлик.
- ОЗОДА **آزاده** ф. 1. Озод, эркин; 2. Тўғри, айбсиз; 3. Ғамсиз, ташвишсиз; шод; **Озода сарв**— Тик ўсган, барваста сарв; маж. Тик, қадди қомати келишган севгили.
- ОЗОДАВАШ **آزاده‌وشی** ф. Озода сифат, эркин, кўнгли ҳеч нарсага мойил бўлмаган; соф кўнги, покиза.

- ОЗОДАКИШ **آزاده كيش** *ф.* Нозик табиатли.
- ОЗОДАЛИҒ **آزاده ليغ** 1. Эркинлик, халослик; 2. Пожизалик, тозалик.
- ОЗГУН **آزغون** Қайтган, кўнгли қолган:
 Васи кўйидин Навоий кўнгли озди, эй рафиқ,
 Кўрмадук ҳаргиз ул аҳли ишқнинг *озғунидек.*
 (Ф. К.)
- ОЗУРДА **آزرده** *ф.* Озор чеккан, ранжиган; Озурда дил— Дили ранжиган.
- ОЗГУРМОҚ **آزغورماق** Адаштирмоқ, йўлдан чиқармоқ.
- ОЙ ЗАВРАҒИ **آي زورقي** Эгилган қайиққа ўхшаш, ингичка ярим ой шакли.
- ОЙИЛДУРМОҚ **آيئلورماق** 1. Айрилтирмоқ; 2. Ҳушёр қилмоқ, ҳушига келтирмоқ (мастликдан):
 Масти ишқ ўлмиш Навоий, бермагил панд, эй ҳаким-Ким, магар соқий *ойилдурғой* бу майнинг беҳудин.
 (Б. В.)
- ОЙИЛМОҚ, АЙИЛМОҚ **آيئلماق** Ҳушёрланмоқ, ҳушга келмоқ, ўзига келмоқ, тузалмоқ.
- ОЙИН **آيين** *ф.* 1. Расм, одат, қилиқ, равиш; тарз, тартиб, усул; маросим; 2. Ўхшаш, монанд; Гавҳар ойин— Гавҳар монанд, гавҳарга ўхшаш; Ойна ойин— Ойнага ўхшаш; Ойини вифоқ— Муҳаббат, бирикиш; Ойини фасоҳат— Фасоҳат равиши, фасиҳлик, софлик тартиби; Ойини дод— Адолат расми; Ойини фано— Фонийлик тарзи; Ойини қатлу кин— Уриш, ўлдириш одати; Ойини ҳарб— Уруш тартиби.
- ОЙИНАГУН **آيينه گون** *ф.* Ойнаранг, ойнадай ялтироқ, тиниқ.
- ОЙИНАДОР **آيينه دار** *ф.* Ойна сақловчи, ойна тутувчи.
- ОЙИНАҚИРДОР **آيينه كردار** *ф., қ.* Ойнасон **آيينه سان**
- ОЙИНАСОН **آيينه سان** *ф.* Ойнадай, тиниқ.
- ОЙИНАФОМ **آيينه فام** *ф., қ.* Ойнагун **آيينه گون**
- ОЙИРМОН **آييرمان** *ф.* Айирмайман:
Ойирмон сочинг бандидин мен кўнгулни (Навоий).
- ОЙИРДУК **آييردوك** Айирсин.
- ОЙИҚМОҚ **آييقماق** 1. Ҳайиқмоқ; 2. Ҳушёр тортмоқ.

ОЙРУ **آيرو** Айрим, ўзга, бўлак, жудо; **Сендин ойру**—

Сендан бошқа, сенсиз.

ОЙТМОН **آيتمان** Айтмайман.

ОЛ **آل** I **Хузур**, олд томон; рўпара, қарши; чекка, пешона; **Оллида**, олида — Олдида; **Оллиға** — Олдига.

ОЛ **آل** II *a.* Қизил, қизил тус:

Жоним лабинг шаҳиди эканга тонуқ дурур.

Ҳар ол ришта қонға бўёлгон кафан аро. (*F. C.*)

Бодаи ол — Қизил май; **Ҳуллайи ол** — Қизил кийим;

Ол этмак, -айламак — Қизил қилмоқ, қизартмоқ:

Қон ёш ила оразини ол этиб,

Юзида кўз мардумини хол этиб. (*Ҳ. А.*)

ОЛ **آل** III *a.* Ҳийла, фириб:

Наргисинг афсуну гулбаргинг такаллум айлади,

Ақлу кул топти фириб ул макру *олингни* кўруб. (*Ф. К.*)

ОЛ **آل** IV *a.* Оила, хонадон, қариндош-уруғ; **Оли** або— **Оли набий** ва **Оли расул**— **Пайғамбар оиласи**; **Муҳаммад пайғамбар**, унинг қизи **Фотима**, куёви **ҳазрат Али**, унинг ўғиллари **Ҳасан** ва **Ҳусанлар** кўзда тугилади; **Оли асҳоб** — Саҳоба оилалари, авлодлари.

ОЛАМ **عالم** *a.* Олам, дунё.

ОЛАМАФРУЗ **عالم افروز** *a.-ф.* Дунёни ёритувчи.

ОЛАМГАРД **عالم كرد** *a.-ф.* Дунёкезар, тезюрар, чопқир.

ОЛАМГАРДЛИК **عالم كردليک** Дунёкезарлик, тезюрарлик, чопқирлик.

ОЛАМГИР **عالم گير** *a.-ф.* Дунёни фатҳ қилган, жаҳонгир.

ОЛАМИ ҚУБРО **عالم کبرا** *a.* 1. Улуғ олам, бутун борлиқ, коинот; макрокосм; 2. Юрак, дил.

ОЛАМОРО **عالم آرا** *a.-ф.* Оламни безовчи, дунё безаги.

ОЛАМОРОЙ **عالم آراي** *a.-ф.* қ. **Оламоро** **عالم آرا**

ОЛАМПАНОҲ **عالم پناه** *а.-ф.* Оламнинг (оламдаги кишилар ва мамлакатларнинг) паноҳи, олам кишилари сиғинадиган ери (подшоҳ).

ОЛАМСУЗ **عالم سوز** *а.-ф.* Жаҳонни ўртовчи.

ОЛАМТОБ **عالم تاب** *а.-ф.* Дунёни ёритувчи, оламга тоб берувчи.

ОЛАПАКА, АЛАПАҚА **اله پکه، آله پکه** Ўрдакнинг бир тури.

ОЛАМФУРУЗ **عالم فروز** *а.-ф. қ.* Оламафруз **عالم افروز**

ОЛДОРМОҚ **آلداراماق** Довдирамоқ, эсанкирамоқ, шошиб қолмоқ, галдиракламоқ:

Бир қадаҳ берсалар, ваҳ, ғояти ифлосдин,

Неча лаъли қиймати топқон гадодек *олдорой.* (F. C.)

Телба андоғки, парий жилвасидин *олдорғой.* (F. C.)

ОЛДОРОТМОҚ **آلداراتماق** Довдиратмоқ, эсанкиратмоқ, шошилтириб қўймоқ, галдиратмоқ.

ОЛИЙ **عالی** *а.* 1. Юксак, юқори, баланд; 2. Яхши; **Олий буруж**— Баланд буржлар (чўққилар); осмон; **Олий даргоҳ**— Юқори даражали; қаср, сарой; **Олий макон**— Юқори мартабали; **Олий ҳасаб**— Юксак фазилатли; **Олий сифот**— Юқори хусусиятли; **Олий шон**— Юксак даражали; энг қадрли; **Фармони олий шон**— Олий ва муътабар фармон, подшоҳлик фармони; **Олий мақом**— Юксак ўринли; **Олий ниҳод**— Зоти юксак; **Олий жоҳ**— Олий даражали, улуғ, юқори мартабали; **Олий нажод**— Юқори насабли, юқори зотли.

ОЛИМ **عالم** *а.* [кўпл. уламо **علما**] Юқори илмий савия эгаси, билагон, илмни яхши биладиган.

ОЛИМУЛ-ҒАЙБ **عالم الغيب** *а.* Ғайб сирларини билувчи; *маж.* Худо.

ОЛИН **آلين** Манғлай, пешона.

ОЛИФТА **آلفته** *ф., қ.* Олуфта.

ОЛИЯ **عالیه** *ф.* Юксак, улуғ, буюк (хотин жинси).

ОЛМАБОШ, АЛМАБОШ **آلمه باش، آلمه باش** Ўрдакнинг бир тури (нырок краноносый *Netta rufina*).

ОЛЛОҲ-ОЛЛОҲ **الله الله** *а.* Худо-худо (таажуб, ҳайронликни ифодалаш учун ишлатилади: Е худо! Эй тангримей! каби).

- ОЛОЪ **آلا** а. Нозу неъматлар, емак-ичмаклар, маишат учун керакли нарсалар.
- ОЛО, ОЛОЙ **آلا، آلاي** Булғатувчи, буловчи, бўяган; **Май олой**— Май юққан, май аралаш; **Чехра олой**— Юз бўёвчи, қаллоб.
- ОЛОИИШ **آلايش** ф. Булғанч, кирлик, чиркинлик, ифлослик.
- ОЛОНГ **آلانگ** Тепалик, адир, довон; паст-баландлик: Қатъ қилғунча риё дашти аро юз минг *олонг*, (Ф. К.)
- ОЛОТ **آلات** а. [бирл. олат **آلت**] Асбоблар, қуроллар, яроқлар; **Чини олот** — Чинни идишлар.
- ОЛОЧУҒ, ОЛОЧУҚ **آلاچوغ، آلاچوق** Чайла, капа, уя.
- ОЛОҚМОҚ **آلاقماق** Тор-мор бўлмоқ, барбод бўлмоқ, бузилмоқ.
- ОЛ ТАМҒО **آل تماغا** Қизил тамға, хон ёрликларига босиладиган тамға.
- ОЛТОЙИ **آلتايي، آلتايي** Қизил тулки, олтой тулкиси ва унинг терисидан ишланган пўстин:
- Қизил гул тоби йўқ ончоки симоб
Йўқ олтойича ёнғон шўблаға тоб. (Ф. Ш.)
- ОЛТУН ВАРАҚ **آلتون ورق** Қошлик (хол ва қошга суринладиган бир хил қора бўёқ).
- ОЛТУНЛУҒ ЧИБИН **آلتونلۇغ چيبين** Тилла чивин, ялтироқ чивин.
- ОЛУД **آلود** ф. Сўз бирикмасида аралаш, буланган, булғонч теккан каби маъноларни англатади; **Заҳролуд**— Заҳар аралашган, заҳар қўшилган, заҳарли; **Май-олуд**— Май аралаш, май юққан; май теккан; **Хоболуд**— Уйқу босган, уйқусираган, уйқу аралаш.
- ОЛУДА **آلوده** ф. Буланган, булғонч, ифлос; **Олуда доман** — Ифлос, ярамас; номуссиз, бузуқ (*айн.* этаги булғонган).
- ОЛУДАЛИҚ **آلودهليق** Ифлослик, булғонганлик, бузуқлик.
- ОЛУФТА **آلفته** ф. 1. Берилган; ошиқ; ҳайрон; 2. Парвосиз, нозик табиат, сатанг.
- ОЛУФТАВОР **آلفتهوار** ф. Олифталарча, олифталик билан иш тутувчи.

ОЛҒИНЧИ **آلغينچى** Тўпловчи, йиғувчи.

ОМ **عام** *a.* Омма, кўпчилик, умумий (хос **خاص** нинг қаршиси); **Ом бўлмоқ** — Умумий бўлмоқ, кўпчиликка ёйилмоқ; **Бори ом** — Умумий рухсат, умумий қабул [қ. **Бор бар** V].

ОМИЗ **آمиз** *ф.* Сўз бирикмасида «аралаш, қоришган, қоришиқ, ...ли, ...дор» маъноларини ифодалайди; **Ранг омиз** — Рангдор, лорлоқ; **Хун омиз** — Қонли, қонга қоришган, қон аралаш.

ОМИЗИШ **آمизش** *ф.* Аралашиш, бориш-келиш.

ОМИЛ **عامل** *a.* 1. Амал қилувчи, ишловчи; 2. Амалдор, ҳоким.

ОМИР **امر** *a.* Амр этувчи, буюрувчи; ҳукмдор:

Қайси *омирни* чу ишқ этти забун,
Зойил этти ишқ аро ақлин жунун. (Л. Т.)

ОМИХТА **آميخته** *ф.* Аралаш, аралаштирилган, қориштирилган.

ОМИРЗИШ, ОМУРЗИШ **آمزش** *ф.* Гуноҳни кечиш, кечириш, афв этиш.

ОМИН **آمين** *a.* «Дуомизни қабул қил» мазмунидаги дуо ибораси.

ОМОДА **آماده** *ф.* Тайёр, тайёрланган; **Омода аймак**, -эткак, қилмоқ — Тайёрламоқ, ҳозирламоқ; **Омода тутмоқ** — Тайёр ҳолда тутмоқ, тўлдирмоқ, ўрнига қўймоқ.

ОМОЛ **آمال** *a.* [бирл. амал **امل**] Умидлар, тилаклар, истаклар.

ОМОЧ **آماج** I *ф.* Нишона, қора (ўқ отиб машқ қилиш учун қўйилган қора, нишон тахтаси); **Омоч аймак** — Мўлжалламоқ, нишонга олмоқ, қорага олмоқ.

ОМОЧ **آماج** II Ер ҳайдайдиган маълум асбоб.

ОМОЧХОНА **آماجخانه** *ф.* Ўқ отиладиган жой, машқ жойи.

ОМРОҒ, АМРАҚ **امرغ، امرق** Яқин, улфат.

ОМУ **آمو** Амударё.

ОМУДА **آموده** *ф.* 1. Тўла, тўлатилган; 2. Безатилган; илга тизилган (лаъл ва гавҳар ҳақида).

ОМУЗ **آموز** *ф.* Сўз бирикмасида келиб, «ўрганувчи, билувчи, биларман, олувчи» маъноларини ифодалайди; Илмомуз— Билим олувчи; илм ўргатувчи.

ОМУЗГОР **آموزگار** *ф.* 1. Ургатувчи:

Ҳар неким кўрди отомдин рўзгор,
Ҳам они бўлди менга *омузгор.* (*Л. Т.*)

2. Тажрибакор, билимдон.

ОМУРЗИШ **آمورزش** *ф. қ.* Омирзиш **آمزش**

ОН **آن** *ф.* Вақт, пайт, лаҳза, дам; Бир он — Бир дам.

ОНГДИМОҚ, АНГДИМОҚ **آنکديماق, آنکديماق** Тингламоқ, пойламоқ.

ОНГДИБОН **آنکديبان** Тасодифан; қўққисдан.

ОНГМОҚ **آنکماق** Англамоқ, фаҳмламоқ, тушунмоқ.

ОНДИМОҚ **آنديماق** *қ.* Онгдимоқ **آنکديماق**

ОРАЗ **عارض** *а.* Юз, бет, чеҳра:

*Оразин ёпқоч кўзумдин сочилур ҳар лаҳза ёш,
Уйлаким, пайдо бўлур юлдуз ниҳон бўлғоч қуёш.*
(*F. C.*)

Оташин ораз — Утли чеҳра, қип-қизил юз, гўзал юз.

ОРАМИДА **آرميده** *ф.* Тинч, ором олган; Орамида бўлмоқ— Тинчланмоқ, ором олмақ.

ОРАНЖ, ОРИНЖ **آرنج** Тирсак ва унинг юқориси.

ОРД **آرد** Орқа, орт, кет.

ОРДИЧА **آردیچه** Кетича, орқасидан, ортидан; Орди-ча бормоқ— Орқасидан бормоқ.

ОРЗУ **آرزو** *ф.* 1. Истак, хоҳиш; 2. Ҳавас, майл; Орзу этмак, қилмоқ— 1) истамоқ, хоҳламоқ; 2) ҳавас этмоқ, майл этмоқ.

ОРЗУДОРИЙ **آرزوداری** *ф.* Ашула, куй номи.

ОРЗУХОҲ **آرزوخواه** *ф.* Орзу қилувчи, хоҳловчи, умидвор.

ОРИ **آری** *ф.* Тўғри. рост, шубҳасиз.

ОРИ-ОРИ **آری آری** *ф.* Рост-рост, албатта, бали; шундай.

- ОРИЗ** **عارض** *a.* Табиий бұлмаган, кейиндан пайдо бұлган, сўнгдан ёпишган, юз берган, ҳосил бұлган; **Ориз бұлмоқ, ўлмоқ** — Юз бермоқ, пайдо бұлмоқ, кўринмоқ.
- ОРИЗА** **عارضه** *a.* [кўпл. Авориз **عوارض**] Ҳодиса; бахтсиз ҳодиса; хасталик; **Ориза даст бермак** — Ҳодиса юз бермоқ.
- ОРИЙ** **ارى** *a.* 1. Яланғоч; 2. Бўш, холи; тоза, тиниқ; **Орий ўлмоқ** — Холи бұлмоқ; бўшалмоқ; **Орий қилмоқ** — Тозаламоқ; **Орий этмак** — Халос қилмоқ.
- ОРИЛМОҚ** **آريلماق** Аримоқ, халос бұлмоқ, тозаланмоқ.
- ОРИМОҚ** **آريماق** қ. Аримақ **اريماق**
- ОРИТМОҚ** **آريتماق** Кетказмоқ, пок қилмоқ, тозаламоқ.
- ОРИФ** **عارف** *a.* Билувчи, танувчи, маърифатли, доно; **Орифи комил** — Тўлиқ, мукаммал билувчи (маърифатли).
- ОРИЯТ** **عاريت** *a.* Бирор нарсани вақтинча олиш; **Орият истамак** — Вақтинча олишни истамоқ; **Орият давлат** — Вақтинча (қўлдан-қўлга ўтадиган) бойлиқ.
- ОРИҒ** **آريغ** I қ. Ариғ **اريج**
- ОРИҒ** **آريغ** II Арриқ, озғин.
- ОРИҒСИЗЛИҚ** **آريغسىزلىق** Нопоклик.
- ОРО** **آرا** I *ф.* Безаган, зийнатлаган, қиздирган, шодлантирган; Кўпинча сўз бирикмасида келиб, кўнгидагича маъноларни ифодалайди: **Дилоро** — Кўнгилини шодлантирувчи, севгили; **Жилваоро** — Чиройли жилвалар қилувчи; **Мажлисоро** — Мажлисни безовчи, мажлисни қизитувчи; **Оро айламак** — Безамоқ, зийнатламоқ; **Оламоро** — Дунё безаги; **Худоролиғ** — Мағрурлик, шуҳратпарастлик.
- ОРО, ОРА, АРО** **آرا، آرا** II Ора, ўрталик, мобайн; **Ороларида** — Ўрталарида; **Шул арода** — Шу ўртада, шу муҳлат ичида; **Ароға кирмак** — Восита бұлмоқ.
- ОРОЙИШ** **آرايش** *ф.* Безак, зийнат, пардоз; **Оройиш қилмоқ, кўргузмак** — Тартиб бермоқ; безамоқ, пардозламоқ, зийнатламоқ; **Оройиш топмоқ** — 1) Зийнатланмоқ, безалмоқ; 2) Тартиб берилмоқ, таҳрир этилмоқ.

- ОРОМ **آرام** *ф.* 1. Тиниш, сукун топиш, қарор; 2. Роҳат, истироҳат, ҳузур; 3. Ўлтириб қолиш, бир жойда туриб, истиқомат этиб қолиш; **Ором олмоқ**— Тинмоқ, бир жойда тиниб қолмоқ, истироҳат қилмоқ.
- ОРОМГИР **آرامگیر** *ф.* 1. Тинчланувчи, ором олувчи; 2. Жойланган, ўрнашган.
- ОРОМЕБ **آرامیاب** *ф.* Ором олувчи, ором олган, тинчланган.
- ОРОМГОҲ **آرامگاه** *ф.* Тинчланадиган, роҳатланадиган жой; ётоқхона.
- ОРОМЖУЙ **آرامجوی** *ф.* Тинчлик изловчи; тинч жой қидирувчи; ўз тинчлигини истовчи.
- ОРОМИШ **آرامش** *ф.* Тинчлик, тинчиш.
- ОРОСТА, ОРОСТ **آراسته، آراست** *ф.* Безалган, зийнатланган, ясатиғли, тартибли.
- ОРОСТАЛИҚ **آراستہلیق** Обод ва тартиблилик, саранжомлик; безанганлик.
- ОРТИЛМОҚ **آرتیلماق** Минмоқ:

Югурур ҳар кирпигимга *ортилиб* бир қатра ёш
Шўх ёшлардекки, ўйнарлар чубуқ маркаб қилиб.
(F. C.)

- ОРТИНМОҚ, ОРТОНМОҚ **آرتینماق، آرتانماق** Ошмоқ, ошиб ўтмоқ, тирмашмоқ, тирмашиб чиқмоқ, ортилмоқ.
- ОРТОНМОҚ **آرتانماق** *қ.* Ортинмоқ **آرتینماق**
- ОРТУҚСИ **آرتوقسی** Ортиқча; кўп, зиёда.
- ОРТУҚСИЛИҒ **آرتوقسیلیغ** Ортиқчалик, устунлик, кўплик:

Чу ҳақдин эди келди поку силиғ,
Қаю биргаким, бўлди *ортуқсилиғ*. (С. И.)

- ОРУҚ **آروق** 1. Покиза, тоза; 2. Озғин, эти қочган;
3. Қам:

Заъфи кўпдуктин Навойнинг кам ўлмас, ноласи,
Не мунофийдур фиғон булбулға бўлмоғлиқ *оруқ*.
(Б. В.)

ОРҚА ХАТИ **آرقه خطی** Аррапушт, кишининг умуртқа усти.

ОРҒОДОМОҚ, АРҒАДОМОҚ **آرغاداماق، آرغاداماق**
Алдамоқ, овутмоқ; ҳийла қилмоқ.

ОС **آس** Жуни оқ ва юмшоқ бир ҳайвон ва унинг терисидан ишланган пўстин.

ОСИБ, ОСИЙБ **آسيب** *ф.* Зиён, зарар; мусибат; офат, кулфат, тинчсизлик; **Осиби замон**— Замона кулфатлари, замона кишилари томонидан етган мусибат.

ОСИЙ **عاصی** *а.* Гуноҳкор, гумроҳ, исёнчи; **Осий уммат**— Гуноҳкор қавм; **Осийу обий**— Гуноҳкор ва мункир.

ОСИҒ, АСИҒ **آسيغ، آسيغ** Фойда, нафъ.

ОСМОН **آسمان** *ф.*: **Осмоний кутуб**— Кўкдан инган китоблар; **Осмоний тўрт дафтар**— Кўкдан инган тўрт китоб (Забур, Таврот, Инжил ва Қуръон аталган китоблар).

ОСМОНДАВ **آسمان دو** *ф.* Кўккачопар, кўкда кезувчи.

ОСО **آسا** *ф.* Сўзга қўшилиб: 1. Тинчитувчи, роҳатлантирувчи, роҳатли; 2. Каби, ўхшаш, сингари маъноларни ифодалайди; **Дарё осо**— Дарё каби, жуда кўл; **Қатра осо**— Қатрадек, жуда оз:

[Ардашернинг сахийлиги ҳақида:]

Ўзидин элга дарё — қатра *осо*,

Вале элдин ўзига қатра — дарё *осо*. (С. А.)

Дил осо— Кўнгил роҳати; **Равон осо**— Жон каби, жондек.

ОСОЙИШ **آسايش** *ф.* Тинчлик, ором, фароғат, роҳат; **Осойиш топмоқ**— Тинчланмоқ, ором, фароғат топмоқ; роҳатланмоқ.

ОСОР **آسار** *а.* [бирл. асар **آثر**] Асарлар, нишонлар, белгилар; **Субҳ осор**— Тонгга ўхшаш; ёруғ; **Субҳ осор қилмоқ**— Тонгдай ёритмоқ; **Насими қудсий осор**— Тоза, беғубор шамол, сахар чоғи шамоли:

Лутф айлабон, эй насими қудсий *осор*,

Бир қотло фано гулшанига айла гузор. (С. А.)

- ОСРУ **آسرو** қ. Асру **اسرو**
- ОСТАР **آستر** ф. Қийимнинг ички томони, астар.
- ОСТИН **آستين** Енг, кийим енги.
- ОСТОН **آستان** ф. 1. Остона, бўсаға; 2. Сарой; 3. Бирор кишининг ҳузури; **Остонбўс**— Остона ўпиш, хизматкорлик; **Остони қабул**— Қабул жойи, ҳамма-ни қабул қилинадиган жой.
- ОСУДА **آسوده** ф. Тинч, тинчланган; **Осуда хотир**— Кўнгли тинч, ташвишсиз, хотиржам.
- ОСУДАЛИҚ **آسوده ليق** Тинчлик, хотиржамлик.
- ОТАБЕК, АТОБЕК **آتابيك، اتابيك** Отахон, тарбиячи.
- ОТАР-ТУТАР **آتار توتار** 1. Ўқ отиш, мерганлик; 2. Чаққонлик.
- ОТАШ **آتش** ф. Ўт, олов; **Оташ парча**— Ўт парчаси, учқун.
- ОТАШАНГИЗ **آتش انگيز** ф. Ўт қўзғатувчи, алангали.
- ОТАШБОР **آتشبار** ф. Ўт ёғдирувчи, алангалантирувчи.
- ОТАШГАҲ **آتشگاه** ф., қ. Оташгоҳ. **آتشگاه**
- ОТАШГУН **آتشگون** ф. Оловранг, оловга ўхшаш, чўғдай.
- ОТАШГОҲ **آتشگاه** ф. 1. Ўтхона, ўчоқ; 2. Ўтга топнувчилар, оташпарастлар ибодатхонаси.
- ОТАШДОН **آتشدان** ф. Ўтхона, манқал, кўра.
- ОТАШДОНЛИФ **آتشدانليغ** Куйдириш, ёндириш.
- ОТАШЗАДА **آتشزده** ф. Ўт кетган, ўт тушган, ўртанган.
- ОТАШИН **آتشين** ф. 1. Ўтли, алангали, ёлқинли; 2. Ўтдай қизил; **Оташин вард**— Қип-қизил гул; олов рангли гул; **Оташин лаъл, лаъли оташин**— Қип-қизил лаъл:

Оташин лаълики, тожи хусраванро зевараст,
Ахгари баҳри хаёли хом пухтан дар сарат. (Т. Аф.)

Оташин ораз, Оташин узор — Қизил юз; **Лаъли оташин этмак** — Қиздирмоқ, қизартирмоқ:

Кўмурни ўтга солиб *лаъли оташин этсанг*.
Натижа бўлғой анга қойда тушса куйдурмак. (Ғ. С.)

ОТАШКАДА **آتشكده** *ф.* Ўтга топинузчилар ибодатхонаси.

ОТАШҚОРЛИҒ **آتشكارليغ** 1. Ўт ишлатиш, ўтда қиздириш; ўт ёқиш; 2. Темирчилик.

ОТАШНОҚ **آتش ناک** *ф.* Ўтли, ёлқинли, қизгин; **Лаъли оташнок** — Қип-қизил чўғдай лаъл тоши; *маж.* 1) севгилининг лаби; 2) қизил май; **Оташнок ишқ** — Қизгин муҳаббат.

ОТАШОЛУД **آتش آلود** *ф.* Ўтли, ёлқинли, қизгин.

ОТАШПАРАСТ **آتش پرست** *ф.* Ўтга топинувчи.

ОТАШПОРА **آتش پاره** *ф.* Ўт парча; *маж.* қизиққон ва қизил юз севгили.

ОТАШРЕЗ **آتش ريز** *ф.* Ўт солувчи, куйдирувчи, ёндирувчи.

ОТАШРЕЗА **آتش ريزه** *ф.* Майда ўт, чўғ, учқун.

ОТАШФИГАН **آتش فگن** *ф.* Ўт солувчи, қақшатувчи.

ОТАШФИШОНЛИҚ **آتش فشانليق** Ўт сочувчилик, ўт сочарлик.

ОТИЛ **عاطل** *а.* 1. Ялқов, бўшанг; 2. Тўхтаб қолган; 3. Ўзини четга тортган.

ОТИФАТ **عاطفت** *а.* [*кўпл.* авотиф **عواطف**] Меҳрибонлик, шафқат, мурувват.

ОТИҚМОҚ **آتقماق** Номи чиқмоқ, машҳур бўлмоқ, шуҳрат қозонмоқ, донг чиқармоқ:

Тиф ила бошима келдингки, бугун қатл ишида,
Хўблар ичра саромадсен, ўлубсен *отиқиб.* (*Ф. К.*)

ОТЛАМОҚ **آتلاماق** Ирғимоқ; ҳатламоқ.

ОТЛАНДУРМОҚ **آتلاندرماق** Отга миндирмоқ.

ОТЛАНМОҚ **آتلانماق** Отга минмоқ, отда сафарга чиқмоқ.

ОФАРИДА **آفريده** *ф.* Яратилган, махлуқ.

ОФАРИН **آفرين** I Яхши, яша, баракалла (ундов).

ОФАРИН **آفرين** II *ф.* Яратувчи, пайдо қилувчи; **Жон офарин** — Жон яратувчи; худо; **Офарини сунъ** — Яратиш санъати.

ОФАРИНИШ **آفرينش** *ф.* Яратилиш, вужудга келиш:

Офаринишдин қилиб инсон ғараз,
Они айлаб халқ ичинда безваз. (Л. Т.)

Офариниш тарҳи — Яратиш режаси.

ОФАТ **آفت** *а.* [кўпл. офот **آفات**] Бало, мусибат; **Офат** англз — Зарар етказувчи, офат қўзғовчи; **Офати** жон — Жонга офат солувчи; *маж.* Ута гўзал маҳбуба.

ОФИЯТ **عافيت** *а.* Соғлиқ, соғайиш, тинчлик; **Офият** аҳли — Соғлом, покиза кишилар.

ОФОТ **آفات** *а.* [бирл. офат **آفت**] Офатлар, бахтсизликлар.

ОФОҚ **آفاق** *а.* [бирл. уфқ **افق**] Уфқлар, дунё; **Арсаи офоқ** — Ер юзи, дунё юзаси.

ОФОҚГАРД **آفاق كرد** *а.-ф.* Дунёни кезувчи, жаҳонгашта.

ОФОҚГИР **آفاق كير** *а.-ф.* Дунёни забт этувчи, жаҳонгир.

ОФОҚСУЗ **آفاق سوز** *а.-ф.* Жаҳонни куйдирувчи, ҳаммани ўртовчи.

ОФТОБ **آفتاب** *ф.:* **Офтоби** ховарий — Шарқ қуёши, қуёш.

ОФТОБРУ **آفتاب رو** *ф.* 1. Қуёшга қараган (томон), офтобруя; 2. Қуёш юзли, қуёшдай гўзал.

ОХИР **آخر** *а.* 1. Сўнг, сўнгги; 2. Битган, тугаган; **Охир** ўлмоқ — Битмоқ, тугамоқ, сўнгига етмоқ; **Охируламр** — Энг охирда, пировардида, оқибатда [кўпл. авохир **اواخر** шаклида: Сўнг замон, ниҳоят маъноларида келади]; **Аввал ва охир** — Ибтидоси ва охири, ҳар вақт; **Аввалину охирин** — қ. **Охирин**.

ОХИРГАҲ **آخر كه** *а.-ф.* Энг кейинги вақт.

ОХИРИН **آخرين** *а.-ф.* Кейингилар; **Аввалину охирин** — Бурунгилар ва кейингилар.

ОХИРУЛ-АМР **آخر الامر** *а.* Энг охирда, иш одоғида:

Охирул-амр ул гуруҳи зордин,
Ранж тортордин сурук афгордин,
Еттилар мақсадга, аммо асру оз ... (Л. Т.)

ОХСУМ, ОҚСУМ, АХСУМ **آخسوم، آقسوم، آخسوم** 1. Маст, бадмаст; 2. Пушаймон; 3. Кек; 4. Ҳамла; 5. Қултум.

ОХСУМЛАМОҚ, ОҚСУМЛАМОҚ, АХСУМЛАМОҚ

آخسوملاماق، آقسولاماق، آخسوملاماق 1. Бадмастлик қилмоқ; 2. Қултум-қултум ичмоқ; 3. Гина сақламоқ; 4. Ҳамла қилмоқ.

- ОХТАЧИ, АХТАЧЇ **اختاچى، آختاچى** Мирохўр; сайис; отбоқар; жиловдор (сарой амалдорларидан бири).
 ОЧУН **آچون** Дунё, жаҳон, олам.
 ОШЕН, ОШЕНА **آشيانه، آشيان** ф. Ин, уя; уй қабати.
 ОШЕНА **آشيانه** ф., қ. Ошён **آشيان**
 ОШИҚНАВОЗ **عاشق نواز** а.-ф. Ошиқни эркалатувчи, шафқат кўрсатувчи.
 ОШИҚПЕША **عاشق پيشه** а.-ф. Берилган ошиқ.
 ОШҚОР **آشكار** ф. Аён, кўриниб турган, зоҳир; **Ошкор айламак** — Кўрсатмоқ, изҳор қилмоқ:

Ошкор айлаб адолат оламин,
 Еб суда мавжуд қурту қуш ғамин. (Л. Т.)

- ОШЛИҚ **آشليق** Ғалла, дон.
 ОШНОВАШ **آشناوش** ф. Ошнонамо, дўст каби.
 ОШНОРУЙ **آشناروى** ф. Кўзтаниш, дўстнамо.
 ОШОМ **آشام** ф. 1. Ейиш, ичиш; 2. Сўзга қўшилганда: ичувчи маъносида келади; **Ошом этмак,-айламак** — Ичмоқ; **Дурд ошом** — Куйқахўр, майнинг сирқиндиси ичувчи.
 ОШУБ **آشوب** ф. Ғавғо, тўполон, ҳаяжон, қўрқув; **Дил ошуб** — Кўнгилга ғавғо солувчи, ҳаяжон солувчи; ёқимли.
 ОШУР, ОШУРО **عاشورا، عاشور** а. Ҳижрий йил ҳисобининг биринчи ойи бўлган муҳаррамнинг ўнинчи кунни (муҳаррам ўрнида *ошур, ошуро ойи* ҳам дейилади).
 ОШУФТА **آشفته** ф. 1. Паришон, тарқоқ, тўзғиган; 2. Берилган, мафтун, ошиқ, шайдо; **Ошуфта дастор** — Салласи чувалган, ўзига эътибор бермовчи; **Ошуфта мизож** — Аҳволи паришон, девона ҳол; **Ошуфта ниҳод** — Паришон табиат, беқарор; **Ошуфта ҳол** — Паришон ҳол.

ОШУФТАХУ **آشفته خو** ф. Паришон табиат, паришон ҳол:

Фонийн девонайн *ошуфтахў*,
 Неча сўз гар сендин этти гуфтигў. (Л. Т.)

- ОШУФТАВАШ **آشفته وش** ф. Девоналарча, паришонҳол.
 ОШУФТАВОР **آشفته وار** қ. Ошуфтаваш **آشفته وش**

- ОШУФТАДИМОҒЛИФ **آشفته دماغليغ** Девонасифатлик.
- ОШУФТАЛИФ **آشفته ليغ** Паришонлик, берилганлик.
- ОЯНДА **آينده** *ф.* Келувчи, келадиган; **Хуш оянда** — Хуш келувчи, ёқимли, гўзал туйилувчи.
- ОЯТ **آيت** *а.* [кўпл. оёт **آيات**] 1. Нишон, белги; 2. Қуръон жўмласи.
- ОҚ **آق** I 1. Оқ [зидди: қора], сафид; 2. Тамиз, тоза, пок: **Кўз оқи** — Кўз соққасининг оқ (баёз) қисми; **Сақол оқи** — соқолга тушган оқ, соқолнинг оқарган қисми: *Сақол оқи ўлумга пешравдур. (Ф. Ш.)*
- ОҚ **عاق** II *а.* Саркаш, бош тортган, бет ўгирган.
- ОҚИБАТ **عاقبت** *а.* 1. Охир, сўнг, бирор ишнинг кети, натижа; 2. Охирда, натижада; **Оқибат андиш** — Охирини ўйловчи; **Оқибат маҳмуд** — Оқибати мақтанарли, охири яхши.
- ОҚОР **آقار** Ўзбек-туркий уруғлардан бири: Бекка қипчоқу оқор, Хонға қиёту билгут. (*Н. Н.*)
- ОҚСУМ **آقسوم** *қ.* Охсум **اخشوم**
- ОҚСУМЛАМОҚ **آقسوملاماق** *қ.* Охсумламоқ **آخسوملاماق**
- Шафақгун май сори чун қўл узотиб,
Чу охсумлаб қуёш жомин ушотиб. (*Ф. Ш.*)
- ОҚСЎНГАК **آق سونگاك** 1. «Оқсўнгак», «оқсуяк» номли болалар ўйини (бу ўйинда болалар ўзларига бошлиқ сайлайдилар. Бошлиқ қўлидаги суякни узоққа ирғитади. Болалар унга қараб югурадилар. Кимки шу суякни қўлга олиб, ҳеч кимга бермай бошлиққа келтириб топширса, мукофот олади); 2. Асилзодалар: Андин кечалар атрок зуафоси иши урғуштак ва атфоллар варзиши *оқсўнгак* (*М. Қ.*). [Ундан (ҳукуматнинг одиллигидан) турк хотинларининг ишлари кечалари рақс қилиш ва болаларининг иши оқсуяк ўйнаш].
- ОҚТУЙҒУН **آق تويغون** Бўз қарчиғай (бир турли ов қуши).
- ОҚУЙ **آق اوى** Оқ кигиздан ишланган ўтов, чодир.
- ОҚУЙЛУК **آق اويلوك** Мамлакатдан суриб чиқариш, сургун қилиниш; **Оқуйлук қилмоқ** — Халқ ўртасидан чиқариб юбормоқ, бадарға, сургун қилмоқ.
- ОҚХАТ **آق خط** Ҳарфлари оқ тусдаги хат; муҳр хати; оқ чизиқ.

ОҒИР **آغیر** 1. Вазмин, оғир; 2. Қиммат; Оғир сотмоқ — Қимматга сотмоқ.

ОҒИРЛАМОҚ **آغیرلاماق** 1. Улуғламоқ, ҳурматламоқ; 2. Эркаламоқ; 3. Баҳоламоқ.

ОҒИШТА, ОҒУШТА **آغشته** *ф.* Аралашган, буланган, қоришиқ: Қон била туфроққа *оғуштасен.* (*Л. Т.*)

ОҒОЗ **آغاز** *ф.* Бошланиш, киришиш, ибтидо: *Достон оғози ва шоҳ Баҳромнинг Сайдга парвози* (*С. С.*); Оғоз айламак, этмак, қилмоқ — Бошламоқ; Оғозу анжом — Бирор ишнинг боши ва охири, бошланиш ва тугалиш.

ОҒУ **آغو** Заҳр, заҳар.

ОҒУШ **آغوش** *ф.* Қучоқ, бағир; Ҳамоғуш бўлмоқ — Қучоқлашмоқ, бирга ёпишмоқ.

ОҒУШТА **آغشته** *ф., қ.* Оғишта.

ОҒ **آه** Оғи дардолуд — Дардли, аламли оғ; Оғи оташбор — Ўт уфурувчи оғ; Оғи сард — Совуқ оғ, аччиқ оғ тортиш.

ОҒА **آهه** Пўлатдан ясалган қадимги уруш қуролларида бири: [Сортлар] ва жиба ва жавшан... ва кежим ва оға йўсуллуқ уруш асбобини ҳам турк тили билан айтурлар. (*М. Л.*)

ОҒАН **آهن** *ф.* Темир; Оған пора — Темир парча.

ОҒАНГ **آهنک** I *ф.* 1. Қасд, ният, истак, интилиш; 2. Бошлаш; 3. Йўналиш.

ОҒАНГ **آهنک** II *ф.* Равиш, тарз, ўхшаш, монанд, каби; Ойна оғанг — Ойна монанд, ойна каби.

ОҒАНГ **آهنک** III *ф.* Куй, оғанг; Оғанги рост — Рост оғанги, куйи.

ОҒАНГАР **آهنگر** *ф.* Темирчи.

ОҒАНГУДОЗ **آهن کداز** 1. Темир эритувчи, темирчи; 2. Темир (чўян) эритадиган ўчоқ.

ОҒАНЖОМА **آهن جامه** *ф.* Темир тўн; темирчилар иш кийими.

ОҒАНИН **آهنين** *ф.* Темирдан ишланган.

ОҒАНИН ДИЗ **آهنين دز** *ф.* Темир қўрғон, мустақкам қалъа.

ОҒАНИН ЧАНГ **آهنين چنگ** Темир панжа, темир панжали, жуда бақувват.

ОҲАНПӨРА آهن پاره *ф.* Темир парча.

ОҲУ آهو I *ф.* Кийик.

ОҲУ آهو II Айб, гуноҳ:

ОҲУГИРЛИК اهوگيرليک Айб топишлик, айб излашлик.

ОҲУТАК آهوتک Кийикдай чопқир.

П — پ

ПАДИД پديد *ф.* Равшан, аниқ, пайдо бўлган, кўриниб турган; Паид бўлмоқ — Зоҳир бўлмоқ, пайдо бўлмоқ, кўзга кўриниб турмоқ; Паид этмак, қилмоқ — Пайдо қилмоқ, кўзга кўрсатмоқ:

Юзумга ул эшик қуфлин *паид* эт,
Анинг фатҳига килкимни калид эт. (*Ф. Ш.*)

ПАДИДОР پديدار *ф.* Пайдо бўлган, кўринган; Паидор этмак, қилмоқ — Пайдо этмоқ, кўрсатмоқ, аниқ қилмоқ.

ПАДРУД پدرو *ф.* Видолашиш, хайрлашиш; Падруд айламак, этмак, қилмоқ — Хайрлашмоқ, видолашмоқ:

Оқизиб икки кўзидин икки руд,
Отоси бирла айлади *падруд*. (*С. С.*)

ПАЁМ پیام [ёки пайғом پيغام] *ф.* Хабар, дарак; Паём топмоқ — Хабар топмоқ, хабардор бўлмоқ.

ПАЁМОВАР پیام آور *ф.* Хабар келтирувчи, даракчи.

ПАЁПАЙ پياپاي *ф.* Кетма-кет, устма-уст, туташ.

ПАЖМОН پوزمان Равнақсиз, ғамгин, сўлғин; Жони пажмон — Сўлғин, ғамгин жон, эзилган вужуд:

Не сўзим, сен дединг жонимга ёқти,
Ҳадисинг жони пажмонимга ёқти. (*Ф. Ш.*)

ПАЖМУРДА پوزمرد *ф.* 1. Сўлғин; бурушган; 2. Ғамгин; Пажмурда бўлмоқ — Сўлмоқ; ғамгин бўлмоқ; нота-вон бўлмоқ; Пажмурда қилмоқ — Сўлдирмоқ, сўлитмоқ.

ПАЖУҲ, ПИЖУҲ **پژوه** *ф.* Қидирувчи, ахтарувчи, тадқиқотчи; **Дониш пажуҳ** — Илм ахтарувчи, тадқиқ этувчи.

ПАЗИР **پذير** *Сўз бирикмасида* «қабул қилувчи, ёқувчи» маъносида келади; **Дилпазир** — Кўнгилга ёқувчи, ёқимли; **Насиҳатпазир** — Насиҳатни қабул қилувчи, насихатни тингловчи; **Нақшпазир** — Нақшни қабул қилувчи; сингувчи; **Таъпазир** — Кишининг таъбига ёқадиган, ёқимли:

Тан қурутмоққа ҳулла бирла ҳарир,
Борчаси дилнавозу *таъпазир*. (С. С.)

ПАЗИРА **پذيره** *ф.* 1. Мақбул; 2. Қарши олиш; 3. Бирор кишининг ҳузурига бориш; **Пазира келмак** — Маъқул бўлмоқ, ёқиб тушмоқ: Умри охирида Маккага борди ва Абу Усмон Мағрибий анга *пазира келди*. (Н. М.)

ПАЙ **پي** *І ф.* 1. Оёқ, қадам; 2. Оёқ изи:

Ул *пай* чу етиб жаворийи Ҳай,
Ҳайдин чиқибон яна ики *пай*. (Л. М.)

3. Орқа, из:

Иш *пайиға* ахи қўпуб кетти,
Ҳар нечукким, керак — яроғ этти. (С. С.)

Пай солмоқ — Қадам қўймоқ, бошламоқ; изига тушмоқ; **Пай қўймоқ** — Оёқ босмоқ; **Фаррух пай** — Шарафли қадам, қутлуғ қадам, қутли оёқ.

ПАЙ **پي** *II ф.* Бўритомир; сингир.

ПАЙВАНД **پيوند** *ф.* Сўз бирикмасида: 1) уланиш; 2) *маж.* бола маъноларида келади; **Дард пайванд** — Дардли; **Нақш пайванд** — Нақш солувчи, наққош; нақшланган; нақшли; **Пайванд топмоқ** — Туташмоқ, боғланмоқ; **Пайванд ўлмоқ** — Боғланмоқ, уланмоқ; **Фасона пайванд** — Ҳикоя айтувчи, дostonчи; **Чора пайванд** — Илож қилувчи, чора топувчи; **Қайд пайванд** — Банд қилувчи, асоратга солувчи; **Қийр пайванд** — Ута қоронғи; **Ҳавас пайванд** — Ҳавас қилувчи, хомтамаъ, ҳавасга берилган.

ПАЙВАНДЛИҚ *بيوندلىق* 1. Улоқли, ямоқли, уланган;
2. Қариндош-уруғлиқ.

ПАЙВАСТ *پيوست* *ф.* Туташ, кетма-кет, доимо, ҳамиша;
Пайваст этмак — Туташтирмоқ.

ПАЙВАСТА *پيوسته* *ф.* 1. Ҳамиша, доим; 2. Туташган
ПАЙВАСТАЛИҚ *پيوستهلىق* Епишганлик, уланганлик,
боғланганлик, муносабат.

ПАЙДАРПАЙ *پىدرپى* *ф., қ.* Паёпай *پيائى*

ПАЙДО *پيدا* *ф.* Юзадаги, ошкор, зуҳур этган; Пайдову
ниҳон — Бору йўқ, тамоман, буткул. Қуйида ҳамма
вужуди, бору йўғи, борлиғи маъносида:

Фурқатидин Шайх жони ўртаниб,
Балки пайдову ниҳони ўртаниб. (Л. Т.)

ПАЙК *پىك* *ф.* Хабарчи, элчи:

Пайкики, вужуди то адам гом,
Ул пайкки, рахш доғи ҳамгом. (Л. М.)

Пайки хаёл — Хаёл элчиси, хаёлга келтирувчи; Пай-
ки насим [Шаббода хабарчиси] — *маж.* Шамол, шаб-
бода:

Қуйида йўл топмайин пайки насим,
Онда эсмакдин етиб жониға бийм. (Л. Т.)

ПАЙКАР *پىكار* *ф.* 1. Ҳайкал, жусса, гавда: Бир овуч
туфроғдин айлаб пайкари. (Л. Т.); 2. Сурат;
Дев пайкар — Зўр жуссали, баҳайбат, бадшақл, сўх-
таси совуқ; Икки пайкар — *маж.* Ўн икки буржнинг
учинчиси — Жавзо; Пайкар тироз — Ҳайкалтарош;
Шер пайкар — Шер гавдали; шерга ўхшаш; «Ҳафт
пайкар» — Низомий Ганжавийнинг дostonларидан
бири.

ПАЙКОН *پىكان* *ф.* 1. Камон ўқининг учи, ўқ учидаги
металл башоқ; 2. Тикон; 3. *маж.* Киприк.

ПАЙКОР *پىكار* *ф.* Уруш, жанг:

Чу етгук анинг жорў булжориға,
Шаҳи Рум эли бирла пайкориға. (С. И.)

ПАЙМО, ПАЙМОЙ **پىما، پىماي** *ф.* Сўз бирикмасида ўл-
човчи, тортувчи, юрувчи, кезувчи маъносида келади;
Баҳр паймо,-паймой — Дарё кезувчи; денгиз саёҳат-
чиси; Бода паймо — *маж.* Май тутувчи, соқи; Осмон
паймо — Осмон кезувчи, осмонда сайр этувчи.

ПАЙМОЙ **پىماي** *ф., қ.* Паймо **پىما**

ПАЙМОН **پىمان** *ф.* Аҳд, ваъда; Паймоншикан — Сўзи-
да турмовчи, аҳдини бузувчи; Паймон қилмоқ — Аҳд
қилмоқ.

ПАЙМОНА **پىمانه** *ф.* Май пиёласи, қадаҳ; Тўла паймо-
на — *маж.* Умри тугаган.

ПАЙМОНАКАШ **پىمانه كاش** *ф.* Қадаҳ кўтарувчи, май
ичувчи:

Деди ваҳш ойини девонаваш,
Чу ифрот ила эрди паймонакаш. (С. И.)

ПАЙРАВ **پىرو** *ф.* Эргашувчи, изидан (кетидан), йўлидан
борувчи; Пайрав бўлмоқ — Эргашмоқ, кимсанинг изи-
дан бормоқ; Пайрав келмак — Эргашувчи бўлмоқ,
эргашмоқ, мослашмоқ.

ПАЙРАВЛИҚ **پىرولىق** Тобёълик, кимсанинг изидан бо-
рувчилик, эргашувчилик.

ПАЙҒАМБАР **پىغمبر** *ф.* Худодан бандаларга хабар кел-
тирувчи деб ҳисобланган, уларни дин йўлига солувчи
зот; расул, наби, элчи. Шеъриятда қисқартиб паям-
бар **پىمىر** шаклида ҳам қўлланилади.

ПАЙҒОМ **پىغام** *ф.* Хабар, дарак [қ. Паём **پىام**]; Пай-
ғом аҳли — Элчилар, хабарчилар; Пайғомрасон —
Хабар етказувчи, хабарчи; Пайғом ўлмоқ — Хабар
етмоқ, эшитилмоқ; Пайғом қилмоқ — Хабар қилмоқ.

ПАЙҒОМГАР **پىغام گر** *ф.* Хабар қилувчи; салом етқа-
зувчи, бировнинг сўзини бировга етказувчи.

ПАЙҒОРА **پىغاره** I *ф.* Форлик, чуқурлик ерлар:
Аён атрофида пайғора бисёр. (Ф. Ш.)

ПАЙҒОРА **پىغاره** II *ф.* 1. Таъна, бўҳтон; 2. Пичинг;
3. Овоза.

ПАЛАНГ **پلنگ** *ф.* Қоплон.

ПАЛАНГИЙ **پلنگى** *ф.* Қоплон терисига ўхшаш ола-була.

ПАЛАНГИНА **پلنگينه** *ф., қ.* Палангий **پلنگى**

ПАЛЛА **پله** 1. Тарози палла, ёнгоқ палла; 2. *маж.* Мизон буржи (сентябрь ои):

Палла йўли гирдида иксир санж,
Ақраб аро нўш даво ниш ранж. (Ҳ. А.)

3. Мавсум, вақт; давр.

ПАЛОС **پلاس** *ф.* 1. Жундан тўқилган жўнроқ кийим, арзон кийим; 2. Кигиз, наMAT, шолча; **Палоси идбор** — Бахтсизлик тўни, камбағал тўни:

Чу ёпса наъшим уза *палоси идборим*,
Белин тонғорға *палос* узра яхши зуннорим. (Н. Ш.)

ПАНАҲ **پناه** *ф., -қ.* Паноҳ **پناه**

ПАНД **پند** *ф.* Ўғит, насиҳат; **Панд аҳли** — Насиҳат қилувчилар, насиҳатгўйлар, ўғит берувчилар: *Панд аҳли* селиб яросиға шўр. (Л. М.)

ПАНДПАЗИР **پندپازير** *ф.* Насиҳат тингловчи, насиҳат эшитувчи.

ПАНЖ **پنج** *ф.* Беш. «Панж ганж» — [беш хазина] «Хамса».

Бу ўринда Алишер Навоийнинг «Ҳайратул-Аброр», «Лайли ва Мажнун», «Фарҳод ва Ширин», «Сабъан Сайёр» ва «Садди Искандарий» номли беш достонидан тузилган «Хамса» номли асари мажмуини назарда тутилади:

Турк назмида чун мен тортиб алам,
Айладим ул мамлакатни якқалам.
Тўрт девон бирла назми «Панж ганж»,
Даст берди чекмайин андуҳу ранж. (Л. Т.)

ПАНЖА **پنجه** *ф.*: Панжаи хуршид **خورشيد پنجه** *ф.* — *маж.* Қуёшнинг сочилган нурлари; **Сарпанжа** — Қўл панжалари, бармоқлар.

ПАНЖАВАРЛИҚ **پنجهورليق** Қаҳрамонлик, баҳодирлик, мушти зўрлик:

Солиб *панжаварлиқ* замиримға шўр. (С. И.)

ПАНЖГОҲ **پنجهگاه** *ф.* 1. Чолғу мақомларидан бири: Яна *панжгоҳ* амалидурким, мавлоно Қотибий шеърига боғлобтур. (Ҳ. П. М.)

2. Беш туйғу (эшитиш, кўриш, сезиш, ҳидлаш ва ҳоказо).

ПАНИР **پنير** Пишлоқ.

ПАНОҲ **پناه** *ф.* 1. Сиғиниш, суяниш; 2. Суянчиқ, ҳомий; 3. Сиғинадиган, ёрдам сўраладиган жой; **Паноҳ айламак**, **-этмак** — Сиғинмоқ, пана жойга беркинмоқ; **Паноҳ бермак** — Ўз ҳимоясига олмоқ; **Исматпаноҳ** — Номусли, номусини сақловчи (аёллар ҳақида); **Кишвар паноҳ** — Мамлакат ҳомийси; подшоҳ.

ПАНОҲЛИҚ **پناهليق** Ҳомийлик.

ПАР **پار** Қанот, пат (пар); **Пар очмоқ**, **-пар чиқармоқ** — Қанот ёзмоқ:

Тебраниб кулдин чиқиб таскин ила,
Пар чиқориб зийнату ойин ила. (Л. Т.)

Пару бол очмоқ — Қанот-қуйруқ ёзмоқ, учмоқ.

ПАРАНД **پرنده** *ф.* 1. Ипакдан тўқилган юпка кийимлик:

Вале Мони анингдек нақшбанди-
Ки, нақшин чарх анга нақшин *паранди. (Ф. Ш.)*

2. Қилич, ханжар каби тигнинг дами.

ПАРАСТ **پرست** *ф.* Сўз бирикмасида топинувчи, дилдан берилувчи маъноларида келади; **Бодапараст** — Ичкиликка берилган, пияниста; **Бегонапараст** — Бегона кишиларни ёқтирувчи; **Лотпараст** — Лот номли бутга чўқинувчи; **Меҳмонпараст** — Меҳмондўст; **Нашотпараст** — Шодликни севувчи; **Оташпараст** — Утга топинувчи.

ПАРАСТАНДА **پرستنده** *ф.* 1. Топинувчи, қуллиқ қилувчи; 2. Хизматчи, чўри; 3. Севувчи, яхши кўрувчи.

ПАРАСТИШ **پرستيش** *ф.* Топиниш, чўқиниш.

ПАРАСТОР **پرستار** *ф.* 1. Топинувчи; 2. Хизматкор, чўри; 3. Севувчи, ғамхўрлик қилувчи.

ПАРАСТОРЛИҚ **پرستارليق** 1. Топинишлик; 2. Хизматкорлик; чўрилик; 3. Севишлик; ғамхўрлик.

ПАРВАР **پرورد** *ф.* Сўз бирикмасида кўпинча тарбияловчи, қувватловчи, жонлантирувчи маъноларида келади; **Жонпарвар** — Жонлантирувчи, қувватлантирувчи; **Хирадпарвар** — Ақлли, донишманд; **Ғампарвар** — Ғам билан ўсган, ғамгин.

ПАРВАРД **پرورد** *ф.* Сўз бирикмасида тарбияланган, ўсган маъносида келади; **Дардпарвард** — Дард билан ўсган, дардли:

Кетур соқи, шароби *дардпарвард*-
Ки, бўлди кўнглумуз парвардайи дард. (Ф. Ш.)

Нозпарвард — Ноз қилишга ўрганган, нозли.

ПАРВАРДА **پاروده** ф. Тарбия топган, парваришланган;
Парварда топмоқ — Тарбияланмоқ; **Парварда қилмоқ** — Тарбияламоқ:

Ўзи тифлни олди иъзоз ила,
Қилур эрди *парварда* юз ноз ила. (С. И.)

ПАРВЕЗАН **پرويزن** ф. Ғалвир; элак:

Боғ аро гул сочти ноз уйқусида ул сарвиноз,
Тонг насимининг магар *парвезани* гул бийзи бор.
(Ф. К.)

ПАРВИН **پروين** ф. Хулкар.

ПАРВОНА **پروانه** ф. 1. Қўпинча чироғ ва шамъ атрофида айланадиган капалак; 2. *маж.* Севгилига берилган, мафтун бўлган.

ПАРВОНАВОР **پروانهوار** ф. Парвона каби, парвонадек; берилган.

ПАРВОНАЛИҚ **پروانهلىق** Мафтунлик; берилганлик.

ПАРВОНАЧИ **پروانهچى** Вазир муовини, фармон ижро қилувчи: Пешиндин охшомғача ўлтуруб онча иш қилурларким, неча девон, неча нависанда ва неча *парвоначи* жонлариға етиб, юз ҳийла била қутулурлар.
(М.)

ПАРВОРИЙ **پرواى** ф. Боқилган, хонаки; бўрдоқи.

ПАРГОЛА **پرگاله** ф. 1. Парча-парча, бўлак; 2. Титилган, юмдаланган; **Паргола-паргола** — Бўлак-бўлак, парча-парча; **Паргола қилмоқ** — Парчаламоқ, парча-парча қилмоқ; юмдаламоқ.

ПАРГОР **پرگار** ф. Паргар, циркуль; **Етти паргор** — *маж.* Етти қат осмон (эски тушунчада).

ПАРДА **پرده** ф. 1. Парда, тўсиқ; 2. Ўргимчак уяси:

Ўргамчи шубоққа *парда* солиб,
Ул *парда* ичида соя олиб. (Л. М.)

3. Соз (чолғу) бўғинлари; **Пардаи исмат** — Поклик пардаси; **Пардаи мушкин** — 1) Қора парда; 2) *маж.*

Қоронғи кеча; Пардаи обгун — маж. Осмон манзараси; Пардаи пиндор — Хаёл пардаси, худбинлик, тақабурлик; Пардаи роз — Сир пардаси; сир; Пардаи шарм — Ҳаё пардаси, уят; Пардаи шом — маж. Тун, кеча; Парда кўймоқ — Парда кўтарилмоқ, сир очилмоқ.

ПАРДАБОФ *پرده بان* *ф.* Парда тўқувчи.

ПАРДАГИЙ *پرده گي* *ф.* Пардали; яширин.

ПАРДАДАР *پرده دار* *ф.* 1. Парда йиртувчи, сир очувчи; 2. Шарманда қилувчи; 3. Шарманда.

ПАРДАДАРЛИҒ *پرده درليغ* 1. Сирни очувчилик; 2. Шарманда қилувчилик; 3. Шармандалик.

ПАРДАДОР *پرده دار* *ф.* Парда тутувчи, дарбон, эшик лосбони.

ПАРДАПЎШ *پرده پوش* *ф.* 1. Парда ёпувчи, пардаловчи, тўсиқ:

Қилди дарёға бухоринг *пардапўш*,
Меҳр ўтидин тушмасун деб сувға жўш. (*Л. Т.*)

Пардапўш бўлмоқ — Тўсиқ бўлмоқ:

Жисму аъзову ҳавосу ақлу ҳуш,
Ақлдин бўлдилар андоқ *пардапўш*. (*Л. Т.*)

2. Парда ёпинувчи, парда ичидаги.

ПАРДА ТИРОЗ *پرده تراز* *ф.-а.* 1. Парда безовчи, парда билан безанувчи; 2. Парда ичида ўтирувчи.

ПАРДОЗ *پرداز* *ф.:* Қийна пардоз *كينه پرداز* — Адоват (душманлик) қилувчи; Навҳа пардоз — Навҳа қилиб, ун тортиб йиғловчи; Нукта пардоз — Маъноли сўзлар айтувчи, гўзал сўз устаси; Санъат пардоз — Санъаткор; уста, ҳунарманд; Сикка пардоз — Муҳр билан безовчи; Сихр пардоз — 1) Сеҳр қилувчи, уста сеҳргар; 2) Санъаткор; Афсона пардоз — Ҳикоя айтувчи, эртақчи; Хора пардоз — Тош йўнувчи, тоштарош; Чора пардоз — Илож қилувчи, чора топувчи.

ПАРДОХТ *پرداخت* *ф.* Зийнат, безак; сайқал, жило; Пардохт қилмоқ — Зийнатламоқ, жило бермоқ.

ПАРЗАДА *پرزده* *ф.* 1. Қанот қоққан; 2. Қаноти қирқилган; 3. Чекич билан чекилган; Парзада ўтмак — Чекилган нон, патир нон (эски чекичлар қуш патидан

қилинар эди): Менга *парзада ўтмак* ва боқли ҳавас бўлди. (Н. М.); 4. Чўтир, бужур.

ПАРИ **پرى** *ф.* 1. Пари; 2. *маж.* Гўзал, севгили; **Пари пайкар** — Пари сурат, гўзал, чиройли; **Пари чеҳра, пари рухсор** — Пари юзли, гўзал.

ПАРИ МАГАС **مكس پرى** *ф.* 1. Чивин пари, қаноти; 2. Парпаша (ипакдан тўқилган ингичка йўлли бир хил мато):

Кўнглак этиб тори ҳавасдин катон,
Қайси ҳавас, *парри магасдин* катон. (Ҳ. А.)

ПАРИСОН **پرىسان** *ф.* Парп каби, парига ўхшаган, гўзал:

Тушта не ҳурики, *парисон* эрур,
Уйғоғ этар фаҳмки, шайтон эрур. (Ҳ. А.)

ПАРИВАШ **پرىوش** *ф.* Парига ўхшаш, гўзал.

ПАРИЗОД **پرىزاد** *ф.* Пари авлоди; гўзал.

ПАРИЗОДА **پرىزاده** *ф., -қ.* Паризод **پرىزاد**

ПАРИ ҚОҲ **پرىگاه** *ф.* Сомон парчаси, сомон.

ПАРИХОНЛИҚ **پرىخانلىق** Эски хурофий одат — касални кўчирувчилик — бахшилиқ, дуохонлиқ.

ПАРИШОН **پرىشان** *ф.* Тарқоқ, сочилган, ёйилган; **Паришон айламак, -этмак** — Тарқатмоқ, сочмоқ, ёймоқ:

Ҳусни ортар юзда зулфин анбарафшон айлагач,
Шамъ равшанроқ бўлур торин *паришон айлагач.*
(F. C.)

ПАРКАНД **پرىكند** *ф.* Парча, бўлак; **Парканд айламак** — Парчаламоқ;

ПАРКАНД-ПАРКАНД **پرىكند پرىكند** — Парча-парча, бўлак-бўлак; **Парканд-парканд айламак** — Парча-парча қилиб ташламақ.

ПАРКАНДА **پرىكنده** *ф.* Қаноти юлинган.

ПАРНИЁН **پرىنيان** *ф.* Ипакдан тўқилган гулдор, юпқа мато.

ПАРРОН **پرىران** *ф.* Учувчи, учган ҳолдаги, отилган; **Паррон бўлмоқ** — Учмоқ; **Паррон этмак** — Учириб

юбормоқ; **Паррон ўтмак** — Учиб ўтгандек тез ўтиб кетмоқ, учиб ўтмоқ (отилган ўқ ҳақида).
ПАРРОНЛИҒ **پارانليغ** Учқурлик, тезлик:

Шоҳид анга жилвада *парронлиғи*,
Илик аёғиннинг доғи *ниҳонлиғи*. (Ҳ. А.)

ПАРТАВ **پرتو** *ф.* Еруғлиқ асари, нур, шуъла, порлоқлик.
ПАРТАВЛИҒ **پرتوليغ** Равшанлик, порлоқлик:

Бу ерга чекиб поя Хусравлиғи,
Билик авжида меҳр *партавлиғи*. (С. И.)

ПАРТОБ **پرتاب** *ф.* Отиш (ўқ ҳақида); **Партоб этмак** — Отмоқ.

ПАРХОШ **پرخاش** *ф.* Жанг, уруш; **Пархош қилмоқ** — жанг қилмоқ, урушмоқ; **Пархош куни** — Уруш (жанг) куни:

Рокиб анга қатлдин уруб дам,
Пархош куни нечукки Рустам. (Л. М.)

ПАРЧАМ **پرچم** *ф.* 1. Байроқ учига боғланадиган қора ипак латта ёки мол думи; туг; 2. *маж.* Аёлларнинг ўрилган сочи; зулф; кокил.

ПАС **پس** *ф.* 1. Кейин, сўнг; демак; 2. Орқа, кет, кетин.
ПАСЕЧ **پسيچ** *ф.* 1. Тайёр, тайёрлаб қўйилган юк; 2. Қийматли; **Нахи пасеч** — Қийматбаҳо ип, тўқиш учун тайёрланган таңда.

ПАХТА **پخته** Пахта, момиқ:

Жомға мен худ қўё олмон оғиз,
Пахта бирла оғзима они томиз. (Ҳ. А.)

ПАХШ **پخش** *ф.* Босиш, қисиш; **Пахш айламак**—Босмоқ, қисмоқ; сиқмоқ:

Боши устидин они айлаб *пахш*,
Андоғ урдик, ерга боғлоди нақш. (С. С.)

ПАШИЗ **پشيز** *ф.* 1. Арзимайдиган; 2. Чақа (пул), майда чақа.

ПАШМИН *پشمين* ф. Жундан тўқилган, жундан ишланган, жунли; Пашмин кисват — Жун матадан тикилган кийим.

ПАШМИНА *پشمينه* ф. 1. Жундан ишланган, жундан тўқилган мата; 2. Шундай матадан тикилган кийим.

ПАЯМБАР *پيغمبر* ф.,-қ. Пайғамбар *پيغمبر*

ПАХЛАВИЙ *پهلوي* ф. Қадимги форс тили; Пахлавий лаҳн — Пахлавий куйи (бир куйнинг номи).

ПАХЛУ *پهلو* ф. Ён, биқин, қанот; Пахлушикоф — Биқинни тешиб ўтувчи (ўқ ҳақида).

ПЕСА *پيسه* ф. Олачипор; Песа ипак — Олачипор ипак:

Пилға йўқ пашшача қадру баҳо,
Песа ипакча кўзига аждаҳо. (Ҳ. А.)

Песа таноб — Олачипор ип, ола-була рангли арқон: Ва ҳашароти маҳобатидин рўзғор буқаламун арқами *песа таноб. (М.)*

ПЕЧ *پيچ* ф. Тўлғаниш, ўралиш, буралиш, букланиш, чигалланиш; Даст печ — 1) қўлга ўраш, маҳкам ушлаш; 2) *маж.* Асбоб, восита; Печ бермак — Урамоқ, товламоқ; Печ урмоқ — Тўлғанмоқ, буралмоқ, тобланмоқ; Печ дарпеч — Уст-устига ўралган, қатма-қат; маҳкам.

ПЕЧИДА *پيچيده* ф. 1. Эгилган, ўралган, буралган; 2. Тўлғанган:

Уту *печида* дуд ул ғор ичида,
Анингдекким, ўзи кўҳсор ичида. (Ф. Ш.)

ПЕЧИН *پيچين* ф. Мураккаб, қийин, чигал:

Ҳазрати Махдумий... отиға *печин* қасида ойтиб келтуруб эрди. (Н. М.)

ПЕЧИШ *پيچيش* ф. Тўлғаниш, ўралиш, буралиш, эгилиш.

ПЕЧОН *پيچان* ф. Ўралган, тўлғанган, ўралувчан; Ишқи печон — Чирмовуқ гул; Печон каманд — 1) Ўралувчан каманд; 2) *маж.* Чирмашган жингалак соч.

- ПЕЧО-ПЕЧ **پىچا پىچ** *ф.* 1. Чувалган, буралган; 2. *маж.* Чигал, мушкул, қийин.
- ПЕЧ-ПЕЧ **پىچ پىچ** *ф.* Бурам-бурам, ўрам; Печ-печ бўлмоқ — Бурам-бурам бўлмоқ:

Эски амомоки бўлуб печ-печ,
Ҳечдин ўзга нима йўқ анда ҳеч. (Х. А.)

- ПЕЧУ ТОБ **پىچ وتاب** *ф.* 1. Тўлғаниш; изтироб; 2. *маж.* Сиқилиш, қийналиш.
- ПЕШ **پىش** *ф.* Илгари, олдин; олд; Пеш тутмоқ — Олдинга қўймоқ, бир ишни ўзига лозим деб билмоқ.
- ПЕША **پىشه** *ф.* Ҳунар, касб; одат; Пеша этмак, қилмоқ — Ҳунар қилмоқ; одат қилмоқ; Хирад пеша — Ақлли, ўйлаб иш қилувчи; доно; Ҳампеша — Ҳамкасб; Ҳиял пеша — Ҳийлагар.
- ПЕШАВАР **پىشه ور** *ф.* Ҳунарманд, косиб.
- ПЕШАВАРЛИҚ **پىشه وولىق** Ҳунармандлик, косиблик.
- ПЕШВО **پىشوا** *ф.* Йўлбошчи, раҳбар.
- ПЕШВОЛИҚ **پىشوا لىق** Йўлбошловчилик, раҳбарлик.
- ПЕШГАҲ **پىشگه** *ф.* 1. Уйнинг тўриси; 2. Ҳузур, олд.
- ПЕШИН **پىشىن** *ф.* 1. Утмишдаги; 2. Кун қиёмдан ўтган чоғ.
- ПЕШКАШ **پىش كاش** *ф.* Тортиқ, туҳфа, совға.
- ПЕШНИҲОД **پىش نهاد** *ф.* Туҳфа, тортиқ (кишининг олдига қўйилган бирор нарса).
- ПЕШОНИ **پىشانى** *ф.* 1. Пешана; 2. Қарши, рўпара:

Кўпуб ул ғор пешониға борди,
Тутуб илгига бир зарфи чиқорди. (Ф. Ш.)

- ПЕШРАВ **پىشرو** *ф.* 1. Олдинда юрувчи, йўл бошловчи, етакловчи:

Сақол оқи ўлумга пешравдур,
Тириклик сабзаси узра қировдур. (Ф. Ш.)

2. Ходим.

- ПЕШХОНА **پىش خانه** *ф.* 1. Қабул қилиш уйи, қабулхона; қирабериш уйи:

Гар фалак хиргоҳи ўлса *пешхонанг* не осиф,
Умр хайли чунки кундин-кунга келмас илгарн. (Б. В.)

2. Пештоқ.

ПИЕДАРАВ *بيادرو* ф. 1. Яёв юрувчи; 2. *маж.* Хабарчи, югурдак.

ПИЖУҲ *پژوه* ф.-қ. Пажуҳ.

ПИЛ *پيل* 1. Фил (ҳайвон); 2. Шахмат сипоҳ доналаридан бири:

Олиб қўйса байдақни шаҳ ёнига,
Яна *пил*ни қўйса рух ёнига. (С. И.)

Пил афкан — 1. Фил йиқитувчи, филни ожиз қилувчи; 2. *маж.* Жуда кучли; **Пилбача** — Фил боласи; **Пилли дамон** — Бўкирувчи фил, газабли фил, маст фил; **Пилзан** — Филни урувчи, филни йиқитувчи; жуда кучли; **Пилзўр** — Филдек, кучли; **Пилтан** — Фил гавдали, ҳайбатли; **Пили маст** — Маст фил, кучли фил; **Пилниҳод** — Зўр, кучли, қувватли, ғолиб.

ПИЛПОЯ *پيلپويه* ф. Катта биноларда ёғоч устунларнинг тагига қўйиладиган тош, зеркунда, тагтош:

Бири юмшоғ йиғочдек хорапардоз,
Сутунга *пилпоя* айлабон соз. (Ф. Ш.)

ПИНДОР *پندار* I ф. Мағрурлик, кибр, ўзини баланд тутиш, такаббурлик:

Э Навоий, ўзни мақбул истасанг туфроғ бўл-
Ким, эрур мардуд улким, бошида *пндори* бор. (Б. В.)

ПИНДОР *پندار* II ф. Уйлаш, фикрлаш, гумон қилиш.

ПИНҲОН *پنهان* ф. Яширин, беркитилган; **Пинҳон айламак**, -этмак — Яширмақ, беркитмақ:

Жонда қўйғоч нақди ишқинг қилди кўнглумни ҳалок,
Ултурур маҳрамни султон ганж *пинҳон айлага*ч. (Ғ. С.)

ПИНҲОНИЙ *پنهانی* ф. Яширин, яширин ҳолдаги, ўғирликча; **Рози пинҳоний** — Яширин сир.

ПИНҲОНЛИҚ *پنهانلىق* Яширинлик, махфийлик.

ПИР *پير* *ф.* 1. Қари, кекса; 2. *маж.* Бирор диний-руҳоний гуруҳнинг бошлиғи; раҳбари; эшон, шайх; сўфийлар бошлиғи; **Пири дайр**—Майхона бошлиғи; **Пири Канъон** — *маж.* Яқуб пайғамбар (Юсуфнинг отаси); **Пири тарийқ** — Тариқат йўлига бошловчи пир (сўфийликда).

ПИРАЗОЛ *پيرزال* *ф.* 1. Кампир, қари хотин; маккор хотин; 2. *маж.* Фалак, осмон.

ПИРАҲАН *پيرهن* *ф.-қ.* **Пироҳан** *پيرهن*

ПИРЛИҚ *پيرلىق* 1. Қарилик, кексалик; 2. Шайхлик.

ПИРОСТА *پيراسته* *ф.* Безалган, зийнатланган; тартибли; **Пироста этмак,-қилмоқ** — Безамоқ, ясантирмоқ; тартибга солмоқ.

ПИРОЯ *پيرايه* *ф.* Безак, зийнат; **Пироя айламак** — Безанмоқ, ясанмоқ.

ПИРОЯЛИҚ *پيرايهلىق* Зийнатли, ясоғлик, безанган, безатилган.

ПИРОҲАН, ПИРАҲАН *پيرهن, پيرهن* *ф.* Қўйлак:

Шом васлинг топмоғонга субҳи содиқ ҳар саҳар,
Панжайи хуршид ила *пироҳанинг* айлар қабо. (*Н. Ш.*)

ПИСАНД *پسند* *ф.* Ёқтирилган, маъқул саналган; **Писанд айламак**, -*этмак* — Маъқул қилмоқ, маъқулламоқ; **Нописанд** — Номаъқул; номақбул, ёқимсиз; **Худписанд** — Кибрли, манман, ўзига бино қўювчи, мақтанчоқ.

ПИСАНДА *پسنده* *ф.* Сараланган, манзур, ёқимли, яхши.

ПИСАНДИДА *پسندیده* *ф.* Сайланган, сара, яхши, мақбул, хоҳланган; **Писандида афъол** — Феъли-атвори ёқимли.

ПИШУРМОҚ *پيشورماق* Битказмоқ, тайёрламоқ; аниқламоқ, муқаррар қилмоқ.

ПО *پا* I *ф.-қ.* **Пой** *پاي*

ПО *پا* II *ф.* Тоб, тоқат, қувват, қудрат:

Йўқ эрса эрур бу қави, ул заиф,
Анга ҳеч *по* бирла эрмас ҳариф. (*С. И.*)

ПОБАРЖО *پارجا* *ф.* Бир жойда турувчи, қимирламай турувчи, мустаҳкам, оёқ босиб турувчи, саботли.

ПОБАРЖОЛИҒ **يابرچالغ** Бир жойда қимирламай туриш-
лик; саботлилик:

Гарчи тушти шамъдек бошимға ўт, бўйнымға тиг,
Бўлмади кам, шоми ҳижронингда *побаржוליғим*.
(Н. Ш.)

ПОБАСТ, ПОЙБАСТ, ПОЙБАСТА **يابسته، يايست، يابست**
ф. Гирифтор, оёғи боғли: Жунун занжирига *побаст-
сенму?* (Л. М.)

ПОБАСТАЛИҚ **يابستهليق** Оёғи боғлилик, гирифторлик.
ПОБЎС, ПОЙБЎС **يابوس، يايبوس** ф. маж. Таъзим,
хурмат, бўйсунуш [айн. оёқ ўпиш].

ПОДА-ПОДА **پاده پاده** Бир неча пода, тўп-тўп:

Ҳамалдек қўзи юз мингдин зиёда,
Ўй анда савр янглиғ *пода-пода*. (Ф. Ш.)

ПОДОШ **پاداش** ф. Эваз, мукофот; бадал:

Ҳар гуҳарким, васфида сочти Навоий назмидин,
Ул пари девона деб, бир тош отар *подошиға*. (Н. Ш.)

ПОЕН **پايان** ф. Чегара, охир; қуйи; **Поён топмоқ** —
Тугалланмоқ, тамом бўлмоқ, охирига етмоқ.

ПОЗАНД, ПОЖАНД **پازند، پازند** ф. 1. Ўт ўчирадиган, ўт-
ни тортиб олинадиган асбоб; 2. Ўтпарастларнинг
Жанд томонидан ёзилган диний китобининг номи.

ПОЗАҲР **پاظر** ф. Заҳармуҳра, заҳарни қайтаради-
ган даво.

ПОЙ **پاي** ф. 1. Оёқ; 2. Таг, ост, асос.

ПОЙБАНД **پايبند** ф. Оёғи боғланган, бандга тушган.

ПОЙБАСТ, ПОЙБАСТА **پايسته، يايسته** ф.-қ. Побаст.

ПОЙБЎС **پايبوس** ф.-қ. Побўс.

ПОЙДОР **پايدار** ф. Асосли, маҳкам, донмий, барқарор;
Пойдор бўлмоқ — Доимий бўлмоқ, узоқ турмоқ, бар-
қарор бўлмоқ; **Пойдор қилмоқ** — Доимий, бақоли
қилмоқ:

Тенгри сенга сабр ёр қилсун,
Хайлинг уза *пойдор* қилсун. (Л. М.)

ПОЙИН **پاين** *ф.* Паст, этак томон, қўйи.
ПОЙИНПАРАСТ **پاين پرست** *ф.* Бетакаллуф, ўзини паст
тутувчи, камтар; пастда ўтирувчи:

Вале Нозмиҳр эрди *пойинпарастан*,
Анга тахт ёнида эрди нашаст. (С. И.)

ПОЙКОР **پاكار** *ф.* Солиқ йиғувчи ходим; югурдак,
хизматкор.

ПОЙМОЛ **پامال** *ф.* Эзилган, оёғости бўлган; Поймол
айламак, -этмак, -қилмоқ — қ. Помол. **پامال**

ПОЙТОБА **پايتابه** *ф.* Пойтова.

ПОҚБОЗ **پاڪ باز** *ф.* 1. Истараси иссиқ, ёқимли; 2. Садо-
қатли ошиқ, чин ошиқ, ҳалол ошиқ [*айн.* ҳалол ўйнов-
чи — қиморда].

ПОҚДОМАН **پاڪدامن** *ф.* Иффатли, номусли (бузуқ йўл-
ларга юрмаган; ҳалол).

ПОҚЗОД **پاڪ زاد** *ф.* Асилзода, тагдор, тагли-тахтли.

ПОҚИЗА **پاڪيزه** *ф.* Тоза, соф; Покиза гавҳар — *маж.*
Асилзода.

ПОҚ ОЙИН **پاڪ آيين** *ф.* Покиза, ҳалол иш тутувчи.

ПОҚПАЙВАНД **پاڪ پيوند** *ф.* *маж.* Асилзода.

ПОҚРАВ **پاڪرو** *ф.* Поқ юрувчи, ўзини поқ тутувчи.

ПОҚРОЙ **پاڪ راي** *ф.* Яхши фикрли, билимдон, масла-
ҳатдон; оққўнгил.

ПОҚТАДБИР **پاڪ تدبير** *ф.-а.* Тўғри тадбир, тўлиқ тадбир.

ПОҚТАДБИРЛИҚ **پاڪ تدبير ليق** Тўлиқ, тўғри тадбирлилик,
доно тадбирли:

Агар фикри бўлса жаҳонгирлик,
Жаҳон фатҳида *поқтадбирлик*. (С. И.)

ПОҚ ТАЖРИД **پاڪ تجريد** *ф.* Суфийликда — ҳамма ҳавас-
лардан тамом кечган.

ПОЛАҲАНГ **پالهنك** *ф.* 1. Нўхта; 2. Жуганнинг якка тизги-
ни, якка жиллов:

Тутуб бўйнига боғлобон *полаҳанг*,
Шаҳ олиға еткурди қилмай даранг. (С. И.)

ПОЛО **پالا** *ф.* Сузгич; Бодополо — май сузгич.

ПОЛУДА **پالوده** *ф.* 1. Тиниқ, соф, сузгичдан ўтказилган;
2. Сиқиб олинган (шира ҳақида); 3. Бир овқатнинг номи.

ПОЛУДАЛИҚ **پالوده‌لیق** Софлик, тозалик.

ПОЛЧИҒ **پالچيغ** Балчиқ.

ПОМАРД **پامرد** *ф.* Бировнинг ишига астойдил мадад берувчи.

ПОМАРДЛИҚ **پامردلیق** Мадад берувчилик; **Помардлик қилмоқ** — Мададгор бўлмоқ: Не бир ёрики, васлим саъйиға помардлик қилса. (*Б. В.*)

ПОМОЛ, ПОЙМОЛ **پامال، پايمال** *ф.* Оёқ остида қолган, эзилган; **Помол айламак, қилмоқ** — Оёғости қилмоқ, эзмоқ.

ПОРА **پاره** I *ф.* Парча, бўлак, бурда; **Моҳпора** — *маж.* Севгили, маҳбуб:

Каю *мавзиздаким* ул моҳпора.

Мунунг шакли қилиб, беҳуд назора. (*Ф. Ш.*)

Пора айламак, қилмоқ — Парчаламоқ, бўлак-бўлак қилмоқ:

Қилмасам ҳам танимни юз пора. (*С. С.*)

Чу киштиларни гардун *пора айлаб.* (*Ф. Ш.*)

Пора элтмак — Парча учирмоқ:

Қиёдин тиғи оҳи *пора элтиб,*

Не *пора,* юз талоши хора элтиб. (*Ф. Ш.*)

ПОРА **پاره** II *ф.* Қитобнинг бир жузъи бўлиб, бир босма табаққа тўғри келади («Қуръон» ўттиз *порадан* иборат эканидан уни ўқиган қорилар аксар шу «*пора*» билан ҳисоб юрутурлар).

ПОРАЛИҚ **پاره‌لیق** Пораланган, парчаланган:

Э пари, юз *поралиқ* кўнглум сари наззора қил,

Порасиз ҳар қайдаким, топсанг ани ҳам *пора* қил.

(*Б. В.*)

ПОРАНЖ **پارنج** *ф.* Мусофирга ёки хат олиб келувчига бериладиган инъом, мукофот, суюнчи:

ПОРАСИЗ **بارەسىز** Бутун, синмаган, шикастсиз.

ПОРСО **پارسا** *ф.* Сақланувчи, ёмон ишлардан ўзини сақловчи, художўй.

ПОРСОЛИҚ **پارسالیق** Парҳезкорлик, ёмон иш ва ёмон йўллардан сақланувчилик, тақводорлик:

Аёқчи маҳвашу, май дилкашу, аҳли тараб сархуш,
Қадаҳ кетурки, қилмоқ *порсолиқ* йўқтур имконим.

(Б. В.)

ПОРУ **پارو** I *ф.* Супуринди, гўнг.

ПОРУ **پارو** II *ф.* Курак:

Ки болчиғ пуштасин нўги итик бил,
Ваё *пору* била қор оритур эл. (Ф. Ш.)

ПОС **پاس** I *ф.* Кечанинг бир қисми, кечанинг саккиздан бири:

Бир *пос* чу тундин ўтти ул хайл,
Тушлуқ туши қилди уйқуға майл. (Л. М.)

ПОС **پاس** II *ф.* Риоя, эътибор:

Аён қилмоқ керак бу сўзда *посим*,
Қабул этмак керак бу илтимосим. (Ф. Ш.)

Пос айламак — Эътиборга олмоқ, ҳурмат қилмоқ.

ПОС **پاس** III Қўриқлаш; сақлаш; *Пос тутмоқ* — Қўриқламоқ, сақламоқ:

Қалъа даврин кезиб тутор эди *пос*,
Кўнглида бийм йўқ, ичида ҳарос. (С. С.)

ПОСДОР **پاسدار** *ф.* Посбон, соқчи, қоровул:

Бу муддат бўлуяг *посдорим* менинг. (С. Н.)

ПОСУХ **پاسخ** *ф.* Жавоб.

ПОШ **پاش** *ф.* Сўз бирикмасида сепувчи, сочувчи маъносида келади; *Зарпош* — Зар сочувчи, олтин сочувчи; *Нурпош* — Нур сочувчи; *Обпош* — Сув сепувчи; *Гавҳарпош* — қ. Гавҳар.

ПОШАНДА **پاشنده** *ф.* Сочувчи, сепувчи.

ПОШАНДАЛИҚ **باشنده ليق** Сочувчилик, сепувчилик.
ПОШИКАСТА **باشكسته** ф. 1. Оёғи синиқ, чўлоқ;
2. *маж.* Нотавон, қудратсиз:

Мискинмену зори пойбаста.
Йўқ-йўқки, заифи *пошикаста*. (Л. М.)

ПОШНА **باشنه** ф. 1. Пошна, товон; Пошна урмоқ —
Отнинг ҳаракатини тезлатиш учун товон билан тепин-
моқ:

Пошна рахшларга урдилар,
Ҳай дегунча ани тушурдилар. (С. С.)

2. Остона:
Иброҳим алайҳиссалом айттиким, Исмоил келса айт-
гайсен, эшигингнинг *пошнасиға* тағйир бергайсен.
(Т. М. А.)

ПОЯ **پايه** ф. 1. Поя, оёқ:

Солиб ҳам арш, ҳам курсига соя,
Бўлуб курси анинг тахтиға *поя*. (Ф. Ш.)

2. Мартаба; **Поя топмоқ** — Мартабага эга бўлмоқ;
эътибор топмоқ:

Топибон ҳар бири бийик *поя*,
Айлагайлар қанот ила соя. (С. С.)

ПОЯНДА **پاينده** ф. Донмий, барқарор, мустаҳкам.

ПУД **پود** ф. Арқоқ; **Тору пуд** — 1) Ўриш-арқоқ; 2)
Яқин, маҳкам муносабат.

ПУЛАК **پولك** ф. Қамоннинг икки учига ўрнатилган қора
юмалоқ мугуз:

Қироғлардин *пулак* жон риштасидин ҳулладор этмиш,
Қошинг ёсин Навоий қасдиға гар истасанг қурмоқ.
(Ғ. С.)

ПУЛАМАК **پولماك** Пуфламоқ, пудамоқ:

Баҳор фарроши нафас-нафас эскан насимлар *пула-
маги* бирла лола чароғин ёрутқонда. (Л. М.)

ПУЛПУШ *پلپوش* ф. 1. Бостирма:

Ёғдуруб новак бузуқ кўнглум иморат айладинг,
Гўйиё *пулпўш* этиб, қўйдунг анга ҳар ён сутун. (Н. Ш.)

2. Қапà; 3. Осма кўприк.

ПУР *پر* ф. Тўла; кўп.

ПУРГУ *پرگوى* ф. Сергап, эзма, кўп гапирувчи:

Навойиё, чу эмас насйа нақд бирлан тенг,
Беҳишт воизи *пургўгаву*, Ҳирот менга. (Н. Ш.)

ПУРГУЙЛУҚ *پرگوى لوق* Эзмалик, сергаплик.

ПУРДАРД *پر درد* ф. Дардга тўлган, дарди кўп, ўта қай-
фули.

ПУРДАРДОНА *پر دردانه* ф. Дардмандларча, кўп қайғу
билан.

ПУРДИЛ *پر دل* ф. Қаҳрамон, паҳлавон, довьюрак.

ПУРДОН *پر دان* ф. Тўлиқ билувчи, билимдон, кўп би-
лувчи:

Ҳозир эрди мусофири *пурдон*,
Нуктадин кўнгли ҳуққайи дурдон. (С. С.)

ПУРЖАММ *پرجم* а-ф. Катта жамоат, зўр маърака, кат-
та йиғин:

Ва халойиқ ғавғоси ул мартабада эрдиким, неча юз-
минг халқни тасаввур қилса бўлғойким, *пуржамм*
бўлуб эрди. (Х. М.)

ПУРЖУШ *پر جوش* ф. маж. 1. Завқли, шод: Ҳар қушқи-
на жуфти бирла *пуржўш* (Л. М.); 2. Ҳаяжонли.

ПУРЗИЙНАТ *پر زينت* ф. Жуда зийнатли.

ПУРҚОР *پر کار* ф. Кўп иш қилувчи, ишчан; тажрибали:
[Мавлоно Ҳусайн Воиз:] Йигирма йилга яқин бор-
ким, шаҳрдадур ва Мавлоно Зуфунун ва рангин ва
пуркор воқеъ бўлубтур. (М. Н.)

ПУРНУР *پر نور* ф.-а. Порлоқ, нурли.

ПУРПЕЧ *پر پيچ* ф. Чигал, кўп ўралган.

ПУРСЎЗ *پر سوز* ф. Тез ёндирувчи, ўта куйдирувчи.

ПУРТАЛОТУМ *پر تلاطم* ф.-а. Сертўлқин, ғоят тўлқинли.

ПУРТОБ *پر تاب* ф. Ярақлаган, ярқироқ, жуда равшан.

- ПУРФАН **پرفن** *ф.-а.* Ҳийлакор, найрангбоз.
 ПУРФАНЛИҚ **پرفنلىق** Ҳийлакорлик, найрангбозлик.
 ПУРФУСУН **پرفسون** *ф.* Серҳийла, сернайранг.
 ПУРХАМ **پرخم** *ф.* Бурам-бурам, кўп буралган, гажак, жингалак.
 ПУРХАТАР **پرخطر** *ф.-а.* Кўп хатарли, жуда қўрқинчли.
 ПУРХУМОР **پرخمار** *ф.-а.* Хумори, маст; кўзи сузилган.
 ПУРЧИН **پرچين** *ф.* 1. Манглай ва юз ажинлари; 2. Ажини кўп; серажин; 3. Жингалак соч; **Пурчин ораз** — Ажин босган (серажин) бет, юз.
 ПУРШЎР **پرشور** *ф.* Шовқин-суронли; тўпалончи, шовқин-сурон қўзғатувчи: Ҳожи Каримиддин *пушўр* киши эрди. (*Н. М.*)
 ПУРҲИЙЛА **پرحيله** *ф.-а.* Серҳийла, сернайранг.
 ПУТРАМАҚ **پوتراماқ** Тарқамоқ, сочилмоқ, пароканда бўлмоқ, ҳуркмоқ.
 ПУТРАТМАҚ **پوتراتماқ** Таратмоқ, тарқатмоқ, ҳуркитиб қочирмоқ.
 ПУТРАШМАҚ **پوتراشماқ** Тарқалишмоқ.
 ПУШТ **پشت** I *ф.* Орқа; қобик, пўст, тери; **Пушти по урмоқ** — *маж.* — Тарк этмоқ, кечмоқ, эътиборсиз қолдирмоқ.
 ПУШТ **پشت** II *ф.* Зурриёт; авлод:

Ки ул мулк аларға қолиб неча *пушт*,
 Чиқормай алардин сипеҳри дурушт. (*С. И.*)

- ПУШТА **پشته** *ф.* Тепача, баландлик.
 ПУШТАҚАШ **پشتهكش** *ф.* Буғдойпоя, похол ва шу кабиларни орқалаб ташувчи.
 ПУШТ-БАРПУШТ **پشتبرپشت** *ф. маж.* Отадан-отага [*айн.* орқама-орқа].
 ПУШТИБОН **پشتيبان** *ф.* Тиргак, суянчиқ:

Чун йиқилди заъфдин жисмим уйи найлай асо-
 Ким, қилибтур сарв *пуштибон* йиқуғ девор учун.
 (*Ф. К.*)

- ПУЗИШ **پوزش** *ф.* Узр, кечирим; **Пўзиш пазир** — 1) узр қабул қилувчи; 2) *маж.* Улимга бўйсунувчи.

ПҮЙ **پوی** *ф.* Юриш, чопиш; Таку пўй этмак, урмоқ — Елиб-югурмоқ, чопмоқ.

ПҮШ **پوش** *ф.* 1. Кийим, либос:

Пўши дебойи чин, вале неча ранг
Қим, анга атласи фалак ҳамранг. (С. С.)

2. Сўз бирикмасида «киювчи, кийган, кийим кийган» маъносида желади; **Ахзарпўш**, **зумрадпўш** — Яшил кийим кийган, яшил кийимли; **пардапўш** — Парда ёпинган, парда ёпинувчи; **Зирех пўш** — Совут кийинган; **Зумурадпўш** — Яшил кийим кийган; **Сабз пўш** — Яшил кийинувчи; **Пўстпўш** — *маж.* Девона [*айн.* тери кийган]; **Сияхпўш бўлмоқ** — Қора кийинмоқ, мотам кийими киймоқ; **Танпўш** — Кийим, ёпинчиқ; **Хирқапўш** — Дарвиш.

ПҮШИДА **پوشيده** *ф.* 1. Махфий, яширин, бекик:

Эрур мунда бир рамзи *пўшида* ҳарф,
Тафаъул аро бениҳоят шигарф. (С. И.)

2. Кийинган.

ПҮЯ **پويه** *ф.* Йўртиш, ўртача тезликда юриш;
Пўяи гитинавард — Жаҳонни кезувчи, жаҳонгашта;
Пўя солмоқ — Юриш қилмоқ, физиллаб кетмоқ; **Пўя пош қилмоқ** — Қадам ташламоқ:

Борур эдилар қилибон *пўя пош*,
Бўлди аён йўл уза бир сода тош. (Ҳ. А.)

Пўя топмоқ — Юришга (боришга) муяссар бўлмоқ;
Пўя урмоқ — Елиб юрмоқ; **Пўя этмак, қилмоқ** — Юрмоқ, йўртмоқ.

ПҮЯГАР **پويه گار** *ф.* Юрувчи, югурувчи.

ПҮЯЗАН **پويه زن** *ф.* Қадам босувчи, юрувчи:
Устида қаплон киби ул *пўязан*. (Ҳ. А.)

ПҮЯНДА **پوينده** *ф.* Кезувчи, юрувчи.

ПҮЯНДАЛИҚ **پوينده ليق** Югурувчилик, кезувчилик:

Неча қилди саъй ила *пўяндалиқ*,
Шаҳру дашту тоғ аро жўяндалиқ. (Л. Т.)

ПҮЯСИЗ **پويه سز** *ф.* Ҳаракатсиз, юришсиз.

Р —

- РАБИЪ** ربيع *а.* Кўклам, баҳор; **Фасли рабиъ** — Баҳор мавсуми.
- РАБИУЛ-АВВАЛ** ربيع الاول *а.* Ҳижрий йил ҳисобининг учинчи ойи.
- РАБИУЛ-ОХИР** ربيع الآخر *а.* Ҳижрий йил ҳисобининг тўртинчиси.
- РАБО, РАБОЙ** ربا، ربا *ф.* «Рабудан» феълининг ўзаги бўлиб, сўз бирикмасида «тортувчи, олувчи, кўтарувчи, элтувчи» маъноларида келади; **Пардарабо ўлмоқ** — Пардани кўтармоқ; **Ҳушрабой** — Ҳушни олувчи, ҳушсизлантирувчи.
- РАБОТ** رباط *а.* [*кўпл.* работот رباطات.] Қарвон сарой; йўловчилар қўниши учун ясалган бино, мусофирхона; бекат; **Эски работ** — *маж.* Дунё.
- РАБОЯНДА** رباينده *ф.* Тортадиган, жозибали, жозибадор.
- РАБОЯНДАЛИҒ** ربايندهليغ Жозибадорлик, ўзига тортувчилик.
- РАБТ** ربط *а.* 1. Боғланиш, алоқа; 2. Интизом.
- РАБТСИЗ** ربطسىز 1. Боғланишсиз, муносабатсиз; 2. Интизомсиз, бебошвоқ.
- РАБУДА** ربوده *ф.* Олинган, тортилган, жазб этилган; **Рабуда айламак** — Тортмоқ, ўзига жазб қилмоқ.
- РАВ** رو *ф.* Сўз бирикмасида «юрувчи, кезувчи» каби маъноларни ифодалайди: **Раҳрав** — Йўл юрувчи, кезувчи, саёҳатчи; **Рострав** — Тўғри юрувчи; тўғри киши; **Шабрав** — 1) Кечаси кезувчи; 2) Ўғри, тунги босқинчи; **Осмонрав** — Кўкда кезувчи; **Барқрав** — Яшиндай тез юрувчи.
- РАВАНДА** روانده *ф.* 1. Юрувчи, кезувчи; 2. Хат ташувчи, почтальон; **Равандаи само** — Осмонкезар.
- РАВЗА** روضه *а.* 1. Боғ, гулбоғ; 2. Жаннат; 3. *маж.* Муқаддас қабр, азиз-авлиёлар қабри; **Равзаи Ирам** — Ирам боғи; **Равзаи хазро** — Яшил боғ, кўкалам боғ; **Равзаи заркор** — Олтин безакли бино; **Равзаи фирдавс** — Жаннат боғи:

Қайси каманд, ўлмади ҳаргиз каманд,
Равзаи фирдавс ғазалиға банд. (Ҳ. А.)

РАВЗАН روزن *ф.* Туйнук; тешик; дарча; **Равзан айламак** — Тешмоқ, тешик очмоқ; дарча очмоқ; **Равзан узра-равзан** — Илма-тешик; **Равзан-равзан** — Тешик-тешик, майда-майда.

РАВЗАНА روزنه *ф.* 1. қ. **Равзан** روزن; 2. Токка (валишга) солинадиган тол ходалар, бағаз.

РАВИШ روش *ф.* 1. Қонда, йўл, йўсин; 2. Юриш; **Ра-виш қилмоқ** — Юрмоқ.

РАВНАҚ رونق *а.* 1. Ялтираш, порлаш; 2. Кўркамлик, гўзаллик; 3. Ривож.

РАВО روا *І ф.* Мумкин, муносиб; **Раво бўлмоқ** — Мумкин бўлмоқ; **Раво тутмоқ**, **-кўрмак** — Мумкин топмоқ, муносиб кўрмоқ.

РАВО روا *II* Равон сўзининг қисқарган шакли: юрувчи, кетувчи:

Қим бўлуб ҳиммат аёғи бирла ул қавм *раво*

(У кишилар ҳиммат оёғи билан равон, яъни юрувчи бўлдилар).

РАВО روا *III ф.* Чиқариш, чиқиш; чиқарувчи; **Ҳожат раво бўлмоқ** — Ҳожати чиқмоқ, мақсадга эришмоқ; **Ҳожат раво қилмоқ** — Ҳожат чиқармоқ, мақсадга эриштирмоқ; **Ком раво айламак** — Мақсадга етказмоқ; **Ком раво ўлмоқ** — Мақсади ҳосил бўлмоқ.

РАВОЙИҲ روايح *а.,-қ.* Ройиҳа رايحه

РАВОН روان *І ф.* 1. Юрувчи, кетувчи, ўтувчи; **Равон ўлмоқ** — Кетмоқ, жўнамоқ; **Равон айламак** — Юбормоқ, жўнатмоқ; **Сарви равон** — Гўзал юришли; *маж.* Севгили; 2. Оқувчи; **Равон этмак-қилмоқ** — Оқизмоқ.

РАВОН روان *II ф.* Тез, тездан; **Равон бўлмоқ** — Тез бўлмоқ.

РАВОН روان *III ф.* Жон, руҳ, ҳаёт; **Равон топмоқ** — Жон топмоқ, тирилмоқ; **Равон осо** — Жон каби, жонга ўхшаш; **Равон бахш** — Жон бағишловчи; жонлантирувчи.

РАВОНА روانه *ф., қ.* Равон *I*

РАВОНИЙ روانى *ф.* Тезлик билан, тездан.

РАВОНЛИҚ روانلىق Тезлик, силлиқлик.

РАВОН СУ **روان سو** Оқар сув.

РАВОТИБ **رواتب** *a.* [бирл. Ротиба **راتبه**] Хизматчиларга давлат томонидан вақт-вақти билан бериб туриладиган маош, нафақа ва бошқа моддий ҳақ, ёрдамлар.

РАВОҚ **رواق** *ф.* Катта биноларнинг ичидаги ёки олдидаги ярим доира қилиб ишланган қисмлари.

РАВҲ **روح** *a.* Роҳат, ором.

РАГ **رگ** *ф.* Томир, қон томири.

РАГЗАН **رگزن** *ф.* 1. Томирга ништар уриб қон олувчи; 2. *маж.* Чолғу торини чертувчи, музика чалувчи.

РАЪД **رعد** *a.* 1. Момақалдиروق; 2. Ўт (олов) отадиган қурол.

РАЪД ЕЙИ **رعدیایی** Ўт отадиган қуролнинг ёйи.

РАЪД ТОШИ **رعدتاشی** Ўт отадиган қуролнинг тоши.

РАДИФ **ردیف** *a.* 1. Отда мингашиб, эргашиб борувчи; 2. Шеър тузилишида мисраъ ва байтларда қофиядан сўнг такрорланадиган сўз.

РАЕСАТ **ریاست** *a.* Раислик, бошлиқлик.

РАЕҲИН **ریاحین** *a.* [бирл. Райҳон **ریحان**] Райҳонлар, хушбўй ўсимликлар.

РАЖА **رجه** Режа; Ража тори — Режа ип.

РАЖАБ **رجب** *a.* Ҳижрий йил ҳисобининг еттинчи ойи.

РАЖЪАТ **رجعت** *a.* Қайтиш, орқага қайтиш.

РАЖО **رجا** *a.* Умид; тилак; Ражо этмак — Умид қилмоқ, тиламоқ.

РАЗ **رز** *ф.* Ток, узум:

Богбонга чун ғино айлаб насиб ихсонинг илги,
Хўша-хўша гаҳ зумуррад, гоҳ лаъли ноб осиб *раз.*
(Н. Ш.)

Раз чамани — Токзор; Раз суйи — *маж.* Май; Раз фарзанди — ёки Фарзанди раз — *маж.* Май; шароб:

Қилма *раз фарзандидин* кў ҳамдаму дамсозким,
Пардадардур асру бу шоҳидвашу маккора қиз.

(Н. Ш.)

Раз қизи [ток қизи] *маж.* Май, шароб:

Ҳамиша муғбачаву *раз қизи* фидоси бўлай-
Ки, дайр пийриға арзир бу навъ ўғул била қиз. (Н. Ш.)

- РАЗИЛ **رذيل** *а.* Паст, тубан, олчоқ, нокас.
- РАЗИН **رزين** *а.* Маҳкам, қатъий; муҳим, мўътабар;
Ройи разин — Қатъий фикр.
- РАЗЛ **رذل** *а.* Паст, тубан, хор.
- РАЗМ **رزم** *ф.* Уруш, жанг; ғавғо; Разм айламак — Уруш-моқ; Разм тузмак — Уруш чиқармоқ, урушмоқ; Разм солмоқ — Уруш очмоқ.
- РАЗМГАҲ **رزمگه** *ф.,-қ.* Размгоҳ.
- РАЗМГОҲ **رزمگاه** *ф.* Уруш, жанг майдони.
- РАЗОЛАТ **رذالت** *а.* Пасткашлик, тубанлик, паст табиат-лик, разиллик, айб иш.
- РАИЙЯТ **رعيه، وعيت** *а.* [кўпл. Раоё **رعابا**] Бир ҳукмдор-нинг қўл остидаги халқ, тобеъ халқ.
- РАИЙЯТНАВОЗ **رعيت نواز** *а.-ф.*— Халқпарвар, фуқаро-парвар.
- РАИБ **ريب** *ф.* Шак, шубҳа, гумон.
- РАЙҲОНА **ريحانه** Райҳонзор.
- РАЙҲОНИЙ **ريحاني** *а.* Райҳон рангли; Роҳи райҳоний— Кўкимтир ва хуш исли май.
- РАҚЪАТ **رڪعت** *а.* Намознинг: бир қиём (тик туриб ўқиш), бир рукуъ (эгилиб ўқиш) ва сужуд (ётиб ўқиш) дан иборат бўлган қисми. Чунончи: *Пешин на-мози ўн рақъат, шом намози беш рақъат* дейилиши каби.
- РАКИК **رڪيك** *а.* Сушт, заиф, лапашанг.
- РАМ **رم** *ф.* Қўрқиш, ҳуркиш, чўчиш; қўрқиб қочиш: ҳур-киб тарқалиш; Рам бермак — Чўчитмоқ, ҳуркитиб қочирмоқ; Рам емак,-этмак — Ҳуркиб қочмоқ, чўчи-моқ, ҳуркмоқ; Рам қилиб қочмоқ — Ҳуркиб қочмоқ.
- РАМА **رمه** *ф.* Гала, суру, тўда (қўй, эчки каби ҳайвонлар суруси).
- РАМАД **رمد** *а.* Кўз оғриғи, кўздан сув оқиш натижасида кўз оқи қизариши.
- РАМАҚ **رمق** *а.* Энг охирги нафас, жон чиқар олдидаги нафас.
- РАМЗ **رمز** *а.* [кўпл. Рамуз, рамузот **رموزات**, **رموز**] 1. Имо, ишорат; 2. Узаро келишилган яширин белги, шифр.

РАМИДА **راميده** *ф.* Хурккан, чўчиган, қўрққан, хуркиб қочган; **Рамида айламак** — Хуркитиб қочирмоқ; чўчитмоқ; **Рамида ҳуш** — Ҳуши қочган, беҳуш.

РАМИМ **راميم** *а.* Эскирган, чириган; **Азми рамим** — Чириган суяк.

РАМЛ **رمل** *а.* [*кўпл. рамол* **رمال**] [*айн. қум*]. 1. Қум билан фол очиш; 2. Нуқта ва чизиқлар чизиб фол очиш; фолбинлик; **Рамл машқи** — Фол очиш учун қоғозга турли чизиқ ва нуқталар чизиб машқ қилиш.

РАММОЛ **رمال** *а.* Нуқта ва чизиқлар чизиб фол очувчи; фолбин, фолчи.

РАМОН **رمان** *ф.* Хуркадиган, хуркиб қочган.

РАНГ **رنك** I *ф.* 1. Тус; бўёқ; **Ранг этмак, айламак, қилмоқ** — Бўямоқ; **Ранг тутмоқ** — Рангланмоқ, бўялмоқ; қизармоқ; 2. *маж.* Баҳра, нафъ; 3. *маж.* Қон; 4. *маж.* Кўз бўяш, алдаш.

РАНГ **رنك** II Тоғ эчкиси.

РАНГИН **رنكين** *ф.* Рангдор, товланиб турадиган; гўзал; **Рангин қилмоқ** — Рангдор қилмоқ; безамоқ.

РАНГИНЛИҒ **رنكين ليغ** Рангдорлик; гўзаллик.

РАНГОМИЗ **رنك آميز** *ф.* 1. Рангларни, бўёқларни аралаштирувчи, наққош; 2. *маж.* Ранг-баранг, товланадиган, ўзгарадиган.

РАНГОМИЗЛИҚ **رنك آميز ليق** 1. Бўёқларни аралаштирувчилик; 2. *маж.* Бўямачилик, ҳийла ишлатиш.

РАНГРЕЗ **رنك ريز** *ф.* Бўёқчи, рангворчи.

РАНГРЕЗЛИҚ **رنك ريز ليق** Бўёқчилик, ранглаш ҳунари.

РАНЖ **رنج** *ф.* Машаққат, қийналиш, оғриқ; касаллик; **Ранж топмоқ, тортмоқ, кўрмоқ** — Қийналмоқ, машаққатланмоқ; **Ранж паймудалиғ** — Қийналганлик, машаққат тортганлик; **Ранжпарвард** — Машаққат билан ўсган, касалманд.

РАНЖА **رنجه** *ф.* Ранжиган, хафа, сиқилган, қийналган; **Ранжа айламак, қилмоқ** — Қийнамоқ, азобламоқ.

РАНЖОН **رنجان** *ф.* Ранжиган, қийналган.

РАНЖУ АНО **رنج و عنا** *ф.-а.* Азоб-уқубат, меҳнат, машаққат.

РАНЖУР رنجور *ф.* Касал, кучсиз, эзилган: Ранжур ўлмоқ, -бўлмоқ — Касал бўлмоқ; сиқилмоқ:

Ўзни ранжур айламак яъники не? (Л. Т.)

РАНЖУРЛИҚ رنجورلىق Касаллик, сиқилганлик.

РАЪНО رعنا *а.* 1. Гўзал, чиройли, ёқимли; 2. Гулраъно номли гул; Раъно ниҳол — *кн.* Гўзал қомат, хуш қомат.

РАЪНОЛИҚ رعنائىق 1. Хушқоматлик, ёқимлилик; 2. Мағрурлик, чиранишлик:

Ҳаддин ортур зебу раънолиғ менга. (Л. Т.)

РАОЕ رعايا *а.* [бирл. райият رعيت] Райятлар; қ. Райият رعيت

РАС рас *ф.* Сўз бирикмасида «қилувчи, етувчи, етишувчи» каби маъноларда келади: Чорарас — Бирор ишнинг чорасига етувчи; илож қилувчи; Фарёдрас — Фарёдни тингловчи, раҳм қилувчи, қулоқ солувчи.

РАЪС رأس *а.* Бош; Раъсан бираъс — Бошма-бош, тенг.

РАСАД رسد I *ф.* Улуш, ҳисса.

РАСАД رسد II *а.* Кузатувчилар, астрономлар кузатиши; Расад боғламоқ — Астрономик жадвал тузмоқ.

РАСАДБАНД رسدبند *а.-ф.* 1. Астроном; 2. Астролог (мунажжим).

РАСАН رسن *ф.* Арқон, арғамчи:

Таковарингга бағир қонидин ҳино боғла,

Итингга ғамзада жон риштасин расан қилғил. (Ғ. С.)

РАСИДА رسيده *ф.* Етишган, эришган, етилган; Норасида — Вояга етмаган, бўйга (балоғатга) етмаган; Наврасида — Янги туғилган.

РАСОГИЛ رسايل *а.* [бирл. Рисола رساله] Рисолалар, китобчалар; мактублар.

РАСОН رسان *ф.* Сўз бирикмасида — «етказувчи, келтирувчи» маъносида келади; Нафъ расон — Фойда етказувчи; Мужда расон — Хушxabар келтирувчи.

РАСТ رست *ф.* Қутулиш, нажот.

РАСТА رسته *ф.* 1. Қутулган, халос қилинган; 2. Қатор; сотувчининг қатор тизилган моллари, дўконлари.

РАСТГОР رستگار *ф.* Қутулувчи, халос топувчи; Растгор бўлмоқ — Қутулмоқ, халос топмоқ.

- РАСТГОРЛИҚ **رستگارلىق** Қутулиш, халос топиш.
- РАСУЛ **رسول** *а.* [кўпл. Русул **رسول**] Элчи, пайғамбар.
- РАСУЛУЛЛОҲ **رسول الله** *а.* Оллоҳнинг элчиси, пайғамбар; Муҳаммад пайғамбар.
- РАСУЛОНА **رسولانه** *а.-ф.* Элчиларга хос; Расулона нузул — Элчиларга ўхшаш бориш, тушиш.
- РАТЛ **رطل** *а.* 1. Бир литрча миқдордаги суюқлик ўлчо-ви; 2. Шароб косаси, пиёла; қадаҳ; бир пиёла май.
- РАФЪ **رفع** *а.* 1. Кўтариш, юксалтириш; 2. Йўқ қилиш; Рафъи ҳижоб айламак — Уятни ўртадан кўтармоқ; парда кўтармоқ; очиб ташламоқ; Рафъ ўлмоқ — Кўтарилмоқ, йўқ бўлмоқ.
- РАЪФАТ **رافت** *а.* Меҳрибонлик, ғамхўрлик, хайрихоҳ-лик. Вази талаби билан рофат тарзида ҳам қўллани-лади:

Бўлди саркашликдин анинг офати.
Ажзу туфроғлиқ бу бирининг рофати. (Л. Т.)

- РАФЗ **رفض** *а.* 1. Ташлаб кетиш, рад қилиш; 2. Инкор этиш.
- РАФИЪ **رفيع** *а.* Юксак, баланд: Остонинг минг Зухал-дин ҳам рафиъ. (Л. Т.); Рафиуд-даражот — Баланд даражали; Рафиъ макон — Юксак ўринли, юқори да-ражали.
- РАФОҲИИЯТ **رفاهيت** *а.* Турмуш кенгчилиги, кун кечи-риш фаровонлиги, яхши аҳвол.
- РАФТОР **رفتار** *ф.* Юриш; Бод рафтор — Шамолдай тез юрар; Тез рафтор — Тезюрар, югурик.
- РАХ **رخ** *ф.* Ерик; чок, чизик; қирра; Рах-рах — Йўл-йўл, тарам-тарам.
- РАХНА **رخنه** *ф.* Йиқик, дарз, мертик, ёриқ; Рахна сол-моқ — Тешмоқ, дарз кеткизмоқ.
- РАХТ **رخت** *ф.* 1. Уй асбоб-анжоми; 2. Кийим-кечак; 3. Йўл (сафар) юки; Раҳти сафар боғламоқ — Сафар юкини тангимоқ, жўнашга тайёрланмоқ.
- РАХШ **رخش** *ф.* Жуда югурик от; олачипор, чиройли от; Рахш сурмак — от солмоқ, от қўймоқ, от билан чоп-моқ; Рахши тезтак — Югурук от:

Тушти рокиб, борди *рахши тезтак*,
Ўзни еткурди бу ҳолатда малак. (Л. Т.)
Рахши гавҳар — Порлоқ гавҳар.

РАХШАНДА *دخشانده* ф.-қ. Рахшон *دخشان*; Рахшанда барқ — Ялтироқ чақмоқ.

РАХШОН *دخشان* ф. Ялтироқ, порлоқ, тобланувчи; Меҳри рахшон — Порлоқ қуёш.

РАЪША *رعشه* а. Титрак; Раъша қилмоқ — Титратмоқ.

РАШАҲОТ *رشحات* а. [бирл. Рашҳа *رشحه*] Сизиб чиққанлар, томчилар.

РАШИД *رشيد* а. 1. Тўғри йўл топган, ўз йўлини топган; ақлан етик; 2. Мард, ботир.

РАШОД *رشاد* а. Тўғри йўлни топиб, шу йўлдан бориш.

РАШОША *رشاشه* а. 1. Шабнам; 2. Ёмғир томчиси.

РАШҲ *رشح* а. Сизиш, томиш.

РАШҲА *رشحه* а. [кўпл. Рашаҳот *رشحات*] Томчи, сизиб чиққан суюқлик.

РАҚАБА *رقبه* а. 1. Гардан, бўйин; 2. Қул, чўри.

РАҚАМ *رقم* а. Ёзув, битиш; Рақам қилмоқ — Ёзмоқ, битмоқ:

Зулфи ичра зор жисмим ҳолатин қилсанг рақам,
Эй муҳаррир, зарҳал этгайсен қаро таҳрир ила. (Ғ. С.)

Рақам чекмак — Ёзмоқ; юкламоқ:

Сойири қушлар лаиму ашроф ҳам,
Чектилар ҳудҳудға бу ишни рақам. (Л. Т.)

РАҚАМҚОР *رقم کار* а.-ф. Ёзилган, чизилган:

Мудаввар, мустақим ўлса рақамкор,
Чекиб андоқки, жадвал бирла паркор. (С. И.)

РАҚБА *رقبه* а. Катта ариқ ёқасидаги ерлар.

РАҒБАТ *رغبته* а. Хоҳиш, майл, қизиқиш; Рағбат этмак, айламак — Хоҳламоқ, майл қилмоқ, қизиқмоқ.

РАҒБАТНАМОЙ *رغبته نماي* а.-ф. Рағбатланувчи, хоҳловчи, қизиқувчи.

РАҒИМ *رغم* а. Бирор ишнинг аксини қилиш, қаршисига иш кўриш; Рағмиға — Қаршисига, аксига.

- РАҲ **ره** ф.,-қ. Роҳ **راه**
- РАҲБА **رجبه** а. Саҳна, ўйин-кулги жойи.
- РАҲБАР **رهبر** ф. Йўл кўрсатувчи; далил.
- РАҲВОР **رهوار** ф. Юрумол, юрағон, юрушли.
- РАҲГУЗОР **رهگذار** ф. 1. Қатнов йўл, катта йўл; 2. Ут-кинчи.
- РАҲДОР **رهदार** ф. Йўл соқчиси, йўл назоратчиси.
- РАҲЗАН **رهزن** ф., қ. Роҳзан **راهزن**
- РАҲЗАНЛИҚ **رهزنايلىق** Йўлбосарлик, қароқчилик, йўл тўсувчилик.
- РАҲИЛ **رهيل** а. Кўчиш, жўнаш; Раҳил этмак — Кўчмоқ, жўнамоқ; Раҳил (ёки риҳлат) оғоз қилмоқ — Жўнай бошламоқ.
- РАҲИЛКҮШ **رهيلكوشى** а.-ф. Йўловчи, йўлга солувчи.
- РАҲИМ **رحم** I а. Бачадон.
- РАҲИМ **رحيم** II а. Раҳм қилувчи, раҳмли, меҳрибон.
- РАҲИҚ **رهيق** а. Соф, тиниқ май, аъло май.
- РАҲҚОВ **رهكاو** ф.,-қ. Роҳрав **راهرو**
- РАҲҚҮБ **رهكوب** ф. Йўл босувчи (юрувчи); Раҳқўб бўлмоқ — Йўл босмоқ, жўнамоқ.
- РАҲЛ **رحل** а. 1. Асбоб; йўл юки; 2. Сафарга чиқиш; кўчиш; 3. Уқиш пайтида китоб қўядиган лавҳ, курсича.
- РАҲН **رهن** а. Гарав, баримта; Раҳн этмак,-айламак — Гарав қўймоқ.
- РАҲНАВАРД **رهنورد** ф. Йўл юрувчи, йўловчи, саёҳатчи.
- РАҲНАМО **رهنما** ф.,-қ. Роҳнамо **راهنما**
- РАҲНАМОЙ **رهنماي** ф.,-қ. Роҳнамо **راهنما**
- РАҲНАМОЙЛИҚ **رهنمايلىق** қ. Раҳнамолик **رهنمايلىق**
- РАҲНАМОЛИҚ **رهنمايلىق** Йўл кўрсатувчилик, йўл бошловчилик.
- РАҲНАМУН **رهنمون** ф.,-қ. Роҳнамун **راهنمون**
- РАҲРАВ **رهرو** ф.,-қ. Роҳрав **راهرو**
- РАҲРАВИ ФАРЗОНА **رهروفرزانه** ф. Донишманд йўловчи.
- РАҲШУНОС **رهشناس** ф. Йўл билувчи, йўл танувчи.
- РЕВ **رهيو** ф. Ҳийла, макр, алдов; Рев айламак — Алдамоқ, ҳийла қилмоқ; Рев кўргузмак — Ҳийла ишлатмоқ; Реву афсун — Алдоқ, алдаш, кўз бўяш:

Ҳар бирга *реву афсуну* фириб,
Ишқ бирла жанг қилгунча шикиб. (Л. Т.)

РЕЗ, РЕЗА *ريزه، ريز، في*. 1. Сўз бирикмасида «тўқувчи, тўкилувчи, сочувчи, оқувчи, оқизувчи» каби маъноларда келади; **Рез этмак** — Тўкмоқ; **Аракрез** — Тер тўқувчи; **Ашк рез** — Еш оқизувчи; **Баргрез** — Барг тўқувчи; *маж.* куз; 2. Майда, увоқ; ушоқ; **Хора рез этмак** — Тош майдаламоқ.

РЕЗ-РЕЗ, РЕЗА-РЕЗА *ريزه ريزه، ريزه ريزه، في*. Майда-майда;
Рез-рез қилмоқ — Майда-майда қилмоқ, увотмоқ.

РЕЗА *ريزه في،-ق.* **рез** *ريز*

РЕЗА-РЕЗА *ريزه ريزه في،-ق.* **Рез-рез** *ريز ريز*

РЕЗАЧИН *ريزه چين في*. Майда нарсаларни терувчи, ушоқ терувчи.

РЕЗУПОШ *ريزوپاش في*. Бирор нарсани йўниш, ёки кешидан чиққан чиқинди, қиринди, қипиқ.

РЕШ *ريش في*. 1. Яра, жароҳат; 2. Ҳасрат; ранжиш; **Реш этмак**, айламак — Ярадор қилмоқ; **Реш бўлмоқ** — Яраланмоқ; 3. қ. Риш.

РИБҚА *ريبه* а. Сиртмоқ.

РИВОЁТ *روايات* а. [бирл. Ривоят *روايت*] Ривоятлар; қ. Ривоят

РИВОЯТ *روايت* а. [кўпл. Ривоёт *روايات*] Ҳикоя айтиш, нақл қилиш; **Ривоят этмак** — Ҳикоя қилмоқ, нақл қилмоқ.

РИДО *ريدا* а. 1. Шайхлар, дарвишлар елкасига ёпиб, ёки ташлаб юрадиган чойшаб каби нарса; 2. Дарвишларнинг устки кийими.

РИЁ *ريا* а. Ўзини ёмонлиқлардан сақланган қилиб кўрсатиш, иккиюзламалик; **Риё аҳли** — Риёкорлар, иккиюзламачи кишилар.

РИЁЗ *رياض* а. [бирл. Равза *روضه*] Боғлар; қ. Равза *روضه*

РИЁЗАТ *رياضت* а. Нафс хоҳиш қилган нарсалардан тортиниб, ўзини қийнаш; қийналиш, машаққатланиш; **Риёзат чекмак** — Нафс хоҳишларидан тортинмоқ, қийинчилик тортмоқ.

РИЁЗИЙ *رياضي* а. 1. Математика фанига тегишли; 2. Математик.

РИЁИЙ *رياضي* а. Риёкор, иккиюзламачи.

РИЕЛИҚ **رياليق** Риёкорлик, кўзбўямачилик.

РИЕСАТ, РАЕСАТ **رياست** *а., -қ.* Раёсат.

РИЕҲ **رياح** *а.* [бирл. Риҳ **ريح**] Еллар, шамоллар, ҳидлар.

РИЖОЛ **رجال** *а.* [бирл. Ражул **رجل**] Эрлар, эркаклар.

РИЗВОН **رضوان** *а.* 1. Розилик, мамнуният; 2. *маж.*

Жаннат.

РИЗОМАНД **رضامند** *а.-ф.* Рози, кўнган.

РИКВА **ركوه** *а.* Чармдан ишланган сув идиши; қовға.

РИҚИБ **ركيب** *а.* Улов (туя, от каби).

РИҚОБ **ركاب** *а.* 1. Узанги; 2. *маж.* Подшоҳ ҳузури.

РИНД **رند** *ф.* 1. Айш-ишратдан ўзини тортмайдиган, хароботий, беғам, бепарво, салти-сувой; 2. Ботир, аҳли дил; Ринди Шероз — Шоир Хожа Ҳофиз Шерозийнинг бир лақаби.

РИНДВАШ **رندوش** *ф.* Риндларга ўхшаган, риндтабиат.

РИНДВАШЛИҚ **رندوشليق** Риндларга ўхшаганлик [қ. Ринд **رند**]

РИНДЛИҚ **رندليق** Ринд бўлганлик, хароботийлик, салти-сувойлик, беғамлик:

Азалдин чунки қисмим *риндлиқдур*,

Қил эмди пандни, эй порсо, бас. (*Н. Ш.*)

РИНДОНА **رندانه** *ф.* Риндларча [қ. Ринд **رند**]

РИЪОЯТ **ريعايت** *а.* Риоя, эътиборга олиш; Риоят айламак, этмак — Ҳурматламоқ.

РИСОЛА **رساله** *а.* [кўпл. Расойил **رسايل**] Қитобча; мактуб.

РИСОЛАТ **رسالت** *а.* Элчилик, пайғамбарлик.

РИФЪАТ **رفعت** *а.* Юксаклик, баланд мартабалик; Рифъат топмоқ — Юксалмоқ, эътиборга минмоқ.

РИФҚ **رفق** *а.* Мулойимлик, юмшоқлик, ёқимлилик.

РИШ **ريش** *ф.* Соқол; Риши қози — Қилдан тўқилган ёки латтадан бўлган май сузгич [*айн.* Қози соқоли]; Риши гов — *маж.* 1) Аҳмақ, нодон; хомтамаъ; 2) Пахмоқ соқол; Риш боғламоқ — Келишмайдиган иш қилмоқ.

РИШВА, РИШВАТ رشوه، رشوت *а.* Пора (бир ишни битириш учун амалдорнинг яширин ва ноҳақ равишда оладиган пули ва ашёси).

РИШТ رشت *1.* Ёйгириш; *2.* Одат, табиат.

РИШТА رشته *ф.* 1. Ип, таноп; **Риштаи ашк** — Узлуксиз кўз ёши; **Ришта тоб** — Тоб берилган, эшиб пишитилган ип:

Коргоҳинг ичра ҳар бир *ришта тоб*,
Ақлнинг бўйнига ҳайратдин таноб. (*Л. Т.*)

Ришта тоби — Ип ўрами; **Риштаи ранж** — Иситмани, безгакни боғлаш (қолдириш) учун деб дуохон берадиган сертугун ип (хурофий); **Риштаи анкабут** — Ўргамчи ипи, уяси; **Риштаи Марйам** — [Марямнинг ипи] — *кн.* Энг ингичка ип, жуда нозик тола:

Аждаҳоким, кўкни чеккай дам била,
Анда яксон *риштаи Марйам* била. (*Л. Т.*)

2. Тери остида пайдо бўладиган, ип каби узун қурт — ришта касали.

РИШТАКАШ رشته‌کش *ф.* Кашта тикувчи, гул тикувчи чевар.

РИШХАНД ریشخند *ф.* Масхаралаш, кулги қилиш; **Ришханд этмак** — Масхараламоқ, кулги қилмоқ; мийиғида жулмоқ.

РИҚОБ رقاب *а.* [*бирл.* рақоба *رقبه*] Қул. Молик риқоб — Қул эгаси, хожаси:

Деди: — Эй, қушлар аро *молик риқоб!* (*Л. Т.*)

РИҚҚАТ رقت *а.* Ингичкалик, нозиклик; юмшоқлик, мулойимлик, кўнгли бўшлик; **Риққат айламак** — Кўнгли юшмамоқ.

РИҲ ريح *а.* Ел, шамол; ҳид.

РИҲЛАТ رحلت *а.* 1. Кўчиш, жўнаш, узоқ сафарга чиқиш; 2. Улиш.

РОБИЪ رابع *а.* Тўртинчи.

РОБИТА رابطة *а.* Алоқа, боғланиш; занжир; тартиб, қонда.

РОВИЙ راوى *а.* Ҳикоячи, қисса аytувчи; хабар, маълумот берувчи, ривоят қилувчи.

РОЖИЪ **راجع** а. 1. Қайтувчи; 2. Тегншли (бирор нарсага); **Рожихъ бұлмоқ** — Тегншли бұлмоқ, боғланмоқ; қайтмоқ.

РОЖИХЪ **راجع** а. Ортиқ, устун, мақбул, мувофиқ.

РОЗ **راز** ф. Сир, яширин, махфий; **Роз айтмак,-демак** — Сир айтмоқ, сир ошкор қилмоқ; **Ҳомили роз** 1) сир ташувчи; 2) сир сақловчи; **Роз аҳли** — Сирдошлар; **Рози пинҳоний** — Яширин сир; **Исмои роз** — Сир тинглаш; сир англаш; **Маҳрами роз** — Сирдош; **Рози нуҳуфт** — Яширин сир.

РОЗДОР **رازدار** ф. Сирдош, хабардор, ишончли.

РОЗЖУ **رازجو** ф. Сир изловчи.

РОЗИЕНА **رازيانه** ф. Арпабодиён.

РОЗИҚ **رازق** а. 1. Ризқ берувчи, тўйдирувчи; 2. Худонинг сифати.

РОИЙ **راعى** а. Бошчи, ҳукмрон (*айн.* қўйчивон).

РОИЯ **رائيه** а. Охири «р — ر» ҳарфли сўз; **Роия қасидаси, қасидаи роия** — Қофияси ёки радифи «р — ر» билан тугаган қасида.

РОЙ **راى** I а. [*кўпл.* **оро** (آرا)] **Фикр, қараш; Ройиға кирмак** — Бировнинг фикрига қўшилмоқ, сўзига кирмоқ; **Ройи пок** — Тўғри фикр; **Ройи савоб** — Тўғри раъй, тўғри фикр; **Ройи сойиб** — Тўғри фикр; **Худрой** — бир сўзли, ўжар; ўзбошимча; **Ҳумоюн рой** — Қутлуғ фикр; яхши ўй.

РОЙ **راى** II Ҳинд подшоҳларининг унвони.

РОЙГОН **رايگان** ф. Йўлдан топилган, текин, текинга келган нарса.

РОЙЗАН **راىذن** а.-ф. 1. Сўзи ўтқир, сўзини ўтқарувчи, ўктам; 2. Доно, ақлли; маслаҳатгўй.

РОЙИЖ **رايج** а. Ривожли; истеъмолдаги, ўтадиган, қўлланилаётган (ақча):

Ўз сулукига натойиж истади,
Қилмоқ ўз нақдини *ройиж* айлади. (Л. Т.)

РОЙИЗ **رايىض** а. От чопувчи, от ўргатувчи, чавандоз.

РОЙИҲА **رايه** а. Еқимли ҳид, ис, бўй.

РОЙИҲАЛИҚ **رايه‌لىق** Еқимли ҳидли, исли.

РОКИБ **راكب** а. Сувора, отлиқ, от (туя, эшак ва ш. к.) миниб борувчи.

- РОКИЪ **راکع** *а.* Рукуъ қилувчи, бошини эгувчи, икки букилувчи.
- РОМИШ **رامش** *ф.* Ашула, музыка; **Ромиш айламак** — Куйламоқ, музыка чалмоқ.
- РОМИШИЙ **رامشى** *ф.* Куйловчи, чолғучи.
- РОМИХ **رامح** *а.* 1. Ҳаракатдаги отлиқ аскар; 2. Найзодор, найзали; **Симоқи ромиҳ** — Эски тушунчага кўра — Асад буржидаги бир юлдузнинг номи.
- РОН **ران** *ф.* 1. Оёқ сонни; 2. Сўз бирикмасида «юргизувчи, кетказувчи» каби маъноларда келади: **Заъфрон** — Кучсизликни кетказувчи, кучга киритувчи.
- РОСИХ **راسخ** *а.* [кўпл. **راسخين**] Мустаҳкам, тебранмас, барқарор, донмий.
- РОСТ **راست** I *ф.* 1. Ўнг; 2. Тўғри, тик; **Рост келтурмак** — Тўғриламоқ, тўғри келтирмоқ; **Рост келмак** — Тўғри келмоқ, рост чиқмоқ; **Ростий-растий** — «Тўғри бўлсанг, қутуласан» маъносидаги ибора.
- РОСТ II **راست** *ф.* Музыка куйларидан бири.
- РОСТГУ, РОСТГУЙ **راستگوى، راستگو** *ф.* Тўғри сўзли, тўғрисици, ҳақ гапни гапирувчи.
- РОСТРАВ **راسترو** *ф.* Тўғри юрувчи, тўғри, ҳалол.
- РОСУ **راسو** *ф.* Сусарлар онласидан бўлган йиртқич кичик ҳайвон (каптар ва товуққа жуда ўч).
- РОТИБА **راتبه** *ф.* Кундалик норма, кундалик таъминот, маош, ишҳақи, нафақа.
- РОФАТ **رافت** *ф.* Яқинлик:

Бўлди саркашликдин онинг офати,
Ажзу туфроғлиқ бу бирининг *рофати*. (Л. Т.)

- РОФИЪ **رافع** *а.* Юқори кўтарувчи, юксалтирувчи.
- РОЯТ **رايت** *а.* [кўпл. **Роёт раيات**] Байроқ.
- РОҚИЙ **راقى** *а.* Дуохон, азайимхон, авроқчи.
- РОҚИМ **راقم** *а.* Хат ёзувчи.
- РОҒ **راغ** *ф.* 1. Тоғ этаги; ўтлоқ; сабзазор; 2. Богча; боғу-роғ, боғ.
- РОҒИБ **راغب** *а.* Рағбатланган, яқин, хоҳишли, мойил:

Икки дунёдин бори толибларинг,
Ғайри сендин мужтаниб *роғибларинг*. (Л. Т.)

- РОҲ **راح** *a.* 1. Шодлик; 2. *маж.* Май; Роҳи райҳоний — Кўжимтир ва ҳуш исли май.
- РОҲ, РАҲ **راه, راه** *II ф.* 1. Йўл; Шоҳроҳ — Катта йўл; Раҳ овард — Совға; 2. Маслак, усул.
- РОҲЗАН, РАҲЗАН **راهزن, راهزن** *ф.* Йўлтўсар, қароқчи.
- РОҲИБ **راهب** *a.* [*кўпл.* Рухбон **رهبان**] Христиан динидаги тақводор, зоҳид, кашинш, монах.
- РОҲИЛА **راحوه** *a.* 1. От-улов, юк ҳайвони; 2. Сафар.
- РАҲНАВАРД **راهنورد** *ф.* Йўловчи, кезувчи.
- РОҲНАМО, РАҲНАМО **راهنامه, رهنامه** *ф.* Йўл кўрсатувчи, етакчи.
- РОҲНАМУН, РАҲНАМУН **راهنمون, رهنمون** *ф., қ.* Роҳнамо.
- РОҲРАВ, РАҲРАВ **راهرو, راهرو** *ф.* Йўловчи, саёҳатчи.
- РУБЪ **ربع** *a.* Тўртдан бир; Рубъи маскун — Ер юзининг инсон яшайдиган, обод қисми.
- РУБОЪ **رباع** *a.* Тўрттадан.
- РУБОИЙ **رباعى** *a.* Тўртлик (биринчи, иккинчи ва тўртинчи мисраълари ёки тўрттала мисраи қофиядош бўлган) икки байтли (шеър парчаси).
- РУБОИЙЯ **رباعيه** *a.* Рубойий баҳрида айтилган шеър парчаси, тўртлик [*қ.* Рубойий **رباعى**].
- РУД **رود** *ф.* 1. Музика қуроли; 2. *қ.* Рўд.
- РУЪЕ **روئيا** *a.* Туш, уйқуда кўрилган нарсалар, туш кўриш.
- РУЖУЪ **رجوع** *a.* 1. Қайтиш; 2. Мурожаат; 3. Юклаш, топшириш; Ружуъ айламак,-қилмоқ — 1) қайтмоқ; 2) Мурожаат қилмоқ; 3) Юкламоқ, топширмоқ.
- РУЖУЛИЙЯТ **رجوليت** *a.* Эрдик, эркаклик.
- РУКН **ركن** *a.* [*кўпл.* Аркон **اركان**] Устун, таянчиқ.
- РУКУЪ **ركوع** *a.* Бош эгиб, икки букилиш (намозда).
- РУМ АҲЛИ **روماهلى** 1. *маж.* Оқ танли; 2. *маж.* Шатранжнинг оқ доналари.
- РУМИЙ **رومى** Румли; Румий чехр — *маж.* Оқ юзли.
- РУММОН **رمان** *a.* Анор.
- РУММОНИЙ **رمانى** *ф.* Анор ранг, анордай қип-қизил; Лаъли руммоний — Донатор қип-қизил лаъл тоши, анор дона ёқут.

РУМУЗ **رموز** *а.* [бирл. **Рамз** **رمز**] Рамузлар, имо-ишоралар; Румузи ишқ — Ишқ рамзлари, ишқ сирлари; ўзаро яширилган белгилар.

РУМҲ **رمح** *а.* Найза:

«Ҳе» лар учи қатл ишида тез ўлуб,

Румҳ учидек ҳар бири хунрез ўлуб. (Ҳ. А.)

РУСТ **رست** *ф.* Маҳкам, қаттиқ, мустақкам, беркик; Руст айламак — Мустақкам қилмоқ, бақувват қилмоқ; Руст гом — Қаттиқ қадам, собит қадам; дадил:

Ҳар бирига бир вазири *руст гом*;

Ена бир фарзину лекин каж хиром. (Л. Т.)

РУСТАМЛИҚ **رستم‌لیق** Қаҳрамонлик, паҳлавонлик (Рустам каби).

РУСТАХЕЗ **رستمخیز** *ф., -қ.* Рустохез **رستمخیز**; Рустахез солмоқ — Ғавғо солмоқ, тўпалон қилмоқ:

Уч «алиф» у, «лом» и солиб *рустахез*,

Олти жиҳатдин чекибон тиғи тез. (Ҳ. А.)

РУСТОЙИ **روستایی** *ф.* Қишлоқи, қишлоқда яшовчи.

РУСТОХЕЗ **رستمخیز** *ф.* 1. Ғавғо, тўпалон; 2. Қиёмат, маҳшар.

РУСУМ **رسوم** *а.* [бирл. **Расм** **رسم**] Одатлар, расм-русумлар, тартиблар, қоидалар.

РУСУХ **رسوخ** *а.* Маҳкамлик, ўрнашиш, барқарорлик, оғишмаслик; Русух топмоқ — Урнашмоқ, барқарор бўлмоқ.

РУТАБ **رطب** *а.* Янги пишган мева, ҳўл мева.

РУТБА **رتبه** *а.* [кўпл. **Рутаб** **رتب**] Мартаба, даража.

РУТБАЛИҚ **رتبه‌لیق** Мартабали, даражага эга.

РУЪНАТ **رعونت** *а.* 1. Тентаклик, енгилтаклик, калтафаҳмлик; 2. Бесабрлик.

РУФАҚО **رفقا** *ф.* [бирл. **рафиқ** **رفیق**] Рафиқлар, йўлдошлар, ўртоқлар.

РУФУ **رفو** *ф.* Бирор буюмни тўқиб ямаш; Руфу қилмоқ — Тўқиб ямамоқ.

- РУХ **دخ** I ф. 1. Юз, бет; 2. Афсонавий йирик бир қуш;
 Гулрух — Гулюзли, гўзал.
- РУХ **دخ** II а. Шахмат доналаридан бирининг номи
 [рус. Ладья].
- РУХАС **دخص** а. [бирл. Рухсат **دخصت**] Рухсатлар, ижо-
 затлар.
- РУХОМ **دخام** а. Мармар тош.
- РУХСОРА, РУХСОР **دخساره، رخساره** ф. Юз, чеҳра; Рухсо-
 ри ол — Қизил юз; чиройли юз.
- РУХУТ **دخوت** а. [бирл. Рахт **دخت**] Рахтлар; қ. Рахт **دخت**
- РУШД **دشد** а. 1. Тўғри йўл топиш, тўғри йўлга тушиш;
 2. Етилиш; етиклик; Рушд осори — Етиклик белги-
 лари; Ҳоло таҳсилга машғулдур. Дерларким, *рушд*
осори зоҳирдур. (М. Н.); Рушд топмоқ — Йўл топ-
 моқ, ақлан етилмоқ.
- РУЪЯТ **درويت** а. Кўриш, қараш, мушоҳада; Руъятул-қа-
 мар — Ойни кўриш.
- РУҚЪА **دقعه** а. Мактуб, парча қоғоздаги ёзув; арзи
 ихлос ёзилган хат.
- РУҚУМ **دقوم** а. [бирл. Рақам **دقم**] Ёзувлар, рақамлар,
 цифрлар.
- РУҲАФЗО **درواحفزا** а.-ф. Рухлантирувчи, жонлантирув-
 чи.
- РУҲОНИЙ **درواحي** а. Рухга мансуб, жисмоний бўлма-
 ган.
- РУҲОНИЙЯТ **درواحيت** а. Рухга мансублик, руҳоний-
 лик:

Улдур эркин салб этиб нафсоният,
 Голиб эткай зотиға руҳоният. (Л. Т.)

- РУҲОСО **درواحسا** ф. Рухни кўтарувчи; Рухосо шамим —
 Рухни кўтарувчи, шодлик бағишловчи ҳид, кўнгил-
 ни очувчи бўй.
- РУҲПАРВАР **درواحپروور** а.-ф. Рухлантирувчи, парвариш-
 ловчи; ёқимли.
- РУҲУЛЛОҲ **درواحالله** а. Исо пайгамбарнинг лақаби.
- РУ, РУЙ **دروى** ф. Юз, бет.
- РУБ **دروپ** ф. Сўз бирикмасида кетказувчи, йўқ қилув-
 чи; ювиб, супуруб ташловчи каби маъноларни ифо-

далайди; Амнийтрўб — Тинчликни кетказувчи; тинчсизлантирувчи; Саломатрўб — Осойишталикни йўқ қилувчи, тинчсизлантирувчи; Хирадрўб — Ақл-ни олувчи, ақлдан оздирувчи.

РУБАРОҲ, РУБАРАҲ **روبراه، روبرو** *ф.* Рўпара, юзма-юз, бетма-бет; муқобил.

РУБАРҲ, РУБАРҲИ **روبروي** *ф.-қ.* Рўбароҳ

РУБАРҲ **روبرو** *ф., қ.* Рўбароҳ **روبراه**

РУБОҲ **روبه** *ф.* Тулки.

РУГАРДОН **روگردان** *ф.* 1. Юз ўнгирган, бет қайтарган, қайтган; 2. Ички томони ағдарилган кийим; Рўгардон бўлмоқ — Бет қайтармоқ, тескарилашмоқ.

РУД, РУД **رود** *ф.* Ариқ, анҳор, дарё, жилға.

РУДА **روده** *ф.* Ичак; Қўй рўдаси — Қўй ичаги.

РУДБОР **رودبار** *ф.* 1. Бир неча жилға сувлари тўпланган жой; 2. Катта денгиз; денгиз қирғоғи; 3. Бир шаҳар исми.

РУДХОНА **رودخانه** *ф.* 1. Жилға ва анҳор ўзани; 2. Ариқ, канал.

РУЗ **روز** *ф.* Кун, кундуз.

РУЗАФЗУН **روز افزون** *ф.* Кундан-кунга ортиб борувчи.

РУЗГОР **روزگار** *ф.* 1. Турмуш, тирикчилик, кун кечир-иш; 2. Давр, замон; Рўзгор элтмак — Вақт ўтказмоқ, ҳаётни чўзмоқ; Тийра рўзгор — Ёмон турмуш; қора кун.

РУЗИ **روزي** *ф.* Кундалик овқат, насиба, тириклик воситаси; Рўзи ўлмоқ,-бўлмоқ — Насиб бўлмоқ, ҳисса бўлмоқ, эришмоқ (бирор нарсага); Рўзи қилмоқ — Насиб қилмоқ, эриштирмоқ;

Деда улким: «Ўт менга рўзи қилур,

Эҳтиёжим не эконин ул билур». (Л. Т.)

РУЗНОМА **روزنامه** *ф.* Кундалик ишлар, ёзилган дафтар.

РУЙ, РУ **روي، رو** *ф.* Юз, бет; Рўй андуд — Қоплама, сирти бошқа — ичи бошқа; Рўйи замин — Ер юзи; Пок рўй — Тоза, тўғри, номусли; Пари рўй — Пари юзли, ҳуснли, гўзал; Сияҳ рўй — 1) юзи қора; 2) ярамас; 3) бахтсиз.

- РУЙ **دوى** II ф. Қўрғошин ва қалай аралаш металл қотишмаси, биринж, бронза.
- РУЙИНТАН **دوين تن** ф. «Шаҳнома» қаҳрамонларидан Исфандиёрнинг лақаби.
- РУЙКАШ **دوى كاش** ф.,-қ. Рўкаш **دوكش**
- РУКАШ **دوكش** ф. Қоплама, сирти тоза — ичи ёмон,
• бошқа нарса аралашган, қалбаки.
- РУПУШ **دويوش** ф. 1. Юз беркитган; 2. Юз беркитадиган (парда).
- РУПУШЛУҚ **دويوش لوق** 1. Юзи ёпиқлик; 2. маж. Шарм-ҳаёлик.
- РУТОЗА **روتازه** ф. Тоza юз, озода юз, чиройли.
- РУФТА **دوفته** ф. Шипирилган, тоzаланган; ишқаланган; Рўфта қилмоқ — Шипирмоқ, тоzаламоқ.

ث، س، ص — С

- САЪБ **صعب** а. [кўпл. суъуб **صعوب**] Қийин, оғир, машаққатли.
- САЪБ, САЪБА **سبع، سبعة** а. Етти; Саъбаи сайёр — 1) етти планета (етти сайр этувчи юлдуз); 2) Алишер Навоий «Хамса»сидаги бир дostonнинг номи.
- САБАД **سباد** Сават.
- САБАҚ **سبق** а. 1. Дарс, ўргатиш; Сабақ бермак — Дарс бермоқ; ўргатмоқ; Сабақ еткурмак — Дарс бермоқ, ўргатмоқ; Сабақ айтмак — Дарс бермоқ, таълим бермоқ, ўқитмоқ; 2. Илгарилаш; Сабақ элмак — Илгариламоқ.
- САББОҒ **صباغ** а. Бўёқчи, рангворчи.
- САБЗА **سبزه** ф. Майса; яшиллик; яшил ранг; Сабзаи хат — Сабза чизиқ (мийиқ).
- САБЗАГУН **سبزه گون** ф. Яшил ранг.
- САБЗАЗОР **سبزه زار** ф. Майсазор, ўтлоқ, кўкалам.
- САБЗО **سبزا** ф. Сабз; яшил; Сабзо ранг — Сабзак, яшил ранг.
- САБЗПУШ **سبزيوش** ф. Яшил кийган, яшилга бурканган.
- САБИИ **صبى** а. [кўпл. Сибиён **صبیان**] Ёш бола.

- САБИБ **سبیب** *a.* Сабаб.
- САБИХ **صبیح** *a.* Гўзал, ҳуснли, оқ юз; латиф, ширин.
- САБЛАТ **سبلت** *a.* Мўйлаб, мурут.
- САБО **صبا** *a.* Майин, ёқимли шамол, тонготар чоқда эсган ел; **Боди сабо** — Тонг шамоли.
- САБОСАЙР **صباسير** *a.* 1. Еладиган, шамолдай югурик; 2. *маж.* От.
- САБОТ **ثبات** *a.* Барқарорлик, маҳкам туришлик; турғунлик; **Сабот топмоқ** — Жойлашмоқ, маҳкам ўрнашмоқ; **Сабот тутмоқ** — Барқарор турмоқ.
- САБОҒ **سباغ** 1. Даста; 2. Тана; 3. Чўп; савағич, хипчин.
- САБОҲ **صباح** *a.* Эрталаб, тонготар пайт.
- САБОҲАТ **صباحت** *a.* Гўзаллик, ҳусн.
- САБР **صبر** *a.* Чидам, тўзим; **Сабру шикиб** — Сабру чидам, сабру тоқат.
- САБТ **ثبت** *a.* 1. Маҳкам туриш; 2. Ёзиш, қайд этиш (житоб, қоғоз в. б. га); **Сабт ўлмоқ** — Ёзилмоқ, қайд этилмоқ; **Сабт этмак, -айламак** — Ёзмоқ, қайд қилмоқ, ўрнатмоқ.
- САБУ **سبو** *ф.* 1. Кувача, май идиши; 2. *маж.* Май; **Бўйнига сабу осмоқ** — Ичкилик ичиб тартибсизлик қилганларга таъзир бериш учун бўйинларига май идишини осиб, эл ўртасида олиб юриб шарманда қилмоқ; сазойи.
- САБУЪ **سبوع** *a.* Йиртқич ҳайвон.
- САБЪИЙЯТ **سبعیت** *a.* Йиртқичлик.
- САБУҚ **سبک** *ф.* Енгил, оғир эмас; **Сабукпай** — Енгил-оёқ, чаққон, тезюар; **Сабуксайр** — Тезюар.
- САБУҚАШ **سبوکش** *ф.* Май қуювчи [*айн.* Май кувача-сини ташувчи].
- САБУҚБОР **سبکبار** *ф.* Юки енгил, енгил, чаққон.
- САБУҚБОРЛИФ **سبکبارلیغ** Енгиллик, енгилтаклик.
- САБУҚЪИНОНЛИФ **سبکعنانلیغ** Енгилтаклик:
Сайрда ҳамзонулиғимга таҳаттук зоҳир этганларнинг *сабукъинонлиғи.* (М. Н.)
- САБУҚРУҲ **سبکروح** *ф.-а.* Хушчақчақ:
Мавлоно Абдулвосеъ иншо фанида моҳир, бағоят *сабукруҳ* кишидур,... (М. Н.)

- САБУКПАР *سبکپار* *ф.* Енгил қанот, тезучар.
 САБУҚРАВ *سبکرو* *ф.* Тез кетувчи, тез юрувчи, чаққон.
 САБУҚСОР *سبکسار* *ф.* Енгилтак, калтафаҳм; саёқ.
 САБУҚХЕЗ *سبکخیز* *ф.* Енгил, чаққон.
 САБУР *صبور* *а.* Сабрли, тўзимли:

Ҳажрдин дод истадим, дединг *сабур ўл*, войким,
 Тоза доғимға ёнар ўт бирла айларсен илож. (*Ғ. С.*)

- САБУҲ *صبح* Сабухи *صبحی* *а.* 1. Тонг пайтидаги ичкилик; 2. Эрталаб; Сабух аҳли — Саҳарда май ичувчилар.
 САБУҲИЙ *صبحی* *а., қ.* Сабух *صبح*
 САБУҲҚАШОН *صبحکشان* *а.-ф.* Саҳарда май ичувчилар.
 САБҚАТ *سبقت* *а.* Илгарилик, олдингилик:
 САБҚАТНАМО *سبقتناما* Илгариланган, олдинга босишга ундовчи.
 САВБ *صوب* *а.* Томон, тараф.
 САВДО *سودا* I *а.* Қора ўт (*öt*), меланхолия (қадимги медицина таълимотига кўра — киши тани таркибига кирадиган тўрт суюқлик — хилт: қора ўт, сариғ ўт, қон ва балғамдан иборат. Бу хилтлардан бирортаси ортиб кетиши натижасида, гўё кишида руҳий ўзгариш, ғам-кадар пайдо бўлади).
 САВДО *سودا* II *а.* 1. Кучли эҳтирос, берилиш; ишқ, шайдолик; 2. Хаёл; тентаклик, жиннилик; 3. Истак, ҳавас, орзу; савдо пишириш — Хаёл суриш; савдойи хом, пишмаган савдо, хомхаёл.
 САВДО *سودا* III *ф.* Олди-сотди.
 САВДОЗАДА *سودازده* *а.-ф., қ.* Савдойи *سودایی*
 САВДОИЕНА *سودائيانه* *а.-ф.* Девоналарча, савдойиларча.
 САВДОЙИ *سویای* *а.-ф.* Хаёли бузилган, тентак, жинни, телба; Савдойи бўлмоқ — Беқарор бўлмоқ, девона бўлмоқ.
 САВДОПЕША *سوداپیشه* *ф.* Савдогар:

Соҳили Уммонда *савдопеша* хайл,
 Баҳр савдосида судандиша хайл. (*Л. Т.*)

САВЛАЖОН **چوكان** *а., қ.* Чавгон **صولجان** *а., қ.*

САВМ **صوم** *а.* Рўза.

САВМАА **صومعه** *а.* [*кўпл.* Савомий **صوامع**] Христианлар ибодатхонаси, монастырь, христиан дарвишларининг халқдан чекиниш жойи.

САВОБ **ثواب** I *а.* Яхши иш бадалига олинадиган мукофот (гуноҳнинг қаршиси).

САВОБ **صواب** II *а.* Тўғри, хатосиз.

САВОБИТ **ثوابت** *а.* [*бирл.* Собит **ثابت** собита **ثابته**] Турғун юлдузлар.

САВОД **سواد** *а.* 1. Қоралик, қора тус; 2. Қоронғи, қоронғилик; 3. Хат-савод, ёзув; 4. Шаҳар, ўлка, тева-рак, территория; 5. Узоқдан кўринган қора, нишон; Саводи аъзам, аъзам савод — 1) катта шаҳар; 2) узоқдан кўринган зўр қоралик; Саводи Қашмир — Қашмир шаҳри; Савод айламак, қилмоқ, этмак — Ёзмоқ; Бўстон саводи — Боғ теварағи; Ҳинд саводи — Ҳинд ўлкаси; Саводи басар — Кўз қорачиғи; Саводул-важҳ — Юз қоралик; Саводи мулки хулд ойин — Жаннат монанд мамлакат теварағи.

САВОЛОТ **سوالات** *а.* [*бирл.* савол **سؤال**] Саволлар, сў-ровлар.

САВОМИЪ **صوامع** *а., қ.* Савмаа **صومعه**

САВОНИҲ **سوانح** *а.* [*бирл.* сониҳа **سأنه**] Воқиалар, ҳодисалар.

САВОР **سوار** *ф.* Улов минган, отлиқ.

САВОШ **سواش** Олишиш, курашиш, савалаш; уруш, жанг.

САВОШМОҚ **سواشماق** Олишмоқ, курашмоқ, жанг қил-моқ.

САВОҲИБ **صواب** *а.* [*бирл.* соҳиб **صاحب**] Дўстлар, суҳ-батдошлар.

САВОҲИЛ **سواحل** *а.* [*бирл.* соҳил **ساحل**] Қирғоқлар, қуруқликлар.

САВР **ثور** *а.* 1. Ҳўкиз; 2. Эски астрономия тушунчаси-ча — осмондаги ўн икки буржнинг иккинчиси (дон-расида тўпланган юлдузлар ҳўкиз шаклида тасав-вур қилинган учун шу ном берилган), апрель ойи-га тўғри келади.

- САВРАТ **سورت** *a.* Тезлик, ўткирлик; аччиғлаиш.
- САВСАН **سوسن** *ф.* Гулсапсар, гулсавсар, қўғагул; Савсани озод,-озода — Бўйдор савсан.
- САВСАНИ **سوسنى** *1. ф.* Савсан(сапсар) ранг; бинафша ранг; Савсани тўн — Савсан рангли тўн; Савсани хона — Гулсапсар чаноғи; *2. маж.* Гулсапсар шаклли чимилдиқ.
- САВТ **سوط** *1 a.* Қамчи.
- САВТ **صوت** *II a.* [кўпл. Асвот **اصوات**] Товуш, овоз; шовқин; оҳанг, куй, мақом; Савти жарас — Қўнғироқ овози; Савту алҳон — 1) Куй, оҳанг; 2) Куйлаш; сайраш (қуш-булбул ҳақида):
- Чек наво, эй булбули гулзори шавқ,
Савту алҳонинг келиб асрори шавқ. (Л. Т.)
- Савти жарас тинмоқ — *маж.* Тонг отмоқ; карвон қўнмоқ [айн. қўнғироқ овози тинмоқ].
- САВҚ **سوق** *a.* 1. Табиат, қилиқ, хилқат; 2. Қудрат: Бу ишлар башар *савқидин* ташқари учун дерлар эрдиким, Аторудни истихрож қилибдур. (М. Н.)
- САГ **سگ** *ф.* Ит; Саги шикорий — Овчи ит; Саги обий — Қундуз (сув ҳайвони).
- САГБОН **سگبان** *ф.* Итбоқар.
- САД **سد** *I a.* Тўсиқ, ғов, баланд тўсиқ, девор; Садди Скандар — Искандар қурган баланд тўсиқ; Садди роҳ — Йўл тўсиғи.
- САД **سد** *II ф.* Юз-100. Сад бор — Юз бор, юз марта.
- САЪД **سعد** *a.* Бахт, толиъ; яхшилиқ.
- САЪДИ АКБАР **سعداکبر** *a.* Юпитер (Муштари) планетаси.
- САЪД АХТАР **سعداختر** *a.* Эски тушунчага кўра — қутлуғ юлдуз; бахт юлдузи.
- САЪДИ КАВҚАБ, КАВҚАБИ САЪД **سعد کوكب سعد، سعد کوكب** Қутлуғ юлдуз.
- САДАМА **صدمه** *a.* [кўпл. садамот **صدمات**] Тўсатдан етган зарба; урилиш, босилиш, янчилиш.
- САДАМОТ **صدمات** *a.* [бирл. садама **صدمه**] Тўсатдан етган зарбалар, ёмон ҳодисалар, бахтсизликлар.

САДАФ **صداق** *a.* Денгиз шиллиғи; марварид қобиғи (бу қобиққа ранг солиб, давот ўрнида ишлатганлар; шундай идишни «садаф» деб ҳам атаганлар); шу қобиқдан ишланган садаф маржон, садаф тугма.

САДАФВОР **صداقوار** *a.-ф.* Садаф каби, садафга ўхшаш.

САДАФҚОР **صداقكار** *a.-ф.* 1. Садаф йўнувчи; 2. Садаф терилган.

САДДАҚА **صدقه** *a.* Рост, тўғри.

САДОРАТ **صدارت** *a.* Садрлик, раислик (улуғ мансаб).

САДР **سدر** I *a.* Улуғ мансаб.

САДР **سدر** II *a.* 1. Кўкрак; 2. Шеърдаги биринчи мисраънинг биринчи сўзи.

САДЯК **صديک** *ф.* Юздан бир.

САЖДА **سجده** *a.* Намозда бир бор эгилиш.

САЕҒ **سياغ** Дайди, бевош:

Кўҳийе тоғ ичра бир ойиғ тутуб,
Ўргатиб эрди ани кўп қон ютуб.

Ром бўлғунча еб эрди ул саёғ
Кунда икки қотла ўлгунча таёғ. (Л. Т.)

САЖДАГОҲ **سجدهگاه** *a.-ф.* Масжид; масжид меҳроби.

САЖЖОДА **سجاده** *a.* Жойнамоз.

САЗО **سزا** *ф.* 1. Жазо; 2. Лойиқ, муносиб, сазовор;
Сазо бермак — Жазо бермоқ, танбиҳ бермоқ.

САИД **سعيد** *a.* Саодатли, бахтли, бахтиёр.

САИҚА **صعيقه** *a.,-қ,* Саъқа **صعقه**

САЪЙ **سعي** *a.* Тиришиш, ҳаракат қилиш, уриниш;
Саъй этмак,-қилмоқ — Тиришмоқ, уринмоқ.

САИД **صيد** *a.* Ов, шикор, ов қилиш; Сайд айламак — Ов қилмоқ, илинтирмоқ; Сайд афкан — Овчи, моҳир овчи, илинтирувчи; Сайд ўлмоқ,-бўлмоқ — Овланмоқ, илинмоқ; Сайд қилмоқ — Овламоқ; ўзига тортмоқ.

САИДГАР **صيدگر** *a.-ф.* Овчи.

САИЁД **صياد** *a.* Овчи; Сайёди лаим — Пасткаш овчи.

САИЁЛ **سيال** *a.* Оқувчи, оқадиган; суюқлик; Жавҳари сайёл — 1) Суюқ жисм; 2) *маж.* Май; Лаъли сайёл — Қизил май.

- САЙЕР **سيار** *a.* Сайр қилувчи, кезувчи, кезиб юрувчи.
- САЙЕРА **سياره** *a.* [кўпл. сайёрот **سيارات**] Сайр этувчи (юлдуз), планета; Ахтари сайёра — Сайр этувчи, бир жойда турмовчи юлдуз; планета.
- САЙЁРОТ **سيارات** *a.,-қ.* Сайёра **سياره**
- САЙЕҲ **سياح** *a.* Кезувчи, саёҳатчи.
- САЙИИА **سيئه** *a.* [кўпл. саййиот **سيئات**] Гуноҳ, ёмонлик.
- САЙИИД, САЙИД **سيد** *a.* кўпл. содот **سادات**] 1. Бошлиқ, етакчи; 2. Пайғамбар авлоди.
- САЙИИОТ **سيئات** *a.* [бирл. Саййиа **سيئه**] Гуноҳлар, ёмонликлар.
- САЙЛ **سيل** *a.* 1. Сел, каттиқ ёққан ёмғир; 2. Кучли оқим, офат; Сайл хиром — Тезюрар, чопқир; Сайл резий — 1) Сел оқизиш; 2) *маж.* Кўп йиғлаш.
- САЙР **سير** *a.* 1. Юриш, ҳаракат; 2. Кезиб, айланиб тамошо қилиш; Сайру тайр — Учиб айланиш, учиб тамошо қилиш (қушлар ҳақида):

Ким-«Қушедурмен маконим гарм сайр,
Ҳинд ақсосида қилғон сайру тайр». (Т. Л.)

- САЙРАФИЙ **صيرفي** *a.,-қ.* Сарроф **صراف**
- САЙФ **صيف** I *a.* Ёз мавсуми.
- САЙФ **صيف** II *a.* Қилич.
- САЙФИЙ **صيفي** *a.* Ёзлик.
- САЙФУР **سيفور** *a.* Қийматбаҳо юпқа ипакли мато.
- САЙҚАЛ **صيقل** *a.* 1. Пардозлаш, ялтиратиш, жило бериш; 2. Ялтироқ; Сайқал қилмоқ — Жилоли қилмоқ.
- САЙҚАЛАНДУЗ **صيقل اندوز** *a.-ф.* Жило берувчи, ялтиратувчи.
- САЙҲА **صيحه** *a.* Ҳайқириқ, қичқириқ.
- САЙҲУН **سيعون** Сирдарёнинг эски номи.
- САКАНА **سكنه** *a.* [бирл. сокин **ساكن**] Турувчилар, жойлашиб яшовчилар (бирор жойда).
- САКАНОТ **سكنات** *a.* Туриш (тўхташ) аломатлари.
- САКАРОТ **سكرات** *a.* [бирл. сакрат **سكرت**] Ҳушсизлик, мастлик; Сакароти мавт — Улиш олдидаги жон талвасаси.

САККОҚ *سكاک* *a.* Пичоқча.

САҚТА *سكتته* *a.* 1. Турғунлик; 2. Мняга қон югуриб беҳуш ётиш (апоплексия) касали; 3. Шеърда вазн жиҳатидан тўмтоқлик, нотаомлик.

САЛАМ *سلام* *a.* Дарахт номи; Салам йиғочи — Салам дарахти.

САЛАФ *سلف* *1. a.* [кўпл. Аслоф *اسلاف*] Илгари, илгарида ўтган (киши); Салаф мулуки — Ўтмиш подшоҳлар.

САЛАФ *صلف* *II a.* Мақтанчоқ, ҳовлиқма.

САЛБ *سلب* *a.* Тониш, инкор, йўққа чиқариш; йўқ қилиш, кетказиш; Салб айламак, қилмоқ, -этмак — Олиб ташламоқ, кетказмоқ; йўқ қилмоқ, инкор қилмоқ:

Мосиваллоҳ хотиримдин *салб қил*,
Анда зикрингни ҳузурни қалб қил. (*Л. Т.*)

Салби вужуд — Ўзликдан воз кечиш; Салб бўлмоқ — Йўқ бўлмоқ, йўқ қилинмоқ.

САЛИБ *صليب* *a.* Христиан динидагилар бўйнига осиб юрадиган шакл; бут, крест; Аҳли салиб — Христиан динидагилар.

САЛИМ *سليم* *a.* Соғлом, саломат, омон.

САЛИС *سليس* *a.* Равшан, очиқ, силлик, равон.

САЛИТА *سليطه* *a.* Уятсиз, шаллақи.

САЛИҚА *سليقه* *a.* Завқ, майл, истак.

САЛО *صلا* *a.* Чақириқ, умумий чақириқ, мурожаат; Сало урмоқ — Садо бермоқ, чақирмоқ, ундамоқ:

Нақшини ом айлади хуршиддек,
Жомидин *урди сало* Жамшиддек. (*Л. Т.*)

Салойи ом — Умумий чақириқ (масалан, овқатга).

САЛОБАТ *صلايت* *a.* 1. Қаттиқлик; мустаҳкамлик; 2. Совлат, шавкат.

САЛОМАТ *سلامت* *a.* Соғломлик, омонлик, тинчлик.

САЛОМАТРУБ *سلامتروب* *a.-ф.* Тинчликни кетказиш, тинчликни кетказувчи.

САЛОС *ثلاث* *a.* Уч (3); Маволидус-салос — қ. Маволид *موالد*

- САЛОСАТ *سلامت* *a.* Ифодада равшанлик, очиқлик, ра-
вонлик.
- САЛОСИЛ *سلاسل* *a.* [бирл. силсила *سلسله*] Занжир-
лар, тизмалар.
- САЛОТ *صلاة* *a.* Намоз, ибодат; Пеш салот — *маж.*
олдинги, суҳбатни бошқарувчи: Мир Маъракада
пеш салот бўлуб айтқон абётидин бу рубаоидур-
ким:... (М. Н.)
- Салоти хамса — Беш вақт намоз, бир кунда беш
бор ўқиладиган намоз:
Салоти хамсани маҳалла аҳли била қоим тутуб, ул
ҳазрат дуосига мушарраф бўлғайлар. (В.)
- САЛОТИН *سلاطين* *a.* [бирл. султон *سلطان*] Султон-
лар, подшоҳлар.
- САЛОЯ *سلايه* *a.* Қуруқ дори ёки сиёҳни эзадиган тош,
ёрғучоқ тош, деҳсангтош; Салоя қилмоқ, айламак —
Дори ёки сиёҳни эзмоқ, майдаламоқ.
- САЛОҲ *صلاح* *a.* 1. Яхшилик, тузуклик, бир ишнинг
исталган даражада яхши бўлиши; 2. Ободлик; осо-
йиш; Салоҳ андиш — Яхши фикрли, тўғри ўйловчи;
3. Зўҳду тақво, парҳизкорлик.
- САЛОҲИЙЯТ *صلاحيت* *a.* Қобилият, тузуклик, тўғри-
лик.
- САЛСАБИЛ *سلسبيل* *a.* 1. Тоза, тиниқ ва лазиз оқар
сув; 2. Жаннатда бир булоғнинг номи (миф.).
- САЛТАНАТ *سلطنت* *a.* 1. Султонлик, подшоҳлик,
ҳукмронлик; 2. Давлат, ҳукумат; 3. *маж.* Дабдаба,
тантана; Салтанат кўсин чолмоқ — Подшоҳ бўлмоқ,
подшоҳлик қилмоқ.
- САЛХ *سلخ* *a.* Ойнинг охирги куни.
- САМ (М) *سم* *a.* [кўпл. самум *سوموم*] Заҳар.
- САМЪ *سمع* *a.* 1. Эшитиш; тинглаш, қулоқ осииш;
2. Эшитиш кучи; эшитиш сезгиси; 3. Қулоқ.
- САМАҚ *سمك* *a.* 1. Балиқ; 2. *маж.* Ер ости; Самодин
то самак — Осмондан ер остигача.
- САМАН *سمن* *ф.* Ёсмин сўзининг қисқаргани; оқ, са-
риғ рангли хуш ис гул (ҳозирги қўлланилиши: Су-
ман).
- САМАНД *سمنند* *ф.* Тезюрар ва чиройли от, саман от.

САМАНДАР *سمندر* *ф.* Қаламушга ўхшаш жонвор (аф-сонага кўра гўё ўтдан пайдо бўлиб, ўт ичида яшар эмиш):

Улки ул куллардин ахгардек чиқиб,
Балки ахгардин *самандардек* чиқиб. (*Л. Т.*)

САМАР *ثمر* *1. а.* [*кўпл. асмор* *اثمار*] Мева; фойда, натижа; Самар бермак — Ҳосил бермоқ; Самар топмоқ — фойда топмоқ:

Ким, замон жайбин тўла қилди гуҳар,
Топтилар андин замон аҳли *самар*. (*Л. Т.*)

САМАР *سمر* *II а.* Машҳур, танилган; Самар бўлмоқ — Машҳур бўлмоқ, танилмоқ.

САМИЪ *سميع* *а.* Эшитувчи, тингловчи, хабардор.

САМИН *ثمين* *а.* Қийматбаҳо; Жавҳари самин — Қийматбаҳо тош; Дурри самин — Қийматбаҳо дур; Самин қадр — Қийматбаҳо, қадри-қиймати юқори.

САМО *سما* *а.* [*кўпл. самовот* *سماوات*] Осмон.

САМОЪ *سماع* *а.* 1. Эшитиш, тинглаш; 2. Ашула, музика, рақс; 3. Дарвишларнинг қўшиқ, музика ва рақс билан зикр тушиши; Самоъ этмак — Эшитмоқ.

САМОВАШ *سماوش* *а.-ф.* Осмонга ўхшаш, ҳаворанг.

САМОВИЙ *سماوى* *а.* Осмонга тегишли; ҳаворанг.

САМОВОТ *سماوات* *а.* [*бирл. само* *سما*] Самолар, осмонлар.

САМОҚ *سماق* Деворнинг қуйи қисмига зийнат учун ишлатиладиган оқ тош.

САМТ *صمت* *а.* Сукут, жимлик.

САМУМ *سوموم* *а.* Ҳалокатли иссиқ шамол, қаттиқ гармсел; Самуми дарду ранж — Азоб-уқубатнинг ачиқ шамоли:

Юз *самуми дарду ранж* онда эсиб,
Ким мусофир риштаи умрин кесиб. (*Л. Т.*)

САМУР *سمور* *а.* 1. Қундуз (ҳайвон); 2. Қундуз териси.

САНА *سنة* *а.* [*кўпл. санин* *سنتين*] Йил.

- САНАВБАР** صنوبر *a.* 1. Қарағайға ўхшаш хушқомат дарахт; 2. *маж.* Қелишган қомат, севгилининг қомати.
- САНАВБАРВАШ** صنوبروش *a.-ф.* Санавбар сингари келишган.
- САНАД** سند *a.* [кўпл. санадот **سندات**] Таянч, ҳужжат, далил.
- САНАМ** صنم *a.* [кўпл. асном **اصنام**] 1. Бут; 2. *маж.* Севгили, гўзал.
- САНЪАТ** صنعت *a.* [кўпл. санойиъ **صنایع**] Нозик ҳунар, усталик, моҳирлик.
- САНЪАТ ПАРДОЗ** صنعت پرداز *a.-ф.* Санъаткор, уста ҳунарманд.
- САНЪАТКОР** صنعت کار *a.-ф.* Ҳунарманд, моҳир уста.
- САНГ** سنگ *ф.* Тош; Сабук санг — Тоши енгил, енгилтабиат; Санги маломат — Маломат тоши, таъна.
- САНГАНДОЗ** سنگانداز *ф.* 1. Тош отувчи; 2. Қўрғон, қалъа деворида ўқ, тош отиш учун қилинган тешиклар; 3. Шинак.
- САНГБАСТ** سنگبست *ф.* Мустаҳкам; тош билан мустаҳкамланган; Сангбаст этмак — Маҳкам бекитмоқ; Сангбаст бўлмоқ — Маҳкам бўлмоқ, тошдай қотмоқ; қаттиқ боғланмоқ.
- САНГБОРОН** سنگباران *ф.* Тош ёғдириш, тошбўрон, тошотар.
- САНГДИЛ** سنگدل *ф.* Тошкўнгил, кўнгли қаттиқ, марҳаматсиз.
- САНГИН** سنگين *ф.* 1. Тошдан ясалган; 2. *маж.* Оғир, қаттиқ, мустаҳкам.
- САНГИНДИЛ** سنگيندل *ф.-қ.* Сангдил سنگدل
- САНГ КАБОБ** سنگکباب *ф.* Қизиган тошга гўшти ёлиб пиширилган кабоб.
- САНГПОРА** سنگپاره *ф.* Ушоқ тош, тош парча.
- САНГРЕЗ** سنگريز *ф.* Тош ёғдириш; тош ёғдирувчи; Сангрез этмак — Тош ёғдирмоқ.
- САНГСОР** سنگسار *ф.* 1. Тошлоқ жой; 2. Одамни белигача тик кўмиб, тошбўрон қилиш, тошга тутиб ўлдириш.
- САНДАЛ** صندل *a.* Ёғочи қора-сариф рангли, хуш исли дарахт.

- САНДАЛИЙ **صندلی** *a.* Сандал ранг, сандал ёғочидан ясалган курси; **Сандалий омиз** — Сандал ҳидли ва сандал рангли.
- САНДАРУС **صندروس** *ф.* 1. Сариг рангли елим; 2. *маж.* Сариг тус.
- САНДОН **سندان** *ф.* Темирчи ва заргарларнинг устига металлни қўйиб болғалайдиган оғир пўлат асбоби:

Кўкартиб шўълалик ўтдин сипандон,
Осиб ўргамчи тори бирла *сандон.* (*Ф. Ш.*)

- САНЖ **سنج** *ф.* Сўз бирикмасида «ўлчовчи, тортувчи» маъноларини англатади: **Хазонасанж** — Хазина эгаси, хазиначи; **Тарихсанж** — Тарихни текширувчи, тарихчи; **Сухансанж** — Сўз ўлчовчи, гўзал сўзли.
- САНЖАҚ **سنجق** Байроқ, туғ (асли «санчмоқ»дан).
- САНИН **سنين** *a.* [*бирл.* сана **سنه**] Йиллар.
- САНО **ثنا** *a.* Мақташ, мақтов, мадҳ; **Сано** демак — Мақтамоқ.
- САНОЙИЪ **صنایع** *a.* [*бирл.* санъат **صنعت**] Санъатлар, ҳунарлар.
- САНОХОН **ثناخوان** *a.-ф.* Мақтовчи, сано айтувчи.
- САНОЧ **سناچ** Чарм халта; тулум, меш.
- САОДАТ **سعادت** *a.* Бахтиёрлик, бахтлилик; толий, иқбол, яхши аҳвол (кишида).
- САОДАТМАНД **سعادت مند** *a.-ф.* Бахтли, хуштолий, масъуд, яхши ҳолатли.
- САПИДА **سپیده** *ф.* Оқлиқ, упа; **Сапида дам** — Тонг ёруғи.
- САПИДОР **سپیدار** *ф.* Оқтерак (дарахт); **Соқи сапидор** — Оппоқ оёқ.
- САР **سر** *ф.* 1. Бош; 2. Уч, чўққи; **Сари мў, сари мўй** — Соч ёки тук учича, қилча; салча.
- САРЪ **صرع** *a.* Ҳушсизланиш, тутқаноқ касали.
- САРАНДОЗ **سرانداز** *ф.* 1. Боши қуйи, энкайган; 2. Кайфли; 3. Чаққон, эпчил, ботир; 4. Бошга ташландиган катта рўмол; **Сарандоз ўлмоқ** — Боши қуйи бўлмоқ, ғамгин бўлмоқ.
- САРАНДОЗЛИҚ **سراندازليق** Сукут қилишлик; пинакка кетишлик, кайфланишлик.

САРАНЖОМ **سارانجام** *ф.* Охир, сўнг, оқибат, тугаллаш; тугалланиш; **Саранжом ўлмоқ, -бўлмоқ** — Тугалмоқ; **Саранжом қилмоқ** — Бутламоқ, тайёрламоқ, барта-
раф қилмоқ, тугалламоқ.

САРАТОН **سرتان** *а.* 1. Қисқичбақа (*рус.* рак); 2. Эски астрономияда — осмоннинг 12 буржидан тўртинчиси (бу буржни шу шаклда фараз этганлар); ёз ойи.

САРАФҚАНДА **سرافكندە** *ф.* 1. Боши эгилган; уятга қолган, хижолат чеккан; 2. Ерга урилган, камситилган; 3. Бўйсунган, итоат этган.

САРАФҚАНДАЛИК **سرافكندەلىك** Бўйсунмишлик, итоат қилишлик, хижолатлилик, шармгинлик.

САРАФРОЗ **سرافراز** *ф.* 1. Юксак, юксалган, ҳаммадан устун; улугвор; 2. Хурсанд, қувноқ (сарафканданинг тескариси); **Сарафроз бўлмоқ** — Юксак бўлмоқ, мамнун бўлмоқ, қувонмоқ.

САРАФРОЗЛИК **سرافرازلىغ** Юксаклик, юқори даражалик, хурсандлик, қувноқлик.

САРБАЛАНД **سربلند** *ф.* Атоқли, донгдор, шуҳратли; юксак; **Сарбаланд бўлмоқ, -ўлмоқ** — Юксак бўлмоқ, донгдор бўлмоқ, шуҳрат қозонмоқ, юқори мартабали бўлмоқ.

САРБАЛАНДЛИК **سربلندلىق** Юксаклик, юқори мартабалик, қадрлилик.

САРБАСАР **سربسر** *ф.* Бутунлай, бошдан-оёқ.

САРБАСТА **سربسته** *ф.* Боши боғлиқ, ёпиқ, яширин, махфий.

САРБОР **سربار** *ф.* 1. Бош юки, бошга қўйиладиган юк; 2. Бошга тушган оғирлик.

САРВ **سرو** *ф.* 1. Тўғри, тик ўсадиган, қишин-ёзин кўм-кўк турадиган, ҳиди ёқимли, хушқомат бир дарахт (*рус.* кипарис); 2. *маж.* Гўзал севгилининг қадди-қомати; гўзал севгилининг ўзи; **Сарви бўстони** — 1) бўстон сарви; 2) *маж.* Гўзал ёр; **Сарви гулчеҳр** — *маж.* Гул юзли, чиройли, севгили; **Сарвиноз** — *маж.* Гўзал, келишган севгили; **Сарви озод** — 1) Чиройли ва тик ўсган сарв; 2) *маж.* Хушқомат севгили; **Сарви равон, хиромон** — Гўзал юришли нозанин, севгили; **Сарви сиҳий** — Бўйи келишган гўзал; **Сарви чолок** — Чаққон гўзал, чаққон ёр.

- САРВАР *سرور* *ф.* Йўлбошчи, етакчи, бошлиқ.
 САРВАҚТ *سروقت* *ф.-а.* Йўқлов, йўқлаб келиш, кўришга келиш.
 САРВБУН *سروبن* *ф.* Хушқомат, қадди келишган:

Бор эди бир ўғилким, чархи кўҳун,
 Кўрмамиш эрди анингдек сарвбун. (Л. Т.)

- САРВИСТОН *سروستان* *ф.* Сарв дарахти ўсган жой, сарвзор.
 САРГАРМ *سرگرم* *ф.* 1. Қизишган, қизгин киришган (бирор ишга); 2. Маст.
 САРГАШТА *سرگشته* *ф.* Боши айланган, саргардон, ҳайрон:

Буки ҳар бўстон аро саргаштасен,
 Қон била туфроқга огуштасен. (Л. Т.)

- САРГАШТАЛИҚ *سرگشته ليق* Боши айланганлик, саргардонлик, ҳайронлик.
 САРГИРОНЛИҚ *سرگران ليق* Гангиш, довдираш; қалтираш; бош айланиш; мастлик.
 САРГУЗАШТ *سرگذشت* *ф.* Бошдан ўтганлар, бошдан кечирганлар, кўрган-кечирган ҳодисалар.
 САРГУМ *سرگم* *ф.* Бошини йўқотган, довдираган; Саргум бўлмоқ — Довдирамоқ, эс-ҳушини йўқотмоқ.
 САРД *سرد* *ф.* Совуқ, хунук; Оҳи сард — Совуқ оҳ, совуқ нафас.
 САРДАФТАР *سردفتر* *ф.-а.* Олдиндаги, пешқадам, илғор.
 САРДЛИҚ *سرد ليق* Совуқлик; хунуклик.
 САРДОБА *سردابه* *ф.* Ертўла; сув сақланадиган (усти беркик) чуқур ҳовуз.
 САРДОР *سردار* *ф.* Бошлиқ, етакчи, йўлбошчи.
 САРЗАМИН *سرزمين* *ф.* Ер-жой, мамлакат, территория.
 САРЗАНИШ *سرزنش* *ф.* 1. Койиш, сазо бериш; 2. Танбиҳ; ҳақорат; Сарзаниш қилмоқ — Койимоқ, сазо бермоқ.
 САРИМУ *سرمو* *ф.* Қилча, бир қилча.
 САРИР *سرير* *а.* Тахт; Сарир аҳли — Подшоҳлар, султонлар:

Дурға берди ул баҳо бирла ривож-
Ким, сарир аҳлиға бўлди зеби тож. (Л. Т.)

САРИР *صير* II *а.* Фижирлаш (қалам, эшик ҳақида);
шилдираш (сув); чирқираш (киши).

САРИЪ *سريع* *а.* Тез, суръатли.

САРИУС-САИР *سريع السير* *а.* Юриши тез, тезюар.

САРИУЛ-ҚАЛАМ *سريع القلم* *а.* Тез ёзувчи, қалами чақ-
қон.

САРИҒОҒРИҒ *سارياغ اغريغ* Сариқ касали (қ. Ярақон *يرقان*)

САРИҒҚУШ *سارياغ قوش* Укки, бойўғли.

САРИҲ *صريح* *а.* Очиқ, аниқ, равшан, ойдн.

САРҚАНДА *سرگنده* *ф.* Боши узук.

САРҚАШ *سرگش* *ф.* Бош бермас, ўжар, йўлга кирмас,
итоатсиз; Саркашниҳол — *маж.* Бош тортиб ўсган,
бўйдор дарахт.

САРҚОР *سرگار* *ф.* Ишбоши, назоратчи.

САРҚЎБ *سرکوب* *ф.* 1. Бош янчувчи, урувчи; 2. Боши
янчилган.

САРҚЎФТА *سرکوفته* *ф.* Боши янчилган.

САРМАД *سرمد* *ф.* Абадий, давомли, кетсиз.

САРМАДИЙ *سرمدی* *ф.* Абадий, доимий.

САРМАНЗИЛ *سرمنزل* *ф.-а.* Йўловчиларнинг биринчи
қўнар жойи.

САРМАСТ *سر مست* *ф.,-қ.* Сархуш *سرخوش*

САРМАСТОНА *سر مستانه* *ф.* Мастларча.

САРМОЯ *سرمايه* *ф.-а.* Асосий моя (негиз), манбаъ, асос.

САРНАВИШТ *سر نوشت* *ф.* Тақдир, олдиндан белгилан-
ган.

САРНИГУН *سرنگون* *ф.* 1. Боши қуйи, тўнтарилган, остин-
устун; 2. *маж.* Шарманда; толеъсиз; Сарнигун
турмоқ — Бош эгиб турмоқ.

САРНИГУНЛИҚ *سرنگون ليق* 1. Остин-устунлик, бошни
қуйи солганлик; 2. *маж.* Шармандалик.

САРНОМА *سرنامه* *ф.* Китобнинг бош қисми, сарлав-
ҳаси.

САРО *سرا* I *ф.,-қ.* Сарой *سرای*

- САРО **ثراء، ثرى** II *a.* 1. Ер (пастроқ қисми); 2. Гўр; қабр;
Тахтас-саро — Ер ости.
- САРОБ **سراب** *ф.* 1. Чўлда узоқдаги товланишнинг сув каби кўриниши; 2. *маж.* Дунё; Сароб намуд — Саробга ўхшаш, таги йўқ.
- САРО БҮСТОН **سرابوستان** *ф.* 1. Боғчали ҳовли-жой; 2. Бўстонсаро (қ.), шоҳона қаср, шоҳона боғ.
- САРОВАЗ **سرآواز** *ф.* Овоза; хабар қўзғаш; Саровоз этмак — Овоза қилмоқ, қўзғамоқ.
- САРОЙ, САРО **سرائى، سرا** I *ф.* 1. Уй, хона, турар жой; 2. Олий бино, қаср; 3. *маж.* Дунё; Саройи сипанж — 1) Амонат уй, вайрона уй; 2) *маж.* Дунё; Тан саройи — Тан уйи, ички аъзо; Хожасарой — Маҳрам, ички хизматкор, қул; ҳарам ходими; Меҳмонсаро — Меҳмонхона.
- САРОЙ, САРО **سرائى، سرا** II *ф.* Сўз бирикмасида «сўзловчи, айтувчи, айтиб берувчи, ашула қилувчи» маъноларида келади; Достонсаро — Ҳикоя айтувчи, достон айтувчи; Нағмасаро — Куйловчи, чалувчи.
- САРОМАД **سرامد** *ф.* Олдинги, илғор; Саромад бўлмоқ — Юқори, юксак бўлмоқ, илғор бўлмоқ.
- САРОПАРДА **سراپرده** *ф.* 1. Сарой пардаси, катта парда; 2. Подшоҳ чодир.
- САРОСАР **سراسر** *ф.* Бошдан-бошга, бошдан-оёқ.
- САРОСИМА **سراسيمه** *ф.* Ҳайрон, шошиб қолган, довдираган.
- САРОҒОЗ **سراغاز** *ф.* 1. Ибтидо, бошлаш, энг биринчи бошлаш; 2. Кириш, бошланма; Сароғоз қилмоқ — Ибтидо қилмоқ, бошламоқ.
- САРПАНЖА **سرپنجه** *ф.* 1. Қўл панжалари, бармоқлар:
- Сурткандек кўзни мен *сарпанжаи* нақшиға юз,
Қўз ёрутсам илгидин панжамда бўлса ул билик. (Б. В.)
2. *маж.* Куч, қудрат.
- САРПУШ **سرپوش** *ф.* 1. Қопқоқ, уртук; 2. Бош урткуги, ёпинчиқ.
- САРРИЯ **سريه** *a.* Чўри.
- САРРИШТА **سررشته** *ф.* 1. Ишнинг учи; 2. *маж.* Баҳона, сабабчи.

- САРРОЖ **سراج** *a.* Эгарчи, эгар-жабдуқ (от анжомлари) ясовчи уста.
- САРРОФ **صراف** *a.* 1. Пул олмаштирувчи (майдаловчи); 2. Қимматбаҳо тошларни баҳоловчи, заршунос.
- САРСАБЗ **سرسبز** *ф.* 1. Кўклаган, яшнаган; яшиновчи; 2. *маж.* Шод, хурсанд.
- САРСАР **صمصم** *a.* Совуқ, кучли ва қаттиқ шамол; Сарсар хиром— Кучли шамол каби югурик (от); Сарсари ҳижрон— Айрилиқ саргардонлиги.
- САРСУХАН **سرسختن** *ф.* Бошсўз, муқаддима, бошлан-ма.
- САРТАҚЯ **سرتاكيه** *ф.-а.* Бош така (аслида дарвишларнинг махсус умумий турар жойи. Навоий паҳлавонлар учун қурилган махсус ётоқхона маъносида ҳам ишлатади).
- САРТО-САР **سرتاسر** *ф.* Бошдан-оёқ.
- САРУ БУН **سروبن** *ф.* 1. Бошдан-оёқ; бош-оёқ; 2. Гавда.
- САРФА **صرفه** *a.* Нафъ, фойда; сарф қилишда эҳтиёткорлик, кўз қиймаслик.
- САРФАРОЗ **سرافراز** *a.,-қ.* Сарафроз **سرافراز**; Сарфароз бўлмоқ— Қимсанинг хизматига мушарраф бўлмоқ:

Солики фозил қилиб арзу ниёз,
Бўлди муршид хизматига сарфароз. (Л. Т.)

Сарфароз этмак — Юксалтирмақ, шодлантирмақ.

- САРФИГАНД **سرفكند** *ф.,-қ.* Сарфиганда **سرفكند**
- САРФИГАНДА **سرفكند** *ф.* 1. Боши эгик; уятли; 2. Ерга урилган, камситилган; 3. Бўйсунган; Сарфигандалиғ қилмоқ — Бош эгмоқ, бўйсунмоқ, итоат қилмоқ.
- САРФИТНА **سرفتنه** *ф.-а.* Фитна бошловчи, фитна кўзгатувчи, фитначи, орани бузувчи; Сарфитнаи айём— Давр фитначиси, даврга фитна солувчи; *маж.* Кишиларнинг дилини куйдирувчи, огритувчи:

Навжувоне эрди шаҳ худдомидин,
Даҳрнинг сарфитнаи айёмидин. (Л. Т.)

САРХАЙЛ **سرخيل** *a.-ф.* Бошлиқ, етакчи, йўлбошчи.

САРХАТ *سرخط* *ф.-а.* Янги ҳуснихат машқ қилувчи учун кўрсатма қилиб, муаллим томонидан ёзиб бериладиган хат намунаси.

САРХУШ *سرخوش* *ф.* Қайфли, хушкайф, маст:

Нишот базмида соқийи моҳваш *сархуш*. (*Ғ. С.*)

Сархуш бўлмоқ — Маст бўлмоқ.

САРЧА *سرچه* *ф.* Шиша.

САРЧАШМА *سرچشمه* *ф.* Булоқ боши, чашма бўйи.

САРҲАД *سرحد* *ф.-а.* Чегара; мамлакат; Сарҳад сари навбат урмоқ — Чегара томонга жўнамоқ.

САТАРВАН *سترون* *ф.* Туғмас хотин.

САТВАТ *سطات* *а.* Шиддат билан босиш, қаттиқ ҳужум.

САТР *ستر* I *а.* Беркитиш, ёпиш; Сатри аврат — Уят жойни беркитиш; Сатри ҳол — Аҳволни беркитиш, ички аҳволни (дилдаги сирни) билдирмаслик.

САТР *سטר* II *а.* [*кўпл. сутур* *سطور*] Йўл, ёзувнинг бир йўли.

САТҲ *سطح* *а.* Юза; Сатҳи хок — Ер юзаси.

САФ *صف* *а.* Қатор, сира, рад; Сафи ниол — Бирор ўтириш, мажлисда энг қуйи, энг пастки ўрин, пойгаҳ.

САФАР *صفر* I *а.* Йўлга чиқиш; жўнаш; Сафар айламак, қилмоқ — Йўлга чиқмоқ, жўнамоқ; Сафарсоз қилмоқ — Сафарга чиқмоқ.

САФАР *صفر* II *а.* Ҳижрий йил ҳисоби [Қамария]-нинг иккинчи ойи.

САФВАТ *صفت* *а.* Равшанлик, порлоқлик.

САФДАР *صفدر* *а.-ф.* Душман аскарлари сафини ёриб ўтувчи, ботир, жасур.

САФИЙ *صفي* *а.* [*кўпл. асфиё* *اصفياء*] Пок, тоза, тапланган.

САФИД *سفيد* *ф.* Оқ.

САФИДА *سفیده* *ф.* Упа.

САФИНА *سفینه* *а.* [*кўпл. сафойин* *سفاین*] 1. Кема; 2. Шеърлар тўплами.

САФИР *صفير* *а.* Най овози; ёқимли майин овоз.

САФИҲ *سفيه* *а.* Ақлсиз, тентак; нодон.

САФИҲОНА *سفيهانہ* *а.-ф.* Аҳмақона, тентакларча.

САФО **صفا** *a.* Ёруғлик, равшанлик, порлоқлик; хурсандлик; маишат; Сафо аҳли — Пок кўнгилли, софюрак; Сафо келтурдунг — Яхшилик келтирдинг (меҳмонга айтилади); Сафо манкуби — Поклик (софлик)дан четлашган, узоқлашган:

Ё раб! Ўз ҳолимга ҳайронмен, баса,
Осию, масту, паришонмен баса.

Нафс маъмурию, ҳаво мағлуби ҳам,
Сидқ мардудию, сафо манкуби ҳам. (Л. Т.)

Сафойи вақт — Ўз вақтининг пок кишиси.

САФОЙИН **سفاين** *a.,-қ.* Сафина **سفينه**

САФОЙИХ **صفايح** *a.* [бирл. сафиҳа **صفیحه**] 1. Тахта тошлар; 2. Варақлар.

САФОЛ **سفال** *ф.*: Сафол чўчак — Сопол идиш.

САФОҲАТ **سفاهت** *a.* Ақлсизлик, нодонлик, аблаҳлик.

САФРАТ **سفرت** *a.* Сариглиқ.

САФРО **صفرا** *a.* 1. Сариг; 2. Эски тибда — тўрт хилтининг бири; ўт, заҳра.

САФФОҚ **سفاک** *a.* 1. Қон тўқувчи, хунрез; 2. Қон олувчи.

САФШИКАН **سفاشکن** *a.-ф.* Саф бузувчи, ботир.

САФҲА **صفحه** *a.* [кўпл. сафаҳот **صفحات**] 1. Саҳифа, варақ, бет; Сафҳа дебоси — Саҳифа зийнати:

Сафҳа дебосию назм иншосидур,-

Ким, тахаллус нозими тамғосидур. (Л. Т.)

2. Ҳар бир нарсанинг юза томони; 3. Ёқ, қирра;
4. *маж.* Китоб.

САФҲАИ ҲУСН **صفحه حسن** *a.* Ҳусн саҳифаси; бет, чеҳра:

Сафҳаи ҳуснида мушқомиз хат,

Холи ул янглиғки, хат узра нуқат. (Л. Т.)

САХАТ, САХТ **سخت** *a.* Қийин; аччиқ, ғазаб.

САХО **سنا** *a.* Сахийлик, қўли очиқлик, жўмардлик;

Сахо уйи — Сахийлик, қўли очиқлик.

САХОВАТ **سناوات** *a.,-қ.* Сахо **سنا**

- САХОВАТСИЗ *سخاوتسىز* қ. Сахосиз *سخاسىز*
- САХОСИЗ *سخاسىز* Бахил, зиқна.
- САХТ *سخت* ф. Қаттиқ, қотиб қолған; мустақкам; Сахт жонлиқ — Жони қаттиқ, чидамли.
- САХТГИР *سخت گير* ф. Қаттиқ ушловчи, кек сақловчи, ўч олувчи, ғазабкор.
- САХТГУШ *سخت گوش* ф. 1. Қарқулоқ, гап эшитмайдиган; 2. Гапга унамайдиган, ўжар.
- САХТКЎШ *سخت گوش* ф. Қаттиқ тиришувчи, серҳаракат; Сахткўш бўлмоқ — Серҳаракат бўлмоқ.
- САЪҚА *صعقه* а. Қичқириқ, ҳайқириқ; Саъқа урмоқ — Ҳайқирмоқ.
- САҚАЛАЙН *ثقلين* а. Инсон ва жинлар.
- САҚАР *سقر* а. Дўзах, тамуғ, жаҳаннам.
- САҚАРЛОТ *سقرلات* Жундан тўқилган кийимлик.
- САҚАТ *سقط* а. 1. Майиб қилинган, нуқсонли, камчиликли, майиб; 2. Ҳайвон ўлимтиги; Сақат қилмоқ — Майиб қилмоқ.
- САҚИЛ *ثقييل* а. 1. Оғир, вазмин; 2. Ғализ; Сақил андом — Оғир гавдали.
- САҚИМ *سقيم* а. 1. Бемор, хаста, носоғ; 2. Нотўғри, қинғир; сохта.
- САҚОҒ *سقاغ* Ияк, бақбақа.
- САҚФ *سقف* а. Шип, уй тепаси, гумбаз; Сақфи нигун — маж. Осмон (айн. тўнтарилган том).
- САҚО *سقا* а. Сув берувчи; сув сепувчи; сув ташувчи, мешкоб.
- САҚОЛИҚ *سقاليق* Сувчилик, мешкоблик, сув ташувчилик.
- САҒИР *صغير* а. [кўпл. сиғор *صغار*] Кичик, кичкина; ёш бола.
- САҒР *ثغر* а. [кўпл. суғур *ثغور*] Чегара, чек.
- САҲАР *سحر* а. саҳар; Саҳар хутбаси — маж. Хўроз чақирғи.
- САҲАРА *سحرة* а.,-қ. соҳир *ساحر*
- САҲАРГОҲ *سحرگاه* а.-ф. Тонг чоғи, саҳар пайти.
- САҲАРГУН *سحرگون* а.-ф. маж. Оқ ранг.
- САҲАРХАНДАЛИҚ *سحر خنده ليق* Очиқ юзлилиқ, чиройин очиқлик.

САҲБО *صهبا* а. Қизил май.

САҲВ *سهو* а. 1. Хато, янглиш; 2. Унутиш; Саҳв бўлмоқ — 1) Янглиш бўлмоқ; 2) Унутилмоқ; Саҳву тақсир — Хато ва камчилик.

САҲВУЛ-ҚАЛАМ *سهو القلم* а. Қалам хатоси, ёзувдаги янглишлик.

САҲИ, СИҲИ *سهى* ф. Тўғри, барваста (бу ҳар вақт *сарв қад* каби сўзлар билан бирга юради); Саҳи сарв — Барваста сарв; гўзал қоматли.

САҲИҲ *صحيح* а. Соғлом, тўғри, хатосиз, дуруст; Саҳиҳ оҳанг — Тўғри йўл тутниш, тўғри юриш; Саҳиҳ қилмоқ — Тузатмоқ.

САҲЛ *سهل* а. Осон, енгил, қулай; арзимас; Саҳл тутмоқ — Енгил тутмоқ, осон санамоқ; Саҳл этмак — Енгиллатмоқ, осон қилмоқ.

САҲМ *سهم* I а. [кўпл. *سهام*] Ей ўқи.

САҲМ *سهم* II а. [кўпл. *اسهام*] Ҳисса, улуш, бўлак.

САҲМ *سهم* III а. [кўпл. *سهام*, *اسهام*] Қўрқув, хавф, қўрқинч.

САҲМНОК *سهمناک* а.-ф. 1. Қўрқинчли, хавфли; 2. Қўрққан, хавфланган.

САҲН *صحن* а. Майдон, бўшлиқ жой, ҳовли юзаси.

САҲО *سهها* а.-қ. Суҳо *سهها*

САҲОБ *سهحاب* а. Булут:

Чархни айлар саҳоб анда нигун. (Л. Т.);

Саҳоби пилранг — Филнамо булут, қора булут.

САҲОИИФ *صحايف* а. [бирл. саҳифа *صحيفة*] Варақлар, бетлар.

САҲУР *سهور* а. Рўзада саҳар туриб овқат ейиш.

СЕБ *سهيب* ф. Олма (мева); Себи занаҳдон — Бағбақа.

СЕБАК *سهيبك* ф. Сарғиш олма; олмача.

СЕБАРГА *سهبرگه* ф. Уч япроқли маълум кўкат.

СЕКИЗДОЙЛИФ *سهيكيزداي ليغ* Саккиз пахса, саккиз қат.

СЕКРАМАК *سهكراماك* 1. Ирғимоқ, сакрамоқ, сапчимоқ;

2. Бурқирамоқ, чақмоқ (чоқин ҳақида).

СЕКРИМАК *سهكريماك* қ. Секрамак *سهكراماك*

СЕЛАНДУЗ *سهيلاندوز* ф. Селга айланувчи; Ашки селандуз — Селдай оқадиган кўз ёши.

- СЕЛОБ **سېلاب** *ф.* Сел, сел суви, тошқин.
- СЕПЕЧ **سەپىچ** *ф.* Урам, бошга икки-уч айлантриб чулганган салла.
- СЕРФУРУШ **سەرفۇرش** *ф.* Қимматфуруш, нарсани баланд нарх билан сотувчи.
- СЕЧМАҚ **سەچماق** Сайламоқ, ажратмоқ; ажратиб, танлаб олмоқ.
- СИБЛАТ **سېلات** *а.,-қ.* Саблат.
- СИБО **سېبا** *а.* Ёшлик, ёш болалик даври.
- СИБОЪ **سېباغ** *а.* [бирл. сабуъ **سېبع**] Йиртқич ҳайвонлар.
- СИВО **سېوا** *а.* Бошқа, ўзга.
- СИГОЛ **سېگال** *ф.* [кўпинча сўз бирикмасида келади]:
1. Хулқ, одат, тахлит, юриш-туриш; 2. Шикоят; хусумат, ғараз, нафрат; **Чорасигол** — Чора кўрувчи; **Бадсигол** — Ёмон хулқли.
- СИГОЛИШ **سېگالش** *ф.* Нолиш, шикоят.
- СИДДИҚ **سېدىق** *а.* Ростгўй, чин сўзли, тўғри сўзловчи.
- СИДРА **سېدرە** *а.* Еттинчи осмондаги бир дарахт (*миф.*):

Бор онингдек қушки, очмай болу пар,
Сидра шохи устида айлар мақар. (*Л. Т.*)

- СИДРАНИШИН **سېدرە نشېن** *а.-ф.* Еттинчи осмонда турувчи [*қ. Сидра* **سېدرە**]

Аршпарвоз ўлдию *сидранишин*,
Элга зоҳир айламай парвоз ишин. (*Л. Т.*)

- СИДҚ **سېدق** *а.* 1. Чин, ростлик, тўғрилиқ; ҳақиқат; **Аҳли сидқ**, **Сидқ аҳли** — Ростликни сеувчи, чин сўзли кишилар; ҳақиқат (тўғри йўл)даги кишилар (сўфийликда); **Сидқ айламак** — Тўғри бўлмоқ; **Сидқу сафо** — Тўғрилиқ ва поклик; **Сидқ мардуи** — Ҳақиқат йўлидан адашган киши; 2. Холислиқ; **Сидқ ният** — Нияти холис.

- СИЕДАТ **سېادات** *а.* Сайидлик, улуғлик, пайғамбар авлодига мансублиқ.

- СИЕНАТ **سېانат** *а.* 1. Сақлаш, асраш; қўриқлаш; 2. Сақланиш, асралиш, қўриқланиш.

- СИЕСАТ **سېاست** *а.* 1. Жазога лойиқ кишиларнинг жазоини беришда шиддат кўрсатиш, дўқ, пўписа қилиш;

2. Ҳукмронлик кўрсатиш; ҳукмдорнинг ўз қўли остидагиларни жазолаш ва қўрқитиш йўллари билан бўйсундириб, интизомда сақлаши; **Сиёсат қилғулуқ** — Даҳшат қилинадиган, қўрқитиладиган, жазога тортиладиган.

СИЕСАТГОҲ **سیاست گاه** *а.-ф.* Жазо майдони, жазога тортиладиган жой.

СИЕҲ **سیاق** I *а.:* Илми сиёқ: Ҳисоб, арифметика.

СИЕҲ **سیاق** II *а.* 1. Тарз, йўсин, тартиб, сўзнинг келиши, услуб; 2. Башара.

СИЕҲ, **СИЯҲ** **سیاه، سیه** *ф.* 1. Қора; 2. Хат ёзиладиган сиёҳ; **Нома сиёҳ** — Гунаҳдор; **Сиёҳ бахт** — Бахти қарор; бахтсиз, иши ўнгмаган.

СИЕҲГАРД **سیاه گرد** *ф.* Чопқир от.

СИЕҲГИЛИМ **سیاه کلیم** *ф.* [айн. қора гилам] *маж.* Бадбахт, фалокат босган, наҳсда қолган.

СИЕҲИ **سیاهی** *ф.* 1. Қора, қоралик; 2. Сиёҳ (*рус.* чернила).

СИЕҲЖАРДА **سیاه جرده** *ф.* 1. Қорамағиз, қорача (киши); 2. Қоратўриқ от.

СИЖИЛ, **СИЖЖИЛ** **سجل** *а.* [кўпл. сижиллот **سجلات**] 1. Маҳкамада ҳукм, фармон каби асосий ҳужжатлар ёзиладиган дафтар; 2. Маҳкамада ҳукмнома-лар ёзилган қоғоз; қози муҳри босилган ҳужжат.

СИЖИЛЛОТ **سجلات** *а.* [бирл. сижил **سجل**] Қозихонада қози томонидан берилган васиқа, ҳукмнома каби ҳужжатларнинг мазмуни ёзилиб қолдириладиган махсус дафтар, реестр.

СИЗМОҚ **سيزماق** Чизмоқ, расм солмоқ, ёзмоқ.

СИЗҒУРМОҚ **سيزغورماق** 1. Оғиз билан ҳуштак чалмоқ; 2. Куйдирмоқ, ўртамоқ.

СИЙИРМОҚ **سهييرماق** Сидирмоқ.

СИЙИРДИҚ **سهييرديک** Сидирсин, сийирсин (Навойи-да дик формаси «син» маъносида учрайди).

СИЙМ **سيم** *ф.* 1. Кумуш, ақча, танга; 2. *маж.* Оқ; **Сийми ашқ** — Кўз ёши томчиси; **Сийм уни** — Кумуш, танга товуши, жаранги.

СИЙМИ НОБ **سيم ناپ** *ф.* ... Соф кумуш, ярқироқ кумуш.

СИЙМ ПОШАНДА **سيم پاشنده** *ф.* ... Пул сочувчи, инъом-эҳсон қилувчи.

- СИЙМБАР *سەيمبەر* ф. [айн. Кумуш бадан] оқ бадан; оппоқ; гўзал.
- СИЙМГУН *سەيمگون* ф. Кумуш ранг, оқ; Сиймгун тойир — Кумуш ранг қуш, оқ қуш.
- СИЙМИЕЪ *سەيمياء* а. Асосиз ва мавҳум бир «илм»нинг номи. Гўё унинг воситаси билан ҳақиқатда мавжуд бўлмаган ажойиб ва ғаройиблар кўзга кўринар эмиш.
- СИЙМИН *سەيمين* ф. 1. Кумуш, кумушдан ишланган; 2. Кумушдай оппоқ; Сиймин ниқоб — Оқ парда, оқ пардали; Сиймин равоқ — Оқ равоқ, ганч билан оқланган равоқ; Сиймин соқ — Оқ танли; оқ болдир(ли).
- СИЙМИНБАР *سەيمينبەر* ф.,-қ. Сиймбар *سەيمبەر*
- СИЙМҚАШ *سەيمقاش* ф. Кумуш юкланган, ортилган.
- СИЙМО *سەйма* а. Юз, бет, чеҳра, афт-башара, физиономия; Маҳ сиймо — Ой чеҳра; гўзал; Малаксиймо — Фариштасифат, гўзал.
- СИЙМОБ *سەيماب* ф. Симоб; Сиймобий либос — Симоб ранг кийим; Сиймоб қилмоқ — 1) Симоб каби эритмоқ; 2) Беқарор қилмоқ.
- СИЙМПОШ *سەيمپاش* ф. 1. Кумуш сочувчи; 2. Кўз ёши оқизувчи; Сиймпаш айламак — Кўз ёши оқизмоқ.
- СИЙМТАН *سەيمتن* ф.,-қ. Сиймбар *سەيمبەر*
- СИЙНА *سەйна* ф. 1. Кўкрак; кўкс; 2. Юрак.
- СИЙНА СУЗ *سەйнаسوز* ф. Юракни куйдирувчи, ўртовчи.
- СИЙПАМОҚ *سەйпamac* 1. Сийпамоқ; 2. маж. Сарф қилиб юбормоқ, совурмоқ:

Важҳни оз кунда борин сийподи,
Гавҳар олғон чун ул ишни онглади. (Л. Т.)

- СИЙРАТ *سەйрат* а. [кўпл. сияр *سەйр*] Хулқ-атвор, хислат, равиш, одат, ҳолат.
- СИЙРИЛМОҚ *сەйрилмақ* Ишқаланмоқ, сидирилмоқ.
- СИЙТ *сەйт* а. Овоза:
Мозий салотиндин — ул ерда боғ ясарға аморат сийтин солғон амирзодалар. (В.)
- СИЙҒА *сەйға* а. Грамматик форма, феъл турлари.
- СИКАНЖАБИН *сәкәнжәбин* ф. Сирка мураббо.
- СИҚКА *сәккә* а. 1. Олтин, кумуш ва чақа пул устига

урилган тамға; 2. Тамға урилган ақча; Сикка пардоз — Зарб қилувчи, ақча сўқувчи, ўймакор; Сиккаи беҳбуд урмоқ — Яхшилик кўрсатмоқ; Сиккаи рифъат сўқмоқ — Юқори кўтармоқ; Сиккаи рифъат сўқулмоқ — Танга, тилла сўқилмоқ; маж. подшоҳликка кўтарилмоқ:

Хутбаи давлат ўқулди зотиға,
Сиккаи рифъат сўқулди отиға. (Л. Т.)

СИККАЗАДА *سکه زده* а.-ф. Зарб уриб, ақча сўқиш; Сикказада қилмоқ — Тарбиялаб етиштирмақ, пиширмақ; Мавлоно Шамсиддин Муҳаммад сариг олгун эрди, биз ани сикказада қилдук. (Н. М.).

СИККОТ *سکات* [бирл. Сикка *سکه*] Юзига тамға урилган пуллар.

СИЛА *صلاه* а. Инъом, бахшиш, эваз:

Базлае гар дебон сухан санжи
Силасиға ато қилиб ганжи. (С. С.)

СИЛАХШҮР *سلاخ شور* ф.,-қ. Силоҳшур *سلاخ شور*

СИЛҚ *سلك* а. 1. Ип (марварид каби тошлар ўтказиладиган); 2. Қатор, тизим.

СИЛКИНЧАК *سلكينچاک* Бўйинга тақадиган зийнат асбоби.

СИЛЛИ *سيلي* а. Шапалоқ; Силли урмоқ — Шапалоқ урмоқ; қийнамоқ.

СИЛОҲ *سلاح* а. [кўпл. аслаҳа *اسلحه*] Қурол-яроғ; Силоҳи разм — Уруш қуроли.

СИЛОҲИЙ *سلاحى* а. Қуролли, аскар.

СИЛОҲШҮР *سلاخ شور* а.-ф. Қурол ушлашга моҳир, ботир жангчи.

СИЛОҲШҮРЛИК *سلاخ شورلىق* Қурол ушлашга моҳирлик, ботир жангчилик.

СИЛСИЛА *سلسله* а. [кўпл. салосил *سلاسل*] Занжир; тизма; тартиб:

Дойирани жуз бу сифат тузмайин,
Силсилани бир-биридин узмайин. (Ҳ. А.)

Силсилаи зулф — Соч бурами; Силсилаи мақсуд —
Мақсад воситаси.

СИМОҚ **سماک** *а.* Ёруғ бир юлдуз номи (*рус.* Арктур);
Симоки Ромиҳ — Эски астрономияда — Асад буржи-
даги бир юлдузнинг номи.

СИМОЪ **سماع** *а.* 1. Сайраш, куйлаш; 2. Куй:

Чекти онча лаҳн аро дилкаш наво
Ким, *симои* ваҳшу тайр айлаб ҳаво. (*Л. Т.*)

СИМУРҒ **سيمرغ** *ф.* «Қоф» тоғида яшовчи деб фараз
этилган афсонавий катта бир қуш, анқо (Қоф ва
симурғ мавҳумий нарсалар ҳисобланганликдан, бу
сўзларни йўқлик ва етишиш мумкин бўлмаган нарса-
ларга нисбатан киноя тариқасида қўлланилади).

СИМУРҒБИН **سيمرغبين** *ф.* Симурғни кўрувчи; ўткир
кўзли:

Кўзларинг *симурғбин* гар бўлмоғой,
Кўзгудек кўнглунг мунаввар бўлмоғой. (*Л. Т.*)

СИН **سين** *а.* Араб алифбосидаги «С — س» ҳарфининг
номи (устидан нуқталари йўқлигидан, **ش** дан фарқлаш
учун «Сини муҳмала» ҳам дейилади, шеърда бу ҳарф-
даги данданаларни тишга ўхшатилади).

СИНАК **سينک** Чивин, лашша.

СИНГДУРМАҚ **سينگدورماک** *қ.* Сингурмак **سينگورماک**

СИНГИР **سينگير** *қ.* Сингор **سينگار**

СИНГОР, СИНГИР **سينگار، سينگير** Пай (ёй учига боғ-
ланадиган).

СИНГРАМАҚ **سينگراماқ** Паст товуш билан дардли йиғ-
ламоқ.

СИНГУРМАҚ **سينگورماқ** I 1. Сингдирмоқ, ҳазм этмақ;
2. Ўзлаштирмақ, едириб юбормоқ (бир нарсани бир
насага).

СИНГУРМАҚ **سينگورماқ** II Ғам чекмоқ, қайғурмоқ.

СИНДУРМОҚ **سيندورماқ** 1. Синдирмоқ; ёрмоқ; узмоқ;
эгмоқ; парчаламоқ; 2. Касод қилмоқ; дил оғритмоқ;
Бозор синдурмоқ — Бозорни касод қилмоқ; бош син-
дурмоқ — Бош узмоқ; ўлдирмоқ; Бўйин синдурмоқ —
Бўйин узмоқ; Кесма синдурмоқ — Сочни эгиб, гажак
қилмоқ.

- СИНЖОБ **سنجاب** *ф.* 1. Суловсин, мўйи ўсик қизил олмахон; 2. Ўнинг терисидан бўлган пўстин.
- СИНЖОБИЙ **سنجابى** *ф.* Суловсин терисидан бўлган.
- СИНИҚМОҚ **سینیقماق** Шикаст топмоқ, шикастланмоқ, ранги ўчмоқ, лат емоқ.
- СИНМОҚ **سینماق** Ранги синиқмоқ, сарғаймоқ.
- СИНН **سن** *а.* Ёш; Шуур синни — Англаш ёши; тушуниш ёши.
- СИНОН **سنان** *а.* Найза учи, ўткир найза; Тил синони — Тил найзаси, аччиқ сўз.
- СИНУҚТУРМОҚ **سینوقتورماق** Шикастлантирмоқ, қийнамоқ.
- СИНФ **صنف** *а.* Жинс, тур, навъ, хил; табақа.
- СИНЧ **سینچ** Чилдирма гардишига ўтказилган қўнғироқчалар.
- СИНҒОР **سینغار** Қарчиғай, шунқор.
- СИОЯТ **سعایت** *а.* Чақимчилик, туҳмат, бўҳтон.
- СИПАНД **سیند** *ф.* Исириқ, исириқ уруғи; Сипанд сочмоқ — Исириқ сочмоқ (тутатмоқ).
- СИПАНДОН **سیندان** *ф.* 1. Исириқ уруғи; 2. Исириқдон, исириқ тутатиладиган идиш.
- СИПАНЖ **سینچ** 1. Вақтли, ўткинчи, йўқолувчи; 2. *маж.* Дунё; Хонаи сипанж — Дунё, олам.
- СИПАР **سپر** *ф.* Қалқон.
- СИПАРДОРЛИҚ **سپردارلیق** Қалқон тутувчилик, қалқондор аскарлик.
- СИПАРИ **سپیری** Охирига етказилган, тугалланган, тугал.
- СИПАҲ **سپه** *ф., -қ.* Сипоҳ **سپاه**
- СИПАҲБАД, СИПАҲБУД **سپهبد** *ф.* Қўшин бошлиғи, бош қўмондон.
- СИПАҲБАДЛИҒ **سپهبدلیغ** Бош қўмондонлик.
- СИПАҲДОР **سپهدار** *ф.* Аскар бошлиғи, саркарда.
- СИПАҲДОРЛИҒ **سپهدارلیغ** Қўмондонлик.
- СИПАҲСОЛОР **سپهسالار** *ф.* Бош қўмондон (Солор — раис, бошлиқ).
- СИПЕҲР **سپهر** *ф.* Осмон, осмон гумбази; фалак; Сипеҳр осибӣ — Дунё офатлари; Сипеҳри асир — Эски астрономияга кўра осмоннинг энг юқори қабати; Сипеҳри муалло — Юксак осмон.

- СИПОР *سپار* *ф.* Сўз бирикмасида «топширувчи, бағишловчи, берувчи» каби маъноларда келади; **Жонсипорлик** — Содиқлик, жонни аямаслик, фидокорлик; **Вориссипор** — Ворисларга қолдирувчи.
- СИПОРИШ *سپارش* *ф.* 1. Топширик, ҳавола; 2. Ҳурмат, меҳрибонлик; **Сипориш қилмоқ** — 1) топширмақ, ҳавола қилмоқ; 2) ҳурматламақ; **Сипориш истамақ** — Меҳрибонлик истамақ.
- СИПОС *سپاس* *ф.* Мақташ, шукр айтиш, миннатдорлик, ҳамд.
- СИПОҲ *سپاه* *ф.* 1. Аскар, қўшин; 2. Амалдор; **Сипоҳи дижам** — Қаҳрли қўшин.
- СИПОҲИГАРИЙ *سپاهی گری* *ф.* Сипогарчилик, амалдорлик.
- СИПОҲИЛИҚ *سپاهی لیق* Амалдорлик, ҳукумат хизматида бўлиш.
- СИПОҲОН *سپاهان* *ф., -қ.* Сифоҳон *سفاحان*
- СИПҚАРМОҚ *سپه قارماق* Шимирмоқ, ҳеч қолдирмай ичмоқ.
- СИРЕШ *سیریش* *ф.* Сирач; **Оғзи сирешлик** — Оғзи сирачланган, ёпиштирилган.
- СИРИШҚ *سیریشک* *ф.* Кўз ёши.
- СИРИШТ *سیریشت* *ф.* Яратилиш, табиат, хулқ; тийнат.
- СИРИШТА *سیریشته* *ф.* Қорилган, аралаштирилган.
- СИРИҚМОҚ *سیریقماق* Дайдимоқ, тентирамоқ.
- СИРИҒ *سیريغ* Безаш, нақшлаш.
- СИРМАМАК *سیرماماک* 1. Илиб олмоқ, юлиб олмоқ, шиприб олмоқ; 2. Чирмамоқ; шимармоқ.
- СИРОЖ *سراج* *а.* 1. Чироғ; 2. Еруғлик, нур.
- СИРОТ *سراط* *а.* 1. Кўприк; 2. Йўл; 3. *дин.* Дўзахнинг устидан жаннатга ўтиладиган ингичка кўприк; **Сироти мустақим** — 1) тўғри йўл, ҳақиқат йўли; 2) Пули сирот — Дўзахнинг устидан жаннатга ўтиладиган кўприк.
- СИРОЯТ *سرایت* *а.* Ичига ўтиш, кириш, таъсир; юқиш; **Сироят айламақ, -қилмоқ** — Таъсир қилмоқ, кирмоқ, ўтмоқ, кўчмоқ; юқмоқ.
- СИРР *سر* *а.* [*кўпл.* *асрор* *اسرار*] Сир; **Сирри ҳақойиқ махзани** — 1) Ҳақиқатлар сиррининг хазинаси; 2) *маж.* Қаъба.

СИТАМ صرف *a.* Соф, нуқул; фақат.

СИРФ ستم *ф.* Зулм, ҳақсизлик, жавр, жафо, сиқиш.

СИТАМ АНДИШ ستم انديش *ф.* Жавр-зулм қилувчи.

СИТАМГАР ستمگار *ф.,-қ.* Ситамкор ستمگار

СИТАМДИДА ستمديده *ф.* Азоб чеккан, қийналган, жабрланган.

СИТАМҚАШ ستمكش *ф.,-қ.* Ситамдида ستمديده

СИТАМҚОР ستمكار *ф.* Золим, эзувчи, азобловчи.

СИТАМҚОРА ستمكاره *ф.,-қ.* Ситамкор ستمكار

СИТАМҚОРАЛИҚ ستمكاره ليق *Жавр-зулм қилувчилик.*

СИТАМСОЗЛИҚ ستم سازليق *Золимлик, жавр қилишлик.*

СИТЕЗ ستيز *ф.* 1. Кек, хусумат, душманлик; 2. Зулм; 3. Уруш; жанжал; **Синони ситез** — Душманлик найзаси; **Ситез этмак-қилмоқ** — Хусумат қилмоқ, жанжал қилмоқ, урушмоқ.

СИТЕЗА ستيزه *қ.* Ситез. ستيز

СИТЕЗАРҲЎЙ ستيزه دوي *ф.* Бети қаттиқ, ўжар, саркаш; адабсиз.

СИТЕЗОН ستيزان *ф.* Хусуматли; ғазабли, кекли; **Ситезон бўлмоқ** — Ғазабланмоқ; хусумат қилмоқ.

СИТОЙ ستاي *ф.,-қ.* Ситон ستان

СИТОЙИШ ستايش *ф.* Мақтов, мақташ.

СИТОМ ستم *Отнинг эгар-жабдуқлари.*

СИТОН ستان *ф.* Сўз бирикмасида «олувчи, забт этувчи, бўйсундирувчи» каби маъноларни ифодалайди; **Жонситон** — Жон олувчи; ҳалок қилувчи; **Кишварситон** — Мамлакат забт этувчи, жаҳонгир; **Худситонлиғ** — 1) олғирлик, ҳамма нарсани қамраб олишлик; 2) ўзини мақташлик.

СИТОРА ستاره *ф.* Юлдуз.

СИТОРАФИШОН ستاره فشان — *ф.* Юлдуз сочувчи; *маж.* Кўз ёши тўкувчи, йиғловчи.

СИТТА سته *a.* Олти; Ситтаи зарурий — Зарурий олти (томон): юқори, қуйи, ўнг, сўл, олд, орқа; **Ситта миа** — Олти юз.

СИФЛА سفله *a.* Паст, пасткаш, хасис.

СИФОТ صفات *a.* [бирл. сифат صفت] Сифатлар, хусусиятлар:

Ақли кулл ҳайратда зотинг бобида,
Зот йўқ, ҳар бир *сифотинг* бобида. (Л. Т.)

- СИФОҶОН *سفاھان* *ф.* Исфиҳон шаҳри.
СИФР *صفر* *а.* 1. Бўш, холий; 2. Ноль.
СИЯР *سير* *а.* [бирл. сийрат *سيرت*] Хислатлар, хулқ-атворлар; кишилар аҳволини баён қилиш, таржимаи ҳол.
СИЯҲ *سيه* *ф.,-қ.* Сиёҳ *سياه*
СИЯҲБОЛ *سيهبال* *ф.* 1. Қора қанот; қаноти қора; 2. *маж.* Бахтсиз.
СИЯҲГИЛИМ *سيهكليم* *ф.,-қ.* Сиёҳ гилим
СИЯҲҚОР *سيهكار* *ф.* Ёмон ишлар қилувчи; Бахти сияҳкор — Ёмон йўлга тушган бахт, бахтсизлик.
СИЯҲНОМА *سيهنامه* *ф.* Гунаҳкор, жиноятчи.
СИЯҲПУШ *سيهپوش* *ф.* Қора кийган.
СИЯҲРҮ *سيهرو* *ф.* Юзи қаро, гунаҳкор:

Беадаблиғларни қилдим билмишам,
Афвунг оллида *сияҳрў* келмишам. (Л. Т.)

- СИЯҲРҮЗ *سيهروز* *ф.* Қора кунда қолган.
СИЯҲРҮИ *سيهروي* *ф., қ.* сияҳрў.
СИЯҲСИТОРА *سيهستاره* *ф. маж.* Юлдузи қора, бахтсиз.
СИЯҲТОБ *سيهتاب* *ф.* Қорамтир, қора товланувчи.
СИЯҲФОМ *سيهفام* *ф.* Қора тусли; қоп-қоронғи.
СИЯҲЧОЛ *سيهچال* *ф.* Бандиларни ташлаб, қамаб қўйиладиган суви йўқ қудуқ, зиндон.
СИҚА *ثقه* *а.* Сўзи ишончли, эътимодли, инонса бўладиган.
СИҚОТ *ثقات* *а.* [бирл. сиқа *ثقه*] *қ.* Сиқа *ثقه*
СИҚАМОҚ *سيقتاماق* Ортиқ даражада йиғламоқ.
СИҒАР *صغر* *а.* Ёшлик, кичик ёшлик, кичиклик.
СИҒОР *صغار* *а.* [бирл. сағир *صغير*] Кичкиналар, ёш болалар, гўдақлар; Сиғори зибак — Симоб қатралари [қ. Зибак *زبق*]
СИҒУРМОҚ *سيغورماق* Суқмоқ, киритмоқ; Бош сиғурмоқ — Бош суқмоқ, кирмоқ.

- СИХР **سحر** *a.* Жоду, найранг; Сихр кўргузмак — Найранг қилмоқ, ҳийла қилмоқ.
- СИХРПАЙВАНДЛИФ **سحريوندا ليغ** Сеҳр боғлаш; маҳорат кўрсатиш, ажойиб ҳунар кўрсатиш.
- СИХРПАРДОЗ **سحريداز** *a.-ф.* Сеҳр кўргазувчи, уста сеҳргар; санъаткор.
- СИХРПАРДОЗЛИҚ **سحريدازليق** Уста сеҳргарлик; ажойиб санъаткорлик.
- СИХҲАТ **صحت** *a.* Соғлиқ, саломатлик; соғломлик, тузалиш; Сиҳҳати мизож — Соғайиш, тузалиш.
- СИХҲАТСИЗ **صحت سيز** Хаста, касал, носоғ:

Хушига чун келди, келмиш эрди ёр,
Тушти сиҳҳатсиз танига изтироб. (Л. Т.)

- СО I **سا** *ф.* [Осо **آسا** нинг қисқаргани] Сўз бирикмасида «ўхшаш, монанд» каби маъноларда келади; Сумансо — Суман (ёсмин) гулига ўхшаш; гўзал; Анбарсо — Анбарга ўхшаш.
- СО II **ساي** *ф.* Сўз бирикмасида «суртилувчи, суртувчи, тегувчи, етувчи» каби маъноларда келади: Гунбади давворсо — Айланувчи гумбазга, яъни осмонга етувчи; Меҳри фалаксой — Фалак (осмон) қуёши.
- СОБИР **صابر** *ф.* Сабрли, тўзимли.
- СОБИТ **ثابت** *a.* 1. Бир жойда қимирламай турувчи, барқарор, тебранмас; 2. Исботланган, ҳужжатланган; 3. Бир жойда қимирламай турувчи юлдуз; (*сайёр, сайёра* қаршиси); Собит ўлмоқ, -бўлмоқ — Муқаррар бўлмоқ, исботланмоқ, аниқланмоқ; Собит қилмоқ — Исбот қилмоқ, ҳужжатланмоқ; Собит тутмоқ — Маҳкам тутмоқ, бир нарса устида қаттиқ турмоқ.
- СОБИТОТ **ثابتات** *a.* [бирл. собит **ثابت**] Турғун (сайр қилмовчи) юлдузлар.
- СОБИҚ **سابق** *a.* Илгариги, аввалги, бўлиб ўтган; Собиқ ўлмоқ — Илгари (олдин) ўтиб кетган бўлмоқ, бўлиб ўтмоқ.
- СОБИҚА **سابقه** *a.-қ.* Собиқ **سابق**
- СОБИҚАН **سابقا** *a.* Илгари, илгариди, бурун.
- СОБОМОҚ **ساباماق** Савамоқ (чунончи, пахтани савамоқ), саваламоқ.

- СОВ **ساو** Ажратиш, жудо қилиш; Сов этмак, -қилмоқ — Ажратмоқ, жудо қилмоқ.
- СОВОШ **ساواش** Саваш, уруш, жанг.
- СОД **صاد** *a.* Араб алифбосидаги «С—ص» ҳарфининг номи.
- СОДА **ساده** 1. Содда, тиниқ, тоза, силлиқ; 2. Безаксиз, нақшсиз, холис; 3. Оддий, жўн, гўл, тўғри; Сода тош — Оддий силлиқ тош; Сода юзлук — Силлиқ юз-ли; ёш йигитлик.
- СОДАВАШ **سادهوش** *ф.* Содда кўринишли, гўзалга ўх-шаш.
- СОДАРУ **سادهرو** *ф.* Силлиқ юз, содда юзли.
- СОДИР **صادر** *a.* Чиқувчи, чиққан; кетувчи; Содир бўл-моқ — Чиқмоқ, воқиъ бўлмоқ, юз бермоқ, рўёбга кел-моқ.
- СОДИС **سادس** *a.* Олтинчи.
- СОДИҚ **صادق** *a.* Рост, тўғри; садоқатли, вафодор.
- СОДОТ **سادات** *a.* [бирл. сайид **سید**] Сайидлар.
- СОДОҒ **صاداغ** *қ.* Соғдоқ **صاغداق**
- СОЗ **ساز** I *ф.* Сўз бирикмасида «қилувчи, ясовчи, иш-ловчи» каби маъноларда келади; Шуъбадасоз — Уйин кўрсатувчи, найранг қилувчи, найрангбоз; Афсунсоз — 1) афсун қилувчи, кўзбоғлағич; 2) уста ҳикоячи, ажойиб дostonчи; Ҳарири чинийсоз — Чинда ишланган ҳарир.
- СОЗ **ساز** II *ф.* 1. Қурол-аслаҳа; 2. Музыка қуроли, чол-ғу; Соз этмак — Жўр қилмоқ, чалмоқ; Соз аҳли — Чалғувчилар; 3. Тайёргарлик, ҳозирлик; Сози сафар — Сафар тайёргарлиги; Оҳангсоз этмак — Юришга тай-ёрланмоқ.
- СОЗАНДА **سازنده** *ф.* Чалғувчи.
- СОЗВОР **سازوار** *ф.* Еқадиган, тўғри келадиған, мувофиқ.
- СОЗУ БАРГ **سازوبرگ** *ф.* 1. Асбоб-ускуна; 2. Бойлиқ.
- СОИБ, СОЙИБ **صائب** *a.* Тўғри; тўғри йўналишли, ни-шонга тўғри йўналувчи.
- СОИД **ساعد** *a.* Билак; Соид тута олмоқ — Қўлга кирита олмоқ.
- СОИЙ **ساعى** *a.* Саъй-ҳаракат этувчи, уринувчи, интилув-чи; Соий айламак — Ишга, ҳаракатга солмоқ, кўзғат-моқ.

- СОИЛ, СОЙИЛ **سائل** *a.* 1. Савол қилувчи, сўровчи, истовчи; 2. Тиланчи, гадой.
- СОИМ, СОЙИМ **صائم** *a.* Рўза тутувчи, рўза (киши); сойимуд-дахр — Йил бўйи рўза тутувчи.
- СОИР, СОЙИР **سائر** *I a.* Бошқа, ўзга; **Сойир эл,-халойиқ,-афрод** — Бошқа кишилар.
- СОИР, СОЙИР **سائر** *II a.* Сайр этувчи, кезувчи; **Сойири биёбон** — Дашт кезувчи.
- СОИҚА **صاعقه** *a.* Яшин, йилдирим.
- СОЙ **سای** *ф.-қ* **سو سا**
- СОЙИБ **صائب** *a.,-қ.* Соиб **صائب**
- СОЙИМ **سائم** *a.,-қ.* Соим **سائم**
- СОЙИР **سائر** *a.,-қ.* Соир **سائر**
- СОЙИС **ساييس** Отбоқар, сайис.
- СОЙЛОНМОҚ **سايلانماق** Ҳисобланмоқ, саналмоқ.
- СОЙҒОЛМОҚ **سايغالماق** Сарфланмоқ, харж бўлмоқ.
- СОКИН **ساكن** *a.* Турувчи (бир жойда); тинч, ором олувчи; Сокини майхона — Майхонада турувчи; Сокин ўлмоқ,-бўлмоқ — Тинчимоқ, тўхтамоқ, бир жойда тўхтаб турмоқ; Сокин нафас — Тинч нафас; осойишта дам, тинчлик, ором.
- СОКИНЛИК **ساكنلىك** 1. Турғунлик, бир жойда турншлик; 2. Вазминлик.
- СОКИН-СОКИН **ساكن ساكن** Секин-секин:
 Топти сокин-сокин ул такрордин
 Сода кўнглум баҳра ул ғуфтордин. (*Л. Т.*)
- СОКИТ **ساكت** *a.* Сукут этувчи, жим турувчи, тинч; Сокит бўлмоқ — Жим бўлмоқ, сукут қилмоқ.
- СОКИТЛИК **ساكتلىك** Жимлик, тинчлик.
- СОЛ **سال** *I* Ёғоч, қамиш кабилардан ишланган ва сув юзида юк, одам ташийдиган транспорт.
- СОЛ **سال** *II ф.* Йил; Солу моҳ — Йил ва ой; Кўҳан сол — Кекса, қари.
- СОЛИК **سالك** *a.* [*кўпл.* соликин **سالکين**] Бирор сўфийлик маслагига мансуб, сулук (сўфийлик йўлини) тутувчи; Солики амр — Буйруққа амал қилувчи, топшириқни бажарувчи; Солики атвор — Сўфийлик йўлини бошқарувчи, тасаввуф пешвоси, шайх; Солики мажзуб — Сўфийлик даражаларидан бирига эришган.

- СОЛИҚИН **سالكين** *a.* [бирл. солик **سالك**] Тасаввуф йўлларида бирига мансуб кишилар.
- СОЛИМ **سالم** *a.* Омон, соғ, саломат:
Солим жисмин хасталиққа солиб, шарбат важҳи тилаганлар зарқозлиғи. (*B.*)
Зиҳни солим — Соғлом фикр.
- СОЛИМЛИФ **سالمليغ** Соғлиқ, соғломлик.
- СОЛИНМОҚ **سالىنماق** Ташланмоқ, қолдирилмоқ.
- СОЛИС **ثالث** *a.* Учинчи.
- СОЛИҲ **صالح** *a.* Яхши ишлар қилувчи, яхши; **Солиҳ** амал қилмоқ — Яхши ишлар қилмоқ.
- СОЛИҲА **صالحه** *a.* Яхши ишлар қилувчи (аёл).
- СОЛЛОНМОҚ **ساللانماق** Ҳар томонга эгилмоқ, чиройли юриш қилмоқ.
- СОЛМОҚ **سالماق** 1. Солмоқ, қурмоқ; 2. Ташланмоқ; бирор нарса устига ташламоқ; ўртага ташламоқ; қолдирмоқ; қўймоқ; 3. Суртмоқ, тушириб қўймоқ; **Балоға солмоқ** — Балоға гирифтор қилмоқ; **Гом солмоқ** — Қадам босмоқ, кетмоқ, жўнамоқ; **Иликдин солмоқ** — Қўлдан бермоқ; **Кўнгул солмоқ** — Дил урмоқ, безовта бўлмоқ; **Назардин солмоқ** — Назар солмай қўймоқ; **Сўз солмоқ** — Сўз ташламоқ, сўз аралаштирмамоқ; **Сўзни ерга солмоқ** — Бировнинг гапини ерга ташламоқ, сўзини қайтармоқ; **Тарҳ солмоқ** — Ясамоқ, қурмоқ; **Эгнига солмоқ** — Елкасига ташламоқ, киймоқ; **Ўзни солмоқ** — Бўшашмоқ, қийналмоқ.
- СОЛОР **سالار** *ф.* Аскар бошлиғи; бошлиқ.
- СОЛУС **سالوس** *ф.* Бўямачилик, тилёғламалик, алдов, ҳийла; риёкорлик.
- СОЛҲУРДА **سالخورده** *ф.* Кўп яшаган, эски.
- СОМИЪ **سامع** *a.* Эшитувчи, тингловчи.
- СОМИА **سامعه** *a.* Эшитиш қувваси (қулоқ).
- СОМИР **سامر** *a₁-қ.* Сомирий **سامري**
- СОМИРИЙ **سامري** *a.* Мифга кўра — Мусо пайғамбар замонида Мусога қарши чиқиб, гапирадиган олтин бузоқ ясаб, шу билан кишиларни ўзига қаратишга уринган киши (адабиётда сеҳргар, жодугар, алдоқчи ва ўзига қаратувчиликдан киноя йўсинида ишлатилади).
- СОМИТ **صامت** *a.* Жим турувчи, сукут этувчи.

СОМОН **سامان** I *ф.* 1. Илож, ёрдам, кўмак; 2. Ҳосил; 3. Тартиб, интизом; 4. Куч, ҳол, қудрат; 5. Қобилият, лаёқат; 6. Ашё, анжом, жиҳоз; 7. Давлат, бойлиқ.

СОМОН **سامان** II Сомон.

СОМОНЛИФ **سامانليغ** Иқтидорли, қобилиятли (*қ. сомон* **سامان**).

СОН **سان** I Сон, адад, миқдор.

СОН **سان** II *ф.* Сўз бирикмасида «каби, сингари, ўхшаш» маъноларида келади: **Парисон** — Парига ўхшаш; **Девсон** — Дев каби; **Сипеҳри бевафосон** — Вафосиз осмон сингари.

СОНГ **سانگ** Ширава (юқа) муз; **Сонг тутмоқ** — Ширава муз боғламоқ, юқа музламоқ.

СОНИ **ثانى** *а.* Иккинчи; **Соний иснайн** — Иккиннинг иккинчиси, иккиннинг бири.

СОНИЪ **صانع** *а.* Яратувчи, пайдо қилувчи:

*Сонишким чекти чун сунъий қалам,
Офариниш тарҳини қилди рақам. (Л. Т.)*

СОНИЯН **ثانيا** *а.* Иккинчидан.

СОНИҲ **سانح** *а.* Ошкор, воқиб бўлган; **Сониҳ бўлмоқ** — Воқиб бўлмоқ, кўринмоқ.

СОНЧМОҚ **سانچماق** **Этак сончмоқ** — Этакни белга қистирмоқ, бар урмоқ; **Йилон сончмоқ** — Илон чақмоқ.

СОР **سار** I *ф.* Чуғурчиқ.

СОР **سار** II *ф.* Туя.

СОР **سار** III *ф.* От охирига тиркаладиган қўшимча бўлиб, қуйидаги маъноларни ифодалайди: 1) бирор жойда бирор нарсанинг мўл бўлишини ёки ўша жойнинг кўплигини англатади; **Намаксор** — Тузи мўл жой, туз конлари; **Кўҳсор** — Тоғли жойлар; **Чашмасор** — Серчашма; 2) ўхшаш, сингари каби; **Хоксор** — Пастга урилган, тубан, хор, кучсиз, камтар; **Нигунсор** — Остин-устин, ағдарилган; **Девсор** — Дев каби, девга ўхшаш; 3) бирор сифатга эга бўлиш; **Шармсор** — Уятли, уялган.

СОРБОН **ساربان** *ф.* Туячи, туя етакловчи, туяга қаровчи.

СОРИ, САРИ **سارى** Томон, тараф; **Сориғи** — Томондаги, ёқдаги.

- СОРО **سارا** *ф.* Холис, тоза, соф; **Мушки соро** — Соф (холис) мушк, тоза мушк (ипор).
- СОРҒИ **سارغى** Томондаги, тарафдаги; **Ҳар сорғи** — Ҳар томондаги.
- СОРҒОРМОҚ **سارغارماق** Сарғаймоқ.
- СОРҒОРТМОҚ **سارغارتماق** Сарғайтирмоқ.
- СОТИЪ **ساطع** *а.* Ялтировчи, порловчи, ярқировчи.
- СОТИР **ساتر** *а.* Беркитувчи, яширувчи.
- СОФИЙ **صافى** *а.* 1. Софлик, тозалик, тиниқлик, равшанлик; 2. Соф, тоза; **Софий машраб** — Пок табиатли, соф виждонли; **Софий табъ** — Покиза табиат.
- СОФИЙВАШ **سافىوش** *а.-ф.* Покиза, пок, ғуборсиз, кирсиз, яхши хислатли.
- СОФЧАШ **صافچش** *а.-ф.* Тиниқ май ичувчи.
- СОХТ **ساخت** *ф.* 1. Ясоғ, безак; 2. От безаги.
- СОЧИҚ **سايچق** 1. Тўй ва зиёфатларда тортиладиган нознеъматлар; 2. Келин-куёв ва бошқа ҳурматланган кишилар бошидан сочиладиган танга; чочқи; 3. Тортиқ, туҳфа.
- СОЧИҒЛИҒ **سايچغليغ** Тортиқ, туҳфа [қ. **Сочиқ** **سايچق**]
- СОЯ **سايه** *ф.*: **Соия девор** — Оз-моз роҳат; **Соия раъфат** — Меҳрибонлик, ҳимоя, кўмак.
- СОЯ АФҒАН **سايه افغن** *ф.* Соя солувчи.
- СОЯВАР **سايه ور** *ф.* Соя тушурувчи, соя солувчи.
- СОЯВАШ **سايه وش** *ф.* Сояга ўхшаш.
- СОЯГУСТАР **سايه گستر** *ф.* 1. Соя солувчи; 2. *маж.* Ҳомий.
- СОҚ **ساق** *а.* 1. Болдир; 2. Дарахт танаси; ўсимлик пояси.
- СОҚИБ **ثاقب** *а.* Еруғ, ўтувчан; ўткир; **Нажми соқиб** — Еруғ юлдуз.
- СОҚИЗҒОН **ساقيزغان** Зағизгон, ҳакка.
- СОҚИТ **ساقط** *а.* Тушган, ҳисобга олинмаган, ташланган; **Соқит бўлмоқ** — Тушиб қолмоқ, ҳисобдан ташқари бўлмоқ; чиқитга чиқмоқ.
- СОҚОҒ **ساقاغ** *қ.* Сақоғ
- СОҒАР **ساغر** *ф.* Май қадаҳи, май пиёласи; **Соғар чекмак,-сумурмак** — Май ичмоқ; **Соғари хуршид** — Қуёш (*айн.* қуёш пиёласи).

- СОҒАРКАШ *ساغر كاش* *ф.* Ичувчи, май ичувчи.
- СОҒДОҚ *صاغداق* Уқ соладиган тўрвача, ўқдон.
- СОҒИН *ساغين* Соғлиқ қўй.
- СОҒИНДУРМОҚ *ساغيندورماق* Эслатмоқ, эсга солмоқ; эсга олмоқ.
- СОҒИНМОҚ *ساغينماق* 1. Орзу қилмоқ, кўргиси келмоқ; эсга олмоқ, хотирламоқ; 2. Ҳисобламоқ, тушунмоқ, гумон қилмоқ, ўйламоқ.
- СОҲАТ *ساحت* *а.* Майдон, кенг жой.
- СОҲИБ *صاحب* *а.* Эга, тасарруф этувчи.
- СОҲИБ АЗО *صاحب عزا* *а.* Азо эгаси, ўлган кишининг энг яқин, дафн ишини бошқарувчи мутасаддис.
- СОҲИБ АСРОР *صاحب اسرار*— Сирлар эгаси, яширинликларни билувчи.
- СОҲИБ ВУҚУЪ *صاحب وقوع* *а.* Хабардор, билувчи.
- СОҲИБ ДИЛ *صاحب دل* Соф кўнгилли.
- СОҲИБИ ЖУДЛУҚ *صاحب جودلوق* Соҳибкарамлик, саховатлилик: *Соҳиби жудлуқ* ва шўхлуқ андин кўп нақл қилурлар. (*М. Н.*)
- СОҲИБ ЖАМЪ *صاحب جمع* *а.* Вақф ер, мулк, ҳосил ва даромадларини тўпловчи ва бошқарувчи киши.
- СОҲИБ ЖАМОЛ *صاحب جمال* *а.* Гўзал, ҳуснли.
- СОҲИБИ ЖОҲ *صاحب جاه* *а.* Улуғ мартабали, амалдор.
- СОҲИБ ИДРОҚ *صاحب ادراك* *а.* Идрокли, фаҳм-фаросатли.
- СОҲИБ ИНҚИТОЪ *صاحب انقطاع* *а.* Ҳамма нарсадан кўнгил узган.
- СОҲИБ ИРШОД *صاحب ارشاد* *а.* Иршод эгаси, тўғри йўл кўрсатувчи.
- СОҲИБ ИХТИЁР *صاحب اختيار* *а.* Тўлиқ ихтиёрли, том ҳуқуқли.
- СОҲИБ ИХТИСОС *صاحب اختساس* *а.* Мутахассис.
- СОҲИБ ҚАМОЛ *صاحب كمال* *а.* Етик киши, олим.
- СОҲИБ ҚАРАМ *صاحب كرم* *а.* Шафқатли, сахий, марҳаматли:

Бор эди бир хисрави *соҳиб карам*-
Қим, карамидин эл эди муҳтарам. (*Ҳ. А.*)

- СОҲИБ НАЗАР *صاحب نظر* *а.* Олдиндан кўрувчи, каромат эгаси.

СОҶИБ НИСОБ **صاحب نساب** *a.* Пул ва молидан закот (қирқдан бир) беришга қодир бўлган киши [қ. **Нисоб نساب**]

СОҶИБ РОЙ **صاحب رای** *a.-ф.* Фикр эгаси, фаҳм-фаросат эгаси, доно.

СОҶИБ САРИР **صاحب سریر** *a.* Тахт эгаси, подшоҳ.

СОҶИБ ТАЪРИХ **صاحب تاریخ** *a.* Тарих эгаси, кўп воқеаларни бошидан кечирган киши.

СОҶИБ ТАРИЙҚ **صاحب طریق** *a.* Йўл топган, йўлга тушган; тарийқат йўлига жирган:

Туштилар бир йўл аро икки рафиқ,
Бир эди йўлсиз, бири соҳиб тарийқ. (Л. Т.)

СОҶИБФАР **صاحب فر** *a.-ф.* Ҳашаматли, иззатли (қ. фар **فر** I).

СОҶИБ ШУКУҲ **صاحب شكوه** *a.-ф.* Шукуҳли, азим, даб-дабага эришган, савлатли:

Ким, агар бўлса шаҳи соҳиб шукуҳ. (Л. Т.)

СОҶИБҚИРОН **صاحب قران** *a.* 1. Бахтиёр, бахтга эришган; жаҳонгир; 2. Зўр подшоҳларга берилган лақаб, жаҳонгир; 3. Илми нужумда — икки сайёра бир-бирига тўқнашган пайтда туғилган бола (бундай бола бахтли, улуғ мартабали бўлади, деб ишонишган).

СОҶИР **ساحر** *a.* [қўпл. саҳра **سحرة**] 1. Сеҳрчи, жодугар, кўз бойлағич; 2. Ажойиб санъаткор, қизиқ ҳунарлар кўрсатувчи; Соҳири ҳинд — Ҳинд санъаткори, ҳинд сеҳргари.

СУБУЛ **سبل** *a.* [бирл. Сабил **سبيل**] Йўллар; Ҳодий субул — Йўл бошловчи.

СУБУТ **ثبوت** *a.* Қарор, маҳкамлик, исботланиш; Субут топмоқ — Исботланмоқ.

СУБҲ **صبح** *a.* Тонг пайти; Субҳи анвар — Ёруғ тонг. Субҳ осор — Тонг сингари ёрқин.

СУБҲИ КОЗИБ **صبح كاذب** *a.* Ёлғонтонг, тонготардан бир оз илгариги пайт; эрта саҳар; Субҳи кофурий — оппоқ тонг:

Ҳам ёрутти субҳи кофурий асос.
Ҳам тузатти шомни мушкин либос. (Л. Т.)

- СУБҲИ СОДИҚ — **صبح صادق** *a.* Чинакам тонг, тонг
отиш пайти.
- СУБҲА — **صبحه** *a.* Тасбиҳ (ўқилажак дуони санаш учун
ипга тизилган юзта дона).
- СУБҲИДАМ **صبحدم** *a.-ф.* Тонг чоғи.
- СУБҲҒОҒ **صبحگاه** *a.-ф., қ.* Субҳидам. **صبحدم**
- СУВАЙДО **سويدا** *a.* Қора нуқта (гүё бу нуқта юрак ўр-
тасида бўлар эмиш).
- СУВАР **سور** I *a.-қ.* Сура **سوره**
- СУВАР **صور** II *a.* [бирл. **صورت** сурат] Суратлар, шакл-
лар, ташқи кўринишлар; **Асбоби суварий** — Ташқи
сабаблар.
- СУВЛАМОҚ **سولماق** Сув ичирмоқ, суғормоқ (ҳайвонни).
- СУД **سود** I *Сут; Она суди* — Она сути.
- СУД **سود** II *ф.* Фойда, баҳра, нафъ; **Несуд** — Нима фой-
да; **Суд этмақ-топмоқ** — Фойда қозонмоқ, фойда қил-
моқ; **Суду зиён** — Фойда-зарар; **Суду савдо** — Олди-
сотди, савдогарчилик.
- СУД **سود** III *ф.* Сўз бирикмасида «суркаш, суртиш, иш-
қалаш» каби маъноларда келади; **Хоксуд** — Тупроқ-
қа буланган; **Суҳонсуд** — Эговланган.
- СУДА **سوده** *ф.* Янчиб, эзиб майдаланган, суйда, ейил-
ган; эговланган, хирпаланган; **Мушки суда** — Эзил-
ган мушк; **Суда қилмоқ** — Суйдаламоқ, ишқаб ёйил-
тирмоқ; **Сийми суда, суда сийм** — Майда-майда ку-
муш.
- СУДАНДИША **سودانديشه** *ф.* Фойданинг кетидан қувув-
чи, фойда топишни ўйловчи [қ. **Савдопеша**]; **Суданди-
ша халқ** — Фойданинг кетидан чопувчи кишилар.
- СУДДА **سده** *a.* [қўпл. **судад** **سداد**] 1. Остона; 2. Дар-
воза.
- СУДМАНД **سودمند** *ф.* Фойдали, нафъли.
- СУДОЪ **صداغ** *a.* Бош оғриғи.
- СУДУР **صدور** I *a.* Диний маросимларни текширувчи кат-
та мансабдор.
- СУДУР **صدور** II *a.* [бирл. **صدر** садр] Пайдо бўлиш, чи-
қиш; **Судур топмоқ** — Чиқмоқ, содир бўлмоқ.
- СУЖУД **سجود** *a.* Саждалар [қ. **Сажда** **سجده**]

- СУЗГУЧ **سوزگۈچ** Сузгич (сувдаги бир турли майда жонвор).
- СУЗУК **سوزوك** Сузилган, тиниқ, соф.
- СУИҚУН **سويقون** Қийикнинг бир хили.
- СУҚҚОН **ساكن** а. [бирл. сокин **ساكن**] Турувчилар, бир жойда жойлашиб яшовчилар; Хонақақ суккони — Хонақоқда турувчилар.
- СУҚҚАР **سكر** а. Шакар.
- СУҚР **سكر** а. Мастлик, сархушлик.
- СУКУН **سكون** а. 1. Тинчиш, осойиш, ҳаракатсизлик, бирор жойда туриш, тўхташ; 2. Епиқ бўғин охиридаги ундош ҳарф устига қўйилиб, бўғинларни айириб кўрсатувчи белги (°); Сукун топмоқ — Тинчимоқ; Сукун тутмоқ — Жим ўтирмоқ; Суқуну мурур — Юриштуриш, қарор топиш ва қўзғолиш.
- СУҚУТ **سكوت** а. Индамаслик, жим туриш; Суқут топмоқ — Индамай жим турмоқ.
- СУЛБ **صلب** а. Қаттиқ, мустақкам; Сулб бўлмоқ — Қаттиқ бўлмоқ, мақкам турмоқ.
- СУЛС **ثلث** а. Учдан бир.
- СУЛСОН **ثلثان** а. Учдан икки — $\frac{2}{3}$; Сулс арпа, *сулсон* бугдой. (В.)
- СУЛТОН **سلطان** а. [кўпл. салотин **سلطين**] Подшоҳ, ҳукмрон, умуман подшоҳ ва подшоҳзодалар номига қўшиб айтиладиган унвон; Чошткоҳи султоний — Эрта билан қуёш ёйилиб кетган пайт.
- СУЛТОНУЛ-МУИЗЗИН **سلطان المعزين** а. Азизлар султони, валийлар улуғи.
- СУЛТОНУЛ-ОРИФИН **سلطان العارفين** а. Орифлар султони, сўфийлар улуғи.
- СУЛУК **سلوك** а. 1. Йўл тутиш, яхши йўлга кириш; равиш; 2. Сўфийларда — худога яқинлашиш йўли, дарвишлик ҳаёти; Сулук кўргузмак — Йўл тутмоқ, иш қилмоқ, иш кўрсатмоқ; Сулук қилмоқ — Иш кўрмоқ; Сулук тутмоқ — Мақкам ушламоқ, одат қилмоқ.
- СУМ **سم** ф. 1. Туёқ; 2. маж. Оёқ.
- СУМАҚ **سوماك** Пашша, чивин.
- СУМАН **سمن** ф.-қ. Саман

СУМАНБАР *سمنبر* ф. 1. Оқбадан, гўзал; 2. *маж.* Севгили.

СУМАНБИЗ *سمن بيز* ф. Гул ёғдирувчи, оқлиқ тарқатувчи.

СУМАНСО *سمن سا* ф. Суман (ёсмин)га ўхшаган, гўзал.

СУМАНСОЙ *سمن ساي* ф. Хушбўй ҳид тарқатувчи; Зулфи сумансой — Хушбўй зулф (соч).

СУММА *ثم* а. Кейин, сўнгра, яна.

СУМНОТ, СУМИНОТ *سومنات* а. Бут номи; Сумнотпараст — Бутпараст.

СУМНОТУ ЛОТ *سومنات ولات* а. Бутхона ва ундаги Лот номли бут (Исломдан олдинги араб қабилаларининг динларидан бирига оид).

СУМУВ *سمو* а. Юқорилик, юксаклик, улуғлик.

СУМУРМАҚ *سومورماк* Шимирмоқ:

Мусҳиле соз этти беҳад зўрманд,

Бердиким, они *сумурди* мустаманд. (Л. Т.)

СУНЪ *صنع* а. 1. Ясаш, яратиш; қудрат; 2. Иш; ҳунар;

Сунъ фаррошлари — *маж.* Тонг шаббодаси:

...сунъ фаррошлари субҳнинг симин супургуси била...
супуруб,... (В.); Сунъи қалами чекмак — Яратмоқ:

Сонинким, чекти чун *сунъи қалам*,

Офариниш тарҳини қилди рақам. (Л. Т.)

СУНАН *سنن* а.,-қ. Суннат *سنت*

СУНБОДА *سنباده* ф. 1. Асбоб чархлайдиган, қайрайдиган тош; 2. Асбобга жило берадиган жилвир.

СУНБУЛ *سنبيل* а. 1. Бир турли хушбўй қора рангли ўсимлик; 2. *маж.* Севгилининг сочи.

СУНБУЛА *سنبله* а. 1. Бошоқ; 2. Эски астрономияда — осмоннинг ўн икки буржидан олтинчиси; ой номи (август ойига тўғри келади).

СУНМАҚ *سونماк* Солмоқ, урмоқ, узатмоқ; Эл сунмак — Қўл узатмоқ, қўл солмоқ, қўл урмоқ, бир ишга киришмоқ; Оёқ сунмак — Оёқ узатмоқ, босмоқ.

СУННАТ *سنت* а. [*кўпл.* сунан *سنن*] 1. Тутилган йўл, равиш, одат; қоида; 2. Муҳаммад пайғамбар ва саҳобалар тутган йўл ва пайғамбарнинг буйруқлари.

- СУННИЙ **سنى** *a.* Суннийлик мазхаби (йўли) даги [Шийи **شييعى** нинг қаршиси].
- СУНУФ **صنوف** *a.* Синфлар; **қ.** Синф **صنف**
- СУР **سور** I *ф.* Тўй, базм, шодлик йиғини.
- СУР **سور** II *a.* Қўрғон, қалъа.
- СУР **صور** III *a.* 1. Шохдан ишланган карнай, був; 2. *дин.* Қиёмат куни Исрофил фаришта чаладиган був, карнай.
- СУРА **سوره** *a.* [кўпл. сувар **سور**] Қуръоннинг айрим боб ва бўлими.
- СУРАИЕ **ثريا** *a.* Ҳулкар (бир тўп юлдуз).
- СУРАТ **صورت** *a.* [кўпл. сувар **صور**] 1. Шақл, расм; 2. Ҳол, кайфият, ташқи кўриниш; Сураат аҳли — Расм солувчи, рассом; Сураат боғламоқ — Амалга ошмоқ, юзага келмоқ; Сураат тортмоқ — Расм чизмоқ, сураат солмоқ.
- СУРЪАТ **سرعت** *a.* Тезлик, чаққонлик.
- СУРЪАТНАМО **سرعت نما** *a.-ф.* Суръат кўрсатувчи, чаққонлик қилувчи.
- СУРАТГАР **صورت گر** *a.-ф.* Расм солувчи, рассом.
- СУРИЙОНИЙ **سريانى** *a.* 1. Сурияликларга оид; 2. Сурияликлар тили.
- СУРИН **سرين** *ф.* Орқа, думба.
- СУРМА **سرمه** *ф.:* Сурмаги чарх — Сурма ранг осмон; Сурма чекмак — Сурма қўймоқ; Сурмаи сифоҳоний — Аъло навъ сурма; Исфиҳон сурмаси.
- СУРМАГИЙ **سرمكى** *ф.* Сурма тусли.
- СУРМАГУН **سرمه گون** *ф.* 1. Сурма ранг; 2. Қоронғи.
- СУРОҲИЙ **صراحي** *a.* Узун бўйинли сув ва май идиши, шишаси.
- СУРУД **سرود** *ф.* Ашула, қўшиқ, куйлаш, музыка; Суруд тортмоқ — Қуйламоқ; Суруд ясамоқ — Ашула қилмоқ, куйга солмоқ.
- СУРУҚ **سوروك** *Тўда, гала, қўй тўдаси.*
- СУРУЛМАҚ **سورولماк** *Айтилмоқ, баён қилмоқ.*
- СУРУР **سرور** *a.* Шодлик, хурсандлик, севинч.
- СУРУРСИЗ **سرورسىز** *Вақтчоғликсиз, шодликсиз; Сурурсиз жамъ — Вақтчоғликсиз, совуқ ўтириш.*

- СУРУШ سروش *ф.* Фаришта, худодан хабар келтирувчи деб ҳисобланадиган фаришта, Жабраил.
- СУРХ سرخ *ф.* Қизил.
- СУРХБИЙД سرخ بيد *ф.* Қизил тол.
- СУРХРУ سرخ رو *ф.* Қизил юз; шод, хурсанд.
- СУРХРҮЛУҒ سرخ رولوغ *Қизил юзлик; шодлик.*
- СУСТАЙМАҚ سوستايماк Сусаймоқ, бўшашмоқ, кучсизланмоқ.
- СУСТАНМАҚ سوستانماк *қ.* Сустаймак سوستايماک
- СУТУДА ستوده *ф.* Мақталган, мақталадиган, мақтовга, мадҳга сазовор.
- СУТУН ستون Устун.
- СУТУР ستور *ф.* От-улов (от, туя каби).
- СУТУРЛОБ استرلاب *а.,-қ.* Устурлоб استرلاب
- СУТУҲ ستوه *ф.* 1. Чарчаган, ҳориган, азобланган, қийналган; 2. Ҳориш, чарчаш, қийналиш.
- СУУБАТ صعوبت *а.* Қийинчилик, қаттиқчилик.
- СУФЛИ سفلى *а.* Паст, тубан, олчоқ.
- СУФОР سوفار *ф.* Ёй ўқининг бош томонидаги кемтик жойи, умуман бош (уч) томони (пайкон).
- СУФРА سفره *а.* Дастурхон.
- СУФТ سفت *ф.* Тешик; Суфт айламак,-қилмоқ — Тешмоқ (марварид каби тошларни).
- СУХАН سخن *ф.* Сўз; нутқ, ифода.
- СУХАНВАР سخن ور *ф.* Сўзамол, билимдон; Суханвар қилмоқ — Сўзга уста қилмоқ.
- СУХАНВАРЛИҚ سخن ورليک Сўзга усталик, гўзал сўзлик.
- СУХАНГУЗОРЛИҚ سخن كذارليغ Сўз юргизиш, сўз айта олиш.
- СУХАНДОН سخندان *ф.* Сўз устаси, гўзал ва ўринли сўзловчи.
- СУХАНОРО سخن آرا *ф.* Ширинсўз, хушгап.
- СУХАНСАНЖ سخن سنج *ф.* Сўзамол, гапга чечан.
- СУХРА سخره *а.* Масхара, кулгили, ўйинчоқ.
- СУЮРҒОЛ سيورغال Подшоҳнинг яқинларига доимий фойдаланиш учун бериладиган ер-сув.
- СУҚБА ثقبه *а.* Тешик.

- СУҚТУР سوقتور Урдакнинг бир тури; сухсур.
- СУФОЛМОҚ سوغالماق Камаймоқ; қуримоқ (сув ҳақида).
- СУҒРО صغرا *a.* Энг кичик.
- СУҲАЙЛ سهيل *a.* Бир ёруғ юлдуз (*рус.* Каноп) [Ямандан равшанроқ кўрингани учун Суҳайли Яманий, Суҳайли Яман деб ҳам атаганлар].
- СУҲО سها *a.* Хулкар тўпламидаги юлдузларнинг энг хираси.
- СУҲОВАШ سهاوش *a.-ф.* Суҳога ўхшаш майда.
- СУҲОҚИРДОР سهاگردار *a.-ф.* Суҳога ўхшаш; кўзга гира-шира кўринадиган.
- СУҲОН سهوان *ф.* 1. Эгов; 2. Арра; Ирик суҳон — Катта эгов; Суҳон суд — Эговланган.
- СУҲУЛАТ سهولت *a.* Осонлик, енгиллик.
- СУ, СУЙ سوى *ф.* Томон, тараф; Сўй-басўй — У томонга, бу томон, ҳар томон.
- СУГ سوگ *ф.* Мотам, аза, ўлим қайғуси, мусибат.
- СУГВОР سوگوار *ф.* Мотамли, қайғули; Сўгвор йиғламоқ — Қайғириб, мотам тутиб йиғламоқ; Сўгвор ўлмоқ — Азадор бўлмоқ, қайғули бўлмоқ.
- СУГВОРЛИҚ سوگوارلىق Азадорлик, мотамлилик, қайғу.
- СУЗ سوز I: Сўз демак — 1) гапирмоқ; 2) ижод қилмоқ; Сўз солмоқ — Гап ташламоқ, сўзлашмоқ; Сўз сўрмоқ — Гапиришни сўрамоқ; Сўз тушмак — Орага гап ораламоқ; гап-сўз бўлмоқ; Сўз узатмоқ — Гапни чўзмоқ; Сўз ўтмак — Гапирилмоқ; Сўз аҳли — Уткир сўзли, ноғир; шоир; Сўз бодаси — *маж.* Ёқимли сўз; Сўз тергувчи — Чақимчи, жосус.
- СУЗ سوز II *ф.* 1. Куйдириш, ўрташ; 2. Сўз бирикмасида «куйдирувчи, ўртовчи» маъноларида келади; Олам-сўз — Дунёни ўртовчи; Сўзу ҳол — Куйиш ва ўздан кетиш (сўфийликда).
- СУЗАНГАР سوزنگار *ф.* Игна ясовчи, игнасос уста.
- СУЗАНДА سوزنده *ф.* Куйдирувчи, ёндирувчи; Ахгари сўзанда — Куйдирувчи ўт.
- СУЗАНДАРОҚ سوزندهراق Куйдирувчанроқ.
- СУЗЛУҒ سوزلوغ 1. Утли, алангали, ёлқинли; 2. Дардли.
- СУЗНОК سوزناک *ф.-қ.* Сўзлуғ

СЎЗОВУЛ سوزاول Аскарый қочоқларни ўз тўдасига қай-
тарувчи амалдор.
СЎЗОН سوزان *ф.* 1. Куйган, куйиб турган, ёниб турган,
ёлқинли; 2. *маж.* Аламли.
СЎЗУ ГУДОЗ سوزگاز *ф.* Ёниш, куйиш, эриш.
СЎЗЧИ سوزچى Сўзловчи, гапирувчи, бирор сўзни айтувчи.
СЎЙ سوى *ф.,-қ.* Сў سو
СЎЙМОҚ سويماق 1. Шилмоқ; 2. Ечмоқ, ечиб олмоқ:

Чунки Навдар адуға бўлди асир,
Сўйдилар ҳар не кийганин бир-бир. (С. С.)

СУКБОЧ سوکباچ Сўкоши:

Сенга меҳмонмен. Не буюрурсен? Деди: Сўкбач пи-
шур. Саҳл сўкбач пишуртти. (Н. М.)

СУКСУК سوکسوک Саксавул.

СЎРУҚ سوروқ I 1. Савоғич қамиш; 2. *маж.* Ёш болалар-
нинг қамиш оти.

СЎРУҚ سوروқ Сўруғ سوروغ II Сўроқ; ҳисоб олиш; Сўруғ
куни — 1) Сўроқ куни, ҳисоб олиш куни; 2) *маж.*
Қиёмат куни.

СУФИ صوفى *а.* [кўпл. сўфиюн صوفيون] Тасаввуф (сў-
физм) йўлини ушлаган киши, мистик, тақводор.

СУФИЙЯ صوفيه *а.* Тасаввуф (сўфийлик) йўли.

СУХТА سوخته *ф.* Қуйган.

СЮЛМОҚ سويلماق Юлинмоқ, юлиб олинмоқ, узиб
олинмоқ.

СУҚМОҚ سوقماق Тор, кирди-чиқди йўл, сўқмоқ йўл.

СУҚУЛМОҚ سوقولماق Урилмоқ; зарб қилинмоқ, муҳр бо-
силмоқ.

Т — ت

ТААБ تعب *а.* Машаққат, қийинчилик; Тааб тортмоқ —
Қийналмоқ:

Толиби кўнглида ошуби талаб,
Шаҳр аро борур эди тортиб тааб. (Л. Т.)

- ТААБНОҚ **تعيناك** *а.-ф.* 1. Машаққатланган, қийналган; 2. Машаққатли, қийин.
- ТААДДИ **تعدي** *а.* Зулм қилиш, тажовуз этиш; ҳаддан ошиш.
- ТААДДИПЕША **تعدي پيشه** *а.-ф.* Зулм қилувчи, тажовуз этувчи.
- ТААДДУД **تعدد** *а.* Саноқ, саналиш, сони кўпайиш; кўпайтиш.
- ТААЗЗУМ **تعظم** *а.* Улуғланиш, кибрланиш, ўзини катта кўрсатиш.
- ТААЙЮН **تعين** *а.* Белгили бўлиш, аниқланиш; ошкор бўлиш; шуҳратланиш; Адами таайюн қ. Адам. **عدم**
- ТААЙЮНОТ **تعينات** *а.* [бирл. таайюн **تعين**] Борлиқ, мавжудот, дунёда бор нарсалар.
- ТААЛЛУЛ **تعلل** *а.* 1. Иллатланиш, касалланиш; 2. Баҳона қилиш, сабаб кўрсатиш; Тааллул қилмоқ — Баҳона қилмоқ.
- ТААЛЛУМ **تعلم** *а.* Урганиш, билим олиш.
- ТААЛЛУҚ **تعلق** *а.* 1. Алоқа, боғланиш, муносабат; тегишлилик; 2. Уйланиш.
- ТААММУЛ **تامل** *а.* Чуқур ўйлаш, диққат билан фикрлаш, мулоҳаза юритиш.
- ТААММУЛСИЗ **تامل سيز** Уйловсиз, мулоҳазасиз.
- ТААННИ **تانی** *а.* Асталик, секинлик, бирор ишда тезлик қилмай, секин-аста ва оғирлик билан ҳаракат қилиш.
- ТААРРУЗ **تعرض** *а.* 1. Тегиш, тақилиш; 2. Қаршилик кўрсатиш; Таарруз қилмоқ — 1) Тегмоқ, тақилмоқ; 2) Қаршилик қилмоқ.
- ТААССУФ **تأسف** *а.* Ачиниш, афсусланиш, куйиниш; Таассуф емак — Ачинмоқ, афсусланмоқ.
- ТААШШУҚ **تعشيق** *а.* Ошиқ бўлиш, ошиқлик, севиш.
- ТААҚҚУЛ **تعقل** *а.* Ақлга келтириш, ақл юргизиш; Тааққул айламак,-қилмоқ — Ақлга келтирмоқ, ақл юргизмоқ.
- ТААХХУД **تعهد** *а.* Аҳд қилиш, зиммага олиш, сўз бериш; Тааххуд этмак,-қилмоқ — Аҳд қилмоқ, сўз бермоқ.
- ТААХХУЛ **تاهل** *а.* Уйланиш, хотин олиш.
- ТАБ **تب** *ф.* Иситма, безгак.

ТАБЪ **طبع** *a.* Табиат, характер, талант; **Биттабъ** — Уз хоҳиши билан; **Табъ аҳли** — Шоир, санъат аҳли; закий кишилар; **Табъи мулойим** — Бир нарсани тез ўрганадиган, зеҳни равон, уйғун табъ; **Табъи ожиз** — Характери бўш; **Табъи салим** — Соғ табиат, соф характер; **Табъи номавзун** — Келишмаган табъ, шеър айтишга лаёқатсиз.

ТАБЪПАРАСТ — **طبع پرست** *a.-ф.* Шеърга берилган, шоир.

ТАБАА **تبعه** *a.* Тобезь кишилар, қарашли кишилар.

ТАБАРРО **تبر، تبرى** *a.* Четлашиш, юз ўгириш, ўзини олиб қочиш; **Табарро айламак** — Четлашмоқ, юз ўгирмоқ, ўзини олиб қочмоқ.

ТАБАРХУН **طبرخون** *ф.* 1. Қизил новдали тол; 2. *маж.* Қизил рангли.

ТАБАҚОТ **طبقات** *a.* [*бирл.* табақа **طبقة**] Қатламлар, қаватлар, даражалар.

ТАБАҚЧИ **طبقچى** Овқат ташувчи, официант.

ТАББОХ **طباخ** *a.* Ошпаз, овқат пиширувчи.

ТАБДИЛ **تبدیل** *a.* Олмоштириш, ўзгартиш.

ТАБИАТ **طبیعت** *a.* Характер, хулқ, феъл-атвор.

ТАЪБИР **تعبير** *a.* Йўйиш, баён қилиш, изоҳлаш, маъносини ечиш; **Таъбир айламак** — йўймоқ маъносини ечмоқ, баён қилмоқ.

ТАЪБИЯ **تعبيه** *a.* 1. Тартибга келтириш, жой-жойига қўйиш; 2. Пистирма (чунончи, душмандан мудофааланиш учун аскарни ва уруш асбобларини шайлаб, қарши қўйиш); **Таъбия боғламоқ** — Тартиб этмоқ, тузмоқ:

Таъбия боғлаб вале аҳли ҳунар,
Топиб ондин мулку кишвар зебу фар. (*Л. Т.*)

ТАБЛ **طبل** *a.* Катта ноғора, довул, овчи (кушчи)лар довули.

ТАБЛАҚ **طبلک** *a.-ф.* Кичкина ноғора, чингдовул.

ТАБОЙИЪ **طبايع** *a.* [*бирл.* табиат **طبیعت**] қ. Табиат **طبیعت**

ТАБОН, ТАВОН **توان، تاون** Товон, штраф.

ТАБОР **تبار** *ф.* Қариндош, авлод; насл, насаб; **Хеш-табор** — Қариндош-уруғ.

- ТАБОҲ, ТАБАҲ **تباہ، تبه** *ф.* Хароб, бузуқ, вайрон; Табоҳ бўлмоқ — Хароб бўлмоқ, бузилмоқ; Табаҳ рўзғор — Турмуши бузилган.
- ТАБХ **طبخ** *а.* Пишириш, овқат пишириш.
- ТАБХИЙ **طبخي** *а.* Пиширувчи, овқат пиширувчи.
- ТАБХОЛА **تبخاله** *ф.* Учқуқ.
- ТАВЪ **طوغ** *а.* Рағбат, майл, хоҳиш; Тавъ айламак — Хоҳламоқ, майл этмоқ.
- ТАВАЖЖУҲ **توجه** *а.* Юзланиш, юзни бир кишига, ёки бир томонга қаратиш, хайрихоҳона қараш; Таважжуҳ этмак — Юзланмоқ, қарамоқ, бурилмоқ; хайрихоҳлик кўрсатмоқ.
- ТАВАЛЛО **تولى** *а.* 1. Дўст тутиш; 2. Ёлвориш; умид, умидланиш; Тавалло қилмоқ — 1) Дўст тутмоқ; 2) Умид этмоқ, ёлвормоқ.
- ТАВАЛЛУД **تولد** *а.* Туғилиш; Таваллуд топмоқ — Туғилмоқ.
- ТАВЪАМОН **توامان** *а.* Эгизак.
- ТАВАССУЛ **توسل** *а.* Восита қилиш, таяниш; баҳона, сабаб.
- ТАВАҚҚУЪ **توقع** *а.* Бирор ишнинг воқиб бўлишига кўз тутиш, умид билан қараш; Таваққуъ айламак, -этмак — Кўз тутмоқ, умид тутиб кутмоқ.
- ТАВАҚҚУФ **توقف** *а.* Тўхташ, тек туриш; Таваққуф айламак — Тўхтамоқ, тек турмоқ.
- ТАВАҲҲУМ **توهم** *а.* Ваҳимага тушиш, қўрқиш; Таваҳҳум айламак — Қўрқмоқ, ваҳимага тушмоқ.
- ТАВДИЪ **توديع** *а.* Хайрлашиш, видоълашиш; Тавдиъ қилмоқ — Хайрлашмоқ.
- ТАВЗИЪ **توضيع** *а.* Тарқатиш, бўлиб тарқатиш, тақсимлаб бериш.
- ТАВЗИҲ **توضيح** *а.* Изоҳлаш, равшанлаш; Тавзиҳ бермак, -қилмоқ — Равшан қилмоқ, оидинлаштирмоқ, изоҳламоқ.
- ТАЪВИЗ **تعويل** *а.* Хурофотга кўра — кўз тегиш ва бошқа ёмонликларни қайтариш учун дуо ёзилган тумор.
- ТАВИЛ **طويل** *а.* Узун.
- ТАЪВИЛ **تاويل** *а.* [кўпл. таъвилот **تاويلات**] 1. Сўзни ўз маъносидан бошқа маънога буриш; 2. Тушни йўйиш.
- ТАВИЛА **طويله** *а.* Отхона, катта отхона; табла.

- ТАЪВИК **تعويق** *а.* 1. Қайтариш, кечиктириш, манъ этиш; 2. Бандга солиш.
- ТАВЛА **طوله** *қ.* Тавила **طويله**
- ТАВЛИЯТ **توليت** *а.* Вақф ерларни бошқариш, мутаваллилик.
- ТАВОБИЪ **طابع** *а.* [бирл. Тобиъ **طابع**] Эргашувчилар, тобеъ кишилар.
- ТАВОЗУЪ **تواضع** *а.* Адаблилик, ўзини паст тутиш; **Тавозуъ айламак** — ўзини адабли тутмоқ, ўзини паст тутмоқ.
- ТАВОИИФ **طوايف** *а.* [бирл. тойифа **طايفه**] Гуруҳлар, қабилалар, тоифалар.
- ТАВОН **توان** *ф.* Қувват, тоқат, куч, қудрат, чидам; **Нотавон** — Кучсиз, бўш, эпсиз, шудсиз.
- ТАВОНГАР **توانگر** *ф.* 1. Кучли, қувватли, қудратли; 2. Бой; бадавлат.
- ТАВОНО **توانا** *ф.* Кучли, қувватли, қудратли; соғлом; **Нотавоно** — Кучсиз, қувватсиз, қудратсиз.
- ТАВОНОЛИФ **تواناليف** Кучлилик, қудратлилик.
- ТАВОНОПАЙКАР **تواناپيكر** *ф.* Гавдаси бақувват:

Бор эмиш қақнус деган бир турфа тайр,
 Ҳинду мулкида анга орому сайр,
 Шакли матбуу тавонопайкоре. (Л. Т.)

- ТАВОРИХ **تواريخ** [бирл. тарих **تاريخ**] Тарихлар.
- ТАВОТУР **تواتر** *а.* Кетма-кет тарқалиш, ёйилиш; бирор хабарнинг оғиздан-оғизга ўтиб, аниқ ҳолга келиши.
- ТАВОФ **طواف** *а.* Бирор нарсанинг атрофини айланиш; зиёрат; **Тавоф қилмоқ** — Атрофини айланмоқ, зиёрат қилмоқ.
- ТАВОЧИ **تواچي** Подшонинг буйруқ ва топшириқларини тегишли ерларга етказувчи ва амалга оширувчи амалдор, адъютант.
- ТАВР **طور** *а.* 1. Сурати ҳол, тарз, равиш, йўсин, навъ, 2. Одат, қилиқ, адо, усул, тартиб; **Тавр этмак** — Бирор нарсага ўрганмоқ, одат қилмоқ; **Тавру вазъ** — Равиш ва тузилиш.
- ТАВРОТ **تورات** *а.* Яҳудийларнинг диний китоби (Мусо пайғамбарга нозил бўлган деб ҳисобланади).

- ТАВСАН توسن *ф.* Шўх от, ўйноқи от, тўпичоқ; Тавсани тахайюл — Хаёл оти, хаёл.
- ТАВСАНЛИФ توسن ليغ *маж.* Шўхлик, ўйноқилик, асовлик.
- ТАВСИЪ توسيع *а.* Кенгайтириш, кенгчилик, кенглик.
- ТАВСИФ توصيف *а.* Сифатлаш, мақташ.
- ТАВФ طوف *а.* Айланиш, юзни суртиш, зиёрат; Тавфи вадъ — Хайрлашиш чоғида кўришиш.
- ТАВФГОҲ طوف گاه *а.-ф.* Зиёратгоҳ, тавоф қилинадиган жой [қ. тавф, тавоф طواف، طوائف]
- ТАВФИР توفير *а.* Орттириш, кўпайтиш, фойда; Тавфир этмак — Кўпайтмоқ.
- ТАВФИҚ توفيق *а.* 1. Мувофиқланиш, мувофиқлик, уй-ғунлик; 2. Ёрдам, мадад:

Гулшани тавфиқдин олган насим,
Кўнглига таъсир этиб эрди азим. (Л. Т.)

Тавфиқ аҳли — Талабига етган, яхшиликка эришган кишилар.

- ТАВҚ طوق *а.* [кўпл. атвоқ اطواق] 1. Бўйинга боғлайдиган боғ; маржон шодаси; 2. Баъзи қушларнинг бўйинларидаги ҳалқа шаклидаги чизиқ; 3. Айбдорларнинг бўйнига солинадиган ҳалқа; Тавқи лаън — Тавқи лаънат, лаънат ҳалқаси:

Бўйинини сунмай оён этканда таън,
Солибон бўйнига онинг тавқи лаън. (Л. Т.)

Тавқи ғабғаб — *маж.* Бағбақа айланаси, ҳалқаси.

- ТАВҚИЪ توفيع *а.* 1. Шоҳнинг ёрлиқ, буйруқ ва фармонларига қўйилган махсус белги; 2. Шундай белги (тавқиъ) қўйилган буйруқ, фармон, ёрлиқ.
- ТАВҚИФ توفيف *а.* 1. Тўхтатиш, тўхтатиб қўйиш; 2. Бандга солиш.
- ТАВҲИД توحيد *а.* 1. Сўфийликда — битта (якка) деб билиш, ёлғизлигига ишониш, ягона деб ҳисоблаш; 2. Тасаввуф таълимотида — Ҳақиқатга етишиш, — киши руҳининг илоҳ, илоҳий руҳ билан қўшилиб кетиши, худога етишуви; сўфийликнинг бешинчи даври:

Кимгаким, тавҳиддин бердинг кушод,
Мидҳатида куфр қилдинг иттиҳод. (Л. Т.)

Қисми тавҳид айламак — Азалда якка қилиб яратмоқ:

Ҳар кишиким, қисми тавҳид айладинг,
Бонси тажриду тафрид айладинг. (Л. Т.)

ТАГАРГ **تکرر** *ф.* Дўл.

ТАДВИН **تدوين** *а.* 1. Тўплаш, жамълаш; 2. Шеър ва бошқа асарларни тўплаб, тартибга келтириб, китоб ҳолига солиш, девон тузиш; **Тадвин қилмоқ** — Тўплаб тартибга солмоқ, тўплам ҳолига келтирмоқ:

Бовужуд улким, «Қаломуллоҳ» оётини бот топар учун *тадвин қилибдур*, уламо и қурро таажжуб ва ҳайрат юзидин таҳсин қилурлар. (М. Н.)

ТАЪДИБ **تاديب** *а.* Адаб бериш, жазо бериш.

ТАДОРУҚ **تدارک** *а.* 1. Ҳуринсиз (ноғўгри) кетган нарсани ўрнига келтириш; 2. Илож, чора.

ТАДРИЖ **تدریج** *а.* Аста-секинлик.

ТАДҚИҚ **تدقیق** *а.* Майдалаб, синчиклаб текшириш.

ТАЖАДДУД **تجدد** *а.* Янгиланиш.

ТАЖАЗЗИ **تجزی** *а.* Майда бўлақларга бўлиниш; **Жузъи тажаззи пазир** — Бўлинишга қобил, бўлинадиган бўлақ.

ТАЖАЛЛИ **تجلی** *а.* Кўриниш, жилваланиш.

ТАЖАЛЛИЕТ **تجلیات** *а.* [бирл. тажалли **تجلی**] Кўринишлар, жилваланишлар.

ТАЖАММУЛ **تجمل** *а.* Безак, зийнат, пардоз; **Тажаммул аҳли** — Давлатмандлар, зебу зийнатли кишилар.

ТАЖАРРУЪ **تجرع** *а.* Қултумлаб ичиш.

ТАЖАРРУД **تجرد** *а.* Алоқасизлик, четланш, ҳамма нарсадан кечиш, ёлғизлик.

ТАЖВИЗ **تجويز** *а.* Жоиз кўриш, раво кўриш, мумкин топиш, ижозат; **Тажвиз этмак** — Раво кўрмоқ, мумкин топмоқ.

ТАЖВИФ **تجويف** *а.* Бирор нарсанинг ичини қавак қилиш; **Тажвиф солмоқ** — Қавак қилмоқ.

ТАЖДИД **تجدید** *а.* Янгилаш, янгидан пайдо қилиш.

ТАЪЖИЛ **تعجيل** *а.* Ошиқиш, шошилиш; **Таъжил айламак** — Шошилмоқ, ошиқмоқ.

ТАЖНИС **تجنيس** *a.* 1. Адабиётда омонимларни (шакли бир, маъноси бошқа-бошқа сўзларни) қўлланиш ва қўшимчалар воситаси билан ёки сўзларни таркибларга ажратиш йўли билан ҳамжинс, ҳамшакл қилиш; (сўз ўйини) туюқ; **Тажниси том** — тўлиқ тажнис; омонимларни (ҳамма маъноларида) шеър қофияларида ишлатиш. Чунончи, қуйидаги мисраълардаги «отинг» каби:

Чун парию ҳурдур «отинг» бегим,
Суръат ичра дев эрур «отинг» бегим.
Ҳар хаданггиким, улус андин қочор,
Нотавон жоним сари «отинг» бегим.

2. Музикада энг огир ва мураккаб куйлардан бири.
- ТАЖОВУЗ **تجاوز** *a.* Утиш, чегарадан ўтиш; **Тажовуз айламак** — ўтмоқ, чегарадан ошиб ўтмоқ.
- ТАЖОҲУЛ **تجاهل** *a.* Билиб билмасликка солиш.
- ТАЖРИД **تجريد** *a.* Ортиқча нарсалардан холи қилиш, четлаштириш, ажратиш, яқкалаш.
- ТАЖҲИЗ **تجهيز** *a.* 1. Жиҳозлаш; 2. Тайёрлаш, ўликни кўмиш учун тайёрлаш.
- ТАЖҲИЛ **تجهيل** *a.* Нодон, жоҳил деб ҳукм қилиш, нодонликка нисбат бериш.
- ТАЗАВВУЖ **تزوج** *a.* Жуфтланиш, уйланиш.
- ТАЗАЛЗУЛ **تزلزل** *a.* 1. Қимирлаш, титраш; 2. Ер қимирлаш; 3. Аҳвол ўзгариш; ҳовлиқиш; **Тазалзул топмоқ** — Қимирламоқ; титрамоқ.
- ТАЗАЛЛУЛ **تذلل** *a.* Ўзини хор тутиш, ўзини паст тутиш.
- ТАЗАЛЛУМ **تظلم** *a.* Зулмдан шикоят қилиш, зулмдан зорланиш, дод-фиғон; **Тазаллум айламак, -этмак.** — Зулмдан шикоят қилмоқ, дод-фиғон солмоқ:

Халқ ҳолига тараҳҳум айлабон,
Дилбарига кўп тазаллум айлабон. (Л. Т.)

Аҳли тазаллум — Зулмдан фарёд этувчилар, мазлумлар.

ТАЗАРВ **تزارو** *a.* Тустовуқ, далатовуқ, қирғовул;
Ишван ноз ила, эй раъно тазарв. (Л. Т.)

- ТАЗАРРУЪ **تضرع** *a.* Ялиниш; ёлвориш; Тазарруъ айла-
мак,-этмак — Ёлвормоқ, ялинмоқ, илтижо қилмоқ.
- ТАЗВИЖ **تزيج** *a.* Уйлантириш, никоҳ.
- ТАЗВИР **تزيير** *a.* Алдаш, ҳийла, фириб.
- ТАЪЗИБ **تعضيف** *a.* Азоблаш, ранжитиш.
- ТАЪЗИМ **تعظيم** *a.* Улуғлаш, ҳурматлаш; Таъзим топ-
моқ — Улуғланмоқ, ҳурмат кўрмоқ.
- ТАЪЗИЯ **تعزیه** *a.* Мотамли кишига тасалли бериш, аҳ-
вол сўраш.
- ТАЪЗИЯТ **تعزيت** *a.,-қ.* Таъзия **تعزیه**
- ТАЪЗИР **تعذير** *a.* Қойиш, жазолаш.
- ТАЪЪИФ **تضعيف** *a.* Бир сонни иккига кўпайтириш,
икки барабар қилиш; Таъъиф ўлмоқ — Иккига кўпай-
моқ; икки барабар бўлмоқ.
- ТАЪЙИН **تزيين** *a.* Зийнатлаш, безаш; Таъйин бермак —
Зийнатламоқ, безамоқ; Таъйин топмоқ — Зийнат-
ланмоқ, безалмоқ; Осмон таъйин — Осмон каби бе-
залган.
- ТАЪКИР **تذکیر** *a.* Хотирга келтириш, эслаш, зикр этиш.
- ТАЪКИРА **تذکره** *a.* 1. Хотира, эслаш, эсга олиш учун
восита бўлган қоғоз; 2. Хотиранома; 3. *маж.* Шоир-
лар, олимларнинг таржимаи ҳол ва асар намуналаридан
тузилган тўплам.
- ТАЪМИН **تضمين** *a.* Бировнинг маълум бир шеърининг
айрим мисраъларини ўз шеъри ичига киритиш.
- ТАЪҲИБ **تذهيب** *a.* Зарлаш, олтинлаш, олтин қоплаш,
олтин билан нақшлаш.
- ТАЪИ **طی** *a.* Юриш, кезиш; Тай айламак,-этмак — Юр-
моқ, кезмоқ; Тайи арз — Ер юзини ёки узоқ йўлни
оз вақт ичида юриб ўтиш.
- ТАЪИИД **تأييد** *a.* Қувватлаш, мустаҳкамлаш, таъкид-
лаш.
- ТАЙЛАСОН **طيلسان** *a.* Бошга, бўйинга солиб, орқага
ташлаб юриладиган чодирдек нарса, ридо.
- ТАЙР **طير** *a.* [кўпл. туюр **طيور**] 1. Учиш; 2. Қуш; Ман-
тиқуттайр — «Қушлар суҳбати» — Фаридиддин Ат-
торнинг бир асарининг номи; Тайр қилмоқ — Учмоқ.
- ТАЙРОН **طيران** *a.* Учиш, парвоз; Тайрон қилмоқ — Уч-
моқ, парвоз этмак;
Чун неча кун бўйла тайрон қилдилар. (Л. Т.)

ТАҚ *تاق* *ф.* Юриш, югуриш, чопиш (аксар бирикма ва қўшма феъл таркибида келади); **Таку** дав — Югуриш-елиш; **Так урмоқ** — Юрмоқ, югурмоқ, чопмоқ; **Таку пўй** — Югуриш-елиш; **Таку пўй урмоқ,-этмак** — Елиб-югурмоқ, чопмоқ; **Таку тез** — Югуриш, чопиш; **Тезтак** — Чопар, чопадиган, илдам.

ТАҚАЛЛУМ *تکلم* *а.* Сўзлаш, гапириш, сўзлашиш; **Такал-лум айламак,-кўргузмак,-сурмак,-этмак** — Гапирмоқ, сўзламоқ, сўзлашмоқ.

ТАҚАЛЛУФ *تکلف* *а.* 1. Ўзини кулфатга солиш, ўзини қийнаш, қийналиш ва кулфатланиш билан бир ишни бажариш; 2. Ҳашамат, безак.

ТАҚАЛЛУФЛИҚ *تکلفلىق* Ҳашамли, безакли.

ТАҚАССУР *تکسر* *а.* Синиш, қайрилиш, шикаст топиш.

ТАҚАФФУЛ *تکفل* *ф.* Кафил бўлиш; **Такаффул қилмоқ** — Кафил бўлмоқ.

ТАҚБАНД *تکيند* *ф.* 1. Қамар; 2. Айил.

ТАҚБИР *تکبير* *а.* Худони улуғлаб: «Аллоҳу акбар» иборасини айтиш; **Тўрт такбири фано** [Фонийликнинг тўрт такбири]. *маж.* Фонийликнинг тўрт йўли; **Так-бири таҳрим боғламоқ** — Намозда худодан бошқа ҳар нарсадан кечиб қулоқ қоқиб, қўлни қовуштирмоқ.

ТАҚЗИБ *تکذيب* *а.* Бировнинг сўзини ёлғонга чиқариш; **Такзиб қилмоқ** — Ёлғонга чиқармоқ (бировнинг га-пини).

ТАҚҚА, ТАҚА *تکه* Тоғ эчкиси, така.

ТАҚМИЛ *تکمیل* *а.* Қамолга етказиш, комил қилиш, тўлдириш, мукаммаллаш.

ТАҚОВАР *تكاور* *ф.* Юрумол от; **Таковар сурмак** — От билан (от қўйиб) юрмоқ, кириб бормоқ:

Қайси жонибким, *таковар сурди* тез
Шаҳру мулк аҳлига солди рустахез. (*Л. Т.*)

ТАҚОСУЛ *تکاسل* *а.* Сусллик, парвосизлик.

ТАҚСИР *تکسير* I *а.* 1. Синдириш, шикастлаш; 2. Си-ниш; 3. Тошга сурат бўрттириш учун уни қириш, йў-ниш.

ТАҚСИР *تکثير* II *а.* Кўпайтириш.

ТАҚФИН *تکفين* *а.* Ўликни кафанлаш.

- ТАКФИР **تكفير** *а.* Кофир (динга ишонмовчи) деб ҳукм этиш.
- ТАКЯ **تكيه** *а.* 1. Суянчиқ, ёстиқ; 2. Дарвишларнинг махсус турар жойи, умумий ётоқхона; **Такъяи хоро** — Тош ёстиқ, қаттиқ ёстиқ.
- ТАКЯГОҲ **تكيه گاه** *а.-ф.* 1. Суянчиқ, суянадиган жой, таянчиқ; 2. *маж.* Қўмак берувчи, мудофаа этувчи.
- ТАЛ **تل** *а.* Тепа, баландлик.
- ТАЛА **تله** Лой тузоқ.
- ТАЛАБ **طلب** *а.* Сўраш, иташ, хоҳиш, майл; **Талаб водийси** — Сўфийлик маслагидаги етти водий (етти даража)нинг биринчиси.
- ТАЛАБА **طلبه** 1. Талаб қилувчилар; 2. Тиланчилар; 3. Илм олувчилар, ўқувчилар.
- ТАЛАВВУН **تلون** *а.* 1. Ранг-баранг бўлиш, ўзгариб туриш, товланиш; 2. *маж.* Тутруқсиз бўлиш, саботсиз бўлиш.
- ТАЛАВВУНЛУФ **تلون لوف** 1. Ранг-баранглик, ўзгарувчанлик; 2. *маж.* Саботсизлик.
- ТАЛАЗЗУЗ **تلذذ** *а.* Лаззатланиш.
- ТАЛАЗЗУЗОТ **تلذذات** *а.* [бирл. талаззуз **تلذذ**] Лаззатланадиган нарсалар.
- ТАЛАЪЛУ **تاللو** *а.* Порлаш, ярқираш.
- ТАЛАММУЗ **تلمذ** *а.* Шогирдлик, ўқувчилик, ўрганувчилик.
- ТАЛЪАТ **طلعت** *а.* Юз, бет, кўриниш, ҳусн, гўзаллик.
- ТАЛАТТУФ **تلطف** *а.* Лутф ва юмшоқлик билан муомала қилиш, эркалаш.
- ТАЛАФ **تلف** *а.* [кўпл. талафот **تلافات**] Нобуд, ҳалок, йўқ бўлиш; **Талаф бўлмоқ** — Нобуд бўлмоқ, йўқ бўлмоқ, битмоқ, тугамоқ.
- ТАЛАФФУЗ **تلفظ** *а.* Сўзлаш, айтиш.
- ТАЛАҚҚИЙ **تلقى** *а.* Олиш, қабул этиш; **Талаққий қилмоқ** — Қабул қилмоқ.
- ТАЛБИС **تلبیس** *а.* Ҳийла, макр, найранг, ёлгон.
- ТАЛИА **طليعه** *а.* Қўшиннинг олдида бориб, йўл очувчи ва душманнинг аҳволи ва турган жойи ҳақида маълумот олиб келувчи аскар (бош дозор), илгор.

- ТАЪЛИФ **تاليف** *а.* 1. Созлаш, келишимли қилиш; 2. Тузиш, асар ёзиш, басталаш; **Савт таълиф этмак** — Куй басталамоқ.
- ТАЪЛИҚ **تعلیق** *а.* 1. Осиш, осиб қўйиш; осилиб туриш; 2. Эскича чиройли ёзувнинг бир тури (хати таълиқ).
- ТАЛОЖ **تلاج** *а.* Гилай, қийиқ кўз.
- ТАЛОЛО **تلالا** *а.* 1. Ашула, оҳанг, куй; 2. Ҳайқириқ.
- ТАЛОТУМ **تلاطم** *а.* Урилиш, тўлқинларнинг бир-бирига урилиши; **Пур талотум** — Сертўлқин, ғоятда тўлқинли.
- ТАЛОФИЙ **تلافی** *а.* Қўлдан кетган нарсани қайтадан қўлга киритиш; **Талофий айламак** — Қўлга киритмоқ; **Талофий мофот** — Йўқолган нарсани қўлга киритиш.
- ТАЛОЯ **طلايه** *а.* Қўшиннинг илғор қисми, ҳимоячи отряд (авангард ва аванпост).
- ТАЛТИФ **تلطيف** Эркалаш, эркаланиш, ширин сўзлар сўзлаш; **Талтифи мақол айламак** — Эркаланиб гапирмоқ.
- ТАЛХ **تلخ** *ф.* Аччиқ; **Талх айламак** — Аччиққа айлантирмоқ, ёқимсиз қилмоқ; **Талх гуфтор** — Аччиқ сўзли; **Талх йиғламоқ** — Аламли йиғламоқ, аччиқ йиғламоқ.
- ТАЛХИС **تلخيص** *а.* Саралаш, хулосалаш.
- ТАЛХКОМ **تلخ کام** *ф.* Қайғули, тириклиги қийналиб ўтадиган; умидсиз; **Талхком ўлмоқ** — Қайғуланмоқ, қийналиб кун кўрмоқ.
- ТАЛҚИН **تلقين** *а.* [кўпл. талқинот **تلقيات**] 1. Таълим, бирор масалани бошқа кишига аниқ қилиб тушунтириш: [Хайридин] анда [Самарқандда] қабул шарафин топиб, иршод ва талқин саодатиға сарафроз бўлуб, яна Хуросонга келди. (М. Н); **Талқин айламак** — Аниқ тушунтирмоқ; уқтирмоқ, ёдга солмоқ, ундамоқ; 2. Ўлик дафн этилгандан сўнг қабр бошида имом тарафидан «Қалимоти маълума»нинг такрор этилиши; **Талқин ўкумоқ** — Тушунтирилмоқ, уқтирилмоқ, ёдга солинмоқ.
- ТАМАВВУЖ **تموج** *а.* Мавжланиш, тўлқинланиш, чайқалиш; **Тамаввуж солмоқ** — Тўлқинлантирмоқ, чайқалтирмоқ.
- ТАМАВВУЛ **تمول** *а.* Молдорлик, бойлик, бой бўлишлик.

ТАМАЛЛУК **تملوك** *а.* Эга бұлганлик, бирор мулкни ўз тасарруфига олганлик: «...бу фақирнинг *тамаллуки* илгида эрди, — бу биқоъға вақфи саҳиҳи шаръий қилдим.» (В.)

ТАМАЛЛУҚ **تملوق** *а.* Ялиниш, ёлвориш, сохта таъзим.

ТАМАННО **تمنا** *а.* Тилак, истак, орзу; **Таманно айламак**, **-этмак** — Орзу қилмоқ:

Ҳар киши васлин *таманно* айласам навмид ўлай.
(F. C.)

Таманнойи хом — Юзага чиқмайдиган умид, хомтамаъ.

ТАМАСХУР **تمسخر** *а.* Масхаралаш, мазах қилиш; **Тамасхур қилмоқ** — Масхара қилмоқ, мазах қилмоқ.

ТАМАТТУЪ **تمتوع** *а.* [кўпл. таматтуот **تمتعات**] Баҳраланиш, фойдаланиш; **Таматтуъ топмоқ** — Баҳраланмоқ, фойда топмоқ.

ТАЪМИМ **تعميم** *а.* Умумлаштириш, кўпчилик орасига тарқатиш; **Таъмим айламак** — Умумлаштирмоқ, тарқатмоқ, ёймоқ.

ТАЪМИР **تعمير** *а.* Бузуқ жойни тузатиш, иморат қилиш, бино қилиш; **Таъмир айламак** — Бузуқ жойни тузатмоқ, иморат (бино) қилмоқ.

ТАЪМИЯ **تعميه** *а.* Беркитиш, муаммо ҳолига келтириш; **Таъмия омиз** — Муаммо аралаш, муаммоли.

ТАЪМИҚ **تعقيق** *а.* Чуқур фикр этиш, узоқ ва ҳартарафлама ўйлаш, чуқур текшириш; **Таъмиқ қилмоқ** — Чуқур фикр этмоқ, узоқ ва ҳартарафлама ўйламоқ.

ТАМИИЗ **تميز** *а.* Ажратиш (яхшини ёмондан), айириш, фарқига бориш; **Тамйиз қилмоқ** — 1) Ажратмоқ, фарқ қилмоқ; 2) Билмоқ, сезмоқ.

ТАМҚИН **تمكين** *а.* Оғирлик, чидам; оғиртабиатлик; совлат, ҳайбат; **Сипеҳр тамкин** — Осмондай вазмин, ҳайбатли; **Тамкин топмоқ** — Оғир бўлмоқ, бир жойда қарор топмоқ; **Жалол тамкин** — Азамат савлатли, буюк, ҳайбатли.

ТАМЛИҚ **تمليك** *а.* Мулклик; мулк қилиб бериш:

Мағфират ганжи сенга *тамлик* эрур, моний эмас
Айласанг исёни кўп умматқа ҳар миқдор харж. (F. C.)

ТАММА *تم* *а.* Сўнг, тамом бўлди, тугади (кўпинча китобларнинг охирига ёзиб қўйилади); **Тамма билхайр** — Яхшилик билан тамом бўлди; **Тамма чекмак** — Тамом этмоқ, тамом бўлди деб ёзмоқ.

ТАМСИЛ *تمثيل* *а.* Мисол келтириш, ўхшатиш.

ТАМУЗ *تموز* *ф.* Шамсия йилининг мартдан эътиборан бешинчи ойн бўлмиш уч ойнинг ўртанчиси (саратон, июль).

ТАМУҒ, ТОМУҒ *تاموغ، تاموغ* Дўзах.

ТАМҒО, ТАМҒА *تمغه، تمغه* 1. Тамға, муҳр, нишона, белги; 2. Отнинг сонига уриладиган белги; 3. Савдогарлар молига бож олингандан кейин солинадиган белги; бож тамғаси.

ТАМҒОЧИ *تمغاجي* 1. Тамға (муҳр) босувчи; отга тамға солувчи; 2. Бож олувчи.

ТАМҲИД *تمهيد* *а.* 1. Тўшаш, ёйиш; 2. Тузиш, тартиб бериш, териш, тузатиш.

ТАНАВВУЪ *تنوع* *а.* Турланиш, хилма-хил бўлиш, навъларга бўлиниш.

ТАНАЗЗУЛ *تنزل* *а.* 1. Тубанланиш, пастга тушиш (зидди: тараққий); 2. Ўзини паст тутиш, кибрсизлик.

ТАНАНД *تنند* *ф.* Ялқов, танбал.

ТАНАЪУМ *تنعم* *а.* Нозу неъматлар ичида яшаш, роҳатда яшаш.

ТАНАЪУМОТ *تنعمات* *а.* [бирл. танаъум *تنعم*] қ. Танаъум *تنعم*

ТАНАФФУР *تنفر* *а.* Жирканиш, нафратланиш.

ТАНАҚҚУЛ *تنقل* *а.* Ичкилик билан бирга озгинагина овқат қилиш, газак қилиш.

ТАНБАЛ *تنبل* *ф.* 1. Ялқов, дангаса; 2. *маж.* Семиз, лўппи.

ТАНБУЛ *تنبول* Овқатга солинадиган бир хил хушбўй япроқ [Ҳиндистонда етишади. Ҳиндлар буни лаб ва тишни қорайтириш учун ҳам ишлатишади].

ТАНБУРА *طنبوره* *а.* Танбурнинг кичик бир тури.

ТАНВИН *تنوين* *а.* «Н» лаштириш (айрим арабча отлар охирини «Н» билан айтиш).

ТАНГ **تنگ** I *ф.* Тор, сиқиқ, зич; Дилтанг — Юраги тор; Танг нафас — Зиққи нафас, нафас сиқилиш; Танг шароблиғ — Майни кўтара олмаслик, майдан енгиллиш.

ТАНГ **تنگ** II *ф.* Бир эшак кўтарарли юк, той, тўп, бир боғлам (юк).

ТАНГ **تنگ** III *ф.* Айил, тортқи.

ТАНГА **تنگه** Тангаи байъона — Закалат, байбоши, савдо устида олдиндан берилган пул.

ТАНГБАСТА **تنگ بسته** *ф.* Мустаҳкам; айили қаттиқ тортилган (от ҳақида):

Кеча шабдизин айлаб тангбаста,
Ёнги ойдин келиб сатлиға даста. (Л. М.)

ТАНГДИЛ **تنگدل** *ф.* Дилтанг, юраги сиқилган.

ТАНГНОЙ **تنگنای** *ф.* 1. Тор йўл; 2. Бўғиз, ҳалқум.

ТАНГ-ТАНГ **تنگتنگ** *ф.* Тўп-тўп, той-той.

ТАНГУДОЗ **تنگداز** *ф.* Баданни эритувчи, тани қизитувчи.

ТАНДУРУСТ **تندرست** *ф.* Соғлом, саломат; Тандуруст ўлмоқ — соғаймоқ, тузалмоқ.

ТАНЗИҲ **تنزيه** Ёмонлик ва ярамасликлардан пок қилиш ва тозалаш.

ТАНКИР **تنگير** *а.* 1. Ноаниқ (мажҳул) ҳолга келтириш; 2. Арабчада бирор исмни «накра», яъни ноаниқ ҳолга келтириш (исм ёки сифатнинг бошига «ал», «**ا**» қўшмаслик).

ТАНОСУБ **تناسب** *а.* Бир-бирига мутаносиб ва уйғун бўлиш, нисбат пайдо қилиш, желишганлик:

Бу таносубқа назар солса киши,
Кўп анга ўхшаш топар қақнус иши. (Л. Т.)

ТАНОҚУЗ **تنافض** *а.* Бир сўзнинг иккинчи сўзга терс тушуви, икки сўзнинг бир-бирига қарама-қарши келиши, зидлик; антонимлик.

ТАНПУШ **تنپوش** *ф.* Кийим, ёпинчиқ.

- ТАНСИФ** **تنصيف** *а.* 1. Бирор нарсани икки нимта қилиш, иккига баббаравар бўлиш; **Тансиф қилмоқ** — Иккига бўлмоқ, ярмини ажратмоқ; 2. Ҳисоб илмида белгили ададнинг ярмини белгилаш.
- ТАНУМАНД** **تومند** *ф.* Кучли, қувватли; соғлом; семиз, гавдали; **Нотануманд** — Кучсиз, носоғ, озғин.
- ТАНУРА** **تنوره** *ф.* Фартуқ (темирчилар кияди); **Чармин танура** — Чармдан ясалган фартуқ;

Темурчидин тилаб дам бирла кўра,
Белига боғлабон чармин танура. (Ф. Ш.)

- ТАНҚИР** **تنقىر** *а.* Уйиш, ковлаш; **Танқир айламак** — Ковламоқ.
- ТАНҚИС** **تنقيص** *а.* Қамчилик кўрсатиш, озайтиш, камёб нарса, етишмовчилик, сиқилиш; **Танқис бермак** — Сиқмоқ, камайтмоқ; **Танқис топмоқ** — Тугалиб қолмоқ.
- ТАНҚОЛ, ТУНҚОЛ** **تونقال، تنقال** Белгиланган жойга йиғилиш тўғрисида аскарга хабар бериш, ёки буйруқ қилиш.
- ТАОДУЛ** **تعادل** *а.* Бир-бирига тенг келиш, бараварлик, тенглик; **Таодул этмак** — Баравар қилмоқ, тенг қилмоқ.
- ТАОҚУБ** **تعاقب** *а.* Қетма-кет келиш, бирин-кетин юриш, бир-бирини таъқиб этиш.
- ТАП** **تب** *қ.* Таб **تب**
- ТАПОНЧА** **طپانچه، تپانچه** *ф.* Шаппати, шапалоқ.
- ТАР** **تر** *ф.* 1. Ҳўл; 2. Янги, тоза; **Тар айламак** — 1) Ҳўл қилмоқ; ҳўлламоқ; 2) уялтирмоқ; уялтириб терга бостирмоқ; **Тар доман** — *маж.* Гуноҳкор, ярамас ишлар қилувчи; **Тару тоза** — Яшнаган, гуллаган; **Тару тоза айламак** — Яшнатмоқ, гуллатмоқ.
- ТАРАБ** **طرب** *а.* Хурсандлик, шодлик; **Тараб ангиз** — Шодлик келтирувчи; **Тараб соғари** — Шодлик пиёласи, хушчақчақлик.
- ТАРАБЛИҚ** **طربليق** Хурсандлик, шодлик.
- ТАРАБНОҚ** **طربناک** *а.-ф.* Хурсанд, хурсандлик билан.
- ТАРАБФИЗО** **طربفزا** *а.-ф.* Шодликни оширувчи, шодлантирувчи.

- ТАРАБХЕЗ **طربخيز** *a.-ф.* Шодликни қўзғатувчи, хурсанд қилувчи.
- ТАРАДДУД **تردد** *a.* Бирор масалада бир қарорга кела олмай туриш, бирор масалада ижкиланиш.
- ТАРАҚҚУБ **تركب** *a.* Бир нарсанинг бошқа бир нарса билан бирикиши, бир неча модданинг бирлашуvidан ҳосил бўлиш.
- ТАРАНЖАБИН **ترنجبين** *ф.* Ёнтоқ шакари.
- ТАРАННУМ **ترنم** *a.* [*кўпл.* тараннумот **ترنمات**] Куйлаш, ашула айтиш; сайраш; гўзал сўзлаш; **Тараннум айламак, тузмак** — куйламоқ; сайрамоқ; гўзал сўзламоқ.
- ТАРАННУМГАР **ترنمگر** *a.-ф.* Чолғувчи, созанда, куйловчи, ашулачи.
- ТАРАФФУЪ **ترفع** *a.* Юқори кўтарилиш, юқорилаш, юксалиш.
- ТАРАШШУҲ **ترشح** *a.* 1. Суюқликнинг сизиб оқиши; 2. *маж.* Бирор яширин нарсанинг билиниб қолиши; **Тарашшуҳ қилмоқ** — 1) сизмоқ; 2) билиниб қолмоқ.
- ТАРАҲҲУМ **ترحم** *a.* Раҳм қилиш; ғамхўрлик, марҳамат; **Тараҳҳум айламак** — Раҳм қилмоқ.
- ТАРБИЪ **تربيع** *a.* 1. Тўртга етказиш, тўртлик қилиш; 2. Тўртга бўлиш; 3. Қадимги астрономияда — бир планетанинг бошқа бир планета билан тўқнашуvi.
- ТАРВИЖ **ترويج** *a.* Ривожлантириш, ривож бериш; қиймат ва эътиборини орттириш.
- ТАРВИҲ **ترويح** *a.* Хушбўй қилиш, роҳатлантириш, дам бериш.
- ТАРДИД **ترديد** *a.* Рад қилиш, қайтариш; қатъий бир фикр айтмаслик.
- ТАРДОМАНЛИҚ, (ТАРДОМОН) ЛИҚ **تردامانليق**, *a. маж.* Ифлослик, бузуқлик, ахлоқсизлик.
- ТАРЕҚ, ТАРЕҚ **ترياق، ترياق** 1. Афюн; 2. Заҳарга қарши дори.
- ТАРЖУМА **ترجمه** *a.* Бир тилдан иккинчи тилга оғда-риш:

Ким, бу дафтарга бериб тавфиқ ҳақ,
Таржума расми била ёзсам варақ. (*Л. Т.*)

- ТАРЖИЪ** **ترجیع** *а.* Қайтариш, такрорлаш; **Таржиъ банд** — Шеърда банднинг такрорланиши (бунда шоир вазни бир, қофияси турлича бўлган бир неча банд шеърнинг ҳар банди орасида маълум бир байтни такрорлаб боради; такрорланган байт, ҳар банд охиридаги байт билан боғланиб бориши шарт).
- ТАРЖИҲ** **ترجیح** *а.* Бир нарсани иккинчи бир нарсадан ортиқ кўриш; **Таржиҳ айламак, қилмоқ** — Устун (юқори) кўрмоқ; **Таржиҳ топмоқ** — Устун (юқори) бўлмоқ.
- ТАРИД** **طريد** *I а.* 1. Хитоб; наъра; сурон; 2. *маж.* қаттиқ ҳужум; **Тарид айламак, этмак** — Қаттиқ ҳужум этмоқ.
- ТАРИД** **تريد** *II а.* Тўғрам, шўрвага тўғралган нон; **Тарид қилмоқ** — Тўғрамоқ, тўғраб ивитмоқ (чунончи нонни).
- ТАРИЙ** **طرى** *а.* 1. Янги, куврак; 2. *маж.* Гўзал, тоза.
- ТАРИЙҚ** **طریق** *а.* [кўпл. туруқ **طرق**] 1. Йўл, из; 2. Усул, йўсин, қоида, расм; 3. Маслак; 4. Восита, сабаб; **Соҳиб тарийқ** — Сўфийликда — маълум бир маслакка эга киши; **Ҳамтарийқ** — Йўлдош, ҳамроҳ.
- ТАРИЙҚАТ** **طریقت** *а.* Усул, йўл, маслак, сўфийлик йўли; **Тарийқат аҳли** — Сўфийлар.
- ТАРҚ** **ترک** *I.* Урушда бошга кийиладиган ва жездан ишланган бош кийими.
- ТАРК** **ترک** *II а.* 1. Ташлаш, воз кечиш; 2. Қарамай қўйиш, ташлаб юбориш; **Тарки адаб** — Адабга зид қилинган иш-ҳаракат; **Тарки дунё** — Дунё ишларидан воз кечиш, якка ҳолда тоат-ибодат билан машғул бўлиш; узлатга кириш; **Тарки ҳуш айламак** — Ҳушдан ажрамоқ, ҳушни йўқотмоқ;

Суқбалардин ҳар қачон қилса хуруж,
Айлабон они эшиткан тарки хуш. (Л. Т.)

- ТАРҚИБ** **ترکیب** *а.* Бириктириш, бир қанча нарсани бириктириб, аралаш бир нарса ҳосил этиш, бирикма.
- ТАРҚИБ БАНД** **ترکیب بند** *а.-ф.* Шеърда бандлар бирикиши (бунда шоир вазни бир, қофияси турлича бўлган бир неча банд шеърнинг ҳар банди орасига айрим-айрим байтни қистириб боради).

- ТАРОВАТ **طراوت** *а.* Янгилик, тозалик.
- ТАРОВИШ **تراوش** *ф.* Сизиб чиқиш, томиш; Таровиш айламак, -этмак — Сизиб, томиб чиқмоқ.
- ТАРОЗИЙ **تراضى** *а.* Бир-биридан рози бўлиш, шод бўлиш; Тарозий қилмоқ — Розилашмоқ.
- ТАРОҚИБ **تراکيب** [*бирл. таркиб*] *қ.* Таркиб **ترکيب**
- ТАРОҚИМА **تراکمه** *а.* [*бирл. туркман*] Туркманлар:
- ТАРОНА **ترانه** *ф.* 1. Ашула, оҳанг, мақом, 2. Аруз илмида рубоий вазнининг номи; Тарона сурмак — Куйлаб ўқимоқ; сўзламоқ; Тарона тузмак, чекмак — Ашула айтмоқ, хониш қилмоқ, куйламоқ.
- ТАРОНҒУ **ترانغو** Тоғтеракка ўхшаш бир турли ёввойи дарахт, тўронғи.
- ТАРОШ **تراش** *ф.* 1. Йўнувчи, тарашловчи; 2. Қиринди, пайрақа. Хоротарош — Тош йўнувчи.
- ТАРРА **تره** *ф.* Овқатга қўшиб ейиладиган кўкат, сабзавот (*асли ф. тар ва тоза*).
- ТАРРАФУРУШ **تره فروش** *ф.* Сабзавотфуруш.
- ТАРРОР **طراد** *а.* Ўғри, кисавур.
- ТАРРОҲ **طراح** *а.* 1. Нақш солувчи, наққош, биноларни безовчи; 2. Архитектор.
- ТАРРОҲЛИҒ **طراح ليغ** 1. Наққошлик; 2. Архитекторлик.
- ТАРС **ترس** *ф.* Қўрқиш, қўрқув, хавф, ваҳм.
- ТАРСИБ **ترصيع** *а.* 1. Бирор нарсага зийнат учун қимматбаҳо тошлар ўрнатиш, безаш; 2. Шеърда биринчи мисраъ сўзлари билан иккинчи мисраъ сўзларини бир-бирига оҳангдош, вазндош ва қофиядош қилиб келтириш.
- ТАРСГОР **ترسگار** *ф.* Парҳизчи, ўзини сақловчи.
- ТАРСО **ترسا** *ф.* Христиан, насроний, исавий (Исо динидаги).
- ТАРФИЪ **ترفيع** *а.* Юқори кўтариш, юксалтириш; рутбасини ошириш.
- ТАРФИҲ **ترفيه** *а.* Тинчлик, хотиржамлик, осойишталик.
- ТАРХОН **ترخان** 1. Солиқдан ва айбланишдан дархон (озод) қилинган; имтиёзли киши; 2. Шундай имтиёзларга эга бўлган мансабдор; 3. Ўзбек уруғларидан бири.

- ТАРҒИБ **ترغيب** *a.* Қизиқтириш, ундаш, рағбатлантириш.
- ТАРҲ **طرح** *a.* 1. Ташлаш, олиб ташлаш; 2. Қурилган бино; 3. Қурилиш ва иморатнинг режаси, плани, проекти; бичим; 4. Тартиб, тузум, тузиш; **Тарҳи ажаб** — Ажойиб бино лойиҳаси; **Тарҳи ажаб солмоқ** — Ажойиб режа тузмоқ, ажойиб иш қилмоқ:

Фониё, солдинг яна *тарҳи ажаб*,
Айладинг қушлар тилин шарҳи ажаб. (*Л. Т.*)

Тарҳи рақам қилмоқ — Лойиҳа чизмоқ:
Ҳар киши боғлаб тахайюлдин қалам,
Қилмиши ул пар нақшидин *тарҳи рақам*. (*Л. Т.*)

Тарҳи тааб — Қийинчилик, мушкуллик.

ТАСАВВУР **تصور** *a.* Бир нарсанинг ёки ҳодисанинг суратини ўйлаб, уни зеҳнда гавдалантириш, ҳаёлга келтириш, фикрлаш.

ТАСАВВУФ **تصوف** *a.* Сўфийлик, сўфизм, мистика.

ТАСАДДУҚ **تصديق** *a.* Садақа қилиш, садақа (хайр қилиш) йўли билан бировга бирор нарса бериш; **Тасаддуқ қилмоқ** — Садақа қилмоқ, садақа қилиб бермоқ.

ТАСАЛЛУФ **تصلف** *a.* Мақтанчоқлик, ўзи билмаган нарсаларни биламан деб даъво қилиш, билафонлик кўрсатиш.

ТАСАЛСУЛ **تسلسل** *a.* Занжир бандлари каби бир-бирига жетма-кет уланиб кетиш, бир-бири ортидан тизилиш.

ТАСАРРУФ **تصرف** *a.* [*кўпл. тасарруфот تصرفات*] 1. Ўз ихтиёрига олиш, эгаллик қилиш; 2. Шеърда айрим сўзларнинг грамматик шаклини шоир ўз раъйича ўзгартириши.

ТАСБИҲ **تسبيح** *a.* Тасбиҳ; Тасбиҳи юср — Юср (денгиз тагида ўсадиган бир турли ўсимлик)дан ишланган тасбиҳ.

ТАСВИР **تصوير** *a.* Суратлаш, бир нарсанинг суратини солиш (амалда ёки ҳаёлда).

ТАСКИН **تسكين** *a.* Ҳаракатсизланиш, тўхташ; тўхташ, тинчитиш; **Таскин бермак** — Ором бермоқ, тинчлантирмоқ; **Таскин топмоқ** — Тўхтамоқ, ором

олмоқ, тинчимоқ; **Таскин тутмоқ** — Бир ерда турмоқ, тинчланмоқ.

ТАСЛИМ تسلیم *а.* Топшириш; бирор фикрни қабул этиб кўниш; бўйсунуш; тап бериш, ён бериш; қойил бўлиш.

ТАСМИЯ تسميه *а.* От қўйиш, ном қўйиш, аташ; **Тасмия қилмоқ** — Номламоқ, атамоқ.

ТАСНИФ تصنيف *а.* [кўпл. тасониф تصانيف] 1. Турларга ажратиш, классификация; 2. Бирор асар яратиш; 3. Музыкада бирор куй яратиш.

ТАСОМУЪ تسماع *а.* Ўзини эшитганга солиш.

ТАСОНИФ تصانيف *а.* [бирл. тасниф تصنيف] қ. Тасниф تصنيف

ТАСРИҲ تصريح *а.* Очиқ ва аниқ ифодалаш; **Тасриҳ айламак** — Очиқ ифодаламоқ, аниқ сўзламоқ.

ТАСФИЯ تصفيه *а.* Софлаш, тозалаш, равшанлаш, тиниқлаш; **Тасфия топмоқ** — Софланмоқ, равшан (тиниқ) ланмоқ.

ТАСХИР تسمخير *а.* 1. Забт этиш, қўлга олиш; 2. Илтинриш, ром қилиш; **Тасхир айламак** — Ром қилмоқ, қўлга олмоқ.

ТАТАББУЪ تتبع *а.* [кўпл. татаббуот تتبعات] Бирор нарсанинг кетидан тушиш, изидан бориб текшириш, излаш, назира, ўхшатма; **Татаббуъ айламак, қилмоқ** — Эргашмоқ, изидан бормоқ, текширмоқ, назира (ўхшатма) қилмоқ; **Хожа Салмоннинг қасидасига татаббуъ қилибдур.** (М. Н.)

ТАТБИҚ تطبيق *а.* Солиштириш, мувофиқлаш, уйғунлаштириш; **Татбиқ қилмоқ** — Солиштирмоқ, мувофиқлаштирмоқ.

ТАТВИЛ تطويل *а.* Чўзиш, узайтириш.

ТАЪТИЛ تعطيل *а.* Бекор туриш, ишни ёки ўқишни тўхтатиш, қолдириш; **Таътил айламак** — Ишни қолдирмоқ, тўхтатмоқ.

ТАТИММА تيممه *а.* Давоми, қолмиш қисми: Кечган ҳаётим бақиясин ва ўтган авқотим **татиммасин** бир ишга сарф қилғонмен. (В.)

ТАФ تف *ф.* Иситма, безгак.

ТАФАРРУЖ تفرج *а.* Сайр-тамошо, кўнгул очиш.

- ТАФАРРУС **تفرس** *а.* Фаросат билан билиб олиш, пай-қаб олиш.
- ТАФАРЪУН **تفرعون** *а.* Ута кибрланиш, такаббурланиш (*айн.* фиръавнланиш).
- ТАФАЪУЛ **تقال** *а.* 1. Тахминлаш; фол кўриш, фол очиш; 2. Яхшиликка йўйиш.
- ТАФАҚҚУД **تفقد** *а.* 1. Йўқолган нарсани ахтариш, сўроқлаш; 2. Меҳрибонлик, меҳрибончилик кўрсатиш.
- ТАФАҲҲУС **تفحص** *а.* [*кўпл.* тафаҳхусот **تفحصات**] Атрофлича текшириш, суруштириш, ковлаш; Тафаҳхус айламак — Суруштирмақ, текширмақ.
- ТАФВИЗ **تفويض** *а.* Топшириш, ишни бошқага юклаш; Тафвиз этмак — Топширмақ.
- ТАФЗИЛ **تفضيل** *а.* Орттириш; афзал тутиш.
- ТАФЗИҲ **تفضيح** *а.* Бировнинг айбини ошқора қилиб бадном этиш, расво қилиш, шарманда қилиш.
- ТАФОВУТ **تفاوت** *а.* Айирма, фарқ; Тафовут айламак — Айирмақ, фарқламақ.
- ТАФОСИР **تفسير** *а.* [*бирл.* тафсир **تفسير**] Тафсирлар.
- ТАФОХУР **تفاخر** *а.* Фахрланиш; Тафоҳур қилмақ — Фахрланмақ.
- ТАФРИД **تفريد** *а.* Ёлғизланиш, яккаланиш, дунёдан ўзини четда тутиб, ёлғизликда яшаш.
- ТАФРИҚ **تفريق** *а.* 1. Айириш, бўлиш; 2. Айирилиш, бўлиниш; 3. Фарқланиш.
- ТАФРИҚА **تفرقه** *а.* Ажралиш, паришон бўлиш, ажратиш.
- ТАФРИТ **تفريط** *а.* 1. Бирор ишга сустлик билан қараш, нормал ҳаракатдан орқада қолиш, камчилик келтириш; 2. Муътадилликдан пастки ҳолат.
- ТАФРИҲ **تفريح** *а.* Хурсанд қилиш, шодлантириш; Тафриҳ этмак — Шодлантирмақ.
- ТАФСАНДА **تفسنده** *ф.* Қизиган, иссиқ, қайноқ, қизгин.
- ТАФСИЛ **تفصيل** *а.* Бирор нарсани атрофлича, очиқ ва аниқ баён қилиш, кенгайтириб сўзлаш; Тафсил айламак — Кенгайтириб сўзламақ.

ТАФСИР **تفسير** *a.* 1. Шарҳ, изоҳ, бирор текстнинг маъносини ечиш; 2. Қуръон оятларини изоҳлаш ва шу тўғрида ёзилган китоб.

ТАФСОН **تفسان** *ф.* Жуда қизиқ, жуда иссиқ, тобланган.

ТАФҲИМ **تفهيم** *a.* Тушунтириш, англатиш.

ТАХАЙЮЛ **تعيل** *a.* Хаёлга келтириш, хаёл қилиш; Тахайюл қилмоқ — Хаёл қилмоқ, хаёлга келтирмоқ.

ТАХАЛЛУС **تخلص** *a.* 1. Халос бўлиш, қутулиш; 2. Шеърда ўзининг асли отидан бошқа иккинчи бир от қўйиш.

ТАХАЛЛУФ **تعلف** *a.* 1. Хилофлик кўрсатиш; 2. Ихтилоф, номувофиқлик, тўғри келмаслик; 3. Орқада қолиш.

ТАХАЛХУЛ **تخلخل** *a.* Бўлакланиш, бўлакларга ажратиш, бир-бирдан жудо бўлиш; Тахалхул топмоқ — Бўлакланмоқ, ажралмоқ, жудо бўлмоқ; Тахалхулпазир — Ажраларлик, ажраладиган.

ТАХВИФ **تعويف** *a.* Қўрқитиш; таҳдид; Тахвиф этмак — Қўрқитмоқ.

ТАЪХИР **تاخير** *a.* 1. Кечиктириш; 2. Кечикиш; Таъхир этмак — Кечиктирмоқ.

ТАХЛИЪ **تخليع** *a.* Ечиб олиш (кийимни).

ТАХЛИС **تخليص** *a.* 1. Халос этиш, қутқариш; 2. Тозалаш; Тахлис бермак — Қутқазмоқ; тозаламоқ.

ТАХМИНШУНОС **تخمين شناس** *a.-ф.* Тахмин қилувчи, ҳисоблаб чиқувчи:

Назму насрим котиби *тахминшунос*,
Ёзса юз минг байт этар эрди қиёс. (Л. Т.)

ТАХМИР **تخمير** *a.* Қориштириш, аралаштириш; хамир қилиш; Тахмир айламоқ — Қориштирмоқ; хамир қилмоқ.

ТАХСИС **تخصيص** *a.* Бир нарсани бошқа бир нарсага махсуслаш; тайин этиш, белгилаш; Батахсис — Айниқса, хусусан.

ТАХТ **تخت** *ф.* Подшоҳнинг маросимларда ўтирадиган махсус ўриндиғи.

ТАХТА **تخته**: Тахта кийиз — Қигиз парчаси; Тахтайи рамл — Раммол (фолбин)ларнинг махсус тахтаси бўлиб, фол очишда ундаги нуқта ва чизиқларга қараб иш кўрадилар.

ТАХТАСАНГ **تخته سنگ** *ф.* Тоштахта, тахта тош.

ТАХТГИР **تخت گير** *ф. маж.* Кучли подшоҳ, мустақил подшоҳ [айн. тахт олувчи].

ТАХТГОҲ **تختگاه** *ф.* Тахт қурилган жой, пойтахт, подшоҳ яшайдиган шаҳар, подшоҳ саройи.

ТАҲФИФ **تخفيف** *а.* Енгиллашиш; **Тахфиф айламак** --- Енгиллатмоқ.

ТАШАББУҲ **تشبه** *а.* Ҳхшашлик, ўхшалиш.

ТАШАДДУД **تشدد** *а.* Шиддатланиш, қаттиқлашиш, қаттиқлик пайдо қилиш; оғирланиш.

ТАШБИҲ **تشبيه** *а.* Ҳхшатиш; **Ташбиҳ этмак** — Ҳхшатмоқ.

ТАШВИР **تشوير** *а.* 1. Тўлқин; 2. Фалокат.

ТАШДИД **تشديد** *а.* 1. Шиддатлантириш, оғирлаштириш; 2. Ундош товушларни икки қайталаб айтиш (*карра, аммо, таҳайюр* каби); ундош ҳарфларнинг иккилантириб ўқилиши кераклигини кўрсатадиган орфографик белги (ـ)

ТАШЪИР **تشعير** *а.* Соч, соқол қўйиш.

ТАШНАЛАБ **تشنه لب** *ф.* Ташна, чанқоқ:

Ҳар ким эрди *ташналаб* нўш айлади,
Сўз демакдин тилни хомуш айлади. (Л. Т.)

ТАШНИЪ **تشنيع** *а.* Маломат қилиш, айблаш.

ТАШРИФ **تشريف** *а.* Улуғлантириш, шарафлантириш, шарофатли қилиш, мушарраф қилиш; марҳамат қилиб келиш; **Ташриф келтурмак,-этмак** — Марҳамат қилиб келмоқ.

ТАШРИФОТ **تشريفات** *а.* Подшоҳлар томонидан бирор кишини улуғлаш учун берилган уст-бош.

ТАШТ **طشت** *ф.* Лаган, тоғора; **Заррин ташт** — Олтин лаган.

ТАШХИС **تشخيص** *а.* Таний олиш, ажрата билиш, аниқлаш; касалликни аниқлаш, диагностика.

- ТАШҲИЗ **تشھيد** *а.* Үткирлаш, қайраш, чархлаш;
 Ташҳизи хотир — Хотирни, зеҳни ўткирлаш.
 ТАШҲИР **تشھير** *а.* Шухратлантириш, машҳур қилиш,
 ҳаммага билдириш.
 ТАЪБИЯ **تعبيه** *а.* Тузиш, тартибга солиш, жой-жойига
 қўйиш (саф ҳақида); **таъбия боғламоқ** — Тизмоқ,
 тартибга солмоқ, беэмоқ:

Таъбия боғлаб баса аҳли ҳунар,
 Топиб ондин мулку кишвар зебу зар. (Л. Т.)

ТАЪН **طن** *а.* 1. Отиш, иргитиш (тош ва ўқни); 2. Таъна
 қилиш, кишининг нуқсон ва камчиликларини юзига
 солиш; **Таън аҳли** — Таъна қилувчилар, гап отувчи-
 лар.

ТАЪНА **طعنه** *а.-қ.* Таън. **طن**

ТАЪНАСОЗ **طعنه سواز** *а.-ф.* Таъна қилувчи; масхара этув-
 чи, жулувчи:
 Гозургоҳнинг ушоқ тоши лаъли коний ва гавҳари ум-
 монийға ва қаро туфроғи мушки азфар ва таблаи ан-
 барға *таънасос* воқеъдур. (В.)

ТАЪРИЗ **تعريض** *а.* 1. Қиноя билан сўзлаш; 2. Эътироз
 билдириш.

ТАҚАББУЛ **تقبل** *а.* Қабул қилиш; **Тақаббул айламак,-**
қилмоқ — Қабул қилмоқ.

ТАҚАДДУМ **تقدم** *а.* Илгарилаш, илгариде бўлиш, му-
 қаддам бўлиш.

ТАҚАЙЮД **تقييد** *а.* Қайдли бўлиш, боғланиш.

ТАҚАРРУБ **تقرب** *а.* Яқинлашиш.

ТАҚБИҲ **تقييح** *а.* Ёмонликка нисбат бериш, ёмонлаш.

ТАҚВИМ **تقويم** *а.* 1. Тўғрилаш, тиклаш; 2. Бирор нар-
 санинг сурати; 3. Планеталарнинг ҳол ва ҳаракатла-
 рини кўрсатувчи йиллик жадвал, календарь, тўплам.

ТАҚВИЯТ **تقويت** *а.* Қувватлаш, қувват бериш; ёрдам
 бериш.

ТАҚВО **تقوى** Диндорлик, парҳизкорлик; **Тақво аҳли** —
 Тақводор киши, сақланувчи.

ТАҚДИМ **تقديم** *а.* 1. Бир нарсани бирор кимсага бе-
 риш; 2. Бир кимсани бошқа кимса билан таништи-
 риш; **Тақдиму та'хир** — Олдинма-кейин, муқаддам-
 охир.

- ТАҚДИР **تقدير** *a.* 1. Фараз, эҳтимол, ҳол; 2. Баҳолаш, қиймат бериш. 3. Пешонадан кўриш.
- ТАҚДИС **تقدیس** *a.* Пок, муборак ва қутлуғ ҳисоблаш, муқаддас санаш, азиз ва ҳурматли деб билиш.
- ТАҚИ **تقی** Тагин, яна.
- ТАҚЛИЛ **تقلیل** *a.* Озайтириш, камайтириш; Тақлил қилмоқ — Озайтирмоқ, камайтирмоқ.
- ТАҚОЗО **تقاضا** *a.* Хоҳлаш, исташ, талаб этиш; Тақозо қилмоқ—Истамоқ, хоҳламоқ, талаб этмоқ.
- ТАҚРИБ **تقريب** *a.* Яқинлаштириш, яқинлик; тахмин.
- ТАҚРИР **تقرير** *a.* Қарор бериш; мақсадни оғзаки аңлатиш; Тақрир айламак,-этмак — Гапирмоқ, тилга келтирмоқ.
- ТАҚСИР **تقصير** *a.* [кўпл. тақсирот **تقصيرات**] камчилик кўрсатиш; Тақсир айламак,-этмак,-қилмоқ — Камчилик кўрсатмоқ, бир ишни охирига етказа олмаслик.
- ТАҚСИРОТ **تقصيرات** *a.* [бирл. тақсир **تقصير**] Камчиликлар, нуқсонлар:
Муножоти қозиюл-ҳожот ҳазратида ўз тақсиротининг шармандалиғида... (И. Т.)
- ТАҚТИЪ **تقطيع** *a.* 1. Кесиш; бўлакларга бўлиш, парчалаш; 2. Шеърда мисраларни айрим бўлакларга ажратиш, вазнини ўлчаш.
- ТАҒАЙЮР **تغير** *a.* Ўзгариш, бошқа тусга кириш; Тағайюр топмоқ—Ўзгармоқ.
- ТАҒАННИЙ **تغنى** *a.* 1. Куйлаш, ашула, ашула айтиш; 2. Бойиш.
- ТАҒЙИР **تغير** *a.* Ўзгартиш; Тағйир этмак,-қилмоқ -- Ўзгартмоқ; Тағйир топмоқ — Ўзгармоқ.
- ТАҒОИИ **تغايي** Тоға (онанинг ака ёки укаси).
- ТАҒОР **تغار، طغار** Тоғора.
- ТАҒОРИ **تغارى، طغارى** қ. Тағор **تغار**
- ТАҒОФУЛ **تغافل** қ. Билиб-билмасликка солиш.
- ТАҲ **ته** *ф.* Таг, ост, қабат.
- ТАҲАВВУР **تهور** *a.* Ғазаб ва шиддат билан ҳужум этиш, масалага тушунмай туриб, бирданига қизишиб, ҳовуллаб кетиш, ҳовлиқиш.
- ТАҲАЙЮР **تعير** *a.* 1. Ҳайратланиш, ҳайрон бўлиш; 2. Ҳайронлик, шошиб қолиш:

Ушбу ҳайрат маслакида тут қўлум,
Бу таҳайюр ичра кўргузгил йўлум. (Л. Т.)

- ТАҲАЙЮРОТ **تعيرات** а. [бирл. Таҳайюр **تعير**] -қ. Та-
ҳайюр **تعير**
- ТАҲАҚҚУМ **تعكم** а. 1. Ҳукм юритиш, зўрлик билан
ҳукмронлик қилиш; устун чиқиш; 2. Бировнинг ҳук-
мини, амрини истар-истамас қабул этиш.
- ТАҲАММУЛ **تعامل** а. Тоқат, сабр, чидам; Таҳаммул ай-
ламак, кўргузмак — Чидамоқ, оғирликни кўтармоқ,
сабр қилиб турмоқ.
- ТАҲАММУЛЛИҚ **تعاملیق** Чидамли, сабрли, оғир.
- ТАҲАМТАН **تعمتن** ф. 1. Баҳодир, паҳлавон; 2. Рустам-
нинг лақаби.
- ТАҲАРМУЗ **تعمرز** а. Ҳаромзодалик, қаллоблик.
- ТАҲАРРУҚ **تعرك** а. Қимирлаш, ҳаракатланиш; Таҳар-
рук айламак — Қимирламоқ, ҳаракат этмоқ; Таҳар-
рук топмоқ — Ҳаракатланмоқ; Таҳаррук аҳли — Ҳа-
ракат қилиб турувчи кишилар.
- ТАҲАРРУҚСИЗ **تعرك سيز** Ҳаракатсиз, қимирламай-
диган.
- ТАҲАССУР **تعسر** а. Ҳасрат чекиш, афсусланиш.
- ТАҲАТТУҚ **تهتك** а. Парда йиртилиш, шарманда бўлиш,
расволик:
Мавлоно Абдулвосеъ иншо фанида моҳир, бағоят
сабук руҳ кишидур, ул ғоятқачаким, хиффат ва таҳат-
тукка бош тортар. (М. Н.)
Таҳаттук бўлмоқ — Расво бўлмоқ, шарманда бўлмоқ.
- ТАҲ-БАТАҲ **تهته** ф. Қатма-қат.
- ТАҲВИЛ **تعويل** а. 1. Нарсани бир ҳолдан бошқа бир
ҳолга кўчириш, ўзгартиш; 2. Эски астрономияда —
қуёшнинг бир бурждан бошқа бир буржга ўтиши.
- ТАҲВИЛДОР **تعويل دار** а.-ф. Хазиначи.
- ТАҲДИД **تهديد** а. Қўрқитиш, дўқ қилиш; Таҳдид эт-
мак — Қўрқитмоқ.
- ТАҲЗИБ **تهذيب** а. Тозалаш, поклаш; тозалик, поклик.
- ТАҲЗИР **تعذير** а. 1. Ҳазар қилдириш, қочириш; чет-
лаштириш; 2. Қўрқитиш.
- ТАҲИЙЕТ **تعيات** а. [бирл. Таҳийя **تعيه**] қ. Таҳийя **تعيه**

- ТАҲИЙЯ **تعیه** I а. 1. Салом, дуо, мақташ; 2. Тириклик (хаёт) бериш.
- ТАҲИЙЯ **تهیه** II а. Ҳозирлаш, тайёрлаш.
- ТАҲЛИЛ **تعلیل** а. 1. Эритиб юбориш; 2. Мураккаб бир нарсани бўлақларга ажратиб текшириш.
- ТАҲНИЯТ **تهنیت** а. Қутлаш, табриклаш.
- ТАҲНУҚРА **تهنقره** ф. Таги кумуш, юзи олтин.
- ТАҲОРАТ **طهارت** а. 1. Поклик, ювиниб тоза бўлганлик; 2. Ҳожатдан сўнг сув билан тозаланиш.
- ТАҲОШИ **تحاشی** а. Бирор нарсадан қўрқиб четлашиш, чекиниш, тортиниш.
- ТАҲРИҚ **تعریک** а. Ҳаракатга келтириш, қимирлатиш, қўзғатиш.
- ТАҲРИМ **تعريم** а. Ҳаром этиш, манъ этиш (истеъмол этишни ёки ишлатилишни).
- ТАҲРИР **تعيرير** а. Ёзиш, асар ёзиш; **Таҳрир айламак,-этмак** — Ёзмоқ, асар ёзмоқ.
- ТАҲРИС **تعريض** а. Ҳирслантириш, ҳирсини уйғотиш, тамаъ қўзғатиш; **Таҳрис айламак** — Ҳирслантирмоқ,
- ТАҲСИЛ **تحصيل** а. Ҳосил қилиш, ўрганиш (илмни); **Таҳсил айламак,-этмак** — Илм ўрганмоқ, ўқимоқ.
- ТАҲСИН **تحسين** а. Офарин этиш, тақдирлаш, маъқуллаш, мақташ; **Таҳсин айламак,-этмак** — Мақтамоқ, маъқулламоқ.
- ТАҲТ **تحت** а. Ост, таг; **Таҳти фармонида** — Ҳукми остида, ихтиёрида, қарамоғида:
Таҳти фармонида олам кишвари (Л. Т.).
- ТАҲТАС-САРО **تحت الثرى** а. Ер ости.
- ТАҲУР, ТАҲУРО **طهورا، طهور** а. Жуда тоза, жуда пок; **Таҳуро бодаси**—Покиза шароб; ўткир шароб; **Таҳуро шарбати** — Энг ширин шарбат.
- ТАҲҚИҚ **تحقيق** а. Бирор нарсанинг ҳақиқатини излаш, текшириб кўриш, ҳақиқат қилиш; **Таҳқиқ айламак,-этмоқ,-қилмоқ** — Текширмоқ.
- ТЕ **تی** а. «Т— ت» ҳарфининг номи.
- ТЕВРАЛМАҚ **تيورالماک** Санчилмоқ, қадалмоқ.
- ТЕВРАМАҚ **تيوراماک** Ботмоқ, санчмоқ, тешмоқ.
- ТЕВРАТМОҚ **تيوراتماک** Тикмоқ, қадамоқ, санчмоқ, тешмоқ.

ТЕВУРУК **تيوروك** 1. Теварак, тўгарак; 2. Улоқ, қуроқ.
ТЕГРА **تيگرا** Айлана, атроф; **Теграсида** — Атрофида.
ТЕГРУ **تيگرو** ...гача, ...га, қадар; **Ушонға тегру** — Ушан-
гача, ўшанга қадар.
ТЕГУРМАҚ **تيگورماق** Теккизмoқ, етказмoқ; **Кўз тегурмак**—
Кўз етказмoқ, текилмoқ, эътиборга олмoқ.
ТЕЗГАРД **تيزگرد** *ф.* Тез юрувчи, чопқир:

То неча минг йил сипеҳри *тезгард*,
Жаҳду жид бирла бўлуб гети навард. (*Л. Т.*)

ТЕЗҚУШ **تيزكوش** *ф.* Тез ҳаракат қиладиган, чаққон.
ТЕЗПАЙ **تيزپاي** *ф.* Югурик, илдам; чопқир.
ТЕЗРАВ **تيزرو** *ф.* Югурик, чопқир.
ТЕЗТАҚ **تيزتک** *ф.* Чопар, чопағон, илдам.
ТЕЗҲУШ **تيزهوش** *ф.* Ҳушёр, фаҳми ўткир.
ТЕЗҲУШЛУҚ **تيزهوشلук** Ҳушёрлик, фаҳми ўткирлик.
ТЕК **تيک** I Жим; **Тек турмоқ** — Жим турмоқ.
ТЕК **تيک** II Фақат.
ТЕК **تيک** III Дек (ўхшаш, сингари).
ТЕКИН, ТЕГИН **تيکين** ...гача, қадар.
ТЕЛБАРАМАҚ **تيلباراماқ** Телваланмоқ, девоналанмоқ.
ТЕЛБАРАТМАҚ **تيلباراتماқ** Жинни қилмоқ, девона
(телва) қилмоқ.
ТЕНГАШТУРМАҚ, ТЕНГИШТУРМАҚ **تينگاشتورماқ**,
تينگاشتورماқ Тенглаштирмоқ:

Чун анинг бирла *тенгиштурди* ўзин,
Нола қилди ашкбор айлаб кўзин. (*Л. Т.*)

ТЕНГИЗ **تينگيز** Денгиз.
ТЕПИНГУ **تپينگو** От эгарининг икки ёнидан узангигача
тушадиган қайиш қисми; узанги.
ТЕПУҚ **تپوک** 1. Тепиш, тепки; 2. Қизамиқ, тепки (қаса-
ли).
ТЕРЛИК **تيرليک** Ичкўйлак.
ТЕШАВАР **تیشهور** *ф.* 1. Дурадгор, ёғоч нарсалар ишлов-
чи; 2. *маж.* Тош кесувчи.

- ТЕШАВАРЛИҚ **تېشەۋورلىق** 1. Дурадгорлик; 2. *маж.* Тош кесувчилик.
- ТИБ **طب** *a.* Табиблик илми, медицина.
- ТИБОЪ **طباع** *a.* Табиат, хулқ, одат, қилиқ.
- ТИЪДОД **تعداد** *a.* Санаш, ҳисоблаш; **Тиъдод айламак** — Санамоқ, бирма-бир санаб чиқмоқ.
- ТИЖОРАТ **تجارت** *a.* Савдогарлик, олиш-сотиш иши; **Тижорат аҳли** — Савдогарлар.
- ТИЗГИНДУРМАҚ **تيزگوندورماق** Айлантирмоқ, гангратмоқ.
- ТИИБАТ **طيبت** *a.* Яхшилик, хуштабиатлик; хуш ислик.
- ТИИН **طين** *a.* Лой, балчиқ.
- ТИЙНАТ **طينت** *a.* Характер, хулқ, табиат, феъл, яратилиш; **Ариф тийнатлиғ** — Покиза табиатли.
- ТИЙРА **تيره** *ф.* Қоронғу; қора; булғонч; ғам-ғуссали; **Тийра бўлмоқ** — Қораймоқ; **Тийра тутмоқ** — Қоронғуликда қолдирмоқ; **Тийра ахтар** — Бахтсиз, толесиз; **Тийра гард** — Қуюқ чанг, қалин тўзон; қоронғулик; **Тийра зот** — Жаҳолатда, қоронғуликда қолган киши; **Тийра ниҳод** — Ғамли; ёмон табиатли; кўнгли қоронғи; **Тийра рой** — Қора фикр; нодон, калтафаҳм; **Тийра рў** — 1) Қора юзли; 2) *маж.* Ваҳимали, қўрқинчли; 3) Бахтсиз; 4) Ярамас; **Тийра рўз** — Қора кунли, қайғули; **Тийра саҳоб** — Қора булут; **Тийра фом** — Қора рангли; қора тусли; **Тийра хок** — Қора тупроқ; **Тийра чоҳ** — Қоронғу зиндон; **Тийра шом** — Қоронғу кеча.
- ТИЙРАЛИҚ, ТИЙРАЛИҒ **تيرهليق، تيرهليغ** Қоралик; қоронғулик, хиралик.
- ТИЙРАНГ **تيرنگ** Чуқур, теран.
- ТИЙРЗАН **تيرزن** *ф.* Уқ отувчи, мерган.
- ТИКИЛМАҚ **تيكىلماق** Умид боғламоқ, кўз тутмоқ.
- ТИКМАҚ **تيكماق** I 1. Ямамоқ, чокламоқ; 2. Дов қўймоқ (қиморда); **Оғзини тикмак** — Жим (гапирмасдан) турмоқ.
- ТИКМАҚ **تيكماق** II 1. Қурмоқ, ўрнатмоқ, тикка қилмоқ; 2. Санчмоқ; 3. Ёймоқ, ёзмоқ; **Кўз тикмак** — Қарамоқ.
- ТИЛСИМ **طلسيم** *a.* Тилсим (эски афсонага кўра — гўё сеҳр қуввати билан турли ажойиб ва қизиқ шаклдаги мавҳум ҳаёлларнинг намоён қилиниши ва кўмилган ёки ер остида қолган хазинанинг сақланиши учун,

унинг устида кўринадиган турли қўрқинчли шакллар).

ТИЛМИЗ تلميد *а.* [кўпл. Таломиз (а) (о) **تلاميذ**] 1. Шогирд, ўқувчи, талаба; 2. Тобиъ, пайрав, эргашувчи.

ТИЛОВАТ تلاوت *а.* «Қуръон»ни махсус оҳангда ўқиш.

ТИЛУҚ تيلوқ 1. Тилик, тилинган; 2. Йиртиқ.

ТИМ تيم I *ф.* Бозордаги усти ёпилган расталар, карвон сарой.

ТИМ تيم II Томчи, қатра.

ТИЙМОР تيمار Бирор ишни юзага чиқариш йўлидаги ҳаракат, хизмат; қайғуриш, ғамхўрлик.

ТИМСОЛ تماشال *а.* [кўпл. Тамосил **تماثيل**] 1. Сурат, расм, ҳайкал; 2. Намуна, мисол, бир нарсанинг ўхшаши; 3. *маж.* Подшоҳ фармони; **Тимсол** этмак — Ухшатмоқ.

ТИМЧА تيمچه *ф.* Кичкина тим (қ. Тим **تيم**)

ТИН تين Тиним, ҳаловат; **Тин** топмоқ — Тиңчимоқ, тинмоқ:

Боғлади зуннор юз минг аҳли дин,
То Масиҳ анфосидни жон *топти* тин. (Л. Т.)

ТИР, ТИЙР تير *ф.* 1. Ўқ, камон ўқи, ёй ўқи; 2. Аторуд (Миркурий) планетаси; 3. Узун тик ёғоч, мачта (кема ва бошқаларники); **Тийр борон** — Ўқ ёғдириш; 4. *кн.* Маҳбуба (севгили)нинг киприги ва назари.

ТИРДОН, ТИЙРДОН تيردان *ф.* Ўқдон.

ТИРЗИҚ تيرزيق Бир-бирига муносабатсиз равишда бириккан сўзлар, келишмаган сўзлар.

ТИРМАМАҚ تيرماماқ 1. Тирнамоқ, тиндамоқ; тирмашмоқ; 2. Урамоқ, тўқимоқ.

ТИРОЗ طراز *а.* [асли *ф.* **تراز**]. 1. Ипак жияк; 2. Зийнат, безак, нақш; 3. Услуб, равиш; тарз.

ТИРОЗИЙ طرازی *а.* Нақшли, ҳошияли, чиройли, зийнатли, безакли.

ТИТРАГУЧ تيتراگوچ Безак учун келинларнинг бошига санчиб қўйиладиган жиға.

ТИТРАТМА تيتراتما Титрак, қалтироқ, безгак.

ТИФЛ طفل *а.* [кўпл. Атфол **اطفال**] Гўдақ, ёш бола; чақалоқ бола.

ТИШ **تیش** : Тиш беркитмак — Жазм қилмоқ, астойдил киришмоқ, қасд қилмоқ; **Тиш иржайтмоқ** — Иржайиб кулмоқ; **Тишни бағрига берк қилмоқ, беркитмак** — Тишни-тишга қўймоқ, чидам кўрсатмоқ; **Тиш урмоқ** — Тишламоқ; **Тиш қирчиллатмоқ** — 1) тиш ғижирлатмоқ; 2) *маж.* Ғазабланмоқ; **Утун тиши** — Тараша, пайраха.

ТИШИ **تیشی** Ҳайвон ва қушларнинг урғочиси.

ТИҒ **تیغ** *ф.* 1. Қилич, ханжар, пичоқ каби кесадиган асбоб (қилич, сайф маъносида ҳам қўлланилаверади); 2. Чўққи; 3. Бирор нарсанинг дами.

ТИҲИ **تیھی** *ф.* Холи, бўш; бебаҳра.

ТОАБАД **تابد** *ф.-а.* Абадий, мангу:

*Тоабад мардуду малъун айлабон
Ибрату офоқу гардун айлабон. (Л. Т.)*

ТОАТ **طاعت** *а.* [қўпл. тоот **طاعات**]. Итоат қилиш, бўйсуниш; тэат-ибодат, диний буйруқларни бажариш.

ТОБ **تاب** I *ф.* Тоқат, куч, қувват, қудрат; чидам; **Тобу тавон** — Қувват, дармон; **Тобу тавонолиғ** — Қодирлик, қудратлилик.

ТОБ **تاب** II *ф.* Эшилма, тўлғаниш, букилиш; **Ришта тоб** — Тоб берилган, эшиб пишитилган ип [қ. **Ришта**]; **Тоб бермак** — 1) Жингалакламоқ, ип эшмоқ, букмоқ; 2. *маж.* Енгмоқ; **Тоб очилмоқ** — Тарқалмоқ (эшилган, буралган нарса ҳақида); **Тоб топмоқ** — Жипслашмоқ, чирмашмоқ; **Тоб урмоқ** — Чирмалмоқ, ўралашмоқ; **тўлғанмоқ, буралмоқ, гир айланмоқ:**

*Эй кабутар, чарх уза парвоз қил,
Ул ҳавода тоб урарни соз қил. (Л. Т.)*

ТОБ **تاب** III *ф.* Нур, товланиш; иссиқлик, ҳарорат, иситма; **Жаҳонтоб** — Оламини ёритувчи; ғоят қиздирувчи; **Тоб солмоқ** — Иситмоқ, қизитмоқ.

ТОБА **تابه** *ф.* Тава (нон, қуймоқ каби нарсалар пишириш учун ясалган темир ё чўян лаганча).

ТОБАДОН **تابدان** *ф.* Уйга ёруғ тушсин учун эшикнинг тепасидан қўйилган туйнук.

ТОБАҚАЙ **تابکی** *ф.* Қачонгача.

- ТОБАНДА **تابنده** *ф.* Товланувчи, порловчи, ярқировчи, нур ва зиё тарқатувчи.
- ТОБИЪ **تابع** *а.* [кўпл. табаа, тавобиъ, тобиин **تابعه، توابع**] **تابعين**]. Кимсага эргашувчи, бўйсунувчи; **Тобий** бўлмақ — Эргашмақ, бўйсунмақ; **Тобии шаръи наби** — Пайғамбар шариатига тобийъ.
- ТОБИСТОН **تابستان** *ф.* Ёз.
- ТОБИСТОНИЙ **تابستاني** *ф.* Ёзлик, ёзга тегишли, ёзги.
- ТОБАҚАН-НАЪЛУ **طابق النعل** *а.* Мос келди, мослашди, мос тушди (идиоматик ибора; *айн.* ковуши, ковушига тўғри келди).
- ТОБНОҚ **تابناک** *ф.* Нурли, порлоқ, мунаввар.
- ТОБОН **تابان** I. ТОПОН **تايان** Товон, пошна.
- ТОБОН **تابان** II *ф.* Ёруғ, ёрқин, порлоқ, ялтироқ; **Барқи тобон** — Порлоқ чақмоқ, ялтироқ чақмоқ; **Тобон ахтар** — Ёруғ юлдуз.
- ТОБСИЗ **تابسيز** Чидамсиз, тоқатсиз:
- Жисми гулгун, кўнглаки гул узра гул,
Кўрмагидин *тобсиз* юз минг кўнгул. (Л. Т.)
- ТОБУТПУШ **تابوت پوش** *ф.* Тобут устига ёпиладиган нарса.
- ТОБУҚ, ТАБУҒ, ТАБУҚ **تبوق، تبوغ، تبوق** 1. Бўйсунуш, итоат; 2. Хузур, олд; хизмат; **Тобуқ айламақ**, **-этмақ**, **-қилмақ** — Таъзим қилмақ, юкунмақ.
- ТОВУС **طاوس** Товус пайкар — Товус шаклли, гўзал кўринишли.
- ТОВУШҚОН **تاووشقان** Ёввойи қуён, далақуён.
- ТОВУШҚОНЧИ **تاووشقانچى** Қуён боқувчи; қуён сотувчи; қуён овловчи.
- ТОВШОЛМОҚ **تاوشالماق** Эзилмақ, янчилмақ, заифланмақ.
- ТОЖВАР **تاجور** *а-ф.* Тож кийган, подшоҳ, тождор.
- ТОЖДЕҲ **تاجده** *а-ф. маж.* Зўр ва қудратли подшоҳ (*айн.* тож берувчи).
- ТОЖДОР **تاجدار** *а-ф., қ.* Тожвар **تاجور**
- ТОЖИР **تاجر** *а.* [кўпл. тужжор **تجار**] Савдогар, тижоратчи, коммерсант.
- ТОЖИХУРУС **تاجخروس** *а-ф.* Гултожихўроз номли гул.

- ТОЖОНМОҚ **تاجانماق** 1. Бош тортмоқ, қайтармоқ, рад этмоқ; 2. Гурурланмоқ, кибрланмоқ.
- ТОЗ **تاز** Бошида туки йўқ, кал.
- ТОЗА **تازه** *ф.*: Тоза дамлик — Ёқимли сўзлик; Тоза жонлик — Янгидан жонланган; руҳланиб кетган.
- ТОЗАЛИФ **تازەلىغ** Янгилик, яшнаб турганлик, кувраклик.
- ТОЗЕНА **تازيانه** *ф.* Қамчи; Тозёна чекмак — Қамчи урмоқ, қамчиламоқ.
- ТОЗИЙ **تازى** *ф.* 1. Араб, араби, арабча, араб халқига ва жинсига оид; 2. Араби от, чопқир от.
- ТОИБ, ТОЙИБ **تائب، تائب** *а.* Тавба қилувчи, тавба қилган; Тоиб ўлмоқ — Тавба қилмоқ.
- ТОЙИБ **تائب** *а.,-қ.* Тоиб **تائب**
- ТОЙИЙ **طايى** *а.* Той номли қабилага мансуб.
- ТОЙИР **طايير** *а.* 1. Қуш; 2. Учувчи; Тойири давлат — Давлат қуши; Тойири қудс — *маж.* Руҳ, жон; Уқ тойири — *маж.* Отилган ва ҳавода кетаётган ўқ.
- ТОЛИЪ **طالع** *а.* 1. Тулуъ қилувчи, чиқувчи, кўринувчи (кун, ой ва юлдуз ҳақида); 2. Бахт, иқбол, қисмат; Толиъ бўлмоқ — Чиқмоқ, кўринмоқ.
- ТОЛИБ **طالب** *а.* Талаб қилувчи, изловчи, майл этувчи; хоҳловчи, ахтарувчи; Толиб бўлмоқ — Истамоқ, хоҳламоқ, майл қилмоқ; Толиби илм — Уқувчи, студент [айн. илм талабгори].
- ТОЛИҲ **طالح** *а.* Емон, ёвуз.
- ТОЛҒАМОҚ **تالغماق** Танламоқ, ажратмоқ, фарқ этмоқ.
- ТОМ **تام** I *а.* 1. Тўла, тўлиқ, бутун; 2. Тўла, камчиликсиз.
- ТОМ **تام** II Уй томи; девор.
- ТОМИЪ **طامع** *а.* Тамаъгир, бировдан бирор нарса умид қилувчи, бировнинг нарсасига кўз тикувчи.
- ТОМИА **طامعه** *а.,-қ.* Томиъ **طامع**
- ТОМОТ **طامات** *а.* Беҳуда, таги-туги йўқ сўзлар, лоф-қоф.
- ТОМУҒ, ТАМУҒ **تاموغ تاموغ** Дўзах:

Гар мунга рози эмассан — бир менга
Уйла жисмимким, томуғ бўлғай тўло. (Л. Т.)

ТОНГЛА **تانگلا** Эртаги кун.

ТОНГЛАЛИҚ **تانگلالىق** Эрталиқ, эртанги кунга тегишли.
ТОНГЛАМОҚ **تانگلاماق** Тингламоқ, қулоқ солмоқ, уқмоқ.
ТОНГЛАМОҚ **تانگلاماق** II Ажабланмоқ, ҳайрон қолмоқ,
тонг қолмоқ.

ТОНГЛОҒИ **تانگلاغى** Эртаги, эртанги кунга тегишли.

ТОНУҚ, ТОНУҒ **تانوغ، تانوق** Гувоҳ, шоҳид; тониқ; белги,
нишона;

Елғон тонуг — Елғон гувоҳ.

ТОНУҒЛУҒ **تانوغلوغ** Гувоҳли; белгили.

ТОНГИЗҒАМОҚ **تانگيزغاماق** Ажабланмоқ, тонг қолмоқ,

ТООТ **طاعات** а. [бирл. тоат **طاعت**] қ. Қоат.

ТОПОҚ **طاباك، طاباك** Типирчилаш, типирлаш, безовталаниш.

ТОПШУРМОҚ **تاپشورماق** Топширмоқ; Жон топшурмоқ —
ўлмоқ;

Ҳайратидин ул заифи нотавон,

Бу сўз айта олмайин топшурди жон. (Л. Т.)

ТОР **تار** I ф. 1. Ип, арқон, тола; 2. Дутор ипи; 3. Соч то-
ласи; 4. Шам пилиги:

Ҳусни ортар юзда зулфин анбарафшон айлагач,
Шамъ равшанроқ бўлур торин паришон айлагач.

(F. C.)

5. Уриш (эриш); Тори ҳаёт — Тириклик ипи, жон,
нафас; тирикчилик; Тору пуд — Уриш-арқоқ.

ТОР **تار** II ф. Қоронғи; Шаби тор — Қоронғи кеча.

ТОРАҚ **تارک** ф. Бошнинг тепа қисми, бош; Тожи то-
рак — Бош устига қўйилган тож.

ТОРАМ **تارم، تارم** 1. Усти гумбазли баланд уй, гумбаз;
қубба; 2. маж. Кўк, осмон; Торами аъло — маж. Кўк,
осмон; Торами мийну — маж. Кўк, осмон.

ТОРИ **تارى** а. Қўққисдан кўриниш, кутилмаганда пай-
до бўлиш; Тори бўлмоқ — Тўсатдан пайдо бўлмоқ,
кўринмоқ; Тори қилмоқ — Кўрсатмоқ, пайдо этмоқ.

ТОРИМОҚ **تاريماتق** Сочмоқ, сепмоқ; доримоқ; пайдо бўл-
моқ;

Фисқ тухмин нафс аро улким торир,

Сув аро ҳар ғўтаким, урди орир. (Л. Т.)

ТОРИҚ **تاریق** Тарик (дон); **Ториқ-ториқ** — маж. Майда-майда.

ТОРИҚМОҚ **تاریقماق** Зерикмоқ, сиқилмоқ.

ТОР-ТОР **تارتار** ф. Тола-тола, тарқоқ, сочқин.

ТОРТМОҚ **تارتماق** Қатор қилиб тортмоқ, тортиб боғламоқ:

Тавқлар бўлмиш жели *торторға* имон аҳлини,
Ҳалқалар занжири зулфунг риштаси зуннорида.

(F. C.)

ТОС **تاس، طاس** Ичи чуқур лаган, тоғора, жом; **Тосинигун** — маж. Осмон, кўк [айн. тўнтарилган тос]; **Фалак тоси** — маж. Кўк.

ТОСБОЗ **طاسباز** ф. Найрангбоз, майда жомчалар билан ўйин қилувчи.

ТОСКАШ **طاسكش** ф. 1. Қўлга сув қуювчи, офтобачи; 2. Ҳаммол.

ТОТМОЧ **تتماچ** қ. Тутмоқ. **تتماچ**

ТОТОР, ТАТОР **تاتار، تاتار**: Мушки тотор қ. Мушк **مشك**

ТОТУ **تاتو** Татти от, кичкина, муъжаз от, қашқар оти.

ТОТУРМОҚ **تاتورماق** Едирмоқ, тоттирмоқ.

ТОУН **طاعون** а. Улат, вабо; Тоун марази — Улат касали.

ТОШ **تاش** I Тош, санг.

ТОШ **تاش** II Саккиз чақирим узоқликдаги масофа.

ТОШ **تاش** III Ташқари, ташқи.

ТОШҚИЛИҚ **تاشقىلىق** 1. Йироқдалик, узоқдалик; 2. Қўрғон ташқарисида яшашлик.

ТОҚ **طاق** I а. [асли ф.-т. **طاق**] Эшик ва биноларнинг устидаги, баланд қилиб ярим доира шаклида ишланган жой; гумбаз; меҳроб ва тоқчаларнинг тепасидаги қайрилма қисми; **Кўк тоқи** — Кўк гумбази, осмон (осмоннинг гумбаз шаклида кўриниши кўзда тутилади); **Тоқи афлок** — Осмон юксаклиги.

ТОҚ **طاق** II [ф.-т. **تاق**]. 1. Жуфтнинг зидди, якка, ёлғиз, ягона, бирдан-бир; 2. Эрсиз ёки хотинсиз киши; **Тоқи офоқ** — Дунёда якка-ягона.

ТОҚАТ **طائت** а. Куч, қувват, чидам, бардош, сабр.

ТОҚИЯФУРУШ **تايهفروش** ф. Дўппифуруш.

- ТОҚЧА **طاقچه، تاقچه** 1. Уй тоқчаси; 2. Қуш уяси, катак.
- ТОҒИЙ **طاغی** *a.* Туғён қилувчи, ҳаддан (чегарадан) ошувчи; исёнчи, қўзғолончи; саркаш.
- ТУВОҒ **تواغ** Туёқ.
- ТУВУРЛУҒ **توورلۇغ** Утовнинг туйнугига ёпиладиган кигиз.
- ТУГАН **توكان** Доғ, белги; Туган куйдурмак, -ўртамак — Доғ босмоқ, темирни қизитиб, тамға қилиб босмоқ; Туган қўпмоқ — Баданга доғ солингандек яра тошмоқ.
- ТУГАНМАК **توكانماک** Тамомланмоқ, тугамоқ, битмоқ.
- ТУГУНГИНА **توگونگنه** Тугунча, кичкина тугун.
- ТУГУШМАҚ **توگوشماک** Боғлашмоқ, тугун қилишмоқ. Сўз риштасин тугушмак — Сўзни бир ерга қўймоқ, бир қарорга келишмоқ, гап бириктиришмоқ.
- ТУД **تود** Тут дарахти ва меваси.
- ТУЖЖОР **تجار** *a.* [бирл. тожир **تاجر**] Савдогарлар, тижоратчи.
- ТУЗ **توز** I Ош тузи.
- ТУЗ **توز** II Тўғри, рост, келишган; Туз бўлмоқ — Тўғри бўлмоқ.
- ТУЗ **توز** III Текис ер, дала.
- ТУЗЛАНМАК **توزلانماک** Мувофиқлашмоқ, келишмоқ.
- ТУЗЛОҚ **توزلاق** Туз кони.
- ТУЗЛУК **توزلук** I Тўғрилиқ, ҳалоллик.
- ТУЗЛУҚ **توزلۇق** II Туз идиши.
- ТУЗМАК **توزماک** 1. Тузатмоқ, тўғриламақ; 2. Келиштирмақ; 3. Созламақ; тартибга солмоқ, тайёрламақ; Анжуман тузмак — Мажлис қурмоқ; Маош тузмак — Тирикчилик қилмоқ, ҳаёт кечирмоқ.
- ТУЗРАК **توزراک** 1. Тўғрироқ, ростроқ; 2. Текисроқ.
- ТУЗУҚЛУК **توزوکلук** Тўғрилиқ, дурустлик; бузилмаганлик, ободлик.
- ТУЙНОҚ, ТУЙНОҒ **تويناق، تويناغ** Туёқ маъносида (*қ. Тувор (تواغ)*).
- ТУЛ **طول** *a.* 1. Узун, бўй, узунлик; Тул бермак — Чўзмоқ, узайтмоқ; Тули амал — Беҳуда хаёл, беҳуда умид; *маж.* Дунёга ҳирс қўйиш; Тул топмоқ — Чўзилмоқ.

- узаймоқ; 2. Узун муддат; Тули ҳаёт — Умрининг узунлиги, узоқ яшаш; Тули даврон — Узоқ давр суриш.
- ТУЛОНИЙ *طولانی* *а.-ф.* Узунасига, узун томон, узунчоқ.
- ТУЛУЪ *طلوع* *а.* Чиқиш, кўриниш, болқиш (қуёш, ой); Тулуъ этмак — Қуёш ёки ойнинг чиқмоғи, кўринмоғи.
- ТУМАН *تمان* 1. Ун минг; 2. Туман (уезд, район).
- ТУМОР *طومار* *а.* 1. Буклаб ўралган нома, хат; 2. Дуо ёзилган қоғоз; Ҳижо тумори қ. Ҳижо.
- ТУМОҒА *توماغه، طوماغه* Янги ушланган қушни қўлга ўргатгунга қадар бошига кийдириб қўйиладиган қайиш тумоқ.
- ТУМТАРОҚ *طمطراق* *ф.* Тантана, дабдабали, шов-шувли, талаффузда жуда порлоқ кўринувчи.
- ТУМУШМОҚ *توموشماق* Тумсаймоқ, шумшаймоқ, бир четда ўксиган қиёфада ўтирмоқ.
- ТУН *تون* Кеча; Тун оқшом — Кечқурун; Тун пардаси — Тун қоронғулиғи; Тун мушки — Тун қоронғулиғи.
- ТУНБАҚ *تنبک* *ф.* Кичик дўмбира (ноғора), чиндовул.
- ТУНБОН *تنبان* *ф.* Иштон, лозим.
- ТУНГЛУҚ *تونکلوک* Туйнук.
- ТУНД *تند* *ф.* 1. Шиддатли, қаттиқ; 2. Аччиқ; ғазаб; ғазабли; 3. Асов, бош бермайдиган, саркаш, шўх; Тунд май—Кучли май, ўткир май; Тунд мизожлиқ—Ўжарлик, ўз гапида қаттиқ турувчилик, тезлик; Тунд сайл — Кучли сел, қаттиқ сел; Тунд сарсар — Қаттиқ совуқ шамол; Тунд ўлмоқ — Ғазабланмоқ, аччиқланмоқ, қизишмоқ; Тунду тез — Қаттиқ суръат билан: Ел ани олиб учурди *тунду тез.* (Л. Т.)
- ТУНДБОД *تندباد* *ф.* Қаттиқ шамол, бўрон, тўполон шамол.
- ТУНДЛИҒ *تندليغ* Тезлик, қўрслик.
- ТУНДХУ *تندخو* *ф.* 1. Бир гапли, ўз гапида қаттиқ турувчи, ўжар; 2. Нозиктабиат.
- ТУНҚОТОР *تونقاتار* Подшоҳ турган жойининг тун қоровули; тунгя қоровул.
- ТУР, ТУРИ СИНО *طورسينا، طور* Тур тоғи (Арабистонда).
- ТУРБАТ, ТУРБА *تربته، تربت* *а.* 1. Тупроқ; ер; 2. *маж.* Қабр; 3. Улуғ зотларнинг қабрлари устига қурилган бино, мақбара, мавзолей (аксар зиёратгоҳ бўлади).

ТУРК **ترک** 1. Турк; 2. *маж.* Шўх гўзал, ўйноқи севгили;
Турки анжум — Қуёш; Туркича хат — «Таълиқ»,
«насах» хатларидан бошқа яна бир хил ёзув шакли;
Турки хито — Турки хўтан, Турки чин — *маж.* 1. Гў-
зал; 2. Қуёш; Турки фалак — *маж.* Миррих (Марс)
планетаси; Турки ҳижоз — Чолғуда бир куй номи.

ТУРКИГУЙ **تورکى گوی** Туркча ёзувчи, турк тилида айтувчи
(шеърни, ашулани).

ТУРҚОНА **تورکانه** Туркларча, туркларникидек, туркий, сод-
да; Туркона аёғ — Турклар одатича ичиладиган май,
туркиёна май ичиш; Туркона соз — Туркича соз (чол-
ғу), туркича куйлаш.

ТУРҚТОЗ **تورک تاز** *ф.* От қўйиб, тўсатдан босиб келиб, то-
лон қилиш ва толон қилувчи; Турктоз айламак — 1)
Толон қилмоқ, ғорат қилмоқ, таламоқ; 2) *маж.* Ҳу-
жум қилмоқ, дўқ урмоқ:

Нозанин чун келди айлаб *турктоз*,
Айлабон ул хастаға зоҳир ниёз. (*Л. Т.*)

ТУРҚТОЗЛИҒ **تورک تازليغ** От чопишлик, толончилик.

ТУРНАЧИ **تورناچى** Қаторловчи, сафловчи (қўшинни).

ТУРОБ **توراب** *а.* Тупроқ, ер; Аҳли туроб — *маж.* Ўлган,
вафот этган кишилар.

ТУРРА **طره** *а.* Кокил, ўрилган соч, сочнинг жингалак-
лангани; Турраи пурхам — Жингалак кокил, зулф.

ТУРРАҲОТ **ترهات** *а.* [*бирл.* турҳа **ترهه**] Бузуқ сўзлар,
беҳуда сўзлар.

ТУРУНЖ **ترنج** *а.-ф.* Лимон.

ТУРУР, ДУРУР **دورور, تورور** «дир», «дур» қўшимчасини
ифодалайдиган (кесим белгиси).

ТУРФА **طرفه** *а.* Янги; янгиллик; қизиқ, кишини ажаб-
лаштирадиган, ажойиб, кам учрайдиган.

ТУРФАРОҚ **طرفه راق** Ажаброқ, қизиқроқ.

ТУРФАТУЛ-АЙН **طرفة العين** *а.* Кўз очиб юмгунча.

ТУРШРУҒИ **تورشروي** *ф.* Бадбуруш, қовоғи солиқ.

ТУРҒУ **تورغو** Ҳукмнома ва ёрлиқ каби ҳужжатлар яҳши
ва узоқ сақлансин учун уларнинг орқасига ёпишти-
риладиган дока, бўз (одатда бол мўми эмдирилган
бўлади).

ТУТМОЧ **توتماچ، تماچ** Хамир оши, угра оши.

ТУТМОҚ **توتماق** 1. Ушламоқ; 2. Бермоқ, тақдим этмоқ, Узатмоқ; 3. Эгалламоқ, қопламоқ, босиб кетмоқ; 4. Ҳисобламоқ; фараз этмоқ; 5. Қўлламоқ; қўлланмоқ; Авж тутмоқ — Кўтарилмоқ, баландлашмоқ; **Висоқ тутмоқ** — Жойлашмоқ, ўрнашмоқ; **Ер тутмоқ** — Урнашмоқ, ўрин олмоқ; **Ед тутмоқ** — Эсда (хотирда) сақламоқ; **Йўл тутмоқ** — Тўсмоқ; **Йўлни тутмоқ** — Йўлга тушмоқ, йўлланмоқ; **Ором тутмоқ** — Ором олмоқ, жим турмоқ; **Отини тутмоқ** — Номини оғизга олмоқ, атамоқ; тилга олмоқ; **Ранж тутмоқ** — Касал бўлмоқ; **Хабар тутмоқ** — Хабар топмоқ, бирор кимса ҳақида дарак топмоқ; **Хуш тутмоқ** — Шод қилмоқ, шодликда ўтказмоқ; **Этак тутмоқ** — *маж.* 1) Берилмоқ; 2) Устод, пир ва эшонга эътиқод қилиб, унинг тарбиясига кирмоқ; **Ўрнини тутмоқ** — Ўрин босмоқ, кимсанинг ўрнини босмоқ; **Урун тутмоқ** — Жойлашмоқ; ўрнашмоқ; **Қадамини собит тутмоқ** — Аҳдда маҳкам турмоқ, барқарор бўлмоқ.

ТУТРУҚ **توتروق** 1. Тутонтириқ; 2. Сабот, ишонч.

ТУТУҚ **توتوق** 1. Парда, тўсиқ; 2. Ғов.

ТУТҚУН **توتقون** Асир, банди.

ТУФАЙЛ **طفيل** *а.* 1. Ўзи чақирилмаган бўлса ҳам, чақирилган кишилар қаторида, уларга эргашиб, тўймаъракаларга борувчи; 2. Сабаб, баҳона, восита.

ТУФУЛИЙЯТ **طفوليت** *а.* Ёшлик; ёшлик пайти:

Едима мундоқ келур бу можаро-
Ким, *туфулият* чоғи мактаб аро. (Л. Т.)

ТУХМ **تخم** *ф.* Уруғ, тухум.

ТУХМА **تخمه** *ф.* Насл, авлод, уруғ.

ТУХМИЕНА **تخمينه** *ф.* Доривор ўсимликлардан бирининг уруғи.

ТУШҚУРМАҚ **توشكورماق** Чучкурмоқ, атса (акса) урмоқ.

ТУШМАҚ **توشماق** Воқиъ бўлмоқ, келмоқ; **Аччиғ тушмак** — Аччиқ бўлмоқ; **Маст тушмак** — Маст бўлмоқ; **Нодир тушмак** — Камёб бўлмоқ; **Писанда тушмак** — Маъқул бўлмоқ; **Шигуфт тушмак** — Ажиб (ҳайрон қолдирадиган) бўлмоқ; **Эгри тушмак** — Нотўғри ўринлашмоқ.

ТУШУК **توشوك** Тешик, кавак, ёриқ; чуқур.

ТУЮР **طيور** *а.* [бирл. Тайр **طير**] Қушлар:

Қим бу гулшан ичра чун қилди зуҳур,
Гўё ондин нутқ ўрганди туюр. (Л. Т.)

ТУЮҚ, ТУЮФ **تويوق، تويوغ** қ. Тажнис **تجنيس**

ТУҶҶОН **توقغان** Туғишган (ака-ука, опа-сингил).

ТУҶДОРИ **توغدارى** Туғадоқ (тувадоғ) номли йирик қуш
(бу қушни овчилар илвасин қаторида овлайдилар).

ТУҶЕН **طغيان** *а.* Тошиш; ҳаддан ошиш, қулоқ сол-
маслик; қўзғалиш.

ТУҶМОЧ **توغماچ** Туркий уруғлардан бирининг номи.

Ўзбак, мўғул ўлғой анинг оллида мусулмон,
Билмон ани қалмоқмудур, йўқ эса туғмоч. (Н. Ш.)

ТУҶМОҚ **توغماق** 1. Туғилмоқ (онадан туғилмоқ); 2. Чиқ-
моқ, кўринмоқ, тулуъ этмоқ (қуёш ва ой ҳақида).

ТУҶРО **طغرا** *а.* 1. Герб, давлат нишонаси, подшоҳнинг
ёрлиқ, фармон ва қарорлари ёзилган қоғознинг тепа-
сига туширилган махсус безакли белги; 2. Мактуб-
ларнинг тепасига ёзиладиган махсус сўз; 3. Китоблар-
нинг бошига туширилган чизиқли расм; Хужаста туғ-
ро — Муборак (қутлуғ) туғро.

ТУҶУРМОҚ **توغورماق** Туғмоқ (бола туғмоқ).

ТУҶАФ **تحف** *а.* [бирл. Туҳфа **تحفه**] Туҳфалар, сов-
галар, тортқилар.

ТУҶФА **تحفه** *а.* [кўпл. туҳаф **تحف**] Совға, тортиқ;
Туҳфа чекмак — Совға (тортиқ) қилмоқ, тортиқ тақ-
дим этмоқ.

ТУ-БАРТУ **توبرتو** *ф.* Қатма-қат, уст-устига, устма-уст.

ТУБАТУ **توبتو** *ф.,-қ.* Тў-бартў **توبرتو**

ТУБИИ, ТУБО **طوبى** *а.* 1. Диний эътиқодда жаннат да-
рахти деб фараз этилган гўзал дарахт; 2. *маж.* Ке-
лишган қомат.

ТУБРА **توبره** Тўрва.

ТУБУЛҶА **توبولغا** қ. Довулға **داولغا**

ТУЗ **توز** Чанг, ғубор.

ТҮЗМАҚ **توزماق** Чидамоқ, бардош бермоқ, тоқат қилмоқ.
ТУКА **توكا** Қабр, гўр; Тўка тоши — Қабр тоши (ўлган кишининг қабри устига унинг кимлиги ёзиб қўйилган тош).
ТҮКУЗ **توكوز** Тўкис, тўла, мукаммал.
ТҮЛОН **تولان** Беш яшар от.
ТҮЛУ **تولو** Тўла, камчиликсиз, бутун.
ТҮЛҒАМОҚ **تولغاماق** Қайирмоқ, бурамоқ, эшмоқ; товламоқ; **Бош тўлғамоқ, бўюн тўлғамоқ** — Бўйин товламоқ, таклифни рад этмоқ, бош тортмоқ.
ТҮЛҒОНДУРМОҚ **تولغاندورماق** Айлантирмоқ, чайқалтирмоқ, тўлқинлатмоқ:

Чун қуюнни дашт аро айландуруб,
 Сувда игримни доғи тўлғондуруб. (Л. Т.)

ТҮЛҒАШМОҚ **تولغاشماق** Уралишмоқ, буралишмоқ; эшилмоқ.
ТУЪМА **طعمه** а. Озиқ, таом, луқма, бир ошам овқат; ем.
ТҮНГ **تونگ** Қаттиқ совуқ.
ТҮНГУЛМОҚ **تونگولماق** Қайтмоқ, безмоқ, умид узмоқ.
ТҮНЛУҚ **تونلوق** Тўнли, тўн кийган.
ТУПА **توپه، توبه** Тепа, баландлик ер.
ТҮР **تور** I Қуш ва балиқ илинтириладиган тўр.
ТҮР **تور** II Қуш қўнадиган ёғоч, чакас.
ТҮР **تور** III Юқори, юқори ўрин (*мас.* уйнинг тўри).
ТҮРА **توره** I Қоида, қонун, интизом, одат.
ТҮРА **توره** II Одам бўйи баравар қилиб ясалган қалқон (буни урушда олдинга тўсиқ қилиб қўйилади ва орқасида жангчи туради).
ТҮРА **توره** III Хонзода, подшоҳзода; Тўра ойини — Тўра одати, тўра белгилаган қоида.
ТҮРМА **تورما** Ингичка жундан тўқилган тўнлик; Тўрма тўн — Тўрмадан тикилган тўн, чопон.
ТҮРМАҚ, ТҮРМАҚ **تورماق** Йиғмоқ, ўрамоқ; ёпмоқ.
ТҮРТ ЗИДД ёки **ТҮРТ УНСУР** **تورتضد، تورتعنصر** Ут, сув, ҳаво ва тупроқ («аносири арбаа» **اناسراربعه**):

Сунъидин кўргилки мундоқ *тўрт зид*
Бўлуб инсон хилқатида муттаҳид. (Л. Т.)
Тўрт унсур, етти кўк олти жиҳот,
Нодиру олий асоси коинот. (Л. Т.)

ТҮРТАР **تورتار** Тўрттадан; Тўртар минг — Тўрт мингтадан.

ТҮРҚА **تورقه** Катон номли матадан тикилган қийматбаҳо кийим [қ. катон **كتان**].

ТҮС **توس** Қайин оғочи, қайин оғочининг пўсти.

ТҮСТАҒОН **توستاغان** Қимиз қуйиб ичиладиган ёғоч коса, оёқ.

ТҮСҚОЛ **توسقال** Тўсқовул; тўсиб, тутиб турувчи; мададгор.

ТҮТАГИЙ **طوطكى** ф. Сабза, зангор; Тўтагий ранг — Сабза ранг, зангори, тўтиёйи ранг.

ТҮТИЕ **توتيا، طوتيا** ф. Мис зангидан пайдо бўлган кристалл (илгариги вақтларда кўз оғриғига қарши ва кўзни равшан қилиш учун ишлатилган).

ТҮҒФОН **طوفان** а. 1. Кучли сув тошқини; 2. маж. Зўр ғавғо, тўполон; Бало тўфони — Зўр ва даҳшатли офат.

ТҮШ, ТУШ **توش** Томон, тараф; рўпара; Туш-тушдин — Ҳар тарафдан; Тўшлуқ-тўши — Ҳар киши ўзича, ҳар ким ўз олдига.

ТУША **توشه** ф. Озиқ-овқат; йўл озиғи.

ТУШЛАНМАК **توشلانماک** Рўпара келмоқ, дуч келмоқ.

ТУҚУШМОҚ **توقوشماق** Тўқнашмоқ, дуч келмоқ; тегмоқ, тўқинмоқ.

У — ع

УБАҲАТ **ابهت** а. 1. Улуғлик, азамат; 2. Шон-шараф; 3. Зийнат.

УББОД **عباد** а. [бирл. Обид **عابد**] Обидлар, ибодат қилувчилар, диндорлар.

УБУВВАТ **ابوت** а. Оталик, ота бўлишлик.

УБУДИЙЯТ **عبوديت** а. Бандалик, қуллик; Ойини убудийят — Бандалик расми, қуллик равиши.

УБУР عبور *a.* Утиш, юриб ўтиш; Убур айламак — Ўтмоқ, кечмоқ, эсмоқ: Чигил бирла яғмони айлаб убура (С. И.).

УВЛАМОҚ اولاماق Уқаламоқ, ишқаламоқ, уваламоқ.

УД عود *a.* 1. Оловга солганда хуш ис берадиган ёғоч; 2. Бир турли чолғу асбоби.

УДВОН عدوان *a.* 1. Душманлик, хусумат, ёвлик; 2. Зулм, ҳақсизлик.

УДИЙ عودى *a.* Уд (عود) олатини чолувчи созанда.

УДСУЗ عودسوز *a.-ф.* Уд ёғочини ўтга солиб тутатувчи киши.

УДУЛ عدول *a.* Йўлдан чиқиш, қайтиш, чекиниш.

УЕҚМОҚ اوياقماق 1. Ботмоқ (*мас.* ой); 2. Бедор бўлмақ, уйғонмоқ.

УЕҚТУРМОҚ اوياق تورماق Кўймоқ, ботирмоқ (ой, қуёш ва юлдузлар ҳақида).

УЕҒЛИҒ اوياغلىغ Уйғоқлик, ҳушёрлик, ухламаганлик.

УЖБ عجب *a.* Манманлик, худбинлик, шуҳратпарастлик, ғурурлик; риёкорлик.

УЗ اوز Юз (100).

УЗВ عضو *a.* [кўпл. аъзо اعضا] Аъзо, гавда бўлақларидан бири (қўл, оёқ каби).

УЗГУН اوزگون Тўлқин, тошқин:

Дард кўрким, истаса келмак ғамим сўрмоққа ёр,
Рози эрмонким, сиришким сайлининг бор узғуни.

(Н. Ш.)

УЗЛАТ عزلت *a.* Бир тарафга чекиниш, кишилардан четлашиш; Узлат этмак — Чекинмоқ, ёлғизликни ихтиёр қилмоқ; Узлат ҳарами — Четлашиш жойи, чекиниш жойи.

УЗЛАТГИР عزلت كير *a.-ф.* Кишилардан чекинган, четлашган.

УЗЛАТГУЗИН عزلت كزين *a.-ф.* Кишилардан четлашиб, ёлғизликда яшашни ихтиёр қилувчи одам.

УЗОР عذار *a.* Юз, бет; чакка; Узор очмоқ — Чирой очмоқ.

УЗР } **عذر** а. 1. Кечирим; 2. Баҳона, сабаб; 3. Қамчилик; **Узр қўлмоқ** — Узр сўрамоқ; **Узр қилмоқ** — узр айтмоқ; **Узри мофот** — Ўтган ишга ачиниш.

Гарчи кўп хуноби ҳасрат юттилар,
Узри мофот ўзлариға туттилар. (Л. Т.)

УЗРХОҲЛИҒ **عذرخواهليغ** Узр сўраш, кечирим, афв тилаш.
УЗУК **اوزوك** I 1. Узук; 2. Мўҳр (кўзи ўрнига мўҳр ўйилган узук).

УЗУК **اوزوك** II Қора уй (ўтов)нинг устига ёпилган кигиз.

УЗУК **اوزوك** III Узилган, узук; **Узук тор** [айн. узук ип] — Муносабатсиз (пойма-пой) сўз.

УЙ **اوى** I Уй, хона; **Уй қизи** — Хизматкор қиз; **Кўз уйи** — Кўз ичи.

УЙ **اوى** II Ҳўкиз.

УЙЛУҚ **اوىلوك** 1. Хотинли, оилали; 2. Оила.

УЙРУЛМАҚ **اويرولماк** 1. Айланмоқ, ўгирилмоқ; 2. Машғул бўлмоқ, қайғирмоқ.

УЙҚУЛАТМОҚ **اويقولتماق** Ухлатмоқ.

УЙҒОНМАҒУР **اويغانماغور** Уйғонмайдиган; **Уйғонмағур бахт** — Қорабахт, бахтсизлик.

УҚУ **اوکو** Укки; бойўғли.

УҚУС **عكوس** а. [бирл. акс **عكس**] Акслар.

УЛАМО **علما** а. [бирл. олим **عالم**] Олимлар, билимдонлар.

УЛАНМОҚ **اولانماق** Уланмоқ, туташмоқ; йўлиқмоқ.

УЛАРЧОҒ **اولارچاغ** Эгарга тегишли асбоблардан бириси.

УЛАШИЛМАҚ **اولاشيلماк** Бўлиб берилмоқ [у юмшоқ, тилолди унли].

УЛАШМАҚ **اولاشماк** Улашмоқ, бўлиб (тақсимлаб) бермоқ [у юмшоқ, тилолди унли].

УЛАШМОҚ **اولاشماق** Етмоқ, туташмоқ, бир-бирига уланмоқ (у қалин, тилорқа унли).

УЛВИЙ **علوى** а. 1. Юқори, юксак, олий, баланд; 2. Осмонга ва ё руҳониятга тегишли; **Улвий хиром** — Юқори юрувчи, ўзини ерга урмовчи.

- УЛЕ **علي** *a.* Энг олий, энг юксак, аъло; Маҳди улё — Подшоҳнинг катта хотинига берилган унвон.
- УЛО, АЛО **علا** *a.* Баландлик, юксаклик; юқори/даража, шараф-шон.
- УЛОБА **اولابه** Иссиқ овқатнинг бир тури.
- УЛОҚМОҚ **اولاقماق** Адашмоқ; ҳайрон бўлмоқ, адашиб-улоқиб кетмоқ.
- УЛОҒ **اولاغ** Улов (аравага, қўшга қўшиладиган ёки миниладиган от, туя, ҳўкиз каби ҳайвонлар).
- УЛТОНГ **اولتاتك** Чарм, этик чарми, ултон.
- УЛУВ **علو** *a.* [улувв] Олий, юқори, баланд; юқорилик, баландлик; буюклик; Улувви ҳиммат — Олий ҳиммат, баланд ҳиммат; Улувви шон — Олий шон, олий мартабали, баланд даражали.
- УЛУЛ-АЗМ **اولوالعزم** *a.* Сабот, матонат ва ғайрат эгалари.
- УЛУМ **علوم** *a.* [бирл. илм **علم**] Илмлар.
- УЛУС **اولوس** Эл, халқ.
- УЛУФА **علوفه** *a.* Асқар ва амалдорларга белгилаб қўйилган маош ва озиқ-овқат (асли ҳайвон еми, озиғи).
- УЛУҲИЙЯТ **الوهيت** *a.* Худолик, илоҳлик, тангрилик.
- УЛЧА **اولچه** Қадар, шунча, борича.
- УЛҒОНМОҚ **اولغانماق** Улғаймоқ.
- УМ **ام** *a.* [умм] Она; Уммул-хабоис *маж.* Май, шароб [айн. ёмонликлар онаси, бошчиси]; Уммул-қуро Макка шаҳри.
- УМАРО **امرا** *a.* [бирл. амир **امير**] Амирлар.
- УМДА **عمده** *a.* Таяниладиган нарса, энг муҳим асос, дастак.
- УМЕ **عميا** *a.* Кўрлик; Алал-умё — Кўр-кўрона.
- УММАТ **امت** *a.* 1. Бир тилда сўзлашувчи инсонлар мажмуи; 2. Бир пайғамбарга тобиъ кишилар.
- УММАҲОТ **امهات** *a.* [бирл. ум **ام**] Оналар.
- УММИЙ **امى** *a.* Уқиш-ёзишни билмаган, саводсиз.
- УММОЛ **عمال** *a.* Халққа солиқ солувчи, ундирувчи амалдор;
Уммол қаламидин рўзгори қаро бўлғонларнинг беқарорлиғи. (В.)

УМОЧ **اوماج** Умоч (қаттиқ хамирни сувга увалаб пиширилган суюқ овқат).

УМР **عمر** *a.* 1. Яшаш, ҳаёт; Умр сурмак — Яшамоқ, ҳаёт кечирмоқ; 2. Яшаш муддати, ҳаёт, муддати ҳаёт.

УМРҚОҲ **عمرگاه** *a.-ф.* Жон чиқар, жон азоби, жонни қойитувчи.

УМРФАРСО **عمر فرسا** Жон азоби, умр эгови.

УМУНМАҚ **اومونماک** Тамаъ этмоқ, умид қилмоқ, кутмоқ.

УМУР **امور** (*бирл. амр امر*). Ишлар, воқеалар.

УМҚ **عمق** *a.* Чуқурлик, туб.

УН **اون** (у юмшоқ товуш). Садо, оҳанг; Ун тортмоқ — садо, оҳанг чиқармоқ; *маж.* йиғламоқ:

Савти ноқусу навои арғанун,
Шайх дини мотамиға тортиб ун. (*Л. Т.*)

УНВОН **عنوان** *a.* Сарлавҳа (мақола, китоб, фасл, боб ва мактубнинг исми, сарлавҳаси).

УНДУР **اوندور** Юксак, баланд; Ундур этмак — Юксалтмоқ, баландлатмоқ.

УНДУРРАҚ **اوندورрак** Баландроқ.

УННОБ **عناб** *a.* Чилонжийда; Унноб ранг — Шу тусдаги ранг.

УНС **انس** *a.* Яқинлик, улфатлик, чин дўстлик; Унс ўлмоқ, тутмоқ — Улфат бўлмоқ, дўст бўлмоқ.

УНСУР **عنصر** *a.* [*кўпл. аносир عناصر*] Элемент, асос, моддаий аслия.

УНСУРИЁТ **عنصريات** *a.* Унсурлар: ўт, сув, ҳуuproқ, ҳаво.

УНТУЖ **اوتوج** Қарз.

УНУТ **اونوت** Унут қилмоқ — Унутмоқ, эсдан чиқармоқ; Бир йўли ул равзани қилма унут. (*Л. Т.*)

УНФ **عنф** *a.* 1. Қўполлик, дағаллик; 2. Жабр, зулм.

УРАФО **عرفا** *a.* [*бирл. ориф عارف*] 1. Билувчи, танувчи; 2. Сўфийликда — етик, оша етишган: Султони уламо ва бурҳони урафо эрди. (*Н. М.*)

УРҚМАҚ **اورکماک** Хуркмоқ.

УРКУДАМАҚ **اورکوداماқ** Мудрамоқ.

Уркудаб оти йўлдан чиққан эмиш,
Бир-икки қул била озиққан эмиш. (С. С.)

УРҚУМАК *اورکوماک* қ. Уркмак *اورکماک*

УРМАҚ *اورماک* [у юмшоқ, тилолди унли] Хурмак, улу-моқ.

УРУЖ *عروج* а. Юксалиш, юқори кўтарилиш, кўкка кўтарилиш; Уруж айламак — Кўтарилмоқ, чиқмоқ (пастдан); Уруж туни — Юқори кўтарилиш кечаси (меърож).

УРУҒ-ҚАЕШ *اوروغ قياش* Уруғ-аймоқ, қариндош-уруғ.

УРҒУШТАҚ *اورغوشتاқ* Бир турли рақс ва қўшиқ: Андин кечалар атроқ зуафоси иши *урғуштақ* ва атфоллар вариши оқсўнгак. (М. Қ.)

Урғуштақ тепмак— Ер тепиниб ўйнамоқ, ашула ай-тиб ўйинга тушмоқ:

Хуш улки, базмда айлар *тепарда урғуштақ*,
Шаҳ анда танбура чолиб, Навоий деса қўшуқ. (Б. В.)

УСВАТ *اسوة* а. Етакчи, олдинда турувчи, пешво.

УСЛУБ *اسلوب* а. [қўпл. асолиб *اساليب*] 1. Тартиб, тартиб-усул; 2. Усул, йўсин, тарз, равиш, стиль, сис-тема: Ва бу лафз ҳам аслан туркий *услубдур*. (М. Л.);

УСР *عسر* а. Оғир аҳвол, мушкуллик, қийинчилик:

Солғонингдин бўйунга тасбиҳи юср,
Тилга онинг васфида юзланди *уср*. (Л. Т.)

УСРУ *اسرو* [у юмшоқ, тилолди унли] — Кўп, жуда, гоятда (аслида: *асру*).

УСРУК *اسروک* Маст.

УСРУҚЛУК *اسروک لوک* Мастлик, беҳушлик:

Бўлуб суҳбат олурда гоҳ ранжур,
Бўлуб гаҳ айни *усруклукда* махмур. (Ф. Ш.)

УСРУМАК *اسروماک* Маст бўлмоқ.

УСТУВОР *استوار* ф. Чидамли, маҳкам, тўғри, кучли, ўткир:

Ушбу гулшан ичра солдим маствор
Нағманинг оҳангги андоқ *устувор*. (Л. Т.)

Устувор этмак — Маҳкамламоқ:
Нетиб, кўнгли куши чиқғай Навоийнинг сочингдинким-
Ки, сен ул тўрға бўйнини ҳам аёғин *устувор эттинг*.
(Ф. К.)

**Устувор бўлмоқ, ўлмоқ — Маҳкам турмоқ, чидам-
ли бўлмоқ:**

Ҳавас ишқ айлаган озода кечгил бу хаёлингдин-
Ки, чиқмас бу тикан кўнглунгда ногаҳ *устувор ўлғоч*.
(Ф. С.)

УСТУРЛОБ, СУТУРЛОБ *سطرلاب، استرلاب، اصطرلاب* Қуёш
ва юлдузларнинг юксаклигини ўлчайдиган асбоб
(русча: астролябия):

Сипеҳр авроқидин асбоби онинг,
Қуёш журмидин *устурлоби* онинг. (Ф. Ш.)

УСТХОН *استخوان* ф. Сўнгак, суяк.

УСУЛ *اصول* а. [бирл. асл *اصل*] Асллар, ҳар бир илм-
нинг асоси ва туб қоидалари; Аҳли усул—Диний илм-
лар асосини текширувчи олимлар.

УТ *اوت* [у — юмшоқ, тилолди унли] ўтмак феълининг
ўзаги.

УТ *اوت* [у — тилорқа, йўғон унли] утмоқ (ютмоқ) феъ-
лининг ўзаги.

УТОРИД, АТОРИД *عطارد* а. Меркурий сайёра (плане-
та)си [бу сайёрани эски адабиётда афсонага суяниб,
фалак котиби, ёзувчи ва шоирларнинг ҳомийси деб
юритилади).

УТМАҚ [У юмшоқ, тилолди унлиси] *اوتماق* — Қаллани
ўтга тутиб, жунини куйдирмоқ: Ва *утки*, боридин
ариқ ҳаракатдур, каллани ўтқа тутуб, тукини аритур
маънидадур. (М. Л.)

УТМОҚ *اوتماق* Ютмоқ (қиморда).

УТҚУЗМОҚ *اوتقوزماق* Ютқизмоқ, бой бермоқ.

УФУН *عفن* а. Сассиқ, ёмон ҳид, ёқимсиз, бадбўй ҳидли.

УФУНАТ *عفونت* а. Чириш орқасида ёмон ҳид пайдо
қилиш, сассиқлик, бадбўйлик.

УФУНАТЛИҚ **عفونتلىق** Емон ҳидлик, сассиқлик, бадбўйлик.

УХУВВАТ **اخوت** а. Биродарлик, қардошлик, ака-укалик.

УЧА **اوچا** 1. Орқа:

Савсани бўркунг ёпор гежгангни, эй миръоти ҳусн,
Кўзгу янглиғким, *учосин* қилди оҳанггар бинафш.

(Ф. К.)

2. Биқин, гўшти:

Не дий улча ул хон қиёси эди-

Ки, тўққуз минг отнинг *учоси* эди. (С. И.)

УЧМОҚ **اوچماق** I Жаннат.

УЧМОҚ **اوچماق** II 1. Учмоқ (юқорига); 2. маж. ҳаволанмоқ, кибрланмоқ, ғурурланмоқ.

УЧРУ [у юмшоқ, тилолди унли] **اوچرو** Вақт, пайт: То мажлис тарқади, ҳамул *учруда* подшоҳ Марв қишлоғига озим эрдилар. (Х. М.)

УЧУЗ **اوچуз** Арзон: Англамай қадрини колонинг чу олмишмен *учуз*. (Ф. К.)

УЧУР **اوچур** қ: Учру **اوچرو**

УЧҚУ **اوچқу** Учиб кетарлик, учар:

Бўйу жисмин диёлмон қучқу янглиғ,

Паридек чувлуқдин *учқу* янглиғ. (Ф. Ш.)

УШАРМАК **اوشارماک** [у юмшоқ, тилолди унли]. Олдинга сурмоқ.

УШМУНДИН **اوشموندين** Ушбудан, шундан.

УШМУНДОҚ **اوشمونداق** Мана шундай.

УШМУНЧА **اوشمونچه** Шунчалик, шу қадар.

УШОНМОҚ **اوشانماق** Ўзини сезмаслик даражада ҳаракатсиз ётмоқ, ҳушсизланмоқ.

УШОҚ **اوشاق** 1. Майда; 2. Ёш бола.

УШОҚ ОШ **اوشاق آش** Угра ош, туппа.

УШР **اوشر** а. Ўндан бир; Ушри ашир — Ўндан бирнинг ўндан бири (юздан бир).

УШТУЛУМ **اوشتلم** 1. Жавр, жафо, зулм; 2. Ғавғо, тўполон;

Уштулум айламак, -қилмоқ — Жавр қилмоқ, зулм қилмоқ:

Шукр қилиб, айламасанг *уштулум*,
Дебдур ўзиким, лаазиданнакум. (Ҳ. А.)

УШТУРАК *اشترک* *ф.* (*у* тилолди, юмшоқ унли). Тўлқин,
мавж; Уштурак урмоқ — Тўлқинланмоқ:

Туз кўрунур нур чу турғон суда
Эгри бўлур *уштурак урғон* суда. (Ҳ. А.)

УШТУРНОМА *اشترنامه* *ф.* Шайхи Фаридиддин Атторнинг
асари:

Чунки, «Уштурнома» айлаб ошкор,
Нуктаси бухтиларин айлаб қатор. (Л. Т.)

УШШОҚ *عشاق* *а.* [*бирл. ошиқ* *عاشق*] Ошиқлар, се-
вувчилар.

УЮБ *عيوب* *а.* [*бирл. айб* *عييب*] Айблар, нуқсонлар,
камчиликлар.

УЮМОҚ *اويوماق* Ухламоқ.

УЮН *عيون* *а.* [*бирл. айн* *عين*] 1. Қўзлар; 2. Булоқлар.

УЮРМАҚ *اويورماк* 1. Айлантирмоқ, ағдармоқ; 2. Варақ-
ламоқ.

УЮРУЛМАҚ *اويورولماк* Тақалмоқ, тиралмоқ, қадалмоқ;
асосланмоқ; гир-гир айланмоқ (уйрумланмоқ).

УЮТМОҚ *اويوتماق* Ухлатмоқ.

УҚАЛО *عقلا* *а.* [*бирл. оқил* *عاقل*] Ақллилар, ақл эга-
лари, оқил кишилар.

УҚДА *عقده* *а.* 1. Тугун, банд; чигал; 2. Алоқа, боғла-
ниш; 3. *маж.* Қийинчилик.

УҚДАҚУШОЙ *عقدهكشاي* *а.-ф.* Тугун ечувчи, ҳал қилувчи.

УҚОБ *عقاب* *а.* Бургут:

Кирди бургут ўртаға яъни *уқоб*. (Л. Т.)

УҚОР *اوقار* Турна.

УҚУБАТ *عقوبت* *а.* 1. Жазо; 2. Азоб, қийинчилик.

УҚУЛ *عقول* *а.* [*бирл. ақл* *عقل*] Ақллар; Аҳли уқул—
Ақл эгалари, оқиллар.

УҒ *اوغ* Утовнинг устки ёғочлари.

УҒОН *اوغان* 1. Қудратли, кучли; 2. Худо.

УҲДА **عهده** *a.* 1. Мажбурият; 2. Масъулият, жавобгарлик; Ал-ухдату алар-ровий — Гап ёлгон бўлса, айб ривоятчида [бирор воқеа ҳикоя қилинганда тўғрилигига ўзида ишонч бўлмаса, сўз орасида шу жумла қистириб ўтилади].

Ф — ف

ФАБИҲО **فيها** *a.* [асли: фабиҳалмурод **فيهاالمراد**] Мақсадга мувофиқ, кўнгилдагидек, айни муддао.

ФАВОИИД **فوائد** *a.* [бирл. фойда **فايده**] Фойдалар, нафлар.

ФАВОКИҲ **فواكه** *a.* [бирл. фокиҳа **فاكهه**]; Мевалар; Фавокиҳлиғ боғ — Мевали боғ.

ФАВРАН **فورا** *a.* Тездан, дарҳол.

ФАВТ **فوت** *a.* 1. Қўлдан бериш, йўқолиш, йўқотиш; ўтиб кетиш; 2. Ўлим; Фавт бўлмоқ, -ўлмоқ — 1) йўқолмоқ; ўтиб кетмоқ (вақт); 2) ўлмоқ.

ФАВҚ **فوق** *a.* Уст, юқори; Фавқул-фалак — Фалак усти, фалакдан юқори; энг юксак; Фавқас-сурайё — Ҳулкардан юқори, энг юксак.

ФАЖР **فجر** *a.* Тонг ёришиш чоғи.

ФАЗАЪ **فزع** *a.* 1. Қўрқинч, даҳшат, ваҳм; 2. Қайғу натижасида юз берган сабр-тоқатсизлик.

ФАЗИҲАТ **فضيحت** *a.* [кўпл. фазойиҳ **فضايح**] 1. Расволик, разолат, шармандалик; уят; 2. Разилона, нораво ҳаракат.

ФАЗИҲАТАНГИЗ **فضيحتانگيز** *a.-ф.* Уялтирадиган, уят қўзғатадиган, шарманда қиладиган.

ФАЗИҲАТОСО **فضيحتآسا** *a.-ф.* Шармандаларча, разилона.

ФАЗЛ **فضل** *a.* 1. Ортиқлик, устунлик; етиклик; 2. Илм, фан, ҳунар; талант; Фазл аҳли — Билимдон, олим.

ФАЗЛА **فضله** *a.* [кўпл. фазалот **فضلات**] 1. Ортиқ, зиёда, ортиқча, кераксиз, қолдиқ; 2. Нажосат.

ФАЗЛИЁТ **فضليات** *a.* Фозиллик: Хуш муховара киши эрди, зоҳир улумин такмил қилиб эрди ва *фазлиёти* ҳам бор эрди. (М. Н.)

- ФАЗО **فضا** *а.* 1. Очиқ ер, майдон, кенглик; 2. Қоинотда самовий жисмлар орасидаги бұшлиқ.
- ФАЗОИИЛ **فضائل** [бирл. фазилат **فضيلت**]. Фазилатлар.
- ФАЗОИИХ **فضايح** *а.* [бирл. фазиҳат **فضيحت**]. Расволиклар [қ. фазиҳат **فضيحت**].
- ФАЙЕЗ **فياض** *а.* Энг кўп фaйз берувчи, лутф ва карам қилувчи; Файёзи вужуд [Файз бериб турувчи вужуд] *маж.* Худо, тангри:

Эй адамдин борчаға халлоқ жуд,
Бори жуд аҳлиға *файёзи вужуд.* (Л. Т.)

- ФАЙЗ **فيض** *а.* 1. Барака, мўллик; 2. Лутф-карам, инъом-эҳсон; 3. Қувонч, дил равшанлиги; баҳра.
- ФАЙЛАСУФВАШ **فيلسوف و شاعر** *а.-ф.* Файласуфга ўхшаган, файласуф табиатли: [Сайид Ғиёсиддин] шўхлуқдин *файласуфваш* ва улви насабдин тазвир ва бузург-манишликда беихтиёр тушубтур. (М. Н.)
- ФАЛАҚ **فلک** *а.* [кўпл. Афлок **افلاک**] 1. Осмон, кўк; 2. *маж.* Бахт, толиъ, тақдир. Фалак пили *маж.* Қуёш; Фалак турки — Миррих (Марс).
- ФАЛАҚЖОҲ **فلک جاه** *а.-ф.* Юксак мартабали.
- ФАЛАҚПАЙВАНД **فلک پيوند** *а.-ф.* Юксак.
- ФАЛАКИЙЁТ **فلکيات** *а.* Ҳайъат илми, астрономия.
- ФАЛАҚ I **فلق** *ф.* Эски диний мактабда болаларни жазолаш қуроли (ўртасига ҳалқасимон тасма ўтказилган ёғоч бўлиб, боланинг икки оёғини ҳалқага солиб бураб, ёғочни икки томондан кўтариб турилар, сўнгра муаллим боланинг оёқ қафтларига урарди).
- ФАЛАҚ II **فلق** *а.* Тонг ёруғлиғи:

Конининг ёқути шом ўлғон шафақ,
Субҳи анвар сори андоқким *фалақ.* (Л. Т.)

- ФАЛЛА **فله** Янги туққан ҳайвоннинг дастлабки сути, оғиз (увуз)га фойдаланиладиган сут.
- ФАЛОХУН **فلاخون** *ф.* Палақмон, тош солиб отадиган қурол.
- ФАЛОҲ **فلاح** *а.* Қутулиш, халос топиш, нажот; Фалоҳ топмоқ — Нажот топмоқ, қутулмоқ.
- ФАМ, ФАММ **فم** *а.* Оғиз.

ФАН فن *а.* [кўпл. Фунун فنون] 1. Билим, илм, фан; ҳунар; санъат; 2. Ҳийла; **Якфан** — Ихтисосли, тўлиқ эгаллаган (ўз ҳунарини), моҳир; **Аҳли фан, фан аҳли** — Билимдон, олим, ҳунар эгаси; **Пурфан** — Ҳийлакор, найрангбоз.

ФАНО فنا *а.* 1. Йўқ бўлиш; тугалиш; ўлиш; бақосизлик; 2. Ўзликни йўқотиб, бутун борлиқдан кечиб, илоҳиятга сингиш (тасаввуфда); **Дайри фано** — *маж.* Дунё (тасаввуф таъбирида).

ФАР فر *ф.* 1. Порлоқлик, ҳашамат, совлат, шукуҳ; безак; **Фарри шоҳий** — Шоҳлик совлати; **Фарри тож** — Тож беағи; 2. Қадр-қиймат, иззат.

ФАРАНГ, ФАРАНГИСТОН فرنگستان, فرنگ *ф.* Европа: Агар қутулса Рум, балки *Фарангча* турмоғой. (*М. Қ.*)

ФАРАС فراس *а.* [кўпл. афрос, фурус فروس, افراس] От, асп; **Фарас сурмак** — От қўймоқ, от билан юра бошламоқ:

Сайр учун шоҳи сураб чоғда фарас. (Л. Т.)

ФАРЪ فرع *а.* [кўпл. Фуруъ, фуруот فروعات, فروع] Шоҳча, шоҳобча, тормоқ.

ФАРД فرد *а.* [кўпл. афрод افراد]. 1. Якка, ёлғиз; 2. Ажралган:

*Фард эрур ошиқ тану жондин доғи,
Ақлу ҳушу куфру имондин доғи. (Л. Т.)*

ФАРЁДРАС فريادرس *ф.* Мадад беришга етиб келган, кўмак берувчи:

*Чиқмади бу қатла султондин нафас,
Мумтаҳинлар бўлдилар фарёдрас. (Л. Т.)*

ФАРЖОМ فرجام *ф.* 1. Сўнг, охир; 2. Оқибат; **Пок фаржом** — Натижаси, оқибати яхши:

*Тушти жони пок фаржомиға ишқ,
Кирди қондек етти андомиға ишқ. (Л. Т.)*

ФАРЗ فرض I *а.* Худонинг ижроси зарур бўлган худо буйруқлари, зарур, лозим.

ФАРЗ فرض II *а.* Тахмин, мўлжал, ҳисоблаш.
Фарз қилмоқ: ...деб ҳисобламоқ, мўлжалламоқ:

Гар валиким, халқдин акмалдур ул,
Вар наби қил фарзким, мурсалдур ул. (Л. Т.)

ФАРЗОНА **فرزانه** *ф.* Оқил, доно.

ФАРЗОНА ТАБЪ **فرزانه طبع** *ф.-а.* Донишманд:

Ким эрур сўз мушкилу бегона табъ,
Бўлгудек девона юз *фарзона табъ.* (Л. Т.)

ФАРЗОНАЛИҚ **فرزانه ليق** Оқиллик, донолик.

ФАРИД **فريد** *ф.* Якка-ягона, тенги йўқ:

Кашфи асрори ҳақойиқда *фарид.* (Л. Т.)

Фарида замон — Замонанинг ягона, энг доно кишиси.

ФАРИСА **فريسه** *ф.* 1. Пари, чиройли (табиблар тушунча-сида кўкйўталга дори бўладиган) ов қуши; 2. Овда қўлга киритилган ўлжа, ғанимат; 3. Тўн адипи, тўн астарига қийиқ қилиб тикилган тутиқ, паровиз:

Не қийиғ эркин ул ой тўнидаким, тиккан чоғи,
Меҳр анга зарришта еткурмиш, *фариса* осмон.

(Б. В.)

ФАРМО **فرما** *ф.* Сўз бирикмасида «буюрувчи» маъноси-да келади.

Кор фармо — Иш буюрувчи, ишга солувчи.

ФАРМОНБАР **فرمان بر** *ф.* Бўйсунувчи, итоат қилувчи, буюрилган ишни, ҳукм ва фармонни бажарувчи.

ФАРМОНБАРДОР **فرمان بردار** *ф.-қ.* Фармонбар **فرمان بر**

ФАРМОНДЕҲ **فرمان ده** *ф.* Фармон берувчи, ҳукмдор.

ФАРМОНПАЗИР **فرمان پذير** *ф.* Фармонни бажарувчи, бўйсунувчи.

ФАРОЗ **فراز** *ф.* 1. Юқори, баланд; 2. Яқин; 3. Очиш;

Фароз айламак — Очиқ.

ФАРОЙИЗ **فرايض** *а.* [қўлл. **фариза** **فريضة**] Рўза, намоз, ҳаж, закот каби мусулмон кишига бажарилиши қатъий бўлган беш мажбурийят.

ФАРОМУШ **فراموش** *ф.* Унутиллиш; **Фаромуш бўлмоқ** — Унутилмоқ.

ФАРОМУШХОНА **فراموش خانه** *ф.* маж. Гўр [айн. унути-лиш уйи].

ФАРОҒ, **ФАРОҒАТ** فراغت، فراغ *a.* 1. Тинчлик, хотиржамлик; 2. Роҳат, истироҳат; 3. Бўшаш; озодлик; **Моя фароғ** — Тинчлик асоси; **Фароғ истамак**, **фароғат истамак** — Роҳат истамоқ; **Фароғат топмоқ** — Бирор ишдан қутулиб тинчимоқ.

ФАРОҒАТСАНЖ فراغت سنج *a.-ф.* Тинч, хотиржам, роҳат қилувчи.

ФАРОҒАМ فراهم *ф.* Бириккан, тўпланган; **Фароғам қилмоқ** — Бириктирмоқ, тўпламоқ.

ФАРРАСТ فرست Бирор нарсани урганда ёки отганда унинг чиқарган овози.

ФАРРОН فران *ф.* Равон, сидирға, тез; **Фаррон ўқумоқ** — Тутилмай равон ўқимоқ.

ФАРРОШ فراش *a.* 1. Палос тўшовчи; 2. Югурдак, хизматчи; 3. Мозор, мадраса, мачит каби жойларни супуриб-сидириб турувчи киши; 4. Қурувчи.

ФАРРОШГАРЛИҚ فراش گركليك Қоровуллиқ, супурувчилик.

ФАРРУХ فرخ *ф.* 1. Гўзал, ҳусндор; 2. Очиқ юзли; ёқимли; шод; 3. Қутлуғ; бахтиёр; **Фаррух жамол** — Гўзал, чиройли юзли:

Деди сўзлар маҳваши *фаррух жамол* —
Ким, зарифин зоеъ этти инфийол. (*Л. Т.*)

Фаррух бўлмоқ — Бахтиёр бўлмоқ, шод бўлмоқ; қутлуғ бўлмоқ.

ФАРРУХОЙИН فرخ آيين *ф.* Яхшилик келтирувчи, бахтиёр қилувчи.

ФАРРУХФОЛ فرخ فال *ф.* Хуштолиъ, бахтиёр, келажаги (истиқболи) порлоқ.

ФАРРУ ШАВКАТЛИҒ فروشوكت ليغ Баҳайбат, салобатли, савлатли:

Ҳайф бу минқору чанголинг сенинг,
Фарру шавкатлиғ пару болинг сенинг. (*Л. Т.*)

ФАРСО, **ФАРСОЙ** فرسا، فرساي *ф.* Сўз бирикмасида «бузувчи, битирувчи, футурдан кетказувчи, тирновчи, ҳолсизлантирувчи, чарчатувчи, тўзғитувчи» маъноларида келади; **Қадам фарсой** — Чарчатувчи; **Чеҳра фарсой** — Юзга доғ солувчи.

ФАРСУДА **فرسوده** *ф.* 1. Тўзғиган, эскирган, титилган; 2. Ҳорғин, ҳолсизланган; эзилган; Фарсуда ҳол — Ҳориб-чарчаб қолган:

Бўлдилар йўл ранжидин *фарсуда ҳол.* (Л. Т.)

ФАРСУДАЛИҒ **فرسوده ليغ** 1. Тўзғиганлик, эскирганлик, титилганлик; 2. Ҳорғинлик, эзилганлик:

Зоеъ айлабтур мени олудалиғ,
Қўймас ул йўлға бу ғам *фарсудалиғ.* (Л. Т.)

ФАРТ **فرط** *а.* Ҳаддан ташқари бўлиш, ортиқлик, чексизлик; Фарти муҳаббат — Севги ортиқлиги, чексизлиги.

ФАРТУТ **فرتوت** *ф.* Жуда қариб, ишдан чиқиб қолган.
ФАРТУТЛУҒ **فرتوتلوغ** Қариб, ишдан чиқиб қолганлик.

ФАР-ФАР **فرفر** *ф.* Тез-тез, қайта-қайта.

ФАРХУНДА **فرخنده** *ф.* Қутлуғ, саодатли, бахтли, қувончли; Фархунда ахтар — Қутлуғ юлдуз (эски тушунчада), бахтли, толиъли; Фархунда зот — Бахтли киши; Фархунда маош — Турмуши қувончли; Фархунда бахт — Бахти келишган, бахти ёр бўлган.

ФАРХУНДАЛИҚ **فرخنده ليق** Қувончлик, бахтлилик.

ФАРХУНДА ПАЙ **فرخنده پي** *ф.* Қутлуғ қадам.

ФАРХУНДАРОЙ **فرخنده راي** *ф.-а.* Доно, оқил:

Деди Қумриким:— «Аё *фархундарой,*
Ғафлату гумроҳларға раҳнамой. (Л. Т.)

ФАРХУНДАФОЛ **فرخنده فان** *ф.а.* Бахтиёр, бахтли.

ФАРХУНДА ТОЛЕЪ **فرخنده طالع** *ф.-а. айн.* Фархундафол
فرخنده فال

ФАРХУНДАХУ **فرخنده خو** *ф.* Қутлуғ табиатли; хушфеъл:

Деди бир сойил:—«К-эй *фархундахў,*
Нафс золимдур менга, беҳад аду. (Л. Т.)

ФАРШ **فرش** *а.* 1. Тўшаш, ётқизиш; 2. Тўшама, тўшалган, ётқизилган нарса; Фарши ғабро — Тупроқ тўшамми, ер юзи.

- ФАРҚАД** **فرقد** *a.* 1. Шимолий Қутб яқинидаги икки ёруғ юлдузнинг бири [ҳар иккиси: **Фарқадон** **فرقدان**]; 2. Бошнинг қоқ тепаси.
- ФАРҲАНГ** **فرهنگ** *ф.* 1. Илм, ҳунар, билим; ақл; адаб; 2. Луғат, луғат китоби.
- ФАСС** **فصص** *a.* [кўпл. **фусус** **فصوص**] 1. Узук қошига ўт-қазилган қийматбаҳо тош; 2. Узук.
- ФАСД** **فصد** *a.* Томирдан қон олиш; **Фасд қилмоқ**—Томирдан қон олмоқ.
- ФАСИҲ** **فصيح** *a.* 1. Очиқ, равшан, равон; ёқимли; 2. Услубият қондасига мувофиқ сўзловчи, фасоҳат билан, чиройли сўзловчи [кўпл. **фусаҳо** **فصحا**].
- ФАСИҲ ГУФТОРЛИҒ** **فصيح گفتارليغ** Чиройли, ёқимли ва равшан сўзлашлик.
- ФАСЛ** **فصل** *a.* [кўпл. **Фусул** **فصول**] 1. Бўлим, боб (китобда); 2. Мавсум, сезон; **Фасли хазон** — Куз мавсуми; **Гул фасли** — Баҳор мавсуми.
- ФАСЛУЛ-ХИТОБ** **فصل الخطاب** *a.* 1. Нутқ ёки китобнинг асосий мазмуни; 2. Тасаввуфга оид китоб номи.

Соҳиби Қудсияву *Фаслул-хитоб*

Ул жамоатқа деди мундоғ жавоб. (*Л. Т.*)

- ФАСОД** **فساد** *a.* 1. Бузилишлик, бузуқлик; 2. Бузуқчилик; тартибсизлик.

ФАСОНА **فسانه** *ф.* 1. Ҳикоя, эртак, дoston; саргузашт:

Меҳр қилди *фасонасин* бунёд,

Бошига неким ўтти — айлади ёд. (*С. С.*)

2. Аслсиз, уйдирма; **Фасона айтмак,-демак**— Ҳикоя айтмоқ, саргузаштини сўзлаб бермоқ.

ФАСОНА ПАЙВАНД, ФАСОНА ПАРДОЗ **فسانه پيوند،**

فسانه پرداز *a.-ф.* Ҳикоя айтувчи, дostonчи.

ФАСОҲАТ **فصاحت** *a.* Сўзнинг очиқ, равшан, равон, ёқимли, қондага мувофиқ бўлиши, услубнинг чиройлилиги.

ФАСХ **فسخ** *a.* Бузиш, бекор қилиш (бирор қонун-қонда ёки одат ҳақида).

- ФАТВО** **فتوا، فتوى** *a.* Диний қонун юзасидан бирор масала ёки даъвонинг тўғри ёки нотўғрилиги, ҳалол-ҳаромлиги ҳақида берилган ёзма ё оғзаки фикр (бундай фикр берувчи кишини муфти дейилади).
- ФАТИЛА** **فتيله** *a.* Пилик, пилта.
- ФАТИР** **فتير، فطير**: **қурси фатир** — патир кулча.
- ФАТО** **فتى** *a.* 1. Йигит, ёш йигит; 2. Шижоатли.
- ФАТОНАТ** **فطانت** *a.* Утқир зеҳн, зийраклик, ақлий қобилият, хушфаҳмлик.
- ФАТТОН** **فتان** *a.* Фитна қилувчи, мафтун этувчи, ўзига тортувчи, жозибали (кўпинча севгилининг кўзига айтилади).
- ФАТТОҲ** **فتاح** *a.* 1. Бандларни очувчи, ишни юриштириб юборувчи.
- ФАТҲ** **فتح** *a.* [кўпл. **Футуҳ** **فتوح**, **футуҳот** **فتوحات**] 1. Очиш; очилиш, ечилиш; кушойиш; 2. Забт этиш, қўлга киритиш, ғалаба; **Фатҳ бўлмоқ**, **-ўлмоқ** — Забт этилмоқ, қўлга киритилмоқ, очилмоқ; **Фатҳ этмак** — Забт қилмоқ, қўлга киритмоқ; **Фатҳун қарийб** — Қўлга киритиш яқин.
- ФАТҲА** **فتحه** *a.* Забар, уст белги, ҳарф устига қўйиладиган қисқа «а» унли ҳарфининг белгиси (—).
- ФАФҲАМ** **فافهم** *a.* Арабча ундов сўз: Тушун! Англа! Диққат қил!
- ФАҲР** **فخر** *ф.* Қувонч, ғурур; **Фаҳри изом** — Улуғлар фаҳри, қувончи; **Фаҳри киром** — Карамли кишилар фаҳри.
- ФАҚАД** **فقد** *a.* [кўпл. **фиқдон** **فقدان**] Йўқолиш; йўқотиш.
- ФАҚИР** **فقير** *a.* [кўпл. **Фуқаро** **فقراء**] 1. Камбағал, қашшоқ; муҳтож, бечора; 2. Дунё ноз-неъматларидан кечган; 3. Сўзлаганда, ёзганда ўзини камситиб «мен» ўрнида ҳам ишлатилади (камина каби).
- ФАҚИҲ** **فقيه** *a.* [кўпл. **Фуқаҳо** **فقهاء**] Фиқҳ илмининг олими, диний ҳуқуқ билимдони.
- ФАҚР** **فقر** *a.* 1. Камбағаллик, йўқсиллик; 2. Дунёдан кечиш;
Фақр аҳли — Фақирлар, камбағаллар; дунёдан кечганлар; камтар кишилар; **Фақру ғино** — Камбағаллик ва бойлик; **Фоқру фано** — Фақирлик ва йўқлик (сўфийликда).

- ФАҲШ** **فحش** *а.* 1. Адабсизлик, бузуқлик; сафоҳат, зино; 2. Ҳақорат, сўкиш.
- ФЕЪЛ** **فعل** *а.* [кўпл. фиол **فعال**, афъол **افعال**] 1. Иш, ҳаракат, қилиқ, одат; 2. Феъл (грамматикада).
- ФИ** **في** *а.* ..да (арабий таъбирларда қўлланадиган ўрин келишиги аффикси): **Филҳақиқат** — Ҳақиқатда; **Филҳол** — Дарровда, тездан; **Филжумла** — Қисқаси, ниҳоят; **Фил-ишора** — Ишорага кўра, кўрсатилишича; **Филмасал** — Масалда, мақолда; **Филвоқиъ** — Воқиъда, ҳақиқатан.
- ФИГОР** **فكار** *ф.* Жароҳатли, ярали.
- ФИДО** **فدا** *а.* Қурбон, бағишлаш; **Фидока** — Сенга қурбон бўлсин; **Фидо айламак**, **қилмоқ** — Қурбон қилмоқ, бағишламоқ.
- ФИДОЙИ** **فدايي** *а.-ф.* Фидойи, бирор ишни бажариш учун ўз-ўзини ихтиёрий (кўнгилли) сафарбар қилган киши, жонини тиккан, фидо қилган киши.
- ФИЗО**, **ФИЗОЙ** **فزا، فزاي** *ф.* Сўз бирикмасида «орттирувчи, кўпайтирувчи» маъноларида келади; **Жонфизо** — Жонлантирувчи; жонга роҳат берувчи; **Фараҳфизо** — Шодлантирувчи.
- ФИКАН**, **ФИГАН** **فكن** *ф.* Сўз бирикмасида «солувчи, отувчи, ташловчи» маъноларида келади; **нолафикан** — нола қилувчи; **Хорофиган** — Тош отувчи.
- ФИҚР** **فقر** *а.* [кўпл. афкор **افكار**]: **фикри амиқ** **فكر عميق** *а.* Теран фикр, чуқур фикр.
- ФИҚРАТ** **فكرت** *а.* 1. Уйлаш, фикр қилиш, фикрлаш; 2. Тушуниш, тушунча; **Фикратандиш**, **фикратоҳанг**.
- ФИҚРАТСОЗ** **فكرت ساز** *а.-ф.* Фикрловчи, фикрга чўмувчи.
- ФИЛИЗЗОТ** **فلزات** *а.* [бирл. филизза **فلزه**] Металлар (темир, пўлат, олтин, кумуш кабилар); рудалар.
- ФИЛМАСАЛ** **في المثل** *а.* Масалан, мисол учун:

Ҳақдин ўзга гар эрур ҳар навъ зот,
Филмасал ичкан эса оби ҳаёт. (Л. Т.)

- ФИОЛ** **فعال** *а.* [бирл. феъл **فعل**]. қ. феъл. **فعل**
- ФИРДАВС** **فردوس** *а.* [кўпл. фародис **فراڤيس**]. 1. Боғ, жаннат боғи; **Фирдавси аъло**, **фирдавси барин** — Олий жаннат.

Фирдавс ойин — Жаннатга ўхшаган.

ФИРИФТА **فريفته** *ф.* 1. Алданган; 2. Мафтун, берилган;
Фирифта қилмоқ — Үзига тортмоқ, жазб қилмоқ,
мафтун қилмоқ.

ФИРИҲ **فريه** *ф.* Ортиқ, зиёда, кўп.

ФИРОР **فراور** *а.* Қочиш; Фирор айламак, -этмак — Қоч-
моқ.

ФИРОРИЙ **فراړى** *а-ф.* Қочқин, қочқинчи, қочоқ.

ФИРОШ **فراش** *а.* [кўпл. фарш **فرش**] Кўрпа-тўшак, ўрин.

ФИРОҚ **فراق** *а.* Айрилиқ, ошиқ-маъшуқлар орасидаги
жудолик, айрилиш.

ФИРУЗ, ПИРУЗ **فيروز** *ф.* 1. Бахтли, толеъли; 2. Го-
либ; Фируз бахт — Хуштолеъ, бахт-саодатли.

ФИРУЗА, ПИРУЗА **فيروزه**. *ф.* Кўкимтир рангли тош;
Фируза тоқ — *маж.* Осмон; Гулшани фируза *маж.*
Осмон, фалак.

ФИРФИРАК **فرفرك** *ф.* Пирпирак, пирилдоқ.

ФИРЪАВН **فرعون** *а.* [кўпл. Фароина **فراعنه**]. 1. Қадим-
димги замон Миср подшоҳларининг унвони; 2. *маж.*
Ўта мутакаббир, золим.

ФИРЪАВНЛИФ **فرعون ليف** Ҳокими мутлақлик, зўравонлик:

Бўлмаса *фиръавнлигининг* пайрави,
Қолмас андин жуз сифоти мавлави. (*Л. Т.*)

ФИРҚА **فرقه** *а.* [кўпл. фуруқ **فرق**] 1. Инсон гуруҳи,
жамоат, тўда; 2. Мазҳаб.

ФИСОҒУРС **فيشاغورس** *а.* Қадимги юнон файласуфи Пифагор [Эрадан олдинги 571—497. Куй ва музыка ас-
бобларини ихтиро этган зот]:

Қилди *Фисоғурс* ул ердин гузар,
Унлари келди қулоғиға магар. (*Л. Т.*)

ФИСҚ **فسق** *а.* Бузуқлик, ахлоқсизлик, гуноҳ ишлар
қилишлик.

ФИТАН **فتن** *а.* [бирл. фитна **فتنه**] Фитналар, ғавго-
тўполонлар.

ФИТНА **فتنه** *а.* 1. Тўполон, ғавго, бузилиш, жанжал; иғво; иғвогар; 2. Фитнага боис бўлувчи дилбар, гўзал; **Фитна бўлгон** — Мафтун бўлган, берилган; **Фитнаи жаҳон айламак** — Жаҳонга ғавго солмоқ.

ФИТНААНГИЗ **فتنه انگيز** *ф.-а.* Фитна қўзғовчи, ғавго солувчи.

ФИТНАГАР **فتنه گر** *а.-ф.* Фитна қилувчи.

ФИТОДАЛИК **فتاده لیک** *ф.* Афтодалик, тушкунлик.

ФИТР **فطر** *а.* Рўза тутишни тўхтатиш; **Садқаи фитр** — Фитр-рўза, садақа.

ФИТРАТ **فطرت** *а.* Яратилиш; табиат, туғма табиат.

ФИТРАК **فتراک** *ф.* Қажирға (юк боғлаш учун эгарнинг кетига—икки томонига уланган тасма).

ФИШОН **فشان** *ф.* Сўз бирикмасида «сочувчи, сепувчи, тўкувчи» каби маъноларда келади; **Ганжфишон** — *маж.* Қийматли сўзлар айтувчи; **Оташфишон** — Олов сочувчи; **Ашкфишон** — Кўз ёши тўкувчи, йиғловчи.

ФИҚАРОТ **فقرات** *а.* [*бирл. Фикра* **فقره**] Парчалар, бандлар, бўлимлар; **Рангин фиқарот** — Чиройли парчалар, гўзал бандлар (адабиётда).

ФИҚҲ **فقه** *а.* Диннинг йўл-йўриқлари, қоидалари тўғрисидаги ҳуқуқ илми (шу илми билувчи: **фақиҳ** **فقيه**).

ФИҒОН **فغان** *ф.* Нола, оҳу зор, дод-фаръёд; **Фиғони дардолуд** — Дардли, аламли нола; **Фиғон айламак**, **чекмак** — Инграмоқ, нола қилмоқ, фарёд этмоқ.

ФИҲРАСТ **فهرست** *ф.* Китоб мундарижаси, китоб муқаддимаси.

ФОЗИЛ **فاضل** *а.* 1. Ортиқча, ортиб қолган, қолдиқ; 2. [*кўпл. фузало* **فضلاء**]. Фазл эгаси, олим; **Фозил келтурмак** — Ортиқча (қолдиқ) чиқармоқ (ҳисобда): **Фақир айтгимки**, «таҳвилдор ҳисобин адо қилурда **фозил келтурмак** хиёнат далилидур». (*М. Н.*)

ФОИЗУЛ-АНВОР **فائض الانوار** *а.* Нурларни кенг ёювчи.

ФОИЛ **فاعل** *а.* Ишловчи, бажарувчи.

ФОИИЗ **فايض** *а.* 1. Файзли, баракатли; 2. Мўл ва фаровон қилувчи.

ФОЛ **فال** *а.* 1. Келажакдан хабар бериш; 2. Нўхат, тош, сув ва бошиқа бирор нарса воситаси билан киши келажигининг яхши-ёмонлигини чамалаш; **Фол тутмоқ** —

Фол қилмоқ, яхши умид тутмоқ, яхшилик кўзламоқ; Фол урмоқ — Фол очмоқ; Фархунда фол, фаррух фол, хужаста фол — Бахтли, яхши толеъли; келажаги порлоқ, кўриниши яхшиликдан дарак берувчи.

ФОНИЙ **فانى** *a.* 1. Йўқ бўлувчи, йўқолувчи, битувчи; Фоний ўлмоқ — Йўқ бўлмоқ, ўзлигини йўқотмоқ; Фоний айламак — Йўқ қилмоқ; Фонийи мутлақ — Ўз-лигидан бутунлай кечган (тасаввуфда); 2. Сўфийликда — фано мақомига (даражасига) эришган, илоҳий руҳ билан тамоман қўшилиб кетган; 3. Навоийнинг форсий шеърларидаги тахаллуси: *Фониё*, солдинг яна тарҳи ажаб. (*Л. Т.*)

ФОНИЕНА **فانيانه** *a.-ф.* Фонийларча, ўзлигини йўқотганлар каби.

ФОНИЙВАШ **فانيوش** *a.-ф.* Сўфийликда — фонийга ўхшаш (*қ. Фоний فانى*) 2.): [Мир Ёдгорбек] фонийваш ва бетакаллуф киши эрди. (*М. Н.*)

ФОНУС **فانوس**: Фонуסי хаёл — 1. Ичига расмлар чизилган фонуc; 2. *маж.* Осмон; 3. Хаёлга банд бўлиб, ўзини унутган киши.

ФОРИҒ **فارغ** *a.* 1. Тинч, хотиржам; 2. Қутулган, озод, бўш; 3. Бемалол; Фориғ бўлмоқ — Қутулмоқ, халос бўлмоқ; тўхталмоқ; Фориғ дил — Кўнгли тинч, бепарво.

ФОРИҒУЛБОЛ, ФОРИҒБОЛ **فارغ البال، فارغ بال** *a.* Хотиржам; кўнгли тинчланган, бўшалган.

ФОРУҚ **فاروق** *a.* Ҳақ билан ноҳақни ажратувчи, адолатли.

ФОСИД **فاسد** *a.* Бузуқ.

ФОСИД ХАЁЛ **فاسدخيال** *a.* Бузуқлик хаёл қилувчи, бузуқ ниятли.

ФОСИЛ **فاصل** *a.* Орани ажратувчи, орани очувчи; орага тушувчи; Фосил бўлмоқ — Орани очмоқ, ажралмоқ.

ФОСИҚ **فاصق** *a.* Ёмон ишлар қилувчи, ёмон йўлга юрувчи, бузуқ, фисқ ишлар билан шуғулланувчи.

ФОТИҲ **فاتح** *a.* Фатҳ этувчи, очувчи, забт этувчи.

ФОТИҲА **فاتحه** *a.* 1. Бошланиш, бошланма; бир ишни бажаришга берилган қарор; 2. «Қуръон»нинг биринчи сураси; 3. *маж.* Қўл очиб дуо қилиш.

ФОХИРА **فاخره** *а.* Фахрланишга боис бўлган, шонли, ҳашаматли, гўзал, порлоқ.

ФОХТА **فاخته** *а.* Қумри:

Балки бу қандил аро айлаб аён,
Боғи аҳад *фохтаси* ошён. (Ҳ. А.)

ФОШ **فاش** *ф.* Очиқ, ошкор; **Фош этмак**, **қилмоқ** — Ошкор қилмоқ, юзага чиқармоқ; **Фош бўлмоқ** — Ошкор бўлмоқ.

ФОҚА **فاقه** *а.* Қамбағаллик, фақирлик, муҳтожлик.

ФОҲИШ **فاحش** *а.* 1. Ёмон ишлар қилувчи, адабсиз, ахлоқсиз; 2. Очиқдан-очиқ нотўғри, қўпол, кўзга ташланиб турган чиркин, нолайиқ.

ФУЖУР **فجور** *а.* Бузуқлик, ярамаслик, фаҳшлик, сафоҳат.

ФУЗУЛ **فضول** *а.* 1. Ортиқ ва кераксиз (иш, сўз); 2. Ҳар нарсага аралашувчи, ўз ҳаддидан ошувчи; 3. Телба, тентак; ўзбошимча, саркаш, кибрли.

ФУЗУЛИЙ **فضولى** *а.* Ўзига тегишли бўлмаган ишларга аралашувчи, ортиқча ва беҳуда сўзловчи, эзма.

ФУЗУЛЛУҒ **فضوللوع** Ортиқчалик, беҳудалик; саркашлик, худбинлик, эзмалик, телбалик.

ФУЗУН **فزون** *ф.* Ортиқ, зиёда, кўп; **Фузун айламак** — Орттирмақ.

ФУЛУРИЙ **فلورى** Олтин оқча, лира.

ФУНУН **فنون** *а.* [бирл. фан **فن**] Ҳунар; одат; найранг (қ. фан **فن**)

ФУОД **فواد** *а.* [кўпл. афъида **افئده**] Юрак, қалб, дил, кўнгил.

ФУРЖА **فرجه** 1. Ора бўшлиғи, бўш ўрин, ёриқ, тешик; 2. *маж.* Кирилажақ ер.

ФУРС **فرس** *а.* Форслар, форслар мамлакати.

ФУРУЪ **فروع** *а.* [бирл. фаръ **فرع**] Шохчалар, шохобчалар, шуъбалар, тормоқлар.

ФУРУГУЗОШТ **فروگذاشت** *ф.* Орқага тапилаш, эътиборсизлик, бепарволик; **Фуругузашт қилмоқ** — Ташлаб қўймоқ, бепарволик қилмоқ, эътиборсизлик қилмоқ.

ФУРУДАСТЛИҚ **فروداستلىق** Кучсизлик, мағлублик; ўзини тутабилмаслик.

- ФУРУЗ **فروز** *ф.* Сўз бирикмасида «ёқувчи, ёндирувчи, ёритувчи, портлатувчи» каби маъноларда келади: **Дил-фуруз** — Кўнгилга ўт солувчи; кўнгилочар; қувонтирувчи; ёқимли; **Шабфуруз** — Кечани ёритувчи.
- ФУРУЗАНДА **فروزنده** *ф.* Ёқувчи, ёндирувчи; ёритувчи, порловчи.
- ФУРУЗАНДАРОҚ **فروزندهراق** Ёритувчанроқ, алангалироқ.
- ФУРУЗОН **فروزان** *ф.* Порлоқ, ялтироқ, нур сочувчи, алангали.
- ФУРУКАШ **فروکش** *ф.* Бирор жойда туриш, истиқомат қилиш:
Сабзавор вилоятида *фурукаш* қилиб эрди. (Н. М.)
- ФУРУМОЯ **فرومايه** *ф.* Насл-насаби паст; паст, тубан, арзимас, эътиборсиз.
- ФУРУТАНЛИФ **فروتنليغ** Камтарлик, ўзини паст туттишлик.
- ФУРУҒ **فروغ** *а.* Ялтираш, ёруғлик, равшанлик, шуъла, нур.
- ФУРҚАТ **فرقت** *а.* Айрилиқ, ажралиш, жудолик.
- «ФУРҚОН» **فرقان** *а.* «Қуръон»нинг яна бир бошқача номи.
- ФУСАҲО **فصحا** *а.* [бирл. фасих **فصيح**] -қ. фасих **فصيح**
- ФУСУЛ **فصول** *а.* [бирл. фасл **فصل**] -қ. фасл **فصل**
- ФУСУН **فسون** *ф.,-қ.* афсун **افسون**
- ФУСУНГАР **فسونگر** *ф.* Афсунчи, авроқчи; найрангбоз; ҳийлакор.
- ФУСУНРЕЗ **فسونريز** *ф.* Афсона ёзувчи.
- ФУСУНСОЗ **فسونساز** *ф.,-қ.* фусунгар **فسونگر**
- ФУСҲАТ **فسحت** *а.* Кенглик; очиқлик.
- ФУТУВВАТ **فتوت** *а.* 1. Йигитлик, мардлик, олижаноблик; 2. Қарам, саховат, жўмардлик.
- ФУТУР **فتور** *а.* 1. Вайронлик, хароблик; 2. Қучсизлик, заифлик, шикастлик; **Футур солмоқ** — Вайрон (хароб) қилмоқ, шикаст бермоқ.
- ФУТУҲ **فتوح** *а.* [бирл. фатҳ **فتح**] Очилиш, кушойиш (қ. **Фатҳ**)
- ФУҮОЗ **فيوض** *а.* [бирл. файз **فيض**] қ. файз **فيض**
- ФУҚАРО **فقراء** *а.* [бирл. фақир **فقير**] қ. фақир **فقير**

- ФУҚАҲО **فقهاء** *а.* [бирл. фақиҳ **فقيه**] қ. Фақиҳ **فقيه**
 ФУЛОД **فولاد** Пўлат; Фулод бозу — Қўли кучли, пол-
 вон.
 ФУТА **فوته، فوطه** 1. Ипак ўрамабелбоғ (гоҳо буни салла
 ўрнида бошга ҳам ўралади); 2. Ҳаммомда белдан
 пастга тутиладиган лунги; Фўтаи зарбафт — Зар қў-
 шиб тўқилган фўта.

Х — خ

- ХАБАРЛИҚ **خبرليق** Хабардор.
 ХАББОЗ **خباز** *а.* Новвой, нонпаз.
 ХАБИР **خبير** *а.* 1. Хабардор; билувчи; 2. Хабар берувчи.
 ХАБИС **خبيث** *а.* Ёмон, ярамас, ифлос; бадбўй.
 ХАБТ **خبط** *а.* 1. Ақлга футур етиш; 2. Янглиш, хато,
 адашиш; 3. Енгилтак ҳаракат; **Хабти димоғ** — Ақлдан
 озиш; **Хабт ўлмоқ** — Янглишмоқ, хато қилмоқ;
 Не тонг, кўзунги шамъи ҳидоят ёрутмас
Хабт ўлгон элга машъала дуди била чироғ (Б. В.).
Димоғ хабт этмак-қилмоқ — Мияга футур етмоқ,
 жинни бўлмоқ.
 ХАВАРНАҚ **خوردنق** *а.-ф.* Афсонага кўра Баҳром Гўр
 учун Шоҳ Нуъмон ўғли Мунзир буйруғи билан Син-
 намор номли меъмор томонидан Яманда (Арабистон-
 да) ясалган афсонавий қасринг номи.
 ХАВЗ **خوض** *а.* Чўмиш, шўнғиш (сувга, фикрга).
 ХАВОНИҚ **خوانق** *а.* [бирл. хонақоҳ **خانقاه**] қ. Хонақоҳ.
خانقاه
 ХАВОРИК **خوارق** *а.* [бирл. хориқ **خارق**] қ. Хориқ **خارق**
Хавориқ одот — Одатларга хилоф, одатлардан таш-
 қари:
 Ва анинг каромат ва *хавориқ* одоти кўп эрди. (Т. А. Ҳ.)
 ХАВОС **خواص** *а.* 1. Хосиятлар, хоссалар:
 Дарду ғам хосларидин мену ўлмақдур ишим,
 Бўлур эрмиш ғам ила дардга бу навъ *хавос*. (Б. В.)
 2. Подшоҳ яқинлари; улуғ зотлар; хос кишилар.
 ХАВОТИН **خواتين** *а.* [бирл. хотун **خاتون**] Хотинлар, аёл-
 лар (ўзбекча сўзнинг арабча кўплиги).

ХАВОТИР **خوابر** *a.* [бирл. хотир, хотира **خاطره، خاطر**]

1. Эслар, фикрлар, хотиралар; 2. Бетинчилик, хавотир.

ХАВОҚИН **خواقين** *a.* [бирл. хоқон **خاقان**] Хоқонлар (ўзбекча сўзнинг арабча кўплиги):

Хавоқин базмгоҳидин қироқ, балки, теграсиға ёвумоқ яхшироқ. (М. Қ.)

ХАД **خد** *a.* Ёноқ (юзнинг қизариб турган жойи, юз олмаси):

Зулфу юзи *хад* ёнидоғи дол
Фам нуқтаси оғзи устида хол (Л. М.)

Гулхад — Гулюзли, чиройли, гўзал.

ХАДАМ **خدم** *a.* [бирл. ходим **خادم**] қ. Ходим.

ХАДАНГ **خدنگ** *ф.* Уқ, камон ўқи; Хаданг отмоқ,-урмоқ — Уқ отмоқ; Хаданг пари — Камон ўқи мўлжалга тўғри борсин учун кетига ўрнатилган пат.

ХАЁЛАНГИЗ **خيالانگيز** *a.-ф.* Хаёл қўзгатувчи; ўйга туширадиган.

ХАЁЛОТ **خيالات** *a.* [бирл. хаёл **خيال**] Хаёллар, ўйлар, фикрлар.

ХАЗЗ **خز** *a.* Ипакли мата:

Кўрдик, келур нигори зебо,
Боштин аёғиға *хаззу* дебо. (Л. М.)

ХАЗАФ **خزف** *a.* Сопол.

ХАЗИНАДОР **خزينه دار** *a.-ф.* Хазиначи, хазина сақловчи.

ХАЗОЙИН **خزايين** *a.* [бирл. хазина **خزينه**] Хазиналар.

ХАЗОН **خزان** *ф.* 1. Куз, куз фасли; 2. Дарахтнинг кузда саргайиб тўкилган барги; Хазон етмак — Куз фасли келмоқ; Боди хазон — Куз шамоли; Хазон осибди — Куз офати; Хазон айёми — Куз кунлари; Барги хазон — Кузда тўкиладиган барглр.

ХАЗОНА **خزانه** *a.* Хазина; Хазонаи хос — Подшоҳнинг хусусий хазинаси.

ХАЗОНАСАНЖ **خزانه سنج** *a.-ф.* Хазина эгаси, хазиначи.

ХАЗОНИЙ **خزاني** *ф.* Сариг рангли; Хазоний айламак — Саргайтирмоқ; Хазоний боғ — Қуриб, хазон бўлган боғ; Хазоний барг — Саргайган барг.

ХАЗРО, ХУЗРО **خضر** *a.* Яшил, кўкимтир, сабз; Чархи хазро, сипеҳри хазро — Яшил осмон; Хазро ранг — Яшил ранг.

ХАЙЁТ **خياط** *a.* Тикувчи, кийим (либос) тикувчи.

ХАЙЗАРОН **خيزران** 1. Бамбук (ҳинд қамиши, қаттиқ қамиш); 2. Юлғун.

ХАЙЛ **خيل** *a.* [*Кўпл.* хуюл **خيول**] 1. Гуруҳ, тўда, тўп; 2. От-улов тўдаси; Тун хайли — Тун қоронғилиғи; Хайли ашроф — Ашрафлар (шариф зотлар) тўдаси; Хайли нужум — Юлдузлар тўдаси; Хайли зулмат — Қора гуруҳ, нодон, жоҳил кишилар. Хайли малак — Малаклар, фаришталар тўдаси, гуруҳи. Хайли ҳариф — Ҳарифлар гуруҳи.

ХАЙЛХОНА **خيلخانه** *a.-ф.* Отхона.

ХАЙМА **خيمه** *a.* [*Кўпл.* хайм **خيم**, хайём **خيام**] Чодир.

ХАЙМАДУЗЛУҚ **خيمهدوزلوқ** *a.-ф.* Чодир тикувчилик.

ХАЙР **خير** *a.* Яхшилик; инъом-эҳсон; Хайри башар, хайри нос — Кишиларнинг яхшиси; Хайра мақдам — Қадамлари хайрли! Хуш келибсиз! (меҳмонга айтилади); Хайри маол — Охири хайрли; Хайру шар — Яхши-ёмон, яхшилик ва ёмонлик; Хайрул-умур — Ишларнинг яхшиси.

ХАЙРАНДИШ **خيراندیش** *a.-ф.* Яхшилик ўйловчи, яхши фикрли.

ХАЙРБОД **خيرباد** *a.-ф.* Хайрлашиш, видолашиш (ажралиб кетиш олдида айтиладиган «хайр, хайр-хўш!» каби сўз); Хайрбод этмак — Хайрлашмоқ.

ХАЙРОТ **خيرات** *a.* Яхшиликлар, хайр-саховатлар; савоб учун қилинган ишлар; Хайрот аҳли — Хайр-саховат қилувчилар, яхшилик қилувчилар.

ХАЙРСИЗ **خيرسىز** Саховатсиз, инъом-эҳсонсиз.

ХАЙРУЛ-БАШАР **خيرالبشر** *a.* Инсоннинг яхшиси.

ХАЛЪ **خلع** *a.* 1. Қўпориш; 2. Олиб ташлаш, ўриндан тушириш; Халъ қилмоқ — Ўриндан туширмоқ.

ХАЛА **خله** Санчиқ; қийноқ.

ХАЛАЖ **خلج** Туркий қабилалардан бирининг номи (бу қабила кишилари ҳуснли деб таърифланади).

ХАЛАЛ **خلل** *a.* Нуқсон, камчилик, зарар; Халал етмак, топмоқ — Нуқсон етмоқ; Халал кўргузмак, солмоқ — Нуқсон етказмоқ, зарар етказмоқ.

ХАЛАЛИҚ **خەلىق** Санчиқ билан огриганлик.

ХАЛАФ **خلف** *а.* [кўпл. ахлоф **اخلاف**] 1. Кейиндан келадиган, ўрнига ўтадиган, ўринбосар; 2. Авлод, зурриёт (*Салаф* **سلف** нинг қаршиси); Дурри халаф — *маж.* Фарзанд:

Яъни дури бўлсаким садафдин,
Хайли ёруғой *дури халафдин* (*Л. М.*).

ХАЛАҚ **خلق** *а.* Ўиртиқ, тўзиган.

ХАЛИЛ **خليل** *а.* Дўст, муҳиб, ёр; Халилуллоҳ — Иброҳим пайғамбарнинг лақаби.

ХАЛИФА **خليفة** *а.* [кўпл. хулафо' **خلفاء**]. Уринбосар.

ХАЛИҚ **خليق** *а.* Хушхулқ, яхши табиатли, ахлоқли.

ХАЛЛАДА **خلده** *а.* Доимий қилсин, абадий қилсин (дуо ибораси). Халладаллоҳу мулкаҳу ва аббада давлатаҳу — «Худо мулкини давомли ва давлатини абадий қилсин!» (дуо ибораси, Халладаллоҳу мулкаҳу ва султонаҳу — «Худо мулкини ва подшоҳлигини абадий қилсин!»... (Шоҳнинг исмидан кейин айтила ва ёзиладиган ибора).

ХАЛЛОҚ **خلاق** *а.* Яратувчи, худо; Халлоқи жуд — Сахий худо, жумард оллоҳ.

ХАЛО **خلا** *а.* Холи жой, бўш жой, ҳеч ким йўқ жой, бўшлиқ. Халову мало: хало — холий; холийлик, ёлғизлик; Мало — 1. Тўла; 2. Кўпчилик:

Десаг халову малода бўлай нишот била,
Агар мало қадаҳ ичкил вагар хало қадаҳ ич (*Ф. С.*).

ХАЛОБ **خلاب** *ф.* Лой; ифлос: От аёғи они халоб этса (*Л. Т.*).

ХАЛХОЛ **خلخال** *а.* Оёққа тақиладиган олтин ёки кумуш ҳалқа.

ХАЛҚ **خلق** *а.* 1. Яратиш; 2. Борлик; 3. Одамлар, халқ; Халқ айламак, -этмак, -қилмоқ — Яратмоқ, вужудга келтирмоқ.

ХАМ **خم** *ф.* Эгилган, букилган; Хам ўлмоқ — Эгилмоқ, букилмоқ; Хам этмак, -қилмоқ — Эгмоқ, букмоқ.

- ХАМ-БАХАМ **خم بنعم** *ф.* Уралган-буралган.
 ХАМЕЗА **خمبازه** *ф.* Эснак.
 ХАМИДА **خمیده** *ф.* Эгилган, букик, букчайган.
 ХАМЛИҚ **خمليق** Букиклик, букилганлик.
 ХАММОР **خممار** *а.* Ичкилик ясовчи, ичкиликка берилган.
 ХАМРИЙ **خمري** *а.* Ичувчи, ичкиликка берилган.
 ХАМС, ХАМСА **خمسه، خمسه** *а.* 1. Беш; бешлик; 2. Беш дostonни ўз ичига олган тўплам, чупончи Навоий «Хамса»си.
 ХАМСАСАНЖ **خمسه سنج** *а.-ф.* «Хамса» тайёрловчи, «Хамса» тузмиш билан машғул киши.
 ХАМСАТАЙН **خمستين** *а.* 1. Икки бешлик; 2. Икки «Хамса» (Низомий ва Хисрави Деҳлавийлар «Хамса»си; 3. Икки қўл бармоқлари.
 ХАМУЛ **خمول** *а.* Хилватгоҳ; ёлғизлик, тарки дунё:
 Ва *хамул* зовиясин нишман қилдим. (*М. Қ.*)
 ХАМУШ **خموش** *ф.* Индамас, жим; Хамуш айламак — Жим қилмоқ; Хамуш ўлмоқ, бўлмоқ — Жим бўлмоқ, индамай турмоқ; Хамуш топмоқ — Хомуш ҳолда кўрмоқ;

Бутн маҳвашким, они *топти хамуш*
 Анга бир ойни қилди ҳамоғуш. (*С. С.*)

- ХАМУШЛУҒ **خموش لوغ** Индамаслик, жимлик.
 ХАМҚАД **خمقد** *ф.-а.* Қадди букик.
 ХАНДА **خنده** *ф.* Кулиш, кулги; Шакарханда — Ширин ва ёқимли кулиш, кулимсираш; Гулиханда — Гулдай очилиб туриш. Ханда қилмоқ — Ёқимли тарзда кулмоқ.
 ХАНДАНОК **خندانك** *ф.* 1. Кулиб турган; 2. Масхаралаб, истеҳзо билан кулувчи, масхараловчи.
 ХАНДАҚ **خنداق** *а.* [*кўпл.* ханодиқ **خنادق**]. Ўра, душман ўтолмасин учун қазилган чуқурлик; Хандақ қилмоқ — Ўра қазимоқ, тўсиқ қилмоқ.
 ХАНДОН **خندان** *ф.* Куладиган, кулувчи; шод, хурсанд, севинувчи, масрур; Хандон айламак — Кулдирмоқ, шодлантирмоқ;
 Хандон қилмоқ — Кулмоқ; кулдирмоқ, шод қилмоқ;

Хандон бұлмоқ — Кулмоқ, шод бұлмоқ;
Ғам тунн зулмида хандон бұлмади ҳолимға субҳ
(*F. C.*).

Хандон юз — Кулиб турган юз, очик юз.

ХАНЖ **خنچ** Фойда, нафъ:
Десаиғки, фард ўлай элдин кўнгулни холи тут-
Ки, тоқ дерлар агар ханж сорн отсанг ланж. (*F. C.*)

ХАНЖАР **خنجر** *ф.*: Ханжар ошом қилмоқ — Ханжар емоқ;
Ханжари хунрез — 1) қон тўкувчи ханжар; 2) *маж.* Сев-
гилнинг киприги; Ханжари тез — Ўткир ханжар.
Ханжари кин — Адоват ханжари; Ғам ханжари —
Ханжардай қадалувчи ғам, ўткир қайғу.

ХАР **خر** *ф.* Эшак; Мардаки хар — Аҳмақ одам.

ХАРВОР **خروار** *ф.* Бир эшак кўтарарлик юк (оғирлик
ўлчови).

ХАРВОР-ХАРВОР **خروارخروار** *ф.* Тўп-тўп, уюм-уюм.

ХАРГУШ **خرگوش** *ф.* Қўён.

ХАРЖ **خرج** *а.* 1. Чиқим, сарф. Харж қилмоқ — Сарф эт-
моқ; 2. Чиқим (сарф) учун ярарлик нарса (аксарин
пул). Харжи роҳ — Йўл харажатлари, йўлда сарф
қилинадиган нарса (лар); Харжи маош — Тириклик
учун сарф қилинадиган нарсалар.

ХАРЗ **خرز** *а.* Маҳсидўзлик; (қ. Харроз **خرزاز**); Харз
санъати — Маҳсидўзлик ҳунари.

ХАРИТА **خریطة** *а.* Халта, тўрва, қоп.

ХАРИФ **خریفة** *а.* Куз фасли, хазон фасли.

ХАРМУҲРА **خرمهره** *ф.* Эшакмунчоқ.

ХАРОБ **خراب** *а.* 1. Пинқиқ, бузуқ, вайрон; 2. Почор, ёмон
аҳвол.

ХАРОБИИ **خرابی** *а.* Хароблик, вайронлик, бузуқлик.

ХАРОБОБОД **خرابآباد** *а.-ф.* Харобазор, хароба жой; *маж.*
Дунё, олам:

Бир йўли ул равзани қилма унут,
Бу харобобод маҳбас тарки тут. (*Л. Т.*)

ХАРОБОТ **خرابات** *а.* 1. Вайрона жой; 2. *маж.* Майхона,
майқада:

Харобот ичра кирдим ошифта ҳол,
Май ичмакка илгимда сингон сафол. (*F. C.*)

Қадақкашға *харобот* ўлди марқум (Ф. Ш.);

Харобот аҳли — Майхона кишилари, майхонага қатновчилар, риндлар.

ХАРОБОТИЙ خراباتى *а.* Майхона аҳли, майхонага қатновчи.

ХАРОС خراس Эшак ёки хўкиз билан айланадиган тегиримон.

ХАРОШ خراش *ф.* 1. Йўниш, тарашлаш; тирнаш; қириш; қашилаш; 2. Хириллаш, товуш бўғилиш:

Ҳар *харошеким*, жунун шарҳиға фарёдимда бор (Ф. К.)

3. *маж.* Азоблаш, қийнаш:

Харошида фиғон чексам гам ангиз

Бу суҳон бирла қилсам тешасин тез. (Ф. Ш.)

Харош ўлмоқ — тирналмоқ, тарашланмоқ; **Харош айламак** — тирнамоқ; **Харош топмоқ** — Хирилламоқ; қирилмоқ; **Хароши хома қилмоқ** — Қалам йўнмоқ; ёзганда қалам товушини чиқармоқ; **Кўнгилга харош солмоқ** — Дилга ташвиш солмоқ.

ХАРОШАНДАЛИҚ خراشندەلىق 1. Тирновчилик; 2. *маж.* Езувчилик.

ХАРОШИДА خراشيده *ф.* Қирилган; бўғиқ, хириллаган; **Харошида бўлмоқ** — Қирилмоқ, хирилламоқ.

ХАРПУШТА خريشته *ф.* Икки томони ясси чодир, палатка.

ХАРРОЗ خراز *а.* Маҳсидўз; ямоқчи: Абусаид *харроз* қуддиса сирра ҳу иккинчи табақадиндур. Оти Аҳмад бинни Исо вал-лақабни *Харроз*... (Н. М.)

ХАРРОЗИЙ خرازى Маҳсидўзлик, ямоқчилик.

ХАРЧАНГ خرچنگ *ф.* Қисқичбақа.

ХАССИЙ خصى *а.* Бичилган, ахта; **Хассий қилмоқ** — Ахта қилмоқ, бичмоқ.

ХАРТАНГ خرتنگ *ф.* Самарқанд атрофидаги бир қишлоқнинг номи. Имом Исмоил Бухорий у ерга дафн этилган.

ХАСИС خصيس *а.* 1. Нокас, назари паст; 2. Хайрсиз киши.

ХАСКАН خصكن *ф.* Қуриб қолган ўтларин суғуриб тўпловчи.

ХАСМ خصم *а.* Душман, рақиб, қарши, муқобил, мухалиф.

ХАСМЛИҚ خصملىق Душманлик, рақиблик.

ХАСОҒИЛ **خصايل** [бирл. хислат **خصلت**] қ. Хислат.
ХАСОҒИНС **خصايس** а. [бирл. хосийят **خاصيت**] Хоссалар, хусусиятлар, махсус сифатлар.
ХАСОРАТ **خسارت** а. Знён, зарар; бехасорат — Зиёнсиз, зарарсиз.
ХАСТАВОР **خسته وار** ф. Қасалдай, касалнамо.
ХАСТАДИЛ **خسته دل** ф. Қалби яраланган. Дардманд.
ХАТ **خط** а. [кўпл. хутут **خطوط**] 1. Чизик, из; 2. Ёзув, хат; 3. Янги чиққан мўйлаб; Хат олмоқ — Тилхат олмоқ; Хат сизмоқ — Хат ёзмоқ. Хат сурмак,-урмоқ—чизмоқ, ўчирмоқ; Хат чиқармоқ — Ҳукм чиқармоқ; Хатти амон, хатти амони — Омонлик хаги, қутулиш хати; Хат-бар хат — Чизикма-чизик; чизик бўйлаб; Хатти истимолат—Чақириқ хати; ўз томонига майл этиш учун юборилган чақириқ хати; Хатти мавҳум—Фараз қилинган, хаёлий чизик;

Хатти мавҳум — у бел, аммо нуктайи мавҳум оғиз
 (F. C.).

Хатти мушкин—маж. Қоп-қора мийиқ; Хатти муҳит—Ураб олган, айланма чизик; Хатти нажот — Қутулиш, озодлик хати; Хатти озодлик — Солиқ ёки бошқа бирор жаримадан озод бўлганлик учун берилган хат; Хатти паргор — Паргор чизиғи; Хатти роз—Сирли, махфий ёзув; Хатти савод — маж. Қора мийиқ; Хатти фармон — Ҳукмронлик доираси; Хатти ғубор—Чиройли ёзув санъатининг бир тури; Остиға хат тортмоқ — Номини ўчирмоқ.

ХАТАРНОК **خطر ناک** а-ф. Хатарли, таҳликали, хавфли:

Эса бошлоди ел беҳад хатарнок,
 Хужум этти тенгиз юзида кўлок. (F. C.)

ХАТАРОТ **خطرات** а. Хавф-хатарлар.

ХАТИБ **خطيب** а. [кўпл. хутабо **خطباء**] Хутба.

ХАТИР **خطير** а. Хатарли, қийин, оғир.

ХАТМ **ختم** а. 1. Тугалиш, тамомланиш, охирга етказилиш; 2. Муҳр босиш; 3. Хос, махсус; 4. Қуръонни бошидан охиригача қироат билан ўқиб тамомлаш; Хатм бўлмоқ,-ўлмоқ—тамом бўлмоқ, тугалмоқ; муҳр босилмоқ; Хатм этмак,-айламак,-қилмоқ — Тамомламақ;

Хатм бермак — Тўхтатмоқ, етказмоқ; Хатм қилилмоқ — Тамом қилмоқ; Хатми китоб — Китоб охири, хотимаси.

ХАТОКОР **خطاکور** *а.-ф.* Хато қилувчи, янглишувчи, гуноҳ қилувчи.

ХАТОКУШ **خطاکوش** *а.-ф.* Гуноҳ ишлар кетидан юрувчи.

ХАТТОТ **خطاط** *ф.* Ўткир хушхат, ёзув санъаткори, ёзув ишини ўзига касб қилиб олган киши, айниқса *сулс* ва *насх* каби ёзувларга моҳир одам.

ХАФАҚОН **خفقان** *а.* Юрак ўйноғи касали.

ХАФИЙ **خفی** *а.* Махфий, яширин.

ХАФИФ **خفيف** *а.* 1. Енгил, вазни енгил; 2. Арузда—«сабаб» хусусиятининг бир тури; Хафифи махбун — «фоилотун мафонлун фаълун» вазни; Хафифи мусаддаси солим — «фоилотун мустафъилун фоилотун» вазни.

ХАФО **خفا** *а.* Яширинлик, махфийлик; Хафо айламак — яширмоқ, махфий тутмоқ.

ХАФТОН **خفتان** 1. Устдан кийиладиган ҳашамли тўн; 2. Зирх (уруш кийими) остидан кийиладиган пахталик тўн, кафтан.

ХАШ **خوش** *ф.* Хуш (**خوش**) сўзи вазн, қофия талаби билан *хаиш* деб ҳам ўқилади.

ХАШИН **خشن** 1. Қўпол, дағал; 2. Асов, саркаш.

ХАШМ **خشم** *ф.* Аччиқ, ғазаб.

ХАШМНОК **خشمناک** *ф.* Аччиғланган, ғазабли.

ХАШХОШ **خشمخاش** *а.* Кўкнори ўсимлиги, кўкнори уруги.

ХЕЗ **خيز** *ф.* 1. Сўз бирикмасида «берувчи, келтирувчи, қўзғатувчи» каби маъноларда келади: Барқхез — Яшин қўзғатувчи, чақиндай сакровчи, жуда тез юрувчи; Шабхез — кечаси ухламовчи; Ганжхез—*маж.* Олтин берувчи (экин ерининг сифати); 2. Қўшма феъл ҳолида «қўзгалмиш, туриш» каби маъноларда келади: Хез айламак, кўргузмак — Қўзғатмоқ, интилмоқ; сакрамоқ, санчиммоқ; Йўлга хез солмоқ — Суръат билан юриш қилмоқ; Хез этмак—Сакрамоқ.

ХЕШ **خویش** *ф.* [*кўнл.* Хешон **خویشان**] Қариндош, таниш, яқин киши.

ХИБРАТ **خبرت** *а.* Тажриба, бирор ишнинг асл моҳиятига тушуниб етиш.

ХИДАМ **خدم** *а.* [бирл. Ходим **خادم**] Ходимлар, хизматкорлар.

ХИДЕВ **خدیدو** *ф.* 1. Эга; 2. Ҳоким, подшоҳ.

ХИДМАТ **خدمت** *а.* кўпл. хидамот **خدمات**]. Хизмат, юмуш, иш.

ХИДМАТҚУШ **خدمت کوش** *а.* Ишларни бажарувчи.

ХИБОН **خیابان** Бог, гулзорлар орасидан узунасига ясалган йўлка, бульвар, аллея.

ХИЕР **خیار** *а.* Бодиринг.

ХИЖИЛ **خجل** *а.* 1. Хижолатли, уятли; шармгин; 2. Шарманда; Хижил айламак, -этмак—Хижолат қилмоқ, уялтирмоқ; шарманда қилмоқ.

ХИЖИЛЛИК **خجل لیک** Хижолат, уялиш.

ХИЖЛАТ **خجلت** *а.* Хижолатлик, уялишлик; уялиш:

Шоҳ деди лутф била завқнок-
Ким, ани худ хижлат этибдур ҳалок. (Ҳ. А.)

ХИЗЛОН **خذلان** *а.* Ёрдамчисиз қолиб, камбағалланиш, бебаҳралик.

ХИЗОБ **خصاب** *а.* 1. Бўёқ, ранг; 2. Ўсма, хинна; **Хизоб айламак** — Қизартмоқ, хинна қўймоқ; **Хизоб бермак** — Бўёқ бермоқ, ранг бермоқ, бўямоқ; қизартмоқ:

Лола кафиға хизоб бергай,
Зулфиға бинафша тоб бергай. (Л. М.)

ХИЗР **خضر** *а.* Афсонага кўра, «оби ҳайвон» (тириклик суви)ни излаб топган ва ундан ичиб, донмий тирик юрган бир пайғамбарнинг номи. Кишиларга йўлдошлик билан машҳур.

ХИЗРВАШ **خضروش** Хизрга ўхшаш; Хизрдай йўл кўрсатувчи.

ХИЗРИ РОҲ **خضر راح** *ф.* Йўл кўрсатувчи Хизр: Йўл одошқонларга бўлғил Хизри роҳ. (Л. Т.)

ХИҲРА **خیره** *ф.* 1. Қамашган, қоронги босган, сўник, хира; 2. Ҳайрон, шошган.

ХИҲРАКУШ **خیره کش** *ф.* Золим, қонхўр, ноҳақ ўлдирувчи.

ХИҲРАЛИҚ **خیره لیک** Беҳудалик, бемазалик, шўхлик, хиралик.

ХИЛВАТ **خلوت** *a.* 1. Холи, кимсасиз жой; Хилват айла-мак — Холи қилмоқ, бўшатмоқ; Хилват топмоқ — Одамсиз ва холи топмоқ; Хилват тутмоқ — Ҳзни ки-шилардан холи тутмоқ; Хилват ўлтурмоқ — Маълум муддатгача кишилардан ажралиб, тоат-ибодат билан шуғуланмоқ.

ХИЛВАТГАҲ **خلوتگه** *a.-ф., қ.* Хилватхона. **خلوتخانه**
ХИЛВАТГОҲ **خلوتگاه** *a.-ф., қ.* Хилватхона. **خلوتخانه**
ХИЛВАТГУЗИН **خلوتگزين** *a.-ф.* Хилватни ихтиёр қилувчи.
ХИЛВАТНИШИН **خلوتنشين** *a.-ф.* Хилватда ўтирувчи.
ХИЛВАТСАРО **خلوتسرا** *a.-ф. қ.* Хилватхона. **خلوتخانه**
ХИЛВАТСАРОЙ **خلوتسراي** *a.-ф., қ.* Хилватхона. **خلوتخانه**
ХИЛВАТХОНА **خلوتخانه** *a.-ф.* Кишилардан чекиниб, ёл-ғизликда яшайдиган жой; ёлғизлик уйи, кимсасиз холи уй.

ХИЛОЛ **خلال** *a.* Тиш кавлагич.

Жунун салосили бўйнулда заъфлиғ тан ила
Ҳунарвар ўйлаки, занжир осор хилол узра. (*Ф. К.*)

ХИЛОФ **خلاف** *I. a.* 1. Қарши, тескари, зид; 2. Қаршилик, келишмаслик; 3. Ёлғон; Хилоф айламак — Қаршилик қилмоқ; Бехилоф — Тўсиқсиз, қаршиликсиз; Хилофи одат — Одатга қарши; Хилофи маъҳуд — Кутилма-ган; одатга қарши.

ХИЛОФ **خلاف** *II a.* Тол дарахти.

ХИЛОФАТ **خلافت** *a.* Халифалик, ўринбосарлик. Тахти хи-лофат — Халифалик тахти.

ХИЛТ **خلط** *a.* [*кўпл.* ахлот **اخلاط**] Аралаш, ара-лашма (эски тибга кўра, киши бадани таркибига кирадиган тўрт муҳим унсур: қон, савдо, сафро ва балғамнинг ҳар бири).

ХИЛЪАТ **خيلعت** *a.* 1. Ҳашаматли кийим; 2. Сарпо, уму-ман кийим;

Қўйдек бу терини хилъат айла
Бошдин аёғинга кисват айла. (*Л. М.*)

Зарбафт хилъат — Кимхоб тўн; Хилъати ахзар — Яшил хилъат.

ХИЛҚАТ **خلقت** *a.* Яратилиш; Азиз хилқат — Қадрли зот.

ХИНГ **خنگ** *ф.* Бўз от; Хинги сайл хиром — Тезюарар бўз от, умуман от.

ХИРАД **خرد** *ф.* Ақл, фикр; зеҳн; ҳуш; Нури хирад — Ақл нури, ақл равшанлиги; Хирад ойин — Ақлли, ҳушёр; Хирад баҳолиғ — ақлли саналганлик, зеҳнли деб баҳо олишлик; Хирад иршоди — Донолик йўланмаси.

ХИРАДЛИҒ **خردليغ** Ақлли.

ХИРАДМАНД **خردمند** *ф.* Ақлли, доно; Хирадманд айламак — Ақлни жойига келтирмак, ҳушёр қилмак.

ХИРАДМАНДЛИҒ **خردمنديغ** Ақллилик.

ХИРАДНИҲОД **خردنهاد** *ф.* Ақлли, ҳушли, зеҳнли.

ХИРАДПАЙВАНД **خردپيوند** *ф.* Ақлли деб саналган.

ХИРАДПАРВАР **خردپرور** *ф.* Ақлли, доно.

ХИРАДПЕША **خردپيشه** *ф.* Ақлли, доно, ўйлаб иш қилувчи.

ХИРАДРУБ **خردروب** *ф.* Эс-ҳушни олувчи, ақлдан оздирувчи.

ХИРАФЛИҚ **خرفليق** Кексалик:

Ёш эрсанг, кирмайдурур ақлинг сеннинг
Қорингон дегай хирафлиқтин бу сўз. (*Л. Т.*)

ХИРГАҲ **خرگه** *ф. қ.* Хиргоҳ **خرگاه**

ХИРГАҲИЙ **خرگه‌ي** *ф.* 1. Пардадаги. 2. Паст овоз билан айтиладиган ашула, хиргойи.

ХИРГАҲНИШИН **خرگه‌نشين** Чодирда ўлтирувчи, яшовчи.

ХИРГОҲ **خرگاه** *ф.* Чодир; Фалак хиргоҳи — Кўк, осмон:

Ой фалак хиргоҳида ондин чекар юзга саҳоб-Ким, очоолмос юзин ул моҳи хиргоҳ оллида. (*Ф. К.*)

Моҳи хиргоҳий — 1) Парда ичидаги гўзал; 2) маж. Қўрғонланган ой.

ХИРГОҲВАШ **خرگاهوش** *ф.* Чодирнамо, чодирмонанд, чодирга ўхшаган.

ХИРИФ **خرف** 1. Жуда қари, кекса, чол; 2. Довдираган, куч-қуввати кетган.

ХИРМАН **خرمن** *ф.* Хирмон. Хирман этмак — уймоқ, тўпламоқ:

Кирса ул гул *хирмани* ағёр ила гулзор аро,
Мен ҳамоно толлинурмен *хирман эткан* хор аро.
(Н. Ш.)

ХИРОЖ **خراج** *а.* 1. Урушиб олинган, қарам қилинган мамлакатдан енган подшоҳ томонидан олинадиган солиқ; 2. Халқдан ундириладиган солиқ; **Хирож кўтармак** — Хирожни кечмоқ.

ХИРОМ **خرام** *ф.* Чиройли юриш; **Хиром этмак, айламак, қилмоқ** — Юрмоқ, жўнамоқ, кетмоқ.

ХИРОМАНДА **خرامنده** *ф.* Ноз билан юрувчи, чиройли юрувчи (қ. Хиромон **خرامان**).

ХИРОМОН **خرامان** *ф.* Ўзини ҳар тарафга ташлаб, ноз билан юрувчи; **Сарви хиромон** — Гўзал юришли севгили.

ХИРҚА **خرقه** *а.* Шайх ва дарвишларнинг махсус уст кийими; жанда.

ХИРҚАПЎШ **خرقه پوش** *а.-ф.* 1. Хирқа қийган; 2. *маж.* Дарвиш:

Тўртинчи мақолат риёий *хирқапўшлар* сулукида.
(М. Қ.).

ХИСЛАТ **خصلت** *а.* [кўпл. **خصال** ва хасойил **خصايل**] Сифат, хусусият, махсус ҳолат; одат, характер.

ХИСОЛ **خصال** [бирл. **خصلت**] Хислатлар, хулқлар, сифатлар; Ҳамида хисол — Мақтовли хислатлар; яхши хулқлар.

ХИСРАВ **خسرو** қ. Хусрав **خسرو**

ХИТОБ **خطاب** *а.* Бирор кимсага сўз билан мурожаат қилиш, гапирриш; **Хитоби мустатоб** — Баланд (баланд даражали) хитоб; **Хитоб қилмоқ** — Сўз билан мурожаат қилмоқ; Ва ўз асҳоби ҳузурида аларга *хитоб қилибдурларким...* (Н. М.)

ХИТОЙИ **ختايي، خطايي** 1. Хитойча, хитойга тегишли; 2. Хитойлик, хитойдан чиққан.

ХИТОЙИЗОД **خطايي زار** Хитойлик, хитойда туғилган, хитой.

ХИТОЙИХОН خطايي خوان Хитойча дастурхон, хитойча қилиб ёзилган дастурхон, шоҳона дастурхон.

ХИТТА خطه *a.* Мамлакат, ўлка; ер юзи; **Хиттаи пок** — Ғўзал ўлка; **Хиттаи хок** — Ер юзи; **Хиттаи маъмур** — Обод ўлка, обод мамлакат:

Чикти бир кун мулки Нишопурдин
Сайр учун ул хиттаи маъмурдин. (Л. Т.)

ХИФФАТ خفت *a.* Енгиллик, енгилтаклик.

ХИШТ خشت *ф.* Гишт, кирпич.

ХИШТХОНА خشتخانه *ф.* Хумдон, гишт пишпирадиган жой, гиштхона.

ХУЛУЛ خلول *a.* Ғамли, қайғули.

ХОБ خواب *ф.* Уйқу; **Шакархоб** — Ширин уйқу; **Гаронхоб** — Оғир (қаттиқ) уйқудаги:

Қўп урди бу навъ печ ила тоб
Қўз очмади маҳваши гаронхоб. (Л. М.)

Хоби харғўш — Билиб билмасликка солиш, чалғитиш, алдов уйқуси (*қйн.* қуён уйқуси):

Товушқон уйқуси андин олиб ҳуш
Соғиниб дилбаридин хоби харғўш. (Л. М.)

Хобу хўр, хобу хўрд — Ейиш-ичиш ҳам уйқу.

ХОБГАҲ خوابگاه *ф., -қ.* Хобгоҳ **خابگاه**

ХОБГОҲ خوابگاه *ф.* Ухлаш жойи, ётоқ.

ХОБОЛУД خوابآلود *ф.* Уйқу аралаш, уйқу босган ҳолдаги, уйқусираган: Шоҳ Жўна кўз очти *хоболуд.* (С. С.)

ХОБОЛУДЛИҒ خوابآلودليغ Уйқу босганлик, уйқусираганлик, мудроқлик.

ХОВАР خاور *ф.-т.* Шарқ, кунчиқиш; **Офтоби ховарий, ховар шаҳи, хисрави ховар, меҳри ховар**—Шарқ қуёши, Қуёш:

Саҳар ховар шаҳи чарх узраким, хайлу ҳашам чекти
Шиоъний хат билта кўҳсор уза олтуи алам чекти.
(F. C.)

ХОД خاد *a.* Калхат:

Ход сунғурдин бийнк тутти мақом,
Йўрточи товус уза қилди хиром. (Л. Т.)

- ХОДА** **خاده** 1. Узун ва силлиқ ёғоч; 2. Қайиқнинг чов ёғочи, эшкаги.
- ХОДИМ** **خادم** *a.* [кўпл. хаддом, хадама **خادم، خدمه**] Хизматкор, мулозим; **Ташқи ходим** — Ташқи ишларни бажарувчи, соқчи, посбон; **Хосул-хос ходим** — Энг яқин хизматкор.
- ХОДИМЛИҚ** **خادملىق** Хизматчилик, мулозимлик.
- ХОЖА** **خواجه** *ф.* 1. Бошлиқ; соҳиб, эга; уй эгаси, онла бошлиғи; 2. Катта савдогар.
- ХОЖАВОР** **خواجھوار** *ф.* Хўжайинлардек; бошлиқлик.
- ХОЖАСАРОЙ** **خواجھسرای** *ф.* Ички хизматчи, ҳарам ходими; маҳрам, қул.
- ХОЗИН** **خازن** 1. Хазиначи; 2. Қўриқчи, соқчи, посбон.
- ХОЙ, ХО** **خا، خای** Сўз бирикмасида «чайновчи, тишловчи» маъносида келади; **Ангуштхой** — Бармоқ тишловчи, ҳайронликда, ҳайратда қолган.
- ХОЙИН** **خاین** *a.* Хиёнатчи, яхшиликка қарши ёмонлик қилувчи.
- ХОЙИФ** **خایف** *a.* Қўрқувчи, хавфланувчи, қўрқоқ.
- ХОК** **خاک** *ф.* 1. Тупроқ; 2. Ер юзи; **Хоки даргаҳ,-хоки остон** — Эшик ости тупроғи; **Ўзни хок қилмоқ** — ўзликни йўқотмоқ, фано бўлмоқ (тасаввуфда); **Хок этмак** — Ўлдирмоқ; **Хок бўлмоқ** — 1) ўзни паст тутмоқ; 2) *кўчма.* Улмоқ; **Хоки сиёҳ айламак** — Қора тупроқдай совурмоқ (ақчани); беҳуда сарф қилмоқ; **Хоки пой** — Оёқ ости тупроғи; босган из; **Хоки палак** — Энгашиб ўйналадиган бир хил ўйин.
- ХОКБЎС** **خاکبوس** *ф.* 1. *айн.* Тупроқ ўпиш; 2. *маж.* Қуллуқ қилиш, ҳурматлаш, бўйсунуш, итоат қилиш, хизматга тайёр туриш; 3. Зиёрат қилиш; **Хокбўс ўлмоқ** — Хизматга тайёр турмоқ, зиёратга келмоқ, бўйсунмоқ.
- ХОКБЎСЛУҚ** **خاکبوسلىق** Зиёрат қилишлик.
- ХОКВАШ** **خاکوش** *ф.* Тубан, камтар.
- ХОКДОН** **خاکدان** *ф. маж.* Дунё, олам;
Тийра хокдон — Қоронғи дунё, зулумот;
Вафо шамийдурким, даҳр тийра хокдонин ёрутмойдур. (М. К.)
- ХОКИЇ** **خاکی** 1 *ф.* Тупроқдан бўлган, тупроққа мансуб;
Хокий ниҳод — Асли тупроқдан бўлган.

ХОКИЙ **خاكى** II *ф.* Учига суюк қадалган ва энг узоққа кетадиган ўқ.

ХОКИРАҲ **خاكاره** *ф., қ.* Хокироҳ **خاكاراه**

ХОКИРАҲЛИҚ **خاكارهليق** *маж.* Хизматкорлик, қуллик.

ХОКИРОҲ, ХОКИРАҲ **خاكاراه**, **خاكاره** *ф.* Узини паст тутувчи, камтар; Хокираҳ бўлмоқ — Узини паст, камтар тутмоқ.

ХОКИСТАР **خاكستر** *ф.* Кул.

ХОКИСТАРИЙ **خاكستري** *ф.* Кул ранг.

ХОКНИШИН **خاكارنشين** *ф.* Камтар (*айн.* Тупроққа қорилган); Хокнишин бўлмоқ — Узни камтар тутмоқ.

ХОКРУБ **خاكاروب** *ф.* Ер супурувчи, хизматкор.

ХОКСОР **خاكسار** *ф.* Тубан, паст, хор, кучсиз, камтар; Хоксор этмак,-айламак — Оёқ ости қилмоқ, ерга қорнштирмоқ, янчмоқ.

ХОКСОРЛИҒ **خاكسارليغ** 1. Пастлик, тубанлик; 2. *маж.* Камтарлик.

ХОКСУД **خاكسود** *ф.* Тупроққа буланган; Юзни хоксуд айламак — Юзни тупроққа суртмоқ; таъзим қилмоқ; Қадам хоксуд қилмоқ — Юрмоқ, юриш қилмоқ.

ХОЛ **خال** I 1. Киши танидаги (хусусан чеҳрадаги) қорануқта, менг; 2. Доғ; 3. *маж.* Дона, уруғ; 4. *маж.* Кўз қорачиғи; Холи дилрабо — Узига тортувчи хол, гўзал хол; Хол тушмак — 1) Доғ тушмоқ; 2) Муносиб тушмоқ, ҳусн бўлиб тушмоқ; Хол этмак,-айламак,-қўймоқ — Хол қилмоқ, хол қўймоқ (сунъий равишда); Холи ҳинду — Қоп-қора хол; Нил холи — Нил (кўк) рангдан ясалган хол.

ХОЛ **خال** II *а.* [*кўпл.* ахвол **اخوال**]. Тога онанингога-иниси.

ХОЛАЗОДА **خالهزاده** *а.-ф.* Холабачча, холанинг боласи.

ХОЛИ **خالى** *а.* Бўш, банд эмас, ичида ҳеч нарса йўқ; Холи кўрмак — Бўш кўрмоқ; Холи бўлмоқ — Бўшамоқ; Холи этмак,-айламак — Бўшатмоқ; Холи тутмоқ — Бўш сақламоқ; Холи қолмоқ — Бўш қолмоқ, бўшаб қолмоқ.

ХОЛИҚ **خالق** *а.* Халқ қилувчи, яратувчи (худонинг сифати); Холиқи олам — Оламни яратувчи, худо; Холиқи алаал итлоқ — Ҳеч нарсага боғлиқ бўлмаган худо.

ХОМ **خام** *ф.* 1. Пишмаган, етилмаган, гўр; 2. Бўш, беҳуда, муносабатсиз; Хом хаёл — Беҳуда, бўш хаёл;

3. Иш билмас, тажрибасиз, йўл кўрмаган; 4. Хом терри; Уй хоми—Хўкиз териси; Савдойи хом—Пишмаган савдо, аниқланмаган иш, бемаъни хаёл; Тамаи хом—ўринсиз, беҳуда умид; Хом кирпич — Хом гишт.

ХОМА **خامه** *ф.* Қалам; Хомаи тақдир — Тақдир қалами, бадалар тақдири ёзилади деб фараз этилган, илоҳий қалам:

Бўйла чу ёзгон эмиш *хомаи тақдир* сенга. (Н. Ш.)

Хома урмоқ — Ёзмоқ; Хома чекмак,-сурмак — Қалам юритмоқ, ёзмоқ; Хома йўнмоқ—Қалам йўнмоқ, ёзишга тайёрланмоқ.

ХОМИС, ХОМИСА **خامسه، خامس** *а.* Бешинчи.

ХОМКОР **خامكار** *ф.* Иш кўрмаган, калтафикр.

ХОМУШ **خاموش** *ф.* Индамас, жим турувчи; Хомуш айламак — Жим қилмоқ:

Сўз демакдин тилни *хомуш* айлади. (Л. Т.)

ХОН **خوان** *ф.* 1. Дастурхон, ясоғлиқ дастурхон; 2. Емак, таом; Хон очмоқ — дастурхон ёзмоқ; Хон тортмоқ— Дастурхон ёзиб, овқат тортмоқ, зиёфат бермоқ.

ХОНАБАРАНДОЗ **خانهبرانداز** *ф.* 1. Исрофгар, исроф қилиб юборувчи:

Ва мулойим кисватида муфсидийдур *хонабарандоз*.

(М. К.)

2. Уйни бошига кўтарувчи:

Чун амали бирла навосоз ўлуб,

Ўл най уни *хонабарандоз ўлуб*. (Ҳ. А.)

ХОНАВОДА **خانهواده** *ф.* Оила, авлод; сулола.

ХОНАГУР **خانهگور** *ф.* Уйдан чиқмовчи.

ХОНАЗОД **خانهزاد** *ф.* Хонаки (туғма) қул ёки чўри.

ХОНАНДА **خواننده** *ф.* 1. Уқувчи, ўқиб берувчи; 2. Ашулани, ҳофиз.

ХОНАПАРДОЗ **خانهپرداز** *ф.* Уй беағи, уйни безовчи.

ХОНАСИЕҲ **خانهسيه** *ф.* Хонавайрон, бахтсиз.

ХОНАСУЗ **خانهسوز** *ф.* Уйни куйдирувчи, бировга жабр етказувчи.

ХОНАҚАҲ **خانهگاه** *а., қ.* хонақоҳ. **خانهگاه**

ХОНАҚОҲ, ХОНАҚАҲ خانقه, خانقاہ *a.* Шайхлар, дарвишлар зикру самоъ қиладиган катта жой, мачит.

ХОНВОДА خانواده *ф. қ.* хонавода خانواده

ХОНМОН, ХОНУМОН خانومان, خانمان *ф.* Уй-жой ва уй жиҳозлари.

ХОНМОНСУЗ خانمان سوز *ф.* Бор-йўғини куйдирувчи.

ХОНО خانا *Очиқ, равшан, ўқилми осон.*

ХОНСОЛОР خوانسالار *Дастурхончи, подшоҳ ҳузурда овқат тортиш ишларини бошқарувчи.*

ХОНУМОН خانومان *ф. қ.* Хонмон خانمان

ХОР, ХУР خور, خوار *1 ф.* Сўзга бирикиб «ичувчи, егувчи», маъноларида келади; Қадаҳор, журъахор — Май ичувчи.

ХОР خار *II ф.* Тикан; Хори азоб—1) Азобловчи тикан; 2) *маж.* Қийноқ; Хори хасак — Майда тикан; Хори муғилон — Бир хил тиканли бута; Хори ҳалок — Ҳалок қилувчи тикан, заҳарли тикан.

ХОРА خاره *a., қ.* Хоро خارا

ХОРААНДОЗ خاره انداز *ф.* 1. Тош қўпоровчи; 2. Тош отувчи.

ХОРААФКАН خاره افكن *ф. қ.* Хорофиган خرافكن

ХОРАБУР خاره بر *ф.* Тош кесувчи, тош ўювчи.

ХОРАҚОВ خاره کاو *ф.* Тош ковлоччи, тош қазувчи.

ХОРАНДА خارنده *ф.* 1. Қашувчи, тирновчи; 2. Қашийдиган, тирнайидиган, қашлагич.

ХОРАПАЙМОЙ خاره پيمای *ф.* Тог-тошларни кезувчи.

ХОРАПАРДОЗ خاره پرداز *ф.* Тош йўнувчи, тошни тарашлаб пардозловчи.

ХОРАРЕЗ خاره ريز *ф.* Тош майдаловчи.

ХОРАРУБ خاره روب *ф.* Тош сунурувчи, тош тўнловчи.

ХОРАФШОН خاره افشان *ф.* 1. Тиканзор; 2. *маж.* Қаттиқ сўзли, ёмон муомалали.

ХОРБАСТ خاره بست *ф.* Тиканли тўсиқ, тиканакдан қилинган гов:

Гар шафоатқа малойик келса номаҳрам дебон
Меҳр шаклидан фалак йўлини қилоли хорбаст.

(F. C.)

ХОРИЖ خارج *a.* 1. Ташқари; 2. Бирор ҳолатдан (*мас.*

бир нарса ёки ишнинг чегарасидан, нътидолидан) ташқари; Хориж этмак,-айламак—Чиқармоқ; Хориж андиша — Андишасиз; раҳмсиз; Хориж дам — Ёмон сўзли; Хориж савт, харижнаво — Ёқимсиз, оҳанги хуцук овоз; овози бузуқ, овози ёқимсиз:

Ул қуш эрмассен, эй хорижнаво,
Ҳарзагарду ҳарзағую беҳаё. (Л. Т.)

ХОРИСТОН **خارستان** *ф.* Тиканзор.

ХОРИШ **خارش** Қичиш, қичима; хариш; Хориш бермак— Қичитмоқ, қичиқ пайдо қилмоқ; Хориш қилмоқ —1) Тирнамоқ; 2) *маж.* Хат ёзмоқ.

ХОРИҚ **خارق** *а.* Хориқи одат — Одатдан ташқари, фавқулодда.

ХОРКАШ **خارکش** *ф.* Янтоқ каби тиканакларни, хас-чўпларни териб сотувчи, ўтинчи.

ХОРО, ХОРА **خارا, خاره** *ф.* Қаттиқ тош (*рус.* гранит).

ХОРО **خارا** *ф.* Товланиб турадиган, қийматбаҳо ипакли тўқима.

ХОРОКАН **خاراكن** *ф.* Тош кўчирувчи, тош қазувчи.

ХОРОҚУБ **خاراكوب** *ф.* Тош янчувчи; Хорокўб қилмоқ — Тошни янчмоқ.

ХОРОТАРОШ **خاراتراش** *ф.* Тош кесувчи, тоштарош.

ХОРОФИГАН, ХОРААФКАН **خاراڤكن, خاراهافكن** *ф.* 1. Тош қазувчи; 2. Тош отувчи.

ХОРОШИГОФ **خاراشكانف** *ф.* 1. Тош тешувчи, тош қазувчи; 2. *маж.* От тўёғи.

ХОРПУШТ **خارپشت** *ф.* Қирни, типратикан.

ХОРХОР **خارخار** *ф.* 1. Орзу; тинчсизланиш, кўнгил ҳаяжони; 2. Ғам, қайғу; Ғам хорхори — Ғам чекишдан етган ҳаяжон, ташвиш:

Бўлмағунча васл гулзориға хос,
Бўлмағум ғам хорхоридин халос. (Л. Т.)

Хорхор кўргузмак — Ҳаяжонланмоқ, ғам чекмоқ.

ХОР-ХОР **خارخار** *ф.* Тикан:

Оразниг очқонда кўнглумини очиб гул-гул, валек,
Қирлигидин анда юз минг хор-хор эткан йиғит.

(Б. В.)

ХОС **خاص** *a.* 1. Махсус, алоҳида; 2. Мумтоз, энг яқин; 3. Юқори табақа; **Хос ўлмоқ, -бўлмоқ** — Яқин бўлмоқ, яқинлашмоқ; **Хос этмақ, -қилмоқ** — Лойиқ кўрмоқ, белгиламоқ; **Хосу ом** — Айрим табақа ва омма (ҳамма, барча).

ХОСА **خاصه** *a.* 1. Махсус, айрим табақадаги, мўътабар; яқин; 2. Хусусан, айниқса; хулоса:

Бу куҳан дайрда хуштур бу кеча бодайн ноб
Хоса бир мугбача ишқида киши бўлса хароб.

(Ф. К.)

Хоса маъни — Махсус, ўзи айрим хусусиятга эга бўлган маъни, мазмун, услуб, ифода.

ХОСИЯТ **خاصيت** *a.* Махсус сифат, хусусият, таъсир, натижа; **Хосият бермақ** — Натижа бермоқ.

ХОСИР **خاسر** *a.* Зиён кўрувчи, зарар кўрган.

ХОСЛИФ **خاصليف** Яқинлик, қариблик, махсуслик.

ХОСТ **خواست** *ф.* 1. Хоҳиш, истак, тилак; 2. Сўров; талаб.

ХОСУ ОМ **خاصام** *a.* Юқори ва қуйи табақа одамлар, зодагон ва паст табақалар.

ХОСУЛ-ХОС **خاصالعاص** *a.* Хосларнинг хоси, энг яқини.

ХОТАМ **خاتم** *a.* 1. Муҳр, имзо ўрнига мактуб охирига босиладиган ва мактуб эгасининг номи ўйилган тамга (бу тамга кўпинча узукнинг кўзига ўриятилар ва қўлга тақиб юриларди); 2. Узукнинг кўзи; 3. Сўнгги, охири; **Хотами лаъл** — 1) Лаъл кўзли узук; 2) *маж.* Оғиз, чиройли оғиз; **Нақши хотам** — Муҳрнинг ёзуви:

Сунъ илги чекиб бу номага там,
Орқосига бости *нақши хотам.* (Л. М.)

ХОТАМИ НУБУВВАТ **خاتم نبوت** *a.* Пайғамбарлик муҳри.

ХОТАМУЛ-АНБИЯ **خاتم الانبيا** *ф.* [пайғамбарларнинг охиригиси] — Муҳаммад пайғамбарга берилган унвон.

ХОТАМУС-САЛТАНАТ **خاتم السلطنة** *a.* Салтанат (подшоҳлик) муҳри — подшоҳ унвони.

ХОТАМУС-САЛТАНАТЛИФ **خاتم السلطنة ليف** Подшоҳлик: Хаёли жунун вақтида *хотамус-салтанатлиққа* росиҳ бўлуб эрди. (М. Н.)

- ХОТИМА** **خاتمه** *a.* 1. Сўнг, охир; 2. Китобнинг сўнги, хулосаловчи бўлими.
- ХОТИР** **خاطر** *a.* 1. Уй, фикр, хаёл; эс; 2. Кўнгил; **Хотирга ўткармак** — Фикрга келтирмак, хаёлга келтирмак; **Паришон хотир** — Эси ўзида эмас, нотинч; **Ёруқ хотир** — Очиқ фикр; очиқ кўнгил; **Хотири маҳзун** — Қайғули кўнгил.
- ХОТИРБАСТАЛИФ** **خاطر بسته** *ا.ب.غ.* Кўнгил боғлиқлик, берилганлик, берилиш.
- ХОТИРНИШОН** **خاطر نشان** *a.-ф.* Эсга соладиган, эслатиб турадиган;
Хотирнишон қилмоқ — Эсга солмак;
 Сўзни сойилга қилиб *хотирнишон*. (*Л. Т.*)
- ХОТИРПАЗИР** **خاطر پذير** *a.-ф.* Киши хотири, дилига ёқадиган, мақбул, ёқимли.
- ХОТИФ** **خاطف** *a.* Ҳушни элтувчи, кўзни қамаштирувчи, **Барқи хотиф** — Кўз қамаштирувчи, кўзни олувчи яшини.
- ХОША** **خاشه** *ф., қ.:* **Хошок** **خاشاک**
- ХОШОҚ** **خاشاک** *ф.* Хашак, чўп, хас; **Хошок этмак** — Хашакка айлаштирмак, қурутмак; **Хошоки хавотир** — Беҳуда хаёллар, хашаки (майда-чуйда) хаёллар.
- ХОШОҚРУБ** **خاشاک روب** *ф.* Хас-хашак сунурувчи.
- ХОЯ** **خايه** *ф.* Тухум, товуқ тухуми, юмуртқа.
- ХОҚОН** **خاقان** *ф.* Буюк подшоҳ, шаҳаншоҳ, император;
Хоқони чин — Чин подшоҳи.
- ХОҲ** **خواه** *ф.:* **Хоҳи нохоҳ** — Истар-истамас.
- ХОҲАР** **خواهر** *ф.* Эгачи, сингил.
- ХОҲАРЗОДА** **خواهرزاده** *ф.* Эгачи ёки сингилнинг боласи, жияи.
- ХОҲИ** **خواهي** *ф.* Хоҳ; ёки.
- ХОҲОН** **خواهان** *ф.* Истовчи, хоҳловчи, талабгор.
- ХУБАСО** **خُبساء** *a.* [*бирл. Хабис خبيس*]. Қабих, ифлос одамлар;
Арзол ва хубасо мусаллам тутмаслар ва нимагина дерлар. (*М. II.*)
- ХУД** **خود** *I ф.* Узун учли, баҳайбат жез қалпоқ (аскарбошилар, паҳлавонлар кияди).

ХУД **خود** II. ф. Сўз бирикмасида, ўрнига қараб: 1) Албатта, ҳақиқатан: Етмиш икки навъ била тақсим топориди *худ* ҳеч сўз йўқтур (М. Қ.); 2) Ёлғиз, биргина, ёки каби маъноларни ифодалайди.

ХУДБИН **خودبين** ф. Ўзинигина биллиб, бошқаларни назар-писанд қилмовчи, такаббур, эгонст.

ХУДБИНЛИГ **خودبينليغ** ф. Ўзинигина ҳисобга олиб, бошқаларни назарга илмаслик, такаббурлик, эгонстлик.

ХУДДОМ **خادم** а. [бирл. ходим **خادم**]. Ходимлар (қ. ходим **خادم**)

ХУДКОМ **خودكام** ф. Ўз мақсадинигина истовчи.

ХУДКОМА **خودكامه** ф., қ. Худком **خودكام**

ХУДНАМО **خودنما** ф. Шуҳратпараст, мақтанчоқ.

ХУДНАМОЛИГ **خودنماليغ** ф. Шуҳратпарастлик, мақтанчоқлик.

ХУДО **خدا** ф. Оллоҳ, тангри; Худо фарзин адо кўргузмак — Худонинг буюрганларини бажармоқ.

ХУДОВАНД **خداوند** ф. 1. Эга, эгалик қилувчи; хўжайин; 2. Ҳоким, ҳукмрон; 3. Худо, тангри.

ХУДОВАНДЛИГ **خداوندليغ** ф. Эгалик, хўжайинлик, подшоҳлик; тангрилик.

ХУДОРО **خودآرا** ф. 1. Ўзини безовчи, ўзига оро берувчи, ўзини кўркам кўрсатувчи; 2. Мағрур, шуҳратпараст.

ХУД-ОРОЙ **خودآرای** ф., қ. Худоро **خودآра**

ХУД ОРОЛИҚ **خودآراليق** ф. Мағрурлик, шуҳратпарастлик.

ХУДПАРАСТ **خودپرست** ф. қ. Худбин **خودبين**

ХУДПАРАСТЛИҚ **خودپرستليق** қ. Худбинлиг **خودبينليغ**

ХУДПИСАНД **خودپسند** ф. Мутакаббир, манман, ўзинигина севувчи.

ХУДРАНГ **خودرنک** ф. Бўялмаган, ўз асли рангидаги.

ХУДРОЙ **خودرأی** ф. Ужар, қайсар, ўзбошимча (асли худраъй **خودرأی**)

ХУДРОЙЛИҚ **خودرأیليق** ф. Ужарлик, қайсарлик, ўзбошимчалик.

ХУДРҲ **خودرو** ф. Ўзича ўсган, ёввойи; Гули худрў—Ўзича ўсган гул, ёввойи гул.

ХУДРҲИ **خودروي** ф., қ. Худрў **خودرو**

ХУДСИТОНЛИГ **خودستونليغ** 1. Олғирлик, ҳамма нарсани қамраб олишлик; 2. Ўзини мақташлик.

ХУДФУРУШ **خودفروش** *ф.* Үзини бозорга солувчи, мақтанчоқ.

ХУДШИКАН **خودشکن** *ф.* Үзини камситувчи, камтар.

ХУЖАСТА **خجسته** *ф.* 1. Қутлуг, муборак; 2. Бахтли, бахтиёр;

Хужаста жамол — Гўзал юзли, чиройли, ҳусндор;

Хужаста замон — Яхши замон;

Хужаста калом — Хушгап, ширинсўз;

Хужаста рақам — Муборак хат; қутлуг ёзув;

Хужаста сифот — Яхши сифатли, мақтовли; Хужаста сойил — Яхши ният билан савол берувчи, савол қилувчи;

Хужаста талъат — Муборак юз;

Хужаста тийнат — Яхши зот;

Хужаста туғро — Муборак нишон, белги;

Хужаста фаржом — Оқибати яхши;

Хужаста фол — Ирими яхши, муборак қадамли.

ХУЖАСТАЛИҚ **خجسته‌لیق** Яхшилик, қутлуглик.

ХУЗОБ **خضاب** *а.* Қўл ёки соч, соқолни бўяш; Хузоб — ўлсун — Бўялсин.

ХУК **خوک** *ф.* Тўнғиз, чўчқа.

ХУКБОНЛИФ **خوکبانیغ** Тўнғиз боқувчилик:

Тунга тегру *хукбонлиф* қилғосен

Ул жамоатга шубонлиф қилғосен. (Л. Т.)

ХУЛАФО **خلفاء** *а.* Халифалар (қ. халифа **خليفة**).

ХУЛД **خلد** *а.* 1. Абадийлик; доимийлик; 2. Жаннат; Хулди барин — Жаннат;

ХУЛД ОЙИН **خلدآیین** *а.-ф.* Жаннатдай безакли.

ХУЛУВ **خلو** *а.* Бўшлиқ, холи.

ХУЛУС **خلوص** *а.* 1. Холислик, софлик, тўғрилиқ; 2. Самният, самимий муҳаббат; Хулуси ихлос — Самимий ихлос:

Ва бу мадрасағаким, *хулуси ихлосдин* ясалди, — «Ихлосия» от қўюлди (Вақфия).

ХУЛҚ **خلق** *а.* [кўпл. ахлоқ **اخلاق**]. Кишининг табиати, характери, феъл-атвори; Хулқи карам, хулқи ҳасан — Яхши хулқ.

ХУМОР, ХУММОР **خمار** *а.* Ичкилик ва бошқа кайфдан кейинги бош оғриғи.

ХУМОСИЙ *خماسى* *а.* Бешлик, бешталик.

ХУМС *خمس* *а.* Бешдан бир (ислом динига кирмаганлардан олинадиган солиқ).

ХУМХОНА *خمخانه* *ф.* Май тайёрлайдиган хона:

Кўрди ул майхонада девонани,
Хуш зойил қилгуча *хумхонани.* (*Л. Т.*)

ХУМУЛ *خمول* *а.* 1. Номаълумлик, ноаниқлик; номн ўчганлик, ному нишонсизлик; 2. Сўфийликда — Хилватнишин, тарки дунё қилган.

ХУН *خون* *ф.* Қон, дам.

ХУНБАҲО *خون بها* *ф.* Қон баҳоси — ўлдирилган киши учун товон тўлов.

ХУНБОР *خون بار* *ф.* Қонли ёш ёғдирувчи, аччиқ йиғловчи.

ХУНЕГАР *خنياگر* *ф.* Созанда, ашулачи.

ХУНЕГАРЛИК *خنياگرلىك* Созандалик, ашулачилик.

ХУНИЙ *خونى* *ф.* 1. Қонидан кечган, фидойи; ўлимга ҳукм қилинган; 2. Қизил ранг.

ХУНИН *خونين* *ф.* Қонли.

ХУНОБ *خوناب* *ф.* Қонли ёш, аччиқ йиғи.

ХУНОБА *خونابه* *ф., қ.* хуноб *خوناب*

ХУНОЛУД *خون آلود* *ф.* Қонга буланган.

ХУНОМИЗ *خون آميز* *ф.* Қон аралаш, қонли, қонга қоришган.

ХУНОШОМ *خون آشام* *ф.* Қон ичувчи, қонхўр.

ХУНПОЛО *خون بالا* *ф.* Қон юқи, қонга буланган.

ХУНРЕЗ *خون ريز* *ф.* Қон тўкувчи, қон оқизувчи; раҳмсиз.

ХУНФИШОН *خون فشان* *ф.* Қон сочувчи; ўлдирувчи.

ХУНХОР *خون خور* *ф.* Қонхўр.

ХУНХОРА *خون خواره* *ф.* Қон ютувчи; қаттиқ қайғу чекувчи.

ХУНХОРАЛИҚ *خون خواره ليق* Қон ютишлик, қаттиқ ғамгинлик.

ХУНЯГАР *خنيه گر* *ф., қ.* хунёгар *خنياگر*

ХУР *خود* *ф.* Қуёш, кунаш, офтоб.

ХУРДА *خوردده* *ф.* 1. Майда, реза, зарра; 2. Гул зарралари, чанглари; 3. *маж.* Олтин; Хурдаи роз — Яширин сир, ички сир.

- ХУРДАБИН *خورده بين* *ф.* Майда нарсаларни кўрабилувчи, тезфаҳм, зийрак, позикфаҳм, синчиклаб қаровчи.
- ХУРДАДОН *خورده دان* *ф.* Майда ва позик нарсаларни билувчи, позикфаҳм:

Навойи, *хурдаи* назмингин андоқ айладинг таҳрир-Ки, сочқой хурда бошнинг узра шоҳи *хурдадон* кўргач. (*F. C.*)

ХУРДАДОНЛИҚ *خورده دانلىق* Нозик ва майда нарсаларни билишлик, синчиклаб текширувчилик.

ХУРОФОТ *خرافات* *а.* Уйдурма, беҳуда сўзлар, таги йўқ гаплар.

ХУРРАМ *خرم* *ф.* 1. Шод, хурсанд, қувончли; 2. Гуллаган, яшнаган; Хуррам ўлмоқ,-бўлмоқ — Яшнамоқ, гулламоқ; шод бўлмоқ; Хуррам айламак,-этмак — Шод қилмоқ, қувонтирмоқ; Хуррамойин — Қувончли.

ХУРУЖ *خروج* *а.* 1. Чиқиш, ташқари чиқиш; 2. Қарши бош кўтариш; Хуруж этмак,-айламак — Қарши бош кўтариб чиқмоқ; ҳужум қилмоқ.

ХУРУС *خروس* *ф.* Хўроз.

ХУРУШ *خروش* *ф.* Қлчқирриш, ҳайқирриш, бўкириш, фарёд, фиғон, шовқин, гавғо; Хуруш этмак,-айламак,-қилмоқ — ҳайқирмоқ; Хуруш тортмоқ — Шовқин кўтармоқ; Хуруш чекмак — Фигон қилмоқ; Хуруш кўтармак — Қичқирмоқ.

ХУРУШОН *خروشان* *ф.* Ҳайқирувчи, гурилловчи; шовқинсуронли, фиғон-фаръёд қилувчи.

ХУРШИД *خورشيد* *ф.* Қуёш, офтоб; Хуршиди ховар — Қуёш: Ва ҳаёт гулистонидинким, жузвий сариг гулин *хуршиди ховарға* ўхшатса бўлмас (Вақфия).

ХУРШИДВАШ *خورشيد وش* *ф., қ.* хуршидвор.

ХУРШИДВОР *خورشيد وار* *ф.* Қуёш каби, қуёшдай.

ХУРШИДРАНГ *خورشيد رنگ* *ф.* Порлоқ, ялтироқ.

ХУРШИДРОЙ *خورشيد راي* *ф.* Очиқ фикрли, ўткир фикрли.

ХУРШИД СИҒМО *خورشيد سيما* *ф.* Қуёш юзли, гўзал, чиройли.

ХУРШИДСОҒИ — *خورشيد ساي* *ф.* Юксак, баланд.

ХУРШИДФОМ *خورشيد فام* *ф.* Қуёш ранг, порлоқ, товланувчи.

ХУСР *خسر* *a., қ.* хусрон *خسران*

ХУСРАВ, ХИСРАВ *خسرو* *ф.* Подшоҳ, ҳукмдор; Тоза хусрав—Янги подшоҳ; Хусрави анжум — Юлдузлар подшоҳи — Қуёш; Хусрави занг — 1) Занги (ҳабаш) подшоҳи; 2) *маж.* Кеча.

ХУСРАВЛИҒ, ХИСРАВЛИҒ *خسروليغ* Подшоҳлик.

ХУСРАВНИШОН *خسرونيشان* *ф.* Подшоҳга ўхшаган.

ХУСРАВОЙИН *خسروآيين* *ф.* Подшоҳликка муносиб, подшоҳона.

ХУСРАВОНА *خسروانه* *ф.* Подшоҳларча, подшоҳона, подшоҳликка лойиқ.

ХУСРАВОНИЙ *خسرواني* *ф.* Подшоҳлик, подшоҳга тегишли, подшоҳликка мансуб.

ХУСРОН *خسران* *a.* Зарар, зиён.

ХУСРОНЗАДАЛИҚ *خسران زده ليق* Зпёнкорлик, афтодалик.

ХУСУФ *خسوف* *ф.* Ой тутилиши.

ХУСУФЗОД *خسوف زاد* *a.-ф.* Тутилтирувчи, тутилиш сабабчиси.

ХУТБА *خطبه* *a.* 1. Жумъа ва ҳайит намозларида хатиб (хутба ўқувчи) томонидан минбарга чиқиб, диний панд-насиҳат сўзлари айтиш (бунга мамлакат подшоҳининг оти ҳам қўшилар эди); 2. Никоҳ қилиш пайтида имом томонидан ўқиладиган дуолар; 3. Китобнинг бошидаги ҳамд қисми; Хутбаи давлат ўқумоқ — Подшоҳ номини хутбага қўшиб, унинг ҳукронлигини эълон қилмоқ.

ХУТУР *خطور* *a.* Кўнгилга келиш, хотирга келиш; Хутур этмак, қилмоқ — Кўнгилга, хотирга келмоқ.

ХУТУТ *خطوط* *a.* [бирл. хат *خط*]. Хатлар.

ХУФИЯ *خفيه* 1. Махфий равишда, яшириқча; 2. Жосус.

ХУФФОШ *خفاش* *a.* Кўршапалак.

ХУФФОШЛИҒ *خفاشليغ* *маж.* Еруғликдан қочишлик.

ХУШ, ХАШ *خوش* *ф.* 1. Яхши, маъқул; 2. Шод, хурсанд; Хуш адо — Яхши ифода, гўзал нутқ, ширин сўз; Хуш илҳон — Хуш овоз; Хуш баён — Гўзал ифодали, очиқ ва ёқимли сўзловчи.

ХУШБОШ *خوشباش* *ф.* Хайрлашганда айтиладиган «яхши боринг, яхши қолинг!» маъносидаги ибора.

ХУШГУВОР *خوشگوار* *ф.* Хуштаъм, мазали, лаззатли.

- ХУШГУИ خوشگوی *ф.* Гўзал сўз, ширин сўз.
- ХУШГУИЛУҚ خوشگویلوқ Ширинсўзлик, яхши ифодалик.
- ХУШДИЛ خوشدل *ф.* Хурсанд, қувончли.
- ХУШДИЛЛИҚ خوشدللىق | Хурсандлик, шодлик.
- ХУШК خشك *ф.* 1. Қуруқ; қуруқлик; 2. Ер; **Хушку тар**—
1) хўлу қуруқ, қуруқлик; 2) ер ва денгиз.
- ХУШҚДОРУ خشكدارو *ф.* Қуруқ дори, порошок.
- ХУШҚЛАБ خشكلب *ф.* 1. Лаби қуриган, ташна; 2. Бебахра.
- ХУШҚЛАБЛИФ خشكلبلىغ 1. Ташналик; 2. Баҳрасизлик.
- ХУШҚСОЛ خشكسال *ф.* Қурғоқчилик йили.
- ХУШЛУҚ خوشلوق 1. Яхшилик; 2. Шодлик, хурсандлик.
- ХУШМАШРАБ خوشمشرب *ф.* Яхши табиатли, хушхулқ;
юриш-туриши ёқимли.
- ХУШМАҚОЛ خوشمقال *ф.-а.* 1. Ширин сўз; 2. Сўзамол.
- ХУШМУҲОВАРА خوشمخاوره 1. Хушгап; 2. Сўзамол, гап-
га уста.
- ХУШНАВИС خوشنويس *ф.* Хушхат, чиройли ёзувчи, кал-
лиграф.
- ХУШНАВО خوشنوا Хушовоз, яхши куйловчи.
- ХУШНАВОЗ خوشنواز *ф.* Яхши чолғучи, уста созанда.
- ХУШНАМО خوشنما *ф.* Яхши кўринишли, кўркам.
- ХУШНАҒМА خوشنغمه *ф.* Ёқимли сайровчи, сайрақи:

Нағмалар туркона соз эттим ўгуш
Мастлиғдин ўйлаким, хушнағма қуш. (Л. Т.)

- ХУШНАҒМАСАРО خوشنغمهسرا *ф.* 1. Гўзал, ёқимли куй-
чи; 2. Сайрақи.
- ХУШНУД خوشنود *ф.* 1. Шод, хурсанд, қувончли; 2. Ро-
зи; Хушнуд этмак, айламак — Шод этмоқ, хурсанд
қилмоқ.
- ХУШО خوشا *ф.* Қандай яхши! (*ундов*).
- ХУШОБ خوشاب *ф.* Тоза, тиниқ, ялтироқ; **Дурри хушоб**
— Ялтироқ дур, тоза дур.
- ХУШОН خوشان *ф.* Шод, хурсанд.
- ХУШОЯНДА خوشآينده *ф.* 1. Хуш келувчи, ёқимли, гўзал
туйнлувчи; 2. Келажаги яхши.
- ХУШРАФТОР خوشرفتار *ф.* Юришли, чиройли юришли.

- ХУШТАБЪ *خوش طبع* *ф.-а.* Хушзеҳн, талантли.
- ХУШТАВР *خوش طود* *ф.-а.* Хушшакл, келишган, ёқимли, юриш-туриши яхши.
- ХУШТАЛҚИН *خوش تلقين* *ф.-а.* Яхши талқин, яхши англатиш, яхши таълим.
- ХУШТАР *خوшتر* *ф.* Яхшироқ.
- ХУШТАҚРИР *خوش تقرير* *ф.-а.* Яхши ифодали, сўзга чечан.
- ХУШУЪ *خشوع* *а.* Ўзни паст тутиб ёлвориш; Хушуъ айламак, қилмоқ — Ёлвормоқ, ялиниб-ёлвормоқ, ўзни паст тутмоқ.
- ХУШУНАТ *خشونت* *а.* Дағаллик, қўполлик; қаттиқлик.
- ХУШФАСОНА *خوش فسانه* *ф.* Гўзал афсона, ёқимли ҳикоя.
- ХУШХИРОМ *خوش خرام* *ф.* 1. Юришли, юрумол, йўрга; 2. Чаққон.
- ХУШХОН *خوش خوان* *ф.* Ёқимли (таъсирли) ўқувчи; ашулаци, ҳофиз.
- ХУШҲОЛ *خوشحال* *ф.-а.* Шод, мамнун, рози; Хушҳол этмак — Шод этмоқ, мамнун (рози) қилмоқ:

Завқ кўп хушҳол этар эрди мени,
Шарҳи онинг лол этар эрди мени. (Л. Т.)

- ХУЮЛ *خيول* *а.* [бирл. хайл *خيل*] Тўдалар; ҳайвон суриси, галаси.
- ХҮ (ёки хўй) *خو، خوى* *ф., а.* хуй I Бирор нарсага одатланиш, ўрганиб қолиш, қилиқ, феъл, табиат; Хў қилмоқ — Одатланмоқ.
- ХУБ *خوب* *ф.* Яхши; чиройли, гўзал; дуруст, маъқул; Хўб айламак — Ёқимли қилмоқ, яхши қилмоқ; Хўб билмак — Яхши билмоқ, яхши ўрганмоқ; Хўб бўлмақ — Чиройли бўлмақ; Хўб тушмак — Маъқул тушмоқ, яхши келмоқ.
- ХУБЛУҚ *خوبلوق* Гўзаллик, ҳусндорлик, яхшилиқ.
- ХУБРОҚ *خوبراق* Яхшироқ.
- ХУДУҚ *خودوک* Хўтик, эшак боласи (хўд-хўд, ёки хўт-хўт деб чақиритдан олинган).
- ХУИ *خوى* *ф., қ.* хў *خو*
- ХУИ, ХАИ *خوى* Тер.
- ХУИФИШОН *خوى فشان* *ф.* Терлаган, тер тўкувчи.

- ХҰР, ХОР **خور، خوار** *ф.* Сўзга бирикиб, «егувчи, ичувчи» маъноларда келади; **Луқмахўр маж.** Тамаъгир, очкўз.
- ХҰРД **خورد** I *ф.* Яраша, муносиб, лойиқ, лаёқат, аҳвол; **Хўрди ҳол** — Холига муносиб; **Ўзи хўрдиға мушараф бўлмоқ** — Ўз аҳволига яраша эришмоқ.
- ХҰРД **خورد** II *ф.* Емоқ-ичмоқ; **Тарки хўрду хоб айламак** — Ейиш-ичиш ва уйқуни тарк қилмоқ.
- ХҰРДАНИ **خوردنى** *ф.* Озиқ, овқат, егилик.
- ХУРИШ **خورش** *ф.* 1. Ейиш; 2. Емак, овқат.
- ХУТАН **ختن، خوتن** Шаҳар номи (классик адабиётда бу шаҳарни ҳусндор аёллари, аъло мушклари ва нафис инакли матолари билан мақтайдилар. Шу сабабли «хўтан» сўзи кўп ўринларда ўхшатиш учун ишлатилади).
- ХУТАНИЙ **ختنى، خوتنى** Хўтанли; Хўтаний узор — *маж.* Оқ юзли, чиройли, гўзал.
- ХУША **خوشه** *ф.* 1. Бошоқ; бош; 2. Эски астрономияга кўра осмоннинг ўн икки буржидан олтинчиси (сунбула); **Хўшаи лаъл** — *маж.* Бир бош қизил узум; **Хўша-хўша** — Бош-бош (узум).
- ХУШАЧИН **خوشه چين** *ф.* Бошоқчи, машақ терувчи.

چ - Ч

- ЧАВГОН **چوگان** *ф.* «Гўй-чавгон» ўйинида от устида туриб гўй (тўп)ни тутиб, тўхтатиб олинадиган, учи эгри узун таёқ.
- ЧАВУК **چووک، چوک** Ранг, тус; **Қаро чавук** — Қора ранг; **Чавук атлас** — Қора атлас.
- ЧАК **چک** I Ҳужжат, далил:

Жон бериб васлингги байъ этканни ёздим кўнглума,
Дарду ишқ икки гувоҳим чоқлиқ кўнглим *чаким.*
(Б. В.)

- ЧАК **چک** II Қуръа, чек; **Чак солмоқ** — Чек ташламоқ, қуръа солмоқ;
Гунаҳлиқ киши бўлмаса, *чак солиб* сойир халқдин қатл қилур эрди. (Т. М. А.)

ЧАКОВАК چاکاوک Тўрғай:

Кушод ўлғой анга ул борча новак
Чиқорғой пар онингдекким, *чаковак*. (Ф. Ш.)

ЧАКОН چکان ф. Томувчи, томадиган, чакка.

ЧАЛИПО چلیپا ф. Плюс аломатига ўхшаган бир белги;
бут.

ЧАМАНДАР چمندار 1. Юриши ёмон, секин юрадиган
(миниладиган ҳайвон ҳақида); 2. Чаман от: Аноният-
лари юзига тезак солиб *чамандар*. (М. Қ.)

ЧАНБАРА چنبیره ф. Банд, чамбарак, гардиш.

ЧАНГ چنگ I Бош томони эгик чолғу асбоби:

Лаҳни *чангу* рубоб эди ҳар ён
Сайд этидин кабоб эди бир ён. (С. С.)

Чанг зулфи — Чанг тори.

ЧАНГ چنگ II 1. Чангал, қўл панжалари:

Туттойким, буюк тоққа чиқсун паланг,
Тўлун ойға секриб-секриб етурғайму *чанг*.
(С. И.)

2. Чангал, чангак; Оҳанин чанг — Темир чангак:

Ҳамул оҳанггудозу оҳанин *чанг*
Равон қилди буюрғон ишга оҳанг. (Ф. Ш.)

ЧАНОҚ چناق 1. От-мол сув ичсин учун сув қуйиб қўйи-
ладиган идиш:

Бу чархи ложувард узра хуршид гўйинё
Кўк бўз таковариға музаҳҳаб *чаноқ* эрур. (Ф. С.)

2. Тегирмон чаноғи; 3. Ғўза чаноғи.

ЧАП چپ Сўл; Чапу рост — Сўл ва ўнг, сўлга ва ўнга.

ЧАРБ چرب ф. Чечан, уста; Чарб даст — Чапдаст, ҳунар-
манд, уста, чаққон.

ЧАРБЗАБОН چربزبان ф. 1. Ширинтил, ширинсўз; 2. Тил-
ёглама; 3. Сўзга уста.

ЧАРГАР چرگر Чолғучи, ашулачи: Дарвиш Муҳаммад
чаргарки, абдолдин эрмиш. (Н. М.)
ЧАРДА چرده 1. Тус, ранг; 2. Тўриқ ранг.
ЧАРКАС چركس I Черкас халқи.
ЧАРКАС چركس II Камон ўқининг учи, тигнинг дами:

Шуълайи тигин демагил *чаркаси*
Чекти забона ҳамул ўт шуъласи (Ҳ. А.).

ЧАРКАСИЙ چركسى Чаркасча.
ЧАРМИН چرمين ф. Чармдан қилинган: Белига боғлади
чармин танура (Ф. Ш.).
ЧАРО چرا ф. Ўтлаш; ўтлоқ.
ЧАРОГОҲ چراگاه ф. Ўтлоқ, ўтлов.
ЧАРОҒ چراغ ф. 1. Чироқ; 2. *маж.* Бахт, толеъ; 3. *маж.*
Бола, фарзанд.
ЧАРРАНДА چرنده ф. Ўтлайдиган ҳайвон.
ЧАРХ چرخ ф. 1. Филдирак; 2. Айланиш; 3. *маж.* Осмон, кўк, фалак; 4. *маж.* Тақдир, толеъ; **Чарх айламак**, -урмоқ, -этмак — Айланмоқ.
ЧАРХ ДАБИРИ چرخ ديري ф. *маж.* Аторуд (Миркуррий) планетаси.
ЧАРХИ АТЛАС چرخ اطلس ф.-а. *маж.* Осмон, кўк.
ЧАРХИ АНЖУМ چرخ انجم ф.-а. Юлдузлар сайри: *Чархи анжумга* қошингда не вужуд. (Л. Т.)
ЧАРХИ БАРИН چرخ برين ф. Баланд осмон.
ЧАРХИ ДУН چرخ دون ф. Тескари айланувчи, пасткаш фалак.
ЧАРХИ КУҲУН چرخ كهن ф. Кекса олам.
ЧАРХ ПАЙМО, ПАЙМОЙ چرخ پيمای، پيما *маж.* Баланд, юксак осмон.
ЧАРХ ФАРСО چرخ فرسا ф. Кўкка уланган, жуда юксак.
ЧАРХ ҚАВСИ چرخ قوسی Осмон камалаги; уфқ.
ЧАРХ ОСО چرخ آسا ф. Чархга ўхшаган.
ЧАРХ ОШЕН چرخ آشيان ф. Баланд мартабали.
ЧАСПОН چسپان ф. Ёпишадиган, ёпишиб (ярашиб) турган; Часпон боғламоқ — Маҳкам (сиқиб) боғламоқ.
ЧАТР چتر ф. Чодир; **Чатри иқбол** — *маж.* Бахт, толеъ:

Салтанат авжида сайр айлаб аён
Айлагай бир *чатр* бошим ошён. (Л. Т.)

ЧАШ چاش *ф.* Сўз бирикмасида «тотувчи ва қилувчи» маъноларида келади: **Риёчаш** — Риёкор, риё қилувчи.

ЧАШМ چشم *ф.* Кўз; **Заҳри чашм** — Кўз заҳри, ёмон қараш, кўз тегиш (эски тушунчада); **Чашм захми** — Кўз тегиши.

ЧАШМБАНД چشمبند *ф.* 1. Чачвон, чиммат:
Ул қуёш ҳажрида билмонким, Навоий кўзига,
Борча олам тийрадур, ё боғлолмишдур *чашмбанд*.
(F. C.)

2. Кўз боғловчи.

ЧАШН چشن *ф.* Тантанали йиғилиш; базм; **Чашн туз-мак** — Базм қурмоқ.

ЧАҚМОҚ چقماق Тошга уриб ўт чиқариш учун пўлатдан ясалган асбоб.

ЧАҚМОҚТОШ چقماق تاش Чақмоқ билан урилганда ўт чиқарадиган тош.

ЧАҒАНДАР چغندر *ф.* Лавлаги, қизилча:

Борча нахуд ўрнига дурри хушоб,
Реза *чағандар* ерига лаъли ноб. (Ҳ. А.)

ЧАҒОНА چغانه Сапойил номли чолғу асбоби (40 сантиметрча чўпнинг ўртасини ёриб, темир ҳалқалар ўтказиб ясалади):

Эшитдимки, ул хароботийлар чангу *чағона* била ўқур
(Н. М.).

ЧАҲ چه *ф.-т., қ.* чоҳ چاه

ЧАҲОРБОЛУШ چهاربالوش *ф.* Подшоҳларнинг болишлардан тузилган тахти.

ЧАҲОР ДОНГ چهار دانگ *ф.* Олтидан тўрт ҳисса.

ЧЕКМАҚ چيکماک 1. Тортмоқ, бошдан кечирмоқ; **Алам чекмак** — Алам тортмоқ; **Ситам чекмак** — Зулм кўрмоқ, эзилмоқ:

Барча *ситам чеккучи* барбод ўлуб. (Ҳ. А.)

2. Суғуриб олмоқ:

Заҳм аро қолғон бошоқ жонимга етмиш, эй рафиқ,
Раҳм этиб тенгри учун *чек* доғи пайконим чиқор
(Н. Ш.).

Пастликдан, чуқурдан тортиб олмоқ:

Махласинг ичра саъй этиб жондин,
Сени *чексам* бу тийра зиндондин. (С. С.)

3. Узига тортмоқ; жалб қилмоқ:

Лаъл ила ёқут дур, истар баҳо,
Лек сомонни чу *чекар* қаҳрабо. (Ҳ. А.)

4. Урмоқ:

Бу онча эмас эдики, ёна,
Чектилар иковла тозиёна. (Л. М.)

Қуллоб чекмак — Чанг урмоқ:

Хамдинки, асоси бошида тоб,
Чекмакка икки жаҳонни *қуллоб*. (Л. М.)

5. Утказмоқ, тизмоқ, тортмоқ; Риштаға *чекти* неча дурри ятим (Ҳ. А.). Амал риштасин тамаъ игнасиға *чекиб...* (М. Қ.)

Саф (қатор) қилмоқ, тизмоқ; *Чекиб* шатранж ики саф оқу қаро. (С. С.)

6. Тақдим этмоқ, тутмоқ, сунмоқ:

Чекиб хоқонға ул ганжи хироми-
Ки, бўлғой хайлиға инъоми оми. (Ф. Ш.)

7. Ботмоқ; ўтирмоқ:

Қим чу саҳар кўргузур анворини,
Чеккуча кун ғарбға рухсорини. (Ҳ. А.)

8. Илиб олмоқ, осмоқ:

Кейин боғлоб қадоғлиқ қўлларин чуст.
Бориб *чекмаклик* они дорға чуст. (Ф. Ш.)

9. Етмоқ, туташмоқ, уланмоқ:

Ҳар йўлда офат эҳтимоли,
Гардунға *чекиб* работи оли. (Л. М.)

10. Қўтариб бормоқ, элтмоқ:

Агар васли боқи керак истагил,
Фано кўйига рахти ҳирмон *чекиб*. (Ф. С.)

Ҳайдаб бормоқ:

Ҳукмини суруб амирлардек.
Лайлини *чекиб* асирлардек. (Л. М.)

11. Тикка қилмоқ:

Низомий эрди ондоқ пили воло
Қи, *чекти* ганжи гавҳар майли боло. (Ф. Ш.)

12. Урнатмоқ:

Меҳрим, *чекти* фалак буржида зарбафт ливо. (Б. В.)

13. Уймоқ, ўйиб нақш солмоқ:

Бу сизса одатий таксир этиб ул.
Бу *чекса* жонвар таъсир этиб ул. (Ф. Ш.)

14. Чизмоқ:

Мудаввар мустақим ўлса рақамкор,
Чекиб андоққи, жадвал бирла паргор. (Ф. Ш.)

15. Езмоқ:

Сунъ илги *чекиб* бу номаға там,
Орқосиға бости нақши хотам. (Л. М.)

16. Тузмоқ, яратмоқ:

Чектинг этканда даҳр бунёд,
Етти гунбаз сипеҳри мийнодин. (С. С.)

17. Ченамоқ, ўлчамоқ:

Қаффадур гардун ғами ҳажрим юкини *чексалар*,
Арз журми ул тарозу ичра бир мисқол экан. (Н. Ш.)

18. Отмоқ (ўқ ҳақида):

Ўқидин пар чиқармишменки, ул туркий хаданг отмиш,
Қаёнким, ғамзасининг новакин *чекмиш* менга етмиш.
(Б. В.)

Қошлари ёсин *чекиб*, ғамзаси ўқларин отиб. (Б. В.)
Чекиб ўқлар, кийиб борчоси жавшан. (Ф. Ш.)

19. Ичмоқ:

Тортибон эл зарфини майхонадин,
Журъа таҳин *чеккали* паймонадин. (Ҳ. А.)

20. Улаштирмоқ, туташтирмоқ, етказмоқ:

Бир неча тўфон исёним *чекар* гардунға мавж. (Н. Ш.)

21. Тортмоқ, тиймоқ:

Қизил тилни демакдин бир замон *чек*,
Десангким, бормоғой бошинг қаламдек. (Ф. Ш.)

Илик *чекмак* — Қўл тортмоқ, қайтмоқ: *Иликни чекти*
мутағайир бўлуб (Ҳ. А.); **Тиф чекмак** — Тиф тортмоқ;
Олти жиҳатдан *чекибон тифи* тез (Ҳ. А.). **Тил**
чекмак — 1) Сўзламоқ:

Шаҳ бу сўздин очилди ёғ киби
Тил чекиб шуълайи чироғ киби. (С. С.)

Тил чекти демак учун тарона. (Л. М.)

2) Тилни тортмоқ, сўзлашдан тийилмоқ; **Тилни чекмак** — Тилни тортмоқ; **Жом чекмак** — *маж*. Ичкилик (май) ичмоқ:

Иши ов овламоқда *чекмак жом*. (С. С.)

Рақам чекмак — Ёзмоқ; Қойда савод этакли *чеккан*
рақам. (Ҳ. А.)

Соз чекмак — Соз чолмоқ: Бу *чекиб соз*, ул бири чеккач хуруш. (Л. Т.)

Сипоҳ чекмак — Аскар тортмоқ, аскар билан бостриб бормоқ:

Бўлмади бир мулк сори кинахоҳ-
Ким, бу доғи *чекмади* улён *сипоҳ*. (Ҳ. А.)

Суруд чекмак — Ашула айтмоқ, куйламоқ:

Субҳ бўлғоч яна *суруд чекиб*,
Нагма бирла навойи руд чекиб. (С. М.)

Сало чекмоқ — Чақирмоқ, даъват этмоқ:
Тегурди чу ҳужраға иқомат
Муаззин *чекти салойи* қомат. (Л. М.)
Қўл чекмак — Қўлидан ушламоқ, қўлламоқ:
Лутф айла ўзинг сори *йўлум чек*,
Чектинг чу йўлум, тутуб *қўлум чек*. (Л. М.)
Ҳавас чекмак — Ҳавас қилмоқ:
Қатра ичкунча дастрас менга тут,
Ғайрда ё *чекар ҳавас* менга тут. (С. С.)

ЧЕРИК *چريک* Қўшнн, аскар.

ЧЕҲР, ЧЕҲРА *چهره*, *ф.* Бет, юз, башара, афт.

ЧИБИН *چيبن* Чивин, қорапашша (*рус.* муха); Олтун-
луғ чибин — Тиллачивин (кўк-сариг тусли ялтироқ
чивин).

ЧИВИРТҚА, ЧУГУРТҚА *چوگورتکه، چيورتکه* Чйгиртка.

ЧИГИЛ *چيگيل* 1. Қадимги туркий қабила иттифоқидан
бирининг номи; 2. Чигиллар иттифоқи; 3. Чигиллар
мамлакати:

Чигил бирла яғмонн айлаб убур (С. И.).

Юзин не васфин дединг ҳури *чигил*
Балғаму қондин эса, оқу қизил. (Л. Т.)

ЧИГИТ *چيگيت* Ғўза ўсимлигининг уруғи:

Аёқ ҳижронда кўзум оқ этти андоқким момуқ.
Жолайн ашк ул момуқдин ёғди андоқким *чигит*.

(Н. Ш.)

ЧИЛЛА *چلله* I *ф.* 1. Дарвишларнинг қирқ кунгача таш-
қарига чиқмай ибодат қилишлари; Чилла ўлтурмоқ—
Ибодат учун бир жойда қирқ кун ўтирмоқ; 2. Қиш ва
ёз фаслларининг қоқ ўртасидаги қирқ кун.

ЧИЛЛА *چلله* II *ф.* Камоннинг ипи; гириш:

Тори сиришким чекиб дард қадим қилди хам,
Ўйлаким, эл *чиллани* тортиб этар ёйн кўж. (Н. Ш.)

ЧИЛЛАВОР *چلهوار* *ф.* Чиллага (камон ипига) ўхшаш.

ЧИЛЛАНИШИН *چلله نشين* *ф.* Чилла ўтирувчи (қ. Чилла
چله)

ЧИЛЛАФУРУШ چله فروش *ф.* Камон ипини сотувчи.
ЧИЛЛАХОНА چله خانه *ф.* Чилла ўтириладиган уй (қ. чил-
ла چله)

ЧИН چين I *ф.* Рост, аниқ.

ЧИН چين II *ф.* Тириш, бурушиқ, ажин; сочининг жингала-
ласи.

ЧИН چين III *ф.* Сўз бирикмасида терувчи маъносида
келади.

Хўшачин — Бошоқчи, машоқ терувчи.

ЧИН چين IV Хитой.

ЧИНГДОВУЛ چنگداول Қўшиннинг орқасидан юрадиган
соқчи отряд.

ЧИПОН چيپان Чипқон.

ЧИРҚ چرک *ф.* 1. Ифлослик, кирлик; 2. Қабихлик, жир-
канчлик.

ЧИРМОНДУРМОҚ چيرماندورماق Чирмаштирмақ: Ҳақ-
нинг ғайрига айландурғой ва мосуваллоҳ иштиғолига
чирмондурғой. (М. Қ.)

ЧИРМОНМОҒ چيرمانماغ Уралмоқ, ўралишиб кетмоқ.

ЧИРМОМОҚ چيرماماق Ип, латта каби нарсаларни бирор
нарсага айлантириб ўрамоқ:

Синса кўнглумда ўқунг, суртуб исиқ қондин анга,
Пай масаллик *чирмоғоймен* риштаи жондин анга.
(F. C.)

ЧИРМОШ چيرماش Ўр, юқорига қараб чиқиб кетган:

Сайд жангал ичини қилди талош,
Иўли ҳам тор эдию ҳам *чирмош.* (С. С.)

ЧИРҒАМОҚ چيرغاماқ Шод умр кечирмоқ, айшу ишратга
берилмоқ.

ЧИҒ چيغ Чий (қамишдан ишланган).

ЧОБУК چابك *ф.* 1. Чаққон, тез, илдам; чавандоз:
Гўйким, кўргузди ул *чобук* узангу остида. (Ф. К.)
2. Ўйноқи, шўх:

Тараҳҳум, тараҳҳум, тараҳҳум, тараҳҳум

Буто, *чобуко*, маҳвашо, гулўзоро. (Н. Ш.)

Чобук андиша — Тез фикр; ўткир зеҳн; Етти чобуки
самовий — *маж.* Етти сайёра юлдуз; Чобук мавзун —
маж. Қалам (*айн.* тузилиши чиройли, хушбичим, чақ-
қон):

Чобук мавзун ҳаракоти анинг
Учқоли йўқ лек қаноти анинг (Ҳ. А.).

ЧОБУҚДАСТ **چابک دست** ф. Чаққон, эпчил.
ЧОБУҚЛУК **چابک لوك** Чаққонлик, тезлик:

Қади руҳ офати *чобуклук* ичра
Бели жон риштаси нозуклук ичра. (Ф. Ш.)

ЧОБУҚСУВОР **چابک سوار** ф. Чавандоз, отни усталлик билан
бошқарувчи, улоқчи.

ЧОБУН **چابون** Парда; **Чобун** этмак, қилмоқ — Пардала-
моқ, тўсмоқ:

Ногоҳ, укку чекмагай дебон ун
Тумшуғи этиб кўзини *чобун*. (Т. М.)

ЧОВ **چاو** Қичқирӣқ, товуш; овоза; **Чов солмоқ** — Овоза
солмоқ; қичқирмоқ.

ЧОВУШ **چاوش** 1. Ҳудайчи (арзга келган кишиларни
шоҳга рўпара қилувчи ва кузатувчи амалдор); 2.
Эшик офоси:

Човуш, бахт эшикка ҳозир бўл-
Ким, кирар майли бўлса узрин кўл. (С. С.)

3. Хизматкор, навкар.

ЧОДИРШАБ **چادرشپ** ф. Чойшаб.

ЧОҚ **چاق** ф. 1. Йиртиқ, ёриқ; тилинган; 2. Яра, **Чок**
айламак, этмак, қилмоқ — Йиртмоқ, тилмоқ; ярала-
моқ; **Чок бўлмоқ, ўлмоқ** — Йиртилмоқ, тилинмоқ;
яраланмоқ; **Чок солмоқ** — Тилмоқ, йиртмоқ; ярадор
қилмоқ.

ЧОҚАР **چاگر** ф. Хизматкор.

ЧОҚАРЛИҒ **چاگرليغ** Хизматкорлик.

ЧОҚЛИҒ **چاكلينغ** Яра, яраланган:

Жамъ этар овораларни *чоклиғ* кўнглум уни.
Йўлдин озғонларни ул янглиғки афсони жарас.
(Н. Ш.)

ЧОҚ-ЧОҚ **چакچак** ф. Тилим-тилим, сўкилган; **Чок-чок**
этмак — Тилим-тилим қилмоқ.

ЧОЛИФ چالينغ Югурик, тез, ўткир.

ЧОЛМОҚ چالماق 1. Боғламоқ, тақмоқ (мас. Белга камар чолмоқ); 2. Урмоқ (Сабру қарор шишасин тошларга чолмоқ); чолғу чолмоқ; ўйнамоқ; 3. Кесмоқ, узмоқ — Тиги кин била бўйнин чолди); Чолиб ўлтурмак — Чолиб ўлдирмоқ; 4. Оёқ чолмоқ.

ЧОЛОҚ چالاك ф. 1. Тетик, илдам, чаққон; 2. Келишган, шиннам.

ЧОЛҚОЛМОҚ چالقالماق Чайқалмоқ:

Бало дарёси эрмастур жаҳонни бузгудек мавжи,
Эрур ашким суви оҳим ели эсконда чолқолғон.
(Н. Ш.)

ЧОЛҒУЛУФ چالغولوغ Чалинадиган, чалиниши керак бўлган.

ЧОПОН, ЧАПОН چپان, چاپان Тўн:

Эрур чаманда юзунгнинг гадойи оқгулким,
Кўрунди борча ёмоғлиғ чопони узра момуғ. (Б. В.)

ЧОПҚУН چاپقون 1. Бўрон; зўр шамол; қор-ёмғир ара-лаш бўрон; 2. Талон, торож; тўпалон; Чопқун солмоқ — Торож этмоқ; тўпалон қилмоқ.

ЧОРА چاره ф. Чора андиш — Чора (тадбир) изловчи.

ЧОРАГАР چاره گر ф. Чора, тадбир кўрувчи.

ЧОРАЖЎ چاره جو ф. Чора изловчи, илож қидирувчи.

ЧОРАЖЎЛУҚ چاره جولوق Чора, илож қидирувчилик.

ЧОРАҚУШ چاره كوش ф. Чора топишга тиришувчи, жонкуяр.

ЧОРАНАМО چاره نما ф. Чора кўрсатувчи, жонкуярлик қилувчи.

ЧОРАПАЎВАНД چاره پيوند ф. Чора топувчи, илож қилувчи.

ЧОРАПАРДОЗ چاره پرداز ф. Чора қилувчи, илож топувчи.

ЧОРАРАС چاره رس ф. Бирор ишнинг чорасига етувчи, илож қилувчи.

ЧОРАСАНЖ چاره سنج ф. Чора, илож топувчи.

ЧОРАСИГОЛ چاره سگال ф. Чора кўрувчи, чора ўйлаб топувчи.

ЧОРАСОЗ چارهساز *ф.* Чора қилувчи; жонкуярлик кўрсатувчи.

ЧОРАҲОҲ چارهخواه *ф.* Чора истовчи, илож изловчи.

ЧОРГОҲ چارگاه *ф.* Ўзбек классик шашмақом куйларидан бирининг номи:

Бадан аносирининг *чоргоҳин* эт хориж,
Навоийё, десанг айлай фалак сарн оҳанг. (*Н. Ш.*)

ЧОР-ДАРЧОР چاردردار *ф.* Тўрт устига тўрт; саккиз қиррали.

ЧОРДОЙ چاردای *ф.* 1. Тўртлик, тўрт қабат; 2. Тўрт паҳса.

ЧОРЗАРБ چارزرب *ф.-а.* Ўзбек мусиқий куйининг номи: Яна ишлар ҳам мисли қўл [куй номи] ва ғазал ва *чорзарбдек* ва савт нақш худ беҳадуад *بيعدوعد* боғлобтур. (*Паҳл. М.*)

ЧОРЛАМОҚ چارلاماق Чақирмоқ, таклиф қилмоқ.

ЧОРЛАТМОҚ چارلاتماق Чақиртирмоқ.

ЧОРМИХ چارمىخ *ф.* 1. Гуноҳкорларни икки қўл ва икки оёғидан боғлаб, азоб бериш учун тўрт томонга қоқилган қозик; 2. *маж.* Тўрт унсур [қ. **Аносир** арбаа *عناصر اربعه*]

ЧОРПОРА چارپاره *ф.* Йиртиқ, пораланган (*айн.* тўрт бўлак); Чорпора тўн — Йиртиқ тўн.

ЧОРСУ چارسو *ф.* 1. Тўрт бурчакли (квадрат шаклидаги); 2. Тўрт кўчанинг бирлашган жойи; икки кўча бир-бирини жесиб ўтган бозор ва обод жой, обод майдон; Чорсу муҳр — Тўрт бурчакли (квадрат шаклидаги) муҳр, печать.

ЧОРТОҚ چارتاق *ф.* Тўрт гўшали; тўрт бурчакли чодир; тўрт гумбаз.

ЧОРЧЎБ چارچوب *ф.* Тўрт ёғочдан ясалган, рамка.

ЧОРҚАБ چارقاب *ф.* 1. Тос, зарбафт; 2. Зар билан тикилган кашта; 3. Шоҳлар княдиган зарбафт тўн.

ЧОТМА چاتمه Дарахт шоҳларини ерга кўмиб, учларини бир-бирига чатиб, боғлаб қилинган капа (чайла), овчилар капаси:

Ов аро бир кун озикиб бегумон
Бўлди бир ов *чотмасига* меҳмон. (*Ҳ. А.*)

- ЧОШНИ **چاشنى** *ф.* 1. Маза, таъм, тот; 2. Тотиш, маза-
сини тотиб кўриш; 3. Баҳра.
- ЧОШНИЛИҚ **چاشنىلىق** Мазали, тотли; ширин.
- ЧОШТ **چاشت** *ф.* Тушга яқин вақт, чоштгоҳ.
- ЧОШТГАҲ **چاشتگاه** *ф., қ.* Чоштгоҳ
- ЧОШТГОҲ, ЧОШТГАҲ **چاشتگاه** *ф.* Тушга яқин вақт,
чоштгоҳ; Чоштгоҳи султоний — Эрта билан қуёш
ёйилган вақт.
- ЧОШТЛИҚ **چاشتلىق** Нонушта билан тушлик оралиғи-
даги овқат; Чоштлик таом — Чоштгоҳда ёйилдиган
овқат.
- ЧОҚИН **چاقين** Чақмоқ, яшин.
- ЧОҚИР **چاقير** *қ.* Чоғир **چاغر**
- ЧОҚИРҚАНОТ **چاقرقانات** Ўрдак боласининг ола-була
пар чиқарган даври.
- ЧОҒИР **چاغر** Май, ичкилик, шароб; Чоғир лойи — Май-
нинг остида қолган қуйқаси.
- ЧОҲ, ЧАҲ **چاه، چه** *ф.* 1. Чукур; қудуқ; 2. Зиндон; Чоҳи
идбор — бахтсизлик; Чоҳи зақан — Бағбақа чуқурча-
си.
- ЧУ, ЧУН **چو، چون** Каби, ўхшаш, масалли; чунки, модоми-
ки, вақтики, қачонки; чунончи.
- ЧУМ **چوم، جوم** Тум, тамоман, бутунлай; Чум қаро — Тим
қора, қоп-қора, бутунлай қора:

Қийр ила айланг юзумни *чум қароким*, умр ўтуб,
Дўст куйн азми қилдим юз туман тақсир ила.

(F. C.)

- ЧУНОН **چنان** *ф.* Шу қадар, шунчалар.
- ЧУРКА **چورکه، چورکه** Чуррак (ўрдакнинг бир тури).
- ЧУРКАМАҚ **چورکاماک** I Куйдирмоқ:
Чўп урди хазон ели совуқ дам.
Ёфроқни қурутти, *чуркади* ҳам. (Л. М.)
- ЧУРКАМАҚ **چورکاماک** II Урамоқ:

Э Навоний, ишқ бизни гарчи расво айлади,
Ул не қилса пардайи китмонга они *чуркади*. (Б. В.)

ЧУРҚАНМАҚ **چورکانماک** Куймоқ, қорайиб кетмоқ:

Қарбру ақлу ҳушум ишқинг ўти бирла *чурканди*.

(Б. В.)

ЧУРКУК چورکوک Куйган, қоврилган, куюк.

ЧУРПА چورپه Тўнғизнинг боласи:

Ва бир шўру шийнлик овки, тўнғуз овидур. Онинг ҳам эркагини қобон, тишисин мегажин ва ушоғин *чурпа* дерлар. Сорт борчасин *хўк* ва *карож* лафзи би-ла ойтурлар. (М. Л.)

ЧУСТ چست ф. 1. Чаққон, тез; 2. Тайёр, шайланган; 3. Маҳкам; **Чуст этмак** — Маҳкам қилмоқ; **Чусту чо-бук** — Чаққон, эпчил; **Чуст даст** — Чаққон.

ЧУЧУРҚАНМАК چوچورگانماک Бир ишнинг муқаррар бўли-шига умид боғламоқ, умидланмоқ.

ЧУҒЗ چغز ф. Бойқуш, бойўгли.

ЧУҒУЛ چغول Чақимчи, ғийбатчи, ифвогар, чўғол:

Кўзларингким, турк, тожик ўлди кўнглум мулкида

Зулм этар ул навъким, бир кишвар аҳлига *чуғул*.

(Н. Ш.)

ЧУГУРТКА, ЧОГУРТҚА, ЧУВУРТҚА, ЧИВИРТҚА

چوگورتکه، چاوورتکه، چيورتکه — Чигиртка.

ЧУЖА چوجه Товуқнинг боласи:

Тазарв аҳлига қорчиғой дармиён,

Агар *чўжа* янглиғ, бу бир мокиён. (С. И.)

ЧУКУР چوگور Шийда, чўкиртақ; Бошларига гул сочсанг алардин юзунгга тикон сончилур. Агар ул гул соч-моғни бас қилсанг, боғрингга *чўкур* тикулур. (М. Қ.)

ЧУЛПОН چولپان Венера юлдузи.

ЧУМТОЙ چومتاي Чўнтақ, кисса.

ЧУРЧАК چورچک Чўпчак, эртақ, афсона: Қошида қисса-ий Юсуф бир уйқу келтурур *чўрчак*. (Н. Ш.)

ЧУХ چوخ Кўп, талай, чўқ.

ЧУЧАК چوچاک Сафол обдаста: Сафол *чўчакки*, бир дош-дин минг чиқор, қиймати бир дирамдин ортмас, кунда юз синса, киши ҳайф демас ва таассуф емас. (М. Қ.)

Ш — ش

- ШААФ **شعاف** *а.* Ҳаддан ортиқ берилиш, қаттиқ севиш.
- ШАБ **شب** *ф.* Кеча, тун; **Шаб зиндадорлиғ** — Кечани ухламасдан ўтказиш, уйқусиз тонг оттириш.
- ШАБАНДУД **شبانددود** *ф.* Кечани қопловчи, тўсувчи; **Шабандуд ниқоб** — Кечани қопловчи парда; *маж.* Қоронғулик.
- ШАБАФРУЗ **شبافروز** *ф.* Кечани ёритувчи.
- ШАБГАРД **شبگرد** *ф.* 1. Тунда айланувчи, тунги қоровул; 2. *маж.* Ой, қамар.
- ШАБГИР **شېگير** *ф.* Тун бўйи ухламовчи, кечаси юрувчи; **Шабгир қилмоқ** — 1) Тун бўйи уйқусиз бўлмоқ; 2) Кечаси ҳужум қилмоқ; тунда босмоқ.
- ШАБГУН **شېگون** *ф.* Қоп-қора.
- ШАБДІЗ **شېدايز** *ф.* Қора тусли от:
- Кеча *шабдизин* айлаб танг баста,
Янги ойдин қилиб сатлиға даста. (*Ф. Ш.*)
- ШАБИСТОН **شېستان** *ф.* 1. Кечки ётоқхона; ички ҳарам дораси; 2. Қоп-қоронғу кеча; қоронғулик.
- ШАБИХУН **شېخون** *ф.* Тунда тўсатдан қилинган ҳужум; **Шабихун айламак, -урмоқ** — Тунда тўсатдан ҳужум қилмоқ.
- ШАБИҲ **شېه** *а.* Ухшаш, монанд, назир.
- ШАБОБ **شېاب** *а.* Ёшлик, йигитлик; **Шабоб айёми, айёми шабоб, аҳди шабоб** — Ёшлик даври.
- ШАБОБИЙ **شېابى** *а.* Ёшликка тегишли.
- ШАБОВИЗ **شېبأويز** *ф.* Бойўғли жинсидан бир қуш.
- ШАБОНА **شېبانه** *ф.* 1. Кечасиллик, тунги; 2. Кечқурун; **Жоми шабона ичмак** — Кечаси май ичмоқ; **Махмури шабона** — Тунги мастлик.
- ШАБПАР **شېپير** *ф., қ.* **Шабпарақ** **شېپيرك**
- ШАБПАРАҚ **شېپيرك** *ф.* Кўршапалақ.
- ШАБРАВ **شېبرو** *ф.* 1. Кечаси кезувчи; тункезар; 2. *маж.* Ўғри, тунги босқинчи;
Тутти *шабравлар* киби шаҳр ичра йўл. (*Л. Т.*)
- ШАБРАВЛУҒ **شېبرولوغ** 1. Кечаси кезувчилик, тункезарлик; 2. *маж.* Ўғрилиқ; **Шабравлуғ айламак** — Тунда кезмоқ;

Юзидин зулфиға кўнгул бормас,
Кимса *шабравлуғ* айламас кундуз. (Н. Ш.)

ШАБРАНГ شېبرانگ *ф.* Тим қора; қора от; **Шабранг**
секратмақ — От чоптирмоқ.

ШАБТОБ شېتاب *ф.:* Кирми **шабтоб** كرم شېتاب *ф.* Ялти-
роқ қурт (кечаси ялтираб турадиган қурт).

ШАБХЕЗ شېخېز *ф.* Тунда уйғонувчи, тун бўйи ухла-
мовчи.

ШАБЧИРОҒ شېچراغ *ф.* Кечаси чироқ каби равшанлик
берувчи:

Не махзан, ҳар дури шамъи фароғи,
Не дур, не шамъ, дурри *шабчироғи*. (Ф. Ш.)

Гавҳари *шабчироғ* қ. Гавҳар

ШАБШИКОР شېشكار *ф.* Тунги ов.

ШАВВОЛ شوال *а.* Ҳижрий йил ҳисобининг ўнинчи оғи.

ШАВОҲИД شواهد *а.* [бирл. шоҳид شاهد] 1. Гувоҳлар;
ҳужжатлар; 2. Гўзаллар.

ШАВҚ شوق *а.* [кўлл. ашвоқ اشواق] 1. Уткир орзу, зўр
ҳавас; қаттиқ интилиш, кайф, истак; 2. Ўртанниш.

ШАВҚНОК شوقناк *а.-ф.* Шавқли, хурсанд бир ҳолдаги:

Шўх тарсо чиқти онда *шавқнок*,
Шайх они кўргач бўлур ҳардам ҳалок. (Л. Т.)

ШАДД شد *а.* Чолғу қуролини созлаш, чолғу овозини ба-
ландлатиш.

ШАДДА شده *а.* 1. Иккиланган товуш устига қўйинла-

диган белги, ташдид белгиси: *مَرَّ، كَلَّ، جَرَّ* каби;
2. Марварид, дур, маржон кабилар ўтказилган боғ-
лардан бир нечасининг бириккани (ҳозирги талаффуз-
зи *шада*); 3. Туғ, байроқ.

ШАДДИ РУҲ شدروح *а.* Музика мақомларидан бири.

ШАДИД شديد *а.* Шиддатли, қаттиқ, оғир; **Шадид** ўлмоқ
— Оғирлашмоқ, қаттиқ бўлмоқ.

ШАЁТИН شياطين *а.* [бирл. шайтон شيطان] Шайтонлар.

ШАЖАР شجر *а.* [кўлл. ашжор اشجار] Дарахт:

Бор эди анда гуна-гуна *шажар*. (С. С.)

ШАЖАРА شجره *a.* Дарахтнинг тана, шох ва шохчалари каби тузилган схема (бундай схема кўпинча, бир отадан тарқалган авлод, наслу насаб, уруғ-аймоқ ҳақида тузилади).

ШАЙБ شيب *a.* Соч ёки соқол оқариш; қарилик, кексалик; **Шами шайб** — Кексалик қайғуси (*айн.* кексалик тунни).

ШАИД شيد *ф.* Ҳийла, фириб, алдов:

Эгри йўллар кўргузуб нафси даний,
Солибон *шайду* гадолиққа ани. (*Л. Т.*)

ШАИДО شيدا *ф.* Севгидан девона бўлган, ҳаддан ташқари гирифтор, мафтун, ошиқ; **Шайдо айламак, қилмоқ** — Гирифтор қилмоқ, девона қилмоқ.

ШАИН شين *a.* Камчилик, нуқсон, доғ; **Шайн еткурмак, солмоқ** — Нуқсон етказмоқ, доғ солмоқ.

ШАЙПОЛ شيبال *Қаҳрамон.*

ШАЙТАНАТ شيطنت *a.* Шайтонлик, иблислик, ярамаслик, алдамчилик; ҳийла, фасод.

ШАЙТОНИЙ شيطاني *a.* Шайтонга тегишли (зидди: **Раҳмоний**); ярамас, ёмон йўлга бошловчи.

ШАЙХ شيخ *a.* [*кўпл.* шуюх **شيوخ**] 1. Қари, кекса; 2. Сўфийлар бошлиғи; эшон;

Шайхи козиб — Ёлғончи шайх, ёлғондакам шайх;
Шайхул-ислом — Исломда энг катта диний мансаб, унвон; **Шайхул-машойих ва шайхуш-шуюх** — Энг катта шайх, катта эшон.

ШАЙХУХАТ شيخوخ *a.* 1. Қарилик, кексалик; 2. Шайхлик, эшонлик;

Шайхухат ва иршод маснади — Шайхлик ва йўл кўрсатиш ўрни.

ШАҚАР شکر *a.:* Шакар тунги — 1. Шакар идиши; 2. *маж.* Оғиз.

ШАҚАРБОР شکر بار *a.-ф.* Шакар ёғдирувчи; *маж.* Ширин сўзли.

ШАҚКАРИН شکرين *Ширин.*

ШАҚАРЛАБ شکر لب *a.-ф.* Ширин сўз, ширин сўзли; *маж.* Ёр, севгили.

ШАҚАРРЕЗ شکر ديز *a.-ф.* Шакар тўкувчи; ажойиб сўзлар айтувчи, ёқимли, фасиҳ шеърлар ёзувчи шоир.

ШАҚАРФИШОН *شکر فشان* *а.-ф.* Шакар сочувчи, ширин ва қимматли сўзлар сўзлашга киришган.
ШАҚАРХАНД *شکر خند* *а.-ф.* Табассум билан чиройли кулувчи; нозланиб кулувчи; *маж.* Гўзал ёр.
ШАҚАРХАНДА *شکر خنده* *а.-ф.* Табассум, кулимсираш.
ШАҚАРХО *شکر خا* *а.-ф.* Шакар чайновчи; *маж.* Ширин сўзли.
ШАҚАРХОБ *شکر خواب* *а.-ф.* Ширин уйқу, саҳардаги ширин уйқу:

Қилдилар жамъ мажлис асбобин,
Истабон шоҳнинг шакархобин. (С. С.)

ШАҚҚАР *شکر* *а.* Шакар (вази тақозоси билан баъзан шаққар ўқилади); **Шаққар (шакар) об** — *маж.* Дўстлар ўртасига бир оз хафалик, низоъ тушиш.
ШАҚҚАРИСТОН *شکرستان* *а.-ф.* 1. Найшакарзор; 2. *маж.* Ширин суҳбат; севгилининг лаби.
ШАҚҚАРОЛУД *شکر آلود* *а.-ф.* Шакар аралаш, тотли.
ШАҚҚАРХОҲ *شکر خای* *а.-ф.* Ширинсухан:
Бас бўла олғой шакар ул лаъли шаққархойча. (Н. Ш.)
ШАҚҚАРШИҚАН *شکر شکن* *а.-ф.* Ширин сўз:

Балки тўти янглиғ ул дўконда фан
Бор эди бўлмақ менга шаққаршиқан. (Л. Т.)

ШАЛОҲИН *شلايين* *а.-ф.* Ҳолсизланиб қолган касал, шалайим.
ШАМ *شم* *а.* 1. Ҳид; 2. Искаш, ҳидлаш; **Шаме** — Бир оз ҳид.
ШАМЪ *شمع* *а.* Шамъи ховарий — Қуёш; Шамъи шабистон — Уйни ёритувчи шам; Шамъи тироз — Нақшли шам (базмларда ёқилади).
ШАМАТ, ШАМТ *شمط* *а.* Қора нақш.
ШАМЕНА *شميانه* *ф.* Чодир.
ШАМИМ *شميم* *а.* Хуш ис, яхши ҳид; Сандал шамим — Сандал ҳидли.
ШАМИМА *شميمه* *а.-қ.* Шамим *شميم*
ШАММА *شمه* *а.* Бир оз, бир қадар:

Муни билгач Суҳайли зору ҳазин,
Шаммаи топти хотири таскин. (С. С.)

ШАМОИИЛ شمایل *a.* 1. Туғма феъл-атвор, хулқ, ахлоқ;
2. Шакл, сурат, кўриниш, тузилиш.

ШАМОИИМ شمائم *a.* [бирл. шамим شميم] Яхши ҳид-
лар.

ШАМОМА شمamah *a.* Хушбўйлик.

ШАМОТАТ شماتت *a.* Бировга тушган қийинчиликдан
бошқа бировларнинг севилиши, шодлиниши:

Ул улусға бу шақоват бир сари,
Дайр аҳлидин шамотат бир сари. (Л. Т.)

ШАМС شمس *a.* Қуёш, офтоб.

ШАМСА شمسه *a.* Уйнинг шип ва олдинги деворларига
ва пештоқларга қуёшга ўхшатиб тўғарак шаклда иш-
ланган нақш; Шамсаи заркор, шамсаи ҳур — Қуёш,
офтоб, зарралар сочган қуёш тахлит соявон шакл.

ШАМТ شمت *a.-қ.* шамат شمت

ШАМШОД شمشاد *ф.* Сарвга ўхшаган хушқомат ва чи-
ройли дарахт. Классик адабиётда севгилининг бўйини
хушқоматликда бу дарахтга ўхшатиш одат бўлган.
Шамшоднинг барглари тола-тола бўлганидан унга
сочни ҳам ўхшатадилар.

ШАНЪАТ شنتت *a.* Ёмонлик, хунук иш, ярамас қилиқ.

ШАНГ شنگ *ф.* Шўх, ўйноқи; Ҳарифи шанг, лубати
шанг, соқийи шанг — Шўх, ўйноқи маҳбуба (севгили).

ШАНИЪ شنيع *a.* Ёмон, хунук, ярамас; Феъли шаниъ—
Ёмон қилиқ.

ШАНИЯ شنيعه *a., қ.* шаниъ شنيع

ШАОМАТ شماعت *a.* Шумлик (нафасда, тилакда),
ёмонлик.

ШАР, ШАРР شر *a.* [қўлл. шурур شرود] ёмонлик, гуноҳ;
Шўру шар — Фитна-фасод.

ШАРА شره *a.* Очкўз, ҳарис, баднафс.

ШАРАР شرار *a.* Учқун, аланга, ёлқин; Шарар сочмоқ —
Учқун сочмоқ; Шарар тортмоқ — Ёлқинланмоқ.

ШАРАФ شرف *a.* Улуғлик, юксаклик; мартаба, қадр-
қиймат, фахр; Шараф ҳодийси — Тўғри йўлга бош-
ловчи:

Водний аввал — талаб водийсидур,
Бошлағон ул ён — *шараф ҳодийсидур.* (Л. Т.)

ШАРБАТ شربت *а.* 1. Қуруқ мева ёки шакардан қайнатилган кампот каби суюқлик (чоӣ ўрнида ичилади); 2. Қасалга бериладиган суюқ дори; **Шарбати оби** — Беҳи шарбати; **Аччиғ шарбат** — Май; **Шарбати ши-фо** — Соғайтирувчи шарбат; **Шарбати ноб** — Тиниқ шарбат.

ШАРБАТИЙ شربتي *а.* Бир хил материя (мато) номи.
ШАРБАТХОНА شربتخانه *а.-ф.* Шарбат ичиладиган жой.
ШАРЗА شرزه *ф.* Ғазабли, ҳайбатли, даҳшатли, йиртқиш (шер ҳақида):

Гоҳ гумон улким йўлуқса *шарза* шер,
Тўма айлаб қоринни ёриб далер. (Л. Т.)

ШАРИҚ شريك *а.* Шерик:

Подшоҳиким анга йўқтур назир
Не *шарик*у не адилу не вазир. (Л. Т.)

ШАРИР شير *а.* Ёмон, ярамас, бузуқи.

ШАРИФ شريف *а.* 1. Шарофатли, шарафли, азиз, қадрли; 2. Сара, мақбул; **Шариф ўлмоқ** — Шарафли бўлмоқ, азиз ва қадрли бўлмоқ.

ШАРЛИҚ شرليق Ёмонлиқ, ярамаслик.

ШАРМ شرم *ф.* Уят; **Пардаи шарм** — Ҳаё пардаси, уят.

ШАРМНОҚ شرمناк *ф.,-қ.* **Шармсор** شرمسار

ШАРМСОР شرمسار *ф.* Уятчан, уялган; **Шармсор этмак** — Уялтирмоқ.

ШАРМСОРЛИҚ شرمسارليق Уятчанлик, уялиб қолганлик.

ШАРОБ شراب *а.* Май, ичимлик.

ШАРОБИ НОБ شراب نوب *а.-ф.* Тоза, тиниқ май.

ШАРОБОЛУД شراب آلود *а.-ф.* Май юққан.

ШАРОБХОНА شرابخانه *а.-ф.* Майхона, ичкиликхона.

ШАРОР, **ШАРОРА** شراره، شرار *а.* Учқун, аланга; тобланиш, ярқираш; **Шарори ҳалок** — Ҳалокатли аланга.

ШАРОРА شراره *а., қ.* шарор شرار

ШАРОРАЛИҒ شراره ليغ Учқунли, алангали.

ШАРОРАТ شرارت *а.* Ёмонлик, ярамаслик.

- ШАРРУННОС **شر الناس** *a.* Одамларнинг ёмони:
 Ҳар қачон келдим бу шарунносга-
 Ким, солмай кўнглини бир васвосга. (*Л. Т.*)
- ШАРРУ ХАЙР **شر خير** *a.* Ёмон-яхши:
 То магар Симурғ бўлғой шоҳимиз
 Борча шарру хайрдин огоҳимиз. (*Л. Т.*)
- ШАРЪАН **شرعاً** *a.* Шарият юзасидан, ислом қонуни бўйича.
- ШАРЪИЙ **شرعى** *a.* Шариятга (диний қондага) тегишли.
- ШАРЪИЙЁТ **شروعات** *a.* Шариятга тегишли ишлар, диний қоидалар.
- ШАРҲ **شرح** *a.* Изоҳ, кенгроқ тушунтириш; **Шарҳ** айламак, -этмак — Изоҳламақ, кенгроқ тушунтирмақ.
- ШАРҲА **شرحه** *a.* 1. Жароҳат, заха; 2. Парча, тилим:
Шарҳа-шарҳа — тилим-тилим.
- ШАСТ **شست** I *ф.* 1. Қамон ўқи; 2. Қармоқ.
- ШАСТ **شست** II *ф.* Олтмиш; **Шаст дар шаст** — Олтмишнинг квадрати (60×60).
- ШАТ **شط** *a.* 1. Дарё, анҳор; 2. Дарёнинг қирғоғи.
- ШАТАЛ **شتل** *ф.* Чўтал.
- ШАТАЛХОР **شتل خوار** *ф.* Чўтал олувчи, чўталчи.
- ШАТОРАТ **شطارت** *a.* Шўхлик, хушчақчақлик; чаққонлик.
- ШАТРАНЖ **شطرنج** *ф.* Шахмат.
- ШАТРАНЖИ ҚАБИР **شطرنج كبير** *ф.-а.* Катта шатранж:
 Икки жонибдин бўлуб оромгир,
 Туттилар ўртада шатранжи кабир. (*Л. Т.*)
- ШАФАҚ **شفق** *a.* Қуёш ботиш пайтида кўкда пайдо бўладиган қизиллик.
- ШАФАҚВАШ **شفق ووش** *a.-ф.* Шафақдай; қизил; **Шафақ-ваш** этмак — Шафақдай қизартирмоқ.
- ШАФАҚГУН **شفق گون** *a.-ф.* Шафақ ранг, қизил.
- ШАФАҚ МИСОЛ **شفق مثال** *a.* Шафақдай; шафаққа ўхшаш.
- ШАФИЪ **شفيع** *a.* Воситачи, ҳимоячи.
- ШАФИЪУЛ-МУЗАННИБИН **شفيع المذنبين** *a.* Муҳаммад пайгамбарга берилган сифат (*айн.* гуноҳкорларнинг ҳимоячиси).

- ШАФИҚ شفيق *a.* Шафқатли, марҳаматли.
- ШАФИҚОНА شفيقانه *a.-ф.* Шафқат билан, меҳрибонларча.
- ШАФОАТ شفاعت *a.* Ўртада туриб восита бўлиш; Шафоати шарм — Совчилик, хижолатли воситачилик.
- ШАФОАТГАРИ شفاعتگري *a.-ф.* Воситачилик.
- ШАХ شخ *ф.* Қаттиқ, қотиб қолган.
- ШАХС شخص *a.* Шахси оби — Сув одами, одам башарали сув ҳайвони, одам оби.
- ШАШ شش *ф.* Олти; Икки шаш — 1) Икки олтилик; 2) Нард ўйинида қўли устунлик.
- ШАЪШАА شمشعه *a.* Шуъла, нур, порлоқлик, ёруғлик; қуёш шуъласи.
- ШАШДАР ششدار *ф.* Нард ўйинида мот бўлиш хонаси.
- ШАШПАР ششپار *ф.* Олтиқиррали гурзи; шашвар (уруш қуроли); тўқмоқ.
- ШАШПОЯ ششپايه *ф.* Олти пояли, олти зинали.
- ШАҚ شق *a.* 1. Ёриш; ёрилиш; синдириш; йиртиш; 2. Иккига ажралган бўлакнинг бири; Шақ айламак, қилмоқ — Ёрмоқ; Қаламнинг шақи — Қамиш қалам учининг ёриқ қисми.
- ШАҚИЙ شقى *a.* 1. Бахтсиз, омадсиз; 2. Ярамас, бузуқи.
- ШАҚОВАТ شقاوت *a.* 1. Бахтсизлик, омадсизлик; 2. Ярамаслик, ёмонлик:

То қиёмат бу шақоватқа қолиб,
Дўзаху макру адоватқа қолиб. (Л. Т.)

- ШАҒАБ شغب *a.* Тўполон; Шўру шағаб — Ғавғо-тўполон.
- ШИҒОВУЛ شغاول Сарой мансабларидан бири.
- ШАҲ شه *ф.* Шоҳ, подшоҳ.
- ШАҲАНШАҲ شهنشاه *ф., қ.* Шаҳаншоҳ
- ШАҲАНШОҲ شهنشاه *ф.* Буюк подшоҳ, шоҳлар шоҳи.
- ШАҲБОЗ, ШОҲБОЗ شاهباز, شهباز *ф.* Лочин.
- ШАҲВОР, ШОҲВОР شاهوار, شهور Ириқ ва аъло;
Дури шаҳвор — Йириқ ва аъло дур.
- ШАҲД شهد *a.* Асал; бол; Шаҳд оқмоқ — 1) бол томмоқ; 2) маж. Ширин сўзламоқ; Шаҳди айш — Яшаш лаззати.
- ШАҲДЛИҚ شهدليق Бол солинган, асалли, ширин.

- ШАХДОЛУД شهدالود *a.-ф.* Бол юққан; шприн; Шахдолуд қилмоқ — 1) Бол юқтирмоқ; 2) Гўзал сўз ёзмоқ.
- ШАХҚОР شهكار *ф.* Беадаб, ярамас.
- ШАХҚОРЛИҚ شهكارليق 1. Беадаблик, ярамаслик; 2. Макр, ҳийла.
- ШАХНА شحنة *a.* Қўриқчи, соқчи, посбон (кундузги); Шахнатун-нажаф — Мамлакат посбони.
- ШАХНОЗ شهنواز Музикада шашмақом йўлларидан бири; Шахноз айламак — Шахноз куйини чалмоқ, куйламоқ;

Чекмадинг лаҳни Навоий кўнглун истаб айб эмас.
Англаб ўзунгни наво аҳлига шахноз ийласанг. (Н. Ш.)

- ШАҲОДАТ شهادت *a.* 1. Шоҳидлик, гувоҳлик; 2. Шаҳидлик, дин йўлида ўлиш; Шаҳодат бормоғи — кўрсаткич бармоқ.
- ШАҲПАР شهپر *ф.* Қанотдаги энг узун патлар.
- ШАҲРБАНД شهر بند *ф.* Тутқун; Тупроқ аро шаҳрбанд этмак — Тупроққа тутқун қилмоқ, тупроқ орасида қолдирмоқ, ер остига кўммоқ.
- ШАҲРЕР شهریار *ф.* Буюк подшоҳ.
- ШАҲРИСТОН شهرستان Катта шаҳар, шаҳар ичи, шаҳар қўрғони.
- ШАҲРОҲ شهره *ф., қ.* Шоҳроҳ شاهراه
- ШАҲСУВОР شهبوار *ф.* От минишга маҳоратли, отга ярашган; Шаҳсувори фалак-чарх — маж. Миррих (Марс) планетаси.
- ШЕВА شيوه *ф.* 1. Одат, равиш, тарз, услуб, йўсин; Муҳандис шева — Муҳандиснамо, муҳандисларча; 2. Ноз, ишва, адо.

Илгига ҳийла шевасин олди,
Яланғочлаб ўзин суға солди. (С. С.)

- ШЕВАН شيون *ф.* Нола, зори, фиғон, мунг; Шеван кўргузмак,-этмак — Нола, зори қилмоқ, қайғириб йиғламоқ.
- ШЕР سير *ф.* 1. Арслон; 2. Эски астрономияда — осмоннинг ўн икки буржидан бешинчиси (Асад ҳам дейилди); Шери жаён — Пиртқич, ғазабли шер; Шери ға-

рин — Үрмон шер; Шери гардун — Осмон шерн (Асад буржи); Шери нар — Эркак шер; Шери ғоб — Үрмон шерн:

Ҳазратнингда мўри лангу шерн ғоб
Бўлса ёхуд бўлмаса — бирдур ҳисоб. (Л. Т.)

ШЕРПАЙҚАР شيرپايقار Шер гавда; шерга ўхшаш баҳай-бат.

ШЕРШИҚОРЛИҒ شيرشكارليغ ф. Шер овлашлик.

ШЕРШУКУҲ شيرشكوه ф.-а. Шердай ҳайбатли.

ШЕРАФҚАН شيرافكان ф. Шер йиқитувчи, қувватли.

ШЕРВАШ شيروش ф. Шермонанд, шердай кучли.

ШЕРГИР شيرگير ф. Шер овловчи, жасоратли, ботир.

ШЕРЗУР شيرزور Шердай кучли.

ШЕРОЗА شيرازه ф. Китобнинг муқовага ёпишган икки учини жузлар сочилмасин учун ипак билан бежаб тикиш.

ШИБҲ شيه a. 1. Ўхшаш, монанд; 2. Қўланка; Бешибҳ — Монандсиз, тенгсиз.

ШИГАРФ شگرف ф. 1. Ажойиб, гўзал; Камёб; 2. Улуғ, катта; кучли; Шигарф аҳвол — Қизик ҳоллар: Аннинг суҳбатинда шигарф аҳвол ва ғариб ва ажиб нималар мушоҳада бўлур эрди. (Н. М.)

ШИД شيد ф. 1. Ёруглик, нур; 2. Қуёш.

ШИДДАТ شدت a. 1. Зарб, зўр:

Кемаларни тенгиз аро сурди,
Шиддатин лаҳза-лаҳза ошурди. (С. С.)

2. Қаттиқлик, огирлик, қийинчилик; Шиддат қилмоқ — 1) Зарб ва зўр бермоқ; 2) Қаттиқ тегмоқ, озор бермоқ, қийнамоқ.

ШИЁР شيار ф. Шудгор; Шиёр айламак, қилмоқ — 1) Шудгор қилмоқ, ҳайдаб, экишга тайёрламоқ; 2) Дабдала қилмоқ.

ШИКАМ شكم ф. Қорин.

ШИҚАН شكن ф. 1. Синиқлик, букуклик, буралтиш; 2. Сўз бирикмасида — синдирувчи маъносида келади; Бутшикан — Бут синдирувчи.

- ШИКАНЖ **شكنج** *ф.* 1. Букилиш, буралиш; 2. Қийноқ.
- ШИКАНЖА **شكنجه** *ф.* Қийноқ, азоб, уқубат; **Шиканжа** кўрмак — Азоб кўрмоқ, бандга тушиб, қийналмоқ.
- ШИКАНЖАБИН **شكنجбин** *ф.* Сирка мураббоси.
- ШИҚАСТА **شكسته** *ф.* Синиқ, мажруҳ, мағлуб, кўнгли қаттиқ озор топган; **Шикаста баста** — Кам-кўстгли; **Пошикаста** — Оёғи синиқ; чўлоқ; нотавон, қудратсиз.
- ШИҚАСТАЛИК **شكستهлик** 1. Синиқлик; 2. Қийналганлик.
- ШИҚАСТАМАҚОЛ **شكسته مقال** Сўзда дудуқланиш, сўзлай олмай қолиш.
- ШИҚАСТА ХОТИР **شكسته خاطر** *ф.-а.* Кўнгли синиқ, кўнгли ярим.
- ШИКИБ **شكيب** *ф.* Сабр, чидам, тўзим; **Ўз-ўзига шикиб бермак** — Ўз-ўзига сабр бермоқ; **Бешикиб** — Сабрсиз; тоқатсиз; саросима; **Ношикиб** — Бесабр.
- ШИКИБО **شكيبا** *ф.* Сабрли, чидамли.
- ШИКИБОЛИҒ **شكيبالىغ** Сабрлилиқ, чидамлилиқ.
- ШИКИЛ **شكىل** *ф.* Ип, арқон; **Шикил этмак** — Боғламоқ, банд қилмоқ.
- ШИҚОЛ **شكال** *ф.* От ва туя каби ҳайвонлар оёғига солинадиган банд; тушов; **Шикол айламак,-солмоқ** — Тушов солмоқ, бўғовламоқ.
- ШИҚОР **شكار** *ф.* Ов; **Шикор қилмоқ** — Ов қилмоқ, овламоқ; **Саги шикорий** — Овчи ит.
- ШИҚОРАФҚАН **شكارافكن** *ф.* Ов солувчи.
- ШИҚОРИЙ **شكارى** *ф.* Ов қуши; овчи қуш:
Ногаҳон бир *шикорийи гулранг*,
Утгали қилди олидан оҳанг. (С. С.)
- ШИКОФ **شكاف** *ф.* Ёриқ, дарз, чоқ, тешиқ; **Шикоф айламак,-этмак** — Ёрмоқ, ёриқ қилмоқ, тешимоқ; **Шикоф бўлмоқ** — Ёрилмоқ, тешилмоқ.
- ШИЛОН **شيلان** Шулон, умумий овқат; подшоҳ зиёфати.
- ШИЛОНЧИ **شيلانچى** Подшоҳ дастурхончиси.
- ШИМА **شيمه** *ф.* Хулқ, табиат, одат; **Шима қилмоқ** — Одат қилмоқ.
- ШИМОЛМОҚ **شيمالماق** Шимармоқ; **Илик шимолмоқ** — Қўл (енг) шимармоқ, бирор ишга астойдил киришмоқ.

ШИН شين Араб алифбосидаги «ш—ش» ҳарфинини номи («шийни мўъжама»):

Агарчи шамс [شمس] ни олтун кўрар ҳис,
Вале чун шин [ش] дин айрилди — бўлур мис.
(Ф. Ш.)

ШИНГАРФ شنگرف *ф.* Қизил бўёқ, қизил ранг.

ШИНГАРФИИ شنگرفى *ф.* Қизил тусли, қизғиш.

ШИНО شنا *ф.* Сузиш, сувда юзиш.

ШИНОВАР شناور *ф.* Юзувчи, сувда сузувчи; **Шиновар** айламак — Сувда сузмоқ:

Дашт аро ҳар не таковар айлабон,
Суда юз онча шиновар айлабон. (Л. Т.)

ШИНОВАРЛИФ شناورليغ Юзувчилик, сувда сузувчилик.

ШИНОС شناس *ф.* Сўз бирикмасида «танувчи, билувчи» маъноларида келади: **Раҳшинос** — Йўл билувчи; **Вақтшинос** — Вақт билувчи.

ШИНОСО شناسا *ф.* Таниш, билиш.

ШИНОСОЛИФ شناسالغ Танишлик, билишлик, ошнолик.

ШИНОХТ شناخت *ф.* Танишлик, билишлик, тушунишлик.

ШИОР شعار *а.* 1. Асар, белги; одат; **Шиор этмак** — Одат қилмоқ; 2. Сифатловчили бирикмаларда бирор нарсага, бирор сифат, одатга эгалликни ифодалайди; **Салтанат шиор** — Подшоҳ нишонли; **Фасоҳат шиор** — Фасоҳатли, уста сўзли.

ШИР شير *ф.* Сут.

ШИРА شيره I *ф.* 1. Шира, шарбат; 2. Майнинг бир тури, энди етилган май.

ШИРА شيره II *ф.* 1. Май идишлари қўйилган хонтахта; буни Бобир шундай таърифлайди: Ош тортатурғон ерда *шира* қуюб, олтун, кумуш суроҳиларни *шира* устига тердилар.

ШИРДОҒ شرداغ Иссиқдан сақланиш учун кийиладиган устки кийим.

ШИРИНГУФТОР شيرين گفتار *ф.* қ. ширинкалом.

ШИРИНҚАЛОМ شيرين كلام *ф.-а.* Ширинсўз, ёқимли гап-лар гапирувчи:

Хусну жамолсиз киши *ширинкалом* эса, сайд айлар эли нукта фасоҳат била деса. (М. Қ.)

- ШИРИНКОМ** *شیرین کام* ф. Хушвақт, вақтичоғ, хурсанд.
- ШИРИНКОР** *شیرین کار* ф. 1. Хушмуомала, ширинсўз; 2. Қизиқчи.
- ШИРИНМАҚОЛ** *شیرین مقال* ф.-а. қ. ширинкалом *کلام* **ШИРИН** *شیرین* ф.-а. қ. ширинкалом
- ШИРК** *شرك* а. Бир нечта худо бор деб эътиқод қилиш, политеизм.
- ШИРКАТ** *شرکت* а. Шериклик, ўртоқлик, бирор ишда бир-галик.
- ШИРО** *شرا* а. Сотиб олиш; **Байъу широ** — Олди-сотди.
- ШИРОҚ** *شراک* Қавуш боғи, қавушни оёққа боғлаб қўядиган тасма.
- ШИРОЛҒА** *شراغه* Биринчи галда қилинган ов.
- ШИТО** *شتاء* а. Қиш.
- ШИТОБ** *شتاب* а.-ф. Ошиқиш, шошилиш, суръат; **Шитоб** айламак — Ошиқмоқ, шошилмоқ; **Шитоб бермак** — Суръат бермоқ, шошилмоқ.
- ШИТОБАНДА** *شتابنده* ф. Шошилиб тез юрувчи, шошилувчи.
- ШИТОБАНДАЛИҚ** *شتابنده ليق* Тез юрувчилик, суръат кўрсатишлик.
- ШИТОБОН** *شتابان* ф. Шошилишлик кўрсатувчи; югурувчи, шошувчи.
- ШИТОҒИ** *شتايي* ф. Қишқи, қишлик.
- ШИФТА** *شيفته* ф. Гирифтор, берилган, мубтало, ошиқ; **Шифта** айламак, қилмоқ — Гирифтор қилмоқ, ўзига тортмоқ, мафтун қилмоқ; **Шифта аҳвол, ҳол** — Паршон ҳол, беқарор, девона.
- ШИШ** *شيش* Сих, сихча.
- ШИША** *شيشه*: **Шишаи ҳалабий** — Ҳалаб шишаси, яхши навъ (сариқ ранг) шиша; **Шишаи гардун** — маж. Осмон.
- ШИШЛАМАҚ** *شيشلاماқ* Сихламоқ, сихга (шихга) тортмоқ, санчмоқ.
- ШИҚ, ШИҚҚ** *شق* Қисм, бўлак.
- ШИҲОБ** *شهاب* а. 1. Ўт, олов ёлқини; 2. Ҳавода ялт этиб ўтадиган шуъла; 3. Учар юлдуз.
- ШИҲОБОСО** *شهاب آسا* а.-ф. Ўт каби чақновчи.

ШОБ **شاب** *a.* [кўпл. шабон **شبان**] Ёш йигит, йигитча, навқирон.

ШОБОШ **شباش** *ф.* Офарин, балли, яша! (ундов).

ШОГИРД **شاکرد** *ф.:* Шогирд китоб — Саводсизликни тугатгандан кейин ўзинча китоб мутолаа қила оладиган ва бошқаларга ўқиганини тушунтира оладиган даражага етиш.

ШОДЕНА **شاديانه** *ф.* Шодлик чолғуси.

ШОДКОМ **شادکام** *ф.* Шод, хурсанд:

Ким дегачким, қўй бизнинг манзилга гом,
Нотавон азм этти ул ён шодком. (Л. Т.)

ШОДМОН **شادمان** *ф.* Шод, хурсанд, мамнун.

ШОДМОНА **شادمانه** *ф. қ.* шодмон **شادمان**

ШОДМОНЛИҒ **شادمانليغ** Шодлик, хурсандлик:

Мулк эли шукр қилдилар бори,
Айлабон шодмонлиғ изҳорн. (С. С.)

ШОДОБ **شاداب** *ф.* Сероб, сувга ёки бирор нарсага қонган.

ШОДОБЛИҒ **شادابليغ** Сероблик, қониқишлик.

ШОДОН **شادان** *ф.* Шодлик билан, севиниб.

ШОДУРВОН **شادروان** *ф.* Соябон; чодир:

Қаср жоҳингга пардан айвон,
Боргоҳингга балки шодурвон. (С. С.)

Шодурвони ол — Қизил чодир.

ШОЕН **شايان** *ф.* Лойиқ, сазовор, ярашадиган, мувофиқ.

ШОИБА **شائبه** *a.* [кўпл. шавоиб **شوائب**] 1. Қирлик, ифлослик; 2. Нуқсон, камчилик, қусур.

ШОЙИЪ **شايغ** *a.* Ёйилган, тарқалган, машҳур, ошкоро;
Шойиъ бўлмоқ — Тарқалмоқ, ёйилмоқ.

ШОЙИСТ **شايست** *ф.* Мувофиқ, муносиб, лойиқ, мақбул, маъқул.

ШОЙИСТА **شايسته** *ф.,-қ.* шойист **شايست**

ШОЙИСТАЛИҒ **شايستهليغ** Лойиқлик, муносиблик.

ШОЙИСТАРОҚ **شايستهراق** Мувофиқроқ, муносиброқ.

ШОҚИР **شاکر** *a.* Шукр этувчи, кўрган яхшиликлар бадалига мақтовчи; Шоқир бўлмоқ — Шукр қилмоқ, қа-ноатланмоқ.

ШОЛ **شال** 1. Юнгдан тўқилган кийим; 2. Рўмол, ўрама.

ШОМ **شام** *ф.* 1. Кечқурун; 2. *маж.* Қоронгулик:

Меҳр кўзига шомдек айём,
Меҳрдек кўнгли ўртаниб то *шом.* (С. С.)

Тийра шом — Қора тун, қоронғу кеча; Шои тор — Қоронғу кеча; Шои дайжур — Энг қоронғу тун; Шом шамоли — Тун шамоли, қаттиқ шамол; Шом таоми — Кечки овқат; Шом аскарри — Кеча қоронғулиғи.

ШОМИЛ **شامل** *а.* 1. Ейилган, ўраб олган; 2. Умумга тегишли; Шомил тутмоқ — Ёймоқ, тегишли деб билмоқ.

ШОММА **شامة** *а.* Ҳидлаш қувваси (бурун).

ШОН, ШАЪН **شان** *а.* 1. Мартаба, даража, қадр; 2. Ҳол; Шонимда — Тўғримда, ҳақимда; Олий шон, азим шон — Юқори даражали, улуғ мартабали; энг қадрли; Шаънин билмак — Қадр, мартабасини билмоқ.

ШОНА **شانه** *ф.* Тароқ, соч тароғи.

ШОНАДОН **شانهدان** *ф.* Тароқдон.

ШОРАҚ **شارق** Майна қуши.

ШОРИЪ **شارع** I *а.* Тўғри йўл, катта кўча; Шорири омм — Умумий йўл, катта кўча.

ШОРИЪ **شارع** II *а.* Диний қонун-қоидаларни тузувчи, қонушунос:

Кўрди деворе йиқилгон кўй аро,
Жамъ бўлгон эл узотиб можаро.
Ким бу *шориъдин* эди элга убур,
Эмди, ёраб, қай сори тушкай мурур. (Л. Т.)

ШОРИБ **شارب** I *а.* Ичувчи; май ичиш билан шуғулланувчи.

ШОРИБ **شارب** II *а.* Мўйлаб.

ШОРИҲ **شارح** *а.* Шарҳ қилувчи, изоҳловчи, бирор китобга шарҳ бəғловчи.

ШОТИР **شاطر** *а.* Жиловдор, подшоҳ жиловида борадиган, чаққон кийинган хизматкор.

ШОФ **شاف** *ф.:* Шофи кофурий — Мил билан кўзга тортиладиган дори.

ШОФИЙИ شافعي *a.* 1. Исломдаги тўрт мазҳабнинг бирини тузган имом Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибни Идриснинг лақаби; 2. Ўша мазҳабга мансуб бўлган кишилар.

ШОФИЙ شافى *a.* 1. Қониқарли; 2. Шифоли; **Шофий** жавоб — Қониқарли жавоб.

ШОХ شاخ *ф.*: Шохи шакар — Шакарқамиш.

ШОХА شاخه *ф.* Шох, шохча.

ШОХСОР شاخسار *ф.* Шох-бутоқлар; **Шохсори** хулд — Жаннат, жаннат боғи:

Бадв фитратда беҳишти адн аро,
Шохсори хулд аро достон саро. (Л. Т.)

ШОЯД شايد *ф.* Зора, эҳтимол, кошки.

ШОҚ شاق *a.* Қийин, мушкул, машаққат.

ШОҒИЛ شاغل *a.* Шуғулланувчи, машғул.

ШОҲ ВА ШАҲ شاه، شاه *ф.* 1. Подшоҳ, хон:

Шаҳни дерлар, сипоҳ бирлан шоҳ,
Шоҳ эмасдур йўқ эрса анда сипоҳ. (С. С.)

2. Шахматнинг бош донаси, шоҳ:

Борса шатранж *шоҳининг* сипаҳи,
Кўрки, борму ҳисоб ичинда *шаҳи*. (С. С.)

Шоҳи анжум — Юлдузлар шоҳи, қуёш; **Шоҳи Хўтан** — *маж.* Қуёш.

ШОҲАНШАҲ شاهنشاه *ф.* Шаҳаншоҳ, шоҳлар шоҳи, улуғ подшоҳ.

ШОҲБАЙТ شاهبيت *ф.-a.* Чуқур мазмунли, юқори санъатли байт (шеър).

ШОҲБОЗ شاهباز *ф.-қ.* шаҳбоз *شهباز*

ШОҲВОР ёки **ШАҲВОР** شهور، شاهوار *ф.-т.* 1. Шоҳона, шоҳларга ярашадиган:

Эмдиким, тузди базми айшу фараҳ,
Қўлиға олди *шоҳвор* қадаҳ. (С. С.)

2. Йирик, энг аъло; **Дурри шоҳвор** — Йирик, энг аъло дур.

- ШОҲИД **شاهد** I а. [кўпл. шуҳуд **شهود**] Гувоҳ.
- ШОҲИД **شاهد** II ф. Гўзал, дилбар, севгили, маҳбуба;
Шоҳиди мақсуд — Мақсад гўзали, туб мақсад, асл мақсад.
- ШОҲИН **شاهين** ф. Ов қуши, қарчиғай.
- ШОҲОНА **شاهانه** ф. Подшоҳларча.
- ШОҲРОҲ **شاهراه** ф. Катта йўл.
- ШУАБОТ **شعبات** а. [бирл. шуъба **شعبه**] 1. Бўлимлар, шохобчалар; 2. Музыкада асосий куйнинг тармоқлари.
- ШУАРО **شعرا** а. [бирл. шоир **شاعر**] Шоирлар; Шуаройи шеърий сарир — Маҳоратли, уста шоирлар.
- ШУЪБА **شعبه** а. [кўпл. шуабот **شعبات**] 1. Бўлим, шохобча; тўда; 2. Музыкада асосий куйдан келиб чиққан тармоқ куй.
- ШУЪБАДА **شعبده** а. Ҳйин, найранг.
- ШУЪБАДАБОЗ **شعبده باز** а.-ф. Ҳйинчи, найрангбоз, кўзбоғлағич.
- ШУЪБАДАСОЗ **شعبده ساز** а.-ф. қ. шуъбадабоз **شعبده باز**
- ШУБОН **شبان** Чўпон, қўйбоқар.
- ШУБОНЛИФ **شبانليغ** Чўпонлик, қўйбоқарлик: Ул жамоатқа *шубонлиф* қилғосен. (Л. Т.)
- ШУБОҚ, ШУБОҒ **شباغ، شباق** Шувоқ ўсимлиги.
- ШУДДА **شده** а. Боғич (кийимнинг икки томонини бирига боғлайдиган, турли рангли ип ёки ипақдан қилинган боғ).
- ШУДРУН **شودرون** Шудрунг, шабнам.
- ШУЖОАТ **شجاعت** а. Ботирлик, жасорат, юраклик.
- ШУЖОЪ **شجاع** а. Шижоатли, ботир йнгит:

Ҳам тануманду ҳам *шужоъу* далер,
Ул сифатим жазира ичраки шер. (С. С.)

ШУК **شوك** Писиб, пойлаб, тикилиб ётган:

Ҳайри улким, ётибон йўлунгда *шук*,
Қормабон қонингни ичкан бир мушук. (Л. Т.)

ШУҚРОНА **شكرانه** а.-ф. 1. Шукр айтиш, миннатдорчилик;
2. Суюнчи.

ШУКУРЧИ شڪورچي Подшоҳнинг соябон тутувчиси.

ШУКУФА شڪوفه *ф.* Гул, чечак, гунча.

ШУКУФТ شڪوفت *ф.* Очилган; Ношукуфт — Очилмаган.

ШУКУФТА شڪوفته *ф., қ.* шукуфт شڪوفت

ШУКУҲ شڪوه *ф.* Шавкат, азамат, савлат, улуғлик; Шер шукуҳ — Шер савлат, ҳаддан ташқари зўр:

Сенга мулкунгда бўлмоғ ўлса майл,
Лек фарзанди аржуманд Суҳайл-
Ким, эрур фил зўру шер шукуҳ,
Панжасидин келиб бу икки сутуҳ. (С. С.)

ШУКУҲЛИҚ شڪوليқ Савлатли, маҳобатли.

ШУЪЛА شعله *а.* Ёлқин; Шуълаи рухсор — Юз шуъласи, қип-қизил юз; Шуъла фарёд этмак — Важиллаб кўтарилмоқ (ўтга сув қуйганда важиллаб осмонга чиқиши ҳақида).

ШУЪЛАФИЗО شعله فزا *а.-ф.* Алангали, ёлқинли.

ШУЛОКОЙ شولاكاي Сўлак, сўлакай; қ. шўлакай شولاكاي

ШУМОР, ШУМОРА شمار، شماره *ф.* Саноқ, ҳисоб; Шумора айламак, қилмоқ — Санамоқ, ҳисобламоқ.

Шумор бўлмоқ — Саналмоқ, ҳисобланмоқ.

ШУМУЛ شمول *а.* Ҷраб олиш: ўз ичига қамраб олиш, ўрнашиш, жойлашиш; Шумул этмак — Ҷраб олмоқ; жойлашмоқ.

ШУНИД شنيده *ф.,-қ.* Шунуд شنود

ШУНУД شنود *ф.* Эшнтиш; Гуфту шунуд — Гап-сўз, сўзлашиш.

ШУНУФТ شنفت *ф.:* Гуфту шунуфт — Гап-сўз, суҳбат.

ШУОЪ شعاع *а.* [кўпл. ашиъа اشعه] Шуъла, ёруғлик;

Шуой хат, хатти шуоъ — Қуёш атрофидан таралган шуълали чизиқлар:

Шуоъий хат била куҳсор уза олтун алам чекти. (Ғ. С.)

ШУРАКО شرکا *а.* [бирл. шарик شريك] Шериклар, ўртоқлар, биргалашувчилар; Шурако емак — Шериклик овқат.

ШУРБ شرب *а.* Ичиш; Шурб этмак — Ичмоқ.

ШУРТА شرطه *а.* 1. Белги; 2. Кема юриши учун мувофиқ шамол, ўнгғой эсган ел.

ШУРУУЪ شروع *a.* Киришиш; бошлаш; Шуруъ айламак, -
этмак — Киришмоқ, бошламоқ:

Менки, турк алфозиға айлаб шурууъ,
Назм топти табъу килкимдин вуқуъ. (*Л. Т.*)

ШУРУУХ شرح *a.* [*бирл. шарх شرح*] қ. шарх شرح
ШУСТ شست *ф.* Ювиш; Шусту шў — Ювиниш; ювиб, то-
залаш, ювиниш-тараниш; Шусту шў бермак — Ювиб
тозаланоқ.

ШУСТМОН شستمان *ф.* Суваш, қоплаш; Шустмон қил-
моқ — Сувамоқ, суркамоқ, қопламоқ.

ШУТУРМУРҒ شتورمرغ *ф.* Туяқуш.

ШУУР شعور *a.* Англаш, фаҳмлаш, идрок; Синни шуур —
Англаш ёши, тушунниш ёши.

ШУУРСИЗ شعورسز Сезгисиз, ихтиёрсиз, ҳушсиз.

ШУХ شوخ *ф.* Кир, чирк, қасмоқ.

ШУХГИН شوخين *ф.* Иқирт, чиркин.

ШУША شوشه *ф.* 1. Шовуш, тарнов, том четидаги муз
сумалаги (чумаги); 2. Тутам; Шуша муз — Шовуш
муз; Шуша олтун — Сих олтин.

ШУЮЪ شيوخ *a.* Ёйилиш, тарқалиш, овоза.

ШУЮН, ШУУН شيون, شتون *a.* [*бирл. шон شان*] қ. Шон
شان

Йўқ эди худ илминга ижмоли зот,
Монии тафсили шуюну сифот. (*Ҳ. А.*)

ШУЮХ شيوخ *a.* [*бирл. шайх شيخ*] қ. Шайх شيخ

ШУЮХАТ شيوخت *a.* 1. Қарилик, кексалик; 2. Шайхлик,
эшонлик.

ШУҚҚА شقه *a.* 1. Байроқнинг бошига боғланадиган
парча латта; 2. Қоғоз парчаси; Шуққай лаъл — маж.
Қизил парча; Шуққай шингарф — маж. Шохидан
узилмаган қизил гул.

ШУҒЛ شغل *a.* Киришиш, шуғулланиш; Шуғлга солмоқ
— Машғул қилмоқ.

ШУҲРА شهره *a.* Шухрат; Шухрай шаҳр этмак — Ша-
ҳарга машҳур қилмоқ:

Ошиқ эткач шухрай шаҳр этти ул кофир мени,
Шаҳр кездургон киби кофир мусулмон айлагач.

(*Н. Ш.*)

ШУҲУД **شهود** I а. (бирл. шоҳид **شاهد**) — қ. Шоҳид

ШУҲУД **شهود** II а. 1. Кўз билан кўриш, мушоҳада;
2. Кўз билан кўра олиш даражада мавжуд ва му-
жассамлик.

ШУҲУР **شهور** а. (бирл. шаҳр **شهر**) Ойлар.

ШУЛАКАЙ **شولاكاي** Сўлакай (оғиздан оққан сув), сўлак:

Юздан тўкар сув улки кўзи, оғзи, бурнидин,
Эл оллида оқар *шўлакай* бирла суву ёш. (Н. Ш.)

ШҲҲ **شموي** ф. Сўз бирикмасида ювувчи маъносида кела-
ди: Чархшўй — Осмонни ювувчи, яъни осмонга сач-
ровчи.

ШҲР **شور** I ф. Ғавғо, тўполон; Балашўр — Бало келти-
рувчи: Шўр солмоқ — Хайқирмоқ, тўполон кўтармоқ;

Шўру шайн — Тўполон ва кайф.
Рубъи маскун ичра солиб *шўру шайн* (Л. Т.);

ШҲР **شور** II ф. Тузли.

ШҲРА **شوره** ф. Шўр ер; захоб ер.

ШҲРАПУШТ **شوره پشت** ф. Шўралаган, ғадир-будур.

ШҲРАЗОР **شوره زار** Шўра ўт битган жой.

ШҲРАНГИЗ **شورانگيز** ф. Ғавғо солувчи, тўполон кўта-
рувчи.

ШҲРБАХТ **شوربخت** ф. Бахтсиз, бахти қора.

ШҲРИДА **شوریده** ф.-т. Паришон, ганграган.

ШҲРИДАСАРЛИҚ **شوریده سرليق** Паришонҳоллик, бош
қотиш.

ШҲРОБА **شورابه** ф. Кўз ёши.

ШҲХ **شوخ** ф. 1. Ҳўноқи; 2. Гўзал севгили (кн.):

Шўхдин чун эмас эди огоҳ,

Кўзи тушти анинг сори ногоҳ. (С. С.)

Шўхи сиймбар — Оқбадан нозанин; Шўхи ситамкор —

Бағри қаттиқ гўзал; Шўхи худгом — Ҳжар севгили.

ШҲХ ШАНГ **شوخشنگ** а. Жилвали, жозибали, ўйинқа-
роқ.

ШҲХЛУҒ **شوخلوغ** Ҳўнақилик, шўхлик.

Ә-

ЭВ **ايو** Уй, хона; Кўз эви — Кўз косаси.
ЭВРУЛМАК **ايورولماق** қ. Уйрулмак.
ЭВРУШМАК **ايوروشماق** Давра олиб тўпланмоқ.
ЭГАК **ايگاك** Эгов.
ЭГАЛАМАК **ايگаламак** Эга бўлмоқ.
ЭГАРМАК, ИГАРМАК **ايگارماк** Айланмоқ, давр урмоқ:

Гаҳики, маст *эгарур* бодпо хирад хайли,
Борур ҳавоға қуюн етгач уйлаким хошок. (Ф. К.)

ЭГАЧИ **ايگاجي** Опа.
ЭГАЧИ-СИНГИЛ **ايگاجي سنكل** Опа-сингил.
ЭГИЗ **ايگيز** Эгизак, қўш.
ЭГМА **ايگمه** Эгилган, букник: *Эгма* қад бирла мен саргаш-
тадурмен музтариб (Б. В.).
ЭГН **ايگين** 1. Эгн; елка:

Э Навонӣ, ташлаб ўзлукни, фано йўлиға кир-
Ким, эрур ул йўлда *эгнингга* бу оғир юк бало.
(Н. Ш.)

2. Тан, бадан, кишининг гавдаси, усти:

Эгнидин солди шоҳвор либос,
Қийди ўрниға шом ранг палос. (С. С.)

Тун даргаҳинга тиланчи занги,
Эгнида терисидур паланги. (Л. М.)

ЭГРИ **ايگري** I 1. Қийшиқ, букник:

Эгри қўюбон боши уза тож.
Юз тожвар итларига муҳтож. (Л. М.)

2. Нотўғри, қинғир:

Бу ишдур турфаким, *эгри* гар рост. (Ф. Ш.)

Эгри боқмоқ — Қиё боқмоқ:

Эгри боқмоқ бирла ул кўз қатл этар ушшоқни. (Н. Ш.)

ЭГРИ **ایگری** II Чолғу асбоби (чанг):

Чангининг ҳайъатин соғинғон дам,
Эгри қаддин фиғони айлаб кам. (С. С.)

ЭГРИК **ایگریک** Эгри, қинғир: Ким *эгрик* эса тузлук эмас
пояси ҳам. (Н. Ж.)

ЭЗИД **ایزد** Худо.

ЭКАН **ایکان** Тўлиқсиз феъл: Эканга — Бўлганга: Жоним
лабинг шаҳиди *эканга* тонуқ дурур (F. С.). Эканда —
Бўлганда, бўлган чоқда: Тифл *эканда* худ онинг зори
эдинг. (Л. Т.)

ЭКИН **ایکین** I Экин, зироат.

ЭКИН **ایکین** II Экан: Ким *экин* ул шуълаға ёқилғучи.
(Х. А.)

ЭКОЧ **ایکاچ** Бўлгач, экан (пайт-эргаш гапларда пайт
маъносини ифодалаш учун хизмат этади).

ЭКОШ **ایکاش** Эй, кошки! (ундов).

ЭЛ **ایل** I Қўл, ал.

ЭЛ **ایل** II Халқ, одамлар; Элдин бурун—Ҳаммадан илга-
ри.

ЭЛАК **ایلاک** Ун элайдиган маълум асбоб, элак:

Бало ғубори вафо аҳлиға ёғор гўё
Сипеҳр чанбари парвизанидин ўлди *элак*. (Б. В.)

ЭЛТМАК **ایلتмаک** Олиб бормоқ, олиб кетмоқ; Сабақ элт-
мак — илгариламоқ; илгаритатмоқ:

Сарфароз айлаб сени қушларда ҳақ,
Хўблугда борчодин *элиб сабақ*. (Л. Т.)

ЭМГАК **ایمگاک** I Эмаклаш, юра олмайдиган боланинг қўл
ва оёқ билан сурилиб юриши.

ЭМГАК **ایمگاک** II Машаққат, кулфат:

Не ажаб, сорғорса юз еткан соин *эмгак* менга.
(F. С.)

Эмгакларга чидасанг отинг беидрок. (М. Қ.)

ЭМГАКЛАМАК **ایمگاکلاماک** Эмакламоқ.

ЭМГАНМАК **ایمکانماک** Қийинлик чекмоқ, қийналмоқ:

Эмганурлар чун сабақ озоридин
Е «Қаломуллоҳ»нинг такроридин. (Л. Т.)

Васл ила ўйла сабукборки, ҳажринг юкини
Тортмишмен мен дилхаста базе *эмганибон*. (Н. Ш.)

ЭМДИ **ایمدی** Энди.

ЭМДИДИН **ایمدیدین** Ҳозирдан, шу вақтдан.

ЭМИН **ایمین** Амонда, тинч, хавфсиз; Эмин айламак —
Хавфсиз қилмоқ.

ЭМИШДУК **ایمیشدوک** қ. Эмиштук **ایمیشتوک**

ЭМИШТУК **ایمیشتوک** Эмишдир, эмиш экан, эмиш (ўтган
замон кўмакчи дарак феъли).

ЭМОН **ایمان** Эмасман:

Тарсо *эмон* десамки, ким эрди ото анга. (Б. В.)

Э Навоий, дам бу дамдур, тут ғанимат, бода ич,
Ўзга бир дамға етар-етмасга чун воқиф *эмон*. (Ф. К.)

ЭМОНГ **ایمانگ** Эмассан (**ایماس**)нинг иккинчи шахс бирли-
гининг бўлишсиз формаси).

ЭНАГА **اینکه، اینکا،** Доя, тарбиячи хотин.

ЭНГ **اینک** I Рух, ёноқ, бет:

Энги гулзорида кўп ранг ила бу,
Лаби айнул-ҳаётидин ичиб сув. (Ф. Ш.)

ЭНГ **اینک** II Сифатнинг орттирма даражасини ясовчи сўз:
Бошим олиб *энг* аввал қотилни истаб борамен.

(Ф. К.)

ЭНГАК **اینکاک** Ияк.

ЭНГЛИК **اینکلیک** Пардоз учун юзга суртиладиган қизил,
элик:

Не зилолу оташин гулдурки, бўстон шоҳиди,
Айлар оройиш бу *энглик* доғи ул кўзгу била. (Ф. К.)

ЭРАН **ایران** Эрлар, мардлар.

ЭРАНЛИК **ایرانلیک** Эрлик, мардлик.

ЭРГАНА **ایرگنه** Чодирнинг эшиги.

ЭРИШМАК **ایریشماک** 1. Етишмоқ:

Эришмак истар эсанг
Ишта ҳам аларға *эриш*. (Ф. К.)

2. Эргашмоқ, нярмоқ:

Ҳар қумғаки мақдами етишиб,
Бир дашт кийик анга эришиб. (Л. М.)

ЭРКА **ايرکه** Ўрдакнинг бир навъи.

ЭРҚАН **ايرکان** Экан: Шафақидин ёлин ва ахтаридин ахгар
ёрутмоғига мужиб не эрконни рақам урмоқ. (Ф. Ш.)

ЭРКИН **ايرکين** Эркин, экан:

Не эркин анинг отоси ҳоли,
Бечора оноснинг малоли. (Л. М.)

ЭРМАС **ايرماس** Эмас.

ЭРМИШ **ايرميش** Эмиш.

ЭРМОН **ايرمان** Эмасман:

Остонинг такягоҳимдурки, тахти жоҳ эрур,
Лек дарбонинг мадоросига эрмон мустанид. (Б. В.)

ЭРН, ИРИН **ايرين** Лаб.

ЭРОД **ايراد** айн. Ирод (қ. Ирод)

ЭРСА **ايرسا** Эса, бўлса (шарт маъносини ифода этади).

ЭРТАГИ **ايرتهگي** Қадимги, аввалги, эски.

ЭРТА ҚУН **ايرتهگون** Эрта вақт, барвақт.

ЭРУР **ايرور** 1. Дир (тасдиқ маъносини ифодаловчи кў-
макчи феъл):

Отланки, маҳал эрур ғанимат (Л. М.).

2. Бўлур:

Вар топса бақойи бениҳоят,
Ҳам сендин эрур анга июнат. (Л. М.)

ЭР УҒЛИ **ايراوغلى** Мард киши.

ЭСКАРМАҚ **ايسكارماک** Эсга олмоқ, эсламоқ: Ва улуг-
ларни ҳам ваъду таълидин эскармадинг. (М.)

ЭСҚИЛМАҚ **ايسكىلماک** Эскирмоқ: Атласни кийдинг гу-
мон эт оқибат эскилди тут (Ф. С.).

ЭСҚИ ДИРАМ **ايسكىدم** Утмас танга, сийқа танга:

Гадо янглиғки бир эски дирам бўлғой таманноси.

(Б. В.)

ЭСМАК **ایسماک** Юрмоқ, қўзғалмоқ (шамол ҳақида):

Эсиб раҳмат насими чун дамодам сунбулунг сорн.
(F. C.)

ЭСҚОРМОҚ **ایسقارماق** 1. Хаёл қилмоқ, ўйламоқ; 2. Эсга олмоқ.

ЭТ **ایت** I Гўшт.

ЭТ **ایت** II Этмак (қилмоқ, бажармоқ; айтмоқ) феълнинг ўзаги:

Жону кўнглумни ўзунгга толиб *эт*,
Дард 'ила ишқингга шавқум голиб *эт*. (Л. Т.)

ЭТАҚ **ایتاқ** 1. Қийим этаги, ўнгири;
2. Охир, кет; 3. Тоғнинг этаги:

Агарчи ўт тоғ *этагин* куйдурмагай, ammo қуёш ахтариға нечук ета олғой. (М. Қ.)

ЭТМИШАНГ **ایتمیشانگ** Этмишсан, қилмишсан.

ЭЧКУ **اچکو** қ. ўчкучу **اچکو**

ЭШАҚ **ایشاک** Эшак, хар:

Эшак унидин қулоқга озордур. Ондин ўзга не айби бордур. (М. Қ.)

ЭШАҚМУНЧОҚ **اشاک مونچاق** Қўпинча эшакка тақиладиган, япалоқ, кўк тусли мунчоқ (хармуҳра).

ЭШИҚ **ایشیک** 1. Эшик; 2. Даргоҳ, сарой; 3. Уй, ҳовли;
4. Ташқари жой.

ЭШИҚОҒОСИ **ایشیک آغاسی** Эшик саркори; Эшик, дарвоза соқчиларининг бошлиғи (мансабдор).

ЭШҚАҚ **ایشکک** Қайиқчи кураги, эшкак:

Баҳри ашк ичра икки кўз бўлдилар заврақ мисол,
Икки саф кирпичлар *эшаклар* бўлубдур ҳар тараф.
(Б. В.)

ЭШМАҚ **ایشماک** Ипни эшмоқ, пишитмоқ: **Ип эша олмаслик** — Бири иккинчиси олдида яхши иш ишлай олмаслик: Ҳинду соҳириким, Қашмир жодулари анинг олдида *ип эша олмоғойлар*. (Л. М.)

ЭЪЛОН, ИЪЛОМ **اعلان** а. Эълон.

ЭЪТИДОЛ, ИЪТИДОЛ اعتدال а. [айн. Иътидол]

қ. иътидол اعتدال

ЭХҲЕ, ИХҲЕ احيا а. айн. қ. Ихё احيا

ЭХҲРОМ, ИХҲРОМ احرام а. Ҳажга борганлар Каъбани зиёрат қилиш чоғида кийим ўрнида ўраниб оладиган яланг қабат оқ мата:

Оҳ уруб қўбтию қилди йўлга азм,
Каъба эҳромига айлаб ўзни жазм. (Л. Т.)

ЭҲТИМОЛ, ИҲТИМОЛ احتمال а. Эҳтимол.

Ю

ЮБС يبس а. Қуруқ.

ЮБУСАТ يبوست а. Қуруқлик (рутубатнинг қаршиси).

ЮВМОҚ يوماق : Юли — Ювайлик, ювиб қўяйлик.

ЮВОШМОҚ يواشماق Ювошланмоқ, юмшармоқ.

ЮЗ يوز I: юз қўймоқ — 1. Келмоқ; 2. Қирмоқ; 3. Бормоқ; 4. Юзланмоқ; пайдо бўлмоқ; келиб қирмоқ; киришмоқ, бошламоқ; Юз урмоқ — Қадам босмоқ, кириб бормоқ, йўлланмоқ; етишмоқ, учрамоқ; Юзга урмоқ — Юзга айтмоқ, юзга солмоқ, айбни очиқдан-очиқ башарага айтмоқ. Юз уурмак — Бет қайтармоқ, қайтмоқ; Юзга чин солмоқ — Юз буруштирмак, аччиқланмоқ; Юзга заъфарон очмоқ — Қути учмоқ, ранги сарғаймоқ; Юзга келтурмак — Юзга айтмоқ, таъна қилмоқ; Юз кўргузмак — Қўринмоқ; Юз келтурмак — 1) Илашмоқ, пайдо бўлмоқ, юзланмоқ; 2) Қадам қўймоқ; 3) Қарғамоқ; Юз еткурмак — Юзланмоқ, келмоқ, бормоқ; Юзига келтурмак — Юзига солмоқ, бетга айтмоқ; Юз кўрмак — Бетига қарамоқ, рия қилмоқ; Юз топмоқ — Киришмоқ:

Ки, чу иш тушса бошима ёлғуз,
Ўзга янглиғ топай салоҳига юз. (С. С.)

ЮЗ يوز II: Юз онча — Юз шунча, юзларча; Юз бошлиғ — Юз кишилиқ, юз кишига мўлжалланган; Юз сори — Юз чоғли.

ЮЗЛАНМАҚ يوزلانماق Келмоқ, бормоқ:

Эй Навоий, ҳам замондин, ҳам замона аҳлидин,
Ҳар замон ғам етса юзлан кулбаи хамморға. (F. C.)

ЮЙМОҚ **يويماق** Ювмоқ.

ЮК **يوك** I 1. Танғилган, ортилган нарса; 2. Оғирлик;
Юк чекмак — Оғирликни кўтармоқ, бардош бермоқ,
сабр-тоқатли бўлмоқ; 3. Оғирлик ўлчови: Бугдой
беш юк. (B.)

ЮК **يوك** II Мева.

ЮҚЛАМАК **يوكلاماك** Ортмоқ, устига ортмоқ:

Юклабон неча жунг аро амвол. (C. C.)

Амалсиз олим доббаки, анга юклагайлар китоб.
(M. Қ.)

ЮҚУНДУРМАК **يوكوندورماк** Таъзим қилдирмоқ, тиз
чўктирмоқ.

ЮҚУНМАК **يوكونماк** Эгилмоқ; ҳурмат, таъзим юзасидан
эгилмоқ, тиз чўкмоқ.

ЮМКИН **يمكن** a. Мумкин бўлади, имконли.

ЮМН **يمن** a. Яхшилик, баракат, бахтиёрлик.

ЮМОҚ **يوماق** : Илик юмоқ — (жондан, умрдан) қўл
тортмоқ, воз кечмоқ, умид узмоқ; Жондин илик
юмоқ — Жондан умид узмоқ:

Токи тунд ўлди баҳр аро кўлок,
Деди маллоҳ айлабон яқо чок;
Ким, иноят йўқ эрса яздондин,
Эл керактур юмоқ илик жондин. (C. C.)

ЮМРУЛМОҚ **يومرولماق** Емирилмоқ, ағдарилмоқ.

ЮМРУҒ, ЮМРУҚ **يومروغ, يومروق** Мушт.

ЮРТАЧИ, ИҶРТАЧИ **يورتاچي, يورتاچي** Етакчи: *Юртачи*
товус уза қилди мақом. (Л. Т.)

ЮСР **يسر** a. Осонлик, қулайлик, роҳат.

ЮХМОҚ **يوخماق** Юқмоқ.

ЮХСУЛ **يوخسول** қ. Юқсул **يوقسول**

ЮШУНМАК **يوشونماк** Яширинмоқ, бекнинмоқ.

ЮҚСУЛ **يوقسول** Қамбағал, бечора.

ЮҶРУЛМОҚ **يوغرولماق** Қориштирилмоқ:

Кетар ҳужум қачон эслармен ул бут қасри деворин,
Магарким, *юғрултур* бода бирла дайрнинг лойн.
(Ф. К.)

ЮҲ *يوح* а. Қуёш.

—Я—

ЯБОБ *يباب* а. Хароб:

Шоҳға мундоқким эрур олий жаноб,
Не кўрунгай бир неча биздек *ябоб*. (Л. Т.)

ЯВМ *يوم* а. [кўпл. айём *ايام*] Кундуз; вақт; Явму
лайл — Кундуз ва кеча.

ЯВМУН-НУШУР *يوم النشور* а. Қиёмат, охират.

ЯВОҚИТ *يو اقيت* а. [бирл. ёқут *ياقوت*] қ. Ёқут *ياقوت*
ЯД *يد* а. 1. Қўл; Яди байзо — Оппоқ қўл; 2. *маж.* Зўр,
куч, қудрат; Яди туло — Қўли узун, қўли ҳар нарсага
етадиган.

ЯЕҚ *يياق* Яёв, пиёда.

ЯЪЖУЖ *ياجوچ* а.: Яъжуж-маъжуж — Афсонага кўра —
хунук башара, бадҳайбат, ҳамма нарсани нобуд қи-
лувчи, одамхўр махлуқлар; Яъжуж садди — Мана
шу мифик махлуқлар одамзод орасига доримасин
деб, Искандар қурдирган баланд ва мустаҳкам де-
вор.

ЯЗА *يزه* Олдинги, олдинда борувчи.

ЯЗАК *يزك* Кеча қоровули, қўриқчи.

ЯЗДОН *يزدان* ф. Худо, тангри.

ЯЗДОНПАРАСТ *يزدان پرست* ф. Худопараст:

Гаҳ ҳарам тавфиға мен *яздонпараст*,
Дайр ичинда, гоҳ бут олинда паст. (Л. Т.)

ЯКО-ЯК *يکايک* ф. Бирин-бирин, битта-битта.

ЯҚРАНГ *يکرنگ* ф. Бир ранг, бир хил.

ЯЙЛОҚ *ييلاق* Яйлов, ёзлик жой, ўтлоқ жой.

ЯК *يک* ф. Бир.

ЯКА **يکه** Отнинг бир тури.

ЯҚБАНД **يکبند** *ф.* Ялписига, ялпи.

ЯҚДАСТ **يکدست** *ф.* Ҳаммабоп, мақбул.

ЯКЕ **يکی** *ф.* Бири; Сад яке — Юздан бири.

ЯКЖИҲАТЛИҒ **يکجهتليغ** Баҳамжиҳатлик, келишиш, биргалик, ажралмаслик; Якжиҳатлиғ айламак — Биргалашмоқ, ён босмоқ.

ЯҚЗАБОН **يک زبان** *ф.* Бир сўзлик, сўзни бир жойга қўювчи.

Топмоғунг бу боғ аро якранг бирла якзабон. (Н. Ш.)

ЯҚПОРА **يکپاره** *ф.* Яхлит.

ЯКРАНГ **يکرنگ** *ф.* Бир ранглик; бир турлилик; тили бирлик:

Топмоғунг бу боғ аро якранг бирла якзабон. (Н. Ш.)

ЯКРОН **يکران** *ф.* Ёл ва думлари оқ, танаси қизғиш от; умуман яхши навъ от.

ЯКРҲ **يکرو** *ф.* Бир юзлама.

ЯКСАР **يکسر** *ф.* Бир бошдан, бирдан, биракай, бутунлай.

ЯКСОН **يکسان** *ф.* Бир хил, баравар, тенг; Яксон қилмоқ — Баравар қилмоқ, тенг қилмоқ; Яксон бўлмоқ — Бир хил бўлмоқ, тенг бўлмоқ.

ЯКТО **يکتا** *ф.* Якка, тенгсиз.

ЯКТОЛИҒ **يکتاليغ** Яккалик, тенги йўқлик.

ЯКФАН **يکفن** *ф.-а.* Моҳир, ягона, ихтисосли, ўз ҳунарни яхши билувчи.

ЯҚҚАЛАМ **يکқالم** *ф.-а.* Ялписига бир ҳукм остидаги, бир фармон остидаги; Яққалам ўлмоқ — Ялписига бир ҳукм (фармон) остида бўлмоқ, ялписига қўл остига кирмоқ, бирлашмоқ; Яққалам қилмоқ — Ялписига қўлга олмоқ, бирлаштирмоқ:

Турк назмида чу мен тортиб алам,
Айладим ул мамлакатни яққалам. (Л. Т.)

ЯҚҚАЛАМА **يکқالمه** *ф.-а.* Бирдан-бир; донгдор, овозадор; ялпи.

ЯҚҚАЛАМАЛИҚ **يکқالمهليق** Донгдорлик, овозадорлик.

ЯЛ **يل** *a.* Қаҳрамон, паҳлавон, баҳодир.

ЯЛА **يله** Қувватли, шижоатли, Шери яла — Шижоатли шер.

ЯЛАНГ **يلانك** Яланғоч; Яланг айламак — Яланғочламоқ, шимармоқ.

ЯЛАНГЛИҚ **يلانكلىق** Яланғочлик.

ЯЛДО ТУНИ **يلداتونى** *ф.* Қишнинг энг қоронғи ва энг узун кечаси.

ЯЛОВ, ЕЛОВ **يلاو، يالاو،** 1. Байроқ; 2. Қалпоққа ўраладиган ипак лента; 3. Ялтироқ, ёлқинли, жилоли.

ЯЛҒУЗ, ЕЛҒУЗ **يلغوز، يالغوز،** Елғиз, якка: Борчасиға ҳариф эди ёлғуз. (*С. С.*)

ЯЛҒУЗУН, ЕЛҒУЗУН **يلغوزون، يالغوزون،** Елғиз, якка ўзи:

Шавкатидин не ёр анга, не рафиқ
Ялғузун айлар эрди қатъи тариқ. (*С. С.*)

ЯМ **يم** *a.* Дарё, денгиз, баҳр.

ЯНГИЛМОҚ **ينكىلماق** *қ.* Енгилмоқ **يانكىلماق**

ЯНГЛИҒ, ЕНГЛИҒ **ينكلىغ، يانكلىغ،** Сингари, ўхшаш.

ЯНГОҚ, ЕНГОҚ **ينكاك، يانكاك،** Юз, юз рухи, ёноқ.

ЕНГАШМОҚ, ЯНГШАМОҚ **ينكشماق، يانكشماق،** Сайрамоқ:

Ҳақгўй қушнинг тамкин билла зикр айтури қошида қорлуғочнинг бемаҳал *янгшамоғи* малолат келтурур.
(*М. Қ.*)

ЯРАШМАҚ, ЕРАШМОҚ **ياراشماق، يراشماق،** Қелишмоқ, мувофиқ келмоқ, ёқмоқ.

ЯРАҚОН **يرقان** *a.* Сариг оғриғ, сариг касаллиги.

ЯРИМ, ЕРИМ **يريم، ياريم،** Ярим.

ЯРИМЖОНЛИҚ **يريمجانلىق** Нимжонлик, кучсизлик, заифлик.

ЯРЛИҒ **يرلىغ** *қ.* Ерлиғ **يارلىغ**

ЯРОШ, ЯРАШ **يراش، يراش،** Яраш, сулҳ, битим.

ЯРОҒ, ЯРОҚ **يراغ، يراق،** Қурол, аслаҳа, асбоб-анжом, қурол-яроғ; ҳозирлик; Яроғ этмак — Тайёрламоқ; ҳозирламоқ; Яроғ айламак — Ҳозирлик кўрмоқ.

ЯРОҒЛАМОҚ **ير اغلاماق** Тайёрламоқ, ҳазирламоқ.
ЯРОҒЛИҚ **ير اغليق** Мувофиқ, керакли, ярарли.
ЯРОҒЛИҒ **ير اغليغ** Керак-яроғлари тайёр, юришга тайёр.
ЯЪС **ياس** а. Маъюслик, умидсизлик, қайғу; Яъсу ҳирмон — Маъюслик, умидсизлик:

Барча филҳол ўлгали ёвуштилар,
Яъсу ҳирмон ўти ичра туштилар. (Л. Т.)

ЯСАВУЛ **يساول** Интизом сақловчи; катта мансабдорлар ёнида юрувчи кичик амалдор.

ЯСАВУЛЛУҚ **ياساول لوق** Интизом сақловчиллик, қўриқчиллик.

ЯСАЛМОҚ **ياسالماق** Бино бўлмоқ, яратилмоқ, безалмоқ; сафга тизилмоқ.

ЯСАМОҚ **ياساماق** Қурмоқ, бино қилмоқ, яратмоқ; тузмоқ, тузатмоқ; мосламоқ, беамоқ; қилмоқ, ишламоқ; сафга тизмоқ.

ЯСАҒУЧИ **يساغوجى** Уста, ясовчи.

ЯСОЛ **يسال** Саф, қатор; Ясол тортмоқ — Саф тортмоқ; Ясол тузмак — Саф тузмоқ, саф тортмоқ.

ЯСОЛҒОН, ЁСОЛҒОН **يسالغان، يسالغان** Ясама, тўқима; сафланган.

ЯСОҚ, ЯСОҒ, ЁСОҚ **يساق، يساغ، يساق** 1. Тақиқлаш; 2. Қарор, тартиб, қонун; 3. Жазо, штраф; 4. Солиқ; 5. Ҳарбий интизом, жанговар тартиб; Ясоғ тортмоқ — Жазо тортмоқ, жазоланмоқ; Шоқ ясоқи — Подшоқ жазоси, жарима.

ЯСОҚИЙ **يساقى** Аскар, ёш аскар.

ЯСОҒЛИҒ, ЁСОҒЛИҒ **يساغليغ، يساغليغ** 1. Аскар; 2. Ҳукм юритувчи, фармон берувчи; Ясоғлиғ иши — Аскарини ишлар, Фармон бериш ишлари, тартиб-интизом йўллари.

ЯСРИБ **يثر** а. Мадина шаҳрининг қадимий номи.

ЯСТАМОҚ, ЁСТОМОҚ **يستماق، يستماق** Ёстиқ қилиб қўймоқ, суямоқ.

ЯСТАНМОҚ, ЁСТОНМОҚ **يستانماق** Бош қўймоқ, ёстиқ қилмоқ, суянмоқ, таёя қилмоқ.

ЯТИМ **يتيم** а. 1. Отаси ёки онаси ўлган киши, етим; 2. Хизматкор; 3. Безори; чапани; 4. Катта, йирик, ягона; Дурри ятим қ. дур

ЯТИМОНА **یتیمانہ** *а.-ф.* 1. Етимларича; 2. Безорларча.

ЯФРОФ **ی فراغ** Япроқ, барг.

ЯШИМ **یشم** *а.* Яшил тусли тош.

ЯШНАРҚУРТ **یشنار قورت** Ялтироқ қурт.

ЯҚИН, ЕҚИН **یقین، یاقین** I Яқин (зидди: *узоқ*).

ЯҚИН **یقین** II *а.* Аниқ, жазм, муқаррар; Аҳли яқин, яқин аҳли — Авлиёлар.

ЯҚИНИЙ **یقینی** *а.* Жуда аниқ, муқаррарий.

ЯҚО **یقا** 1. Еқа; 2. Қирғоқ; Яқо чок айламак,-этмак — Зор-зор йиғламоқ, аччиқ йиғламоқ:

Меҳр гул янглиғ айлабон яқо чок,
Нилуфарзор аро кезиб ғамнок. (С. С.)

ЯҒМО **یغما** I *ф.* Толон-торож, бузғунлик; Яғмо чекмак — Толонга учрамоқ; Яғмо қилмоқ — Таламоқ.

ЯҒМО **یغما** II Шаҳар, мамлакат, қабила номи (бу шаҳар кишилари чиройли деб таъриф этилади):

Чигил бирла Яғмони айлаб убур. (С. И.)
(Чигил ва Яғмо юртларини босиб ўтиб.)

Ў

УГРАТМАҚ **اوگراتماک** Ургатмоқ.

УГУН **اوگون** Ўзга, бошқа, ғайр: Бирдин *ўгун* чун нима мавжуд эмас. (Ҳ. А.)

УГУТ **اوگوت** Насиҳат.

УГУШ **اوگوش** қ. Укуш.

ЎЗБЕК **اوزبک** Ўзбек (халқ, қабила номи):

Агар ҳусн ўлса қотил зор не дарвини, не султон,
Вагар ишқ ўлса комил ёр не ҳиндуву не *ўзбек*.
(Н. Ш.)

ЎЗГУ **اوزگو** Ўз, ўзига хос:

Тонгласи эл келмиш *ўзгу* ҳолиға
Боқиб ул ранг ила ашколиға. (Л. Т.)

ЎЗЛУК **اوزلۇقى** Ўзлик; менлик; хусусият.

ЎЗМОҚ **اوزماق** Ўзонлар ижро этадиган бир куй (қ. ўзон
(**اوزان**): Ўзонларнинг ўзмоғи ва ўзбекларнинг
будай-будайи. (М. А.)

ЎЗОНЛАР **اوزانلار** Чолғу чалиб ялла, ашула (терма
ашула) айтувчи ва ҳикоя қилувчи кишилар.

ЎЗОҒУН ҚУН **اوزاغونقون** Ўтган қун.

ЎЙЛА **ايله، ايل، ايله** Ундай, ўшандай, шундай:

Ўйла Лайли ишқиди мағлуб эди. (Л. Т.)

ЎКМАК **اوکماک** Мақтамоқ; танбиҳ бермоқ.

ЎКСА **اوکسا** Ўлимтик, ўлакса.

ЎКСУК **اوکسوک** 1. Тубан, паст, кам, оз: Агар баъзи иш-
лари андин ўксук бўлса, баъзи ортуқдур. (М. Қ.)
2. Етим.

ЎКСУЛМАК **اوکسولماк** Қамаймоқ, озаймоқ, камситилмоқ.

ЎКСУМАК **اوکسوماк** қ. Ўксулмак **اوکسولмак**

Ер юзин ёмғур суви бирла юди,

Гарду чирки ул юмоғдин ўксуди. (Л. Т.)

ЎКСУТМАК **اوکсутмак** Қамайтмоқ, камситмоқ, озайтмоқ;
тушириб қолдирмоқ.

ЎКТА **اوکتە** Беҳуда, кераксиз; Ўкта сўз — Беҳуда сўз,
бемаъни гап; Ўкта сўроқ — Беҳуда сўроқ; Мажлиси-
да ўкта ҳукмлар сўрар чоғи барча ижройи аҳком бир
будоғи. (М. Қ.)

ЎКУЛМАК **اوкулмак** Тўпланмоқ, йиғилмоқ, тўдаланмоқ:

Бир-бири узра ўкулди дайр эли,

Хоҳ иқомат хайли, хоҳи сор эли. (Л. Т.)

ЎҚУНМАК **اوқونмак** Мақтанмоқ, фахрланмоқ; пушаймон
бўлмоқ: Ва ул қабойиҳини яхши деб ўқунгай. (М. Қ.)

ЎҚУРМАК **اوқورماк** Бақриб йиғламоқ:

Бўтам деб, гоҳ бўзлаб, гоҳ ўқурса,

Жафо тошин синуқ кўксига урса. (Ф. Ш.)

ЎКУШ, ЎГУШ **اوکوش** Қўп, анча, талай:

Нағмалар туркона соз этилди ўгуш

Мастлиғдин ўйлаким, хушнағма қуш. (Л. Т.)

УЛ **اول** Хўл:

Тўн этаги балчиғ ўлуб олди *ўл*.

Олли, *ўл*, аммо анинг олида кўл. (Х. А.)

Ул ўтундин хоҳи *ўл*, хоҳи қуруқ. (Л. Т.)

УЛАНГ **اولانگ** I Улан, ўт, гиёҳ:

Вале сувлар бўлуб ойна оҳанг,

Уланг айлаб аён ул кўзгуда занг. (Ф. Ш.)

УЛАНГ **اولانگ** II Улан, ашула:

Дашт узра *ўланг* сўнгича кеткай,

То мақсаду манзилға еткай. (Л. М.)

УЛЖОР **اولجار** 1. Жар, хабар, эълон, билдириш; 2. Ҳарбий юриш учун қўшинга берилган фармон: Тавожи ҳар тараф еткурди *ўлжор*. (Ф. Ш.)

УЛМАҚ **اولماк** Улмақ; жонидан жудо бўлмақ:

Ки, бу ҳижронки ҳардам эрди *ўлмак*,

Не *ўлмак*, банддин бандимни бўлмак. (Ф. Ш.)

УЛМОҚ **اولماق** Бўлмақ.

УЛТУРГУЛУК **اولتورگولук** Улдиришга лойиқ, ўлимга лойиқ.

УЛТУРМАҚ [олтурмак] **اولтурмак** Улдирмоқ:

Мен сенингдекни сувда *ўлтурдум*. (С. С.)

Ки, *ўлтургунгдурур* бу аждаҳони. (Ф. Ш.)

УЛТУРМОҚ **اولتورماق** 1. Утирмоқ; 2. Ботмоқ; ўрнамоқ.

УЛТУРТМОҚ **اولتورتماق** Утқазмоқ.

УЛУМЛУК **اولوملук** 1. Улдирилиши лозим бўлган, ўлимга ҳукм этилган (киши); 2. Дафн харажатлари.

УЛУМСА **اولومسه** Улимтик, ўлакса.

УЛУТМАҚ **اولوتماк** Хўл қилмоқ, намламоқ:

Сувсиз кўнглум тозағина хиёр тиларки, бўғузумни *ўлутгаймен*. (Н. М.)

ЎЛЧАК اولچاك Ўлчов.

УНГАЛМОҚ اونگالماق Тузалмоқ, соғаймоқ, ўнғолмоқ.

УНГДАЙМАҚ اونгдаياماك қ. Ўнгалмоқ. اونگالماق

УНҒОЙ اونغاي 1. Енгил, осон; 2. Арзон.

ЎПРАНМАҚ اوپرانماк Тўзмоқ, тўзиб кетмоқ.

Елонғочни кийдурсанг, ўпранмас тўн ул эрур. (М. Қ.)

ЎПЧИН اوپچين Совут, зирих:

Ва лекин ушбу пайкар пой то фарқ,
Бўлуб ўтдек темур ўпчин аро фарқ. (Ф. Ш.)

ЎПЧИНЛИК اوپچين ليك Совутли, зирихли:

Эшик счилғочўқ бўлди садо йўқ,
Ул ўпчинлик чиқиб келди чекиб ўқ. (Ф. Ш.)

ЎР اور Юқорилик, баландлик, қия баландлик.

ЎРАНМОҚ اورانماк Боғланмоқ, туташмоқ, алоқа пайдо
этмоқ; қўшилмоқ.

ЎРГАМЧИ اورگامچي Ўргамчи, ўргимчак:

Ўргамчи шубоққа парда солиб,
Ул парда ичида соя олиб. (Л. М.)

ЎРДАБОЗОР اوردابازار Уруш лагеридаги вақтинча бозор.

ЎРДУ اردو Қароргоҳ (штаб); қўшин, аскар; лагерь.

ЎРҚАМАЧ اورگامچ Бир хил таом.

ЎРҚУДАМАҚ اورگوداماك Кўз уйқуга кетмоқ, уйқу босмоқ,
мудрамоқ.

ЎРЛАМАҚ اورلاماك Юқорига томон юрмоқ, юқориламоқ,
ўрмаламоқ.

ЎРМАҚ اورماк I [ормәк] Туя жунидан тўқилган бир навъ
мато, пиёзи:

Кишу ўрмак қайдидин ўт, айшни фавт этмаким,
Киш қаророқ, тулку, ўтмак юпқароқ мошоб эрур.
(F. C.)

ЎРМАҚ اورماك II Ўрмак (соч ҳақида):

Тишлабки, сочинг *ўрдунг* очқонда паришон қил
Офоқ саводинда жон роиҳасин путрот. (Н. Ш.)

ЎРМАШМАҚ *اورماشماق* Ўралмоқ, чирмашмоқ.

ЎРТ *اورت* 1. Куйиш, ёниш, ўртаниш; 2. Ўт, аланга;
3. Тутун; Ўрт солмоқ — Ўт солмоқ; ўртамоқ, ёндирмоқ:

Барқи ниқинг солибон жонимға *ўрт*,
Шуъласи ободу вайронларға *ўрт*. (Л. Т.)

ЎРТАНМАҚ *اورتانماق* 1. Куймоқ; 2. маж. Азобда эзилмоқ:

Кўнглум *ўртансун* агар ғайрингға парво айласа,
Ҳар кўнгул ҳам ким, сенинг шавқингни пайдо айла-
са. (Ғ. С.)

ЎРТАЧОҒЛИҚ *اورتاچاغلىق* Ўртача, муътадил.

ЎСОЛ *اوسال* Емон, ярамас:

Чу борди киши билгали шарҳи ҳол-
Ки, ўз хидматин нечун этмиш *ўсол*. (С. И.)

ЎСОНМОҚ *اوسانماق* Безмоқ, зерикмоқ; пушаймон бўлмоқ:

Менга бу таманно туганмайдурур.
Юрдин замирим *ўсонмойдурур*. (С. И.)

ЎТ *اوت* I [от] 1. Олов, нор:

Э шўх, бизинг сори бирор айла назар-
Ким, оху фиғон *ўти* чекар кўкка шарар. (М. А.)

Бу *ўтта* ҳеч ким менча ўртанмайдурур. (М. Қ.)

2. Иссиқлик: Сусиз кишининг ҳар неча ҳарорати го-
либ бўлса, ул *ўтга* су таскин берур. (С. Ард.)

Ўт барги — Чақмоққа тегизиб, ўт олдирадиган тутан-
тириқ;

Ўт туташмоқ — Ўт кетмоқ:

Сарв ила хошок агар ул ошиқидур фарқи бор,
Сарвға то *ўт туюшқой*, кул бўлур юз минг гиёҳ.
(Ғ. С.)

ЎТ *اوت* II [от] Сафро, зарда:

Ёхуд ярақон *ўтин* қилиб тез,
Сориг юзига бўлуб арақ рез. (Л. М.)

УТ **اوت** III [от] Утмак (отмак) феълнинг ўзаги.
УТКАНМАК **اوتكانماك** Тақлид қилмоқ, ўзини бошқа бир нарсага ўхшатмоқ:

Шўхлуқ расмин анга таслим этарлар хўблар,
Секримакда ўйлаким, учқун чоқинга ўтканур. (Б. В.)

Қоматингга сарв тақлид айлабон топти шикаст,
Бу сазодурки, гияҳ сарви сиҳиға ўтканур. (Б. В.)

УТКАРМАК **اوتكارماك** 1. Уткармак, ўткармоқ; 2. Кечирмоқ; афв этмоқ; 3. Воз кечмоқ; 4. Қабул эттирмоқ, маъқуллатмоқ.

УТКАРУ **اوتكارو** 1. Уткариб; 2. Уткар.

УТКУН **اوتكون** Уткир, жуда тез.

УТЛОШ **اوتلاش** Қабат; Утлош-ўтлош — Қабат-қабат: Ва ул тахтни Билқис етти ўтлош уй ичида қўюб, барчи (ни) муқаффал қилиб эрди. (Т. А. Ҳ.)

УТМАК **اوتماك** I Нон (отмак):

Бирта ўтмакни икки бўлуб, ёримин бир очқа берганни сахий де. (М. Қ.)

УТМАК **اوتماك** II [отмак] 1. Утмоқ:

Утса қуруб қолгон экиндин булут,
Баҳр уза ё асради, ё ёғди тут. (Ҳ. А.)

2. Кечмоқ:

Утти уч-тўрт йил бу ҳолатда. (С. С.)

3. Ошмоқ:

Кечалар ҳажрингда фарёдим ўтар афлокдин. (Б. В.)

Отқоч ўтубон тўқуз фалакдин. (Л. М.)

4. Воз кечмоқ:

Ойину адовату ҳасаддин ўтунгиз. (М. Қ.)

УТМАКЧИ **اوتماكچي** Новвой: Утмакчи танури андин қизиг ва аллоф бозори андин исиг. (М. Қ.)

УТОНМОҚ **اوتانماق** Уялмоқ; юз қизармоқ, хижолат тортмоқ:

Ишин узрида юз биздек ўтонғой

Не биздин, тенгридин олингға ёнғой. (Ф. Ш.)

УТОҒА **اوتاغه** Бошга тақиладиган жиға:

Дубулға бўлуб тўппи янглиғ бари

Утоға бош узра сориг қуш пари. (С. И.)

УТРУ **اوترو** Қарши, муқобил, рўпара; **Утру бўлмоқ** —
Рўпара бўлмоқ; **Утру чиқмоқ** — Қарши олишга чиқ-
моқ; **Утру келмақ** — Қарши олишга келмоқ.

УТРУК **اوتروك** Елғон.

УТУЗМАҚ **اوتوزماк** Утказмоқ, кечирмоқ (вақт ҳақида).

УТУК **اوتوك** Этн.

УТҒОНМОҚ **اوتغانماق** Уялмоқ, шарм қилмоқ:

Ер ирни била қилмангиз, э қанду шакар, лоф,
Чун оби ҳаёт *ўтғониб* андин ёшинибдур. (Ф. К.)

УХРАНМОҚ **اوخرانماق** Узини қаҳрамон олмоқ; саркаш-
лик қилмоқ.

УХШАМОҚ **اوخشاماқ**: Ухша бўлмоқ — Ухшамоқ.

УЧҚУ **اوچكو** 1. Эчки; 2. Қийик; тоғ эчкиси:

Сути *ўчкунинг* шираи жон бўлуб. (С. И.)

УЧУҚ **اوچوك** 1. Учган, сўнган: Вале ул ётиб, андоқким
ўчук шамъ. (Ф. Ш.)

2. Хира, паст, милтираган (чироғ, ўт ҳақида):

Зорики, *ўчук* ёнар чироғи,
Бот ўртанур ортуқ ўлса ёғи. (Л. М.)

УШАЛ **اوشال** Уша.

УШМУНДОҚ **اوشمونداق** Мана шундай: Яна бир мажлис-
да *ўшмундоқ* воқеъ бўлди. (М. Н.)

УШМУНЧА **اوشمونچه** Шунчалар, шунчалик, шу қадар:

Меҳмонлиқ ҳам ўлғой *ўшмунча*-
Ки, унут бўлмоғой бу ўлгунча. (С. С.)

УШМУНДИН **اوشмондин** Шундан, ушбудан.

УШОНДОҚ **اوشانداق** Ушандай.

УШУҚМОҚ **اوشوقماқ** Ошиқмоқ, шошилмоқ: Дедилар ул
шўх ҳар дам *ўшуқуб* уйдин чиқар.

УҚ **اوق** I Камон ўқи: *Уқи* юнги шаҳпари малакдин.
(Л. М.)

Уқ урмоқ — Уқ отмоқ:

Келгилким, бир қатла узорингни кўрай-
Ким, ҳажринг кўп урди бу кўксумга *ўқ*. (М. А.)

Уқ қурмоқ — Уқ жойламоқ, ёйга ўқ солмоқ: Бу ёйға чун қурор эди ўқ. (Л. М.)

ЎҚ **اوق** II Сўзга қўшилиб қуйидаги маъноларда келади: 1. Худди, аниқ, ҳамоно, шул замон (юклама). *Еткач-ўқ. Борғоч-ўқ каби*; 2. Гина, фақат: Сўзи сидқ ва иши таслим ўқдур. (М. Л.)

УҚЛОМОҚ **اوقلاماق** Ўққа тутмоқ: Неча ўқлосонг Навоий кўнгли захминроқдур. (Н. Ш.)

УҚЧИ **اوقچى** 1. Уқ ясовчи; 2. Уқ сотувчи; ўқфуруш:

Бузуқ қабримни кўрган ўқчи дўкониға ўхшотғой,
Фироқинг ўқидин анда кўруб пайкону пар ҳар ён.
(Н. Ш.)

УҒЛОН УШОҚ **اوغلان اوشاق** Майда болалар.

УҒЛОҚ **اوغلاق** Тўрт ойлик эчки боласи.

УҒУЛЛУҚ **اوغوللوق** Ўғиллик:

Шафиқона сўз дамодам солиб,

Ўғуллуқ, отолиқ сўзин ҳам солиб. (С. И.)

УҚЙИЛОН **اوقبيلان** 1. Уқ илон; 2. Илонга ўхшаган ўқ:

Агарчи аждаҳо бор эрди даррон
Вале ўқйилони ўтти паррон. (Ф. Қ.)

УҚУМОҚ **اوقوماق** 1. Илм ўрганмоқ, илм олмоқ, таҳсил қилмоқ:

Ўқунгизким, баци фавонддур. (С. С.)

2. Демоқ, ҳисобламоқ, ... деб билмоқ:

Шоҳ ани қучти доғи ўпти юзин,
Ани фарзанд, ото ўқуди ўзин. (С. С.)

Қ — ق

ҚАБАРЧУҚ **قبارچوق** Қаварчиқ.

ҚАБАҚ **قباق** қ. Қабоқ

ҚАБЗ **قبض** а. Олиш, тутиш, тутамлаш, ушлаш.

ҚАБЗА **قبضه** а. 1. Чангал; 2. Бирор нарсанинг дастаси; 3. Тутам, бир тутам; Қабзаи ҳукм — Қўл ости, ҳукмронлик.

ҚАБИҲ, ҚАБИҲА **قبیح، قبيحه** *a.* Ёмон, хунук, кўримсиз.
ҚАБО **قبا** *a.* Эркакларнинг узун уст кийими (жубба
остидан кийиладн).

ҚАБОФИЛ **قبایل** *a.* [бирл. қабила **قبيله**] Қабиалар.

ҚАБОЛ **قبال** *a.* Пошнага ўрнатиладиган тасма, шпор
боғи (маҳмиз боғ).

ҚАБОЛМОҚ **قبالماق** Қамалмоқ (қ. Қоболмоқ **قابالماق**):
Ва қўрғонда *қаболғонлар* тоғу даштқа путрошғони.
(Ф. Ш.)

ҚАБОЛОТ **قبالات** *a.* [бирл. қабола **قباله**] Қарздорлик
ҳужжатлари, мажбуриятлари (васиқа каби).

ҚАБОМОҚ **قباماق** қ. Қобомоқ **قاباماق**

ҚАБОН **قبان** қ. Қобон **قابان**

Чиқти ўтрусидни Суҳайли далер
У сифатким, *қабон* масофиға шер. (С. С.)

ҚАБОҚ **قباق** I қ. Қабоғ **قباغ**

ҚАБОҒ, ҚАБАҚ **قبق، قباغ** II 1. Қовоқ; 2. Ёй билан ни-
шонга олиб, машқ қилиш учун узун ходанинг учига
ўрнатилган нишон-қовоқ («қабоқ ўйини»ида); **Қабоқ**
хайли — Қабоқ ўйини қилувчи мерганлар; **Қабоқ**
йиғочи — Қабоқ ўрнатилган ёғоч, устун:

Гар эGRIDУР ёғибон ўқу боғланиб бўйни,
Бўлур *қабак йиғочидек* беш-ўнча кунда нигун.
(F. С.)

ҚАБОҒ, ҚАБОҚ **قباغ، قباق** Қовоқ (кўз билан қош оралиғи).

ҚАБОҲАТ **قباحت** *a.* Қабиҳлик, ёмонлик, хушуклик.

ҚАБРПУШ **قبرپوش** *a.-ф.* Қабр устига ёпиладиган парда
(мата).

ҚАБРТОШ **قبرتاش** Хат ёзиб, қабр устига қўйиладиган
тош.

ҚАБУҒ, ҚОБУҚ, ҚОБУҒ **قبوغ، قابوق، قبوغ** Қобик, пўст,
терн:

Донадек ўлубон ики бадан бир,
Дона *қабуғи* киби кафан бир. (Л. М.)

ҚАВВОЛ **قوال** *a.* 1. Чечанлик билан узоқ сўзловчи, сўза-
мол; 2. Сўфийларнинг зикру само даврасида хо-
нандалик, ҳофизлик қилувчи.

- ҚАВВОС **قواس** *а.* Камонсоз, камонкаш (асли ўқ ясовчи):
Айлади қаввос ўзи санъатга банд. (*Л. Т.*)
- ҚАВИЙ **قوى** *а.* Кучли, қувватли:
Мен заифу ҳимматим асру қавий. (*Л. Т.*)
- ҚАВИЙ ДИЛ **قوى دل** *а.-ф.* Юракли; баланд руҳли.
- ҚАВЛ **قول** *а.* Сўз, гап.
- ҚАВЛАМОҚ **قولماق** Қувламоқ.
- ҚАВМ **قوم** *а.* Кишилар тўдаси, гуруҳи.
- ҚАВОИД **قواعد** *а.* [*бирл.* қоида **قاعده**] Қоидалар.
- ҚАВС **قوس** *а.* 1. Ёй, камон, камалак; 2. Осмоннинг ўн икки буржидан тўққизинчиси — ноябрга тўғри келадиган.
- ҚАВСИ ҚУЗАХ **قوس قزح** *а.* Уқёй, ёйкамалак (баҳор чоғларида осмонда ранг-баранг бўлиб, ўқёй шаклида кўринадиган қуёш шуъласи).
- ҚАВСАИН **قوسين** *а.* [*бирл.* қавс **قوس**] Қавслар, ёйлар.
- ҚАДАМ **قدم** *а.* [*кўпл.* ақдом **اقدام**]: Қадам урмоқ — Қадам қўймоқ; йўл босмоқ; Қадам қилмоқ — Оёқ босмоқ; Қадам то бафарқ — Бошдан оёқ.
- ҚАДАМҚАШ **قدم كاش** *а.-ф.* Оёқ босувчи, йўл юрувчи.
- ҚАДАМФАРСОЛИҚ **قدم فرسالىق** Қадам қўйишлик, йўналишлик; кўп юришдан оёққа заҳмат етказишлик.
- ҚАДАР **قدر** *а.* 1. Миқдор, даража, эътибор; 2. Куч, қудрат; 3. Тақдир, ёзмиш.
- ҚАДАРГИР **قدر گير** *а.-ф.* Уқ отувчи, мерган.
- ҚАДАҲ **قدح** *а.* Пиёла; коса.
- ҚАДАҲКАШ **قدح كاش** *а.-ф.* Май ичувчи; қадаҳ кўтарувчи; май қуювчи (соқий).
- ҚАДАҲПАЙМО **قدح پيما** *а.-ф.* Май тутувчи, май қуювчи, косагул.
- ҚАДАҲХОР **قدح خوار** *а.-ф., қ.* Қадаҳкаш **قدح كاش**
- ҚАДИМОНА **قديمانه** Қадимий услубдаги: [Мавлоно Шихоб] Бир навъ қадимона шеър ҳам айтур. (*М. Н.*)
- ҚАДДАСАЛЛОҲУ РУҲАҲУ **قدس الله روحه** *а.* Руҳини олло эзгулик қилсин (Улганлар ҳақида айтиладиган дуо ибораси).
- ҚАДИМУЛ-ҚАДИМ **قديم القديم** . Энг қадимги, қадимгининг қадимгиси.
- ҚАДОҒ **قداغ** Қабарик (оёқда).

ҚАДОҒЛИҚ **قاداغليق** Қадоқ бұлған, қабарған:

Кейин боғлаб *қадоғлиқ* құлларин руст,
Бориб чекмаклик они дорға чувт. (Ф. Ш.)

ҚАЕН, ҚОЕН **قيان، قيان** Қайси томон, қайси ёқ, қаерга,
қаёққа, қайга:

Ҳар не десам қабул этарсенму?
Қаён этсам равон кетарсенму? (С. С.)

ҚАЕШ **قياش**: Уруғ-қаёш — Қариндош-уруғ, уруғ-аймоқ.

ҚАЗАФ **قذف** а. Қайт қилиш, қусиш.

ҚАЗИЯ **قضيه** а. [кўпл. қазоё **قضايا**] Ҳукм, даъво; ма-
сала; гап-сўз, жумла.

ҚАЗО **قضا** I а. 1. Бирор воқеанинг юзага келиши; 2. Та-
содиф; 3. Ўз вақтида ўталмай қолган бирор ишни
сўнгдан ўташ; **Қазойи момазо** — Ўтгандаги ишларни
кейиндан бажариш; **Қазойи осмоний** — Тўсатдан (ку-
тилмаганда) юз берган ҳодиса; **Қазойи мофот** —
Ишланмай қолган ишни бажариш; **Қазойи яздо-
ний** — Худодан келган ажал; худо юборган ўлим,
ажал:

Ёзиб ул нома ичра пинҳоний,
«Ким, бу бўлмиш *қазойи яздоний*». (С. С.)

Қазо бўлмоқ — 1) Вақтида бажарилмай қолмоқ;
2) Улмоқ, вафот бўлмоқ.

ҚАЗО **قضا** II а. Қозилик.

ҚАЗОЁ **قضايا** а., қ. Қазия **قضيه**

ҚАЙД **قيد** а. Банд, боғланган, кишан; **Қайд қилмоқ** —
Банд қилмоқ, боғлаб қўймоқ; **Қайди жисмоний** — Ти-
риклик мажбурияти, тирикчилик ташвиши.

ҚАЙЛУЛА **قيلولة** л. Чоштгоҳ вақтидаги уйқу.

ҚАЙСАР **قيصر** юн. Подшоҳ, Рум подшоҳи.

ҚАЙТАРА, ҚОЙТОРО **قائتارا** Қайтадан:

Гаҳ бу чирмомоғ очилғонда ҳам икки риштадек
Тоб очилса *қойторо* ҳам бир-бирига тўлғониб.

(Ф. К.)

ҚАЙТАРУ **قايتارو**، **قيتارو** Қайтар; қайтариб:

Топакўр они чу топсанг, ҳар қаён озим эса,
Бошига эврул қуюндек доғи олдоб қойтору. (Ф. К.)

ҚАЙЮМ **قيوم** а. Барқарор турувчи, абадий.

ҚАЛЪА **قلعه** а. Қўрғон; шаҳар; Қалъа афлок — Осмон.

ҚАЛЪАБАНДОН **قلعه بندان** а.-ф. Қамал, муҳосара.

ҚАЛЪАДОР **قلعه دار** а.-ф. Қўрғон соқчиси.

ҚАЛАМ **قلم** а. 1. Қамиш қалам; 2. Кесик, кесилган;
Қалам йўнмоқ — маж. Ёзишга киришмоқ; Қалам
сурмак — Ёзмоқ; Қалам сурулмак — Бекор қилин-
моқ, ўчирилмоқ; Қалам этмак,-қилмоқ — Қесмоқ; Қа-
лам-бақалам — Батамом, тугал.

ҚАЛАМЗАН **قلمزن** а.-ф. 1. Ёзувчи; 2. Котиб, ҳукм ва
фармонлар ёзиб тарқатувчи мирза.

ҚАЛАМКАШ **قلمكش** а.-ф. қ. Қаламзан **قلمزن**

ҚАЛАМРАВ **قلمرو** а.-ф. Бир подшоҳнинг қўл остидаги
мамлакат, территория.

ҚАЛОВ **قالو** маж. Ёлқин, аланга.

ҚАЛОВУЗ, ҚУЛОВУЗ **قالوز** 1. Етакчи, йўл бошловчи;
2. Жосус.

ҚАЛОВУЗЛУҒ, ҚУЛОВУЗЛУҒ **قالوزلوغ** 1. Етакчилик,
йўлловчилик; 2. Жосуслик.

ҚАЛОДА **قلاده** а. Итнинг бўйнига тақилган ҳалқаси-
мон тасма:

Бўйнига итдек, қалода солибон. (Л. Т.)

ҚАЛТАБОН **قلتبان** ф. Ҳамиятсиз, разил, паст.

ҚАЛЧОҚЧИ **قلچاقچي** Урғочи кийик.

ҚАЛЪИЙ **قلعي** а. Қалай, қалайи (металл).

ҚАЛҚОН **قلقان** а. Қолқон.

ҚАМЪ **قمع** а. 1. Бостириш (тўполонни), ўчприш (ўтни).
2. Тобез қилиш; 3. Синдириш.

ҚАМАР **قمر** а. Ой.

ҚАМАРУС-СУФИЯ **قمر الصوفيه** а. Сўфийлар пешвоси.

ҚАМИС **قميص** а. Қўйлак.

ҚАМИШЛИҚ **قميش ليق** Қамишзор.

ҚАМЛ **قمل** *a.* Бит; кана.

ҚАМОРИ **قمارى** *a.*: уди қаморий — Қаморий (Қамтор ёки Қумор шаҳрига нисбатли уд, энг аъло навъ уд (*қ. Удعود*))

ҚАНДИЛ **قنديل** *a.* [*кўпл. қанодил قناديل*]. Кўп шамъ ўрнатилган, безакли, осма шамдон.

ҚАНДИН **قندين** Қандли, ширин; Қандин кулоч — Қандли, ширин кулча: Тинч кўнгул бирла явғон умоч, яхшироққи, такаллуф ва машаққат бирла қандин кулоч. (*М Қ.*)

ҚАЛАНДАР **قاندەر** *a.* Дунёнинг ҳамма борди-келдиларидан воз кечиб, дайдиб юрувчи дарвеш; девонатабиат киши, лоқайд.

ҚАЛАНДАРВАШ **قاندروش** *a.-ф.* Қаландартабиат.

ҚАЛАНДАРХОНА **قاندرخانه** *a.-ф.* Қаландарлар турадиган жой.

ҚАЛБ **قلب** I 1. Юрак, дил; 2. Бирор жойнинг, нарсанинг ўртаси, маркази; Қалб аро турмак — Ўртада турмоқ.

ҚАЛБ **قلب** II *a.* Айлантириш, тескарига айлантириш; тескари ўқиш (*сўлдан ўннга*).

ҚАЛБ **قلب** III *a.* Сохта, қалбаки (ақча), соф эмас; Қалби сийм — Қалбаки кумуш; қалби райандуд — усти қоплама, қалбаки, усти ялтироқ, ичи қалтироқ.

ҚАЛБГОҲ **قلبگاه** *a.-ф.* Оралиқ, ўрталиқ, марказ.

ҚАЛБЛИҚ **قلبلىق** Қалбакичилик, сохтачилик.

ҚАЛИЛ **قليل** *a.* Кам, озгина.

ҚАЛЛОШ **قلاش** *a.* 1. Шуҳратсиз, эътиборсиз, фақир; 2. Ялқов, дайди.

ҚАНДҲАЛ **قندحل** *a.* Қуюқ шира, қуюқ ширинлик.

ҚАНОТ **قنات** : Эгнига қанот чиқмоқ — Зўр иштиёқ пайдо этмоқ:

Васлингни тилаб, э шаҳи фархунда сифот,
Кўнглум қуши эгнига чиқиб эрди қанот. (*Мунш.*)

ҚАНОТЛАНМОҚ **قناتلانماق** Қанот чиқармоқ.

ҚАНТАР **قانتار, قانتار** 1. Қантариш асбоби; яккақозик; 2. Қантар ойи — Сентябрь.

ҚАПЛОН **قپلان, قپلان** Қоплон, йўлбарс.

ҚАППОН **قپان** Қаппон (ғалла бозори) да кўп миқдор ғалла тортиладиган катта тарози:

Қаппонни ҳам ул ихтироъ айлади,
Қиёс ичра рафъи низоъ айлади. (С. И.)

ҚАПТОН *قپتان* -қ. хафтон *خفتان*

Икки ёнимни шигоф айлаб турур бу рашкким,
Икки ёнидин шигофин боғломой қаптон княр. (Н. Ш.)

ҚАЪР *قعر* а. Таг, ост, туб; Чоҳ қаъри — Қудуқ туби,
ости:

Банд ила чоҳ қаърига солди. (С. С.)

ҚАРЪ *قرع* а. Қоқиш, тақиллатиш (эшикни).

ҚАРА *قره* қ. Қаро *قرا*

ҚАРАНФУЛ *قرفل* а. Қалампирмунчоқ (майда мих шак-
лидаги бир хил хушбўй доривор; рус. гвоздика).

ҚАРДОШ *قرداش* қ. Қордош *قارداش*

ҚАРЗХОҲ *قرض خواه* а.-ф. Пул қарз берган, пулдор.

ҚАРИ, ҚОРИ *قارى، قارى* а. Бир метр чамасидаги ўлчов
бирлиги.

ҚАРИН *قارين* а. [кўпл. ақрон, қурано *اقران، قرنا*]. Яқини,
яқинлашган; қалин дўст.

ҚАРИНДОШ *قارينداش* қ. Қордош *قارداش*

ҚАРИНРОҚ *قارينراق* Яқинроқ.

ҚАРИНЛИФ *قارينليغ* Яқинлик.

ҚАРМАМОҚ *قرماماق* 1. Урамоқ, қамрамоқ; 2. Қоримоқ,
буламоқ:

Ғайр улким, ётибон йўлунгда шук,
Қармабон қонингни ичкай бир мушук. (Л. Т.)

ҚАРН *قارن* а. [кўпл. қурун *قرون*]. Ҳайвон шохи;
2. Асар (Навоий 30 йил ҳисобида ишлатади); узоқ
муддат.

ҚАРО, ҚАРА *قرا، قره* 1. Қора; қоронғу, қоронғулик;
2. Нишона, белги, асар; узоқдан кўринган қора, шар-
па; 3. Сиёҳ; Қаро босмоқ — Уйқуда оғирлашиб қимир-
лолмай қолмоқ; Қаро киймак — Мотам кийими кий-
моқ; Рўзғор қаро айламак, қилмоқ — Ёмон ва қийин
ҳолга солмоқ; Юзга қаро тиламак — Ўзини шарманда

қилмоқ; Қаро бало — Епирилиб келган офат; Қаро дев — Ҳайбатли дев; Қаро жон — Қийналган жон; Қаро кун,-рўз—Қайғули кун, мотам куни, оғир кун; Қаро мўй — Қора мўй, янги чиққан туклар; Қаро оғриқ — Қорайиш касали (сариф касалининг ёмон хили); Қаро пар — Бошга безак учун санчиб қўйиладиган пар; Қаро пул — Қора чақа, ўтмас чақа:

Ҳиндуви лоиб бошида тож кўр,
Они қаро пул сори муҳтож кўр. (Ҳ. А.)

Қаро қайғу — Зўр қайғу; Ахтар қаро — Бахтсизлик; Бағриқаро — Қорабағир (қуш).

ҚАРОБА, ҚАРРОБА **قرايه** а. Май шишаси.

ҚАРОБАТ **قرايت** а. Яқинлик, яқин қариндошлик.

ҚАРОЛИҚ **قرايلىق** Мотамли, мотам кийимли.

ҚАРОР **قرار** а. Тинчлик, ором; бир ерда туриш; маҳкамлик, сабот, тоқат; Қарор топмоқ — Тўхталмоқ, мустаҳкамланмоқ; Қарор тутмоқ — Тўхтамоқ, тинчи-моқ; Қарорни олмоқ — Беқарор қилмоқ, оромсиз қилмоқ.

ҚАРОРМОҚ **قرارماق** Қораймоқ.

ҚАРОРТМОҚ **قرارتماق** Қорайтирмоқ.

ҚАРОРТУРМОҚ **قرارتورماق** Қорайтмоқ.

ҚАРОҒ **قراغ** Кўз қорачиғи:

Шоҳнинг мойи фароғи ҳам ул.

Не фароғи, кўрар қароғи ҳам ул. (С. С.)

ҚАРОҲАТ **قراحت** а. Яра, жароҳат.

ҚАРРОБА **قرايه** а.-қ. Қароба.

ҚАРТАБОН **قرايبان** Ўз хотинининг ифбатсизлигини ва номуссизлигини айб санамовчи.

ҚАСАБ **قصب** а. 1. Най, қамиш; 2. Зар аралаштириб тўқилган ипакли юпқа мата; зар аралашган беқасам.

ҚАСАБА **قصبه** а, Шаҳарча.

ҚАСАБПУШ **قصب يوش** Қасаб ёпинган, қасаб кийган (қ. Қасаб **قصب**).

ҚАСАС *قصص* *а.* Қиссалар, ҳикоялар; Аҳсанал-қасас — Қиссаларнинг энг яхшиси («Юсуф ва Зулайҳо» қиссасидан киноя).

ҚАСИДА *قصيده* *а.* [кўпл. қасойид *قصايد*] 15—20 байтдан кам бўлмаган мадҳ, марсия ёки дидактик мазмунли шеър жанри.

ҚАСОЙИД *قصايد* *а.* [бирл. қасида *قصيده*]. Қасидалар.

ҚАСР *قصر* I *а.* Қўрғон, сарой, олий ва ҳашаматли бино.

ҚАСР *قصر* II [кўпл. қусур *قصور*]. Қисқалик, қисқартиш.

ҚАССОМ *قسام* *а.* Бўлувчи, улуш берувчи, улашувчи.

ҚАТЪ *قطع* *а.* 1. Кесиш, узиш; 2. Босиш; юриш, кезиш; Йўлни қатъ айламак, -этмак — Йўл босмоқ.

Ҳар бепоён йўлни қатъ айламак душвор эрур,
Заъфдин менким юрурмен қўл таяб деворға.

(F. C.)

Тилни қатъ айламак — Тилни тиймоқ; Қатъ топмоқ — Ечилмоқ, ҳал бўлмоқ; Ҳаёт қатъ ўлмоқ — Жон узилмоқ, ўлмоқ; Қатъ айламак, -қилмоқ — 1) Кесмоқ; 2) Йўл босмоқ, юрмоқ, кезмоқ; Қатъи тариқ — Йўл кесиш; йўлтўсарлик; қароқчилик; Қатъи ҳаёт қилмоқ — Жондан кечмоқ; ўлмоқ.

ҚАТАРОТ *قطرات* Қатралар, томчилар.

ҚАТИЛ *قتيل* *а.* Ўлдирилган, сўйилган; Қатил айламак — Ўлдирмоқ, сўймоқ:

Бошига етти айламакка қатил.

Ўлар элга нечукки Азроил. (С. С.)

ҚАТИФ *قتيغ* *қ:* қотиф *قاتيغ*

ҚАТЛ *قتل* *а.* Ўлдириш; Қатл айламак — Ўлдирмоқ, сўймоқ; Қатл аҳли — Ўлдирилиувчи, ўлим кишиси.

Қатли ом — Қирғин, ёппасига ўлдириш.

ҚАТЛА *قتله، قاتلا،* Марта, карра, дафъа.

ҚАТЛАНМОҚ *قاتلانماق* Букилмоқ, қайишмоқ; киришмоқ, қовушмоқ.

ҚАТЛҒОҲ *قتلگاه* *а.-ф.* Қатл қилина (ўлдирила) диган майдон.

ҚАТЪО *قطعا* *а.* Қатъиян, ҳеч қачон, асло.

ҚАТРАБОР *قطره بار* *а.-ф.* Қатра тўкувчи, томувчи:

Захмларим қони бўлуб қатрабор,
Дарду бало даштин этиб лолазор. (Ҳ. А.)

ҚАТРАРЕЗ **قطره ریز** *а.-ф.* Қатра тўкувчи, томчилар тўкувчи, томчиловчи.

ҚАТТИҚЧИЛИК **قتقچىلىك** Оғирчилик, қийинчилик: Бошқанинг азиз зотида ҳадсиз хорлиқ кўрса ўзига келган озгина қаттиқчиликча ҳам тафовут қилмас (*Вақфия*).

ҚАТТОЛ, ҚАТТОЛА **قتال، قتاله** *а.* Ҳлдирувчи.

ҚАФЛОН **قفلان** Қоплон.

ҚАШАНГ, ҚОШОНГ **قاشانگ، قاشانگ** Сурбет, ўжар.

ҚОЮ **قايو** Қайси.

ҚАЪҚАА **قعقععه** *а.* Қоғоз, қуруқ тери ёки қуролнинг шақирлаган, шириллаган овози.

ҚАҚНУС **ققنوس** *ф.-т.* Мавҳум бир қуш (афсонага кўра тумшугида жуда кўп тешиклар бўлиб, бу тешиклардан чиққан овозлардан гўё музыка ўйлаб чиқарилган эмиш):

Бор эмиш қақнус деган бир турфа тайр
Ҳинд мулкида анга орому сайр. (*Л. Т.*)

ҚАҚНУС БАЧА **ققنوس بچه** Қақнус боласи.

ҚАҲБА **قحبه** *а.* Бузуқ, фоҳиша хотин.

ҚАҲБАЧА **قحبه چه** Ёш бузуқ хотин.

ҚАҲР **قهر** *а.* Аччиғланиш, ғазаб; Қаҳр сурмак — Ғазабланмоқ, аччиғланмоқ.

ҚАҲТ **قحط** *а.* Очарчилик, қаҳатчилик; Қаҳти хусн — Хусн қаҳатчилиги, чиройлилар ноёблиги.

ҚАҲТАРМОҚ **قهرتارماق** Ҳанграмоқ, ёқимсиз баланд товуш чиқармоқ, бақирмоқ.

ҚАҲҚАҲА **قحقهه** *а.* Хохолаб кулиш; Қаҳқаҳа қилмоқ — Хохолаб кулмоқ.

ҚАҲҲОР **قهار** *а.* Қаҳр қилувчи, ғазаб қилувчи.

ҚИБАЛ **قبيل** *а.* [*кўпл. қибла قبله*]. Томон, тараф: *Ўз қибалимдин мутавалли қилиб эрдим. (В.)*

ҚИБЛА **قبيله** *а.* 1. Йўналиш томони, мурожаат ўрни; 2. Макка томони.

ҚИБЛАГАҲ **قبيله گه** *а.-ф., қ.* қиблагоҳ

ҚИБЛАГОҲ **قبيله گاه** *а.-ф.* 1. Йўналиш жой; мурожаатгоҳ; 2. *маж.* Ҳомий; ота.

- ҚИБЛАНАМО **قبلة نما** *а.-ф.* Компас (қибла томонни топишда ишлатилган учун шундай атаганлар).
- ҚИБЛАТУЛ-КУТТОБ **قبلة الكتاب** *а.* Қотиблар мурожаатгоҳи, чиройли ёзувчилар пешвоси.
- ҚИДАМ **قدم** *а.* Қадимийлик, энг илгаригилик; Дарёи қидам — Қадимий дарё.
- ҚИДАМИЙЯТ **قدميت** *а.* Қадимгиллик, энг илгаригилик.
- ҚИДВА **قدوه** *а.* Бошлиқ, етакчи; Қидваи аҳли яқин — Сўфийлар бошлиғи.
- ҚИДВАТУЛ-АВЛИЕ **قدوت الاوليا** *а.* Валийлар етакчиси.
- ҚИДМАТ **قدمت** *қ.* Қидамийят **قدميت**
- ҚИЕ **قيا** Қирра, уч; Қиё боқмоқ — Кўз қири билан қарамоқ; Қиё йўл — Ёнбағир йўл, хавfli йўл.
- ҚИЕМ **قيام** *а.* Тик туриш, қойим туриш; Қиём кўргузмак — Киришмоқ, уринмоқ.
- ҚИЕМАТ **قيامت** *а.* 1. Мифга кўра — гўё инсонларнинг қайта тирилиш кунини; 2. *маж.* Қўзғолон, ғавғо, тўпалон, даҳшат; Қиёмат солмоқ, кўтармоқ — Қўзғолон солмоқ, даҳшат солмоқ.
- ҚИЕС **قياس** *а.* 1. Солиштириш, таққослаш, ўхшатиш; 2. Андаза; ўлчов; Қиёс айламак — Таққосламақ, солиштирмақ; ўлчаб кўрмақ.
- ҚИЕСАН **قياسا** *а.* Қиёс юзасидан.
- ҚИЕТ **قيات** *Ўзбек қабилаларидан бири (қ. Қипчоқ, кўнғирот мисолига).*
- ҚИЗ **قىز** : Уй қизи — Хизматчи қиз.
- ҚИЗИҒ, ҚИЗИҚ **قىزىغ، قىزىق** Қизиган, қизишган; нессиқ, алангали.
- ҚИЙЛ **قىل** *а.* Қийлу қол **قىلو قال** — Гап-сўз; Қийлу қолдин қолмоқ — Гапиришдан, фикр баён этишдан қолмоқ:
 Қолдилар маҳрум бу иқболдин,
 Қуш лисони бирла қийлу қолдин. (Л. Т.)
- ҚИЙМАТИЙ **قيمتى** *а.* Қийматли.
- ҚИЙМОЧ **قىماچ** Қийиқ; Қиймоч кўз — Қийиқ кўз.
- ҚИЙР, ҚИР **قىر** *ф. маж.* Тим қора, ўта қоронғулик, даҳшатли қоронғуликдан жиноя [айн. Қора мўм, қорамой].
- ҚИЙРАНДУД **قىراندود** *ф.* Қийр билан қопланган, тим қора, тим қоронғу.

ҚИЙРГУН **قىركون** *ф.* Қора тусли, қоп-қоронғу.

ҚИЙРПАЙВАНД **قىرپايوند** *ф.,-қ.* Қийрандуд **قىراندود**

ҚИЛИЛМОҚ **قىلىلماق** Қилинмоқ.

ҚИЛИМОҚ **قىلماق** Қилмоқ.

ҚИЛЛАТ **قلىت** *а.* Озлик, озчилик, камчилик, сони кам.

ҚИЛОДА **قلاده** *а.* 1. Итнинг бўйнига боғланадиган тасма; 2. Ҳайвонлар бўйнига боғланган боғ, буйда; 3. Бош (ҳайвонлар саногиди); Юз қилода пили бор эрди — Юз бош пили бор эди.

ҚИЛОЪ **قلاع** *а.* [бирл. Қалъа **قلعه**]. Қалъалар, қўрғонлар.

ҚИМИРДАМОҚ **قىميرداماق** Қимирламоқ.

ҚИМСАНМОҚ **قىمسانماق** Ортиқ даражада истамоқ.

ҚИН **قىن** 1. Бирор нарсанинг қини; 2. Қийин; 3. Яра.

ҚИНАЪ **قنع** *а.* Устдан ёпиладиган зарли парда.

ҚИНИҚМОҚ **قىنيقماق** Одатланмоқ, кўникмоқ:

Қиниқти бири ришвати шум ила (В.).

ҚИПЧОҚ **قىپچاق** Қадимий туркий қабилалардан бири:

Э Навоий, менга бас ул санами лўлийваш,
Бекка қипчоқу оқор, шаҳға қиёту билгут. (Н. Ш.)

ҚИРБОН **قىربان** Уқдон, ёй ўқи солинадиган чарм халта.

ҚИРВОН **قىروان** Кўп; Қирвондин-қирвон — Кўпдан-кўп:

Мулки онинг қирвондин-қирвон. (Л. Т.)

ҚИРМИЗ **قىرمىز** Қизил ранг.

ҚИРОАТ **قىراعت** *а.* Уқиш; баланд овоз билан ўқиш.

ҚИРОН **قىران** *а.* 1. Яқинлашиш; бирлашиш; 2. Икки сайёра юлдузнинг бир буржда тўқнашуви; Қирон айламак,-этмак — 1) Тўқнашмоқ; 2) йўлиқишмоқ.

ҚИРОҚ, ҚИРОҒ **قىراق, قراغ** Қирғоқ, чет, чека:

Кемаларни қироғқа боғлоб руст (С. С.).

Қироқ тутмоқ — Четлашмоқ, қочмоқ, чекинмоқ.

ҚИРОҚРОҚ **قىراقراق** Четроқ, чекароқ, қирғоқроқ.

ҚИРОФ قراغ қ. Қироқ قراق

ҚИРОҒЛАТМОҚ قراغلاتماق Четлатмоқ.

ҚИРТИШ قيرتيش Юқ-юрум; илдиз, тери орқасини шил-
гандан чиқадиган чиқит, қиринди.

ҚИРҚМОҚ قيرقماق Қирқмоқ; тарашламоқ, йўнмоқ; Бош
қирқмоқ — Соч олмоқ.

ҚИСМ قسم а. 1. Бўлак; Қисм этмак,-айламак — Бўлмоқ;
2. Ҳисса, улуш:

Ганждин чун ким очилди бу тилисм,
Ҳар гадоға ул гуҳардин етти қисм. (Л. Т.)

ҚИСМАТ قسمت а. Бўлиш, тақсим; ҳисса, улуш; Қис-
мат этмак,-қилмоқ — Бўлашмоқ, тақсимлаб бермоқ,
бўлиб тарқатмоқ:

Эллик ботмон ўтмак била қисмат қилғойлар. (Вақфия)!

ҚИСМАТГОҲ قسمتگاه а.-ф. Тақсим қилиб, улуш берил-
диган жой.

ҚИССА قصه а. Ҳикоя, воқиа; саргузашт.

ҚИССАГУИ قصه گوي а.-ф., қ. Қиссахон قصه خوان

ҚИССАПАРДОЗ قصه پرداز а.-ф. Қиссага пардоз берувчи,
қиссанн чиройли қилиб айтувчи, уста ҳикоячи.

ҚИССАСОЗ قصه ساز а.-ф., қ. Қиссахон قصه خوان

ҚИССАХОН قصه خوان а.-ф. Ҳикоячи, дostonчи, айтувчи,
бахши.

ҚИСҒОЛМОҚ قيسغالماق Қисқармоқ, озаймоқ, камаймоқ.

ҚИТЪА قطعه а. Парча; шеърда ғазал ёки қасидадан
ажратиб олинган икки-уч ёки ундан ортиқроқ байт.

ҚИТМИР قيطير а. Қолдиқ, энг сўнг, охир; Нақирu қит-
миригача—Бошланишдан охиригача.

ҚИТОЛ قتال а. Улдириш; уруш, жанг.

ҚОБ قاب а. 1. Камоннинг қўл билан ушланадиган, ўрта
ердан бир учигача бўлган оралиқ; 2. Масофа; Қоба
қавсайн — Икки ёй оралиғи, икки ёй оралиғича (ора
яқинлиғидан киноя).

ҚОБИЗ قابض а. Олувчи; Қобизул-арвоҳ — Жон олувчи,
(Азроил фаришта).

ҚОБИЛ قابل а. Қабул қилувчи; қобилнятли; ҳар нарса
га кўнувчи; Қобили бедод — Жабр-жафога кўнувчи.

ҚОБОЛМОҚ, ҚАБОЛМОҚ **قابالماق، قابالماق** Қамалмоқ:
Неча ҳижронн зиндонида ул ойнинг қоболғоймен. (Н. Ш.)
ҚОБОМОҚ, ҚАБАМОҚ **قاباماق، قاباماق** Қамамоқ, ўраб ол-
моқ:

Султон Абу Саид Мирзо ул қотло Шаҳрухийя қўрғо-
нин бориб қободи. (Ҳ. М.)

ҚОБОН, ҚАБОН **قaban، قبان** Эркак тўнғиз, ёввойи тўнғиз:

Чиқти ўтрусидин Суҳайли далер,
Ул сифатким, қобон масофига шер. (С. С.)

ҚОБСОМОҚ **قابساماق** Қамаб, ўраб олмоқ, қамрамоқ:

Неча кундин сўнг ўлғой имконн,
Қобсомоқ бу икки черик они. (С. С.)

ҚОБУЗ **قابوز** Музика асбоби, қўбуз:

Ва қобуз қулоқ тутуб айшға тарғиб оҳангин тузгай.
(М. Қ.)

ҚОБУҚ **قابوق** қ. Қабуғ **قبوغ**
ҚОБУҒ **قابوغ** қ. Қабуғ **قابوغ**
ҚОВЛАМОҚ **قاولاماق** қ. қовмоқ **قاوماق**: Қовлабон кетмай
халойиқ уйиндин. (Л. Т.)

ҚОВМОҚ **قاوماق** Қувмоқ, ҳайдамоқ: Хирад матон илги-
дин борди ва жунуну шайдолнққа бош чиқарди, ат-
фол қовуб тош урорлар эрди (М. Қ.):

Қўрдилар солур эрди бир бўғу хез,
Етти они қовуб бир отлиғ тез. (С. С.)

ҚОВУРМОЧ **قارماچ** Қўғирмоч; қовурилган дон.
ҚОВУРЧОҚ **قاورچاق** Қўғирчоқ:

Ема бозикн, луътбоз эрур гардун фирибингға,
Бу луъбатларки, эл кўнглин олур онинг қовурчоғи
(Ф. К.).

ҚОВУРЧОҚЧИ **قاورچاقچى** Чодирда қўғирчоқ ўйнатувчи,
қурчоқбоз:

Балки *қовурчоқчи* киби ҳийлагар,
Кургузубон чодирдин минг сувар (Ҳ. А.).

ҚОВУШМОҚ **قاوشماق** 1. Бирикмоқ, бирга бўлмоқ, тўп-
ланмоқ; 2. Ёрга етишмоқ:

Бу қадам қўйғоч етар маҳбубға,
Ҳажр бориб *қовушур* маҳбубға. (Л. Т.)

ҚОВҒА **قاوغه** 1. Қудуқдан сув тортиладиган чарм идиш;
2. Осмоннинг ўн икки буржидан ўн биринчиси (қ.
Далв **دلو**)

ҚОВҒОМОҚ **قاوغاماق** Қувмоқ, ҳайдамоқ.

ҚОВҒУН **قاوغون** Қувғун, таъқиб этилиш, қувилиш:

Сурдилар кемани шитоб била,
Етти *қовғунлар* шитоб била. (С. С.)

ҚОВҒУНЧИ **قاوغونچى** Қувғунчи, таъқиб этувчи:

Баҳром Парвизға *қовғунчи* йибориб, ўзи Мадойинниға
келиб подшоҳлиқға ўлтурди. (Т. М. А.)

ҚОДИР **قادر** а. 1. Қудратли, кучли; қудрати етадиган,
бирор ишни қила оладиган; 2. Худонинг сифати; Қо-
дир андоз — Уста мерган: Қодири барҳақ — Ҳақиқий,
қодир; *маж.* Худо.

ҚОДИРЛИҒ **قادريغ** 1. Қудратлилик; 2. Худолик, яра-
тувчилик.

ҚОЕН **قاين** қ. қаён **قاين**

ҚОЗИ **قاضى** а. [қўпл. қуззот **قضات**]. Ижрочи, амалга
оширувчи, ҳукм қилувчи; ислом қонунлари юзасидан
ҳукм ва ижро ишларига белгиланган мансабдор,
судья.

ҚОЗИЛМОҚ **قازيلماق** Қазилмоқ; ўйиб ёзилмоқ.

ҚОЗИЮЛ-ҚУЗЗОТ **قاضى القضات** а. Бош қози, олий судья.

ҚОЗИЮЛ-ҲОЖОТ *قاضي العاجات* а. Ҳожат чиқарувчи;
маж. Худо.

Муножот *қозиюл-ҳожот* ҳазратида... (Л. Т.)

ҚОЗУРОТ *قازورات* а. Ифлосликлар, ахлатлар, нажосатлар.

ҚОЗЧИ *قازچى* Ғоз боқувчи.

ҚОЗҒОМОҚ *قازغاماқ* Қазимоқ, кавламоқ.

ҚОЗҒОНМОҚ *قازغانماқ* Қозонмоқ, қўлга киритмоқ, ҳосил қилмоқ:

Ким гуҳар *қозғонди* базминдин садаф. (Л. Т.)

ҚОИЛ *قائل* қ. Қойил *قاييل*

ҚОИМ *قائم* а.-қ. Қойим *قاييم*

ҚОЙ, ҚАҒИ *قاي* Қайси; Қой сори — Қайси томон, қайси томонга.

ҚОИИД *قايد* а. [кўп.л. қавод *قواد*] Зиндонбон, қамоқхона қоровули.

ҚОИИЛ, ҚОИЛ *قاييل, قائل* а. 1. Айтувчи, сўзловчи, гапирувчи; 2. Иқрор; Қойил этмақ-қилмоқ — Сўзлатмоқ, сўзга киритмоқ; Жаҳлга қойил — Нодонликка иқрор; Қойил бўлмоқ — Гапирмоқ.

ҚОЙИМ, ҚОИМ *قاييم, قائم* а. 1. Турувчи, тик турувчи, тик; тўғри, баравар; 2. Ухламовчи; Қойим бўлмоқ, ўлмоқ — тик бўлмоқ, оғишмаслик; Иши қойим бўлмоқ — Тенг, баравар келиб қолмоқ; юрушмай қолмоқ:

Кўрди Жобирки, қойим ўлди иши,

Оллида номулойим ўлди иши...

Илгига ҳийла шевасин олди... (С. С.)

Қойим айришмақ—Икки томоннинг кучи баробар бўлмоқ (шахматда).

ҚОЙИМ МАҚОМ *قاييم مقام* а. Ўринбосар, нойиб, ўрнига ўлтирувчи.

ҚОЙИМУЛ-ЛАЙЛ *قاييم الليل* 1. Тун бўйи тик турувчи, тун бўйи ухламовчи; 2. Бедор.

ҚОЛ **قال** *a.*: Қолу мақол **قالو مقال** Гап-сўз, шовқин-суронли гап-сўз.

ҚОЛИБ **قالب** *a.* Қолип; Қолиб тиҳи айламак — *маж.* Ұлмоқ (*айн.* қолипни бўшатмоқ).

ҚОЛИН **قالين** Қалин; кўп, мўл, зич, қуюқ; Қолин дуд— Қуюқ тутун.

ҚОЛМОШ **قالماش** Сафсата, беҳуда гап.

ҚОЛҚОН, ҚАЛҚОН **قالقان، قلقان** Урушда ўқ, қилч ва найзани тўсиб қайтарадиган, тўгарак шаклдаги қурол.

ҚОЛҚОНДУРУҚ **قالا ندو روق** Бир турли уруш асбоби.

ҚОМАТ **قامت** *a.* Бўй, қад, гавда.

ҚОМУҒ, ҚОМУҚ **قاموغ، قاموق** Ҳамма, барча.

ҚОМҒОҚ **قامغاق** 1. Ёйиқ, чочиқ; 2. Белгили ўсимлик; қамғоқ: Енгиллик фартидин барбод эрур *қомғоқ* яфроғи (*М. Қ.*); Қомғоқ тикан — Ёйилиб ўсган тикан.

ҚОН **قان**: Қон ёш — қонли ёш, аччиқ йнғи; Қониға кирмак — Қон тўкишга киришмоқ; Қони тўлғон — Ажали етган; Қон тутмоқ — Қон қасосини олмоқ, қон тортмоқ; Қон ютмоқ — Қаттиқ азобланмоқ; ортиқ диққат бўлмоқ:

Боқа олмай анга муроди била,
Қон ютуб, йўқки, бода ёди била (С. С.).

Қон қилмоқ — Қонга буламоқ, ўлдирмоқ; Қони қурумоқ — Қони қочмоқ, ўлим ҳолига тушмоқ.

ҚОНДА **قاندا** Қайда, қаерда.

ҚОНИЪ **قانع** Қаноат этувчи, борига рози бўлиб, ортиқча нарса истамовчи; Қониъ бўлмоқ, -ўлмоқ — Қаноат қилмоқ, борига кўнмоқ, кифояланмоқ:

Қониъ ўлди табъи маҳжурум менинг. (Л. Т.)

Қониъ этмак — Қаноатлантирмоқ.

ҚОНЛИҒ, ҚОНЛИҚ **قانليغ، قانليق** 1. Қонли; қизил; қонга буланган; 2. Қонга қон талаб этувчи.

ҚОНУН **قانون** [*кўпл.* Қавонин **قوانين**] 1. Тартиб, қонда, кўрсатма; 2. Усул, расм, низом; 3. Бир турли музыка асбоби.

ҚООН **قَاتَن** Хоқон (Чин хукмдорларининг унвони, буюк подшоҳ, император).

ҚОПОЛМОҚ **قاپالماق** 1. Яширинмоқ, бекинмоқ; 2. Ураболмоқ, курашмоқ.

ҚОПОМОҚ **قاپاماق** қ. Қобомоқ **قاباماق**

ҚОПУ **قاپو** 1. Эшик; дарвоза; 2. Жарлик; пастқам ер.

ҚОРДОШ **قارداش** Ақа ёки уқа; Улуқ қордош — Ақа; Кичик қордош — Уқа; Қиз қордош — Опа-сингил.

ҚОРИ **قارى** а. [қўил. қориин, қурро **قارئین**]. Уқувчи; қуръонни қироат билан ёддан ўқувчи киши.

ҚОРИМЧИ **قاريمچى** Сочни ювиб таровчи, пардозчи [қ. Машшота **مشاطه**].

ҚОРИШ **قاريش** Қарич (қўлнинг қаричи — узунлик ўлчови):

Зулфи эгнига етар гар сочи ерга судралур,
Тенгдурур қайдим учун гар бир қориш, гар бир
қулоч. (Н. Ш.)

ҚОРИҚМОҚ **قاريقماق** Қўз қамашмоқ, қўз тинмоқ.

ҚОРИҒ **قارينغ** 1. Қарилик; 2. Чоллик, кучсизлик.

ҚОРЛОҒУЧ **قارلاغوج** Қалдирғоч.

ҚОРМОТМОҚ **قарماتماق** Қамратмоқ, тутқизмоқ, ушлатмоқ:

Ойирғоч базл ила бу бенаводин,
Навосизларға қормотқил ҳаводин (Ф. Ш.).

ҚОРМОШМОҚ **قارماشماق** Еқалашмоқ, курашмоқ.

ҚОРАРМОҚ **قارارماق** Қораймоқ; Қорорғон рўзгор — Емонлашган турмуш, бахтсизлик.

ҚОРОРТМОҚ **قارارتماق** Қорайтирмоқ, қора қилмоқ.

ҚОРОҒ **قاراغ** Қўз қорачиғи.

ҚОРУ **قارو** Эваз, мукофот, ажр.

ҚОРУН **قارون** Бениҳоят бойликка эга бўлган кишининг исми (адабиётда зўр бойликдан киноя тариқасида ишлатилади).

ҚОРУРА **قاروره** а. Ичига нефт солинган шиша идиш (буни ёндириб душманга отилади).

ҚОРУРААНДОЗ **قاروره انداز** Қорура (нефтли шиша)
отувчи.
ҚОРУРААФҚАН **قاروره افكن** қ. Қорураандоз **قاروره انداز**
ҚОРШУ **قارشو** Қарши, муқобил, тескари.
ҚОСИД **قاصد** а. 1. Хабарчи, хат ташувчи, элчи, чопар:

Чунки *қосид* битикни еткурди (С. С.);

2. Қасд қилувчи; интилувчи.
ҚОСИР **قاصر** а. Қамчиликли, қисқа, калта; кучсиз, ожиз;
Қосир этмак — Кучсиз, ожиз этмоқ:

Айлагач дойир тўқуз афлокни,
Қосир этти фаҳмидин идрокни. (Л. Т.)

ҚОТ **قات** Томон, ҳузур, олд; ён; Анинг қотиға — Унинг
ҳузурига, олдига.

ҚОТИЪ **قاطع** а. Кескин, қатъий; Хужжати қотиъ — Кес-
кин далил, қатъий хужжат; Қотиъ тарийқ — Йўл ке-
сувчи, қароқчи, йўлбосар.

ҚОТИЛ **قاتل** а. Ҳлдирувчи, қатл этувчи; Заҳри қотил —
Ҳлдирувчи заҳар, ўткир заҳар; Қотили хунхор — Қон-
хўр, ҳаддан ташқари золим.

ҚОТИЛМОҚ **قاتيلماق** Қўшилмоқ, аралашмоқ; тўқнаш-
моқ, дуч келмоқ.

ҚОТИШ **قاتيش** Аралаш, қотишган, қўшилган.

ҚОТИШТУРМОҚ **قاتиштورماق** Аралаштирмоқ.

ҚОТИҚ, ҚАТИҚ **قاتيق، قتيق** қ. Қотиф **قاتيغ**

ҚОТИФ, ҚАТИФ **قاتيع، قتيغ** Қаттиқ, мушкил, қийин;

Қатиф келмак — Қаттиқ туйилмоқ.

ҚОТИФЛАШМОҚ **قاتيغ لاشماق** Кескинлашмоқ.

ҚОТМОҚ **قاتماق** 1. Қаттиқлашмоқ, қотмоқ; 2. Музламоқ;

3. Бир нарсани иккинчи нарсага қотиштирмоқ, ара-
лаштирмоқ, қўшмоқ:

Ҳар ўқиким, алар сори отти
Қонлар баҳр суйиға қотти. (С. С.)

Сўз қотмоқ — Сўзга сўз қўшмоқ, сўзга аралашмоқ, гап ташламоқ; Бағри қотмоқ — Кўнгли қаттиқ бўлмоқ, бераҳм бўлмоқ.

ҚОФ **قاف** 1. Араб алифбесидаги «қ **ق**» ҳарфининг номи; 2. Бутун ер юзини ўраб олган, деб хаёл қилинган афсонавий тоғ номи (афсонавий *анқо* **عنقا** қушини ҳам шу тоғда дейилади).

ҚОФИЛА **قافله** *a.* [кўпл. қавофил **قوافل**] Қарвон, сафарга чиққан йўлчилар туркуми.

ҚОФИЛАСОЛОР **قافلهسالار** Қарвонбоши.

ҚОФИЯ **قافيه** *a.* [кўпл. Қавофий **قوافي**]. Шеърда байт ёки мисраълар охиридаги сўзнинг иккинчи байт ёки мисраъ охиридаги сўзга мос бўлиши.

ҚОШ **قاش** Олд, ҳузур; Қошида — Ҳузурда, олдида.

ҚОҚМОҚ **قاقماق**: Овуч қоқмоқ — Чапак чалмоқ, қўл силқимоқ; Эшик қоқмоқ — Эшикни тақиллатмоқ, чақирмоқ:

Шайдо кўнгиллар эшигин ишқ тоши била қоқибмен.
(М. Л.)

ҚОҚИМ **قاقم** 1. Териси майин ва оқ жунли ҳайвон; 2. Шу ҳайвон терисидан тикилган пўстин.

ҚОҚШОЛ **قاقشال** Қуруқ, қуриб кетган (зидди: ҳўл, ўл **هول**, **اول**); Қоқшол ўтун — Қуруқ ўтин.

ҚОҚШОЛМОҚ **قاقشالماق** Қоқ-қурумоқ, қуриб, қақшаб кетмоқ:

Тўъманг итдек дашт аро қолғон сўнгак,
Турфароқ бу ишки, қоқшолғон сўнгак. (Л. Т.)

ҚОҲИР **قاهر** *a.* 1. Қаҳр-ғазаб кўрсатувчи; 2. Енгувчи, фолиб.

ҚОҲИРЛИҚ **قاهرليق** 1. Қаҳр-ғазаб кўрсатишлик; 2. Фолиблик.

ҚУБУР **قبور** *a.* [бирл. қабр **قبر**]. Қабрлар, гўрлар; Аҳли қубур — Қабрдагилар, ўликлар.

ҚУВО **قوا** [бирл. қувват **قوت**]. Қувватлар, кучлар: Ҳавосу қувоға андин қут (М. Қ.).

ҚУББАТУЛ-ИСЛОМ **قبة الاسلام** [Ислом маёғи]. Балх шаҳрига берилган унвон.

ҚУДАМО **قدماء** а. [бирл. қадим **قديم**]. Қадимгилар, ўтмишдагилар.

ҚУДВАТУЛ-АҲРОР **قدوت الاحرار** а. Фаридиддин Атторга берилган сифат: *Қудватул-аҳрор* ва қиблатул-аброр Шайх Фаридиддин Аттор қаддасаллоҳу руҳаҳуға мадҳу сано... (Л. Т.)

ҚУДДИСА СИРРУҲУ **قدسى سره** а. Сирри муқаддас, эзгу бўлсин (вафот этган киши ҳақида айтиладиган дуо ибораси).

ҚУДС **قدس** а. Поклик, тозалик, муқаддас.

ҚУДСИЙ **قدسى** а. Покликка мансуб; Қудсий осор — Пок нишонли; Қудсий руҳ — Пок руҳ:

Балки *қудси руҳининг* гўё қуши,
Арш боғидин келиб кўнглум туши (Л. Т.).

ҚУДУМ **قدوم** I а. Келиш, бирор жойдан келиш.

ҚУДУМ **قدوم** II а. Қадам, оёқ; Қудум урмоқ — Оёқ босмоқ, етишмоқ.

ҚУЗАҲ **قزح** а.-қ. Қавс **قوسى**

ҚУЙИ **قويى**: Ер қуйи — Ер ости.

ҚУЛЗУМ **قلزم** а. 1. Қизил денгиз; 2. Умуман денгиз.

ҚУЛЛА **قله** а. Чўққи, тоғ чўққиси; Қулла-қулла — Уюм-уюм.

ҚУЛЛОБ **قلاّب** а. 1. Қармоқ; чангак, илмак; 2. Эгма.

ҚУЛЛОБВАШ **قلاّبوش** а.-ф. Чангакдай.

ҚУЛЛОБҚАШ **قلاّبكش** а.-ф. Чангак солувчи, плитирувчи, чанг солувчи.

ҚУЛЛУҚ, ҚУЛЛУҒ **قوللوق، قوللوغ** Қуллик, қул бўлиш; Қуллуқ буюрмоқ — Қуллик этишни буюрмоқ:

Шоҳким матлубиға *қуллуқ буюрғай*, ишқ эмас, Кимки ошиқдур анга зору забунлуғдур гувоҳ. (F. С.)
Қуллуққа хат бермак — Ўзини гаровга қўймоқ, ўзини сотмоқ.

ҚУЛОВУЗ **قلوز** қ. Қаловуз.

ҚУЛОВУЗЛУҒ **قلوزلوغ** қ. Қаловузлуғ.

ҚУЛОН **قولان** Тожик тилида «гўр» аталган ҳайвон, ёввойи эшак.

ҚУЛУБ **قلوب** а. [бирл. қалб **قلب**]. Қалблар, юраклар.

ҚУЛҚУЛ **قلقل** Майнинг шиша оғзидан тушшидаги овози.

ҚУМОРҒОЛ **قومارغال** Уралган, қуршалган жой.

ҚУМОШ **قماش** а. [кўпл. ақмиша **اقميشه**]. Тўқима, матоъ.

ҚУНБУЛ **قنبل** Чека, уч; сафнинг бир чети, бир қаноти.

ҚУНДУЗ **قوندوز** Териси майин ва чиройли, қора тусли мўйнали ҳайвон (териси телпак ва пўстинга ишлатилади).

ҚУР **قور** Урама белбоғ:

Белига зарришта *қурин* банд этиб,
Балки зарофат била такбанд этиб (Ҳ. А.).

ҚУРАШИЙ **قرشى** Қадимги арабларнинг Қурайш қабиладан (Муҳаммад пайғамбар шу қабиладан эди): Бахил беҳиштқа кирмас, агар саййиди *қураший* бўлсун (М. Қ.).

ҚУРЪА **قرعه** Чек (*рус.* жерба): *Қуръа солмоқ* — Қуръа, чек ташламоқ.

ҚУРБ **قرب** а. Яқинлик, яқин бўлиш.

ҚУРБАТ **قربت** а. Яқинлик; етишиш.

ҚУРБОНИЙ **قربانى** а. Қурбонлик, қурбон бўлган, сўйилган.

ҚУРДОШ **قرداش** Ешдош, тенг ёшдаги.

ҚУРЕ **قوديا** Бузуқ уй, вайрона.

ҚУРО **قرا** а. [бирл. қаря **قرية**] Қишлоқлар.

ҚУРРАТУЛ-АЙН **قرۃالعين** а. 1. Кўз равшанлиги, кўз қорачиги; 2. *маж.* Фарзанд.

ҚУРРО **قرا** а. [бирл. қорий **قارى**] Қорилар; «Қуръон»ни қироат билан ёддан ўқувчилар.

ҚУРС **قرص** а. 1. Тўғарак нарса, кулча ва нон шаклидаги нарса; 2. Кулча нон; *Қурси кашниз* — Кашничли кулча; *Қурси лиму* — Лиму суви ва шакар қўшиб ишланган кулча; *Қурси фатир* — Патир кулча; *Қурси хуршид* — Қуёш тўғараги; қуёш гардиши.

ҚҰРСОҒ **قورساغ** Қорин:

Баҳр ародур маскани бўлғой балиғнинг *қурсоғи*
(Н. Ш.).

ҚҰРТ **قورت** 1. Құрт (ҳашарот тури); 2. Бўри; кекса
құрт — *маж.* Зўр, айёр:

Құртки, ҳарорат ўртаб онн,

Тармева аро кириб ниҳони (*Л. М.*).

ҚҰРТОРМОҚ **قورتارماق** Қутқармоқ:

Кел эй соқию бу андишалардин бизни *қурторғил* (*Ф. К.*).

ҚҰРУЛТОЙ **قورولتاي** Умумий йиғин.

ҚҰРУРҒОЙМОҚ **قورورغайماق** Қурумоқ, қуруқшамоқ:

Ашкидин гўйиё берур эди су,

Оҳ ўтидин *қурурғойиб* қайғу. (*С. С.*)

ҚҰРУШМОҚ **قوروشماق** Қовжирамоқ, қуруқшамоқ.

ҚҰРУҒЛУҚ **قوروغلوق** Қўл ва денгиздан ташқариги ер, сув-
сиз ер.

ҚҰРУҲ **قروح** *a.* Яра, жароҳат.

ҚҰРЧУҚ **قورچوق** Жул саллача: Ва кийиз бўрк устига *қур-
чуқ* чирмор эрди (*М. Н.*).

ҚҰСҮР **قصور** *1 a.* Камчилик, нуқсон.

ҚҰСҮР **قصور** *II a.* Қасрлар, саройлар.

ҚҰТ **قوت** *a.* [*кўпл.* Ақвот **اقوات**]. Емак, овқат, озик;
Қут айламак, —этмак—Емоқ, озикланмоқ, тотинмоқ;
Қут моя олмоқ — Озиқланмоқ.

ҚҰТБ **قطب** *a.* 1. Ҳар бир нарсанинг ўртасидан ўтган ўқ-
нинг икки учи; 2. Урта, марказ; 3. *Кўчма.* Ҳар бир
жамоа ва гуруҳнинг моддий ва ё маънавий бошлиғи;
пешвоси; ягона ҳисобланган авлиё, валиюллоҳ (сў-
фийларда); Қутби собит — Қутб юлдузи; Қутби
дахр — Замонаснининг пешвоси; Қутби авлиё — Йўл
кўрсатувчи авлиё.

ҚҰТБУЛ-АВЛИЁ **قطب الاوليا** *a.* Валийлар йўлбошчиси.

ҚҰТР **قطر** *a.* [*кўпл.* ақтор **اقطار**]. Диаметр.

ҚҰТЛУҒ **قوتلوغ** Қутлуғ уй — *маж.* Дунё.

ҚУТУЗ قوتوز Қутурган; Қутуз бұлмоқ — Қутурмоқ.

ҚУТУЛ-ҚУЛУБ قوت القلوب а. Тарийқатдан бақс этади-
ган бир китобнинг номи:

Абу Толиб Мухаммад ибни Али ибн Атия қуддуса сирриху ул «Қутул-қулуб» китобининг соҳибидурки,
тариқат асрорининг мажмаидур (Н. М.).

ҚУФЛ قفل а. Қулф:

Қўнгил махзанининг калиди тил ва ул махзаннинг
қуфлин сўз бил. (М. Қ.)

ҚУЧМОҚ قوچماق Қучоқламоқ.

ҚУЧУШМОҚ قوچوشماق Қучоқлашмоқ.

ҚУЧҚУ قوچقو Қучоқланадиган, қучоқбоп.

ҚУШБЕГИ قوش بيگى Овчилар бошлиғи (мансаб); (кейинги
хонлик замонларида бош вазирилик мансаби бўлиб
кетган) қушбеги).

ҚУШЛУҚ قوشلوق 1. Қушлик, қуш бўлиш; 2. Қушники:
қушга тегишли; Қушлуқ сазо — Қуш овози:

Менинг хайлима келди қушлуқ сазо-

Ким, ул қушқа кунжуддин ўлғой физо. (С. Н.)

ҚУШОНМОҚ قوشانماق Қувонмоқ, шодланмоқ, кайф-
ланмоқ.

ҚУШЧИ قوشچى Қуш боқувчи, қушларга қаровчи, овчи.

ҚУШҚУН قوشقون Қуюшқон.

ҚУБУЗ, ҚУПУЗ قوبوز, قوپوز Маълум чолғу асбоби:

Э қаландарваш муғанний, гар Навоний кўнглини

Истасанг ҳар лаҳза беҳол айламак, тузгил қўбуз.

(Б. В.)

ҚЎЗИҚУЛОҚ قوزى قولاق Баҳорда униб чиқадиган, «қў-
зиқорин» жинсидан бўлган ўсимлик.

ҚЎЗҒАМОҚ قوزغاماқ Бетинч қилмоқ, қийнамоқ.

ҚЎЗҒАНМОҚ قوزغانماқ Қўзғалмоқ, ҳаракатланмоқ.

ҚЎЛ قول 1. Қўл, кишининг қўли; 2. қўлма. Қўлида,
ихтиёрида, қарамоғида:

Деди Жобир: «Эй қўлимда асир...» (С. С.)

Қўлдин бермак—Қочирмоқ, ўз ихтиёридан чиқариб

юбормоқ; Қўлдин солмоқ — Қўлдан чиқармоқ; Қўл сунмак — Қўл узатмоқ, қўл чўзмоқ.

ҚУЛ قول II 1. Томон, тараф; 2. Тоғ аро йўллар:

Баъзи ўлди, баъзи итти йўл аро

Баъзи аввора бўлуб ҳар қўл аро. (Л. Т.)

3. Музыкада бир куй номи.

ҚУЛ قول III Қўлмоқ феълининг ўзаги (қ. қўлмоқ قولماق).
Узрин қўлмоқ — Узрини қабул этмоқ.

ҚУЛБОФ قولباغ Билагузук.

ҚУЛДАМОҚ قولداماق Етакламоқ, ёрдам бермоқ, қўлламоқ, тайёрламоқ.

ҚУЛДОШ قولداش 1. Ёрдамчи, кўмакчи; 2. Ўртоқ, дўст.

ҚУЛМОҚ قولماق 1. Айтмоқ, сўрамоқ; 2. Совчилик қилмоқ:

Чун жумласи сари кўз солибсан,

Қўлмоққа қизини сўз солибсан (Л. М.).

Узр қўлмоқ — Узр сўрамоқ; афв сўрамоқ; Қиз қўлмоқ — Қизни хотинликка олмоқ, никоҳига олмоқ; совчи юбормоқ, совчилик қилмоқ.

ҚУНОЛФА قولناغا Қуш қўнадиган жой; умуман қўнар жой.

ҚУНФ قونغ Қарға: Насри тойир била не навъ ҳаво қилгой қўнф. (F. C.)

ҚУНФОРМОҚ قونغارماق Қўпормоқ, ағдармоқ, қўзғатмоқ, кўчирмоқ:

Кўз ёшим сайли қўнфорди барчани бунёдидин (Ф. К.).

Ишқ нахлини кўнгулда эктим,

Барчанинг майли ниҳолини қўнфориб. (Н. Ш.)

ҚУНГШИ قونكشى Қўшни.

ҚУНФРОТ قونغرات Ўзбек уруғларидан бири:

Чун Навоий жониға офат эрур лўлийваш,

Соғинур ғули биёбон кўрса қўнфроту қиёт (Б. В.).

Мен тилаб хусну вале шоҳ тилаб асли насаб,
Менга дўли била ҳинду, анга қўнғроту қиёт.
(Н. Ш.)

ҚЎПМОҚ **قويماق** Турмоқ, қўзғалмоқ, кўтарилмоқ.
ҚЎПОРМОҚ **قويارماق** Турғизмоқ; тикламоқ, олиб ташла-
моқ; қўзғамоқ; **Уй кўпормоқ** — Уй тикламоқ.
ҚЎПОРМОҒЛИҚ **قويارماغلىق** Тиклашлик, турғизишлик.
ҚЎР **قور** I Милтиқ дори (порох).
ҚЎР **قور** II Иссиқ кул.
ҚЎРҒОШУН **قورغاشون** Қўрғошин:

Дамиким, қаҳри ўти тутмай ором,
Эриб кўк ўйлаким, бир қўрғошун хом. (Ф. Ш.)

ҚЎТОН **قوتان** I Лайлаксимон бир қуш, кўкқўтон.

Қўтоннинг улуғ қуш аро сони бор,
Вале шунқор оллида не жонн бор. (С. И.)

ҚЎТОН **قوتان** II Қўй қамаш учун қилинган жой, қўйхона.
ҚЎТОС **قوتاس** I От ёли ёки думига ўтказиладиган, ол-
тиндан ишланган зийнат асбоби.
ҚЎТОС **قوتاس** II Маълум тоғ ҳайвони, қўтос (ёввойи
мол).
ҚЎШ **قوش** Бир жуфт, қўшалоқ; **Қўш тутмоқ** — Қўшалоқ
тутмоқ, сунмоқ.
ҚЎШЛАМОҚ **قوشلاماق** Қўшалоқламоқ; **Қўшлаб қочмоқ**—
Тўрт оёқлаб қочмоқ.
ҚЎШМОҚ **قوشماق** 1. Қўшмоқ; санамоқ; 2. Қўшнқ айт-
моқ.

F — غ

ҒАБОВАТ **غابوات** a. Ақлсизлик, калтафаҳмлик, тентаклик.
ҒАБРО **غبرا** a. Ер, ер юзаси; **Фарши ғабро** — Тупроқ
тўшамн; ер юзаси.

ҒАБҒАБ **غيب** *a.* Ияк, багбақа, соқоқ; **Тавқи ғабғаб** — Багбақа айланаси, ҳалқаси.

ҒАВВОС **غواص** *a.* Сув тагига тушувчи, чуқурга шумғувчи.

ҒАВР **غور** *a.* 1. Ҳар қандай чуқурликнинг ости, туб; 2. Бирор нарсанинг таги, туби; ҳақиқат, моҳият; 3. Талаб; **Ғавриға етмак** — Тагига етмоқ; додига етмоқ; ҳақиқатини билмоқ:

Жаҳлу жавру зулмидин **Ғавриға ет**,
Ҳам ўзига, ҳам ўзунгга ориф эт. (*Л. Т.*)

Ғавр топмоқ — Тубига етмоқ, чуқур тушунмоқ:

Бир йиғочқа яқин жазираға давр,
Даврида сувға топмаини киши **Ғавр** (*С. С.*).

ҒАВС **غوث** I *a.* 1. Ёрдам, мадад; 2. Мададкор.

ҒАВС **غوص** II *a.* Сув тубига чўмиш, шумғиш; **Ғавси лужжаи ҳилож** — Умр булогининг энг тубига етиш:

Чунки **Ғавси лужжаи ҳилож** этиб,
Ҳар дурин шоҳлар бошиға тож этиб (*Л. Т.*).

Ғавс етмак-қилмоқ — Шумғимоқ, чўммоқ.

ҒАДДОР **غدار** *a.* 1. Алдамчи; хиёнатчи; 2. Бераҳм, золим.

ҒАДИР **غدير** *a.* Кўл, турғун сув.

ҒАДР **غدر** *a.* 1. Вафосизлик, хонлик, хиёнат; 2. Раҳмсизлик; золимлик; **Ғадр аҳли** — Хиёнат қилувчи кишилар; золимлар, раҳмсиз кишилар:

Гулшан ичра чун бутар гул, шўра ердин шўразор,
Ғайри **Ғадр аҳли** не бўлғой олами ғаддор аро (*Ғ. С.*).

ҒАДРКИШ **غداركيش** *a.-ф.* Алдамчи, хиёнатчи, вафосиз.

ҒАЗАБНОК **غضبناك** *a.-ф.* Ғазабли, ғазабланган, қизишган.

ҒАЗАЛ **غزل** *a.* [*кўпл.* ғазалиёт **غزليات**]. Байт охирлари қофиядош бўлиб келган, ишқ-муҳаббат мавзудаги лирик шеър.

ҒАЗАЛИИЕТ **غزليات** *қ.* Ғазал **غزل**

- ҒАЗАНҒАР غصنذر *a.* Шер, арслон, асад.
 ҒАЗВ غزو *a.-қ.* Ғазо
 ҒАЗЛ غزل *a.* Қалава, йигирилган ип.
 ҒАЗЛҒУРУШЛИҚ غزل فروش ليک Қалава ип сотувчилик.
 ҒАЗО, ҒАЗОТ غزا, غزات *a.* Диний уруш.
 ҒАЗОЛ غزال *a.* Қийик, оқу; Ғазоли мушкин — Мушкин қийик, мушк иси берувчи қийик; Тебат қийиги.
 ҒАЗОЛА غزاله *a.* Ургочи қийик, ургочи оқу.
 ҒАЗОТ غزات *a.-қ.* Ғазо
 ҒАЙБ غيب *a.* 1. Ҳозир эмаслик, ғойиблик, кўзга кўринмаслик; 2. Сир, яширинлик; Илми ғайб — Сир билиш, кўрилмаган нарсаларни билиш.
 ҒАЙБАТ غيبت *a.* Ғойиблик, ғойиб бўлиш, кўзга кўринмаслик.
 ҒАЙР غير *a.* Ўзга, бошқа, бегона, ёт; Ғайри золика — Шундан бошқа; Ғайри ризо — Розниқдан бошқа; Ғайри мавқий — Уринсиз, мавқийсиз.
 ҒАЙРАТ غيرت *a.* 1. Рашк, қизғаниш; 2. Саъй-ҳаракат, берилиш, ҳамият.
 ҒАЛАБОТ غلبات *a.* Ғалаба, устунлик, зўр чиқиш.
 ҒАЛАЁН غليان 1. Қайнаш; 2. *маж.* говур, ҳаяжон, кўтарилиш.
 ҒАЛАТ غلط *a.* [кўпл. Ғаллот, ағлот غلط, اغلاط] Саҳв, хато, янглиш; чалғитиш; Ғалатга солмоқ — Чалғитмоқ, янглиштирмоқ.
 ҒАЛИЗ غليظ *a.* 1. Қуюқ; 2. Қалин; 3. Дағал.
 ҒАЛТОН غلطان *ф.* Юмаланувчи; юмалоқ.
 ҒАМ غم *a.* [кўпл. ғумум غموم]: Ғам фарсуд — Ғамда янчилган, қайғуда эзилган.
 ҒАМ АНГИЗ غم انگيز *a.-ф.* Ғам қўзғатувчи, қайғуга солувчи.
 ҒАМАНДУЗ غم اندوز *a.-ф.* Ғамгин, хафа.
 ҒАМГИН غمگين *ф.* Ғамли, қайғули.
 ҒАМҒУСОР غمگسار *a.-ф.* Ғамхўр, меҳрибон, қайғуни кетказувчи.
 ҒАМЗА غمزه *a.* 1. Кўз ишораси, кўз билан ишора қилиш; 2. Ноз ва дилбарона ишва билан киприк сузиб боқиш.
 ҒАМЗАДА غمزده *ф.* Ғамгин, қайғули.

- ҒАМЗУДО **غمزدا** *ф.* Қайғуни кетказувчи.
 ҒАМҚАШ **غمكش** *ф.* Ғам тортувчи, алам чекувчи.
 ҒАММОЗ **غمماز** *а.* Сир очувчи, чақимчи.
 ҒАМСИРИШТ **غم سرشت** *а.-ф.* Ғамгин табнат, ғамга ботган.
 ҒАМНОК **غمناک** *а.-ф.* Ғамли, ғам чеккан: Йиғлабон бўл-
 ди асру хўп ғамнок (С. С.).
 ҒАМПАРВАРД **غم پرورد** *а.-ф.* Ғам ичида ўсган, ғамли бў-
 либ ўсган:

Қилди занжиру банддин ани фард,
 Ер ўпуб деди зори ғампарвард... (С. С.)

- ҒАМХОРА **غم خواره** *ф.* 1. Ғам егувчи, ғамгин; 2. Ғамхўр,
 меҳрибон.
 ҒАНЖ **غنچ** *а.*: Ғанжу далол — Бу икки сўз ҳар вақт бир-
 га ишлатилиб: ноз-карашма, ишва, қош-кўз учирниш
 қаби маъноларни англатади.
 ҒАНИ **غنى** *а.* [кўпл. ағниё **اغنيا**]. 1. Бой, бадавлат;
 2. Эҳтиёжсиз; ҳеч нарсадан камчилиги йўқ.
 ҒАНИМ **غنيم** *а.* Душман, қарши томон.
 ҒАНИМАТ **غنيمت** *а.* [кўпл. ғанойим **غنایم**]. 1. Урушда душ-
 мандан олинган ўлжа; 2. Бирор сабаб билан қўлга
 кирган ва қайта кириши имкондан ташқариқроқ бўл-
 ган нарса ёки фурсат.
 ҒАНОЙИМ **غنایم** *а.* [бирл. ғанимат **غنيمت**]. Ғаниматлар,
 ўлжалар, қулайликлар.
 ҒАНЧИ **غنچى** Ипни ғажиб узмасин учун ит арқонига боғ-
 ланадиган ёғоч.
 ҒАРАВ **غرو** Қалам учун ишлатиладиган қамиш, ғаров.
 ҒАРАЗ **غرض** *а.* [кўпл. ағроз **اغراض**]. 1. Мақсад, ният,
 қасд; 2. Ёмон ният, бадхохона қасд; 3. Кек, ичдан
 (махфий) юритилган душманлик.
 ҒАРБОЛ **غربال** *а.-ф.* Ғалвур.
 ҒАРВОШ **غرباش** Бўзчи тароғи.
 ҒАРИБ **غريب** I *а.* [кўпл. ғурабо **غربا**]. Мусофир, бош-
 қа жойдан келган, кимсасиз.
 ҒАРИБ **غريب** II *а.* Ажойиб, қизиқ, камёб; Ғариб маони-
 лиқ — Ажойиб маъноли; Ғариб осор — Ажойиб ни-
 шонлар; Ғариб умур — Қизиқ ишлар, ажойиб воқеа-
 лар.

- ҒАРИБИСТОН **غریبستان** *а.-ф. қ.* Ғарибхона **غریب خانہ**
 ҒАРИБОНА **غریبانہ** *а.-ф.* Ғарибларча; ғариблик билан.
 ҒАРИБХОНА **غریب خانہ** *а.-ф.* 1. Мусофирхона, ғариблар
 уйи, кимсасизлар жойи; 2. *маж.* Дунё.
 ҒАРИЗА **غریزہ** *а.* Табиат, хулқ, тийнат, характер; Ғари-
 за ҳарорат — Табиий ҳарорат.
 ҒАРИЗИЙ **غریزی** *а.* Табиий, туғма; Ғаризий ҳарорат —
 Инсон ва ҳайвонда нафас олишдан пайдо бўлган ички
 ҳарорат.
 ҒАРИН **غرین** *ф.* Ўрмон, тўқай; Шери ғарин — Ўрмон
 шери.
 ҒАРИҚ **غریق** *а.* Ботган, чўмган, ғарқ бўлган; Ғариқ ай-
 ламак — Ботирмоқ, ғарқ қилмоқ; Ғариқ бўлмоқ —
 Ғарқ бўлмоқ, ботмоқ, чўммоқ:

Ҳар ким ул чоҳ аро чу бўлди ғариқ,
 Нон иккита эди, су бир ибриқ. (С. С.)

- ҒАРОБАТ **غرابت** I *а.* Мусофирлик, бошқа мамлакатдан
 келганлик.
 ҒАРОБАТ **غرابت** II *а.* Ғалатлик, ажойиблик, қизиқлик,
 нодирлик.
 ҒАРОЙИБ **غرایب** *а.* Қизиқ нарсалар, қизиқликлар, кам-
 ёб нарсалар.
 ҒАРОМАТ **غرامت** *а.* 1. Товондорлик; 2. Пушаймонлик;
 3. Азоб, қийноқ; Ғаромат етмак — Азоб етмоқ, қийин-
 чилик келмоқ.
 ҒАРРА **غره** *а.* Мағрурланиш, бирор беҳуда нарсага ор-
 тик берилиш орқасида алданиб қолиш; Ғарраи хусн —
 Хуснга мағрурланиш.
 ҒАРРО **غرا** *а.* Ерқин, порлоқ, мунаввар; жўшқин; Ғар-
 ро назм — Ерқин, жўшқин шеър; Ғарро қасида —
 Жўшқин услубда ёзилган қасида.
 ҒАРҚА **غرقة** *а.* Чўмган, ботиб кетган.
 ҒАРҚОБ **غرقاب** *ф.* 1. Ғарқ бўлган, сувга ботган; 2. Гир-
 доб, камар, ўпқон.
 ҒАСЛ **غسل** *а.* 1. Ҳар бир нарсани ювиш; ювуниш,
 ғусл; 2. Ўликни ювиш.
 ҒАССОЛ **غسال** *а.* Ювғучи, ўлик ювадиган, мурдашўй.

- ҒАФЛАТ **غفلت** *a.* Ғафлат ойин — Ғафлатда қолган, бепарво.
- ҒАФФОР **غفار** *a.* 1. Кечирувчи, шафқат этувчи; 2. Худоба берилган сифат.
- ҒАФФОРЛИҒ **غفارلىغ** Кечирувчилик, шафқатлилик.
- ҒАШ **غش** *a.* 1. Соф олтин, кумуш ёки майга бошқа ножинс нарсаларнинг қўшилиши; 2. Алдаш, хиёнат, бўлғонч:

Қишики топса фано кўраси ўтиға гузор,
Агарчи зотида юз навъ қалбу ғашлиқ бор.
Вужуди олтун ул қалбу ғашдин айрилибон,
Не жавҳари [ки] они кўрса топор тамом иёр. (М. Қ.)

Беғаш — Беғубор, соф, холис, тиниқ.

- ҒАШИ **غشى** *a.* Кўнгил озиш, ўзидан кетиш, беҳушланиш; Ғаш қилмоқ — Кўнгил озмоқ, ўзидан кетмоқ.
- ҒАШЛИҚ **غشلىق** Ғилу-ғашлик, булғончилик.
- ҒИЗО **غذا** *a.* [кўпл. ағзия **اغذيه**]. Овқат, озиқ, егиллик.
- ҒИЛЗАТ **غلظت** *a.* Дағаллик, қўполлик, ғализлик.
- ҒИЛМОН **غلمان** 1. Гулом, хизматкор; 2. Мифга кўра — жаннатдаги хизматкор [кўплик шаклида бўлса-да, бирлик маъносида қўлланилади. *Бирл. Гулом غولام*].
- ҒИНО **غنا** *a.* Бойлик; молдорлик, эҳтиёжсизлик.
- ҒИРЕВ **غريو** *ф.* Шовқин-сурон, қийқириқ.
- ҒОБ **غاب** *a.* Ўрмонлар; Шери ғоб — Ўрмон шери.
- ҒОЖИР **غاجير** Бургутга ўхшаш бир хил катта йиртқич қуш.
- ҒОЗА **غازه** *a.* Юзга сурадиган қизил модда, элик.
- ҒОЗИ **غازى** *a.* Ғазот қилувчи, уруш қилиб ғалаба қозонган.
- ҒОЙИБОНА **غايبانه** *ф.* Сиртдан, ташқаридан, четдан.
- ҒОЛИЯ **غاليه** *ф.* 1. Қош ва сочга суртиш учун мушк, анбардан ясалган хушбўй қора модда; 2. *маж.* Қора.
- ҒОЛИЯСОЗ **غاليهساز** *ф.* Ғолия (хуш ҳид) тарқатувчи; Ғолиясоз айламак — Ғолиядай хушбўй қилмоқ, хушбўй ҳидлар сочмоқ.
- ҒОМИЗ **غامض** *a.* Ноаниқ, тушунилмайдиган; Ғомиз масъала — Тушунилмаган, ноаниқ масала.

- ГОРАТ **غارت** *а.* [күпл. **Горот غارات**]. Толон қилиш, барбод бериш, битириш, яғмо; **Ақлу ҳуш горат этмак** — Ақлу ҳушни олмоқ, ақл-ҳушдан бегона қилмоқ; **Горати дин қилмоқ** — Динни оёғости қилмоқ.
- ГОРАТГАР **غارتگر** *а.-ф.* Толончи, ҳужум қилувчи, яғмогар.
- ГОРИБ **غارب** *а.* Ботиш, сўниш; **Гориб айламак** — Ботирмоқ, сўндирмоқ; **Гориб бўлмоқ** — Ботмоқ, сўнмоқ.
- ГОРНИШИН **غارنشين** *а.-ф.* Форда ўтирувчи.
- ГОСИЛ **غاسل** *а.* Гассол, ўлик ювадиган, ювғучи, мурдашўй.
- ГОФИЛ **غافل** *а.* Фафлатда қолган, билмай қолган, бехабар:

Юқори дилбару қуйи бедил,
Бир-биридин вале иков *ғофил* (С. С.).

- Гофил бўлмоқ** — Бепарво бўлмоқ, ғафлатда қолмоқ;
Гофил қолмоқ — Бехабар қолмоқ, билмасдан қолмоқ.
- ГОФИЛИЙ **غافلى** *а.* Гофиллик.
- ГОШИЯ **غاشيه** *а.* Эгар устидан ёпиладиган ёпик.
- ГОЯТ **غايث** *а.* Чек, чегара, ниҳоя, сўнг; охир; ҳад; **Ҳадду гоят** — Чек ва чегара.
- ГУБОР **غبار** *а.* Гард, чанг, тўзон; **Хотирда ғубор асрамак** — *маж.* Кўнгилда ғашлик сақламоқ.
- ГУБОРАНГИЗ **غبارانگيز** *а.-ф.* Чанг қўзғатувчи, тўпалон кўтарувчи; фитна солувчи.
- ГУЖҒОВ **غجغاو** Эшакнинг бўйнига осиб қўйилган дўлана, мунчоқ каби нарсалар.
- ГУЛ **غول** I *а.* [күпл. ағлол **اغلال**] Занжир ҳалқа, темир ҳалқа.
- ГУЛ **غول** II *а.* Дев; **Фули биёбоний** — Дашт-саҳро девн.
- ГУЛБ **غلب** *ф.* Қувур.
- ГУЛУВ **غلو** *а.* Ғалва, қий-чув; тўполон; ҳужум, ёпирилиш; ҳаддан, чегарадан ошиш.
- ГУЛУЛ **غلول** *а.* Томоқда қолиб, зўрға ютилган овқат.
- ГУЛУЛА **غلوله** *а.* Юмалоқ нарса, шар; ўралган, ўрам.
- ГУЛҒУЛ **غلغل** *ф.* Шовқин, сувнинг шарқираши.
- ГУРАБО **غربا** *а.* [бирл. **ғариб غريب**]. Ғариблар, четдан келган кимсасиз мусофирлар.

- ҒУРБАТ** *غربت* *a.* Ғариблик, кимсасизлик, мусофирлик, ўз ватанидан узоқда қолишлик.
ҒУРБАТҚАШ *غربت كاش* *a.-ф.* Ғариблик тортувчи, ғурбатда қолган.
ҒУРРА *غره* *a.* Ҳар бир ойнинг биринчи кунни, бир кунлик ой.
ҒУРРАНДА *غرنده* *ф.* Бўкирувчи, ҳайқирувчи, ўкирувчи.
ҒУРРОН *غران* *ф.* Ҳайқирувчи, бақирувчи, бўкирувчи; ҳайқирган, бўкирган ҳолда.
ҒУРУБ *غروب* *a.* 1. Куннинг ботиши; 2. *кўчма.* Завол (зойил) бўлиш.
ҒУРУНБИШ *غرنبش* *ф.* Ҳайқириқ, бақириқ, бўкириш; **Ғурунбиш айламак** — Ўкирмоқ, даҳшатли овоз чиқармоқ.
ҒУРФА *غربه* *a.* Болохона, болохона айвончаси: *Ғурфалардин* фитналар наззорагар (*Л. Т.*).
ҒУСЛ *غسل* *a.* Чўмилиш, бутун аъзога сув етказиб ювиниш; **Ғусл айламак,-этмак** — Чўмилмоқ.
ҒУССАПАРДОЗ *غصه پرداز* *a.-ф.* Қайғирувчи, ғамхўр.
ҒУССАСАНЖ *غصه سنج* *a.-ф.* Ғам чекувчи, қайғирувчи.
ҒУФРОН *غفران* *a.* Кечирим, шафқат.
ҒҮР *غور* Зўр толонга, босқинга учраган бир шаҳар номи; **Ғорати ғур солмоқ** — Ғўрга қилинган босқиндек босқин қилмоқ.
ҒҮТА *غوطه* *a.* Сувга шумғиб чиқиш; **Ғўта топмоқ,-урмоқ** — Сувга шумғиб чиқмоқ.

Ҳ — Ҳ

- ҲАБ** *حب* *a.* 1. Дона, дон; 2. Мош ва ундан каттароқ қилиб юмалоқланган дори; **Ҳабби набот** — Ўсимлик донаси.
ҲАБАШИЙ *حبشى* *a.* Ҳабашистонлик, ҳабаш; қора тусли (киши):

Сахий томуғқа бормос, агарчи бандий *ҳабаший* бўлсун (*М. Қ.*).

ҲАББА **جه** *a.* 1. Дон, дона; 2. Олтин, кумуш ва қийматли тошларни ўлчашда ишлатиладиган энг кичик (нўхат каби) оғирлик ўлчови.

ҲАББАЗО **جذا** *a.* Қандай яхши! Нақадар гўзал! Зиҳий (ундов).

ҲАБИБ **حبیب** *a.* [кўпл. аҳбоб, аҳиббо **اجباب اجبا**] Севикли, дўст. Ҳабибуллоҳ **حبیب الله** Иброҳим ва Муҳаммад пайғамбарларга берилган сифат.

ҲАБЛ **حبل** *a.* Ип; боғ; арқон. Ҳабли матин — Маҳкам, узилмас ип; Ҳаблул-варид — Бўйин томири.

ҲАБО **هبا** *a.* 1. Чанг, тўзон; 2. Беҳуда, бекорга кетказиш, йўқ қилиш; Ҳабо айламак, қилмоқ — йўқ қилмоқ, бекорга кетказмоқ, совуриб юбормоқ:

*Ҳабо айлама, хонадони қадим-
Ки, йўқтур алардин сенга ҳеч бийм (С. И.).*

Ҳабоан мансуран бўлмоқ — Тамоман тўзғиб, йўқ бўлиб кетмоқ, тўзондай соврилиб кетмоқ.

*Ёр жавлонгаҳидин келди сабо,
Пайкарим туфроғини қилди ҳабо (Б. В.).*

ҲАВАСҚИШ **هوس کيش** *a.-ф.* Ҳаваскор, ҳавасга берилган.

ҲАВАСНОК **هوسناک** *a.-ф.* Ҳавасли, мойил.

ҲАВДАЖ **هودج** *a.* [кўпл. ҳаводиж **هوادج**] Хотинлар тушиб юриши учун туя устига ўрнатилган кажава.

ҲАВЗ **حوز** *a.* Бирор нарсанинг ичи, зимни, ички доираси.

ҲАВЗА **حوضه** *a.* 1. Ҳовуз; 2. Доира.

ҲАВИЛИ **حویلی** *a.* Ҳавли, ҳавлича.

ҲАВЛ **هول** *a.* Қўрқиш.

ҲАВЛНОК **هولناک** *a.-ф.* Қўрқинчли, даҳшатли.

ҲАВО **هوا** *a.* 1. Орзу, майл, истак, ҳавас:

Бошига салтанат ҳаваси бунёд бўлғой ва ул бош бу ҳаво билла барбод бўлғой (М. Қ.).

2. Ишқ, муҳаббат; 3. Учиш, парвоз; Ҳаво айламак — Осмонга кўтарилмақ:

*Чун ҳаво айлаб, кўруб ул бешани,
Ҳазм этиб ўтун йиғор андишани (Л. Т.).*

ҲАВОДИС **هوادث** *а.* [бирл. ҳодиса **هادئه**] Ҳодисалар, воқеалар, ўзгаришлар, янгиликлар; Ҳаводиси айём — Замон ўзгаришлари, кундалик ҳодисалар; Ҳаводиси афлок — Замон ҳодисалари.

ҲАВОДОР **هوادر** *а.-ф.* Ошиқ, севувчи, ҳавасли; тарафдор.

ҲАВОЗА **هوازه** *а.-ф.* Ҳовоза.

ҲАВОЙИ **هوایی** *а.* Беқарор, ўйинқароқ.

ҲАВОЙИЖ **هوایج** *а.* [бирл. ҳожат **حاجت**] Ҳожатлар, зураатлар, эҳтиёжлар.

ҲАВОЛА **حواله** *а.-қ.* ҳаволат **حوالت**.

ҲАВОЛАТ **حوالت** *а.* Ҳавола, топшириқ; топшириш, тақдим этиш.

ҲАВОЛИ **حوالی** *а.* Теварак-атроф.

ҲАВОН **هوان** *а.* Хорлик, тубанлик.

ҲАВОРИЮН **حواریون** *а.* Исо пайғамбарнинг 12 шогирди.

ҲАВОС **حواس** *а.* [бирл. ҳосса **حاسة**] Ҳислар, сезгилар.

ҲАВОШИ **حواشی** *а.* [бирл. ҳошия **حاشیه**] 1. Ҳошиялар, бирор нарсанинг чет ва қирғоғи; 2. Китобдаги асли текстга ёзилган шарҳга қилинган шарҳ ва изоҳлар (бундай шарҳлар одатда, китоб четига ёзиларди); 3. Хизматкорлар; 4. Ёш туялар.

ҲАВР **هور** *а.* Қизишиш, ғазаб.

ҲАВРО **هورا** *а.-қ.* Ҳур **حور**

ҲАВСАЛА **حوصله** *а.* 1. Жигилдон (паррандаларда);

2. Тоқат, чидам, ҳафсала:

Чу разл *ҳавсаласиздур*, агар ногаҳ

Етушса меҳнат анга аржуманд тутқай ўзин.

(Б. В.)

ҲАД **حد** *а.* 1. Даража, мартаба; 2. Чек, чегара; 3. Ҳақ, ҳуқуқ, ихтиёр; 4. Томон; Ҳадду ад — Чек, чегара, саноқ:

Бу биёбон йўлни айлаб беадад

Уйлаким йўқ раҳравиға *ҳадду ад* (Л. Т.).

Ҳадди васат **حدوسط** Урта даража; Ҳадди жанубий — Жануб чегараси, жанубий томон; Ҳаддин сўнг, ҳаддан тиш, ҳаддин ўта — Ҳаддан ортиқ.

- ҲАДАР **حدر** *a.* Арзимаъ қолиш, бекорга чиқиш, бекорга қон тўкиш.
- ҲАДАФ **هدف** *a.* 1. Нишон, нишон жойи; 2. *маж.* Иўналиш нуқтаси.
- ҲАДАҚА **حداقه** *a.* Қўз қорачиғи.
- ҲАДДОД **حداد** *a.* Темирчи.
- ҲАДИД **حدير** *a.* Темир.
- ҲАДИС **حديث** *a.* 1. Сўз; 2. Пайғамбар сўзлари, айтганлари; 3. Янги.
- ҲАДИҚА **حديقه** *a.* [кўпл. ҳадойиқ **حدايق**] Боғ, гулзор.
- ҲАДОЕ **هدايا** *a.* [бирл. ҳадя **هديه**] Ҳадялар, тортиқлар, совғалар.
- ҲАДОСАТ **حداثت** *a.* Янгилик; ёшлик, навқиронлик; Синни ҳадосат — Ёшлик чоғи.
- ҲАЕ **حيا** I *a.* 1. Уят, хижолат, шарм; 2. Ор, номус, адаб; Ҳаё айламак — Уялмоқ; Беҳаё — Уятсиз, адабсиз.
- ҲАЕ **حيا** II *a.* Ёмғир.
- ҲАЁТ **حيات** *a.:* Ҳаёти абад, ҳаёти жовидоний — Абадий ҳаёт, абадий тириклик:

Лек улким бу талабда берса жон,
Яхшироқким, юз ҳаёти жовидон. (Л. Т.)

Ҳаёт қуши *маж.* жон, руҳ; ҳаёт мулки — Дунё; ҳаёт суви — Оби ҳаёт, тириклик суви.

- ҲАЕ-ҲАЙ **هياهي** Шовқин-сурон.
- ҲАЕ-ҲУЙ **هياھوي** қ. Ҳаё-ҳай **هياهي**
- ҲАЖ **حج** *a.* Маккага бориб ҳажарул-асводни тавоф қилиш.
- ҲАЖАР **حجر** *a.* [кўпл. аҳжор **احجار**] Тош.
- ҲАЖАРҚУБ **حجرکوب** *a.-ф.* Тош туювчи, тош майдаловчи.
- ҲАЖАРУЛ-АСВАД **حجرالاسود** *a.* Қора тош (Каъбада ҳожилар тавоф қиладиган, табаррук саналган қора тош).
- ҲАЖЖОМ **حجام** *a.* Томирдан қон олувчи табиб.
- ҲАЖЛА, ҲУЖЛА **حجله** *a.* Чимилдиқ, гўшанга; Ҳажлаи ноз — Ноз пардаси, эркаланиш.
- ҲАЖЛАНИШИН **حجله نشين** *a.-ф.* Парда ичида ўтирувчи, номусли.
- ҲАЖР **هجر** *a.* Айрилиқ, жудоллик, етиша олмаслик:

Ҳажрдин фориг ўлмоғин истаб,
Ўл балодни қутулмоғин истаб. (С. С.)

ҲАЗ **حظ** *a.* Ҳаловат, лаззат; баҳра; шодлик; Ҳаз топмоқ — лаззатланмоқ; Ҳаззи шофий — Кўп баҳра, етарли даражадаги баҳра.

ҲАЗАЕН **هذيان** *a.* Беҳуда, бемаъни сўз, алжираш: Ва бемаъни ҳазаёнин аллома Жоруллоҳ битган «Қашшоф»дин ортуғроқ гумон қилғай. (М. Қ.)

ҲАЗАЕНОТ **هذيانات** ҳазаёнлар *қ.* [Ҳазаён: **هذيان**] Ул жумладин бири буким, аларға мункир эрди ва ҳазаёнот кўп айтур эди. (Х. М.)

ҲАЗАН **هزن** *a., қ.* ҳузн **حزن**

ҲАЗАР **حز** I *a.* Эҳтиёткорлик, сақланиш, ўзни тортиш; Ҳазар айламак — Сақланмқ, ўзни тортмоқ, четланмоқ.

ҲАЗАР **حضر** II *a.* Бир жойда турғунлик (сафарнинг зидди); Ҳазарул-мавт — Ҳлим олди, ўлиш пайти, ўлим ҳолати.

ҲАЗАРОТ **حضرات** *a.* [бирл. ҳазрат **حضرت**] маж. улуғлар, катталар.

ҲАЗЗОЛ **هزال** *a.* Ҳазилвон, мазақчи, қизикчи.

ҲАЗИЗ **حفيض** *a.* Энг паст, энг қуйи, пастга тушган (авжнинг зидди); тупроқ:

Токи бир кун тушти дарё узра мавж,
Кемага ер гаҳ ҳазизу гоҳ авж (Л. Т.).

Берибон кемасида муҳлик мавж,
Бир замони ҳазизу гоҳи авж (С. С.).

ҲАЗИМАТ **هزيمت** *a.* Орқага қайтиш, чекиниш; Ҳазимат айламак, -этмак — Чекинмоқ, қочмоқ.

ҲАЗИН **حزين** *a.* Қайғули, мунгли, ғамгин, ҳасратли; Ҳазин нағма — Мунгли куй; Ҳазин тарона — Мунгли куй, ғамгин ашула.

ҲАЗИНЛИФ **حزين ليغ** Ғамгинлик.

ҲАЗИРА **حظيره** *a.* 1. Атрофи ихоталанган жой; 2. Қабристондаги хилхона; 3. Ҳайвонларни тўсиш учун қилинган ғов.

ҲАЗМ *حزم* *а.* Ҳушёрлик, ўйловчанлик, эҳтиёткорлик, мустаҳкамлик.

ҲАЗОР *هزار* *ф.* 1. Минг; 2. Булбул.

ҲАЗОРА *هزاره* Афғон қабилаларидан бири.

ҲАЗОРДАСТОН *هزاردستان* *ф.* Булбул.

ҲАЗОҚАТ *حزاق* *а.* 1. Табиблик; 2. Моҳирлик; билимдонлик.

ҲАЗРАТ *حضرت* *а.* 1. Ҳузур, олд; 2. Жаноб, ҳурматли; Ҳазрати воло — Юқори мартабали.

ҲАЙ *حي* I *а.* Тирик, жонли:

Кема аҳлиға *ҳай* дегунча етиб,
Борчаға ҳар не кўнгли истар этиб (С. С.).

Ҳайи вужуд — Тирик, бор маъносида; Ҳайи додгар — Тирик одил; Ҳайи лоямут — Ўлмайдиган тирик; Ҳайи лоязал — Абдий тирик; Ҳайи мужиб — Яратувчи тирик. Юқоридаги ибораларнинг ҳар бири худога берилган сифатдир.

ҲАЙ *حي* II *а.* 1. Араб қабилаларидан бири; 2. Қишлоқ.

ҲАЙЪАТ *هيئت، هيأت* *а.* 1. Шакл, сурат, кўриниш; 2. Осмон ва ундаги jismlарнинг шакл ва ҳаракати ҳамда ер курраси тўғрисидаги фан, астрономия.

ҲАЙЪАТПАЗИР *هيأت پذير* *а.-ф.* Шаклланувчи, бирор шаклга кирувчи.

ҲАЙВОН *حيوان* *а.* [кўпл. ҳайвонот *حيوانات*] 1. Тирик нарса, ҳар бир жонли нарса; 2. Тириклик, ҳаёт; Ҳайвон суйи, оби ҳайвон — Тириклик суви (афсонавий сув); Чашмаи ҳайвон, ҳайвон чашмаси — тириклик булоғи:

Анда даҳлизу гунбазу айвон,
Суйи андоқким, чашмаи ҳайвон. (С. С.)

ҲАЙВОНВАШ *حيوانوش* *а.-ф.* Ҳайвонга ўхшаш.

ҲАЙЖО *هيجا* *а.* Уруш, кураш, жанг.

ҲАЙЗА *هيضة* *а.* Вабо.

ҲАЙИИЗ *حيز* *а.* Мавқеъ, жой, макон.

ҲАЙКАЛ *هيكل* *а.* 1. Зўр гавда; 2. Катта иморат; улуғ бутхона; ибодатхона; 3. Шакл, кўриниш; 4. Бўйинга осиладиган дуо, тумор.

ҲАЙЛИФ حو ليغ 1. Тириклик; 2. Тангрилик.

ҲАЙРАТ حيرت а. Ҳайронлик, тонг қолиш.

ҲАЙРАТОБОД حيرت آباد а.-ф., қ. Ҳайрат:

Ҳар не сендин ўзгадур Ҳайрон сенга,
Ҳайратобод ичра саргардон сенга. (Л. Т.)

ҲАЙРАТФИЗОЙ حيرت فزاي а.-ф. Ҳайратга солувчи.

ҲАЙСИЙЯТ حيشيت а. 1. Сабаб, жиҳат, восита; 2. Эътибор, лаёқат.

ҲАЙФ حيف а. Эсиз, афсус, аттанг; ҳайф этмак,-демак -- Ачинмоқ, ҳайф кўрмоқ.

ҲАЙҲОТ حيهات а. Ҳайрон қолганда, таажжубланганда, афсус билдирганда ёки икки орадаги фарқ ва узоқликни англатганда йшлатиладиган ундов сўз: дариг, э воҳ.

ҲАК حك а. Маъдан, тош, ёғоч кабилар юзига темир қалам билан ўйиб ёки қабартиб гул солиш; қириш, тарошлаш, суртиш; ўчириш.

ҲАКАМ حكم а. Даъво ва жанжалда икки томон орасига тушиб, ҳукм юритувчи, ажрим қилувчи, орбитр.

ҲАКИМ حكيم а. [кўпл. ҳукамо حکما] 1. Табиб; 2. Файласуф, донишманд; аллома.

ҲАКИМВАШ حکيم و ش а.-ф. Ҳакимнамо, ҳаким сифат.

ҲАКИМОНА حکيمانه а.-ф. Ҳакимларча, донишмандларча, файласуфона.

ҲАҚКОК حكاك а. Қийматли тош ёки маъданларни йўниб, тарошлаб пардозловчи, уларга хат, гул ўювчи.

ҲАЛ حل а. 1. Қоришиқ бир моддани ва ёки мураккаб, мушкул бир масалани, муаммони ечиш, натижасини чиқариш, изоҳлаб бериш; 2. Эритиш, таҳлил: олтин ёки кумушни ҳал этиш; 3. Бирор жисмни кимё қондасига биноан таркибий қисмларга ажратиш; 4. Аралаштириш, эзиш, суйдалаш, туйиш; зарҳал — эритиб суйдаланган олтин; олтин кукуни; ҳал қилмоқ,-этмак — Аралаштирмоқ, эзиб суйдаламоқ.

ҲАЛАБИЙ حلبى Ҳалаб шаҳрига мансуб, ҳалаблик.

ҲАЛЛОЖ حلاج а. Пахтани чиғириқдан чиқариб, чигитдан ажратувчи.

ҲАЛОЛ حلال а. Ҳал қилувчи, ечувчи.

ҲАЛОВА حلاوه а.,-қ. Ҳаловат حلاوت

ҲАЛОВАТ **حلاوت** *a.* Лаззат, завқ; ширинлик, тотлилик;

Ҳаловат топмоқ — лаззатланмоқ.

ҲАЛОҲИЛ **هلاهل** *a.* Таъсири ўткир, ўлдирувчи; Заҳри ҳалоҳил — ўлдирувчи заҳар, ўткир заҳар.

ҲАЛҚ **حلق** *a.* Томоқ, бўғиз.

ҲАЛҚА **حلقه** *a.:* ҳалқа бағўш — (қулоғида ҳалқаси бор) қул; содиқ, самимий:

Ва боргоҳ истиғноси теграсида бир бандаи човуш ва бир каминан *ҳалқабағўшдурким...* (М. Қ.);

ҳалқан зулф — Соч жингалаклинги; ҳалқани мў — тузоқ.

ҲАЛҚАВОР **حلقه و ا** *a.-ф.* Ҳалқасимон, ҳалқага ўхшаш.

ҲАМ **هم** I *a.* [кўпл. ҳумум **هموم**] Ғам, қайғу, мушкул иш.

ҲАМ **هم** II Боғловчи сўз.

ҲАМАЛ **حمل** I. Эски астрономияда — ўн икки буржнинг биринчиси (бу буржни қўй шаклида фараз қилинади ва қуёш унга март ойида киради деб ҳисобланади); 2. Қуёш йили ҳисобида биринчи ой номи (март-апрель ойига тўғри келади); Ҳамал айвони — Ҳамал буржи.

ҲАМЪАҲД **هم عهد** *a.* Замондош, фикрдош.

ҲАМБАР **همبر** *ф.* Баравар, тенг; етишган.

ҲАМВОР **هموار** *ф.* Текис, теп-текис.

ҲАМГОМ **هم گام** *ф.* Ҳамқадам, ҳамроҳ.

ҲАМД **حمد** *a.* 1. Мақтов, мадҳ; 2. Шукр, ташаккур; Ҳамду сано — Мақтов, шукр.

ҲАМДАМ **همدم** *ф.* Улфат, бирга юрувчи; ўртоқ, дўст.

ҲАМДАСТ **هم دست** *a.-ф.* Қўлдош, орқадosh; бирга ишловчи, биргалашувчи.

ҲАМДАСТЛИҒ **هم دست ليغ** Орқадoshлик, ўртоқлик, қўлдошлик.

ҲАМДАСТОНА **هم دستانه** *ф.* Биргалликда, биргалашиб, дўстона бир тарзда.

ҲАМДАСТОНЛИҒ **هم دستان ليغ** Сухбатдошлик, ҳамсухбатлик.

ҲАМДУШ **همدوش** *ф.* Ҳамхона.

ҲАМИДУН **هميدون** *ф.* 1. Худди шундай, шунга ўхшаш, шу каби; Давлат рўзафзун ва иқбол ҳамидун бўлғой (Мунш.); 2. Ҳозир, шу замон.

ҲАМЗАБОН *هم زبان* *ф.* Бир тилда сўзлашувчи; суҳбат-дош, биргалашувчи.

ҲАМЗОД *هم زاد* *ф.* 1. Ёшдош, ҳамсол; 2. Туғишган, қариндош.

ҲАМИДА *حميده* *а.* Мақтовли, мақташга лойиқ; Ҳамида ахлоқ, ахлоқи ҳамида — Яхши ахлоқ; Ҳамида афъол — Яхши қилиқлар; Ҳамида хисол — Яхши хислатли.

ҲАМИМ *هميم* *а.* Иссиқ, қайноқ.

ҲАМИН *همين* *ф.* Шу, мана шу:

Йўқки *ҳамин* хилвати аҳлиға бас,

Шайхқа ҳам ушбу Хизр ҳамнафас. (Ҳ. А.)

ҲАМЪИНОН *هم عنان* *ф.-а.* Биргалашувчи, йўлда бирга борувчи, йўлдош.

ҲАМИЙЯТ *حميت* *а.* Ор-номусни сақлаш ва уни ҳимоя, муҳофаза қилиш.

ҲАМҚИСВАТ *هم کسوت* *ф.-а.* Бир хил кийинган.

ҲАМҚОРА *همکاره* *ф.* Бирга ишловчи, шерик.

ҲАМҚОСА *همکاسه* *ф.* Шерик, ҳамтабақ.

ҲАМЛ *حمل* *а.* [кўпл. аҳмол *احمال*] 1. Кўтариш, кўтариб туриш; чидаб туриш; 2. Елкага кўтарилган юк; 3. Қориндаги юк (бола); Ҳамл қўймоқ — Бола туғмоқ; 4. Йўйиш, таъбир этиш; Ҳамл этмак, айламак — йўймоқ, таъбир этмоқ:

Шайх анфосига они *ҳамл* этиб,

Файз топқой комиға яъни этиб. (Л. Т.)

ҲАМЛА *حملة* *а.* Интилиш; ҳужум, ташланиш, отилиш.

ҲАММАСОФ *هم مصاف* *ф.-а.* Урушдош, қуролдош, уруш йўлдоши.

ҲАММАШРАБ *هم مشرب* *ф.-а.* Табиати, феъл-атвори бир хил:

Деди нисбат иккимизда ёрлиқ,

Ҳамдаму *ҳаммашрабу* ҳамкорлиқ (Л. Т.).

ҲАММАҲМИЛЛИҚ *هم مهمل ليق* *а.* Улфатлик, доим бирга бўлувчилик.

- ҲАМНАБАРД** هم نبرد *ф., қ.* Ҳаммасоф **هم مصاف**
ҲАМНАШАСТ هم نشست *ф.* Бирга ўлтирувчи, ҳамсухбат.
ҲАМНИШИН هم نشين *а.-ф., қ.* Ҳамнашаст **هم نشست**
ҲАМОВАРД هم آورد *ф.* Курашда ёки жангда бир-бири билан олишувчи, уришувчи, жанг қилишувчи, ҳаммасоф; Ҳамовард бўлмоқ, ўлмоқ — Олишмоқ, қаршилашмоқ, курашмоқ.
ҲАМОЙИЛ هم ايل *а.* Елка ва қўлтиқ орқали ўтказиб тақиладиган боғ, масалан, қилч ёки китоб жилдининг боғи; Қўлни ҳамойил қилмоқ — Қўлни бировнинг бўйни ва қўлтиғидан ўтказиб қучоқламоқ.
ҲАМОМА هم مامه *а.* Каптар, кўгарчин.
ҲАМОН هم ان *ф.* Тенг, баравар, худди ўзи, бирдан, ҳам.
ҲАМОНДЕК هم انديک *ф.* Ушандай.
ҲАМОНО هم اننا *ф.* Модомики, гўё, қачонки, шубҳасиз; ўша онда, вақтида.
ҲАМОНЧА هم انچه *Ушанча.*
ҲАМОҚАТ هم اقات *а.* Аҳмақлик.
ҲАМОҒУШ هم آغوش *ф.* Қучоқлашган; Ҳамоғуш айламак — Бириктирмоқ, қучоқламоқ.
ҲАМПАР هم پير *ф.* 1. Бирга учувчи; 2. Кўчма. Ҳар ишда бирга бўлувчи:

Ҳар қушқина жуфти бирла пуржўш
 Ҳампар бўлуб учса, қўнса ҳамдўш (Л. М.).

- ҲАМПЕША** هم پيشه *ф.* Ҳамкасб, бир ҳунардаги кишилар.
ҲАМПО هم پو *ф., қ.* Ҳампой **همپای**
ҲАМПОЙ هم پوی *ф.* Ҳамроҳ, йўлдош, ҳамқадам.
ҲАМРАҲ, ҲАМРОҲ هم راه، هم ره *ф.* Ҳамроҳ, йўлдош.
ҲАМРОЗ هم روز *ф.* Сирдош:

Ондин ўзга сўзга майлим оз эди,
 Куш тили бирла кўнгул ҳамроз эди (Л. Т.).

- ҲАМСАБАҚ** هم سبق *ф.* Ҳамдарс, бирга ўқувчи, бирга ўқишган, синфдош.
ҲАМСАЙР هم سير *ф.* Бирга кезувчи, бирга сайр этувчи.
ҲАМСАНГ هم سنگ *ф.* Оғирликда баравар.

ҲАМСАРЛИҚ *هم سرليق* Бараварлик, тенглик.

ҲАМСОЯ *همسايه* *ф.* Қўшни.

ҲАМТАҚ *هم تک* *ф.* Бирга юрвчи, бараварлашувчи, югуришда тенг.

ҲАМТАҚЛИК *هم تکليک* Ҳамқадамлик, бирга борувчилик; Ҳамтақлик этмак — Бирга бормоқ: Ел бирла *ҳамтақлик* этса гар киши. (*Л. Т.*)

ҲАМТАРИЙҚ *هم طريق* *ф., қ.* ҳамраҳ *همره*

ҲАМУЛ *همول* I *а.* Ҳам ул, худди ўша, ҳамда.

ҲАМУЛ *همول* II *а.* Таҳаммул, сабр, чидам; Ҳамул этмак — Чидам бермоқ, таҳаммул қилмоқ:

Олам ишидин мени малул эт, ё раб,

Фикр эмгаги торторга *ҳамул* эт, ё раб. (*В.*)

ҲАМФАН *هم فن* *ф.-а.* Қасбдош.

ҲАМХОБА *هم خوابه* *ф.* Бирга ётувчи; ёстиқдош; эр-хотин.

ҲАМШУРБ *هم شرب* *ф.-а.* Улфат.

ҲАМҚАД *هم قد* *ф.-а.* Бўйдош, бўйда тенглик, тенгдош.

ҲАНГОМ *هنگام* *ф.* 1. Чоғ, пайт, ғанимат пайт: Ифлос ва нотавонлиғ *ҳангомида* (*М. Қ.*); 2. Йиғин, ўлтириш; Ҳангом тутмоқ — суҳбатлашмоқ:

Бўлма бот усрук ғанимат бил бу янглиғ кечани,

Жоми май тун аввалидин то саҳар *ҳангом тут*
(*Н. Ш.*).

ҲАНГОМА *هنگامه* *ф.* 1. Йиғин, тўпланиш, гурунглашиш;

2. Воқеа, ҳодиса:

Шоҳ Нўъмон ўқуғоч ул нома

Билдиким, бўлди ўзга *ҳангома*. (*С. С.*)

Ҳангома тузмак, -тутмоқ — Йиғин қилмоқ, тўпланишмоқ, тўпланиб гурунглашмоқ, суҳбатлашмоқ.

ҲАНГОМА ОРО *هنگامه آرا* *ф.* Йиғини, гурунгни қизитувчи.

ҲАНЖОР *هنجار* *ф.* Тартиб, қоида, йўсун, равиш, йўл.

ҲАНЗАЛ *حفظ* *а.* Итқовун (абужаҳл тарвузи).

ҲАНО *حنا* Эгарга тегишли абзал.

ҲАРАЖ *حرج* *а.* Қийинчилик, мушкуллик, қаттиқлик.

ҲАРАКАТ *حرکت* *а.* [*кўпл.* ҳаракот *حرکات*] *қ.* ҳаракот *حرکات*

ҲАРАКОТ *حرکات* *а.* [бирл. ҳаракат *حرکت*] 1. Ҳаракатлар, тебранишлар; 2. Сўзларда унлиларни кўрсатувчи белгилар (*зер, забар, пеш ёки касра, фатҳа, замма*).

ҲАРАМ *حرم* *а.* 1. Хос жой, ўз аҳли бўлмаган кишилар киритилмайдиган жой; ичкари ҳовли; 2. Хотин; 3. Қаъба; Ҳарами хос — 1) Алоҳида ҳарам; 2) Севгили (хос) хотин.

ҲАРАМСАРО *حرمسرا* *а.-ф.* Подшоҳ ва давлатманд кишилар саройидаги хотинларга махсус ички ҳовли, ўрда.

ҲАРАМСАРОЙ *حرمسرای* *а.-ф., қ.* Ҳарамсаро *حرمسرا*

ҲАРБ *حرب* *а.* [кўпл. ҳуруб *حروب*] Уруш, жанг; ҳарб аҳли — Аскар, қўшин.

ҲАРБА *حربه* *а.* Найза.

ҲАРЗА *هرزه* *а.* 1. Беҳуда, бемаъни сўз, бекорчи сўз; валақлаш; алжираш; 2. Бекорчи, бефойда; Ҳарза демак — Беҳуда, бемаъни сўзламоқ; Ҳарза мақол — Беҳуда сўзловчи, алжировчи.

ҲАРЗАГАРД *هرزهگرد* *ф.* Беҳуда кезувчи, бефойда айланувчи.

ҲАРЗАГУЙ *هرزهگوی* *ф.* Беҳуда, бемаъни гаплар гапирувчи:

Ул қуш эрмассенки, эй хориж наво,
Ҳарзагарду, *ҳарзагуйу* беҳаё (*Л. Т.*).

ҲАРЗАКИШ *هرزهگیش* *а.-ф.* Беҳуда гаплар гапирувчи.

ҲАРЗАҚОР *هرزهکار* *ф.* Беҳуда иш қилувчи:

Дедиларким: «Биз гуруҳи хору зор,
Ҳарзақору ожизу безътибор». (*Л. Т.*)

ҲАРИМ *حريم* *а., қ.* ҳарам *حرم* I

Қим ватан зотингга Ҳиндустон эди,
Шаҳ *ҳаримида* саро бўстон эди. (*Л. Т.*)

ҲАРИР *حريير* *а.* Юпқа ва нозик тўқима.

ҲАРИС *حريص* *а.* Ҳирсли, бирор нарсага берилган; очкўз, тамаъгир.

ҲАРИСА *حريسه* *ф.* Ҳалим (кўпчиликка гўшт ва буғдойдан пиширилган овқат).

- ҲАРИФ **حريف** *а.* 1. Қарши, муқобил; 2. Шерик, бирга ишловчи, касбдош; 3. Ҳртоқ, улфат.
 ҲАРИФОНА **حريفانه** *а.-ф.* Шерикчилик, улфатчилик.
 ҲАРИҚ **حريق** *а.* Куювчи, ёнувчи; куйдирувчи, ёндирувчи;
 Ҳарик этмак — Куйдирмоқ:

Қилди чун намруд сози манжаниқ,
 Ҳақ халилин ўтқа айларга ҳарик. (*Л. Т.*)

- Ҳарик бўлмоқ — Куймоқ.
 ҲАР ОЙИНА **هرآيينه** *ф.* Ҳар қалай, қандай бўлмасин, борди-ю, мабодо.
 ҲАРОМ **حرام** *а.* Фойдаланилиши, истеъмол этилиши шаръан манъ этилган нарса (зидди: ҳалол **حلال**).
 ҲАРОМИ **حرامى** *а.-ф.* Қимсанинг молига, ҳаром нарсага қўл узатувчи одам, ўғри, йўлтўсар, безори; алдоқчи:

Ахзи моли ҳаром коми ўлуб,
 Бўйла ком истабон ҳароми ўлуб. (*С. С.*)

- ҲАРОМНАМАК **حرام نمک** *а.-ф.* Кўрнамак, тузни ҳақламовчи, яхшиликни билмовчи.
 ҲАРОРАТОМИЗ **حرارت آميز** *а.-ф.* Ҳароратли, қизғин, оташин.
 ҲАРОРАТПАЗИР **حرارت پذير** *а.-ф.* Ҳароратли, қизувчи.
 ҲАРОРАТФИЗОЙ **حرارت فزاي** *а.-ф.* Ҳароратни орттирувчи.
 ҲАРОС **هراس** *ф.* Қўрқув; Ҳарос етишмак — Қўрқмоқ, қўрқув босмоқ.
 ҲАРОСАТ **حراست** *а.* Ҳайбат.
 ҲАРРОЗ **حراز** *а.* Сақловчи, қўриқловчи.
 ҲАРОСОН **هراسان** *ф.* Қўрқувчи, қўрққан, қўрқоқ.
 ҲАРФ **حرف** *а.* [*кўпл.* ҳуруф, ҳуруфот **حروف، حرفات**] 1. Товушнинг ёзувдаги шакли, ҳарф; 2. Белги, нишона; 3. *кўчма.* Сўз; Ҳарф сурмак — Сўзламоқ; Ҳарфи номулойим — Қўпол сўз, ёқимсиз сўз; Ҳарфи нидо — Ундов сўз.
 ҲАРУН **حرون** *а.* Саркаш, ўжар, қайсар (от ҳақида).
 ҲАРУНЛУҚ **حرون لوق** Саркашлик, тўнглик.
 ҲАРҚ **حرق** *а.* Куйиш; Ҳарқ айламак — Куйдирмоқ.

ҲАСАБ **حساب** *a.* Насл-насаб йўли билан эмас, шахсан қозонилган номдорлик, донг, шуҳрат, обрў, шараф.

ҲАСАД **حسد** *a.* Кимсанинг муваффақият, яхши яшаши-ни кўролмаслик, қизганиш.

ҲАСАДКОР **حسدگار** *a.-ф.* Ҳасадчи, кўролмовчи.

ҲАСАН **حسن** *a.* Яхши, гўзал, чиройли; **Важҳи ҳасан** — гўзал юз.

ҲАСБ **حسب** *a.:* Ҳасби ҳол 1. Ҳз аҳволини баён қилиб фикр сўраш, 2 аҳволини билдириш, таништириш; 2. Турмуш, кун кечириш даражаси:

Ҳар киши сайрин камолчи қилиб,
Қурбин онинг ҳасби ҳолича қилиб. (Л. Т.)

ҲАСИН **حسين** I *a.* Мақбул, маъқул.

ҲАСИН **حسين** II *a.* Ҳтиб бўлмайдиган, мустаҳкам; қўрғон; **Тўққизинчи ҳасин** — маж. Осмон.

ҲАСИР **حسير** *a.* Бўйра, бўря; чипта; ҳасирий либос — Бўряга ўхшаш, қуроқ тўн.

ҲАСИРБОФ **حسيربان** *a.-ф.* Бўря тўқувчи.

ҲАСР **حصر** *a.* 1. Бир жойга суриб, чеклаб қўйиш; қи-сиш; 2. Чегара, чек; **Ҳаср бўлмоқ** — Сиқилмоқ.

ҲАСРАТ **حسرت** *a.* 1. Афсус, надомат; ғам-гусса; 2. Зо-риқиш, соғиниш; 3. Рашк; 4. Иштиёқ.

ҲАСУД **حسود** *a.* Ҳасадчи, кўролмовчи.

ҲАТМ **هتتم** *a.* Аруз қондаларидан бири. Бунга биноан **حذف** ҳазф **قصر** қаср билан брикади. **مفاعيلن** «мафои-лан»да **مفاع** мафоз қолиб, унинг ўрнига **فعلول** «фаул» ни қўядилар. (М. А.)

ҲАСТЛИҒ **هست ليغ** Борлик, ўзини бор деб билмиш, бор ҳи-соблаш (сўфийликда); **ҳастлиғ ранжурлуғи** — Мав-жудликдаги қийналиш, ҳаётдаги қийинчилик.

ҲАФТ **هفت** *ф.* Етти.

«ҲАФТ АВРАНГ» **هفت اورنگ** *ф.* [Етти тахт] Абдураҳмон Жомий асарининг номи.

ҲАФТРАНГ **هفت رنگ** *ф.* Етти ранг.

ҲАФТЖЎШ **هفت جوش** *ф.* Ҳапжўш, етти хил маъдан ара-лашмасидан юзага келган металл (қотишма):

Ҳаж ўрнига маҳлул этиб **ҳафтжўш**,
Қўюб санъатгарн сахткўш. (С. И.)

ҲАФТХОН **هفت خوان** *ф.* Афсонага кўра, Рустам ўтган етти даҳшатли, хавф-хатарли манзил; энг қийин йўл:

Етти кўкнинг бало макони ул
Рустами Зол *ҳафтхони* ул (С. С.).

ҲАШАМ **حشم** *а.* 1. Яқин киши, бир киши ёнида ҳар доим бирга бўлувчи; 2. Қабила, эл; 3. Мартаба, даража.

ҲАШАР **حشر** *а.* Тўда, гуруҳ.

ҲАШАРОТ **حشرات** *а.* Қурт-қумурсқа, газанда-чарандалар.

ҲАШВ **حشو** *а.* Ортиқча сўз, мавзудан четга чиқиб айтилган гап.

ҲАШМАТ **حشمت** Улуғлик, дабдаба, буюк эътибор, ҳурмат:

Меҳр қилди фасонасин бунёд
Бошига неким ўтти — айлади ёд.
Отову мулку жоҳу *ҳашматини*,
Пардасиға Суҳайл нисбатини (С. С.).

ҲАШР **حشر** *а.* 1. Тўпланиш, йиғилиш, катта йиғин; 2. Ўлганларнинг тирилиш чоғи, қиёмат куни (диний).

ҲАШТ **حشت** *ф.* Саккиз.

ҲАЮЛО **هيولا** *а.* Ҳар бир нарсанинг асл модда ва моҳияти.

ҲАЮН **هيون** *а.* Ажойиб от ёки туя.

ҲАЯЛ **حيل** Кечиккиш, ҳаял қилиш, шошилмаслик.

ҲАҚ **حق** *а.* [кўпл. ҳуқуқ **حقوق**] 1. Тўғри, рост (сўз ҳақида); 2. Адл, адолат; 3. Лаёқат; 4. *маж.* Худо; Ҳақ таоло — худо; 5. Баҳо.

ҲАҚГУ **حق گو** *қ.* Ҳақгўй **حق گوئی**

ҲАҚГУЙ **حق گوئی** *а.-ф.* 1. Ростгўй, тўғри сўз; 2. «ҳақ» деювчи; Ҳақгўй қуш — ҳаққуш, ҳаққу қуш.

ҲАҚИР **حقير** *а.* Тубан, паст, қадрсиз, эътиборсиз; кучсиз; хор; Ҳақир жуссалик — Кичик гавдали, пакана.

ҲАҚИҚАТ **حقيقت** *а.* Ҳақиқат; Аҳли ҳақиқат — Худога етишганлар (суфийликда):

Қашфи асрори ҳақойиқда фарид,
Нутқидин аҳли ҳақиқат мустафид (Л. Т.).

ҲАҚИҚАТБИН *حقيقت بين* *a.-ф.* Ҳақиқатни кўрувчи, ҳақиқатчи.

ҲАҚИҚАТМАОБ *حقيقت ماъаб* *a.* Ҳақиқат манбаи, ҳақиқатчи.

ҲАҚОЙИҚ *حقايق* *a.* [бирл. ҳақиқат *حقيقت*] Ҳақиқатлар; Ҳақойиқ осор — Ҳақиқат асарлилар, ҳақиқатчилар.

ҲАҚОРАТ *حقارت* *a.* Пастлик, тубанлик; паст кўриш; таҳқирлаш, сўкиш.

ҲАҚШУНОС *حق شناس* *a.-ф.* Кишининг яхшиликларини тақдирловчи.

ҲАҚҚО *حقا* *a.* Ҳақиқатда.

ҲАҚҚУЛЛОҲ *حق الله* *a.* Худо ҳақи, худо учун деб деҳқонлардан ундирилган диний солиқ.

ҲАҚҚУННОС *حق الناس* *a.* Киши ҳақи, бошқа кишига тегишли нарса.

ҲЕ *ح* Араб алифбосидаги «Ҳ— *ح*» ҳарфининг номи.

ҲЕМА *هيمه* *ф.* Утин, тутонтириқ.

ҲИДДАТ *حدت* *a.* Тезлик, ўткирлик, кескинлик; қизгинлик, ғазаб.

ҲИДОЯТ *هدايت* *a.* Тўғри йўл кўрсатиш; тўғри йўл топиш, тўғри йўлга кириш; Ҳидоят афсари — Тўғри йўл кўрсатувчилик тожи.

ҲИЖО *هجا* *a.* 1. Ҳарфларни айрим-айрим ўқиш; 2. Сўз бўғини; 3. Ҳажвий сўзлар; Ҳижо тумори: 1) Бемаъни; турли ҳарфлардан тузилган тумор; 2) Ҳажвнома.

ҲИЖОБ *حجاب* 1. Парда, оралиқни тўсиб турадиган нарса, тўсиқ; 2. *маж.* Уят; уялиш; Ҳижоб ўтига сув урмоқ — Орадаги уялиш, ийманишни йўқ қилмоқ.

ҲИЖОЗ *حجاز* *a.* 1. Арабистоннинг гарби шимолий қисми — Макка ва Мадина шаҳарлари жойлашган территория; 2. Музикада бир мақом номи:

Мен ҳусайний мазҳаб ар ҳамроҳ эмасмен, йўқ ажаб,
Чун Навоий, ҳар дам оҳангги ҳижоз айлар нетай.
(Н. Ш.)

ҲИЖОР *حجار* *a.* [бирл. ҳажар *حجر*] Тошлар.

ҲИЖРАТ *هجرة* *a.* 1. Ўз туғилиб ўсган жойини ташлаб, бошқа бир жойга кўчиш; 2. Муҳаммад пайғамбарнинг Маккадан Мадинага кўчиши (исломда шу кун

ни йил боши қилиб олинган. Шунинг учун мусулмон йил ҳисоби «ҳижрий» йил аталади — милодий йил билан 622 йил 16 июлдан бошланади).

ҲИЖРОН *هجران* *а.* Айрилиқ, ёрдан айрилиб қолганлик ҳолати, фироқ.

ҲИЗАБР *هزبر* *ф.* 1. Арслон, шер; 2. *маж.* Жасур одам.

ҲИЙЛААНГИЗ *حيله انگيز* *а.-ф., қ.* Ҳийлатангиз *حيلت انگيز*

ҲИЙЛАПАРДОЗ *حيله پرداز* *а.-ф.* Ҳийла ишлатувчи, атайлаб Ҳийла қилувчи.

ҲИЙЛАПАРДОЗЛИҚ *حيله پردازليق* Ҳийла ишлатишлик, Ҳийлагарлик: Тирик кишисин ўлукдек ётқузуб, кафан баҳосин олгонларнинг Ҳийлапардозлиги... (*В.*)

ҲИЙЛАСИГОЛ *حيله سگال* *а.-ф., қ.* Ҳийласоз *حيله ساز*

ҲИЙЛАСОЗ *حيله ساز* *а.-ф.* Ҳийлакор.

ҲИЙЛАТ *حيلت* *а.* Ҳийла, алдов.

ҲИЙЛАТАНГИЗ *حيلت انگيز* *а.-ф.* Ҳийла қўзғатувчи.

ҲИЙТА *حيطه* *а.* Иҳота қилинган, атрофи ўралган жой; қамров, доира; Ҳийтаи тасарруф — Тасарруф доираси.

ҲИҚКА *حكه* *а.* 1. Қиши аъзосида пайдо бўладиган қичима касаллиги, қўтир; 2. Кўролмаслик, ичиқоралик.

ҲИҚМАТ *حکمت* *а.* [*қўпл.* ҳикам *حکم*] 1. Билимдонлик, донишмандлик:

Иш эрур улким, ўзи уни қилур,
Ҳикмат улким, ҳақ ўзи уни билур. (*Л. Т.*)

2. Фалсафа; 3. Сир, махфий сир:

Ҳикматидин воқиф эрмастур киши,
Бўлмади бу иш кишининг чун иши. (*Л. Т.*)

4. Ақл ва ҳақиқатга тўғри келадиган нозик маъноли қисқа сўз, масал: Ҳикмат айтмак — Нозик маъноли фикр баён қилмоқ; 5. Тадбир; 6. Сабаб.

ҲИҚМАТЖУ *حکمت جو* *а.-ф., қ.* Ҳикматпараст *حکمت پرست*

ҲИҚМАТМАОБ *حکمت مآب* *а.-ф., қ.* Ҳикматпараст *حکمت پرست*

ҲИҚМАТПАРАСТ *حکمت پرست* *а.-ф.* Донишманд, ҳаким, файласуф.

ҲИҚМАТПЕША *حکمت پيشه* *а.-ф., қ.* Ҳиқматпараст

حکمت پرست

ҲИҚМАТСИРИШТ *حکمت سرشت* *а.-ф.* Ҳиқматли, яширин, сирли.

ҲИҚМАТСОЗ *حکمت ساز* *а.-ф., қ.* Ҳиқматпараст *حکمت پرست*

ҲИҚМАТҚИСМ *حکمت قسم* *қ.* Ҳиқматпараст *حکمت پرست*

ҲИЛВ *حلو* *а.* Еқимли, ширин: Нукта *ҳилвидин* бaсе қанду набот. (*Л. Т.*)

ҲИЛЛИЯТ *حليت* *а.* Ҳалоллик.

ҲИЛМ *حلم* *а.* Юмшоқ табиатлилик, ювошлик; сабр ва тоқат, сабрлилик.

ҲИЛОЖ *حلاج* *а.* Умр булоғи (*қ.* *Ғавс II: Ғавси лужжаи ҳилож*).

ҲИЛОЛ *هلال* *а.* 1. Янги кўринган ой:

Уйла баҳри фалак мисол ичра,
Кавкаби ер тутуб ҳилол ичра. (*С. С.*)

2. *маж.* Севгилининг янги ойга ўхшаш эгилма қоши;
Ҳилолий жом — Ҳилолга ўхшаш эгилма қадаҳ.

ҲИМАМ *همم* *а.* [*бирл. ҳиммат Ҳимт*] Ният, бирор ишга уриниш.

ҲИМЛ *حمل* *а.* [*қўпл. аҳмол احمال*] Орқага ёки бошга қўтарилган юк, ҳамл.

ҲИММАТСИЗ *همت سز* Ҳиммати йўқ: *Ҳимматсиз* киши эр соннда эмас. Руҳсиз баданин киши тирик демас. (*М. Қ.*)

ҲИМОР *حمار* *а.* Эшак; Савтул-ҳимор — Эшак овози.

ҲИН *حين* *а.* [*қўпл. аҳён احيان*] Вақт, пайт, замон.

ҲИНДЗОД *هندزاد* Ҳинд авлоди, ҳиндлик.

ҲИНДУ *هندو* Ҳинди, ҳиндлик; *маж.* қора тусли; Холи ҳинду — Қора хол; Ҳинду бўлмоқ — Қул бўлмоқ; Ҳинду нажд — Ҳинд пасабли, ҳинддан чиққан; Ҳиндуйи рехта — Музика куйларидан бири.

ҲИННО *حنى* *а.-қ.* Ҳино *حنا*

ҲИНО *حنا* *а.* Хина; Ҳино боғламоқ, -ёзмоқ — Хина қўймоқ.

ҲИРАФ *حرف* *а.* Ҳунар, санъат, касб-кор (*бирл. ҳирфа هرفه*)

ҲИРЗ **حز** *a.* 1. Омонлик жойи, сақланиш жойи, сиғи-надиган жой; 2. Бўйин ёки қўлтиққа осиб юриладиган тумор; **Амон ҳирзи** — Сеҳр ва жодуни қайтаради, деб ёздирилган тумор, дуо (диний). **Ҳирзи жон** — Жонни сақлаш тумори.

ҲИРИ **هري** *қ.* **Ҳирот** **هرات**

ҲИРМОН **حرمان** *a.* Маҳрумлик, бебаҳраллик, бенасиблик, етнша олмай қолиш; умидсизлик; **Доғи ҳирмон** — Маҳрумлик, ноумидлик доғи:

Ул жаҳон сори бу армон элтқум,
Бўйла ўтдин доғи ҳирмон элтқум. (Л. Т.)

ҲИРОВУЛ **هراول** Қўшнинг илғор қисми, разведкачи.

ҲИРОСАТ **حرائت** *a.* Деҳқончилик, зироатчилик.

ҲИРС **حرص** *a.* Бирор нарсага қаттиқ берилиш; тамаъ, очкўзлик.

ҲИРСКИШ **حرص كيش** *a.-ф.* Очкўз.

ҲИРФА **حرفه** [*кўпл.* ҳираф **حرف**] Ҳунар, касб.

ҲИРФАВАР **حرفه ور** *a.-ф.* Ҳунар эгаси, ҳунарманд, касиб.

ҲИРҚАТ **حرقت** *a.* 1. Қуйиш; ёниш; 2. Қуйдириш, ёндириш; 3. Ғам, қайғу.

ҲИС **حس** *a.* Сизги; **Ун ҳис** — Беш ташқи (кўриш, эшитиш, искаш, сезиш, тотиш) ва беш ички (муштарак ҳис, хаёл, ваҳм, ҳофиза, тасарруф қилиш) сезилари.

ҲИСН **حصن** *a.* Қўрғон, қалъа, истеҳком; **Ҳисни фалак** — Фалак қўрғони, осмон; **Ҳисни хайбар** — Хайбар қалъаси (Мадинага яқин, қадимги яҳудийлар яшаган қишлоқ). **Ҳисни ҳасин** — мустаҳкам ўралган қўрғон.

ҲИСОБ **حساب** *a.* Ҳисоб асрамак — Ҳисобни сақламоқ, ҳисобга олмоқ; **Ҳисоб олмоқ** — Текширмақ, ҳисоб олмоқ; ибрат олмоқ; **Ҳисоб вақти** — Санаш, натижа чиқариш вақти.

ҲИСОР **حصار** *a.* Қўрғон, қалъа, истеҳком; **Секкизинчи ҳисор** *м.а.ж.* Осмон.

ҲИСОРИЙ **حصارى** Ўраб олиган, қўрғонга қамалган; қўрғонда турувчи.

ҲИССАМАК **حساماك** Ҳис қилмоқ, сезмоқ.

ҲИФЗ **حفظ** *a.* 1. Сақлаш, қўриқлаш; сақланиш:

Рози махфий ганж ўлуб бу турфа жинс
Сунъидин ул ганж ҳифзига тилисм. (Л. Т.)

2. Эсада тутиш; Ҳифз этмак — эсада тутмоқ, ёдламоқ;
сақламоқ, асрамоқ.

ҲИЯЛ **حیل** а. [бирл. ҳийла **حيله**] Ҳийлалар, алдовлар,
фириблар.

ҲИҚД **حقد** а. Қийна, кек, гина.

ҲО **ها** I Кимсанинг нидосига жавоб қилишда айтилади-
ган ундов сўз, ҳа:

Бир киши сўрди: «Кўрубсизларму пил?»
Дедилар: «Ҳов!» Ойтти: «Айтнинг далил!» (Л. Т.)

ҲО **ها** II Араб алифбесидаги «**ح**—ҳ» ҳарфининг ном.
ҲОВ **هاو** Хўб, маъқул: Чобукум етгач дедим: «Тарк эт
урушни», деди: «Ҳов». (Н. Ш.)

«Ҳов» деса, шаҳға нуқс рожеъ эди,
«Йўқ» демак худ хилоф воқеъ эди. (С. С.)

ҲОВИ **هاوى** а. Ўз ичига олувчи, ўраб олган.

ҲОДИ **هادى** а. Тўғри йўл кўрсатувчи, йўл бошловчи,
етаки; Ҳодийи комил — Маҳоратли йўл бошловчи,
тажрибакор раҳбар:

Сўзга таълим гар ғалатға қилди майл,
Ҳодийи комил сўзига қил туфайл. (Л. Т.)

ҲОДИС **حادث** а. Янги пайдо бўлган, кейин юзага чиққан,
юз берган: Билмадиким не иш экин ҳодис (С. С.);
Ҳодис ўлмоқ — Пайдо бўлмоқ, воқеъ бўлмоқ.

ҲОДИСОТ **حادثات** а. [бирл. ҳодиса **حادثة**] Ҳодисалар,
воқеъалар, ўзгаришлар; Ҳодисоти рўзгор — Турмуш
ҳодисалари.

ҲОЖАТМАНД **حاجتمند** а.-ф. Муҳтож, эҳтиёжли.

ҲОЖИ(И) **حاجى** а. Ҳаж қилган, Қаъбани тавоф қилган
киши:

Деди ул ҳожига шайхи бохабар,
«К-эй! Талабдин топмоғон асло хабар!» (Л. Т.)

ҲОЖИБ **حاجب** *a.* 1. Дарвозабон, эшик қоровули; пардадор; 2. Қош; **Ҳожиб** ўлмоқ — Тўсиқ бўлмоқ; **Ҳожибул-ҳужжоб** — Дарвозабонлар бошлиғи, эшик оғаси.
ҲОЖОТ **حاجات** *a.* [бирл. ҳожаг **حاجت**] Ҳожатлар, эҳтиёжлар.

ҲОЗИМ **هاضم** *a.* 1. Ҳазм қилувчи, сингдирувчи; 2. Ҳазм бўлувчи, сингувчи.

ҲОЗИР **حاضر** *a.*: Ҳозир бош — Ҳозир бўл! Ҳушёр бўл! (тунда аскарларни огоҳлантириш учун айтилади).

ҲОЗИҚ **حاذق** *a.* [кўпл. ҳуззоқ **حذاق**] Билимдон, моҳир, маҳоратли, уста; **Ҳозиқ** табиб — Маҳоратли, билимдон табиб.

ҲОИЛ **حائل** *a.* Тўсиқ, ғов.

ҲОИИЛ **حاييل** *a., қ.* Ҳоял **حائل**

ҲОИИЛ, **ҲОИИЛА** **حاييل**, **هاييله** *a.* Қўрқинчли, даҳшатли; Наъран ҳойила — Даҳшатли ҳайқириқ.

ҲОИИЛА **هاييله** *a., қ.* Ҳойил **حاييل**

ҲОИ-ҲУЙ, **ҲОЙУ ҲУЙ** **حاي و هوئ** 1. Шодликда чиқарилган овоз, шовқин-сурон, ҳо-ҳо; ҳайқириқ:

Неча йил бўйла комлар сурди

Ҳою ҳуйин фалакка еткурди. (С. С.)

Ҳой-ҳуй айламак — шодланмоқ, шодликдан ҳайқиримоқ; 2. Сўфийларнинг жаҳр ижросида ҳой, ҳуй, иборасини такрорлашлари: Сеннинг хаёлинг ила хонақоҳда ҳой ила ҳуй. (Н. Ш.)

ҲОЙ-ҲОЙ **حاي حاي** «Вой-вой», «войдод» деган овозларга ўхшаш чиқариладиган товуш (йигида); **Ҳой-ҳой йиғламоқ** — Овоз чиқариб йиғламоқ, бақариб йиғламоқ:

Навоний ул гул учун ҳой-ҳой йиғлама кўп (М. Қ.);

Ҳой-ҳой солмоқ — Овоз билан йиғи солмоқ:

Ул назм илаким, тузуб Навоний

Солиб улус ичра ҳой-ҳойи. (Л. М.)

Ҳой-ҳой чекмак — Ҳой-ҳой солиб йиғламоқ.

ҲОКИМ **حاکم** *a.* [кўпл. Ҳакком **حکام**] Ҳукм қилувчи, ҳукм юритувчи, ҳукм сурувчи, волний, амир, подшоҳ.

ҲОЛ حال *а.* [кўлл. аҳвол **احوال**] 1. Аҳвол, кайфият;
2. Хусусият; 3. Вақт, пайт, замон; **Забони ҳол** — Ки-
шидаги ички ҳолатнинг унинг афт-ангоридан, кўрини-
шидан билиниб туриши; **Аввали ҳол** — Бошда, даст-
лаб; **Пароканда ҳол** — Паришон аҳвол, камбағал.
ҲОЛА هاله *а.* Ой ёки қуёшнинг қўрғонлаши, гар-
диш боғлаши:

Қамарға бўйла тош ўлғоч ҳавола,
Бўлуб қалқон анинг олинда ҳола (Ф. Ш.).

ҲОЛАТ حالت *а.* [кўлл. ҳолот **حالات**] 1. Ҳол, аҳ-
вол; 2. Тузилиш; **Бори ҳолатда** — Ҳамма ҳолда.

ҲОЛИ حالى *а.* 1. Дарҳол, тезда, шу ондаёқ; 2. Энди.

ҲОЛИЕ حاليه *қ.* Ҳоло **حالا**

ҲОЛО حالا Ҳозирда, шу пайтда.

ҲОЛОТ حالات *а.* [бирл. ҳолат **حالات**] Ҳолатлар,
кайфиятлар; аҳвол.

ҲОМИЛ حامل *а.* 1. Бирор нарсани кўтарувчи, кўта-
риб турувчи; 2. Тасарруф этувчи; 3. Элтувчи:

Эмдиким ёзди помага унвон,
Номанинг ҳомилини қилди равон (С. С.).

Ҳомили роз — Сир ташувчи, сир сақловчи; **Сўз хо-
мили** — Хат ташувчи.

ҲОМИЛА حامله *а.* Иккиқат хотин, юкли хотин.

ҲОМУН هامون *ф.* Кенг, теп-текис дала, қир, саҳро.

ҲОНИС حانث *а.* Онтни бузган, қасамдан қайтган;
Ҳонис бўлмамоқ — Қасамни бузмаслик.

ҲОР, ҲОРР دار *а.* Иссиқ, ҳароратли; **Ҳорри ёбис** —
Қуруқ иссиқ (тибда).

ҲОРИС حارث *а.* Экин экувчи, деҳқон.

ҲОРУТ هاروت *а.* Афсонага кўра кўкдан ер юзига ҳай-
далган икки фариштанинг бири (бошқаси Морут).

ҲОРУН هارون 1. Мусо пайғамбарнинг акаси. 2. Ҳижрий
148—198 (мелодий 765—808) да яшаган Бағдод хали-
фаси Ҳорунуррашид.

ҲОРУНУРРАШИД هارون الرشيد *қ.* Ҳорун. **هارون**

- ҲОСИД **حاسد** *a.* Ҳасадчи, бировнинг борлигини кўрол-
мовчи.
- ҲОСИЛ **حاصل** *a.:* Ҳосили калом — Сўзнинг қисқаси, ху-
лоса.
- ҲОСИЛАН **حاصلا** *a.* Натижада, пировардида; қисқаси,
хуллас.
- ҲОТАМ **حاتم** *a.* Сахийлик, қўли очиқлик билан
шуҳратланган киши номи (бу ном сахийлик, қўли
очиқлик сифатига айланиб кетган).
- ҲОТАМЛИФ **حاتم ليغ** Сахийлик, қўли очиқлик.
- ҲОТИФ **هاطف** *a.* Овоз берувчи, товуш чиқарувчи, ғо-
йибдан овоз берувчи.
- ҲОФИ **حافى** *a.* 1. Ёмонликдан сақланувчи; 2. Оёқяланг,
камбағал.
- ҲОФИЗ **حافظ** *a.* 1. Сақловчи, муҳофаза қилувчи; 2.
Қуръонни ёдлаб олган киши; 3. Турли мақомларда
ашула айтувчи, ҳофиз; 4. Машҳур форс-тожик
классик шоири Ҳофиз Шерозий.
- ҲОФИЗА **حافظه** *a.* Эса сақлаш қувваси.
- ҲОША **حاشه** *a., қ.* Ҳошо **حاشا**
- ҲОШИМ **هاشم** Муҳаммад пайғамбарнинг катта бо-
боси.
- ҲОШИМИЙ **هاشمى** Ҳошим авлодидан; Ҳошимга ман-
суб.
- ҲОШИЯ **حاشيه** *a.* [кўпл. ҳавоши **حواشى**] Бирор нар-
санинг чети, атрофи, айланаси, зеҳи. Китоб четлари-
даги изох-шарҳ.
- ҲОШИЯЛИҚ **حاشيه ليق** Ҳошнiali, жиякли, адипли (тўн
ҳақида).
- ҲОШО, ҲОША **حاشا، حاشه** *a.* 1. Ҳеч, ҳеч бир, ҳеч қачон,
наҳотки; 2. Албатта; 3. Сақласин; Ҳоша лиллоҳ —
Худо сақласин.
- ҲУББ **حب** *a.* Севиш, яхши кўриш; Ватан ҳубби, ҳуб-
бул ватан — Ватан муҳаббати, ватанни севиш.
- ҲУБОБ **حباب** *a.* 1. Сув юзида пайдо бўладиган қабарчиқ,
пуфак; 2. *маж.* Осмон гумбази; Етти ҳубоб — *маж.*
Осмон.
- ҲУБОБ ОСО **حباب آسا** *a.-ф.* Ҳубоб каби, сув юзидаги пу-
факдай.

- ҲУБУБОТ **حبوبات** *а.* Доналар, дон-дунлар.
 ҲУВАЙДО **هویدا** *а.* Белгили, ошкоро, аён, зоҳир, рав-
 шан.
 ҲУВИЯТ **هویت** *а.* Моҳият, ҳақиқат:

«Ҳо»си ҳувийятни қилиб жилвагаҳ,
 «Лом»и била қойили «ал-мулку»лаҳ (Ҳ. А.).

- ҲУД **هود** Муҳаммадан илгарин (Заҳҳок замоннда) ўт-
 ган пайғамбарлардан бирининг номи.
 ҲУДИЙ **حدی** *а.* Туячилар ашуласи:

Чун ҳудий Лайли қулоғин ёлқитур Мажнун, не суд.
 Тоғни гар келтирур афғонига фарёд била (Ғ. С.).

Ҳудий чекмак — Ашула айтмоқ.

- ҲУДО **هدا** *а.* 1. Тўғри йўл, рост йўл; 2. Дини ҳақ, дини
 ислом.

- ҲУДУД **حدود** *а.* [бирл. ҳад **حد**] Чегаралар.

- ҲУДУСИЙ **حدوثی** *а.* Пайдо бўладиган.

- ҲУДҲУД **هدهد** *а.* Сассиқпўпишак.

- ҲУЖАЖ **حجج** *а.* [бирл. ҳужжат **حجت**] Ҳужжатлар, да-
 лиллар.

- ҲУЖЖОЖ **صجاج** *а.* Ҳожилар, Каъбани зиёрат қилувчи-
 лар.

- ҲУЖЛА **حجله** *а., қ.* Ҳажла **حجله**

- ҲУЗЗОР **حضار** *а.* [бирл. ҳозир **حاضر**] Ҳозирлар, ҳозир
 бўлган кишилар.

- ҲУЗН, ҲАЗАН **حزن** *а.* [кўпл. аҳзон **احزان**] Қайғу, ғам,
 ҳасрат.

Ҳузни жовид ўлмоқ — Дониний қайғули (қайғуда)
 бўлмоқ.

- ҲУЗУЗ **حظوظ** *а.* [бирл. ҳаз **حظ**] Лаззатлар, роҳатлар,
 баҳралар.

- ҲУЙ **هوی** Бу ҳам «ҳув» мақомндаги бир садо:

Кун бийик чиқғунча ҳую нолани паст этмали (Ғ. С.);

Ҳуй чекмак — Ҳуй тортиб нола қилмоқ: Чекниб ҳуй
 онча шўру шайн қилди. (Ф. Ш.)

ХУҚАМО **حكما** *а.* [бирл. ҳаким **حكيم**] 1. Ҳакимлар, до-
нишмандлар; 2. Табиблар.

ХУҚКОМ **حكام** *а.* [бирл. ҳоқим **حاكم**] Ҳоқимлар, ҳукм-
дорлар.

ХУҚМРОН **حکمران** *а.-ф.* Ҳукм юргизувчи, подшоҳ.

ХУҚМФАРМО **حکم فرما** *а.-ф.* Ҳукм сурувчи.

ХУЛАЛ **حلل** *а.* [бирл. ҳулла **حله**] Безакли кийимлар,
ипакли мато.

ХУЛВ **حنو** *а.* Ширин, тотли; лазиз, лаззатли, хуш.

ХУЛЛА **حله** *а.* Безакли, нозик ва нафис кийим; ипакли
нафис мато; Хуллаи ол — Қизил рангли нафис кийим;
Чиний ҳулла — Чин ипак матоси, Хитой иши (хитойи
ипакли мато).

ХУЛЛАБОФ **حله بان** *а.-ф.* Хулла (ипакли нафис мато)
тўқувчи.

ХУЛЛАПУШ **حله پوش** *а.-ф.* Хулла кийган, ипакли кийим-
ларга ўралган.

ХУЛЛАСОН **حله سان** *а.-ф.* Хулла каби, ипакликка ўхшаш.

ХУЛУЛ **حلول** *а.* Кириш, дохил бўлиш, бирор нарсанинг
ичига кириб ўрнашиш; Хулул қилмоқ — кирмоқ, ўр-
нашмоқ, сингмоқ.

ХУЛЯ **حليه** *а.* Безак, зийнат, зеб.

ХУЛҚУМ **حلقوم** *а.* Ҳалқум, кекирдак.

ХУММО **حما، حما** *а.* [кўпл. ҳуммиёт **حميات**] Иситма (ка-
саллик).

ХУМО, ХУМОЙ **هما، همای** *ф.* Афсонавий қуш, давлат қу-
ши (гўё бу қушнинг сояси кимнинг бошига тушса,
ўша киши бахтли бўлар эмиш).

ХУМОЙ **همای** *ф., қ.* Хумо **هما**

ХУМОЮН **همايون** *ф.* Қутлуғ, муборак, шарафли, қув-
ватли.

ХУМОЮНФОЛ **همايون فال** *ф.* Келажаги қутлуғ; бахтли,
омади келишган, бахтиёр:

Зоҳир этти бир хумоюнфол қуш,
Тез сайру тез нутқу тез ҳуш (Л. Т.).

ХУМРАТ **حمرت** *а.* Қизиллик:

Кўзумда ҳажр ўтиннинг хумратин, кўр дема қондур ул,
Қаро соғинма, пайкониинг суйи томғон нишондур ул.
(Ғ. С.)

- ҲУМРО, ҲАМРО **حمر** *a.* Қизил; Бодаи ҳумро — Қизил май.
- ҲУМУМ **هموم** *a.* [бирл. ҳам **هم**] Машаққат, қийинчилик, ташвиш, ғам, қайғу; Ҳумуми зойда — Ортиқча ташвиш.
- ҲУНА **هونه** Эркак кийик: Ва овда **عمده** кийикдур. Турк онинг эркагин ҳуна ва тишисин қалчоқчи дур.
(М. Л.)
- ҲУНАРВАР **هنرود** *ф.* Ҳунарманд, ҳунарли:
Топилди *ҳунарвар* устоди,
Одам ичида малак ниҳоди. (Л. М.)
- ҲУНАРҚОР **هنرگار** *ф.* Ҳунарманд, санъаткор:
Ҳунар килики била айлаб *ҳунарқор*,
Ичн зарқору тошин доғи зарқор (Ф. Ш.).
- ҲУНИЛАМАҚ **اهونی لاماک**. Қамонни отишга ҳозирламоқ, камон ипига (гиришига) ўқни жойлаштирмоқ; 2. Визиллаб кетмоқ (ўқ қақида).
- ҲУР **حر** *1 a.* 1. Озод, эркин; 2. Покиза.
- ҲУР **حور** *II a.* [бирл. ҳуро, ҳавро **حورا** бўлса-да, кўпинча birlik маъносида қўлланади]. 1. Шахло кўз, гўзал, ҳусндор қизлар; 2. Жаннатдаги гўзал қизлар; Ҳурийн — Оқ юзли, қора сочли, қора кўзли гўзал қиз; Ҳуро жабин — Ҳур юзли, чиройли.
- ҲУРАТМАҚ **هوراتماک** Узоқлаштирмоқ, қочирмоқ, ҳуркитмоқ.
- ҲУРВАШ **حوروش** *a.-ф.* Ҳурга ўхшаш, жуда гўзал.
- ҲУРЗОД, ҲУРИЗОД **حوریزاد، حورزاد** *a.-ф.* Ҳурдан туғилган, гўзал.
- ҲУРУФ **حروف** *a.* [бирл. ҳарф **حرف**] Ҳарфлар; Ҳуруфи иллат — Араб грамматикасида **و، ا، ی** ҳарфларини *ҳуруфи иллат* ёки *ҳарфи иллат* **حرف علت** дейдилар.
- ҲУСН **حسن** *a.* [кўпл. маҳосин **معاسن**] Гўзаллик, чирой, кўрк; Ҳусни адо — Гўзал ифода, яхши услуб; Ҳусн ганжи [айн. гўзаллик хазинаси]; *маж.* Севгили; Ҳусни зеб — Чиройлилик, шинамлик; Ҳусни савт — Яхши ва ёқимли овоз; Ҳусни такаллум — Яхши ва мулоим сўз; Ҳусни толеъ — хушбахтлик, яхши толеъ; Ҳусни шома — Ҳид билнш, ҳидни яхши сезиш қуввати.

ҲУСНУЛ-МАОБ **حسن المآب** *а.* Ҳусндор, гўзал.

ҲУСОМ **حسام** *а.* Қилч, шамшир, шоп.

ҲУСУЛУ **حصول** *а.* Ҳосил бўлиш, қўлга кириш: Ҳарна амр этса топар мендин *ҳусул.* (*Л. Т.*)

ҲУТ **حوت** *а.* 1. Катта балиқ; 2. Эски астрономияда ўн икки буржнинг ўн иккинчиси; 3. Шамсия (қуёш) йил ҳисобидаги ой оти (февраль-март ойига тўғри келади).

ҲУФРА **حفره** *а.* Ўйиқ, қазилган, кавланган ер, чуқур.

ҲУФФОЗ **حفاظ** *а.* [*бирл. ҳофиз حافظ*] Ҳофизлар, қорилар.

ҲУШ **هوش** Сизги, эс: Қарору эсу *ҳушум* ишқинг ўти бир-ла чурканди. (*Б. В.*)

ҲУШАНГ **هوشنگ** Ажам подшоҳлари I сулоласи бўлмиш пешдодийлардан бир подшоҳнинг номи:

Яна бир жаҳондор *Ҳушанг* эди:

Ки, зебандаи тожу авранг эди (*С. И.*).

ҲУШБАР **هوشبر** *ф.* Маст қилувчи, ҳушни олувчи.

ҲУШҚИРДОР **هوش کردار** *ф.* Ҳушли, эсли.

ҲУШЛУҚ **هوشلوق** Ҳушни, сезгиси бор, эси жойнда:

Сипоҳининг кўпи бориб ўзидин,

Бу ғойиб *ҳушлуқларни* кўзидин (*Ф. Ш.*).

ҲУШМАНД **هوشمند** *ф.* Ҳушёр, эсли, ақлли: Ва телба рамзиға ақл муқтазосидин ўзга ҳушманд нукта демас. (*М. Қ.*)

ҲУШМАНДОНА **هوشمندانه** *ф.* Ҳушёрлик билан:

Айлабон фатҳ боби бутхона

Очиб эшикни *ҳушмандона.* (*С. С.*)

ҲУҚҚА **حقه** *а.* Қимматбаҳо тошлар солинадиган қутича; Ҳуққаи лаъл *маж.* Қизил лаб.

ҲУҚҚАБОЗ **حقه باز** *а.-ф.* Найрангбоз, фокусчи.

ҲУҚҚАЛИФ **حقه ليغ** Қутичалик.

На узбекском языке
СЛОВАРЬ НАВОИ

Составители:

ПАРСА ШАМСИЕВ,
САБИРДЖАН ИБРАГИМОВ

Наширёт редактори Ҳабиб Пўлатов

Расмом Виктор Битков
Расмлар редактори Игорь Циганов
Техн. редактор Тожибой Мирқосимов
Корректор Шоҳида Собирова

Босмахонага берилди 7/IV-1972 й. Босишга рухсат этилди 7/VIII-1972 й.
Формати 84×108¹/₃₂. Босма л. 24,5. Шартли босма л. 41,16.
Нашр. л. 38,03. Тиражи 10000.

Ғафур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти.
Тошкент, Навоий кўчаси, 30. Шартнома № 161-68.

Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг нашриётлар, полиграфия
ва китоб савдоси ишлари бўйича Давлат комитетининг
7- босмахонасида № 1 қозоғга босилди.
Тошкент, Ҳоразм кўчаси, 9. Тошкент полиграфкомбинатида
муқаваланди, Тошкент, Навоий кўчаси, 30. 1973 йил. Заказ 1182.
Баҳоси 2 с. 11 т.

8(03)
Н11

Навий асарлари луғати. Тузувчилар: П. Шамсиев ва С. Иброҳи-
мов. Муҳаррир филол. фан. док. С. Муталлибоев. Т., Гафур
Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1973.
784 бет. Тиражи 10000.

1, 2. Тузувчилар.

Словарь Навои.

8(03)

Индекс 7-1-5